

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

NAVOIY INNOVATSIYALAR UNIVERSITETI

**“YANGI O‘ZBEKISTONDA SIFATLI TA’LIM: MILLIY
TIZIM VA BARQAROR RIVOJLANISH MAQSADLARI”
MAVZUSIDAGI XALQARO ILMIY KONFERENSIYA**
Navoiy, 2025-yil 1-may

**МЕЖДУНАРОДНАЯ НАУЧНАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ
«КАЧЕСТВЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В НОВОМ УЗБЕКИСТАНЕ:
НАЦИОНАЛЬНАЯ СИСТЕМА И ЦЕЛИ УСТОЙЧИВОГО
РАЗВИТИЯ»**
Навои, 1 мая 2025 года

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE
“QUALITY EDUCATION IN NEW UZBEKISTAN: NATIONAL SYSTEM
AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS”**
Navoi, May 1, 2025

“Yangi O‘zbekistonda sifatli ta’lim: milliy tizim va barqaror rivojlanish maqsadlari” mavzusidagi Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari. – Navoiy, 2025.

To‘plam materiallaridan mutaxassislar, olimlar, pedagoglar, professor-o‘qituvchilar, doktorantlar, mustaqil izlanuvchilar, magistrantlar va talabalar foydalanishlari mumkin.

Mas’ul muharrirlar:

J.Yo. Mavlonov – Z.J. Raximov –	Siyosiy fanlar doktori (DSc), professor Navoiy innovatsiyalar universiteti Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası mudiri

Taqrizchilar:

N.J.Isakulova – D.X. Safarov –	O‘zDJTU pedagogika va psixologiya kafedrası professori, pedagogika fanlari doktori Navoiy viloyat pedagogik mahorat markazi akademik faoliyat bo‘yicha direktor o‘rinbosari, professor, psixologiya fanlari doktori (DSc)

Maqolalarni to‘plovchi va nashrga tayyorlovchilar:

V. Cho‘liyeva – L. Korayeva N. Tosheva - M.Kubayeva- M.Ochilova- N. Shopo‘latova-	Navoiy innovatsiyalar universiteti dotsenti, falsafa fanlari doktori (DSc) Navoiy innovatsiyalar universiteti dotsenti, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) Navoiy innovatsiyalar universiteti v.b. dotsenti, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) Navoiy innovatsiyalar universiteti dotsenti, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) Navoiy innovatsiyalar universiteti o‘qituvchisi, falsafa fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) Navoiy innovatsiyalar universiteti o‘qituvchisi

Texnik muharrir

N.Tosheva–	Navoiy innovatsiyalar universiteti dotsenti, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Ma’ruzalarda foydalanilgan misol, ko‘chirma va ma’lumotlar aniqligi uchun mualliflar ma’suldirlar.

© Navoiy innovatsiyalar universiteti, 2025.

KIRISH

Jurabek Yorqulovich Mavlonov -

Navoiy innovatsiyalar universiteti rektori, s.f.d. (DSc), professor

Assalomu alaykum aziz mehmonlar, anjuman ishtirokchilari! “Yangi O‘zbekistonda sifatli ta’lim: milliy tizim va barqaror rivojlanish maqsadlari” mavzusidagi Xalqaro ilmiy-amaliy konfirensiyaga xush kelibsiz!

Har qanday jamiyatda yoshlarning ta’lim-tarbiyasi hal qiluvchi ahamiyat kasb etar ekan, ularni bu borada yetuklikka yetaklash biz pedagoglarning asosiy va muhim vazifamiz bo‘lib qolaveradi. Shunday ekan, har birimiz Vatan hamda millat ravnaqi uchun o‘z vazifamizni sidqidildan, yuksak mas’uliyat bilan ado etmog‘imiz darkor. Zero, Prezidentimiz tomonidan ilgari surilgan “Najot – ta’limda, najot – tarbiyada, najot – bilimda” g‘oyasining mazmuni ham aynan shunga qaratilgan.

Jonajon O‘zbekistonimiz rivojlanishning yangi davriga qadam qo‘ydi. Erishgan natijalarimiz tarixga aylanib, oldimizda yangi hayotiy zaruratlar va ularni amalga oshirish bo‘yicha ulkan vazifa va imkoniyatlar paydo bo‘lmoqda. Yangi O‘zbekiston orzusi, bugungi kunlarimizga nisbatan aytganda, hozirgi davrning taqozosi, uning asl qiyofasini, harakatlantiruvchi kuchlari va omillarini belgilaydigan g‘oyaviy-ma’naviy asos, xalqimizga xos yaratuvchanlik shijoati va keng ko‘lamli islohotlarimizning yaqqol ifodasidir. “Yangi O‘zbekiston – ma’rifatli jamiyat” konsepsiyasi va uni amalga oshirish milliy dasturi ishlab chiqiladi. Bu, avvalo, ma’naviy-axloqiy qadriyatlarimizni davr talablariga mos ravishda boyitish va rivojlantirish, shu orqali jamiyatning madaniy va ma’rifiy yuksalishiga erishish imkonini beradi. O‘z navbatida, bu jamiyat a’zolarining ongi va tafakkurini, hayot falsafasi va dunyoqarashini kengaytirishga xizmat qiladi.

Davlatimizda ta’lim sohasida amalga oshirilayotgan tub islohotlar bugun yurtimizdagi har bir xonadonga kirib bordi. Shu ma’noda, sohaning huquqiy asoslari alohida qonun bilan mustahkamlanishi davlatimiz rahbari tomonidan kelajak avlod ta’lim-tarbiyasiga ko‘rsatilayotgan g‘amxo‘rlikning yaqqol namunasi sanaladi. Zero, Mamlakatimizda barkamol avlodni tarbiyalash uchun, eng avvalo, qulay tashkiliy-huquqiy sharoitlar yaratildi.

Ta’limdagi islohotlardan ko‘zlangan yagona maqsadimiz–ta’limning barcha bosqichidagi muassasalarni – Uchinchi Renessansning 4 ta uzviy halqasiga, bog‘cha tarbiyachisini, maktab muallimini, professor-o‘qituvchilar va ilmiy ijodiy ziyolilarimizni esa, Yangi Uyg‘onish davrining 4 ta tayanch ustuniga aylantirishdir.

Shu nuqtai nazardan ta'limga yo'naltirilgan investitsiyalar nafaqat mamlakatni rivojlantirishning muhim usuli, inson kapitali va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish istiqbollarini yaxshilashga qaratilgan ijtimoiy siyosatdir. Buning natijasida inson kapitalini takomillashtirib moddiy fapovonlik va sog'lom turmush tarziga erishiladi. Shuni ta'kidlash kerakki, inson kapitali har bir insonning individual kapital shaklidir. Inson qobiliyatlari, bilimlari, ko'nikmalari va tajribasi har bir yosh fuqaroning shaxsiy mulki hisoblanadi. To'g'ri, ta'lim kerak, ammo u tanqidiy fikrlashni shakllantiradigan va inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi shart. O'tgan davr mobaynida ta'limda turli salbiy stereotiplar shakllanishi kuzatildi. Jamiyatda ijtimoiy mavqeni oshirish uchun oliy ma'lumotli bo'lish, qaysi soha bo'lishidan qat'i nazar, oliy ta'limni tanlash yoki yoshlarda maktab ta'limidan so'ng hayotiy pozitsiyalarini talaba bo'lish yoki talabalikka qarab belgilashi kuzatildi. Ta'lim jarayonlarida esa ularga ushbu mahoratlar mexanik tarzda o'rgatildi. Masalan, siz shunchaki ma'ruzalarni tinglaysiz, ma'lum bir detallarni yodlaysiz, formulalarni qo'llaysiz va ta'lim asosan, shundan iborat bo'lgan. Taqdim etilgan fikrni shubha ostiga olish, ochiq bayon etish va asosiysi, mustaqil fikrlashga juda kam holatlarda e'tibor qaratildi. Bugungi davr talabi va xorij tajribasida ko'rish mumkinki, intellektual madaniyatni rivojlantirish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Shaxs sifatida o'z fikriga ega bo'lish va o'z fikri bilan bo'lisha olishgina zamonaviy ilm-fan hamda kasblarga egalik qilish mumkin. Ko'pgina rivojlangan davlatlar, xususan, Yaponiya, Malayziya, Singapur va Janubiy Koreya kabi mamlakatlarning rivojlanish jarayonida ta'lim tizimi hal qiluvchi ahamiyat kasb etgan. Bugungi kundagi rivojlanish jarayonlari bizning ham oldimizga ushbu davlatlar singari mehnat bozorida talab katta bo'lgan sohalar bo'yicha kadrlar tayyorlash masalasini ko'ndalang qo'yimoqda.

Yuqorida ta'kidlab o'tganimizdek, so'nggi yillarda mamlakatimizda ta'lim sohasiga alohida ahamiyat berilmoqda. Oliy ta'lim yo'nalishlarida ilg'or xorijiy tajriba asosida yosh avlod orasida ijodkorlarning mehnatiga bo'lgan hurmat hissini shakllantirishga qaratilgan intellektual mulk fanlari joriy etilib, ular bo'yicha o'tkaziladigan mashg'ulotlarda sohada faoliyat olib boruvchi amaliyotchilar ishtirok etishi ta'minlanib kelinmoqda. Chunki ta'limning asosiy natijadorligi intellektual mulkda o'z ifodasini topadi.

Hurmatli anjuman ishtirokchilari! Yuqorida keltirilgan yutuqlarni izchil davom ettirish kelajagimizni belgilaydi. Shu ma'noda anjumanda ilgari surilgan barcha fikr va takliflar umumlashtirilib, chuqur tahlil qilinadi va istiqbolda foydalaniladi.

Anjuman ishiga va barcha ishtirokchilarga muvaffaqiyat tilayman!

1-SHO‘BA: INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISHDA MAKTABGACHA, UMUMIY O‘RTA VA O‘RTA MAXSUS HAMDA OLIY TA‘LIMNING AHAMIYATI

O‘QITUVCHI KASBIY FAOLIYATINING SAMARADORLIGINI METAKOGNITIV OMILLAR ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISHDA ILMIY-IJODIY ERKINLIKNING ROLI

Raximov Zoyir Jumayevich
Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası mudiri

+998 93 436 20 75

Navoiy shahri.

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘qituvchining kasbiy faoliyatida metakognitiv omillar va ilmiy-ijodiy erkinlikning o‘zaro uyg‘unlashuvi tahlil qilinadi. Metakognitiv strategiyalar yordamida o‘qituvchining o‘z faoliyatini anglash, boshqarish va baholash salohiyatini rivojlantirish orqali uning pedagogik mahoratini oshirish yo‘llari ko‘rsatib beriladi. Ayniqsa, ijodiy fikrlash va erkin qaror qabul qilishga asoslangan faoliyatning kasbiy o‘rishga ta’siri yoritilgan. Maqola yakunida metakognitiv yondashuv asosida o‘qituvchining o‘zini rivojlantirishiga xizmat qiluvchi amaliy tavsiyalar beriladi.

Kalit so‘zlar: metakognitsiya, ijodiy erkinlik, refleksiya, o‘qituvchi faoliyati, pedagogik mexanizm, o‘zini o‘zi boshqarish.

РОЛЬ НАУЧНО-ТВОРЧЕСКОЙ СВОБОДЫ В ПОВЫШЕНИИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧИТЕЛЯ НА ОСНОВЕ МЕТАКОГНИТИВНЫХ ФАКТОРОВ

Аннотация: В данной статье анализируется взаимодействие метакогнитивных факторов и научно-творческой свободы в профессиональной деятельности педагога. С помощью метакогнитивных стратегий показаны пути повышения педагогического мастерства учителя путем развития его способности понимать, управлять и оценивать свою деятельность. В частности, освещается влияние деятельности, основанной на творческом мышлении и свободном принятии решений, на профессиональный рост. В конце статьи даны практические рекомендации, служащие саморазвитию педагога на основе метакогнитивного подхода.

Ключевые слова: метапознание, творческая свобода, рефлексия, деятельность учителя, педагогический механизм, самоконтроль

THE ROLE OF SCIENTIFIC-CREATIVE FREEDOM IN IMPROVING THE EFFICIENCY OF TEACHER PROFESSIONAL ACTIVITY BASED ON METACOGNITIVE FACTORS

Annotation: This article analyzes the interaction of metacognitive factors and scientific and creative freedom in the professional activities of the teacher. With the help of metacognitive strategies, ways are shown to improve the pedagogical skills of the teacher by developing the capacity for understanding, managing and evaluating his activities. In particular, the impact of activities based on creative thinking and free decision-making on professional growth is covered. At the end of the article, on the basis of a metacognitive approach, practical recommendations are given that serve the teacher's self-development.

Keywords: metacognition, creative freedom, reflection, teacher activity, pedagogical mechanism, self-control

Zamonaviy ta'lim tizimida o'qituvchining roli tobora murakkablashib bormoqda. Endilikda u nafaqat bilim beruvchi, balki shaxsiy va kasbiy o'sishga yo'naltirilgan faol ijodiy shaxs bo'lishi lozim. Ta'limda yuz berayotgan islohotlar o'qituvchidan doimiy yangilanish, metodik izlanish va reflektiv yondashuvni talab qiladi. Shu nuqtai nazardan, metakognitiv omillar va ilmiy-ijodiy erkinlik o'qituvchining kasbiy kompetensiyasini shakllantirishda asosiy omillar sifatida namoyon bo'lmoqda.

Metakognitiv yondashuvlar o'qituvchiga o'z fikrlash va o'rgatish jarayonini anglash, nazorat qilish, baholash imkonini beradi. Bu esa uni o'z faoliyatiga tanqidiy qarashga, o'z ustida ishlashga, innovatsion metodlarni ishlab chiqishga undaydi. Bunday jarayonlarda ilmiy-ijodiy erkinlik o'qituvchining mustaqil qarorlar qabul qilishi, pedagogik eksperimentlar o'tkazishi va ta'limda o'ziga xos yondashuvlar yaratishi uchun qulay sharoit yaratadi.

Shu bois, o'qituvchi faoliyatining samaradorligini oshirishda metakognitiv omillarni chuqur o'rganish va ularni ilmiy-ijodiy erkinlik bilan uyg'unlashtirish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada ayni shu muammo tahlil qilinib, pedagogik-psixologik mexanizmlar tavsiflanadi va amaliy tavsiyalar taklif etiladi.

Metakognitiv omillar o'qituvchining o'z o'quv faoliyatiga ongli ravishda yondashishini ta'minlaydi. Bu omillar o'z ichiga quyidagilarni oladi:

Metakognitiv bilimlarni kuchaytirish zaruriyati ham asosiy omillardan biridir. O'qituvchi o'zining bilim darajasi, kuchli va zaif jihatlari, o'quvchilarning ehtiyojlari haqida aniq tasavvurga ega bo'lishi zarurdir. Bu yo'nalishda yana bir eng asosiy o'qituvchi faoliyatiga eng katta yordamchi usul bu uning o'z-o'zini tahlil qilish ya'ni metakognitiv monitoring: O'qituvchi dars jarayonini kuzatib borishi, kerak bo'lganda o'z yondashuvlarini qayta ko'rib chiqishi va o'z o'rnini

metakognitiv nazorat va baholashga qaratmog'i lozim. Faoliyatning yakuniy tahlili, samaradorlik darajasini aniqlash, kelgusida qanday o'zgarishlar kiritilishi lozimligini belgilab olmoq zarur. Metokognitiv yondashuvlarning hammasi o'qituvchi kasbiy faoliyatini yanada rivojlantiradi va bilim berishdagi yana bir eng samarali usullardan biridir.

Metakognitiv yondashuvlar o'qituvchini mustaqil fikr yurituvchi, tanqidiy tahlil qiluvchi shaxs sifatida shakllantiradi va uning ilmiy kelajak poydevorini yaratishda asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi. Ilmiy-ijodiy erkinlik tushunchasi va uning zarurati bugungi kunda nafaqat ta'lim sohasida, balki istalgan soha tarmog'ida yetakchilik qilayotgan eng ahamiyatli ishlardan, sohalardan biridir. Yangi O'zbekistonning poydevori etib, xalqning erkinligi, ozodligi nafaqat shaxs ozodligi bilan balki uning teran, ma'nan hurligi bilan ham o'lchanadi, chunki ustoz qancha ilmiy erkinlikda bo'lsa, uning kasbiga doir ilmiy, ma'naviy ilmlari yuqori bosqichga ko'tariladi. Ijod erkinligi – fuqarolarning o'zlari xohlagan sohada shuningdek, xohlagan mavzuda ilmiy-ijodiy yoki ijodiy-badiiy faoliyat bilan shug'ullanish huquqi hisoblanadi.

Ijod erkinligi O'zbekiston Respublikasining qator qonun hujjatlarida mustahkamlab qo'yilgan. Shunga ko'ra, har kimning ilmiy va texnikaviy ijod erkinligi, madaniyat yutuqlaridan foydalanish huquqi kafolatlanadi. Davlat jamiyatining madaniy, ilmiy va texnikaviy rivojlanishiga g'amxo'rlik qiladi.

Ilmiy-ijod tajriba o'tkazish, erkin fikrlash va qaror qabul qilish imkoniyatidir. Bunday erkinliksiz ijodiy izlanish bo'lmaydi. U dars metodikasida ham, o'quv materiallarining tanlanishida ham, o'quvchilar bilan aloqada ham o'z aksini topadi. Metakognitiv yondashuvlar orqali o'qituvchi o'z ustida ishlaydi, faoliyatining samaradorligini baholaydi, yangicha yechimlar izlashi uchun asos yaratadi. Ilmiy-ijodiy erkinlik esa ayni shu metakognitiv refleksiyalarni amaliyotga tadbiq qilishga xizmat qiladi. Bu ikki omil uyg'unlashgan holda o'qituvchining kasbiy kompetensiyasini oshiradi. Erkinlik haqidagi ilk falsafiy qarashlar Sharqda, "Avesto" zamonlaridayoq shakllangan. Erkinlikni himoya qiluvchi siyosiy institutlar (Sparta va Afina demokratiyasi, Solon va Perikl islohotlari, Rim huquqi) tizimi G'arbda, aniqrog'i, Qadimgi Yunoniston zaminida ham asta-sekin vujudga kelgan. Antik davrda erkinlik borasida ilgari surilgan ta'limotlar uning zamonaviy konsepsiyalaridan tubdan farq qiladi. Masalan, zamonaviy g'arbona konsepsiyalarda asosiy urg'u shaxsning siyosiy-iqtisodiy nazorat va aralashuvdan erkinligiga qaratilgan bo'lsa, yunonlar esa zo'ravonlikka tayanmagan, qonun asosida amalga oshiriladigan hokimiyatni tabiiy deb bilgan va jamiyatning shaxs ustidan hukmronligini tan olgan. Biroq antik davrdayoq ayrim

faylasuflar shaxsiy erkinlikka intilish va jamiyat manfaat-ehtiyojlari o'rtasida keskin ziddiyat vujudga kelishi mumkinligiga e'tibor qaratgan. Bu ziddiyat turli falsafiy oqim va maktablar vakillari tomonidan o'ziga xos tarzda hal etilgan. Masalan, Aflotun va uning maktabiga mansub faylasuflar shaxs manfaatlari jamiyat manfaatlariga to'liq bo'ysundirilishi zarurligini asoslashga intilgan. Chunonchi, Aflotun "Qonunlar" asarida "Voqelik sen uchun emas, sen voqelik uchun vujudga kelasan" deb yozadi. Kiniklar esa, aksincha, ijtimoiy hayot qadriyatlarini butunlay inkor etib, shaxs manfaatlari, uning erkinligi ustuvorligini yoqlab kelgan. Mazkur ta'limotni yunon faylasufi Antisfen yaratgan bo'lsa-da, falsafiy adabiyotda uning shogirdi, kinizm oqimining yorqin vakili – g'ayriodatiy xatti-harakati va yurish-turishi bilan shuhrat qozongan Diogen ko'proq tilga olinadi. Uning erkinlik masalasiga oid qarashlari o'ta biryoqlamaligi bilan ajralib turgan.

Quyidagi mexanizmlar o'qituvchi kasbiy o'sishini rag'batlantiradi:
Refleksiya jurnali: Har bir darsdan so'ng qisqa yozma tahlil;
Ijodiy muhit yaratish: Metodbirlashmalarida ochiq fikr almashuv;
O'zini baholash sxemasi: Faoliyatni o'z mezonlari asosida tahlil qilish;
Innovatsion metodlar laboratoriyasi: Eksperiment tarzida metodlarni sinovdan o'tkazish;
O'qituvchilarga metakognitiv treninglar tashkil etish. Kasbiy portfoliolar yuritish: muvaffaqiyatlar, xatolar, rejalangan o'zgarishlar. Mentorlik tizimini rivojlantirish: tajribali o'qituvchilar metakognitiv yondashuvlar asosida yangi kadrlarni qo'llab-quvvatlashi. Erkin eksperimentlar o'tkazishga ruxsat beruvchi ijodiy platformalar yaratish.

Xulosa qilib shuni aytmog'imiz lozimki, O'qituvchining kasbiy faoliyatini takomillashtirishda metakognitiv yondashuvlar va ilmiy-ijodiy erkinlikning o'zaro uyg'unlashuvi katta ahamiyat kasb etadi. Metakognitiv ko'nikmalar o'qituvchining o'z faoliyatini chuqur tahlil qilish, rejalashtirish va baholashiga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ilmiy-ijodiy erkinlik o'qituvchining innovatsion g'oyalarni ilgari surishi, ta'lim jarayoniga yangicha yondashuvlar kiritishi uchun zarur bo'lgan sharoitlarni yaratadi. Ularning integratsiyasi pedagogik samaradorlikni oshiradi, o'quvchilarning motivatsiyasini kuchaytiradi va zamonaviy ta'lim sifatini yangi bosqichga olib chiqadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Flavell, J. H. Metacognition and cognitive monitoring: A new area of cognitive–developmental inquiry. American Psychologist, 34(10), 1979. 906–911.

2. Anderson, L. W., & Krathwohl, D. R. A taxonomy for learning, teaching, and assessing: A revision of Bloom's taxonomy of educational objectives. New York: Longman. 2001.
3. Yusufjonov, U. Pedagogik texnologiyalar va innovatsiyalar. Toshkent: 2020 TDPU nashriyoti.
4. Xolbekova, D. O'qituvchining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda metakognitiv yondashuvlar. T.: 2022

IJODIY KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISHNING XALQARO TAJRIBALARI VA ULARNING MAHALLIY TA'LIM TIZIMIGA MOSLASHUVI

Navoiy innovatsiyalar universiteti
p.f.f.d. (PhD), dotsent Kubayeva Mavluda Baxtiyor qizi
mavludakubayeva09@gmail.com

Anotatsiyasi: Ushbu maqola ijodiy kompetensiyani shakllantirishning xalqaro tajribalari va ularning O'zbekistoniston ta'lim tizimiga moslashuvini o'rganadi. Maqolada Finlyandiya, Yaponiya va AQSh kabi mamlakatlarning ta'lim tizimlaridagi muvaffaqiyatli metodlar tahlil qilinib, ular orqali o'quvchilarning ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish imkoniyatlari ko'rsatilgan. Maqolada O'zbekistoniston sharoitida xalqaro tajribalarni qanday moslashtirish va amalga oshirish mumkinligi, shu jumladan fanlararo ta'lim, raqamli texnologiyalar va induallashtirilgan ta'lim metodlarini qo'llashga alohida e'tibor qaratilgan.

Аннотация: В данной статье рассматриваются международные практики формирования творческой компетенции и их адаптация к образовательной системе Узбекистана. В статье анализируются успешные методы стран, таких как Финляндия, Япония и США, с акцентом на то, как эти страны развивают творческие способности учащихся. Исследование подчеркивает, как международные практики могут быть адаптированы и внедрены в Узбекистане, с особым вниманием к междисциплинарному обучению, цифровым технологиям и персонализированным образовательным методам. Результаты исследования предлагают эффективные стратегии внедрения международного опыта для развития творческих компетенций в узбекской образовательной системе.

Abstract: This article examines the international experiences of developing creative competencies and their adaptation to the educational system of Uzbekistan. The article analyzes successful methods from countries such as

Finland, Japan, and the United States, focusing on how these countries enhance students' creative thinking abilities. The study highlights how these international practices can be adapted and implemented in Uzbekistan, with particular attention to interdisciplinary teaching, digital technologies, and personalized education methods. The findings of the research provide effective strategies for implementing international experiences to foster creative competencies in the Uzbek educational system.

Kalit soʻzlar: Ijodiy kompetensiya, taʼlim tizimi, xalqaro tajribalar, Oʻzbekiston taʼlim tizimi, fanlararo taʼlim, raqamli texnologiyalar, shaxsiylashtirilgan taʼlim, pedagogik metodlar, innovatsion taʼlim, ijodiy fikrlash, taʼlimdagi imkoniyatlar.

Ключевые слова: Творческая компетенция, образовательная система, международный опыт, образовательная система Узбекистана, междисциплинарное обучение, цифровые технологии, персонализированное образование, педагогические методы, инновационное образование, творческое мышление, образовательные возможности.

Keywords: Creative competence, educational system, international experiences, Uzbekistan educational system, interdisciplinary teaching, digital technologies, personalized education, pedagogical methods, innovative education, creative thinking, educational opportunities.

Kirish. Ijodiy kompetensiya taʼlimdagi muhim hususiyatlardan biri boʻlib, oʻquvchilarning murakkab va ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan. Ushbu kompetensiyaning rivojlanishi, shubhasiz, nafaqat akademik muvaffaqiyatga, balki ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishga, innovatsion qarorlar qabul qilishga, shaxsiy hamda professional darajada muvaffaqiyatlarga erishishga ham toʻgʻridan-toʻgʻri taʼsir koʻrsatadi. Shunday ekan, ijodiylikni rivojlantirish zamonaviy taʼlimning asosiy maqsadlaridan biriga aylanmoqda.

Ijodiy kompetensiyani shakllantirish, tafakkurning boyligi, yangi gʻoyalar va yechimlar topish, innovatsion tizimlar va muammolarga yangi yondoshuvlar kiritish imkoniyatini beradi. Shu bilan birga, ijodiylik nafaqat bilimlar olish jarayonida, balki oʻquvchilarning har tomonlama rivojlanishi, jamiyatda oʻzini tutish qobiliyati va kelajakdagi muvaffaqiyatlari uchun ham muhimdir. Oʻz navbatida, ushbu jarayonlar taʼlim tizimining turli sohalarida innovatsiyalar, raqamli texnologiyalar va metodikalarning rivojlanishiga asoslanadi.

Har bir mamlakatda ijodiy kompetensiyani shakllantirishga boʻlgan yondashuvlar va tajribalar oʻziga xos boʻlib, ular milliy taʼlim tizimining oʻziga xos xususiyatlariga, madaniy-tarixiy omillarga va iqtisodiy sharoitlarga

asoslangan. Masalan, Finlyandiya, Yaponiya va AQSH kabi mamlakatlar ijodiy kompetensiyani shakllantirishda bir qancha innovatsion usullar va ta'lim metodlarini amaliyotga tatbiq etishgan. Ular fanlararo ta'lim, amaliy muammolarni hal qilish, raqamli ta'lim vositalari va loyihaviy ishlashga asoslangan amaliy ishlarni ko'paytirish orqali o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishga katta e'tibor berishgan.

O'zbekistonistonda ijodiy kompetensiyani shakllantirishda xalqaro tajribalardan foydalanish va ularni milliy ta'lim tizimiga moslashtirish muhim vazifa hisoblanadi. O'zbekistonistonda ta'lim tizimida inovatsion texnologiyalar, fanlararo ta'lim usullari va shaxsiy yondoshuvlar asosida ijodiylikni rivojlantirishga qaratilgan islohotlar olib borilmoqda. Ammo bu jarayonlarni to'liq amalga oshirish uchun mahalliy shart-sharoitlar, milliy va madaniy omillar, o'quvchilarning shaxsiy ehtiyojlarini hisobga olish muhimdir. Shuningdek, O'zbekistonistondagi ta'lim tizimining xalqaro tajribalarga moslashuvi, ta'limni standartlashtirish va ijodiylikni rivojlantirish uchun yangi samarali strategiyalarni ishlab chiqishni talab qiladi. Shu bois, ushbu maqolada xalqaro tajribalarga tayangan holda ijodiy kompetensiyani shakllantirishning turli metodlari va yondoshuvlari o'rganiladi. Maqsadimiz O'zbekistonistondagi ta'lim tizimini xalqaro amaliyotlarga moslashtirishdagi muammolar va imkoniyatlarni tahlil qilish, ijodiy kompetensiyani shakllantirishga qaratilgan yangi yo'nalishlarni taklif qilishdir.

Metadologiya.

U.M. Begimkulov, O.T. Jo'rayevlar. fikriga ko'ra "Ta'lim jarayonida ijodiy kompetensiyalarni rivojlantirish o'quvchilarning kelajakdagi kasbiy faoliyatiga samarali ta'sir ko'rsatadi, chunki ijodiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalari ta'lim jarayonida mukammal shakllanishi zarur. O'qituvchilar, o'z navbatida, bu jarayonni qo'llab-quvvatlashda yangi pedagogik texnologiyalarni muvaffaqiyatli qo'llashlari kerak"¹ deb takidlaydi.

"Kasbiy ta'lim jarayonida innovatsion metodlardan foydalanish o'quvchilarda mustaqil fikrlash, muammoni yechish, ijodiy yondashuv kabi kompetensiyalarni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi"²

1. Ilmiy tahlil usuli

Ilmiy tahlil usuli orqali biz xalqaro ta'lim tizimlaridagi ijodiy kompetensiyani shakllantirishning eng samarali usullarini o'rganishga harakat

¹ Begimkulov, U. M., & Jo'rayev, O. T. *Ta'lim jarayonida ijodiy kompetensiyalarni rivojlantirish asoslari*. Toshkent: Fan. 2020.

² G'ofurov, M. *Kasbiy ta'limda innovatsion metodlar va ularning samaradorligi*. Samarqand: "Zarafshon" nashriyoti. 2021.

qildik. Ushbu usul ta'lim tizimidagi asosiy yondashuvlar va metodlarni chuqur o'rganish, har bir yondashuvning o'ziga xos afzalliklari va kamchiliklarini aniqlashga imkon beradi. Bu metod yordamida biz ijodiy kompetensiyaning shakllanishiga ta'sir ko'rsatuvchi omillarni o'rganib, har bir ta'lim tizimida qanday usullar qo'llanilishini tahlil etdik.

2. Solishtirish metodikasi

Solishtirish usuli yordamida biz turli mamlakatlarda – xususan, Finlandiya, Yaponiyaning, va AQShning ta'lim tizimlarida ijodiy kompetensiyaning shakllantirishning metodlari va yondashuvlarini solishtirdik. Har bir mamlakatning o'ziga xos pedagogik yondashuvlarini, innovatsion texnologiyalarni va pedagogik metodlarni o'rganish orqali, ularning o'zgaruvchan iqtisodiy va madaniy sharoitlarda qanday muvaffaqiyatga erishganligini tahlil qildik.

Shuningdek, solishtirish metodologiyasi O'zbekiston ta'lim tizimiga xos xususiyatlarni hisobga olib, ularni boshqa mamlakatlardagi ta'lim tizimlaridagi ilg'or yondashuvlar bilan taqqoslash imkonini beradi. Bu usul, ta'limning global tendensiyalarini mahalliy kontekstda moslashtirishda foydalidir.

3. Deduktiv metod

Deduktiv metod orqali, biz ijodiy kompetensiyaning shakllantirishning ilmiy asoslarini tushunib, umumiy nazariyalar va konseptual yondashuvlardan amaliy xulosalar chiqarishga harakat qildik. Bu metod, ijodiylikni rivojlantirishga doir ilg'or tadqiqotlardan va ilmiy adabiyotlardan olingan ma'lumotlarni umumlashtirishga yordam berdi. Deduktiv usul orqali biz ijodiy kompetensiyaning shakllanishining umumiy prinsiplari va metodologiyasini keltirib chiqardik va ular bilan bog'liq amaliy tavsiyalarni ishlab chiqdik.

4 Mavjud tadqiqotlar va amaliyotlardan foydalanish

Mazkur maqolada ijodiy kompetensiyaning shakllantirish bo'yicha amalga oshirilgan ilg'or tadqiqotlar, innovatsion pedagogik metodlar va xalqaro tajribalardan foydalanildi. Xususan, Amabile (1996), Cropley (2001), Boden (2004) va Robinson (2011) kabi taniqli olimlarning asarlari tahlil qilindi. Ularning ishlarida ijodiylikni rivojlantirishga qaratilgan amaliy va nazariy yondashuvlar, pedagogik metodlar va ta'lim tizimlarining samaradorligi haqida batafsil ma'lumotlar keltirilgan. Ushbu asarlar metodologiya ilmiy asoslarini yaratishda va tadqiqot natijalarining ishonchliligini oshirishda muhim manbalar bo'ldi.

Ta'lim tizimi ko'pincha insonning ijodiy salohiyatini rivojlantirishga emas, balki uni cheklashga xizmat qiladi. Aslida esa, har bir insonda ijodkorlik mavjud va bu salohiyatni rivojlantirish ta'limning ustuvor maqsadi bo'lishi kerak.³

Natijalar. Xalqaro ta'lim tizimlarida ijodiy kompetensiyani shakllantirishning samarali usullarini o'rganish va ularning mahalliy ta'lim tizimiga moslashuvini baholashga qaratilgan. Tadqiqot davomida turli mamlakatlar, xususan, Finlandiya, Yaponiyaning va AQShning ta'lim tizimlarida ijodiy kompetensiyani rivojlantirishga qaratilgan innovatsion metodlar tahlil qilindi. Ushbu metodlar o'zaro solishtirilgan va ular asosida O'zbekiston ta'lim tizimiga moslashadigan tavsiyalar ishlab chiqildi.

1. Xalqaro tajribalarning samaradorligi:

Finlandiya ta'lim tizimi ijodiy kompetensiyani shakllantirishda dunyodagi eng ilg'or tizimlardan biri sifatida tanilgan. Tadqiqot davomida aniqlanganidek, Finlandiyada o'quvchilarga yangi g'oyalarni ishlab chiqish va muammolarni hal qilish uchun kerakli sharoitlar yaratilib, ular faqat nazariy bilimlarni emas, balki amaliy faoliyatni ham o'zlashtiradilar. O'quvchilarni ijodiy fikrlashga undash uchun fanlararo yondashuv va jamoaviy ishlar keng qo'llaniladi. Bu usulning samaradorligi shundaki, o'quvchilar turli fanlarni birlashtirgan holda real hayotdagi masalalarni hal qilishga o'rgatiladi.

Yaponiya ta'lim tizimida ijodiy kompetensiya asosan amaliy muammolarni hal qilish va loyihaviy ishlarga asoslanadi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, Yaponiya o'quvchilari o'z ijodiy qobiliyatlarini murakkab masalalarni yechishda sinovdan o'tkazadilar. Bu usul, ayniqsa, muammolarni hal qilishda tizimli yondashuvni o'rgatishda samarali bo'lib, o'quvchilarning ijodiy fikrini kengaytiradi. Bundan tashqari, Yaponiya ta'lim tizimida pedagogik yondashuvning individual ehtiyojlarga moslashtirilishi ijodiy kompetensiyaning rivojlanishiga katta hissa qo'shadi.

AQSh ta'lim tizimida ijodiylikni rivojlantirish uchun innovatsion texnologiyalar va raqamli platformalar faol qo'llaniladi. Tadqiqotda aniqlanganidek, AQShda o'quvchilarga ijtimoiy va akademik masalalarni hal qilish uchun raqamli vositalar, onlayn kurslar va interaktiv o'qitish usullari taqdim etiladi. Ushbu yondashuvlar o'quvchilarning ijodiy fikrini rivojlantirishga katta yordam beradi, chunki ular o'zlarining ijodiy o'yalarini raqamli platformalarda sinab ko'rish imkoniyatiga ega.

2. Mahalliy ta'lim tizimiga moslashuv. O'zbekistoniston ta'lim tizimi ham ijodiy kompetensiyani rivojlantirishga katta e'tibor qaratayotganligini ko'rsatdi.

³ Robinson, K. *Out of Our Minds: Learning to be Creative*. London: Capstone Publishing. 2011.

Mahalliy sharoitda ijodiylikni shakllantirishda eng muhim masala fanlararo yondashuvni qo'llashdir. O'zbekiston ta'lim tizimida fanlararo integratsiya va amaliy masho'ulotlar orqali o'quvchilarga muammolarni ijodiy tarzda hal qilish ko'proq qo'llanilishi kerak. Bu yondashuv o'quvchilarning nazariy bilimlaridan tashqari amaliy qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Shuningdek, raqamli texnologiyalar va onlayn ta'lim imkoniyatlarining ta'lim jarayoniga qo'shilishi ijodiy kompetensiyani shakllantirishga yangi imkoniyatlar yaratadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, O'zbekiston ta'lim oluvchilari uchun zamonaviy raqamli vositalar, virtual laboratoriyalar va multimedia platformalar orqali o'qitish, ijodiy fikrlashni rivojlantirishda samarali bo'lishi mumkin. Bu usul o'quvchilarga o'z o'oyalarini ko'rsatuvchi loyiha ishlari va muammolarni amaliy tarzda hal qilish imkoniyatini beradi. Bundan tashqari, O'zbekiston ta'lim tizimida individuallashtgan ta'lim va o'quvchilarning shaxsiy qobiliyatlari va qiziqishlariga mos yondashuvni kuchaytirish muhimdir. O'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda ularning shaxsiy ehtiyojlari va qiziqishlarini hisobga olish, ta'lim jarayonida katta ijobiy o'zgarishlarga olib keladi. O'zbekiston ta'lim tizimida shaxsiy yondashuvni kuchaytirish, o'quvchilarni ijodiy fikrlashga undashning samarali vositasi hisoblanadi.

Kompetensiyaga asoslangan yondashuv nafaqat bilim va ko'nikmalarni shakllantirishni, balki talabalarni mustaqil fikrlashga, yangicha qarashlarni ilgari surishga va ijodiy yondashuvni rivojlantirishga yo'naltiradi.⁴

3. Xalqaro tajribalardan olingan tavsiyalar. Tadqiqotning yakuniy natijasi sifatida, O'zbekiston ta'lim tizimida ijodiy kompetensiyani shakllantirishda quyidagi asosiy tavsiyalar ishlab chiqildi:

1. Fanlararo integratsiya va amaliy masho'ulotlarni kengaytirish: O'zbekiston ta'lim tizimida fanlararo yondashuvni yanada rivojlantirish va o'quvchilarga amaliy muammolarni hal qilish imkoniyatlarini yaratish zarur. Bu, o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

2. Raqamli texnologiyalarni ta'lim jarayoniga integratsiya qilish: Zamonaviy raqamli vositalar, onlayn platformalar va multimedia texnologiyalari ta'lim tizimiga kirib kelishi o'quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantirishga yordam beradi.

⁴ Юнусходжаева, Г. М. *Компетентностный подход в образовании и развитие творческого мышления у студентов*. Ташкент: 2021. Учитель. 27-бет

3. **Shaxsiy yondashuvni** kuchaytirish: O‘zbekiston ta’lim tizimida shaxsiy yondashuvni kuchaytirish, o‘quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantirish va ularning qiziqishlariga mos ta’lim usullarini qo‘llash muhimdir.

Хулоса. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ijodiy kompetensiya ta’lim tizimida o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini, yangi o‘oyalar yaratish va muammolarni hal qilish kabi muhim qobiliyatlarni rivojlantirishga qaratilgan markaziy maqsadlardan biridir. Xalqaro ta’lim tizimlaridagi tajribalar, ayniqsa **Finlandiya, Yaponiya** va **AQSh** kabi mamlakatlardagi ijodiy kompetensiyani rivojlantirishga qaratilgan metodlar va yondashuvlar, o‘quvchilarning ijodiy fikrlashini kengaytirish va amaliy muammolarni hal qilishda samarali natijalar ko‘rsatgan.

Finlandiya ta’lim tizimida fanlararo yondashuv orqali o‘quvchilarga turli sohalar bo‘yicha integratsiyalashgan bilimlarni berish, ular uchun ijodiy muammolarni hal qilish imkoniyatlarini yaratish juda muvaffaqiyatli bo‘lgan. Yaponiya ta’lim tizimida esa amaliy yondashuv va loyihaviy ishlar orqali o‘quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilgan. AQShda esa raqamli texnologiyalar va innovatsion o‘qitish metodlari yordamida ijodiy kompetensiya shakllantirilgan.

O‘zbekistonda ham xalqaro tajribalarga asoslanib, ijodiy kompetensiyani rivojlantirish uchun katta imkoniyatlar mavjud. Fanlararo yondashuvlar, raqamli ta’lim platformalari va shaxsiy yondashuvlarni joriy etish orqali o‘quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantirish mumkin. Biroq, bu yondashuvlarni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun o‘qituvchilarning metodik tayyorligini oshirish va ta’lim tizimiga yangi pedagogik resurslarni kiritish zarurdir.

Ko‘rsatilgan tavsiyalarni amalga oshirish orqali O‘zbekistonda ijodiy kompetensiyani shakllantirishga katta hissa qo‘shish mumkin. Xalqaro tajribalar asosida, ta’lim tizimini takomillashtirish va ijodiy kompetensiyani rivojlantirish o‘quvchilarga nafaqat akademik muvaffaqiyatlarga erishish, balki kelajakda ijtimoiy va iqtisodiy hayotda samarali faoliyat yuritish uchun zarur bo‘lgan qobiliyatlarni ham o‘rgatishga imkon yaratadi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Begimkulov, U. M., & Jo‘rayev, O. T. *Ta’lim jarayonida ijodiy kompetensiyalarni rivojlantirish asoslari*. Toshkent: Fan. 2020.
2. Robinson, K. *Out of Our Minds: Learning to be Creative*. London: Capstone Publishing. 2011.
3. Ken Robinson, K., & Aronica, L. *Creative Schools: The Grassroots Revolution That’s Transforming Education*. New York: Viking. 2015.

4. Давидов, В. В. Теория развивающего обучения. Москва: Интор. (1996).
5. O'ofurov, M. *Kasbiy ta'limda innovatsion metodlar va ularning samaradorligi*. Samarqand: "Zarafshon" nashriyoti. 2021.
6. Sawyer, R. K. *Explaining Creativity: The Science of Human Innovation* (2nd ed.). New York: Oxford University Press. 2012.
7. Nishonova, S. *Pedagogik texnologiyalar asosida ijodiy fikrlashni shakllantirish*. Toshkent: "Ilm ziyo" 2022.
8. National Research Council. *Education for Life and Work: Developing Transferable Knowledge and Skills in the 21st Century*. Washington, DC: The National Academies Press. 2012. <https://doi.org/10.17226/13398>
9. Юнусходжаева, Г. М. *Компетентностный подход в образовании и развитие творческого мышления у студентов*. Ташкент: Учитель. 2021.

INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISHDA MAKTABGACHA TA'LIM, UMUMIY O'RTA VA MAXSUS HAMDA OLIY TA'LIMNING AHAMIYATI

Turniyozova Sarvinov Sobirjonovna -

Navoiy innovatsiyalar universiteti talabasi

Ilmiy rahbar: Qahhorova Malika Lutfullo qizi -

Navoiy Innovatsiyalar universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqola inson kapitalini shakllantirish va rivojlantirishda ta'lim tizimining barcha bosqichlarining maktabgacha ta'limdan oliy ta'limgacha bo'lgan o'rnini yoritib berilgan. Bolalikdan boshlab bilim va ko'nikmalarni shakllantirish, ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirish, iqtidorli yoshlarni aniqlash va ularga zamonaviy ta'lim orqali jamiyatda raqobatbardosh inson kapitalini yaratish imkoniyatlari tahlil qilingan. O'zbekistonda olib borilayotgan natijalar va islohotlar ham ko'rib chiqilgan.

Аннотация: В статье освещается роль всех ступеней системы образования — от дошкольного до высшего — в формировании и развитии человеческого капитала. Проанализированы возможности формирования знаний и навыков с детства, развития социальных компетенций, выявления талантливой молодежи и создания конкурентоспособного человеческого капитала в обществе посредством современного образования. Также были рассмотрены результаты и реформы, проводимые в Узбекистане.

Abstract: This article highlights the role of all stages of the education system in the formation and development of human capital, from preschool to higher education. The opportunities for the formation of knowledge and skills from childhood, the development of social competencies, the identification of talented young people and the creation of competitive human capital in society through modern education are analyzed. The results and reforms being carried out in Uzbekistan are also reviewed.

Kalit soʻzlar: maktabgacha taʼlim, umumiy oʻrta taʼlim, oʻrta maxsus taʼlim, oliy taʼlim, taʼlimdagi islohotlar, zamonaviy bilimlar, ijtimoiy taraqqiyot.

Ключевые слова: дошкольное образование, общее среднее образование, среднее специальное образование, высшее образование, образовательные реформы, современные знания, социальное развитие.

Keywords: preschool education, general secondary education, secondary specialized education, higher education, educational reforms, modern knowledge, social development.

Oʻzbekiston Respublikasini rivojlantirish strategiyasining bosh maqsadi — mamlakatning xalqaro maydondagi raqobatbardoshligi darajasi va innovatsion jihatdan taraqqiy etganini belgilovchi omil sifatida inson kapitalini rivojlantirishdir. Oʻzbekistonda jinsi, irqi millati, tilli, dini, ijtimoiy mavqeyidan qatʼi nazar, har kimga taʼlim olish uchun teng huquqlar kafolatlanadi. Oʻzbekiston Respublikasida har kimga maktabda tahsil olish majburiy hisoblanadi. Taʼlim tizimi yagona va uzluksiz boʻlib, quyidagi taʼlim turlariga boʻlinadi:

- maktabgacha taʼlim va tarbiya;
- umumiy oʻrta va oʻrta maxsus taʼlim;
- professional taʼlim;
- oliy taʼlim;
- oliy taʼlimdan keyingi taʼlim;
- kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish;
- maktabdan tashqari taʼlim.

Maktabgacha taʼlim bosqichi uzluksiz taʼlimning eng muhim, masʼuliyatli, bola tarbiyasi va taʼlim olishi shakllanadigan bosqichi hisoblanadi. Maktabgacha taʼlimning asosiy vazifalari bolalarni xalqning boy milliy, madaniy, tarixiy merosi va maʼnaviy-axloqiy anʼanalari ruhida tarbiyalash, bolalarda milliy vatanparvarlik hislarini shakllantirish, maktabgacha yoshdagi bolalarda bilim olish ehtiyojini, oʻqishga intilish moyilliklarini shakllantirib, ularni muntazam ravishda taʼlim jarayoniga tayyorlash, bolalarning tafakkurini rivojlantirish,

o'zining fikrini mustaqil va erkin ifodalash malakalarini shakllantirish, bolalarning jismoniy va ruhiy sog'ligini ta'minlashdan iborat [1].

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim-tarbiyani tarbiyachi - pedagoglar amalga oshiradi. Har bir ota-ona o'z farzandini bilimdon, yuksak mahoratli, odobli pedagog-tarbiyachi qo'lida ta'lim-tarbiya olishini xohlaydi. Jamiyat talabi darajasidagi yordamchi tarbiyachilarini yetishtirish oliy ta'lim muassasalarining maktabgacha ta'lim yo'nalishi zimmasiga tushadi. Shu jihatdan, bo'lajak tarbiyachilarni "Maktabgacha ta'lim-tarbiyani tashkil etish" fanining nazariy asoslari, ta'lim-tarbiya berishning tartib qoidalari, ilk yoshdan yetti yoshgacha bo'lgan bolalarni oilada va maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim-tarbiya ishlari mazmuni, metodlari, uni tashkil etish shakllari va bolalarni maktabga tayyorlashning samarali usullarini bilishi juda muhim sanaladi.

Maktabgacha ta'lim va tarbiya bolalarni o'qitish va tarbiyalashga, ularni intellektual, ma'naviy-axloqiy, etnik, estetik va jismoniy jihatdan rivojlantirishga, bolalarni umumiy o'rta ta'limga tayyorlashga qaratilgan ta'lim turidir. Maktabgacha ta'lim - bu kelajak, istiqbol uchun meros qilib qoldiriladigan boylikdir. Bu boylikning qadr-qimmatini shu qadar buyukki, u odamni ma'naviy jihatdan boy qilib, qalbini baxtga, ilohiy nurga to'ldiradi.

Umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim umumta'lim o'quv dasturlarini, zarur bilim, malaka hamda ko'nikmalarni o'zlashtirishga qaratilgan.

Umumiy o'rta ta'lim (1-11 sinflar) bosqichlaridan iborat.

boshlang'ich ta'lim (1-4 sinflar)

tayanch o'rta ta'lim (5-9 sinflar)

o'rta ta'lim (10-11 sinflar) [2].

Umumiy o'rta ta'lim tashkilotining birinchi sinfiga bolalar ular yetti yoshga to'ladigan yilda qabul qilinadi.

Boshlang'ich ta'limda tahsil oluvchilar umumiy o'rta ta'limni davom ettirish uchun zarur bo'lgan savodxonlik, bilim, malaka va ko'nikmalar asoslarini shakllantiradi.

O'rta ta'lim o'quv dasturi muvofiq ta'lim oluvchilar tomonidan zarur bilim, malaka va ko'nikmalar o'zlashtirilishini, ta'limning keyingi turi tanlashini hamda yuqori malaka talab qilinmaydigan kasblar egallanishini ta'minlaydi.

Umumiy o'rta ta'lim tashkilotlarining sinflarda (guruhlarida) ta'lim oluvchilar soni o'ttiz besh nafardan oshmasligi kerak.

Professional ta'lim egallanadigan kasb va mutaxassislik bôyicha quyidagilarga bo'linadi.

boshlang'ich professional ta'lim

o'rta professional ta'lim

o'rta maxsus professional ta'lim

Boshlang'ich professional ta'lim kasb-hunar maktablarida IX sinf bitiruvchilari negezida bepul asosda kunduzgi ta'lim shakli bo'yicha umumta'lim fanlarining va mutaxassislik fanlarining ikki yillik integratsiyalashgan dasturlari asosida amalga oshiriladi.

O'rta maxsus professional ta'lim texnikumlar umumiy o'rta, o'rta maxsus, boshlang'ich professional va o'rta professional ta'lim negizida davlat buyurtmasi yoki to'lov-shartnomas asosida kasblar hamda mutaxassisliklarning murakkabligidan kelib chiqqan holda, davomiyligi kamida ikki yil bo'lgan kunduzgi, kechki va sirtqi ta'lim shakllari boyicha amalga oshiriladi.

Oliy ta'lim bakalavriat ta'lim yo'nalishlari va magistratura mutaxassisliklari bo'yicha yuqori malakali kadrlar tayyorlanishini ta'minlaydi. Oliy ma'lumotli kadrlarni tayyorlash oliy ta'lim tashkilotlarida (universitet, akademiyalar, institutlar, oliy maktablar) amalga oshiriladi.

Oliy ta'lim ikki bosqichga: bakalavriat va magistratura bosqichiga ega [3].

Bakalavriat oliy ta'lim yo'nalishlaridan biri bo'yicha chuqurlashtirilgan bilim, malaka va ko'nikmalar beradigan, o'qish davomiyligi kamida uch yil bo'lgan tayanch oliy ta'limdir.

Magistratura tegishli bakalavriat negizida aniq mutaxassislik bo'yicha o'qish davomiyligi kamida bir yil bo'lgan oliy ta'lim shaklidir. Magistratura mutaxassisliklarining va ularga muvofiq bo'lgan bakalavriat ta'lim yo'nalishlarining ro'yxati ta'lim sohasidagi vakolatli davlat boshqaruvi organi tomonidan belgilanadi [4].

Fuqarolar shartnoma asosida ikkinchi va undan keyingi oliy ma'lumotni olish huquqiga ega.

Oliy ta'limdan keyingi ta'limni oliy ta'lim va ilmiy tashkilotlarda olish mumkin. Oliy ta'limdan keyingi ta'lim doktorlik dissertatsiyasini tayyorlash va himoya qilish maqsadida mutaxassislikni chuqur o'rganishni va ilmiy izlanishlar olib borishni nazarda tutadigan tayanch doktorantura, doktorantura va mustaqil izlanuvchanlik asosida ilmiy darajaga ega ilmiy va ilmiy-pedagogik kadrlar tayyorlashni ta'minlaydi [5].

Mustaqil izlanuvchilar falsafa doktori ilmiy darajalariga da'vogar izlanuvchilar uchun ishlab chiqarishdan ajralmagan holda tashkil etiladigan oliy malakali ilmiy va ilmiy-pedagog kadrlar ixtisosligi bo'yicha oliy ta'limdan keyingi ta'lim shakli hisoblanadi.

Kadrlar qayta tayyorlash tayanch mutaxassisliklar va kasblarga muvofiq bo'lgan yo'nalishlar bo'yicha faoliyatni amalga oshirish uchun qo'shimcha kasbiy bilim, malaka va ko'nikmalarning zarur hajmi egallanishini ta'minlaydi.

Kadrlar qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish shakllari va muddatlari tegishli davlat ta'lim talablari bilan belgilanadi.

Maktabdan tashqari ta'lim. Bolalarning ehtiyojlarini qanoatlantirish, bo'sh vaqti va dam olishini tashkil etish uchun davrlar organlari, nodavlat notijorat tashkilotlar, tijorat tashkilotlari madaniy - estetik, ilmiy, texnikaviy, sport yo'nalishidagi maktabdan tashqari ta'lim tashkilotlarini tashkil etishi mumkin. Maktabdan tashqari ta'lim bolalarga uzluksiz ta'lim berishning tarkibiy qismi sifatida ularning iste'dodi va qobiliyatini rivojlantirishga, ma'naviy ehtiyojlarini qanoatlantirishga qaratilgan.

Inson kapitalining shakllanishi va rivojlanishida uzviy ta'lim tizimi — maktabgacha ta'limdan tortib oliy ta'limgacha bo'lgan barcha bosqichlar muhim o'rin tutadi.

Maktabgacha ta'lim bolaning dastlabki ijtimoiy va intellektual ko'nikmalarini shakllantirsa, umumiy o'rta va maxsus ta'lim esa uning asosiy bilim va malakalarini mustahkamlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T: O'zbekiston, 2017.

2. Karimov I.A. Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q. – T. O'zbekiston, 2001

3. O'zbekiston Respublikasining 2019 yil 16 dekabrda "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risidagi"gi O'RQ-595- sonli Qonuni.

4. Sh.M. Mirziyoyevning "Maktabgacha ta'lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5198-sonli Farmoni hamda "O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi PQ-3305-sonli Qarori. T.: 2017 y. 30-sentyabr.

5. Ijtimoiy axborot ta'lim portal: www.multimedia.uz.

6. Ijtimoiy axborot ta'lim portal: www.ziynet.uz.

PEDAGOGIK YONDASHUV ASOSIDA IQTISODIY MADANIYATNI RIVOJLANTIRISH MASALALARI

Pulatova Odinaxon Xamidovna

"University of economics and pedagogy" NOTM

"Ijtimoiy-gumanitar fanlar" kafedrasida dotsenti

Email: opolatova46@gmail.com

Abdulxamidova Saltanat

"University of economics and pedagogy"

Annotatsiya: Ushbu maqolada ijtimoiy fanlar insonlar faoliyati bilan, ularning tarbiyasi, ta’limi, komil inson bo‘lib shakllanishi, ularning o‘zaro munosabatlari bilan shug‘ullanuvchi fanlarni maktab, kollej va oliy ta’lim muassasalarida o‘qitilishi ijtimoiy ishlab chiqarishning samaradorligi, undagi mehnat unumdorligining ortib borishi ta’limning ham yuqori darajada rivojlanishiga olib borishi haqidagi fikrlar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: Ehtiyoj, ishlab chiqarish, iqtisodiyot, ilg‘or texnologiyalar.

Аннотация: В статье излагаются идеи о том, что преподавание в школах, колледжах и вузах общественных наук, изучающих деятельность людей, их воспитание, образование и формирование полноценной личности, а также их взаимоотношения, приведет к повышению эффективности общественного производства и росту производительности труда, что также приведет к высокому уровню развития образования.

Ключевые слова: Потребность, производство, экономика, передовые технологии.

Abstract: This article presents the ideas that the teaching of social sciences in schools, colleges and higher educational institutions, which deal with human activities, their upbringing, education, formation of a complete person, and their mutual relations, will lead to the effectiveness of social production, an increase in labor productivity in it, and a high level of development of education.

Keywords: Need, production, economy, advanced technologies.

Hozirgi paytda tayyor bilimni o‘zlashtirish asosiy maqsad bo‘lmay eng asosiysi talabalarning intellektual qobiliyatlarini rivojlantirish, mustaqqil tanlash va qaror qabul qilish ko‘nikmasini hosil qilish ob‘ektiv zaruratga aylandi.

Ma’lumki, iqtisodiyotdagi tarkibiy o‘zgarishlar o‘z navbatida ishchi kuchi malakasi, mahoratini yuqori bo‘lishini, ishchi kuchiga bo‘lgan talabning o‘zgarishiga moslashuvchan, o‘z malakasini oshirishga intiluvchan bo‘lishini talab etadi.

Ta’limni isloh qilishdan maqsad Vatanimizni ishlab chiqaruvchi kuchlari yuksak darajada rivojlangan, qudratli ishlab chiqarish salohiyatiga ega bo‘lgan yurtga aylantirishdan iboratdir. Shu ma’noda “Kadrlar tayyorlashning milliy dasturi”da ko‘rsatiladigan kadrlar tayyorlashni ishlab chiqarishning talab – ehtiyojlarini hisobga olgan tarzda tashkil etilishi kerak. Bu maqsadni amalga oshirish maqsadida quyidagi vazifalar qo‘iladi:

- ta'limni ishlab chiqarish amaliyoti jarayonidagi mehnat bilan qo'shib olib borish;
- kadrlar tayyorlashda, ilmiy ishlanmalar, texnologiyalar yaratishda korxonalarning ishlab chiqarish salohiyatidan foydalanish;
- ta'lim oluvchilarni mehnat jamoalarida tarbiyalash;
- ishlab chiqarishning ehtiyojlariga muvofiq kadrlarni yangi yo'nalishlar bo'yicha tarbiyalash, qayta tayyorlash va muttasil malakasini oshirib borish;
- ishlab chiqarishning iqtisodiy va texnologik muammolarini hal qilishda o'quv yurtlarining ilmiy salohiyatidan foydalanish;
- pedagog-o'qituvchilarning ilg'or texnologiyalar sohasidagi malakasini bevosita ishlab chiqarishda oshirib borish;
- ishlab chiqarishdagi yukori malakali mutaxassislarni kadrlar tayyorlash ishiga jalb etish;
- ishlab chiqarish amaliyotini o'tish uchun ta'lim oluvchilarni ish joylari bilan ta'minlash;
- ta'lim muassasalarini zamonaviy uskunalar, apparatlar bilan ta'minlab borish.

Ijtimoiy fanlar insonlar faoliyati bilan, ularning tarbiyasi, ta'limi, komil inson bo'lib shakllanishi, ularning o'zaro munosabatlari bilan shug'ullanuvchi fanlar tushuniladi.

Ijtimoiy fanlar jumlasiga odamlarda iqtisodiy tafakkur va iqtisodiy tarbiya asoslarini shakllantirishga xizmat qiluvchi "Iqtisodiyot nazariyasi", "Iqtisodiyot tarixi", "Iqtisodiy ta'limotlar tarixi" kabi fanlar kiradi. Iqtisod fanlari ham pedagogika bilan bog'lanib ketadi, zero ijtimoiy ishlab chiqarishning samaradorligi, undagi mehnat unumdorligining ortib borishi ta'limning ham yuqori darajada rivojlanishiga olib boradi.

"Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" va "Kadrlar tayyorlash qonuni"ga muvofiq butun maorif tizimida, ayniqsa, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limida iqtisod fanlariga keng o'rin berilgan.

Bulg'usi mutaxassislarning zamonaviy iqtisodiy ta'lim olishiga, iqtisodiy dunyoqarashiga ega bo'lishiga jiddiy ahamiyat berilmoqda. O'rta ta'lim va kasb-hunar ta'limiga "Iqtisodiyot nazariyasi", "Iqtisodiy bilim asoslari", "Iqtisodiyot asoslari" va boshqa maxsus iqtisod fanlarini o'qitish kiritilganligi ana shu umummilliy talabdan kelib chiqadi.

Ma'lumki, iqtisodiyot doimo rivojlanishda, o'sishda boradi, zero odamlarning ehtiyojlari ham beqiyos o'sib boradi, ularni to'laroq qondirish zaruriyati ortib boradi. Bu o'z navbatida iqtisod fanlarini o'rganish va o'rgatish yana ham dolzarb qilib qo'yadi.

Umumiy, o'rta va kasb-hunar ta'limida o'qituvchi bo'lib ishlash esa iqtisodchi pedagoglar zimmasiga yuksak ma'suliyat yuklaydi. Ulardan ikki narsa talab qilinadi.

Birinchidan, iqtisod fanlarini, xususan maxsus, aniq iqtisod fanlarini chuqur bilish, fanlar dasturlarini mukammal o'zlashtirgan bo'lishlari, zamonaviy iqtisod fani erishgan milliy va xorijiy yangiliklarni, iqtisodiyotdagi chuqur tarkibiy o'zgarishlar mohiyatini iqtisodiy idrok etishlari, o'zlarida jamiyatda borayotgan islohotlar ruhini tasavvur eta olishlari, o'z fikri, mustaqil mulohazasiga ega bo'lishlari lozim.

Ikkinchidan, iqtisodchi – pedagoglar zamonaviy pedagogika fani talablarini, ta'lim-tarbiya berish uslublarini, xususan, iqtisod fanlaridan o'qitish metodlari va uslublarini egallab olishlari kerak bo'ladi. Shu ikki talab, tamoyil birlashtirilgan dialektik birlikka aylangan taqdirdagina iqtisodchi - pedagog ishlay oladi, ta'lim berish jarayoni samaradorligini ta'minlay oladi.

O'rta maxsus kasb-hunar ta'limi muassasalarida bir qator iqtisod fanlari o'qitiladi. Bular "Iqtisodiyot asoslari", "Tadbirkorlik asoslari", "Ishlab chiqarish texnologiyasi", "Menejment" (bu ham bir necha yo'nalishlarda bo'ladi), "Marketing", "Moliya va kredit" fanlari, "Qimmatli qog'ozlar", "Investitsiyalar", "Buxgalteriya hisobi va audit" va boshqa iqtisod fanlaridir. Oliy maktabning iqtisodiyot yo'nalishi bo'yicha "Kasbiy pedagogik tayyorgarlik" iqtisodligi bo'yicha bituruvchi kadrlar o'rta maktabga yoki kasb-hunar kollejlari va akademik litseylarga o'qituvchi bo'lib borar ekanlar yuqoridagi maxsus iqtisod fanlarini o'rgata olishga to'laqonli tayyor bo'lishlari lozim.

Maxsus iqtisod fanlarini o'qitish jarayoni boshqa fanlarni o'qitish jarayoni kabi uch bosqichni o'z ichiga oladi:

1. O'quv predmeti mazmuni, ya'ni, o'qitiladigan fan dasturini chuqur o'zlashtirib olinganligi;
2. O'qituvchi faoliyati – o'qitish, ya'ni, o'qitish metodlarini mukammal egallagan bo'lishi;
3. O'quvchi – talaba faoliyati – o'qitish, o'rganish, bilim olish va qullay olish, ularning birligi.

Yuqoridagi uch tamoyilning dastlabki ikkitasi, ya'ni, talabaning o'qishi, bilib olishi, o'z olgan bilimlarini hayotda qo'llay olishini amalda ta'minlashga hizmat qiladi.

Iqtisod fanlarini o'qitish jarayonida iqtisodchi – pedagogka yuklanadigan yana bir juda muhim vazifa shuki, u o'qitish jarayonida talabalarda shunchaki iqtisodiy bilim, tafakkur, ta'lim berish bilan cheklanmay, ularda milliy g'oya va milliy mafkuralarni ongiga singdirib borish, unda yuksak vatanparvarlik, yurtini,

uning boyliklarini, xalqini, tabiiy resurslarini sevish, asrab-avaylash ruhiyatini tarbiyalash lozim.

Aynan ana shunday talab, eng avvalo, iqtisodchi - pedagoglarga yuklanishini aslo unitilmasligi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Khamidovna P. O. The Role of Intellectual Thinking in the Maturation of a Student's Personality //Best Journal of Innovation in Science, Research and Development. – 2023. – T. 2. – №. 11. – C. 85-87.
2. Xamidovna P.O. Bo'lajak muhandislarning muloqot madaniyatlarini rivojlantirishning pedagogik uslublari // Муғаллим ҳәм ўзликсиз билимлендирий. – 2023.
3. Khamidovna P.O. Issues of organizing innovative activities of future specialists. – 2023.
4. Xamidovna P.O. Yoshlarning muloqotini shakllantirish masalalari. //International Multidisciplinary Scientific Global Conference on Education and Science. – www. conferencepublication. com Hosted Online from Warsaw, Poland, 2022.
5. Pulatova O. X. Talabalarning kasbiy tayyorgarligini xorijiy tajribalar orqali takomillashtirish // Modern educational system and innovative teaching solutions. – 2023. – T. 2. – №. 2. – C. 53-62.
6. Xamidovna P.O. Pedagoglarning kasbiy kompetentsiyalarini rivojlantirishda muloqotning ahamiyati //UzMU xabarlar. – 2021.

TALABALARDA KOMPETENTLIKNI SHAKLLANTIRISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING AHAMIYATI

Kamolova Munavvar

Navoiy innovatsiyalar universiteti

Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası

Maktabgacha ta'lim 1-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Negmatova Sanobar

Navoiy innovatsiyalar universiteti

Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy ta'lim jarayonida talabalarda kompetentlikni shakllantirishda innovatsion texnologiyalarning tutgan o'rnini ularning ta'lim sifati va samaradorligiga ta'siri, shuningdek, o'quv jarayonida interaktiv metodlardan foydalanishning afzalliklari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Kompetentlik, innovatsion texnologiyalar, interaktiv metodlar, talaba, ta'lim sifati, kreativlik.

Аннотация: В данной статье анализируется значение инновационных технологий в формировании компетентности у студентов в условиях современного образовательного процесса. Рассматривается их влияние на качество и эффективность обучения, а также преимущества использования интерактивных методов в учебной деятельности.

Ключевые слова: Компетентность, инновационные технологии, интерактивные методы, студент, качество образования, креативность.

Annotation: This article analyzes the role of innovative technologies in developing students' competence within the modern educational process. It examines their impact on the quality and effectiveness of education, as well as the advantages of using interactive methods in the learning process.

Keywords: Competence, innovative technologies, interactive methods, student, quality of education, creativity.

Bugungi globallashuv davrida ta'lim tizimida yangicha yondashuvlar talab etilmoqda. Ayniqsa, talabalarda kasbiy kompetentlikni shakllantirish va ularni mustaqil fikrlovchi, tashabbuskor shaxs sifatida tayyorlashda innovatsion texnologiyalarning ahamiyati ortib bormoqda. Zamonaviy ta'lim jarayoni faqat bilim berish bilan cheklanmay, balki talabaning ijtimoiy, axloqiy, kommunikativ va kasbiy ko'nikmalarni shakllantirishga xizmat qilishi lozim.

Kompetentlik- bu shaxsning muayyan sohada zarur bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'lib, ularni amaliyotda qo'llay olish qobiliyatidir. Talimda kompetent yondashuv – bu an'anaviy bilim berish modelidan farqli tarzda, talabaning faol ishtirokiga asoslangan yondashuvdir. Talabaning bilim oluvchi emas, balki bilim yaratuvchi subyekt sifatidagi mavqei ortmoqda.

Innovatsion texnologiyalar - bu ta'lim jarayonida yangilik kiritish, samaradorlikni oshirishga xizmat qiluvchi pedagogic vositalar va metodlar majmuidir. Ularga quyidagilar kiradi:

- Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT);
 - Interaktiv ta'lim metodlari (klaster, B-B-B jadvali, akvarium metodi);
 - Masalali o'qitish (problem-based learning);
 - Onlayn va gibrid ta'lim tizimlari.
1. Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi;
 2. Oliy muhandislik maktablari tashkil etilishi;
 3. Innovatsion rivojlanish vazirligining tashkil etilishi;
 4. Prezidentning Innovatsion rivojlanish vazirligiga tashrifi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev Innovatsion rivojlanish vazirligiga tashrifi chog'ida mamlakatimiz yuqori texnologik sohalar bo'yicha dunyodan ortda qolib ketganini ta'kidlab, barcha sohalarni modernizatsiya qilish, jahon bilan hamqadam bo'lish uchun Innovatsion rivojlanish vazirligini tashkil etganini bildirdi. Shuningdek, vazirlikka berilgan vakolat va yaratilgan sharoitlardan samarali foydalanish, ishlanmalarni soha va tarmoqlarga tatbiq etish bo'yicha topshiriqlar berdi.

Talabalarda kompetentlikni shakllantirishda innovatsion texnologiyalar ajralmas vositaga aylangan. Sababi:

Birinchidan, raqamli texnologiyalar yordamida ta'lim olish tezligi va sifati oshadi. Masalan, onlayn platformalar, simulyatorlar, virtual laboratoriyalar orqali talaba nazariyani amaliyot bilan uyg'unlashtira oladi. Bu esa ularning muammolarni hal qilish, mustaqil fikrlash kabi kompetensiyalarini rivojlantiradi.

Ikkinchidan, innovatsion texnologiyalar individual yondashuvni ta'minlaydi. Har bir talabaning o'z bilim darajasiga mos tarzda dars olib borish imkoniyati yaratiladi. Bu esa ularning o'ziga ishonchini oshirib, o'quvga bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi.

Uchinchidan, bugungi mehnat bozorida talab qilinadigan ko'nikmalar – texnologik savodxonlik, jamoada ishlash, tanqidiy fikrlash – aynan innovatsion metodlar orqali rivojlanadi. Shuning uchun zamonaviy ta'lim texnologiyalari har bir OTMda bo'lishi shart, deyish mumkin.

Shu sababdan, menimcha, talaba nafaqat bilimli, balki o'z ustida ishlay oladigan, kreativ va moslashuvchan bo'lishi uchun innovatsion texnologiyalar – eng muhim vositalardan biri.

Innovatsion texnologiyalar orqali olib boriladigan ta'lim jarayoni talabalarning mustaqil fikrlashini, tahliliy yondashuvini va ijodkorligini rivojlantiradi. Masalan, loyiha asosida o'qitish metodikasini talabalarga nazariy bilimlarni amaliy faoliyatda qo'llash imkonini beradi. Bu esa ularning kasbiy kompetentligini mustahkamlaydi.

Navoiy innovatsiyalar universiteti zamonaviy yondashuvlar asosida faoliyat yuritayotgan oliy ta'lim muassasalaridan biridir. Bu yerda modul tizimi asosida ta'lim beriladi bu esa talablarning o'zlashtirish darajasini oshiradi. Universitetda elektron platformalar orqali darslar tashkil etiladi, ayniqsa, Google Classroom keng joriy etilgan. Undan tashqari startap loyihasi asosidagi o'qitish yo'lga qo'yilgan bo'lib, talabalar real loyihalarda qatnashish orqali amaliy bilimga ega bo'ladilar. Har bir talaba o'z kasbiga oid innovatsion ko'nikmalarni mustahkamlaydi, masalan, dasturlash, grafik dizayn, sun'iy intellekt asoslar va boshqalar. NIU misolida aytish mumkinki, innovatsion texnologiyalar nafaqat

o'qitish sifatini oshiryapti, balki talabalarni zamonaviy mehnat bozoriga tayyorlab beryapti. Universitetda yaratilgan sharoitlar talabaning har tomonlama rivojlanishini ta'minlaydi.

Ko'plab OTMlarda, xususan, Navoiy Innovatsiyalar Universitetida olib borilayotgan tajribalarda interaktiv texnologiyalar asosida dars o'tish orqali talabalar o'zlashtirishi 25-30 foizga oshgani aniqlangan. Masofaviy ta'lim platformalari (Zoom, Moodle, Classroom) esa talabalarning o'quv jarayonidagi mustaqilligini ta'minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, innovatsion texnologiyalar talabalarda kompetentlikni shakllantirishda muhim vositadir. Ular nafaqat bilim berush, balki zamonaviy mehnat bozorida muvaffaqiyatli faoliyat yuritadigan, mustaqil fikrlovchi, kreativ va kompetent shaxsni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Azizxo'jayeva N.N. Ta'limda innovatsion metodlar. – T: Iqtisod va moliya, 2020
2. Xamidova M.K. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari asoslari. – T: Ilm ziyo, 2022
3. To'raxo'jayeva N. va boshq. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – T: Fan va texnologiya, 2014
4. www.ziynet.uz – O'zbekiston ta'lim portali

**ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ СЛУЖБА ВУЗА В СИСТЕМЕ
НАСТАВНИЧЕСТВА**

С.И. Галяутдинова

кандидат психол.наук, доцент, доцент,

А.Уфимский Университет Науки и Технологии

Аннотация. В данной статье психологическая служба высшей школы характеризуется как институт наставничества. Показана роль психолога-наставника в процессе социально-психологической адаптации студентов в вузе. Отмечено, что молодежь, прибывшая в большой город для профессионального становления, требует психологической поддержки в формировании городской идентичности как одного из факторов успешной социально-психологической адаптации в вузе. Выделены основные направления деятельности психологической службы вуза как института наставничества.

**PSYCHOLOGICAL SERVICE OF THE UNIVERSITY IN THE
MENTORING SYSTEM**

Annotation. In this article, the psychological service of higher education is characterized as a mentoring institution. The role of a psychologist-mentor in the process of socio-psychological adaptation of students at a university is shown. It is noted that young people who have arrived in a big city for professional development require psychological support in the formation of urban identity as one of the factors of successful socio-psychological adaptation at a university. The main directions of activity of the psychological service of the university as a mentoring institution are highlighted.

Ключевые слова: студент, психологическая служба, высшая школа, наставничество, городская идентичность, адаптация.

Key words: student, psychological service, higher school, mentoring, urban identity, adaptation.

Цель, объявленного президентом Российской Федерации В.Путиным 2023 года Годом педагога и наставника, - поднять на качественно новый уровень профессию педагога, признать особый статус педагогических работников, в том числе, осуществляющих наставническую работу.

Понятие “наставничество” в мировой культуре связывается с мудрым человеком, который способен чему-то научить, направить, являться образцом для подражания.

Бим-Бад Б. наставничество определяет как “ процесс передачи опыта и знаний от старших к младшим членам общества , форма взаимоотношений между учителем и учеником”. Анализ имеющихся исследований проблемы наставничества и наставника позволяет рассматривать функции наставничества в контексте долговременных отношений, основанных на заботе, поддержке, помощи.

В условиях современного, меняющегося мира, когда оказались размыты нравственные ценности и ориентиры, когда визуальные коммуникации содействуют считыванию личностью ложных ценностей и норм массовой культуры, встает настоятельная необходимость оказания помощи молодёжи в поиске и нахождении путей усвоения моральных ценностей и определения ориентиров для понимания смысла существования человека. Разновидностью социальной общности “молодёжь” является студенчество. По определению И.А.Зимней, “студенчество - это особая социальная категория, специфическая общность людей, организационно объединенных институтом высшего образования”. Заслуга, как далее отмечает автор, самой постановки проблемы студенчества как особой социально-психологической категории принадлежит психологической школе Б.Г.Ананьева. Именно Борис Герасимович заложил теоретические основы современной психологической службы вуза, главная цель которой - содействие всестороннему развитию индивидуальности студента, его успешности и удовлетворенности учебной и жизнью.

Специфика психологии современного студенчества представлены в работах Бабочкина П.И., Козиной Г.Ю., Лисовского В.Т., Дмитриева А.В., Новикова А.И. и др. Известный исследователь юношеского возраста И.С.Кон характеризует студенческую молодежь как наиболее подготовленную, образованную часть молодежи. В то же время в исследованиях, посвященных студенческому возрасту, отмечается противоречивость внутреннего мира, сложность нахождения своей самобытности, поиск смысла жизни. Потребность у молодого поколения в этот период в личности, которая могла бы помочь в выборе адекватного решения, определения своего места в противоречивой и многообразной реальности, очевидна. И такой личностью, способной оказать помощь, поддержать, является психолог-наставник. Наставничество в высшей школе

в последние годы изучается достаточно активно в системе “преподаватель - студент” (Афони́на Н.Д., Базарнова Н.Д., Беляева С.В., Катушенко О.А., Костебелев Н.В., Неверова Н.В., Степанов Д.А., Сажина С.Д., Саргыланова С.А. и др.). В психолого-педагогических работах выделены основные направления наставничества, реализуемые в высшей школе: а) наставничество в формировании научных компетенций обучающихся в форме научного руководства, б) наставничество в адаптации молодых начинающих преподавателей вуза, в) наставничество в организации волонтерского движения студентов, г) наставничество в области воспитательной работы.

Особое место в изучении наставничества занимает вопрос роли наставника в формировании как профессиональных компетенций, так и духовно-нравственной сферы обучающихся. На наш взгляд, есть смысл кратко остановиться на понимании функции научного руководства как научного наставничества, направленного на формирование одной из профессиональных компетенций – научно-исследовательской.

Развитие навыков исследовательской деятельности, поисковой мотивации, научного мышления входит в ряд основных задач развития профессиональных компетенций. Исследование - процесс научного изучения какого-либо объекта с целью выявления закономерностей его возникновения, развития, изменения и преобразования в интересах общества. Опираясь на такое понимание категории “исследование”, научный руководитель предстает как наставник, который на основе собственных знаний, опыта ученого, помогает подопечному осуществлять научное исследование. Анализ деятельности преподавателя в области научного руководства выделяет следующие направления его работы как эффективного наставника: ставит выполнимые и конкретные задачи; своевременно и оперативно дает обратную связь; является экспертом в исследуемой сфере.

По определению Л.Б.Эрштейна, “научное руководство - целенаправленный процесс реализации основных функций управления научными исследованиями, происходящий при взаимодействии двух субъектов, одним из которых является научный руководитель, а другим - руководимый, которым может являться отдельная личность, группа лиц или организация”. Таким образом, научное руководство как институт наставничества не вызывает сомнений.

На формирование личности современного выпускника вуза направлена не менее важная составная часть образовательного процесса -

воспитание, которая включена в деятельность института кураторства. Также не вызывает сомнения, что куратор - и есть наставник. Работа куратора в роли наставника предполагает реализацию, в первую очередь, воспитательных функций, направленных на содействие в профессиональном развитии и профессиональной самореализации обучающихся.

Институт кураторства, как одна из форм наставничества, предполагает достаточно активное взаимодействие с психологической службой организации. Необходимо отметить, что в августе 2022 года Министерством науки и высшего образования Российской Федерации утверждена Концепция развития сети психологических служб в образовательных организациях высшего образования Российской Федерации. В Концепции “Под психологической службой образовательной организации высшего образования понимается структурное подразделение, созданное в образовательной организации высшего образования для психологического сопровождения образовательной деятельности с учетом специфики образовательной организации, в том числе, с помощью социальной адаптации и реабилитации нуждающихся в ней обучающихся, ...”. В Концепции, касающейся реализации задач психологической поддержки обучающихся, выделены: а) обеспечение и доступность психологической помощи; б) создание условий для укрепления психологического благополучия, психического здоровья, позитивной социализации обучающихся и психологического сопровождения в трудных жизненных ситуациях; в) содействие построению и реализации личных профессиональных планов обучающихся; г) содействие укреплению духовно-нравственной сферы обучающихся, в том числе, развитие межкультурной толерантности и традиционных семейных ценностей, профилактика ксенофобии и экстремизма; д) содействие формированию устойчивого отрицательного отношения к употреблению психоактивных веществ, алкоголя, а также к другим вредным привычкам. Предложенный, в рассматриваемой Концепции, ряд задач может быть решен через функцию наставничества в системе “преподаватель - студент”, что позволяет психологическую службу вуза отнести к категории “институт наставничества”.

Потребность в поддержке, помощи наставника требуется студенту уже с первых дней его обучения. Именно этот период ярко демонстрирует наставническую функцию работы психолога. Среди направлений деятельности психологической службы вуза особое место занимает

психологическая поддержка первокурсников в процессе их адаптации в вузе.

Начальный этап обучения во многом определяет становление профессионала, развитие мотивационной готовности к избранной профессии. Трудности, испытываемые личностью в связи с требованиями новой образовательной среды, могут выступить причиной разочарования выбранным направлением своей будущей профессиональной деятельности. В контексте рассматриваемой в данной статье проблемы, мы согласны с пониманием адаптации как “процесс и результат внутренних изменений, внешнего активного приспособления и самоизменения индивида к новым условиям существования” [10]. Адаптация в социально-психологическом плане - “процесс установления оптимального соответствия личности и окружающей среды в ходе осуществления свойственной человеку деятельности, позволяющий индивидууму удовлетворять актуальные потребности и реализовывать связанные с ними значимые цели, обеспечивать в то же время соответствие максимальной деятельности человека, его поведения, требованиям среды”. Специфика социально-психологической адаптации в вузе отражены в результатах исследований Бакуниной Л.В., Донской М.В., Левченко Г.В., Пигучиной В.В., Сухановой С.Г. и др. Выделены критерии успешной адаптации первокурсников, проявляющиеся в сформированности: высокой учебной мотивации, ценностных ориентаций, повышения самостоятельности в познавательной деятельности, межличностных отношений, позитивного настроя на эмоциональное благополучие, коммуникативной комфортности. Именно психологическая служба оказывает помощь и поддержку студенту первого курса в его социально-психологической адаптации. Психолог-наставник оказывает поддержку и помощь на основе учета факторов благоприятствующих или препятствующих адаптации, а также знания индивидуально-психологических особенностей личности обучающегося. В частности, особой заботы наставника в период адаптации требуют студенты прибывшие в вуз из небольших городов и села, особо нуждающиеся в личностно-ориентированной помощи.

Большие города, к которым относятся населенные пункты с численностью более 100 тыс. человек, характеризуются специфическими проблемами. По утверждению Воробьевой И.В., “город - это уже не просто искусственно созданное пространство, это определенная психологическая среда, где воздействие на психику происходит, начиная с уровня ощущений и, заканчивая глубоко личностными конструктами”.

Большие города - это ещё и центры профессиональной подготовки молодежи, в первую очередь, в области высшего образования. Потому социально-психологическая адаптация иногородних студентов осуществляется на фоне адаптации к условиям, специфике города. В отличие от студента, жителя этого города, иногородний студент, стараясь приспособиться к новым социально-психологическим условиям крупного города, обязан преодолеть множество трудностей. Приспособление иногороднего студента к жизни города, психологические механизмы вхождения его в новую для него среду проживания, закономерности освоения норм, традиций, городской культуры требуют ещё своего изучения как факторов, способствующих успешной адаптации в вузе.

Исходя из вышесказанного, следует, что одно из направлений психологической помощи наставника в адаптации иногороднего студента к большому городу - формирование у него городской идентичности, которая с некоторых пор стала предметом научного интереса философов, социологов, социальных психологов. Горнова Г.В. дает такое определение этого социально-психологического явления “Городская идентичность - устойчивое представление человека о себе как жителя определенного города, непосредственное переживание своей связи с городом, чувство сопричастности городу и его жителям, приобщенность к городскому бытию, некое сложно артикулируемое чувство общей судьбы”. В то же время вне поля зрения ученых находится изучение взаимосвязи механизмов формирования городской идентичности и успешности социально-психологической адаптации иногородних студентов в вузе.

Психологическое сопровождение и поддержка иногородних обучающихся должна включать социальные программы по ресоциализации и программы по “освоению” города как в социокультурном аспекте, геофизическом плане, территориальном, так и в психологическом, результатом которых должна стать сформированная городская идентичность. Разработка и реализация специальных программ - функция и возможности профессиональных психологов, сотрудников психологической службы вуза - института наставничества. Кроме того особого внимания психолога-наставника требует создание психологически безопасной среды для студентов в условиях инклюзивного образования. Специфика психологической службы в этом направлении представлена в работах Одинцовой М.А., Куляцкой М.Г., Осьмук Л.А., Айсмонтас Б.Р. и др. Также психолог-наставник поддерживает студентов с проблемами в области психологического здоровья, связанные с расстройством эмоциональной

сферы (повышенная тревожность, панические атаки и др.); дискриминацией по половому и религиозным признакам, психологическим насилием и т.п. В качестве ещё одного показателя психологического неблагополучия, по утверждению Родригеса-Гарсия, выступает распространенность среди молодежи номофобии, страх остаться без мобильного телефона либо вдали от него. Психологическая служба в высшей школе направлена и на предупреждение психологической перегрузки, приводящая к нервным срывам; направлена на создание благоприятного климата в студенческом коллективе; направлена на освоение способов психологической защиты при возникновении угроз.

Особая задача любого вуза в условиях конкуренции, задача по привлечению абитуриентов - работа по профориентации старшеклассников: довузовское наставничество как особая функция психологической службы. Требуется совместная работа со школьным психологом, классным руководителем по оказанию помощи школьнику в выборе будущей профессии. Наиболее эффективные формы взаимодействия в этом плане - психологическая диагностика профессионально значимых свойств личности, становление стрессоустойчивости выпускников к ситуации итоговой аттестации и др.

В рамках данной статьи предпринята попытка показать диапазон деятельности психологической службы в высшей школе, которая не ограничивается только диагностической и консультативной работой психолога, но и выполняет функции наставника, поддерживая обучающихся и, помогая им на всем протяжении вузовского этапа становления конкурентноспособного, стрессоустойчивого, психологически благополучного профессионала.

Таким образом, психологическая служба высшей школы, как институт наставничества, это особое социокультурное пространство, восполняющее недостаток развивающего пространства вуза и имеющее целью активизировать образовательные процессы в этой динамической системе.

Список использованной литературы

1. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания - Л.: Изд-во ЛГУ, 1968. с.115
2. Антипова А.А. Нормативно-правовые основы развития института кураторства на уровне высшего образования // Ежегодник российского образовательного законодательства, Том 11. 2016.

3. Бим -Бад Б.М. Педагогический энциклопедический словарь. - М..2002. с.162
4. Воробьева И.В. Психологические угрозы современного мегаполиса. [электронный ресурс]
5. Горнова Г.В. Городская идентичность Философско-антропологические основания: монография / Г.В.Горнова. - Омск : Изд-во "Амфора", 2019.
6. Зимняя И.А. Педагогическая психология. - Ростов-на-Дону.: Феникс. 1997.
7. Зырянов В.В. Научный руководитель: между вызовами времени и реалиями высшего образования // Высшее образование в России. 2019. Т. 28 .№10.
8. Кон И.С. Психология ранней юности. - М.: Просвещение, 1989.
9. Концепция развития сети психологических служб в образовательных организациях высшего образования в Российской Федерации (утв. Минобрнауки России 29.08.2022 № ВФ/1 - Кн).
10. Реан А.А., Кудашев А.Р., Баранов А.А. / Психология адаптации // Из-во: Прайм-Еврознак, 2008 г.
11. Rodriguez-Garcia A.M. Nomophobia: An individual's Growing Fear of Being without a Smartphone - A Systematic Literature Review // Int.J.Environ. Res.Public Health. 2020. Vol.17 P.580.
12. Чучелина Е.В. Психологические факторы социально-психологической адаптации студенческой молодежи в условиях вуза. Автореферат дисс. к.пс.наук. Самара. 2007.
13. Эрштейн Л.Б. Научное руководство: теория, принципы, практика / Л.Б.Эрштейн. Спб.: Изд-во СПбГУТФ 2011.

ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ К РАБОТЕ С ОДАРЕННЫМИ ДЕТЬМИ

Поставнев В.М.,

Поставнева И.В.

Московский городской педагогический
университет» (ГАОУ ВО МГПУ)

Аннотация. В статье представлен опыт реализации положений научной школы А.И. Савенкова «Развитие детской одаренности» в подготовке будущих педагогов начальной школы к работе с одаренными детьми в условиях института педагогики и психологии ГАОУ ВО МГПУ.

Показаны условия преодоления дефицитов в подготовке будущих педагогов к работе с одаренными детьми в условиях массовой школы.

Ключевые слова: детская одаренность; идентификация одаренности; подготовка педагогов.

PODGOTOVKA BUDUSHCHIX PEDAGOGOV NACHALNOY SHKOLY K RABOTE S ODARENNYMI DETMI

Annotation. The article presents the experience of implementing the provisions of the scientific school of A.I. Savenkov "Development of child giftedness" in preparing future primary school teachers to work with gifted children in the conditions of the Institute of Pedagogy and Psychology of the GAOU at the Moscow State Pedagogical University. The conditions for overcoming deficits in the preparation of future teachers to work with gifted children in a mass school are shown.

Keywords: children's giftedness; identification of giftedness; teacher training.

Введение. В настоящее время дети с признаками одаренности оказались в сфере интересов не только массовых образовательных организаций, но и различных центров, организующих их занятость, как правило, в формате кратковременных смен, где, за редким исключением, акцентируется внимание на выявлении одаренных детей в ходе олимпиад, конкурсов. Таким образом, в фокусе внимания оказывается лишь одна категория детей, которая в Рабочей концепции одаренности определена как «актуально одаренные». В тоже время наиболее многочисленной категорией являются дети, имеющие потенциал для высоких достижений, но по различным причинам его не реализующие.

Цель исследования. Представить опыт подготовки педагогов начальной школы к работе с одаренными детьми в условиях института педагогики и психологии (далее – ИППО) ГАОУ ВО МГПУ.
Исследовательские задачи. Раскрыть теоретические основания и описать практику подготовки педагогов начальной школы к работе с одаренными детьми.

Методология и методы исследования. Исследование опирается на отечественную традицию изучения детской одаренности Н.С. Лейтеса, А.И. Савенкова. В качестве метода нами использовался анализ теории и практики подготовки будущих учителей начальной школы к работе с одаренными детьми. О сложности идентификации одаренности и построения прогноза реализации детской одаренности писал известный советский психолог Н.С. Лейтес [Лейтес, 2001]. По мнению Савенкова А.И., выявление и создание

условий реализации потенциальной одаренности требует вовлечение массовых школ и дошкольных организаций в дифференциацию и индивидуализацию образовательного процесса [Савенков, 2023]. Различия в выраженности одаренности у разных детей предполагает взвешенность и бережное отношение не только по отношению к актуальной, но и к потенциальной одаренности. Принятие и поддержка со стороны педагогов создает у обучающихся чувство веры в свои возможности, что в целом способствует развитию творческого потенциала школьника [Суннатова, 2022].

Результаты и обсуждение. Анализ российских практик работы с одаренными детьми показал, что положительный результат обеспечивается готовностью педагогов к работе с такой категорией обучающихся [Шумакова, 2020]. Отмечается недостаток научных знаний об одаренности и преобладание обыденных представлений о детской одаренности. При этом ключевой характеристикой готовности педагогов к работе с одаренными детьми называется способность адекватно оценивать творческий потенциал ребенка.

В ИППО ГАОУ ВО МГПУ задача подготовки будущих педагогов к обучению одаренных детей решается на основе исследований научной школы А. И. Савенкова. В образовательные программы включены модули, дисциплины и практики, направленные на развитие способности педагогов распознавать проявления детской одаренности по видам и степени выраженности, определять темп освоения содержания, применять образовательные технологии в соответствии индивидуальными особенностями обучающихся. В образовательные программы подготовки учителей начальных классов включены вариативные модули и дисциплины: «Основы субъективного благополучия младших школьников», «Психология детства», «Творческий потенциал современного педагога», «Обучение и развитие одаренных детей», «Психология исследовательского поведения», «Исследовательская деятельность обучающихся при ознакомлении с природой», «Технологии исследовательского обучения». На старших курсах предлагаются вариативные модули профессионального роста: «Социализация и развитие личности в образовании», «Технологии работы с одаренными детьми».

Выводы. Разработка и реализация модульных образовательных программ, позволяющих варьировать профессиональную подготовку будущих педагогов, позволяет создать условия для подготовки будущих педагогов начальной школы к работе с одаренными детьми.

Библиографический список

1. Лейтес Н.С. Возрастная одаренность. М.: Академия, 2001. 320 с.
2. Савенков А.И. Психология детской одаренности. 2-е изд., испр. и доп. М.: Юрайт, 2023. 334 с.
3. Суннатова Р.И. Удовлетворенность отношением значимых взрослых как условие развития творческого ресурса школьников // Сборник научных трудов участников IV Международной научно-практической конференции «Психология одаренности и творчества» 15 ноября 2022 г, Москва. [Электронный ресурс]. М.: Известия ИППО, 2022 Режим доступа: <https://www.mgpu.ru/mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-psiologiya-odarennosti-i-tvorchestva/>
4. Шумакова Н.Б. К вопросу профессиональной подготовке педагогов для работы с одаренными детьми // Вестник практической психологии образования. 2020. Т. 17. №2. С. 97–105.

РОЛЬ НАСТАВНИЧЕСТВА В ФОРМИРОВАНИИ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ ПОДРОСТКОВ О ЖИЗНЕННЫХ ЦЕННОСТЯХ В КОНТЕКСТЕ ОБРАЗОВАНИЯ

Абдурашитов Наимжон Фозилович,
кандидат психологических наук,
зав. отделом инновации и психологии образования
Академии образования Таджикистана;
734024, Республики Таджикистан, город Душанбе,
ул. А. Адхамов; Е-м: a_naimjon_f@mail.ru
тел: +992 (918) 50 21 45;

Аннотация. В статье рассматривается вопрос наставничества и его роль как процесс формирования представление подростков о жизненных ценностях в контексте образования. Анализируются механизмы целенаправленного психолого-педагогического воздействия на предмет исследования в процессе наставничества, представляется модель работы наставника с подростками. Раскрывается мысли о том, что наставничества как непрерывный творческий образовательный процесс, в котором формируется личности подростка как субъекта образовательного процесса.

Ключевые слова: наставник, наставничество, образование, представление, подросток, подростковый возраст, образовательный процесс, жизненный ценность.

THE ROLE OF MENTORING IN FORMING TEENAGERS' IDEAS ABOUT LIFE VALUES IN THE CONTEXT OF EDUCATION

Abstract. V state rassmatrivaetsya vopros navstnichestva i ego role kak process formirovaniya predstavlenie podrostkov o jiznennyx tsennostyakh v kontakte obrazovanii. Analyziruyutsya mekhanizmy tselenapravlennoy psikhologo-pedagogicheskoy vozdeystviya na predmet issledovaniya v protsesse navstnichestva, predstavlyayetsya model raboty pedagoga s podrostkami. Raskryvaetsya mysli o tom, chto navstnichestva kak non-intervyuvnyy tvorcheskyy obrazovatelnyy protsess, v kotorom formiruetsya lichnost' podrostka kak subekta obrazovatel'nogo protsessa.

Key words: teacher, teacher, education, presentation, adolescent, adolescent age, educational process, life value.

Развитие жизненных ценностей подростков, определяющих их смысла жизни является одной из актуальных и социально значимых вопросов для общества. Важно, чтобы формирование подростковых представлений об основных, жизненно важных принципах, идеалах и убеждениях, которые определяют их действия, мысли и чувства соответствовало требованиям той или иной среды, где они были бы готовы к социальному включению как активной субъект данного процесса.

Актуальность исследования заключается в том, что отход от традиционных способов воспитания, неопределённость новых механизмов общественного воздействия, ослабление роли институтов воспитания в создании образовательно-воспитательной среды ребенка создают условия для разнообразных нарушений в процессе социализации. Осознание жизненных ценностей подростками в разных культурных условиях стабилизирует у них процесс социализации.

На сегодняшний день рассмотрение вопросов поиска смысла жизни личности в подростковом возрасте в кроскультурных условиях выявляет следующие **противоречия**:

- *на социально-психологическом уровне* – между потребностью общества в социализированных подростках и нарушенностью их ориентаций по отношению к самосознанию, являющихся основой процесса продуктивного социального включения в условиях культурной глобализации;
- *на научно-теоретическом уровне* – укорененностью традиционного подхода в воспитании подростков с его акцентом на традиционных технологиях, не соответствующих современным требованиям методам и недостаточной разработанностью теоретических основ формирования психологических

аспектов готовности подростков к продуктивной социальной включенности у подростков в условиях культурной глобализации;

- на научно-методическом уровне – между необходимостью осуществления компетентного подхода в социализации подростков и фактическим отсутствием научно-обоснованных методических разработок по формированию готовности у подростков к продуктивному социальному включению.

Поиск путей разрешения этих противоречий определил **проблему** исследования, которая заключается в выявлении роль и ресурсов наставничества в формировании представлений подростков о жизненных ценностях в контексте образования.

Потребность в расширении практик наставничества в образовании Республики Таджикистан на протяжении последних лет замечается на различных управленческих уровнях. Со времен годы независимости страны (1991 г.) наставничество становится одним из приоритетов социальной и кадровой политики страны.

В культуре таджикского языка понятие «наставник» (на таджикском – «устод») объясняется как: а) учитель, преподаватель и мастер; б) знающий работу, способный, компетентный, специалист в своей работе. Как отметил таджикский мыслитель Ахмади Дониш «Право отца велико, а право учитель-наставник еще больше» [4, С. 395].

На законодательном уровне больше всего используется термин «преподаватель» и интерпретируется как «лицо, имеющее профессиональное образование, занимающееся обучением и воспитанием» [1, с. 1].

В настоящее время тема наставничества в образовании является одной из центральных в «Стратегии развития образования Республики Таджикистана в период до 2030 года». Однако, на законодательном уровне в республике не достаточно сформировалось общее понимание того, что система наставничества может стать инструментом повышения качества образования, механизмом создания без барьерной среды для детей, с особыми образовательными потребностями.

Уже в конце XIX вв. в работах ряд исследователей (Д.И. Фельдштейн [6], А.Х.Кучкаров [5], С.Кадыров [3] и др.) наставничества рассматривается как ключевая стратегия в воспитании подростков. По мнению Д.И. Фельдштейна подростковый возраст – «трудный период психического развития: он труден для самого подростка; он труден и при работе с ним. Внутренних противоречий ребенка с взрослыми – родителями и учителями,

особенно остро проявляющихся на данном этапе воспитания, сопротивление подростков воспитанию приводят к проявлению большой группы трудных подростков» [6, с. 421]. Отмечается, что в связи с усилением образовательного контроля для детей этого возраста «теряют свою актуальность, отношения с родителями, учителями и другими контактирующими с ними взрослыми, а на первый план выходят отношения со сверстниками» [там же. с. 529-540].

Изучая психологические особенности социализации подростков С.Кадыров отмечает особый роль наставничества и советы наставников в их социальной адаптации [3, с. 170].

Изучая школу мудрости С. Айссель отмечает, что «Нельзя обучаться в одиночку. Всегда нужен учитель. Таким учителем может быть природа, ребёнок, сосед или наставник». По мнению исследователя на духовном пути, «даже самые выдающиеся из учителей нуждаются в наставниках». В его работах «наставник – это тот человек, который знает о предмете больше, чем вы: немного больше или значительно больше». Отмечается, что только грамотный наставник способен эффективно руководить, работой на путей социализации подростков. В работах автора уделяется внимание на то, что благодаря учению наставников мудрости, высшие иерархические существа помогли совершенствованию психики и разума человека, благодаря чему другая сила включилась в развитие человечества [2, с. 6-11, 27]. Таким образом, исходя из высказывания можно отметить, что в действительности, задача наставника состоит не в том, чтобы «контролировать» процесс получения знания, а в том, чтобы их передавать, давая необходимые разъяснения, то есть, помочь понять предмет обучения, создающего психолого-педагогического условия социального включения подростков [там же. с. 62].

Таким образом, изучая вопросы наставничества и его роль как процесс формирования представление подростков о жизненных ценностях в контексте образования можно отметить, что данный феномен выполняют роль посредника в процессе социализации.

Выводы:

1. Развитие жизненных ценностей подростков, определяющих их смысла жизни является одной из актуальных и социально значимых вопросов для общества.
2. Важно, чтобы формирование подростковых представлений об основных, жизненно важных принципах, идеалы и убеждения, которые определяют их действия, мысли и чувства соответствовало требованиям той

или иной среды, где они были бы готовы к социальному включению как активной субъект данного процесса.

3. Актуальность исследования заключается в том, что отход от традиционных способов воспитания, неопределённость новых механизмов общественного воздействия, ослабление роли институтов воспитания в создании образовательно-воспитательной среды ребенка создают условия для разнообразных нарушений в процессе социализации.

4. Процесс наставничества – это более естественный процесс социализации подростка. Наставничеству подростков осуществляется за счет последовательного действия следующих механизмов: смыслообразования, рефлексии, идентификации и эмоционального принятия.

Литература

1. Закон Республики Таджикистан «Об образовании» от 22-го июля 2013 года. № 1004. [Текст]. – Душанбе: Шарки озод, 2004. – 91 с.

2. Айссель, С. Школа мудрости сегодня / Селим Айссель. - М.: Издательство «Грати Медиа», 2011. - 184с.

3. Кадыров С., Общественность и трудный подросток. Душанбе: Дониш, 1987, 172 с.

4. Культура таджикского языка. Ч.2, М.: «Советская энциклопедия» 1969. С. 395.

5. Кучкаров, А.Х. Особенности организации нравственного воспитания подростков-правонарушителей в условиях специальной школы: автореферат диссертации кандидата педагогических наук. – Душанбе. 1971. – 21 с.

6. Фельдштейн, Д.И. Психология развития человека как личности. Избранные труды: В 2 т. – М.: Издательство Московского психолого-социального института, 2005. Т. 1. – 568 с.

YANGI O‘ZBEKISTON YOSHLARI TA’LIM-TARBIYASIDAGI MA’NAVIY MEZONLARNI TARG‘IB ETISHDA O‘ZBEKISTONNING ENG YANGI TARIXI FANINING O‘RNI.

Iymanova Dilafruz Abdimannobovna
“University of economics and pedagogy” NOTM
“Iqtisodiyot va ijtimoiy fanlar” kafedrası professori v.b.

Iymanova @inbox.ru

tel. 93 443-62-71

Bozorboyeva Muslima Qosimjon Qizi

Annotatsiya: “O‘zbekistonning eng yangi tarixi” fani mustaqil O‘zbekiston Respublikasida yashab kelayotgan xalqlarning ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va madaniy sohalarida bosib o‘tgan taraqqiyoti tarixini o‘rganadi. Mazkur maqola yoshlarni milliy vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda, Vatanimiz istiqlol tarixini yoshlarga o‘rgatishda “O‘zbekistonning eng yangi tarixi” fanining o‘rni yoritilgan.

Kalit so‘zlar: mamlakat, mustaqillik, tarix, Vatan, taraqqiyot, “O‘zbekiston-2030” strategiyasi, “O‘zbekistonning eng yangi tarixi”, tarbiya, yosh avlod, tsivilizatsiya, ta’lim, ilm, gumanitar, ta’lim berish.

РОЛЬ НОВЕЙШЕЙ ИСТОРИИ УЗБЕКИСТАНА В РАЗВИТИИ ДУХОВНЫХ КРИТЕРИЕВ В ВОСПИТАНИИ МОЛОДЕЖИ НОВОГО УЗБЕКИСТАНА.

Аннотация: Предмет «Новейшая история Узбекистана» изучает и преподает историю прогресса народов, проживающих в независимой Республике Узбекистан, в общественно-политической, экономической и культурной сферах. В данной статье освещена роль предмета «Новейшая история Узбекистана» в воспитании молодежи в духе национального патриотизма, преподавании молодежи истории независимости нашей страны.

Ключевые слова: страна, независимость, история, Родина, развитие, стратегия «Узбекистан-2030», «Новейшая история Узбекистана», образование, молодое поколение, цивилизация, образование, наука, гуманитарное, дать образование.

THE ROLE OF THE NEWEST HISTORY OF UZBEKISTAN IN PROMOTING SPIRITUAL CRITERIA IN THE EDUCATION OF THE YOUTH OF NEW UZBEKISTAN.

Annotation: The subject "Newest History of Uzbekistan" studies and teaches the history of the progress of the peoples living in the independent Republic of Uzbekistan in the socio-political, economic and cultural spheres. This article highlights the role of the subject "Newest History of Uzbekistan" in educating young people in the spirit of national patriotism, teaching the history of the independence of our country to young people.

Keywords: country, independence, history, Motherland, development, "Uzbekistan-2030" strategy, "Newest history of Uzbekistan", education, young generation, civilization, education, science, humanitarian, Educate.

Yangi O‘zbekistonning bugungi qiyofasi, mamlakatimizning jahon taraqqiyotida tutgan o‘rni va mavqei, muhim xalqaro ijtimoiy-siyosiy jarayonlardagi faol ishtiroki, dolzarb masalalar bo‘yicha ilgari surayotgan ko‘plab tashabbuslarining mazmun-mohiyati chuqur tahlil va dalillar, aniq fikr-mulohazalar asosida teran yoritib berilmoqda. Jamiyatda “Yangi O‘zbekistonni birgalikda quramiz” degan yuksak maqsad shakllantirilgan va “Jamiyat- islohotlar tashabbuskori” yangi tamoyili kundalik faoliyat asosiga aylangan.

O‘zbekiston Respublikasi Prezident Sh.M.Mirziyoyev “Tarix sinovlaridan o‘tgan haqiqat shuki, o‘zini o‘zgartirishga qodir bo‘lgan, vaqtini – imkoniyatga, imkoniyatni yutuqqa, yutuqni taraqqiyot poydevoriga aylantira olgan xalq – buyuk xalqdir. Bunday xalq, hech shubhasiz, hayotni ham, ijtimoiy muhitni ham o‘zgartira oladi, ko‘zlagan murod-maqsadlariga albatta erishadi” [1], “Ertangi kun tarixini bugun yozishimiz shart. Yangi davr uchun yangi g‘oya va tashabbuslar, puxta o‘ylangan istiqbolli rejalar, yangi marra va g‘alabalar kerak bo‘ladi” [2], deb o‘z fikrlarida xolisona bildirgan. Yurtboshimizning nafaqat O‘zbekiston, balki butun jahon hamjamiyati tomonidan ham alohida e‘tibor qaratilayotgan eng dolzarb masalalardan biri – inson qadri, huquq va erkinliklari, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik tamoyiliga alohida to‘xtalgani ayni muddaodir. Zero, so‘nggi 50-yil ichida birgina BMT doirasida ushbu yo‘nalishda 120 dan ortiq xalqaro hujjat qabul qilinganining o‘ziyoq ushbu tamoyilning nechog‘lik ulkan ahamiyatga egaligini yaqqol ko‘rsatib turibdi. O‘zbekiston mustaqil davlat sifatida 200 dan ortiq mamlakatlar orasida o‘zining qat’iy gumanistik (insonparvar), tinchlikparvar siyosati bilan dunyo minbarida muhim o‘rin egallaganligini dunyo jamoatchiligi tan olib turibdi. Yangi O‘zbekistonning dunyo miqyosida raqobatbardosh bo‘lishiga erishish, ilm-fan, ta’lim-tarbiya va sog‘liqni saqlash tizimlarini jadal rivojlantirish orqali jamiyatda inson kapitalini yuksaltirish mumkin.

“O‘zbekiston-2030” strategiyasi bo‘yicha jamiyatda ijtimoiy-ma’naviy muhit barqarorligini ta’minlashda mafkuraviy xurujlarga qarshi milliy g‘oya asosida birgalikda kurashish, oila, maktab va mahalla hamkorligini mustahkamlash va shu asosda ma’naviy tarbiyaning uzviyligini ta’minlash, o‘zbek xalqining milliy qadriyatlari va ma’naviy merosini asrab-avaylash, keng ommalashtirish hamda rivojlantirish bo‘yicha yangi yondashuvlarni joriy qilish, ilmiy va sotsiologik tadqiqotlar bilan jamiyatda ijtimoiy-ma’naviy muhit barqarorligini ta’minlashning barcha asosiy masalalarini qamrab olishga erishish ishlari keng tarzda olib borilmoqda[3]. Yosh avlodning ta’limi, tarbiyasi haqida gapirganda alloma Abdurauf Fitratning quyidagi fikrlari: “Xalqning aniq maqsad sari harakat qilishi, davlatmand bo‘lishi, baxtli bo‘lib, izzat-hurmat topishi,

jahongir bo'lishi yoki zaif bo'lib xorlikka tushishi, baxtsizlik yukini tortishi, e'tibordan qolib, o'zgalarga tobe va qul, asir bo'lishi ularning ota-onalaridan bolalikda olgan tarbiyalariga bog'liq" [4] degan purma'no gaplari naqadar haqiqatdir.

Tarix – xalqning fikr hamda tafakkurining hosilasidir. Aynan shuning uchun ham tarix – ibrat maktabi bo'lib, o'tmishda yo'l qo'yilgan nuqsonlarni anglash va ulardan tegishli saboq chiqarish, hushyorlik va ogohlikka, buzg'unchi g'oyalarga qarshi turishga undovchi, milliy birlik, hamkorlik va bag'rikenglikka chaqiruvchi beqiyos ahamiyatli maktabdir. Bag'rikeng xalqimizning qadriyatlari – tinchlik, ma'rifat, yuksak ahloq-odob ifodachisi sifatida vaqtlar o'tgan sayin, zamonlar kechgan sayin yulduzdek yarqirab, chiroy ochaveradi, kelajagi buyuk bo'lgan yosh avlodni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda muhim omil sifatida xizmat qilaveradi. Shundan kelib chiqib ta'kidlash lozimki, qadim o'tmish bilan bugungi kunning, o'tmish ajdodlarimiz bilan bugungi avlodlarimiz o'rtasidagi bog'liqlikni unutmasdan yanada mustahkamlash milliy taraqqiyotning asosiy kafolati hisoblanadi. Bunday bog'lanishda esa tarix asosiy ko'priq vazifasini bajaradi.

Ta'lim-tarbiya masalasi jamiyatda insonning paydo bo'lishi davridanoq shakllana boshlagan va o'zining turli-tuman shakllari va yo'nalishlari asosida rivojlangan. Tarixga nazar solsak, o'zbek xalqi o'zining axloqiy-estetik madaniyatini qadimdanoq afsonaviy obrazlarda ifodalab kelganiga guvoh bo'lamiz. Milliy qahramonlarimiz – Shiroq, To'maris, Alpomish, Jaloliddin Manguberdi kabi obrazlar orqali o'z xalqiga fidokorlik, vatanga mehr-muhabbat, mardlik va fidokorlik, do'stlik va sadoqat kabi xislatlar hayotiy tajribalar asosida xalqning ma'naviyatiga singdirib kelingan. Ajdodlarimiz tomonidan asrlar davomida yaratilib kelinayotgan deyarli barcha asarlarda ta'lim, tarbiya va odob-axloq uning asosiy mazmunini tashkil etib kelgan.

Zardushtiylarning muqaddas kitobi "Avesto"da keltirilgan oila va shar'iy nikoh odoblari, ota-onalar va farzandlar munosabati, ularning burch va vazifalari, uylanish va kelin tanlash xususidagi g'oyatda qimmatli fikrlar bugunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Shuningdek, "Avesto"da oila-nikoh munosabatlari, oilaviy burch va farzand tarbiyasi xususida bir qator fikrlar bayon qilingan.

Ibn Sino o'zining "Axloq haqidagi risola"sida axloqiy xislatlardan or-nomus, sha'n, qadr-qimmat, qanoat, saxiylik, g'ayratlilik, sabr-toqat, halimlik, sirni saqlay bilishlik, ilm-ma'rifatli bo'lish, ochiqlik, vijdonlilik, do'stlik, sadoqatlilik, kamtarlik, saxiylik, adolatlilik kabi shaxs ma'naviyatining toifalariga ta'rif berib chiqadi. Masalan, "G'ayratlilik" g'azabiy quvvatga mansub, bunda inson har qanday og'riq va alamlarga befarq qaraydi. "Qanoat", ya'ni mo'tadillikka ta'rif berib, Ibn Sino uni tana uchun normadan ortiq ozuqani

iste'mol qilishdan saqlanish yoki xulq normalariga to'g'ri kelmaydigan ishlarni qilmaslik deb tushuntiradi. "Sabr" insondagi shunday quvvatdirki, u orqali inson boshiga tushgan yomonlikdan xoli bo'ladi. "Vijdonlilik" tez fahmlash, his orqali berilgan biror narsaning haqiqiy ma'nosiga tez etishdir va turli xil yomon ishlardan o'zini tiyib turishdir. "Rahmdillilik" – omadsizlikka uchragan yoki boshqa og'ir kulfat tushgan insonlarga hamdard bo'lish. Ibn Sinoning axloq va odob borasidagi qarashlari uning shoh asarlari bo'lmish "Tib qonunlari", "Ashshifo"larning deyarli barcha qismlarida, shuningdek, uning badiiy asarlarida, ayniqsa, tibbiy poemasi "Hayyibn Yaqzon", "Qush risolasi"da ham o'z aksini topgan.

Ibn Sino o'zining "Uy-joy tutish tadbiri" haqidagi asarida ayollarning o'n etti xislatini sanab ko'rsatadi. Unga ko'ra, dastlab ayol oqila va imonli, sharmhayoli va or-nomusli, didli va farosatli, orasta, o'z eriga sadoqatli, itoatkor, dilkash, bexarxasha, pokiza, vazmin, muloyim va o'zini tutib olgan jiddiy va ulug'vor, har bir xatti-harakatida yaxshi xislatlari sezilib turadigan tejamkor, erining og'ir damlarida unga malham bo'la oladigan mushfiq-u mehribon bo'lishi kerak. Demak, Ibn Sino bu yerda ayollarning donoligini maqtaydi. Uningcha, agar ayol oqila bo'lsa, o'z erining ishonchli do'sti va hamdardi bo'la oladi, u bevafoqlikni qoralaydi, oilani halokatga olib boradigan narsa, o'sha bevafoqlik, deydi.

Xulosa qilib aytish mumkinki, mustahkam ma'naviy immunitetli, o'zining fikrlarini teran ifodalay oladigan, yuqori marralarga erishuvchan avlodni tarbiyalash uchun ota-ona, oila muhiti juda katta ahamiyat kasb etadi. Hech kimga sir emas, insonning qalbi va ongini egallash, ayniqsa, yoshlarning ma'naviy dunyosini zaharlashga qaratilgan turli xavf-xatarlar ham kuchayib borayotgan bugungi kunda o'zining kimligini, qanday bebaho meros vorislari ekanini teran anglab, ona yurtga muhabbat va sadoqat hissi bilan yashaydigan, imon e'tiqodi mustahkam yosh avlodgina muqaddas zaminimizni yot va begona ta'sirlardan, balo-qazolardan saqlashga, Vatanimizni har tomonlama ravnaq toptirishga qodir bo'ladi. Farzandlarimizga shunday tarbiya beraylikki, ular o'z ajdodlariga, o'z tarixi, Vatani, ona tiliga, millati, diniga va an'analariga sodiq bo'lib kamol topishsin.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR VA MANBALAR

1. Mirziyoyev, Sh.M. Hozirgi zamon va Yangi O'zbekiston. – Toshkent: "O'zbekiston", 2024. – B. 3.
2. Mirziyoyev, Sh.M. Hozirgi zamon va Yangi O'zbekiston. – Toshkent: "O'zbekiston", 2024. – B. 7.

3. “O‘zbekiston-2030” strategiyasi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni, 11.09.2023 yildagi PF-158-son
4. Sh.M.Mirziyoyev Milliy taraqqiyot yo‘lidan qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. 1-jild. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017. 124-125 betlar.

ОИЛА МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ ВА МАКТАБ ИНТЕГРАЦИЯСИ – БОЛА ТАРАҚҚИЁТИ ОМИЛИ

Ў.Б. Шамсиев,
ЎзМУ ва Алфраганус университетлари
профессори, психология фанлари доктори

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy oilaviy munosabatlar, onaning oiladagi o'rni, oiladagi psixologik iqlim ko'rib chiqiladi va bu jarayonlarga ob'ektiv baho beriladi.

Kalit so'zlar: mat, urug', zamonaviy oilaviy munosabatlar, oilaviy psixologik iqlim, yosh avlod.

СЕМЕЙНОЕ ДОШКОЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И ШКОЛЬНАЯ ИНТЕГРАЦИЯ – ФАКТОР РАЗВИТИЯ РЕБЕНКА

Аннотация: В данной статье изучены современных семейных отношении, роль матери в семья, семейные психологический климат и даёт объективные оценки этим процессам.

Ключевые слова: мат, семья, современных семейных отношения, семейные психологический климат, подрастающая поколения.

FAMILY PRESCHOOL EDUCATION AND SCHOOL INTEGRATION - CHILD DEVELOPMENT FACTOR

Abstract: In this article studies of modern family relationships, role of mother in the family, family and psychological climate and provides objective evaluation of these processes.

Key words: mother, family, modern family relationships, psychological climate, younger generation.

Бугунги давр инсонни мустақил фикрли шахс сифатида ҳар бир сонияда ўйлашга, фикрлашга, мулоҳаза юритиб, ўзи учун хулосалар чиқаришга мажбур этмоқда. Шу нуқтаи назардан ҳам биз соғлом фикрлайдиган, интеллектуал салоҳиятга эга бўлган, ўзини, ўзлигини англаган психологик соғлом шахсларнинг вояга етишига таъсир қилувчи

ижтимоий-психологик омилларни ўрганишни мақсад қилдик. Бунинг учун онтогенезнинг дастлабки (болалик) босқичларига эътибор қаратмоқдамиз. Агар ота ва она томонидан кўрсатилаётган ғамхўрлик доимий ва самимий бўлса, яъни ҳақиқий, ғамхўр она боласининг айна пайтдаги барча эҳтиёжларини қалбан ҳис қилиб, ўша заҳоти қондиришга ҳаракат қилади, масалан, чанқаса сув, оч қолса кўкрак сути бериш каби ишларни ўз вақтида бажариб боради. Бу жараёнда тан-вужуд билан она-боланинг яхлитлиги ўзига хос ҳиссиёт бўлиб, у кўпинча фанда “холдинг” (инглизча “тутиш”, “ушлаш” сўздан олинган) тажрибасидан келиб чиқади. Яъни она ўз фарзандини қўлидан ушлаб, танаси танасига текканда ҳис қиладиган кечинмалари орқали боладаги ўзгаришларни туяди, ҳис қилади. Гўдак бола ҳам онасини шу қадар яқин ҳиссий-эмоционал тарзда ҳис қиладик, ҳаттоки маълум масофадаёқ онанинг келаётганлигини, яқинлашгани ва “ҳозир қўлига олишини” билар экан. Айнан шу ҳолатни психологлар гўдакдаги етакчи фаолият деб атаб, унга жуда катта аҳамият берадилар.

Маълумки, стеритип тушунчаларда агар вазият тақозосига кўра 4-5 ёшли боланинг ота-оналари ажралишса “Бола бу ёшда ҳамма нарсага кўникувчан (хафагарчиликни ўзига олмайдиган, руҳан эзилмайдиган, ҳаётий куч-қувватга тўла) бўлишини”, – кузатишимиз мумкин. Бундай тушунчаларни танқид қилишдан йироқмиз, лекин ҳақиқатда ҳам шундаймикан? Бизнингча, шахс қайта тикланиб олиши унинг ёши ҳамда етуклигига боғлиқ, умуман олганда, бола мана бу ёшида тез руҳий тушқунликдан чиқиб кета олади деб чегаралаб бўлмайди. Боладаги бундай кўникувчанликни биз гапга кулоқ соладиган, оғир-босиқлик билан аралаштириб юбормаяпмизми? Беш ёш шундай бир даврки, унда биз ғамхўрлик ва эътиборни ҳар доимгидан ҳам кўра кўпроқ ажратишимиз керак бўлади.

Ота-оналар боланинг ўсишига қараб ҳайратланишади. Лекин бу ўсиш жуда секин кечадиган жараён, бироқ кўз очиб юмгунча бола катта бўлиб қолгандай туюлади. Мана шуниси ҳайратланарлидир. Бир неча ҳафта олдин у гўдак эди; бугун у юряпти, эртага мактабга чиқади ва узоқ “мактаб меҳнати”га шўнғийди.

Бу жуда қизиқарли зиддиятдир. Вақт бир вақтнинг ўзида секин ва тез кечади. Бошқача қилиб айтганда, агар ота-она бола кўзи билан қарайдиган бўлса вақт умуман тўхтаб қолгандек, ёки у эндигина бошланди ва жуда секин кечмоқда. Абадийлик ғояси бизнинг гўдаклик давримиз билан боғлиқдир, катталар нигоҳи билан қараганда 5 йил жуда тез ўтгандек бўлади. Баъзи вақтларда ота-оналарнинг хотирасидаги, айтайлик ўтган

ҳафтадаги бирон бир ҳодиса боланинг эсидан чиқиб кетади, лекин жуда кўп вақт олдин содир бўлган бирон бир ҳодисани яхши эслаб қолади. Бола ўзини ҳозирги вақтини яхши англайди ва яқин ўтган замонда бўлган ҳодисани кўпинча ёдидан чиқариб юборади. Унинг энди ўтмиши бор ва чалаярим хотиралари мавжуд. Боланинг бир вақтлар севимли бўлган, усиз яшолмайдиган ўйинчоқ пахмоқ айиқчасини энди унутган, лекин қачонлардир яна унга эҳттиёж сезиб қолиши мумкин.

Она энг ич-ичидаги ҳис-туйғулари орқали ҳар бир боласининг эҳтиёжларини қондириб боради, унга қулай бир муҳит яратиб беради ва секин-аста ўғил ё қизи унинг яратиб берган ўша муҳитидан узоқлаша боради. Айтиш мумкинки, бола энди ташқи муносабатларга кириша бошлайди. Ота-она томонидан яратилган ички муносабатлар энди кенгая боради ва бола бошқа муносабатларга ҳам кириша бошлайди, бошқача қилиб айтганда, мактабга йўл олади.

Ота-оналар бу жараёни боласини боғчага берганида бошидан кечиришни бошлаган. Бугунги кун боғчаларида болага ҳатто унинг уйида ҳам бўлмаган қулай шарт-шароит яратиб берилади: ҳар хил ўйинчоқлар, болалар билан ўйнаш ва шу билан биргаликда ҳар доим уларни ижтимоий ҳаётга мослашишини кузатиб, назоратда ушлаб туришади.

Мактабга тайёров даври

Боғча уйдан унчалик фарқ қилмайди. Мактаб эса анча бошқачароқ, бунда энди мактаб болага эмас, бола мактабга мослашиши лозим бўлади. Уни мослаштириш учун ота-она мактаб ҳақида кўп гапиришади, бола эса интиқлик билан бу даврни кутади, унда бошқа болалар ва инсонлар билан муносабатга киришиш, бошқа оламга кириш қизиқарли туюлади.

Бунда дуч келадиган қийинчиликлардан бири унинг ёши билан боғлиқ бўлади. Бу ёшдаги болаларда бирон бир жиддий касалликлар бўлмайди, фақат қайсидир бола тез, бошқаси секинроқ қабул қилади. Бунда асосан ёшидаги тафовутга эътибор бериш лозим, чунки бу ёшда ойлар ўртасидаги фарқ ҳам катта аҳамият касб этади. Масалан, августда туғилган болани мактабга беришда у жуда ҳам интизорлик билан мактабга боришни хоҳлайди, шу билан бирга, октябрда туғилган болани ҳам 1 ёки икки ой олдинроқ бериш ҳолати учрайди ва унда озгина чўчиш борлигини кузатиш мумкин. Ота-оналар ўз болаларини яхши билишади ва шунинг учун бундай ҳолатларни кўп кўрган тажрибали ўқитувчиларга олинган ўз фарзандидаги баъзи жиҳатларини айтиб қўйишади. Муҳими, боланинг ижтимоий ҳаётга мослашиши унинг учун жуда оғир ва кўрқинчли эканини тушуниш лозим.

Агар бу ҳолат вақт ўтиши билан ўтиб кетмаса, унга ота-оналар ва махсус мутахассисларнинг ёрдами керак бўлади.

Бундай бўлишида баъзан оналар ҳам сабабчи бўлишади. Баъзи оналарда икки хил қараш мавжуд бўлади: 1) бундай оналар фарзандини ташқи дунё билан танишишини, бошқалар билан муносабатга киришишини, ижтимоий ҳаётга мослашишини хоҳлашади; 2) баъзилари эса фарзандини ўздан узоқлаштиргиси келмайди, худди ундан узоқлаб кетаётгандек бўлади ва ҳар доим уни ўз қобиғида қолишини хоҳлайди. Бундай ҳолатда болада ҳам шундай ҳолат юз беради. Унга мактабда бўлиш ёқмайди, тезроқ уйга кетгиси келади ва ҳар куни эрталаб мактабга бормаيمان деб хархаша қилади. Бола онасига ачинади, уни қўйиб юборгиси келмаётганини ҳис қилади. Она бола уйидан чиқаётганида ҳам, қайтиб келганида ҳам қувонч билан қарши олса, болага осонроқ бўларди.

Кўпчилик инсонлар ҳар доим ёқик кўпинча депрессия (тушкун кайфият)да бўлишади. Бундай инсон кўлида тарбияланаётган бола унинг учун тетиклаштирувчи, қувват берувчи восита вазифасини бажаради. Боланинг шовқини ва овози, ҳаттоки йиғиси уларга ҳаётдан нишона бериб туради ҳамда ўзларига бўлган ишончини орттиради. Депрессияга чалинган инсонларда ҳар доим қимматбаҳо нарсасини йўқотиш ҳисси мавжуд бўлади. Бола мактабга чиққанида она қалбида ва уйида бўшлиқни ҳис қилади ва ўзига бошқа овунчоқ қидира бошлайди. Бола уйига қайтганида онасининг бошқа нарса билан машғуллигини кўради ва ўзига эътиборни жалб қилишни хоҳлайди. Бу хоҳиш ҳатто уни мактабдан ҳам узоқлаштиради. Оддий усул – бола мактабга боришни хоҳламайди. Шувактнинг ўзида у мактабга боришни ич-ичидан хоҳлайди ҳам, онаси эса унинг барча болаларга ўхшашини хоҳлайди. Баъзи ҳолларда вазиятни оталар ҳам қийинлаштириб қўйиши мумкин. Мактабга боришни хоҳламасликларининг бошқа сабаблари ҳам бор, улар турлича бўлиб, бу ўринда уларни тармоқлашнинг имкони йўқ.

Биз олиб борган тадқиқотлардан маълум бўлишича бир бола нарсаларни ипларга маҳкамлаб бошқа нарсаларга боғлаб қўяр эди. Масалан, стулни столга, ёстиқни диванга – нимаики боғлаш мумкин бўлса барчасини боғлаб қўяр эди. У бола онасини жуда ҳам яхши кўрар эди ва у ёлғиз ташлаб кетса, онаси руҳан тушкунликка тушиб қолишини сезар эди. Онаси бундай тушкунликдан чиқиб кетиш учун бошқа нарса билан овунишга ҳаракат қилар ва бола яна унинг диққат марказида бўлишни истар эди.

Бундай оналарга бу ҳолат таниш бўлса керак. Оналар бунда фарзандларининг ундаги ҳис-туйғуларини сезаётганидан хурсанд бўлишса

бўлади, лекин шу билан бир қаторда, болаларни изтироб чекишига сабабчи бўлиб қолишади. Шунинг учун ҳам бола ўз қобиғидан чиқа олмайди.

Она бундай қийинчиликни олдинроқ ҳам бошидан кечириши мумкин. Масалан, болани кўкракдан ажратиш жараёни қийин кечиши мумкин. Бунда боланинг ўзидан узоқлашаётганига кўникиш қийин бўлади. У болани мустақил ҳаётга кадам қўйишини хоҳлайди, лекин ўзининг ҳис-туйғуларини чеклай олмайди. Бунда бир-биридан ажралмас икки ҳолат, яъни боланинг ўзидан узоқлашаётганлигидан ҳадиксираш ва барча эътиборни болага қарата олиш ўртасида бир-бирига чамбарчаслик мавжуд. Бизнингча кўпчилик аёллар дилида ҳадиксираш ва ваҳима билан яшашади. Оналар мана шундай кўпчилик ҳадик ва ваҳималарни енгиб ўтишлари керак, токи болалар бундан “заҳарланиб” қолишмасин. Уларнинг муаммолари ўзларига етади. Ҳатто ўзларининг муаммоси бўлиши ҳам яхши, уни бартараф этишни ўрганади.

Бола 5 ёшга келиб, оансини аслида қандайлигини англай бошлади ва ҳаётни ҳам бошқача идрок эта бошлайди. Ҳамма нарса вақтни тўғри сарҳисоб қилишда ва кўпчилик оналар буни яхши уддалай олишади. Шундай, ёки бошқача тарзда кўпчилик инсонлар бу чегарани муваффақиятли босиб ўтишади.

Кейинги мураккабликлар

Болаларнинг бу ёшида уларга таъсир қилишнинг яна кўп усуллари мавжуд. Бола бирон нарсага қаттиқ боғланиб қолиши мумкин, масалан, бирон бир ўйинчоғи, одеял, дастрўмол ва шу кабилар. Бола ўша нарсани авайламаса ҳам; ҳатто ўша нарсадан ғалати ҳид келса ҳам, лекин бу нарса бола учун жуда муҳим. Бола онанинг қулоғи ёки сочи билан ўйнагандан кўра ўша нарсага кўпроқ боғлангани яхшироқдир. Бу объект болани ташқи муҳит билан боғлайди. У бир вақтнинг ўзида бола ҳам онанинг бир қисми ҳисобланади. Баъзи болалар ўша нарсага кун давомида эҳтиёж сезмаслиги мумкин, баъзилари эса кун давомида ўзи билан бирга олиб юради. Бола 5 ёшга тўлганда бу предметга нисбатан эҳтиёж камаймаслиги мумкин, лекин унинг ўрнини босадиган, нарсалар кўпая бошлайди: ҳар хил бошқа ўйинчоқлар, компьютер ўйинлари – атрофини ўраб турган жамики нарсалар унинг ҳаёт тажрибаси ошишига хизмат қилади. Лекин бола мактабга чиқаётганда, яна мураккабликлар юзага чиқиши мумкин, бунда ўқитувчи жуда эҳтиёткорлик билан муносабатда бўлиши ва бошида бундай нарсаларни мактабга олиб келишига вақтинча рухсат бериши лозим. Одатда бундай мумаммолар бир неча ҳафта ичида ўз-ўзидан ечимини топади. Бола гўё мактабга гўдаклик билан боғлиқ бўлган, онаси билан муносабатининг

бир қисмини олиб келади. Бола қийин аҳволда қолса, бармоқларини оғзига солиши, тирноқларини тишлаш ҳолатлари кузатилади. Ўзига ишонч ҳосил қилгандан сўнг буларнинг барчаси ўтиб кетади. Биз бу даврда сабр-тоқат билан болада хотиржамликнинг юзага келишини кутишимиз ва болани кенг дунё билан бирлашишига кўмаклашимиз лозим.

Таклиф ва тавсиялар

1. Агар болага мактаб ёкса ва у онасини бир муддат эсдан чиқаргандек бўлса, ўзини онасининг олдида айбдордай ҳис қилади уйга қайтаётиб ўзида хавотирни ҳис қилади ва ушланиб қолади, нимага ушланаётганин ўзи ҳам билмайди.

2. Агар онанинг унга нисбатан қандайдир эътирози бўлса, уни бола мактабдан келгандаёқ билдирмаслиги лозим.

3. Бола билан мулоқот ўрнатмайтуриб, кофтасидаги қандайдир доғдан шикоят қилиш ярамайди.

4. Агар нима бўлаётганини англасак, бу муаммоларни ечишда ҳеч ҳам қийналмаймиз.

Адабиётлар:

1. Шамсиев Ў.Б. “Оилавий ҳолдинг – бола ижтимоийлашувининг психологик механизми”. Монография. Т.: 2018 й.

2. Шамсиев Ў.Б. Bolalarda “men” konsepsiyasining rivojlanishida oilaviy qadriyatlarning oʻrni Markaziy Osiyoda jamiyat, gender va oila 2023/2 (7), 9-b.

3. Family holding as a component of the institution of the family “Вестник интегративной психологии”.– Ярославль, 2023.–№30/2. Журнал для психологов основан в 2002 г. - С.470.

O‘SMIRLAR XULQ-ATVORINING KONSTRUKTIV RIVOJLANISHIGA TA’SIR ETUVCHI IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK OMILLAR

Axmadov Nazirjon Raxmat o‘g‘li
Buxoro davlat universiteti psixologiya kafedراسи dotsenti,
psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Annotation: Mazkur maqola o‘smirlarda konstruktiv xulq-atvorni shakllanishining ijtimoiy-psixologik omillarini o‘rganishga bag‘ishlangan. Tadqiqotda o‘smirlik davridagi shaxsning ijtimoiy va psixologik rivojlanishi, oilaning, maktabning, do‘stlar va atrof-muhitning xulq-atvor va ta'limga ta'siri, shuningdek, konstruktiv xulq-atvorni shakllantirishdagi ijtimoiy-psixologik

omillarning roli muhokama qilinadi. Ushbu maqolada o'smirlikda xulq-atvorning ijtimoiy va psixologik jihatlari, ularga ta'sir etuvchi omillar va bu jarayonning samarali rivojlanishi uchun zarur bo'lgan me'yorlar tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: O'smirlik davri, konstruktiv xulq-atvor, ijtimoiy omillar, psixologik omillar, oila ta'siri, maktab ta'siri, shaxsiy rivojlanish, ijtimoiy motivatsiya, psixologik ehtiyojlar, o'ziga bo'lgan ishonch, ijtimoiy moslashuv, xulq-atvor shakllanishi, ijtimoiy o'zgarishlar

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА КОНСТРУКТИВНОЕ РАЗВИТИЕ ПОВЕДЕНИЯ ПОДРОСТКОВ

Аннотация: Данная статья посвящена исследованию социальных и психологических факторов формирования конструктивного поведения подростков. В исследовании рассматриваются социальное и психологическое развитие личности в подростковом возрасте, влияние семьи, школы, друзей и окружающей среды на поведение и воспитание, а также роль социальных и психологических факторов в формировании конструктивного поведения. В статье анализируются социальные и психологические аспекты поведения подростков, факторы, влияющие на них, а также нормы, необходимые для эффективного развития этого процесса.

Ключевые слова: Подростковый возраст, конструктивное поведение, социальные факторы, психологические факторы, влияние семьи, влияние школы, личностное развитие, социальная мотивация, психологические потребности, уверенность в себе, социальная адаптация, формирование поведения, социальные изменения.

SOCIAL-PSYCHOLOGICAL FACTORS AFFECTING THE CONSTRUCTIVE DEVELOPMENT OF ADOLESCENT BEHAVIOR

Annotation: This article is dedicated to studying the social and psychological factors in the formation of constructive behavior in adolescents. The research discusses the social and psychological development of individuals during adolescence, the influence of family, school, friends, and the surrounding environment on behavior and education, as well as the role of social and psychological factors in shaping constructive behavior. The article analyzes the social and psychological aspects of adolescent behavior, the factors influencing them, and the norms necessary for the effective development of this process.

Keywords: Adolescence, constructive behavior, social factors, psychological factors, family influence, school influence, personal development, social motivation, psychological needs, self-confidence, social adaptation, behavior formation, social changes.

Kirish. O'smirlik davri inson hayotidagi eng muhim va murakkab bosqichlardan biri hisoblanadi, chunki aynan shu davrda shaxsning ichki dunyosi, xatti-harakati va ijtimoiy munosabatlari shakllana boshlaydi. Bu bosqichda o'smirlar o'zlarini anglay boshlaydi, hayotiy qadriyatlar tizimini shakllantiradi va jamiyatdagi o'rnini topishga harakat qiladi. Konstruktiv xulq-atvor — bu ijtimoiy moslashuvchan, axloqiy me'yorlarga asoslangan, ijobiy harakatlar tizimi bo'lib, o'smirning shaxs sifatida kamol topishida muhim rol o'ynaydi. Mazkur xulq-atvorni shakllantirishda ijtimoiy guruhlar, oilaviy muhit, maktab va tengdoshlar ta'siri sezilarli darajada o'z aksini topadi.

Psixologik omillar, masalan, o'ziga bo'lgan ishonch, psixologik ehtiyojlarning darajasi va shaxsiy motivatsiya ham bu jarayonning ajralmas tarkibiy qismlaridir. O'smirlar konstruktiv yondashuv asosida xatti-harakatini ongli boshqarish, muammolarni hal etish va atrofdagilar bilan samarali muloqot qilish qobiliyatini o'zlashtiradilar. Shu boisdan ham bu davrda psixologik-ijtimoiy omillarning o'zni chuqur tahlil etilishi zarur bo'lib, ular orqali o'smirlarning sog'lom rivojlanishini ta'minlash mumkin.

Adabiyotlar tahlili. Ilmiy adabiyotlarda o'smirlikda konstruktiv xulq-atvorni shakllantirishga doir yondashuvlar turlicha talqin qilingan bo'lsa-da, asosiy e'tibor ijtimoiy va psixologik omillar uyg'unligiga qaratilgan. Eriksonning psixosotsial rivojlanish bosqichlari konsepsiyasida o'smirlik "identifikatsiya vs. roldan chalg'ish" bosqichi sifatida taqdim etiladi, bu davrda inson o'z kimligini anglashga intiladi. Piaget esa bu bosqichni "formal operatsiyalar" deb belgilab, o'smirning nazariy va reflektiv fikrlash qobiliyatining shakllanishini urg'ulaydi. Lev Vygotskiy nazariyasi asosida esa o'smirlarning kognitiv rivojlanishi bevosita ijtimoiy aloqalar va madaniy kontekst orqali yuzaga chiqadi.

Maslowning ehtiyojlar ierarxiyasi modeli bo'yicha o'smirlar eng avvalo tan olinish, hurmat, mustaqillik va o'zini anglashga ehtiyoj sezadilar. C. Rogersning shaxsga yo'naltirilgan yondashuvi ham o'smirning o'zini qadrlashi, qabul qilinishi va individual yo'nalishini topishi muhimligini ta'kidlaydi. Bugungi kunda maktab va oila tizimidagi tarbiyaviy omillar, shuningdek, ijtimoiy tarmoqlar orqali olingan ta'sirlar ham o'smirlarning xulq-atvoriga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatmoqda. Maktab muhitidagi o'zaro hurmat, tengdoshlar bilan barqaror munosabatlar o'smirlarning ijtimoiy barqarorligini ta'minlaydi. Shuningdek, zamonaviy psixologik tadqiqotlarda o'smirlarning konstruktiv xatti-harakatlari ularning reflektiv tafakkuri va psixologik barqarorligi bilan bog'liqligi isbotlangan. Adabiyotlarda qayd etilishicha, ijtimoiy muvofiqlik, o'zini ifoda eta olish qobiliyati va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash darajasi yuqori bo'lgan o'smirlar

o'z hayotiy maqsadlarini ongli ravishda belgilab, unga intilishadi. Shuning uchun, ijtimoiy-psixologik yondashuv o'smirlik psixologiyasining barcha bosqichlariga tatbiq etilishi lozim.

Muhokama. O'smirlar xulq-atvorining konstruktiv rivojlanishida ijtimoiy va psixologik omillarning o'zaro uyg'unligi hal qiluvchi rol o'ynaydi, chunki har bir o'smirning shaxsiy tajribasi, atrof-muhitga bo'lgan munosabati va qabul qilgan qadriyatlari uning xatti-harakatlarida aks etadi. Oila — o'smirlar uchun ilk ijtimoiy institut bo'lib, bu muhitda yuzaga kelgan emotsional iliqlik, ishonch va shaxsiy qadriyatlar ularning psixologik barqarorligini ta'minlaydi. Shu bilan birga, ota-onalarning noto'g'ri tarbiyaviy yondashuvi, nizolar yoki befarqlik holatlari o'smirda konstruktiv emas, balki destruktiv xatti-harakatlarni yuzaga keltirishi mumkin. Maktab esa ijtimoiy kompetensiyalar, ijtimoiy me'yorlarni o'rgatish, guruhda ishlash va nizolarni hal etish ko'nikmalarini shakllantiradigan ikkinchi muhim makondir. Tengdoshlar guruhi o'smirlarning fikrlashiga, xatti-harakatiga kuchli ta'sir ko'rsatadi, ularning ijtimoiy mavqeini shakllantiradi, va bu bosqichda qabul qilinadigan xatti-harakat andozalari kelajakdagi shaxsiy pozitsiyaga asos bo'ladi. Shuningdek, bugungi globallashuv davrida internet va ijtimoiy tarmoqlarning xatti-harakatga ta'siri ham ortib bormoqda; u orqali o'smirlar o'zini anglash va o'zini ifoda qilish vositalariga ega bo'lishi mumkin, biroq salbiy kontentga duch kelish xavfi ham mavjud.

Psixologik ehtiyojlar — mustaqillikka intilish, hurmatga sazovor bo'lish, muammolarni hal qilishga tayyorlik — o'smirning ichki reflektiv rivojlanishini kuchaytiradi. Ichki motivatsiyaning kuchliligi konstruktiv xatti-harakatlarni yuzaga keltirsa, tashqi nazorat va tazyiq sharoitida o'smir passivlikka, norozilikka yoki agressivlikka moyillik ko'rsatishi mumkin. O'smirlik — shaxsiyatda o'z-o'zini anglash, ijtimoiy rolga kirishish, va jamiyatga moslashish kabi jarayonlar faol kechadigan davr bo'lganligi sababli, konstruktiv xulq-atvorni rivojlantirish uchun psixologik qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratish zarur. Konstruktiv xulq-atvor o'smirning ichki salohiyati, intellektual imkoniyatlari va emotsional barqarorligini uyg'unlashtirishga asoslangan bo'lib, uni shakllantirish ijtimoiy jihatdan faol, ijobiy yo'nalishga ega, ongli shaxs yetishtirishga xizmat qiladi.

Xulosa va tavsiyalar.

O'smirlik davrida konstruktiv xulq-atvorni shakllantirish murakkab va ko'p omilli jarayon bo'lib, bu jarayonda ijtimoiy va psixologik ta'sirlar o'zaro chirmashib ketadi va har bir o'smirda xos individual rivojlanish trayektoriyasini shakllantiradi. Oila — bu xulq-atvorning asosiy negizini tashkil etib, o'smirning o'zini anglash jarayonini rag'batlantiradigan birlamchi ijtimoiy institut hisoblanadi. Maktab esa o'smirning ijtimoiy rolga kirishishidagi strategik muhit

bo'lib, bunda o'qituvchilar va tengdoshlar o'rtasidagi munosabatlar xulq-atvor me'yorlarining shakllanishida asosiy vosita vazifasini bajaradi. Ijtimoiy tarmoqlar va zamonaviy ommaviy axborot vositalarining kuchli ta'siri ostida o'smirlarning ichki ehtiyojlari — e'tirof, mustaqillik, o'z fikrini erkin ifoda etish istagi — yanada kuchayadi va bu ehtiyojlar qondirilmagan holatlarda salbiy konstruksiyalar paydo bo'lishi mumkin. Konstruktiv xulq-atvorni shakllantirishda individual yondashuv, shaxsga yo'naltirilgan tarbiya, refleksiya va ijtimoiy qo'llab-quvvatlovchi muhit muhim omillar sifatida e'tirof etiladi. Shu boisdan, pedagogik va psixologik yondashuvlar kompleks yondashuv orqali takomillashtirilib, o'smirlarni jamiyatga ijobiy yo'naltirish, ularning shaxsiy salohiyatini ochib berish asosida tashkil etilishi lozim.

Tavsiyalar:

1. **Oilaviy muhitni mustahkamlash:** Ota-onalar tomonidan ko'rsatilgan doimiy psixologik qo'llab-quvvatlash va muloqot madaniyatining yuqori bo'lishi o'smirlarning o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi.

2. **Maktabda konstruktiv ijtimoiy muhit yaratish:** O'qituvchilar o'smirlarning psixologik xususiyatlarini chuqur o'rganib, har bir o'quvchining individual rivojlanishini qo'llab-quvvatlovchi shart-sharoitlarni yaratishlari lozim.

3. **Tengdoshlar o'rtasida sog'lom munosabatlarni shakllantirish:** O'smirlar o'zaro munosabatlarda muloqot madaniyati, muammolarni tinch hal qilish va empatiya kabi ko'nikmalarni rivojlantirishga yo'naltirilishi kerak.

4. **Psixologik yordam tizimini kuchaytirish:** Maktablarda psixologik xizmat faoliyatini yanada takomillashtirish, o'smirlarning stress, tashvish va o'zini anglashdagi muammolarini erta bosqichda aniqlash va bartaraf etish bo'yicha ilg'or amaliyotlarni joriy etish zarur.

5. **Media savodxonlik va axborot madaniyatini oshirish:** Ijtimoiy tarmoqlar va ommaviy axborot vositalaridan foydalanishda ongli yondashuvni shakllantirish, salbiy axborotlarning ruhiy holatga ta'sirini kamaytirish bo'yicha trening va dasturlar joriy etilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Xasanov, M. (2020). O'smirlik davrida shaxsiyat va xulq-atvor. Toshkent: O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi.
2. Salimov, I. (2018). Psixologiya va ijtimoiy xulq-atvor. Tashkent: Fan va Texnologiya nashriyoti.
3. Shamsutdinov, R. (2019). O'smirlar psixologiyasi: Teoriya va amaliyot. Toshkent: Ma'rifat nashriyoti.

4. Vygotskiy, L. S. (2015). Psixologiya i obshchestvennyye otnosheniya. Moskva: Izdatel'stvo Pedagogika.
5. Anderson, P. & Kline, T. (2017). Adolescent Development and Behavioral Science: Understanding the Process of Adolescence. New York: Springer.
6. Mazhari, M. (2021). Ijtimoiy-psixologik omillar va shaxsiyatning rivojlanishi. Toshkent: Fan.
7. Stern, D. (2016). The Interpersonal World of the Infant: A View from Psychoanalysis and Developmental Psychology. New York: Basic Books.
8. O'smirlar psixologiyasi: O'qituvchilar va ota-onalar uchun qo'llanma (2017). Tashkent: O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti.
9. Shihab, S. (2020). Social Psychology of Adolescents. Cambridge: Cambridge University Press.
10. Pavlova, A. (2018). Psychosocial Development in Adolescence. Moscow: Progress Publishing.

SOCIO-PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF THE FORMATION OF CIVIL POSITIVITY IN YOUNG PEOPLE

Pulatova Odinakhan Khamidovna –

Associate Professor

UNIVERSITY OF ECONOMICS AND PEDAGOGY

opolatova46@gmail.com

Abstract. In accordance with the goal of instilling national values in the mind of citizens, especially young people, deeply educated, thoughtful, aware of the masterpieces and spiritual values of their past, patriotic, truthful, selfless, and carrying out this process, civil society will also be developed based on these national values so that today's young generation can perfectly know its history, culture, national values, language.

Keywords: democratic state, youth, civil society, spiritual values

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ГРАЖДАНСКОЙ ПОЗИТИВНОСТИ У МОЛОДЁЖИ

Абстрактный. В соответствии с целью привития национальных ценностей гражданам, особенно молодежи, глубоко образованным, вдумчивым, осознающим шедевры и духовные ценности своего прошлого, патриотичным, правдивым, бескорыстным, и осуществляя этот процесс, гражданское общество также будет развиваться на основе этих

национальных ценностей, чтобы сегодняшнее молодое поколение могло в совершенстве знать свою историю, культуру, национальные ценности, язык.

Ключевые слова: демократическое государство, молодежь, гражданское общество, духовные ценности.

The fundamental essence of reforms aimed at modernizing the country and building a strong civil society in the Republic of Uzbekistan is expressed in improving the well-being of the population's lifestyle, raising the political and legal culture and level of citizens to a high level, forming a clear civil position in them. An important condition for the formation of civil society in the development of the state and the transition of economic, social and political relations in it to a new level, dividing the tasks facing the country in different directions. In order to make a decision on civil society, the state must gradually transfer some of its functions from the neck to other institutions of society. To do this, it is necessary to create mechanisms that require certain conditions, opportunities created by the state and the proper organization of the activities of the self-organizing and managing offices of society[1].

Citizens of Uzbekistan are legally equal and equally responsible to the law as citizens regardless of nationality, race, gender, profession, social origin. Therefore, in overcoming existing problems, it is considered as one of the urgent tasks for citizens to learn about their civil rights and to educate them legally so that they can protect them and deeply understand their duties. As well as being a source of spiritual maturation for citizens, the process is also instrumental in further enhancing their responsibility in this regard. That is why the construction of a democratic society in Uzbekistan from a strong state to a strong civil society is defined as the main task in Zamiri to gradually bring human freedoms to the surface in accordance with the interests of the citizen and the people[2]. It is known that in each article of the laws a person is given his freedoms in a certain direction. But it should be borne in mind-that such a procedure, instruction or opportunity was not introduced only to bring the freedom of one citizen to the surface. Perhaps this legal norm has an equal basis for all. Members of the whole society are obliged to exercise their freedom at the same level on the basis of this norm.

Also, the spiritual building of the legal democratic state and civil society should be solid. This requires, first of all, the education of citizens, especially young people, deeply educated, thoughtful, aware of the masterpieces and spiritual values of their past, patriotic, truthful, selfless. And the upbringing of a perfect human personality is the most complex and difficult process. The implementation of this process is desirable to instill in their minds national

values. Today's younger generation, when they perfectly know their history, culture, national values, language, religion and Customs, will deeply understand the true essence of independence. It is no coincidence that civil society is also developed based on these national values[3].

It consists of cultural-spiritual views, moral values, traditions, religious-spiritual feelings instilled in a person from an early age. In this branch, he feels his unity with his family, relatives, neighborhood, nationality, land, of which he is a component. As a result, a sense of national pride, patriotism is formed in his mind and soul[4]. In this process, a real civil position is formed in the individual. It is necessary for each of us to show our active civic position in the implementation of these tasks, and to always keep our country in mind the words “our children, our youth are our confidence in elegance and our future, our youth are the killing power of today and tomorrow”, which we said towards young people.

One of the main criteria of civil society is the fact that citizens have a high level of consciousness and culture. From this point of view, in civil society, attention and need will be greater for individuals who are active, enterprising, motivated, living only with creativity, the spirit and mood of creativity. Such a high intellectual potential is inextricably linked with the extent to which freedom of thought is formed. The real economic facilities and opportunities of society created for a person, legal rights, a settled moral and spiritual environment should be harmonized with the fact that his thinking pursues free, progressive and high ideals. According to our scientists, the approach of citizens to social reality on the basis of a new, independent and free thinking has a high indicator[5]. Meanwhile, from the point of view of psychologists and sociologists, the development of a newly formed civil society in many ways requires a correction of the consciousness, character and worldview of the individual. By now, civil society in our country, the need and responsibility for determining the system of monand Public Administration for it – democracy-has taken the task of further shaping the high spiritual potential of every citizen, the philosophical way of thinking.

It is necessary that human beings put everything on the scales of reason before solving the tasks facing them, anticipate the likely results of the practical steps they take, foreseeing from the very beginning. Education plays an incomparable role in elevating civil culture[6]. The main goal that we have set before us today is to bring more important attention to the education of educated, conscious, free of thought, modern world - view, committed to national and universal values, which is envisaged in the national program for the establishment

and improvement of civil society, and to implement it, accepting these issues as the main task of educational reforms.

In our republic, where the foundations of civil society are being formed, it is one of the important tasks of the present day to raise the activity of us, young people, to mature in them the feelings of duty and responsibility to the nation, people and society from the heart, and to form a positive life position, faith and reason in their consciousness. Therefore, educational work should be directed to increasing the level of intellectual consciousness and culture of the individual to the realization of the most important principles that meet the interests of Man, society, the state. Especially in the construction of civil society, it is important to raise the consciousness, culture, sense of genius and responsibility of a citizen and to establish improvement at the current level of demand. Of course, this necessary issue in youth activities is distinguished by its relevant aspects.

The process of democratic development of social development depends a lot on the self - awareness of the individual, to what extent he can honor his dignity, the opportunity to serve for society and the norm of action. All this means to maintain the stability of the entire country, from the street, neighborhood where the citizens themselves live, to the conscious implementation of a high responsibility in ensuring security in their activities.

The main goal of the legal propaganda work being carried out is to promote the understanding of the rights of the perfect generation and our youth, who have entered into a certain legal relationship in social life. Adequate conditions and opportunities are created and created in order to develop small and medium-sized businesses in our country, to ensure that it is a strong backbone of the economy of our country, to attract young people from rural areas to small businesses and private entrepreneurship. There is no doubt that such opportunities created will be an important factor in the development of a sense of exaltation of their spiritual world in young people, respect for national and universal values, upbringing as mature, capable in every possible way.

In conclusion, young people are the owners of our future. Are reliable successors of our country. Depending on the level of knowledge, worldview, housing, spiritual image of the youth of each era, it is possible to clearly imagine the tomorrow of this society. I think that today's benefits, opportunities will serve to further enrich the spiritual world of young people, expand their worldview, in our opinion, the main thing is that they will serve to further increase the sense of responsibility for the Motherland, for their family.

References

1. Кульчицкая Е.И. Воспитание чувств детей в семье. - Киев, 2021. - 202 с.
2. Народонаселение мира в 2021 г, Миграция молодежи. Издание UNFPA, 2022.
3. Қаямов Ў. Фуқаролик жамиятининг шаклланиши шароитида Ўзбекистон ёшларининг ижтимоийлашув жараёнлари. - Тошкент, «Ижтимоий фикр» жамоатчилик маркази, 2021.
4. Khamidovna P. O. Features of the Use of Modern Didactic Tools in Technical Higher Educational Institutions //Telematique. – 2023. – С. 7630–7634-7630–7634.
5. XAMIDOVNA P. O. The mechanism of developing a culture of communication in students in the educational process //Journal of Critical Reviews. – 2020
6. Khamidovna P. O. Issues of Development of the Communication Culture of Technical Students //World of Science: Journal on Modern Research Methodologies. – 2023. – Т. 2. – №. 3. – С. 32-35.

**“ОММАВИЙ МАДАНИЯТ”ГА ҚАРШИ КУРАШИШДА
ЁШЛАРНИНГ МАЪНАВИЙ ТАРБИЯСИ.**

Пулатова Одинахон Хамидовна

“University of economics and pedagogy” НОТМ

“Ижтимоий-гуманитар фанлар” кафедраси доценти.

Email: opolatova46@gmail.com

Абдумажидова Гулсанам

“University of economics and pedagogy”

НОТМ “Бошланғич таълим”

йўналиши талабаси. Андижон

Аннотация. Ушбу мақолада сиёсий, ижтимоий-иқтисодий, экологик хавф-хатарлар билан бир қаторда яна бир жиддий хавф борлиги, бу ҳам бўлса, “оммавий маданият”нинг салбий таъсири, ёшлар онгига турли кўринишда таъсир ўтказиш орқали уларнинг миллий, инсоний, маънавий илдизларидан айиришга ва манқурт кимсаларга айлантиришга уринаётган кучлар мавжуд бўлиб, улар “оммавий маданият”ни ёйишга уринишаётган бир вақтда ёшларни маънавий тарбиялаш долзарб масалалардан бири эканлиги ҳақида ёритилган.

Калит сўзлар. Глобаллашув, оммавий маданият, фалсафий, миллий мафкура.

ДУХОВНОЕ ВОСПИТАНИЕ МОЛОДЕЖИ В БОРЬБЕ С МАССОВОЙ КУЛЬТУРОЙ.

Абстрактный. В статье подчеркивается, что наряду с политическими, социально-экономическими и экологическими угрозами существует еще одна серьезная угроза — негативное влияние «массовой культуры», а также то, что существуют силы, которые пытаются лишить молодых людей их национальных, человеческих и духовных корней и превратить их в злых людей, воздействуя на их сознание различными способами. В то время как они пытаются насаждать «массовую культуру», духовное воспитание молодежи является одной из актуальных проблем.

Ключевые слова. Глобализация, массовая культура, философия, национальная идеология.

SPIRITUAL EDUCATION OF YOUTH IN THE STRUGGLE AGAINST POPULAR CULTURE.

Abstract. This article discusses the fact that, along with political, socio-economic, and environmental threats, there is another serious threat, the negative impact of "mass culture", the forces that are trying to deprive young people of their national, human, and spiritual roots and turn them into evil people by influencing their minds in various ways. While they are trying to spread "mass culture", the spiritual education of young people is one of the urgent issues.

Keywords. Globalization, mass culture, philosophical, national ideology.

Ҳозирги глобаллашув шароитида бир қатор умумбашарий муаммоларнинг пайдо бўлиши, табиийки, бутун дунё халқларини ташвишга солмоқда. Сиёсий, ижтимоий-иқтисодий, экологик хавф-хатарлар билан бир қаторда яна бир жиддий хавф борки, бу ҳам бўлса, “оммавий маданият”нинг салбий таъсиридир. Айниқса бу ёшлар онгига турли кўринишда таъсир ўтказиш орқали уларнинг миллий, инсоний, маънавий илдизларидан айиришга ва манкурт кимсаларга айлантиришга уринаётган кучлар мавжуд бўлиб, улар “оммавий маданият”ни ёйишга уринишмоқда.

Кузатишларга кўра, “оммавий маданият” инсонийлик қиёфасини суиистеъмол қилиш орқали умуммиллий ва умуминсоний қадрият ва анъаналарга раҳна солмоқда. Президентимиз Ш.М.Мирзиёев таъкидлагандек “Аввало бундай хатти-ҳаракатлар замирида ўз ҳаёти ва келажагини ўз қўли билан барпо этаётган давлатлар, жумладан, Ўзбекистонга нисбатан муайян сиёсий марказлар томонидан турли хил фалсафий, мафкуравий, информацион воситалардан усталик билан фойдаланган ҳолда таъсир ўтказиш, ҳали дунёқараши тўлиқ шаклланмаган

ўғил-қизларимизни танлаган йўлидан оғдириш, уларнинг қалбига биз учун мутлақо бегона бўлган зарарли қарашларни сингдириш, маънавий илдиз, томирларимиздан жудо қилишдек ғаразли интилишлар яширингани бугун тобора аён бўлмоқда”.

Ҳозирга келиб давлатларда фақат ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари ёки ҳарбий идораларнинг куч ғайрати билан хавфсизликни тўлиқ таъминлаб бўлмаслиги ҳаммага аён. Мафкуравий қуролга қарши фақат мафкуравий воситалар билан қарши туриш мумкин. Биз-зиёлилар, муаллимлар мафкуравий тарғиботнинг энг олдинги маррасида борувчи кишилармиз. Юртдошларимизни, айниқса ёш авлодни жамиятимиз ҳаётига жиддий хавф солиб турган мафкуравий таҳдидлардан огоҳ этиш бизларнинг бурчимиздир. Бу вазифаларни бажариш учун илм-фан, маданиятнинг барча тармоқлари: таълим, санъат, дин, фан, оммавий ахборот воситалари, нашриётлар, маданий муассасалар- музейлар, кутубхоналар бир эзгу дастур доирасида бирлашиши зарур.

Мафкура бугунгина кунда эмас, балки барча даврларда жуда муҳим ижтимоий-сиёсий муаммо бўлган. Ҳар қандай жамиятни бирлаштириб соғлом ва олийжаноб ниятларни амалга оширишга даъват этиб келган, олдинга қўйилган мақсадларга эришиш учун маънавий-ахлоқий асос бўлиб хизмат қилган.

Биз яшаётган ҳозирги жамиятда, ижтимоий-сиёсий муносабатлар тизимида инсон онги ва тафаккури ўзига хос ва шу билан бирга, мутлақо янгича аҳамият касб этишга шубҳа йўқ. Президентимиз, Ш.М.Мирзиёев : “Айниқса, ҳозирги вақтда дунёда кучайиб бораётган турли маънавий таҳдидларнинг олдини олиш, “оммавий маданият”нинг зарарли таъсирларидан фарзандларимизнинг онгу тафаккурини ҳимоя қилишда илму-фан ва маданият жамоатчилиги, ижод ахлининг ўрни тобора ортиб бормоқда. Нега деганда, бизнинг миллий руҳимиз ва табиатимизга бегона бўлган ана шундай “маданият” намуналарини фақат танқид ва инкор қилиш ёки уларни тақиқлаш билан бирон натижага эришиб бўлмайди. Бундай хатарлардан ҳаётимизни асраш, маънавий бўшлиққа йўл қўймаслик учун авваламбор эзгу инсоний ғоялар ва юксак маҳорат билан яратилган асарлар орқали халқимизнинг маданий савиясини юксалтириш, бошқача айтганда, бутун жаҳон майдонида юз бераётган кескин ақл-заковат ва истеъдод мусобақасида беллашувга қодир бўлишимиз шарт”, - деб эътироф этадилар.

Халқимизни турли ғоявий таҳдидлардан асраш, жамиятда мафкуравий иммунитет ҳосил қилиш учун уни, аввало, тараққиёт қонунларини ўзида чуқур акс эттирадиган соғлом, инсонпарвар мафкура билан қуроллантириш

зарур. Бизнинг асосий стратегик мақсадимиз- бозор иқтисодиётига асосланган эркин демократик жамият, ҳуқуқий давлат барпо этиш; Ўзбекистонда истиқомат қилаётган барча кишилар учун, уларнинг миллий, диний ва тилига кўра мансублигидан қатъи назар, муносиб турмуш шароитини яратиш; уларнинг қонуний ҳуқуқ ва эркинликларини кафолатлаган ҳолда рўёбга чиқариш. Миллий мафқуранинг бош ғояси- озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт. Бу ғоя халқимизнинг асрий орзу-умидларини, инсонпарварлик ғоялари билан чамбарчас боғлиқ бўлган бунёдкорлик фаолиятига интилишини ифодалайди.

Биз ёшларга миллий ва умуминсоний қадриятларга асосланган ҳолда, мукаммал тарбия беришимиз лозим; зеро, “биз давлатимиз келажагини ўз қобилигимизга ўралиб қолган ҳолда эмас, балки умумбашарий ва демократик қадриятларни чуқур ўзлаштирган ҳолда тасаввур этамиз... Биз бутун маърифатли дунё, халқаро жамият билан тинч-тотув, эркин ва фаровон ҳаёт кечириш, ўзаро манфаатли ҳамкорлик қилиш тарафдоримиз. Бу ўринда ёшлар тарбиясида “оммавий маданият”нинг зарарли таъсирини камайтириш учун қуйидаги амалий таклифларни бериш мумкин:

- Глобаллашувнинг барча қирраларини талаба-ёшларга содда қилиб тушунтириб, уларни жамиятнинг фаол бунёдкорларига айлантириш;

- Таълим муассасаларида “оммавий маданият” нинг кушандаси бўлмиш миллий маданиятимизни ва ҳаққоний тарихимизни ўқитиш, дарсликларда акс эттириш, матбуотда ёритиш, телевидения орқали кўрсатишни янада кучайтириш;

- Ёшлар назоратини амалга ошириш учун оила, таълим муассасалари ва маҳалла ҳамкорлигини янада кенг йўлга қўйиш, фаолликни ошириш;

Интернет клублар, бар ва кафеларнинг тунги фаолиятни қонун доирасида тартибга солиш лозим;

Бундан асосий мақсад Ўзбекистон ёшлари юксак илмий ва маънавий салоҳияти билан буюк ишларни амалга ошириши юксак маънавий бурчи эканлигини, ёт ғоялар таъсирига тушишдан йироқлаштиришдир. Уларни ҳақиқий ватанпарварлик руҳида тарбиялаш, дахлдорлик туйғусини уйғота олиш, теварак-атрофимизда бўлаётган бунёдкорлик ишларининг иштирокчисига айлантира олиш лозим. Лоқайд, бепарво одам жамият учун хавфли экани, яратувчилик кайфияти билан яшаш ва ишлаш ҳар бир ўзбекистонлик фуқаронинг энг шарафли бурчи эканини ҳаётий мисолларда тушунтира олиши, миллий ифтиҳор туйғуларини уйғота олиш зарур. Дунёда мамлакатлар кўп, жаҳон кенг, ўлкалар кўп, бетакрор она юртимиз, Ўзбекистонимиз якка-ю ягона. Бу гўзал юрт, бу муқаддас замин фақат бизга

аталган. Мана шу улуг ва буюк туйгу ҳар бир юртдошимнинг дилига жо бўлиши, ҳаёти мазмунига айланишини астойдил истардим.

Адабиётлар рўйхати

- 1.Khamidovna P. O. The Role of Intellectual Thinking in the Maturation of a Student's Personality //Best Journal of Innovation in Science, Research and Development. – 2023. – Т. 2. – №. 11. – С. 85-87.
- 2.XAMIDOVNA P. O. BOLAJAK MUXANDISLARNING MULOQOT MADANIYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK USLUBLARI //МУҒАЛЛИМ ҲАМ ҲИЛҚИСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИЎ. – 2023.
- 3.Khamidovna P. O. ISSUES OF ORGANIZING INNOVATIVE ACTIVITIES OF FUTURE SPECIALISTS. – 2023.
- 4.XAMIDOVNA P. O. ЁШЛАРНИНГ МУЛОҚОТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ МАСАЛАЛАРИ //International Multidisciplinary Scientific Global Conference on Education and Science. – www. conferencepublication. com Hosted Online from Warsaw, Poland, 2022.
- 5.Пулатова О. Х. ТАЛАБАЛАРНИНГ КАСБИЙ ТАЙЁРГАРЛИГИНИ ХОРИЖИЙ ТАЖРИБАЛАР ОРҚАЛИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ //MODERN EDUCATIONAL SYSTEM AND INNOVATIVE TEACHING SOLUTIONS. – 2023. – Т. 2. – №. 2. – С. 53-62.
- 6.XAMIDOVNA P. O. ПЕДАГОГЛАРНИНГ КАСБИЙ КОМПЕТЕНЦИЯЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА МУЛОҚОТНИНГ АҲАМИЯТИ //УзМУ хабарлари. – 2021.

ПРОФЕССИОНАЛЬНО-КОММУНИКАЦИОННЫЕ ОТНОШЕНИЯ В ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Пулатова Одина Хамидовна –
доцент кафедры «Социально-гуманитарных наук»
UNIVERSITY OF ECONOMICS AND PEDAGOGY
opolatova46@gmail.com

Зиетдинова Сарвиноз дочь Шерзодбека
студент направления «Начальное образование»
г.Андижан

Аннотация. В статье отражена важность речевого и профессионального общения в педагогической деятельности преподавателя высшей школы, рассказывается о некоторых качествах, которые заложены в профессии преподавателя

Ключевые слова: педагог, высшее образование, коммуникация, профессиональное общение, качество, современное образование, компетентность.

PROFESSIONAL-COMMUNICATION RELATIONSHIP AND PEDAGOGICAL DEY

Abstract. V state otrajena vajnost rechevogo i professionalnogo obshcheniya v pedagogicheskoy deyatel'nosti prepodavatelya vysshey shkoly, rasskazyvaetsya o nekotorykh kachestvax kotorye zalozheni v professionsii prepodavatelya

Key words: pedagogue, higher education, communication, professional society, quality, contemporary education, competence.

Наука и образование относятся к тем социальным институтам общества, в которых весомость высокопрофессионального интеллектуального труда особенно велика и где качество научных и педагогических кадров объективно имеет решающее значение.

Преподаватели вузов являются одной из основных социально-профессиональных групп, на которую обществом возложены две важные и взаимосвязанные задачи:

- сохранение и приумножение культурного (в широком смысле слова) наследия общества и цивилизации в целом;

- социализация личности на ответственном этапе ее формирования, связанном с получением профессиональной подготовки, требующей высшего уровня образования.

Новая парадигма профессионального образования ориентирована на становление компетентной индивидуальности выпускника вуза, имеющей в себе совокупность личностных, общепрофессиональных и специальных качеств специалиста. Компетентность необходимо рассматривать как самостоятельную способность к действию. Отсюда цель современного образования – это общее развитие личности, становление его профессиональной культуры, за которые ответственность несет преподаватель.

Кардинально, на наш взгляд, меняются функции преподавателя (обязанность, круг деятельности, назначение, роль) современной высшей профессиональной школы. Преподаватель становится организатором познавательной, преобразовательной деятельности студентов, которые выступают не как пассивные объекты, а как субъекты учебного процесса.

Проблема преподавателя, его личности в условиях профессионального образования приобретает первостепенное значение. Роль преподавателя как носителя культурных ценностей определяет требования к содержанию его подготовки, которая должна обеспечивать: «адекватный мировому уровень общей и профессиональной культуры общества; формирование у обучающихся адекватной современному уровню знаний и уровню образовательной программы картины мира» – «получение обучающими профессии и соответствующей квалификации». Эти современные социокультурные требования к подготовке выпускников вуза накладывают на преподавателя следующие обязанности:

1-обеспечивать высокую эффективность педагогического и научного процесса;

2-формировать у обучающихся профессиональные качества по избранному направлению подготовки (специальности), гражданскую позицию, способность к труду и жизни в условиях современной цивилизации и демократии;

3-развивать у обучающихся самостоятельность, инициативу, творческие способности;

4-систематически заниматься повышением квалификации.

Осуществляемый преподавателями процесс подготовки будущих выпускников с высшим профессиональным образованием представляет собой многоаспектную систему, основными назначениями которой являются:

- производство знаний – научные исследования, их внедрение, экспертиза; формирование новых учебных дисциплин, образовательных программ и их научно-методическое сопровождение;

- передача знаний – учебный процесс во всем многообразии форм, методов, средств и образовательных технологий;

- распространение знаний – разработка высокоэффективных образовательных технологий;

- издание учебных и научных монографий, статей, выпуск научно-популярной литературы;

- выступления перед вневузовской общественностью, участие в научных, учебно-методических и культурно-просветительских мероприятиях регионального, федерального и международного значения.

Этими функциями определяются три основные составляющие преподавательской деятельности: научно-предметная, психолого-педагогическая и культурно-просветительская.

Специалист, претендующий на должность преподавателя вуза, должен выполнять следующие функциональные обязанности профессорско-преподавательского состава высшей школы:

- планирование, организация и выполнение научных исследований и конкретных практических разработок;
- подготовку учебных курсов, их методологическое и методическое обеспечение, выбор средств информационной (аудио, видео, компьютерной, телекоммуникационной и т.п.) поддержки;
- создание обучающих, тренинговых и контролирующих, в том числе компьютерных, программ;
- авторское участие в подготовке учебной литературы и учебно-методических пособий;
- чтение лекций, проведение лабораторных, семинарских и др. практических занятий, вплоть до конференций; ролевых, ситуационных и деловых игр;
- организационно-методическое обеспечение и участие в проведении производственной практики студентов;
- поиск и разработку новых педагогических методов и образовательных технологий повышенной эффективности;
- консультационную и другую индивидуальную работу со студентами;
- поиск источников финансирования научных исследований и заказчиков конкретных научно-технических, научно-методических и других профессионально важных разработок;
- подготовку научных, научно-методических и др. материалов;
- подготовку патентуемых разработок и др. технических документов;
- непрерывное личностное и профессиональное развитие, повышение научной и педагогической компетентности и квалификации.

Данный перечень функциональных обязанностей показывает, что преподаватель высшего (и не только высшего) учебного заведения должен:

- обладать способностями организатора, оратора, аналитика, психолога;
- знать логику педагогического процесса;
- владеть литературной устной и письменной речью;
- быть высококомпетентным специалистом в своей области и эрудитом в других областях знаний.

Такой многоплановой, развернутой квалификационной характеристики не имеет никакая другая профессия. От преподавателя требуются не только определенные природные способности (а желательно и талант), но

огромные умственные, физические, временные и эмоционально-волевые затраты.

Педагогическая деятельность преподавателя характеризуется следующими основными качествами: исследовательскими, проектировочными, конструктивными, организаторскими, коммуникативными и воспитательными.

Исследовательские качества преподавателя – это способность:

- анализировать учебный процесс на предмет его целостности и эффективности, соответствия достигнутого результата планируемому;
- осуществлять поисковую (эвристическую) деятельность, изучать, обобщать и внедрять в учебный процесс различного рода инновации, новые формы, методы и технологии обучения;
- самостоятельно работать с различными источниками информации, включая новейшие информационные технологии и базы данных;
- извлекать из различных источников, обобщать и систематизировать, включая результаты собственных исследований, необходимый для учебного процесса материал;
- выделять главное, существенное при отборе, структурировании и изложении учебного материала;
- логически последовательно и обоснованно излагать учебный материал, делать необходимые выводы и обобщения;
- создавать атмосферу продуктивно-познавательного сотрудничества в процессе взаимодействия с обучаемыми;
- ставить и достигать цели, связанные с непрерывным саморазвитием как в профессиональном, так и в личностном плане.

Проектировочные качества преподавателя – это способность:

- формулировать текущие и конечные педагогические цели и задачи, находить рациональные способы и формы их достижения и решения;
- осуществлять перспективное планирование, правильно ставить стратегические, тактические, оперативные задачи и выбирать способы и методы их решения;
- предвидеть возможные результаты решения педагогических задач в течение всего планируемого периода обучения;
- ставить перед студентами общегрупповые и индивидуальные цели аудиторной и внеаудиторной (самостоятельной) работы;
- моделировать содержание учебного материала, формы и методы преподавания читаемых курсов с учетом их места и роли в общей

программе подготовки студентов, взаимосвязи с другими дисциплинами и будущей профессиональной деятельностью выпускника вуза;

- проектировать свою собственную профессиональную карьеру на основе постановки этапных целей и планирования их достижения в процессе научно-педагогической деятельности.

Организаторские качества преподавателя – это способность:

- организовать групповую и индивидуальную работу студентов с учетом всех факторов, обуславливающих необходимость использования тех или иных форм, методов, средств и технологий обучения;

- организовывать индивидуально дифференцированную работу со студентами как на учебных занятиях, так и во внеаудиторное время;

- организовать проведение различных деловых, учебно-технологических игр, дискуссий, тренингов, творческих семинаров, конференций и т.д.;

- управлять социально-психологическим состоянием группы и отдельных студентов на учебных занятиях;

- организовывать диагностику познавательных способностей студентов;

- организовывать и структурировать во времени свою педагогическую, научную и др. виды профессиональной деятельности.

Никто не станет отрицать, что главнейшее в деятельности тех, кто обучает, воспитывает, кто руководит работой педагогических коллективов это тот инструмент общения, воздействия, который мы привычно называем словом и речью, даже не задумываясь, сколь велико его значение для всех и особенно для педагогов. Передавать знания, нести идеи, убеждения в научные понятия, убеждения в юные умы и сердца невозможно без владения настоящей культурой речью, отражающей логику, ясность, глубину нашего мышления.

Компетентность - интегральное проявление качеств личности преподавателя, в котором сочетаются элементы профессиональной и общей культуры, опыта, стажа педагогической готовности к деятельности. Рост компетентности сопряжен с самоанализом и самооценкой личности, являющимися внутренним стимулом профессионального самоопределения.

Коммуникативная компетентность педагога рассматривается как интегральная способность личности к оценке ситуации, партнера по общению, собственного коммуникативного потенциала (коммуникативные способности, знания, умения, навыки, опыт) в контексте решаемой профессиональной задачи и к выбору конструктивных способов ее решения и приемов коммуникативного взаимодействия, в основе которых лежит

культура речи, формирующая влиятельную аргументацию в процессе преподавания – учения – образования и практически обеспечивающая логику форм выразительного речевого воздействия и взаимодействия в учебной ситуации и в системе коммуникативных намерений, характерных для различных видов, структур и этапов учебно-воспитательной деятельности.

Литература

1. PO Khamidovna. PEDAGOGICAL MECHANISMS OF DEVELOPING STUDENTS' COMMUNICATION CULTURE // Development of science. - 2025 – 395-401
2. O PULATOVA. The impact of globalization processes and informatization on youth education //Society and innovations.- 2025.- 250-255.
- 3.Khamidovna P. O. DEVELOPING A CULTURE OF COMMUNICATION AMONG YOUNG PEOPLE //INTERNATIONAL CONFERENCE ON SUPPORT OF MODERN SCIENCE AND INNOVATION. – 2025. – Т. 1. – №. 2. – С. 15-19.
- 4.Khamidovna P. O. Features of the Use of Modern Didactic Tools in Technical Higher Educational Institutions //Telematique. – 2023. – С. 7630–7634-7630–7634.
5. XAMIDOVNA P. O. The mechanism of developing a culture of communication in students in the educational process //Journal of Critical Reviews. – 2020
6. Khamidovna P. O. Issues of Development of the Communication Culture of Technical Students //World of Science: Journal on Modern Research Methodologies. – 2023. – Т. 2. – №. 3. – С. 32-35.
7. Khamidovna P. O. On the Issues of Studying the Problems of Unorganized Youth //Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal. – 2023. – Т. 2. – №. 3. – С. 316-318.

ADABIYOTNI SAN'ATNING BOSHQA TURLARI BILAN INTEGRATSIYALAB O'RGANISH USULLARI

Saodat Kambarova

Alisher Navoiy nomidagi

Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti

O'zbek tili va adabiyoti ta'limi kafedrası dotsenti,

pedagogika fanlari doktori

Email: saodat7373@mail.ru

Annotatsiya. Adabiy asarlarini boshqa san'at turlari bilan bog'lab o'rganishda o'qituvchi zimmasiga san'atga doir tushunchalar mazmuni, ularga xos xususiyatlar bilan batafsil tanishish, so'ngra aynan o'rganilayotgan namunalarga xoslikni belgilash va o'quvchilar faoliyatini shu masalaga yo'naltirish maqsadga muvofiq. Ta'lim oluvchilarni axloqiy-estetik jihatdan tarbiyalashda nafaqat o'quv fanlarining mazmuni, balki bilishga intilish yo'llarini ham tadrijiy holda fan metodlarini egallash sari yo'naltirish zarur. Bu esa insonga hayot tarzini go'zallik qonuniyatlari asosida qurishga, tabiiy va ijtimoiy voqelik, mehnatga estetik munosabatni qaror toptirish uchun poydevor sanaladi. Shu nuqtayi nazardan mazkur maqolada adabiyotni san'atning tasviriy san'at, teatr, kinosan'ati namunalari bilan o'rganishga doir fanlararo integratsiya va qiyoslash usuli imkoniyatlari xususida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: san'at, adabiyot, tasviriy san'at, kinosan'ati, teatr, musiqa, integratsiya, qiyoslash.

МЕТОДЫ ИЗУЧЕНИЯ ЛИТЕРАТУРЫ ПУТЕМ ИНТЕГРАЦИИ С ДРУГИМИ ВИДАМИ ИСКУССТВА

Абстрактный. При изучении литературных произведений во взаимосвязи с другими видами искусства задача учителя — познакомить учащихся с содержанием понятий об искусстве, их специфическими особенностями, а затем выявить характерные черты изучаемых образцов и направить деятельность учащихся на решение этой проблемы. В нравственно-эстетическом воспитании учащихся необходимо постепенно направлять не только содержание учебных предметов, но и пути поиска знаний в сторону овладения научными методами. Это считается основой для построения человеком образа жизни, основанного на законах красоты, формирования эстетического отношения к природной и социальной действительности, к труду. С этой точки зрения в статье рассматриваются возможности междисциплинарной интеграции и методы сравнения при изучении литературы с примерами изобразительного искусства, театра и кино.

Ключевые слова: искусство, литература, изобразительное искусство, кино, театр, музыка, интеграция, сравнение.

METHODS OF STUDYING LITERATURE BY INTEGRATION WITH OTHER TYPES OF ART

Abstract. When studying literary works in connection with other types of art, the teacher is required to familiarize himself with the content of concepts about art, their specific features, and then to identify the characteristics of the

studied samples and direct the activity of students to this issue. In the moral and aesthetic education of students, it is necessary to gradually master not only the content of the subjects, but also the ways of striving for knowledge, towards mastering the methods of science. This is considered the foundation for a person to build a lifestyle based on the laws of beauty, to establish an aesthetic attitude to natural and social reality, to labor. From this point of view, this article discusses the possibilities of interdisciplinary integration and comparison methods for studying literature with examples of fine arts, theater, and cinema.

Keywords: art, literature, fine arts, cinema, theater, music, integration, comparison.

Badiiy asar haqiqati, yangini bilish quvonchi, tabiiyki, estetik go‘zallikdir. Badiiy adabiyot obrazlarda fikr yuritish, idrok etish shakli ekanligi haqida gapirilganda uning muhim xususiyati keng ommaga tushunarli ekanligidir. Fandan farqli holda, badiiy asar haqiqatini idrok etish uchun alohida hozirlik va bilim shart emas, binobarin, u go‘yo hayot haqiqati kabi anglanadi. Ko‘rinadiki, fan mantiqan asoslasa, adabiyot tasvirlar orqali aks ettiradi. Adabiyotni so‘z san’ati sifatida o‘rganish o‘quvchilarning badiiy asarni emotsional-estetik idrok etish, uning go‘zalligi va mazmunini tajribadan o‘tkazishga qaratilgan o‘quv faoliyatini tashkil etishdir. Kitobxon diqqatini asardagi voqelik jalb etadi, qiziqishlari hissiyotlarini to‘lqinlantiradi, fikrlash tarzini kengaytiradi, tasavvurlarini yorqinlashtiradi. Go‘yoki, sujet chizig‘ida qahramonlar bilan yonma-yon harakatlanadi. Masalan, J.Londonning umumiy o‘rta ta‘lim maktablari 10-sinfida o‘rganilishi rejalashtirilgan “Hayotga muhabbat” hikoyasi mutolaasi chog‘ida o‘quvchida qanday kechinmalar yoki o‘y-xayollar o‘tishini xayolan tasavvurimizda jonlantiraylik.

Muallifning mahorati kitobxonga asarda Yo‘lovchi bilan yonma-yon harakatlanishiga imkon yaratganida seziladi. Asar bilan tanishish o‘quvchiga qahramon bilan ijodiy hamrohlik mas’uliyatini yuklaydi. Aniqroq aytganda, kitobxon go‘yo qahramon bilan uning hayot yo‘li bo‘ylab yuradi, og‘ir kunlarining har bir burilishlarini ko‘radi, yashash uchun kurash jarayonining shakllanishini his etadi. Voqealar rivojida taqdir Yo‘lovchi ustidan tobora ko‘proq sinovlarini o‘tkaza boshlaydi. Ochlik, tanasidagi og‘riq va kundalik ehtiyojiga yaraydigan narsalarini yo‘qotishlar undan endi temirdek iroda, kuchli axloqiy va jismoniy sifatlarni talab qila boshlaydi. Agar uning ruhi va irodasi zaifroq bo‘lganida, ehtimol, taqdiri osonroq hal bo‘lardi. Qahramonning bu safarga chiqishidan avval kuchi mudroqdek edi, biroq yakuniga kelib u uyg‘onadi.

Hikoyada uning ochlikdan azob chekkanlarini, bo‘ri bilan olishuvlarini, tirik

qolish ilinjida bor imkoniyatlaridan oxirigacha foydalana olgani ko‘rinadi. Qahramon duch kelgan har bir vaziyati ortida – shu ko‘yga tushishiga sabab bo‘lgan omillarni ongida qayta sarhisob qilishiga guvoh bo‘lish mumkin. Hayotning har bir lahza qadrini tushunish, insonning irodasi nelerga qodirligini anglash zaruratini tushunib yetiladi. Bu kelgusida yo‘l qo‘yish mumkin bo‘lgan xatolarga qarshi ma‘naviy immunitetdir. O‘qish chog‘ida o‘quvchi qahramon xarakterining rivojlanishida ishtirok etadi, shu bois nafaqat shakllangan inson shaxsiyati, balki jarayonning qanday kechishini ham anglab boradi.

Asarni adabiyot – tasviriy san‘at – kinosan‘ati talqini asosida tahlil qilish qahramon kechinmalari, muammolarni turli rakurslarda o‘rganish imkoniyatini kengaytiradi. Buning uchun o‘quvchilarga hikoya sujeti asosida ishlangan kartinalar va film variantlarini taqdim etiladi. O‘quvchilarga ularni qiyoslab o‘rganishga doir savol va topshiriqlar beriladi:

Tasviriy san‘at bilan integratsiya: Amerikalik rassom Ernest Blumenschein (1874–1960) tomonidan asarga ishlangan kartinalarni diqqat bilan kuzating. Illyustratsiyalar MsClure’s Magazine jurnalining 1905-yil dekabr soni uchun maxsus tayyorlangan.

1. Siz ko‘rib turgan illyustratsiya hikoyaning qaysi lavhalariga ishlanganini aniqlang. Qahramonning ruhiy holati qaysi san‘at turida ta’sirchan yoritilgan deb o‘ylaysiz? Nima uchun?

2. Kartinadagi har bir detalni diqqat bilan ko‘zdan kechiring. Ularni asardagi tasviri bilan solishtiring. Asar g‘oyasini ochib berishdagi o‘rnini tushuntiring.

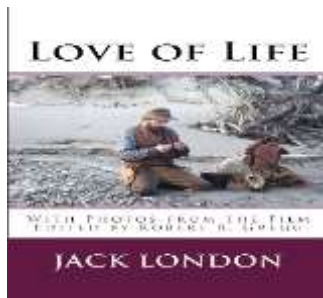
3. Siz hikoya sujetida qanday ranglarni ko‘rdingiz? Bu jihat kartinada qay darajada ochib berilgan?

4. Adabiyot va tasviriy san‘atning imkoniyatlarini solishtiring. Muhim jihatlarni misollar orqali ko‘rsating.

Kinosan‘ati bilan integratsiya: Asarning ingliz tilidagi kinovariantini tomosha qiling.

“Love in life”. Manba: YouTube platformasi. Havola: https://youtu.be/sHTDt_y82hQ

1. Filmda qahramon ichki kechinmalari, ruhiyati, voqealar rivoji qay darajada ishonarli tasvirlangan?

2. Filmning qaysi o‘rinlarida rejissor g‘oyalari yetakchilik qilgani seziladi?

3. Qaysi san’at turining imkoniyatlari adabiyotga yaqinligini angladingiz? Nima uchun? Javoblaringizni misollar orqali asoslang.

4. Uchala san’at turini birlashtirgan jihatni aniqlang.

Badiiy asarlarni teatr san’ati bilan qiyoslab o‘rganishda quyidagi usullardan foydalanish samaralidir:

1) “yozuvchi – teatr – tomoshabin” munosabatlariga e’tibor qaratish;

2) dramaning sujet, kompozitsiya, so‘z va harakat kabi to‘rt unsuridan tashkil topishini va ularning vazifasini yoritish;

3) asar sahnalashtirilgan teatr va ijodkorlari haqida ma’lumotlar bilan tanishtirish;

4) qahramonga nisbatan munosabat uyg‘otish – bosh rollarni ijro etgan aktyorlar haqida hikoya qilib berish, ularning ijro jarayonidagi fotosuratlarini ko‘rsatish;

5) sahnadan tashqari personajlarning o‘rnini yoritish;

6) asarda tasvirlanayotgan davrning ijtimoiy-maishiy xususiyatlari o‘zlashtirilishiga imkoniyat yaratish;

7) o‘quvchiga asar yuzasidan o‘z tasavvurini hikoya qilishi – voqea kechadigan joy, qahramonning tashqi qiyofasini tasvirlash vazifasini berish;

8) ssenariy muallifi, rejissor, bosh qahramonlar va tomoshabinlardan intervyu olishga tayyorlanish;

9) spektaklning ba’zi o‘rinlaridan parcha qo‘yishni rejalashtirish;

O‘quvchilarga mutolaa davomida qahramonlarning o‘zlarini tutishlari, gap-so‘zlari va o‘zaro munosabatlari dinamikasini kuzatib borish, bu jihat ularning nutqida qay tarzda aks etganligini tekshirish vazifasi yuklatiladi. Har bir parda bo‘yicha savol-topshiriqlar ustida ishlanadi. Masalan, 9-sinfda “Hamlet” fojiasini o‘rganishda quyidagi mazmundagi savol va topshiriqlar ustida ishlanadi:

1. Berilgan parchada asar yaratilgan davr ruhi, saroy muhiti, oddiy odamlarning turmush tarzi va kasb-kori qaysi detallar vositasida jonli va yorqin aks etgan? Fikringizga misollar ko'rsating.

2. Parchadagi tabiat tasviriga e'tiboringizni qarating. Undagi o'zgarishlar kitobxonga nimalarni bashorat qilmoqda?

3. Arvoh obrazining nutqidan uni oddiy inson, ota, umr yo'ldosh va qirol sifatida gavdalanitiruvchi o'rinlarni ajratib yozing. Shu asosda uning ma'naviy olamiga baho bering.

4. Parchadan shahzoda nutqidagi so'z o'yinlarini aniqlang. Kinoyalarning boshqalar xarakteri, o'zaro munosabatlarni ochib berishdagi o'rnini misollar orqali ko'rsating.

5. Hamletning "Oh, men qanday yaramas, olchoq bandaman..." deb boshlanuvchi monologini diqqat bilan o'qib chiqing. Bu o'rinda u qanday qiyofada gavdalanmoqda? Uning iqroriga to'xtaling.

6. Fojia ichidagi "Sichqon qopqoni" pyesasining muvaffaqiyati nimada deb bilasiz? Jahon yoki o'zbek adabiyotidagi qaysi asarlarda Shekspirning "Asar ichida asar" yoki usuliga o'xshashliklar bor?

7. Shahzoda nutqidagi "Pichan o'sib bo'lguncha ot ochidan harom olar" maqolini qanday tushundingiz? O'zbek xalqida shunga yaqin biror maqol yoki iborani uchratganmisiz? Misol keltiring.

8. Fojiada qanday global mavzular qalamga olingan? Ularni ajratib yozing va har birining dolzarbligi haqida so'z ayting.

9. Asrning axborotlashuvi, turmush tarzini moddiy jihatdan to'kis qilish istagi ota-ona va farzand, og'a-ini va opa-singillar o'rtasidagi munosabatlarga qay darajada ta'sir ko'rsatmoqda? Oqibatsizlik olib keladigan ma'naviy tanazzul xususida fikr yuriting.

Obrazlar tahliliga doir savollar:

1. Klavdiy nutqiga xos mantiqiylik qaysi o'rinlarda yaqqol namoyon bo'lgan? Bu uning xarakteridagi qaysi sifatlarni yanada bo'rttirishga xizmat qilgan?

2. Amaki bilan jiyan – "o'gay ota" va "o'gay o'g'il" munosabatlaridagi adovatni yoritishda qo'llanilgan kinoyalarga munosabat bildiring. Bu ular tabiatidagi qaysi jihatlarni to'liq ochib bergan?

Tadqiq qiling: Qahramonlarning xarakter xususiyatlarni yoritishda qo'llanilgan badiiy nutq texnikalarini aniqlab, jadvalga qayd eting. Ularning asardagi o'rniga baho bering.

Qo'llanilgan nutq texnikasi	Kimning nutqida? Kim bilan? Kimga qarata?	Qanday maqsadni ifodalaydi?	Qaysi sahnalarda?

Monolog			
Allegoriya			
Timsol			

Asarning turli talqinlari yuzasidan topshiriqlar

1. Internet manbalaridan asar sahnalashtirilgan teatrlar, rollarni ijro etgan aktyorlar haqida ma'lumot to'plang.

2. Fojianing o'zbek teatrlari sahnasida qo'yilishi tarixini o'rganing. Eng yaxshi ijroni tanlang.

3. Spektaklning ingliz va o'zbek tilidagi variantlari bilan tanishib chiqing.

Qo'g'irchoq spektakli. M.Shahyxzoda tomonidan tarjima qilingan, Sh.Yusupov tahriridagi "Hamlet" qo'g'irchoq spektakli Toshkentdagi O'zbek milliy qo'g'irchoq teatrida sahnalashtirilgan. Sahnalashtiruvchi rejissor V.Apuxtin, rassom M.Ro'zimetov, xoreograf O.Ostanina, kompozitor D.Shostakovich. Hamlet rolida – S.Jo'rayev.

I. Topshiriq. O'qituvchingiz yordamida spektaklning internetdagi havolasini topib tomosha qiling va quyidagilarni bajaring:

1. Spektaklning badiiy yechimida qaysi janr yetakchilik qilishini aniqlang. Mazkur janrning qo'llanilishi sabablariga munosabat bildiring.

2. Sahna bezaklari, chiroqlar, musiqiy ohanglar va liboslarga e'tiboringizni qarating. Asada tasvirlangan davr muhiti, qahramonlarning ichki kechinmalari yoki xatti-harakatlarini ifodalashda mazkur vositalarning o'rnini belgilang. Adabiyot va qo'g'irchoq spektaklning o'ziga xosligini misollar orqali bayon eting.

3. Qo'g'irchoqlar timsoli, ularni boshqarish texnikasi bilan yaqindan tanishing. Aktyorlar mahoratiga baho bering.

4. Planshet qo'g'irchoqlar, niqobli va jonli plandagi aktyorlar ijrosini kuzating. Qo'g'irchoq qahramon obrazining niqobi vazifalari nimalardan iboratligini yoritib.

5. Spektaklda foydalanilgan qizil narvonlar nimaning ramzi ekanligini aniqlang. Ushbu detal asar matnida uchraydimi? Uning nima uchun qo'llanilganini asoslang.

6. Nur, soya, osmon tasviri, ohang ifodasi, jonli plandagi marhum obraziga munosabat bildiring. Ular nimaning ifodasi ekanligini ayting.

7. Foydalanish uchun manba: Turobova M. Qo‘g‘irchoq teatrida Shekspir asari / O‘zbekiston adabiyoti va san’ati. – Toshkent, 2023-yil 13-oktabr. № 40 (4751). – B.

5. Havola: <https://www.afisha.uz/uz/theatres/2023/09/14/hamlet>

Multfilm. Tadqiqotchilar “Hamlet” tragediyasining ta’sirini Amerika multijodkorlarining “Qirol sher” multfilmida ham bor deb hisoblaydilar. Multfilm voqealarining asosiy sujeti “Hamlet” bilan deyarli bir xil. Multfilm rejissyorlar Rojer Allers va Rob Minkofflar tomonidan 1994-yilda suratga olingan.

II Topshiriq. “Qirol sher” multfilmini YouTube platformasidan topib tomosha qiling (<https://mover.uz/watch/UiHHzTNf>) va “Hamlet” tragediyasi bilan qiyosiy tahlil qiling. Shu haqda jadval tuzing.

III topshiriq. Ijodiy ish. Asarni maktab sahnasida ijro etishga tayyorlaning. Buning uchun quyidagi topshiriqlarni bajaring:

1. O‘zingizga ma’qul bo‘lgan pardani sahnalashtirish ssenariysini tuzing.
2. Rollarni taqsimlang va qahramonlar nutqi ustida ishleng.
3. Aktyorlarning libosi, soch turmaklarini tanlang.
4. Voqealar kechadigan joy dekoratsiyasini yarating.
5. Afisha tayyorlang.
6. Premyera uyushtiring.
7. Spektakl yuzasidan muhokama tashkil eting.

Xulosa

Adabiyotni san’at turi sifatida o‘qitishda o‘quvchilarning inson obrazi barcha san’at turlarining mavzusi, obrazlilik ijtimoiy hayotning in’ikosiligini tushunishi, san’atning muayyan turiga xos badiiy obraz yaratish materialini farqlay bilishi, muallifning obraz ichki dunyosini tasvirlashda peyzajdan foydalanish mahorati, tabiat hodisalari inson hayoti bilan uyg‘unlikda aks ettirilishi, badiiy obraz yaratishda muallifning subyektiv bahosi, badiiy to‘qima san’at turlarining estetik imkoniyatlarini ochish omili ekanligini idrok etishlariga doir qonuniyatlar, tamoyillar, metodlar, shakllar va vositalar majmuyi axloqiy-estetik tarbiyaga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2022-yil 2-fevraldagi “Madaniyat va san’at sohasini yanada rivojlantirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-112-son qarori // <https://lex.uz/uz/docs/-5849580>.

2. Хотамонов Н., Саримсоқов, Б. Адабиётшунослик терминларининг русча-ўзбекча изоҳли луғати. – Тошкент: Ўқитувчи, 1979. – 361 б.
3. Матжон, С. Мактабда адабиётдан мустақил ишлар. – Тошкент: Ўқитувчи, 1996. – 140 б.
4. Қурононов, Д., Мамажонов, З., Шералиева, М. Адабиётшуносликка кириш. – Тошкент: Akademnashr, 2010. – 400 б.
5. Turobova, M. 2023. Qo'g'irchoq teatrida Shekspir asari / O'zbekiston adabiyoti va san'ati. 2023, 13-oktabr.

O'ZBEKISTON VA QOZOG'ISTONDA INKLYUZIV TA'LIM

2. Baratov Rashit O'sarovich

Toshkent davlat transport universiteti dotsenti, PhD.

Tel. +998507039038, brashitbek76@mail.ru

Annotatsiya: Maqolada Markaziy Osiyo respublikalarida oliy ta'lim tizimida keyingi yillarda amalga oshirilayotgan o'zgarishlar, mintaqadagi oliy ta'lim muassasalarining xalqaro reytinglardagi ishtirokini yaxshilash yo'lidagi kurash va o'zaro raqobat tendensiyalari chuqur tahlil qilingan. Maqolada O'zbekiston va Qozog'iston oliy ta'lim muassasalarining ta'lim sifati, bandlik masalalari hamda ilmiy tadqiqotlar bo'yicha qiyosiy tahlili keng yoritilgan. Ma'lumki, ta'lim va tarbiya sohasida har qancha ilmiy tadqiqot olib borilsa ham, bu jarayon doimiy va yangilanishga moyil bo'lib, boshqa sohalardan ajralib turadi. Umuman olganda, mazkur tadqiqot XXI asrning birinchi choragida Markaziy Osiyo mamlakatlarida oliy ta'lim tizimidagi islohotlarning mazmun-mohiyatini ochib beradi.

Kalit so'zlar: ta'lim, oliy ta'lim, transformatsiya, integratsiya, ilm-fan, ta'lim dasturlari, ta'lim sifati, hamkorlik, ma'rifat, ta'lim texnologiyalari.

ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В УЗБЕКИСТАНЕ И КАЗАХСТАНЕ

Аннотация: В статье дается глубокий анализ изменений, происходящих в системе высшего образования в республиках Центральной Азии в последние годы, борьбы за повышение участия высших учебных заведений региона в международных рейтингах, а также тенденций взаимной конкуренции. В статье дается развернутый сравнительный анализ высших учебных заведений Узбекистана и Казахстана по качеству образования, вопросам трудоустройства и научным исследованиям. Известно, что сколько бы научных исследований ни проводилось в области

образования и воспитания, этот процесс постоянен и подвержен обновлению, что отличает его от других областей. В целом данное исследование раскрывает суть реформ в системе высшего образования в странах Центральной Азии в первой четверти XXI века.

Ключевые слова: образование, высшее образование, трансформация, интеграция, наука, образовательные программы, качество образования, сотрудничество, просвещение, образовательные технологии.

INCLUSIVE EDUCATION IN UZBEKISTAN AND KAZAKHSTAN

Abstract: The article provides an in-depth analysis of the changes in the higher education system in the Central Asian republics in recent years, the struggle to improve the participation of higher education institutions in the region in international rankings, and the trends of mutual competition. The article provides a comprehensive comparative analysis of the quality of education, employment issues, and scientific research of higher education institutions in Uzbekistan and Kazakhstan. It is known that no matter how much scientific research is conducted in the field of education and upbringing, this process is constant and prone to renewal, which distinguishes it from other areas. In general, this study reveals the essence of reforms in the higher education system in the countries of Central Asia in the first quarter of the 21st century.

Keywords: education, higher education, transformation, integration, science, educational programs, quality of education, cooperation, enlightenment, educational technologies.

Zamonaviy dunyoda inson kapitaliga sifat jihatdan talablar kun sayin ortib bormoqda. Bu global iqtisodiyot, texnologik taraqqiyot va ijtimoiy o'zgarishlar natijasida yuzaga kelgan. zamonaviy dunyoda inson kapitali faqat kasbiy bilim va ko'nikmalar bilan chegaralanmaydi. Ushbu talablar shaxsning ko'p qirrali rivojlanishini, shu jumladan intellektual, emotsional, ijtimoiy va axloqiy jihatlarni qamrab oladi. Buning uchun doimiy o'rganish, moslashuvchanlik va yangilanish muhim ahamiyatga ega.

Dunyo mamlakatlarining o'zaro integratsiyasi global muammolarni hal qilishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Bu borada xalqaro tashkilotlarning o'rni va roli beqiyosdir. Ayniqsa Birlashgan Millatlar Tashkilotining yetakchilik maqomi global hamkorlikni kuchaytirishda asosiy vositalardan biridir. BMTning «Barqaror rivojlanish maqsadlari»da keltirilgan vazifalar jahonda kechayotgan global inqirozlarni oldini olishda, davlatlarning o'zaro integratsiyasida asosiy yechim sifatida qaralmoqda. Shu o'rinda BRM haqida qisqacha ma'lumot berib o'tish joiz.

BMTning barqaror rivojlanish maqsadlari - bu 2015 yilning sentyabr oyida BMT Bosh Assambleyasining 70-sessiyasida qabul qilingan “2030 yilgacha bo‘lgan davrda barqaror rivojlanish sohasidagi kun tartibi” doirasidagi 17 ta global maqsaddir[1].

Zamonaviy dunyo ilm-fanida yuqori natijaga erishishda albatta, samarali metodologik yondoshuvlar zarurati paydo bo‘ladi. Ilmiy-nazariy maqola tayyorlashda asosan bir qator ilmiy metodlardan foydalaniladi. Xususan, mazkur maqolani tayyorlashda qiyosiy tahlil metodidan samarali foydalangan holda Markaziy Osiyodagi Qozog‘iston va O‘zbekiston oliy ta‘lim tizimidagi yondoshuvlar, rivojlanish dinamikasi, sifatli ta‘lim masalasiga yechimlar o‘zaro qiyoslash orqali tahlil qilingan. Shuningdek, mazkur maqolani tayyorlashda struktur-funksional tahlil, kontent tahlil, umumiy aloqadorlik, tarixiylik, mantiqiylik kabi qator ilmiy metodlardan ham samarali foydalanildi. Mazkur maqola ilmiy, tahliliy hamda konstruktiv xarakterga ega bo‘lib, ushbu maqoladan pedagogika, siyosatshunoslik, falsafa, sotsiologiya yo‘nalishida tadqiqot olib borayotgan ilmiy izlanuvchilar keng foydalanishi mumkin.

Bugun insoniyat ko‘plab global muammolarga duch kelmoqda. Bunday muammolarga qarshi kurashda albatta, sifatli ta‘lim, tarbiya muhim ahamiyat kasb etadi.

Global dunyoda ta‘lim sifatiga e‘tibor yanada ortib borayotgan bir paytda mamlakatlar oliy ta‘lim muassasalari xalqaro reytinglarda o‘z mavqelarini saqlab turish uchun katta raqobat maydoni vujudga keldi.

Qozog‘iston Respublikasi “Ta‘lim to‘g‘risida” Qonuni 2007 yil 27 iyul kuni qabul qilindi. Ushbu qonun Qozog‘istonda ta‘limning asosiy tamoyillari, yo‘nalishlari, tashkil etilishi va rivojlanishi, shu jumladan o‘quv jarayoni ishtirokchilarining huquq va majburiyatlari, ta‘lim muassasalariga qo‘yiladigan talablar, shuningdek ta‘lim sohasidagi davlat nazorati masalalarini tartibga soladi[7].

Umuman ta‘lim xususida Qozog‘iston Respublikasi Konstitutsiyasining 30-moddasida “Fuqarolarga davlat ta‘lim muassasalarida bepul o‘rta ta‘lim kafolatlanadi[3]. O‘rta ta‘lim majburiydir. Fuqaro davlat oliy ta‘lim muassasasida tanlov asosida bepul oliy ma‘lumot olish huquqiga ega. Xususi ta‘lim muassasalarida pullik ta‘lim qonun hujjatlarida belgilangan asoslar va tartibda beriladi. Davlat ta‘limning umumiy majburiy standartlarini belgilaydi. Har qanday ta‘lim muassasasining faoliyati ushbu standartlarga mos kelishi kerak” – deb belgilab qoyilgan. Ma‘lumot uchun Qozog‘iston Respublikasi Konstitutsiyasi 1995-yil 30-avgustdagi Referendumda tasdiqlangan bo‘lib, 9 ta bob, 98 ta moddadan iborat[3]. E‘tiborlisi, har ikkala respublikalar bosh

qomusida fuqarolarning ta'lim olish huquqlari kafolatlanganini ko'rishimiz mumkin.

Qozog'iston Respublikasida 2023-yilgi ma'lumotlarga ko'ra jami 135 ta oliy ta'lim muassasalari faoliyat yuritib kelmoqda. Shundan 55 tasi davlat va 80 tasi xususiy oliy ta'lim muassasalari bo'lib, bugungi kunda 600 000 talaba ushbu universitetlarda tahsil olib turibdi.

Qozog'iston universitetlari ko'plab xalqaro reytinglarda (masalan, QS World University Rankings) faol qatnashadi va xorijiy universitetlar bilan yaqindan hamkorlik qilib keladi.

Markaziy Osiyoda Qozog'iston Respublikasi Boloniya jarayoniga birinchilardan qo'shib, bakalavr, magistr va PhD darajalarini joriy qildi.

Qozog'istonda inklyuziv ta'limga keying yillarda e'tibor kuchaymoqda. Ya'ni, Qozog'istonda inklyuziv ta'lim strategiyasi nogiron bolalarning oddiy tengdoshlari bilan bir qatorda ta'lim muassasalarida rivojlanishiga yordam beradigan turli usul va amaliyotlarni joriy etishni o'z ichiga oladi. 2015 yilda Qozog'iston inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasini, 2016 yilda esa mamlakatda inklyuziv ta'limning konseptual asoslarini qabul qildi. Maxsus ta'limga muhtoj bolalarning oddiy maktablarda ta'lim olish huquqini belgilaydigan ta'limga oid qonunchilik hujjatlariga o'zgartirishlar kiritildi[7].

O'zbekiston xususida to'xtalganda oliy ta'lim tizimidagi asosiy o'zgarishlar mamlakat prezidenti Sh.Mirziyoyev davridan keskin pallaga chiqdi. 2017-yildan boshlab O'zbekistonda "Ta'lim - birlamchi" g'oyasi asosida yoshlarni oliy ta'lim bilan qamrovini oshirish yuzasidan harakatlar boshlandi[6]. Bu davlat oliygohlari bilan bir qatorda xususiy oliygohlarni tashkil etilish orqali hal etildi. Yoshlarni oliygohlarga qabul kvotalari karrasiga oshirib borildi.

2023-yil holatiga ko'ra, O'zbekistonda 93 ta davlat oliy ta'lim muassasasi faoliyat ko'rsatgan bo'lsa, 64 ta xususiy oliy ta'lim muassasalari ham har yili minglab abituriyentlarni o'z bag'riga olmoqda. Shunday qilib, O'zbekistonda bugungi kunda jami 160 ga yaqin davlat va xususiy oliy ta'lim muassasalari yoshlarni turli zamonaviy mutaxassisliklar boyicha ta'lim berib kelmoqda[18].

Har ikki mamlakat ta'lim qonunchiligida inklyuziv ta'limga alohida e'tibor qaratilgan bo'lib, O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23 sentabrdagi "Ta'lim to'g'risida" gi Qonunining 20-moddasida "Inklyuziv ta'lim alohida ta'lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarning xilma-xilligini hisobga olgan holda barcha ta'lim oluvchilar uchun ta'lim tashkilotlarida ta'lim olishga bo'lgan teng imkoniyatlarni ta'minlashga qaratilgan. Jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan bolalar (shaxslar) uchun ta'lim tashkilotlarida

inklyuziv ta'lim tashkil etiladi Inklyuziv ta'limni tashkil etish tartibi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi"[4] – deb belgilab qoyilgan.

So'nggi yillarda O'zbekistonda inklyuziv ta'lim faol rivojlanmoqda. Bu ijtimoiy integratsiyaning muhim qismi bo'lgan alohida ehtiyojli bolalar uchun teng ta'lim imkoniyatlarini ta'minlashga qaratilgan.

O'zbekistonda inklyuziv ta'limni joriy etish bo'yicha bir necha qadamlar qo'yildi:

1. Qonunchilik tashabbuslari: mamlakat inklyuziya masalalarini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqdi va qabul qildi. 2018 yilda nogironlarni ijtimoiy himoya qilish to'g'risidagi qonun qabul qilindi, unda maxsus ta'lim yehtiyojlari bo'lgan bolalarni o'qitish bilan bog'liq qoidalar mavjud.

2. Maktablarda maxsus sharoitlar yaratish: ta'lim muassasalarida nogiron bolalar uchun sharoitlar, shu jumladan maxsus jihozlangan o'quv xonalari va moslashtirilgan o'quv materiallari yaratila boshlandi.

3. O'qituvchilar malakasini oshirish: o'qituvchilar O'zbekistonda alohida ta'limga muhtoj bolalar bilan ishlash uchun faol o'qitilmoqda. Bunga kasbiy rivojlanish ham, ushbu sohada bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash dasturlarini yaratish ham kiradi.

4. Ota-onalar va jamiyat bilan ishlash: inklyuziv ta'limning muhim yeleменти ota-onalarga va butun jamiyatga alohida yehtiyojli bolalarning ta'lim olish uchun teng huquqli huquqi to'g'risida ma'lumot berishdir. Bu borada davlat va jamoat tashkilotlari faol ish olib bormoqda.

5. Umumiy maktablarga integratsiya: alohida ehtiyojli bolalarni boshqa bolalar bilan birga o'qiydigan oddiy maktablarga birlashtirish bo'yicha loyihalar mavjud. Bu nogiron bolalarning ijtimoiylashuvini yaxshilashga va jamiyatdagi to'siqlarni yengishga yordam beradi.

6. Texnologik yechimlar: so'nggi yillarda elektron va raqamli platformalar kabi maxsus ta'lim texnologiyalari, shuningdek, maxsus o'quv yehtiyojlari bo'lgan bolalarni qo'llab-quvvatlovchi dasturlar joriy etildi[6].

Shunday qilib, O'zbekistonda inklyuziv ta'lim rivojlanmoqda va hukumat alohida ta'limga muhtoj bolalar uchun sharoitlarni yaxshilash, ularga qulay va qulay sharoitlarda ta'lim olish imkoniyatini berish bo'yicha faol ish olib bormoqda.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda oliy ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar ta'lim sifatini oshirish, talabalarni zamonaviy dunyo talablariga moslashtirish va xalqaro miqyosda raqobatbardosh kadrlar

tayyorlashga qaratilgan[9]. Kelgusida ikkala mamlakat ham xalqaro ta'lim va ilmiy hamjamiyatlar bilan aloqalarni mustahkamlashda davom etishi kutilmoqda, bu esa ta'lim sifatini sezilarli darajada yaxshilashga va bitiruvchilarning jahon mehnat bozorida raqobatbardoshligini oshirishga olib keladi.

REFERENCES:

1. United Nations.Sustainable Development. <https://sdgs.un.org/goals>.
2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 2023-yil, 1-may. <https://lex.uz/uz/docs/-6445145>
3. Qozog'iston Respublikasi Konstitutsiyasi 1995-yil 30-avgust https://www.akorda.kz/ru/official_documents/constitution
4. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. 2020-yil, 23-sentabr, O'RQ-637. <https://lex.uz/docs/-5013007>
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining " "O'zbekiston - 2030" Strategiyasi to'g'risida" gi PF-158-son Farmoni. 2023-yil, 11-sentabr. <https://lex.uz/docs/-6600413>
6. Ўзбекистон Республикаси Олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепцияси //
- <https://lex.uz/uz/docs/4545884?ONDATE=30.04.2020> .
7. ЗАКОН РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Об образовании с изменениями и дополнениями по состоянию на 10.09.2023 г. https://www.kaznpu.kz/docs/docs/obraz_rus.pdf
8. Об утверждении Концепции развития высшего образования и науки в Республике Казахстан на 2023 – 2029 годы. Постановление Правительства Республики Казахстан от 28 марта 2023 года № 248./ <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000248>
9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг, 20.04.2017 йилдаги ПҚ-2909-сон "Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида" Қарори// <https://lex.uz/ru/docs/3171590?ONDATE=30.09.2017>
10. Токаев К.-Ж. Выступление на заседании национального совета по науке и технологиям при Президенте Республики Казахстан// <https://www.akorda.kz/ru/vystuplenie-kasym-zhomarta-tokaeva-na-zasedanii-nacionalnogo-soveta-po-nauke-i-tehnologiyam-pri-prezidente-respubliki-kazahstan-123423>
11. Отамуротов С.О., Отамуротов С.С. Ўзбекистонда маънавий-руҳий тикланиш. - Тошкент.: Янги аср авлоди, 2003.

12. "One Belt - One Road" Initiative - as a Modern Transport Logistics
Baratov, R., Nuriddinov, S., Tokhtaboev, E., Achilova, G. 2022 AIP
Conference Proceedings 2432,030058 <https://doi.org/10.1063/5.0089703>
13. Evolution of Railway Construction Development in Uzbekistan: Past
and Prospects Ramatov, J., Baratov, R., Jurabayev, N., Umarova, R.,
Mamajanova, G. 2022 AIP Conference Proceedings 2432,030011
<https://doi.org/10.1063/5.0090845>
14. Constructive and Optimal Solutions for the Formation of a Stable
Ecological Situation in the Aral Sea Region of Uzbekistan Ramatov, J.,
Umarova, R., Baratov, R., Jurabayev, N., Artikova, B. 2022 AIP Conference
Proceedings 2432,030113 <https://doi.org/10.1063/5.0091203>
15. Махмудова Г.Т. От образования к мировоззрению: ценностная
ориентация молодежи //Miasto Przyszłości. – 2023. – Т. 32. – С. 179-184.;
16. Davronov S. Z. Problems in the system of assigning allowances in
Uzbekistan and the ways of their solution //International Journal of Management
IT and Engineering. 2020. – Т. 10. – №. 3. – С. 35–46.;
17. Хакимов Н. Х., “Реформирование высшего образования в контексте
нового этапа развития Узбекистана” Аудиторские ведомости 3 (2024): 210-
215.;
18. Amridinova D. T. The Role of Digital Economy and its Impact on Online
Education in Uzbekistan //American Journal of Public Diplomacy and
International Studies (2993-2157). – 2023. – Т. 1. – №. 8. – С. 64–70;
19. Асадуллина Н.Р., Павлов К.В. Модель инновационного развития
высшего образования в условиях цифровизации экономики узбекистана //
Большая Евразия: развитие, безопасность, сотрудничество. 2023. №6-2.;
20. Тўхтаева З.Ш., Каноатова Д.С., Жамолов Ж.Т. Интеграционные
процессы в развитии системы высшего образования в узбекистане //
Вестник магистратуры. 2019. №4-3 (91);
21. Рахимова Д.У., Убайдуллаева Д.О., Жамолидинова З.М. Трудности
внедрения новых педагогических технологий в учебный процесс // Теория и
практика современной науки. 2018. №6 (36).

DIDAKTIK O‘YINLARDAN FOYDALANISH ORQALI O‘QUVCHILARNING INTELLEKTUAL QOBILIYATLARINI O‘STIRISH

Axmedova Shoiraxon Bilalxanovna
Andijon viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda didaktik o'yinlardan asosan o'quvchilarning aqliy faoliyatlarini rivojlantirishga ta'sir etuvchi vosita sifatida foydalanish bilan bir qatorda, nutqni o'stirish, atrof – muhit bilan, tabiat bilan tanishtirishda, o'quvchilarning ekologik tarbiyasida ham foydalanish katta ahamiyatga ega ekanligi haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: didaktik o'yin, aqliy faoliyat, ekologik tarbiya

DEVELOPING STUDENTS' INTELLECTUAL ABILITIES THROUGH THE USE OF DIDACTIC GAMES

Abstract: In this article, in addition to the use of didactic games in primary school, mainly as a tool to influence the development of students' mental activity, it is also used in speech development, acquaintance with the environment, nature, ecological education of students. The use is of great importance.

Keywords: didactic game, mental activity, environmental education.

РАЗВИТИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ УЧАЩИХСЯ ПОСРЕДСТВОМ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ДИДАКТИЧЕСКИХ ИГР

Аннотация: В данной статье, помимо использования дидактических игр в начальной школе, преимущественно как инструмента воздействия на развитие мыслительной деятельности учащихся, она также используется в речевом развитии, знакомстве с окружающей средой, природой, экологическом воспитании. студенты. Использование имеет большое значение.

Ключевые слова: дидактическая игра, умственная деятельность, экологическое образование.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarga bilim berishda o'rganiladigan yangi bilimlarni yaxshilab o'zlashtirib olish uchun bolalar bilan turli amaliy mashqlar o'tkaziladi. O'yin shaklida o'tkaziladigan mashqlar esa bolalarning diqqatini jalb qiladi, qiziqtiradi, natijada bolalar o'zlarini qiynamay, o'zlarini majbur qilmay takrorlash lozim bo'lgan so'z yoki harakatni osonlik bilan takrorlay oladilar.

Demak, didaktik o'yinlar o'quvchilarning har tomonlama chuqur va keng bilim olishlariga, ularning nutqlarini o'stirishda keng foydalaniladigan ta'limiy vositalaridan biri bo'lib hisoblanadi.

Didaktik o'yinning boshqa o'yin turlaridan farqi ham shundaki, maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalarga ta'lim berishda o'yinning bu turidan keng foydalaniladi. Bola o'yinda ishtirok etish jarayonida bilim oladi, malaka va ko'nikmalar hosil qiladi.

Didaktik o'yin mazmuni o'z ichiga asosan quyidagi to'rt omilni oladi.

1) O'yinning vazifasi 2) O'yin harakati 3) o'yin qoidasi 4) O'yin yakuni

1) Har bir didaktik o'yinda ma'lum didaktik maqsadga qaratilgan vazifa qo'yiladi. Bu vazifa bolalarga bilim va ma'lumot berishni ko'zda tutadi.

Har bir didaktik o'yin o'quvchilardan ma'lum vazifani bajarish maqsadida o'quvchi o'zining fikrlash qobiliyatini faollashtiradi, oldingi olgan bilim va tushunchalarni esga tushurishga harakat qiladi.

Shuni ham eslatib o'tish lozimki, bolalar bilan o'tkaziladigan har bir didaktik o'yin ularda aniq bilimga, narsa va buyumlarga qiziqish uyg'otish, bolalar diqqatini jalb qila olishi lozim. Bolalar oldiga qo'yilgan vazifa bolalar tushunchasiga mos bo'lmasa, ularni qiynab qo'ysa, u vaqtda o'yin o'z qiymatini yo'qotadi. Bolalar qiziqmagach, vazifa bajarilmaydi, maqsadga erishilmaydi.

2. Didaktik o'yinning yana bir xususiyati borki, bu o'yin harakatidir. O'yin harakati bolalarni o'ziga jalb qilishi bilan ularning faoliyatini faollashtiradi. O'yin harakati esa o'yin mazmuniga ko'ra turlichadir.

3. Didaktik o'yin hamma vaqt ma'lum qoidaga bo'ysunadi. O'yinda qatnashuvchi bolalar o'yin qoidasiga rioya qilishlari bilan o'z oldilariga qo'ygan vazifani bajaradilar. Didaktik o'yindagi harakat o'yin qoidasi bilan bog'liq bo'ladi. O'yin qoidasi bolaning o'yinda o'zini qanday tutish, nimani qanday bajarish lozimligini ko'rsatadi. O'yin qoidasi didaktik o'yinda o'yinni tashkil qilish tartibidan iborat bo'lib, qoidaga rioya qilish orqali maqsadga erishiladi. Masalan, bolalarni sanoqqa o'rgatish maqsadida bolalarga shunday topshiriq berish mumkin. Masalan, unga bitta qizil, ikkita ko'k marjonni taqish. Bu vazifani bajarishda o'yin qoidasiga rioya qilinmasa, albatta u noto'g'ri chiqishi, kutilgan natijani bermasligi mumkin. Ya'ni bitta qizil marjon o'rniga ikkita taqib qo'yilsa, o'yin qoidasi buziladi.

Didaktik o'yin ham xuddi boshqa o'yinlar kabi bolalarga xushchaqchaqlik tuyg'usini uyg'otish vositasi hisoblanadi. Natijada bola muvaffaqiyatga erishishga intiladi, faol harakat qiladi. Bolalarning tashabbuskorligi ortib, o'yin davomida ko'tarinki ruh bilan harakat qiladilar, bu intilish natijasida esa vazifani – topshiriqni bajara olish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Masalan, juda tortinchoq, har bir narsaga birdaniga aralashib keta

olmaydigan bola o'yinda birinchi marta o'yin qoidasini bajarish bilan xursand bo'lganidan ovozi chiqarib yuboradi.

Didaktik o'yinlardan keyin bolalar bilan o'tkaziladigan turli mashg'ulotlar oldingi o'tkazilagan didaktik o'yin mazmuni bilan bog'langan bo'lishini ham nazarda tutish zarur. Bolalar bilan tashkil qilinadigan hamma o'yin mashg'ulotlari dastur talabiga javob berishi bilan ularning bilim doirasini kengaytirish va boyishiga yordam beradi. O'yin jarayonida bolalarning o'zlariga tanish bo'lgan tushunchalar qaytariladi, ammo bu qaytariq murakkabroq va turli shaklda bo'ladi. Buning natijasida bola narsalarning hamma tomonlari bilan tanishadi, o'yin va uning mazmunidan dastlabki umumiy xulosa chiqarishga o'rganadi. Bolalar bilan o'tkazilgan bu xildagi o'yinlar, ularning olgan bilimni qanchalik qo'llay olayotganligini, narsalarning xususiyatlarni aniqlash imkonini beradi.

Didaktik o'yinlardan to'g'ri foydalanishda uchta asosiy masalaga, ya'ni didaktik o'yinlarni tanlash, tashkil qilish va o'tkazishga e'tibor berish zarur.

O'yinni tanlashda avvalo uning g'oyaviy mazmuniga, ma'naviy va axloqiy qimmatiga ahamiyat beriladi. O'yinning vazifasi va maqsadi ta'lim va tarbiya maqsadiga mos kelishi lozim. Didaktik o'yinlarni tanlashda bolalarning saviyasi, bilim doirasini hisobga olishi zarur.

Masalan 1-sinf o'quvchilariga "Nomerlash" mavzusini o'tganda quyidagi o'yinlardan foydalanish mumkin

O'ngacha to'ldir o'yini

O'yinning maqsadi: Sonlarni o'ngacha to'ldirishni mustahkamlash.

O'yin uchun jihozlar: Raqamli kartochkalar

O'yinning borishi: O'qituvchi aniq bir sonni aytadi, bolalar esa o'qituvchi aytgan sonni o'ngacha to'ldiruvchi sonlar yozilgan kartochkalarni ko'rsatadilar. Masalan: O'qituvchi "9" sonni aytadi, o'quvchilar "1" sonni ko'rsatadilar. Agar "8" soni aytilsa, o'quvchilar "2"ni ko'rsatadilar va hokazo. O'yinda faol qatnashgan o'quvchilar g'olib chiqadilar

Estafeta o'yini. O'yining maqsadi: Birdan o'ngacha sonlar ketma-ketligini takrorlash. O'yin uchun jihozlar: Bayroqchalar.

O'yining borishi: Bolalar ikki qatordan bo'lib, doska oldida sinfga qarab turadilar, ikkala guruhdagi o'quvchilar soni teng bo'lishi kerak. O'qituvchi har ikkala guruhlarining birinchi a'zolariga bittadan bayroqcha beradi. Bayroq olgan bola "bir" deydi va bayroqni qo'shnisiga beradi. U "ikki" deydi shu tariqa o'yin davom etib, o'ngacha sanaladi. Bayroqni tez bergan o'quvchilar esa o'yin davomida hamkorlik rolini bajaradilar. Bayroqni tez bergan va sonni to'g'ri aytgan guru.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Abdurahmonov M. Didaktik o'yinlarning ta'limiy ahamiyati.// Xalq ta'limi tizimida boshlang'ich sinf o'qituvchilarining yangi avlodini tayyorlash muammolari. T-1996.
2. Komilova F. Boshlang'ich sinf ta'lim jarayonida didaktik o'yinlardan foydalanish usullari. T-2007
3. Oripov F. Topqirlarga mashqlar. T. 'Mehnat'-1992

PEDAGOGIK MAHORAT VA PEDOGOGIK MAJBURIYAT O'RTASIDAGI BOG'LANISH

Navoiy Davlat Konchilik Texnologiya Universiteti
huquq fani o'qituvchisi Bobonazarova Nafisa Tolibovna
Navoiy Davlat Konchilik Texnologiya Universiteti
tarix fani o'qituvchisi Jo'rayeva Hilola Qulmamatovna
Telefon raqam: +998913384326

*Odobli bolani hamma yaxshi ko'radi, o'qituvchi esa odobsizni ham o'z mehri
bilan yaxshilar qatoriga qo'shadi.*

Matlabbeka

Annotatsiya. Bu maqolada pedagogning dars jarayonida o'zini qanday tutishi o'quvchilarga bilim berishda pedagogic texnologiyalardan unumli foydalanib, har bir o'quvchini darsga qiziqishini uyg'otish yo'llarini ochib berishga harakat qilindi. Pedagogik mahorat bu - fahm-farosat va bilimlarning chinakam ilmiy tarbiyadagi qiyinchiliklarni yengishga qodir bo'lgan obro'li rahbarlikning o'quvchilar qalbining qandayligini his qilish mahorati, ichki dunyosi nozik va zaif bo'lgan bola shaxsiga mohirona avaylab yondoshish donolik va ijodiy dalillik ilmiy tahlil va fantaziyaga boy bo'lgan qobiliyat majmuasidir.

Kalit so'zlar: Pedagogik mahorat, intellektual qobiliyat, o'qituvchi, o'quvchi, malaka, ko'nikma, yetarli malaka, bilim, yetuk mutaxasis, kadrlar tayyorlash, pedagogik texnika, fikr, fe'l-atvor, pedagogik faoliyat, integratsiya, ahloq, qoida, muloqot, pedagogning maqomi, faol, zehn, tashkilotchilik, suhbatlashish madaniyati;

СВЯЗЬ МЕЖДУ ПЕДАГОГИЧЕСКИМИ НАВЫКАМИ И ПЕДАГОГИЧЕСКИМ ОБЯЗАТЕЛЬСТВОМ

Абстрактный. В данной статье предпринята попытка раскрыть способы, с помощью которых учитель может эффективно использовать педагогические технологии для обучения учащихся и пробуждения у каждого ученика интереса к уроку. Педагогическое мастерство – это комплекс способностей, богатых мудростью, научным анализом и воображением, а также умение авторитетного руководства преодолевать трудности подлинно научного образования, чувствовать внутренние переживания учащихся, умело и бережно подходить к личности ребенка, внутренний мир которого тонок и раним.

Ключевые слова: Педагогическое мастерство, интеллектуальные способности, учитель, ученик, квалификация, умение, достаточная квалификация, знания, зрелый специалист, подготовка кадров, педагогические приемы, мышление, характер, педагогическая деятельность, интеграция, этика, правила, общение, статус учителя, активность, ум, организованность, культура общения;

THE CONNECTION BETWEEN PEDAGOGICAL SKILLS AND PEDAGOGICAL OBLIGATION

Abstract: In this article, an attempt was made to reveal how a teacher behaves during the lesson, using pedagogical technologies to effectively teach students, and to arouse each student's interest in the lesson. Pedagogical skills are a complex of abilities rich in wisdom and creative reasoning, scientific analysis and fantasy, the ability of a reputable leader who is able to overcome the difficulties of truly scientific education, the ability to feel the soul of students, a skillful and caring approach to the child's personality, whose inner world is delicate and weak.

Keywords: Pedagogical skills, intellectual abilities, teacher, student, skills, abilities, sufficient qualifications, knowledge, a qualified specialist, personnel training, pedagogical techniques, thought, character, pedagogical activity, integration, morality, rules, communication, the status of a teacher, active, mind, organization, culture of conversation;

“Pedagogik mahorat – vaziyatni oldindan ko‘ra bilish va shu vaziyatni tinchlantirish uchun eng samarador choralarni tanlay olishdir”. Shuningdek, o‘quvchilarning shaxsiy xususiyatlarini, yosh bosqichlarini, oilaviy sharoitlarini, intellektual qobiliyatlarini hisobga olgan holda, ularni har tomonlama yetuk, barkamol shaxs sifatida rivojlanishlari o‘qituvchining pedagogik mahoratining ajralmas qismlaridan birini tashkil etadi. Demak, “Pedagogik mahorat” - o‘quvchilarning shaxsiy, ijobiy faoliyatlarini har tomonlama rivojlantirishga yo‘naltira olishdir. Pedagogik mahorat asosan, o‘qituvchining faoliyatida

namoyon bo‘ladi. O‘qituvchi o‘z faoliyatida pedagogik mahoratga erishish uchun maxsus umumlashtira olish qobiliyati, o‘zining va o‘quvchilarning faoliyatini boshqarish qobiliyati, yuqori bilim, yetarli malaka va ko‘nikmalar bo‘lishi talab qilinadi. Respublikamiz mustaqillikka erishgach uning oldida juda qisqa muddatda yangicha fikrlovchi respublika ravnaqi taraqqiyoti uchun ongli ravishda kurashuvchi yetuk mutaxassis kadrlarni tayyorlash vazifasi ko‘ndalang turadi.

Pedagogik mahoratning tuzilishi. Pedagogik mahorat quyidagi tarkibiy qismlarni o‘z ichiga oladi:

- o‘qituvchi faoliyatida insonparvarlikning ustunligi;
- pedagogik iste’dod va qobiliyat;
- pedagogik texnika(san’at);
- o‘qituvchining shaxsiy intilishi.

Ibn Sino “Tadbiri manzil” asarida bola uchun o‘qituvchi tanlayotganda uning to‘g‘riso‘z, halol, toza, ozoda va bolalarni sevuvchi kishi bo‘lishiga e’tibor berishni ta’kidlaganida o‘qituvchining insonparvarlik sifatini nazarda tutgan. Har bir insonda u yoki bu kasbga qobiliyat mavjud bo‘ladi. Ba’zi taniqli ruhshunoslarning fikricha, (F.Gonobolin, N.Kuzmina) pedagoglik kasbi uchun quyidagi 6 xil qobiliyatlar muhim hisoblanadi:

- o‘rtaga tusha bilish;
- tashkilotchilik;
- o‘zini idora eta bilish;
- mo‘ljal chamalay bilish;
- kuchlilik, zehnlilik;
- faoliyatga ijodiy tomondan yondashish.

Bularning barchasi tarbiyaviy maqsad mavjud bo‘lgan insonparvarlik nuqtai nazardan turib yondashilgan taqdirdagina pedagogik qobiliyat tarkibiga kirishi mumkin.

Pedagogik texnika – pedagogik mahoratning asosiy qismlaridan biri hisoblanib, u o‘qituvchidan o‘quvchilar bilan muomala qilganda zarur so‘z, gap ohangi, qarash, imo-ishorani tez va aniq topish, eng o‘tkir va kutilmagan pedagogik vaziyatlarga osoyishtalikni va aniq fikr yuritish, tahlil qilish qobiliyatini saqlash imkonini beradi. Haqiqiy pedagogik ta’sir ko‘rsatishda o‘qituvchining pedagogik texnika sohasidagi barcha malakalari bir paytda yaqqol ko‘rinadi. Nutq, imo-ishora, mimika, harakat bilan birga bo‘ladi. Pedagogik texnika pedagogning individual psixik-fiziologik xususiyatlari asosida tarkib topadi. Individual pedagogik texnika pedagogning jinsi, yoshi, mijozi, fe’l-atvori, anatomik-psixologik xususiyatlariga ham bog‘liq bo‘ladi. Pedagogik texnikada malakalarning shakllanish darajasi ma’lum darajada pedagogning umumiy

tayyorgarlik darajasini, ya'ni shaxsning pedagogik imkoniyatlarini aks ettiradi. Pedagogning nutqi tartibsiz, qashshoq bo'lsa, o'zi jizzaki bo'lsa, didi past, madaniyatsiz bo'lsa, eng topib gapirgan to'g'ri so'zi ham tarbiyalanuvchilarga ta'sir etmaydi, balki teskari natijaga olib kelishi mumkin. Shuning uchun ham tarbiyachi avvalo o'zi tarbiyalangan, jamiyatda o'tirib-turish, suhbatlashish madaniyatini qon-qoniga singdirgan bo'lishi lozim.

Pedagogik faoliyat – yoshlarni hayotga, mehnatga, vatan mudofaasiga tayyorlash uchun xalq oldida davlat va jamiyat oldida javob beradigan bolalarga ta'lim-tarbiya berish bilan shug'ullanadigan va bu ishga maxsus tayyorlangan kishilarning mehnat faoliyatidir. O'qituvchining barkamol avlodni tarbiyalash va unda yangi insonga xos sifatlarni tarkib toptirish vazifasi eng oliyjanob yuksak va shu bilan birga eng sharafligi va murakkab vazifadir. Har bir tarbiyalanuvchi o'z xulq-atvoriga, xarakteriga ega. Ularni o'qitish va tarbiyalashda ularning ana shu o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish, o'rgatish nihoyatda murakkabdir. Bunda insonlar o'rtasida ijtimoiy munosabatlarning murakkabligini o'zida aks ettiruvchi maxsus usullardan foydalaniladi.

Buyuk mutafakkir Abu Ali ibn Sino o'zining “Tadbiri manzil”, “Tib qonunlari” kabi asarlarida pedagogik mahoratga doir o'z qarashlarini yozib qoldirgan. Masalan, u “Tadbiri manzil” asarida bolaga ta'lim berishni o'qituvchining pokiza, adolatli, farosatli, sog'lom, notiq va o'z kasbining ustasi bo'lishligini ta'kidlaydi. “Tib qonunlari” asarida esa o'qituvchining nutq gigiyenasiga doir masalalarni bergan. “Uzoq muddat davomida qattiq tovush bilan baqirish juda xavflidir. Chunki baqirish havoni ko'p miqdorda tashqariga chiqarishni talab qiladi(bularning har ikkisi ham xavflidir)”. “Ovozni yo'qotmaslik, nafas olish organini ishdan chiqarmaslik uchun, avvalo o'qishni past ovoz bilan, keyinchalik asta-sekin kuchaytirish lozim, lekin kuchli ovoz bilan o'qish uzoq vaqt davom etmasli kerak”.

Muloqot – o'qituvchining o'quvchiga muhim ta'sir etishidagi kasbiy qurolidir. O'qituvchilik – inson jamiyati tarixi boshlangandan e'tiboran davom etib, shu bilan birga hammavaqt jamiyat va jamoatchilik tomonidan e'tiborga loyiq e'zozlab kelingan kasbdir.

Pedagogik muloqot – bu o'qituvchining o'quvchilar bilan dars va darsdan tashqari jarayonidagi sinfda ijobiy, ruhiy iqlim yaratishdir deb ta'kidlaydi. Abu Ali Ibn Sinoning fikricha “...O'qituvchi matonatli, sof vijdonli, rostgo'y va bolani tarbiyalash metodlarini, axloq qoidalarini yaxshi biladigan odam bo'lmog'i lozim. O'qituvchi o'quvchining butun ichki va tashqi dunyosini o'rganib, uning aql qatlamlariga kira olishi lozim”. Pedagogik muloqot dars va darsdan tashqari jarayonda o'quvchilar bilan ijobiy psixologik muhit yaratishdan iborat. Noo'rin,

noto'g'ri pedagogik muloqot o'quvchilarda o'ziga ishonchsizlik, qo'rqib gapirish, erkin faoliyat ko'rsatishdan qo'rqish keltirib chiqaradi. O'quvchilar iloji boricha o'qituvchining istagini bajarishga uning ko'ngliga qarab ish tutishga o'rganadilar.

O'zbekiston Respublikasining Pedagogning maqomi to'g'risidagi qonuni 2023-yil tasdiqlandi. Unga ko'ra pedagogning majburiyatlari qat'iy qilib belgilanib qo'yildi.

Pedagog o'z kasbiy faoliyatini amalga oshirishda:

- ta'lim-tarbiya jarayoni ishtirokchilarining sha'ni, qadr-qimmatini va ishchanlik obro'sini hurmat qilishi;
- o'quv mashg'ulotlarini o'quv dasturlari va davlat ta'lim standartlariga muvofiq sifatli o'tkazishi;
- o'quv mashg'ulotlari davomida ta'lim oluvchilarning bilim darajasini oshirish uchun zarur choralar ko'rishi;
- axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan, o'qitish va tarbiyaning ilg'or hamda innovatsion shakllari va usullaridan foydalanishi;
- ta'lim oluvchilarning psixologik va o'ziga xos xususiyatlarini, jismoniy va ruhiy salomatligini, fiziologik rivojlanishini hisobga olishi, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan shaxslarni o'qitish uchun shart-sharoitlar yaratilishiga e'tibor qaratishi va ularni kamsitmasligi;
- voyaga yetmagan ta'lim oluvchilar bilan ta'lim-tarbiya ishlarini ularning ota-onasi yoki boshqa qonuniy vakillari bilan hamkorlikda olib borishi;
- o'z malakasini muntazam ravishda oshirib borishi, egallab turgan lavozimiga muvofiqlik jihatidan davriy attestatsiyadan o'tishi;
- ta'lim tashkilotining ustaviga va (yoki) boshqa ta'sis hujjatlariga, ichki mehnat tartibi qoidalariga va pedagogik etika qoidalariga rioya etishi;
- majburiy tibbiy ko'rikdan o'z vaqtida o'tishi shart.

Pedagogning zimmasiga qonunchilik hujjatlariga muvofiq boshqa majburiyatlar ham yuklatilishi mumkin.

O'qituvchi barkamol avlod ta'lim-tarbiyasi uchun javobgar shaxs bo'lib nafaqat ma'naviy-axloqiy madaniyati bilan atrofdagilarga o'rnak bo'lishi, shu bilan birga, pedagogik mahoratini ham namoyon eta olish yetuk o'qituvchi sifatida malakali kadrlarni tayyorlash ishiga o'zining munosib hissasini qo'shishi zarur. Pedagogik mahoratga ega bo'lish, o'qituvchi uchun ta'lim-tarbiya samaradorligini ta'minlovchi zamin bo'libgina qolmasdan, ayni vaqtda uning jamiyatdagi obro'-e'tiborini ham oshiradi, o'quvchilarga nisbatan hurmat yuzaga keladi. Kasbiy mahoratni oshirish yo'lida amaliy harakatlarni tashkil etish pedagogik faoliyatda yo'l qo'yilgan yoki qo'yilayotgan xatolardan halos bo'lish,

o'quvchilar, hamkasblar hamda ota-onalar bilan munosabatda muvaffaqiyatlarga erishish imkoniyatini yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabrdagi PF – 5847 – son Farmoni. Mirziyoev Sh. Bugun ma'rifatga e'tibor qaratish har qachongidan ham muhimdir. <https://www.gazeta.uz> 2016.10.19
2. 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishlari bo'yicha Harakatlar Strategiyasi – strategy.regulation.gov.uz.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M. Mirziyoevning “Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi Qarori. 2017 y., 20 aprel.
4. Abu Ali Ibn Sino. Ziynat. – T.:sharq nashriyot matbaa konserni, 1992.
5. O'zbekiston Respublikasining pedagogning maqomi to'g'risidagi qonuni Lex.uz 01.02.2024. 6. B.X.Rahimov, N.N.Narziyeva “Pedagogik mahorat”., Guliston.2021.

АБУ НАСР ФОРОБИЙ ҚАРАШЛАРИДА ТАЪЛИМНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

Н.Қобилов.

Имом Бухорий халқаро

илмий- тадқиқот маркази, илмий ходими.

e-mail:nodirxon.ustoz@gmail.com

Tel:+998933343669; +998990160872

Аннотация: Мақолада келажакда тараққий этган баркамол авлодни яратиш ва миллий тараққиётга эришишда таълим-тарбиянинг аҳамияти ва уни миллий услубда ривожлантириш тамойиллари ҳақида сўз боради. Мовароуннаҳрда яшаб фаолият юритган қомусий олим Абу Наср Форобийнинг таълим-тарбияни ривожлантиришда “Фозил одамлар шахри” асарининг илмий аҳамияти ёритилган.

Жумладан, мақолада алломанинг мазкур асарида ахлоқшунослик, муסיқашунослик, давлатни бошқариш, фалсафа ва мантиқ илми масалалари билан бир қаторда таълимни ривожлантириш тўғрисида аниқ ва асосли назарий қарашларини олға сурганлиги асосли маълумот ва фактлар билан келтирилган.

Калит сўзлар: Таълим, тарбия, келажак, баркамол авлод, Форобий, ахлоқ, Фозил одамлар, мажбурий таълим.

РАЗВИТИЕ ОБРАЗОВАНИЯ ВО ВЗГЛЯДАХ АБУ НАСРА ФОРАБИ

Абстрактный: В статье рассматривается значение образования и воспитания в формировании всесторонне развитого поколения будущего и достижении национального развития, принципы его развития в национальном стиле. Подчеркивается научное значение труда “Город добродетельных людей” Абу Насра аль-Фараби, энциклопедиста, жившего и работавшего в Мавераннахре, в развитии образования.

В частности, в статье с использованием убедительных сведений и фактов показано, что в данной работе ученый изложил четкие и обоснованные теоретические взгляды на развитие образования, а также вопросы этики, музыковедения, государственного управления, философии и логики.

Ключевые слова: Образование, воспитание, будущее, совершенное поколение, Фараби, нравственность, Добродетельные люди, обязательное образование.

DEVELOPMENT OF EDUCATION IN THE VIEWS OF ABU NASR FORABI

Abstract: The article examines the importance of education and upbringing in the formation of a comprehensively developed generation of the future and the achievement of national development, the principles of its development in the national style. The scientific significance of the work "The City of Virtuous People" by Abu Nasr al-Farabi, an encyclopedist who lived and worked in Maverannah, in the development of education is emphasized.

In particular, the article, using convincing information and facts, shows that in this work the scientist presented clear and well-founded theoretical views on the development of education, as well as issues of ethics, musicology, public administration, philosophy and logic.

Key words: Education, upbringing, future, perfect generation, Farabi, morality, Virtuous people, compulsory education.

Ватан остонадан, инсон яшаб нафас олиб турган гўшадан, инсонни киндик кони тўкилган хонадон тупроғидан бошланади. Шу боис, инсон илк бор нафас олиб, улғайиб вояга етган она заминга меҳр -муҳаббат ва садоқатда бўлиши, унинг ҳар бир ҳовуч муқаддас тупроғини кўзига

тутиёдек суртиши, унга нисбатан бир умр фарзандлик ҳисси билан яшаши унинг учун ҳам фарз ҳам карздор.

Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёев ҳам таълим-тарбиянинг баркамол инсонни шакллантиришдаги ўрнига юксак баҳо бериб: “Таълим-тарбия – бу бизнинг келажагимиз, ҳаёт-мамонт масаласи. Шу боис, бу соҳадаги ислохотларни кечиктиришга ҳаққимиз йўқ”, деган эди. Дарҳақиқат, миллатнинг келажагини таълим-тарбияси мукаммал бўлган ёшлар яратади. Халқимизнинг буюк келажаги учун мустаҳкам пойдевор қўйган алломаларимиздан бири машҳур донишманд, файласуф, қомусий олим Абу Наср Фаробий ҳам ўз қарашларида таълим ва тарбияга алоҳида эътибор қаратган.

Абу Наср Муҳаммад ибн Муҳаммад ибн Узлуғ ибн Тархон ал-Фаробий (873-950 йй. Ўттор) Ислом илмлари ғоятда ривожланиб, куч – қудратга тўлиб, бутун ислом оламида, хусусан Самарқанд, Бухоро, Хоразм ва Боғдодда кўплаб илмий марказлар вужудга келган бир ажойиб асрда яшаб ижод қилди. Аллома яшаган даврга келиб ислом оламида Қуръон илмлари, айниқса тафсир илми тараққий этган, ҳадис илми инсоният тарихида мисли қўрилмаган даражада ривожланиб, ўзининг юксак чўққисига етган ҳамда тўртта фикҳий масҳаб юзага келиб, мусулмон халқлари ичида мустаҳкам ислом қонуншунослиги вужудга келган эди.

Абу Наср Фаробий юнон илмини, хусусан Аристотелнинг фалсафий меросини чуқур ўрганиб чиқиб, Ислом оламида илоҳий ҳикматлар манбаи бўлган Қуръон ва ҳадисларга асосланган фалсафа илмига асос солди. Шу сабаб, “Ислом уламулари ичида илк файласуф”, “ал-Муаллиму-с-соний” ва “Шарқ арастузи” номлари билан ғарбу шарқда шухрат топди. Илмнинг турли соҳаларига оид 160 дан ортиқ асар ва рисоалар ёзади. Аллома Абу Наср Фаробийнинг асарлари, хоссатан “Фозил одамлар шаҳри” деб номланган асари шарқ маънавиятида янги саҳифани очиб берди. Файласуф алломанинг мазкур “Фозил одамлар шаҳри” асари асрлар оша ҳанузгача башариятни бахт-саодат ва маънавий комиллик сари етакловчи муҳим омиллардан бири бўлиб хизмат қилиб келмоқда. Абу Наср Фаробийнинг илмий маънавий меросининг гултожи бўлган бу асарни ўрганиб, илмий тадқиқ этишга ва кенг оммага етказишга юртимизда кенг эътибор берилмоқда.

Аллома мазкур асарида ахлоқшунослик, муסיқашунослик, давлатни бошқариш, фалсафа ва мантиқ илми масалалари билан биргаликда таълимни ривожлантириш тўғрисида ўзининг аниқ ва асосли назарий қарашларини олға суради. Жумладан, Абу Наср Фаробий мазкур асарида

ҳар тамонлама комил инсонни етиштиришда муҳим бўлган воситаларни ҳамда унда жамият ва таълим-тарбиянинг ўрни ҳақидаги ўз фикрларию қарашларини ўртага ташлайди. Жумладан, аллома инсоннинг инсоний фазилатлар ичра шаклланиб камолга етишини ва бунда жамиятнинг алоҳида ўрнини борлигини таъкидлайди:

“Одамлар туғилганда камолотли бўлиб туғимайди, уларни орасида аслида фарқ ҳам бўлмайди, уларнинг хулқи, фаолияти, ҳаёти ўхшаш бўлади, кейинчалик эса ўзгаради, яъни ижтимоийлашув жараёнида жамиятда одамлар минг йиллардан бери амал қилиб келаётган қадриятларни ва меъёрларни қабул қиладилар. Уларга мослашадилар воқеалар ва муҳит таъсирида яхши ёки ёмон одатларни ўрганадилар, шу боис одамлардаги хато ва камчилик, ютуқ ва муваффақиятлар уларда жамиятда кейинчалик шаклланади. Инсон жамиятдаги қарама-қаршиликларни ўзига сингдира бошлайди, ҳар хил мушкулотларга дуч келади”.

“Инсон фаолиятининг адолатга яқинлиги ёки узоқлиги унинг ақлига, хулқига, яшаган жамиятига боғлиқ. Агар унда ёмонлик фикрлари озроқ бўлса, адолатга яқин бўлади, агар кўпроқ бўлса адолатдан, инсофдан узоқроқ бўлади. Хулқ албатта инсоннинг яхши ёки ёмон хислатларининг нисбатига боғлиқдир”, деб шаклланиб келаётган “ёш инсон”лар онгидан ёмон иллатларни чиқариб, унинг ўрнини яхши хислатлар билан тўлдириш зарурлигини уқтиради.

Фаробий ёшларда таълим-тарбия таъсирида ижобий хислатлар ва инсоний фазилатларни шаклланиши ҳақида сўз юритиб: “Ҳар бир инсон бошдан комил эмас, аммо туғма равишда ўзига хос бўлган ички шуур ила босқичма-босқич комилликка жидду жаҳд билан интилади”, – дейди ва бу жараён вақтида уларга ўзлари қизиқан касб-хунарни ўргатиш лозим эканлигини, агар ўзларида бирор касбга интилиш ва истак бўлмаса мажбурий тарзда таълим бериш кераклигини айтади. Яъни, таълим-тарбия борасида икки йўл; ихтиёрийлик ва мажбурийлик йўллари кўллаш тўғрисида ўз тавсияларини олға суради.

Ихтиёрий ҳолатда таълим ва тарбия беришда “қаноатбахш, чорловчи, илҳомлантирувчи сўзлар ёрдамида одат ҳосил қилинади, малакалар вужудга келтирилади, одамдаги ғайрат, қасд-интилиш ҳаракатга айлантирилади”, – деб интилувчан талабани орзу истакларини рўёбга чиқариш учун илм ва хунар томон етаклаш ва бунда бор имкониятлардан фойдаланиш зарурлигини уқтиради.

Назарий ва амалий билимларга интилмайдиган, ҳаётда бирор мақсадга эга бўлмаган ёшларни кинояли тарзда “... гапга кирмовчи қайсар шаҳарликлар ва бошқа саҳройи халқлар. Чунки улар уз истакларича, сўз билан ғайратга кирадиганлардан эмаслар. Улардан бирортаси назарий билимларни ўрганишга киришса, унинг фазилати яхши бўлади. Касб-хунарларни ва жузъий санъатларни эгаллашга интилиш бўлмаса, бундай одамларни мажбур этмаслик керак. Чунки шаҳар халқларига тарбия беришдан мақсад – уларни фазилат эгаси қилиш ва санъат аҳлларига айлантиришдир”, дея баён қилиб, **мажбурий ҳолатда таълим ва тарбия бериш усулини** уларга қўллаш кераклигини, мазкур жараёнда қандай касб-хунарга талабанинг салоҳияти етарли эканлигини аниқлаш ҳамда унинг салоҳияти етмаган нарсага уни мажбурламаслик зарурлигини айтади. Жумладан тарбия ҳақида алоҳида фикр билдириб: “Тарбия оқилликни вужудга келтиради. Кишининг тарбияси бўлмаса, у бемаъниликни хуш кўради,” дейди.

Демак, Фаробий таълим-тарбия беришда ёшларни нималар билан қизиқиши, уларни қандай касб-хунарга интилиши билан ҳисоблашиш ҳамда интилиш бўлмаган ёшларни маълум бир касбга йўналтириш методикасини бундан ўн аср олдин илгари сурган. Фаробий орзу қилган ва ўз асарида баён қилган бу таълим системаси ҳозирда бизнинг диёримизда тўлалигича ўз ифодасини топган. Ҳозирда етишиб келаётган янги авлод учун тўққиз йиллик ўрта мажбурий таълим ҳамда тўгараклар, кейин эса уч йиллик маълум касбга йўналтирилган ихтиёрий мажбурий таълим, ундан сўнг ихтиёрий олий таълим тизими йўлга қўйилганлиги мутафаккир алломанинг орзулари амалда ўз исботини топганлигига яққол далилдир.

Биз “Фозил одамлар шаҳри” асарида алломанинг фақат таълимга оид қарашлари ҳақида сўз юритдик. Албатта, бу асарнинг ҳикматлари бисёр. Асар замонлар оша ўзининг қийматини йўқотмаганлигидан ҳам буни яхши англаб етса бўлади. Алломанинг бу асари қанчалик кўп мутолаа қилинса, у ўзидаги сирларини ва ҳикматларини шунчалик кўп намоён қилаверади. Жумладан, бу асар Янги Ўзбекистонда сифатли таълимни ривожлантиришда, ёшларимизнинг келажакда юксак ахлоқий тарбия соҳиби бўлиб камолга етишида, айниқса ўзлигини англашда бебаҳо манбалардан бири бўлиб хизмат қилади.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Абдуллаева, М. (2019). Педагогик технологиялар назарияси ва амалиёти. Самарқанд: СамДУ нашриёти.

2. Каримов, Б. (2021). Таълимда инновацион технологиялар. Тошкент: Ўқитувчи нашриёти.
3. Расулов, И. (2020). Хукукий тарбиянинг назарий асослари. Андижон: АДЧТИ.
4. Жўраев, Н., & Абдусаматов, А. (2022). Интерактив методлар орқали хукукий билим беришнинг самараси. Ўқувчи ва замонавий таълим, 2(5), 78–83.

PEDAGOGIK TA'LIM JARAYONIDA O'QUVCHILARNING KASBIY VA SHAXSIY RIVOJLANISHIDA FALSAFIY YONDASHUVLARNING AHAMIYATI

Arapbayeva Dinara Kurbanovna
 Navoiy innovatsiyalar universiteti
 Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası v.b.dots, PhD
 +998933100738, dinara020776@gmail.com,
 O'zbekiston, Navoiy shahri

Annotatsiya: Maqolada pedagogik ta'lim jarayonida o'quvchilarning kasbiy va shaxsiy rivojlanishida falsafiy yondashuvlarning ahamiyati urganilgan. Pedagogika tarixida ta'lim falsafasi g'oyalari, ta'limning eng umumiy, fundamental maqsadlari, rivojlanishi va faoliyatining tendentsiyalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: pedagogik ta'lim, ta'lim jarayoni, gumanistik ta'lim, fenomenologik yondashuv, **eksistensial pedagogika**.

ЗНАЧЕНИЕ ФИЛОСОФСКИХ ПОДХОДОВ В ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ЛИЧНОСТНОМ РАЗВИТИИ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация: В статье исследуется значение философских подходов в профессиональном и личностном развитии студентов в процессе педагогического образования. История педагогики охватывает идеи философии образования, наиболее общие, основные цели образования, тенденции его развития и деятельности.

Ключевые слова: педагогическое образование, образовательный процесс, гуманистическое образование, феноменологический подход, экзистенциальная педагогика.

THE IMPORTANCE OF PHILOSOPHICAL APPROACHES IN THE PROFESSIONAL AND PERSONAL DEVELOPMENT OF STUDENTS IN THE PROCESS OF PEDAGOGICAL EDUCATION

Abstract: The article studies the importance of philosophical approaches in the professional and personal development of students in the process of pedagogical education. The history of pedagogy covers the ideas of the philosophy of education, the most general, fundamental goals of education, trends in its development and activity.

Keywords: pedagogical education, educational process, humanistic education, phenomenological approach, existential pedagogy.

Bugungi ijtimoiy-madaniy sharoitda har bir xalq qudratli sarmoyaviy resurs – inson salohiyatidan maksimal darajada foydalanish zarurligini tan oladi. Ushbu tendentsiya shaxsning kasbiy va shaxsiy rivojlanishi muammosini ayniqsa dolzarb qiladi va ta'limning yangi sifatiga erishish uchun sharoitlarni ilmiy izlashni faollashtiradi. Bu birinchi navbatda oliy pedagogik ta'limga taalluqlidir, chunki o'qituvchining kasbiy mahorati o'sib kelayotgan avlodni ta'lim va tarbiyalash istiqbollari belgilab beradi hamda jamiyatning ilg'or rivojlanishiga xizmat qiladi.

Mamlakatning jahon iqtisodiy va axborot tizimiga integratsiyalashuvi jarayoni, fandagi integratsiya tendentsiyalari, shu jumladan pedagogik bilimlar sohasida ro'y berayotgan jarayonlar jamiyat va zamonaviy ta'lim muassasalarining sifat jihatidan yangi darajadagi pedagog kadrlarga bo'lgan ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan ta'limni rivojlantirish strategiyasini belgilaydi.

Oliy pedagogik ta'limning zamonaviy kontseptsionalari uzluksiz ta'limni insonparvarlashtirish, modernizatsiya va demokratlashtirish yo'li bilan "faoliyatning barcha sohalaridagi barcha o'zgarishlarning yaxshi tomonga integratsiyalashuvi" [1.23] sifatida sifat muammosini qo'yadi va hal qiladi. Shu bilan birga, oliy pedagogik ta'lim tushunchalarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, o'qituvchining kasbiy va shaxsiy rivojlanishi o'rtasidagi o'zaro ta'sir yo'llari haqidagi ilmiy bilimlarning to'liq ko'lamiga hali erishilmagan.

Har bir o'ziga xos tarixiy davrda shaxsiy va kasbiy integratsiya rivojlanayotgan jamiyat qadriyatlari, yosh avlodning madaniy ehtiyojlari, fanning rivojlanish darajasi, ta'lim muassasasining o'ziga xos xususiyatlari, har bir aniq talaba va o'qituvchi hayotining mazmuni bilan belgilanadigan o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'ladi.

Pedagogika tarixida ta'lim falsafasi g'oyalari, ta'limning eng umumiy, fundamental maqsadlari, rivojlanishi va faoliyatining tendentsiyalari, shuningdek, uning insonparvarlik ma'nolari va asoslari B.M.Bim-Bad, B.P.Bitinas, N.V.Bordovskaya, B.S.Gershunskiy, insonning ijtimoiy-antropologik yaxlitligi haqidagi falsafiy ta'limot E.V.Ilyenkov, I.A.Ilyin, A.F.Losev, Yu.M.Lotman, M.K.Mamardashvili, S.L.Rubinshteyn, shaxs, sub'ekt, shaxs va individuallikning

organik birligini ifodalovchi insonning integrativ tabiati tushunchasi K.A.Abulxanova-Slavskaya, B.G.Ananyev, L.I.Bojovich, L.S.Vygotskiy, Yu.P.Vyazemskiy, V.N.Drujinin va boshqa olimlar tadqiqotida o'rganilgan.

Pedagogik ta'lim jarayonida o'quvchilarning kasbiy va shaxsiy rivojlanishiga falsafiy yondashuvlar, ta'limning asosiy maqsadlaridan biri bo'lib, o'quvchilarning nafaqat bilimlarini, balki ularning shaxsiy va kasbiy sifatlarini ham rivojlantirishga yo'naltirilgan. Bu jarayonni samarali tashkil etish uchun turli falsafiy yondashuvlar mavjud. Jumladan, **gumanistik ta'lim falsafasi** — ta'limning asosiy maqsadi sifatida insonning barcha jihatlarini, uning shaxsiy va axloqiy rivojlanishini ilgari suradigan pedagogik yondashuvdir. Bu falsafa ta'lim jarayonida o'quvchining insoniy qadriyatlari, erkinligi va potensialini o'ziga xos tarzda e'tiborga olishni ta'kidlaydi.

Gumanistik ta'lim falsafasi o'quvchini faqat bilim olishga emas, balki uning shaxsiyatini rivojlantirishga, ijtimoiy va axloqiy javobgarligini anglashga ham yo'naltiradi. Gumanistik ta'lim falsafasining asosiy tamoyillariga: insonning o'zligini rivojlantirish, individuallikka e'tibor, erkinlik va mas'uliyat, ijtimoiy adolat va tenglik, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi o'zaro hurmat kiradi. Gumanistik ta'lim falsafaga asoslangan ta'lim o'quvchilarda yuqori darajadagi ijodkorlik, o'zini anglash, axloqiy mas'uliyat va ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirishga yordam beradi. O'quvchilarning o'z qadr-qimmatini, ijtimoiy mas'uliyati va o'zini anglash qobiliyatlari o'sadi. Shuningdek, ular o'zlarining kasbiy sohalarida muvaffaqiyatli bo'lishlari uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni o'zlashtiradilar.

Pedagogik ta'lim jarayonida falsafiy yondashuvlardan biri fenomenologik yondashuv esa o'quvchi tajribalariga asoslanadi (fenomenologik pedagogika atamasi 1940-1970 yillarda G'arbda paydo bo'lgan) va ta'lim jarayonida shaxsiy tajribaning ahamiyatini ta'kidlaydi. O'quvchilarning kasbiy va shaxsiy rivojlanishi ular o'zlari uchun qanday tajriba yaratishlarini, o'z fikrlarini qanday shakllantirishlari va dunyoqarashlarini qanday o'zgartirishlarini o'rganishni o'z ichiga oladi. Individual shaxsning tengsizligi, uning o'ziga xosligi haqidagi g'oya ta'limda eng ko'p talab qilinadigan narsa bo'ldi. Bola va kattalar o'rtasidagi to'liq ishonchli muloqot g'oyasi, bolalarga o'zlarini yaxshiroq va ko'proq darajada tushunishga imkon beradigan dialog ta'limda fenomenologik yondashuvning asosini tashkil etadi.

XXI asrda ma'lumotni olish va uni transformatsiya qilish vazifasi har bir inson uchun individual vazifaga aylandi. Shu bilan birga, individuallikni rivojlantirish vazifasi har bir inson uchun ham, butun jamiyat uchun ham tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu munosabat bilan pedagogik jarayonlarni

tushunish va yangi pedagogik texnologiya va usullarni ishlab chiqishda yangi konseptual yondashuvlarni biri bu - eksistensial pedagogikadir. **Eksistensial pedagogika** nazariyasining falsafiy asosini ekzistensializm (daniyalik faylasuf S.Kerkegor bu atamani ilmiy adabiyotga kiritgan deb hisoblanadi) tashkil etadi, u insonning mavjudligi, uning mavjudligi uning mohiyatidan oldin ekanligini ta'kidlaydi. Demak, inson erkindir, u o'z borligini yaratadi. Barcha ekzistensialist faylasuflar bu ta'limotning mohiyatini aks ettiruvchi eng muhim kategoriyanı inson hayotida sodir bo'ladigan turli hodisalar deb biladilar.

Eksistensial pedagogika o'quvchilarning erkinlik va tanlovlarini hurmat qiladi, ular o'z hayotlarini va kelajagini qanday qurishlari kerakligi haqida o'ylashga undaydi. Bu yondashuv, o'quvchilarga o'z shaxsiyatlarini kashf etishga yordam berish va o'zlarini o'zgartirish imkoniyatini yaratadi. Shuningdek, **eksistensial pedagogika** o'quvchilarga shaxsiy rivojlanish, o'z-o'zini anglash va hayotda ma'no izlash jarayonini boshdan kechirishga yordam beradi. Bu yondashuvda o'quvchilarga erkinlik, mas'uliyat va shaxsiy tajribalarini anglash imkoniyati beriladi. Eksistensial pedagogika ta'limni faqat bilim berish jarayoni sifatida emas, balki o'quvchining shaxsiy rivojlanishi, o'zini tushunishi va hayotdagi maqsadlarni aniqlash jarayoni sifatida ko'radi.

Pedagogik ta'lim jarayonida o'quvchilarning kasbiy va shaxsiy rivojlanishiga falsafiy yondashuvlar, o'quvchilarni faqat ilmiy bilimlar bilan ta'minlashni emas, balki ularning ichki dunyosini rivojlantirish, erkin va mas'uliyatli shaxslar sifatida o'sishlariga yordam beradi. Gumanistik, fenomenologik, eksistensial yondashuvlar ta'lim jarayonining barcha jihatlariga ta'sir ko'rsatib, o'quvchilarni har tomonlama rivojlantirishga imkon yaratadi. Bunday yondashuvlar o'quvchilarga o'z shaxsiy maqsadlariga erishishda, kasbiy faoliyatda muvaffaqiyatga erishishda va jamiyatda faol va mas'uliyatli fuqaro bo'lishda yordam beradi. Xulosa qilganda, pedagogik ta'lim jarayonida falsafiy yondashuvlar o'quvchilarning kasbiy va shaxsiy rivojlanishiga muhim ta'sir ko'rsatadi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Субетто А.И. Качество непрерывного образования в РФ: состояние, тенденции, прогнозы. – Москва: Россия, - 2000. – С.320.
2. О'. Asqarov va bosh. Pedagogika. -Toshkent: O'zbekiston, – 2008. – Б.330.
3. Мамардашвили М.К. Как я понимаю философию. – Москва - 1980. – С.350.

O'QUVCHILARNI MUSTAQIL FIKRLASHGA O'RGATISHDA INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR VA XORIJIY TAJRIBALARNING O'RNI

Korayeva Latifa Zarifovna
Navoiy innovatsiyalar universiteti
Ijtimoiy gumanitar fanlar kafedresi v.b.dots (PhD)
qorayevalatifa@mail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich ta'limning samaradorligini ta'minlashda o'qituvchining shaxsiy sifatlari va pedagogik mahorati ham muhim ahamiyat kasb etishi, shuning uchun umumta'lim maktablarida ayniqsa, boshlang'ich sinflarda o'quvchilarni mustaqil fikrlash, ijodkorlikka o'rgatishda zamonaviy o'qitish metodlari, innovatsion va axborot texnologiyalarining o'rni va roli benihoya katta ekanligi haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'z: shaxsiy sifatlari, pedagogik mahorat, mustaqil fikrlash, innovatsion.

THE ROLE OF INNOVATIVE PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES AND FOREIGN EXPERIENCES IN TRAINING STUDENTS TO THINK INDEPENDENTLY

Annotation: In this article, the personal qualities and pedagogical skills of the teacher are also important in ensuring the effectiveness of primary education, so in secondary schools, especially in the primary grades, students are taught to think independently, be creative the place and role of modern teaching methods, innovation and information technology is considered to be enormous.

Keywords: personal qualities, pedagogical skills, independent thinking, innovation.

РОЛЬ ИННОВАЦИОННЫХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ И ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА В ОБУЧЕНИИ СТУДЕНТОВ САМОСТОЯТЕЛЬНОМУ МЫШЛЕНИЮ

Аннотация: В этой статье личные качества и педагогические навыки учителя также важны для обеспечения эффективности начального образования, поэтому в средних школах, особенно в начальных классах, учащихся учат мыслить самостоятельно, творчески подходить к месту и роли, современных методов обучения, инноваций и информационных технологий считается огромным.

Ключевые слова: личностные качества, педагогическое мастерство, самостоятельное мышление, новаторство.

Hozirgi kunda ta'lim sohasida innovatsion pedagogik va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan talab kundan-kunga ortib bormoqda. Bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchilarni faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishlariga o'rgatadi. O'qituvchi bu jarayonda shaxsni rivojlantirish texnologiyasida bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va berilgan vazifalarni ijodiy yondashgan holda bajaradi. Ta'lim jarayonida o'quvchi asosiy figuraga aylanadi.

Demak, boshlang'ich sinf o'qituvchisi pedagogik jarayonni to'g'ri boshqara bilishi uchun chuqur bilim va kasbiy kompetensiyaga ega bo'lishi lozim. O'qituvchi ko'p jihatdan o'quvchi uchun o'rnakdur. Shuning uchun u birinchi navbatda o'z ish faoliyatida pedagogik va AKT dan mustaqil, faol foydalana olib ularni o'ziga jalb eta olishi kerak

Boshlang'ich sinflarda axborot texnologiyalaridan foydalanish bugungi kunda o'quvchilarning bilim olish saviyalarini shakllantiribgina qolmay ularning barcha fanlarga bo'lgan qiziqishlarini shakllantiradi. Ma'lumki barcha fanlarni bir-biriga bog'lab olib borishni amalga oshirishimiz mumkin. Eng muhimi shundaki har bir matnda fikr nima haqida berilayotganini aniqlab olish va matn nazmunini to'liq tushunib yetish imkonini beradi.

Boshlang'ich ta'lim sifati va samaradorligini oshirishda axborot texnologiyalardan foydalanish katta ahamiyatga ega. Shu sababdan boshlang'ich sinf darslarini o'rganishda rivojlantiruvchi muammoli hamda pedagogik texnologiyalarni asosiy jihatlarni o'zida ifodalovchi "Multimedia- dars", "Slaydli dars", "Seminar dars" kabilarni qo'llash tavsiya etiladi. Masalan: 3-4-sinflarda Seminar darslar vositasida ham axborot texnologiyalarni samarali qo'llash mumkin. Bunda o'qituvchi muayyan mavzu doirasida o'quvchilarning mustaqil o'rganishiga mo'ljallangan qismlarni rejasi bilan birga o'quvchilar e'tiboriga havola etadi. Ularga maktab kutubxonasidagi mavjud adabiyotlarni yozdiradi hamda bolalar uchun mo'ljallangan internet saytlari bilan tanishtiradi. O'quvchilar aka-opalari yordamida yoki o'zlari izlanib mavzu yuzasidan tayyorlanib keladilar.

Seminar dars o'quvchilarning mustaqil chiqishlarini jamlovchi, lozim topilgan paytda munozaraga asos yaratuvchi dars hisoblanadi. Bunday darslarda o'qituvchi boshqarib, yo'naltirib turish vazifasini bajaradi, o'quvchilar esa mustaqil ijodiy ishlovchi o'z fikriga ega shaxs sifatida o'quv faoliyatiga kirishadilar. "Multimediali darslar" dan foydalanish ham boshlang'ich ta'lim dars

jarayonida sifat va samaradorlikni oshirish imkonini beradi. Bu jarayonda o'qituvchi:

- o'quv materialini ko'rgazmali taqdim etadi;
- yangi materialni jadallik bilan yetkaza biladi;
- axborotlar tezligi va hajmini animatsiyalar ko'magida boshqara oladi;

O'quvchilarda esa "multimedialli dars"lar fanga bo'lgan qiziqish uyg'otish, o'z bilimlarini nazorat qilish va mustahkamlash, mavzuni o'rganishda o'zi uchun qulay bolgan tezlik va o'zlashtirish darajasini tanlash imkoniyatini beradi.

Interaktiv doska ta'lim jarayoniga elektron o'quv va multimedia materiallarni olib kirish uchun samarali vositadir. Katta ekranga ya'ni elektron doskada axborotlarni yaxshi qabul qilishlari hisobiga o'quvchilarning fikrlash qobiliyati oshadi. O'quvchilar mustaqil ishlaydilar, sinfdoshlari va o'qituvchilari bilan birga fikrlaydilar. Dars jarayonidagi ushbu hamfikrlilik muhiti o'quvchilarning sinfdoshlari orasida mavqei va o'ziga nisbatan ishonchining ortishiga sabab bo'ladi. O'quvchilarning fanga qiziqishlari kuchayib, o'quv materialini tez yodda saqlanadi. Zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalar asosida dars o'tish ta'lim samaradorligini oshiradi, o'quvchilarning mustaqil fikrlash jarayonini shakllantiradi, o'quvchilarda mavzuni o'rganishga ishtiyoq va qiziqishini oshiradi, bilimlarni mustahkamlash, ulardan amaliyotda erkin foydalanish ko'nikma va malakalarini shakllantiradi.

Boshlang'ich sinflarda barcha o'qitiladigan fanlarda turli xil ko'rgazmalardan texnik vositalardan foydalana olish darsning samaradorligini oshiribgina qolmay ularning bilim olishga bo'lgan qiziqishlarini shakllantiradi. Bu jarayonda barcha darslarida ko'rgazmalilikning o'rni ahamiyatli hisoblanadi. Bu o'z navbatida ularga fikr va mulohazalarini shakllantirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ishmuhamedov R., Yuldashev M. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar.-T.: "Nihol nashryoti, 2013 yil .
2. Mavlanova R. va boshq. Pedagogika nazariyasi va tarixi. –T.: Fan va texnologiya. 2010
- 3.Mardonova. Boshlang'ich sinflarda ta'lim-tarbiyani takomillashtirish. "Sharq"-1998

ALISHER NAVOIYNING "MAHBUB UL - QULUB" ASARIDA KELTIRILGAN SABR ATAMASINING TALQINI

PhD Ochilova Maftuna Shuxratovna

Navoiy innovatsiyalar universiteti
“Ijtimoiy-gumanitar fanlar” kafedrası
o‘qituvchisi
+998882831990

ochilovamaftuna252@gmail.com
O‘zbekiston, Navoiy viloyati, Xatirchi
tumani

Annotatsiya: Ushbu maqolada mutafakkir Alisher Navoiyning “Mahbub ul-qulub” asarida keltirilgan sabr so‘zi ilmiy- badiiy tahlilga tortilgan. Asardan parchalar keltirilgan. Shuningdek, sabr so‘zining sinonimi bo‘lgan qanoatning ma‘nolari ham tahlil qilingan. Sabrning ison kamolotidagi o‘rni ta‘lim va tarbiya jarayoniga ta‘siri haqida fikrlar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: sabr, qanoat, “Mahbub ul-qulub”, “Guliston bit-turkiy”, johil, kamolot, din, may, tanbeh.

ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ТЕРМИНА ТЕРПЕНИЕ В ПРОИЗВЕДЕНИИ АЛИШЕРА НАВОИ «МАХБУБ УЛЬ-КУЛУБ»

Аннотация: В данной статье рассматривается слово терпение, упомянутое в произведении мыслителя Алишера Навои «Махбуб ул-кулуб», которое представляет собой научно-художественный анализ. Приведены отрывки из произведения. Также были проанализированы значения слова «удовлетворенность», которое является синонимом слова «терпение». Высказываются мысли о роли терпения в развитии личности и его влиянии на процесс обучения и воспитания.

Ключевые слова: терпение, довольство, «Махбуб уль-кулуб», «Гюлистан бит-турки», невежественный, совершенство, религия, может, упрек.

INTERPRETATION OF THE TERM TERPENIE AND PROIZVEDENII ALISHERA NAVOI «MAKBUB UL-KULUB»

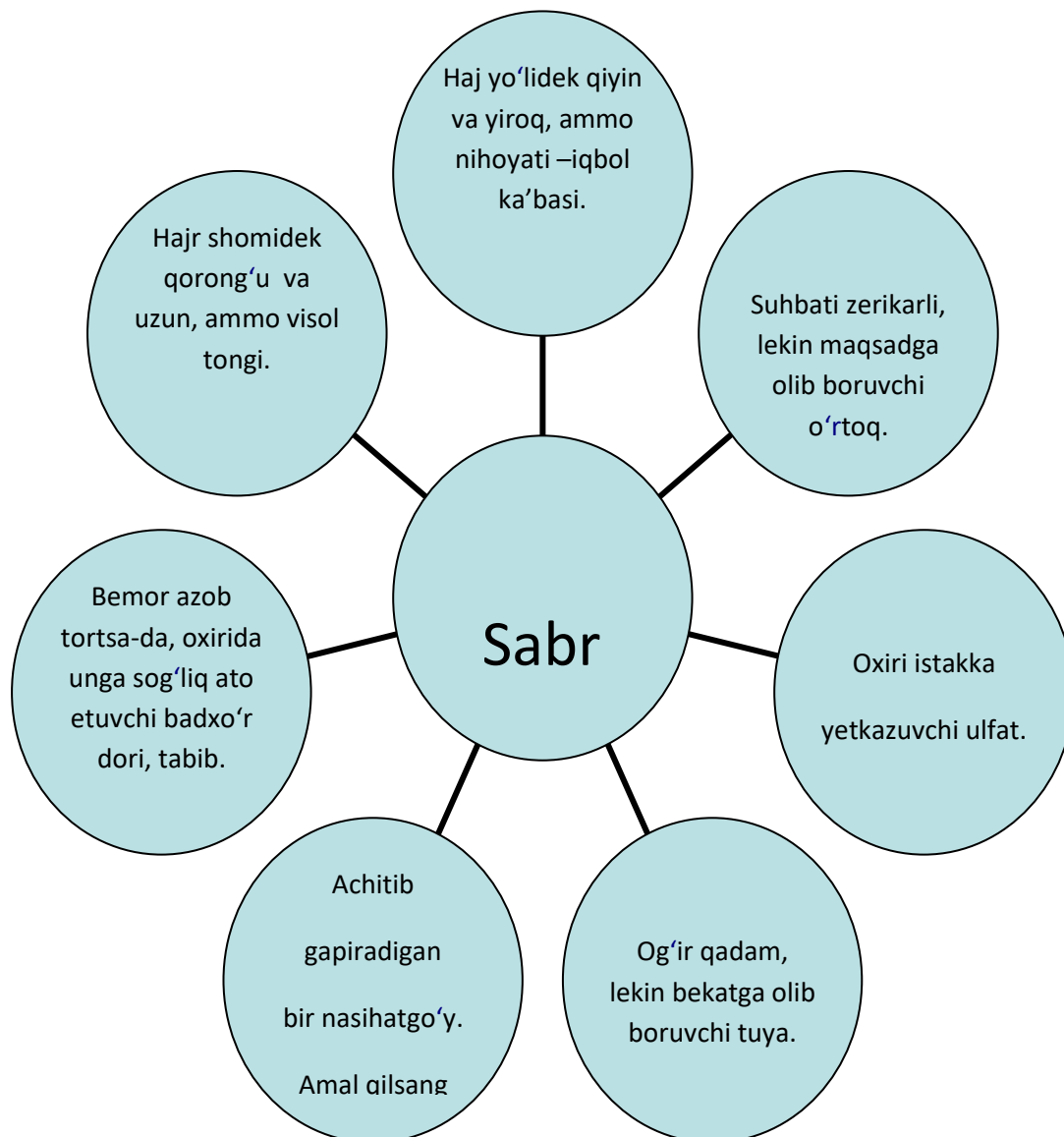
Abstract: In this article, the word “patience” mentioned in the work of the thinker Alisher Navoi “Mahbub ul-qulub” is subjected to scientific and artistic analysis. Excerpts from the work are presented. The meanings of the word "satisfaction", which is a synonym for the word "patience", are also analyzed. Thoughts are expressed about the role of patience in the development of a person and its impact on the process of education and upbringing.

Keywords: patience, contentment, “Mahbub ul-qulub”, “Gulistan bit-turki”, ignorant, perfection, religion, may, rebuke

Alisher Navoiyning umr tajribasi, hayot haqidagi fikrlarining qissadan hissa tarzidagi xulosasi sifatida yozilgan “Mahbub ul-qulub” asari 3 qismdan iborat bo‘lib, 2-qismi asosan axloqiy masalalarga bag‘ishlanadi. 10 bobdan iborat bu qismda shoir yaxshi fe‘llar va yomon xislatlar to‘g‘risida fikr yuritir ekan, bevosita kitobxonga yaxshi xislatlarga ega bo‘lish, yomon illatlardan o‘zini tiyishini uqtiradi. Navoiy yaxshi fazilat sifatida tavba, qanoat, tavoze odob kabilarni keltirir ekan, sabr mavzusiga asarning 3-bobida alohida to‘xtalib o‘tadi. Navoiy kishi qiyinchiliklarga bardosh qilishi, ruhiy va jismoniy azoblarni sabot bilan yengishi sabr ekanligi va bu xislat insonni baxtga yetkazishini ta’kidlaydi. Shoir yozadi: “Sabr achchiq, ammo foyda beruvchi; u qattiq ammo ziyon-zahmatni daf etuvchi. Qaysi baxtsiz sabr etagini tutgan bo‘lsa, u oxiri o‘z murodiga yetadi; qaysi bir giriftor ko‘ngil sabr tugunini bo‘shatmagan bo‘lsa, uning baxt tuguni ochiladi.”. Darhaqiqat, sabr qilish inson uchun eng mashaqqatli ishdur. Shuning uchun sabrli insonlarni yengib bo‘lmaydi, ayniqsa, uning sabri diniy va dunyoviy ilmlar bilan mustahkamlangan bo‘lsa.

Ma’lumki, Navoiy asarlarida komil inson muammosi markaziy o‘rinni egallaydi. “Mahbub ul-qulub” asarida keltirilgan sifatlardan anglash mumkinki, komil inson bo‘lish uchun shaxs, albatta, sabrli bo‘lishi lozim. Sabr insonning nafsini tiyishga undaydi. Nafs deganda yemoq-ichmoqlikdan tashqari, barcha salbiy illatlar nazarda tutiladi. Sabrsiz inson – johil inson.

Mir Alisher Navoiy sabrni biz kutmagan, o‘ylamagan, xayolot dunyomizga keltirmagan shunday narsalarga mengzaydiki, bu o‘xshatishlar inson xotirasida bir umrga muhrlanib qoladi. Sabr bilan bog‘liq talqinni quyidagicha ko‘rsatish mumkin:

Navoiy asarlarini mutolaa qilganimizda ko‘pincha shoir aytmoqchi bo‘lgan fikr uning qahramonlari xarakteriga singdirib yuborilganligining guvohi bo‘lamiz. Asarda keltirilgan hikoyat qahramoni garchi tuhmat tufayli zindonga tushib, zolimlar qo‘lida kaltaklanib, qiynoqlarga solinsa-da, jim turadi. Shoir uning holatini: “Kaltak zarbidan uning butun vujudi jarohat bo‘ldi; hamma a‘zosining terisi shilindi. Uning a‘zoyi badani shunday dabdala qilingan edi-ki, oqqan qon u maydonni lolazor qildi. Shunda ham, u bechora mutlaqo dam urmadi va iqror so‘zni tilga keltirmadi.”.

Mavlono Jaloliddin Rumiy o‘zining hikmatlaridan birida:

*Gar kishi egnida yangi to‘n erur,
Sabr-u bardosh birla yetmish to‘nga ul,*

deb yozadi. Navoiy hikoyatidagi qahramon Rumiylarning taʼriflagan kishi holatiga yetishadi. Uning kaltaklanganligini koʻrib turgan qiz yoniga kelib, yaralariga malham qoʻyadi. Yigit sabri tufayli tasavvur qilib boʻlmas davlat va buyuk baxtga muyassar boʻladi. Navoiyshunos olim Ibrohim Haqqul “Tafakkur” jurnalida chop etgan “Sabr – iroda ishi” nomli maqolasida eʼtiborli fikrlarni bayon etadi. Abulkarim Qusharining fikrlariga asoslanib, quyidagi mulohazalarni bildiradi: “Ulardan biri – obidlarning sabri, ikkinchisi – oshiqning sabri. Obidlar sabrining eng goʻzal koʻrinishi – sabrning shikoyatdan butunlay forigʻ boʻlishi. Oshiqning eng goʻzal sabri – iztirobdan xoliligi”. “Mahbub ul-qulub” asarida sabrning har ikkala turi, yaʼni ham nazariy, ham amaliy jihatdan toʻliq yoritilganligining guvohi boʻlamiz. Shoir ushbu hikoyat orqali baxt insonga qiyinchiliklar, sabr-toqat, koʻz yoshlar-u, zahmatlar evaziga beriladigan ulugʻ neʼmat ekanligini yana bir karra dalillab bergan:

*Kimki, bir shiddat aro sabru tahammul ayladi,
Baxt aning nishini noʻshu xorini gul ayladi.*

Yaʼni: *Kimki biror qiyinchilikda sabru chidam koʻrsatsa,
Baxt uning zahrini bolu, tikanini gulga aylantiradi.*

Asarning “Turli foydali maslahatlar va maqollar” deb nomlangan 3-qismida turli maslahatlar, hikmatli soʻzlar, tanbehlar oʻrin olgan boʻlib, ular qisqaligi, mazmundorligi bilan har bir shaxsni oʻzini tarbiyalashga, botiniy olamidagi “men”ni topishga daʼvat etadi. Shu oʻrinda taʼkidlab oʻtish joizki, asarning 2-bobida shoir sabr xususidagi qarashlarini 3-bobdagi tanbehlarda davom ettiradi. Hamma narsaning ikki tarafi, oʻng va chap, yorugʻ va qora, yaxshi va yomon tomoni boʻlgani kabi sabrga qarama-qarshi, zid tushuncha bu – sabrsizlik, shoshqaloqlikdir. Navoiy bu haqda shunday yozadi: “Sabr bilan koʻp mushkul ishlar oson koʻchadi. Ishda shoshgan koʻp toyiladi; koʻp toyilgan koʻp yiqiladi. Ishda oshiqmoq – yosh bolalar ishi; sabr bilan ish qilmoq tajribali, yoshi katta odamlar ishidir.”

Navoiy asarlarida sabr soʻzigagina toʻxtalib oʻtmay, balki u bilan bogʻliq qanoat tushunchasini oʻzining “Mahbub ul-qulub” asarida alohida-alohida sifatlar ekanligini bizga aniq qilib koʻrsatib beradi.

“Qanoatli darvishning qattiq noni tamagir shohning noz-neʼmat toʻla dasturxonidan yaxshiroqdir. Qanoatga odatlangan faqirning yovgʻon umochi – olgʻir boyni novvotu halvosidan totliroqdir.

Shoh uldirki – olmaydi-yu, beradi, gado uldirki – sochmaydi-yu, teradi. Har kim qanoatga odatlangan boʻlsa, shohlik-gadolik tashvishini bilmaydi. Garchi

tirikchilik uyi doim tor, bu haqda qancha mubolag‘a qilsang, o‘rni bor. Qanoat bir qo‘rg‘onki, unga kirsang, nafsning g‘alvasidan qutilasan. Qanoat bir cho‘qqiki, unga chiqsang, do‘st-dushmanga muhtojlikdan xalos bo‘lasan. Qanoat – xokisorlig‘dirki, natijasi yuksaklik; muhtojlikki, foydasi ehtiyojsizlik. Qanoat – ekindir, urug‘i boylik; daraxtdir – mevasi muhtojtsizlik; maydir – achchiq, lekin borar manzili sevintiruvchidir.

Qanoatda qancha rohat va farog‘at bo‘lsa, uni aksi bo‘lgan tamada shuncha razillik va uqubat bor”.

Tasavvufda ham qanoatli bo‘lish ta’kidlanadi. Husayin Voiz Koshifiy “Futuvvatnomai Sultoniyy yoxud javonmardlik tariqati” asarining uchinchi fasli “Muridning odobi va uning shartlari”da murid balog‘atga yetgan bo‘lishi, oqil bo‘lishi, muslim bo‘lishi, talabgor bo‘lishi va boshqa shu kabi o‘nta sifatga ega bo‘lishi kerakligini yozadi. Shu sifatlar qatorida qanoatni ham keltiradi va yozadi: “To‘qqizinchidan, qanoatli bo‘lsin, ya’ni faqat zaruriy ehtiyojga yarasha narsalar (yeb-ichish, kiyinish) bilan qanoatlansin, ortiqchasini talab qilmasin, zero ortiqcha talablar kishini tariqat shug‘lidan chetlashtiradi”.

Navoiy asarda qanoatning aksi bo‘lgan tamagirlik va nokaslikni ikki yoqimsiz egizakka o‘xshatadi. Shoir tamagirning biror nima olishga o‘chligini, yeb to‘ymasning taomga ochko‘zligiga o‘xshatadi. Ijodkorning bu fikrlariga hamohang hikoyatlardan bir nechasini Sayfi Saroyining “Guliston bit-turkiy” asarining uchinchi bobida uchratish mumkin. “Qanoat fazilatini aytur” deb nomlangan ushbu bobda sayohatga chiqqan biri zaif, ikkinchisi qaviy bo‘lgan kishilarning qismati haqida fikr yuritiladi. Ular josus sifatida tuhmat qilinib, zindonga tushib qolishadi. Aybsiz ekanligi aniqlangach, ularni ozod qilgan soqchilar bo‘lgan voqeadan hayratlanishadi. Hakim esa buni shunday izohlaydi: “Ul biri ko‘p yer edi, ochliqqa toqat keltirmadi, o‘ldi. Dag‘i bu biri oz yer edi, odatincha sabr etib, salomat qoldi”. Asardagi tanbehlarda shoirning alohida ahamiyatga ega fikrlarini ko‘rishimiz mumkin.

Umuman, Alisher Navoiyning “Mahbub ul-qulb” asarida sabr, uning hayotiy va tasavvufiy ma’nolari bayon etilgan.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Alisher Navoiy. Mahbub ul-qulub. – Toshkent: G‘afur Gulom nomidagi adabiyot va san‘at nashriyoti, 1983. –B. 16.
2. Mavlono Jaloliddin Rumi. Hikmatlar – Toshkent, 2007. –B.54
3. Haqqulov I. Sabr – iroda ishi. Tafakkur jurnali. 2009, 4-son. –B. 74-75.

4. Husayin Voiz Koshifiy. Futuvvatnomai Sultoniyy yoxud javonmardlik tariqati, N. Komilov tarjimasi. – Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1994. -B. 26.
5. Sayfi Saroyi. Gulistoni bit-turkiy. Uch bulbul gulshani. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi adabiyot va san‘at nashriyoti, 1986. –B. 237

MAKTAB O‘QUVCHILARINI KASBGA YO‘NALTIRISH FAOLIYATINI TASHKIL ETISHDAGI MASALALAR

Navoiy viloyati, Navoiy shahri
Raxmatova Sevara Abdulloyevna,
NAVDU pedagogika kafedrası, o‘qituvchi
Email:abdulloyevnasevara@gmail.com
Tel:951718987

Annotasiya: O‘quvchi-yoshlarni kasb tanlashga va kasbiy faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirishlariga tayyorlash – zamonaviy ta’limning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. O‘quvchi-yoshlarning ta’limdagi muvaffaqiyati va kasbiy rivojlanish trayektoriyasi, ko‘p jihatdan, maktab bosqichida kasbga yo‘naltirish hamda karyera rejasini ongli va asosli shakllantirish bilan bog‘liq bo‘ladi. Chunki mehnatsevarlik fazilati maktab davrida shakllanadi hamda o‘quvchi-yoshlar o‘zini-o‘zi kasbiy belgilashining muvaffaqiyatini belgilashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar:kasbiy deformatsiya,kasbga qiziqtirish, o‘quvchi-yoshlar, kasbga yo‘naltirish, mehnat bozori, kasbiy axborot, kasbiy maslahat, karyera rejası, kasbiy diagnostika, malaka talablari, kasbiy tayyorlik.

ВОПРОСЫ ОРГАНИЗАЦИИ ПРОФОРИЕНТАЦИОННОЙ РАБОТЫ ШКОЛЬНИКОВ

Аннотация: Подготовка учащейся молодежи к выбору профессии и успешному осуществлению профессиональной деятельности является одной из основных задач современного образования. Успешность образования и траектория профессионального развития учащейся молодежи во многом зависят от профессиональной ориентации, осознанного и обоснованного формирования карьерного плана на уровне школы. Потому что добродетель трудолюбия формируется в школьные годы и служит важным фактором, определяющим успешность профессионального самоопределения молодых учащихся.

Ключевые слова:профессиональная деформация ,интерес к профессии, учащаяся молодежь, профессиональная ориентация, рынок

труда, профессиональная информация, профессиональное консультирование, карьерный план, профессиональная диагностика, квалификационные требования, профессиональная готовность.

ISSUES IN ORGANIZING CAREER GUIDANCE FOR SCHOOL STUDENTS

Annotation: Preparing students for choosing a profession and successfully implementing professional activities is one of the main tasks of modern education. The educational success and professional development trajectory of students are largely related to the orientation to the profession at the school level and the conscious and well-founded formation of a career plan. Because the quality of hard work is formed during school and serves as an important factor in determining the success of students' professional self-determination.

Keywords: professional deformation, interest in the profession, school students, professional orientation, labor market, professional information, professional counseling, career plan, professional diagnostics, qualification requirements, professional readiness.

Kirish. Hozirgi kunda yoshlarni kasb-hunar egallashga tayyorlash masalasi davlat miqyosidagi eng dolzarb vazifalardan biri bo'lib, bu maqsadga erishishning o'ziga xos nazariy muammolari ham mavjud. Bunday muammolardan biri – o'quvchilarni ularning qobiliyatlaridan kelib chiqib turli kasblarga yo'naltirishdir. Bu esa, o'z navbatida, maktablarda o'quvchilarni kasb-hunar tanlashga yo'naltirish ishlarini zamonaviy kishilik jamiyatida kasb egasiga qo'yiladigan talablarga to'liq javob beruvchi mutaxassisni shakllantirishning yangi, samarador va har tomonlama qulay bo'lgan yo'l va vositalar yordamida tashkil etilishini taqazo qiladi.

Zamonaviy ta'limning muhim vazifalaridan biri – o'quvchi-yoshlarni voyaga yetganda kasb tanlashga va kasbiy faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshirishga tayyorlash bo'lib, ushbu funksiya ta'lim va tarbiya bilan chambarchas bog'liqdir. Biroq, so'nggi yillarda, respublikamizning o'rta umumta'lim maktablarida beriladigan ta'lim sifati o'quvchilarni kasb-hunarga qiziqishi va shaxsiy karyera rejalarini ongli va asosli shakllanishi kabi mezonlar bo'yicha baholanmay, asosan, bitiruvchilarning oliy ta'lim muassasalariga o'qishga kirishi bilan belgilanmoqda.

Zamonaviy maktab zimmasiga o'quvchilar, ularning ota-onalari va kadrlar tayyorlash sifati uchun davlat oldidagi mas'uliyat kabi muhim va murakkab vazifalar yuklanganligiga qaramay, o'quvchi-yoshlarning ta'limdagi muvaffaqiyati va ta'lim trayektoriyasi maktab bosqichida kasbni to'g'ri tanlashlari

bilan bog'liq bo'ladi. Chunki yoshlarni mehnat bilan bandligining muvaffaqiyati maktabda shakllanadi hamda kasb-hunar ta'limi tizimida va mehnat bozoriga kirishda amalga oshiriladi. Bu esa, o'z navbatida, maktab ta'limining sifati o'quvchilar kasbiy o'zini o'zi belgilashlarining muvaffaqiyati bilan uzviy bog'liq ekanligini anglatadi.

Mavzuning dolzarbligi. Maktabda kasb-hunarga yo'naltirish ishi o'quvchilarni qobiliyat va ehtiyojlari, u yoki bu kasbni tanlashga bo'lgan xohish, mayl va qiziqishlari hamda ularga ta'sir qiluvchi omillarni hisobga olib tashkil etiladigan g'oyat muhim vazifa hisoblanadi. Shu bilan birga, maktab o'quvchilarini kasb-hunarga yo'naltirish o'qituvchi-pedagoglardan g'oyat katta mas'uliyat va mahorat talab qiladi.

O'quvchilarning kasbiy rivojlanishi quyidagi manbalar ta'sirida amalga oshiriladi: 1) kasblarni tanlashga oid materiallar; 2) "Kelajak kundaligi" - o'ttiz yoshda ish va turmush tarzi bo'yicha sub'ekt erishadigan natijaning tavsifini olish maqsadida o'tkaziladigan so'rovnoma; 3) "Oilaviy mehnat namunalari" - ish va oilaviy hayotning mavjud namunalari tavsifini olish maqsadida o'tkaziladigan so'rovnoma; 4) karyeraga ta'sir qiluvchi guruxlarga bo'lingan omillarni o'rganish va ularni refleksiya qilish: oilaviy, ijtimoiy, individual, ijtimoiy-iqtisodiy, qisqa vaziyatli va psixo-ijtimoiy-emosional [1].

O'quvchilarni kasbga yo'naltirish amaliyotlari xilma-xil bo'lishiga qaramasdan, ularning negizi, asosi bitta ya'ni bunda mazkur amaliyotlar har-bir hududning ehtiyojlaridan kelib chiqib amalga oshirilgan va, ehtimol, shu sababli ham ular nisbatan samaralidir [2].

Muhokama va natijalar. Maktabda kasbga yo'naltirish bo'yicha asosiy tadbirlarga quyidagilar kiradi: shaxsning kasbiy yo'nalishini psixologik diagnostikasi; o'quvchilar uchun individual psixologik maslahatlar; o'quvchilar uchun kasbiy o'zini o'zi belgilash masalalari bo'yicha oilaviy maslahat; taklif etilgan turli kasb vakillari bilan kasbga yo'naltirish soatlari; kasbga yo'naltirish darslari; korxonalarga tematik ekskursiyalar; ochiq eshiklar kunlariga tashrif buyurish; kasbiy yo'nalish bo'yicha shahar tadbirlarida ishtirok etish.

Kasbga yo'naltirish uzoq va tizimli rivojlanish tarixiga ega bo'lib, muntazam ravishda jamiyatning iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy ehtiyojlarini hisobga olgan holda takomillashib borgan. Shuning uchun ham O'zbekistonda o'quvchilarni kasbga yo'naltirishda yangicha yondashuv zarur ya'ni mazkur masalani hal qilishda milliy mehnat bozori va har-bir hududning ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda o'quvchi-yoshlarning individual xususiyatlari va manfaatlarini hisobga olish, maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.

Kasbga yoʻnaltirish toʻliqsiz oʻrta maktabni bitirishidan ikki yil avval boshlanib, oʻquv jarayoniga integrasiyalashgan boʻladi. Bola ongli ravishda kasb tanlashga tayyorlanishi uchun 13-14 yosh eng mos keladigan davr hisoblanadi.

Maktabning kasbga yoʻnaltirish tizimi oʻquvchilarga karyera rejalarini shakllantirish borasida maxsus va individual maslahatlar berish, bitiruvchilarni ishga joylashishlarida koʻmaklashish, shuningdek, ularning kelajakdagi kasbiy faoliyati trayektoriyasini nazorat qilishdan iborat. Karyera rejasi oʻquvchining bevosita ishtirokida, uning shaxsi va individualligiga yoʻnaltirilgan tarzda, mehnat bozorining ehtiyojlarini hisobga olib shakllantiriladi va rivojlantiriladi. Zarur hollarda, mavjud holatlardan kelib chiqib, oʻquvchi oʻz karyera rejasiga qoʻshimcha va tuzatishlar kiritishi mumkin.

Kasbga yoʻnaltirish tadbirlari oʻquvchilarni kasbiy yoʻnalishini diagnostika qilish, ularga individual psixologik maslahat berish, ota-onalar uchun oʻquvchilar kasbiy oʻzini oʻzi belgilashiga oid maslahat berish, kasb vakillari ishtirokida kasbga yoʻnaltirish soatlari va kasbiy maslahatchilar tomonidan kasbga yoʻnaltirish darslarini tashkillashtirish, korxonalarga tematik ekskursiyalar va ochiq eshiklar kunlariga hamda shahar tadbirlarida tashrif buyurish, maktab va boshqa tashkilotlar oʻrtasidagi oʻzaro munosabatlarning mexanizmlari, texnologiyalari va shakllarini belgilash kabi vazifalardan iborat

Oʻquvchilarning kasbiy moslashuvi samaradorligi oʻz qobiliyatlari va koʻnikmalarini amaliy tajriba orttirish jarayonida qiyoslash imkoniga ega boʻlishlariga bogʻliq. Shu sababli maktablarda oʻquvchilarning kasbiy amaliyoti bilan bir qatorda kasbiy diagnostika va kasbiy maslahat ishlari maxsus reja asosida, muntazam ravishda olib boriladi.

Oʻquvchilarni kasbga yoʻnaltirishda quyidagi tamoyillarga tayaniladi:

- maktabda nazariy bilimlarni kasbiy faoliyatda qoʻllash hamda kasbga yoʻnaltirish tizimini inson hayoti davomida kasbiy qoʻllab-quvvatlash tizimiga integrasiya qiladigan taʼlim berish;
- oʻquvchilarni kasbga yoʻnaltirish ishlarida ota-onalarning faol ishtirok etishi;
- oʻquvchilarni kasbga yoʻnaltirishda ularning individual xususiyatlari hamda mahalliy va milliy mehnat bozorlarining ehtiyojlarini hisobga olish;
- kasbiy maslahat beradigan mutaxassisning yuqori darajada kompetentlikga ega boʻlishi;
- taʼlimda muvaffaqiyat qozona olmagan oʻquvchi-yoshlarning mehnat bilan bandligini taʼminlash;
- oʻquvchilarda oʻz-oʻzini tahlil qilish va kasblarni tahlil qilish qobiliyatini shakllantirishga yoʻnaltirish.

Kasbga yo‘naltirish va kasbiy maslahat berish uchun mutaxassis ushbu soha bo‘yicha kamida magistr darajasiga ega bo‘lishi talab qilinadi. Kasbiy maslahatchi o‘z faoliyatini quyidagi yo‘nalishlarda amalga oshiradi:

- o‘quvchilarni kasblarning turlari va mehnat bozoridagi vaziyat to‘g‘risida xabardor qilish;
- kasblar mazmuni to‘g‘risida ma'lumot izlashda yordam berish;
- kasbga yo‘naltirish darslarini uslubiy ta'minotini amalga oshirish;
- maktab o‘quvchilarini kasbga yo‘naltirish masalalari bo‘yicha o‘qituvchilar va ota-onalar bilan hamkorlik qilish.

Xulosa. Shunday qilib, o‘quvchi-yoshlarni kasbga yo‘naltirish ishlari tizimli xarakterga ega bo‘lib, u davlat darajasida tegishli normativ aktlar asosida tartibga solinadi, kasbga yo‘naltirish muddati, uni amalga oshirish shakllari va usullarining aniq belgilanganligi hamda ushbu soha mutaxassislari uchun maxsus malaka talablari ishlab chiqilganligi diqqatga sazovordir. Xorijda maktab o‘quvchilarini kasbga yo‘naltirish tizimli va individual yondashuv asosida ishlash tamoyillariga asoslangan bo‘lib, maxsus tayyorgarlikka ega bo‘lgan mutaxassislar tomonidan o‘quvchilar, o‘qituvchilar va ota-onalar bilan o‘zaro hamkorlikda amalga oshiriladi.

Shubhasiz, o‘quvchi-yoshlarni kasbga yo‘naltirish sohasidagi zamonaviy tajribalarni yanada chuqurroq va tizimli ravishda o‘rganish hamda xalqimizning boy tarixi, urf-odatlarini va qadriyatlarini hisobga olgan holda maktablarda amaliyotga jorish etish respublikamizda bandlik muammosini hal etishda ijobiy qadam bo‘lib xizmat qilishi aniq. Bundan tashqari, o‘quvchi-yoshlarni kasbga yo‘naltirishni tizimli yo‘lga qo‘yish, maktab o‘quvchilarini kasbga yo‘naltirish tizimini insonga butun umri davomida kasb-hunar ta'limi va kasblar olamida hamrohlik qilishning keng tizimiga integrasiyalashuvini ta'minlash uchun tarmoqdagi barcha o‘zaro manfaatdor tashkilotlar, maktab jamoasi va ota-onalarning samarali hamkorlik mexanizmlarini ishlab chiqilishi taqozo etiladi.

ADABIYOTLAR:

1. Александрова Н.А., Брюхова О.Ю. Профессиональная ориентация в фокусе внимания государства: проблемы, противоречия, пути решения // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики, 2016. – № 9. С. 13-16.

2. Амбарова П.А., Немировский М. В. Новые подходы к профессиональной ориентации в школе в условиях изменяющегося мира профессий // Образование: вызовы нового времени / Известия Уральского

федерального университета. Серия 1. Том 26, № 1 (2020)
<https://journals.urfu.ru/index.php/Izvestia1/issue/view/385>. –С. 188-199.

3. Гриншпун С.С. «Академия Х»: подготовка американских школьников к жизни и труду / Педагогика. – 2006. - №4. – С. 103-108

4. Гриншпун С.С. Профессиональная ориентация школьников в США // Педагогика. – 2005. №9. – С. 65-72.

5. Fitzenberger B, Hillerich-Sigg A. and Sprietsma M. Different counselors, many options: Career guidance and career plans in secondary schools // German Economic Review 21, no. 1 (April 28, 2020): 65–106.
<http://dx.doi.org/10.1515/ger-2019-0027>.

6. Hagans C.L. The relationship of parental subsystem to high school and college students' career self-efficacy // Virtual Press, 1991.
<http://liblink.bsu.edu/uhtbin/catkey/833008>.

TAYYORLOV GURUHI BOLALARINING HAMKORLIKDA ISHLASH KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDA HARAKATLI O‘YINLARNING AHAMIYATI.

Djurayeva Dilfuza Nuriddin qizi –
Navoiy viloyati pedagogik mahorat markazi.
Maktabgacha boshlang’ich va maxsus ta’lim
metodikasi kafedrası o‘qituvchisi
Bunyoddilfuz@gmail.com (99)7561653

Annotatsiya: Ushbu maqolada bolalar uchun hamkorlik ko‘nikmalarining muhiligi yoritilgan. Shu bilan birgalikda jamoada ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirishda bolalar harakatli o‘yinlarining ahamiyati haqida keltirilgan. Harakatli o‘yinlarning turlari uning bolalaning rivojlanish soha kompetensiyalariga ta’sir etishi ma’lumotlar berilgan.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, integratsion faoliyat, tarbiyachi, bola, rivojlantiruvchi markazlar, harakatli o‘yin.

ЗНАЧЕНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТНЫХ ИГР В РАЗВИТИИ НАВЫКОВ КОЛЛЕКТИВНОЙ РАБОТЫ У ДЕТЕЙ ПОДГОТОВИТЕЛЬНОЙ ГРУППЫ.

Аннотация: В этой статье подчеркивается важность навыков сотрудничества для детей. При этом обсуждается значение активных игр детей в развитии навыков командной работы. Приведены данные о влиянии видов активной игры на развитие компетенций детей.

Ключевые слова: дошкольное образование, интегративная деятельность, воспитатель, ребенок, развивающие центры, подвижная игра.

THE IMPORTANCE OF ACTIVITY GAMES IN DEVELOPING COOPERATIVE WORK SKILLS IN PREPARATORY GROUP CHILDREN.

Abstract: This article discusses the importance of cooperation skills for children. At the same time, the importance of children's active games in developing teamwork skills is presented. The types of active games and their impact on children's developmental competencies are given.

Keywords: preschool education, integrative activities, educator, child, developmental centers, active games.

Kirish. Bugungi kunda maktabgacha yoshdagi bolalarda nafaqat jismoniy, balki ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, jamoada ishlash, bir-birini tushunish, yordam berish va birgalikda maqsadga erishish ko'nikmalari bolalarning kelajakdagi shaxsiy va ijtimoiy hayotiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Harakatli o'yinlar — bu ko'nikmalarni shakllantirishning samarali vositasidir. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida Tayyorlov guruhi 6-7 yoshli bolalardan tashkil topadi. Bu davrda bolalar jismonan faol bo'lib, o'yin orqali ta'lim va tarbiya olishga tayyor bo'ladi. Ularning ijtimoiy faoliyati shakllanishi uchun ayni qulay davr hisoblanadi.

Tayyorlov guruhi bolalarida jamoada ishlash ko'nikmalarini shakllantirish, uning shaxsga xos bo'lgan fazilatlarini qaror toptirish bolaning bog'chadan keyingi ta'lim jarayonini oson o'zlashtirishiga asos bo'ladi.

Bugungi kunda maktabgacha yoshdagi bolalar shaxsini rivojlantirish kompetensiyaviy yondashuvga ustuvorlik berish asosida amalga oshirilishi, mazkur yosh davriga xos jihat sifatida o'yin faoliyati alohida o'ringa egallaydi. Shu bilan birgalikda, bolaning rivojlanish soha kompetensiyalarini rivojlantirishda o'yin faoliyati bolalarda "Ijtimoiylashuv, kattalar va tengdoshlar bilan muloqot" rivojlanish sohasini rivojlantiradi. Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablarida "Ijtimoiylashuv, kattalar va tengdoshlar bilan muloqot" rivojlanish soha kompetensiyasi o'z navbatida uchta kichi sohani o'z ichiga oladi. Bular:

1. "Men" konsepsiyasi.
2. Hissiyotlar va ularning boshqarilishi.
3. Ijtimoiylashuv, kattalar va tengdoshlar bilan muloqot.

Yuqorida keltirilgan rivojlanish soha kompetensiyalarining rivojlanishi bolaning kelajakda uning qanday inson bo'lishini belgilabgina qolmay balki, qobiliyatlari va qaysi kasb egasi bo'lib shakllanishini ham belgilab beradi.

Bolalarning ijtimoiylashuvi, kattalar va tengdoshlar bilan muloqot rivojlanish sohasi yoshiga mos tarzidagi o'yinlar va ta'limiy faoliyat asosida shakllanadi. Bular quyidagilar:

1. Rolli o'yinlar;
2. Mehnat faoliyati;
3. Harakatli o'yinlar;
4. Psixologik o'yinlar va treninglar
5. Bolalarning rivojlanish markazlaridagi faoliyatlar;
6. Bayram ertaliklari;

Tayyorlov guruhi bolalarida jamoaviy ong, hamkorlik ko'nikmalari hamda ijtimoiy moslashuv (adaptatsiya)ni shakllantirishda o'yin muhim omildir. Bolalarda jamoa bilan ishlash ko'nikmalarini shakllantirishda birgalikda o'ynaladigan harakatli o'yinlarni ko'rib chiqamiz.

“Laylak va qurbaqalar

Maqsad: Yirik motorika ko'nikmalarini rivojlantirish.

O'yinning borishi: yerga o'yin maydoni chiziladi. Bu orollari bo'lgan katta ko'l. "Qurbaqalar" ko'lda o'tirishibdi. Ular quruqlikka sakrashlari mumkin emas. Quruqlikda ko'l atrofida "laylak" yuguradi. U suvga tushishi mumkin emas, lekin u oroldan orolga sakrashi mumkin. Shu bilan birga, "laylak" "qurbaqa" ni ushlashga harakat qiladi. Har bir ushlangan "qurbaqa" o'yinni tark etadi. Oxirgi "qurbaqa" "laylak"ga aylanadi.

“Estafeta yugurish”

Vositalar: bayroqlar, to'siqlar.

Jarayon: bolalar 2 guruhga bo'linadi, navbat bilan yugurib belgilangan to'siqlarni bosib o'tadi.

Ko'nikma: navbat kutish, jamoaning umumiy natijasini hisobga olish.

“Halqani uzmasdan aylanish”

Vositalar: halqa.

Jarayon: bolalar halqani qo'llaridan uzmay, aylana bo'ylab harakat qiladi.

Ko'nikma: muvofiqlik, bir-biriga e'tiborli bo'lish, sabr.

“Qutqaruvchi”

Vositalar: lenta, belgi.

Jarayon: bir bola "qamaladi", jamoasi uni belgilangan hududdan olib chiqishga harakat qiladi.

Ko'nikma: yordam, birdamlik, strategik fikrlash.

Tadqiqotchilarning ta'kidlashicha, jamoani shakllantirishning o'ziga xos uslubiy asoslari yo'q. Bu ishtirokchilarni birlashtirishi va hissiy qulaylik muhitini

yaratishi lozim bo'lgan maxsus tanlangan vazifalar, mashqlar, o'yinlar to'plamidir.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari bolalarida jamoaviy munosabatlarni tashkil etishga doir ilmiy-amaliy tajribalarni o'rganish tarbiyalanuvchilarda jamoaviy ko'nikmalarni tarkib toptirishda quyidagi jihatlarni hisobga olish lozimligini ko'rsatdi:

- jamoaviy mashg'ulotlarda bolalarning yoshga xos xususiyatlarini inobatga olish lozim;
- jamoaviy munosabatlarni tashkil etishda tarbiyalanuvchilar o'rtasida do'stlik, bir-biriga yordam berish, hamkorlik sifatlarini shakllantirishga e'tibor qaratish;
- bolalar bilan ochiq chexra va muloyimlik bilan suhbatlashish;
- kattalar (tarbiyachilar, ota-onalar) va bolalarni do'stona hamkorligini ta'minlash;
- jamoaviy munosabatlarda raqobatlashishga doir mashg'ulotlarni kamroq o'tkazish;
- diqqatini jalb qilishga qiynaladigan, tez-tez chalg'ib qoluvchi bolalar bilan xushmuomala bo'lish;
- mashg'ulotlarni tashkil etishda yetarlicha metodik va didaktik ta'minotini ta'minlash;
- o'yinli mashg'ulotlarni o'tkazishda xavfsizlik qoidalariga amal qilish;
- jamoaviy mashg'ulotlardan o'zini chetga olib qochuvchi bolalar bilan alohida shug'ullanish, ularni o'zini erkin his etishi uchun yaqin insonlarini mashg'ulotlarda birga ishtirok etishini ta'minlash;
- tarbiyalanuvchilarning xatti-harakatini baholamaslik;
- jamoaviy ko'nikmalarni o'zlashtirishda oila a'zolarining yordamiga suyanish;
- jamoaviy mashg'ulotlar, ularning mazmuni, turlari, o'tkazish bosqichlari, jamoaviy munosabatlarni tashkil etishning tashkiliy, didaktik, metodik va pedagogik-psixologik shart-sharoitlari haqida tarbiyachilarga muntazam bilim berish, metodik yordam ko'rsatish.

Yuqorida bayon etilgan jihatlarni hisobga olish nafaqat jamoaviy mashg'ulotlarning sifati, samaradorligi, turli-tumanligini ta'minlaydi, balki bolalarda jamoaviy ko'nikmalar va ijtimoiy fazilatlarni tarkib toptirishga ham ijobiy ta'sir etadi.

Maktabgacha ta'limning Davlat standartining tarkibiy qismlari ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablari; maktabgacha ta'lim tashkilotining davlat o'quv dasturi; maktabgacha ta'lim

tashkilotlarini o'yinlar to'plami, o'yinchoqlar, mebel, jihozlar va boshqa texnik, reabilitatsiya vositalari bilan jihozlash me'yorlaridan iborat bo'lib mazkur talablar maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini belgilab beradi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida pedagogik samaradorlikka erishishda bolalarning jamoaviy faoliyati muhim ahamiyat kasb etadi. Bolalarga jamoaviy faoliyatni o'rgatish dastlab ikki bolali va tarbiyachi bilan kichik guruhlar sifatida tashkil etiladi. Har bir mashg'ulotning vazifasi har bir bolaning tajribasiga ma'lum ijtimoiy harakatlarni kiritishdir: kelishish, istaklar, qiziqishlarni muvofiqlashtirish, tartibni kuzatish, vazifani bajarishda do'stga yordam berish. Shuningdek, mashg'ulotlar jarayonida bolalar tanlagan vaziyatlarga tushib olishadi. Tarbiyachi bolalarga o'zaro yetarlicha o'zaro ta'sirning madaniy shakllarini namoyish etadi, o'zaro ta'sirning konstruktiv yo'llarini ko'rsatadi va tushuntiradi, bolalarni nafaqat o'z qiziqishlari va istaklarini, balki boshqa bolaning qiziqishlari va istaklarini hisobga olgan holda samarali o'zaro ta'sirga yo'naltiradi. Avvaliga bolalar faqat umumiy joyga kilishadi, shu bilan birga vazifalarni alohida-alohida bajarishadi. Kelgusida vazifa yanada murakkablashadi - faoliyat maydoni keng tarqalgan bo'lib, vazifa keng tarqalgan bo'ladi. Buning uchun bolalardan jamoaviy harakatning ma'lum usullarini o'rganishni talab qiladi, bu ularga kattalar tomonidan ko'rsatiladi. Shu bilan birga, bolalar o'zlari uchun muammoli vaziyatga tushib qolishadi. Bir tomondan, bola tarbiyachi nimani taklif qilishi (qiziqarli o'yin) bilan qiziqadi, boshqa tomondan, bola ma'lum shartlarni bajarishi kerak, faqat bunda o'yin faolligi mumkin. Shu tarzda tashkil etilgan o'zaro ta'sirda bola yangi yo'llarni izlashga majbur bo'ladi, chunki eski, o'rnatilgan xulq-atvor stereotiplari (olib qo'yish, har doim birinchi bo'lish, birovning kuchidan foydalanish yoki har doim kuchliroq bo'lish, boshqa boladan shikoyat qilish, kurashish va boshqalar) yangi sharoitlarda kattalar tomonidan ilgari surilgan o'zaro ta'sir sharoitlari tufayli qabul qilinmaydi. Bu lahza bolaning kattalarga bo'lgan e'tiboriga hissa qo'shadi, chunki u madaniy normalar va samarali o'zaro ta'sir shakllarini ko'taruvchi kattalardir. Tarbiyachi tomonidan taklif etilgan va namoyon bo'lgan samarali o'zaro ta'sirning madaniy shakllarini qabul qilib, bola yangi ijtimoiy tajriba oladi. Tarbiyachining rahbarligi va nazorati ostida u yangi ijtimoiy harakatlarni ishlab chiqadi va mustahkamlaydi. Bir qator mashg'ulotlar davomida turli sheriklar bilan bir xil harakat o'ynaladi. Shunday qilib, bola turli xil sheriklar bilan muloqot qilish imkoniyatiga ega bo'ladi, buning natijasida birgalikdagi faoliyatdagi o'z pozitsiyasini o'zgartirish mumkin.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi "Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablari".

2. Vygotskiy L. S. Psikhologiya razvitiya cheloveka: sb. statey [Inson taraqqiyoti psixologiyasi].
3. F.E Dmitrievna "KATTALAR – BOLA" TIZIMIDA QO‘SHMA FAOLIYATNING TOMSK TEXNOLOGIYASI
4. “O‘yin orqali ta’lim olish” metodik qo‘llanma “Standart poligrafiyabooks” Toshkent-2021.
5. Elektron ta’lim-tarbiya resurslari: <https://dzen.ru>, <https://puzzle-english.com>.
6. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 22-dekabrdagi “Maktabgacha ta’lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 80-son Qarori

ILM-FAN TARAQQIYOTIDA QATAG‘ON QILINGAN PROKURATURA XODIMLARI ILMIY MEROSINING O‘RNI

Sayfiyeva Marjona Nizomjonovna,
 Navoiy davlat universiteti tarix magistranti
 tel: +998938737717
 E-mail: marjonasayfiyeva72@gmail.com

Annotatsiya: Bugungi kunda fan jamiyat taraqqiyotining eng muhim omillaridan biri hisoblanadi. Xususan, huquqiy sohada ilmiy, ayniqsa, nazariy bilimlar katta o‘rin tutadi. Sovet davrida prokuratura xodimlari tizim doirasida faoliyat yuritib, jamiyatda adolat qaror toptirishga o‘z hissalarini qo‘shibgina qolmay, xalq ma’rifatiga, yurt ravnaqiga ham munosib hissa qo‘shdilar. Ushbu dissertatsiyada prokurorlarning fanga qo‘shgan hissasi, ularning ilmiy faoliyati yo‘nalishlari hamda bu boradagi salmoqli yutuqlari o‘rganiladi.

Tayanch iboralar: Sovet davri, 1937-1938 yillardagi qatag‘onlar, prokuratura, siyosiy qatag‘onlar, qatag‘onlar, fanga qo‘shgan hissa.

THE ROLE OF THE SCIENTIFIC HERITAGE OF REPRESSED PROSECUTOR'S OFFICE EMPLOYEES IN THE DEVELOPMENT OF SCIENCE

Abstract: Today, science is considered one of the most important factors in the development of society. In particular, the field of law also has a significant place for scientific and especially theoretical knowledge. Duringt the Soviet era, many individuals worked in the prosecution system, not only ensuring justice in society but also making a worthy contribution to enlightening the people and advancing the nation. This thesis duscusses the contributions of employees in the

prosecution system to science, their scientific research directions, and the great services they have accomplished in this field.

Key words: Soviet era, repression of 1937-1938, prosecutor's office, political repression, repression, contribution to science.

РОЛЬ НАУЧНОГО НАСЛЕДИЯ РЕПРЕССИРОВАННЫХ РАБОТНИКОВ ПРОКУРАТУРЫ В РАЗВИТИИ НАУКИ

Аннотация: Сегодня наука считается одним из важнейших факторов развития общества. В частности, в правовой сфере научные, особенно теоретические знания, играют значительную роль. В период Советской власти работники прокуратуры, действуя в системе, не только способствовали установления справедливости в обществе, но и внесли достойный вклад в просвещение народа развитие страны. В данной тезисной работе рассматривается вклад сотрудников прокуратуры в науку, направления их научной деятельности, а также их значительные заслуги в этой области.

Ключевые слова: Советская эпоха, репрессии 1937-1938 годов, прокуратура, политическая репрессии, репрессии, вклад в науки .

Kirish. Mustabid tuzum davrida xalqimiz shunday bir og'riqli davrlarni boshdan kechirdiki, o'sha vaqtda insonlar repressiya qilichidan jonlarini omon saqlab qolishning o'zi bir qiyin vaziyatda millat taqdiriga befarq bo'lmagan va xalqining ilmi, ma'rifatli bo'lishi uchun kurashgan soha vakillari talaygina edi va ular orasida huquqni muhofaza qiluvchi organ xodimlarining jasorati va matonati, ayniqsa, taqsinga sazovor.

Qatag'onning eng yuqori bosqichga ko'tarilgan davri 1937-1938 yillarni o'z ichiga olib, "Katta terror" nomi bilan moziyga muhrlandi. Ushbu siyosat natijasida minglab yurtdoshlarimiz qatag'on qilichidan o'tkazildi, GULAG qamoqxonalariga tashlandi. Ularning oila a'zolari ne-ne kulfatlaru, ne-ne azoblar, zo'ravonliklarga duchor qilindi.[1]

Sobiq Sovet Ittifoq davrida "o'zgacha" fiklaydigan tom ma'noda teran tafakkur egalari ular uchun dushman edi. Chunki, bunday shaxslar Ittifoqning kommunistik mafkura bilan sug'orilgan chirkin maqsadlarini amalga oshirish jarayonlarida ularga to'siq bo'ladi degan qarash mavjud edi. Jamiyatning elita guruh namoyondalari turli to'qib chiqarilgan ayblovlar bilan gumdon qilishdi, jamiyatdan siqib chiqarishdi.

Asosiy qism. Katta terror yillarida, ya'ni 1937-yi boshlarida buxorolik jadidlardan 17 nafari Buxoro va Samarqand shaharlarida sovet rejimi tomonidan qamoqqa olinib ularga turli asossiz ayblar qo'yildi. Toshkentda joylashgan

O'zbekiston maxsus xizmati arxivida jami 17 kishining ishi 6 jildda П-31922 raqami bilan saqlanadi.[2]

Ular orasida prokuratura tizimida ishlagan metin irodali elita qatlam vakillari ham mavjud. Bunga misol qilib ham siyosiy, ham ijtimoiy davlat arbobi Abdurahim Yusufzodani keltirishimiz mumkin. Ushbu shaxs siyosiy sohada ham qator mas'ul lavozimlarda faoliyat olib borish bilan bir qatorda ilm yo'lida ham salmoqli ishlar amalga oshirdi.

Adurahim Yusufzoda (1880-1937)-Buxorodagi jadidchilik harakatining taniqli namoyodasi, davlat arbobi va diplomat. U Andijon va Buxorodagi madrasalarda o'qigan. Buxorodagi Ayazbey madrasasiga mudarrislik qilgan (1905-1917). 1912-yil Yosh Buxoroliklar partiyasida faol qatashgan. Milliy Ittihad tashkilotida faol ish olib borgan. A.Yusufzoda Moskvada o'zbek va rus tillarida nashr qilingan "Бухарская жизнь" ("Buxoro hayoti") (1924) jurnalini tashkil etgan va unga muharrirlik qilgan. [2]

Aduarahim Yusufzoda qator jamiyatga foydali bo'lgan demokratik yo'lni tanlagan holda e'tiqod erkinligi, madaniyatimiz va milliy qadriyatlarimizni e'zozlash borasida qator muhim ishlarni amalga oshirgan.

Buxorodagi Mulla Muhammad Sharif madrasasini militsiya organi qamoqxonaga aylantirgach A.Yusufzoda hukumatga murojaat qilib, qamoqxonani boshqa joyga ko'chirilgan. Keyin madrasa qayta tiklanib, Buxoro madaniyat muzeyiga aylantirilgan.[3]

Qoraboy Ermonov 1903-yil Qoraqalpog'istonning Qo'ng'iro't tumanida dunyoga kelgan. 1926-1929 yillar oralig'ida prokuror vazifasida faoliyat yuritgan. Q.Ermonov qoraqalpoq ma'rifatparvar pedagoglari bilan hamkorlikda ko'plab maktab o'quv darsliklarini chiqaradi. 1934-yilda o'zi ham Sayfulgabit Majitov bilan hammualliflikda 5-sinf uchun grammatika darsligini yozadi. 1934-yil Moskvada uning milliy qo'shiqlari 1500 nusxada bosiladi. 1937-1938-yillar oralig'ida sudya lavozimida ish yuritadi.[3]

Mirzo Qo'qonboy 1869-yil 10-sentabrda Qo'qon shahrida dunyoga kelgan. M.Qo'qonboy dastlab tarjimon, so'ng O'zbekiston Adliya xalq komissarligi huzuridagi prokuraturaning tergovchisi vazifasiga ishga olinadi. O'zbekiston Markaziy Davlat arxividagi hujjatlarga qaraganda, 1920-yilda Qo'qonboy Zarafshon okrugi katta tergovchisi va 1924-27 yillar Buxoro prokuraturasida tergovchi vazifasida ishlagan. Qo'qonboy Behbudiy bilan yaqin do'st bo'lgan va "Oyna" jurnalida birga faoliyat ko'rsatgan. Mirzo Qo'qonboy Munavvarqori, Behudiy, Cho'lpon, Vadud Mahmud kabi ma'rifatparvarlar jadidlar bilan yaqin bo'lganligi sababli uni ham jadid sifatida tan olishgan. Qo'qonboy Aduxoliqov hayoti davomida "Namoz shaykasi", "Tog' qizi", "Jizzax qo'zg'aloni", "Istadjon",

”Qamchindan qon tomadi” kabi hamda qator publitsistik asarlar meros qoldirgan.[3]

O’sha davr zamonasining yetuk vallomatlarini yuqorida ko’rganimizdek qatag’on domidan omon qolmagan. Adurahim Yusufzoda, Qoraboy Ermonov, Mirzo Qo’qonboy kabi jamiyatning ziyoli qatlam shaxslari sho’ro hukumatiga qarshi ”qurollanishdi” ya’ni, ular ilm-ma’rifat bilan qurollanishdi va xalq orasiga kirib borish bilan bir qatorda millatni hushyorlikka, siyosiy ongini o’stirishga millatni daxldorlikka chaqirdi. Lekin afsuski, o’zbek xalqining buday timsollari madh etildi.

E’tibor bering: sho’ro qatag’onlarining daxshatli davrida birgina prokuratura tizimining 150 nafar xodimi qirg’in va quvg’inga uchragan, ularning 30 nafari otib tashlangan.[1]

Bolsheviklar hukumatining siyosiy rejimining uzoq muddat yashab kelish jarayoni davomida repressiya siyosatini amalga oshirishda ko’makdosh bo’lgan qo’rqoq millat xoinlarini ham ming afsuski, inkor qila olmaymiz.

Xulosa. Fikrlarim so’ngida shuni xulosa qilishim mumkinki, o’zbek xalqining sara farzandlarining sovet davridagi qorong’u qismati va tarix saboqlari bugungi kunda bizni hushyorlikka da’vat etmoqda. Ular amalga oshirgan va amalga oshirmoqchi bo’lgan tadbirlar aslida hozir ham dolzarbligini yo’qotmagan. O’sha davr ilm fani nafaqat, bugungi va kelgusi taraqqiyotimiz uchun ustun vazifasini o’taydi desam mubolag’a bo’lmaydi. Bugungi dunyoga nazar tashlasak, urush o’chog’ini yoqmoq kayfiyatidagi diktatorlar kam emas va mavjud bo’lish ehtimoli mumkin bo’lgan vaziyatlarga shay turmog’imiz uchun avvalo, ilm-ma’rifat bilan qurollanmog’imiz, siyosiy ongimizni o’stirmog’imiz darkor deb hisoblayman. Zero, davlatimiz Rahbari prezident Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganidek, - “Eng katta boylik-bu aql-zakovat va ilm, eng katta meros-bu yaxshi tarbiya, eng katta qashshoqlik-bu bilimsizlikdir. Taraqqiyotning tamal toshi ham, mamlakatni qudratli, millatni buyuk qiladigan kuch ham bu-ilm-fan, ta’lim va tarbiyadir. Ertangi kunimiz, Vatanimizning yorug’ istiqboli, birinchi navbatda, ta’lim tizimi va farzandlarimizga berayotgan tarbiyamiz bilan chambarchas bogliq”[4]

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. B.Hasanov va b. Ularning aybi – buyuk bo’lgani. – Toshkent: 2021. - B.17.
2. Q.Rajabov. O’zbekistonSSRda Sovet rejimining Qatag’on siyosati va uning oqibatlari (1917-1991y). - Toshkent: 2022. – B. 303-316

3. Shamsutdinov R. Adurahim Yusufzoda – Buxoro Respublikasining prokurori/Adabiyot gazetasi, 2023 yil 17 oktabr, -№22(85)-soni.
4. Shamsutdinov R. va b. Tarixiy xotira beqiyos. – Toshkent: 2024. – B.175-183.
5. Интернет материалларидан: <https://daryo.uz/2023/12/09/mamlakatni-qudratli-millatni-buyuk-qiladigan-kuch-bu-ilm-fan-talim-va-tarbiyadir-shavkat-mirziyoyev>

HUMAN CAPITAL AND EDUCATION THE WAY OF UZBEKISTAN FOR SUCCEED

Shomiev Golib Uktamovich

Ph.D in Economics,

Associate Professor at Navoiy University of Innovations

E-mail: gholib@yandex.ru

Abstract: It is no secret that a good education has the power to change a life. The global challenge for education is not just about providing access, but also ensuring progress. This paper focuses on the educational capital formation trends, especially the legal, organizational and economic aspects which determine the quality and development of the educational system of Uzbekistan. The relationship between government expenditure on education, education index and GDP has considered. Also, in the article has been offered the ways of education capital formation for all levels of the educational system of Uzbekistan.

Keywords: human, education, capital, formation, development, investment, index, expenditure, economic growth, trends.

ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ И ОБРАЗОВАНИЕ ПУТЬ УЗБЕКИСТАНА К УСПЕХУ

Абстрактный: Не секрет, что хорошее образование способно изменить жизнь. Глобальная задача образования заключается не только в обеспечении доступа, но и в обеспечении прогресса. В данной статье рассматриваются тенденции формирования образовательного капитала, в частности правовые, организационные и экономические аспекты, определяющие качество и развитие системы образования Узбекистана. Рассмотрена взаимосвязь между государственными расходами на образование, индексом образования и ВВП. Также в статье предложены пути формирования образовательного капитала для всех уровней системы образования Узбекистана.

Ключевые слова: человек, образование, капитал, формирование, развитие, инвестиции, индекс, расходы, экономический рост, тенденции.

Introduction.

Education is a basic element of the country's socio-economic development. The development of society, ensuring its safety, the quality of life, achieving a world economic level, mastering new technological capabilities and social progress primarily depends on the capital of education and the quality of teaching process.

The most important strategic goal of Uzbekistan is become one of the developed countries of the world and ensure a decent life for its citizens. The organizational, legal and practical aspects, consistent and systemic measures taken fully contribute to the implementation of democratic, political and economic reforms, social transformations aimed at creating broad opportunities for the comprehensive implementation of the professional, intellectual and spiritual potential of a citizen and society as a whole.

Education is one of the fundamental factors of development. Countries can achieve economic development without investment in education capital. Education enriches people's understanding of themselves and world. It improves the quality of their lives and leads to broad social benefits to individuals and society. Education raises people's productivity and creativity and promotes entrepreneurship and technological advances. In addition it plays a very crucial role in securing economic and social progress and improving income distribution.

Literature review.

"There is no salvation in the world except science." This word, noted 12 centuries ago by the Sultan of Hadith, the Imam of the world, Imam Bukhari, has literally become the motto of the modern world. Over period, the relevance of this phrase grew and never diminished. This statement, equal to gold, is relevant today, as has been said at all times.

"The success of the reforms, our gaining a worthy place among the modern developed countries of the world, are primarily associated with the development of science, education and upbringing in the country. If we give good knowledge in kindergarten, secondary and higher education, we will be able to solve the problem of poverty by 60-70% ", - noted the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev [1].

According to Nelson Mandela "Education is the most powerful weapon you can use to change the world"[2]. In the earlier neoclassical models, education was not considered a major input for production and hence was not included in growth models. In the 1960s mounting empirical evidence stimulated the human

investment revolution in economic thought. The seminal works of Schultz in 1961 and Denison in 1962 led to a series of growth accounting studies pointing to education's contribution to the unexplained residuals in the economic growth of western economies. Other researches of Becker in 1964 and Mincer in 1964 looked at the impact of education on earnings or estimated private rate of returns.

From the concept of "educational capital", we turned to the analyzing the concept of "human capital", presented in the works of G. Becker. According to the G. Becker, "investments in human capital are made throughout life, from the time a person is born until his death; these include, first of all, the cost of education, health maintenance, migration associated with a change of job [3].

Research methodology.

The principles of scientific knowledge, the works of scientists which reflected in the publications in field of human capital formation and innovative economic development. Methodological base was the researches of modern economists, legislative and regulatory acts of Uzbekistan and Decrees of the President of the Republic of Uzbekistan "On approval of the concept of development of the public education system of the Republic of Uzbekistan until 2030" and "On approval the concept of development of the higher education system of the Republic of Uzbekistan until 2030 "; Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan "On approval of the concept of development of the preschool education system of the Republic of Uzbekistan until 2030".

There has been used the methods of logical, statistical, comparative, economic and mathematical analysis, correlation and regression analysis, expert assessments as well.

Analysis and results.

Education has a significant impact to solution of the entire spectrum of economic, political, social and humanitarian problems as an essential element of human development. Our well-being and future in general depend on the quality of education. During the twentieth century, education, skills, and the acquisition of knowledge has become crucial determinants of a person's and a nation's productivity.

According to World Bank report "Changing the level of welfare of nations" will be only through human capital, which include knowledge, talents, skills and abilities of people constitutes the main wealth of the country. Thus, the well-being of developed countries is provided by human capital by 68%, and in developing countries - only by 41% [4].

Currently, education is facing with a global problem of Pandemic COVID-19. It led to the largest failure in modern history in the education system around

the world. As of mid-July 2020, schools have closed in more than 160 countries, affecting nearly a billion students. At least 40 million children worldwide were denied education during the critical preschool year. Parents, especially women, had to shoulder the heavy burden of caring for and homeschooling their children. The pandemic had a profound impact on education, closing schools almost everywhere on the planet, in the biggest shock to all education systems in our lives. The damage will be even more severe as the health emergency escalates into a deep global recession. School closures nationwide affected more than 1.254 billion students worldwide (72.9% of the world's students), while school closures in some regions affected more than 283 million students. [5] Due to the closure of schools and universities due to the spread of COVID-19, every fifth student in the world did not attend school [6]. School closures have led to loss of education, increased dropout rates and increased inequality, while the economic shock exacerbated the damage, reducing the supply and demand for education. Together, these factors have caused long-term damage to human and educational capital.

Moreover, the corona virus pandemic threatened educational progress around the world through two main factors: the near-total closure of schools at all levels and the economic downturn triggered by the response to the pandemic. The corona virus pandemic is hitting education and training systems with such devastating impact that it will be felt for decades to come, including an economic loss of 44 billion USD in Central Asia. This is not the most pessimistic scenario [7]. Despite the delivery of lessons on radio, TV and the Internet, as well as the best efforts of teachers and parents, many students are still out of reach. Students with disabilities, members of minorities and low-income communities, refugees, and residents of remote areas are most at risk of hopelessly falling behind in education” [8]. We live at a turning point for the future of children and youth around the world. The decisions that individual countries and international organizations are making now will have long-term implications for the lives of hundreds of millions of young people and the prospects for the world's development for decades to come. If countries move quickly to support lifelong learning, they can mitigate the damage and even turn recovery into new opportunities. The experts propose measures to achieve this goal, dividing them into three overlapping stages: "coping policy", "continuous management" and "improvement and acceleration". In the first phase, the government successfully dealt with school closings, protecting health and safety and doing everything possible to prevent student learning losses through distance education. At the same time, countries need to start planning for school reopening. This means

preventing dropout, ensuring a healthy school environment, and adopting new methods to promote rapid recovery of learning in key areas after students return to school [9].

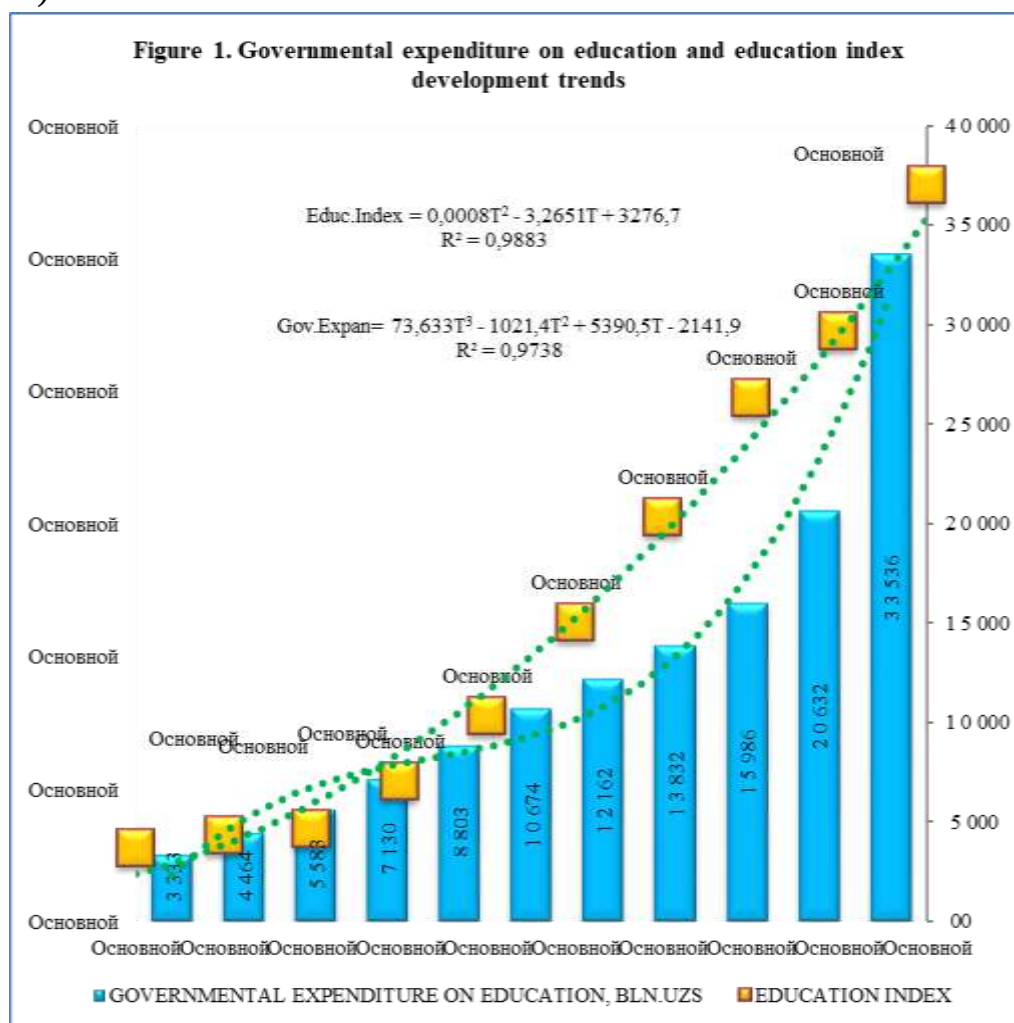
In this research analyzed the education capital formation trends, particularly, the legal norms, organizational and economic aspects which determine the quality and development trends of the educational system of Uzbekistan. Nowadays, the education system of Uzbekistan is renovating, the preparation of qualified and developed generation has been raised to the level of the main priorities of state policy. When we are analyzing the current situation of education capital in Uzbekistan, it is important to increase its position in international rankings. According to the annual report of the United Nations, Uzbekistan ranks is 7 in the education index (adult literacy index and the index of the cumulative share of students which are receiving education) among the CIS countries, and 73rd among 189 countries of the world [10].

Educational capital is the main component of human capital and includes the following as below:

- it is the main value of society and the main factor of economic growth;
- the formation of the capital of education requires significant costs from the person himself and the whole society;
- educational capital in the form of skills and abilities is a certain reserve;
- educational capital can be worn out morally, economically change its value and amortized;
- investments in educational capital provide a higher income in the future;
- investments in educational capital give a rather significant volume, long-term, integral economic and social effect;
- investment period for the capital of education is much longer than that of any other capital.

Governmental expenditure on education and education index. Prior to the nineteenth century, systematic investment in human capital was not considered especially important in any country. Expenditures on schooling, on-the-job training, and other similar forms of investment were quite small. This began to change radically during this century with the application of science to the development of new goods and more efficient methods of production. During the twentieth century, education, skills, and the acquisition of knowledge have become crucial determinants of a person's and a nation's productivity. No country has achieved constant economic development without considerable investment in education. Previous studies have shown handsome returns to various forms of human capital accumulation: basic education, research, training,

learning-by-doing and aptitude building. In 2019, to the social sphere of Uzbekistan spent 79.7% of state budget expenditures, 28.4% are for education and 12.7% for healthcare. The annual increase in state budget expenditures on education is from 6-8%. More than 70% of government expenditure allocated for secondary education [11]. Annual government expenditure on education ranges from 6.4 - 7.3% of GDP, since this figure reaches 7.7% in countries with a high education index [12]. The trends of government expenditure on education in Uzbekistan is described by the nominal correlation-regression model [13] (Figure1):

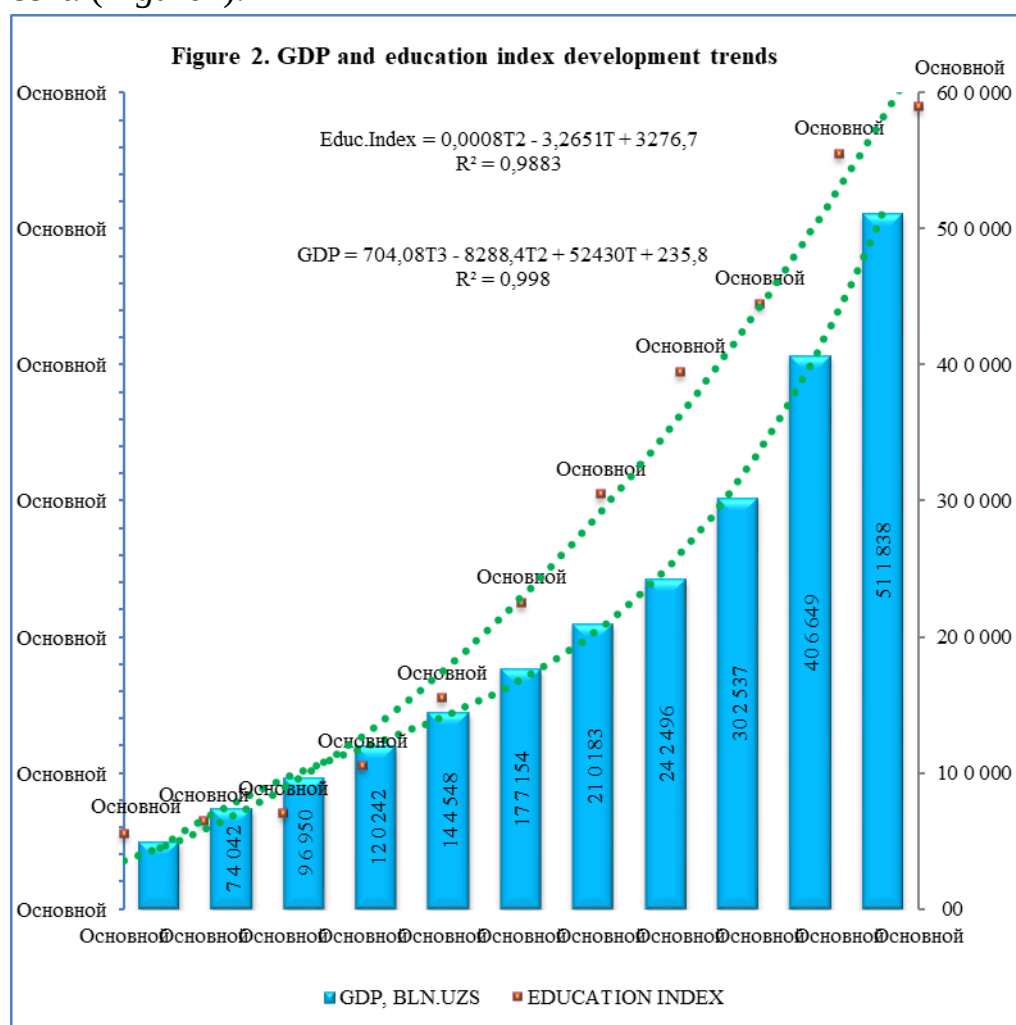
Source: The statistical data of the State Committee of the Republic of Uzbekistan.
Available at: <https://stat.uz/ru>

- $Gov. Exp = 73.633T^3 - 1021.4T^2 + 5390.5T - 2141.9$ is the estimated value of the state budget expenditures on education in Uzbekistan, T - year.
- Correlation coefficient = 0.91.
- Coefficient of determination $R^2 = 0.9883$.

In 2019, the education index of Uzbekistan amounted to 0.718, if compare with 2009, it increased by 17%, the average annual growth is 1.6%. The change in the education capital index of in Uzbekistan is described by a polynomial correlation-regression model [14]:

- $Educ.Index = 0.0008T^2 - 3.2651T + 3276.7$ is the calculated value of the education index of Uzbekistan, T is the year;
- Correlation coefficient = 0.97.
- Coefficient of determination $R^2 = 0.9883$

Governmental expenditure on education is directly proportional to education capital formation. A paired regression and correlation model of the influence of government expenditure on education capital formation shows that an increase in government expenditure on education by 1 percent will lead to an increase in education capital by 1.2 percent. A paired regression and correlation model of the impact of the education index on the country's GDP shows that an increase in the education index by 1 percent will lead to an increase in GDP by 1.6 percent. (Figure2).

Source: The statistical data of the State Committee of the Republic of Uzbekistan.

Conclusion and recommendations:

- educational capital is the main component of human capital and includes the following features: in modern conditions, it is the main value of society and the main factor of economic growth;
- it is necessary to develop a concept of educational capital and include it in the theoretical foundations of education. In modern conditions it is educational capital are basic factor of competitiveness, economic growth and efficiency. The concept of educational capital can be seen as an extension of the general theory of investment to the sphere of human resources. We assume that each person, making a decision to enter, for example, a university, knows that his future income depends on the level of education, and makes his choice consciously;
- due to the closure of schools and universities in connection with the spread of COVID-19, every fifth student in the world did not attend school. School closures have resulted in learning losses, increased dropout rates and rising inequality, while the economic shock has exacerbated the damage, reducing the supply and demand for education. Together, these factors have brought long-term damage to human capital and education capital, welfare. The damage must be mitigated and even turned recovery into new opportunities. Measures need to be developed to achieve this goal, dividing them into three overlapping stages: coping policy, continuous management and improvement and acceleration;
- government spending on education is directly proportional to the formation of education capital. A paired regression and correlation model of the impact of government spending on education capital formation shows that an increase in education spending by 1 percent will lead to an increase in education capital by 1.2 percent;
- steam regression and correlation model influence on education index shows that an increase in the education index of 1 percent would result in an increase of GDP by 1.6 percent;
- the analysis shows the lack of quality and results of measures taken in the preschool education system. There are still a number of systemic problems and shortcomings that hinder the successful implementation of governmental policy in the development of preschool education. In the current system of preschool education, there are no variable programs, alternative, flexible educational models for preparing children for school are not sufficiently developed, and special governmental educational programs, following the example of developed

countries, have not been introduced, providing for social, personal, emotional, speech, mathematical, physical and creative development, familiarization with the surrounding world.

- teaching personnel of public preschool educational institutions have specialized secondary education that are not adequately prepare children for school. In addition, due to the lack of systemic structural and organizational monitoring of the quality of preschool education, the effectiveness and quality of the learning process in preschool educational institutions does not meet modern requirements;
- for the further development of the preschool education system, we consider it expedient: the introduction into the preschool education system of fundamentally new approaches to training, retraining, advanced training, selection and development of workers in the preschool education system; the formation of an effective innovative system of preschool education that provides all children with equal opportunities to receive quality preschool education; implementation of institutional transformations of the preschool education system based on the typical and species diversity of preschool educational institutions, the formation of a healthy competitive environment in this area; ensuring full coverage of six-year-olds with compulsory free one-year preparation for primary education;
- the volume of the average cost of education per student in the Republic of Uzbekistan is significantly inferior to similar indicators in other developing countries. Lack of investment in education has a negative impact on the material and technical base of educational institutions;
- raising the content of higher education to a qualitatively new level, establishing a system for training highly qualified personnel; ensuring the academic independence of higher educational institutions;
- today's theoretical knowledge is largely divorced from practical activities. Most people who have graduated from a university say that they do not feel ready to start practice. Thus, according to the sociological survey 2019–2020, only 18% are satisfied with the knowledge they have acquired and can confidently apply it. This is due to poor practical training, a weak link between the theoretical material taught and practice, and an outdated education system that no longer meets the rapidly changing labor market conditions;
- corruption in the education system is a multifaceted and multi-level phenomenon. Many laws have been adopted against corruption, but their effectiveness has not yet been assessed; low continuity between all "stages" of the educational process negatively affects the quality of education and interferes with

the deep mastery of knowledge by students. “Today, none of our universities is included in the list of the 1000 best universities in the world. The National University of Uzbekistan, the country's largest university, also ranks 3971 in the international Web metrics ranking, which makes a global ranking of about 30,000 universities around the world. In other ratings, it takes 4080 place.

- 78% of those surveyed in 2020 said that the knowledge gained at school is not enough to successfully pass the entrance exams to universities;

- constant underfunding of educational institutions, which negatively affects the level of salaries of workers in the field of education and the prestige of professions.

- today's contingent of students is aimed at reading information. As a consequence - the inability to use it in solving production and social problems. It is necessary to reorient the educational process towards reflection and research. So, in high school, students are not taught, but prepared through a tutor. As a result, applicants come to the university with high test scores, but the depth and quality of their knowledge do not show positive results.

Thus, there are problems at almost every level of the system, and their solution is the most important strategic task of Uzbekistan. The new era requires new reforms that can improve the educational level of the citizens of Uzbekistan, increase the number of qualified employees and raise the quality of education in Uzbekistan to international standards. Achieving the set target parameters requires an increase in both quantitative and qualitative indicators of the entire education system. Despite the various levers of government at the disposal of the state, the effectiveness of regulation of the education system remains low, as evidenced by the unresolved problem of the quality of education. This requires a systemic reform and radical improvement of the education system in the country, raising the process of training highly qualified personnel with modern knowledge and high spiritual and moral qualities to a qualitatively new level.

References

1. Shavkat Mirziyoyev. Education can reduce poverty. Available at: <https://www.gazeta.uz/ru/2020/06/28/namangan/>
2. Nelson Mandela. Long walk to freedom. Available at: <https://zelalemkibret.files.wordpress.com/2012/01/the-autobiography-of-nelson-mandela.pdf>
3. Dobrynin A.I. *Human capital in a transitional economy: formation, assessment, efficiency*/Nauka, 1999.309 p

4. Lilia Burunchuk. Investment in the future. Available at: <https://www.gazeta.uz/ru/2018/09/04/education/>
5. From disruption to recovery. Available at: <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse>
6. UNESCO mobilizes education ministers to face the COVID-19 crisis. Available at: <https://en.unesco.org/news/one-five-learners-kept-out-school-unesco-mobilizes-education-ministers-face-covid-19-crisis>
7. Pandemic could lead to human development crisis in Central Asia. Available at: <https://www.gazeta.uz/ru/2020/08/06/ca-education/>
8. UN General Secretary outlines a plan to save global education amid a pandemic. Available at: <https://news.un.org/ru/story/2020/08/1383092>
9. International research reveals the impact of the pandemic on education. Available at: <https://sn.ria.ru/20200508/1571136232.html>
10. Rating of countries of the world by education level index. Available at: <https://gtmarket.ru/ratings/education-index>
11. Review of the higher education system. Available at: http://eacea.ec.europa.eu/education/Eurydice/euryedia_en.php
12. The statistical data of the State Committee of the Republic of Uzbekistan. Available at: <https://stat.uz/ru>
13. The statistical data of the State Committee of the Republic of Uzbekistan. Available at: <https://stat.uz/ru>
14. The statistical data of the State Committee of the Republic of Uzbekistan. Available at: <https://stat.uz/ru>

IMPLEMENTATION OF PAIR-ASSESSMENT TO IMPROVE STUDENTS' SPEAKING COMPETENCE IN FLIPPED CLASSES

Jalilova Guzal G'ulomovna
English teacher, Profi Universitety (Navoiy branch)
+998 910879796, guzalina-jalilova@mail.ru

Abstract: This article analyzes the effectiveness of pair assessment's role in corporation with the flipped classroom method on the speaking skills of first year university students in "Practice of language aspects" focusing on grammar and vocabulary. The study targets five speaking skills components which include: pronunciation, fluency, accuracy, critical thinking, and self-confidence. Results

demonstrate that when pair assessment is used within the context of the flipped classroom model, there are significant gains in speaking proficiency. These results highlight the pair assessment with respect to its potential for increasing deeper engagement and skill development among English language learners.

Keywords: Pair assessment, flipped classroom, speaking competence, critical thinking, language learning, pronunciation, fluency, accuracy, hesitation.

ВНЕДРЕНИЕ ПАРНОЙ ОЦЕНКИ ДЛЯ УЛУЧШЕНИЯ УСПЕВАЕМОСТИ СТУДЕНТОВ РАЗГОВОРНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ В ПЕРЕВЕРНУТЫХ КЛАССАХ

Аннотация: В этой статье анализируется эффективность роли парной оценки в сотрудничестве с методом перевернутого класса в навыках говорения студентов первого года обучения в университете по программе «Практика языковых аспектов», уделяя особое внимание грамматике и словарному запасу. Исследование нацелено на пять компонентов навыков говорения, в том числе: произношение, беглость, точность, критическое мышление и уверенность в себе. Результаты показывают, что при использовании парной оценки в контексте модели перевернутого класса наблюдается значительный рост навыков говорения. Эти результаты подчеркивают парную оценку с точки зрения ее потенциала для повышения более глубокой вовлеченности и развития навыков среди изучающих английский язык.

Ключевые слова: парная оценка, перевернутый класс, речевая компетентность, критическое мышление, изучение языка, произношение, беглость, точность, нерешительность.

Speaking, as one of the core language skills, requires not only understanding grammar and vocabulary but also the ability to communicate effectively and confidently in real-time. However, many language learners face difficulties such as hesitation, lack of fluency, and issues with pronunciation, which may impede their ability to communicate effectively. Pair assessment, an active form of assessment, can play a pivotal role in addressing these challenges. In our research context, “Practice of language aspects” is a subject which aims not only to enhance students’ grammar, vocabulary and discourse literacy, but also enable them to put this knowledge into active practice. As the subject is due to deliver a lot of theoretical data, time allocated to face-to-face classes is tend to be devoted to passive input (listening to the lecture) and few exercises to practice, offering almost no exposure to productive skills (speaking and writing). Thus, many students still have various problems in communication. Since the students

in this research are future English teachers, they are required to be good at both fluency and accuracy. Considering these shortcomings, implementing flipped classroom model along with pair-assessment method would be a possible solution.

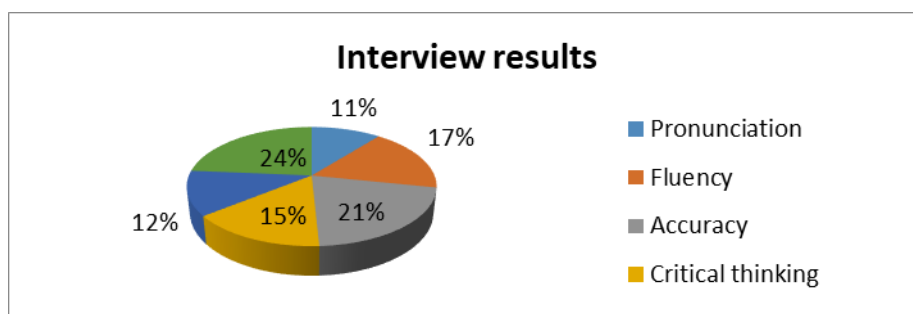
In a flipped classroom, learners are usually given instructional materials outside of the classroom, such as videos or readings, while the time spent in class is dedicated to interactive tasks like group discussions, problem-solving, and collaborative learning (Bergmann & Sams, 2012) [1]. Numerous studies have emphasized the advantages of this approach, especially in language education. For example, Doman (2018) discovered that flipped classrooms enhance student engagement and retention in language classes. This model encourages active learning, which is essential for developing skills in language learners, especially in speaking, where practice in real-time is crucial [2].

In pair assessment students evaluate one another usually in pairs, and offer constructive feedback. This method of peer interaction is recognized for promoting critical thinking and enhancing engagement with the content. As noted by Topping (2009), peer assessment encourages collaborative learning and aids in the development of skills [3].

As for speaking proficiency, pair assessment enables students to refine their speaking abilities while obtaining immediate feedback, which can prove to be more advantageous than receiving input solely from the instructor.

Studies have indicated that peer assessment effectively enhances speaking skills. For instance, Sheppard (2005) discovered that students participating in peer assessment activities showed improvements in both pronunciation and fluency [4]. Furthermore, students involved in collaborative learning, such as pair assessment, demonstrate greater critical thinking and problem-solving capabilities (Boud, 2000) [5]. The interactive aspect of pair assessment fosters a supportive environment where students can navigate their hesitation and shyness, thereby building greater confidence in their speaking skills.

The interview results revealed that most percentage of students felt satisfied with this method of teaching, as it is illustrated in the following graph:

Picture 1. Results of interview after post-speaking tests

As it is shown in the graph, the largest proportion of participants acknowledge the benefits of this method in terms of “feedback on mistakes” (88%), “accuracy (78%) and fluency (65%). As for the categories of critical thinking, pronunciation, and overcoming hesitation/shyness, they received 56%, 40%, and 45% of votes, respectively.

According to the interview results, students’ have found accuracy, fluency (72%) and discourse management (80%) the most difficult aspects of speaking. Individual presentations (60%), pair role plays (78%) and retelling (85%) activities are most preferable ones to accomplish during classes. As for assessment types, most students demonstrated high level of enthusiasm to try more engaging types of assessment including, peer-assessment (70%) after speaking performance. Engagement rate of students took place more with a teacher rather than their peers during lessons. In the interview, participants claimed that they need more peer-interaction (70%) to practice spoken patterns covered in the lesson. In general, most students satisfied with the speaking activities organized in their lesson, still offering some innovative forms focusing on contextual input during grammar and vocabulary lessons.

The students were given the following criteria for evaluating their speaking performance:

Table 1. “Pair-assessment” on speaking competence

B2	Grammar and vocabulary	Discourse management	Pronunciation	Interactive communication
5	✓ Shows a good degree of control of a range of simple and some complex grammatical forms. ✓ Uses a range of appropriate vocabulary to give and exchange views on a wide range of familiar topics.	✓ Produces extended stretches of language with very little hesitation. ✓ Contributions are relevant and there is a clear organization of ideas. ✓ Uses a range of cohesive devices and discourse markers.	✓ Is intelligible. ✓ Intonation is appropriate. ✓ Sentence and word stress is accurately placed. ✓ Individual sounds are articulated clearly.	✓ Initiates and responds appropriately, linking contributions to those of other speakers. ✓ Maintains and develops the interaction and negotiates towards an outcome.
4	Performance shares features of Bands 3 and 5.			
3	✓ Shows a good degree of control of simple grammatical forms, and attempts some complex grammatical forms. ✓ Uses a range of appropriate vocabulary to give and exchange views on a range of familiar topics.	✓ Produces extended stretches of language despite some hesitation. ✓ Contributions are relevant and there is very little repetition. ✓ Uses a range of cohesive devices.	✓ Is intelligible. ✓ Intonation is generally appropriate. ✓ Sentence and word stress is generally accurately placed. ✓ Individual sounds are generally articulated clearly.	✓ Initiates and responds appropriately. ✓ Maintains and develops the interaction and negotiates towards an outcome with very little support.
2	Performance shares features of Bands 1 and 3.			
1	✓ Shows a good degree of control of simple grammatical forms. ✓ Uses a range of appropriate vocabulary when talking about everyday situations.	✓ Produces responses which are extended beyond short phrases, despite hesitation. ✓ Contributions are mostly relevant, despite some repetition. ✓ Uses basic cohesive devices.	✓ Is mostly intelligible, and has some control of phonological features at both utterance and word levels.	✓ Initiates and responds appropriately. ✓ Keeps the interaction going with very little prompting and support.
0	Performance below Band 1.			

According to the final mathematical analysis gained via post-speaking assessment, the average performance of the experimental group accounted for 16,25% whereas 7,62 for control group. The largest gains were seen in fluency and accuracy, while critical thinking also showed notable improvement.

The results from the student interviews reveal that the majority of participants found pair assessment valuable, especially for receiving feedback on mistakes, which was acknowledged by 88% of students. This finding is consistent with previous research suggesting that peer feedback fosters self-awareness and encourages active learning.

In terms of critical thinking, while there was an improvement, the gains were less pronounced compared to fluency and accuracy. The finding that only 56% of students reported improvements in critical thinking may suggest that the

primary focus of pair assessment within this flipped classroom setup was on language production rather than analytical thinking. Similarly, while there was some improvement in students' pronunciation (40%) and overcoming hesitation or shyness (45%), these aspects appeared to be less affected by the intervention. This could be due to the nature of pair assessment, where students may feel more comfortable practicing with a peer but may still lack the confidence or specific strategies to work on their pronunciation or address anxiety. It suggests that while pair assessment can be beneficial in addressing some aspects of speaking competence, additional methods or more targeted interventions might be necessary to overcome these particular barriers. For instance, individualized pronunciation exercises or specialized interventions to address anxiety could complement the benefits of pair assessment.

Conclusion

Evaluating peers in a flipped classroom environment significantly boosts the speaking skills of first-year university students. The findings of this research indicate that students participating in pair assessment activities experience notable enhancements in their pronunciation, fluency, accuracy, and critical thinking abilities.

References

1. Bergmann, J., & Sams, A. (2012). Flip your classroom: Reach every student in every class every day. International Society for Technology in Education.
2. Boud, D. (2000). Sustainable assessment. *Studies in Higher Education*, 22(1), 2-23.
3. Doman, A. (2018). Flipped classrooms in language learning: An exploration of outcomes and practices. *Journal of Language Teaching*, 15(2), 78-94.
4. Sheppard, K. (2005). Peer assessment in higher education: A framework for integrating formal and informal learning. *Journal of Peer Learning*, 3, 30-45.
5. Topping, K. J. (2009). Peer assessment. *Theory Into Practice*, 48(1), 20-27.

INGLIZ TILI O'QITISH METODIKASIDA FANLARARO MUSTAQIL TA'LIM TOPSHIRIQLARI ORQALI KASBIY KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISH

Ismailova Guzal Fayzullayevna
Navoiy davlat universiteti
Tayanch doktoranti
+998913321252, ismailovaguzal545@gmail.ru

Annotatsiya. Ushbu maqola ingliz tili o'qituvchilari bo'lajak mutaxassislarning professional kompetensiyasini rivojlantirishni Ingliz tili o'qitish metodikasi va Maktabgacha ta'limda ingliz tili o'qitish metodikasi fanlarini integratsiyalashgan holda mustaqil vazifalar orqali o'rganadi. Tadqiqot tanqidiy fikrlash, amaliy qo'llash va reflektiv amaliyotni rivojlantiruvchi vazifalarni ishlab chiqadi, bu esa o'z-o'zini boshqaradigan ta'limni rag'batlantiradi. Natijalar metodologik tushunchaning yaxshilanishi, amaliy ko'nikmalarning rivojlanishi va professional kompetensiyaga bo'lgan ishonchning oshganini ko'rsatadi. Tadqiqot natijalari turli ta'lim kontekstlarida o'qituvchilarni tayyorlashda fanlararo yondashuvlarning ahamiyatini ta'kidlaydi va o'qituvchilarni tayyorlash dasturlari uchun muhim xulosalar beradi.

Kalit so'zlar: kasbiy kompetensiya, fanlararo vazifalar, mustaqil ta'lim, ingliz tili o'qitish metodikasi, maktabgacha ta'lim, reflektiv amaliyot, bo'lajak o'qituvchilar, o'z-o'zini boshqaradigan ta'lim.

РАЗВИТИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПОСРЕДСТВОМ МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫХ САМОСТОЯТЕЛЬНЫХ ЗАДАНИЙ В МЕТОДИКЕ ПРЕПОДАВАНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Аннотация. Статья посвящена исследованию развития профессиональной компетентности будущих учителей английского языка посредством междисциплинарных самостоятельных заданий, интегрирующих дисциплины Методика преподавания английского языка и Методика преподавания английского языка в дошкольном образовании. В исследовании разработаны задания, способствующие развитию критического мышления, практического применения знаний и рефлексивной практики, что стимулирует самоуправляемое обучение. Результаты показывают улучшение понимания методологии, развитие практических навыков и повышение уверенности в профессиональной компетентности. Выводы подчеркивают ценность междисциплинарных подходов в подготовке учителей к работе в различных образовательных контекстах и имеют значение для программ подготовки педагогов.

Ключевые слова: Профессиональная компетентность, междисциплинарные задания, самостоятельное обучение, методика преподавания английского языка, дошкольное образование, рефлексивная практика, будущие учителя, самоуправляемое обучение.

DEVELOPING PROFESSIONAL COMPETENCE THROUGH INTERDISCIPLINARY INDEPENDENT TASKS IN ENGLISH TEACHING METHODOLOGY

Annotation. This article examines the development of professional competence in pre-service English teachers through interdisciplinary independent tasks, integrating *The Methodology of Teaching English* and *The Methodology of Teaching English in Preschool Education*. The study designs tasks that promote critical thinking, practical application, and reflective practice, fostering self-directed learning. Results indicate enhanced methodological understanding, improved practical skills, and increased confidence in professional competence. The findings highlight the value of interdisciplinary approaches in preparing teachers for diverse educational contexts, with implications for teacher education programs.

Keywords: Professional competence, interdisciplinary tasks, independent study, English teaching methodology, preschool education, reflective practice, pre-service teachers, self-directed learning.

Introduction

In the rapidly evolving field of education, developing professional competence in future English teachers requires innovative approaches that go beyond traditional classroom instruction. Independent study, when designed thoughtfully, can empower students to take ownership of their learning, fostering skills such as problem-solving, critical analysis, and adaptability. This study focuses on the integration of interdisciplinary independent tasks within two subjects: *The Methodology of Teaching English* and *The Methodology of Teaching English in Preschool Education*. By combining these disciplines, students are encouraged to explore the interconnectedness of teaching methodologies across different educational stages, thereby enhancing their professional readiness.

The primary objective of this research is to design and evaluate interdisciplinary tasks that promote independent learning while addressing the unique demands of teaching English in diverse contexts. This article outlines the theoretical framework, task design, implementation process, and outcomes of the study, offering insights for educators and researchers interested in competency-based education.

Theoretical Framework

The concept of professional competence in teaching encompasses a blend of knowledge, skills, and attitudes that enable educators to perform effectively in their roles (European Commission, 2013). Independent study aligns with constructivist theories, which emphasize active learning and the construction of

knowledge through experience (Vygotsky, 1978). Interdisciplinary approaches further enhance this process by encouraging students to draw connections between related fields, fostering holistic understanding (Klein, 1990).

In the context of English teaching, interdisciplinary tasks can bridge general methodologies (applicable to various age groups) with specialized approaches (such as preschool education). For instance, while *The Methodology of Teaching English* focuses on strategies like task-based learning and communicative approaches, *The Methodology of Teaching English in Preschool Education* emphasizes play-based and sensory-rich activities. Integrating these subjects through independent tasks allows students to explore how theoretical principles can be adapted to different developmental stages.

Methodology

1 Task Design

The interdisciplinary independent tasks were designed to meet the following objectives:

1. Encourage critical reflection on teaching methodologies.
2. Promote the application of theoretical knowledge to practical scenarios.
3. Foster collaboration and self-directed learning.

Three types of tasks were developed:

Comparative Analysis Task: Students analyzed lesson plans for teaching English to primary school students and preschoolers, identifying similarities and differences in methodological approaches.

Lesson Design Task: Students created integrated lesson plans that could be adapted for both primary and preschool settings, incorporating elements from both subjects.

Reflective Journal Task: Students maintained a journal to document their learning process, reflecting on challenges and insights gained from the tasks.

The study involved 30 pre-service teachers enrolled in a teacher education program at a university. Participants were in their final year of study and had completed coursework in both *The Methodology of Teaching English* and *The Methodology of Teaching English in Preschool Education*.

The tasks were implemented over a 12-week period. Students worked independently but were encouraged to collaborate during peer-review sessions. Instructors provided initial guidance on task requirements and offered feedback at key milestones. The tasks were assessed based on creativity, methodological accuracy, and reflective depth.

Data Collection

Data were collected through:

Student submissions (lesson plans, analyses, and journals).

Semi-structured interviews with 10 participants to explore their experiences.

Pre- and post-task surveys to measure perceived professional competence.

Results

The findings revealed several key outcomes:

1. **Enhanced Methodological Understanding:** Students demonstrated a deeper understanding of how teaching methodologies can be adapted across age groups. For example, in the comparative analysis task, 85% of participants successfully identified how communicative approaches could be modified for preschoolers using songs and games.
2. **Improved Practical Skills:** The lesson design task resulted in innovative lesson plans that integrated storytelling and role-play, showcasing students' ability to apply theoretical knowledge creatively.
3. **Increased Reflective Capacity:** The reflective journals highlighted students' growth in self-awareness, with many noting how the tasks challenged their assumptions about teaching young learners.
4. **Positive Perceptions of Competence:** Post-task surveys indicated a 30% increase in students' confidence in their professional competence compared to pre-task surveys.

Interviews further revealed that students valued the autonomy provided by independent tasks, as it allowed them to explore their interests while developing practical skills. However, some participants noted challenges in managing time and integrating interdisciplinary content, suggesting the need for additional scaffolding in future iterations.

Discussion

The results underscore the potential of interdisciplinary independent tasks to develop professional competence. By engaging with both *The Methodology of Teaching English* and *The Methodology of Teaching English in Preschool Education*, students were able to see the broader applicability of teaching strategies, which is critical in today's diverse educational landscape. The tasks also fostered essential skills such as critical thinking, creativity, and self-regulation, aligning with the demands of modern teaching professions. However, the study also highlights areas for improvement. Time management emerged as a challenge, suggesting that future tasks could incorporate structured timelines or intermediate deadlines. Additionally, while the tasks encouraged collaboration, more opportunities for peer interaction could further enhance learning outcomes.

Conclusion

This study demonstrates that interdisciplinary independent tasks are a powerful tool for developing professional competence in pre-service English teachers. By integrating *The Methodology of Teaching English* and *The Methodology of Teaching English in Preschool Education*, the tasks enabled students to bridge theoretical knowledge with practical applications, preparing them for the complexities of teaching in diverse contexts. Educators are encouraged to adopt similar approaches, ensuring that tasks are carefully designed to balance autonomy with adequate support. Future research could explore the long-term impact of such tasks on teachers' classroom performance or investigate their applicability in other subject areas. As education continues to evolve, fostering professional competence through innovative, self-directed learning will remain a critical priority.

References

1. European Commission. (2013). *Supporting teacher competence development for better learning outcomes*. Brussels: European Commission.
2. Klein, J. T. (1990). *Interdisciplinarity: History, theory, and practice*. Detroit: Wayne State University Press.
3. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
4. Ismailova G.F Talabalarda mustaqil ta'lim orqali kasbiy kompetensiyani shakllantirishning konseptual asoslari. "Namdu ilmiy axborotnomasi", 2024, 7-son, 420–422-betlar.
5. Ismailova G.F. "Mustaqil ta'lim olishda integratsion metodlarni takomillashtirish" Til va adabiyot.uz 2023-yil 8 son.
6. Ismailova G.F. "Pedagogika oliy o'quv yurti chet tili yo'nalishi talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etishda tizimli yondashuvlar" SCIENCEPROBLEMS.UZ-Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари. № 4 (3) 2023 йил

HUQUQ DARSLARIDA ILG'OR PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR QO'LLASH ORQALI TA'LIM SIFATINI OSHIRISH YO'LLARI

Rizokulova Parvina Farxodovna

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti
Samarqand filiali 1-kurs Psixologiya fani magistranti
Samarqand shahar 31-maktab
Tarbiya va Huquq fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada huquq fanini o'qitishda ilg'or pedagogik texnologiyalarni joriy etish orqali ta'lim sifati va samaradorligini oshirish masalalari yoritilgan. Ta'lim jarayonida zamonaviy yondashuvlarni qo'llash, talabalar faoliyatini faollashtirish, mustaqil fikrlash, tahlil qilish va qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. O'qituvchilar huquq darslarida interaktiv metodlar, axborot-kommunikatsion texnologiyalar va loyiha asosidagi ta'limni qo'llash orqali o'quvchilarda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni shakllantirish imkoniyatlarini tahlil qilgan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, ilg'or pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish ta'lim mazmuni va sifatining oshishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: ilg'or pedagogik texnologiyalar, huquq ta'limi, ta'lim sifati, interaktiv metodlar, axborot-kommunikatsion texnologiyalar (akt), huquqiy ong.

WAYS TO IMPROVE THE QUALITY OF EDUCATION THROUGH THE USE OF ADVANCED PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN LAW LESSONS

Annotation: This article explores the ways to improve the quality and effectiveness of education by implementing advanced pedagogical technologies in teaching law. The study emphasizes the activation of student participation, development of independent thinking, analytical skills, and decision-making abilities. It highlights the importance of using modern teaching methods and information –communication technologies (ICT) to foster legal knowledge and civic awareness among students. Research findings show that effective use of advanced pedagogical technologies has a positive impact on the essence and quality of education.

Key words: advanced pedagogical technologies, legal education, quality of education, interactive methods, information and communication technologies (ICT), legal awareness.

ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ ЧЕРЕЗ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПЕРЕДОВЫХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ ПРАВА

Аннотация: В данной статье рассматриваются пути повышения качества и эффективности образования посредством внедрения передовых педагогических технологий в преподавание права. Подчеркивается важность активизации деятельности учащихся, развития их самостоятельного мышления, аналитических способностей и навыков принятия решений. Особое внимание уделяется применению современных методов обучения и информационно-коммуникационных

технологий (ИКТ) для формирования правовых знаний и гражданского самосознания у школьников. Результаты исследования показывают, что эффективное использование передовых педагогических технологий положительно влияет на содержание и качество образования.

Ключевые слова: передовые педагогические технологии, правовое образование, качества образования, интерактивные методы информационно-коммуникационные технологии (ИКТ), правовое сознание.

Zamonaviy ta'lim tizimida sifatli bilim berish, o'quvchilarning bilim, ko'nikma va kompetensiyalarini rivojlantirishda ilg'or pedagogik texnologiyalarning o'rni beqiyosdir. Ayniqsa, huquq fanini o'qitishda ushbu texnologiyalarni samarali qo'llash, nafaqat o'quvchilarda fanga nisbatan qiziqishni oshiradi, balki ularning huquqiy ong va madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi. Bugungi kunda global integratsiya, axborot texnologiyalari rivojlanishi va fuqarolik jamiyati shakllanishi sharoitida o'quvchilarning huquqiy bilimlarini chuqurlashtirish dolzarb masalaga aylanmoqda. Shu nuqtai nazardan, huquq darslarida ilg'or pedagogik texnologiyalarning tatbiqi ta'lim sifatini oshirish yo'lida muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Ilg'or pedagogik texnologiyalar — bu o'quvchilarning shaxsiy faolligini, ijodkorligini va mustaqil fikrlash salohiyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan zamonaviy ta'lim metodlaridir. Huquq darslarida bunday yondashuvlarni qo'llash orqali o'quvchilar nazariy bilimlarni hayotiy misollar asosida mustahkamlab boradilar, o'z fikrini asoslab berish va huquqiy muammolarga nisbatan tanqidiy yondashuvni shakllantiradilar.

Masalan, muammoli vaziyatlar (case study), debatlar, rolli o'yinlar, loyiha asosida o'qitish va klaster metodlari o'quvchilarning bilimini chuqurlashtirishga, ularni faol ishtirokchi sifatida jalb etishga xizmat qiladi. Shuningdek, axborot-kommunikatsion texnologiyalar (AKT) yordamida virtual sud majlislari, interaktiv testlar va video darslar orqali ta'lim samaradorligini oshirish mumkin.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ilg'or pedagogik texnologiyalarni tizimli asosda tatbiq etish natijasida o'quvchilarning o'zlashtirishi, darsga bo'lgan qiziqishi va ijtimoiy faolligi ortadi. Huquqiy bilimlarning amaliy hayot bilan uzviy bog'liq holda o'qitilishi esa ularning hayotga tatbiq etilish darajasini oshiradi.

Quyidagi misollar orqali o'quvchilarda fanga qiziqishni orttirish va ta'lim sifatini oshirish muhimdir:

Muammoli vaziyat – “Talabanning pasporti yo'qolsa nima bo'ladi?”

Oliy ta'lim muassasasining 2-bosqich talabasi pasportini yo'qotib qo'ygan. U bu haqda ichki ishlar organlariga xabar bermasdan, darslarga davom etmoqda. Oradan ikki hafta o'tgach, ushbu pasport orqali bankdan kredit olingani aniqlanadi.

Bu muammo o'quvchilarda shaxsiy hujjatlar bilan bog'liq huquqiy mas'uliyat haqida fikrlashga undaydi. Dars davomida o'quvchilar quyidagicha savollar ustida ishlaydi:

- Talaba qanday huquqiy xatoga yo'l qo'ydi?
- Pasport yo'qolganida qanday chora ko'rilishi kerak edi?
- Ichki ishlar organlariga xabar bermaslik qanday huquqiy oqibatlarga olib keladi?

Mazkur yondashuv o'quvchilarning huquqiy tafakkurini shakllantirish, real vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilish ko'nikmasini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi.

Rolli o'yin – “Sud jarayoni ishtirokchilari”

Dars davomida o'quvchilar sudya, advokat, ayblanuvchi va guvoh rollarini bajarishadi. Muammo esa shartli: ayblanuvchi do'kondan mahsulot o'g'irlaganlikda gumon qilinadi, biroq uning advokati bu holatning isboti yo'qligini ta'kidlaydi.

Rolli o'yinlar orqali o'quvchilar sud tizimining ishlash tamoyillari, aybsizlik prezumpsiyasi, dalillar asosida qaror qabul qilish kabi tushunchalarni real holatda his qilishadi. Shu bilan birga, o'quvchi o'z rolini bajarar ekan, huquqiy normalarni amaliyotda qo'llashni o'rganadi.

Simulyatsion metodlar huquqiy ta'limda nafaqat bilimni mustahkamlash, balki kommunikativ va analitik ko'nikmalarni shakllantirish vositasi sifatida samarali hisoblanadi.

“Mobil telefon orqali dars yozib olish: Huquqiy jihatlar”

Talaba dars davomida o'qituvchining rozilgisiz darsni audio shaklida yozib oldi. Bu holat aniqlangach, muallim bu holatni buzilgan shaxsiy huquq deb hisoblaydi.

O'quvchilar ushbu muammo asosida quyidagi masalalarni muhokama qiladilar:

- Shaxsiy roziliksiz yozib olish qanday huquqiy oqibatlarga olib keladi?
- Pedagogning shaxsiy huquqlari qanday himoya qilinadi?
- Talabaning dars yozib olish huquqi bor-mi?

Huquqiy ongni shakllantirishda zamonaviy muammolarni muhokama qilish orqali o'quvchilarda huquqiy madaniyatni oshirish imkoniyati paydo bo'ladi[3]

Huquq fanini o'qitishda ilg'or pedagogik texnologiyalarning joriy etilishi zamonaviy ta'lim talablariga javob beradigan, huquqiy ong va huquqiy madaniyatga ega shaxsni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, muammoli vaziyatlar, rolli o'yinlar, interaktiv muhokamalar va axborot-kommunikatsion texnologiyalar asosidagi yondashuvlar o'quvchilarning bilim darajasini oshiradi, ularni real hayotdagi huquqiy muammolarni tahlil qilishga, o'z fikrini asoslab berishga va qaror qabul qilishga o'rgatadi. Bu esa ta'limning faqat nazariy emas, balki amaliy jihatdan ham samarali tashkil etilishini ta'minlaydi.

Shuningdek, ilg'or pedagogik yondashuvlar o'quvchi shaxsini rivojlantirish, uning fikrlash doirasini kengaytirish, mustaqil va ijodiy faoliyatga yo'naltirishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Huquq darslarining interaktiv tashkil etilishi orqali yosh avlodda fuqarolik pozitsiyasini mustahkamlash, konstitutsiyaviy tuzumga hurmat ruhida tarbiyalash mumkin. Shu bois, ta'lim jarayonida zamonaviy metodlarni uzluksiz qo'llab borish nafaqat o'quvchi, balki jamiyatning huquqiy rivojlanishiga ham xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Абдуллаева, М. (2019). Педагогик технологиялар назарияси ва амалиёти. Самарқанд: СамДУ нашриёти.
2. Каримов, Б. (2021). Таълимда инновацион технологиялар. Тошкент: Ўқитувчи нашриёти.
3. Расулов, И. (2020). Хукуқий тарбиянинг назарий асослари. Андижон: АДЧТИ.
4. Жўраев, Н., & Абдусаматов, А. (2022). Интерактив методлар орқали хукуқий билим беришнинг самараси. Ўқувчи ва замонавий таълим, 2(5), 78–83.

O'QUVCHILARNING KASB-HUNARGA O'RGATISHDA IJODIY QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH

Nusratova Shahnoza Ibodullayevna.
Buxoro davlat universiteti
mustaqil izlanuvchi

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'quvchilarning kasb-hunarga tayyorlash jarayonida ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish masalalari ko'rib chiqilgan. Maqolada mavjud adabiyotlar tahlili asosida kasbiy ta'limda ijodiy yondashuvlarning ahamiyati, ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish metodlari,

ularning samaradorligi hamda amaliy tatbiq etish yo'llari o'rganilgan. Tadqiqot natijalari ko'rsatishicha, zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish va innovatsion yondashuvlarni joriy etish orqali o'quvchilarning kasbiy kompetentsiyalari bilan birga ijodiy salohiyatini ham oshirish mumkin. Xulosa qismida esa ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish bo'yicha tavsiyalar va kelajakdagi tadqiqotlar uchun yo'nalishlar belgilangan.

Kalit so'zlar: kasb-hunarga tayyorlash, ijodiy qobiliyatlar, kreativ fikrlash, innovatsion pedagogika, kasbiy ta'lim.

DEVELOPMENT OF CREATIVE ABILITIES OF STUDENTS IN VOCATIONAL TRAINING

Abstract. This article covers the issues of developing students' creative abilities in the process of vocational training. Based on the analysis of the available literature, the article explores the importance of creative approaches in professional education, methods for the development of creative abilities, their effectiveness and ways of practical implementation. The results of the study show that through the use of modern pedagogical technologies and the introduction of innovative approaches, it is possible to increase the creative potential of students along with professional competencies. And in the summary part, recommendations for the development of creative abilities and directions for future research are prescribed.

Keywords: vocational training, creative abilities, creative thinking, innovative pedagogy, professional education.

РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ УЧАЩИХСЯ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ ОБУЧЕНИИ

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы развития творческих способностей учащихся в процессе их профессиональной подготовки. В статье на основе анализа имеющейся литературы исследовано значение творческих подходов в профессиональном образовании, методы развития творческих способностей, их эффективность, а также пути практического применения. Результаты исследования показывают, что за счет использования современных педагогических технологий и внедрения инновационных подходов возможно повышение творческого потенциала учащихся наряду с их профессиональными компетенциями. В заключительной части изложены рекомендации по развитию творческих способностей и направления для будущих исследований.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, творческие способности, креативное мышление, инновационная педагогика, профессиональное образование.

Bugungi kunda global miqyosda texnologiyalar va iqtisodiyotning jadal sur'atlarda rivojlanishi mehnat bozorining tez o'zgarishiga va yangi kasblarga ehtiyojning paydo bo'lishiga olib kelmoqda. Ushbu sharoitda ta'lim tizimining oldida o'quvchilarni nafaqat muayyan kasbiy bilim va ko'nikmalar bilan qurollantirish, balki o'zgaruvchan sharoitlarga moslasha oladigan, ijodiy fikrlaydigan mutaxassislarni tayyorlash vazifasi turibdi. Tadqiqotlar ko'rsatishicha, zamonaviy ish beruvchilar nomzodlarni tanlashda texnik ko'nikmalar bilan bir qatorda ularning ijodiy fikrlash, muammolarni hal qilish va innovatsion g'oyalarni ishlab chiqish qobiliyatlariga ham katta e'tibor qaratmoqdalar.

Ijodiy qobiliyatlar – bu shaxsning yangi g'oyalarni yaratish, an'anaviy yondashuvlardan chetga chiqish va noodatiy yechimlarni topish qobiliyatidir. Bu qobiliyatlar tug'ma bo'lishi mumkin, ammo ularni rivojlantirish va takomillashtirish mumkin. Kasb-hunar ta'limi o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish uchun samarali platforma bo'lib xizmat qilishi mumkin, chunki u nazariy bilimlarni amaliy ko'nikmalar bilan birlashtiradi [3].

METODOLOGIYA VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Ushbu tadqiqot tizimli adabiyotlar tahlili metodologiyasiga asoslangan. Axmetov va Ibragimova (2022) o'z tadqiqotlarida kasb-hunar ta'limida ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishning nazariy asoslarini o'rganib, o'quvchilarning kasbiy faoliyatida kreativ yondashuvlarning ahamiyatini ta'kidlaganlar [4]. Ularning fikricha, zamonaviy mutaxassis nafaqat standart operatsiyalarni bajarishi, balki muammoli vaziyatlarda ijodiy yechimlarni topa olishi ham muhimdir.

Xorijiy adabiyotlarda kasb-hunarga tayyorlash va ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish masalalari keng o'rganilgan. Masalan, Johnson va Smith (2020) o'z tadqiqotlarida kasb-hunar ta'limida "Design Thinking" (Dizayn fikrlash) metodologiyasini qo'llash orqali o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish imkoniyatlarini ochib berganlar [5]. Ushbu metodologiya o'quvchilarni muammolarni aniqlash, g'oyalarni ishlab chiqish, prototiplar yaratish va sinovdan o'tkazish bosqichlarini o'z ichiga olgan tizimli jarayon orqali ijodiy fikrlashga o'rgatadi.

Rus olimi Petrova (2021) esa kasb-hunar ta'limida ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishning innovatsion usullarini tadqiq qilgan [6]. U o'z ishida ijodiy

qobiliyatlarni rivojlantirishda loyihaviy ta'lim, muammoli ta'lim va o'yin texnologiyalarining samaradorligini ko'rsatib bergan.

O'zbekistonlik tadqiqotchilar Karimov va Yusupova (2023) kasb-hunar maktablarida o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning mintaqaviy xususiyatlarini o'rganishgan [7]. Ular milliy hunarmandchilik an'analari zamonaviy ta'lim texnologiyalari bilan uyg'unlashtirish orqali o'quvchilarning ijodiy salohiyatini oshirish mumkinligini ta'kidlashgan.

Brown va Robinson (2019) ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishda raqamli texnologiyalarning rolini o'rganib, virtual laboratoriyalar, simulyatorlar va 3D-modellashtirish texnologiyalari o'quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega ekanligini aniqlashgan [8].

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tadqiqotlar ko'rsatishicha, loyihaviy ta'lim o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda eng samarali usullardan biri hisoblanadi [3, 5]. Loyihaviy ta'limda o'quvchilar real muammolarni hal qilish uchun loyihalar ustida ishlaydilar, bu esa ularning ijodiy fikrlash, muammolarni hal qilish va hamkorlikda ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Karimov va Yusupova (2023) tomonidan o'tkazilgan tadqiqotda loyihaviy ta'lim metodini qo'llagan guruhlarda o'quvchilarning ijodiy fikrlash ko'rsatkichlari nazorat guruhiga nisbatan 27% yuqori ekanligi aniqlangan [7].

Muammoli ta'lim metodlari o'quvchilarni muammoli vaziyatlar bilan tanishtirish orqali ularning ijodiy fikrlashini rivojlantiradi [6]. Bu metodlar o'quvchilarni tayyor yechimlardan foydalanish o'rniga, muammolarni mustaqil tahlil qilish va yangi yechimlar topishga undaydi. Petrova (2021) o'z tadqiqotida muammoli ta'lim metodlarini qo'llash o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini sezilarli darajada oshirishini aniqlagan [6].

Zamonaviy raqamli texnologiyalar (3D-modellashtirish, virtual va kengaytirilgan reallik, raqamli simulyatorlar) kasb-hunar ta'limida ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishda katta potentsialga ega [8]. Bu texnologiyalar o'quvchilarga an'anaviy o'quv jarayonida imkonsiz bo'lgan tajribalarni o'tkazish va g'oyalarni vizuallashtirish imkonini beradi. Brown va Robinson (2019) raqamli texnologiyalardan foydalangan guruhlarda o'quvchilarning ijodiy mahsuldorlik ko'rsatkichlari 35% ga oshganini aniqlashgan [8].

Tadqiqotlar ko'rsatishicha, ta'lim muhiti o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi [4]. Ijodiy fikrlashni qo'llab-quvvatlaydigan, xatolardan o'rganishga imkon beradigan va tajriba o'tkazishni rag'batlantiradigan muhit o'quvchilarning ijodiy salohiyatini ochishga yordam

beradi. Axmetov va Ibragimova (2022) o'z tadqiqotlarida ta'lim muassasasida ijodiy muhitni yaratish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqqanlar [4].

Guruh loyihalari va hamkorlikda ishlash o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga katta ta'sir ko'rsatadi. Turli xil bilim, ko'nikma va tajribalarga ega bo'lgan o'quvchilarning hamkorlikda ishlashi yangi g'oyalar va yechimlarning paydo bo'lishiga olib keladi. Johnson va Smith (2020) hamkorlikda o'qitish metodlarini qo'llash o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini 30% ga oshirishini aniqlashgan [5].

O'qituvchining roli o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. O'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki fasilitator, mentor va ijodiy jarayonning hamkori bo'lishi lozim. Wong (2021) o'tkazgan tadqiqotda o'qituvchilarning o'zlari ijodiy yondashuvlarni qo'llaganda, o'quvchilarning ham ijodiy faolligi oshgani aniqlangan [9].

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, kasb-hunar ta'limida ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish uchun kompleks yondashuv zarur. Bu yondashuv o'quv dasturlarini qayta ko'rib chiqish, innovatsion pedagogik metodlarni joriy etish, o'qituvchilarning malakasini oshirish va zamonaviy o'quv muhitini yaratishni o'z ichiga oladi.

XULOSA

Ushbu tadqiqot natijalariga ko'ra, o'quvchilarning kasb-hunarga o'rgatishda ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish zamonaviy ta'lim tizimining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Adabiyotlar tahlili kasb-hunar ta'limida ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishning bir nechta samarali yondashuvlarini aniqlashga imkon berdi. Bular orasida loyihaviy ta'lim, muammoli ta'lim metodlari, raqamli texnologiyalardan foydalanish, ijodiy muhitni yaratish, hamkorlikda o'qitish va innovatsion baholash tizimlari alohida ahamiyatga ega.

Xulosa qilib aytganda, o'quvchilarning kasb-hunarga o'rgatishda ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish nafaqat ularning kasbiy muvaffaqiyatlari uchun, balki umuman jamiyatning innovatsion rivojlanishi uchun ham muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy ta'lim tizimi o'quvchilarni nafaqat mavjud bilim va ko'nikmalar bilan qurollantirish, balki kelajakdagi noma'lum muammolarni ijodiy hal qilishga tayyorlash vazifasini ham bajarishi lozim.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Robinson, K. (2020). Out of our minds: Learning to be creative. Wiley, 256 p.
2. World Economic Forum. (2023). The Future of Jobs Report 2023. WEF Publications, 128 p.

3. Axmetov, L.G., & Ibragimova, E.M. (2022). Kasb-hunar ta'limida ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish nazariyasi va amaliyoti. Ta'lim va fan, 3(1), 45-56.
4. Johnson, P., & Smith, A. (2020). Design Thinking in Vocational Education: Enhancing Creativity and Innovation. Journal of Vocational Education Research, 45(2), 123-141.
5. Petrova, N.V. (2021). Innovatsionnye metody razvitiya tvorcheskikh sposobnostey v professionalnom obrazovanii. Sovremennaya pedagogika, 2(1), 78-89.
6. Karimov, S.A., & Yusupova, M.B. (2023). O'zbekistonda kasb-hunar ta'limida o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish. Zamonaviy ta'lim, 5(2), 112-124.
7. Brown, T., & Robinson, J. (2019). Digital Technologies in Creative Skills Development: A Review of Evidence. International Journal of Technology and Design Education, 29(4), 735-752.
8. Wong, L. (2021). The Role of Teachers in Fostering Creativity in Vocational Education. Teaching and Teacher Education, 98, 103234.
9. Garcia, R., & Lee, M. (2022). Assessment Methods for Creativity in Technical Education. Assessment & Evaluation in Higher Education, 47(3), 412-427.

**BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI BADIY ASARLAR
ASOSIDA IJTIMOY KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHNING
PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK ASOSLARI**

Butayorova Ma'rifat Xursan qizi
Termiz davlat Pedagogika instituti
Boshlang'ich ta'limda matematika va
ona tili kafedrası o'qituvchisi
Tel: +99 893 796 95 44

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijtimoiy ko'nikmalarini badiiy adabiyot asosida shakllantirishga oid nazariy va amaliy qarashlar tahlil qilinadi. Badiiy asarlarning ijtimoiy tarbiyada tutgan o'rni, o'quvchilarning yosh psixologik xususiyatlari, metodik yondashuvlar, shuningdek, tanlov mezonlari zamonaviy pedagogik va psixologik yondashuvlar asosida tahlil etilgan. Maqola xalqaro ilmiy-nazariy qarashlar asosida yozilgan.

Kalit soʻzlar: Ijtimoiy koʻnikma, badiiy adabiyot, boshlangʻich taʼlim, tarbiya, shaxsiy rivojlanish, adabiy taʼsir, pedagogik metodika.

Абстрактный. В статье анализируются теоретические и практические взгляды на формирование социальных навыков учащихся младших классов на основе художественной литературы. На основе современных педагогических и психологических подходов анализируется роль произведений искусства в социальном воспитании, возрастные психологические особенности учащихся, методические подходы, а также критерии отбора. Статья написана на основе международных научно-теоретических взглядов.

Ключевые слова: Социальные навыки, художественная литература, начальное образование, воспитание, развитие личности, литературное влияние, педагогическая методика.

Abstract. This article analyzes theoretical and practical views on the formation of social skills of primary school students based on fiction. The role of fiction in social education, the psychological characteristics of young students, methodological approaches, as well as selection criteria are analyzed based on modern pedagogical and psychological approaches. The article is written on the basis of international scientific and theoretical views.

Keywords: Social skills, fiction, primary education, upbringing, personal development, literary influence, pedagogical methodology.

Kirish. Bugungi globallashuv sharoitida shaxsning faqat bilim emas, balki ijtimoiy kompetensiyalariga ega boʻlishi muhim ahamiyat kasb etmoqda. Xususan, UNESCO tavsiyalarida bolalarda sogʻlom ijtimoiy munosabatlarni shakllantirish XXI asrda asosiy taʼlim maqsadlaridan biri sifatida koʻrsatilgan. Boshlangʻich sinf bosqichi bu jihatdan alohida ahamiyatga ega, chunki bu yoshda bola shaxsining asosiy xulqiy, axloqiy, ijtimoiy tamoyillari shakllana boshlaydi.

Badiiy adabiyot — bu bola uchun nafaqat estetik zavq manbai, balki ijtimoiy-madaniy qadriyatlarni anglash va oʻzlashtirish vositasi sifatida xizmat qiladi. Bu jarayonda oʻqituvchining metodik yondashuvi, asar tanlovi va darsdagi faoliyati muhim rol oʻynaydi.

Asosiy qism

1. Badiiy adabiyotning ijtimoiy tarbiyadagi oʻrni

Tadqiqotlar shuni koʻrsatmoqdaki, badiiy asarlar oʻquvchilarning emotsional-intellektual rivojiga, axloqiy qarashlariga kuchli taʼsir koʻrsatadi. Masalan, A. S. Makarenko oʻzining pedagogik tajribalarida adabiyot vositasida bolalarga jamoaviylik, halollik, birdamlik tushunchalarini samarali singdirganini taʼkidlaydi

Bunday asarlar orqali o'quvchilar obrazli fikrlash, empatiya va hayotga real munosabat bildirishga o'rganadilar. Xudoyberdi To'xtaboyevning "Sariq devni minib" asari o'quvchini faqat kuldiribgina qolmay, balki jasorat, halollik, samimiylilik kabi fazilatlarni qahramon timsolida ko'rsatib, ularni tarbiyaviy o'zlashtirishga yordam beradi.

2. Boshlang'ich sinf o'quvchilari psixologiyasi va adabiyotga bo'lgan ehtiyoj

Psixolog A. V. Zaporozhets ta'kidlaganidek, boshlang'ich yoshdagi bolalar obrazli idrok orqali tafakkur qiladi va aynan tasviriy voqealar orqali hayotiy haqiqatni anglaydi. Shu sababli bu yoshdagi o'quvchilarga sodda, tushunarli va ijobiy qahramonlarga boy badiiy asarlar tavsiya etilishi zarur.

Shuningdek, o'quvchilarning o'rganishga bo'lgan ichki motivatsiyasi, o'zini qahramon o'rniga qo'yish qobiliyati, hissiy ta'sirchanligi adabiyot vositasida samarali shakllanadi.

3. Ijtimoiy ko'nikmalar va ularning shakllanish mexanizmi

Ijtimoiy ko'nikmalar — bu jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat yuritish uchun zarur bo'lgan axloqiy-me'yoriy, kommunikativ, muloqotga oid xatti-harakatlardir [9]. Ular quyidagicha tasniflanadi:

- Axloqiy ko'nikmalar: rostgo'ylik, mas'uliyat, adolat;
- Kommunikativ ko'nikmalar: hurmat, tinglay olish, fikr bildirish;
- Hamkorlik: guruhda ishlash, yordam ko'rsatish.

Bu ko'nikmalarni badiiy matn asosida shakllantirish o'quvchilarda ijtimoiy vaziyatlarni tushunish va unga nisbatan ongli yondashishga zamin yaratadi. Masalan, "Qizil shapkacha" ertagi orqali bolalar begona odam bilan muloqotda ehtiyotkorlik qilish zarurligini anglaydi.

4. Metodik yondashuvlar va o'qituvchi roli

Badiiy asar asosida ijtimoiy tarbiya berish uchun o'qituvchidan metodik mahorat talab etiladi. Jumladan:

- **Rolli o'yinlar:** o'quvchini qahramon roliga kiritish orqali empatiya uyg'otish;
- **Bahs va munozaralar:** asardagi harakatlarga nisbatan shaxsiy pozitsiyani shakllantirish;
- **Savol-javob:** sabab-oqibatli tafakkurni rivojlantirish.

Vygotskiy ta'kidlaganidek, bola eng samarali bilim va ko'nikmalarni "yaqin rivojlanish zonasi"da, ya'ni o'qituvchi rahbarligida egallaydi.

5. Badiiy asar tanlash mezonlari

Badiiy asar tanlashda quyidagi mezonlar muhim:

- Yoshga moslik (6–10 yosh bolalarga qaratilgan);
- Axloqiy g'oyaning mavjudligi;

- Tili sodda, boy va tasviriy bo‘lishi;
 - O‘zbek xalq og‘zaki ijodi namunalaridan ilhomlangan bo‘lishi.
- Adabiyotshunoslar fikricha, G‘. G‘ulom, H. Olimjon, X. To‘xtaboyev, E. Vohidov kabi ijodkorlarning asarlari mazkur mezonlarga to‘la javob beradi .

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, badiiy adabiyot boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ijtimoiy ko‘nikmalarini shakllantirishda samarali pedagogik vosita sifatida xizmat qiladi. Bu vosita nafaqat o‘quvchilarning axloqiy ongini, balki jamiyatda o‘z o‘rnini anglash, to‘g‘ri muomala qilish, guruhda ishlash, mas’uliyatli bo‘lish kabi fazilatlarini rivojlantiradi.

O‘qituvchining pedagogik yondashuvi, metodik tanlovi va psixologik bilimlari bu jarayonning samaradorligini belgilab beradi. Demak, boshlang‘ich ta’limda adabiyot darslarini faqat til va o‘qish darsi sifatida emas, balki ijtimoiy tarbiyaning negizini qo‘yuvchi vosita sifatida ko‘rish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. UNESCO (2015). *Global Citizenship Education: Topics and Learning Objectives*. Paris: UNESCO Publishing.
2. Azizxo‘jayev A. A. (2009). *Pedagogika*. Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti.
3. Usmonxo‘jayev S., Qo‘chqorova M. (2022). *Boshlang‘ich ta’limda badiiy adabiyot orqali tarbiya berish*. Toshkent: Ilm Ziyo.
4. Sultonova S. (2021). “Badiiy adabiyotning ijtimoiy tarbiyadagi o‘rni”. *Ta’lim va Innovatsiyalar*, №3 (45), 17–22-betlar.
5. Makarenko A. S. (1988). *Pedagogik asarlar to‘plami*. 5-jild. Moskva: Pedagogika.
6. To‘xtaboyev X. (2004). *Sariq devni minib*. Toshkent: Sharq nashriyoti.
7. Zaporozhets A. V. (1986). *Psixologik rivojlanishning asoslari*. Moskva: Pedagogika.
8. Alimov O. A. (2019). “Bolalar psixologiyasi va adabiyot”. *Barkamol avlod jurnali*, №2.
9. Nazarova D. (2020). “Ijtimoiy ko‘nikmalarni shakllantirishning metodik asoslari”. *Pedagogika fanlari axborotnomasi*, №1(29), 34–39-betlar.
10. Karimova R. (2017). *Badiiy asarlar asosida axloqiy tarbiya*. Toshkent: Fan va texnologiya.
11. Vygotsky L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
12. Abdullayeva Z. (2021). “Boshlang‘ich sinflarda adabiy asar tanlash mezonlari”. *O‘zbek tilida ta’lim jurnali*, №4, 55–60-betlar.

13. Butayorova M. The Importance Of Positive Relationships In The Formation Of The Personality Of Primary School Students //Science and innovation. – 2023. – T. 2. – №. B11. – C. 121-125.
14. Toshtemirovna R. G., Butayorova M. Methodological Bases For The Use Of Modern Teaching Technologies In The Lessons Of The Native Language In Primary Grades //International Journal of Pedagogics. – 2022. – T. 2. – №. 11. – C. 88-91.
15. Butayorova M. X. BOSHLANG ‘ICH SINFI O‘QUVCHILARINI BADIY ASARLAR BILAN TANISHTIRISHDA IJTIMOY KO‘NIKMALARNI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI //Inter education & global study. – 2024. – №. 4 (1). – C. 438-443.

TA'LIM VA TARBIYA JARAYONIDA INTEGRATSION YONDASHUVNING AHAMIYATI: SINFDAN TASHQARI ISHLAR MISOLIDA

Asatova Barfiya Faxridinovna

Buxoro davlat universiteti

mustaqil izlanuvchisi,

Buxoro shahar 24-maktabning

oliy toifali boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi

barfiya.asatova@mail.ru

tel:998934585390

Annotatsiya. Mazkur maqolada zamonaviy ta'lim tizimida integratsion yondashuvning o'rni, uning mazmuni va mohiyati, shuningdek, ta'lim va tarbiya jarayonida, ayniqsa sinfdan tashqari ishlar misolida qo'llanishining afzalliklari tahlil qilinadi. Integratsion yondashuvning fanlararo bog'liqlikni ta'minlash, o'quvchilarda tizimli fikrlashni shakllantirish, real hayotiy muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishdagi ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, maqolada mavjud muammolar tahlil qilinib, samarali yechim va takliflar ilgari surilgan. Bu yondashuv o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirishda, ularning ijodiy va ijtimoiy faolligini oshirishda muhim vosita sifatida talqin qilinadi.

Kalit so'zlar: integratsion yondashuv, fanlararo bog'liqlik, ta'lim va tarbiya, sinfdan tashqari ishlar, kompetensiya, innovatsion ta'lim, tizimli fikrlash, metodik yondashuv, pedagogik integratsiya, faoliyatlararo uyg'unlik.

ЗНАЧЕНИЕ ИНТЕГРАТИВНОГО ПОДХОДА В ОБРАЗОВАТЕЛЬНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ: НА ПРИМЕРЕ ВНЕКЛАССНОЙ РАБОТЫ

Абстрактный. В статье анализируется роль интегративного подхода в современной системе образования, его содержание и сущность, а также преимущества его применения в образовательном процессе, особенно во внеурочной деятельности. Подчеркивается важность интегративного подхода в обеспечении междисциплинарных связей, развитии системного мышления учащихся и формировании навыков решения реальных жизненных проблем. В статье также анализируются существующие проблемы и предлагаются эффективные решения и предложения. Такой подход трактуется как важный инструмент всестороннего развития личности студента, повышения его творческой и социальной активности.

Ключевые слова: интегративный подход, межпредметная связь, образование и воспитание, внеурочная деятельность, компетентность, инновационное образование, системное мышление, методический подход, педагогическая интеграция, гармония взаимодействия.

THE IMPORTANCE OF AN INTEGRATIVE APPROACH IN THE EDUCATIONAL AND EDUCATIONAL PROCESS: ON THE EXAMPLE OF EXTRA-CLASS WORK

Abstract. This article analyzes the role of the integrative approach in the modern education system, its content and essence, as well as the advantages of its use in the process of education and upbringing, especially in the case of extracurricular activities. The importance of the integrative approach in ensuring interdisciplinary connections, forming students' systematic thinking, and developing skills in solving real-life problems is highlighted. The article also analyzes existing problems and puts forward effective solutions and proposals. This approach is interpreted as an important tool in the comprehensive development of the student's personality, increasing their creative and social activity.

Keywords: integrative approach, interdisciplinary connections, education and upbringing, extracurricular activities, competence, innovative education, systematic thinking, methodological approach, pedagogical integration, interactivity.

Kirish. Zamonaviy ta'lim jarayoni inson kapitalini shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Jamiyat taraqqiyoti, texnologik yangilanishlar va axborot oqimining keskin ortib borayotgan sharoitida maktab o'quvchisining nafaqat bilimga ega

bo'lishi, balki bu bilimni amaliyotda qo'llay olishi, ijodiy va tanqidiy fikrlashi, jamoada ishlashga qodir bo'lishi zarurdir. Shuning uchun bugungi kunda ta'lim sohasida yangicha metodlar va yondashuvlar izlanmoqda, shulardan biri – integratsion yondashuv bo'lib, u o'quv jarayonini yanada samarali tashkil etishda muhim omil hisoblanadi.

Integratsion yondashuv — bu ta'limning turli tarkibiy qismlarini, ya'ni fanlarni, bilim sohalarini va tarbiya omillarini o'zaro uyg'unlashtirish orqali yaxlit bir tizimda birlashtirishga qaratilgan didaktik strategiyadir. Bunday yondashuv orqali o'quvchilarda mustahkam bilimlar zaxirasi yaratiladi, turli fanlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni anglash ko'nikmalari rivojlanadi va ular real hayotiy muammolarni yechishda bu bilimlardan foydalanishga o'rganadi. Ayniqsa, bu yondashuv tarbiya jarayonini ta'limdan ajratmagan holda, o'quvchini har tomonlama kamol toptirish imkonini beradi.

Mazkur yondashuv ayniqsa sinfdan tashqari ishlarda keng qo'llanilishi bilan ajralib turadi. Sababi, sinfdan tashqari faoliyatlar o'quvchilarni erkin fikrlashga, mustaqil izlanishga, ijodkorlik va tashabbuskorlikka undaydi. Darsdan tashqari mashg'ulotlar orqali o'quvchilar o'zlarining qiziqishlariga ko'ra turli loyihalarda, to'garaklarda, tadbirlarda ishtirok etadilar. Agar bu faoliyatlar integratsion yondashuv asosida tashkil etilsa, u holda nafaqat bilim va ko'nikmalar, balki shaxsiy sifatlar — axloqiy tarbiya, estetik did, ekologik madaniyat, jamoaviylik va ijtimoiy mas'uliyat ham rivojlanadi.

Shu bois, ushbu maqolada integratsion yondashuvning nazariy asoslari, uning ta'lim va tarbiya jarayonidagi o'rni, ayniqsa sinfdan tashqari ishlar misolida bu yondashuvning samarali jihatlari keng tahlil qilinadi. Amaliy misollar orqali integratsion yondashuvni qo'llashda pedagoglarning ijodiy yondashuvi va rejalashtirish ko'nikmalari nechog'li muhim ekani ko'rsatib beriladi.

Asosiy qism. Zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning faqat alohida fanlardan bilim olishlari emas, balki bu bilimlarni bir-biriga bog'lay olishi, ularni kompleks holatda tushunib, real hayotda qo'llay olishi muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ana shu ehtiyoj integratsion yondashuvning dolzarbligini oshirmoqda. Integratsion yondashuv – bu o'quv jarayonida fanlararo, faoliyatlararo va kompetensiyalararo bog'liqlikni ta'minlash orqali o'quvchining bilimini yaxlit tizimga aylantirish yondashuvidir.

“Integratsiya” tushunchasi lotincha “integratio” so'zidan olingan bo'lib, “butunlikka keltirish”, “birlashtirish” degan ma'noni anglatadi. Ta'lim jarayonida esa bu tushuncha quyidagicha talqin qilinadi:

- *Fanlararo integratsiya* – turli fanlarda o'rganilayotgan bilimlarni o'zaro uyg'unlashtirish, ularni yagona bilim tizimi sifatida talqin qilish.

- *Faoliyat turlari integratsiyasi* – o‘qitish, o‘rganish, tarbiyalash va ijodiy izlanish faoliyatlarini bir tizimda olib borish.
- *Qobiliyat va kompetensiyalar integratsiyasi* – o‘quvchilarning intellektual, axloqiy, estetik, ijtimoiy-psixologik salohiyatini uyg‘un rivojlantirish.

Bunday integratsiyalashgan yondashuv o‘quvchining har tomonlama kamol topishi uchun muhim zamin yaratadi.

Integratsion yondashuvning bosh maqsadi – o‘quvchida chuqur, hayot bilan bog‘liq, amaliyotga yo‘naltirilgan bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarni shakllantirishdir. Shu bilan birga, quyidagi vazifalarni ham bajaradi:

1. Fanlar o‘rtasida mantiqiy bog‘liqlikni yaratish – masalan, matematika va fizika, ona tili va tarix, biologiya va geografiya kabi fanlar o‘rtasida o‘zaro aloqadorlikni anglash;
2. O‘quvchining mustaqil fikrlash va tahlil qilish qobiliyatini rivojlantirish – bir muammoni hal qilishda bir nechta fan doirasidagi bilimlardan foydalanishga o‘rgatish;
3. Ijodkorlik va innovatsion fikrni rag‘batlantirish – yangi g‘oyalar ilgari surish, muammolarga noodatiy yondashuvni shakllantirish;
4. Shaxsiy kompetensiyalarni boyitish – jamoada ishlash, muomala qilish, liderlik, mas’uliyat, axloqiy qadriyatlar kabi sifatlarni rivojlantirish.

Yechimlar:

1. Pedagog kadrlar salohiyatini oshirish. O‘qituvchilarga integratsion yondashuvning nazariy asoslari va amaliy uslublari bo‘yicha muntazam seminar-treninglar, tajriba almashuvlar tashkil etilishi lozim.
2. Sinfdan tashqari faoliyatlar uchun metodik tavsiyalar ishlab chiqish. Har bir fan yo‘nalishida integratsiyalashgan to‘garak, loyiha, tadbirlar uchun namunaviy ishlanmalar tayyorlab, maktablarga metodik ko‘mak ko‘rsatish zarur.
3. Fanga oid faoliyatlarni ijtimoiy hayot bilan bog‘lash. O‘quvchilarning amaliy hayotdagi masalalarni fanlar orqali hal qilishini rag‘batlantirish maqsadida ekologik, ijtimoiy, texnologik, madaniy loyihalarni sinfdan tashqari ishlar bilan uyg‘unlashtirish muhimdir.
4. Integratsion dars-tashkiliy shakllarni ommalashtirish. Loyiha asosida o‘quvchi ishtirokida bir nechta fan vakillari bilan o‘tkaziladigan “integratsion darslar”, “kross-kurrikulyar loyihalar” tashkil etilishi kerak.
5. Texnologik imkoniyatlardan foydalanish. Raqamli ta’lim platformalari, interaktiv vositalar, QR-kodli topshiriqlar va virtual sayohatlar orqali fanlararo integratsiyani yanada qiziqarli va samarali qilish mumkin.

Takliflar:

- Maktab ustav va dasturlarida integratsion yondashuv alohida yo‘nalish sifatida kiritilishi kerak. Bu orqali har bir sinfdan tashqari faoliyatda kamida 2–3 ta fan elementlarini uyg‘unlashtirish belgilab qo‘yiladi.
- Sinfdan tashqari ishlarda fanga oid bilimlar bilan axloqiy, estetik va ekologik tarbiyani uyg‘unlashtirish bo‘yicha metodik qo‘llanma ishlab chiqilishi kerak.
- “Yilning eng yaxshi integratsiyalashgan loyihasi” kabi respublika va hududiy tanlovlar joriy etilishi, o‘qituvchilar va o‘quvchilarni innovatsion yondashuvga yo‘naltiradi.
- Ota-onalar bilan integratsiyalashgan ishlar – ya’ni oilaviy loyihalar, ko‘rgazmalar, tadbirlarga ota-onalarni jalb qilish orqali ta’lim-tarbiya jarayonini tashkil etish.

Xulosa. Ta’lim va tarbiya jarayonini integratsion yondashuv asosida tashkil etish – bu nafaqat fanlararo bog‘liqlikni ta’minlash, balki o‘quvchilarni hayotga tayyorlash, ularni mustaqil fikrlaydigan, ijodkor va faol shaxslar sifatida shakllantirishning eng samarali vositalaridan biridir. Integratsiya – bu tizimlilik, uyg‘unlik va mazmuniy boylikni ta’minlaydigan kuchli pedagogik tamoyildir. Ayniqsa, sinfdan tashqari ishlar orqali bu yondashuv o‘zini to‘laqonli namoyon etadi. Bunday faoliyatlarda o‘quvchilar o‘zlari erkin tanlagan, qiziqarli va amaliy ahamiyatga ega mashg‘ulotlar orqali fanlararo bilimlarni chuqurlashtiradilar, ijtimoiy muhitda o‘z o‘rnini topishga intiladilar, o‘z qobiliyat va salohiyatlarini namoyon etadilar.

Ammo, mavjud amaliyot shuni ko‘rsatadiki, ba’zi umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida sinfdan tashqari ishlar hali ham an’anaviy va faqat tantanali-tadbirlar doirasida cheklanib qolmoqda. Integratsion yondashuv asosida puxta rejalashtirilgan va metodik asoslangan faoliyatlar hali yetarli darajada yo‘lga qo‘yilmagan. Bu esa o‘quvchilarning har tomonlama rivojlanishini to‘liq ta’minlashda muayyan to‘siqlarga sabab bo‘lmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ta’lim va tarbiya sifatini oshirish hamda ilm-fan sohasini rivojlantirish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-5005-sonli Qarori. – 2021 yil.
2. Qodirova G.M. *Boshlang‘ich sinflarda integratsiyalashgan ta’lim: nazariy asoslar va amaliyot.* – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.

3. Abduqodirov A.A. *Pedagogik texnologiyalar va integratsiyalashgan yondashuv*. – Toshkent: TDPU, 2020.
4. Azizxo‘jaeva N.N. *Pedagogika: umumiy asoslari*. – Toshkent: Ilm Ziya, 2016.
5. Vygotsky L.S. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. – Cambridge: Harvard University Press, 1978.
6. Fogarty R. *How to Integrate the Curricula*. – Illinois: Skylight Publishing, 1991.
7. Jacobs H.H. *Interdisciplinary Curriculum: Design and Implementation*. – Alexandria, VA: ASCD, 1989.
8. Dewey J. *Experience and Education*. – New York: Macmillan, 1938.

KICHIK YOSHDAGI MAKTAB O‘QUVCHILARINING XULQ- ATVORINI KORREKSIYALASH METODLARI

Qambarova Nasiba Qambarovna
“Profi University” nodavlat oliy ta’lim muassasasi
pedagogika-psixologiya fani o’qituvchisi
tel: (93) 433 43 86

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta’lim-tarbiya jarayonida o’quvchilarning individual va yosh xususiyatlarini integratsiyalash muammosi tahlil qilinadi. Kichik va o’rta maktab yoshidagi o’quvchilarga mos korreksion metodlar tavsiflanib, ularning psixologik holatini yengillashtirishga yo’naltirilgan amaliy yondashuvlar keltiriladi.

Kalit so‘zlar: pedagogik korreksiya, yosh xususiyatlari, individual yondashuv, ijtimoiy moslashuv, o’quvchi psixologiyasi.

МЕТОДЫ КОРРЕКЦИИ ПОВЕДЕНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Аннотация. В статье анализируется проблема учета индивидуальных и возрастных особенностей обучающихся в образовательном процессе. Описаны методы коррекции, подходящие для учащихся начальной и средней школы, а также представлены практические подходы, направленные на облегчение их психологического состояния.

Ключевые слова: педагогическая коррекция, возрастные особенности, индивидуальный подход, социальная адаптация, психология учащейся молодежи.

METHODS OF CORRECTION OF THE BEHAVIOR OF YOUNG SCHOOL STUDENTS

Abstract. This article analyzes the problem of integrating individual and age characteristics of students in the educational process. Correctional methods suitable for students of junior and senior school age are described, and practical approaches aimed at alleviating their psychological state are presented.

Keywords: pedagogical correction, age characteristics, individual approach, social adaptation, student psychology.

Ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchi-yoshlar bilan ishlashda ba'zan muammolar yuzaga keladi. Ko'p hollarda bu muammolar bolaning individual (ya'ni shaxsiy) va psixologik xususiyatlari birgalikda emas, alohida-alohida ko'rib chiqilgani sababli yuzaga keladi. O'quvchining rivojlanish bosqichini tahlil qilishda, masalan, yosh davri, yetakchi faoliyat turi, ijtimoiy vaziyati yoki yosh krizislar kabi tushunchalardan foydalaniladi. Ammo bu yondashuvlar ko'pincha bolaning o'ziga xos jihatlarini to'liq qamrab olmaydi.

Shuningdek, temperament, xarakter, shaxsiy fazilatlar kabi psixologik xususiyatlar esa bolaning umumiy psixik rivojlanish darajasini aniq ifodalay olmaydi. Shu sababli, bizda bolani yaxshiroq tushunish uchun kerakli ma'lumotlar bo'lishiga qaramay, uning keyingi rivojlanishini oldindan aytish (prognoz qilish) qiyin bo'lib qoladi.[1]

Afsuski, ko'plab psixologik va pedagogik korreksiya metodlari bolalarning na yosh davri, na individual xususiyatlari inobatga olinmagan holda, ya'ni bir xil tarzda, ko'r-ko'rona qo'llanilmoqda. Bu muammoni bartaraf etish uchun esa, bolalarning yoshiga mos ravishda ularning individual rivojlanish xususiyatlarini hamda ular egallagan ijtimoiy rol va muhitdagi o'rnini hisobga olish zarur bo'ladi.[2]

Misol uchun, kichik maktab yoshidagi bola uchun rivojlanishning ijtimoiy sharoiti uning o'zini o'quvchi sifatida anglashida namoyon bo'ladi. U kattalar – o'qituvchi va ota-onalarning rahbarligi ostida bilimlarni egallaydi, bu esa uning ruhiy-psixologik rivojiga bevosita ta'sir qiladi.

Quyida kichik va o'rta sinf o'quvchilari bilan tashkil qilinadigan tarbiyaviy faoliyatda qo'llanilishi mumkin bo'lgan pedagogik korreksiya metodlaridan namunalar keltirilgan.

1. “Men xursandman” metodi.

Metod turi: yozma

Maqsadi: Frustratsiya va deprivatsiyani korreksiya qilish.

Jarayon: o'qituvchi bolalarga “Men xursandman chunki men... emasman” deb boshlanadigan kichik hajmdagi insho yozishni taklif qiladi. Bolalar

sogʻlomligidan, kiyimlari va yeyishga turli neʼmatlar borligidan xursandligini yozishi mumkin. Oldinda butun hayot turibdi, oʻzini bularning barchasi yoʻq insonlar bilan taqqoslashtirib koʻrsin.

Variatsiya: yoshga yoki deprivatsiya darajasiga bogʻliqlik.

Natijalar tahlili: oʻzini oʻzidan ham ogʻir atrofdagilar bilan solishtirib koʻrgan bola asta sekin deprivatsiyadan xalos boʻladi.

2. “Doʻstimga yordam” metodi.

Metod turi: mashq.

Maqsad: depressiv bola xulq-atvorini korreksiya qilish

Jarayon: depressiyaga tushgan, oʻziga ishonmaydigan bolaga butun sinf oʻquvchilari yordam beradi. Oʻqituvchi bolalar bilan kelishinib olgan holda oʻquvchiga ochiq samimiy, doʻstona munosabat oʻrnatish kerakligini kelishib olishadi. Oʻqituvchi boshqa sinf aʼzolariga “hozir unga qiyin, bunday vaziyat hammamizda boʻlishi mumkin. Biz uni qoʻllab quvvatlasak u oʻziga kelib olishi mumkin”, deb tushuntiradi va zaruriyatga qarab rollarni ham taqsimlab berishi ham mumkin. Masalan, kimdir oʻqishiga, kimdir muloqot oʻrnatishiga, kattalar bilan munosabat oʻrnatishiga yordam berishi mumkin.

Variatsiya: Bu metodika barcha turdagi ogʻishlarga ijobiy taʼsir koʻrsatadi.

Natijalar tahlili: oʻquvchi harakatlarini kuzatish.

Xulosa: natijalar oʻz poyoniga yetganida oʻquvchida normal munosabatlar paydo boʻladi va boshqalarni jalb qilish odati yoʻqoladi.

3. “Men va boshqalar” metodi

Metod turi: korreksion oʻyin.

Maqsadi: ijtimoiy adaptatsiyani korreksiya qilish, bola oʻzini boshqalar bilan taqqoslaganda qanday baho berayotganini tushunish. U boshqalarga qanday munosabatda boʻlsa, boshqalar ham unga shunday munosabatda boʻlishini tushuntirish.

Jarayon: oʻqituvchi doskaga savollarni javobi bilan namuna qilib koʻrsadi. Oʻquvchilar qogʻozni vertikal ravishda ikkiga boʻlib, chap tomoniga “Men”, oʻng tomoniga esa “Boshqalar” sifatlarini yozishlari kerak. Masalan:

Men	Boshqalar
Rostgoʻy	Menga yordam bermaydi
Mehribon	Qizgʻanchiq
Jasur	Qoʻrqoq

Bolalardan “Men” ustunchasining tagidan faqat o‘zlarining sifatlarini yozishlari, qolganlar - “Boshqalar” ustunchasining tagiga bunga javobni yozishlari talab qilinadi.

Variatsiya: Tayyor sifatlarini aytish ham mumkin. Eng muhimi bolalar uni tushunsin va to‘g‘ri belgilasin. 3-4-sinf o‘quvchilari uchun “Menga qanday munosabatda”, “Nega menga yaxshi yoki yomon munosabatda”, “Menga boshqalar yaxshi munosabatda bo‘lishi uchun men nima qilishim kerak?” kabi nomalarda berish ham mumkin.

Natijalar tahlili: muhimi – o‘quvchilar qancha sifatni belgilab yozgani emas, balki “Men-boshqalar” o‘rtasidagi munosabatlaridagi farqlilikdir.[3]

3. Agressiv xulqli bolalar bilan ishlash metodlari.

4.1. Nomlanish: “Kim yoqimtoy?”

Metod turi: o‘yin.

Maqsad: agressiv holatlarni o‘rganmaslikni shakllantirish. Urushlar, zo‘ravonliklar va boshqa shakldagi agressiyani qo‘zg‘atish yaxshi emasligini ko‘rsatish.

Jarayon: bolalar turli emotsional holatlarini ko‘rsatishni yoqtiradilar. Turli agressiv rasmlar va xatti-harakatlar ular uchun yaxshiroq bo‘lsin. Bolalardan ularga odatda qanday holatdagi odamlar yoqishi so‘raladi. Yomon odam rasmini belgilab qo‘yib “unga o‘xshashni xohlaysizlarmi”, – deb so‘rang.

Natijalar tahlil: o‘quvchi harakatlarini kuzatish

4.2. Nomlanishi: “Haykaltarosh”

Metod turi: o‘yin

Maqsadi: agressiv xulq-atvorni korreksiya qilish.

Jarayon: bolalar plastilindan agressiv kayfiyatdagi odamni yasab ko‘rsin. Odamning ko‘zlari, yuzi, gavdasi aks etsin. “Eng yomon odam” ni yasash ko‘rik-tanlovini e‘lon qiling. [4]

4.3. Nomlanishi: “Mening xarakterim”.

Metod turi: test-o‘yin

Maqsadi: korreksion mashqlar va suhbatlar bo‘yicha ma‘lumotlar to‘plash

Jarayon: o‘qituvchi bolalarga o‘z xarakter sifatlarini yozib berishini taklif etadi. Keyin o‘qituvchi bilan birgalikda varaq o‘rtasidan vertikal chiziq tortib, undagi xarakter sifatlarini ijobiy va salbiylariga ajratadi.

Mening xarakterim	
Yaxshi sifatlarim	Yomon sifatlarim
Tez xafa bo‘lmayman	Ishimni oxirigacha bajarmayman

Uyda oyimga yordam beraman	Vaqtida uxlashga yotmayman
4 va 5 bahoga o'qiyman	Ruxsatsiz televizor ko'raman

Variatsiya: qancha bo'lsa shuncha yozish kerak. Bolalarning yoshiga bog'liq ravishda ularning xarakter va xatti-harakatlarini tushunish kerak.

Natijalar tahlil: o'quvchi harakatlarini kuzatish .

Xulosa: o'yin nihoyasiga yetganda o'quvchida normal munosabatlar paydo bo'ladi va boshqalarni o'ziga jalb qilish odati yo'q bo'ladi.

Xulosa: Korreksiya metodlarini tanlashda muammoning mazmuni, korreksiyaning maqsadi, guruh a'zolarining xarakteri, biologik xususiyatlarini, mavjud moddiy-texnik baza va guruhdagi iltimoiiy muhitini hisobga olish zarur.

Korreksion faoliyat, birinchi navbatda, o'quvchi shaxsida u yoki bu fazilatga nisbatan e'tiqodni shakllantirishga qaratilgan bo'lishi kerak.

Korreksiya metodlarini tanlashda bolalarning individual va yosh xususiyatlarini birgalikda hisobga olish muhim sanaladi. Buning uchun bolalarning yosh jihatlari bo'yicha individual rivojlanish jarayonini – ularni ijtimoiy muhitda egallagan o'rini hisobga olish lozim.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Komilova N. "Xulqi og'ishgan bolalar psixologiyasi" T-2014
2. Dj.R.Gulyamov va boshqalar. Pedagogika diagnostikasi va korreksiyasi, Navoiy-2022
3. Qodirova M. O'smirlar tarbiyasining qiyinchilik xususiyatlari va ularning kelib chiqish sabablari. Jurnal (2022)
4. Internet manbaalari.

TA'LIMDA INTEGRATSION METODLARDAN FOYDALANISH ORQALI O'QITUVCHILARNING NUTQIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH

Suvonova Lobarxon Islom qizi,
Navoiy innovatsiyalar universiteti
Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasida o'qituvchisi,
Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
O'zbekiston, Navoiy viloyati, Navoiy shahri
+998942822408, lisuvonova@gmail.com
Fayziyeva Umida Odiljon qizi
Navoiy innovatsiyalar universiteti
Boshlang'ich ta'lim

Annotatsiya: ushbu maqolada o'qituvchining nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirishda fanlalaro integratsiya va integrativ metodlarning ahamiyati haqida fikr yuritilgan. Shu bilan birga, maqolada o'qituvchi nutqining sof, ravon va aniq bo'lishi uning muvaffaqiyatli faoliyat olib borishidagi eng muhim ko'rsatkich ekanligini haqida so'z borib, turli integrative metodlar tavsiya etilgan.

Kalit so'zlar: nutq, nutq madaniyati, intonatsiya, to'g'ri nafas olish, fanlararo integratsiya.

РАЗВИТИЕ РЕЧЕВОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧИТЕЛЕЙ С ПОМОЩЬЮ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНТЕГРАТИВНЫХ МЕТОДОВ

Аннотация: В статье рассматривается важность междисциплинарной интеграции и интегративных методов в развитии речевых компетенций учителя. А также в статье рассматривается, что чистота, беглость и ясность речи учителя являются важнейшим показателем его успешной работы, и рекомендуются различные интегративные методы.

Ключевые слова: речь, культура речи, интонация, правильное дыхание, межпредметная интеграция.

DEVELOPING TEACHERS' SPEAKING COMPETENCE THROUGH THE USE OF INTEGRATION METHODS IN EDUCATION

Abstract: this article discusses the importance of interdisciplinary integration and integrative methods in developing a teacher's speech competencies. At the same time, the article emphasizes that the purity, fluency, and clarity of a teacher's speech are the most important indicators of his successful work, and recommends various integrative methods.

Keywords: speech, speech culture, intonation, proper breathing, interdisciplinary integration.

Nutq madaniyati - ijtimoiy madaniyatni, kishilik jamiyati madaniyatini aks ettiruvchi bir ko'zgudir. Nutq madaniyati adabiy tilning har ikki shakli: yozma va og'zaki shakli uchun zarurdir. Nutq madaniyatiga e'tibor yolg'iz o'qituvchilardan emas, balki har bir fuqarodan ongli ravishda o'zlashtirish talab qilinadigan insoniy fazilatlardan biridir. Nutq madaniyati, chinakam ma'noda adabiy til bilan bog'liq hodisadir. O'quvchilar tushuna oladigan tilda gapirish, ularni ishontira olish o'qituvchi oldiga qo'yiladigan asosiy vazifalardan biri hisoblanadi. Buning uchun esa, o'qituvchida mavzuni yaxshi bilishdan tashqari, uni bayon etishning aniq belgilangan rejasi bo'lishi kerak. Nutqdagi fikrlarni birinchi va ikkinchi

darajali tarzda tuzib, ularni o‘zari bog‘lab, o‘quvchilarni avvalo nutq rejasi bilan tanishtirib, so‘zni boshlash lozim. *“Pedagogik muloqot bu o‘qituvchining o‘quvchilar bilan dars va darsdan tashqari jarayonidagi auditoriyada ijobiy, ruhiy iqlim yaratishdir”*, - deb ta’kidlaydi A.A.Leontev. Abu Ali ibn Sinoning fikricha esa *“O‘qituvchi matonatli, sof, vijdonli, rostgo‘y va bolani tarbiyalash metodlarini, axloq qoidalarini yaxshi biladigan odam bo‘lmog‘i lozim. O‘qituvchi o‘quvchining butun ichki va tashqi dunyosini o‘rganib, uning aql qatlamlariga kira olishi lozim”*, deydi. Nasiriddin Tusiy o‘zining *“O‘qituvchilarni tarbiyalash to‘g‘risida”* nomli asarida shunday deydi: *“O‘qituvchilar munozaralarni olib borishni rad etib bo‘lmaydigan darajada isbot qilishni bilishi o‘z fikrlarining to‘g‘riligiga ishonishi, nutqi esa mutlaqo toza, jumalari mantiqiy ifodalangan bo‘lishi lozim*. Darhaqiqat, o‘qituvchining eng muhim quroli bu uning nutqidir. Tilning imkoniyatlaridan qay darajada samari foydalanish har bir o‘qituvchining bilimi, salohiyati darajasini belgilab beruvchi muhim omil sanaladi. Shu nuqtayi nazardan ta’lim beruvchi shaxs nutqining ilmiy, ammo shu bilan birga tushunarli, aniq bo‘lishiga e’tibor qaratishi lozim. Nutqda tembr ham muhim ahamiyat kasb etadi. Bir xil monoton nutq ta’lim oluvchilarni zeriktirishi natijasida diqqati bo‘lishiniga olib keladi. O‘ta baland ovoz va aksincha, juda past ovozda gapirish ham o‘quvchilarning mavzuni to‘liq o‘zlashtirishiga to‘sqinlik qiladi. O‘qituvchi nutqida ba’zan past va ba’zan baland ovozda gapirishi maqsadga muvofiq hisoblanadi. Ifodali nutq bu-o‘qituvchi muvaffaqiyatini belgilab beruvchi muhim jihatlardan biridir. Bunda to‘g‘ri nafas olish- ifodali o‘qishning muhim vositalaridan biri hisoblanadi. To‘g‘ri nafas olish inson uchun ham, ifodali o‘qish uchun ham juda katta ahamiyatga ega. Agar noto‘g‘ri nafas olinsa, o‘rinsiz to‘xtamlar qilinsa o‘qilayotgan matn mantiqan buziladi. Natijada esa matndagi muallif maqsadi tinglovchiga to‘g‘ri yetib bormaydi, fikr tushunarsiz bo‘lib qoladi.

Soha mutaxassislari o‘z tadqiqotlarida ona tili darslarida nutqiy kompetensiyani rivojlantirishda integratsiya yondashuvi til ko‘nikmalarining o‘zaro bog‘liqligini tan olishi o‘qish, yozish, tinglash hamda gapirishning bir vaqtda rivojlanishiga urg‘u berilishi ta’kidlangan. Biroq cheklangan o‘qitish vaqti, standartlashtirilgan an’anaviy o‘qitish usullari kabi to‘siqlar samarali integratsiyaga to‘sqinlik qilishi mumkin. Shu sababli o‘qituvchilar nutq qobiliyatini oshirish uchun haqiqiy, kommunikativ faoliyatni birinchi o‘ringa qo‘yadigan ta’lim tizimlarini qabul qilishlari kerak. Bundan tashqari, fanlararo aloqadorlik asosida o‘quvchilarning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish modeli matn osti ma’nolarni kalit so‘zlar doirasida aniqlash ko‘nikmalarini jadal rivojlantirishga qaratilgan. Bu yondashuv o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashini,

dunyoqarashini kengaytirish va intellektual qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi. Shuningdek, pedagogik integratsiya ta'limni integrallash toifasi sifatida o'rganilib, bu yondashuv o'quvchilarning bilimlarini mustahkamlash va ularni real hayotdagi vaziyatlarda qo'llashga xizmat qiladi. Umuman olganda, integratsion metodlar o'qituvchining nutqiy kompetensiyalarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Bu yondashuv orqali o'qituvchilar o'quvchilarning til ko'nikmalarini kompleks rivojlantirish, ularning mantiqiy fikrlashini oshirish va real hayotdagi vaziyatlarda tilni samarali qo'llashga tayyorlash imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Integrativ metodlar o'qituvchilarning nutq madaniyatini rivojlantirishga xizmat qilibgina qolmay, balki ularning o'z sohasiga aloqador bo'lgan fanlar yuzasidan bilimlarini teranlashtirishga yordam beradi. Masalan, darslarni ona tili va biologiya (kimyo, astronomiya, muhandislik, sun'iy intellekt) fanlari integratsiyasi asosida tashkil etishi orqali quyidagi natijalarga erishish mumkin:

- o'quvchilarni tabiiy fanlar sohasiga oid kashfiyotlar, yangiliklarga doir matn bilan tanishtiradi va bu orqali ularning bilimlarini teranlashtiradi;

- o'quvchilar tabiiy fanlar sohasiga doir yangi atamalar va ularning ma'nosini o'rganadi;

- atamalarni to'g'ri talaffuz etishni mashq qiladi;

- matnni nafaqat ilmiy jihatdan, balki tilshunoslik jihatdan ham tahlil qiladi (o'tilayotgan mavzu bilan bog'lanadi).

Texnologik integratsiya ya'ni axborot-kommunikatsiya vositalari asosida ham nutqiy kompetensiyalarni yaxshilash mumkin. Bunda o'qituvchi video dars tayyorlashi nazarda tutiladi. Ushbu metodika ham o'qituvchilarning nutqidagi kamchiliklarini bartaraf etishga hamda nutqining jozibador bo'lishiga yordam beradi. Ma'lum bir mavzu video sifatida yozib olinadi va o'qituvchi o'zini chetdan kuzatishi natijasida qayerda yutuq va kamchiliklari borligini aniqlaydi va ularni tuzatadi.

Fanlararo aloqadorlik o'qituvchining nutq madaniyatini rivojlantirishda keng imkoniyatlar yaratadi. Bu yondashuv orqali o'qituvchi o'zining til madaniyati, muloqot uslubi va pedagogik mahoratini takomillashtiradi, bu esa o'z navbatida o'quvchilarning bilim olish jarayonini yanada samarali tashkil qilish imkonini berdi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Umumiy pedagogika. Nazarova Zarina Allaberdiyevna, Bozorova Muslima Qodirovna. Toshkent "NIF MSh"2024
2. Umumiy pedagogika. Abdullayeva B.S, Xoliqov A.A, Sodiqov H.M, Primov Sh.Q, Zarmasov .Shu .R. Toshkent "Innovatsiya-Ziyo"2021

3. Umumiy pedagogika B. X. Rahimov, S.I . Qulmamatov, G'.B . Xudoyberdiyev, O.A. Abdumuminova, B. X .Xushbaqov, Toshkent "NIF MSh"2023

TALABALARDA NOTIQLIK KOMPETENTSIYASINI SHAKLLANTIRISH TEXNOLOGIYASI

NDU tayanch doktaranti NII pedagogika o'qituvchisi
Qirboyeva Norgul Tuymurod qizi 93-158-22-23

Annotatsiya: Mazkur maqola orqali talabalarda, bo'lajak pedagog kadrlarda notiqlik kompetentsiyasini shakllantirish va u orqali talabalarda notiqlik kompetensiyalarini shakllantirishda pedagog kadrlarni o'z fan doirasida tashqari boshqa bilimlarni ham muvaffaqiyatli o'qitishga e'tibor berilgan. Maqolada notiqlik kompetentsiyasi shakllantirishda bir qancha usullardan foydalanilgan.

Kalit sozlar: Notiqlik, nutq, kompetentsiya , texnika , texnologiya model, prognoztik

ТЕХНОЛОГИЯ РАЗВИТИЯ ОРАТОРСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ У СТУДЕНТОВ

Абстрактный: Посредством данной статьи акцентируется внимание на замене интерактивных методов обучения при разработке технологии формирования ораторской компетентности у студентов и будущих педагогов, а через нее уделяется внимание воплощению других знаний в области публичного выступления. речевые компетенции у студентов. В статье использовано несколько методов формирования ораторской компетентности.

Ключевые слова: Ораторское искусство, речь, компетентность, техника, технологическая модель, прогностика

TECHNOLOGY FOR DEVELOPING ORATORY COMPETENCE IN STUDENTS

Abstract:Through this article, attention is focused on the replacement of interactive educational methods in the development of technology for the formation of public speaking competence in students and future pedagogues, and through it, attention is paid to the embodiment of other knowledge in the field of public speaking competences in students. given In the article, several methods were used in the formation of public speaking competence.

Key words: Oratory, speech, competence, technique, technology model, prognostic

Hozirgi kunda, xuddi qo'shni mamlakatlarda bo'lgani kabi, notiqlik san'ati ilmini milliy ruhda, milliy qadriyatlarga tayanganimiz holda yaratish hamda mazkur fanning respublikamiz oliy va o'rta maxsus o'quv yurtlarida alohida filologik fan sifatida o'qitilishiga erishish milliy ma'naviyat jonkuyarlari oldida turgan muhim vazifalardan sanaladi. Notiqlik san'ati, avvalo, notiqdagi mavjud qobiliyat va iste'dodni shakllantirishga qaratilgan soha bo'lib, u notiqning qobiliyati hamda iste'dodini o'rganuvchi va shakllantiruvchi ilm hisoblanadi. Notiqlik san'atining asosiy vazifasi notiq bo'lishga undovchi qonuniyatlarni o'rgatishdan iborat. Biroq hamma ham notiq bo'lavermaydi. Buning uchun bo'lajak notiqda qobiliyat va iste'dod bo'lishi kerak. Chunki u - san'at. Shuning uchun ham ba'zi notiqlar materialni chuqur bilgani holda o'z fikrini erkin nutqi bilan yetkazib berolmasligi, natijada tinglovchilar uni tushunmasligi mumkin.

Mohir notiqlar nutqini esa tinglovchilar yaxshi tushunadi va mazmunini tezroq anglab oladi. Notiqlik esa mafkuraviy kurashning asosiy quroli sifatida faoliyat ko'rsatishimiz mumkin. Notiqlik san'atining har qachongidan ham o'tkir va keskir bo'lmogi bugungi kunning muhim talabi. Bu san'atni ilk bor adabiy janr darajasiga ko'targan hamda notqlikka ilmiy yondoshgan kishilar sofistlar hisoblangan. Ular o'zlaridan oldin o'tgan notiqlarning faoliyatlarini nazariy asoslashga kirishib, "Ritorika" ilmini yaratadi. Oldin notiqlarni "Ritor" so'zi bilan atashib, so'ngra notiqlik san'atidan sobiq o'rgatuvchilarni "Ritor"lar deb ataydilar. Sitsiliya oroli ritorikaning asl vatani hisoblanadi. U joylarda V asr o'rtalariga kelib demokratiyaning yo'lga qo'yilishi, notiqlik taraqqiyoti uchun omil bo'ldi.

Qadimgi yunonlar sitsiliyalik Korak hamda Tisiylami ritorikaning asoschilari deb tan olganlar, ulardan deyarli hech narsa yetib kelmagan. Biroq, ularga vatandosh bo'lgan sofist Gorgiy (taxminan 483-376) ni ritorikaning birinchi namoyandasi deb bilishgan. Gorgiyning aytishicha, notiqning eng muhim vazifasi tinglovchini ishontirish, uni maftun etish, rom qilishdir[5. b.17]. Gorgiyning bu fikrlaridan biz eng asosiysi deb, beradigan ma'lumotimiz aniq va ishonchli bo'lishiga e'tibor qaratmog'imiz zarur degan xulosa kelishimiz mumkin. Va uning yana fikrlaridan maftun etishning asosiy vositasi sifatida yozuvchi birinchi o'ringa uslubni qo'yadi va shu maqsad bilan o'zining asarlarida "go'zal" uslubning namunalarini namoyish qilmoqchi bo'ladi.

Notiqlik san'atining rivoji adabiy tilning shakllanishiga, shuningdek, notiqlik san'ati nazariyasi bo'lmish "ritorika" ilmining vujudga kelishiga sabab bo'ldi. Notiqlik san'ating rivojlanishiga Aristotelning ham fikrlari muhimligini tadqiqotimiz davomida yana bir bora amin bo'ldik. Aristotel notiqlik san'atini egallashni 5 qismga bo'lib o'rgatadi.

1. Materialni kashf etish (har tomonlama tayyorlash).

2. Materialni joylashtirish shakli (rejasi).
3. Materialni eslab qolish (o'zlashtirish).
4. Materialni so'z yordamida to'g'ri aks ettirishi.
5. Materialni to'g'ri talaffuz etish. Aristotelning fikrlari hozirgi kunda ham o'z qimmatini saqlab kelmoqda[4. b.29].

Notiqlik san'atining rivojlanishiga vatanga bo'lgan muhabbatning ham ta'siri yuqori bo'ladi. Buning yorqin misolini Sitseronning hayot yo'lidan ham bilmog'imiz mumkin. Sitseron zamonasining ko'pchilik so'z ustalari singari o'z faoliyatining ilk davrlaridayoq nutqida uslubning chiroyliligi, iboralarining jonliligi, jumlaning nafis bo'lishiga katta e'tibor beradi. Vatandan haydalishi Sitseron uchun yuqori darajada og'ir bo'ladi. U bir yarim yildan so'nggina do'stlarining yordami tufayli Italiyaga qaytib kelish uchun ruxsat oladi. Ona - Vatanga bo'lgan cheksiz muhabbat buyuk notiqning ilhomini jo'sh urdiradi. U nutq nazariyasi ustida tinimsiz ijod qila boshlaydi. Oradan ko'p o'tmay, mashaqqatli mehnat samarasi sifatida, uning uch kitobdan iborat "Notiqlar haqida" nomli asari dunyoga keladi. Mazkur asar dialog shaklida yozilgan bo'lib, Litsiniy, Kross, Mark Antoniy, Yuliy Sezar, Strabon, Katull, huquqshunos Stsevola va uning shogirdlari Katt, Sulnitsiy Ruflarning ijtimoiy va siyosiy nutqlari, ularning notiqlik san'ati hamda bu san'atning eng mayda-chuyda masalalaridan tortib siyosiy muammolargacha bo'lgan fikr mulohazalarini o'z ichiga oladi[3 b.29]

Sitseronning fikricha, notiq shunchaki sud ishlarining barcha qonun-qoidalarini yaxshi biladigan qonunparast emas, balki davlat ishlarini chuqur tushunadigan, xalq qayg'usiga hamdardlik qila oladigan davlat arbobi bo'lmogi kerakligi haqida ko'p bora aytgan asarlarida. Shuning uchun notiqlik san'atiga qiziqqan har bir kishi faqat "Ritorika" ilmiga oid ibtidoiy bilimlar bilan cheklanmasdan va o'zining tabiiy iste'dodiga ishonib qolmasdan, doimo turli fanlarni o'qib-o'rganmog'i, ilm va madaniyatning yuqori cho'qqilariga intilmog'i darkor degan g'oyani ilgari surgan.

Bundan tashqari, "Notiqlar haqida" asarining muallifi notiqlarning odamlar diliga qo'rquv, g'azab va qayg'u sola bilishi va aksincha, bu xildagi hayajonli holatlardan kishilarni xalos qilib, ularning ruhida xotirjamlik, mehr-shafqat hislarini uyg'ota olishi kerakligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, agar notiq odamlarning turli-tuman xarakterlarini sezmasa, inson tabiatidagi umumiy xususiyatlarni bilmasa va har bir kishini goh bezovta qiladigan, goh tinchlantiradigan sabablarni tushunmasa hech qachon o'zining maqsadiga erisha olmaydi degan fikrlarni uchratamiz. Yuqoridagi fikrlardan biz ayta olamizki

notiqni nutqi chiroyli va insonlarga ta'sir etishi uchun notiq insonlar xarakteristikasini ham o'rganmog'i kerak ekan.

Notiqlik mahoratini shakllantirishimizda Sitsironning fikrlari ilk qadam bo'ldi desak hech adashmagan bo'lamiz. Tinglovchini toliqtirib qo'ymaslik uchun nutq davomida ko'tarinki usulni bir parda pasaytirib, nutq mavzuiga aloqador shaxslar bo'lsa, ularning goh salbiy, goh ijobiy xarakteristikasini berish, ilgari o'tgan mashhur zotlar haqidagi biron latifani eslatib ketish, lozim bo'lganda ba'zi bir hayotiy manzaralarni, dramatik voqealarni eslash, o'rniga qarab biroz hikmatli so'z, maqol va qochiriq gapni qistirib o'tish ham Sitsironning eng sevgan usullaridan edi.

Bu usullarni har bir notiq o'zing birinchi qoidasi qilib olsa u albatta notiqlikning yuqori cho'qqisiga erisha oladi. Yuqoridagi fikrdan va o'qituvchilik faoliyatidan ma'lumki biz talabarni faqatgina fanimiz o'zi bilan mashg'ul qila olmaymiz. Chunki biz psixologiyadan ham bilamizki inson psixologiyasi inson diqqatini uzoq vaqt bir narsaga qaratib turolmaydi uning o'zi istamagan holda ham vaqt o'tgandan so'ng inson diqqati bo'lina boshlaydi. Mana shunday vaziyatlarda pedagog va haqiqiy notiq talabalarni o'ziga qaratib ularni diqqatini yana o'z orniga tushira olishi kerak.

So'zning qadri, undan foydalanish, kam so'zlab, ko'p ma'no yuklash, ravshan fikrlash kabi masalalar ustida XII-XIII asr mutafakkirlari Yusuf Xos Hojib, Ahmad Yugnakiylar ham ibratli fikrlar bildirganlar. Ulug' shoir Yusuf Xos Hojib turkiy xalqlarning XII asrdan ajoyib badiiy yodgorligi bo'lgan "Qutadg'u bilig" ("Baxt keltiruvchi bilim") asarida so'zlarni to'g'ri tanlash va qo'llash haqida: "Bilib so'zlasa so'z bilig sanalur" degan edi. Gapirishdan maqsad so'zlovchining ko'zda tutgan narsa, hodisa, voqealarni tinglovchiga to'g'ri, ta'sirchan yetkazishidan iborat. Demak notiq beradigan ma'lumotini faqatgina tushunib qolmay uni yetkazish usulini ham bilishi kerak. Shundagina u notiqlik me'yorlariga amal qilgan hisoblanadi. Mana shu fikrlarni har bir pedagog bo'lgan degan kishi o'zining eng oliy maqsadi deb belgilab olsa albatta o'z o'ylagan maqsadiga erishadi.

Notiqlik san'ati juda ko'p tarixiy davrlarni boshidan kechirdi va shubhasizki, bu davrda o'sdi, o'zgardi. Sharq notiqlik san'atini ham o'ziga xos xususiyatlarga ega. Mavlono Faxriddin al-Safiyning "Latoyifut-tavoyif" nomli asarida Sulton Bayqaroning mavlono Irshod nomli so'z ustasi bo'lganligi, uning zo'r notiq ekanligi qayd qilingan. Xuddi shuningdek, qozi O'shiy mashhur o'zbek notiqalaridan biri bo'lgan. U "Miftox un-najjoh" (So'zning kaliti) degan notiqlik mahoratiga bag'ishlangan risola ham yozgan.

Ibn Sino nutq odobiga alohida e'tibor beradi va notiq quydagilarga amal qilish zarurligini ta'kidlaydi:

Ovoz yumshoq ohangda bo'lishi kerak:

Suhbatdoshning ilmiy salohiyati inobatga olinishi kerak:

Ta'na boshqalarning kamchiligi bilan qiyoslaganda holda qiinishi kerak[4.b36].

Demak yuqoridagi fikrlardan ko'rinib turibdiki, nutqning ham o'z odobi bor. Agar unga amal qilinsa nutqning ham notiqligiga bir turtki bo'ladi.

Eng avvalo, Alisher Navoiy va uning zamondosh do'stlari Mavlono Xusayn Voiz Koshifiy, Muin Voiz, Mavlono Rizoilarning nutq madaniyati va notiqlik san'ati borasidagi xizmatlarini qayd qilish joizdir.

Notiqlik kompetentsiyasini shakllantirishda fanlar integretsiyasi ham muhim. "Notiqlik kompetentsiyasini integratsiyasi" iborasi o'zbek tilida ta'lim kontekstida ishlatilganda, bu notiqlik (ya'ni, og'zaki nutq ko'nikmalari, ta'sirli so'zlash, fikrni aniq va tushunarli ifoda etish) kompetentsiyasini boshqa fanlar yoki ta'lim jarayoniga qo'shib borish (integratsiya qilish) degan ma'noni anglatadi.

Integratsiya amalga oshirishda notiqlik kompetentsiyasini turli fanlar o'qitilish jarayoniga integratsiya qilish quyidagicha bo'lishi mumkin:

Adabiyot darslarida: Matnlarni tahlil qilish, obrazlarni sharhlash, o'quvchilarga esse yozdirish va og'zaki taqdimotlar qilish.

Tarixda: O'quvchilarga tarixiy shaxslar nomidan nutq yozish yoki rolli o'yinlarda qatnashish.

Biologiya yoki geografiyada: Ma'lumotlarni taqdim etish, prezentatsiya qilish orqali fanlararo nutqiy ko'nikmalarni rivojlantirish.

Sinfda bahs va munozaralar tashkil etish: Turli mavzularda debatlar orqali fikr almashish. O'quvchilarni hayotga tayyorlaydi – ish suhbat, taqdimot, nutq so'zlash qobiliyati kerak bo'ladi. Tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi. Jamoaviy ishlashga yordam beradi. Liderlik fazilatlarini rivojlantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Ibragimov X., Abdullayeva Sh. Pedagogika nazariyasi (darslik). — T.: Fan va texnologiya, 2008. – B. 215.
2. Ibragimova G. Interfaol o'qitish metodlari va texnologiyalari asosida talabalarning kreativlik qobiliyatini rivojlantirish: ped. fanlari f.d.(PhD) diss... avtoref. – Toshkent, 2017. –B. 11.
3. Shodiyeva Q. "Nutq o'stirish uslubi", - Toshkent, O'qituvchi 2008
4. Bekmirzayev N. "Notiqlik san'ati asoslari", -Toshkent, Yangi nashr 2008

**MAKTABGACHA KICHIK YOSHDAGI BOLALARGA O‘YIN ORQALI
TA’LIM BERISH METODIKASI (INTEGRATION YONDOSHUVDAN
FOYDALANGAN HOLDA)**

Ixtiyorova O‘g‘iloy
Yangi asr nodavlat universiteti
Maktab va maktabgacha ta’lim
kafedrası o‘qituvchisi
(90) 523 96 61
Qosimova Sevinch Saidasror qizi
Yangi asr universiteti
Maktabgacha ta’lim yo’nalishi
101-22-guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha kichik yoshdagi bolalarning ta’lim-tarbiya jarayonida o‘yinining o‘rni, uning ta’sirchanlik darajasi va o‘yin asosidagi integratsion yondashuvning metodik xususiyatlari yoritilgan. Bolalarda bilim, ko‘nikma va malakalarni shakllantirishda o‘yinining metodik jihatlari haqida tahliliy fikrlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: o‘yin, integratsiya, maktabgacha yosh, metodika, ta’lim, tarbiya, rivojlanish.

**МЕТОДОЛОГИЯ ИГРОВОГО ОБРАЗОВАНИЯ ДЛЯ ДЕТЕЙ
РАННЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА (ИСПОЛЬЗОВАНИЕ
ИНТЕГРАЦИОННОГО ПОДХОДА)**

Аннотация: В статье рассматривается роль игры в образовательном процессе детей дошкольного возраста, уровень ее эффективности, а также методические особенности комплексного подхода, основанного на игре. Представлены аналитические взгляды на методические аспекты игры в формировании знаний, умений и навыков у детей.

Ключевые слова: игра, интеграция, дошкольный возраст, методика, обучение, воспитание, развитие.

**METHODOLOGY OF EDUCATION THROUGH PLAY FOR
EARLY PRESCHOOL CHILDREN (USE OF AN INTEGRATION
APPROACH)**

Abstract: This article discusses the role of play in the educational process of preschool children, its level of effectiveness, and the methodological features

of an integrated approach based on play. Analytical views are presented on the methodological aspects of play in the formation of knowledge, skills, and competencies in children.

Keywords: play, integration, preschool age, methodology, education, upbringing, development.

Maktabgacha ta'lim uyg'un rivojlangan shaxsni tarbiyalash, bolani butun kelajagini belgilab beradigan bilim va qadriyatlarni yosh avlod qalbiga singdirishda juda muhim ahamiyatga ega bo'lgan tashkilotdir. O'yin maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning asosiy faoliyati bo'lib, u orqali bola shaxs sifatida shakllanadi. O'yin bolaning o'quv, mehnat faoliyati, kishilarga munosabatning qay darajada shakllanganligini belgilab beradi. O'yin bolalarning jismoniy rivojlanishi, maktabgacha ta'lim tashkilotining ta'lim-tarbiya ishida, bolalarni aqliy, axloqiy, mehnat va estetik tarbiyalashda katta ahamiyatga ega. Jamiyatning ma'naviy takomillashuvi unda amalga oshiriladigan ta'lim-tarbiya ishlarining mazmuni, shakl va mohiyatiga bog'liqdir. Shu boisdan ham ta'limdagi yangilanishni, respublikamizda amalga oshirilayotgan bosqichma-bosqich ta'lim tizimini pedagogik talqin qilish, bu jarayonni samaradorli kechishini ta'minlash zaruriyati yuzaga keladi. Haqiqatdan ham o'yin, har bir yosh bosqichda bolaning tevarak atrofdagi hayotni va kishilar o'rtasidagi turli munosabatlarni har tomonlama bilib olishga qaratilgan faoliyatidir. Maktabgacha yoshdagi bolaning o'yin faoliyati mazmun jihatdan har kungi vaziyatga qarab o'zgarib turadi. O'yin doimo o'zgarib turganligi tufayli bola o'ynab charchamaydi, zerikmaydi.

Maktabgacha ta'lim jarayoni bolaning shaxs sifatida shakllanishida muhim bosqich hisoblanadi. Ayniqsa, kichik yoshdagi bolalar (3-4 yosh) uchun ta'lim va tarbiya jarayoni o'ziga xos yondashuvni, ya'ni bolaning psixologik va fiziologik xususiyatlariga mos metodikani talab etadi. Ana shunday usullardan biri bu o'yin orqali o'qitishdir, chunki o'yin bola uchun nafaqat ko'ngilochar faoliyat, balki bilish, anglash, tajriba orttirish vositasi hisoblanadi.

Bolalar uchun o'yin — bu tabiiy, o'zlashtirishga ochiq, ijodiy imkoniyatlarga boy muhitdir. O'yin orqali bola:

- ✓ atrof-muhitni bilib oladi,
- ✓ rollarga kirib, ijtimoiy tajribani sinaydi,
- ✓ muammoli vaziyatlarni hal qilishga urinadi,
- ✓ estetik, axloqiy, nutqiy jihatdan rivojlanadi.

Shu sababli o'yinlar pedagogik vosita sifatida ta'lim-tarbiyada asosiy o'rin egallaydi.

“O'yinlar bolaning ko'p intellektual qobiliyatlarini rivojlantiradi. O'yinlar orqali bolalar turli ko'nikmalarni bir vaqtning o'zida o'rganadilar.”

Olimlarning fikrlariga ko'ra, bolalar o'yinlar orqali nafaqat o'ynashadi, balki ular o'rganadilar, rivojlanadilar va dunyoni o'zlari uchun yangi tarzda tushunadilar. O'yinlar bolalarga o'z fikrlarini ifodalash, hissiyotlarini boshqarish, kreativliklarini rivojlantirish va ijtimoiy ko'nikmalarni o'rganishda yordam beradi. Shuningdek, o'yinlar bolalarning mantiqiy fikrlash, jismoniy rivojlanish va emotsional barqarorlikni mustahkamlash uchun juda muhimdir.

Integratsion yondashuv bu — bir nechta fan yo'nalishlarini (nutq, matematika, tasviriy san'at, musiqa, jismoniy tarbiya va boshqalar) yagona mavzu asosida uyg'unlashtirib, bolaga yaxlit bilim berish usulidir. Ushbu yondashuv orqali:

- bola bir vaqtning o'zida bir necha sohada bilim oladi;
- mavzular yaxlit va mantiqiy bog'langan bo'ladi;
- o'yin orqali bilim chuqurroq singadi;
- ijodiy tafakkur, mustaqil fikrlash rivojlanadi.

Kichik guruhdagi bolalarga o'yinni tashkil qilishda asosan markazlar faoliyatini o'zaro integratsiya qilish bilan tashkillashtirish maqsadga muvofiq bo'ladi. Mana shu jarayon orqali bola ham o'ynaydi va ta'lim oladi.

Quyidagi metodik yondashuvlar kichik yoshdagi bolalarda o'yin orqali integratsiyalashgan ta'limni samarali tashkil etish imkonini beradi:

Ssenariy asosidagi rolly o'yinlar – "Do'kon", "Shifoxona", "Sayohat" kabi o'yinlarda matematika, nutq, muloqot ko'nikmalari integratsiyalashadi.

Didaktik o'yinlar – raqamlar, shakllar, ranglar, tovushlar asosida bilimlarni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Harakatli o'yinlar – bolalarning jismoniy faolligini oshiradi va psixomotorik rivojlanishga yordam beradi.

Tasviriy va musiqiy faoliyat bilan uyg'unlashgan o'yinlar – ijodkorlik va estetik didni rivojlantiradi.

Tarbiyachi o'yinni to'g'ri tashkil qilish, uni rejalashtirish, boshqarish va nazorat qilish orqali o'yinlarning ta'limiy-mazmuniy yukini oshirishi zarur. Ayniqsa, har bir o'yin bolalarning yosh xususiyatlariga mos bo'lishi kerak.

Maktabgacha kichik yoshdagi bolalar uchun o'yin nafaqat o'yinchoq bilan o'ynash, balki ularning ongli ravishda bilim olishiga xizmat qiluvchi kuchli vositadir. Integratsion yondashuv asosida tashkil etilgan o'yin faoliyati orqali bolalarda bilimlarni chuqur va barqaror shakllantirish, ularni turli yo'nalishlarda rivojlantirish mumkin. Bu esa ta'lim jarayonining sifatini oshiradi, tarbiyachining kasbiy mahoratini namoyon etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi “Maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori
2. Jalolova N.S. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: Fan, 2021.
3. Karimova V.A., Egamberdiyeva R.S. Maktabgacha ta’lim metodikasi. – Toshkent: “Ilm Ziya”, 2022.
4. Qurbonova D. Bolalar bilan o‘yin orqali ishlash metodikasi. – Buxoro: Barkamol avlod, 2020.

ИНТЕГРАЦИЯ ИЛМИЙ КАТЕГОРИЯ СИФАТИДА ВА УНИ МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА ҚЎЛЛАШ ИМКОНИЯТЛАРИ.

Нурмаматова Севинч Журабек қизи
Навоий инновациялар университети
Мақтабгача таълим йўналиши
1-курс 1-гуруҳ талабаси.
Илмий раҳбар: PhD Арапбаева Д.К.

Аннотация: Ушбу мақолада интеграция илмий категория сифатида таҳлил қилинади, унинг таркибийлик, системалилик, ривожланиш омили, синтез ва уйғунлик тамойиллари асосида мазмуни очиб берилади. Хусусан, мактабгача таълим жараёнида интеграциялашган ёндашувнинг аҳамияти, имкониятлари ва мавжуд тажрибалари илмий-назарий ва амалий асосда ёритилади. Ўзбекистонда мактабгача таълим тизимида амалга оширилаётган интеграцион янгиликлар, халқаро тажрибалар билан уйғун ҳолда кўриб чиқилади.

Калит сўзлар: Интеграция, илмий категория, мактабгача таълим, тизимлилик, синтез, уйғунлик, методология, STEAM, ҳолистик ёндашув.

INTEGRATION AS A SCIENTIFIC CATEGORY AND POSSIBILITIES OF ITS APPLICATION IN THE PRE-SCHOOL EDUCATION SYSTEM.

Abstract: This article analyzes integration as a scientific category, revealing its essence based on the principles of structurality, systematization, developmental factor, synthesis, and harmony. In particular, it explores the significance, potential, and existing practices of integrated approaches in the preschool education process from both theoretical and practical perspectives. The

integration-related innovations implemented in Uzbekistan's preschool education system are examined in harmony with international experiences.

Keywords: Integration, scientific category, preschool education, systematization, synthesis, harmony, methodology, STEAM, holistic approach.

ИНТЕГРАЦИЯ КАК НАУЧНАЯ КАТЕГОРИЯ И ВОЗМОЖНОСТИ ЕЕ ПРИМЕНЕНИЯ В СИСТЕМЕ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ.

Аннотация: В данной статье интеграция анализируется как научная категория, раскрывается её сущность на основе принципов структурности, системности, фактора развития, синтеза и гармонии. В частности, освещается значение, возможности и существующий опыт интегрированного подхода в процессе дошкольного образования на научно-теоретической и практической основе. Рассматриваются интеграционные новшества, реализуемые в системе дошкольного образования Узбекистана, в гармонии с международным опытом.

Ключевые слова: Интеграция, научная категория, дошкольное образование, системность, синтез, гармония, методология, STEAM, холистический подход.

Бугунги глобаллашув жараёнида илмий-тадқиқот ишларида ҳамда таълим тизимида интеграциялашув муҳим аҳамият касб этмоқда. Бугунги кунда таълим тизимидаги инновацион ёндашувлардан бири бу – **интеграция**дир. Интеграция атамаси фақатгина фанларни боғлаш эмас, балки билим, кўникма ва компетенцияларни яхлит тизимда шакллантиришни назарда тутади. Мактабгача таълимда интеграция, боланинг ҳар томонлама ривожланишини таъминлашда муҳим омил ҳисобланади.

Президентимиз Шавкат Мирзиёев бу борада таълим ва илм-фаннинг интеграциясини кучайтириш зарурлигини ҳақидатаъкидлаб: “Бугунги кунда замонавий илм-фан ютуқлари ва амалиётнинг узвий интеграциясига эришмасдан туриб, тараққиёт ҳақида гапириш мумкин эмас”- таъкидлайди. [2.1] Шунингдек, Президентнинг “Янги Ўзбекистон – стратегик тараққиёт йўлида” номли асарида интеграциялашув масаласи таълим тизими, инновацион ривожланиш ва иқтисодий тараққиёт контекстида чуқур таҳлил қилинади. Бу эса интеграцияни нафақат амалиёт, балки назарий жиҳатдан ҳам ўрганиш зарурлигини кўрсатади.

Интеграция сўзи латинчадан олиб қаралганда, "*integratio*" – яъни тиклаш, бир бутунга айланиш маъносини билдириб:
- турли билим соҳалари, жараёнлар ва функцияларнинг ўзаро боғлиқ ҳолда фаолият юритиши;

- фанлараро ва тизимлараро боғланиш;
- билимларнинг янги сифат босқичига чиқишини таъминлаш сифатида қаралади.

Интеграция – таълимдаги синергетик ёндашувни яратиб, болаларда мураккаб фикрлаш, танқидий таҳлил қилиш, муаммони ҳар хил нуқтаи назардан ҳал этиш қобилиятини ривожлантиради. Илмий категория сифатида эса интеграция турли фанлар, усуллар ва билим соҳаларини бирлаштириш жараёни; таҳлилни бир йўналишда эмас, балки кўп йўналишли ва ўзаро боғлиқ равишда олиб бориш ҳамда интеграция натижасида янги билимлар ва кўникмалар шаклланишида қўлланилади.

Мактабгача таълим – боланинг шахс сифатида шаклланиши учун асосий босқич ҳисобланиб, бу ёшда болалар дунёни яхлит тарзда қабул қилади. Мактабгача таълимда интеграцияланган таълим боланинг мантиқий ва ижодий фикрлашини ривожлантиришда, ҳаёти воқеликни яхлит кўринишда қабул қилишини таъминлашда ҳамда билим ва кўникмаларни кўп йўналишда ўзлаштириш имконини беради.

Шу боис, бу даврда интеграциянинг методологик асосларига кўйидагилар киради: таркибийлик, системалилик, ривожланиш омили, синтез ва уйғунлик.

Таркибийлик – мактабгача таълим дастурларида болаларга тақдим этилаётган билим, кўникма ва малакалар бир-бирини тўлдирадиган, ўзаро боғланган элементлардан ташкил топади. Масалан, “Атроф-муҳит билан таништириш” мавзуси “Ранглар”, “Математика элементлари”, “Тил ўргатиш” билан уйғунлаштирилган ҳолда ўргатилганда, бола билимни яхлит қабул қилади.

Системалилик – болаларнинг билим олишини сунъий ажратмасдан, ягона контекстда, бир бутун воқелик сифатида тушунишга ёрдам беради. Мактабгача таълимда бу, масалан, ўйин орқали ўргатиш, кўшиқ, ҳаракат, санъат ва суҳбат элементларининг бирлаштирилган ҳолда дарсга киритилишида намоён бўлади.

Ривожланиш омили сифатида интеграция боланинг қизиқиши ва билиш фаолиятини уйғотади. Ҳар бир дарс, фаолият ёки ўйин орқали бир неча фан ёки йўналишлар интеграциялашган бўлса, боланинг тафаккури янада фаоллашади.

Синтез – бу болаларнинг янги билимни мавжуд билимлар билан боғлаб, улардан янги хулосалар чиқаришидир. Масалан, бола “Ёмғир” мавзусини нафақат атроф-муҳитдан, балки расм чизиш, шеър ёдлаш ва тажриба ўтказиш орқали синтезлайди.

Уйғунлик – мактабгача таълимда дарс мазмуни, педагогик метод, ўйин ва болалар эҳтиёжлари ўзаро мувофиқликда ташкил этилади. Интеграция айнан шу уйғунликни таъминлашга хизмат қилади.

Мактабгача таълим тизимида интеграция қуйидаги илмий категориялар билан узвий боғлиқ:

Тизим: Ҳар бир педагогик фаолият элементи мактабгача таълим тизимининг бир бўлаги бўлиб, улар интеграция орқали ягона натижага хизмат қилади.

Ривожланиш: Интеграция боланинг ҳар томонлама ривожланишига хизмат қилади – бу когнитив, эмоционал, жисмоний ва ижтимоий йўналишлар уйғунлигида амалга ошади.

Трансформация: Мавзуларни синфларга ажратмасдан, мавзулаштирилган фаолиятлар орқали янги билимлар яратиш мумкин.

Ўзбекистон мактабгача таълим тизимида интеграциялашувга доир қуйидаги амалий ишлар олиб борилмоқда:

1. “Илк қадам” дастури. 2019-йилдан бери амалда бўлган “Илк қадам” мактабгача таълим дастури интеграциялашган ёндашув асосида тузилган. Унда ҳар бир мавзу тил, математика элементлари, санъат, муסיқий тарбия, атроф-муҳит ҳақида тушунчалар билан уйғунлаштирилган.
2. Мавзули-интеграциялашган ўйинлар. Мактабгача таълим муассасаларида “Тушунча асосида ўйин ташкил этиш” модели асосида ҳар бир мавзу кўп фанли (мультидисциплинар) ёндашувда берилади. Масалан, “Ҳайвонлар” мавзусида рақамлар, товушлар, расм чизиш, ифодали сўзлашув, ҳикоя тузиш фаолиятлари уйғунлаштирилади.
3. Ривожлантирувчи муҳит интеграцияси. Дидактик воситалар, материаллар ва дарсликлар бир мавзуга йўналтирилган бўлиб, макетлар, визуал плакатлар, амалий топшириқлар орқали турли йўналишлар кесишмасида билимлар берилади.
4. STEAM элементларини татбиқ этиш. Баъзи илғор МТМларда (масалан, Тошкент, Самарқанд, Андижон шаҳарларидаги экспериментал боғчалар) оддий STEAM элементлари — қурилиш (лего), сув билан тажриба, шакл ва ранглар орқали аниқлаш, кодлашга киришиш босқичлари амалиётга киритилмоқда. 2023-йилги Мактабгача ва мактаб таълими вазирлиги ҳисоботида кўра, интеграциялашган ёндашув асосида ташкил этилган дарслар иштирокчилари орасида нутқ фаоллиги, мустақил фикрлаш ва эслаб қолиш кўрсаткичлари 30% га юқори бўлган.

Хулоса қилганда, интеграция — бу нафақат илмий категория, балки таълимнинг методологик асосларидан бири сифатида замонавий талабларга

жавоб беради. Айниқса, мактабгача таълимда бола билимни бир бутунликда қабул қилгани боис, интеграциялашган ёндашув уларнинг ҳар томонлама шаклланишида муҳим аҳамият касб этади. Бу жараён боланинг билим олиш жараёнини ҳаётий, қизиқарли ва самарали қилади. Ўзбекистонда “Илк кадам” дастури, мавзули ўйинлар, ривожлантирувчи муҳит, STEAM элементлари орқали мактабгача таълимда интеграциялашувга оид муҳим ислохотлар амалга оширилди. Буларнинг барчаси янги авлод тарбиясини глобал талаблар асосида шакллантиришга хизмат қилмоқда. “Келажакда рақобатбардош бўладиган авлод — бу болалигидан интеграциялашган, тизимли билим олган боладир” — деган тамойил Ўзбекистон мактабгача таълимининг устувор йўналишига айланмоқда.

Интеграция – таълимда самарадорликни оширишга хизмат қилувчи илмий категориядир. Мактабгача таълим тизимида интеграцияни қўллаш болаларда билимларнинг яхлит манзарасини шакллантиради, ижодий ва тафаккур қобилиятларини ривожлантиради. Ушбу ёндашувни методик жиҳатдан тўғри ташкил этиш орқали замонавий таълим талабларига жавоб берадиган бола шахсини тарбиялаш мумкин.

Адабиётлар рўйхати:

1. Мирзиёев, Ш. М. (2021). Янги Ўзбекистон – стратегик тараққиёт қолида. Тошкент: Ўзбекистон Республикаси Президенти матбуот хизмати.
2. Дарё.уз. (2021). Президент илм-фан ва амалиёт интеграцияси ҳақида. [хтtps://дарё.уз/2021/03/15/Президент-илм-фан-ва-амалиёт-интеграцияси-ҳақида](https://darё.uz/2021/03/15/Президент-илм-фан-ва-амалиёт-интеграцияси-ҳақида)
3. Каримова, Д. (2020). STEAM ёндашувини мактабгача таълимга интеграциялаш тажрибалари. Замонавий таълим муаммолари, 4(1), 23–29.
4. Акрамова, С. (2023). Мактабгача таълимда методик уйғунлик ва синтез тамойиллари. Илмий изланишлар ва педагогика, 3(3), 12–18.

BARKAMOL SHAXS TARBIYASIDA OILA, TA'LIM VA MUHITNING HAMKORLIGI.

Korayeva Latifa Zaripovna
Navoiy Inovatsiyalar Universiteti
Ijtimoiy-gumanitar fanlar
Kafedrasi o'qituvchisi, (PhD)
O'zbekiston, Navoiy viloyati, Navoiy shahri
Allashov Ravshan Rashid O'g'li

Annotatsiya: Zamonaviy dunyoda har bir davlatning rivojlanishi, iqtisodiy-ijtimoiy barqarorligi fuqarolarining tarbiyaviy darajasi bilan chambarchas bog'liqdir. Shu bois, barkamol shaxs tarbiyasi masalasi, ayniqsa, fuqarolik jamiyati qurilishi jarayonida alohida e'tiborga loyiqdir, Shuningdek, dunyoviy va diniy qarashlarning uyg'unlashuvi, texnologik taraqqiyot va axborot maydonining kengayishi insoniyat oldiga yangi muammolarni qo'ymoqda.

Kalit so'zlar: Barkamol shaxs, ma'naviyat, axloqning roli, taraqqiyot barkamol shaxsning, oila, ta'lim, muhitning.

СОТРУДНИЧЕСТВО СЕМЬИ, ОБРАЗОВАНИЯ И ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ В ВОСПИТАНИИ ЦЕЛОСТНОЙ ЛИЧНОСТИ.

Аннотация: В современном мире развитие, экономическая и социальная стабильность каждой страны тесно связаны с уровнем образования ее граждан. Поэтому вопрос воспитания всесторонне развитой личности заслуживает особого внимания, особенно в процессе построения гражданского общества. Кроме того, сближение светских и религиозных взглядов, технический прогресс и расширение информационного пространства ставят перед человечеством новые вызовы.

Ключевые слова: Совершенная личность, духовность, роль нравственности, развитие совершенной личности, семья, воспитание, окружающая среда.

COOPERATION OF FAMILY, EDUCATION AND ENVIRONMENT IN THE EDUCATION OF A COMPLETE PERSON.

Abstract: In the modern world, the development, economic and social stability of each country are closely linked to the level of education of its citizens. Therefore, the issue of raising a comprehensively developed individual deserves special attention, especially in the process of building a civil society. In addition, the convergence of secular and religious views, technical progress and the expansion of the information space pose new challenges to humanity.

Keywords: Perfect personality, spirituality, the role of morality, the development of a perfect personality, family, education, environment.

Barkamol shaxs – jamiyat taraqqiyotida muhim o‘rin tutadigan, jismonan, aqlan, ma’naviy jihatdan yetuk insonni ifoda etuvchi tushuncha bo‘lib, u turli ilmiy maktablar va falsafiy qarashlarda turlicha talqin qilingan.

Qadimgi yunon faylasuflari barkamol shaxsni o‘zini anglagan, aqlli va jismonan sog‘lom inson sifatida tavsiflashgan. Aristotel barkamol insonni “ijtimoiy mavjudot” deb atagan va uning jamiyatdagi o‘rni muhimligini ta’kidlagan

Sharq allomalari, xususan, Abu Nasr Forobiy, Imom al-Buxoriy, Abu Ali ibn Sino va Alisher Navoiy barkamol shaxs tushunchasini ilm, axloq va ma’naviyat bilan bog‘liq holda tushuntirganlar. Forobiyning ta’kidlashicha, inson barkamollikka erishish uchun ilm olishi, axloqiy pok bo‘lishi va jamiyat uchun foydali ishlar qilishi lozim. Zamonaviy ilmiy qarashlarga ko‘ra, barkamol shaxs – bu o‘z aqliy, jismoniy va ma’naviy imkoniyatlarini to‘liq ro‘yobga chiqaradigan, ijtimoiy mas’uliyatni anglaydigan va jamiyat taraqqiyotiga hissa qo‘shadigan insondir. Psixologlar va pedagoglar barkamol shaxsni quyidagi jihatlar asosida aniqlaydilar:

Bilim va tafakkur – Insonning ilm olishga intilishi, dunyoqarashini kengaytirishi. Axloq va ma’naviyat – Insonning ijtimoiy qadriyatlarga mos hayot kechirishi. Jismoniy sog‘lomlik – Sog‘lom turmush tarzini olib borish, jismonan baquvvat bo‘lish.

Fuqarolik mas’uliyati – Jamiyatning rivojlanishiga hissa qo‘shish, qonunlarga rioya qilish. Shunday qilib, barkamol shaxs tushunchasi keng qamrovli bo‘lib, u turli sohalar bilan bog‘liq holda talqin etiladi

Prezident Shavkat Mirziyoyev o‘z nutqlarida barkamol shaxsni tarbiyalashning jamiyat taraqqiyotidagi muhim o‘rni haqida alohida to‘xtalib o‘tadi. Uning ta’kidlashicha, yosh avlodni milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida tarbiyalash demokratik jamiyat barqarorligining kafolati hisoblanadi

Masalan: Har bir xalqning o‘ziga xos madaniyati, urf-odatlar, milliy qadriyatlari mavjud bo‘lib, ular avloddan-avlodga o‘tib kelmoqda. O‘zbekistonning milliy qadriyatlari quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

Oila muqaddasligi va mehr-oqibat;

Kattalarga hurmat, kichiklarga izzat;

Mehnatsevarlik va halollik;

Vatanga sadoqat va fidoyilik.

O‘zbek xalqining an’analari insonning barkamol bo‘lishi uchun avvalo oila va mahalla tarbiyasiga katta e’tibor qaratiladi. Oiladagi ma’naviy muhit bolada axloqiy fazilatlarning shakllanishiga asos yaratadi shu sababli

Sharq falsafasida barkamol shaxs quyidagi xususiyatlar bilan tavsiflanadi:

Ilm olish va uni hayotga tatbiq qilish;
Axloqiy poklik va odob-axloq qoidalariga rioya qilish;
Sabr-toqat va adolatli bo'lish;
Jamiyat taraqqiyotiga hissa qo'shish.
G'arb an'analarida barkamol shaxs

G'arb ilmiy-ta'limiy an'analarida esa barkamol shaxs tushunchasi ko'proq individning mustaqilligi, tanqidiy fikrlash qobiliyati va jamiyatdagi faoliyati bilan bog'liq. Masalan, I. Kant insonni "aqliy erkinlikka ega mavjudot" deb atagan bo'lsa, J. Lock inson erkinligini demokratiya asosida mustahkamlash zarurligini ta'kidlagan. G'arb falsafasida barkamol shaxs quyidagi tamoyillar asosida baholanadi:

Mustaqil fikrlash va tanqidiy yondashuv;
O'z huquq va majburiyatlarini anglash;
Fuqarolik mas'uliyati va jamoatchilik faoliyati;
Jismoniy va aqliy rivojlanish.

Jamiyat taraqqiyotining asosi inson omili bilan bog'liq bo'lib, barkamol shaxslarning borligi uning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi. Barkamol shaxslar nafaqat o'z hayotlarini, balki jamiyatning turli sohalarini ham rivojlantirishga hissa qo'shadilar. Ular jamiyatda siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy jarayonlarning faol ishtirokchisiga aylanib, demokratiyaning taraqqiyotida muhim rol o'ynaydilar.

Barkamol shaxs ilmiy izlanishlar olib borib, yangi innovatsiyalar yaratadi.

Texnologik taraqqiyotga hissa qo'shadi, bu esa jamiyatning barqaror iqtisodiy rivojlanishiga xizmat qiladi.

Barkamol shaxs jamiyatdagi turli jarayonlarning faol ishtirokchisidir. Uning siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy sohalaridagi roli quyidagicha namoyon bo'ladi:

Siyosiy jarayonlardagi roli:

Barkamol shaxs siyosiy hayotda faol ishtirok etadi, saylovlarda qatnashib, o'z fuqarolik burchini bajaradi. Adolatli jamiyat qurishga intilib, qonun ustuvorligini ta'minlashga harakat qiladi. Davlat boshqaruvida ishtirok etib, demokratiyaning rivojlanishiga xizmat qiladi.

Iqtisodiy jarayonlardagi roli:

Barkamol shaxs halol mehnat qiladi va tadbirkorlik rivojlanishiga hissa qo'shadi. Ilm-fan va texnologiyalar sohasida innovatsion g'oyalarni ilgari surib, iqtisodiy o'sishga xizmat qiladi. Iqtisodiy barqarorlik va ijtimoiy tenglikni ta'minlashga harakat qiladi. Ijtimoiy jarayonlardagi roli Barkamol shaxs jamiyatdagi adolat va tenglikni ta'minlash uchun harakat qiladi.

Mahalliy jamoalarda, xayriya ishlarida faol ishtirok etadi.

Yosh avlodni tarbiyalash va ularga namuna bo'lish orqali ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlaydi.

Shunday qilib, barkamol shaxs jamiyatning har bir jabhasida faol ishtirok etib, uning rivojlanishiga bevosita ta'sir o'tkazadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Aristotel. "Nikomax etikasidan parcha". – Toshkent, 2018.
2. Forobiy A.N. "Fozil odamlar shahri". – Toshkent, 1993.
3. Abdullayev B. "Barkamol avlod – millat kelajagi". – Toshkent, 2021.
4. Mahmudov A. "Inson va jamiyat taraqqiyoti". – Toshkent, 2019.
5. Imom al-Buxoriy. "Al-Jome' as-Sahih". – Toshkent, 1995.
6. Navoiy A. "Mahbub ul-qulub". – Toshkent, 2002.
7. Kant I. "Amaliy aql tanqidi". – Moskva, 1992.
8. "Barkamol avlod – O'zbekiston kelajagi". Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari, Toshkent, 2020.
9. Mirziyoyev Sh.M. "Yangi O'zbekiston strategiyasi". – Toshkent, 2022.
10. Forobiy A.N. "Fozil odamlar shahri". – Toshkent, 1993.

O'ZBEKISTONDA IJTIMOIIY VA MA'NAVIY ISLOHOTLAR: ZAMONAVIY JAMIYATDA QADRIYATLAR EVOLYUTSIYASI.

Narzullayeva Manzura Elyor qizi

Navoiy innovatsiyalar universiteti talabasi

Ilmiy rahbar: Qahhorova Malika Lutfullo qizi

Navoiy innovatsiyalar universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekistonda ijtimoiy va ma'naviy islohotlar jarayoni, uning zamonaviy jamiyatdagi qadriyatlar rivojlanishiga ta'siri tahlil qilinadi. Mustaqillik yillarida amalga oshirilgan islohotlar natijasida milliy qadriyatlar tiklanishi, jamiyatda demokratik tamoyillarni mustahkamlash, ma'naviy-ma'rifiy sohada erkinlik va ochiqlik muhitining yaratilish jarayoni ko'rib chiqiladi. Shuningdek, globallashuv sharoitida yosh avlod tarbiyasida milliy va umuminsoniy qadriyatlarning uyg'unligini ta'minlash masalalari tahlil qilinadi. Maqolada zamonaviy O'zbekiston jamiyatida ijtimoiy islohotlarning ma'naviy hayotga ta'siri, qadriyatlarlarning shakllanishi va rivojlanishi haqida so'z boradi.

Kalit soʻzlar: Ijtimoiy islohot, qadriyat, rivojlanish, maʼnaviy islohot, milliylik, zamonaviy jamiyat, globalashuv, milliy oʻzlikni anglash.

SOCIAL AND SPIRITUAL REFORMS IN UZBEKISTAN: EVOLUTION OF VALUES IN MODERN SOCIETY.

Abstract: This article analyzes the process of social and spiritual reforms in Uzbekistan and its impact on the development of values in modern society. This process of restoring national values, strengthening democratic principles in society, and creating an atmosphere of freedom and openness in the spiritual and educational sphere as a result of the reforms implemented during the years of independence will be examined. Also, the issues of ensuring the harmony of national and universal values in the upbringing of the younger generation in the context of globalisation are analyzed. The article studies the impact of social reforms on spiritual life, the formation and development of values in modern Uzbek society.

Keywords: social reform, value, development, spiritual reform, nationalism, modern society, globalization, national identity awareness.

СОЦИАЛЬНЫЕ И ДУХОВНЫЕ РЕФОРМЫ В УЗБЕКИСТАНЕ: ЭВОЛЮЦИЯ ЦЕННОСТЕЙ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ.

Аннотация: В данной статье анализируется процесс социальных и духовных реформ в Узбекистане и его влияние на развитие ценностей в современном обществе. Результатом реформ, проведенных в годы независимости рассматривается процесс восстановления национальных ценностей, укрепления демократических принципов в обществе, создания среды свободы и открытости в духовно-образовательной сфере. В статье также анализируется вопросы обеспечения гармонии национальных и общечеловеческих ценностей в воспитание молодого поколения в условиях глобализации. В статье рассматривается влияние социальных реформ на духовную жизнь, формирование и развитие ценностей в современном узбекском обществе.

Ключевые слова: социальная реформа, ценность, развитие, духовная реформа, национальность, современное общество, глобализация, национальное самосознание.

Xalqimizning oʻtgan asr soʻnggi choragida erishgan eng katta yutugʻi mustaqillikdir. Yaʼni mustaqillik tufayli mamlakatimizda ijtimoiy hayotning barcha sohalarida tubdan yangilashlar, keng koʻlamli islohotlar olib borildi. Tarixiy qadriyatlarimiz tiklandi. Odamlarning ongi va tafakkuri, turmush tarzida yuz bergan oʻzgarishlar jamiyatdagi ijtimoiy va aksiologik qadriyatlar

sohasidagi o'zgarishlarga olib keldi. Mustaqillikdan keyingi davr xalqimiz ma'naviyati rivojida alohida ahamiyatga ega bosqich hisoblanadi.

Bugungi kundagi turli zararli ta'sirlardan saqlanish, har qanday sharoitda ham xalqimizga azaldan xos bo'lgan milliy qiyofa, betakror fazilatlar egasi bo'lib qolishimizda qadimiy an'ana va qadriyatlarimizni asrab-avaylab, ularga amal qilib yashash o'ta muhim ahamiyat kasb etmoqda. Yer yuzidagi har bir millat faqat uning o'ziga xos bo'lgan an'ana va qadriyatlari bilan alohida ajralib turadi, tabiiyki, har qaysi xalqning bebaho boyligi bo'lgan bunday qadriyatlar va an'analar bir ikki kunda paydo bo'lib qolmagan. Insoniyatning necha ming yillik tarixiy tajribasi shuni ko'rsatadiki, biror -bir narsaning an'anaga, ayniqsa, qadriyatga aylanishi uzoq davrni talab qiladi. Yillar, asrlar davomida muayyan qarash, odat, tushuncha, tajribalar, zamonlar, avlodlar sinovidan o'tadi, sayqal topib boradi. Agar ular keyingi avlodlar tomonidan ham qabul qilinsa, demakki, endi ularni milliy an'ana va qadriyat deb atash mumkin bo'ladi. Milliy qadriyatlar millatning tarixi, yashash tarzi, ma'naviyati hamda madaniyati bilan chambarchas bog'liq holda namoyon bo'ladi. O'zbek xalqining asrlardan asrlarga o'tib kelayotgan milliy qadriyatlari ham uzoq tarixiy jarayonda shakllangan. Jumladan, o'z tug'ilib o'sgan ona yurtiga ehtirom, o'z taqdirini mana shu yurtsiz tasavvur qila olmaslik, o'tgan ajdodlar xotirasiga sadoqat, kattalarga doimiy hurmat ko'rsatish, har qanday sharoitda ham hayo va andishani saqlash, turmushda poklikka alohida e'tibor berish singari ko'plab fazilatlar bizning milliy qadriyatlarimiz asosini tashkil etadi.

Xalqimizning o'z yurtiga cheksiz sadoqati, ehtiromi bilan bog'liq milliy an'ana va qadriyatlari uning boy tarixi bilan izohlanadi. Xuddi shuningdek, xalqimizning kattalarga hurmat, kichiklarga izzat ko'rsatish, mehmondo'stlik, yordamga muhtojlarga shafqatli bo'lish, hayo, ibo va mehr-oqibat, oilani asrash singari an'ana va qadriyatlari ham hayotning uzoq sinovlaridan o'tgan o'lmas ma'naviy merosimizdir. O'zbekistonda amalga oshirilayotgan ijtimoiy va ma'naviy islohotlar zamonaviy jamiyat taraqqiyotida muhim o'rin tutmoqda. Ushbu islohotlar xalqning milliy o'zligini mustahkamlash, tarixiy va ma'naviy merosni asrab-avaylash, shuningdek, zamonaviy dunyoqarash va ilg'or g'oyalarni jamiyat hayotiga singdirishga qaratilgan. Mustaqillik yillarida qadriyatlar tizimi sezilarli darajada yana yangilandi endilikda inson huquqlari, erkinlik, gender tenglik, adolat kabi umuminsoniy qadriyatlar bilan milliy an'analar uyg'unlashmoqda. Yosh avlodni ma'naviy yetuk, tafakkuri teran, Vatanga sadoqatli etib tarbiyalash, zamonaviy bilim va texnologiyalarni egallashga undash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridandir. Shu bilan

birga, oilaviy qadriyatlar, mehr-oqibat, hurmat-ehtirom kabi an'anaviy tushunchalar ham dolzarbligicha qolmoqda [3].

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda ijtimoiy va ma'naviy islohotlar natijasida qadriyatlar evolyutsiyasi yangi bosqichga ko'tarildi. Bu esa jamiyatning barqarorligi, fuqarolarning uyg'onishning kuchayishiga xizmat qilmoqda. Ulug' bobokalonimiz Abu Nasr Forobiy ham "Agar fikrlari va harakatlari jamiyat manfaatlariga xizmat qilmaydigan bo'lsa, mamlakatni bunday kishilardan tozalash kerak", degan fikrni bejiz aytmagan. Bashariyat tushunchasi rangorang millatlar va elatlar, shuningdek, turli din va irqqa mansub insonlarni o'ziga qamrab oladi. Demak, har bir inson bashariyat va ayni vaqtda o'z xalqi, o'z Vatanining farzandi hamdir. Har bir kishida o'z tili, ruhiyati, an'analari, qadriyatlari barq etib turadi. Milliy qadriyatlar, shubhasiz, millatning ravnaqi yoki inqirozi bilan bevosita bog'liq bo'ladi. Boshqacha aytganimizda milliy qadriyatlar milliy o'tmishi va buguni bilan bog'liq [4]. Shuning uchun ham, milliy qadriyatlar millat rivojlanishi bilan rivojlanib boradi, inqirozga uchrashi bilan qadsizlandi. Shuning uchun ham, millat o'zining qadriyatlarini vujudga keltirib, ularning yangi qirralarini va jihatlarini sayqallashtirib, taraqqiyot jarayonida takomillashtirib turishi deganimizda, o'z qadriyatlarining haqiqiy egasi, makon va zamondagi harakatlardan iborat o'zgarishlar jarayonida ularni o'tmishdan kelajakka omon yetkazib berish eng asosiy vazifamiz bo'lishi kerak. Milliy qadriyatlarni tiklash - ularga hozirgi zamonga mos yangi mazmun ato etish demakdir. Xuddi shuning uchun ham, O'zbekiston davlat mustaqilligiga erishishi bilan mamlakatimizga hozirgi zamon evolyutsiyasi talablariga javob beruvchi umuminsoniy demokratik qadriyatlar xalqimiz turmush tarziga kirib kela boshladi. Inson xaq-huquqlariga rioya etish, tadbirkorlik erkinligi, matbuot erkinligi shular jumlasidan edi. Ushbu qadriyatlar haqida gapirar ekanmiz, bu qadriyatlar tarixiy jihatdan ham, etnik-madaniy jihatdan ham xalqlarimizning o'ziga xos xususiyatlariga zid emasligini qayta-qayta aytishimiz mumkinki, bugungi kunda turli mafkuraviy hurujlardan himoyalaniş, asrlar davomida sayqallanib kelayotgan milliy qadriyat, an'analарimizni asrab-avaylab, ularga amal qilib yashash muhim ahamiyat kasb etadi .

Zero, xalqimiz madaniy merosi, an'analari, urf-odatları bizlar uchun faqat o'tmishdan qolib kelayotgan yodgorlikkına emas, barcha ma'naviy boyliklarning tarkibiy qismi, inson aql-idroki va tafakkurining buyuk yutug'i hamdir. Har bir millat va elat ajdodlaridan qolgan bilim boyliklaridan, tajriba va tarixiy saboqlaridan, odob-axloq, ta'lim-tarbiyaga oid o'g'itlari va yo'l-yo'riqlaridan kelajagini yaratishda qo'llaydi. Milliy va umuminsoniy qadriyatlarning uyg'unlashib borayotganini, mustaqillik yillarida O'zbekistonda vujudga kelgan-

fuqarolarni tinch, totuv yashashiga, barqarorlikka intilishida ham yaqqol ko'rish mumkin. Endilikda tinchlik, millatlararo totuvlik, barqarorlik, O'zbekistonda yashovchi barcha xalqlarni, millatlarni, elatlarning buyuk ijtimoiy-siyosiy qadriyatga aylanmoqda. Jahon keng, dunyoda mamlakat ko'p, lekin bu olamda betakror ona yurtimiz, O'zbekistonimiz, yakkayu-yagonadir. O'zbekiston deb atalmish yurtning tabiati, boy tarixi, mehnatkash insonlari bilan bir qatorda bu zaminda turli millat va elat vakillarining yagona oila farzandlaridek yashashlarida namoyon bo'lmoqda. Shu boisdan biz milliy an'ana va qadriyatlarimizni asrab-avaylab kelgusi avlodga o'z holicha yetkazib berishni muhim vazifa deb bilishimiz kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. arxiv.uz
2. Islom Karimov . Yuksak ma'naviyat yengilmas kuch "Toshkent Ma'naviyat 2008
3. Toshxo'jayev Sh.O'zbek jamiyatida modernizatsiya jarayonlari va an'anaviy qadriyatlar. -T:Ijtimoiy Fikr,2018.
4. Shavkat Mirziyoyev .Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz.Toshkent O'zbekiston 2007

SPORT PSIXOLOGIYASI- YOSHLAR TARBIYASIDA PSIXOLOGIK BARQARORLIK VA IJOBIY XARAKTER SHAKLLANISHINING OMILI SIFATIDA

Abduhalimov Elnur Ixtiyorovich
Navoiy innovatsiyalar universiteti
"Iqtidorli talabalar bilan ishlash bo'limi"
boshlig'i
+998 943615005, @abualimov_elnur
O'zbekiston, Navoiy shahri

Annotatsiya. Ushbu maqolada sport psixologiyasining mazmun-mohiyati, uning asosiy vazifalari va yosh sportchilarning ruhiy rivojlanishidagi o'rni yoritilgan. Sport psixologiyasi — bu sportchilar, ayniqsa, yoshlar psixikasining sport faoliyati jarayonida qanday o'zgarishini o'rganuvchi ilmiy yo'nalish bo'lib, u sportchilarning emotsional barqarorligi, motivatsiyasi, o'ziga ishonchi va stressga qarshi kurashish qobiliyatini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Maqolada sport mashg'ulotlari va musobaqalar davomida yuzaga keladigan psixologik muammolar va ularni yengish usullari haqida so'z yuritiladi.

Shuningdek, sport psixologiyasining jamoada ishlash, ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirish va shaxsiy o‘sishga ta’siri tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Sport psixologiyasi, jismoniy tarbiya, salomatlik, emotsional barqarorlik, stressga bardoshlilik, sog‘lom hayot.

ПСИХОЛОГИЯ СПОРТА КАК ФОРМИРОВАНИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ УСТОЙЧИВОСТИ И ПОЛОЖИТЕЛЬНОГО ХАРАКТЕРА В ВОСПИТАНИИ МОЛОДЕЖИ

Аннотация: в статье рассматривается сущность спортивной психологии, ее основные задачи и роль в психическом развитии юных спортсменов. Спортивная психология — научная область, изучающая изменения психики спортсменов, особенно молодых, в процессе занятий спортом, и играющая важную роль в формировании у спортсменов эмоциональной устойчивости, мотивации, уверенности в себе и способности справляться со стрессом. В статье рассматриваются психологические проблемы, возникающие во время спортивных тренировок и соревнований, и пути их преодоления. Также будет проанализировано влияние спортивной психологии на командную работу, развитие социальных навыков и личностный рост.

Ключевые слова: спортивная психология, физическое воспитание, здоровье, эмоциональная устойчивость, стрессоустойчивость, здоровый образ жизни.

SPORTS PSYCHOLOGY AS A FACTOR IN THE FORMATION OF PSYCHOLOGICAL STABILITY AND POSITIVE CHARACTER IN YOUTH UPBRINGING

Abstract. This article discusses the essence of sports psychology, its main tasks and its role in the mental development of young athletes. Sports psychology is a scientific direction that studies how the psyche of athletes, especially young people, changes during sports activities, which plays an important role in the formation of athletes' emotional stability, motivation, self-confidence and ability to cope with stress. The article discusses psychological problems that arise during sports training and competitions and ways to overcome them. It also analyzes the impact of sports psychology on teamwork, the development of social skills and personal growth.

Keywords: Sports psychology, physical education, health, emotional stability, stress tolerance, healthy life.

Jamiyatda sogʻlom turmush tarzini shakllantirish, aholi salomatligini mustahkamlash, jismonan sogʻlom va maʼnan boy yosh avlodni tarbiyalash, fuqarolarning jismoniy tarbiya va sport bilan jiddiy shugʻullanishlariga shart-sharoitlar yaratib berishga erishish bugungi kunning eng dolzarb masalalaridan hisoblanadi. Yosh avlodni voyaga yetkazishda eng asosiy vositalardan biri sportdir.

Sport psixologiyasi- bu sportchilarning psixologik holatini, ruhiy tayyorgarligini va sport faoliyatidagi psixologik omillarni oʻrganadigan fan sohasi. U sportchilarning motivatsiyasi, stressga qarshi kurashishi, eʼtibor va oʻz-oʻzini boshqarish qobiliyati kabi jihatlarni oʻrganadi va ularni takomillashtirishga yordam beradi.

Sport psixologiyasi XX asrning 60-70 yillaridan rivojlana boshlagan. Uning asosiy vazifasi sportchilarning psixik va jismoniy kamolotiga taʼsir oʻtkazuvchi muhim shart-sharoitlarni yaratib berishdan iboratdir. Shuningdek, sport psixologiyasi sportchilarning shaxs sifatida rivojlanishiga, yutuqqa erishishlariga psixologik yordam koʻrsatishni oʻz oldiga maqsad qilib qoʻygan. Trener bilan sportchi munosabatlari, oʻzaro taʼsir, guruhiy moslik, oʻzaro yordam, jamoaviy iliq ruhiy muhit, oʻzini oʻzi boshqarish muammolari ham sport psixologiyasi sohasining tadqiqot predmetlari sanaladi. Sportchilarni muvaffaqiyatsizlik tufayli yuzaga kelgan stress, depressiya holatlaridan olib chiqishning yoʻl-yoʻriqlari, usul-vositalari, hissiy zoʻriqishlar, ishonchsizlikning oldini olish [3].

Sport (inglizcha “sport”, bu eski fransuz tilidan qisqartirilgan “desport” soʻzidan olingan boʻlib – “oʻyin”, “koʻngil yozish” degan maʼnolarni anglatadi) – bu maʼlum bir qoidalar asosida insonlarning jismoniy yoki aqliy imkoniyatlari boʻyicha vujudga keladigan jarayonda bahslashish yoki bellashish deganidir.

«Sport psixologiyasi» fani sportda paydo boʻadigan muammoli vaziyatlarning yechimini topish uchun quyidagi vazifalarni toʻgʻri hal etishni oʻz oldiga maqsad qilib qoʻydi: Sport faoliyatining sportchilar ruhiyatiga taʼsirini oʻrganish:

a) sport musobaqasi jarayonini psixologik jihatdan tahlil qilish (sport turlarini alohida va umumiy tahlil qilish);

b) sport mashgʻuloti va musobaqasining sportchi xarakteriga taʼsirini oʻrganish; d) sportchilarning axloqiy va irodaviy sifatlarini oʻrganish;

e) sportchi faoliyatining shart-sharoitlarini psixologik tahlil qilish;

f) jamoada sportchilarning oʻzaro munosabatlari va tashkilotchilik qobiliyatlarini tajriba yordamida shakllantirish [2].

Sportchilar musobaqalarda muvaffaqiyatli qatnashishi uchun ruhiy barqarorlik muhim ahamiyatga ega. Bu o'z-o'zini boshqarish, hayajonni nazorat qilish, ruhiy bardoshlilikni o'rganishni talab qiladi. Shu bilan bir qatorda ularda motivatsiyani ham shakllantirish lozim. Sportchilarning yuqori natijalarga erishishi uchun ichki va tashqi motivatsiyalarni aniqlash va ulardan to'g'ri foydalanish muhimdir. Sportchilarda musobaqa oldidan yoki musobaqa davomida yuzaga keladigan psixologik bosimlar bilan kurashish usullari o'rgatiladi. stressli vaziyatlarda o'zini-o'zi boshqarish, tengdoshlarini, raqiblarini tushunishi muhim hisoblanadi.

Jamoaviy sport turlarida o'zaro muloqot, ishonch va hamkorlik psixologiyasi muhim rol o'ynaydi. Sport natijalarini yaxshilash uchun fikrni kerakli joyga jamlay olish qobiliyati zarur. Sportchining psixologik tayyorgarligi, sportdagi ta'lim-tarbiya jarayonining muayyan bir qismidir. U muayyan sport turidan kelib chiqqan holda shaxsning psixik funksiyalarini hamda xususiyatlarini rivojlantirish va takomillashtirishga qaratilgan.

Sport psixologiyasi yoshlar faoliyatiga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatadi.

1. Motivatsiyani oshirish.

Sport psixologiyasi yoshlarni maqsadga yo'naltirish, rag'batlantirish va o'z ustida ishlashga undash orqali ularning o'z-o'ziga ishonchini oshiradi. Bu, nafaqat sportda, balki ta'lim va boshqa hayotiy faoliyatlarda ham muvaffaqiyatga erishishiga yordam beradi.

2. Stress va bosimni boshqarish.

Musobaqa yoki ijtimoiy bosimdan kelib chiqadigan stressni qanday yengish, xotirjamlikni saqlash va diqqatni jamlashda sport psixologiyasi muhim rol o'ynaydi. Bu ko'nikmalar yoshlar uchun boshqa sohalarda ham foydali bo'ladi.

3. Ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish.

Jamoa bilan ishlash, liderlik fazilatlari va muloqot madaniyati sport orqali rivojlanadi. Psixologik yondashuv orqali bu ko'nikmalar chuqurlashadi.

4. O'zini baholash va o'zini anglash.

Sportdagi muvaffaqiyatlar yoki muvaffaqiyatsizliklar orqali yoshlarda o'zini anglash, ichki refleksiya qilish qobiliyati kuchayadi. Psixologlar bu jarayonni boshqarishga yordam beradi.

5. Ma'naviy va hissiy rivojlanish.

Maqsadga intilish, sabr, fidoyilik kabi sifatlar sport orqali shakllanadi. Sport psixologiyasi bu sifatlarni chuqurlashtiradi va ijobiy xarakter fazilatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, sport psixologiyasi – sportchilarning muvaffaqiyatli faoliyati uchun zaruriy omillardandir. Jismoniy tayyorgarlik

qanchalik muhim bo'lsa, psixologik barqarorlik ham shunchalik zarur. Bugungi kunda professional sportda psixologlar bilan ishlash zaruriy holga aylangan.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasining 2015-yil 4-sentabrdagi "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuniga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish haqida"gi O'RQ-394-son Qonuni // <http://www.lex.uz/docs/2742233>.
2. Y. Masharipov. Sport psixologiyasi: o'quv qo'llanma/ O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. — Toshkent: "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati" nashriyoti, 2010 — 144 b.
3. Hayitov, O. E. Sport faoliyati psixologiyasi: darslik / Toshkent: "Umid Design", 2021. — 196 b.
4. Masharipov Y. Sportchining sportga bo'lgan ijobiy munosabatlarini shakllantirish. Barkamol avlodni tarbiyalashda jismoniy tarbiyaning roli. - Buxoro: 2002, 146~147-betlar
5. Alimov Sh., Yarashev Q. Yosh sportchilarni tarbiyalashda ijtimoiy psixologik holatning ahamiyati. Bolalar va yoshlar o'rtasida jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishning dolzarb muammolari. — Termiz: 2003, 19-21-betlar.

RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING INSON PSIXOLOGIYASI TA'SIRI VA XULQ-ATVOR O'ZGARISHLARI. IDENTIVLIKNI SHAKLLANTIRISH.

Qahharova Malika Lutfullo qizi

Navoiy innovatsiyalar universiteti o'qituvchisi

Ortikova Bibixon Farxodovna

Navoiy innovatsiyalar universiteti talabasi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy texnologik taraqqiyot sharoitida raqamli dunyoning inson psixologiyasi va xulq-atvoridagi o'zgarishlarga ta'siri tahlil qilinadi. Tadqiqotda raqamli texnologiyalar tafakkur jarayonlari, e'tibor darajasi, ijtimoiy munosabatlar va hissiy barqarorlikka qanday ta'sir qilayotgani ko'rib chiqiladi. Shuningdek, raqamli muhitga chuqur sho'ng'ish natijasida yuzaga kelayotgan yangi xulq-atvor shakllari – *raqamli qaramlik*, *empatiya* darajasining pasayishi va virtual makonda shaxsiy identifikatsiyaning buzilishi kabi holatlar yoritiladi. Muallif raqamli savodxonlik va psixologik barqarorlikni shakllantirish zarurligini alohida ta'kidlaydi. Maqolada xulosa qilinishicha, raqamli texnologiyalardan ongli foydalanish ruhiy

salomatlikni asrash va yosh avlodda sogʻlom ijtimoiy xulqni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Kalit soʻzlar: raqamli dunyo, psixologiya, xulq-atvor oʻzgarishi, raqamli qaramlik, hissiy barqarorlik, ijtimoiy munosabat.

ВЛИЯНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА ПСИХОЛОГИЮ ЧЕЛОВЕКА И ИЗМЕНЕНИЯ В ПОВЕДЕНИИ. ФОРМИРОВАНИЕ ИДЕНТИЧНОСТИ.

Аннотация: В статье рассматривается влияние цифрового мира на психологию человека и трансформацию его поведения в условиях современного технологического прогресса. Анализируется воздействие цифровых технологий на когнитивные процессы, способность к концентрации внимания, социальное взаимодействие и эмоциональную устойчивость. Особое внимание уделено новым формам поведения, возникающим в результате цифровой зависимости, снижения уровня эмпатии и искажения идентичности в виртуальной среде. Подчеркивается необходимость формирования цифровой грамотности и психологической устойчивости в условиях гиперсвязанного общества. Делается вывод о том, что осознанное использование цифровых технологий играет ключевую роль в сохранении психического здоровья и устойчивого социального развития, особенно среди молодежи

Ключевые слова: цифровой мир, психология, изменение поведения, цифровая зависимость, эмоциональное благополучие, социальное взаимодействие.

THE IMPACT OF DIGITAL TECHNOLOGIES ON HUMAN PSYCHOLOGY AND BEHAVIORAL CHANGES. FORMATION OF IDENTITY.

Abstract: This article examines the influence of the digital world on human psychology and behavioral transformations in the context of modern technological development. The study explores how digital technologies affect cognitive processes, attention span, social interaction, and emotional stability. It also highlights the emergence of new behavioral patterns resulting from digital immersion, such as digital addiction, decreased empathy, and identity distortion in virtual environments. Emphasis is placed on the importance of developing digital literacy and psychological resilience in a hyper-connected world. The paper concludes that conscious use of digital technologies is vital to preserving psychological well-being and ensuring healthy behavioral development, especially among younger generations.

Keywords: digital world, psychology, behavioral change, digital addiction, emotional well-being, social interaction

XXI asrning boshlaridan boshlab insoniyat global raqamli transformatsiya jarayoniga yuz tutdi. Raqamli texnologiyalarning, xususan internet, mobil qurilmalar, sun'iy intellekt va raqamli kommunikatsiya platformalarining jadal rivojlanishi inson faoliyatining barcha sohalarini tubdan o'zgartirib yubordi. Bu o'zgarishlar nafaqat iqtisodiy yoki siyosiy tizimlarga, balki inson psixologiyasi, hissiy barqarorligi va xulq-atvoriga ham bevosita ta'sir o'tkazmoqda. Zamonaviy psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, insonning raqamli texnologiyalarga doimiy aloqadorligi *kognitiv jarayonlar*, e'tiborning barqarorligi, ijtimoiy munosabatlar sifati va hissiy holatlarda sezilarli o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda⁵. Ayniqsa, yosh avlod vakillari raqamli dunyoda shakllanayotgan shaxsiy va ijtimoiy identifikatsiya modellariga chuqur bog'lanib bormoqda, bu esa virtual muhit bilan real hayot o'rtasidagi chegaralarning susayishiga olib kelmoqda. Ushbu maqola zamonaviy raqamli muhitning inson psixologiyasiga va xulq-atvoridagi transformatsion jarayonlarga ko'rsatgan ta'sirini tahlil qilishga qaratilgan. Maqolada mavjud nazariy konsepsiyalar, empirik tadqiqotlar va psixologik kuzatuvlar asosida inson va raqamli muhit o'rtasidagi murakkab o'zaro ta'sir munosabatlari yoritiladi. Shuningdek, ushbu o'zgarishlarning ijtimoiy-psixologik oqibatlari, yoshlar orasida shakllanayotgan yangi xulq-atvor modellarining ijobiy va salbiy jihatlari tahlil qilinadi. Mazkur tahlillar raqamli psixologiya, axborotga qarshi immunitet va raqamli savodxonlik sohasida keyingi ilmiy izlanishlar uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Zamonaviy raqamli texnologiyalar inson ongining kognitiv va affektiv jarayonlariga chuqur va ko'p qirrali ta'sir ko'rsatmoqda. Axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi natijasida insoniyat mutlaqo yangi axboriy muhitda yashashga majbur bo'lmoqda. Ma'lumot oqimining ortib borishi, uning hajmi, tezligi va ko'lamining oshishi natijasida insonda tanlab olish, tahlil qilish va ongli ravishda qaror qabul qilish kompetensiyalari har qachongidan ko'ra muhim ahamiyat kasb etmoqda. Raqamli muhitda faol ishtirok etish e'tibor markazi va diqqatni jamlash qobiliyatiga bevosita ta'sir qilmoqda, bu esa insonning umumiy psixologik barqarorligida muhim o'rin egallaydi. Doimiy onlayn holatda bo'lish, tezkor axborot almashinuvi va ijtimoiy tarmoqlarda muloqot shakllarining ko'payishi natijasida inson psixikasiga tushadigan yuklama ortib bormoqda. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, raqamli vositalardan ortiqcha foydalanish stress, kognitiv charchoq, tashvish va *raqamli qaramlik* kabi

⁵ Twenge, 2017; Kuss & Griffiths, 2015

holatlarning kuchayishiga olib keladi. Ayniqsa, yosh avlod raqamli muhitga nisbatan yuqori sezuvchanlik bilan ajralib turadi. Ular orasida raqamli texnologiyalar bilan haddan tashqari shug‘ullanish shaxsiy *identitet*ning shakllanishiga, ijtimoiy kompetensiyalar, *empatiya* va hissiy muvozanatga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shuningdek, insonlar o‘rtasidagi real muloqot shakllarining qisqarishi ijtimoiy aloqalarning yuzaki tus olishi, hissiy ajratuvchanlikning pasayishi va yolg‘izlik hissining kuchayishiga olib kelmoqda. Bunday sharoitda inson psixologiyasi raqamli o‘zgarishlarga adaptatsiyalash jarayonida turli xavf-xatarlarga duchor bo‘ladi. Shu bois, raqamli texnologiyalar bilan ishlashda ongli yondashuvni shakllantirish, *raqamli gigiyena* va ruhiy barqarorlikni ta’minlovchi madaniyatni rivojlantirish zamonaviy psixologiya va ta’lim tizimining dolzarb vazifasiga aylanmoqda. Raqamli muhit inson psixologiyasining kognitiv va *affektiv jihatlariga* emas, balki uning xulq-atvor tizimiga ham chuqur ta’sir ko‘rsatmoqda. Virtual kommunikatsiya vositalarining kengayishi insonlarning o‘zini namoyon qilish uslublarida yangi ijtimoiy rollar va identifikatsion strategiyalarni shakllantirmoqda. Xususan, ijtimoiy tarmoqlarda yuzaga kelgan “virtual imidj” fenomeni — ya’ni o‘zini ideallashtirib ko‘rsatish tendensiyasi — insonning real hayotdagi o‘ziga bo‘lgan bahosini, o‘zaro solishtirish mexanizmlarini va ijtimoiy identitetini o‘zgartirmoqda.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, virtual makonda ijtimoiy tasdiq olishga bo‘lgan ehtiyoj ortishi bilan birga, tashqi imidj va ichki “men” o‘rtasidagi dissonans kuchayadi. Bu esa shaxsda psixologik noaniqlik, ichki ziddiyat va real hayotdagi o‘ziga bo‘lgan ishonchning pasayishiga olib kelishi mumkin. Shu bilan birga, yuzma-yuz muloqotning qisqarishi hissiy aloqaning zaiflashuvi, *empatiya* darajasining pasayishi va ijtimoiy sezgirlikning yo‘qolishiga olib kelmoqda. Bu holat jamiyatda “*raqamli sovuqlik*” deb nomlanayotgan yangi psixologik xususiyatlarning shakllanishiga xizmat qilmoqda. Bundan tashqari, tafakkur jarayonining o‘zgarishi ham sezilarli darajada aks etmoqda. Insonlar ko‘proq qisqa axborot bloklari asosida tez va soddalashtirilgan xulosalar chiqarishga moyillashmoqda. Bunday yuzaki yondashuv murakkab ijtimoiy va axloqiy muammolarni chuqur tahlil qilishdan chekinishga olib keladi, bu esa kognitiv me’yorlarning transformatsiyasiga sabab bo‘ladi.

Yuqorida qayd etilgan psixologik va xulq-atvoriy o‘zgarishlar fonida raqamli madaniyatni shakllantirish va uni ijtimoiy amaliyotga joriy etish dolzarb ehtiyojga aylanmoqda. Raqamli madaniyat — bu insonning raqamli texnologiyalardan foydalanuvchi sifatida ongli, mas’uliyatli va axloqiy me’yorlarga asoslangan tarzda faoliyat yurita olishini anglatadi. Ayniqsa, yosh

avlod orasida bu madaniyatni rivojlantirish nafaqat individual psixologik barqarorlikni, balki umumjamiyatdagi sogʻlom ijtimoiy muhitni saqlab qolishda muhim oʻrin egallaydi. Psixologik barqarorlik — insonning oʻziga xos individual ehtiyojlari, emotsional reaktivligi va ijtimoiy muhit bilan oʻzaro munosabatlarida muvozanatni taʼminlash qobiliyatidir. Raqamli muhit sharoitida bu holatni saqlab qolish *raqamli gigiyena*, axborotga nisbatan tanqidiy yondashuv, onglilik va media savodxonlik kabi kompetensiyalarni shakllantirish orqali amalga oshiriladi. Bunday yondashuv raqamli texnologiyalarni shaxsiy rivojlanish va ijtimoiy integratsiya vositasiga aylantirish imkonini beradi. Ushbu jarayonda taʼlim muassasalari, ommaviy axborot vositalari va oilaviy muhit asosiy sotsial institutlar sifatida muhim rol oʻynaydi. Aynan shu tizimlar orqali raqamli vositalardan oqilona foydalanish, hissiy va axloqiy meʼyorlarni tushunish, va oʻzaro hurmat asosida muloqot qilish kabi ijtimoiy-psixologik koʻnikmalar mustahkamlanadi. Shu tariqa, raqamli muhitda salbiy taʼsirlarni minimallashtirish, ijtimoiy xatti-harakatlarning ijobiy rivojlanishini ragʻbatlantirish mumkin boʻladi. Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, raqamli texnologiyalar zamonaviy inson hayotining ajralmas qismiga aylangan boʻlib, ular inson psixologiyasi va xulq-atvorining shakllanishida fundamental oʻzgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Ushbu maqolada raqamli muhitning kognitiv, affektiv va ijtimoiy psixologik jihatlariga koʻrsatgan taʼsiri tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni koʻrsatadiki, doimiy onlayn aloqadorlik, ijtimoiy tarmoqlarda idealizatsiya tendensiyasi va yuzma-yuz muloqotning kamayishi insonning psixologik holati va ijtimoiy kompetensiyalariga salmoqli taʼsir koʻrsatmoqda. Mazkur holatlarning oldini olish va ijobiy yoʻnalishga burish uchun raqamli madaniyatni shakllantirish, raqamli savodxonlik va *ruhiy immunitetni* rivojlantirish muhim omil sifatida koʻrilmoqda. Maqolada ilgari surilgan tahliliy xulosalar va ilmiy tavsiyalar asosida taʼlim, oilaviy tarbiya va jamiyatda psixologik barqarorlikni taʼminlash boʻyicha amaliy yoʻnalishlar ishlab chiqilishi mumkin. Kelajakdagi izlanishlar raqamli texnologiyalar bilan barqaror psixologik moslashuv, virtual ijtimoiylikning rivojlanishi va shaxsiy *identitlik*ning yangi formatlarda shakllanish jarayonlarini chuqurroq oʻrganishga qaratilishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Anderson, M., & Jiang, J. (2018). Teens, Social Media & Technology 2018. Pew Research Center.
2. Kardefelt-Winther, D. (2017). How does the time children spend using digital technology impact their mental well-being, social relationships and

physical activity? UNICEF Office of Research-Innocenti. <https://www.unicef-irc.org/publications/925>

3. Kuss, D. J., & Griffiths, M. D. (2015). Internet Addiction in Psychotherapy. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9781137555296>
4. Livingstone, S., & Helsper, E. J. (2007). Gradations in digital inclusion: Children, young people and the digital divide. *New Media & Society*, 9(4), 671–696. <https://doi.org/10.1177/1461444807080335>
5. Montag, C., & Walla, P. (2016). Carpe Diem Instead of Losing Your Social Mind: Beyond Digital Addiction and Why We All Suffer from Digital Overuse. *Cogent Psychology*, 3(1), 1157281. <https://doi.org/10.1080/23311908.2016.1157281>

AXLOQIY QADRIYATLARNING TALABALAR XULQ-ATVORIGA TA’SIRI

Ro‘ziyeva Nafosat Abdumumin qizi
Navoiy innovatsiyalar universiteti “Ijtimoiy-
gumanitar fanlar” kafedrası o‘qituvchisi
ruziyevanafosat16@gmail.com
Navoiy viloyati Karmana tumani

Annotatsiya. Ushbu maqolada axloqiy qadriyatlarning talaba yoshidagi shaxslarga psixologik ta’siri, ularning tafakkuriga, emotsional holatiga, ijtimoiy munosabatlariga va shaxsiy rivojlanishiga bo‘lgan ta’siri tahlil qilinadi. Maqolada zamonaviy psixologik yondashuvlar asosida axloqiy tarbiyaning ahamiyati yoritilgan.

Kalit so‘zlar: axloqiy qadriyatlar, talabalar, psixologik ta’sir, shaxsiy rivojlanish, emotsional barqarorlik, ijtimoiy moslashuv.

ВЛИЯНИЕ МОРАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ НА ПОВЕДЕНИЕ СТУДЕНТОВ

Абстрактный. В статье анализируется психологическое воздействие моральных ценностей на личность студенческого возраста, ее мышление, эмоциональное состояние, социальные отношения и личностное развитие. В статье подчеркивается важность нравственного воспитания, основанного на современных психологических подходах.

Ключевые слова: нравственные ценности, студенты, психологическое воздействие, личностное развитие, эмоциональная устойчивость, социальная адаптация.

THE INFLUENCE OF MORAL VALUES ON STUDENTS' BEHAVIOR

Abstract. This article analyzes the psychological impact of moral values on students, their thinking, emotional state, social relationships, and personal development. The article highlights the importance of moral education based on modern psychological approaches.

Keywords: moral values, students, psychological impact, personal development, emotional stability, social adaptation.

Bugungi globallashuv jarayonida yoshlarning axloqiy tarbiyasi, ularning xulq-atvori va ijtimoiy munosabatlarda o'zini tutish madaniyati dolzarb mavzuga aylanmoqda. Ayniqsa, talaba yoshlar orasida axloqiy qadriyatlar bilan bog'liq tushunchalar va ularning xulq-atvoriga ko'rsatadigan ta'siri alohida o'rganishni talab qiladi. Axloqiy qadriyatlar jamiyatda barqarorlikni ta'minlovchi, insonlar orasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi muhim omillardan biridir.

Axloqiy qadriyatlar – bu shaxsning ichki dunyosida shakllanadigan va uning xatti-harakatlarini boshqaradigan, jamiyat tomonidan ijobiy baholangan me'yor va qoidalar majmuasidir. Axloqiy qadriyatlar yoshlikdan singdirib borilsa, ularni shaxs bo'lib shakllanishida, sog'lom munosabatlar o'rnatishda asosiy rol o'ynaydi. Ular orasida halollik, rostgo'ylik, vijdon, hurmat, sabr-toqat, adolatparvarlik, fidoyilik, mehnatsevarlik kabi fazilatlar mavjud. Ushbu qadriyatlar talabaning nafaqat shaxsiy hayotida, balki o'quv muassasalaridagi faoliyatida ham katta ahamiyat kasb etadi.

Axloqiy qadriyatlar talabalarga to'g'ri qaror qabul qilishga, o'z-o'zini takomillashtirishga, kuchli xarakterni shakllantirishga yordam beradi. Ular bolani ijobiy munosabat va yaxshi shaxsiy fazilatlarga ega bo'lishga hissa qo'shadilar. S.L.Rubinshteynning fikriga ko'ra, qadriyat inson uchun eng katta ahamiyatga ega bo'lgan narsadir va aynan shu ideallar xatti-harakatlar uchun ko'rsatmalarga aylanadi. Qadriyat ko'rsatmalari ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan xatti-harakatlar va xatti-harakatlarda o'z aksini topadigan ong va xulq-atvorning muayyan munosabatlarida topiladi. Xorijiy manbalarning tahliliga ko'ra, M. Rokichning fikricha, "ba'zi xatti-harakatlar yoki hayotning yakuniy maqsadi shaxsiy yoki ijtimoiy nuqtai nazardan qarama-qarshi yoki qarama-qarshi xatti-harakatlardan ko'ra afzalroq ekanligiga qat'iy ishonchdir.

Talaba – bu jamiyatning ertangi kunini belgilovchi shaxs. Uning shakllanishida axloqiy qadriyatlar asosiy rol o'ynaydi. Talabalar uchun axloqiy

qadriyatlar muhim ahamiyatga ega, chunki ular axloqiy qarorlar qabul qilishda va odamlar bilan muloqot qilishda ularni boshqaradigan xarakter va xulq-atvorini tarbiyalaydi. Aynan mana shu qadriyatlar ularda halollik, mas'uliyat va hamdardlik kabi fazilatlarni shakllantiradi. Bular insonning hayotdagi va o'qishdagi muvaffaqiyati uchun muhim hisoblanadi. Talabaning qadriyat yo'nalishlari tizimi nafaqat o'quv jarayonida uning xatti-harakatlari uslubini, balki uning faoliyatining motivatsiyasi va yo'nalishini ham aniqlashga imkon beradi.

Axloqiy qadriyatlarni psixologik jihatdan quyidagi asosiy komponentlar orqali ko'rishimiz mumkin. Emotsional komponent – qadriyatga nisbatan hissiy munosabat (masalan, halollikni qadrlash yoki yolg'ondan nafratlanish); Talabalar xulq-atvoridagi o'zgarishlarda emotsiyalarga berilishi natijasida yuzaga keladigan xatti-harakatlar. Kognitiv komponent – qadriyat mazmunini anglash; Motivatsion komponent – qadriyat asosida harakat qilishga tayyorlik. Talabalik yoshida bu komponentlar shakllanib boradi va mustahkamlanadi. Talaba yoshlarda axloqiy qadriyatlar o'zini anglash, qaror qabul qilish, o'z-o'zini baholash, ichki barqarorlik holatlarida va shaxsiy shakllanishiga ham ta'sir ko'rsatadi. Axloqiy qadriyatlar talabaning psixologik rivojlanishida markaziy o'ringa ega bo'lib, uning emotsional barqarorligi, ijtimoiy moslashuvi va hayotiy tanlovlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Zamonaviy ta'lim jarayonida axloqiy qadriyatlarni chuqur anglatish va ongli tarzda singdirish orqali barkamol, mas'uliyatli va mustaqil fikrlovchi shaxsni tarbiyalash mumkin. Shuning uchun oliy ta'lim tizimida psixologik-pedagogik yondashuvlar asosida axloqiy tarbiyaga ustuvor o'rin berilishi zarur.

Axloqiy qadriyatlarning talabalar xulq-atvoriga ta'sirini quyidagi axloqiy omillar asosida ko'rib chiqishimiz mumkin.

№	Axloqiy qadriyatlar va ularning xulq-atvoriga ta'siri	
1.	Halollik	Bu o'quvchilarni xatolarini tan olishga, aldashdan qochishga, yomon odatlardan uzoqlashishga undaydi. Halollik insonni hayotning barcha jabhalarida ishonchli va ishonchli qiladi.
2.	Empatiya	Boshqalarning his-tuyg'ularini tushunish va ularga munosabatda bo'lish hamkorlik va mehribonlikka yordam beradi. Empatiya ongni turli nuqtai nazarlarga ochadi va hamdardlikni rivojlantiradi.

3.	Minnatdorchilik	Hayotdagi ne'matlarni - munosabatlar, tajribalar yoki moddiy narsalarni qadrlash - yakuniy qoniqish va ijobiy dunyoqarashga olib keladi.
4.	O'z-o'zini tarbiyalash	Talabalar uchun ayniqsa muhim, o'z-o'zini tarbiyalash chalg'itmaslikka, diqqatni jamlashga va akademik muvaffaqiyatlarga erishishga yordam beradi.
5.	Kechirimlilik	G'azab yoki g'azabdan voz kechish boshqalar va o'zi bilan tinchlikni saqlashga yordam beradi, bu esa shaxsiy o'sishga olib keladi.
6.	Jasorat	Qiyinchiliklarni jasorat bilan yengish o'z-o'ziga ishonchni mustahkamlaydi va o'quvchilarga qo'rquvni yengib, to'g'rilik uchun turishga yordam beradi.

Axloqiy qadriyatlarning talaba xulq-atvoriga bir necha jihatdan ta'sir ko'rsatishini ko'rishimiz mumkin:

Mas'uliyat hissi: Axloqiy qadriyatlarga ega talaba o'z vazifasini chuqur anglab yetadi, topshiriqlarga mas'uliyat bilan yondashadi va o'zining har bir harakatiga javobgarlikni his qiladi. Mas'uliyat hissi shakllangan talabalarda qaror qabul qilish qobiliyati ham yuqori bo'ladi.

O'zaro hurmat va totuvlik: Axloqiy qadriyatlarga amal qiladigan talabalar orasida nizolar kam kuzatiladi. Ular bir-birlariga nisbatan samimiy, do'stona va hurmat bilan munosabatda bo'lishadi. Talabalarda bir-biriga ishonch, sadoqat hurmat ko'rsatishi ularda axloqiy fazilatlar shakllanganligidan dalolat beradi.

Intizom va tartib: Axloqiy qadriyatlar xulq-atvorni me'yorga soladi. Shunday talabalar darslarga qatnashishda, vaqtni rejalashtirishda, ta'limga munosabatda namunali bo'lishadi.

Salbiy illatlardan yiroqlik: Qadriyatli talaba yomon odatlar – yolg'on, firibgarlik, zo'ravonlik, dangasalik kabi holatlardan yiroq yuradi.

Xulosa. Axloqiy qadriyatlar talabaning psixologik rivojlanishida markaziy o'ringa ega bo'lib, uning emotsional barqarorligi, ijtimoiy moslashuvi va hayotiy tanlovlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Zamonaviy ta'lim jarayonida axloqiy qadriyatlarni chuqur anglatish va ongli tarzda singdirish orqali barkamol, mas'uliyatli va mustaqil fikrlovchi shaxsni tarbiyalash mumkin. Shuning uchun

oliy ta'lim tizimida psixologik-pedagogik yondashuvlar asosida axloqiy tarbiyaga ustuvor o'rin berilishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Allport G. "Shaxs va uning rivojlanishi", Toshkent, 1999.
2. Рокич М. Природа человеческих ценностей. N.Y. : 1973. 153 с.
3. Рубинштейн, С. Л. Основы общей психологии. С. Л. Рубинштейн. М. Просвещение, 1976. 485 с.
4. Abduqodirov A., "Axloqiy tarbiya psixologiyasi", Toshkent, 2020.
5. Murodov X. "Yoshlar psixologiyasi va tarbiya masalalari", Samarqand, 2021.

TA'LIM JARAYONIDA INNOVATSION O'QUV TEKNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

Navoiy innovatsiyalar universiteti, Pedagogika
yo'nashi 1 kurs talabasi Abdurahimova Sarvinov
Sadullayevna (Tel: 998 50.053-69-60)

Ilmiy rahbar: Ro'ziyeva Nafosat Abdumumin qizi
Navoiy innovatsiyalar universiteti o'qituvchisi
(ruziyevanafosat16@gmail.com.Tel:+998 94.436-9416)

Annotatsiya. Ushbu maqola ta'lim jarayonida innovatsion o'quv texnologiyallarni qo'llash va ularning dars sifatiga ta'siri bayon qilingan. Bugungi zamonaviy ta'lim tizimida innovatsion texnologiyalarning kiritilishi va ularni zamonaviylashgan dunyoga tadbiq etish borasida olib borilayotgan islohotlar haqida ma'lumot beradi.

Kalit so'z. Ta'lim, uzluksiz, innovatsion , texnologiya , texnik, interaktiv, interfaol metod, o'qitish.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ОБУЧЕНИЯ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Абстрактный. В статье рассматривается использование инновационных образовательных технологий в образовательном процессе и их влияние на качество уроков. Предоставляет информацию о проводимых реформах по внедрению инновационных технологий в современную систему образования и их применению в современном мире.

Ключевое слово. Образование, непрерывное, инновационное, технология, технический, интерактивный, интерактивный метод, обучение.

USE OF INNOVATIVE LEARNING TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Abstract. This article describes the use of innovative educational technologies in the educational process and their impact on the quality of the lesson. It provides information about the reforms being carried out in the modern education system to introduce innovative technologies and implement them in the modern world.

Keywords: Education, continuous, innovative, technology, technical, interactive, interactive method, teachin.

O‘zbekiston Respublikasida ta’limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo‘nalishlarini belgilash, zamonaviy bilim va yuksak ma’naviy-axloqiy fazilatlariga ega, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish, maktab ta’limni modernizatsiya qilish, ilg‘or ta’lim texnologiyalariga asoslangan holda ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish va Maktabgacha va maktab ta’lim muassasalarida ilmiy-tadqiqot ishlari natijadorligini oshirish, yoshlarni ilmiy faoliyatga keng jalb etish, ilm-fanning innovatsion infratuzilmasini shakllantirish O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi maktab ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risi” dagi 08.10.2019 yil PF-5847-sonli farmonida keltirilib o‘tilgan [1].

Zamonaviylashgan bu dunyoda zamonaviy ta’lim tizimi ham jadal rivojlanib borayapti. Bunday ta’lim jarayonida innovatsion o‘quv texnologiyalari asosiy o‘rin tutmoqda. Bugungi kunga kelib bilim berish nafaqat kitoblar va darsliklar bilan cheklanib qolmayapti balki o‘quvchilarning qiziqishini uyg‘otadigan, ularni darsda faol ishtirok etishga undaydigan ularning ijodiy yondashuvlarini rivojlantiradigan yangi usullar orqali dars jarayoni yanada qiziqarli bo‘ladi.

Hozirgi kunda ta’lim jarayonida innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalarini o‘quv jarayonida qo‘llashga bo‘lgan qiziqish, e’tibor kundan-kunga kuchayib bormoqda, bunday bo‘lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an’anaviy talimda o‘quvchilarni faqat tayyor bilimlarni egallashga o‘rgatilgan bo‘lsa, zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini o‘zlari qidirib topishlariga, mustaqil o‘rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o‘zlari keltirib chiqarishlariga o‘rgatadi. O‘qituvchi bu jarayonda shaxsni rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo‘naltiruvchilik funksiyasini bajaradi. Talim jarayonida o‘quvchi asosiy figuraga aylanadi. Pedagogik texnologiya va pedagog

mahoratiga oid bilim, tajriba va interaktiv metodlar o'quvchilarni bilimli, yetuk malakaga ega bo'lishlarini ta'minlaydi [4].

Innovatsion o'quv texnologiyalari o'quvchilarning bilim olish jarayonini yanada qulay bo'lishiga yordam bermoqda. Masalan, hozirgi kunda barcha o'quv sinfxonalarida mavjud bo'lgan elektron va interaktiv doskalar darslarni jonli va ko'rgazmali qilib har bir o'quvchini diqqatini oshiradi. Bu doskalar orqali o'qituvchi videolar va animatsiyalardan foydalanib murakkab bo'lgan mavzularni ham soddalashtirib tushuntirishi mumkin. Natijada esa o'tilgan mavzuni o'quvchilar uzoq vaqt xotirasida saqlaydi. Shu bilan birga virtual olam masofaviy ta'limni ham yanada qulaylashtiradi geografik chegaralar qisqaradi. Dunyoning qaysi burchagida bo'lsa ham har bir talaba, o'quvchi o'ziga qulay vaqtda sifatli ta'lim olishi mumkin. Yana bir muhim jihati shundaki moslashuvchan o'quv platformalar o'quvchining bilim darajasiga mos keladigan vazifalar va o'quv videolar taqdim etadi.

Albatta, innovatsion texnologiyalardan foydalanishning o'z muammolari ham yo'q emas. Masalan, ba'zi maktablarda zamonaviy jihozlar yoki internetga ulanish muammosi bo'lishi mumkin. Shuningdek, o'qituvchilarning yangi va zamonaviy ta'lim texnologiyalarini o'zlashtirishga yetarlicha tayyorgarlik ko'rmasligi ham qiyinchilik tug'diradi. Biroq, bu muammolar davlat, xususiy sektor va ta'lim muassasalari hamkorligida asta sekin hal etilib kelmoqda. Masalan, o'qituvchilar uchun treninglar tashkil qilinib raqamli savodxonligini oshirilmoqda.

“Ta'lim innovatsion texnologiyalarni o'qitishdan muayyan yondashuvlarni tatbiq etish asosida qo'llaniladi, ya'ni yangi texnologiyalarni rivojlantirish uchun asos bo'lgan talablar va maqsadlarni o'z ichiga olgan tamoyillar hisoblanadi. Ta'lim sohasidagi innovatsion texnologiyalar doimiy ravishda rivojlanib ularning turlari kengayib bormoqda. Quyidagi texnologiyalar guruhlar ajratish mumkin.

1. Fan ta'limi sohasida axborot kommunikatsiya texnologiyalari yoki AKT
2. Shaxsga yo'naltirilgan texnologiyalar.
3. O'quv jarayonini axborot tahliliy ta'minlash
4. Intellektual rivojlanish monitoringi
5. Ta'lim texnologiyalari
6. Didaktik texnologiyalar, kabi guruhlar mavjud.

O'qituvchi innovatsion texnologiyalarga asoslanib darsni tashkil etar ekan, turli texnik vositalardan ham (kompyuter, proyektlar, elektron doska va hokazo) foydalanishi mumkin. O'qituvchi faoliyatida innovatsiyalar qanchalik ko'p bo'lsa mazmun shunchalik oshadi. Innovatsion texnologiyalardan dars jarayonida o'qituvchi va o'quvchilarining birgalikdagi faoliyatni orqali amalga oshiriladi.

Ta'limdagi innovatsiyalar quydagi maqsadlarga erishishga yordam beradi.

- 1) talabalarni kognitiv faollashtiradi.
- 2) ta'lim va tarbiya ishlarini tashkil etish samaradorligini oshiradi [5].

Innovatsion ta'lim texnologiyalari nafaqat bilim berish balki amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishda ham katta rol o'ynaydi.

Innovatsion o'quv texnologiyalari ta'lim jarayonini tubdan o'zgartirmoqda. Ular o'quvchilarga qiziqarli va samarali ta'lim olish imkonini berib, ularning ijodiy va amaliy ko'nikmalarini rivojlantirmoqda. Shu bilan birga, o'qituvchilarga o'quv jarayonini yanada moslashuvchan va shaxsiylashtirilgan qilish imkoniyatini taqdim etmoqda. Agar ushbu texnologiyalardan to'g'ri foydalanilsa, ta'lim nafaqat bilim berish vositasi, balki yosh avlodni kelajakka tayyorlaydigan muhim omilga aylanadi.

Xulosa qilib aytganda, zamon rivojlanishi bilan hayotning barcha sohalarida, xususan pedagogika ya'ni o'qitish va ta'lim jarayonida ham ko'pgina yangiliklar vujudga keladi va har bir qilingan islohot kelajakni yanada muvaffqiyatli yanada ishonchli qilib ta'minlashga yordam beradi. Ayniqsa o'qitish jarayonidagi islohotlar, innovatsion texnologiyalar yosh avlodni tezkorlik bilan samarali bilim olishlarini ta'minlab beradi va bu ko'pgina davlatlar xususan mamlakatimiz O'zbekiston tajribasida ham o'z isbotini topib kelmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun. O'RQ-637-son. 2020-yil 23-sentabr. <https://lex.uz/>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar Strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-son Farmoni //O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017-y., 6-son, 70-modda
3. O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini to'g'risida"gi PF-5847-son Farmoni, Qonun xujjatlari to'plami milliy bazasi.
4. Sayibova Zuxra Yunusovna TDO'TAU. INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING TA'LIM SOHASIDAGI O'RNI. 3(3), March, 2023
5. Siddiqova Shoxida Isoqovna "Ona tili va o'qish darslariga innovatsion texnologiyalarni joriy etishning samarali usullari" T:2020 3-6 b.
6. Ishmuxamedov R.J. Innovatsion texnologiyalar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish yullari. T.: TDPU, 2004.

TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH ASOSIDA BITIRUVCHILARNING KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH

Suvonova Lobarxon Islom qizi,
Navoiy innovatsiyalar universiteti
Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası o`qituvchisi, (PhD)
O`zbekiston, Navoiy viloyati, Navoiy shahri
+998942822408, lisuvonova@gmail.com
Bibixon Ortikova Farxodovna
Navoiy innovatsiyalar universiteti
Pedagogika-psixologiya yo`nalishi 5-kurs talabasi
O`zbekiston, Navoiy viloyati, Navoiy shahri
+998 88 819 29 00

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy ta'lim tizimida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish orqali bitiruvchilarning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirish masalalari o`rganilgan. Tanqidiy fikrlash – ma'lumotlarni tahlil qilish, mustaqil xulosa chiqarish va qaror qabul qilish qobiliyati bo`lib, kommunikativ kompetensiya esa samarali muloqot qilish ko`nikmalarini anglatadi. Ushbu ikki ko`nikmaning o`zaro bog`liqligi bitiruvchilarning kasbiy va shaxsiy muvaffaqiyatiga ijobiy ta'sir ko`rsatadi.

**Kalit so`zlar:** Tanqidiy fikrlash, Zamonaviy ta'lim, Pedagogik yondashuvlar, Innovatsion ta'lim metodlari, Kommunikativ kompetensiya, Muammoli o`qitish.

РАЗВИТИЕ КОММУНИКАТИВНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ ВЫПУСКНИКОВ НА ОСНОВЕ РАЗВИТИЯ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ

Аннотация: в данной статье рассматриваются вопросы формирования коммуникативной компетенции выпускников через развитие критического мышления в системе современного образования. Критическое мышление — это способность анализировать информацию, делать независимые выводы и принимать решения, а коммуникативная компетенция означает умение эффективно общаться. Взаимосвязь этих двух навыков оказывает положительное влияние на профессиональный и личный успех выпускников.

Ключевые слова: Критическое мышление, Современное образование, Педагогические подходы, Инновационные образовательные методы, Коммуникативная компетенция, Проблемное обучение.

DEVELOPING GRADUATES' COMMUNICATIVE COMPETENCES BASED ON DEVELOPING CRITICAL THINKING

Abstract: This article examines the issues of developing graduates' communicative competence through the development of critical thinking in the modern education system. Critical thinking is the ability to analyze information, make independent conclusions, and make decisions, while communicative competence refers to the skills of effective communication. The interconnection of these two skills has a positive impact on the professional and personal success of graduates.

Key words: Critical thinking, Modern education, Pedagogical approaches, Innovative teaching methods, Communicative competence, Problem-based learning.

Oliy ta'lim muassassalari o'z sohasining yetuk mutaxassislarini tayyorlash va jamiyatga kerakli kadrlar yetkazib berishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, har qanday mamlakatning rivojlanishida ta'lim –tarbiya muhim rol o'ynaydi chunki qaysi yurtning fuqarolari bilimli, aqlli bo'lsa o'sha yurtning ham iqtisodiy ham ijtimoiy holati yaxshilanadi. Shuning uchun oliy ta'lim muassassalari talabalarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish kabi masalalar muhokama qilinmoqda. O'qituvchining kasbiy shakllanishi oliy o'quv yurti dargohida kasbiy ta'lim olish jarayonida boshlanadi. Pedagogika oliy o'quv yurtlarining o'quv-reja va fanlar bo'yicha dasturlarida bo'lajak o'qituvchilarga shu kasbning sir-asrorlarini o'rgatish, ilmiy bilimlar berish, o'qituvchi kasbi haqida ma'lumot berish va ko'nikma hosil qilish nazarda tutiladi. Shu bilan bir qatorda boshqa soha oliy o'quv yurtlarida ham bo'lajak mutaxassislarning o'z kasbiga doir sir-asrorlari, bilimlari haqida ma'lumot beriladi va ko'nikma hosil qilish o'rgatiladi.

Jamiyatimizda ta'lim tizimini takomillashtirish yo'lida ta'lim muassasalariga malakali kadrlarni tayyorlash, ularning kompetentligini oshirishni zarurat darajasiga ko'tardi. Bu esa hozirgi vaqtda davr talabiga javob beradigan mutaxassislarning nafaqat nazariy bilimlarini chuqur o'rgangan holda, balki buyuk insoniy fazilatlarga ega bo'lgan, muomalaga kirisha oladigan, o'z ishini puxta egallagan mohir mutaxassislar etib tayyorlashga ham katta e'tibor qaratilishi zarurligini ko'rsatadi. Ayniqsa, bugungi davrning bu talabi o'qituvchilar malakasini va kompetentligini oshirishda yuksak pedagogik

mahorat va zamonaviy texnologiyalar bilan qurollangan, madaniyatli shaxs sifatida tayyorlash lozimligini yana bir bor isbotlamoqda. Pedagog kadrlar tayyorlash bo'yicha psixologik-pedagogik mahorat o'tkazish strategiyasi bo'lg'usi o'qituvchilarning kasbiy mahorati, ma'naviy qiyofasi, intellektual salohiyatini oshirish, mavjud ma'naviy-ma'rifiy ishlarning bugungi holatidan kelib chiqqan holda ta'lim bosqichlari o'rtasida uzviylik va uzluksizlikni ta'minlashda xizmat qiladi. "Kompetensiya" tushunchasini izohlar ekanmiz, bu atamaning mazmun-mohiyatiga e'tibor qaratamiz. Kompetensiya lotincha so'z bo'lib, o'zbek tilida "munosib", "to'g'ri keladi" yoki "mos keladi" degan ma'nolarini beradi. Mutaxassisning o'z bilim, mahorat va amaliy tajribalaridan foydalangan holda oddiy va murakkab muammolarni yecha olishga munosib inson deb tushunsak maqsadga muvaffaq bo'ladi.

Kommunikativ kompetensiya – o'qituvchidan to'laqonli muloqotchanlikni talab etadi. Har qanday vaziyatda talaba va jamoa a'zolari bilan ijobiy munosabatda bo'lishni talab etadi. Kommunikativ kompetensiya o'qituvchining hamkorlikda ta'lim faoliyatini tashkil eta olishi, bag'rikenglik bilan ish yurita olishi, ziddiyatli vaziyatlarda o'zini munosib tuta olishi, guruh jamoasini demokratik boshqarish va o'z-o'zini boshqara olishi, talabalar ijtimoiy faoliyati uchun ko'maklunda siz dunyoni tushunmovchiliklarining teng yarmidan xalos qilgan bo'ashishi, o'zining ilmiy-metodik faoliyati natijalarini taqdim etishni bilishini talab etadi. Rene Dekard ta'kidlaganidek, "So'zni to'g'ri aniqlab oling, olasiz". Demak, bundan kelib chiqadiki, kommunikativ kompetensiya shakllangan va rivojlangan mutaxassisda faoliyati davomida hech qanday konfliktga duch kelmaydi. Shuning uchun biz kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish usullarini va metodlarini topishimiz kerak. Ushbu maqolada biz kommunikativlikni rivojlantirish usullarning ba'zilarini va ularni dars jarayonlarida qanday amalga oshirish mumkinligini ko'rib chiqamiz. Talabalarda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishning eng keng tarqalgan usullaridan biri bu dars davomida muhokama qilishdir.

O'quv jarayonida o'qituvchilar muhokama darslarini tashkil etish kerak chunki muhokama darslari talabalarni munozaralarda ishtirok etishga undaydi, ularga o'z fikr va g'oyalarini og'zaki ifoda etishni mashq qilish imkonini beradi. Shuningdek muhokama darslarida o'qituvchilar savollar berish, ko'rsatmalar berish va barcha talabalar o'z fikrlarini erkin ifoda etish uchun qulay muhit yaratishi talab etiladi. Bundan tashqari, yana bir samarali usul - bu guruh ishi yoki hamkorlikdagi loyihalar. Guruhlarda ishlash talabalarda tinglash, muzokaralar olib borish va murosaga kelish kabi shaxslararo muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Umumiy maqsad sari birgalikda

ishlash orqali talabalar tengdoshlari bilan samarali muloqot qilishni, mas'uliyatni taqsimlashni va muammolarni birgalikda hal qilishni o'rganadilar. Kommunikativ kompetensiyani yaxshilash uchun rolli o'yin faoliyati ham foydalidir. Rol o'ynash ssenariylarida o'quvchilarga o'ynash uchun muayyan rollar beriladi va ular tegishli til va muloqot strategiyalaridan foydalangan holda bir-birlari bilan muloqot qilishlari kerak. Bu talabalarga xavfsiz va boshqariladigan muhitda real hayotdagi muloqot ko'nikmalarini mashq qilish imkonini beradi. Ushbu usullardan tashqari, texnologiyani darslarga kiritish ham o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishga yordam beradi. Videokonferensiya, onlayn munozara forumlari va multimedia taqdimotlari kabi vositalar talabalarga turli xil vositalar va formatlardan foydalangan holda muloqot qilish imkoniyatini beradi. Kommunikativ kompetensiya bo'lajak kadrlarning o'ziga xos xususiyatidir, Bu ularning xulq-atvori va faoliyatida namoyon bo'ladigan, amaliy muammolarni hal qilishga hissa qo'shadigan qobiliyati hisoblanadi. Umuman olganda, talabalarda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish og'zaki va og'zaki bo'lmagan muloqot qobiliyatlariga qaratilgan usullarning kombinatsiyasini talab qiladi. Sinf muhokamalari, guruhlarda ishlash, rolli o'yinlar va texnologiyani darslarga qo'shish orqali o'qituvchilar o'quvchilarga har qanday vaziyatda ishonchli va samarali muloqotchi bo'lishga yordam beradi. Yana shuni ham ta'kidlash joizki, turli didaktik o'yinlar nafaqat tarbiyaviy, balki o'qitish sifatida ham ko'rib chiqilishi mumkin va o'qituvchiga haqiqiy muloqot modelini yaratishga yordam beradi.

Kommunikativ kompetensiyani shakllantirishning samarali usullaridan biri bu axborot texnologiyalaridan foydalanishdir. Bu o'qitishning eng innovatsion va istiqbolli usuli hisoblanadi. Tanqidiy fikrlash — bu odamning bilim va tajribalarini muhokama qilish, yangi ma'lumotlarni qabul qilish va ularni amaliyotda qo'llashga qaratilgan fikrlash turidir. Bu fikrlash usuli talabalarni qiyin vaziyatlarda qaror qabul qilishga, turli nuqtai nazarlarni hisobga olishga va natijada eng yaxshi echimni topishga o'rgatadi. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish orqali talabalar murakkab ijtimoiy, ilmiy va texnik masalalarni tahlil qilish va baholash imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Tanqidiy fikrlashning asosiy elementlariga quyidagilar kiradi:

-tahlil qilish — masalani qismlarga ajratib ko'rish va uning tarkibiy qismlarini o'rganish;

-baholash — turli nuqtai nazarlarni solishtirish va eng to'g'ri qarorni tanlash;

-sinchkovlik — ma'lumotlarni to'g'ri tahlil qilish va har bir detalni e'tiborga olish;

-ishonch bilan fikr yuritish — o'z fikrini asoslash va boshqalarga ishonch bilan taqdim etish.

Tanqidiy fikrlash ta'lim jarayonida talabalarni nafaqat bilim olishga, balki ularni amaliyotda qo'llashga ham o'rgatadi. Bu esa bitiruvchilarning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

Kommunikativ kompetensiya va uning rivojlanishi

Kommunikativ kompetensiya — bu o'z fikrini aniq, ravon va samarali ifodalash, boshqalar bilan o'zaro anglashish qobiliyatidir. Bu kompetensiya ikki asosiy komponentdan iborat:

Verbal (so'zli) kommunikatsiya — so'zlashuv va yozish qobiliyatlari, ya'ni tilni to'g'ri va samarali ishlatish.

Noverbal (so'zsiz) kommunikatsiya — yuz ifodalari, tana tili, intonatsiya va boshqalar.

Kommunikativ kompetensiya nafaqat bilimlarni ifodalash, balki boshqalar bilan samarali muloqot qilishni ham o'z ichiga oladi. Bu kompetensiyaning rivojlanishi talabalarni jamoada ishlashga, boshqalar bilan samarali muloqot o'rnatishga, fikr almashish va qarorlar qabul qilish jarayonlarida muhim rol o'ynashga tayyorlaydi.

Tanqidiy fikrlash va kommunikativ kompetensiya o'rtasidagi bog'liqlik

Tanqidiy fikrlash va kommunikativ kompetensiya o'rtasidagi bog'liqlikni tushunish talabalarni yaxshi muloqotchi bo'lishlariga yordam beradi. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish orqali talabalar muloqot qilishda qanday fikrlarni qo'llashni, qanday savollarni berishni va qanday javoblarni kutishni bilib olishadi. Bu, o'z navbatida, ularning muloqotdagi aniq va samarali fikrlarini oshiradi.

Masalan, agar talabalar tanqidiy fikrlashni o'rgangan bo'lsalar, ular muammolarni yaxshiroq tahlil qilishadi va boshqalar bilan muloqot qilishda ham murakkab masalalarni qanday qilib samarali muhokama qilishni bilishadi. Shu bilan birga, ular boshqalar bilan jiddiy munozaralarda xotirjam va aniq bo'lib qoladilar, bu esa ularning ijtimoiy kompetensiyasini oshiradi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. G.O.Ochilova, G.Musaxanova, R.Abdullayeva. "Pedagogika. Psixologiya" Toshkent 2019 yil, 345 bet.
2. Alavutdinova, N., & Ergasheva, L. (2024). Communicative characteristics of teaching the Uzbek language as a foreign language. Science and innovation, 3(B1), 29-34.
3. G.O. Ochilova, G.Musaxanova, "Pedagogik mahorat" Toshkent 2016-yil, 298 bet.
4. G.O.Ochilova "Ta'lim texnologiyalari" Toshkent-2019-yil, 258 bet.

OLIIY TA'LIM TALABALARI O'RTASIDA AXLOQIY-MADANIY MUNOSABATLARNI RIVOJLANTIRISH

Suvonova Lobarxon Islom qizi,
Navoiy innovatsiyalar universiteti
Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası o'qıtuvchisi, PhD)
+998942822408, lisuvonova@gmail.com
Maxamadraimova Charos Ravshankul qizi
Navoiy innovatsiyalar universiteti
Pedagogika-psixologiyayo`nalishi 5-kurs talabasi
O'zbekiston, Navoiy viloyati, Navoiy shahri
+998 90 477 97 31

Annotatsiya: maqolada talabalarning o'rtasida axloqiy-madaniy munosabatlarni o'rnatishning ahamiyati haqida fikr yuritiladi. Talaba-yoshlar o'rtasida axloqiy-madaniy munosabatlarning o'rnatilishi qulay ta'lim muhitini yaratishga xizmat qiladi hamda madaniyatlararo to'qnashuv yuz berayotgan bir paytda yoshlarda milliy-madaniy mentalitet, qadriyat tushunchalarining mustahkam o'rnatishiga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: axloq, xulq, madaniyat, qadriyat, muloqot, mentalitet, axloqiy-madaniy munosabatlar.

РАЗВИТИЕ НРАВСТВЕННО-КУЛЬТУРНЫХ ОТНОШЕНИЙ МЕЖДУ СТУДЕНТАМИ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

Аннотация: в статье рассматривается важность установления нравственных и культурных отношений среди студентов. Установление нравственных и культурных отношений между студентами и молодежью служит созданию благоприятной образовательной среды и в условиях межкультурного конфликта способствует прочному утверждению национально-культурного менталитета и представлений о ценностях у молодежи.

Ключевые слова: этика, поведение, культура, ценности, общение, менталитет, нравственно-культурные отношения.

DEVELOPMENT OF MORAL-CULTURAL RELATIONSHIPS BETWEEN HIGHER EDUCATION STUDENTS

Abstract: The article discusses the importance of establishing moral and cultural relations among students. Establishing moral and cultural relations between students and young people serves to create a favorable educational environment and, in the context of intercultural conflict, contributes to the strong assertion of the national-cultural mentality and ideas about values among young people.

Key words: ethics, behavior, culture, values, communication, mentality, moral and cultural relations.

Jahon ta'lim va ilmiy tadqiqot muassasalarida o'quvchilarning axloqiy jihatdan tarbiyalanganlik darajasini rivojlantirish, ma'naviy sifatlar ko'rsatkichlari hamda ularning komponentlari o'zini o'zi baholash, autopsixologik terninglar majmuini qo'llash asosida takomillashtirish, local-modulli texnologiyalarni yaratish bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib bormoqda. Shu bilan birga, bo'lajak o'quvchilarga axloqiy tarbiya berish faoliyatiga tayyorlash, ilmiy-pedagogik izlanishlarning istiqbolli yo'nalishlarini aniqlash, pedagogic jarayonlarni amalga oshirishning strategik maqsadlarini belgilash muhim ahamiyat kasb etmoqda. "Axloq" so'zi arab tilida "xulq" so'zining ko'pligini ifodalaydi. Xulq – insonning ma'naviy qiyofasi va faoliyatiga xos bo'lgan axloqiy tushuncha.

Insoniyat taraqqiyotida axloq muhim o'rin tutadi. Sharqning buyuk mutafakkirlari insonni axloqiy kamol toptirish, uni har tomonlama rivojlantirish, ma'naviy qiyofasini shakllantirish jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri, deb qarashgan. Inson axloqiy, umuman ma'naviy va ma'rifiy jihatdan kamol topishi jarayonida turli tarixiy bosqichlardan – johillik, nodonlikdan ilmga, yovuzlikdan ezgulikka, vahshiylikdan insoniylikka o'tarkan, jamiyat ham shu tariqa rivojlanadi. Ikki muqobil ibtido – yovuzlik va ezgulik, jaholat va kamolotning o'zaro kurashi inson va jamiyat taraqqiyotini belgilagan, inson aql-zakovat sohibi sifatida o'zini anglashiga olib kelgan. Bu ikki muqobil kuch kurashi jamiyatdagi mavjud ijtimoiy munosabatlarda ifodalansa, insonga nisbatan uning ichki olamiga xos nafs bilan qalb, aql bilan aqlsizlik o'rtasidagi kurashda ifodalanadi. Ulug' alloma, matematika fanining asoschisi Abu Abdulloh Muhammad ibn Muso al-Xorazmiyning bu boradagi fikriga e'tibor qaratamiz: *"Agar inson yaxshi xulq sohibi bo'lsa, bamisoli u – birga teng. Agar inson husn sohibi bo'lsa, birning yoniga nolni qo'shing – 10 bo'ladi. Agar inson boy bo'lsa, yana bitta nolni qo'shamiz – 100 bo'ladi. Agar inson nasl-nasabli bo'lsa, yana bitta nolni qo'shing – 1000 bo'ladi. Bordi-yu, bu sanoqdan bir raqami, ya'ni xulq g'oyib bo'lsa, insonning qiymati yo'qolib, faqat nollarning o'zi qoladi"*. Bir

qarashda juda oddiy, ammo shu bilan birga teran falsafa. Demak, yaxshi xulq insonning insoniyligini belgilaydigan eng muhim mezonidir. Axir, muborak hadislarimizda ham: “Sizlar farzandlaringizga meros qilib qoldiradigan eng katta boylik – bu yaxshi axloq-odobdir”, deb ta’kidlangani bejiz emas.

Axloq muayyan jamiyat va davrda o’zgarishlarga uchrashi, rivojlanishi, so’nishi mumkin. Har bir xalqning yoki millatning o’ziga xos axloqi bilan bir qatorda, umumbashariy axloq me’yorlari ham bor. Bunday *axloq me’yorlari* jamiyatning umumiy taraqqiyotiga samarali ta’sir ko’rsatadi.

V. Semyonovning fikricha, jamiyatning axloqiy muhitini talab darajasida saqlab qolish uchun insonlarda quyidagi jihatlarni rivojlantirish lozim:

- insonni ma’naviy-axloqiy o’stirish;
- insonda ijodkorlikni rivojlantirish;
- insonni jismoniy va ma’naviy jihatdan uyg’un rivojlantirish;
- insonni erkinlikka o’rgatish;
- insonni maqsadli tarbiyalash.

Sog’lom e’tiqod insonda sadoqat va rostgo’ylik fazilatlarini hosil qiladi, bu fazilatlar kishini sog’lom fikrli bo’lishiga olib keladi, sog’lom fikrli kishilarning o’zaro munosabati mazmun kasb etadi. Demak, inson faqat sog’lom fikr bilangina tashqi munosabatga kirishishi mumkin, aks holda jamiyat hayoti axloqli bo’lmaydi.

Axloqiy-madaniy munosabat — bu shaxslar va ijtimoiy guruhlar o’rtasidagi muomala jarayonida namoyon bo’ladigan, ijtimoiy axloqiy qadriyatlar va madaniyatga mos bo’lgan xulq-atvor, odob-axloq normalariga asoslangan o’zaro munosabatlar tizimidir.

Zamonaviy jamiyatda axloqiy va madaniy munosabatlar insonlar o’rtasidagi ijtimoiy aloqalarning eng muhim, barqaror va murakkab shakllaridan biridir. Insonning axloqiy-madaniy munosabatlarga bo’lgan yondashuvi uning umumiy dunyoqarashi, tarbiya darajasi, ijtimoiy ong va mas’uliyat tuyg’usi bilan chambarchas bog’liqdir. Shu bois ushbu tushunchani chuqur o’rganish, uning mazmun-mohiyatini tahlil qilish, tarkibiy jihatlarni aniqlab berish hozirgi davrda dolzarb ahamiyat kasb etadi. Oliy ta’limda tahsil olayotgan talabalarning o’zaro muloqot qilish jarayonida axloqiy-madaniy prinsiplarga tayanishi muhim hisoblanadi. Bir guruhda tahsil olayotgan talabalar orasida turli millat va din vakillari, yoki ijtimoiy jihatdan farqli qatlam egalari bo’lishi mumkin. Bunday sharoitda bir-biri bilan til topishish, tolerantlik ko’rsatish muhim sanaladi. Chunki tahsil olayotgan jamoa muhitining do’stona munosabatlar asosiga qurilishi bu sifatli ta’lim olishning asosiy mezonlaridan biridir. Ta’lim jarayonida talabalar orasida turli nizolarning tez-tez yuzaga kelishi guruh muhitiga salbiy ta’sir

ko'rsatadi. Bu esa talabalarning ta'limiy jarayondan chalg'ishiga, yoki noqulay muhitda o'zlashtirish ko'rsatkichlarining pasayib ketishiga olib keladi. Agar jamoa muhiti o'zaro hurmat asosiga qurilgan bo'lsa, talabalarning bunday sharoitda o'qib tahsil olishi samarali kechadi. Aynan shu nuqtayi nazardan talabalar o'rtasida o'zaro axloqiy-madaniy munosabatlarni shakllantirish bugungi kundagi muhim masalalardan biridir.

Madaniyat lotincha «kultura» – «ishlov berish», «parvarishlamoq», o'zbek tilida arab tilidan olingan «madaniyat» (madinalik, shaharlik, ta'lim-tarbiya ko'rgan) ma'nosini anglatib, insonning faol o'zgartiruvchilik faoliyati bilan bog'liqlikni ifodalaydi.

Axloqiy munosabatlar kishilarning irodasidan tashqari paydo bo'lib, axloq me'yorlarining qaror topishi, jamoatchilik tomonidan qo'llab-quvvatlanishi jarayonida, albatta, kishilar ongi orqali o'tadi. Demak, shunday xulosaga kelamiz, axloqiy-madaniy munosabatlar - jamiyat, zamon, insoniyat tarixi uchun namuna bo'la oladigan ijobiy hatti-harakatlar yig'indisidir. Xalqimizning axloqiy madaniyatiga oid tarixiy merosini, demokratik qadriyatlarni, insonparvarlik, qonunchilik an'analarini o'rganish xalqparvar, huquqiy, fuqarolik jamiyatini qurish hamda talabalarda axloqiy madaniyatni shakllantirishga xizmat qiladi.

Axloqiy madaniy munosabat – bu jamiyatda shaxslar o'rtasida ma'naviy qadriyatlar, odob-axloq me'yorlari va madaniyat asosida shakllanadigan o'zaro munosabatlar tizimidir. Bu munosabatlar insonlarning bir-biriga nisbatan hurmat, e'tibor, adolat va mas'uliyat hissi bilan yo'g'rilgan bo'lishi kerak.

Yoshlarga tarbiya berish jarayonida nafaqat ta'limiy usullardan, balki turli ma'naviy-ma'rifiy ta'sir usullaridan ham foydalanish yaxshi natija beradi. Jumladan, ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar-forumlar, ma'ruzalar, teatrlashtirilgan ko'rinishlar tashkil etish, etika va madaniyatshunoslikka oid darslar tashkil etish, turli ma'rifiy, ilmiy, to'garaklar va klublar faoliyatini yo'lga qo'yish kabilar talaba-yoshlarda yuksak insoniy fazilatlarni tarbiyalashga ko'maklashadi. Bu omillar talabalar orasida axloqiy-madaniy me'yorlarga amal qilish, ijobiy ijtimoiy aloqalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro'yxati:

- 1.Бердиева Г.Ш. Ўқувчиларда қадриятли мулоқот муносабатларини шакллантириш//Муғаллим ҳам узликсиз билимлендириў. Илмий-методыкалик журнал. – Нөкис 2021. - № 2, 37-41-б. (13.00.00; №20) 5. Бердиева Г.Ш.
2. Ўқувчиларда қадриятли мулоқот маданиятини шакллантиришнинг тарихий негизлари//Таълим, фан ва инновация. – Тошкент 2021. - № 5. 171-175-б (13.00.00; №18)

3. Кенжаев Ш.Х. “Ёшларга ахлоқий тарбия беришни такомиллаштиришнинг педагогик-психологик асослари.” // Педагогик таълим журнали.-Тошкент, 2007 – №3. – Б. 10-13. (13.00.00 № 06).

MAKTABGACHA KATTA YOSHDAGI BOLALARDA AXLOQIY SIFATLARINING SHAKLLANISHIDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEKNOLOGIYALARNING AHAMIYATI

Mahmudova Dilafruz

Nordik xalqaro universiteti,

Psixologiya va maktabgacha ta'lim kafedrası

katta o'qituvchisi v.b dotsent

dilafruzmakhmudova1974@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada maktabgacha ta'limning katta yosh guruhidagi (5–6 yosh) bolalarda axloqiy fazilatlarni shakllantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning o'rnini va ahamiyati tahlil etiladi. Axloqiy tarbiyaning mazmuni, shakllanish bosqichlari va ta'sir omillari yoritilgan holda, interfaol metodlar, muammoli vaziyatlar, axloqiy muhokamalar, rolli o'yinlar, vizual vositalar va raqamli texnologiyalardan foydalanishning samaradorligi ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan asoslab berilgan. Shuningdek, bolalarda halollik, adolat, birdamlik, sabr-toqat, o'zaro hurmat kabi axloqiy fazilatlarning shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadigan pedagogik sharoitlar tahlil qilinadi hamda taklif va tavsiyalar bildiriladi.

Kalit so'zlar. axloqiy tarbiya, axloqiy fazilatlar, maktabgacha ta'lim, katta yosh guruhi, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar, muammoli vaziyatlar, rolli o'yinlar, raqamli ta'lim, axloqiy muhokama, pedagogik sharoitlar.

ЗНАЧЕНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ В ФОРМИРОВАНИИ НРАВСТВЕННЫХ КАЧЕСТВ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация. В данной статье анализируется роль и значение современных педагогических технологий в формировании нравственных качеств у детей старшего дошкольного возраста (5–6 лет). Раскрываются содержание и этапы нравственного воспитания, рассматриваются факторы, влияющие на его эффективность. С научно-теоретической и практической точек зрения обоснована эффективность использования интерактивных методов, проблемных ситуаций, ролевых игр, моральных обсуждений, визуальных средств и цифровых технологий в воспитательном процессе. Также проанализированы педагогические условия, способствующие

формированию у детей таких качеств, как честность, справедливость, солидарность, терпение и уважение, даны практические рекомендации.

Ключевые слова. нравственное воспитание, нравственные качества, дошкольное образование, старшая группа, современные педагогические технологии, интерактивные методы, проблемные ситуации, ролевые игры, цифровое обучение, моральные обсуждения, педагогические условия.

THE IMPORTANCE OF MODERN PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF MORAL QUALITIES IN PRESCHOOL CHILDREN

Annotation. This article examines the role and significance of modern pedagogical technologies in shaping moral values among senior preschool children (ages 5–6). The content and stages of moral education, as well as the influencing factors, are explored. The paper provides theoretical and practical justification for the use of interactive methods, problem-based learning, moral discussions, role-playing games, visual aids, and digital technologies in the development of moral qualities. The pedagogical conditions that positively influence the formation of values such as honesty, fairness, solidarity, patience, and mutual respect in children are analyzed, and practical recommendations are presented.

Keywords. moral education, moral values, preschool education, senior age group, modern pedagogical technologies, interactive methods, problem-based learning, role-playing games, digital education, moral discussions, pedagogical conditions.

Zamonaviy ta'lim jarayonida bolalar shaxsini har tomonlama rivojlantirish, ayniqsa, axloqiy fazilatlarni shakllantirish muhim ustuvor yo'nalishlardan biriga aylangan. Maktabgacha ta'lim davri — bu bola shaxsining axloqiy poydevori shakllanadigan, o'zini jamiyat a'zosi sifatida anglash va ijtimoiy munosabatlarga kirishish bosqichidir. Ayniqsa, katta yosh guruhidagi (5–6 yosh) bolalarda axloqiy fazilatlarning shakllanishi ta'lim va tarbiya sifatining barqaror ko'rsatkichlaridan biridir. Bugungi globallashtirish va axborot texnologiyalari rivojlangan davrda pedagogik jarayonlar tubdan o'zgarib bormoqda. Shu sababli, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni axloqiy tarbiyaga integratsiya qilish ijtimoiy-pedagogik zaruriyatga aylanmoqda. Bu jarayonda an'anaviy ta'lim shakllari bilan bir qatorda interfaol metodlar, axloqiy muhokamalar, rolli o'yinlar, raqamli vositalar va vizual ta'sir kuchi yuqori bo'lgan yondashuvlar bolalar axloqiy ongini shakllantirishda samarali bo'lib bormoqda.

Ilmiy manbalarda bu borada ko'plab olimlar chuqur izlanishlar olib borgan. Xususan, amerikalik pedagog-psixolog L. Kohlberg axloqiy tafakkurning

bosqichma-bosqich rivojlanishini o'rgangan va axloqiy qarorlar qabul qilish jarayoni faol muloqot, muammoli vaziyatlar va mustaqil tanlovlar orqali shakllanishini ta'kidlagan. Uning fikricha, bola axloqiy qaror qabul qilishni o'rganishi uchun uni muammoning markaziga qo'yish zarur. Yaponiya va Finlyandiyada maktabgacha ta'limda keng qo'llanilayotgan texnologiyalar — vizual hikoyalash (visual storytelling) va interaktiv axloqiy o'yinlar orqali bolalarda adolat, empatiya va o'zaro hurmat fazilatlari barqaror shakllanishi kuzatilmoqda (Tanaka, 2017; Laakso, 2020).

Rus olimalaridan T.I. Shamova, E.N. Dzevelyova, V.G. Bocharovalar maktabgacha yoshdagi bolalarda axloqiy kamolotni ta'minlash uchun tarbiyaviy texnologiyalarning pedagogik sharoitlar bilan uyg'unligiga e'tibor qaratganlar. Ular axloqiy tarbiya samaradorligi bola faoliyatining mazmuni va pedagogning individual yondashuviga bog'liq ekanini ta'kidlaydilar.

O'zbekistonlik tadqiqotchilar — M. Eshquvvatova, Z. Ergasheva, D. Raxmatullayevalar esa maktabgacha yoshdagi bolalar uchun moslashtirilgan axloqiy tarbiya texnologiyalarini ishlab chiqish, o'yinli va ijtimoiy faol metodlar asosida axloqiy sifatlarni shakllantirish masalalarini tadqiq qilmoqdalar.

Mazkur maqolada zamonaviy pedagogik texnologiyalar yordamida 5–6 yoshli maktabgacha yoshdagi bolalarda axloqiy fazilatlarning shakllanishi, bu texnologiyalarning tarbiyaviy salohiyati, ta'sirchanlik darajasi hamda pedagogik sharoitlar bilan uyg'unligi ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi.

Zamonaviy ta'limda axloqiy tarbiya muammosi nafaqat ijtimoiy ahamiyat kasb etadi, balki ta'lim jarayonida innovatsion yondashuvlarning tatbiq etilishini ham talab qiladi. Xususan, 5–6 yoshdagi maktabgacha ta'lim tarbiyalanuvchilarida axloqiy fazilatlarning shakllanishi shaxsning barkamol rivojlanishida tayanch bosqich bo'lib, bu jarayonni samarali tashkil etishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning o'rni beqiyosdir.

F. Faure boshchiligida tayyorlangan UNESCO hisobotida ta'limning to'rt ustuni — bilish, amalga oshirish, birga yashash va bo'lish — orasida “birga yashash” komponenti axloqiy va ijtimoiy sifatlarning asosini tashkil qilishi ta'kidlangan. Bu axloqiy tarbiyani faqat bilim emas, balki faoliyat va ijtimoiy muloqot orqali shakllantirish zarurligini bildiradi. P. Freire o'zining “ozodlovchi pedagogika” konsepsiyasida ta'lim jarayonida mustaqil tanlov, fikrlash, muhokama va savolga javob qidirish orqali bolalarda axloqiy ongini uyg'otish muhimligini ilgari suradi. Freire fikricha, bolaning fikrini tinglash va uni ishtirokchi sifatida jalb qilish — axloqiy tarbiyaning zamonaviy shaklidir. J. Habermasning kommunikativ harakatlar nazariyasi ta'lim muhitida axloqiy qadriyatlar muloqot orqali yuzaga chiqishini asoslaydi. Bu, ayniqsa, maktabgacha

yoshdagi bolalarning axloqiy oʻsishi uchun muhim tamoyildir — ular ijtimoiy normalarni oʻyin, suhbat, va muloqot orqali qabul qiladilar.

Mahalliy tadqiqotchi D. Qodirova tomonidan olib borilgan amaliy izlanishlarda axloqiy fazilatlarni shakllantirishda raqamli vositalar, video-hikoyalar va interaktiv taqdimotlarning taʼsiri baholanib, ular orqali bolalarda halollik, empatiya va birdamlik kabi fazilatlar ijobiy rivojlanganligi aniqlangan. T. Mamajonova esa axloqiy tarbiyada “dramatik integratsiya texnologiyasi”ni ishlab chiqib, bolalarning axloqiy qarashlarini rolli sahnalashtirish orqali boyitish mumkinligini isbotlagan. Bu metod bolalarning axloqiy mulohaza qilish qobiliyatini kuchaytirishga xizmat qiladi. Shuningdek, M. Xusanov maktabgacha taʼlim jarayoniga “ijtimoiy simulyatsiya” (yaʼni hayotiy axloqiy holatlarni sunʼiy sharoitda modellashtirish) texnologiyasini joriy etish orqali bolalarning mustaqil axloqiy tanlov qilish qobiliyatini shakllantirish zarurligini taʼkidlaydi.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy pedagogik texnologiyalar bolalarning axloqiy fazilatlarini shakllantirishda koʻp funksiyali vosita sifatida qaralmoqda. Ular orqali bolalar nafaqat axloqiy normalarni eshitadi, balki faol oʻrganadi, anglaydi va shaxsiy qarash shakllantiradi.

Mazkur tadqiqotda 5–6 yoshli maktabgacha taʼlim tarbiyalanuvchilarida zamonaviy pedagogik texnologiyalar orqali axloqiy fazilatlarni shakllantirish imkoniyatlari oʻrganildi. Tadqiqot nazariy va amaliy jihatdan olib borildi.

Tadqiqot metodologik asoslari:

Faoliyatga asoslangan yondashuv (Dewey, Leontev),

Kommunikativ pedagogika (Habermas, Noddings),

Reflektiv metodika (Kolb, 1984),

Integratsiyalashgan texnologiyalar (dramatik, vizual, raqamli va oʻyin asosidagi).

Tadqiqot obʼekti:

5–6 yoshdagi maktabgacha taʼlim tashkilotlarining katta guruh tarbiyalanuvchilari.

Tadqiqot predmeti:

Axloqiy fazilatlarni shakllantirishda qoʻllanilayotgan zamonaviy pedagogik texnologiyalar mazmuni, shakli va natijaviy taʼsiri.

Tadqiqot metodlari:

Nazariy tahlil: ilmiy adabiyotlar, ilgʻor xorijiy va milliy tajribalar.

Empirik kuzatuv: mashgʻulotlar jarayonida bolalarning axloqiy javoblari va xulqini baholash.

Eksperimental-sinov ishlari: ikki guruhda (tajriba va nazorat) axloqiy tarbiya texnologiyalarining taʼsirini solishtirish.

Refleksiya va portfolio baholash: bolalarning axloqiy o'zgarishlarini yozma va vizual tarzda qayd qilish.

Eksperiment sharoitlari:

Tajriba guruhi: "dramatik integratsiya", "vizual hikoyalar", "axloqiy interaktiv muhokama" texnologiyalari asosida 10 haftalik mashg'ulotlar tashkil etildi.

Nazorat guruhi: an'anaviy tarbiya shakllari bilan cheklangan.

Baholash mezonlari:

axloqiy holatlarga munosabat bildirishi;

tengdoshlar bilan muloqotda odob me'yorlariga rioya qilishi;

sabr-toqat va halollikni faoliyatda namoyon qilishi;

muhokamalarda ishtirok etishi va qaror qabul qilishga harakat qilishi.

Tahlil davomida bolalarda axloqiy sifatlarning shakllanishi faqat og'zaki tushuntirish emas, balki faol ishtirok va texnologik vositalar orqali sezilarli darajada rivojlanishi aniqlangan.

Tadqiqot davomida zamonaviy pedagogik texnologiyalar yordamida 5–6 yoshli maktabgacha yoshdagi bolalarda axloqiy fazilatlarning shakllanish darajasi empirik jihatdan baholandi. Tadqiqot Toshkent viloyatidagi uchta maktabgacha ta'lim tashkilotida olib borildi. Umumiy 60 nafar bola ikki guruhga ajratildi: tajriba guruhi va nazorat guruhi.

Tajriba guruhi:

Tarbiyaviy mashg'ulotlar quyidagi texnologiyalar asosida tashkil etildi:

Axloqiy tanlovli vaziyatlar (M. Xusanov modeli),

Vizual hikoya asosidagi reflektiv suhbatlar,

QR-kodli interaktiv topshiriqlar (tabletkalar orqali),

Rolli o'yinlar va "empatiya burchagi" texnologiyasi,

Digital storytelling (raqamli hikoyalash) yordamida axloqiy mavzularni sahnalashtirish.

Nazorat guruhi:

An'anaviy usullar asosida, ya'ni:

Og'zaki nasihat,

O'qituvchi monologi,

Hikoya aytish va savol-javob asosida o'tkazildi.

Diagnostic baholash tizimi:

Tadqiqot davomida quyidagi beshta mezon asosida har ikki guruhda bola axloqiy sifatlarning rivojlanish darajasi baholandi:

Axloqiy holatni tushunish (masalan: "oto'g'ri ish qilgan bola haqida nima deysan?")

Axloqiy tanlov qila olish (ikki holat orasida qaror qabul qila oladimi?)

O‘z xatti-harakatini anglash (refleksiya)

Empatiya (boshqalarning his-tuyg‘usini his qila olish)

Jamoviy xulq va madaniyat (do‘stona muloqot, yordam taklifi)

Har bir mezon 3 ballik tizim asosida baholandi (past, o‘rtacha, yuqori daraja).

Yakuniy bosqichda kuzatilgan natijalar:

Mezonga ko‘ra baholash	Tajriba guruhi (o‘rtacha ball)	Nazorat guruhi (o‘rtacha ball)
Axloqiy holatni tushunish	2.8	2.1
Mustaqil axloqiy tanlov	2.7	1.9
Refleksiya qilish qobiliyati	2.6	1.8
Empatiya (hissiy javob va g‘amxo‘rlik)	2.9	2.0
Jamoaviy madaniyat va axloqiy xatti-harakat	2.8	2.2

Umumiy o‘rish: Tajriba guruhida har bir mezonda 0.6–1.0 ballgacha ijobiy o‘rish kuzatildi. Ayniqsa, empatiya, refleksiya va mustaqil tanlov qila olish kabi murakkab axloqiy ko‘nikmalarda keskin o‘zgarish qayd etildi.

Tahliliy xulosalar:

Axloqiy tanlovli situatsiyalar bolalarda mustaqil fikrlashni, oqibatni anglashni va javobgarlikni rivojlantirdi. Bu, axloqiy ongning shakllanishi uchun muhim asosdir (Freire, 1998).

Vizual hikoya + refleksiya metodi orqali bola voqeani nafaqat tushundi, balki unga ichki hissiy munosabat bildirdi. Bu esa axloqiy mulohazaning chuqurlashuviga olib keldi (Noddings, 1984).

QR-kodli topshiriqlar va raqamli texnologiyalar bolalarda diqqat va faol ishtirokni kuchaytirdi, bu esa tarbiya samaradorligiga bevosita ta’sir qildi.

Empatiya burchagi texnologiyasi orqali bolalar bir-birining holatini tushunishga, ichki hissiyotga e’tibor berishga o‘rgandilar. Bu esa axloqiy tarbiyaning hissiy komponentini kuchaytirdi (Habermas, 1984).

Ilmiy asoslash:

Ushbu natijalar shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy pedagogik texnologiyalar yordamida:

axloqiy tarbiya jarayoni shunchaki bilim berish emas, balki shaxsiy kechinma, tanlov va mulohazaga asoslangan kompleks jarayon bo‘lib boradi;

bolalar axloqiy me'yorlarni mustaqil tushunishga va o'z xulqini nazorat qilishga o'rganadi;

texnologik vositalar – vosita emas, axloqiy shakllanishga olib boruvchi faol platforma bo'lishi mumkin.

Quyidagi jadvalda zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan tajriba guruhi va an'anaviy usullar asosidagi nazorat guruhi natijalari o'rtasidagi farqlar mezonlar bo'yicha o'rtacha ballar orqali ko'rsatilgan. Jadval tahlili shuni ko'rsatadiki, empatiya, refleksiya, axloqiy tanlov va jamoaviy madaniyatda tajriba guruhi bolalari ancha yuqori natijalarga erishgan.

Mezonlar	Tajriba guruhi (o'rtacha ball)	Nazorat guruhi (o'rtacha ball)
Axloqiy holatni tushunish	2.8	2.1
Mustaqil axloqiy tanlov	2.7	1.9
Refleksiya qilish qobiliyati	2.6	1.8
Empatiya (hissiy javob va g'amxo'rlik)	2.9	2.0
Jamoaviy madaniyat va axloqiy xatti-harakat	2.8	2.2

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, zamonaviy pedagogik texnologiyalar 5–6 yoshli bolalarda axloqiy fazilatlarni shakllantirishda an'anaviy usullarga qaraganda yuqori samaradorlikka ega. Ayni paytda, axloqiy tarbiya faqat ma'lumot berish emas, balki bolani axloqiy vaziyatga jalb qilish, mustaqil tanlov qilishga undash, his-tuyg'u asosida qaror qabul qilishga o'rgatish vositasiga aylanmoqda.

Pedagogik jarayonga integratsiyalangan vizual hikoyalar, interaktiv topshiriqlar, raqamli taqdimotlar, dramatik o'yinlar va reflektiv muloqot bolada nafaqat axloqiy bilimni, balki hissiy-intellektual ongini ham shakllantiradi. Axloqiy fazilatlar — halollik, empatiya, birdamlik, sabr-toqat — bolalarda faol ishtirok va muloqot orqali o'zlashtirilmoqda. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar bolaning passiv qabul qiluvchi emas, balki faol fikrlovchi, his qiluvchi va tanlov qiluvchi subyekt sifatida shakllanishiga xizmat qiladi. Aynan shuning uchun bu texnologiyalar axloqiy tarbiyada metod emas, balki tarbiya berish muhitining o'zagiga aylanmoqda.

Ilmiy tadqiqot xulosasi yuzasidan takliflar:

1. Maktabgacha ta'lim muassasalarining o'quv-tarbiya dasturlariga zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosidagi axloqiy tarbiya modullarini integratsiyalash zarur.
2. Tarbiyachilar malakasini oshirish kurslarida axloqiy tanlovli situatsiyalar, raqamli hikoyalash, refleksiya texnikalari bo'yicha amaliy mashg'ulotlar tashkil etilishi lozim.
3. Interaktiv muhit (sensorli ekranlar, QR-kodli topshiriqlar, digital video hikoyalar) orqali bolalarda his-tuyg'u va axloqiy mulohazalarni uyg'otishga xizmat qiluvchi texnologik vositalar ishlab chiqilishi maqsadga muvofiq.
4. Har bir MTTda "Axloqiy tafakkur markazi" yoki "Empatiya burchagi" kabi pedagogik maydonlar tashkil etilib, bolalar bu yerda o'z fikrini bildirish, voqealarga munosabatini ifodalash va boshqalarni tushunishni o'rganishlari mumkin.
5. Axloqiy tarbiya jarayonida oila – pedagog – jamiyat hamkorligi mustahkamlanib, bolada shakllangan axloqiy fazilatlarning ijtimoiy hayotda davomiyligini ta'minlash bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqilishi lozim.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Freire P. Pedagogy of the Oppressed. – New York: Continuum, 1998. – 183 p.
2. Habermas J. The Theory of Communicative Action. Vol.1: Reason and the Rationalization of Society. – Boston: Beacon Press, 1984. – 465 p.
3. Faure E. et al. Learning to Be: The World of Education Today and Tomorrow. – Paris: UNESCO, 1996. – 312 p.
4. Kolb D.A. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. – New Jersey: Prentice Hall, 1984. – 256 p.
5. Mamajonova T. Maktabgacha ta'limda axloqiy tarbiyada dramatik integratsiya texnologiyasi. – Toshkent: "Ziyo-Zukko", 2021. – 210 b.
6. Qodirova D. Axloqiy fazilatlarni shakllantirishda vizual hikoya va interaktiv metodlar. – Toshkent: Ilm Ziyo, 2022. – 198 b.
7. Xusanov M. Maktabgacha yoshdagi bolalarda axloqiy tafakkurni rivojlantirishda tanlovli situatsiyalarning o'rni. – Qarshi: Nasaf, 2020. – 175 b.
8. Ganieva M.M. Maktabgacha ta'limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2023. – 248 b.
9. Turgunova L. Bolalarda empatiya va axloqiy his-tuyg'ularni shakllantirish texnologiyalari. // Ilm va taraqqiyot ilmiy jurnali. – 2022. – №4. – B. 112–118.

10. Rahmatova D. Raqamli ta'lim vositalarining axloqiy tarbiyadagi pedagogik imkoniyatlari. // Ta'limda innovatsiyalar ilmiy-metodik jurnali. – 2023. – №2. – B. 57–62.

ENHANCING EFL LEARNERS VOCABULARY ACQUISITION THROUGH MOBILE-ASSISTED LANGUAGE LEARNING (MALL): STRATEGIES, TOOLS, AND LEARNER AUTONOMY

Ruziyeva Muxlisa Azim qizi

Master student of Uzbekistan State World Languages University

+998990677440 muxlissalimova34@gmail.com

O'zbekiston, Toshkent shahrida, Mirzo Ulug'bek tumani

Annotation: As mobile technology becomes more common in education, its use in language learning is also increasing. Mobile-Assisted Language Learning (MALL) provides learners with flexible, accessible, and learner-centered environments that support vocabulary development both in and out of the classroom. This paper explores how MALL enhances vocabulary learning by using apps such as Quizlet, Duolingo, Memrise, WordUp, and HelloTalk. These tools offer features like spaced repetition, gamification, real-life examples, and interaction with native speakers. The paper also highlights the role of MALL in promoting learner autonomy through goal setting, self-monitoring, and personalization. In this article we will explore how MALL creates a more engaging and effective learning experience for language learners and its strategies, types and the effectiveness for autonomy thoroughly through the article.

Keywords: Mobile-Assisted Language Learning (MALL), vocabulary learning, learner autonomy, language learning apps, spaced repetition, gamification, mobile technology, vocabulary acquisition, personalized learning, interactive learning

РАСШИРЕНИЕ СЛОВАРНОГО ЗАПАСА УЧАЩИХСЯ EFL С ПОМОЩЬЮ МОБИЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ ЯЗЫКУ (MALL): СТРАТЕГИИ, ИНСТРУМЕНТЫ И АВТОНОМНОСТЬ УЧАЩЕГОСЯ

Аннотация: Поскольку мобильные технологии становятся все более распространенными в образовании, их использование в изучении языков также увеличивается. Мобильное обучение языку (MALL) предоставляет учащимся гибкую, доступную и ориентированную на учащихся среду, которая способствует развитию словарного запаса как в классе, так и за его

пределами. В этой статье рассматривается, как MALL улучшает изучение лексики с помощью таких приложений, как Quizlet, Duolingo, Memrise, WordUp и HelloTalk. Эти инструменты предлагают такие функции, как интервальное повторение, геймификация, примеры из реальной жизни и взаимодействие с носителями языка. В статье также подчеркивается роль MALL в развитии самостоятельности учащихся посредством постановки целей, самоконтроля и персонализации. В этой статье мы подробно рассмотрим, как MALL создает более увлекательный и эффективный опыт обучения для изучающих язык, а также его стратегии, типы и эффективность для обеспечения автономии.

Ключевые слова: изучение языка с помощью мобильных устройств (MALL), изучение лексики, самостоятельность учащихся, приложения для изучения языка, интервальное повторение, геймификация, мобильные технологии, приобретение словарного запаса, персонализированное обучение, интерактивное обучение

Introduction

As we are living in the cutting - edge technologies world, today it is impossible to imagine our life without them. In recent years, the increase of mobile technologies has been effecting the language learning process. Mobile assisted language learning (MALL) is the type of approach which provides flexible, accessible, and learner-centered environments that support vocabulary growth both inside and outside the classroom with the help of mobile apps. Unlike traditional methods, MALL allows learners to practice vocabulary in real-time, using apps and platforms that incorporate multimodal input, gamification, and adaptive learning systems. As technology quickly develops, mobile devices are commonly used for language learning because they are flexible, affordable, and easy to use (Fredrick & Karthikeyan, 2018). With the help of mobile tools, learners can take part in a more interactive and learner-centered experience that includes different types of activities. Past research has shown that Mobile-Assisted Language Learning (MALL) has a positive impact on learning vocabulary in a second language (Chen, Liu & Huang, 2019). MALL can be very helpful to improve nonnative language learners' skills, especially their vocabulary.

Strategies for Vocabulary Learning in MALL

MALL can integrate various strategies to boost effective vocabulary acquisition. Firstly, tools like Anki or Quizlet use algorithms that schedule vocabulary review at optimal intervals to enhance long-term retention. As a result, learners can practice vocabularies to review. Besides that reading or

listening activities in mobile apps (e.g., BBC Learning English, LingQ) provide vocabulary in meaningful contexts, so that students are able to understand their contextual meaning and utilize them appropriately. Furthermore, apps such as Duolingo or Memrise make vocabulary learning engaging through game-like elements and rewards. They make the lesson much more interactive, engaging and motivating, which encourage students to participate and practice what they learn, and that may even lose their anxiety.

Effective Tools for Vocabulary Development

There are variety of mobile applications and platforms which see proven effective for vocabulary learning. One of which is Quizlet which enables learners to create, share, and study digital flashcards with images and audio support. In the research of Daly (2022), Quizlet, as a free, user-friendly, very popular, and consistently praised online language learning app, was used to evaluate learner autonomy and vocabulary learning efficiency of 134 postgraduate students. With this app students can not only learn words' meaning, but also they are able to know how to pronounce them.

Another effective type of app is Duolingo which is the most well-known app among learners. Li and Bonk (2023) claimed that a single MALL program like Duolingo is insufficient to master all essential language domains.

Memrise is a language learning app that uses videos of native speakers and interactive activities to help learners remember new words and phrases. One of its main advantages is the use of spaced repetition, a method that helps improve long-term memory by reviewing words at the right time. Memrise also makes learning fun through gamified features like points and levels, which keep learners motivated. The app offers courses in many different languages, making it suitable for learners at various levels.

WordUp is a vocabulary-focused app that helps learners improve their word knowledge based on real-life use. It selects the most important and commonly used words in English, so learners can focus on useful vocabulary. One of the key features of WordUp is that it shows examples from movies, books, and news articles, helping users understand how words are used in context. The app also creates a personalized learning plan based on what the learner already knows, and it explains word meanings clearly and simply.

HelloTalk is a language exchange app that connects learners with native speakers around the world. Its biggest advantage is that it allows real communication, which helps learners practice speaking, listening, reading, and writing in a natural way. Users can chat using text, voice, or video, depending on their preferences. HelloTalk also includes helpful tools such as translation,

pronunciation, and correction features, which support communication and learning. It's a great way to learn not just the language, but also cultural expressions and everyday phrases.

Fostering Learner Autonomy

Learner autonomy is regarded as an important capacity for effective language learning (Chang, 2020; Tayjasant & Suraratdecha, 2016). It has attracted attention since the 1980s. Mobile-Assisted Language Learning (MALL) gives learners the chance to take control of their own learning process, which helps build autonomy, especially in vocabulary learning. One important aspect of this is goal setting. Learners can set personal vocabulary goals, such as learning a certain number of new words each week, and they can track their progress using features available in many language apps. Another key part of autonomous learning is self-monitoring. Many mobile apps provide instant feedback and show detailed statistics about learning progress. These features help learners understand what they have achieved and which areas they still need to improve. Personalization is also a big advantage of MALL. Learners can choose the topics they are interested in, set their own learning pace, and decide how they want to study—whether through games, videos, quizzes, or reading. This flexibility allows each learner to create a learning experience that matches their individual needs and preferences.

Conclusion

In conclusion, MALL has proven to be a powerful tool for improving vocabulary learning in language education. It gives learners the freedom to study anytime and anywhere, using methods and tools that match their individual needs. Mobile apps make vocabulary practice more interactive and enjoyable, which helps learners stay motivated and reduces anxiety. More importantly, MALL encourages learners to become more responsible for their learning by setting goals, tracking progress, and choosing their own study paths. As mobile technologies continue to grow, MALL will remain an essential part of modern language learning, especially for building vocabulary in meaningful and effective ways.

REFERENCES

1. Fredrick, L. and Karthikeyan, J. (2018) Exploring the Reach of Mobile-Assisted Language Learning among Mechanical Engineering Students. *International Journal of Mechanical Engineering and Technology*, 9, 738-742.
2. Chang, L.Y.H. (2020) TESL-EJ: The Electronic Journal for English as a Second Language, 23, 1-15. <https://tesl-ej.org/wordpress/issues/volume23/ej92/ej92a9>

3. Tayjasanant, C. and Suraratdecha, S. (2016) Thai EFL Teachers and Learners' Beliefs and Readiness for Autonomous Learning. 3L: Southeast Asian Journal of English Language Studies, 22, 153-169. <http://ejournal.ukm.my/3l/issue/view/872>
<https://doi.org/10.17576/3L-2016-2203-11>
4. Daly, N.P. (2022) Investigating Learner Autonomy and Vocabulary Learning Efficiency with MALL. Language Learning & Technology, 26, 1-30.
5. Li, Z. and Bonk, C.J. (2023) Self-Directed Language Learning with Duolingo in an Out-of-Class Context. Computer Assisted Language Learning. <https://doi.org/10.1080/09588221.2023.2206874>

JADID MA'RIFATPARVARLARINING TADBIRKORLIKNI SHAKLLANTIRISHGA DOIR PEDAGOGIK QARASHLARI

NDU "Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi"
yo'nalishi tayanch doktoranti
"Profi University" nodavlat oliy ta'lim muassasasi
Navoiy filiali o'qituvchisi
Ismatillayeva Mahliyo Muzaffar qizi
mahliyoismatillayeva24@gmail.com
+998938662494

Annotatsiya: Ushbu maqolada XIX asr oxiri XX asr boshlarida Turkistonda paydo bo'lgan jamiyatni yangilashga intilgan jadidchilik harakati namoyondalarining davlatni rivojlantirishga, kishilar ongini oshirishga qaratilgan harakatlaridagi iqtisodiyotga oid qarashlari bugungi Yangi O'zbekistonning Uchinchi Renessans sharoitiga naqadar mos kelishi tadqiq qilingan.

Kalit so'zlar: Renessans, jadidchilik harakati, jadidlar, yangi usul maktablari, "Turkiy Guliston yoxud axloq", axloqiy tarbiya, amaliy tarbiya

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ НОВЫХ ПРОСВЕТИТЕЛЕЙ НА ФОРМИРОВАНИЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

Аннотация: В статье рассматривается, в какой степени экономические взгляды представителей джадидского движения, возникшего в Туркестане в конце XIX — начале XX вв. и стремившегося к обновлению общества, в их усилиях по развитию государства и повышению самосознания народа соответствуют условиям Третьего ренессанса сегодняшнего Нового Узбекистана.

Ключевые слова: Ренессанс, движение джадидов, джадиды, новометодные школы, «Турецкий Гулистан или мораль», нравственное воспитание, практическое воспитание.

PEDAGOGICAL VIEWS OF NEW ENLIGHTENMENTALISTS ON FORMING ENTREPRENEURSHIP

Abstract: This article examines the extent to which the economic views of the representatives of the Jadid movement, which emerged in Turkestan in the late 19th and early 20th centuries and sought to renew society, in their efforts to develop the state and raise people's consciousness, correspond to the Third Renaissance conditions of today's New Uzbekistan.

Keywords: Renaissance, Jadid movement, Jadids, new method schools, "Turkish Gulistan or morality", moral education, practical education

Renessans aslida – katta tarixiy burilish, yirik ijtimoiy-madaniy yuksalishdir. U jamiyat dunyoqarashida, madaniy-ma'rifiy hayotida, jamiyatda kishilar munosabatlarida, eng asosiysi yangi g'oyalar yaratuvchilik faoliyatida, tashabbuskorlikga, mustaqillikga boy yangi sifat bosqichidir. Renessans nafaqat san'at va fan yuksalishi davri, balki iqtisodiy tuzumlar o'zgarishi, kapitalistik munosabatlarning shakllanishi va zamonaviy iqtisodiy tafakkurning poydevorini qo'ygan muhim tarixiy bosqichdir.

Yangi O'zbekiston Uchinchi Renessans poydevorini yaratish vazifasini strategik maqsad sifatida belgiladi. Ushbu strategik maqsad g'oyasi birdaniga paydo bo'lib qolgani yo'q. G'oyaning ildizi xalqimiz mustaqillikni Chor Rossiyasiga boy bergandan keyin, millatning ilg'or o'qimishli ziyolilari chiqargan achchiq tarixiy xulosasi, taraqqiyot va ozodlik to'g'risidagi orzu-istaklariga borib taqaladi. Tarixga jadid ma'rifatparvarlari nomi bilan kirgan erksevar bobolarimiz istiqloлга, milliy taraqqiyotga, mustaqillik va erkga erishish uchun avvalo ta'lim – tarbiya tizimini, odamlarning hayotga, rivojlanishga bo'lgan munosabatini o'zgartirishni, bekorchilikdan choyxonalarda oshxo'rlik va bedanabozlik qilishdan voz kechib, yaratuvchilikka, bunyodkorlikga g'aflat uyqusidan uyg'onishga, yoshlarga zamonaviy ilmlarni, kasblarni o'rgatishga chorladilar. Ta'lim-tarbiya islohotlaridan boshlangan jadidchilik harakati tezda butun madaniy hayotni, adabiyot va san'atni, maishiy turmushni, ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy qarashlarni qamrab oldi. XIX asr oxiri va XX asr boshlarida O'rta Osiyoda shakllangan jadidchilik harakati o'z zamonasi uchun ilg'or ijtimoiy-ma'rifiy oqim sifatida maydonga chiqqan. Ushbu harakat vakillari, ya'ni jadidlar, murakkab siyosiy va iqtisodiy sharoitda xalqni ma'rifatga yetaklash, zamonaviy ilm-fan asoslarini joriy etish orqali jamiyatni yangilashga, davlatni rivojlantirishga intildilar. Ular an'anaviy ta'lim tizimini zamon talablari asosida takomillashtirish, xalq ongida yangicha fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishga alohida e'tibor qaratganlar.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev 20 dan ortiq davlatlar vakillari ishtirok etgan "Jadidlar: milliy o'zlik, istiqlol va davlatchilik g'oyalari" mavzusidagi xalqaro konferensiya ishtirokchilariga yo'llagan tabrigida jadid bobolarimizga yuksak baho berib quyidagilarni izhor etdi: "Barchamizga ayonki, "Tilda, fikrda, ishda birlik" degan ezgu g'oya bilan maydonga chiqqan jadid bobolarimiz xalqlarimizni jaholat va qoloqlikdan olib chiqish, ularni g'aflat botqog'idan qutqarishning asosiy yo'li – bilim va ma'rifatda, dunyoviy tarraqiyotni egallashda, deb bildilar. Ular shu yo'lda fidoyilik ko'rsatib, yangi usul maktablari, teatr va kutubxonalar, nashriyotlar ochdilar. Jamiyat a'zolarining dunyoqarashi va turmush tarzini o'zgartirish maqsadida gazeta va jurnallar nashr etdilar. Yoshlarni ilg'or davlatlarga o'qishga yubordilar"[1]

Jadidlarning asosiy maqsadi – Turkiston xalqlarini birlashtirish, milliy uyg'onish g'oyalarini ilgari surish va taraqqiyot sari olg'a qadam bosish edi. Ular ta'lim-tarbiyani isloh qilish orqali jamiyat hayotiga yangicha qarash olib kirishga harakat qildilar. Shu ma'noda, jadidlar o'z mablag'lari hisobiga yangi uslubdagi maktablar, sahna san'ati bilan shug'ullanuvchi teatrlar, matbaa, kutubxonalar hamda gazeta-jurnallar tashkil etdilar. Shu bilan birga, iqtidorli yoshlarni xorijga yuborib, ularni ilg'or bilimlarga ega bo'lishlariga ko'maklashdilar.

Ularning faoliyati nafaqat ta'lim sohasini modernizatsiya qilish, balki jamiyatda tadbirkorlik, tashabbuskorlik va fuqarolik mas'uliyatini kuchaytirish kabi dolzarb yo'nalishlarga ham xizmat qilgan. Jadidlar Turkiston jamiyatini o'rta asrlardagi tarqoqlikdan ozod qilish, mustaqil va zamonaviy boshqaruvga asoslangan milliy davlat qurish g'oyasini ilgari surdilar. Ularning faoliyati yosh avlodni g'oyaviy, ma'naviy va milliy jipslik asosida tarbiyalashga qaratilgan edi.

Jadidlar yangi usuldagi maktablarni (usuli jadid) ochish orqali ta'lim tizimiga amaliy fanlarni, jumladan, iqtisodiyot, savdo, geometrik hisob-kitob kabi sohalarni kiritdilar. Bu esa o'quvchilarning dunyoqarashini kengaytirish bilan birga, ularga kichik biznes yuritish, o'z mahsulotini hisob-kitob qilish, foyda va zarar tahlilini o'rganish imkonini yaratgan. Abdulla Avloniy o'zining "Turkiy Guliston yoxud axloq" asarida shunday deydi: "Tarbiyada ikki tomon bo'lur: biri axloqiy, biri amaliy. Farzandlarimizga axloq bilan birga kasb va hunar ham o'rgatilsa, ular hech qachon xor bo'lmas."[2] Bu so'zlar bizga tarbiyaning ikki muhim yo'nalishini ko'rsatadi: axloqiy va amaliy tarbiya. Axloqiy tarbiya - bu insonning to'g'ri, halol, odobli bo'lib voyaga yetishini ta'minlaydi. Amaliy tarbiya esa - unga kasb-hunar, mehnat qilish, o'ziga to'q bo'lish yo'lini o'rgatadi. Jadidlarning yangi usuldagi maktablar orqali ta'limga amaliy fanlarni joriy etgani — yosh avlodni faqat bilimli emas, balki hayotda mustaqil yashashga qodir, kasb-hunarli, tadbirkor shaxs sifatida voyaga yetkazishga xizmat qilgan. Abdulla

Avloniy ta'kidlaganidek, axloqiy va amaliy tarbiyaning uyg'unligi insonning to'laqonli shakllanishini ta'minlaydi. Bugungi kunda ham bu ikki tomonlama tarbiya — halollik va kasb egallash — yoshlarga mustahkam hayotiy poydevor yaratib, ularni kelajakda o'z yo'lini topadigan, jamiyatga foydali shaxs sifatida shakllantirishda beqiyos ahamiyatga ega. Bugungi kunda, ayniqsa yoshlarimiz uchun, aynan shu ikki tomonlama tarbiya juda muhim. Chunki halol, axloqli bo'lgan, ustiga-ustak biror hunar yoki kasb egasi bo'lgan yosh hech qachon boshqalarga muhtoj bo'lib qolmaydi. U har qanday sharoitda o'z yo'lini topadi, o'z biznesini yo'lga qo'yadi, tadbirkor bo'lish sari dadil qadam tashlaydi.

Bugungi kunda O'zbekiston mustaqilligini mustahkamlash, huquqiy-demokratik jamiyat barpo etish va erkin fikrli avlodni tarbiyalash jarayonlarida jadidlar merosi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, "Uchinchi Renessans" g'oyasi doirasida yoshlarni ilmga, kasb-hunarga, vatanparvarlikka yo'naltirishda jadidlar boshlab bergan yo'l bugun ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Ularning gumanistik qarashlari va xalq manfaati yo'lida qilgan fidokorona sa'y-harakatlari bugungi taraqqiyotimizda mustahkam ma'naviy tayanch bo'lib xizmat qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sh.Mirziyoyev: "Jadidlar: milliy o'zlik, istiqlol va davlatchilik g'oyalari" mavzusidagi xalqaro konferensiya 2023-yil 11-dekabr
2. Sh.Mirziyoyev: Jadidlar merosini o'rganishga bag'ishlangan xalqaro konferensiya ishtirokchilariga yo'llagan tabrigidan. 2023 yil 6-mart
3. Karimov N. XX asr boshlaridagi tarixiy vaziyat va jadidchilik harakatining vujudga kelishi. //O'zbekistonning yangi tarixi. Konseptual-metodologik muammolar mavzuidagi ilmiy anjuman materiallari. -T., 1995. -B.38.
4. Qosimov B. Milliy uyg'onish: jasorat, ma'rifat, fidoyilik. Toshkent: Ma'naviyat, 2002
5. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – T.: "O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi", 2004 yil 96-bet

OILAVIY TARBIYANING BOLALAR SHAXSIGA TA'SIRI

Korayeva Latifa Zaripovna
Navoiy Inovatsiyalar Universiteti
Ijtimoiy-gumanitar fanlar

Kafedra o'qituvchisi, (PhD)
O'zbekiston, Navoiy viloyati, Navoiy shahri
Ibodullayeva Shoxsanam
Navoiy innovatsiyalar universiteti
Pedagogika-psixologiya yo'nalishi 5-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada oilaviy tarbiyaning bolalar shaxsining shakllanishiga ko'rsatadigan ta'siri tahlil qilingan. Bola shaxsining rivojlanishida oila muhitining, ota-onalar munosabatining, tarbiyaviy uslublarning ahamiyati ochib beriladi. Shuningdek, mehr-muhabbat, e'tibor, nazorat va qo'llab-quvvatlash kabi omillar bolaning ijtimoiylashuvi va axloqiy qadriyatlarni egallashida hal qiluvchi rol o'ynashi ta'kidlangan. Maqolada sog'lom oilaviy muhitning bolalarning psixologik holati va o'ziga bo'lgan ishonchiga qanday ijobiy ta'sir ko'rsatishi misollar orqali yoritilgan. Tadqiqot natijalari oilaviy tarbiyaning samarali bo'lishi uchun ota-onalar va tarbiyachilar uchun foydali tavsiyalarni ham o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: oilaviy tarbiya, bola shaxsiyati, tarbiyaviy uslublar, psixologik rivojlanish, ijtimoiylashuv, ota-ona munosabati.

ВЛИЯНИЕ СЕМЕЙНОГО ВОСПИТАНИЯ НА ЛИЧНОСТЬ ДЕТЕЙ

Аннотация: В статье анализируется влияние семейного воспитания на формирование личности детей. Раскрывается значение семейной среды, родительских установок и стилей воспитания в развитии личности ребенка. Подчеркивается также, что такие факторы, как любовь, внимание, контроль и поддержка, играют решающую роль в социализации ребенка и усвоении им моральных ценностей. В статье на примерах показано, как здоровая семейная обстановка может положительно влиять на психологическое благополучие и уверенность детей в себе. Результаты исследования также включают полезные рекомендации для родителей и педагогов по обеспечению эффективного семейного образования.

Ключевые слова: семейное воспитание, личность ребенка, методы воспитания, психологическое развитие, социализация, родительское отношение.

THE INFLUENCE OF FAMILY UPBRINGING ON CHILDREN'S PERSONALITY

Annotation: This article analyzes the influence of family upbringing on the formation of children's personalities. The importance of the family

environment, parental attitudes, and upbringing methods in the development of a child's personality is revealed. It is also emphasized that factors such as love, attention, control, and support play a decisive role in the child's socialization and acquisition of moral values. The article illustrates through examples how a healthy family environment has a positive effect on the psychological state and self-confidence of children. The results of the study also include useful recommendations for parents and educators for the effectiveness of family upbringing.

Keywords: family upbringing, child personality, upbringing methods, psychological development, socialization, parental attitude.

Oila — bola uchun birinchi va eng muhim ijtimoiy maktabdir. U yerda bola hayotdagi asosiy qadriyatlar, normativlar va munosabatlarni o'rganadi. Oila muhitining bolalar rivojiga ta'siri ko'plab tadqiqotlarda o'rganilgan. Sog'lom oilaviy muhitda bola o'zini xavfsiz his qiladi, unga mehr va e'tibor ko'rsatiladi. Bunday muhitda bola o'zining hissiy va intellektual jihatlarini rivojlantirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Oilaviy tarbiya – bu har bir bolaning shaxs sifatida shakllanishida hal qiluvchi omillardan biridir. Oila insonning ilk ijtimoiy maktabi hisoblanadi. Unda bola hayotga, mehnatga, jamiyatga bo'lgan munosabatni o'zlashtiradi. Ota-onalar va boshqa oila a'zolarining xatti-harakati, munosabati, qadriyatlari bolaning shaxsiyati, dunyoqarashi va fe'l-atvoriga bevosita ta'sir qiladi.

Oilaviy tarbiya bolaning hayotidagi eng muhim omillardan biri bo'lib, uning rivojlanishiga, psixologik holatiga va ijtimoiylashuv jarayonlariga bevosita ta'sir qiladi. Oilaviy muhitda o'sgan bola o'zining axloqiy, ijtimoiy va psixologik xususiyatlarini shakllantiradi. Ushbu maqolada oilaviy tarbiyaning bola shaxsiga ta'sirini o'rganish, ota-ona munosabatlarining ahamiyatini tahlil qilish va turli tarbiyaviy uslublarning ta'sirini aniqlash maqsad qilingan.

Bolaning ilk yillari – bu uning asosiy xususiyatlari, ishonch hissi, o'zini anglash, atrofdagi odamlar bilan muloqot qilish ko'nikmalari shakllanadigan davrdir. Bu jarayonda ota-onaning muhabbati, e'tibori, mehribonligi juda muhim ahamiyat kasb etadi. Ijobiy oilaviy muhitda voyaga yetayotgan bola o'zini qadrlashni, boshqalar bilan sog'lom munosabat o'rnatishni o'rganadi.

Oilada qo'llaniladigan tarbiyaviy uslublar (avtoritar, demokratik, liberallar) bola shaxsining shakllanishiga turlicha ta'sir ko'rsatadi. Masalan:

- **Avtoritar** uslubda tarbiyalangan bolalar ko'proq tortinchoq, o'z fikrini erkin ifoda etishda qiynaladi.
- **Demokratik** uslubda esa bolalar mustaqil, faol va o'z fikriga ega bo'ladi.

- **Liberal** (bo'sh qo'yilgan) uslub esa ba'zida bolalarning intizomsiz va javobgarlik hissisiz bo'lib qolishiga olib kelishi mumkin.

Tarbiyaviy uslubning bolaning ijtimoiylashuv jarayoniga ta'siri juda katta. Oila muhitida qo'llaniladigan uslub bolaning boshqalar bilan muloqot qilish ko'nikmalariga, guruhda ishlash qobiliyatiga, o'zini boshqarish qobiliyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Demokratik tarbiya uslubida bolalar ko'proq ochiq, ijtimoiy faol va boshqalar bilan ijobiy munosabatlar o'rnatishda muvaffaqiyatli bo'lishadi.

Oilada sodir bo'ladigan nizolar, befarqlik, jismoniy yoki ruhiy zo'ravonlik bolalarning psixologik holatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Aksincha, o'zaro hurmat, tushunish va qo'llab-quvvatlash muhitida o'sgan bolalar ko'proq sog'lom, ijtimoiy faol va o'ziga ishonchli bo'lib voyaga yetadi.

Bolaning psixologik rivojlanishiga oilaning ta'siri juda katta. Oila ichidagi hissiy aloqalar, o'zaro hurmat, bola va ota-onalar o'rtasidagi muloqot, bola uchun o'rnak bo'lishi mumkin. Keling, quyida oilaviy muhitning bolalar psixologiyasiga qanday ta'sir qilishini ko'rib chiqamiz:

- **Ijoiy ta'sir:** Mehribon, o'zaro tushunish va qo'llab-quvvatlashga asoslangan oilaviy muhit bola uchun psixologik barqarorlik yaratadi. Bunday muhitda bola o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi, stress va xavotirni kamaytiradi.
- **Salbiy ta'sir:** Oiladagi zo'ravonlik, tushunmovchilik va nizolar bolalarning ruhiy holatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bunday bolalar xavotirli, o'zini past baholovchi va o'zini boshqarishda qiyinchiliklar bilan yuzlashishi mumkin.

Giperproteksiya – ota-ona tomonidan bolaning barcha istak, tilak va ehtiyojlarini ko'r-ko'rona, tanqid va mulohazasiz qondirishga intilish; bolani har qanday qiyinchiliklar va to'siqlardan himoya qilish, uning barcha istaklarini joyida bajo keltirish, erkalatish, oddiy yutuqlaridan quvonish, xatolarini sezmaslikka qaratilgan harakatlar. Bolasi uchun “jonini jabborga beruvchilar” odatda o'zlari bilmagan holda farzandlariga yomonlik qilayotganliklarini sezmaydilar, natijada bola kelajakda ishga toqati yo'q, ko'pchilikning ichida o'zini tuta olmaydigan, hayotning past-balandliklarida o'zini nochor his etadigan, tantiq, erka bo'lib qoladi. Ayniqsa, bola o'smirlik yoshiga yetganda, erka, tantiq bo'lgani uchun do'stlari va tengqurlari davrasida ham hamma aytganlari bo'lishini istaydigan, liderlikka intiluvchanligini namoyon etgisi keladi, lekin ikkinchi tomondan, aslida unda bunday sifatlar bo'lmaydi. Gap shundaki, bunday holatlarda ota-ona zurriyodi timsolida ilgari o'z hayot tajribasida erisholmagan armonlarini ro'yobga chiqargisi keladi, ularning tarbiya uslublari aynan shunga qaratilgan bo'ladi, lekin bola ko'p jihatdan nochor ekanligini keyinchalik ijtimoiy muhitning turli vaziyatlariga tushganida his eta boshlaydi.

Qattiqqoʻllik – bir qarashda emotsional rad etishga oʻxshaydi, lekin undan ochiqroq va ogʻirroqdir. Qattiqqoʻllik toʻgʻridan-toʻgʻri bolani yoshligidan kaltaklash, haqorat qilish, kamsitish shaklida yoki bola ehtiyojlariga toʻla befarqlik, uning boryoʻqligini goʻyoki sezmaslik kabi koʻrinishlarda boʻlishi mumkin. Ikkala holatda ham bola yoshligidan nima qilib boʻlsa-da, tezroq katta boʻlish, oʻzi amallab tirikchiligini qilish, ota-ona tazyiqidan qutulishni oʻylab yashaydi. Bunday oilada bolani u yoki bu xulqi uchun jazolash odat tusiga kirib qoladi, bola qoʻrqqanidan ota-ona hukmiga itoat etayotganligi, buning istiqbolda yomon asoratlari borligini kattalar bilmaydilar, bilsalar xam bu usul ular uchun samarali tuyuladi. Aybdorlik, aybga yarasha jazo kabi usullar bola xulq-atvorini boshqaruvchi psixologik omilga aylanadi, u ham kelajakda doimo aybdorlarni qidirishga oʻrganib boradi.

Z.Freyd nazariyasiga koʻra, ana shunday jazoga hukm etilgan bola tobora agressiv boʻlib borib, oʻzida alamni qaysidir bir obʻektdan (oʻzidan kichiklardan, begonalardan, hayvonlardan) olishga qasd qiladigan, qasoskor boʻlib oʻsadi. Jismoniy jihatdan bolaga zugʻum qilib, uni kaltaklash holatlari deyarli barcha ijtimoiy qatlam vakillariga xosdir. Hayotda, ish-faoliyatida omadi kelmagan yoki baxtsiz muhabbat qurboni boʻlgan, lekin farzand koʻrgan ayollarning aksariyati achchigʻini bolasidan olishga moyillik tarkib topadi, bu tobora hayotiy koʻnikmaga aylanib boradi. Ayniqsa, stress omillar taʼsirida ota-ona (masalan, ishsizlar, uyi yoʻqlar, ish qidirib boshqa yerlarga ketib qolgan migrantlar, etnik yoki moliyaviy ziddiyatlarning qurbonlari, kambagʻallar) oʻz ijtimoiy muammolarini hal qila olmay, tugʻilgan bolasidan oʻch ola boshlaydi. Turmushdagi muammolar qanchalik ota yoki ona uchun murakkab tuyulsa, ularning bolasini kaltaklashi, undan oʻch olish ehtimoli shuncha yuqori boʻlishini olimlar oʻrganishgan. Shunisi xarakterliki, bolasini tez-tez doʻpposlaydigan ota-ona ayrim holatlarga unga qattiqqoʻlliklarining sababini aytib, bu kabi harakatlarni nima uchun, nima sababdan amalga oshirayotganligini tushuntirishga ham jazm qiladi, bolani ularni tushunishga, hattoki, koʻmak berishga chaqiradi. Masalan, topganini oʻzi koʻchada yeb, alkogolga almashtirib kelib, achchigʻini yana boladan oladi-da, puli asli kam ekanligini, ichmasa turolmasligini bolaga tushuntiradi.

Oila va jamiyat oʻrtasidagi oʻzaro aloqalar bolalar shaxsining shakllanishida muhim rol oʻynaydi. Jamiyatda mavjud boʻlgan qadriyatlar, normalar va axloqiy printsiplar oilada oʻrgatiladi va mustahkamlanadi. Shuningdek, jamiyatdagi oʻzgarishlar, ijtimoiy tizimlar va maktab muhitlari ham oilaviy tarbiyaning natijalarini taʼsir qiladi. Masalan, ijtimoiy tarmoqlarning

rivojlanishi, zamonaviy texnologiyalar va o‘quv muassasalarining yondashuvlari bolalar shaxsiyatiga o‘zgarishlar kiritadi.

Xulosa qilib aytganda, bola shaxsining shakllanishida oilaning o‘rni beqiyosdir. Har bir ota-ona bola tarbiyasida mas’uliyatli bo‘lishi, unga nafaqat moddiy, balki ma’naviy e’tibor ham qaratishi muhim. Sog‘lom oilaviy muhit, to‘g‘ri tarbiyaviy yondashuvlar va mehr-muhabbat bolani barkamol shaxs qilib voyaga yetkazishda muhim rol o‘ynaydi.

Oilaviy tarbiya bolaning shaxsiyati va dunyoqarashining shakllanishida juda muhim rol o‘ynaydi. Oila muhitidagi mehr, e’tibor va tarbiyaviy uslubning to‘g‘ri tanlanishi bolaning psixologik rivojlanishiga, ijtimoiylashuviga va axloqiy qadriyatlarining shakllanishiga bevosita ta’sir qiladi. Shuningdek, ota-ona o‘rtasidagi sog‘lom munosabatlar va jamiyatning ta’siri ham bolalarning rivojlanishiga sezilarli darajada ta’sir etadi. Sog‘lom oilaviy muhit bolaning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi, uni mustaqil, ijtimoiy faol va ahloqiy jihatdan yetuk shaxs qilib voyaga yetkazadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. N.Xujaev va boshqalar. “Pedagogika asoslari” Toshkent, “TDIU” 2003yil.
2. Z.Mavlonova va boshqalar. “Pedagogika” Toshkent 2003 yil.
3. V.F. Matveyev. Meditsina psixologiyasi, etikasi va deontologiyasi asoslari. T., Abu Ali ibn Sino nomidagi nashriyot, 1991.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA O‘YIN FAOLIYATINING AHAMIYATI

Kamolova Munavvar Azamat qizi
Navoiy innovatsiyalar universiteti
Maktabgacha ta’lim yo’nalishi 1-kurs talabasi
Negmatova Sanobar Qarshiboyevna
Navoiy innovatsiyalar universiteti Ijtimoiy gumanitar
fanlar kafedrasida o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalar uchun o‘yin faoliyatining ahamiyati yoritiladi. O‘yin bolalarning tafakkuri, nutq harakatlari va ijodkorligini rivojlantiradi.

Kalit so‘zlar: o‘yin, bola rivojlanish, nutq, ijodkorlik, muloqat, harakatlar, o‘yin turlari ta’lim

ЗНАЧЕНИЕ ИГРОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация: В данной статье подчеркивается важность игровой деятельности для детей дошкольного возраста. Игра развивает у детей мышление, речь, двигательные способности и творческие способности.

Ключевые слова: игра, развитие ребенка, речь, творчество, общение, действия, виды игры, образование

THE IMPORTANCE OF PLAY ACTIVITY IN PRESCHOOL CHILDREN

Abstract: This article highlights the importance of play activities for preschool children. Play develops children's thinking, speech movements, and creativity.

Keywords: play, child development, speech, creativity, communication, actions, types of play, education

Yosh avlodni har tamomla kamol topgan, yetuk, jismoniy sog'lom, baquvvat qilib tarbiyalash hozirgi davrimizning eng muhim vazifalaridan biridir. Shunday ekan kelajagimiz bo'lmish bolaning ilk yoshlik chog'idan boshlab ularning o'sish va tarbiyasi bilan jiddiy shug'ullanish ta'lim –tarbiya va o'yin usulidan foydalanish lozim.

Maktabgacha yoshdavr – bolaning jismoniy, aqliy va ijtimoiy rivojlanishida muhim bosqich sanaladi. Bu davrda o'yin faoliyat bolaning barcha rivojlanish jarayonlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

O'yin – kishilik faoliyatining muhim turi va ijtimoiy munosabatlar mazmunining bolalar tamonidan imitatsiyalash yani ko'chirish yoki taqlid qilish asosida o'zlashtirish shakl hisoblanadi.

O'yin nafaqat bolalarga qiziqarli vaqt o'tkazish imkonini bermaydi, balki ularning tafakkurini, ijodkorligini, muloqot qilish ko'nikmalarini va qobiliyatlarini rivojlantiradi. O'yin shaxsning tarbiyalash, rivojlantirish, unga ta'lim berish xususiyatlariga ega. O'yin bolalarda idrok, sezgi, xotira, tafakkur nutqni rivojlantirishga yordam berish orqali ularni ma'naviy- axloqiy, aqliy jismoniy va estetik jihatdan tarbiyalashga xizmat qiladi.

O'yin maktabgacha yoshdagi bolalar faoliyatning asosiy shakli sanaladi. O'yin bolaning kelajakdagi o'quv, mehnat faoliyat, kishilaga munosabatning qay darajada shakllanishini belgilab beradi. O'yin bolalarning, jismoniy rivojlanishi, maktabgacha ta'lim tashkilotning ta'lim-tarbiya ishida bolalarni aqliy, axloqiy, mehnat va estetik jihatdan tarbiyalashda katta o'rin tutadi.

O'yin bolalarning mustaqil faoliyati bo'lib, unda bolaning ruhiyat namoyon bo'ladi. Bola hayotining bir yoshida boshlab unga o'rab turgan tevarak-atrofni bilishga ehtiyoj sezadi. Bolalar o'yinlari o'zining, barcha xilma-xilligi bilan unga

yangi yurish bilish, o'yin mazmunida aks etgan o'z munosabatini bildirish, imkonlarini beradi. Bola-o'sib va rivojlanib boruvchi mavjudotdir.

O'yin bolalarni har tamonlama tarbiyalash vositalaridan biridir. O'yin orqali bolalar kattalarning mehnat tajribasini, bilim, malakalari, harakat usullari axloq meyorlari va qoidalarini egallab boradi.

O'yin bolalarga ta'lim-tarbiya berishning metod va usulidir. O'yin jarayonida bolalarning bilimlari va tasavvurlari boyib, chuqurlashib boradi

Maktabgacha ta'limda o'yin faoliyati bolaning har tamonlama rivojlanishida katta ahamiyatga ega. O'yin bolalarning tafakkuri, ijodkorligi, ijtimoiy ko'nikmalarini va jismoniy rivojlanishini ta'minlaydi. Bu jarayon orqali bolalar atrof-muhitni o'rganadi, va mustaqil qaror qabul o'rganadi va mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. O'yin davomida bola o'z his-ettirish ifoda etishni, do'stlar bilan muloqat qilishni o'rganadi. Bu esa jamiyatga moslashishda muhim omil hisoblanadi.

Bundan tashqari o'yinlar bolalarning jismoniy rivojlanishiga ham katta hissa qo'shadi. Harakatli o'yinlar mushaklarni mustahkamlash va muvozanatni yaxshilashga yordam beradi. Nozik motorika rivojlanishi uchun esa qo'l mehnati bilan bog'liq o'yinlar, masalan, plastilin bilan ishlash, rasm chizish va mazaikalar yig'ish juda foydalidir. Bolalar o'yin davomida tasavvur va ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantiradi, har xil vaziyatlarga o'rganadi.

O'yin faqat vaqt o'tkazish vositasi emas balki bola ongini shakllantirish, uni kelajak hayotga tayyorlashning eng samarali usullaridan biridir. Shu sababli maktabgacha ta'lim tashkilotlarida o'yin faoliyatiga katta e'tibor qaratish lozim.

Bolalar tafakkuini rivojlantirishga yordam beruvchi o'yin turlariga quyidagilar kiradi:

1. Didaktik o'yinlar- bolalarning bilim va tafakkurini rivojlantiradi (masalan, kartochkalar bilan o'yinlar topishmoqlar)
2. Harakatli o'yinlar – jismoniy faollikni oshiradi, mushaklarni mustahkamlaydi, (masalan, yugurush, sakrash, to'p o'yinlari)
3. Rolli o'yinlar –ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantiradi, bola turli kasblar va hayotiy holatlar bilan tanishadi (masalan "shifokor," "o'qituvchi", "do'konchi"o'yinlari)
4. Konstruktor va ijodiy o'yinlar-bolalarning tasavvurini kengaytiradi nozik motorikani rivojlantiradi (masalan lego, plastilin bilan ishlash rasm chizish)

O'yin orqali bola hayotini o'rganadi, o'z qobiliyatlarini kashf etadi, va kelajakdagi o'qish jarayoniga tayyorgarlik ko'radi Shu sababli maktabgacha ta'lim tashkilotlarida o'yinlarni to'g'ri tashkil qilish va bolalarni qiziqishlarini inobatga olish muhim ahamiyatga ega.

Maktabgacha ta'limda o'yin faoliyati bolaning har tamonlama ruvojlaniishi uchun eng muhim vositalardan biridir. O'yin orqali bolalar aqliy, jismoniy, hissiy va ijtimoiy jihatdan shakllanadi yangi bilim ko'nikmalarni egallaydi. O'yin bola dunyoni o'rganishi mustaqil o'rganish, mustaqil fikrlashni rivojlantirish va jamiyatga moslashishda katta ahamiyat kasb etadi.

Shuning uchun maktabgacha ta'lim tashkilotlarida o'yinlarga keng o'rin berish, ularni bola yoshiga mos tarzda tashkil etish va rivojlantiruvchi o'yinlardan samarali foydalanish muhimdir. To'g'ri tashkil etilgan o'yin jarayoni kelajakda bolaning muvaffaqiyatli shaxs bo'lib yetishiga mustahkam poydevor yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. S.B.Sanayeva. SH.N.Xoydorova Maktabgacha ta'lim- tarbiyani tashkil etish 275-bet
2. Qodirova F.R. Toshpo'latova Sh.Q. Kayumova N.M., Agzamova M.N.
3. "Maktabgacha pedagogika" T.: Tafakkur, T-2019. Darslik.
4. O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi, T-2022 y.
5. P.Yusupova Maktabgacha tarbiya pedagogikasi T.: O'qituvchi 1993y O'quv qo'llanma.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA YETAKCHILIK QOBILYATINI FAOLIYATLARDAGI INTEGRATIV O'YINLAR ORQALI SHAKLLANTIRISH.

Xudoyqulova Nozima Farhod qizi
Navoiy innovatsiyalar universiteti
Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 3-kurs talabasi
O'zbekiston, Navoiy viloyati, Navbahor tumani
+998957270551

Ilmiy rahbar: Mansurova Maftuna Komiljon qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda yetakchilik salohiyatini rivojlantirishning samarali uslublari, bolalarning ijtimoiy faoliyatga bo'lgan qiziqishlarini kuchaytirish, ularni mustaqil fikrlashga, tashabbuskorlikka o'rgatishning zamonaviy metodlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: maktabgacha talim, yetakchilik salohiyati, rolli o'yinlar, shaxsga yo'naltirish, faoliyat.

BUILDING LEADERSHIP SKILLS IN PRESCHOOL CHILDREN THROUGH GAMES.

Abstract: This article analyzes effective methods for developing leadership potential in preschool children, modern methods for strengthening children's interest in social activities, and teaching them independent thinking and initiative.

Keywords: preschool education, leadership potential, role-playing games, personal orientation, activity.

РАЗВИТИЕ ЛИДЕРСКИХ НАВЫКОВ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА ЧЕРЕЗ ИГРЫ.

Аннотация: В статье анализируются эффективные методы развития лидерского потенциала у детей дошкольного возраста, современные методы повышения интереса детей к общественной деятельности, обучения их самостоятельному мышлению и инициативе.

Ключевые слова: дошкольное образование, лидерский потенциал, ролевые игры, личностная направленность, активность.

Hozirgi kunda bolalarni har tomonlama faol, tashabbuskor, yetuk va mustaqil fikr bildiradigan shaxs etib tarbiyalash asosiy vazifalardan biridir. Ayniqsa, maktabgacha talim tashkilotlarida yetakchilik salohiyatini rivojlantirish bola shaxsining shakllanishida muhim o'rin hisoblanadi. Chunki aynan bolaning shu davrida ijtimoiy xatti harakatlari, erkin faoliyatlari, muloqot madaniyati, guruhda jamoa bilan ishlash kabi faoliyatlari shakllana boshlaydi

Yetakchilik salohiyati bolaning atrofdagilariga ta'sir ko'rsata olishi, tashabbus ko'rsata olishi, muammolarga yechim topa olishi, guruhda yo'l boshchilik qila olish kabi qobiliyatdir. Albatta, bu sifatlar bolalarda tug'ma ham bo'lishi mumkin, ammo ular ta'lim va tarbiya jarayonida yanada shakllanib yuzaga chiqq boshlaydi

Maktabgacha yoshdagi bolalar hayotida o'yin asosiy o'rin tutadi. Ularning o'zaro muloqotga kirishishi, rollarni egallashi, o'z fikrini mustaqil, ravon bayon etishi aynan o'yinlar orqali rivojlanadi

Bolalarda yetakchilik salohiyatini rivojlantirishda o'yin va ijodiy faoliyat muhim o'rin tutadi. Har bir bolaning qobiliyati, fikrlashi, dunyo qarashi, jamoa bilan ishlashi, xarakteri inobatga olinadi. Pedagog bolalardagi yetakchilik qobiliyatini yanada rivojlanish uchun ularni rag'batlantiradi, individual yondashadi, har bir fikrini inobatga olib uni qadrlaydi.

Bolalar o'rtasida rol o'yinlar o'ynatish ularning yetakchilik qobiliyatini o'stiradi. Pedagog bolalarda yetakchilikni oshirish uchun ulardagi muloqot ko'nikmalari, so'z boyligi, chiroyli nutqini yanada oshirishga harakat qiladi. Chunki yaxshi yetakchi - yaxshi muloqotchi.

Bolalar guruh bilan ishlashni, muhokama qilishni, erkin qaror qabul qilishni o'rganishlari ularda liderlik fazilatlarini rivojlantirishga o'z ta'sirini ko'rsatadi. Bolalarda yetakchilik salohiyatini oshirish o'ziga bo'lgan ishonchini, o'z xatolari ustida ishlashni, jamoada o'zini ko'rsata bilishini oshiradi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalar o'rtasida erta yoshdan yetakchilik salohiyatini rivojlantirish bolaning shaxsiy hayotida muvaffaqiyatlarga erishishiga sababchi bo'ladi

Bolalarga ta'lim tarbiya berish jarayonida individual yondashuv, harakatlariga asoslangan usullar va muloqotlarga yo'naltirilgan mashg'ulotlar orqali bolalarning yetakchiligini shakllantirish mumkin. Bolalarda yetakchilik qobiliyatini shakllantirish uchun ular bilan birgalikda turli xil o'yinlar o'ynash ham samara beradi. Masalan bolada yetakchilikni yuksaltirishimiz uchun biz o'yin o'ynash jarayonida bolani jamoaga rahbar etib saylashimiz mumkin. Bu jarayonda bola jamoani boshqarib yetakchilikni o'z qo'lga oladi. O'yinning borish tartibi bolalar aylana shaklida turib olishadilar jamoa sardori esa bolalarning o'rtasida markazda turadi. Har bir bolaga har xil rangdagi lintalar tarqatiladi. Bu lentalar bolalarning kiyimlariga yopishtirib qo'yiladi va hamma bolalar o'z lentalarini himoya qilish uchun olib qochishadi jamoa sardori esa ularni quvlab bolalarning orqasidagi lentalarini olishga harakat qiladi

Bola lentalarini qanchalik ko'p yig'sa o'ziga bo'lgan ishonchi ortadi va bolalar o'rtasida o'zini kuchliroq deb hisoblab unda yanada yetakchilik qobiliyati rivojlanib boradi. Jamoada ishtirok etgan barcha bolalarni ham yanada ishtiyoqini kuchaytirish va ularda ham yetakchilik salohiyatini kuchaytirish uchun, ularning o'rtasida do'stlik o'rnatish uchun "Sovg'a kartalari" topshirishimiz mumkin. Bu jarayonlar orqali har bir bolada rahbarlik salohiyati oshib boradi. Rahbarlik salohiyati bolalik davridanoq namoyon bo'lib boshlaydi. Rahbarlik bolalarda o'zni o'zi tasdiqlash, jamoada, ommada o'zini ko'rsata bilish va shaxs sifatida rivojlanib borishiga bevosita xizmat qiladi. Bolalar o'rtasida bu kabi yetakchilik salohiyatini rivojlantirishda nafaqat maktabgacha ta'lim tashkiloti balki oilaning ham o'rni katta. Oila va maktabgacha ta'lim tashkiloti o'rtasida bolaning yetakchilik fazilatlarini rivojlantirish jarayonlarida yaqin hamkorlikni yo'lga qo'yish zarur va shu bilan bir qatorda bolaning kelajakdagi yetakchilik faoliyatini tarbiyalashda oilaning tarbiyaviy imkoniyatlarini kengaytirish, rivojlantirish, maktabgacha ta'lim tashkilotlarga har tomonlama yetakchilik fazilatlarini shakllantirishning maqsadli dasturini o'zlashtirishda oila yordam berishi lozimdir. Yetakchilik faoliyatini rivojlantirishda bir nechta tarkibiy qismlar mavjuddir. Bular: mustaqillik, o'zini hurmat qilish va o'z kuchiga ishonishdir. Bu kabi hislatlari shakllanayotgan bola buyruqlar bilan harakat qilmaydi. Balki o'zi

tengdoshlarini o'yinlarga qanday jalb qilishni, qoidalarni tushuntira olishni, mas'uliyatdan qo'rqmaslikni o'zida shakllantirgan bo'ladi. Bu kabi bolalar boshqa tengdoshlaridan ularni o'ziga jalb qila olish qobiliyati bilan ajralib turadi. Bu kabi bolalar har qanday joyda tashkilotda ham, uyda ham o'z yetakchiligini namoyon qiladi. Bunday bolalarni o'ziga xos fikrlash uslublari

Tezda jarayonlarni rejalashtirish qobiliyatlari yaxshi rivojlangan bo'ladi. Bu kabi qobiliyatlar bolada 3yoshdan boshlab namoyon bo'la boshlaydi. Farzandlarimizda yetakchilik salohiyatini yuksaltirishda albatta ularni muvaffaqiyatga erisha olishiga ishonтира olishimiz kerak chunki ko'p bolalar muvaffaqiyatsizlikdan qo'rqishadi, ular tengdoshlarini oldida uyalib qolishdan qo'rqishadi. Shu sababdan ham farzandlarimizga ishonishimizni, harakat qilsa yutuqlarga erisha olishini tushuntirishimiz kerak. Bolalarda bu kabi jarayonlarni rivojlantirish uchun oiladan ko'ra maktabgacha ta'lim tashkilotida amalga oshirish ancha osonroq va samaraliroq bo'ladi. Farzandlarimizda muvaffaqiyatsizlikdan qo'rqmasligi va o'ziga ishongan holda harakat qilishi uchun "Muvaffaqiyatlar qutisi" tashkil etishimiz mumkin. Bunda chiroyli quticha yasab, uni bolaning qiziqishlariga binoan bezatib tayyorlashimiz mumkin. Bu quticha yoniga qog'oz bo'lakchalarini qo'yamiz va har kuni farzandimizning bitta erishib kelgan muvaffaqiyatini yozib qog'ozchani qutichaga solib qo'yamiz. Bu kabi o'yinlarda bolalarimiz o'z ustida ko'proq ishlaydigan, muvaffaqiyatlarga erishish uchun qo'ldan kelgancha harakat qiladigan bo'ladi. Albatta har birimizda: nega bugungi kunda bolalar hayotida yetakchilik salohiyatini shakllantirish va ularda bu kabi fazilatlarni rivojlantirish kerak? degan savollar tug'iladi. Bu maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlantirishi bilan bog'liq davrdir. Bu davrda bolalarning katta hayotga qadam qo'yishida zarur bo'ladigan fazilatlarni to'g'ri shakllantirishda muhim omil hisoblanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning o'yinlarda qo'rqmasdan ishtirok etishi, qat'iylik, muvaffaqiyatga intilishi, va turli ijobiy fazilatlarni rivojlantiradi. Bundan tashqari yetakchilikni o'zida shakllantirish bolalarning mustaqilligini va ijodkorligini rivojlantirishga ta'sir qiladi. Maktabgacha ta'lim tashkiloti bolaning yetakchilik fazilatlarini namoyish qilishga juda katta ta'sir ko'rstadigan dargohdir.

Liderlik mavzusi bo'yicha ko'plab olimlar ham o'z davrida izlanishlar olib borgan. Bu qiziqishlar hozirgi kunga kelib ham ko'plab olimlarning e'tiborini tortadi. Bunga sabab ko'plab odamlar o'zlari mustaqil qaror qabul qila olmaydilar, o'z kuchiga shubha qiladilar, lekin lider paydo bo'lishi bilan unga ishonib ergasha boshlaydilar. Bu kabi jarayon bolalar o'rtasida ham sodir bo'ladi.

Biz bolalar jamoalarini shakllantirishni vazifalarini ko'rib chiqishimiz mumkin.

- Bolalar tengdoshlariga nisbatan do'stona hurmat va insonparvarlik hissini yaratishi
- Bolalar jamoa bilan ishlash, birgalikda jamoani yuksaltirishga harakat qilishi
- Bola jamoa manfaatlarini hisobga olishi.
- O'rtoqlariga g'amxo'rlik qilishi va birgalikda ishlashlari.

Bu kabi vazifalar bolalarda yetakchilikni yuksaltirishga zarur omillar hisoblanadi. Bu kabi rivojlantiruvchi harakatlar maktabgacha ta'lim tashkiloti qabul qilingandan boshlab to tamomlagunga qadar davom etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. S.B Sanayeva, Sh, N Xaydarova "Maktabgacha ta'lim tarbiyani tashkil etish" 2023 y Darslik.
2. Maktabgacha pedagogika F.R Qodirova, Sh. Q Toshpo'latova, N.M Kayumova, M. N A'zamova "Tafakkur" Nashriyoti Toshkent – 2019
3. Surayyo Mamatisayeva, Maktabgacha ta'limda inklyuziv ta'limni tashkil etishning dolzarb masalalari , Maktabgacha va maktab ta'limi jurnali: Tom 3 № 3 (2025): «Maktabgacha va maktab ta'limi» jurnali
4. Sanobar Yusupova , Boshlang'ich sinf o'quvchilarini ijodiy faoliyatga tayyorlash texnologiyasini tashkil etishning pedagogik asoslari, Maktabgacha va maktab ta'limi jurnali: Tom 3 № 1 (2025): «Maktabgacha va maktab ta'limi» jurnali
5. Xolboy Ibragimov. Bo'lajak o'qituvchilarda inklyuziv kompetentlikni rivojlantirishning ijtimoiy-pedagogik asoslari. Maktabgacha va maktab ta'limi jurnali: Tom 1 № 7 (2024): «Maktabgacha va maktab ta'limi» jurnali

MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIGA INKLYUZIV TA'LIMNI INTEGRATSIYA QILISH AHAMIYATI

Murtazayeva Sevara Ne'matovna
Navoiy innovatsiyalar universitet
Maktabgacha
ta'lim yo'nalishi 2-kurs 2-guruh talabasi
Ilmiy rahbar: Mansurova Maftuna Komilovna

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktabgacha ta'lim tizimiga inklyuziv ta'limni joriy etishning dolzarbligi, zaruriyati va ijtimoiy-pedagogik ahamiyati yoritiladi. Inklyuziv yondashuv imkoniyati cheklangan bolalarni ijtimoiylashuvga jalb etish, ularning teng huquqli ta'lim olishini ta'minlash va jamiyat hayotiga

faol integratsiyalashuvi uchun muhim omil hisoblanadi. Maqolada shuningdek, xalqaro tajriba, O'zbekistonda olib borilayotgan islohotlar, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish bo'yicha tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, maktabgacha ta'lim, imkoniyati cheklangan bolalar, integratsiya, pedagogik yondashuv, davlat siyosati, ijtimoiy adolat.

THE IMPORTANCE OF INTEGRATION OF INCLUSIVE EDUCATION INTO THE PRESCHOOL EDUCATION SYSTEM

Annotation: This article highlights the relevance, necessity, and socio-pedagogical significance of introducing inclusive education into the preschool education system. The inclusive approach is considered an important factor in involving children with disabilities in socialization, ensuring their equal access to education, and promoting their active integration into society. The article also presents international experiences, ongoing reforms in Uzbekistan, existing challenges, and recommendations for their resolution.

Keywords: inclusive education, preschool education, children with disabilities, integration, pedagogical approach, state policy, social justice. Albatta, quyida annotatsiya va kalit so'zlarning ruscha tarjimasi keltirilgan

ЗНАЧЕНИЕ ИНТЕГРАЦИИ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В СИСТЕМУ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация: В данной статье освещается актуальность, необходимость и социально-педагогическая значимость внедрения инклюзивного образования в систему дошкольного образования. Инклюзивный подход рассматривается как важный фактор для социализации детей с ограниченными возможностями, обеспечения их равного права на образование и активной интеграции в общественную жизнь. В статье также приведён международный опыт, реформы, проводимые в Узбекистане, существующие проблемы и рекомендации по их устранению.

Ключевые слова: инклюзивное образование, дошкольное образование, дети с ограниченными возможностями, интеграция, педагогический подход, государственная политика, социальная справедливость.

Bugungi globallashuv jarayonida ta'lim tizimining har bir bo'g'inida tenglik, imkoniyatlar adolati va insonparvarlik tamoyillariga asoslangan yondashuvlar tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, imkoniyati cheklangan bolalarning jamiyatda munosib o'rin egallashi, teng huquqli ta'lim olish huquqining ta'minlanishi — demokratik jamiyat qurilishining asosi sifatida e'tirof etilmoqda. Shu nuqtai nazardan inklyuziv ta'lim tamoyillarining

maktabgacha ta'lim tizimiga chuqur integratsiya qilinishi dolzarb vazifalardan biridir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev bu borada ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlarning asosiy maqsadini quyidagicha ifodalagan edi: "Yurtimizda birorta bola e'tibordan chetda qolmasligi kerak. Har bir farzand – bizning bebaho boyligimiz. Ularning salohiyatini ro'yobga chiqarish, qobiliyatini yuzaga chiqarish uchun barcha shart-sharoitlarni yaratish – davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi bo'lishi zarur" [1]. Prezidentimizning ushbu fikri maktabgacha ta'limda har bir bolaning imkoniyatidan qat'i nazar, individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda, ularni rivojlantirishga qaratilgan pedagogik muhit yaratish zarurligini anglatadi. Chunki inson kamoloti ilk bolalik davridan boshlanadi va bu bosqichda ta'limning sifatli, samarali va adolatli bo'lishi butun umri davomida o'z samarasini ko'rsatadi. Bugungi kunda O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish borasida muhim huquqiy asoslar yaratilgan, jumladan, "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun, "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi Qonun hamda Prezident farmon va qarorlari orqali ta'limda tenglik va imkoniyatlar adolati ta'minlanmoqda. Biroq, amaliyotda hali to'liq yechimini topmagan muammolar mavjud: metodik ta'minotning yetishmasligi, pedagoglarning tayyorgarligi, jismoniy muhitning moslashtirilmaganligi kabi omillar inklyuziv yondashuvni samarali amalga oshirishda to'siq bo'lmoqda. Shu bois maqolada maktabgacha ta'lim tizimida inklyuziv ta'limni samarali integratsiyalashning nazariy va amaliy asoslari tahlil qilinadi, mavjud holatga baho beriladi hamda takliflar ilgari suriladi.

Inklyuziv ta'lim – bu ta'lim tizimining barcha bolalar, jumladan, imkoniyati cheklangan, ijtimoiy nochor yoki psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlovga muhtoj bolalar uchun ochiqqligini anglatadi. Bu konsepsiya ta'limda tenglik, adolat va inklyuziya (qamrab olish) tamoyillariga asoslanadi. Inklyuziv ta'lim nafaqat nogironligi bo'lgan bolalarni, balki ijtimoiy, madaniy va til jihatdan cheklangan guruhlarga mansub bolalarni ham qamrab oladi. Ilmiy nuqtai nazardan, bu yondashuv ijtimoiy konstruksionizm, differensial pedagogika va ijtimoiy adolat tamoyillarini birlashtiradi [2].

Xalqaro tajriba va Salamanka deklaratsiyasi

1994-yilda Ispaniyaning Salamanca shahrida bo'lib o'tgan YUNESKO anjumanida "Maxsus ehtiyojli bolalar ta'limi" bo'yicha deklaratsiya qabul qilindi. Bu hujjatda barcha ta'lim muassasalari o'z faoliyatini har bir bolaning ehtiyojiga moslashtirishi kerakligi ta'kidlandi. Bugungi kunga kelib, Yevropa Ittifoqi davlatlarining 90% dan ortig'i maktabgacha ta'lim muassasalarida inklyuziv ta'lim modelini joriy qilgan [3].

Finlyandiyada, masalan, har bir bolaga “Individual rivojlanish rejalari” asosida yondashiladi, pedagoglar va defektologlar bir jamoa bo‘lib ishlaydi. Germaniyada esa logopedik markazlar bilan hamkorlikda mobil guruhlar tashkil etilgan. Yaponiya va Janubiy Koreya esa AKT texnologiyalarini keng joriy etgan.

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda inklyuziv ta’limga oid tizimli islohotlar amalga oshirilmoqda. Jumladan:2020-yil 15-yanvarda qabul qilingan “Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida”gi Qonunning 24-moddasida har bir bola sifatli ta’lim olish huquqiga egaligi qayd etilgan;2021-yil 6-aprelda Prezident Sh. Mirziyoyevning PQ–5040-sonli qaroriga muvofiq, “2021–2025-yillarda O‘zbekiston Respublikasida nogironligi bo‘lgan shaxslar uchun inklyuziv ta’limni rivojlantirish davlat dasturi” tasdiqlandi;2022-yilda 140 ta maktabgacha ta’lim tashkilotida inklyuziv guruhlar tashkil etildi va ular soni 2024-yilga kelib 500 dan oshdi [4].

Inklyuziv muhitda pedagoglar zamonaviy yondashuvlarga tayangan holda ta’lim berishi kerak. Buning uchun:

- Maxsus pedagogika (defektologiya), neyropsixologiya, psixodiagnostika, autizm spektridagi buzilishlar bo‘yicha chuqur bilimga ega bo‘lishi;
- Konstruktiv yondashuv, differensial ta’lim, problema asosidagi o‘qitish (PBL) metodikalarini qo‘llay olishi;
- O‘z faoliyatida kompetensiyaviy modelni asos qilib olishi zarur.

2022–2023-yillarda Toshkent davlat pedagogika universiteti va Respublika ta’lim markazida 2000 dan ortiq pedagoglar uchun inklyuziv ta’lim bo‘yicha qayta tayyorlov kurslari tashkil etildi.[5]

Inklyuziv ta’lim samaradorligi o‘quv-didaktik materiallarning yaroqliligi va moslashuvchanligiga bog‘liq. Shu bois:

- Har bir bolaning individual rivojlanish rejasi (Individual Educational Plan – IEP) asosida metodik yondashuvlar tanlanadi;
- Vizual (rasmi), audio (eshitish asosidagi), kinestetik (harakat asosidagi) materiallar uyg‘unlashtiriladi;

Interaktiv o‘yinlar, maxsus sensorli qurilmalar, piktogrammalar va raqamli texnologiyalar (masalan, logopedik ilovalar) keng qo‘llaniladi. Masalan, Toshkentda faoliyat yuritayotgan “Mehrjon” inklyuziv markazida autizmli bolalar uchun tayyorlangan 50 dan ortiq modullashtirilgan o‘yinlar tatbiq etilgan.

2023-yilda UNICEF ko‘magida 18 ta maktabgacha ta’lim muassasasi to‘liq fizik moslashtirishdan o‘tkazildi.

Oila va jamiyat bilan hamkorlik: ekotizimli modelInklyuziv ta’lim nafaqat muassasa ichidagi, balki oilaviy va jamiyat darajasidagi qo‘llab-quvvatlashni ham

o‘z ichiga oladi. Ota-onalar uchun psixologik maslahatlar, treninglar, seminarlar orqali bolalarning rivojiga ijobiy ta’sir ko‘rsatiladi. Bular:

- Ekotizimli pedagogik model;
- Mahalla va NNT (nodavlat notijorat tashkilotlar) bilan ijtimoiy sheriklik;
- Ota-onalar ishtirokida “Inklyuziv maslahat kengashlari” tashkil etilishini nazarda tutadi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) va raqamli inklyuziya
- Zamonaviy AKT imkoniyatlari orqali:
- Nutqida buzilishi bo‘lgan bolalar uchun logopedik mobil ilovalar;
- Sun’iy intellekt asosida avtomatik nutq tanish (speech recognition);
- Vizual, interaktiv sensorli doskalar;
- AR/VR texnologiyalari orqali ijtimoiy ko‘nikmalarni mustahkamlovchi treninglar joriy qilinmoqda.

Masalan, 2023-yil dekabr oyida “InclusiveApp” mobil platformasi sinov tariqasida Toshkent shahrida 5 ta MTTda joriy etildi.

O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim agentligi 2023-yilgi hisobotiga ko‘ra:

Mamlakatda 11 276 nafar imkoniyati cheklangan bola MTT tizimiga qamrab olingan;

Ularning 3284 nafari inklyuziv guruhlarda tarbiyalanmoqda (29.1%);

Respublika bo‘yicha 2024-yil boshiga kelib 502 ta inklyuziv guruh faoliyat ko‘rsatmoqda. Yiliga o‘rtacha 130 ta yangi guruh tashkil etilmoqda, ammo bu hali ham umumiy ehtiyojning 45–50% ini qoplaydi.[6]

Maqolada ko‘rib chiqilganidek, maktabgacha ta’lim tizimiga inklyuziv ta’limni integratsiya qilish nafaqat ijtimoiy adolat va tenglik tamoyillarini ta’minlashda, balki jamiyatning har bir a’zosini to‘laqonli rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda O‘zbekistonda inklyuziv ta’limga oid qonunchilik, strategik dasturlar va institutsional asoslar shakllangan bo‘lishiga qaramay, bu sohada hali hal qilinishi lozim bo‘lgan muammolar saqlanib qolmoqda. Xususan, metodik ta’minot, pedagoglarning tayyorgarligi, fizik muhitning moslashtirilganligi va raqamli inklyuziya borasidagi muammolar inklyuziv ta’lim samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda [7].

Shu tufayli, quyidagi ustuvor yo‘nalishlar dolzarb hisoblanadi:

1. Pedagoglarning malakasini oshirish va maxsus ta’lim bo‘yicha chuqurlashtirilgan tayyorgarlik kurslarini kengaytirish.

2. Moslashtirilgan o‘quv-didaktik materiallar ishlab chiqish va ularni AKT asosida integratsiya qilish.
 3. Universal dizayn tamoyillariga asoslangan fizik muhitni yaratish orqali har bir bolaning erkin harakatlanishi va faol ishtirokini ta’minlash.
 4. Oila va jamiyat bilan faol hamkorlik qilish, ota-onalar uchun maxsus maslahatlar va treninglar tashkil etish.
 5. Raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali nutqiy, psixologik va ijtimoiy rivojlanishga ko‘maklashuvchi innovatsion yechimlardan foydalanish.
- Umuman olganda, inklyuziv ta’limni maktabgacha bosqichdan boshlab joriy etish — kelajakda inklyuziv jamiyatni shakllantirish yo‘lidagi eng muhim bosqichdir. Shu yo‘nalishda tizimli, kompleks va innovatsion yondashuv asosida amalga oshiriladigan harakatlar O‘zbekistonning ijtimoiy barqarorligi va taraqqiyoti uchun muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Mirziyoyev, Sh. M. (2022). Yurtimizda birorta bola e’tibordan chetda qolmasligi kerak. Har bir farzand – bizning bebaho boyligimiz... [O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga Murojaatnomasi]. <https://president.uz>
2. Booth, T., & Ainscow, M. (2011). The Index for Inclusion: Developing learning and participation in schools. Centre for Studies on Inclusive Education (CSIE).
3. European Agency for Special Needs and Inclusive Education. (2022). Inclusive Early Childhood Education. <https://www.european-agency.org>
4. O‘zbekiston Respublikasi Qonuni. (2020). “Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida”gi Qonun (24-modda). <https://lex.uz>
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori. (2021). PQ–5040-sonli qaror: 2021–2025-yillarda O‘zbekiston Respublikasida nogironligi bo‘lgan shaxslar uchun inklyuziv ta’limni rivojlantirish davlat dasturi. <https://lex.uz>
6. Maktabgacha ta’lim agentligi. (2023). 2023-yilgi yillik hisobot. <https://mdo.uz>
7. UNICEF Uzbekistan. (2023). Inclusive Education Projects in Uzbekistan. <https://www.unicef.org/uzbekistan>
8. Toshkent davlat pedagogika universiteti va Respublika ta’lim markazi. (2023). Pedagoglar uchun inklyuziv ta’lim bo‘yicha qayta tayyorlov kurslari hisobotlari.

MAKTABGACHA KATTA YOSHDAGI BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISHDA AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARINING ROLI

Farhodova Sevara Qo‘ziboy qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim muassasalarida katta yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining (AKT) roli yoritilgan. Bolalarning og'zaki nutqini shakllantirish, so'z boyligini kengaytirish, mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda interaktiv vositalar va multimedia vositalaridan foydalanishning samarali jihatlari tahlil qilinadi. Shu bilan birga, bolalarning qiziqishlari, idrok va eslab qolish qobiliyatiga moslashtirilgan raqamli texnologiyalar yordamida til o'rganish jarayonining jadallashuvi asoslantirilgan.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, nutq rivoji, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, interaktiv metodlar, raqamli ta'lim, multimedia.

THE ROLE OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN THE SPEECH DEVELOPMENT OF PRESCHOOL CHILDREN

Abstract: This article explores the role of information and communication technologies (ICT) in developing the speech skills of older preschool children in educational institutions. It analyzes the effectiveness of using interactive tools and multimedia resources in enhancing children's verbal communication, expanding their vocabulary, and fostering logical thinking. The paper also justifies the acceleration of language learning through digital technologies adapted to children's interests, perception, and memory abilities.

Keywords: preschool education, speech development, information and communication technologies, interactive methods, digital learning, multimedia.

РОЛЬ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РАЗВИТИИ РЕЧИ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация: В данной статье освещается роль информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) в развитии речи детей старшего дошкольного возраста в учреждениях дошкольного образования. Анализируются эффективные аспекты использования интерактивных средств и мультимедийных ресурсов в формировании устной речи детей, расширении словарного запаса и развитии логического мышления. Также

обоснована ускоренная динамика овладения языком с помощью цифровых технологий, адаптированных к интересам, восприятию и способности к запоминанию детей.

Ключевые слова: дошкольное образование, развитие речи, информационно-коммуникационные технологии, интерактивные методы, цифровое обучение, мультимедиа.

Bugungi kunda ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar, avvalo, yosh avlodning intellektual salohiyatini rivojlantirish, ularni zamon talablariga mos ravishda tarbiyalashga qaratilmoqda. Ayniqsa, maktabgacha ta'lim bosqichi bola shaxsining shakllanishida, tafakkuri, muloqot madaniyati va nutq salohiyatining rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Bu bosqichda bolalarda nutqiy faollikni shakllantirish, ularni o'z fikrini erkin va aniq ifoda eta olishga o'rgatish zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanmasdan tasavvur qilib bo'lmaydi.

Shu munosabat bilan, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta'lim tizimini rivojlantirish masalasiga alohida e'tibor qaratib, shunday deydi: "Yangi O'zbekiston taraqqiyotining asosiy omili – bu zamonaviy bilim va innovatsiyalar bilan qurollangan, barkamol yosh avlodni tarbiyalashdir" [Mirziyoyev Sh.M. (2021). Yangi O'zbekiston strategiyasi. www.president.uz].

Ushbu strategik tamoyil maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirishda zamonaviy yondashuvlarni, xususan axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy qilishni talab etmoqda. Chunki AKT vositalari orqali ta'lim jarayoni nafaqat qiziqarli va jonli kechadi, balki bola miyasining faol ishlashiga, eshitish, tushunish, eslab qolish, tasvirlash, so'z boyligini kengaytirish kabi muhim jarayonlarga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Maktabgacha katta yoshdagi bolalar – bu o'z fikrini bayon qilishga qiziqadigan, yangi so'zlar va iboralarni o'zlashtirishga intiladigan, tashqi muhit bilan faol muloqotga kirishuvchi avloddir. Ular bilan ishlashda pedagogdan zamonaviy, interaktiv va individual yondashuv talab etiladi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari esa ana shu ehtiyojni qondira oladigan qulay vosita sifatida maydonga chiqmoqda. Shunday ekan, bolalar nutqini rivojlantirishda an'anaviy usullarga zamonaviy texnologiyalarni qo'shib olib borish, ayniqsa, raqamli o'yinlar, interaktiv darsliklar, multimediali mashg'ulotlar orqali til materiallarini o'rgatish va mustahkamlash samaradorligini oshiradi.

Maktabgacha katta yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish – bu ularning shaxsiy, ijtimoiy va aqliy rivojlanishi uchun muhim bosqichdir. Bu yoshdagi bolalar tilga nisbatan qiziqish bildiradi, atrofdagi tovushlar, so'zlar, gaplar orqali

dunyoni o'rganadi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan (AKT) foydalanish ushbu jarayonni samarali va zamonaviy shakllantirish imkonini beradi.

1. AKT vositalarining nutq rivojiga ta'siri

Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, maktabgacha ta'limda raqamli texnologiyalardan foydalanish bolaning og'zaki nutqini rivojlantirishda 25–40% gacha ijobiy ta'sir ko'rsatadi (UNESCO, 2023). Xususan, bolalar yangi so'zlarni eshitish, takrorlash, kontekstda tushunish orqali o'zlashtirishlari interaktiv qurilmalar yordamida ancha osonlashadi.

Masalan, O'zbekistonda joriy etilayotgan "Raqamli maktabgacha ta'lim" loyihasi doirasida taqdim etilgan interaktiv ilovalar (masalan, "So'z o'yini", "Bilimdon bola") orqali 6 yoshgacha bo'lgan bolalarning muloqotga kirishish, savollarga javob qaytarish va gap tuzish ko'nikmalarida sezilarli o'sish kuzatilmoqda. 2024-yilda Toshkent shahri va Farg'ona viloyatidagi 20 ta bog'chada o'tkazilgan monitoring natijalariga ko'ra, AKT asosida dars olib borilgan guruhlarda bolalarning faolligi 1,7 baravarga oshgan.

2. Multimedia va raqamli kontent vositalari

Multimediali vositalar (audio ertaklar, animatsiyalar, video topshiriqlar) bolalarning nutqiy faolligini rag'batlantiradi. Bolalar ko'rgan, eshitgan materiallarni o'z tasavvurida jonlantirib, gaplar tuzishga intiladilar. Shu ma'noda, pedagoglar tomonidan foydalanilayotgan "Smart kids", "Alifbe o'rganamiz" kabi mobil ilovalar faqat lug'at boyligini emas, balki mantiqiy bog'liqlikda fikrlashni, sabab–oqibat munosabatlarini ifoda etishni ham o'rgatadi.

Izoh: Yosh bolalar uchun tovushli vizual tasvirlar juda muhim. Bu ularning tasavvur, eshitish xotirasi va so'z boyligini rivojlantirishda kuchli psixologik asos yaratadi.

3. Interaktiv metodlar va o'yin texnologiyalari.

Maktabgacha ta'lim muassasalarida o'yin faoliyati asosiy pedagogik vosita hisoblanadi. Bolaning nutqini rivojlantirishda o'yin usullari, ayniqsa AKT bilan uyg'unlashtirilgan o'yin texnologiyalari alohida ahamiyatga ega. Interaktiv o'yinlar bolaning eshitish, idrok etish, ifodalay olish, muhokama qilish va suhbat qurish kabi kompetensiyalarini faollashtiradi. Masalan: "So'z top" o'yini orqali bolalar berilgan harflar to'plamidan ma'noli so'zlar yasaydi. Bu esa ularning lug'at boyligini kengaytiradi, fonetik-grammatik sezgirligini kuchaytiradi. "Gap tuz" interaktiv o'yini rasm asosida so'z tanlash, so'zlarni to'g'ri tartibda joylashtirish orqali grammatik nutqni shakllantiradi. "Kim gapiryapti?" mashqi orqali esa bola ovoz asosida jonivorlar yoki shaxslar obrazini aniqlaydi, unga

taalluqli gaplar tuzadi — bu eshituv orqali idrok va ifoda ko‘nikmasini rivojlantiradi.

Fakt: 2023-yilda Namangan viloyatidagi 10 ta maktabgacha ta’lim muassasasida o‘tkazilgan eksperimentda AKT asosida o‘yin texnologiyalari qo‘llanilgan guruhlarda bolalarning so‘z boyligi 4 oy ichida o‘rtacha 32 foizga oshgani aniqlandi (O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi, 2023).[2]

Izoh: Bu o‘yinlar bolaning shaxsiy ishtirokini ta’minlaydi, ularni har bir mashg‘ulotda faol bo‘lishga undaydi. Bundan tashqari, o‘zaro muloqotga kirishish, savollarga javob berish, fikr bildirish orqali kommunikativ nutq ko‘nikmalari mustahkamlanadi. Pedagoglar tomonidan qo‘llanilayotgan interfaol platformalar – masalan, “Bilimdon bola”, “Little Genius” va “Ustoz Media” ilovalari o‘yin asosidagi mashg‘ulotlar orqali bolalarni nutqiy faoliyatga jalb qilishda ayni muddao bo‘lmoqda. Bu ilovalarda tovush, rasm va harakat uyg‘unlashgan bo‘lib, ko‘p sezgilarni birgalikda ishga soladi.

4. Muloqot muhitini raqamli asosda tashkil qilish

Nutqni rivojlantirishda bolani faol tinglovchi va gapiruvchi holatiga olib chiqish — pedagogik maqsadning markazida turadi. Bunga erishishda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari orqali tashkil etilgan virtual muloqot muhiti muhim vositaga aylanmoqda.

Masalan, interaktiv suhbatdosh dasturlar yordamida bola o‘z ovozi yozib tinglashi, sun‘iy intellekt yordamida savollarga javob berishi, rasm asosida kichik hikoyalar tuzishi mumkin. “ChatBuddy for Kids”, “My Talking ABC” kabi ilovalar shular jumlasidandir. Bu dasturlar bolaning gap tuzish, savollarga javob berish va o‘z fikrini mustaqil ifoda etish ko‘nikmasini oshiradi.

Fakt: 2024-yilda Toshkent shahridagi 5 ta bog‘chada sinov tariqasida o‘rnatilgan “Sun‘iy suhbatdosh robot” vositasi bolalarning kommunikativ faolligini 2 oyda 41 foizga oshirgan [Ta’lim Innovatsiyasi Markazi hisobotlari, 2024][4]

Interaktiv chatlar va ovozli topshiriqlar: Masalan, “Gapiring va tinglang” topshirig‘ida bola rasmni tanlaydi va uni tasvirlab gapiradi, dastur esa bu gapni baholab, to‘g‘rilaydi yoki rag‘batlantiradi. Bu mashq bola nutqining fonetik aniqligini, so‘z tanlash madaniyatini rivojlantiradi.

Izoh: Bolalar o‘z ovozi eshitganda, xatolarini anglay boshlaydi. Raqamli muhiti bolaning o‘z ustida ishlash motivatsiyasini kuchaytiradi.

Shuningdek, virtual hikoya tuzish platformalari (masalan, “StoryJumper”, “ToonTastic”) orqali bola hikoya kompozitsiyasini shakllantiradi: boshlanish,

rivojlanish va yakun bosqichlarida mustaqil fikr yuritadi. Bu esa ifodali va izchil gapira olishni o'rgatadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish — bu nafaqat zamonaviy ta'lim talabi, balki pedagogik samaradorlikni oshirishning muhim vositasidir. Tahlillar shuni ko'rsatmoqdaki, raqamli texnologiyalar, interaktiv ilovalar va multimedia vositalari orqali tashkil etilgan ta'limiy faoliyat bolalarning eshitish, idrok etish, so'z boyligini oshirish, mantiqiy fikrlash hamda o'z fikrini ifoda etish kabi kommunikativ ko'nikmalarini jadallik bilan rivojlantiradi.

AKTdan foydalanish natijasida:

Bolalar ta'limiy mashg'ulotlarga faolroq jalb qilinmoqda, ularning qiziqish darajasi va motivatsiyasi ortmoqda;

Multimediali vositalar yordamida og'zaki nutq faolligi sezilarli oshmoqda — bu esa ularning tafakkuri va obrazli fikrlashiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda;

Interaktiv o'yin texnologiyalari orqali so'z boyligi, gap tuzish, muomala madaniyati va savol-javob asosidagi muloqot ko'nikmalari rivojlanmoqda;

Sun'iy intellekt va virtual suhbatdoshlar yordamida bola nutqidagi fonetik aniqlik, grammatik to'g'rilik va fikr izchilligi mustahkamlanmoqda. Shu bois, maktabgacha ta'lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan pedagoglar uchun zamonaviy AKT vositalarini chuqur o'rganish va ularni metodik jihatdan asosli tarzda qo'llay olish malakasi bugungi kunning eng dolzarb ehtiyojlaridan biridir. Pedagoglar tomonidan moslashtirilgan, bolalarning yosh xususiyatlari va psixologik ehtiyojlariga muvofiq tanlangan raqamli platformalar nutq rivojida muhim yutuqlarga olib kelmoqda.

Kelgusida ushbu yo'nalishda quyidagi takliflar ahamiyatli bo'lishi mumkin:

Maktabgacha ta'lim muassasalari uchun milliy interaktiv dastur va platformalarni yaratish;

Pedagoglar uchun AKT vositalaridan foydalanish bo'yicha maxsus treninglar va malaka oshirish kurslarini tizimli tashkil etish;

Har bir hududda AKT bilan jihozlangan tajriba bog'chalarini ochish va ularning faoliyatini ilmiy asosda monitoring qilish;

Bolalar nutqini baholovchi sun'iy intellektga asoslangan ilovalar ishlab chiqish va ularni amaliyotga joriy qilish.

Yuqoridagi choralar orqali bolalar nutqini rivojlantirish samaradorligi yuqori bosqichga ko'tariladi. Eng muhimi, AKT vositalari yordamida ta'lim bolalar uchun qiziqarli, o'rganish esa tabiiy va oson kechadigan jarayonga

aylanadi. Bu esa kelajakda raqobatbardosh, fikrlay oladigan va muloqotga kirisha oladigan shaxsni shakllantirishga xizmat qiladi.[10]

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev, Sh. M. (2021). Yangi O'zbekiston strategiyasi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti rasmiy veb-sayti. <https://www.prezident.uz>
2. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi. (2023). Namangan viloyatidagi AKT asosida o'yin texnologiyalarining ta'siri bo'yicha eksperiment natijalari. <https://www.uzedu.uz>
3. UNESCO. (2023). Digital learning for early childhood development: Global overview. <https://www.unesco.org/reports/digital-learning-early-children-2023>
4. Ta'lim Innovatsiyasi Markazi. (2024). Sun'iy suhbatdosh texnologiyalari natijalari bo'yicha hisobot. <https://innovation.edu.uz>
5. "Raqamli maktabgacha ta'lim" loyihasi rasmiy taqdimoti. (2024). O'zbekiston Respublikasi Raqamli texnologiyalar vazirligi. <https://www.mitc.uz>
6. Smart Kids mobil ilovasi. (2023). Google Play Store orqali. <https://play.google.com/store/apps/details?id=smart.kids.learning>
7. StoryJumper. (n.d.). Create and publish your own stories. <https://www.storyjumper.com>
8. ToonTastic 3D. (n.d.). Creative storytelling app for kids. Google for Education. <https://edu.google.com/products/toontastic-3d/>
9. Ustoz Media ilovasi. (2024). O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim agentligi hamkorligida ishlab chiqilgan. <https://www.ustozmedia.uz>
10. Little Genius. (2024). Bolalar uchun o'yinli ta'lim platformasi. <https://www.littlegenius.uz>

MAKTABGACHA TA'LIM YOSHDAGI BOLALARNING TA'LIM-TARBIYASI VA RIVOJLANISHIDA IJTIMOIIY MUHITNING AHAMIYATI

Shodiyeva Sevinch Ilyosovna
Navoiy innovatsiyalar universiteti
Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 1-kurs talabasi
Sapeyeva Gulnoza Azimboyevna
Navoiy innovatsiyalar universiteti
Maktabgacha ta'lim yo'nalishi o'qituvchisi

Annotatsiya; Ushbu ilmiy-uslubiy ishda maktabgacha yoshdagi bolalarning jismoniy, psixologik, nutqiy va ijtimoiy-emotsional rivojlanishi xususiyatlari yoritiladi.

Kalit soʻzlar: tarbiya, qobiliyat, layoqat, kamolot, muhit, mikromuhit, ijtimoiy muhit, irsiyat, maʼrifat, maʼnaviyat, madaniyat, komillik.

Абстрактный: В научно-методическом труде освещены особенности физического, психического, речевого и социально-эмоционального развития детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: воспитание, способность, компетентность, зрелость, среда, микросреда, социальная среда, наследственность, просвещенность, духовность, культура, совершенство.

Abstract: This scientific-methodological work highlights the features of the physical, psychological, speech and socio-emotional development of preschool children.

Keywords: upbringing, ability, competence, maturity, environment, microenvironment, social environment, heredity, enlightenment, spirituality, culture, perfection.

“Taʼlim-tarbiya sohasida zamonaviy va oqilona tizim yaratish, oʻqitish metodlari, taʼlim standartlari, darslik va oʻquv qoʻllanmalarini yangilash zarur”

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev Miromonovich inson shaxsini maʼnaviy kamolga yetkazish yuksak xulq-odob, ilm-fanni egallash asosidagina amalga oshirishi mumkinligini takidlaganlar. Buning uchun va shaxs taʼlim –tarbiyasi va rivojlanishiga jiddiy eʼtibor qaratmoq lozimligini aytadilar.

Shaxs –taʼlim tizimining boshsubyekti va obykti, taʼlim sohasidagi xizmatlarning isteʼmolchisi va ularni amalga oshiruvchisi sifatida qaraladi. Shaxs muayyan jamiyatning aʼzosidir. Shaxsning har tamonlama kamol topshida va uning xulq-atvorida ijtimoiy va biologik omillarning taʼsir kishi hamisha ham bir xil boʻlavermaydi. Uning xulqiga munosabatlariga vaziyatlar, vositalar ijtimoiy agentlar ham taʼsir etadi

Maktabgacha taʼlim bolaning har tamonlama kamol topishi uchun qulay muhit yaratishga qaratilgan boʻlib, uning jismoniy, axloqiy va estetik rivojlanishiga koʻmaklashadi.

Ushbu ishda maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishi xususiyatlari, taʼlim-tarbiyasi jarayonining ahamiyati va samarali pedagogik yondashuvlar haqida soʻz yuritiladi.

Shaxsning kamolga yetishida, jamiyatda o'z o'rniga ega bo'lishida, nasl-irsiyat, ijtimoiy muhit ta'lim-tarbiya muhim ahamiyatga ega albatta. Shaxs qaysi jamiyatda yashasa, shu jamiyat hayotidagi qonun-qoidalarga, shu jamiyat ijtimoiy iqlimiga asoslanib kamol topadi. O'zining qobiliyati, o'zining o'ni, xarakteri aqliy rivojlanganlik darajasi, ehtiyoji va mehnat faoliyatiga munosabati, atrofiga munosabati menligi bilan farqlanadi.

Rivojlanish kishidagi tabiiy, jismoniy, ruhiy, va ijtimoiy jaryonda bo'lib, u barcha tug'ma va egallangan miqdori va sifatida o'zgarishlarini o'z ichiga oladi.

Jismoniy rivojlanish bu - o'sishi, vaznning ortishi, sezgi a'zolarining mukammallashuvi, harakatlarni to'g'ri boshqara bilish bilan bog'liq jarayondir.

Ruhiy rivojlanishda esa bu- insondagi psixologik sifatlar belgilarning shakllanishi, emotsional irodaviy, bilish jarayonida muhim o'zgarishlar ro'y berishidir.

Harakat usullarini egallab borish orqali bolada faollik sekin-asta rivojlanadi. Ammo faollikning qay darajada rivojlanib borishi ham irsiyatga ham taqlidchanlik qobiliyatiga bog'liq. Mana shu yo'llar bilan bola faoliyatning o'ziga xos tamonlarini egallab boradilar.

Shaxs shakllantirish tarbiya jarayonida ro'y beradi, inson tarbiyasi uning kamoloti yo'lidagi bunyodkorlik mehnatida, oila institute, ijtimoiy hayotda, sotsial-iqtisodiy vazifalarini hal etishda namoyon bo'ladi.

Shaxs shakllanishida ta'sir etuvchi omillar 3 xili mavjud.

1. Ijtimoiy muhit
2. Tarbiya
3. Irsiyat

Tarbiya bola hayotida yetakchi omil sifatida qaraladi, chunki bu to'plangan ijtimoiy tajribani yetgazib uchun yosh avlod ta'sir ko'rsatishning maxsus uyushtirilgan sistemasidir.

Mikromuhit o'zida ijtimoiy muhit qiyofasini aks ettiradi. Mikromuhit, bu ijtimoiy muhitning bir qismi bo'lib, oila, MTT, maktab do'stlar va shu kabilarni o'z ichiga oladi. Bu mikromuhitda baloni ijobiy va salbiy rivojlantiruvchi va inqirozga ettuvchi hodisalar mavjud. [3] Agar bols mo'tadil muhitda o'sib, foydali faoliyat bilan shug'llanmasa xulqida og'ishlar ro'y berishi mumkin. Shuni ta'kidlash lozimki odob, axloq xulqiy sifatlar, shaxsning barcha ruhiy sifatleri faqat muhit va tarbiyaning o'zaro ta'siri asosida vujudga keladi.

Ta'lim-tarbiya masalalari, ijtimoiy muhit, undan shaxsning shakllanishi jarayonida alohida e'tiborga ega. Ijtimoiy voqea va hodisalarning shaxs rivojiga ta'siri g'oyat muhim. Ijtimoiy muhit abadiiy emas, u inson umri davomida o'zgarib boradi ijtimoiy-tarixiy qonuniyatlar ta'siri ortadi yangilanadi.

Oila muhiti-bola tarbiyasida o'ziga xos muhim tarbiyaviy ta'sirga ega. Shu bois, mustaqillikka erishilgandan so'ng o'tgan davr mobaynida oila muhitining shaxs kamolotida tutgan o'rni va ahamiyati masalalari chuqur tahlil etilmoqda. Ijtimoiy muhitda insonning o'sib borayotgan ongiga ta'sir etadi.

Ushbu ta'sir ijtimoiy jamiyatdagi mavjud tarbiya tizimi orqali amalga oshiriladi. Tarbiya –biror maqsadga yo'naltirilgan jarayon bo'lib, u muayyan darajadagi dastur g'oyalar asosida maxsus kasbiy tayyorgarlikka ega bo'lgan kishilar tamonidan tashkil etiladi.

Xulosa qilib aytganda tarbiya bu- inson ziynati, shaxs kamolotga eltuvchi yo'ldir. Tarbiya uzoq davom etadigan va usluksiz jarayon bo'lib, kishining umri oxirigacha davom etadi. Tarbiya bu bolaga ijtimoiy muhit orqali qilinadigan ta'sirlarning barchasidir.

Inson bolasi qobiliyat bilan emas, balki biror bir qobiliyatning ro'yobga chiqishi va rivojlanishi uchun manba bo'lgan layoqat bilan dunyoga keladi. Layoqat “mudroq” holatda bo'lib, uning uyg'onish - rivojlanish uchun qulay muhit yaratishni talab qiladi. Bu uyg'onish jarayon aynan ijtimoiy muhitda sodir bo'ladi, takomillashadi va bolaning komil shaxs sifatida kamol topishadi, jamiyatda o'z o'rniga ega bo'lishida xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. F.Qoriova, Sh.Toshpo'latova, N.Kayumov, M.A'zamova “Maktabgacha pedagogika” .-T,” Ma'naviyat”.2019y.-688 b
2. I. V.Grosheva ,L.G.Yevstafeva, D.T.Maxmudova, Sh.B.Nabixanova, S.V. Pak, G.E.Djanpeissova “Ilk qadam” dasturi T: 2018Y-72 b
3. B.T Qodirova “Bolalarning ijtimoiy moslashuvi” Innovatsion-Ziyo 2022

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING NUTQINI RIVOJLANTIRISHDA METODIK YONDASHUVLARNING AHAMIYATI

Òktamova Sitora Bobomurod qizi
Navoiy innovatsiyalar universiteti
Maktabgacha ta'lim yònalishi 2-kurs talabasi
Negmatova Sanobar Qarshiboyevna
Navoiy innovatsiyalar universiteti
“Ijtimoiy-gumanitar fanlar” kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning og'zaki nutqini rivojlantirishda metodik yondashuvlarning o'rni va ahamiyati yoritilgan.

Nutq o‘stirish metodikasi fanining asosiy tamoyillari, samarali metod va vositalari, pedagogik jarayondagi innovatsion yondashuvlar hamda amaliy tavsiyalar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: nutq o‘stirish, metodika, maktabgacha ta’lim, og‘zaki nutq, o‘yinli mashg‘ulot, til rivoji, logopedik yondashuv.

ЗНАЧЕНИЕ МЕТОДИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ В РАЗВИТИИ РЕЧИ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация: В статье освещаются роль и значение методических подходов в развитии устной речи детей дошкольного возраста. Описаны основные положения методики развития науки о речи, эффективные методы и средства, инновационные подходы в педагогическом процессе, практические рекомендации.

Ключевые слова: развитие речи, методика, дошкольное образование, устная речь, игровое обучение, развитие языка, логопедический подход.

THE IMPORTANCE OF METHODOLOGICAL APPROACHES IN SPEECH DEVELOPMENT OF PRESCHOOL CHILDREN

Abstract: This article discusses the role and importance of methodological approaches in the development of oral speech of preschool children. The basic principles of the science of speech development methodology, effective methods and tools, innovative approaches in the pedagogical process, and practical recommendations are described.

Keywords: speech development, methodology, preschool education, oral speech, game training, language development, speech therapy approach.

KIRISH

Zamonaviy maktabgacha ta’lim tizimi bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta’minlashga qaratilgan bo‘lib, bunda og‘zaki nutqning o‘rni beqiyosdir. Bola nutqi – bu uning tafakkuri, dunyoqarashi, jamiyatda munosabat o‘rnatish vositasidir. Shuning uchun ham "Nutq o‘stirish metodikasi" fani ta’lim jarayonida muhim o‘rin tutadi.

Bolaning nutqi biologik, psixologik va ijtimoiy omillar ta’sirida shakllanadi. Maktabgacha yoshda nutq rivoji quyidagi bosqichlardan o‘tadi:

Birlamchi tovushlar va so‘zlar bosqichi (1–2 yosh)

So‘z birikmalari va oddiy gaplar bosqichi (2–3 yosh)

Murakkab gaplar va mantiqiy izchillik bosqichi (4–6 yosh). Bu bosqichlarda to‘g‘ri yondashuv bolaning nutq faoliyatini samarali shakllantiradi.

Nutq o‘stirish metodikasining asosiy tamoyillari

1. Yoshga moslik – metodlar bolaning yoshiga va psixologik holatiga mos tanlanadi.
2. Izchillik va tizimlilik – mashg‘ulotlar bosqichma-bosqich, mantiqiy ketma-ketlikda olib boriladi.
3. Faollashtirish – bolani faol ishtirok etishga undovchi usullar qo‘llaniladi.
4. O‘yin orqali o‘qitish – ta‘lim jarayoni bolalarga qiziqarli bo‘lishi uchun o‘yin shaklida tashkil etiladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish usullarini suhbatlashish, tasviriyl faoliyat , didaktik o'yinlar tashkil qiladi. Suhbatlashish usuli asosan savol-javob tarzida bo'ladi va u bolaning so'z boyligini kengaytirib tafakkurini o'stirishga ko'maklashadi .Suhbatlashish usuli – savol-javob asosida bolaning so‘z boyligi kengaytiriladi. Tasviriyl faoliyat – rasm asosida hikoya tuzish, tasviriyl ifodalash malakasini shakllantiradi. Didaktik o‘yinlar – tovushlarni to‘g‘ri talaffuz qilish, so‘z boyligini oshirishga xizmat qiladi.[1] Badiiy asarlar bilan ishlash – ertaklar, she‘rlar va kichik hikoyalar asosida bolalarning eshitish, tushunish va qayta ifodalash ko‘nikmalari rivojlanadi. Logopedik mashqlar – tovushlarni to‘g‘rilash va artikulyatsiya organlarini faollashtirishga qaratilgan.

Innovatsion yondashuvlar

Zamonaviyl ta‘lim texnologiyalari, xususan, multimedia vositalari, interaktiv o‘yinlar, nutq trenajyorlari bolalarning nutq faoliyatini rivojlantirishda keng qo‘llanilmoqda. Shuningdek, individual yondashuv va differensial yondashuv metodikasi maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqining rivojlanishi ularning shaxsiyl, ijtimoiyl va kognitiv taraqqiyotida muhim o‘rin tutadi. Shu boisdan, nutq o‘stirish metodikasini to‘g‘ri tashkil qilish, metod va vositalarni puxta tanlash, pedagogning yangicha yondashuvlardan foydalanishi ta‘lim samaradorligini oshiradi. Har bir bola o‘z yoshiga mos tarzda nutqiy rivojlanish imkoniyatiga ega bo‘lishi uchun har tomonlama yondashuv zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimova, V.A. (2019). Maktabgacha ta‘limda nutq o‘stirish metodikasi. Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti.
2. Mavlonova, R.X. (2021). Pedagogik texnologiyalar va innovatsiyalar. Toshkent: Fan va texnologiya.
3. G‘ofurova, Z.X. (2020). Bolalar nutqining rivojlanish bosqichlari va pedagogik yondashuvlar. Toshkent: Ilm Ziya.

TALABALARNING KOMMUNIKATIV TOLERANTLIGI - SHAXS PSIXOLOGIK ERKINLIGINING SHAKLI SIFATIDA

To'rayeva Ma'mura Fazliddin qizi
Navoiy innovatsiyalar universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada universitetlarda psixolog talabalarni kasbga yo'naltirish shaxslararo munosabatlar sohasidagi kasbiy faoliyatga tayyorgarlikni o'z ichiga oladi. Bo'lajak psixologlarning muhim vakolatlaridan biri bu kommunikativ bag'rikenglikdir. Psixologlar turli odamlar bilan muloqot qilishda, ularning ijtimoiy-psixologik, demografik va madaniy xususiyatlaridan qat'iy nazar, bag'rikenglik ko'rsatishga qodir, psixologlar dunyoni nafaqat o'zlarining manfaatlari, qarashlari orqali qabul qilishga chaqiriladi deb taxmin qilinadi, balki boshqalarning qiziqishlari, qarashlari, fikrlarini ham muhim deb qabul qilishadi.

Kalit so'zlar: Ksenofobiya, adekvat, eksperimental, destruktiv, konservatizm, antipatiya, demografik, Jurard testi.

КОММУНИКАТИВНАЯ ТОЛЕРАНТНОСТЬ СТУДЕНТОВ - КАК ФОРМА ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ СВОБОДЫ ЛИЧНОСТИ

Аннотация В данной статье профориентация студентов-психологов в вузах предполагает подготовку к профессиональной деятельности в области межличностных отношений. Одна из важных компетенций будущих психологов-коммуникативная толерантность. Психологи способны проявлять толерантность в общении с разными людьми, независимо от их социально-психологических, демографических и культурных особенностей, предполагается, что психологи призваны воспринимать мир не только через свои интересы, взгляды, но и как важные интересы, взгляды, мнения окружающих..

Ключевые слова: Ксенофобия, адекватная, экспериментальная, деструктивная, консерватизм, антипатия, демографическая, тест Джурара

COMMUNICATIVE TOLERANCE OF STUDENTS - AS A FORM OF PSYCHOLOGICAL FREEDOM OF THE PERSONALITY

Annotation. In this article, the career guidance of psychology students at universities involves preparation for professional activity in the field of interpersonal relations. One of the important competencies of future psychologists is communicative tolerance. Psychologists are able to show tolerance in dealing with different people, regardless of their socio-psychological, demographic and cultural characteristics, it is assumed that psychologists are called upon to

perceive the world not only through their interests, views, but also as important interests, views, opinions of others..

Key words: Xenophobia, adequate, experimental, destructive, conservatism, antipathy, demographic, Jurara test

Kirish. So'nggi yillarda bag'rikenglik tushunchasi nafaqat keng tarqalgan xalqaro atama, balki zamonaviy gumanitar tadqiqotlar, jumladan, psixologiyaning eng dolzarb mavzularidan biriga aylandi. Boshqa shaxsga nisbatan bag'rikenglik munosabati har bir inson nafaqat o'ziga xos individual xususiyatlarga ega ekanligini, balki har xil bo'lish huquqiga ega ekanligini tan olish va tushunishni nazarda tutadi. Boshqa shaxsga nisbatan bag'rikenglik, hurmatli munosabatning namoyon bo'lishi erkin va ochiq muloqotga, jamiyatda totuvlikka erishishga yordam beradi va YUNESKO Bosh konferentsiyasining 1995 yil 16 noyabrda 5.61 rezolyutsiyasida ta'kidlanganidek, bag'rikenglik tamoyillari deklaratsiyasida ko'rsatilgan "tinchlik va barcha xalqlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining zarur shartidir". Jamiyatda bag'rikenglik munosabatlarining mavjudligi tabiiy, manfaatsiz hamkorlikka olib keladi, turli madaniyat vakillarini bir-biriga yaqinlashtiradi. Boshqa milliy guruhlar va diniy institutlarni tan olmaslik va qabul qilmaslik murosasizlik, ksenofobiya, tajovuzkor millatchilik, irqchilik, antisemitizm, ijtimoiy begonalashish, marginallashtirish, diskriminatsiya va boshqa holatlarning paydo bo'lishiga olib keladigan murosasiz munosabatning namoyonidir.

Universitetlarda psixolog talabalarni kasbga yo'naltirish shaxslararo munosabatlar sohasidagi kasbiy faoliyatga tayyorgarlikni o'z ichiga oladi. Bo'lajak psixologlarning muhim vakolatlaridan biri bu kommunikativ bag'rikenglikdir. Psixologlar turli odamlar bilan muloqot qilishda, ularning ijtimoiy-psixologik, demografik va madaniy xususiyatlaridan qat'iy nazar, bag'rikenglik ko'rsatishga qodir, psixologlar dunyoni nafaqat o'zlarining manfaatlari, qarashlari orqali qabul qilishga chaqiriladi deb taxmin qilinad, balki boshqalarning qiziqishlari, qarashlari, fikrlarini ham muhim deb qabul qilishadi. Bo'lajak psixologlarning kommunikativ bag'rikengligi insonning his-tuyg'ularini, fikrlarini va ayniqsa, xatti-harakatlarini ongli ravishda nazorat qilishni, qiyin vaziyatlarda boshqa odamlarga ijobiy munosabatni ta'minlashni nazarda tutadi.

Psixologiya ta'lim yo'nalishi talabalarining kommunikativ bag'rikengligini baholash uchun Psixologiya yo'nalishi kunduzgi bo'limining 1-kurs 65 nafar talabalari 'eksperimental sinovdan o'tkazildi. Respondentlarning o'rtacha yoshi 18 yoshni tashkil etdi.

Adabiyotlar tahlili V.V.Boykoning kommunikativ munosabatini diagnostika qilish usuli, V.V.Boykoning umumiy kommunikativ bardoshlik usuli,

J.P.Tangnayning "Ayb va uyat reaksiyalarini o'lchash" usuli, ksenofobiya, ishlab chiqilgan. muloqotda ochiqlikni aniqlash, shuningdek, M.Snaydarning "Muloqotda o'z-o'zini nazorat qilishni baholash" testi.

Tadqiqot natijasida ma'lum bo'lishicha, axloqiy tanlovning umidsizlikka uchragan vaziyatlarda 1-kurs talabarlari aybdorlik (o'rtacha arifmetik - 3,86), befarqlik (o'rtacha arifmetik - 3,31), uchinchi o'rinda - tashqi ko'rinishga moyil bo'ladi. ya'ni o'z harakatlari uchun javobgarlikni boshqa odamlarga o'tkazish - (o'rtacha arifmetik - 2,6), talabalar axloqiy tanlov sharoitida sharmandalikni boshdan kechirish ehtimoli kamroq (o'rtacha arifmetik - 2,29). "Muloqotda o'z-o'zini nazorat qilishni baholash" testiga ko'ra (M.Snayder bo'yicha) 1-kurs talabarlari quyidagi natijalarni ko'rsatdilar:

Tahlil va natijalar. 10% sub'ektlarning kommunikativ o'zini o'zi nazorat qilish qobiliyati past. Talabalar o'zlarining xatti-harakatlarini barqaror deb hisoblaydilar va vaziyatga qarab o'zgartirishni zarur deb hisoblamaydilar. Ular muloqotda samimiy oshkor qilishga qodir, bu ko'pchilikni ularni juda sodda deb hisoblaydi.

Talabalarining 53% kommunikativ nazoratning o'rtacha darajasi bilan ajralib turadi. Talabalar samimiy, ammo hissiy ko'rinishlarida o'zini tutmaydilar. Biroq, ular o'zlarining xatti-harakatlarida atrofdagi odamlarni hisobga olishadi.

Talabalarining 47 foizi yuqori kommunikativ nazoratga ega. Talabalar har qanday rolni osongina o'z zimmlariga oladilar, o'zgaruvchan vaziyatlarga moslashuvchan munosabatda bo'lishadi, o'zlarini yaxshi his qiladilar va boshqalarda qanday taassurot qoldirishini oldindan bilishadi.

Birinchi kurs talabalarining 60% shunday kommunikativ munosabatlarga ega: boshqa odamni qabul qilmaslik yoki noto'g'ri tushunish; boshqa odamlarni baholashda kategoriklik yoki konservatizm;

shariklarining kommunikativ bo'lmagan fazilatlariga duch kelganda yoqimsiz his-tuyg'ularni qanday yashirishni yoki yumshatishni bilmaydi;

boshqalarning xatolari, noqulayligi yoki beixtiyor sizni bezovta qilganligi uchun kechirishni bilmayman;

boshqa odamlar tomonidan yaratilgan jismoniy yoki ruhiy noqulayliklarga toqat qilmaslik.

Jurard testi shuni ko'rsatdiki, birinchi kurs talabalarining 15 foizi muloqotda juda yuqori darajadagi ochiqlik bilan ajralib turadi. Yuqori daraja 1-kurs talabalarining 40 foiziga xosdir. 15% o'rtacha ochiqlik darajasiga ega; 5% ochiqlik darajasi o'rtachadan past.

Buzg'unchi kommunikativ munosabati past bo'lgan talabalar, o'rtacha va yuqori darajadagi buzuvchi kommunikativ munosabatlarga ega bo'lgan

talabalarga nisbatan, kommunikativ bag'rikenglik darajasi yuqori, boshqalar bilan osongina aloqa o'rnatadilar, umumiy qabul qilingan xatti-harakatlar normalariga rioya qilishga yo'naltirilgan va adekvat baholanadilar.

Kommunikativ bag'rikenglik darajasi yuqori bo'lgan talabalar, o'rtacha va past darajadagi kommunikativ bardoshlik darajasiga ega bo'lgan talabalar bilan solishtirganda, hayajon holatida salbiy his-tuyg'ularni kamroq namoyon qiladilar va amalda boshqalarga hasad va antipatiyani boshdan kechirmaydilar.

Kommunikativ bag'rikenglik darajasi yuqori bo'lgan talabalar, o'rtacha va past darajadagi kommunikativ bag'rikenglik darajasiga ega bo'lgan talabalar bilan solishtirganda, muloqotda yuqori darajadagi ochiqlikka ega, boshqalar bilan osongina aloqa o'rnatadilar, umumiy qabul qilingan xulq-atvor me'yorlariga rioya qilishga e'tibor qaratadilar, ularning rolini adekvat baholaydilar.

Buzg'unchi kommunikativ munosabatlar darajasi past bo'lgan o'quvchilarning buzg'unchi kommunikativ munosabati yuqori bo'lgan talabalar bilan solishtirganda, eng kichik hayajonda salbiy his-tuyg'ularni namoyon qilish ehtimoli kamroq; haqiqiy va uydirma harakatlar uchun boshqalarga hasad va nafratni amalda boshdan kechirmasligi; boshqa odamlar rejalashtirayotgan va zarar etkazayotganiga ishonadigan darajada odamlarga ishonmasligi aniqlandi.

Tadqiqot metodologiyasi Tadqiqot natijalarini tahlil qilib, destruktiv kommunikativ munosabatlar darajasi kommunikativ bag'rikenglik darajasiga sezilarli darajada salbiy bog'liq degan xulosaga kelishimiz mumkin.

Birinchi kurs talabalarining deyarli yarmi kommunikativ tolerantlikning past darajasi bilan ajralib turadi. Ko'pincha birinchi kurs talabalari boshqalarning xarakteriga, odatlariga va xohishlariga moslasha olmaslik kabi muvofiqlilikning bunday shakllarini namoyon qiladilar; boshqa odamlarning xatti-harakati va fikrlash tarzini baholashda o'zini standart sifatida ishlatish; shuningdek, boshqalarning xatolari, noqulayligi va beixtiyor muammolarga sabab bo'lganligini kechira olmaslik namoyon bo'ldi.

Xulosa va takliflar. Universitetda o'qish paytida kommunikativ intoleransni tuzatish kerak, chunki bu xususiyat psixologning amaliy faoliyat sohasidagi professional vakolatlarini shakllantirishga to'sqinlik qiladi. Kommunikativ bag'rikenglik bo'lajak psixologlarning kasbiy malakasining asosiy ko'rsatkichlaridan biridir. Olingan natijalar butun o'quv kursi davomida bo'lajak psixologlarni tayyorlashning ommaviy amaliyotida kommunikativ bag'rikenglikni tizimli ravishda rivojlantirish zarurligini ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Tolerantlik: Shaxslararo munosabatlarning ijobiy faktori. U.S.Jumayev. - Buxoro: Xalqaro konferensiya, 2013. - 160 b.

2. Talabalarning kommunikativ tolerantligi shaxs psixologik erkinligining shakli sifatida. M.F To'rayeva- Psixologik tadqiqotlarda muammolar yutuqlar innovatsiyalar respublika ilmiy-amaliy anjuman. 2024-yil 22-noyabr 171-172 b .
3. Qo'shaev U. Axborot iste'moli madaniyati. - Toshkent: «Extremum-Press» nashriyoti, 2013. - 44 b.
4. Tulepov A. Internetdagi tahdidlardan himoya. Mas'ul muharrir A.Hasanov. - Toshkent: Movarounnahr, 2016. - 672 b.
5. Z.Nishonova,D.Qarshiyeva,N.Atabayeva,Z.Qurbonova - "Psixodiagnostika va ekspremental psixologiya" Toshkent 2013.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI TARBIYALANUVCHILARINING SHAXS SIFATIDA SHAKLLANISHIDA TARBIYAVIY TADBIRLARNING AHAMIYATI

Davronova Sevinch Lazizjon qizi
Navoiy innovatsiyalar universiteti
pedagogika yo'nalishi 1- kurs talabasi

Annotatsiya: Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tashkil etiladigan darslar, mashg'ulotlar, sport mashg'ulotlari, tarbiyaviy tadbirlarning barchasi- unda tarbiyalanadigan bolalarning har tomonlama yetuk bo'lib tarbiyalanishida muhim ahamiyatga ega.Ushbu maqola maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchilarining shaxs sifatida shakllanishida tarbiyaviy tadbirlarning ahamiyatiga bag'ishlangan.

ЗНАЧЕНИЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ФОРМИРОВАНИИ ЛИЧНОСТИ ВОСПИТАННИКОВ ДОШКОЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ

Аннотация: Все занятия, занятия, спортивные и образовательные мероприятия, организуемые в дошкольных образовательных организациях, имеют важное значение для всестороннего развития воспитывающихся в них детей. Статья посвящена значению образовательной деятельности в развитии личности воспитанников дошкольных образовательных организаций.

THE IMPORTANCE OF EDUCATIONAL ACTIVITIES IN THE PERSONAL FORMATION OF STUDENTS OF PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATIONS

Abstract: All classes, activities, sports and educational events organized in preschool educational organizations are important for the comprehensive

development of children brought up in them. The article is devoted to the importance of educational activities in the development of the personality of pupils of preschool educational organizations.

Kalit so'zlar: bolalar bog'chasi, ma'naviy kamolot, mehnatsevarlik, tarbiyaviy tadbirlar.

Ключевые слова: детский сад, духовная зрелость, трудолюбие, образовательная деятельность.

Key words: kindergarten, spiritual maturity, hard work, educational activities

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari, bolalarning shaxs sifatida shakllanishida juda katta ahamiyatga ega. Bu davrda bola shaxsining ilk qadamlari, uning xarakteri, qobiliyatlari va dunyoqarashi shakllanadi. Maktabgacha ta'limning asosiy vazifasi, bolalarning intellektual, emosional, ijtimoiy va axloqiy jihatlarini rivojlantirish bo'lib, bu jarayonda tarbiyaviy tadbirlar o'z o'rnini topadi. Tarbiyaviy tadbirlar — bu bola uchun turli ijtimoiy, madaniy, axloqiy va estetik ko'nikmalarni o'rgatish maqsadida tashkil etiladigan faoliyatlardir. Maktabgacha ta'limdagi tarbiyaviy tadbirlar bolalarning hayotga tayyorligini oshirish, ularni yaxshi xulq-odoblarga o'rgatish va ijtimoiy hayotga moslashuvini ta'minlash uchun muhim hisoblanadi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari- maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy tarbiya muassasalari. Ushbu sohada misli ko'rilmagan o'zgarishlarni bugun har bir yurtdoshimiz sezib, kuzatib turibdi. Ta'limning poydevori hisoblangan maktabgacha ta'lim tizimiga davlat tomonidan bu qadar tizimli va bir-birini to'ldiruvchi e'tibor hamda amaliy yordam kuzatilmagan, desak mubolag'a bo'lmaydi. Bog'cha tarbiyasini olgan bola bilan bog'chaga bormagan bolani solishtirganda, ularning fikrlash darajasi o'rtasida yer bilan osmoncha farq borligini sezish qiyin emas.

Tarbiyaviy tadbirlarning asosiy ahamiyati shundaki, maktabgacha ta'limda tarbiyaviy tadbirlar bolalarga yaxshilik va yomonlikni ajratish, adolat, xushmuomala, vijdonlilik, mas'uliyat kabi axloqiy me'yorlarni o'rgatishga yordam beradi. Bu bolalarning ichki dunyosini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Maktabgacha ta'limdagi tarbiyaviy tadbirlar bolalarning emotsional intellektini rivojlantirishga, o'z his-tuyg'ularini boshqarish va boshqalar bilan munosabatlarni qurishda yordam beradi. Bu esa ularning stressga chidamliligini oshirish va sog'lom shaxs sifatida o'sishlariga ko'maklashadi.

Tarbiyaviy tadbirlar bolalarda ijodiy fikrlash va o'z fikrini erkin ifodalash qobiliyatlarini rivojlantiradi. Maktabgacha ta'limda musiqiy, badiiy va boshqa

kreativ faoliyatlar bolalarning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi va ularni turli san'at turlariga qiziqtiradi.

Tarbiyaviy tadbirlar bolalarga kundalik hayotda zarur bo'lgan ko'nikmalarni, masalan, o'z-o'zini parvarishlash, vaqtni boshqarish, tozalikka rioya qilish, mehnat qilish kabi oddiy, lekin hayotda juda muhim bo'lgan qoidalarga rioya qilishni o'rgatadi.

Shuning uchun ham biz maktabgacha ta'lim tizimini qayta ko'rib chiqish masalasini davlat siyosati darajasiga ko'tarib, bu borada katta ishlarni boshladik. Agar shu ishni har tomonlama puxta o'ylab amalga oshirmasak, butun ta'lim tizimida sifat o'zgarishiga erishishimiz, ta'limning uzluksizligini ta'minlashimiz qiyin bo'ladi, — deya ta'kidlagandi Shavkat Mirziyoyev.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalarni jamoada ishlashga o'rgatish juda muhim jarayondir. Jamoa orqali bolalar o'zini ko'zguda ko'rgandek his qilishi muhimdir. Chunki ular haqiqiy jamoadagina o'zini-o'zi anglaydi, kamchilik va yutuqlari, salbiy va ijobiy sifatlarini farqlaydi, jamoadagi ideal kishilardan o'rnak oladi, ularga o'xshashlikka harakat qiladi, o'zini-o'zi tarbiyalash imkoniga ega bo'ladi. O'z-o'zini tarbiyalash esa insonning axloqiy sifatidir. Unda bolalar o'zini-o'zi qo'lga oladi, salbiy sifatlaridan holi bo'lishga, yaxshi sifatarni o'zida shakllantirishga harakat qiladi. Bu esa jamoaning shaxs shakllanishiga ijobiy ta'sir etishidir.

Bolalarni shaxs sifatida shakllanishida bolalar o'rtasida o'tkaziladigan tarbiyaviy tadbirlar katta rol o'ynaydi. Chunki bolalar o'rtasida o'tkaziladigan, ayniqsa, bog'chalarda uyushtiriladigan tadbirlar - jipslashgan bolalar jamoasini tashkil etishda muhim vositalardan biridir. Bolalarni jamoa qilib jipslashtirish uchun dastavval umumiy maqsad bo'lishi kerak, hammaning manfaatiga to'g'ri keladigan, butun guruh uchun umumiy ish bo'lishi maqsadga muvofiq. Keyin jamoa orasida ishlarni aniq taqsim qilish va uni bajarilishini muntazam ravishda tekshirish lozim. Bunda hamma bir kishi ekanligi sezilib turishi lozim. Bu maktab jamoatchilik topshirig'ini yaxshi bajargan guruh, (hozirgi kunda bunday tadbirlar mahallalarda ham o'tkazilishi maqsadga muvofiq), bog'cha uchun faxrlanish nimaligini tushunib olish imkonini beradi. Bog'chalarda, mahallalarda kechalar, ertaliklar, ekskursiyalar, bayramlarni birgalashib o'tkazish bolalar jamoasini tuzishga va uni mustahkamlashga yordam beradi.

O'zbek xalqining eng yaxshi an'analari kattalarni hurmat-izzat qilish, mehmondo'stlik, uvol va undan qo'rqish, o'zaro hamkorlik, hashar yo'li bilan bitmagan ishlarni jamoa bo'lib bitirish, kattalar bilan salomlashib o'tish, qariyalarga yordam berish, yo'l berish, qo'lini ko'ksiga qo'yib so'rashish, to'y va marosimlarda yordamlashish kabi ko'plab ishlarga xayrixohlik bildirishni va

ularni yoshlar ongiga singdirish - bu kundalik hayotimiz jarayonida, yoshlar bilan o'zaro munosabatlar, ro'znoma va oynomalar sahifalarida, oynai jahon eshittirishlarida doimo olib borilishi maqsadga muvofiqdir.

Inson shaxsini yetuk, barkamol tarbiyalash vositasi bo'lgan mehnatni mohiyati uning bog'cha bolasi yoki yoshlar hayotida qanday o'rin tutganligi emas, balki bolaning, yoshlarning - eng muhim ijtimoiy tushuncha munosabatini qandayligidan, qanday xarakterda ekanligidan, bolaning mehnat jarayonida kattalar va o'rtoqlari bilan qanday munosabatda bo'lishlaridan iboratdir.

Bolalarni mehnatga ijobiy munosabatda bo'lish, jamiyatga hurmat, o'z xatti-harakatlarini kerakli tarzda yo'lga solish va tuzatish jarayonlarini tarkib toptirish, bularning hammasi har qanday mehnat jarayonida ham emas, balki maxsus uyushtirilgan, muayyan tarkiblarda amalga oshiradigan mehnat faoliyatidagina yuz beradi. Shuning uchun bolalarni mehnat tarbiyasini to'g'ri uyushtirish - to'g'ri tashkil qila olish shu qadar muhimdir. Mehnat tarbiyasining muvaffaqiyati ko'p jihatdan bola shaxsini tarkib toptirish muvaffaqiyatiga bog'liqdir.

Mehnat tarbiyasi tajribalari, pedagogik-psixologik izlanishlarga doir materiallar mehnatni haqiqatdan ham yoshlarni tarbiya olishiga aylantiradigan quyidagi shartlarni ifodalab berish imkonini yaratadi:

1. Bolalar mehnati ijtimoiy foydali bo'lishi kerak. Bolalar o'z mehnatining muayyan ijtimoiy qiymatga, ijtimoiy ahamiyatga ega ekanligi, kishilarga, jamiyatga, jamoalarga foyda keltirishini anglab yetmog'i lozim.

2. Ijtimoiy qiymatga ega bo'lgan foydali mahsulot mehnat natijasi bo'lishi. Bola o'z mehnatini yaqqol va aniq ko'rishi lozim. Shu munosabat bilan bolani o'z mehnati natijalarining ijtimoiy vazifasi bilan mufassal tanishtirish, bolaga uning mehnatini kimga kerakligini ko'rsatish juda muhim.

3. Bolalarning mehnati jamoa mehnati bo'lmog'i kerak. Jamoa mehnati - umumiy mehnat vazifalarini birgalikda bajaradigan, umumiy maqsad, umumiy vazifalar bilan birlashib qilinadigan mehnatdir. Mana shunday mehnatgina bolalarning, yoshlarning o'z xatti-harakatlarini jamoa irodasiga bo'ysundira olish sifatlarini tarbiyalaydi. Mehnat faoliyati jarayonida shaxsiy yutuqlargina mehnat manbai bo'lsa, jamoatchilik sifatlarini tarkib toptirish uchun asos bo'lmaydi. Jamoa bilan amalga oshiriladigan ish, yumush mehnatning umumiy natijalari, bolalarning (insonlarning) har birini ko'rsatkichlariga bevosita bog'liq bo'ladi.

4. Mehnat jarayonida bolalar o'z-o'zini uyushtirish va mustaqil mehnat qilishning har xil shakllarini qo'llashlari lozim. Gap faqat bolalarning tashkilotchilik malakalarini hosil qilishdagina emas, balki o'z-o'zini uyushtirishning mustaqillikka rahbarlik qilish va bo'ysunish malakalarini, ijodiy

tashabbusni, ma'suliyat hamda jamoat manfaatlarini, ijodiy tashabbusni, his qilish sifatlarini taraqqiy ettirishga yordam beradi.

5. Bolalarning mehnati ularning o'zlari uchun qiziqarli bo'lishi lozim.

6. Bolalarning mehnati ularning kuchiga yarasha bo'lmog'i lozim. Mehnat bolalarni haddan tashqari ko'p kuch sarf qilishga, juda toliqib qolishga olib bormasligi lozim. Mehnat bolaning kuchiga, jismoniy rivojlanishiga, yoshiga mos bo'lsa, unda bola muvaffaqiyatga erishadi, aksincha u mos bo'lmasa, u bola psixikasiga qattiq ta'sir qiladi, bola o'z kuchiga ishonchni yo'qotadi, hatto kuchi yetadigan ishni bajarishdan ham bo'yin tovlaydi.

7. Bolalarning mehnati ta'lim faoliyati bilan bog'liq bo'lishi yaxshi natija beradi, chunki ularning nazariy olgan bilimlari bilan mehnat faoliyatlarini uzviy ravishda shunday bog'lash zarurki, ularning mehnati biologiya, kimyo, geometriyani bilishni, chizmalar chizish hamda ularni tushunib o'la bilishni talab etsin.

8. Bolalarni mehnat bilan jazolashga va mehnati uchun jazolashga aslo yo'l qo'yib bo'lmaydi. Chunki bola unga kuch sarf qiladi, mashaqqat chekadi.

9. Boladan ishni shunchaki bajarishini emas, balki, asbob-uskunalariga, materiallarga, mehnat qurollariga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lishini talab etish zarur. Bu shartlarga amal qilish - bola uchun mehnat faoliyatining qiziqarli faoliyatga aylanishiga imkon yaratadi. Ularda zo'r ma'naviy qoniqish hislarini uyg'otadi, mehnat jarayonida bolalar to'g'ri ijtimoiy xatti-harakatlarning amaliy tajribasini egallaydilar. Inson shaxsining shakllanishi bolani mehnatga bo'lgan ijobiy munosabati orqali paydo bo'ladi.

Demak, bolalar bajaradigan mehnat jiddiy mehnatga havas o'tini yoqishi lozim, bunday mehnatsiz odam inson sha'niga yarashadigan hayot kechira olmaydi. Mehnat odamning tug'ma ehtiyojidir. Bolalarni mehnatsevarlik ruhida tarbiyalash eng muhim vazifalardan biridir. Buning uchun:

Bolalarni mehnatsevarlik ruhida tarbiyalash va uni jahon andozalari darajasiga yetkazish hozirgi zamon talabidir.

Bolalarimizni mehnatsevarlik ruhida tarbiyalash yangicha asoslarda, ya'ni 1-dan milliy qadriyatlarimiz zaminida va 2-dan, rivojlangan mamlakatlar tajribasidan o'zini oqilona jahon andozalarini namunasida yo'lga qo'yish lozim. Chunki mehnatsevarlik – ma'naviy tushuncha bo'lib, u subyekt - obyekt munosabatlarida shakllanadi va natijalari namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Muslimov N.A. va boshqalar. Kasb ta'limi pedagoglarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi/ Monografiya. – T.: “Fan va texnologiya” nashriyoti, 2013.
2. Muslimov N.A. Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M, To'rayev A.B. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari – Toshkent, 2015.
3. M.M. Axmedjanov, B.Q.Xo'jayev, Z.D. Hasanova. Pedagogik mahurat. Buxoro Davlat universiteti, 2014-y.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING RIVOJLANISH BOSQICHLARI VA O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Navoiy innovatsiyalar universiteti
Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası o'qituvchisi
Xidirova Umida Erkin qizi
umidaxidirova85@gmail.com +998944887801
Navoiy innovatsiyalar universiteti
Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 1-kurs talabasi
Kamolova Munavvarxon

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanish bosqichlari, ularning psixologik, jismoniy, nutqiy va ijtimoiy xususiyatlari haqida ma'lumot berilgan. Bolaning har tomonlama rivojlanishida bu davrning ahamiyati tarbiyaviy yondashuvlar va ota onalar hamda pedagoglarning roli yoritilgan.

Kalit so'zlar: maktabgacha yosh, bola rivojlanishi, psixologik xususiyatlar, jismoniy rivojlanish, nutq, ijtimoiylashuv, kognitiv rivojlanish

STAGES OF DEVELOPMENT AND UNIQUE CHARACTERISTICS OF PRESCHOOL-AGED CHILDREN

Abstract: This article discusses the stages of development of preschool-aged children, highlighting their psychological, physical, speech, and social characteristics. The importance of this period in a child's all-round development is emphasized, along with the role of educational approaches, parents, and educators.

Keywords: preschool age, child development, psychological characteristics, physical development, speech, socialization, cognitive development

ЭТАПЫ РАЗВИТИЯ И ОСОБЕННОСТИ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация: В данной статье рассматриваются этапы развития детей дошкольного возраста, их психологические, физические, речевые и социальные особенности. Освещается значение этого периода для всестороннего развития ребёнка, а также роль воспитательных подходов, родителей и педагогов.

Ключевые слова: дошкольный возраст, развитие ребёнка, психологические особенности, физическое развитие, речь, социализация, когнитивное развитие

Maktabgacha yosh davri- bu 3 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi. Bu davr bola hayotidagi eng muhim bosqichlardan biri hisoblanadi. Chunki aynan shu paytda bolaning xarakteri, shaxsiyati, nutqi va jismoniy imkoniyatlari shakllana boshlaydi.

Jismoniy rivojlanish xususiyatlari- maktabgacha yoshda bola organizmining umumiy motorikasi va nozik motorikasi rivojlanadi. Harakatlarning aniqligi ortadi. Bolalar yugurish, sakrash, muvozanatni saqlash kabi harakatlarni mustahkam egallaydi.

Kognitiv rivojlanish- bu bosqichda bola dunyoni tushunishga va fikrlashga harakat qiladi. Diqqat, xotira, tafakkur va tasavvur kabi aqliy jarayonlar rivojlanadi. Nutq rivoji maktabgacha davrda sezilarli darajada tezlashadi. Bola o'z fikrini gap orqali ifodalashga o'rganadi. So'z boyligi kengayadi, gap bilan birga bolada ijtimoiy munosabatlar ham rivojlanadi.

Emotsional va ijtimoiy rivojlanish- bu davrda bola o'z hissiyotlarini anglay boshlaydi va ularni boshqarishga harakat qiladi. O'z tengdoshlari bilan munosabat o'rnatadi, hamkorlikda o'ynashni o'rganadi

Tarbiyaviy yondashuv- tarbiyada bolaning yosh xususiyatlarini inobatga olish muhim. Bu davrda bolaning shaxsiyati shakllanadi, shu sababli unga mehribon, sabrli va izchil yondashish kerak. O'yinlar, hikoyalar va muloqot orqali tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish ayniqsa samaralidir.

Maktabgacha yosh davri bolalarning keyingi hayoti uchun poydevor bo'lib xizmat qiladi. Shu bois bu davrdagi tarbiya va rivojlanish jarayonlari chuqur e'tibor talab qiladi. Pedagoglar va ota onalar bola bilan birgalikda uning har tomonlama kamol topishiga yordam berishlari lozim.

Maktabgacha yoshdagi bolaning har tomonlama rivojlanishi uchun ota onalar, tarbiyachilar ularning yosh xususiyatlarini chuqur tushunishlari zarur. Ta'lim va tarbiya jarayonida o'yin, suhbat, ertak aytish kabi usullardan faol foydalanish tavsiya etiladi. Har bir bola individual yondashuvni talab qiladi, shuning uchun sabr-toqatli ha mehribon muhit yaratish lozim. Shuningdek,

bolalar bilan muloqotni ko'paytirish, ularning fikr va his tuyg'ulariga e'tibor berish muhim hisoblanadi. Ana shundagina bola sog'lom, bilimli va ijtimoiy faolligi yuqori shaxs bo'lib voyaga yetadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlash juda muhim va shu bilan birga juda mas'uliyatli jarayon deb o'ylayman. Chunki aynan shu davrda bola atrof-muhitni angelaydi, o'zini tutishni, muloqot qilishni, his-tuyg'ularini ifoda etishni o'rganadi. Ularning har bir harakati, savoli yoki qiziqishi — bu ichki dunyosining rivojlanayotgan belgisi hisoblanadi. Menimcha, har bir bola o'ziga xos bo'ladi, shuning uchun unga individual yondashuv bo'lishi kerak.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishida ota-onalar va pedagoglarning roli juda katta. Tarbiyaviy yondashuvlar, bola bilan doimiy aloqada bo'lish, ijobiy muhit yaratish uning rivojlanishiga bevosita ta'sir qiladi. Ota-onalar va pedagoglar bolaning his-tuyg'ularini to'g'ri anglash va unga to'g'ri javob qaytarish orqali bolaning psixologik holatini mustahkamlashadi. Shuningdek, ular bolaga jamiyatdagi ijtimoiy me'yorlarni o'rgatish, nutqini rivojlantirish va jismoniy ko'nikmalarini mustahkamlashda muhim yordamchi bo'ladilar.

Maktabgacha yoshdagi bolalar har tomonlama rivojlanishga muhtoj bo'ladi. Ularning fikrlashi, harakati va his-tuyg'ulari aynan shu davrda shakllanadi. Shuning uchun bolaga e'tiborli va mehribon munosabat zarur. To'g'ri tarbiya orqali sog'lom va aqlan yetuk avlod voyaga yetadi. Bu davrni to'g'ri boshqarish- kelajak poydevorini mustahkamlashdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qosimova, L. T. (2018). Maktabgacha ta'limda bola rivojlanishining psixologik asoslari. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi.
2. Xamraeva, N. B. (2019). Maktabgacha ta'lim va tarbiya: nazariy va amaliy asoslar. Toshkent: Ma'naviyat.
3. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.
4. Piaget, J. (1952). *The Origins of Intelligence in Children*. International Universities Press.
5. Shapovalenko, I. P. (2015). *Psixologiya razvitiya rebenka: uchebnoe posobie*. Moskva: Akademiya.
6. Erikson, E. H. (1963). *Childhood and Society*. W. W. Norton & Company
7. Tursunov, I. K. (2017). *Bolalar psixologiyasi*. Toshkent: "Fan" nashriyoti.
8. Anderson, K. (2011). *Early Childhood Development: A Multicultural Perspective*. Pearson.

9. Luria, A. R. (1979). The Working Brain: An Introduction to Neuropsychology. Basic Books.
10. Vygotsky, L. S. (2004). Sociocultural Theory and Education: The State of the Art. Cambridge University Press

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA GEYMIFIKATSIYADAN FOYDALANISH TEXNOLOGIYALARI

Suvonova Lobarxon Islom qizi,
Navoiy innovatsiyalar universiteti
Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası o`qituvchisi, (PhD)
O'zbekiston, Navoiy viloyati, Navoiy shahri
+998942822408, lisuvonova@gmail.com
Razzoqova Kumush Sherali qizi
Navoiy innovatsiyalar universiteti
Pedagogika-psixologiya yo`nalishi 5-kurs talabasi
+998 93 195 03 30

Annotatsiya: maqolada bugungi kumda ommalashayotgan geymifikatsiya haqida so`z boradi. Boshlang'ich ta'limda o`yin texnologiyalaridan foydalanish va uning o`ziga xos qulayliklari, zamonaviy o`yin trenajyorlari va ularning ahamiyati haqida fikr bildirilgan.

**Kalit so`z:** geymifikatsiya, o`yin texnologiyasi, o`yin trenajyorlari, Khooot, Quizz, Wordwall, ClassDojo, Blooket, LearningApps.

ТЕХНОЛОГИИ ИГРОФИКАЦИИ В НАЧАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация: В статье рассматривается геймификация, которая становится все более популярной сегодня. Обсуждается применение игровых технологий в начальном образовании и их уникальные преимущества, а также современные игровые тренажеры и их значение.

Ключевые слова: геймификация, игровые технологии, игровые симуляторы, Khooot, Quizz, Wordwall, ClassDojo, Blooket, LearningApps.

GAMIFICATION TECHNOLOGIES IN PRIMARY EDUCATION

Abstract: The article discusses the increasingly popular gamification. The application of game technologies in primary education and their specific advantages, as well as modern game simulators and their importance are discussed.

Keywords: gamification, game technologies, game simulators, Khooot,

Bugungi kunda ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar zamonaviy pedagogik yondashuvlardan foydalanishni talab etmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichi – bu bolalarda mustahkam bilim asoslarini shakllantirish, qiziqish va motivatsiyani rivojlantirish davridir. Shu nuqtayi nazardan qaralganda, dars jarayonida geymifikatsiya — ya'ni o'yin elementlaridan foydalanish orqali o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash, bilimlarni quvnoq va samarali tarzda egallashga erishish mumkin.

Endigina maktab ostonasiga qadam qo'ygan o'quvchidan nima istashini so'rasangiz, u o'qishdan boshqa hamma narsani istashini aytishi tabiiy. Maktabgacha ta'lim, bolalikning quvnoq, cheklovlarsiz hayot tarziga o'rganib qolgan 1-sinf o'quvchisi hattoki nima uchun dars davomida o'rnidan turib yurish, gaplashish, o'ynash mumkin emasligini yetarlicha anglamasligi mumkin. Albatta, uning uchun qolipga solingan, chegaralangan erkinlik, majburiyatlar stressni, muvaffaqiyatga erisha olmagan hollarda esa depressiyani keltirib chiqaradi. Natijada bolada o'qishga nisbatan qiziqishning so'nishi kelajakda uning yaxshi kadr, yetuk, barkamol shaxs bo'lib ulg'ayishiga jiddiy to'sqinlik qiladi. O'quvchilar uchun erkin muhit yaratishda, turli didaktik o'yinlar tashkil etish orqali ta'lim berish, dars jarayoniga noodatiy yondashish esa bunday to'siqlarni olib tashlaydi.

O'quv muhitida geymifikatsiyadan foydalanishning o'ziga xos xususiyatlari mavjud bo'lib, geymifikatsiya bir nechta pedagogik, kommunikativ shart-sharoitlar hamda tamoyillarga amal qilingan taqdiridagina ta'lim jarayoniga joriy etilishi va o'qitish-o'rgatishda yuqori natijalarga olib kelishi mumkin. Asosan, ta'lim muhitida o'yinlarni qo'llash uch usulda amalga oshiriladi:

- o'yinda tajriba ballarini olish uchun reytinglarni adaptatsiyalash;
- auditoriyada muloqot-munosabatlar muhitini o'zgartirish;
- auditoriyada odatiy tashkil etilgan dars tuzilishini o'zgartirish;

Geymifikatsiya ta'limda yangicha yondashuv sifatida bolalarning tabiiy qiziqishlariga mos keladi, chunki o'yin bolalar hayotining ajralmas qismidir. O'yin orqali o'qitish nafaqat bilim berish, balki tarbiyaviy, psixologik va ijtimoiy jihatdan ham o'quvchilarni rivojlantiradi. Ayniqsa, boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun darsda o'yinli faoliyat orqali mustahkam motivatsiya hosil qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Geymifikatsiyaning samaradorligi bir necha ilmiy-nazariy yondashuvlar bilan asoslash mumkin:

- **Motivatsiya nazariyasi**— bu nazariyada ichki motivatsiya, ya'ni

o'quvchining o'z istagi bilan bilim olishga intilishida asosiy rol o'ynaydi. Geymifikatsiya o'quvchidagi mazkur ichki motivatsiyani faollashtiradi.

- **Sotsiokultural nazariya**– bola ta'lim olish jarayonida o'ziga tanish bo'lgan muhitda ya'ni qulay muhitda samarali o'sadi. Geymifikatsiya orqali bu jarayon ijtimoiy hamkorlik asosida sodir bo'ladi.
- **Konstruktivizm**– bu yondashuv R.Piaje tomonidan yoqlangan bo'lib, unda bola o'z tajribasi asosida bilimlarni hosil qiladi. Ya'ni o'quvchi bilimlarni tayyor holda emas, o'zi mustaqil ravishda amalga oshirgan tajribalardan xulosa sifatida hosil qiladi. Geymifikatsiya orqali bola faol amaliyotda ishtirok etadi va tajriba orttiradi.

Behavioristik yondashuv – mukofotlash va jazolash orqali o'quvchini boshqarish mumkinligi asoslanadi. Geymifikatsiyada mukofotlash komponenti bu yondashuv bilan uyg'unlashadi.

Zamonaviy ta'lim tizimi o'quvchilarni bilim oluvchi passiv ishtirokchidan, dars jarayonining faol subyektiga aylantirishga intilmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichi bu jarayonda muhim ahamiyatga ega bo'lib, ushbu davrda o'quvchilarning o'qishga bo'lgan qiziqishini oshirish, o'rganishga ichki ehtiyoj uyg'otish muhim vazifalardan biridir. Bu borada ta'limda geymifikatsiyadan foydalanish samarali pedagogik vosita sifatida ajralib turadi. Boshlang'ich ta'limda geymifikatsiyadan foydalanish nafaqat darsni yanada qiziqarli qilish, balki o'quvchilarning bilim, ko'nikma va kompetensiyalarini samarali shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

O'yin trenajyorlarining asosiy xususiyatlarining xususiyatlari sifatida quyidagilarni keltirishimiz mumkin:

1. *Interaktivlik*- o'yin trenajyorlarida o'quvchilar faol ishtirok etishadi, masalan, turli topshiriqlarni bajarish, savollarga javob berish, o'yin jarayonini o'zgartirish orqali o'z bilimlarini sinovdan o'tkazadilar. Bu ularning e'tiborini saqlab qoladi va o'rganishga bo'lgan motivatsiyani oshiradi.
2. *Raqobat va rag'batlantirish*- o'yin elementlaridan foydalanish orqali o'quvchilar raqobatlashadi. Masalan, ball to'plash, darajalarni oshirish, eng yaxshi natijalarni ko'rsatish orqali o'quvchilar o'zlarini sinashadi. Bu esa bilim olish jarayonini yanada qiziqarli va motivatsion qiladi.
3. *Ko'ngilocharlik va o'rgatishning uyg'unligi*- o'yin trenajyorlari ta'limni qiziqarli va zavqli qilish uchun turli o'yin usullarini o'z ichiga oladi. O'quvchilar o'rganish jarayonida xato qilishdan qo'rqmaydilar, chunki o'yin shaklida har bir muvaffaqiyatsizlik o'rganishning bir qismi sifatida qabul qilinadi.
4. *Tayyorlanish va tekshirish imkoniyati*- trenajyorlar o'quvchilarga o'qilgan materialni qayta ko'rib chiqish, mashq qilish va mustahkamlash imkoniyatini

beradi. Bundan tashqari, o'qituvchi o'quvchilarni nazorat qilish va baholashda aniq va tezkor natijalar oladi.

5. *Kompleks yondashuv*- o'yin trenajyorlari ko'pincha turli darajadagi o'quvchilar uchun mo'ljallangan bo'lib, ularni o'rganish tezligiga qarab moslashtirish imkonini beradi. Har bir o'quvchi o'z darajasiga mos ravishda ishlaydi va o'z bilimini yanada chuqurlashtiradi.

Kahoot! — bu o'yin tarzidagi viktorinalar (quiz) yaratish va ularni darsda real vaqt rejimida o'tkazish uchun mo'ljallangan bepul onlayn platforma. O'qituvchi tomonidan tuzilgan savollarga o'quvchilar mobil telefon, planshet yoki kompyuter orqali javob beradi.

Quizizz – o'quvchilarga testlar va mashqlarni o'z qurilmalarida mustaqil bajarishga imkon beruvchi geymifikatsiyalashgan onlayn platforma. Har bir savoldan so'ng javoblar ko'rsatiladi va izohlar beriladi.

Wordwall — bu o'yin asosidagi topshiriqlarni yaratish va foydalanish imkonini beruvchi interaktiv platforma. Bu yerda turli o'yinlar (aylantirish, juftlashtirish, bo'shliqni to'ldirish) yaratish mumkin.

ClassDojo – sinfda ijobiy xulq-atvor va darsdagi faollikni baholash uchun mo'ljallangan raqamli trenajyor. O'quvchilarga ball berish orqali rag'batlantirish tizimi mavjud bo'lib, bunda har bir o'quvchining o'z profili bo'ladi. Faol ishtirokchilar ball oladi (masalan: "Savolga javob berdi" – +1 ball). Ushbu trenajyor orqali ota-onalar ham o'z farzandining faollik darajasini kuzatib borishi mumkin.

Blooket — sarguzashtli o'yin shaklidagi testlar asosida ishlaydigan interaktiv trenajyor. Har bir test o'yinga aylantiriladi va o'quvchi ball to'plash orqali yutuqqa erishadi. Bunda turli o'yin rejimlari mavjud. Masalan, "Gold Quest", "Tower", "Racing". Savollarga to'g'ri javob berilganda yutuq olish imkoniyati paydo bo'ladi. Shu bilan birga bu trenajyorda qiziqarli grafika va musobaqa muhiti mavjud.

LearningApps – interaktiv, multimedia asosida tayyorlangan topshiriq va o'yinlar platformasi. O'qituvchi mavjud shablonlardan foydalanib o'ziga mos topshiriq yaratadi. Bunda o'quvchilar so'zlar juftini topish, savol-javob, rasm ostiga yozishga doir topshiriqlarni, bir necha tilda ishlashni (lug'at bilan ishlash) hamda mavzuga mos bo'lgan rasmlar bilan ishlashni o'rganishadi.

O'yin trenajyorlari — bu o'quvchilarga ta'lim jarayonida o'rganish va bilimni mustahkamlash imkonini beruvchi, o'yin shaklida tashkil etilgan interaktiv dasturlar va platformalardir. Ular o'quvchilarning faolligini oshirish, yangi bilimlarni o'rganish, amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish, shu bilan birga o'rganishni qiziqarli va motivatsion qilishga qaratilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. N.Xujaev va boshqalar. "Pedagogika asoslari" Toshkent, "TDIU" 2003yil.
2. Z.Mavlonova va boshqalar. "Pedagogika" Toshkent 2003 yil.
3. V.F. Matveyev. Meditsina psixologiyasi, etikasi va deontologiyasi asoslari. T., Abu Ali ibn Sino nomidagi nashriyot, 1991.

O'QUVCHILARDA TOLERANTLIKNI SHAKLLANTIRISHNING BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI.

NavDU mustaqil tadqiqotchisi
Suvonova Sevara Asliddin qizi.
g-mail: sevarasuvonova96@gmail.com
+998997592524

Annotatsiya: ushbu maqolada tolerantlik tushunchasining o'ziga xosligi, uning aksiologik qadriyatlar tizimidagi o'rnini haqida yoritib o'tadi. Xususan, ushbu qadriyatni yosh avlod ongiga ya'ni, o'smirlik davri egalariga singdirish yo'llarini pedagogik jihatlarini aks ettiradi.

Kalit so'zlari: qadriyat, "Taraqqiyot strategiyasi", Konstitutsiya, oilaviy qadriyat, shaxs, ijtimoiy muhit.

ЗНАЧЕНИЕ ФОРМИРОВАНИЯ ТОЛЕРАНТНОСТИ У СТУДЕНТОВ СОВРЕМЕННО.

Аннотация: В статье рассматривается уникальность понятия толерантности и его место в системе аксиологических ценностей. В частности, отражены педагогические аспекты формирования этой ценности в сознании подрастающего поколения, то есть подростков.

Ключевые слова: ценность, «Стратегия развития», Конституция, семейная ценность, личность, социальная среда.

THE IMPORTANCE OF FORMING TOLERANCE IN STUDENTS TODAY.

Abstract: this article discusses the uniqueness of the concept of tolerance, its place in the system of axiological values. In particular, it reflects the pedagogical aspects of the ways to instill this value in the minds of the younger generation, that is, in adolescence.

Keywords: value, "Development Strategy", Constitution, family value, personality, social environment.

Har bir shaxs oilada shakllanadi. Oila an'analari va qadriyatlari shaxsning ijtimoiy dunyoqarashining shakllanishi uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Shu

nuqtai nazardan, oilaning ijtimoiy funksionalligiga bo'lgan zamonaviy talab ortib boradi. Bugungi kunda oila - ijtimoiy faol shaxs shakllanishi uchun mutanosib pedagogik poligon vazifasini o'tamoqda. Tolerantlik tafakkuri ham ilk bor oilada shakllantiriladi, ona suti bilan go'dak tafakkuriga singdiriladi. Boshqacha qilib aytganda, insonning qadriyatlar darajasi uning oilaviy tarbiyadagi o'rni bilan belgilanadi. Yoshlarda xususan, o'smir yoshdagi o'quvchilar ijtimoiylashuv jarayoniga kirishar ekan, etnik qarashlari, e'tiqodi asosida insonlarga munosabatda bo'ladi. Shu o'rinda insoniylik xislatini anglashda tolerantlik, insonlarga bag'rikenglik tamoyillari asosida yo'naltirishi ham muhimdir. Globalizatsiya va jamiyatda yuz berayotgan ijtimoiy o'zgarishlar sharoitida ta'lim-tarbiya tizimi oldida yangi vazifalar paydo bo'lmoqda. Ulardan biri — bu o'quvchilarda tolerantlik, ya'ni bag'rikenglik, sabr-toqat va boshqalarning fikrini hurmat qilish madaniyatini shakllantirishdir. Tolerantlik bugungi demokratik jamiyatda muhim ahamiyatga ega bo'lib, yosh avlodning fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Tolerantlik (lotincha *tolerare* — “chidash”, “bag'rikeng bo'lish”) — bu boshqa insonlarning shaxsiyati, fikri, e'tiqodi, irqi, dini, madaniyati va turmush tarziga nisbatan sabrli va hurmatli munosabatni anglatadi.

Pedagogik nuqtai nazardan tolerantlik quyidagi jihatlarni o'z ichiga oladi:

- shaxslararo munosabatlarda empatiya va hamdardlik ko'rsatish;
- turli ijtimoiy va madaniy guruhlariga nisbatan hurmatli yondashuv;
- mojaro va nizolarni tinch yo'l bilan hal qilishga intilish;
- inson huquqlari va erkinliklarini qadrlash.

Tolerantlik tarbiyasi, ayniqsa, maktab yoshidagi bolalar orasida barvaqt boshlanishi zarur. Bu yoshda ular jamiyatga moslashadi, ijtimoiy normalarni o'zlashtiradi va o'z “men”ini shakllantiradi. O'smirlik davrida bag'rikenglikni tarbiyalashga alohida e'tibor qaratish lozim, chunki hayotning ushbu davrida shaxsning o'zini o'zi anglashi, shuningdek, u bilan bog'liq jarayonlar sodir bo'ladi: o'zini o'zi aniqlash va o'zini o'zi qadrlash. Ushbu neoplazmalarning butun majmuasi o'smirinni boshqalarning tajribalariga nisbatan sezgir qiladi. O'smirlarda empatiya darajasi keskin oshadi. Xususan, G. U. Soldatovanning so'zlariga ko'ra, "o'smirlik insonning psixosotsial rivojlanishidagi eng muhim davrdir. O'smir endi bola emas, lekin hali kattalar emas. U kattalar hayotiga faol jalb qilinadi, o'ziga xosligini shakllantiradi, turli xil ijtimoiy rollarni o'zlashtiradi. Uning global hayotiy yo'nalishi uning butun dunyoga, o'ziga va bu dunyodagi boshqalarga qanday munosabatda bo'lishiga bog'liq.[1] O'smir bolalar psixologiyasini o'rganayotganda, ma'lum bir yoshdagi bolani ijtimoiylashtirish jarayonining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish kerak, chunki aynan ijtimoiy

ziddiyat va o'spirinlik davri "bo'ron va hujum davri" deb nomlanadi. Zamonaviy o'spirinni sotsializatsiya qilishdagi qiyinchiliklarni mahalliy mualliflar bugungi kunda ijtimoiy o'zgarishlar bolaning moslashish qobiliyatidan ancha tezroq sodir bo'lishi bilan bog'laydilar, bunda zo'rg'a olingan tajriba ijtimoiy amaliyotda qabul qilinishi mumkin emas va o'rganilgan me'yorlar nafaqat navigatsiya qilishga yordam bermaydi, balki aksincha qayta ko'rib chiqiladi.[2] Tolerantlikning me'yoriy hujjatlarda ham qonuniy tasdig'i bo'lib xususan, mamlakatimiz prezidenti Sh.Mirziyoyev 2022 yil dekabrda O'zbekiston Respublikasi Parlamentiga Murojaatnomasida kirib kelayotgan 2023-yilni «Insonni ulug'lash va sifatli ta'lim» yili deb e'lon qilinishi, shuningdek, murojaatnomada «Millati, tili va dinidan qat'iy nazar, O'zbekistonni o'zining vatani deb biladigan, uning ravnaqi uchun hissa qo'shib kelayotgan har bir fuqaro bundan buyon ham davlatimiz va jamiyatimizning e'tibori va ardog'ida bo'ladi»⁶ deb bildirgan fikrlari davlatimizda tolerantlik siyosati bugun har qachongidan ham aktuallashtirilganligini ko'rsatib turibdi. 28.01.2022 yildagi PF 60-son O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «2022 — 2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida» Farmonidagi

- 70-maqсад: «Yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirish. Yoshlarni vatanparvarlik, fuqarolik tuyg'usi, sotsial tolerantlik, qonunlarga, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida, zararli ta'sirlar va oqimlarga qarshi tura oladigan, hayotga bo'lgan qat'iy ishonch va qarashlarga ega shaxs sifatida tarbiyalash»;
- 74-maqсад: «Jamiyatda ilatlararo totuvlik va dinlararo sotsial tolerantlik muhitini mustahkamlash». Turli millat yoshlari uchun qo'shimcha qulay shart-sharoitlar yaratish, ularda fuqarolik burchini anglash, vatanparvarlik, sotsial tolerantlikka asoslangan millatlararo muomala madaniyatini yuksaltirish kabilar belgilab qo'yilgan.⁷ O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 2 bo'lim, 5 bob, 19-moddasida «O'zbekiston Respublikasida insonning huquq va erkinliklari xalqaro huquqning umume'tirof etilgan normalariga binoan hamda ushbu Konstitutsiyaga muvofiq e'tirof etiladi va kafolatlanadi. Inson huquq va erkinliklari har kimga tug'ilganidan boshlab tegishli bo'ladi. O'zbekiston Respublikasida barcha fuqarolar bir xil huquq va erkinliklarga ega bo'lib, jinsi,

⁶ Mirziyoyev Sh.M O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasi (2022 yil 20 dekabr) 16 ноября - Международный день толерантности// Нарконет: популярный журнал.-2017.- №12.-С.3.- (Памятка).

⁷ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni, 2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan yangi o'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida

irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e'tiqodi, shaxsi va ijtimoiy mavqeyidan qat'i nazar, qonun oldida tengdirlar. Imtiyozlar faqat qonunga muvofiq belgilanadi va ijtimoiy adolat prinsiplariga mos bo'lishi shart»[3] deb belgilab qo'yilganligi ham jamiyatning har bir a'zosidan insonlarni sevish, qadrlash, g'amxo'rlik ko'rsatishi, ularga ijobiy munosabatda bo'lishlari kerakligini vazifa sifatida yuklaydi. Bundan tashqari insoning qadr-qimmati, insoniylik munosabatlarni huquqiy normalarini o'z ichiga olgan bo'lib, Xususan, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 2 bo'lim, 7 bob, 26-moddasida ham "Insonning sha'ni va qadr-qimmati daxlsizdir. Hech narsa ularni kamsitish uchun asos bo'lishi mumkin emas. Hech kim qiynoqqa solinishi, zo'ravonlikka, boshqa shafqatsiz, g'ayriinsoniy yoki inson qadr-qimmatini kamsituvchi muomalaga yoxud jazoga duchor etilishi mumkin emas. Hech kimda uning roziligisiz tibbiy va ilmiy tajribalar o'tkazilishi mumkin emas" kabi jihatlar ham qonun bilan tasdiqlanadi. [4]

O'quvchilarda tolerantlikni shakllantirishning asosiy yo'nalishlari

1. Tarix va madaniyat asosida tarbiya

O'quvchilarga turli xalqlarning madaniy merosi, diniy qadriyatlari, urf-odatlar haqida bilim berish orqali ular dunyoga ochiqroq bo'lib boradilar. Madaniyatlararo taqqoslash orqali bag'rikenglik g'oyalari shakllanadi.

2. Fikrlar xilma-xilligiga hurmatni o'rgatish

Dars jarayonlarida o'quvchilarni o'z fikrini erkin ifodalashga undash bilan birga, boshqalarning fikrini eshitish va tushunishga o'rgatish lozim. Bahs va munozaralarda madaniyatli muloqotga e'tibor qaratish muhim.

3. Tarixiy adolat va inson huquqlarini o'rgatish

Tolerantlikni rivojlantirish uchun inson huquqlari, erkinliklar va adolat to'g'risida darslar, tarbiyaviy soatlar tashkil etilishi zarur.

4. Tarbiyaviy tadbirlar va loyiha ishlari

"Bag'rikenglik haftaligi", "Madaniyatlar do'stligi kuni" kabi tadbirlar orqali o'quvchilarda turli madaniyatlar va fikrlarga nisbatan qiziqish va hurmat uyg'otiladi.

Tolerantlikning shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar

Ichki omillar	Tashqi omillar
Shaxsiy tarbiya, oiladagi munosabatlar	Maktab muhitidagi o'zaro munosabatlar
Psixologik holat, o'zini anglash darajasi	Jamiyatdagi siyosiy, ijtimoiy va madaniy muhit
Aqliy va axloqiy rivojlanish darajasi	OAV (televideniye, internet, ijtimoiy tarmoqlar) ta'siri

Bu ijtmoyiy sotsial jarayonda oila ijtimoiy institutlar orasidagi eng muhim bo'lgan bo'g'inlardan biri hisoblanaadi. Oila farzand ulg'ayadi, kamol topadi, shuningdek, oila a'zolaridan yaxshi va yomon xulq-atvorlarni egallab boradi. Bu xulq-atvorlar orasida insoniylik, hurmat, bir-biriga nisbatan mehrli va bag'rikeng munosabatlar ham shu qatorda o'rin egallaydi. Oilada olingan odat va an'analar keying ta'lim dargohlarda yanada mustahkamlanadi. Ijtmoyiy muhitdagi o'quvchilar bilan munosabatlarda kommunikativ aloqa yo'li yanada yaxshilanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Солдато́ва, Г. У. До́верие и толе́рантность: существуют ли границы? [Текст] / Г. У. Солдатов // Межкультурный диалог: исследования и практика. – Москва: Центр СМИ МГУ им. М.В. Ломоносова, 2004. – С. 47.
2. Ищенко, Ю. А. Толерантность как философско-мировоззренческая проблема [Текст] / Ю. А. Ищенко // Философская и социологическая мысль. – 1990. – № 4. – С. 48-60.
3. Mirziyoyev Sh.M O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasi (2022 yil 20 dekabr) 16 ноябрь - Международный день толерантности// Нарконет: популярный журнал.- 2017.-№12.-С.3.-(Памятка).
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni, 2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan yangi o'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida
5. O'zbekiston Respublikasi yangi tahrirdagi Konstitutsiyasi 2- bo'lim. "Inson va fuqarolarning asosiy huquqlari, erkinliklari va burchlari" 30.04.2023y 6b
6. O'zbekiston Respublikasi yangi tahrirdagi Konstitutsiyasi 2- bo'lim. "Inson va fuqarolarning asosiy huquqlari, erkinliklari va burchlari" 30.04.2023y 3-5b

**MEDIATA'LIM VOSITALARIDAN FOYDALANIB BO'LAJAK
O'QITUVCHILARNING KASBIY KOMPETENTLIGINI
RIVOJLANTIRISH**

Sabiroba Gulmira Sadiq qizi
Buxoro pedagogika instituti
magistranti
+99893883738

gulmirasabirova1996@gmail.com

O'zbekiston, Navoiy viloyati, Navoi shahri

Annotatsiya: Ushbu maqolada mediataʼlim vositalaridan samarali foydalanish orqali boʻlajak oʻqituvchilarning kasbiy kompetentligini shakllantirish va rivojlantirish masalasi yoritilgan. Zamonaviy raqamli vositalar orqali oʻqituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki axborotni tahlil qiluvchi, tanqidiy fikrlovchi va texnologik savodli shaxs sifatida rivojlanishi mumkinligi asoslangan. Maqolada mediataʼlim resurslarining turlari, ularning amaliy ahamiyati va taʼlim samaradorligiga taʼsiri haqida tahliliy fikrlar bildirilgan.

Kalit soʻzlar: mediataʼlim, raqamli vositalar, kasbiy kompetentlik, oʻqituvchi tayyorlash, zamonaviy taʼlim.

РАЗВИТИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ МЕДИАОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ИНСТРУМЕНТОВ

Аннотация: В данной статье рассматривается вопрос формирования и развития профессиональной компетентности будущих учителей посредством эффективного использования средств медиаобразования. Обосновано, что цифровые инструменты позволяют будущему педагогу не только передавать знания, но и становиться аналитически мыслящей и технологически грамотной личностью. Представлен анализ типов медиаресурсов, их практического значения и влияния на эффективность образования.

Ключевые слова: медиаобразование, цифровые средства, профессиональная компетентность, подготовка учителей, современное образование.

DEVELOPING THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS USING MEDIA EDUCATIONAL TOOLS

Annotation: This article discusses the development of pre-service teachers' professional competence through the effective use of media education tools. It is argued that modern digital resources help future educators not only deliver content but also grow as analytical, critical-thinking, and tech-savvy individuals. The paper analyzes types of media resources, their practical applications, and their impact on educational effectiveness.

Keywords: media education, diital tools, professional competence, teacher training, modern education.

KIRISH: XXI asrda taʼlim tizimi ilgari tasavvur qilib boʻlmaydigan darajada oʻzgarib bormoqda. Raqamli texnologiyalar, axborot vositalari, sunʼiy intellekt va ommaviy ochiq onlayn kurslar (MOOC) kabi yangiliklar oʻquv jarayonining barcha bosqichlariga kirib keldi. Ayniqsa, zamonaviy oʻqituvchi uchun bu oʻzgarishlar nafaqat imkoniyat, balki zarurat sifatida namoyon

bo'lmogda. Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy shakllanishida mediata'lim vositalaridan samarali foydalanish, ularning raqobatbardosh, texnologik tafakkurga ega va zamon talablariga mos shaxs sifatida rivojlanishiga xizmat qiladi. Mediata'lim – bu ta'lim jarayonida ommaviy axborot vositalari, raqamli texnologiyalar, multimediya resurslari va boshqa interaktiv vositalardan foydalanish orqali o'quvchi va o'qituvchi o'rtasidagi axborot almashinuvini interaktiv va samarali tashkil etishga qaratilgan yondashuvdir. Mediata'lim vositalari o'quv jarayonining faollashtiruvchi mexanizmi sifatida o'zini ko'rsatmogda: u o'quvchining motivatsiyasini oshiradi, darsni jonli va vizual qiladi, mustaqil fikrlashni rivojlantiradi, o'qituvchining esa kasbiy salohiyatini kengaytiradi.

Bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda mediata'lim vositalaridan foydalanish, ularning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda quyidagi jihatlar bo'yicha katta ahamiyatga ega:

Axborotni saralash, tahlil qilish va qayta ishlash ko'nikmalarini shakllantiradi; Texnologik savodxonlikni oshiradi; O'z fikrini multimedia vositalari orqali aniq ifodalash imkonini beradi; O'quvchini faollashtiradigan, tanqidiy va ijodiy fikrlashga undaydigan dars metodikasini qo'llashga yordam beradi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 6-apreldagi PQ–5052-sonli qarorida ta'lim tizimiga raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, pedagoglarni AKTdan foydalanish bo'yicha doimiy o'qitish vazifalari ham bevosita mediata'limning ahamiyatini tasdiqlaydi. Shunday qilib, ushbu maqola doirasida mediata'lim vositalarining turlari, ularning kasbiy kompetentlikka ta'siri, amaliy misollar va ularni tatbiq etishda uchraydigan muammolar va yechimlar keng yoritiladi.

ASOSIY QISM

1. Mediata'lim vositalari va ularning turlari Zamonaviy ta'lim vositalari texnologik jihatdan boyib bordi. Mediata'lim vositalari deb atalayotgan vositalar quyidagi yo'nalishlarda faoliyat yuritadi:

1. Axborot vositalari: Yangilik portallari, ensiklopediyalar (Wikipedia, Britannica), ilmiy maqola bazalari (Google Scholar, ResearchGate);
2. Ta'limiy platformalar: Moodle, Google Classroom, Edmodo, Khan Academy;
3. Kommunikatsion vositalar: Telegram, WhatsApp, Zoom, Microsoft Teams;
4. Interaktiv xizmatlar: Mentimeter, Padlet, Nearpod, Kahoot;
5. Vizual va multimedia vositalari: Canva, Prezi, Genially, YouTube;
6. Virtual muhitlar: Simulatsiya laboratoriyalari (PhET), VR o'quv dasturlari.

Bu vositalar yordamida o'quv jarayoni faollashtiriladi, vizual, eshituv va kinestetik o'quvchilar uchun mos interaktiv metodlar ishlab chiqiladi.

2. Mediata'lim vositalarining kasbiy kompetentlikka ta'siri

Kasbiy kompetentlik — bu o'qituvchining kasbga oid bilim, ko'nikma va malakalarning uyg'unlashgan tizimidir. Mediata'lim vositalari ushbu kompetentlikni quyidagi yo'nalishlarda mustahkamlaydi: Axborot-kommunikatsion kompetensiya: axborotlarni izlash, saralash, texnik vositalardan foydalanish ko'nikmalarini rivojlantiradi; Didaktik kompetensiya: turli dars turlari uchun mos o'qitish strategiyalarini ishlab chiqish imkonini beradi; Ijodiy kompetensiya: o'ziga xos yondashuvlar, yangi uslublar va texnikalarni ishlab chiqish salohiyatini kuchaytiradi;

Refleksiv kompetensiya: o'z faoliyatini baholay olish, tanqidiy tahlil qilish va takomillashtirishga imkon beradi.

Shuningdek, interaktiv testlar, animatsiyalar, video-darslar va audio resurslar dars jarayonining sifatini va samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

3. Amaliy misollar va pedagogik yondashuvlar

Bo'lajak o'qituvchilar quyidagi tarzda mediata'lim vositalarini amaliyotga tatbiq etmoqda: O'z mustaqil video darslarini tayyorlash va tahlil qilish (YouTube yoki Loom orqali); Online quizlar tuzish orqali bilimni baholash (Kahoot, Quizizz); Canva orqali infografika va vizual materiallar yaratish; Google Forms yordamida tezkor baholashni tashkil etish; Jamboard va Padlet orqali birgalikdagi loyiha ishlarini yuritish. Bu misollar talabalarda metodik moslashuvchanlikni, zamonaviy vositalardan foydalana olishni, o'z ta'lim jarayonini mustaqil loyihalashtirishni o'rgatadi.

4. Mediata'limni tatbiq etishda muammolar va ularni hal etish yo'llari
Mediata'lim vositalarini ta'lim jarayoniga joriy qilishda ko'plab imkoniyatlar bilan bir qatorda qator muammolar ham kuzatiladi. Bu muammolar texnik, tashkiliy, metodik va psixologik to'siqlar sifatida namoyon bo'ladi.

Asosiy muammolar:

1. Texnik jihozlanish darajasining pastligi: Ayrim ta'lim muassasalarida internet tezligi past, zamonaviy kompyuterlar, interaktiv doskalar yetarli emas.
2. O'qituvchilarning raqamli savodxonligi yetarli emas: Ko'plab bo'lajak o'qituvchilar zamonaviy ilovalar, platformalar va resurslardan to'liq foydalana olishmaydi.
3. Mediata'lim bo'yicha metodik bazaning zaifligi: O'quv dasturlar va o'quv-metodik qo'llanmalar hali ham an'anaviy darslarga asoslangan.
4. Tashabbus yetishmasligi: O'qituvchilar va talabalar orasida yangi vositalarni o'zlashtirishga bo'lgan ishtiyoq yetarli emas.

5. Yuqori yuklama va vaqt tanqisligi: Bo'lajak o'qituvchilar ko'plab nazariy yuklama ostida yangi texnologiyalarni mustaqil o'rganishga vaqt topa olishmaydi.

Yechimlar:

Pedagogik kadrlar tayyorlovchi oliy o'quv yurtlarida "Mediata'lim metodikasi" degan fan joriy etilishi; Texnik infratuzilmani takomillashtirish bo'yicha davlat dasturlarini kengaytirish; Amaliy ustaxonalar, tajriba almashish forumlari va onlayn vebinarlar tashkil etish; Tajriba almashish uchun "mentor-tizim" asosida ilg'or talabalar va o'qituvchilarni bog'lash; Har bir fan bo'yicha raqamli resurslar katalogi va video kutubxonalarni yaratish; Grantlar va startap loyihalar orqali talabalarni innovatsion resurslar ishlab chiqishga jalb qilish. Bu yechimlar orqali muammolar tizimli va strategik tarzda bartaraf etilishi mumkin.

5. Mediata'lim vositalari yordamida kompetentlik yondashuvining rivoji. Bugungi kunda ta'limning asosiy yondashuvlaridan biri bu kompetentlikka yo'naltirilgan ta'limdir. Mediata'lim vositalari aynan shu yondashuvning samarali vositasidir.

Raqamli texnologiyalar orqali quyidagi kompetensiyalar shakllanadi: Axborot kompetensiyasi: o'quvchi va o'qituvchi katta hajmdagi ma'lumotlar ichida keraklisini ajratib olishni, uni tahlil qilishni o'rganadi. Kommunikativ kompetensiya: onlayn muloqot, guruhda ishlash, taqdimot qilish ko'nikmalari rivojlanadi. Muammo yechish kompetensiyasi: darsda yuzaga keladigan noan'anaviy vaziyatlarni mediata'lim orqali samarali hal qilish imkoniyati paydo bo'ladi. Ijodiy kompetensiya: o'quvchi va o'qituvchilar darsni o'zlari loyihalashadi, vizual va media kontentlar yaratishadi. Shu tariqa, mediata'lim vositalari nafaqat o'qituvchining bilim doirasini kengaytiradi, balki uning pedagogik faoliyatini zamonaviy talablarga moslashtirishga xizmat qiladi.

XULOSA

Yuqoridagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, mediata'lim vositalaridan samarali foydalanish zamonaviy o'qituvchining kasbiy kompetentligini shakllantirishda ajralmas vositadir. Bu vositalar pedagogning texnologik savodxonligini oshiradi, dars jarayonini jonlantiradi, o'quvchilarda mustaqil fikrlash va kreativ yondashuvni rivojlantiradi. Bo'lajak o'qituvchi mediata'lim vositalarini to'g'ri tanlab, ulardan maqsadli foydalanishni o'rgansa, u zamonaviy ta'lim sohasining faol va yetuk ishtirokchisiga aylanadi. Shu boisdan, pedagogik ta'lim tizimi mediata'limni o'rgatish, uni amaliyotga tatbiq qilish va uni rivojlantirishni o'zining strategik vazifalaridan biri sifatida belgilashi lozim. Mediata'limga asoslangan kasbiy tayyorgarlik nafaqat kasbiy kompetensiyalarni, balki

pedagogik madaniyatni, axborot xavfsizligi madaniyatini, doimiy rivojlanish madaniyatini ham shakllantiradi. Demak, bu yondashuv pedagogikaning yangi davriga ochilgan eshikdir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Xusanov, R. Raqamli ta'lim texnologiyalari. – Toshkent: Innovatsiya, 2021.
2. Qodirova, D. Mediata'lim asoslari. – Samarqand: Zarafshon, 2022.
3. Isroilova, G. Kasbiy kompetentlikni rivojlantirishda AKT roli. – Namangan: Ilm ziyo, 2023.
4. UNESCO. Media and Information Literacy Curriculum for Teachers. – 2011.
5. Anderson, T. The Theory and Practice of Online Learning. – Athabasca University, 2008.
6. Selwyn, N. Education and Technology: Key Issues and Debates. – Bloomsbury, 2016.
7. Shonazarov, B. Raqamli ta'lim va boshqaruv kompetensiyalari. – Nukus: Qaraqalpaq nashriyoti, 2023.
8. Karimova, M. R. Pedagogik innovatsiyalar va AKT. – Buxoro: Ilm ziyo, 2022.
9. Xudoyberganova, D. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2021.
10. Khutorskoy, A.V. Kompetentnostnyy podkhod v obrazovanii. – Moskva: ISMO RAO, 2013.
11. Zokirova, M. Innovatsion yondashuvlar asosida pedagog tayyorlash. – Buxoro, 2022.

ZAMONAVIY TA'LIMDA INTEGRASIYA JARAYONLARI

Abdullayeva Zahira Bahodirovna
Navoiy innovatsiyalar universiteti
Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası o'qituvchisi,
+998975583231,
E-mail: abdullaevazahira444@gmail.com
O'zbekiston, Navoiy viloyati, Navoiy shahri

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy ta'lim tizimida integratsiya jarayonlarining ahamiyati va ularning inson kapitali rivojidagi o'rni tahlil qilinadi. Integratsiya tushunchasi fanlararo bog'liqlik, o'qitish metodlarining uyg'unligi va ta'lim mazmunining yagona maqsad sari yo'naltirilishini anglatadi.

Shu bilan birga, maqolada integrativ yondashuvlarning falsafiy, pedagogik va amaliy jihatlarini yoritilib, mashhur olimlarning qarashlari asosida ta'limda fanlararo integratsiyaning dolzarbligi ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: Integratsiya, zamonaviy ta'lim, fanlararo aloqalar, pedagogika, innovatsiya, inson kapitali, tizimli yondashuv.

ПРОЦЕССЫ ИНТЕГРАЦИИ В СОВРЕМЕННОМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация: В статье рассматриваются процессы интеграции в современной системе образования и их значение для развития человеческого капитала. Под интеграцией понимается междисциплинарная связь, синтез методов обучения и организация образовательного содержания вокруг единой цели. Также анализируются философские, педагогические и практические аспекты интегративного подхода, раскрывается актуальность междисциплинарной интеграции на основе взглядов известных ученых.

Ключевые слова: Интеграция, современное образование, междисциплинарные связи, педагогика, инновации, человеческий капитал, системный подход.

INTEGRATION PROCESSES IN MODERN EDUCATION

Annotation: This article analyzes the significance of integration processes in modern education and their role in the development of human capital. Integration is understood as interdisciplinary connection, the harmonization of teaching methods, and the organization of educational content around a unified goal. The article also explores philosophical, pedagogical, and practical aspects of the integrative approach, highlighting the relevance of interdisciplinary integration based on the views of prominent scholars.

Keywords: Integration, modern education, interdisciplinary links, pedagogy, innovation, human capital, systemic approach.

Inson kapitali taraqqiyotining asosiy poydevori sifatida ta'lim tizimi jamiyatining barcha sohalaridagi o'zgarishlarga mos ravishda rivojlanmoqda. Bu jarayonda ta'limning integrasiyalashuvi alohida ahamiyat kasb etadi. Integratsiya – bu fanlararo bog'lanish, o'qitish metodlarini uyg'unlashtirish, ta'lim mazmunini yagona maqsad atrofida tashkil etish demkdir.

Ta'lim tizimida integratsiya jarayonlarini qo'llash muammosining dolzarbligi jamiyat tomonidan ta'limga qo'yiladigan zamonaviy talablar bilan belgilanadi, ushbu jarayonda zamonaviy ta'lim tizimining turli vazifalari hal qilinib, bulajak mutaxassisning shakllanishiga yordam beradi.

Ta'lim bilimlariga to'xtaladigan bo'lsak, shuni ta'kidlash kerakki, zamonaviy ta'limning barcha yo'nalishlaridagi innovatsiyalar sifatida integrativ jarayonlar tafakkurning texnokratik uslubini yengib o'tishga, ta'lim faoliyati

sub'ektining shaxsiy munosabatini o'zgartirishga, mas'uliyatli va mustaqil qarorlar qabul qilishga qaratilgan.

- falsafiy, sotsiologik va madaniy jihatlarida yaxlit integrativ dunyoqarashning kategorik tuzilmalarini tahlil qilish bo'yicha (L.S.Vygotskiy, B.M.Kedrov, I.S.Kon, A.N.Leontiev, A.Mead, J.Piajet, N.S.Rozov, S.V. Tarasov, E.S.I. va boshqalar);

- ilmiy bilimlar, gumanitar va tabiiy fanlar ta'limining integratsiyalashuvi muammolari bo'yicha (I.Yu.Aleksashina, S.V. Alekseev, N.N. Bolgar, T.G. Braje, N.V. Gruzdeva, Y.K.Dik, N.D. Zverev, N.K. Kosovski, S.Yu.Kurganov, A.N.Maksimova, A.N.Su.T. Suravegina, I.P.Shidlovich va boshqalar);

Sunggi yillari integratsiya tushuncha sifatida pedagogika fanining eng muhim tadqiqot yo'nalishlaridan biriga aylandi. Ingliz faylasufi J.Lokk integratsiyani ta'lim mazmuni sifatida tadqiq qilib, bir predmetni boshqasining elementlari va omillari bilan to'ldirishdan iborat deb ta'kidlasa, sheytsariyalik pedagog I. G. Pestalotsiy integratsiyani mehnat va ta'limni bir butun fanlararo bilimga birlashtirish usuli sifatida qaraydi, u eng muhim bilimlarga asoslanadi.

Pedagogika fanining asosini odamni o'ziga xos fazilatlarga ega shaxs sifatida rivojlantirishga qaratilgan va o'z navbatida ichki va tashqi omillarga bo'lingan qonuniyatlar, xususiyatlar, usullar, vositalar va jarayonlar majmui tashkil etadi.

Ularning asosida pedagogika va ta'limda tizimlashtirilgan integratsiya jarayonlari quriladi. Fanlararo integratsiyaning umumiy qabul qilingan nuqtai nafari (1960-yillardan boshlab) bu, birinchi navbatda, ushbu maqsadlar uchun mavzularni va bilim qismlarini takrorlamasdan, mavzularni sinxron o'rganish imkonini beruvchi o'quv dasturlari mazmunini muvofiqlashtirishni nazarda tutadi, tushunchalar va turli fanlarning umumiy muammolari o'rtasidagi aloqalarni o'rnatishga imkon beradigan sub'ektlarning tarqoqligi muammosini hal qilish, talabalarning ijodiy va evristik salohiyatini oshirishdan iboratdir.

Biroq, ta'limda tartibga solish, nazorat qilish va baholash ancha oson bo'lgan barqaror differentsiatsiya jarayonlari keng tarqalganligi sababli fanlararo integratsiya keng amaliyotga kiritilmadi. Shuning uchun maktab ta'limi sohasida "tor mutaxassislar" aniq ustunlikka ega edi.

Xulosa qilib aytganda zamonaviy ta'lim tizimining tub mohiyati inson kapitalini shakllantirish va rivojlantirishga xizmat qilishdan iborat bo'lib, bu jarayonda integratsiyalashuv tamoyili muhim strategik o'rin tutadi. Integratsiya nafaqat turli fanlar o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ta'minlaydi, balki o'quvchilarning tafakkur doirasini kengaytirish, ko'p yo'nalishli yondashuv asosida tahlil qilish va muammolarga kompleks yechim topish ko'nikmalarini

shakllantirishga yordam beradi. Ta'lim jarayonida integratsiya fanlararo sinxronlikni, bilimlar uzviyligini va o'quvchilarda sistemali dunyoqarashni rivojlantirishni ta'minlaydi.

Fanlararo integratsiya ta'limning turli bosqichlarida, xususan, maktab va oliy ta'lim tizimida metodik va mazmuniy darajada amalga oshirilishi zarur. Bu esa o'z navbatida o'quv dasturlarining moslashtirilgan, bir-birini to'ldiruvchi va sinxronlashtirilgan shaklda tuzilishini talab qiladi. Shuningdek, bu jarayonda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining, innovatsion pedagogik metodlarning, reflektiv va faoliyatga yo'naltirilgan yondashuvlarning qo'llanilishi ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Integratsiyalashuv jarayonlari faqatgina metodik yoki texnologik yangilik bo'lib qolmay, balki pedagogik tafakkurning o'zgarishiga, ta'lim sub'yektlari – o'qituvchi va o'quvchi – o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning sifat jihatidan yangilanishiga olib keladi. Shuning uchun integratsiya zamonaviy ta'lim siyosatining ajralmas bo'lagi sifatida qaralishi, u orqali ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy va axloqiy sohalarida muvozanatli, kompetent, ijodiy fikrlovchi mutaxassislar yetishtirishga erishilishi mumkin.

Shunday qilib, integratsiya – bu ta'limni faqat bilim berish jarayoni sifatida emas, balki shaxsning har tomonlama rivojlanishini ta'minlovchi kompleks tizim sifatida ko'ruvchi zamonaviy pedagogikaning markaziy tushunchasiga aylanmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Vygotskiy, L.S. (1982). *Psixologiya va ta'limdagi madaniy-tarixiy yondashuvlar*. Moskva: Pedagogika nashriyoti.
2. Kon, I.S. (1989). *Shaxs sotsiologiyasi*. Moskva: Politizdat.
3. Mead, G.H. (1934). *Mind, Self, and Society*. University of Chicago Press.
4. Piaget, J. (1970). *Science of Education and the Psychology of the Child*. Viking Press.
5. Suravegina, T.S. va boshqalar. (2000). *Fanlararo integratsiya asoslari*. Moskva: Prosveshcheniye.

TA'LIM VA TARBIYA JARAYONIDA INTEGRATSION YONDOSHUVNING AHAMIYATI

Navoiy Innovatsiyalar Universiteti
Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 1-kurs
talabasi Shavqidinova Shaxina Rasul qizi
+998940934742, shavqidinovashaxina@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim va tarbiya jarayonida integratsion yondoshuvlarning zarurati, bu ikki jihatning hamohangligi dars jarayonida va jamiyat hayotida qanday ijobiy ta'sirlar ko'rsatishi haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: Ta'lim, tarbiya, integratsiyon yondoshuv, ilmiy bilimlar, tushuncha, o'quvchi, STEAM, fanlararo bog'liqlik, pedagog

ЗНАЧЕНИЕ ИНТЕГРАЦИОННОГО ПОДХОДА В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ

Аннотация: В данной статье рассматривается необходимость интеграционного подхода в процессе обучения и воспитания, а также позитивное влияние гармоничного сочетания этих двух аспектов как в учебном процессе, так и в жизни общества.

Ключевые слова: Образование, воспитание, интеграционный подход, научные знания, понятие, ученик, STEAM, межпредметные связи, педагог

THE IMPORTANCE OF AN INTEGRATED APPROACH IN THE PROCESS OF EDUCATION AND UPBRINGING

Annotation: This article discusses the necessity of an integrated approach in the process of education and upbringing, and the positive impact of the harmony between these two aspects both in the classroom and in social life.

Keywords: Education, upbringing, integrated approach, scientific knowledge, concept, student, STEAM, interdisciplinary connection, pedagogue

Zamonaviy globallashuv jarayonlari, raqamli texnologiyalar rivoji va axborot oqimining ortib borayotgani inson shaxsiga ko'plab yangi ta'sirlar ko'rsatmoqda. Bunday murakkab sharoitda insonni har tomonlama barkamol yetishtirish, uni nafaqat bilimli, balki axloqli, ma'naviyatli va vatanparvar shaxs etib shakllantirish zarur. Aynan shu nuqtada ta'lim va tarbiyaning hamohangligi dolzarb masalaga aylanmoqda. Bugun yosh avlod turli tashqi omillarning — internet, ommaviy madaniyat, noan'anaviy g'oyalar va ijtimoiy tarmoqlarning — ta'sirida qolmoqda. Bu esa shunchaki bilim emas, balki to'g'ri tarbiya, ma'naviy immunitetga ega bo'lish zaruratini tug'diradi. Muhtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta'lim va tarbiyani uyg'unlashtirishga alohida urg'u berib shunday deydi: "Farzandlarimizga bilim berish bilan birga, ularni ma'naviy barkamol etib tarbiyalash — barchamizning ustuvor vazifamizga aylanishi zarur."

Ta'lim orqali inson "nima qilishni" o'rganadi, tarbiya orqali esa "nima qilish kerak emasligini" anglaydi. Ikkisining uyg'unligi hayotiy qarorlar qabul qilishda muhim poydevor bo'ladi. Bu jarayonda ta'lim va tarbiyaning

integratsiyalashuvi alohida ahamiyat kasb etadi. Integratsiya – bu o‘zaro aloqador sohalar yoki fanlarni uyg‘unlashtirish, ularning o‘zaro bog‘liqligi asosida yaxlit bilimlar tizimini shakllantirish demakdir. Ushbu yondoshuv orqali ta’lim va tarbiya jarayoni samarali, chuqur mazmunli hamda amaliy ko‘nikmalarga boy bo‘ladi.

Avvalo, integratsion yondoshuvning asosiy maqsadi — o‘quvchilarda biror fanni o‘zlashtirish bilangina cheklanmasdan, bilimlar o‘rtasidagi bog‘liqlikni anglash, fanlararo tafakkurni shakllantirishdir. Masalan, tarix va adabiyot fanlarini integratsiya qilish orqali o‘quvchi ma’lum bir tarixiy davrni nafaqat faktlar orqali, balki badiiy obrazlar vositasida chuqurroq tushunadi. Yoki matematika va informatika fanlari o‘rtasidagi integratsiya amaliy masalalarni yechishda foydalidir.

Tarbiya jarayonida ham integratsion yondoshuvning o‘rni beqiyosdir. Chunki bola faqat maktabda emas, balki oilada, ijtimoiy muhitda, madaniy tadbirlarda tarbiyalanadi. Shuning uchun ta’lim muassasalari bilan bir qatorda oilaviy muhit, ommaviy axborot vositalari, madaniyat va san’at muassasalari ham integratsion aloqada bo‘lishi lozim. Bu esa bolani har tomonlama rivojlantirishda muhim omil sanaladi. Shuningdek, bugungi kunda STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) yondoshuvi asosida integratsiyalashgan ta’lim tizimlari tobora keng qo‘llanilmoqda. Bu metodika orqali o‘quvchilar nazariy bilimlarini real hayotga tadbqiq etishni, muammolarni tizimli hal etishni o‘rganadilar. Shuningdek, kreativ fikrlash, jamoada ishlash, tanqidiy tahlil qilish kabi ko‘nikmalar ham shakllanadi.

Integratsion yondoshuv o‘qituvchi faoliyatini ham yangi bosqichga olib chiqadi. Pedagogdan bir nechta fanlar o‘rtasidagi aloqani tushunish, metodik jihatdan uyg‘un darslar tashkil etish, kreativ yondashuvni talab qiladi. Bu esa zamonaviy o‘qituvchining doimiy o‘z ustida ishlashini, yangiliklarga ochiq bo‘lishini taqozo etadi. Ta’lim muassasalari faqat dars o‘tish, testga tayyorlash bilan cheklanib qolsa, shaxsni to‘laqonli rivojlantirib bo‘lmaydi. Tarbiya bilan uyg‘unlikda olib borilgan ta’lim esa farzandlarimizni shaxsiyati kuchli, maqsadli va hayotda o‘z o‘rnini topa oladigan inson sifatida shakllantiradi.

Xulosa qilib aytganda, integratsion yondoshuv ta’lim va tarbiya jarayonida bilimning yaxlitligini ta’minlaydi, o‘quvchilarda hayotiy muammolarni kompleks yondashuv orqali hal etish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Ular bir-birini to‘ldirgan holda shaxs kamoloti va jamiyat taraqqiyotini ta’minlaydi. Shu bois har bir pedagog, ota-ona va jamiyat a’zosi bu uyg‘unlikni chuqur anglab, amaliyotda qo‘llashi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Ta'lim-tarbiya – bu bizning kelajagimiz, hayot-mamot masalasi. – Yuz.uz, 2023. <https://yuz.uz/uz/news/talim-tarbiya--bu-bizning-kelajagimiz-hayot-mamot-masalasi--shavkat-mirziyoev>
2. Axmedova N., G'ofurova N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2019y
3. Qodirova N. Integratsiyalashgan ta'lim: nazariya va amaliyot. – Toshkent: “O'qituvchi”, 2021.
4. Rasulova M. Tarbiya jarayonida integratsion yondoshuvning o'rni. // “Pedagogik izlanishlar” ilmiy jurnali, 2022, №4, 45-49-betlar.
5. Mavlonova R.X. Zamonaviy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020.
6. UNESCO. Integrative Approaches to Teaching and Learning. Paris: UNESCO Publishing, 2017.
7. Shoismatova D. STEAM yondashuvi asosida integratsiyalashgan darslarni tashkil etish. // “Ta'lim va taraqqiyot”, 2023, №1.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDAGI NIZOLARNI BARTARAF ETISHDA OILA VA MAKTABNING INTEGRATSION YONDASHUVI.

Navoiy innovatsiyalar universiteti
o'qituvchisi: Malika Ismoilova

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim tizimidagi nizolarni aniqlash, ularning kelib chiqish sabablari va ularni bartaraf etishda oila hamda maktabning o'zaro hamkorlik asosida olib boriladigan integratsion yondashuvining o'rni tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, nizolarni bartaraf etish, integratsion yondashuv, oila va maktab hamkorligi, psixologik rivojlanish, sotsiokultural nazariya, ekologik tizimlar, emotsional intellekt, pedagogik strategiyalar, bolaning ijtimoiy moslashuvi.

КОМПЛЕКСНЫЙ ПОДХОД СЕМЬИ И ШКОЛЫ К РАЗРЕШЕНИЮ КОНФЛИКТОВ В НАЧАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ.

Аннотация: В статье анализируется роль комплексного подхода, основанного на взаимном сотрудничестве семьи и школы, в выявлении

конфликтов в системе начального образования, причин их возникновения и их устранении.

Ключевые слова: начальное образование, разрешение конфликтов, интегративный подход, сотрудничество семьи и школы, психологическое развитие, социокультурная теория, экологические системы, эмоциональный интеллект, педагогические стратегии, социальная адаптация ребенка.

AN INTEGRATED APPROACH OF FAMILY AND SCHOOL IN RESOLVING CONFLICTS IN PRIMARY EDUCATION.

Abstract: This article analyzes the role of an integrated approach based on mutual cooperation between family and school in identifying conflicts in the primary education system, their causes, and their elimination.

Keywords: primary education, conflict resolution, integrated approach, family and school cooperation, psychological development, sociocultural theory, ecological systems, emotional intelligence, pedagogical strategies, social adaptation of the child.

Zamonaviy ta'lim jarayonida o'quvchilarning ijtimoiy-psixologik muhitga moslashuvi va barqaror rivojlanishi muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida yuzaga keladigan nizolar – o'quvchi-o'qituvchi, o'quvchi-o'quvchi va o'quvchi-ota-ona o'rtasidagi qarama-qarshiliklar – bolaning shaxsiy rivojiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bunday vaziyatlarda maktab va oilaning yaqin hamkorligi, integratsion yondashuvi muammolarni samarali hal qilishda muhim vosita bo'la oladi.

Boshlang'ich ta'lim – bolalarning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishida hal qiluvchi bosqich hisoblanadi. Ushbu davrda yuzaga keladigan nizolar, agar o'z vaqtida hal etilmasa, bolaning psixologik holatiga va ta'limga bo'lgan munosabatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shuning uchun oilaviy muhit va maktab o'rtasidagi integratsion yondashuvni shakllantirish muhim ahamiyatga ega.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida hissiy-intellektual rivojlanish hali yakunlanmagan bo'lgani sababli, ular o'zaro munosabatlarda ziddiyatli holatlarga duch keladilar. Psixolog Lev Vygotsky o'zining sotsiokultural rivojlanish nazariyasida ta'kidlaganidek, bola rivojida atrof-muhit, ayniqsa, yaqin kattalar – ota-ona va o'qituvchilarning roli beqiyosdir.[1]

Nizolar quyidagi sabablarga ko'ra yuzaga kelishi mumkin:

Kommunikatsiya yetishmovchiligi

Emotsional regulyatsiya pastligi.

Ijtimoiy rollarni noto'g'ri anglash

Ota-onalarning haddan tashqari aralashuvi yoki befarqligi

Integratsion yondashuv – bu Bronfenbrennning ekologik tizimlar nazariyasiga asoslanadi. Ushbu nazariyaga ko‘ra, bolaning rivoji uning mikro (oila, maktab), mezo (oila-maktab o‘zaro ta’siri), ekzo va makro tizimlaridagi aloqalar orqali shakllanadi. Oila va maktab o‘rtasidagi uzviy aloqa bolada xavfsizlik va barqarorlik hissini mustahkamlab, nizolar sonini kamaytiradi.[2]

Muhim tamoyillar quyidagilardan iboratdir:

- O‘zaro hurmat va ishonchga asoslangan aloqa.
- Yagona tarbiyaviy yondashuv.
- Doimiy muloqot va axborot almashinuvi.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ota-onasi ta’lim jarayonida faol ishtirok etadigan bolalar kamroq nizolar, ko‘proq ijobiy xulq-atvor va yaxshi o‘zlashtirishga ega bo‘ladilar.[3]

Quyidagi shakllar samaradorlik ko‘rsatgan: Yig‘ilish va maslahatlar – ota-onalar bilan muntazam maslahatlashuvlar nizolarni bartaraf etishga xizmat qiladi.

Ijtimoiy-psixologik treninglar – bolalarda empatiya, murosaga kelish, o‘z fikrini to‘g‘ri yetkazish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Ochiq darslar va tadbirlar – ota-onalarning ta’lim jarayonidagi ishtirokini oshiradi.

Amaliy misollar va tavsiyalar sifatida quyidagilarni aytishimiz mumkin. Misol: Bir sinfda ikki o‘quvchi doimiy tortishuvga kirishar edi. O‘qituvchi bolaning sinfdagi va oilaviy muhitini tahlil qilib, ota-onalar bilan alohida suhbat o‘tkazdi, psixolog ishtirokida ijtimoiy moslashuv bo‘yicha trening tashkil etildi. Natijada, nizolar soni kamaydi, o‘quvchilarda ijobiy munosabatlar shakllandi.

Tavsiyalar: Har bir nizoni bola psixologiyasi va oilaviy kontekstdan kelib chiqib tahlil qilish[4]

Ota-onalarni faqat muammo yuzaga kelganida emas, doimiy ravishda jalb etish, har bir bola uchun individual yondashuv ishlab chiqishdan iboratdir.

Integratsion yondashuv – bu nizolarni oldini olish va bartaraf etishda eng samarali strategiyalardan biridir. Maktab va oila o‘rtasidagi hamkorlik bolaning sog‘lom psixologik rivoji, ijtimoiy moslashuvi va akademik muvaffaqiyatining poydevoridir. Ilmiy-psixologik yondashuvlar asosida tashkil etilgan bu hamkorlik zamonaviy ta’limning muhim talabidir.

Boshlang‘ich ta’limdagi nizolarni samarali hal etish uchun maktab va oilaning o‘zaro ishonchli, ochiq va faol hamkorligi zarur. Integratsion yondashuv orqali bolalarning sog‘lom psixologik rivoji ta’minlanadi, ta’lim samaradorligi oshadi va maktab muhiti ijobiy tus oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xoliqov A. Pedagogik mahorat (darslik). –T, 2011.
2. Scientific Journal Impact Factor (SJIF 2022=5.016)
Passport: <http://sjifactor.com/passport.php?id=22257>.
3. Sa'diy Sheroziy. Guliston. Toshkent, 1968.
4. Ibragimov X., Yoldoshev U. va boshqalar. Pedagogik psixologiya. O'quv qo'llanma. -T., 2007.)
5. Malla Ochilov. Muallim qalb me'mori. Toshkent, O'qituvchi. 2001 yil. 56 – 57 betlar.
6. <http://sjifactor.com/passport.php?id=22257>.
7. Karimova Madina. Maqola, 208-209-betlar.
8. www.ilsarchashmalari.uz

KOLLABORATIV TEXNOLOGIYA ASOSIDA BOSHLANG'ICH TA'LIMDA NIZOLARNI BARTARAF ETISH.

Navoiy innovatsiyalar universiteti
o'qituvchisi: Ismoilova Malika.

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim tizimida uchraydigan nizolarni aniqlash, ularning kelib chiqish sabablari hamda ularni bartaraf etishda zamonaviy kollaborativ texnologiyalar imkoniyatlaridan samarali foydalanish masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, nizolar, kollaborativ texnologiya, muammo yechish, hamkorlikda o'qitish.

РАЗРЕШЕНИЕ КОНФЛИКТОВ В НАЧАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ СОВМЕСТНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ.

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы выявления конфликтов в системе начального образования, причины их возникновения, а также эффективное использование современных коллаборативных технологий для их устранения.

Ключевые слова: начальное образование, конфликт, совместные технологии, решение проблем, совместное обучение.

RESOLVING CONFLICTS IN PRIMARY EDUCATION USING COLLABORATIVE TECHNOLOGY.

Abstract: This article discusses the identification of conflicts in the primary education system, their causes, and the effective use of modern collaborative technologies to eliminate them.

Keywords: primary education, conflicts, collaborative technology, problem solving, collaborative learning.

Kirish: Bugungi tez sur'atlar bilan rivojlanayotgan axborot texnologiyalari davrida ta'lim jarayonida innovatsion yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich ta'limda bolalarning psixologik holati, ijtimoiy moslashuvi va o'zaro muloqoti ko'p jihatdan ularning keyingi ta'lim bosqichlaridagi muvaffaqiyatiga ta'sir ko'rsatadi.

Nizolar esa bu jarayonning tabiiy, ammo oldini olish mumkin bo'lgan bir qismidir. Bu maqolada aynan kollaborativ texnologiyalar orqali ushbu muammolarni qanday bartaraf etish mumkinligi ko'rib chiqiladi.

Boshlang'ich ta'limda nizolar: mohiyati va sabablari quyidagilar:
Boshlang'ich sinf o'quvchilari ko'pincha hissiyotlarini to'liq boshqara olmaydi. Natijada, o'zaro tushunmovchiliklar, raqobat, e'tiborga bo'lgan ehtiyoj yoki noto'g'ri muloqot asosida nizo kelib chiqadi. [1]

Ularning sabablari quyidagicha bo'lishi mumkin:

1. Shaxsiy xarakterlar o'rtasidagi tafovutlar;
2. E'tibor va mehrga bo'lgan raqobat;
3. O'yin va mashg'ulotlarda tenglik prinsipi buzilishi;
4. O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi noto'g'ri kommunikatsiya.
5. Kollaborativ texnologiyalar va ularning roli

Kollaborativ texnologiyalar — bu o'quvchilar o'rtasida hamkorlik, muloqot va birgalikda ishlashni rag'batlantiruvchi texnologiyalar majmuasidir. Ular orasida quyidagilarni sanab o'tish mumkin:

Google Docs, Padlet, Jamboard – birgalikda fikr almashish, yozma ishlarda hamkorlik qilish;

Zoom, Microsoft Teams, ClassDojo – virtual sinflarda muloqotni yo'lga qo'yish;
Onlayn forumlar va muhokama platformalari – bahs-munozaralarda qatnashish.[2]

Mazkur vositalar orqali o'quvchilar o'z fikrlarini erkin ifoda eta oladilar, boshqalarning fikrini eshitishga o'rganadilar va muammolarni birgalikda hal qilish ko'nikmasiga ega bo'ladilar. Bu esa nizolarning oldini olishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Nizolarni bartaraf etish strategiyalari quyidagilar:

Kollaborativ texnologiyalarga asoslangan nizolarni bartaraf etish usullari quyidagilardan iborat:

Hamkorlikda loyiha ishlari – o'quvchilarni kichik guruhlariga bo'lib, umumiy maqsad sari yo'naltirish;

“Yagona fikrga kel” usuli – o‘quvchilarni onlayn doskalarda fikr almashishga undash;

Raqamli ro‘yxatga olish – nizo sabablarini va takliflarni onlayn tarzda anonim yig‘ish va tahlil qilish;

Vaziyatli simulyatsiyalar – VR yoki interaktiv vositalar yordamida nizoli holatlarni sahnalashtirish va ularni yechish bo‘yicha muhokamalar tashkil qilish.

Kollaborativ yondashuv, o‘quvchilar o‘rtasida o‘zaro ta’sir va hamkorlikni rag‘batlantiruvchi ta’lim uslubidir. Bu yondashuv orqali o‘quvchilar bir-biridan o‘rganadilar, o‘z fikrlarini ifoda etishadi va birgalikda muammolarni hal qilishga harakat qiladilar. [3]

O‘qituvchi esa bu jarayonda fasilitator sifatida ishtirok etadi, ya’ni o‘quvchilarga yo‘l-yo‘riq ko‘rsatadi va ularning faoliyatini. Sinfdan tashqari ishlar o‘quvchilarga yangi bilimlarni amalda qo‘llash, ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirish va mustaqil fikrlash qobiliyatini oshirish imkonini beradi. Ular orqali o‘quvchilar: o‘quvchilar birgalikda loyihalar ustida ishlash orqali jamoaviy ruhni rivojlantiradilar. sinfdan tashqari faoliyatlar davomida yuzaga keladigan muammolarni hal qilishga o‘rganadilar.

O‘z fikrlarini yaratishda va yangi g‘oyalarni ishlab chiqishda ijodkorlik ko‘nikmalarini. Har bir sinfdan tashqari faoliyat uchun aniq maqsadlarni belgilash zarur. [4]

Bu maqsadlar o‘quvchilarning qiziqishlari va ehtiyojlariga mos kelishi lozim. O‘quvchilarni turli xil ko‘nikmalarga ega guruhlariga ajratish, ularning o‘zaro hamkorligini oshirishga yordam beradi. Har bir guruhda teng imkoniyatlar yaratish muhimdir. Sinfdan tashqari faoliyatlar uchun turli xil ijodiy va qiziqarli loyihalar rejalashtirilishi kerak.

Masalan, ilmiy tadqiqotlar, san’at ko‘rgazmalari yoki sport musobaqalari. O‘quvchilar o‘zaro baholash jarayonida bir-birining ishlariga konstruktiv fikr bildirishlari kerak. Bu ularga o‘z bilim va ko‘nikmalarini baholash imkonini beradi. Har bir faoliyatdan so‘ng natijalarni tahlil qilish va baholash, o‘quvchilarga o‘z xatolaridan o‘rganishga yordam beradi.

Kollaborativ yondashuv asosida boshlang‘ich ta’limda sinfdan tashqari ishlarni tashkil etish metodikasini takomillashtirish, o‘quvchilarning bilimlarini yanada kengaytirish, ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirish va mustaqil fikrlash qobiliyatini oshirishda muhim ahamiyatga ega. O‘qituvchilar bu yondashuvni qo‘llab-quvvatlab, o‘quvchilarning ta’lim jarayonida faol ishtirok etishini ta’minlashlari zarur. Bu orqali kelajak avlodni muvaffaqiyatli va mustaqil shaxslar sifatida tarbiyalash imkoniyatiga ega bo‘lamiz.

Kollaborativ texnologiyalar boshlang'ich ta'limda nafaqat ta'lim sifatini oshirish, balki tarbiyaviy jarayonlarda ham muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Ular orqali o'quvchilarning muloqot madaniyati, muammo yechish ko'nikmalari va ijtimoiy faolligi oshadi. Nizolarni bartaraf etish esa o'quv jarayonining samarali va sog'lom muhitda kechishini ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOT RO'YXATI:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси.-Тошкент: Ўзбекистон, 2017. – 77
2. Ўзбекистон Республикаси “Таълим тўғрисида”ги қонуни. палатаси томонидан 2020 йил 19 майда қабул қилинган Сенат томонидан 2020 йил 7 августда маъқулланган. ЎРҚ-637. 23.09.2021. <https://lex.uz/ru/docs>
3. BOSHLANG'ICH SINIF O'QUCHILARIDA DARSDAN VA SINFDAN TASHQARI MASHG'ULOTLAR O'TKAZISHNING NAZARIY ASOSLARI. Kasimov Asror Abdulloyevich.
4. M. Tilakova, S. Qoraev. (2020). RECOMMENDATIONS FOR STUDENTS'CREATIVE ABILITY DEVELOPMENT. Academic Research in Educational Sciences, 1(4), 184-189.

ZAMONAVIY JAMIYAT PEDAGOGLARI FAOLIYATIDA BOSHQARUV SIFATLARINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Rahimova Sarvinoz Sadiq qizi

Navoiy davlat universiteti

tayanch doktoranti

+998934373878

sarvinozrahimovaa@gmail.com

O'zbekiston, Navoiy viloyati, Karmana tumani

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy jamiyatda ta'lim sifati va samaradorligini oshirishda pedagogik boshqaruvning o'рни va ahamiyati yoritilgan. Pedagogning nafaqat bilim beruvchi, balki sinf, maktab va keng ma'noda jamiyat miqyosida boshqaruvchilik salohiyatiga ega bo'lishi muhimligi asoslab berilgan. Boshqaruv sifatlari – tashkilotchilik, mas'uliyatlilik, kommunikativlik, insonparvarlik va innovatsion yondashuv – pedagogik faoliyatda qanday ifodalanishi va ularning natijalari haqida batafsil tahlil berilgan. Shuningdek, boshqaruv sifati ta'lim samaradorligiga qanday ta'sir qilishi amaliy misollar asosida ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: pedagogik boshqaruv, boshqaruv sifati, ta'lim samaradorligi, innovatsiya, yetakchilik.

ХАРАКТЕРИСТИКА УПРАВЛЕНЧЕСКИХ КАЧЕСТВ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕДАГОГОВ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ

Аннотация: В статье подчеркивается роль и значение педагогического менеджмента в повышении качества и эффективности образования в современном обществе. Утверждается, что учителю важно не только передавать знания, но и обладать управленческими возможностями на уровне класса, школы и общества в целом. Подробно анализируется, как управленческие качества — организованность, ответственность, коммуникабельность, гуманность, инновационный подход — проявляются в педагогической деятельности и ее результатах. Также на практических примерах показано, как качество управления влияет на эффективность образования.

Ключевые слова: педагогический менеджмент, качество управления, эффективность образования, инновации, лидерство.

CHARACTERISTICS OF MANAGEMENT QUALITIES IN THE ACTIVITY OF EDUCATORS IN MODERN SOCIETY

Annotation: This article highlights the role and importance of pedagogical management in improving the quality and effectiveness of education in modern society. It is justified that the teacher should not only be a teacher, but also have managerial potential at the level of the classroom, school, and society in general. A detailed analysis of how managerial qualities - organization, responsibility, communication, humanity, and an innovative approach - are expressed in pedagogical activities and their results is provided. It also shows how the quality of management affects the effectiveness of education based on practical examples.

Keywords: pedagogical management, quality of management, educational effectiveness, innovation, leadership.

KIRISH

Zamonaviy jamiyatda ta'lim tizimining oldida turgan asosiy vazifalardan biri – intellektual salohiyatli, ijtimoiy faolligi yuqori va mustaqil fikrlovchi avlodni tarbiyalashdir. Ushbu jarayonda asosiy rolni pedagoglar bajaradi. Bugungi o'qituvchi shunchaki bilim beruvchi emas, balki tarbiyachi, tashkilotchi, yetakchi va boshqaruvchi sifatida faoliyat yuritadi. Shu sababli, pedagogik jarayonni muvaffaqiyatli boshqarish o'qituvchining shaxsiy va kasbiy sifatlariga, ayniqsa boshqaruv kompetensiyalariga bevosita bog'liqdir.

Ta'limda yuz berayotgan islohotlar, innovatsion texnologiyalarning keng joriy etilishi, raqamli vositalarning kundalik ta'lim amaliyotiga kirib kelishi o'qituvchidan yangi yondashuvlarni, mas'uliyat va tashabbuskorlikni, doimiy

o'zgarishlarga moslashuvchanlikni talab qilmoqda. Ana shunday sharoitda pedagogik boshqaruv sifatlari, ya'ni tashkiliy qobiliyat, kommunikativlik, liderlik, innovatsion fikrlash, empatiya va mas'uliyatlilik kabi fazilatlar pedagogning faoliyatida muhim omilga aylanmoqda.

Mazkur maqola zamonaviy jamiyat pedagoglari faoliyatida boshqaruv sifatlarining o'ziga xos xususiyatlarini ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan tahlil qilishga bag'ishlangan. Unda boshqaruv sifati deganda nimani tushunish kerakligi, bu sifatlarning qanday shakllanadi, qaysi jihatlarda namoyon bo'ladi va ularning ta'lim samaradorligiga ta'siri qanday – degan masalalar atroflicha yoritiladi. Shuningdek, maqolada zamonaviy texnologiyalar ta'sirida pedagogik boshqaruv jarayonining qanday o'zgarayotgani, o'qituvchining roli qay tarzda transformatsiyalashayotgani bo'yicha ham kuzatuvlar keltiriladi. Tadqiqotning asosiy maqsadi – pedagogik boshqaruv sifatlarini tizimli o'rganish orqali zamonaviy o'qituvchi faoliyatida ularning ahamiyatini ochib berish hamda bu fazilatlarni rivojlantirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Shu bilan birga, maqola ta'lim amaliyoti uchun zarur bo'lgan nazariy bilimlar va real tavsiyalarni birlashtirgan holda yozilgan bo'lib, u ilmiy va pedagogik jamoatchilik e'tiboriga loyiqdir.

ASOSIY QISM

Pedagogik boshqaruvning nazariy asoslariga to'xtalib o'tamiz. Pedagogik boshqaruv – bu ta'lim jarayonini ongli, tizimli va samarali boshqarish faoliyatidir. Boshqaruvning nazariy asoslari XX asrda ta'lim menejmenti tushunchasining rivojlanishi bilan shakllandi. Uning asosiy elementlari rejalashtirish, tashkil etish, motivatsiya, nazorat va tahlil hisoblanadi [1]. Pedagogik boshqaruvda inson omiliga alohida e'tibor qaratiladi, chunki ta'lim jarayonida asosiy harakatlantiruvchi kuch – bu inson kapitalidir. Shu sababli, boshqaruvga oid qarorlar har doim psixologik-pedagogik yondashuv asosida qabul qilinishi lozim.

Zamonaviy pedagog faqat o'z fani bo'yicha emas, balki liderlik, tashkilotchilik, jamoani boshqarish bo'yicha ham salohiyatga ega bo'lishi kerak. Ushbu boshqaruv sifatlari quyidagilardir [3; 4]:

- Tashkiliy qobiliyat – o'quv jarayonini tizimli va samarali rejalashtirish. Bu sifat orqali o'qituvchi sinfni vaqt, resurslar va maqsadlarga mos tarzda boshqaradi.
- Mas'uliyatlilik – pedagogik faoliyatdagi muhim omil bo'lib, bu o'qituvchining o'z faoliyatiga, o'quvchilarga va ota-onalarga nisbatan bo'lgan halolligi, ishonchliligi bilan bog'liq.
- Kommunikativlik – axborotni aniq, tushunarli va samarali yetkazish qobiliyati.
- Insonparvarlik – har bir o'quvchini shaxs sifatida qabul qilish, unga nisbatan individual yondashuv qo'llash.

– Innovatsion fikrlash – yangi texnologiyalar, metodlar, g‘oyalarni joriy qilishga tayyorlik. Bu sifat, ayniqsa, raqamli davrda o‘ta dolzarbdir.

Pedagogik jarayonda yetakchilik – bu faqat buyruq berish emas, balki o‘quvchini yo‘naltirish, rag‘batlantirish va uning salohiyatini ochishdir. Pedagog yetakchi bo‘lishi uchun yuqori darajada ijtimoiy faollikka, tashabbuskorlikka va mas’uliyatga ega bo‘lishi kerak [5].

Qaror qabul qilish jarayonida o‘qituvchi quyidagi bosqichlardan o‘tadi: vaziyatni tahlil qilish, alternativlarni aniqlash, eng maqbul variantni tanlash, amalga oshirish va natijani baholash. Samarali qaror – bu real holatga mos, innovatsion yondashuvlarga asoslangan va ijobiy natijani ta’minlaydigan tanlovdur.

Pedagogik boshqaruvda zamonaviy texnologiyalar va AKTdan foydalanish ham muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy texnologiyalar, xususan axborot-kommunikatsiya vositalari (AKT) pedagogik boshqaruvni yangi bosqichga olib chiqmoqda. Interaktiv doskalar, ta’limiy platformalar (Google Classroom, Moodle), onlayn test tizimlari, virtual laboratoriyalar – bularning barchasi o‘quv jarayonini boshqarish va tahlil qilishda muhim rol o‘ynaydi [6]. AKT orqali ta’lim mazmuni vizual, interaktiv va tahliliy jihatdan kuchayadi. O‘qituvchi esa o‘zining tashkiliy, nazorat va tahlil faoliyatini avtomatlashtiradi. Misol uchun, reyting baholash tizimlari yordamida o‘quvchining o‘zlashtirishi real vaqt rejimida kuzatilib boriladi.

Bundan tashqari, masofaviy ta’lim sharoitlarida pedagogning boshqaruv sifati yanada dolzarb bo‘ladi. Chunki u o‘z faoliyatini onlayn muhitda ham samarali tashkil etishga majbur bo‘ladi. Bu esa AKT savodxonligini, moslashuvchanlikni, ijodkorlikni talab etadi.

Zamonaviy jamiyatda pedagogning faolligi va muvaffaqiyati faqat bilim berish bilan cheklanmaydi. U zamonaviy boshqaruv kompetensiyalariga ega bo‘lishi, pedagogik jarayonni strategik va amaliy darajada boshqara olishi bilan ham ajralib turadi. Maqolada ko‘rib chiqilgan boshqaruv sifatlari – tashkiliy qobiliyat, mas’uliyatlilik, kommunikativlik, insonparvarlik va innovatsion fikrlash – bugungi pedagogning asosiy faoliyat mezonlari bo‘lib xizmat qilmoqda. Ushbu sifatlar o‘qituvchining o‘z sinfini, fanini va ta’lim muassasasini rivojlantirishga qaratilgan harakatlarini belgilaydi. Masalan, tashkilotchilik pedagogga darslarni tizimli va maqsadga muvofiq olib borishga yordam beradi, kommunikativlik esa o‘quvchilar va ota-onalar bilan samarali aloqani ta’minlaydi. Innovatsion fikrlash, ayniqsa, zamonaviy raqamli texnologiyalar joriy etilayotgan bir davrda, yangiliklarga ochiqlik va ulardan foydalanish salohiyatini ifodalaydi.

XULOSA

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib aytishimiz mumkinki, pedagogik boshqaruvda texnologik vositalardan oqilona foydalanish o'quv jarayonini soddalashtiradi, uni kuzatish, nazorat qilish va tahlil qilish imkonini yaratadi. Bu esa ta'lim sifatining oshishiga, o'quvchilar faoliyatining aniq baholanishiga xizmat qiladi. Shuningdek, o'qituvchining ijtimoiy liderlik salohiyati, jamoa bilan ishlash tajribasi, mas'uliyatli qarorlar qabul qilish qobiliyati ta'lim muassasasining umumiy taraqqiyotiga ham ta'sir ko'rsatadi. Bu jihatlar hozirgi islohotlar sharoitida, jumladan, ta'lim tizimining xalqaro standartlarga moslashuvi jarayonida nihoyatda muhimdir. Xulosa qilib aytganda, pedagogik boshqaruvga ega bo'lgan, o'zida zamonaviy boshqaruv sifatlarini shakllantirgan pedagog – bu nafaqat ta'lim beruvchi, balki ta'lim tizimi islohotlarining faol ishtirokchisi va targ'ibotchisidir. Shunday ekan, har bir zamonaviy pedagog o'zining boshqaruv salohiyatini muntazam rivojlantirib borishi, o'zini yangilikka tayyor va ijtimoiy mas'uliyatli yetakchi sifatida namoyon qilishi zamon talabi bo'lib qolmoqda.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Xasanboeva, N. R. Pedagogik boshqaruv asoslari. – Toshkent: Fan, 2020. – 176 b.
2. Yo'ldoshev, Q. S. Ta'lim jarayonida boshqaruv sifati. – Toshkent: O'qituvchi, 2021. – 144 b.
3. Abduqodirov, A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Samarqand: Zarafshon, 2019. – 128 b.
4. Karimova, M. R. Pedagogik innovatsiyalar va menejment. – Buxoro: Ilm ziyo, 2022. – 160 b.
5. Jalolov, J. J. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU, 2023. – 200 b.
6. Tursunov, O. N. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish asoslari. – Namangan: Ilm, 2021. – 132 b.
7. Shonazarov, B. Raqamli ta'lim va boshqaruv kompetensiyalari. – Nukus: Qaraqalpaq nashriyoti, 2023. – 118 b.

NAVOIY VILOYATI TELEVIDENIYASI FAOLIYATIDA ILG'OR PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNI TARG'IB ETUVCHI MATERIALLARNING YORITILISHI

Ruzimurodov Azizbek Shonazarovich
Navoiy Innovatsiyalar universiteti

Annotatsiya. Ushbu maqolada ilg'or pedagogik texnologiya tushunchasi atroflicha muhokama etilib, Navoiy viloyati televideniyasiga yoritilishi tahlil etilgan. Misollar yordamida ilg'or pedagogik texnologiyalar yoritilgan ko'rsatuvlar tarixi atroflicha ko'rib chiqilgan. Ta'lim sifatining bugungi kundagi holatiga televideniyaning ta'siriga alohida ahamiyyat berib yoritib berilgan.

Kalit so'zlar. Televideniye, pedagogik texnologiya, analitik yondashuv, integratsion yondashuv, metod va usul, o'quv-seminar, trening.

ОСВЕЩЕНИЕ МАТЕРИАЛОВ, ПРОДВИГАЮЩИХ ПЕРЕДОВЫЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ТЕЛЕВИДЕНИЯ НАВАЙСКОЙ ОБЛАСТИ

Абстрактный. В данной статье подробно рассматривается понятие передовой педагогической технологии и анализируется ее освещение на Навоийском областном телевидении. Подробно на примерах рассматривается история программ, охватывающих передовые педагогические технологии. Освещено современное состояние качества образования, особое внимание уделено влиянию телевидения.

Ключевые слова. Телевидение, педагогическая технология, аналитический подход, интегративный подход, метод и методика, обучающий семинар, тренинг.

COVERAGE OF MATERIALS PROMOTING ADVANCED PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN THE ACTIVITIES OF NAVAI REGION TELEVISION

Abstract. This article discusses in detail the concept of advanced pedagogical technology and analyzes its coverage on Navoi regional television. Using examples, the history of programs covering advanced pedagogical technologies is examined in detail. Particular attention is paid to the impact of television on the quality of education today.

Keywords. Television, pedagogical technology, analytical approach, integrative approach, method and technique, training seminar, training.

Bugungi kunda ta'lim tizimida sifat va samaradorlikni oshirish, o'quvchilarda mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatlarda yechim topish, tanqidiy va ijodiy yondashuv ko'nikmalarini shakllantirish dolzarb vazifa bo'lib

qolmoqda. Bunga erishishda ilgʻor pedagogik texnologiyalarni joriy etish muhim oʻrin tutadi. Chunki bu texnologiyalar anʻanaviy oʻqitish uslublariga nisbatan yuqori natija beradi, dars jarayonini jonlantiradi, oʻquvchilarning faolligini oshiradi. Zamonaviy taʼlim jarayonida ilgʻor pedagogik texnologiyalarni joriy etish va ommalashtirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bu borada ommaviy axborot vositalarining, xususan, hududiy telekanallarning roli beqiyosdir. Navoiy viloyati televideniyesi soʻnggi yillarda pedagogik yangiliklar, innovatsion yondashuvlar hamda oʻqituvchilarning ilgʻor tajribalari haqida keng qamrovli koʻrsatuvlar tayyorlab, tomoshabinlar eʼtiboriga havola etib kelmoqda.

Ilgʻor pedagogik texnologiyalar — bu taʼlim jarayonini tizimli, maqsadli va samarali tashkil etishga xizmat qiladigan metod, usul, vosita va yondashuvlar majmuasidir. Ular oʻquvchilarning bilim olish faolligini oshirishga, oʻqituvchi va oʻquvchi oʻrtasida samarali muloqotni yoʻlga qoʻyishga xizmat qiladi. Ilgʻor texnologiyalarni amaliyotga tatbiq etish uchun quyidagilar zarur:

- Oʻqituvchilarning zamonaviy texnologiyalar bilan doimiy ravishda tanishib borishi;
- Maxsus oʻquv-seminarlar, treninglar orqali pedagoglarning malakasini oshirish;
- Maktablarda moddiy-texnik bazani takomillashtirish;
- Tashabbuskor, innovatsion yondashuvga ega boʻlgan rahbarlik tizimini shakllantirish.

Navoiy viloyati misolida olib qaralganda, soʻnggi yillarda maktablar, kollej va texnikumlarda "Kreativ laboratoriyalar", "Interfaol darslar haftaligi", "Innovatsion metodlar festivali" kabi tashabbuslar orqali ilgʻor texnologiyalarni joriy etish yoʻlga qoʻyilgan. Navoiy viloyatidagi "Navoiy" telekanali orqali taʼlim sohasiga oid turli mavzulardagi materiallar muntazam ravishda efirga uzatiladi. Jumladan:

- **"Ilm va taraqqiyot"** nomli koʻrsatuvda hududdagi umumtaʼlim maktablari, kasb-hunar maktablari hamda oliy taʼlim muassasalarida qoʻllanilayotgan ilgʻor pedagogik metodlar, AKT vositalaridan foydalanish tajribalari yoritiladi [2].
- **"Ustoz — muqaddas zot"** ruknida oʻz sohasida yutuqlarga erishgan, zamonaviy taʼlim texnologiyalarini amaliyotda samarali qoʻllayotgan oʻqituvchilar faoliyati namoyish qilinadi.
- **"Zamonaviy taʼlim"** nomli interaktiv dasturda esa tomoshabinlar bilan jonli muloqot orqali pedagogik texnologiyalarga oid fikr-mulohazalar, takliflar muhokama qilinadi.

Shuningdek, telekanalda poytaxt va boshqa viloyatlardagi tajriba almashinuv safarlari, seminar-treninglar, vebinarlar haqida reportajlar tayyorlanib, pedagoglar va ota-onalar auditoriyasiga manzur bo‘lmoqda [3].

Televideniya orqali yoritilayotgan bu materiallar:

- O‘qituvchilarda yangilikka intilish, doimiy o‘qib-o‘rganish ehtiyojini shakllantiradi [4].
- Ota-onalar hamda keng jamoatchilik orasida ta’limga nisbatan ijobiy munosabatni kuchaytiradi.
- Yosh avlodning ta’lim olishga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, innovatsion fikrlashga undaydi.

Shuni alohida ta’kidlash joizki, Navoiy viloyat televideniya­si­ning pedagogik texnologiyalarni yoritishga bo‘lgan e’tibori respublika miqyosida ijobiy namuna bo‘lib xizmat qilmoqda. Kelgusida ushbu ko‘rsatuvlar sonini ko‘paytirish, kontent sifatini oshirish va ularni raqamli platformalarda ham faol targ‘ib qilish lozim [5].

Xulosa qilib aytganda, Navoiy viloyati televideniya­si ta’lim tizimini rivojlantirish, pedagogik texnologiyalarni ommalashtirish yo‘lida muhim axborot maydoniga aylangan. Ilg‘or tajribalarni yoritish orqali nafaqat pedagoglarning, balki butun jamiyatning zamonaviy ta’limga bo‘lgan qiziqishini oshirishga xizmat qilmoqda. Bunday faoliyatni yanada kengaytirish va tizimli yondashuvni davom ettirish bugungi kunning dolzarb vazifasidir. Ilg‘or pedagogik texnologiyalar — bu zamonaviy ta’limning asosiy tayanchi, yangilanish va taraqqiyot garovidir. Ularni joriy etish orqali o‘quvchilar nafaqat bilim oladilar, balki uni mustaqil ravishda qo‘llashni, tahlil qilishni, innovatsion yondashuvlarni ishlab chiqishni o‘rganadilar. Pedagoglar esa ta’lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylanadi. Shu bois, har bir ta’lim muassasasi bu yo‘nalishda izchil va tizimli ish olib borishi zarur

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ta’lim sifatini oshirish va ilmfan sohasini rivojlantirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-2909-sonli qarori, 2017-yil, 2–3-betlar.
2. “Navoiy” telekanali efir dasturlari arxivi: www.navoiytv.uz, asosiy sahifa, “Ta’lim” rukni ostidagi 2023–2024-yillar arxiv materiali. (Alohida sahifa raqami yo‘q, ammo efir ko‘rsatuvlarida [“Ilm va taraqqiyot” – 2023-yil, aprel oyi] ko‘rsatuvida yoritilgan.)
3. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi, “Zamonaviy pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot”, Toshkent, 2022. 25–29-betlar.

4. Xasanboyeva, M. "Ilg'or pedagogik texnologiyalar va ularning amaliyotdagi o'rni", *Ta'lim va innovatsiya* jurnali, №3, 2021. 14–16-betlar.
5. Saidova, D. "Ommaviy axborot vositalari va ta'lim: integratsiya masalalari", *O'zbekiston pedagogik axborot byulleteni*, 2023-yil, №2. 8–10-betlar.

MUSTAQIL TA'LIMNI MUTAXASSISLIK FANLARI BO'YICHA IXTISOSLASHTIRISH

Norqobilova Rayxona Davlatovna
Boshlang'ich ta'limda matematika va

TerDPI,
ona tili
kafedrası v.b dotsenti, p.f.f.d (PhD)

Annotatsiya: Mazkur maqolada mustaqil ta'limning mutaxassislik fanlari bo'yicha ixtisoslashishga ta'siri, uning o'qish jarayonidagi ahamiyati va talabalar uchun yaratadigan imkoniyatlar muhokama qilinadi. Mustaqil ta'lim talabalarga nafaqat nazariy bilimlarni o'zlashtirish, balki amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga ham yordam beradi. Mutaxassislik fanlari bo'yicha ixtisoslashish talabalarni chuqur bilimlarga ega bo'lishga, analitik fikrlashni rivojlantirishga va ijodiy yondashuvni shakllantirishga undaydi. Ushbu maqolada mustaqil ta'limning o'qituvchi va talaba o'rtasidagi aloqalarni qanday kuchaytirishi, ta'lim jarayoniga qanday integratsiyalashishi haqida batafsil fikrlar berilgan.

Kalit so'zlar: Mustaqil ta'lim, mutaxassislik fanlari, ixtisoslashish, ta'lim jarayoni, o'quv metodlari, analitik fikrlash, ijodiy yondashuv, amaliy tajriba, ilmiy izlanishlar, o'quvchilarni rivojlantirish.

Аннотация: В данной статье рассматривается влияние самостоятельного обучения на специализацию по профильным предметам, его значение в процессе обучения и возможности, которые оно создает для студентов. Самостоятельное обучение помогает студентам не только овладевать теоретическими знаниями, но и развивать практические навыки. Специализация на профильных предметах способствует получению учащимися глубоких знаний, развитию аналитического мышления и формированию творческого подхода. В статье приводятся подробные идеи о том, как самостоятельное обучение может укрепить отношения между учителем и учеником и как его можно интегрировать в образовательный процесс.

Ключевые слова: Самостоятельное обучение, профильные дисциплины, специализация, учебный процесс, методы обучения, аналитическое

мышление, творческий подход, практический опыт, научные исследования, развитие студентов.

Abstract: This article discusses the impact of independent learning on specialization in specialized subjects, its importance in the learning process, and the opportunities it creates for students. Independent learning helps students not only master theoretical knowledge, but also develop practical skills. Specialization in specialized subjects encourages students to acquire in-depth knowledge, develop analytical thinking, and form a creative approach. This article provides detailed ideas on how independent learning can strengthen the relationship between the teacher and the student, how it can be integrated into the educational process.

Keywords: Independent learning, specialized subjects, specialization, educational process, teaching methods, analytical thinking, creative approach, practical experience, scientific research, student development.

Kirish. Mustaqil ta'lim - bu talabalarning o'z bilimlarini o'zlashtirish, rivojlantirish va chuqurlashtirish uchun mustaqil ravishda bajaradigan o'qish va o'rganish faoliyatidir. U o'qituvchilarning bevosita rahbarligisiz amalga oshiriladi va o'quvchi o'ziga xos fanlar bo'yicha bilim va ko'nikmalarni shakllantiradi. Bu jarayon, ayniqsa, mutaxassislik fanlarida yanada muhim ahamiyat kasb etadi, chunki ixtisoslashgan sohalarda bilimlarni chuqur va tizimli ravishda egallash talab etiladi.

Mustaqil ta'limning muhimligi. Mustaqil ta'lim, talabalarni nafaqat o'qish jarayonini samarali boshqarishga, balki o'z-o'zini rivojlantirishga va izlanishlarga undaydi. Bunday ta'lim shakli talabaga o'z bilimlarini oshirish va to'liq o'zlashtirishda yordam beradi. Shuningdek, mutaxassislik fanlari bo'yicha ixtisoslashish talabaning nafaqat umumiy bilim, balki amaliy ko'nikmalarni ham rivojlantirishga xizmat qiladi.

Mustaqil ta'limning asosiy maqsadi - o'qish jarayonida o'z-o'zini boshqarish va o'rganish jarayoniga mustaqil tarzda yondashishdir. Bu talabalar uchun nafaqat fanlarni chuqur o'rganishga, balki kelajakdagi professional faoliyatga tayyorlanishga ham yordam beradi.

Mutaxassislik fanlari bo'yicha ixtisoslashtirish. Mutaxassislik fanlari bo'yicha ixtisoslashish jarayonida mustaqil ta'lim o'qituvchining bevosita yordamiga muhtoj emas, ya'ni talaba o'z maqsadlariga erishish uchun kerakli ilmiy manbalarni mustaqil ravishda o'rganadi. Mutaxassislik fanlarida bu jarayon quyidagicha amalga oshiriladi:

1. Fanlarni chuqur o'rganish: Talaba o'z ixtisoslashgan sohasiga oid fanlarni mustaqil ravishda o'rganib chiqadi. Bu jarayonda ilmiy adabiyotlar, maqolalar, tadqiqotlar va boshqa manbalardan foydalanish talab etiladi.

2. Analitik fikrlashni rivojlantirish: Mutaxassislik fanlarini o'rganish jarayonida talabalar tahlil qilish, solishtirish va xulosalar chiqarish ko'nikmalarini rivojlantiradilar. Mustaqil ta'lim ushbu ko'nikmalarni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

3. Amaliy tajriba orttirish: Mustaqil ta'lim nafaqat nazariy bilimlarni o'rganishga, balki amaliy faoliyatni ham o'z ichiga oladi. Talabalar o'z ixtisosliklari bo'yicha turli amaliy mashg'ulotlarda ishtirok etish orqali o'zlarining bilim va ko'nikmalarini mustahkamlashadi.

4. Ijodiy yondashuvni rivojlantirish: Mutaxassislik bo'yicha ixtisoslashgan fanlarni o'rganishda ijodiy yondashuv ham muhim ahamiyatga ega. Talabalar yangi g'oyalar yaratish, muammolarni hal etishda innovatsion usullardan foydalanish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Mustaqil ta'limni organik ravishda integratsiya qilish. Mustaqil ta'lim mutaxassislik fanlari bo'yicha o'quv jarayoniga organik ravishda integratsiya qilinishi zarur. Bu talabalar uchun nazariy bilimlarni amaliy tajriba bilan uyg'unlashtirish imkoniyatini yaratadi. O'quv dasturlarida mustaqil ishlar, tadqiqot loyihalari, muhokama guruhlar va boshqa faoliyatlar o'rin olishi kerak.

1. Mustaqil ishlar va loyihalar: O'quvchilarga o'z mustaqil ishlarini amalga oshirishga imkoniyat yaratish, ular uchun fanlar bo'yicha o'z yondashuvlarini ishlab chiqish imkoniyatini beradi.

2. Kengaytirilgan manbalar: O'quvchilarga kengaytirilgan manbalar taqdim etish, ularni ilmiy izlanishlarga undash va ixtisoslashgan sohalarda bilimni chuqurlashtirishga yordam beradi.

3. O'quv muhitini yaratish: O'qituvchilar va talabalar o'rtasidagi samarali aloqalar, ilmiy-ijodiy muhit yaratish mustaqil ta'lim jarayonini samarali boshqarish imkonini beradi.

Xulosa shuki, mustaqil ta'limning mutaxassislik fanlari bo'yicha ixtisoslashishda muhim ahamiyati bor. Bu jarayon talabalarni nafaqat bilimlarni o'zlashtirishga, balki kelajakdagi professional faoliyatga tayyorlanishga undaydi. Mustaqil ta'lim talabalarga o'z bilimlarini chuqur o'rganish va yangi g'oyalar yaratishda yordam beradi. Shuningdek, mutaxassislik fanlari bo'yicha ixtisoslashishni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun o'quv jarayonida ilg'or yondashuvlar, kengaytirilgan manbalar va amaliy mashg'ulotlarga alohida e'tibor qaratish zarur.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Ismoilov, A. (2020). Ta'limdagi yangiliklar va pedagogik innovatsiyalar. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti Nashriyoti.

2. Karimov, M. (2018). Mustaqil ta'limning pedagogik asoslari. Samarqand: Samarqand Davlat Universiteti.

3. Abduqodirov, N. (2017). O'zbekiston ta'lim tizimida mustaqil ta'limning roli. Toshkent: Fan va texnologiya.
4. Saidov, R. (2019). Pedagogik nazariya va amaliyotda mustaqil ta'lim. Toshkent: O'qituvchi.
5. Tursunov, B. (2021). Ixtisoslashgan ta'lim tizimi: nazariya va amaliyot. Toshkent: Ma'naviyat.
6. Shodiev, S. (2022). Mutaxassislik fanlari bo'yicha o'qitish metodikasi. Toshkent: Yuqori ta'lim.
7. Yusupov, O. (2023). Innovatsion yondashuvlar va ta'limdagi rivojlanish. Toshkent: O'zbekiston Ta'lim Akademiyasi.

TALABALARDA ILMIY-INOVVATSION FAOLIYAT

Buxoro davlat universiteti professori,
psixologiya fanlari doktori (DSc)
Rustamov Shavkat Shuxratovich

Annotatsiya: Mazkur maqolada talabalarning ilmiy-innovatsion faoliyatga jalb etilishining dolzarbligi, ularning innovatsion tafakkurini shakllantirishda ilmiy izlanishlarning o'rni, hamda oliy ta'lim muassasalarida yaratilayotgan innovatsion muhitning samaradorligi tahlil qilinadi. Shuningdek, innovatsion faoliyatda motivatsiya, ijodkorlik va ilmiy izlanishlarga bo'lgan ehtiyoj kabi psixologik omillar yoritiladi. Talabalarni ilmiy faoliyatga jalb qilishning samarali mexanizmlari va xalqaro tajribalar asosida ta'limda innovatsion yondashuvlarni joriy etish yo'llari taklif qilinadi.

Kalit so'zlar: Ilmiy faoliyat, innovatsion tafakkur, talabalar, ijodkorlik, motivatsiya, ilmiy izlanish, innovatsion muhit, ta'lim innovatsiyasi, ilmiy salohiyat, yangilikka ochiqlik.

Аннотация: В данной статье рассматривается актуальность вовлечения студентов в научно-инновационную деятельность, роль научных исследований в формировании инновационного мышления, а также эффективность инновационной среды, создаваемой в высших учебных заведениях. Также освещаются такие психологические факторы, как мотивация, креативность и потребность в научных исследованиях. Предлагаются эффективные механизмы вовлечения студентов в научную деятельность и пути внедрения инновационного подхода в образование на основе международного опыта.

Ключевые слова: научная деятельность, инновационное мышление, студенты, креативность, мотивация, научные исследования, инновационная

среда, образовательные инновации, научный потенциал, открытость к новому.

Annotation: This article explores the relevance of engaging students in scientific and innovative activities, the role of research in shaping innovative thinking, and the effectiveness of the innovation-friendly environment created in higher education institutions. The psychological factors such as motivation, creativity, and the need for research are also analyzed. The paper proposes effective mechanisms for involving students in research and suggests ways to implement innovative approaches in education based on international best practices.

Keywords: scientific activity, innovative thinking, students, creativity, motivation, scientific research, innovation environment, educational innovation, scientific potential, openness to novelty.

Kirish: Zamonaviy ta'lim jarayonining asosiy yo'nalishlaridan biri bu talabalarda ilmiy va innovatsion tafakkurni shakllantirishdan iborat. Oliy ta'lim muassasalarining asosiy vazifalaridan biri jamiyatning intellektual salohiyatini oshirishga hissa qo'shadigan ilg'or fikrlovchi, yangilik yaratishga qodir yoshlarni tarbiyalashdan iborat. Ilmiy-innovatsion faoliyat esa aynan talabalarni faollikka undaydigan, ularning mustaqil fikrlashini rivojlantiradigan asosiy vosita sifatida qaraladi. Bugungi kunda global miqyosda raqobatbardosh kadrlar tayyorlashda talabalar innovatsion faoliyatining o'rni beqiyosdir. Shu bois, oliy ta'limda ilmiy-tadqiqot ishlarini rag'batlantirish, talabalarni ilmiy loyihalarga jalb qilish, ularning ijodiy tafakkurini rivojlantirish zamon talabi hisoblanadi. Ushbu maqolada aynan talabalarda ilmiy-innovatsion faoliyatni shakllantirishning metodologik asoslari, ijtimoiy-psixologik shart-sharoitlari va samarali yondashuvlari tahlil qilinadi.

Adabiyotlar tahlili: Ilmiy-innovatsion faoliyatning nazariy asoslari haqida bir qancha olimlar tomonidan tadqiqotlar olib borilgan. Xususan, V.S. Lazarev va G.A. Bordovskiylar ta'lim tizimida innovatsion yondashuvning psixopedagogik asoslarini belgilab berganlar. Ularning fikriga ko'ra, talabalar innovatsion faoliyatga jalb qilinishida ta'lim muhitining ochiqligi va o'qituvchi-talaba munosabatining interaktivligi muhim rol o'ynaydi. A.K. Markova esa shaxsiy faollik, ijodkorlik va tashabbuskorlikni ilmiy faoliyatning ichki harakatlantiruvchi kuchi sifatida ta'riflaydi. Yana bir muhim yondashuvlardan biri bu D. Shtern tomonidan ilgari surilgan refleksiya va metakognitiv nazorat asosida shakllanadigan mustaqil izlanish kompetensiyalaridir.

Mahalliy olimlardan M.G. Davletshin, G.B. Shoumarov, B.R. Qodirovlar tomonidan talabalarda ijodiy tafakkurni rivojlantirish, ilmiy qobiliyatlarni

shakllantirish borasida muhim ilmiy ishlar amalga oshirilgan. Shuningdek, ilmiy-innovatsion faoliyatni rag'batlantirishda grantlar, startap loyihalar, texnoparklar va inkubator markazlarining roli ham adabiyotlarda keng yoritilgan.

Muhokama: Talabalarning ilmiy-innovatsion faoliyatga jalb qilinishi bir necha bosqichli jarayon bo'lib, bu jarayon pedagogik, psixologik va tashkiliy yondashuvlarni birlashtiradi. Dastlab, talabalarda ilmiy izlanishga bo'lgan ichki ehtiyoj, ya'ni motivatsiya shakllantirilishi zarur. Bunda o'qituvchi tomonidan beriladigan individual yondashuv, erkin fikr almashish muhiti va tanqidiy tafakkurni rag'batlantirish muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, amaliy muammolarga yo'naltirilgan kichik ilmiy topshiriqlar, miniloyihalar orqali talabalar o'z ilmiy izlanishlarini boshlashi mumkin.

Innovatsion faoliyatni shakllantirishda esa talabalarni texnologik tafakkurga tayyorlash, raqamli savodxonligini oshirish va ilmiy-texnik axborotlardan samarali foydalanishga o'rgatish zarur. Oliy ta'lim muassasalarida startap va inkubatsiya markazlarining faoliyati talabalar uchun real amaliyot maktabi vazifasini o'taydi. Bundan tashqari, xalqaro tajribalar asosida ilmiy mentorlik, tutorlik tizimini joriy etish ham juda muhim. Bu orqali talabalar faqat nazariy bilim emas, balki amaliy tajribaga ega bo'ladilar.

Shu bilan birga, talabalarni ilmiy-innovatsion faoliyatga jalb qilishda turli tanlovlar, grantlar va ilmiy anjumanlar samarali rag'batlantiruvchi omil bo'lib xizmat qiladi. Ijtimoiy tarmoqlar orqali ilmiy ishlanmalarni targ'ib qilish, yosh tadqiqotchilarning yutuqlarini keng jamoatchilikka yetkazish ham talabalar o'rtasida ilmiy faoliyatga bo'lgan qiziqishni oshiradi.

Xulosa va tavsiyalar: Bizning xulosamizcha, talabalarda ilmiy-innovatsion faoliyatni shakllantirish oliy ta'limda uzluksiz, tizimli va strategik yondashuvni talab qiladi. Ilmiy-ijodiy muhit yaratish, talabalarni mustaqil izlanishga yo'naltirish, ularni rag'batlantirish va yutuqlarini keng jamoatchilikka targ'ib qilish muhim ahamiyatga ega. Oliy ta'lim muassasalari zamonaviy texnologiyalarga asoslangan ilmiy laboratoriyalar va amaliy platformalar bilan ta'minlanishi lozim. Shuningdek, ustoz-shogird tizimini yo'lga qo'yish, fanlararo loyihalar va xalqaro hamkorlik dasturlarini rivojlantirish orqali talabalarning innovatsion salohiyatini oshirish mumkin. Bunda ta'lim, fan va ishlab chiqarish integratsiyasi muhim strategik yo'nalish bo'lib xizmat qilishi kerak.

Ilmiy-innovatsion faoliyatni muvaffaqiyatli yo'lga qo'yish uchun quyidagilarni tavsiya qilamiz:

1. Har bir fakultetda ilmiy izlanishlar bilan shug'ullanuvchi talabalar uchun klub yoki ilmiy to'garaklar tashkil qilish;

2. Oliy ta'lim muassasalarida talabalar startap loyihalari uchun grant ajratish tizimini kuchaytirish;
3. Ilmiy maqola va ishlanmalarni xalqaro miqyosda chop etish imkoniyatlarini kengaytirish;
4. Ilmiy rahbarlik tizimini takomillashtirish va mentorlik faoliyatini institutsional darajada rag'batlantirish;
5. Talabalarda raqamli va texnologik tafakkurni rivojlantirish uchun maxsus o'quv dasturlarini joriy qilish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Абдуллаев А.А. (2020). Инновационное мышление и научная деятельность студентов. Ташкент: «Илм ва тараққиёт», 196-бет.
2. Назаров Б.Х. (2021). Талабаларда илмий фаолиятни шакллантиришнинг психопедагогик асослари. Самарқанд: «Ziyo Print», 212-бет.
3. Davlatov M. (2020). Innovatsion ta'lim va ilmiy tadqiqotlar. Toshkent: Fan, 178-bet.
4. G'oziev E.G'. (2018). Psixologiya: Ilmiy ijod va metodlar. Toshkent: O'qituvchi, 256-bet.
5. Khaitov F.B. (2021). Pedagogik innovatsiyalar va ta'lim texnologiyalari. Buxoro: "BuxDU nashriyoti", 224-bet.
6. Касимова Ш. (2020). Современные подходы к организации научной работы студентов. Журнал «Педагогика и психология», №3, с. 45–50.
7. Sharipov I.S. (2021). Innovatsion tafakkur asoslari. Qarshi: Nasaf, 144-bet.
8. Абдурахмонов Қ. (2022). Янги инновацион муhitда ёшларнинг илмий салоҳиятини ошириш стратегияси. Журнал «Илмий тадқиқотлар», №1, с. 28–35.
9. Toirov D.K. (2019). Talabalar faoliyatida kreativlik va ilmiy izlanish uyg'unligi. Andijon: AndMIU, 164-bet.
10. Хамраев Ш.Т. (2021). Талабаларда илмий инновацион салоҳиятни ривожлантириш. «Таълим ва тараққиёт» журнали, №2, с. 39–44.
11. Yusupov M. (2020). Oliy ta'limda innovatsion muhitni shakllantirish yo'llari. Toshkent: Ilm ziyo, 190-bet.
12. Abdullaeva G.Z. (2021). Tadqiqot metodlari va innovatsion yondashuvlar. Nukus: QDU nashriyoti, 158-bet.
13. Karimov U.N. (2022). Innovatsion psixologik yondashuvlar asoslari. Toshkent: Innovatsiya, 138-bet.

14. Орипов И.Р. (2020). Инновационная активность студентов как фактор успешного обучения. Журнал «Социально-гуманитарные науки», №4, с. 55–60.
15. Axmedova M.M. (2019). Ilmiy faoliyatga motivatsiyani shakllantirish psixologiyasi. Farg‘ona: Ilmiy markaz, 146-bet.
16. OECD (2019). Measuring Innovation in Education: A New Perspective. Paris: OECD Publishing.
17. UNESCO (2020). Science Report: Towards 2030. Paris: UNESCO, pp. 78–83.
18. Vygotsky L.S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge: Harvard University Press.
19. Kolb D.A. (1984). Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. New Jersey: Prentice Hall.
20. Fullan M. (2013). Stratosphere: Integrating Technology, Pedagogy, and Change Knowledge. Toronto: Pearson, 188 pages.

UYUSHMAGAN YOSHLARDA IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK XIZMAT

BuxDU psixologiya kafedrası mudiri
Psixologiya fanlari doktori (DSc), professor
Nazarov Akmal Mardonovich

Annotatsiya: Mazkur maqolada uyushmagan yoshlarga ijtimoiy-psixologik xizmat ko‘rsatishning zarurati, asosiy yo‘nalishlari va amaliyotdagi muammolari tahlil etiladi. Uyushmagan yoshlar – bu ta’lim tizimidan, rasmiy bandlikdan va ijtimoiy faoliyatdan chetda qolgan shaxslar bo‘lib, ular bilan ishlashda maxsus psixologik yondashuvlar talab qilinadi. Maqolada psixologik xizmat shakllari, profilaktika, maslahat va rehabilitatsiya yo‘nalishlarida olib borilayotgan ishlar yoritilib, ularning samaradorligini oshirish bo‘yicha takliflar ilgari suriladi.

Kalit so‘zlar: uyushmagan yoshlar, ijtimoiy-psixologik xizmat, psixokorreksiya, moslashuv, profilaktika, xavf guruhlari, psixologik maslahat, ijtimoiy inklyuziya.

Аннотация: В данной статье рассматривается необходимость, основные направления и практические проблемы оказания социально-психологической помощи неорганизованной молодежи. Неорганизованная молодежь — это лица, находящиеся вне системы образования, официальной занятости и социальной активности, работа с которыми требует специальных психологических подходов. В статье освещаются формы

психологических услуг, профилактические мероприятия, консультирование и реабилитационные практики, а также выдвигаются предложения по повышению их эффективности.

Ключевые слова: неорганизованная молодежь, социально-психологическая помощь, психокоррекция, адаптация, профилактика, группы риска, психологическое консультирование, социальная инклюзия.

Annotation: This article analyzes the necessity, key directions, and practical challenges of providing social-psychological services to unorganized youth. Unorganized youth refers to individuals who are outside the education system, formal employment, and active social participation, and working with them requires specialized psychological approaches. The article outlines service formats such as psychological assistance, prevention, counseling, and rehabilitation strategies, and presents recommendations for improving their effectiveness.

Keywords: unorganized youth, social-psychological service, psychocorrection, adaptation, prevention, risk groups, psychological counseling, social inclusion.

Kirish. Zamonaviy jamiyatda uyushmagan yoshlar ijtimoiy xavf ostida bo'lgan guruh sifatida e'tibor markazida turibdi. Ular rasmiy ta'limdan, mehnat faoliyatidan va ijtimoiy tashabbuslardan chetda qolgan bo'lib, psixologik, ijtimoiy va iqtisodiy muammolar girdobida yashaydilar. Bu holat ularning shaxsiy rivojlanishi va jamiyatga integratsiyalashuvini cheklaydi. Shu bois, uyushmagan yoshlarga ko'rsatiladigan ijtimoiy-psixologik xizmatlar nafaqat yordam berish, balki ularni faol hayotga qaytarish, jamiyatga moslashtirish va shaxsiy resurslarini rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi zarur.

Adabiyotlar tahlili. Psixologik xizmat ko'rsatish tizimida uyushmagan yoshlar bilan ishlash bo'yicha bir qator olimlar tomonidan ilmiy izlanishlar olib borilgan. Jumladan, V.V. Serikov, M.V. Koryagin, I.V. Dubrovina va S.Yu. Stepanovlarning ishlarida bu guruh vakillarining psixologik ehtiyojlari, stressga chidamlilik darajasi, deviant xatti-harakatlari va motivatsion bo'shliqlari tahlil etilgan. Ba'zi tadqiqotlarda yoshlarning ijtimoiy ajralib qolishi ularning oila muhitidagi beqarorlik, maktabdagi muvaffaqiyatsizlik va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash yetishmovchiligi bilan bog'liqligi ko'rsatib o'tilgan. Shuningdek, chet el olimlaridan K. Rogers, E. Erickson va A. Maslow nazariyalarida yoshlarning o'zini anglash, o'zini namoyon qilish, ijtimoiy ehtiyojlarini qondirish zaruriyati alohida ta'kidlanadi. Ushbu adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, uyushmagan yoshlar bilan ishlashda kompleks yondashuv, ya'ni psixologik, pedagogik va ijtimoiy usullar uyg'unligi muhim ahamiyatga ega.

So'nggi yillarda ijtimoiy-psixologik xizmat ko'rsatish sohasida olib borilgan tadqiqotlar, ayniqsa, uyushmagan yoshlar bilan ishlashda tizimli yondashuvning zarurligini ko'rsatmoqda. Masalan, xorijiy olimlardan A. Bandura tomonidan ilgari surilgan ijtimoiy o'rganish nazariyasiga ko'ra, yoshlarning ijtimoiy xulq-atvori ko'pincha kuzatuv, modellash va taqlid orqali shakllanadi. Bu nazariya uyushmagan yoshlarga ijobiy namunalar va ta'sirli muhit yaratish zarurligini asoslab beradi.

Mahalliy tadqiqotlarda esa yoshlar bilan ishlashda muloqotga asoslangan, shaxsga yo'naltirilgan yondashuvlar samarali ekanligi ta'kidlanadi. Jumladan, G'. Shoumarov va V. Karimova yoshlar orasida o'zini anglash, ijtimoiy himoya va ijtimoiy-psixologik qo'llab-quvvatlash tizimini mustahkamlashning dolzarbligini ko'rsatadi.

Ijtimoiy-psixologik xizmatlar mexanizmini izchil tahlil qilgan B. Qodirov esa uyushmagan yoshlar bilan ishlashda ko'p komponentli diagnostika, motivatsion intervensiya va munosabat o'rnatish texnologiyalarini integratsiyalash zarurligini asoslaydi. Uning fikricha, ijtimoiy xatar guruhiga mansub yoshlar bilan ishlashda klassik pedagogik yondashuvlar samarasiz bo'lishi mumkin, bu esa zamonaviy psixologik texnologiyalarni tatbiq etishni taqozo qiladi.

Boshqa muhim manbalarda, xususan, WHO va UNESCO tomonidan chop etilgan xalqaro hisobotlarda uyushmagan yoshlar orasida zo'ravonlik, giyohvandlik, ishsizlik va psixologik beqarorlik darajasining ortib borayotgani haqida ma'lumotlar keltiriladi. Bularning barchasi ijtimoiy-psixologik xizmatlarning global miqyosda ham dolzarb muammoga aylanganini ko'rsatadi.

Muhokama. Uyushmagan yoshlar bilan ishlashda ijtimoiy-psixologik xizmatning asosiy yo'nalishlari quyidagilardan iborat: diagnostika, maslahat, psixoprofilaktika, psixokorreksiya va rehabilitatsiya. Ushbu xizmatlar orqali yoshlar o'zining psixologik muammolarini anglaydi, ularga yechim izlash ko'nikmalarini shakllantiradi, o'zini boshqara olish va jamiyatga moslashish imkoniyatlarini oshiradi. Ko'plab hollarda, uyushmagan yoshlar psixologik yordamga muhtojligini tan olmaydi yoki unga nisbatan ishonchsizlik bildiradi. Shu sababli xizmatlar ko'rsatishda empatiya, shaffoflik, ishonchli kommunikatsiya va individual yondashuv asosiy prinsip sifatida qo'llanilishi kerak. Amaliyotda ushbu xizmatlar orqali oilaviy muhitni tahlil qilish, xatti-harakat buzilishlarini aniqlash, hayotiy rejalashtirish va ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish ishlari olib boriladi. Yana bir muhim jihat shuki, xizmatlar faqat muammoga yo'naltirilgan bo'lib qolmasdan, yoshlarni rivojlantirishga qaratilgan ijobiy yondashuv asosida amalga oshirilishi kerak.

Uyushmagan yoshlar bilan ishlashda ijtimoiy-psixologik xizmatlar samaradorligini ta'minlash uchun bir qator omillarni hisobga olish zarur. Avvalo, yoshlarning psixologik holatini aniqlashda nafaqat ularning tashqi muhit bilan aloqasi, balki ichki dunyosi – o'ziga bo'lgan munosabat, kelajakka nisbatan qarashlari va umidsizlik darajasi ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, uyushmagan yoshlar ko'pincha rasmiy tizimlarga nisbatan ishonchsizlik bilan qaraydilar. Bu holat psixologik xizmat ko'rsatishda muomala uslublarini yangilashni, ishonchli muhit yaratishni, ishtirokchilik tamoyillarini qo'llashni talab qiladi. Masalan, ijtimoiy ishlovchi yoki psixolog ilk suhbatdayoq yosh bilan "mentor-muloqotdosh" munosabatini yo'lga qo'ymasa, xizmat samaradorligi keskin pasayishi mumkin.

Shuningdek, ijtimoiy-psixologik xizmatlar faqat psixologik maslahat bilan cheklanmasligi kerak. Ular ijtimoiy moslashuvga yordam beruvchi treninglar, psixokorreksiya, motivatsion dasturlar, ijtimoiy rollar o'rgatish va ma'naviy-ma'rifiy faoliyatlar bilan boyitilishi lozim. Ayni vaqtda, bu faoliyatlar ijtimoiy sheriklik asosida — oilalar, maktablar, mahalla faollari va nodavlat tashkilotlar bilan hamkorlikda amalga oshirilishi kerak.

Muhokama jarayonida aniqlangan yana bir muhim jihat — xizmat ko'rsatishda yoshlarning individual xususiyatlari, etnik, madaniy va dini qadriyatlari hisobga olinmasligining salbiy oqibatlaridir. Bu esa "bir xil yondashuv hammani qamrab olmaydi" degan tamoyilni qo'llash zarurligini isbotlaydi.

Xulosa va tavsiyalar. Xulosa qilib aytganda, uyushmagan yoshlarga ijtimoiy-psixologik xizmat ko'rsatish nafaqat ularning muammolarini bartaraf etish, balki ularni ijtimoiy faol hayotga qaytarish, o'z shaxsiy salohiyatini anglash va mustahkamlashga xizmat qilishi kerak. Buning uchun quyidagi tavsiyalarni ilgari surish mumkin:

1. Har bir hududda uyushmagan yoshlarga mo'ljallangan psixologik xizmat markazlarini tashkil etish;
2. Maktabdan chetda qolgan yoshlarni aniqlash va ularning ehtiyojlariga mos dasturlar ishlab chiqish;
3. Psixolog va ijtimoiy xodimlar malakasini oshirish uchun maxsus treninglar tashkil etish;
4. Yoshlar bilan ishlovchi mutaxassislar uchun metodik qo'llanmalar va dasturlar ishlab chiqish;
5. Oilalar bilan hamkorlikda ishlash, ota-onalarning mas'uliyatini oshirishga yo'naltirilgan seminarlar o'tkazish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Абдураззаков, М.Х. (2020). Социально-психологическая адаптация молодежи в условиях социокультурной трансформации. Ташкент: “Фан”, 212 б.
2. Mahmudov, S.A. (2019). Yoshlar bilan ijtimoiy-psixologik ishlash metodikasi. Toshkent: O‘zbekiston pedagogika nashriyoti, 187 bet.
3. Абдурахманова, Ш.Р. (2021). Психологическая помощь подросткам в трудной жизненной ситуации. Москва: Просвещение, 166 с.
4. Sunnatova, R.I. (2020). Yoshlarning psixologik muammolari va ularni bartaraf etish yo‘llari. Toshkent: TDPU, 153 bet.
5. Корнилова, Т.В. (2018). Социальная психология личности и группы. Санкт-Петербург: Речь, 230 с.
6. G‘oziev, E.G‘. (2017). Psixologiya: asosiy tushunchalar va yo‘nalishlar. Toshkent: “O‘qituvchi”, 205 bet.
7. Климов, Е.А. (2016). Психология профессионального самоопределения. Москва: Академический проект, 192 с.
8. Shoumarov, G‘.B. (2022). Zamonaviy psixologik xizmat va yoshlar muammolari. Buxoro: “BuxDU nashriyoti”, 178 bet.
9. Рогов, Е.И. (2020). Настольная книга практического психолога. Москва: ВЛАДОС, 336 с.
10. Fayzullayev, A.A. (2021). Uyushmagan yoshlar bilan ishlashning psixologik asoslari. Samarqand: SamDU, 148 bet.

O‘QUVCHILARDA TANQIDIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH YO‘LLARI

Islamova Moxichexra Bekmurzayevna
Navoiy Davlat universiteti o‘qituvchisi
Tel: +998973677587

islamova.moxichexra@gmail.com

Rahmonova Mahfuza Husan qizi
NDU pedagogika yo‘nalishi talabasi.

Annotatsiya: Mazkur maqolada tanqidiy fikrlashni o‘smir yoshdagi o‘quvchilarda shakllantirishning dolzarbligi, uning metodik yo‘llari, ta’lim-tarbiya jarayonida qo‘llanilishi va shaxs kamolotidagi o‘rni keng tahlil etiladi. Maqolada o‘quvchilarda tanqidiy tafakkur bilan bog‘liq psixologik o‘zgarishlar, o‘smirlik davrining ijtimoiy-ma’naviy xususiyatlari, ularning tafakkur, axloq, xulq va emotsional holatiga ta’siri falsafiy-pedagogik tahlil asosida yoritiladi.

Tanqidiy fikrlashni shunchaki aqliy faoliyat emas, balki shaxsni jamiyatda faol, mas'uliyatli va ongli ishtirokchiga aylantiruvchi murakkab kognitiv, sotsial va axloqiy jarayon sifatida talqin qilinadi.

Kalit so'zlar: Tanqidiy fikrlash, mustaqil tafakkur, o'quvchi shaxsi, pedagogik texnologiyalar, FSMU metodi, muammoli o'qitish, innovatsion metodlar, ta'lim va tarbiya, o'smirlik psixologiyasi, ijodiy tafakkur, analiz, sintez, sub'ekt-sub'ekt munosabati, qaror qabul qilish, axloqiy tarbiya, kognitiv ko'nikmalar, barkamol avlod, shaxsiy rivojlanish, ijodiy pedagogik muhit, ijtimoiy kompetensiyalar.

Аннотация: В данной статье всесторонне анализируется актуальность формирования критического мышления у учащихся подросткового возраста, его методические подходы, применение в процессе обучения и воспитания, а также значение в становлении личности. В статье раскрываются психологические изменения, связанные с развитием критического мышления, социально-нравственные особенности подросткового возраста и их влияние на мышление, поведение, нравственность и эмоциональное состояние учащихся с философско-педагогической точки зрения. Критическое мышление рассматривается не просто как интеллектуальная деятельность, а как сложный когнитивный, социальный и нравственный процесс, превращающий личность в активного, ответственного и осознанного участника общества.

Ключевые слова: Критическое мышление, самостоятельное мышление, личность ученика, педагогические технологии, метод ФСМУ, проблемное обучение, инновационные методы, обучение и воспитание, психология подросткового возраста, творческое мышление, анализ, синтез, субъектно-субъектные отношения, принятие решений, нравственное воспитание, когнитивные навыки, всесторонне развитая личность, личностное развитие, креативная педагогическая среда, социальные компетенции.

Abstract: This article provides a comprehensive analysis of the relevance of developing critical thinking in adolescent students, its methodological approaches, its application in the educational process, and its role in personal development. The article explores psychological changes associated with the development of critical thinking, the socio-moral characteristics of adolescence, and their impact on students' thinking, behavior, morality, and emotional state through a philosophical-pedagogical perspective. Critical thinking is interpreted not merely as an intellectual activity, but as a complex cognitive, social, and ethical process that transforms the individual into an active, responsible, and conscious participant in society.

Keywords: Critical thinking, independent reasoning, student identity, pedagogical technologies, FSMU method, problem-based learning, innovative methods, education and upbringing, adolescent psychology, creative thinking, analysis, synthesis, subject-subject interaction, decision-making, moral education, cognitive skills, well-rounded personality, personal development, creative pedagogical environment, social competencies.

O'zbekistonni rivojlantirishning yettita ustuvor yo'nalishi bo'yicha Taraqqiyot strategiyasi, «Ta'lim to'g'risida»gi qonunda shaxs va jamiyat munosabatlarida uyg'unlikni vujudga keltirish, shuningdek, yoshlarda mustaqil, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish alohida ta'kidlab o'tilgan. Shunga ko'ra pedagogika fanida shaxsning imkoniyatlarini ro'yobga chiqaradigan o'quv jarayonini tashkil etishning turli yo'llarini izlash alohida dolzarblik kasb etmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoev ham "Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak" asarida har bir rahbar yoki shaxs chuqur tahlil va tanqidiy yondashuvga asoslangan holda o'z faoliyatini olib borishini bugungi davrning o'zi taqazo etayotganligini aytib o'tadilar.

Darhaqiqat, jamiyatda xilma-xil fikrlash muhitini vujudga keltirishda mustaqil, tanqidiy fikrlovchi shaxslarning o'рни beqiyosdir. Dunyoga yangi ko'z bilan qaraydigan barkamol insonni shakllantirish, uning natijasi, mahsulasi orqali mustaqil fikrlovchi, ijodiy izlanuvchi, kuchli irodali, g'oyaviy e'tiqodli, ma'naviyati yuksak, pok vijdonli shaxsni kamol toptirish respublikamiz pedagoglari oldida turgan eng muhim va mas'uliyatli vazifadir. Shu bois, ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchi shaxsining tanqidiy fikrlash faoliyatini shakllantirib, muntazam rivojlantirib borish, «sub'ekt-sub'ekt» munosabatini amalda ta'minlash natijasida ularning ijodiy faolligi, izlanuvchanligi, irodaviy sifatleri, ishchanligi, e'tiqodini tarkib toptirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Bolalarda kichik maktab yoshida shakllangan tanqidiy fikrlash elementlarini maktabiyoshida yanada rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. O'quvchini murakkab vaziyatlardan chiqish, o'z fikrini bayon qilishdan qo'rqmaslikka o'rgatib borish lozim. Dastlabki to'siqlardan o'tolmaslik, sinovlardan cho'chish, bunday vaziyatdan tushkunlikka tushish holatlarini o'qituvchi o'z vaqtida bartaraf etish kerak. O'quvchilarga muayyan vaziyatlarda yaxshi va yomon holatlarni farqlay olish ko'nikmasini tarkib toptirish ham tanqidiy fikrlashning asosiy elementlaridan biridir.

Tanqidiy fikrlash ko'nikmalarining shakllanganlik ko'rsatkichlari:

- bayon qilingan fikrni tahlil qilish;
- umumlashtirish;

- to'g'ri baholay olish;
- o'xshatish, qiyoslash, solishtirish;
- farqlay olish;
- tasniflash;
- dalillash;
- xulosalash.

Bunda ta'lim-tarbiya sohasi mutasaddilari zimmasiga yuklanayotgan ma'suliyatli vazifaning zalvori ayni shu jihat bilan o'lchanadi. Bir kun kech ekilgan daraxt bir hafta kech meva tugadi deganlaridek, tarbiya sohasida bir kunga bo'lsin kech qolish ham ma'lum muammolarga sabab bo'ladi. SHu boisdan davlatimiz rahbari ma'naviy-ma'rifiy tarbiya sohasi mutasaddilariga, ayniqsa, pedagoglarga katta ishonch bildirib, kelajagimiz, ertangi kunimiz bilan bog'liq xavfdan barchamizni qayta-qayta ogoh qilmoqda.

Shaxsning shakllanishida har bir davr o'ziga xos xususiyatga ega. Jumladan, o'quvchilik davri o'zining qiziqqonligi, fikrining o'zgaruvchanligi, tez asabiylashish, krizis holatlarga boy bo'lishi bilan boshqa davrlardan farq qiladi. Buning asosiy sababi, o'quvchilik davrida ham fiziologik, ham psixologik jihatdan o'zgarishlar yuzaga keladi. Bu davrda o'quvchilarning ta'lim-tarbiyasiga va xususan psixikasiga to'g'ri ta'sir etilmasa, ularda xarakterning kelajakdagi oqibatlarini ijobiydan salbiyga qarab rivoj topib borishi mumkin. Bu esa jamiyatga ya'ni, sotsiumga kirishib ketishiga, hayotda o'z o'rmini egallashiga va atrofdagi voqea hodisalarga ob'yektiv baho berishiga qiyinchilik tug'diradi.

Xususan tanqidiy fikrlashni maktab yoshida rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki bu davrda nazariy tafakkur yuqori ahamiyatga ega bo'la boshlaydi. Atrof-olamdagi bog'lanishlar mazmunini yuqori darajada bilishga harakat qiladilar. Bu davrda o'quvchining bilishga bo'lgan qiziqishida progress sodir bo'ladi. Ilmiy nazariy bilimlarning egallab olinishi tafakkurning rivojlanishiga olib keladi. Buning ta'sirida isbot, dalillar bilan fikrlash qobiliyati rivojlanadi. Unda deduktiv xulosalar chiqarishga qobiliyat paydo bo'la boshlaydi.

Maktabyoshdagi o'quvchilarda innovatsion metodlar, rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyalari asosida ularning barcha shaxsiy sifatlarini, jumladan, bilimi, layoqati, aqliy harakat usuli, tanqidiy tafakkuri, o'z-o'zini boshqarish mexanizmi, emotsional-axloqiy va amaliy faoliyatini intensiv rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ta'lim-tarbiya jarayoniga o'quvchini mustaqil, tanqidiy fikrlashga undaydigan strategiya va texnologiyalarni olib kirish, ularni tanqidiy fikrlashga undovchi ijodiy pedagogik muhitni qaror toptirish, o'qituvchi va o'quvchilar orasida

ishchan muloqot, hamkorlik vaziyatini vujudga keltirish o'quvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun nihoyatda zarurdir.

O'quvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish asosan o'quv mashg'ulotlari jarayonida innovatsion metodlarni qo'llagan holda samarali kechadi. Ta'lim tizimidagi ijtimoiy gumanitar fanlarni o'qitish jarayonida o'quvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish imkoniyati kengdir. Ayniqsa, milliy istiqlol g'oyasi turkumiga kiruvchi fanlar, shuningdek, tarix, adabiyot fanlari keltirishimiz mumkin.

Biz quyida adabiyot darsidagi bir mavzu misolida o'quvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish yo'llariga oid o'z qarashlarimizni bayon etmoqchimiz.

9 sinf adabiyot darsi. Mavzu: "O'tkan kunlar asari ustida ishlash"

O'qituvchi o'tilgan mavzuning qisqacha bayonini keltirib, o'quvchilar bilan savol-javob qilib mustahkamlab olgandan keyin, o'quvchilarning tanqidiy tafakkurini rivojlantirish uchun "FSMU" innovatsion metoddan foydalanadi.

O'qituvchi: Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" asari qanday asar? (o'quvchilar quyidagicha to'ldirishi mumkin)

FIKR -fikringizni bayon qiling	Milliy xarakter ifodalangan birinchi realistik asar
SABAB - fikringizga sabab ko'rsating	O'zbekona qadriyatlar keng talqin etilgan bo'lib ota-onaning va farzandlar o'rtasidagi munosabatlar aks ettirilgan.
MISOL -fikringizni misollar bilan to'ldiring	Yusufbek xoji obrazida uzoqni ko'ra oladigan dono siyosatchi, xaqiqatparvar va xalsevar amaldor bo'lish bilan birga oila parvar bahrikeng ota obrazi o'z ifodasini topgan
UMUMLASHTIRISH -fikringizni umumlashtiring	Abdulla Qodiriyning „O'tkan kunlar“ asari o'zbek xalqining yaqin o'tmishdagi mashaqqatli hayoti, er-xotin munosabatlaridagi tengsizlikning mavjudligi shuningdek, go'zal odob-axloq egasi bo'lgan yoshlar hayotining zavol topishi qalamga olingan.

O'quvchilarni tanqidiy fikrlashga undovchi innovatsion metodlardan yana biri "Ikki qismlik kundalik" usulidir. Bu usul birinchidan, mavzu matnini chuqur tushunishga yordam bersa, ikkinchidan, o'quvchilarni voqea hodisalarga ob'ektiv baho berishga undaydi. Tanqidiy fikrlashning muhim elementlaridan biri o'quvchilarning voqea hodisalarga holisona baho bera olishidir.

Ikki qismli kundalik asosida ishlash topshirig'i berilgach, o'quvchilar daftar varag'ini quyidagi tarzda ikki qismga bo'ladi. Chap tomondagi «Parcha» deb

yozilgan qismga o'quvchilar matn yuzasidan biror parcha yoki ularga qattiq ta'sir qilgan narsa yoki ularni haqiqatda hayron qoldirgan timsol haqida yozishlari kerak. Ikki qismlik kundalik usuli mohiyatini quyidagi misolda ko'rib chiqish mumkin:

PARCHA	SHARH
Yusufbek hoji- "Men ko'p umrimni shu yurtning tinchligi fuqorolarning osoyishi uchun sarf qilib, o'zimga azobdan boshqa hech bir qanoat hosil qilolmadim. Ittifoqni, ne el ekanini bilmagan, yolg'iz o'z manfaati shaxsiyati yo'lida bir-birini yeb ichkan, mansabparast, dunyoparast muttahamlar Turkiston tuprog'idan yo'qolmay turib, bizning odam bo'lishimizga aqlim yetmay qoldi. Biz shu holda ketadigan, bir-birimizning tegimizga suv qo'yodurg'on bo'lsak, yaqindirki, o'ris istibdodi o'zining iflos oyog'i bilan Turkistonimizni bulg'atar va biz bo'lsak o'z qo'limiz bilan kelgusi naslimizning bo'ynig'a o'ris bo'yindirig'ini kiydirgan bo'lamiz.	O'z o'g'lining tanqidlaridan aybsiz abdor bo'layotgan Yusufbek xoji o'sha davrining mansabparast, dunyoparast insonlaridan nafratlanadi. Vatanning mustaqilligi, yaxlitligi uchun kurashishni hayotining ma'nosi deb bilgan, qarindosh-urug'chilik, mahalliychilik, tanish-bilishchilik qilib o'zaro nizolashib yurgan maydakashlarni katta ishlarga undab, agar vaziyat shu holda davom etsa, millatning xarob bo'lishini, yurt tuprog'ining bosqinchilar oyog'i ostida xor bo'lishini bashorat qilgan o'z davrining buyuk shaxsi sifatida Yusufbek hoji siymosini ko'rishimiz mumkin. Shunday samimiy qalb egalarini yetishtirgan millat ozod va erkin yashashga haqli edi. Ichki kurashlar, nizolar, fitnalarga o'ralashib boy berib qo'ygan hurligimizni bir yoqadan bosh chiqarib qaytarib oldik. Yaratganga shukrki, mamlakatimizni butun dunyo tan olib turganiga chorak asrdan oshdi. Vatanimiz madhiyasi dunyoning eng baland minbarlarida jaranglaganda yuksak martabali insonlar ham qo'llarini ko'ksiga qo'yib hurmat bajo aylayapti. Qodiriy tilga olgan yorug' kunlarga erishib yashamoqdamiz.

O`quvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantiruvchi metodlardan yana biri “Muammoli o`qitish” usulidir. Bu usul ham real vaziyatlarni o`rganish, muammoni aniqlash, uni analiz, sintez qilish asosida aniq qarorlar qabul qilishga asoslanadi. O`tkan kunlar romanidagi bosh qahramon Kumushbibining hayoti fojia bilan yakunlanishiga sabab bo`lgan muommolarni o`quvchilar quyidagicha keltirib, ularning yechimlari haqida o`z qarashlarini quyidagicha bayon etishlar mumkin:

Asosiy muommolar	Yechim	Natija
1.O`zbek oyimning orzu-havaslarga berilib Otabekning ra'yiga qaramasdan uni 2-marta uylantirib quyishi	1. O`zbek oyim o`g`li Otabekning ko`ngliga qarashi, uning fikrlarini inobatga olishi kerak edi.	Kumushning hayoti fojia bilan yakunlanmas edi.
2. Kumushbibi to`ydan keyin Toshkentda, Otabekning uyida yashamaganligi	2. Kumushbibining ota-onasi to`ydan so`ng qizini Marg`ilonda o`z uyida olib qolmasdan Toshkentga jo`natish kerak edi.	
3.Otabekning Zaynabga befarqligi.	3. Shar`iy nikohidagi ayollariga Otabek bir xilda munosabatda bo`lishi kerak edi.	
4. Zaynabning irodasining sustligi.	4.Zaynab har qanday holatda ham insonni o`ldirish darajasiga borib yetmasligi kerak edi.	
5. Har ikkala tomonning quda-andachilik munosabatlariga jiddiy yondashmaganligi	5. Har ikkala qudalar o`zbek xalqining rasm-rusmi asosida ish ko`rmaganliklari sabab bo`ldi	
...		

O`qituvchining yuqorida keltirilgan innovatsion metodlardan foydalanishi guruh ichida guruhlarda ishlanaganda kutilgan natijani beradi. Chunki, tanqidiy fikrlashda fikrlar xilma-xilligi, turli xil fikrlardan eng maqbul fikrni tanlash imkoniyati yaratiladi.

Shunday qilib, tanqidiy fikrlash, axborotni qabul qilishdan boshlanib, qaror qabul qilish bilan tugaydigan fikrlash, o'ylash jarayoni ekan, bu jarayonda o'quvchi yoshlar bahsli muammolarni yechish vaqtida tinglash, muloqotga kirishish madaniyatini o'rganadilar. Turlicha nuqtai nazarlarni taqqoslaydilar hamda maqbul xulosalar yechimini topadilar

Tanqidiy fikrlash bu o'quvchi fikrlashining eng yuqori darajasidagi aqliy faoliyati bo'lib, g'oya va imkoniyatlarni ijodkorlik bilan uyg'unlashuvi, konsentratsiyasi va axborotlarni qayta fikrlash va qayta qurishdek murakkab jarayondir. Tanqidiy fikrlashda g'oyalar va ularning ahamiyati ko'pfikrlilik nuqtai nazaridan ko'rib chiqiladi hamda ular boshqa g'oyalar bilan taqqoslanadi. Unda tahlil, taqqoslash, izohlash, qo'llash, tortishuv, yangilik, muammolarni hal qilish yoki fikrlash jarayonini baholashga alohida e'tibor beriladi.

Shunday qilib, tanqidiy fikrlash bugungi kunning dolzarb mavzusi bo'lib, uni rivojlantirishda innovatsion metodlardan foydalanish zarurdir. Chunki, ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilarning faol ishtiroki va bu jarayonga o'zlarining mas'ul ekanliklariga ongli ravishda anglab yetishlari, taqdim etilgan axborotlarni turli darajalarda tahlil qila olish ko'nikmasiga ega bo'lishlari lozim. Natijada jamoatchilik uchun eng muhim masalalarni yechishga ongli ravishda hissa qo'sha oladigan, tanqidiy fikrlovchi hududiy, mahalliy, davlat va xalqaro darajada turli muammolarni yechishga ko'maklashuvchi fuqarolarni tarbiyalash, yoshlarimizda bunyodkor g'oyalarni vayronakor g'oyalardan farqlay olish ko'nikmalari kamol toptiriladi.

Adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning "O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi 08.10.2019 yildagi PF-5847- sonli Farmoni.// <https://lex.uz/ru/docs/-4545884>
2. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib intizom va shaxsiy javobgarlik-har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak.T.: "O'zbekiston" 2017 y.
3. Q.Yo'ldoshov, V.Qodirov, J. Yo'ldoshbekov. 9-sinf Adabiyot darsligi. Toshkent 2014 yil.
4. E.G'oziyev. Tafakkur psixologiyasi. T.: UzMU. 1998
5. Eshmuhammedov R. Innovatsion texnologiyalar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari. – T.: TDPU, 2005.
6. F.O. Xodjiyeva. O'quvchilarda tanqidiy fikrlashni shakllantirishning didaktik asoslari (boshlang'ich sinf o'quvchilari misolida). p.f.n. ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. Toshkent-2008.

TA'LIM TIZIMIDA SIMMETRIYA VA ASIMMETRIYA: YANGI O'ZBEKISTON BARQAROR TARAQQIYOTINING ZAMONAVIY FALSAFIY MEZONLARI

Bekpo'latov Ulug'bek Rahmatulla o'g'li

Navoiy davlat universiteti

doktoranti, f.f.f.d.(PhD), dotsent.

bekpolatov.u@mail.ru, O'zbekiston, Navoiy shahri

Anotatsiya: Ushbu maqolada simmetriya va asimmetriya tamoyillarining ta'lim tizimidagi falsafiy talqini o'rganilib, ularning Yangi O'zbekiston taraqqiyot konsepsiyasidagi o'rni chuqur tahlil qilinadi. Simmetriya – adolat, teng imkoniyat va uyg'unlik ifodasi sifatida, asimmetriya esa – ijtimoiy nomutanosiblik, tafovut va tizimli disbalans sifatida talqin etiladi. Murakkablik nazariyasi, fraktal struktura va ijtimoiy entropiya kabi zamonaviy metodologik yondashuvlar asosida ta'limdagi strukturaviy muammolar aniqlanib, ularni bartaraf etish bo'yicha takliflar ilgari suriladi.

Kalit so'zlar: simmetriya, asimmetriya, ta'lim falsafasi, Yangi O'zbekiston, ijtimoiy adolat, fraktal tizim, ijtimoiy entropiya, barqaror rivojlanish, murakkablik nazariyasi, imkoniyatlar tengligi.

СИММЕТРИЯ И АСИММЕТРИЯ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ: СОВРЕМЕННЫЕ ФИЛОСОФСКИЕ КРИТЕРИИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ НОВОГО УЗБЕКИСТАНА

Аннотация: В данной статье исследуется философская интерпретация принципов симметрии и асимметрии в системе образования и проводится глубокий анализ их роли в новой концепции развития Узбекистана. Симметрия интерпретируется как выражение справедливости, равных возможностей и гармонии, а асимметрия – как социальное неравенство, несоответствие и системный дисбаланс. На основе современных методологических подходов, таких как теория сложности, фрактальная структура и социальная энтропия, выявляются структурные проблемы в образовании и выдвигаются предложения по их преодолению.

Ключевые слова: симметрия, асимметрия, философия образования, новый Узбекистан, социальная справедливость, фрактальная система, социальная энтропия, устойчивое развитие, теория сложности, равенство возможностей.

SYMMETRY AND ASYMMETRY IN THE EDUCATION SYSTEM: MODERN PHILOSOPHICAL CRITERIA FOR THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF NEW UZBEKISTAN

Annotation: This article examines the philosophical interpretation of the principles of symmetry and asymmetry in the education system and provides an in-depth analysis of their role in the new concept of development of Uzbekistan. Symmetry is interpreted as an expression of justice, equal opportunities, and harmony, while asymmetry is interpreted as social inequality, incongruity, and systemic imbalance. Based on modern methodological approaches such as complexity theory, fractal structure and social entropy, structural problems in education are identified and proposals are made to overcome them.

Keywords: symmetry, asymmetry, philosophy of education, new Uzbekistan, social justice, fractal system, social entropy, sustainable development, complexity theory, equality of opportunities.

Yangi O‘zbekiston taraqqiyotining hozirgi bosqichida ta’lim tizimi nafaqat bilim va ko‘nikmalarni uzatish vositasi sifatida, balki jamiyatning ichki simmetriya va asimmetriya dinamikalarini ifodalovchi ijtimoiy-madaniy mexanizm sifatida ham qayta talqin qilish mumkin. Ta’limning ichki strukturasi va tashkiliy mexanizmlarini falsafiy jihatdan tahlil qilish orqali ijtimoiy tengsizlik, imkoniyatlar asimmetriyasi, axborot nomutanosibligi va g‘oya-harakatlar uyg‘unligidagi dissimmetrik holatlarni anglashimiz mumkin. Simmetriya va asimmetriya – bu faqat geometriya yoki fizika kabi aniq va tabiatshunoslik fanlarining kategoriyasigina emas, balki ular ijtimoiy ong, madaniyat, tafakkur va pedagogik munosabatlarda ham ontologik darajada mujassamlashgan. Ayniqsa, Yangi O‘zbekistonning barqaror rivojlanish konsepsiyasi – “inson qadri uchun” tamoyili asosida ijtimoiy simmetriya (teng imkoniyatlar, adolatli taqsimot, inklyuziv ta’lim)ni tiklashni ko‘zda tutsa, real ijtimoiy asimmetriyalar (hududiy, gender, iqtisodiy va raqamli tafovutlar) ushbu yuksalishga epistemologik va metodologik qarshilik, shuningdek, innovatsion rivojlanishning asosi sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Ta’lim tizimi – bu jamiyatda yuz berayotgan simmetrik va asimmetrik jarayonlarning mikromodelidir. O‘quv dasturlarining tarkibi, metodik yondashuvlar, o‘qituvchi va o‘quvchi munosabatlari hamda texnologik vositalarning taqsimoti – bularning barchasi ma’lum bir darajada simmetrik va asimmetrik qonuniyatlarga bo‘ysunadi. Ayniqsa, axborot-kommunikatsion texnologiyalarning jadal kirib kelishi natijasida raqamli tafovutlar yangi turdagi asimmetriyalarni keltirib chiqarmoqda, bu esa postan’anaviy ta’lim paradigmasining shakllanishini talab qilmoqda.

Shunday qilib, bu maqola zamonaviy ta'lim tizimining simmetrik va asimmetrik xususiyatlarini ijtimoiy-falsafiy yondashuvda konseptual va tizimli tahlil qilish orqali Yangi O'zbekiston taraqqiyotining falsafiy asoslarini yaratish zaruratidan kelib chiqadi.

Yangi O'zbekistonda barqaror rivojlanish konsepsiyasini chuqur anglash va uni ta'lim tizimiga integratsiyalash falsafiy tahlilga asoslangan kompleks yondashuvni talab qiladi. Ushbu tadqiqotda simmetriya va asimmetriya tushunchalari nafaqat fizika, matematika yoki san'at kabi an'anaviy sohalarda, balki ijtimoiy-falsafiy tafakkur kontekstida ham universal metodologik kategoriyalar sifatida qaraladi.

Antik falsafadan boshlab (Platon, Aristotel) simmetriya uyg'unlik va mukammallik belgisi sifatida talqin qilingan. Bu tamoyillar ta'lim tizimining uyg'un tashkil etilishi uchun zarur nazariy mezonlarni beradi.

Yangi davr falsafasi (Dekart, Spinoza, Kant) tafakkur va metodologik simmetriyani asoslab bergan. Ayniqsa, Kantning apriori shakllar haqidagi qarashlari ta'limda strukturaviy simmetriyaning imkoniyatlarini ko'rsatadi.

Gegel dialektikasi orqali simmetriya va asimmetriya birligi, ularning uzviy ziddiyati sifatida talqin qilinadi. Bu yondashuv zamonaviy ta'limdagi tengsizliklar va imkoniyatlar ziddiyatini tushunishda asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi.

Sivilizatsiyalar tarixidagi simmetrik modellarning evolyutsiyasi (Islom uyg'onish davri, Yevropa uyg'onish davri, zamonaviy va eng zamonaviy davrlar) zamonaviy ta'lim shakllariga metaforik asos yaratadi. Asimmetriya esa jamiyatdagi strukturaviy nomutanosiblik, ijtimoiy tabaqalanish, madaniy tafovut va resurslar taqsimotidagi disbalans orqali ifodalanadi. Post-nonklassik va kompleks tizimlar nazariyasi, ta'limni ochiq, murakkab va o'zgaruvchan tizim sifatida tahlil qilish imkonini beradi. Simmetriya – tizimning muvozanat holati, asimmetriya esa buzilishlar va innovatsion o'zgarishlarning manbai sifatida qaraladi. Fraktal yondashuv esa, ta'lim tizimining ko'p bosqichli va o'zini takrorlovchi strukturasi simmetriya tushunchasi asosida talqin qilinadi. Bu yondashuv orqali maktabdan oliy ta'lingacha bo'lgan uzviylik tahlil qilish mumkin.

Yangi O'zbekistonni barpo etish yo'lida ta'lim tizimi tobora murakkablashib borayotgan ijtimoiy strukturaviy hodisalarni aks ettiruvchi noan'anaviy maydonga aylanib bormoqda. Bu maydonda simmetriya – tartib, uyg'unlik, adolat, imkoniyatlar tengligi; asimmetriya esa – tafovut, nomutanosiblik, ijtimoiy entropiya va disbalans timsoli sifatida namoyon bo'ladi. Aynan shu nuqtada

ta'lim tizimi ijtimoiy hayotning yashirin, ammo barqarorlikka bevosita ta'sir qiluvchi geometriyasiga aylangani ayonlashadi.

Simmetriya ta'limda faqat tashkiliy yoki metodik holat emas, u – g'oya va qadriyatdir. Bu – o'qituvchi bilan o'quvchi o'rtasidagi muloqotda, maktab va universitet o'rtasidagi bog'liqlikda, raqamli texnologiyalar orqali bilimga erkin kirish imkonida mujassam bo'lgan g'oyadir. Har bir o'quvchi, har bir pedagog simmetriyaning bir parchasi sifatida uzluksiz tizimga qo'shiladi. Simmetrik tizimlarda adolat hissi ustunlik qiladi – har kim o'z salohiyati doirasida imkoniyatga ega. Ammo, har qanday ijtimoiy tizim singari, ta'limda ham ideal simmetriya mavjud emas. Asimmetriya – bu zamonaviy o'zgarishlarning harakatlantiruvchi kuchi. Hududiy nomutanosibliklar, raqamli tafovutlar, gender tengsizligi, axborot asimmetriyasi kabi ko'rinishlar – tizimning ichki ziddiyatlaridir. Ular jamiyatdagi beqarorlikning mikro ifodasi sifatida namoyon bo'ladi. Asimmetrik holatlar ta'lim sifatini erkinlik bilan emas, ommaviylik bilan almashtiradi, shaxsiylashtirilgan yondashuv o'rniga standartlashtirilgan mexanizmlarni ilgari suradi.

Bu ziddiyatli ikki holat – simmetriya va asimmetriya – aynan ta'limda o'zaro dialogga kirishadi. Yangi O'zbekiston konsepsiyasi bu dialogni harakatga keltiruvchi falsafiy zamindir. Chunki bugungi islohotlar – maktabdan boshlab oliy ta'limgacha bo'lgan barcha tizimlarni qayta ko'rib chiqishni, mavjud strukturalarning simmetrik asosga o'tkazilishini, asimmetrik disbalanslarning tahlilini talab qilmoqda. Har bir maktab, har bir auditoriya – bu jamiyatning fraktal modeli, unda simmetriya mukammallikka intilish bo'lsa, asimmetriya yangilanish zaruratining belgisi.

Zamonaviy falsafada murakkab tizimlar nazariyasi, fraktal tuzilma va entropiya tushunchalari ta'limning turli bosqichlarida kuzatilayotgan tartib va beqarorlik muvozanatini tahlil qilishda muhim epistemologik vositaga aylanmoqda. Har bir bosqichda simmetriya va asimmetriya o'zaro muvozanatda bo'lishi kerak. Zero, haddan ziyod simmetriya – tizimni turg'unlikka (qotib qolganlik) olib boradi, asimmetriyaning ustunligi esa – tizimni inqirozga yetaklaydi. Faqat ularning dialektik uyg'unligi orqaligina barqaror taraqqiyotga erishish mumkin.

Shunday ekan, Yangi O'zbekistonning ta'lim falsafasi – bu simmetrik imkoniyatlar va asimmetrik realliklar o'rtasidagi murakkab, ammo zarur muvozanatni topishga qaratilgan ijtimoiy eksperimentdir. Bu eksperimentda g'olib bo'lish, aynan inson qadri bilan o'lchanadi. Inson – bu simmetriyaning boshlanish nuqtasi va shu bilan birga, asimmetriyaning sababi hamdir. Haqiqiy barqarorlik esa – bu ikkisini tan olib, ularning o'zaro uyg'unlikda mavjud bo'lishini ta'lim orqali ta'minlashdir.

Bugungi Yangi O'zbekiston – bu oddiy islohotlar maydoni emas, balki chuqur falsafiy mazmunga ega bo'lgan ijtimoiy sinov laboratoriyasidir. Ayniqsa, ta'lim sohasi bu tajribaning markaziy nuqtasiga aylanmoqda. Unda biz simmetriya orqali barqarorlik, uyg'unlik, tenglik va adolat sari intilsak, asimmetriya orqali o'zgarishlar, yangilanishlar, differensial yondashuvlar, ba'zida esa og'riqli muammolarni anglaymiz. Shunday ekan, ta'limda simmetriya va asimmetriya o'rtasidagi nisbat – bu jamiyatning intellektual sog'lomligi darajasini bildiruvchi metafizik indikator sifatida talqin qilinishi kerak.

Maqolada olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, ta'lim tizimi bir vaqtning o'zida ikki funksiyani bajaradi: u jamiyatdagi mavjud simmetrik qadriyatlarni mustahkamlab, ijtimoiy barqarorlikni qo'llab-quvvatlaydi; shu bilan birga, asimmetrik tafovutlarni ochib, ularni bartaraf etish vositasiga ham aylanadi. Har qanday innovatsiya – bu mavjud simmetriyani buzish va yangi simmetriya izlashdir. Yangi O'zbekiston aynan shunday buzilgan va qayta qurilayotgan simmetriyalar fazosidir.

Shu munosabat bilan, quyidagi falsafiy va amaliy **takliflarni** ilgari suramiz:

1. Ta'limda ijtimoiy simmetriya indeksini ishlab chiqish – imkoniyatlar tengligi, resurslarga kirish, ishtirokchilik va adolat mezonlariga asoslangan baholash tizimi shakllantirilishi zarur.
 2. Fraktal modellashtirish asosida ta'lim bosqichlari o'rtasidagi uyg'unlikni ta'minlash – maktab, akademik litsey, texnikum va oliy ta'lim o'rtasida simmetrik struktura va kompetensiyalar uzluksizligini ta'minlash lozim.
 3. Asimmetrik tafovutlarni o'lchash va ularni pasaytirishga qaratilgan raqamli monitoring tizimi – hududlar, jinslar, imkoniyati cheklangan shaxslar, iqtisodiy tabaqalar o'rtasidagi tafovutlarni aniqlab, ularni yo'qotishga qaratilgan aniq chora-tadbirlar zarur.
 4. Metaforik ta'lim metodlarini joriy etish – o'quvchilarda simmetriya va asimmetriya g'oyalarini nafaqat fan orqali, balki hayotiy hodisalar, ijtimoiy muammolar, madaniy kontekstlar orqali anglashga yordam beradigan ko'pma'noli pedagogik yondashuvlar shakllantirilishi lozim.
 5. Falsafa va fizika chorrahasida yangi o'quv modullarini yaratish – ayniqsa, murakkablik nazariyasi, tizimlararo simmetriya, ijtimoiy entropiya kabi tushunchalarni ta'limga olib kirish orqali fikrlash doirasini kengaytirish mumkin.
- Xulosa qilib aytganda, ta'limdagi simmetriya va asimmetriya nafaqat shakl, balki mazmun, nafaqat metod, balki maqsaddir. Ular orqali biz jamiyatning ichki silsilalarini, yashirin qatlamlarini va barqarorlikka eltuvchi yangidan – yangi yo'llarini ko'ra olamiz. Yangi O'zbekistonda ushbu ikki tamoyilning uyg'unligi

ta'lim orqali jamiyat simmetriyasini tiklash va uni falsafiy darajada anglash imkoniyatini beradi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Bekpo'latov U.R. Simmetriya va asimmetriyaning ijtimoiy-falsafiy tahlili. (Monografiya). –T.: “Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi”, 2025. 190 bet.
2. G'ofurov N. Yangi O'zbekiston: Barqaror taraqqiyot va ma'naviy yuksalish konsepsiyasi. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.2020.
3. Xabibullayev, H. T. (2019). Falsafa va ijtimoiy tafakkur asoslari. Toshkent: TDPU nashriyoti.
4. Bekpo'latov U.R. Jamiyat taraqqiyotida simmetriya va asimmetriya birligini ta'minlashning dialektik tahlili. Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari jurnali. № 12 (4) – 2024, 222-228 b.
5. Mandelbrot B. The Fractal Geometry of Nature. San Francisco: W.H. Freeman and Company.1983, p. 458.
6. Toffler A. The Third Wave. New York: William Morrow. 2019, pp.456-485.
7. Dewe J. Democracy and Education. New York: Macmillan. 2015, pp.99.
8. Kant I. Critique of Pure Reason. Cambridge University Press (translated edition). 2003. pp.256-258.
9. Xamidov M., Karimov A. Zamonaviy ta'limning falsafiy asoslari. Toshkent: Fan va texnologiya. 2022. 168 b.
10. Бекпулатов У.Р. Симметрия в прошлой и современной науке. (монография). Saarbücken, Deutschkand/Германия 2017. LAMBERT Academic Publishing RU. 108 с.

TANQIDIY FIKRLASH FALSAFIY VA MADANIY HODISA SIFATIDA

Islamova Moxichexra Bekmurzayevna
Navoiy innovatsiyalar universiteti o'qituvchisi
NDU tayanch doktoranti
Tel: +998973677587
islamova.moxichexra@gmail.com
O'zbekiston, Navoiy viloyati, Navoiy shahri

Annotatsiya: Mazkur maqolada tanqidiy fikrlash tushunchasining zamonaviy ta'lim tizimidagi ahamiyati, metodologik asoslari va u orqali shakllanadigan kompetensiyalari keng yoritiladi. Globallashuv va axborotlashgan davrda yosh avlodda tahliliy fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish, yangi bilimlarni o'zlashtirish va ularni baholash qobiliyatlarini shakllantirish zarurati

kuchaymoqda. Tanqidiy fikrlash esa aynan ushbu ehtiyojlarga javob bera oladigan zamonaviy tafakkur turi sifatida maydonga chiqayotganligi ochib berilgan. Maqola tanqidiy fikrlashni nafaqat ta'limiy kompetensiyalarni shakllantiruvchi metod, balki jamiyatning madaniy, mafkuraviy va siyosiy tafakkurini ifodalovchi universal hodisa sifatida ko'rib chiqishni taklif qiladi.

Kalit so'zlar: Tanqidiy fikrlash, pedagogik texnologiya, kompetensiyaviy yondashuv, multidissiplinar yondashuv, kognitiv faoliyat, axborotni tahlil qilish, sokratik uslub, falsafiy asoslar, nutq va tafakkur, ta'limda innovatsiya, ijodiy tafakkur, demokratiya, ta'limning metodologik asosi, ijtimoiy-falsafiy tafakkur.

КРИТИЧЕСКОЕ МЫШЛЕНИЕ КАК ФИЛОСОФСКОЕ И КУЛЬТУРНОЕ ЯВЛЕНИЕ

Аннотация: В данной статье широко освещается значение понятия критического мышления в современной системе образования, его методологические основы и компетенции, формируемые через него. В условиях глобализации и информатизации особенно возрастает необходимость формирования у молодого поколения аналитического мышления, способности к самостоятельному принятию решений, усвоению новых знаний и их оценке. Показано, что критическое мышление выступает как современный тип мышления, способный удовлетворить данные потребности. В статье предлагается рассматривать критическое мышление не только как метод формирования образовательных компетенций, но и как универсальное явление, отражающее культурное, идеологическое и политическое сознание общества.

Ключевые слова: Критическое мышление, педагогическая технология, компетентностный подход, мультидисциплинарный подход, когнитивная деятельность, анализ информации, сократический метод, философские основы, речь и мышление, инновации в образовании, творческое мышление, демократия, методологические основы образования, социально-философское мышление.

CRITICAL THINKING AS A PHILOSOPHICAL AND CULTURAL PHENOMENON

Abstract: This article extensively discusses the importance of the concept of critical thinking in the modern educational system, its methodological foundations, and the competencies developed through it. In the era of globalization and digitalization, there is an increasing need to foster analytical thinking, independent decision-making, assimilation of new knowledge, and evaluation skills among the younger generation. The article highlights that critical

thinking emerges as a modern type of reasoning capable of meeting these demands. It proposes viewing critical thinking not only as a method for developing educational competencies but also as a universal phenomenon that reflects the cultural, ideological, and political consciousness of society.

Keywords: Critical thinking, pedagogical technology, competency-based approach, multidisciplinary approach, cognitive activity, information analysis, Socratic method, philosophical foundations, speech and thinking, educational innovation, creative thinking, democracy, methodological basis of education, socio-philosophical reasoning.

So‘nggi yillarda tanqidiy fikrlash haqida ko‘p gapirilmoqda: uning ta‘lim va uni inson faoliyatining turli sohalarida, shu jumladan iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy, ma‘daniy, ma‘rifiy sohalaridagi qo‘llash zarurati tug‘ilmoqda. Amerika va Britaniya universitetlarida hatto "tanqidiy fikrlash" fanini ham joriy etilgan. Britaniyalik va amerikalik noshirlarning yangi nashrlarining taqdimotida darsliklarda tanqidiy fikrlashni rivojlantiradigan jihatlariga urg‘u berib, izoh qoldiradilar. Biz bilamizki, tanqidiy fikrlash-bu fikrlashning alohida turi bo‘lib, faktlarni tahlil qilish orqali xulosalar hosil qilinadi, XXI asr talablarini muvaffaqiyatga erishishiga imkon beradigan mahorat, nimani o‘rganayotganimizni va nima qilayotganimizni yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

Biz hammamiz globallashtirilgan jamiyatda talablarini muvaffaqiyatli, yetuk shaxs sifatida tarbiyalash, shuningdek, nimani o‘rgatayotganimizni va nima anglatayotganimizni tushunishimiz kerakligini inkor etmaymiz. Biroq, tanqidiy fikrlashning hayotimizga aniq ijobiy ta‘siri haqidagi ko‘p bora eshityapmiz va kuzatmoqdamiz.

Tanqidiy fikrlashni oliy ta‘lim muassasalarida joriy etish va bosqichma- bosqich yo‘lga qo‘yish bir qator savollarni tug‘diradi: taklif qilingan hodisa qanchalik yangi?

Tanqidiy fikrlash nima? Tanqidiy yondashuv nima? Tanqidiy fikrlash metodologiyasi nima? Tanqidiy fikrlash texnologiyasi nima? Tanqidiy fikrlashni o‘zbek ta‘lim muassasalarida pedagogika fanlarini o‘qitish talablari va yondashuvlari bilan qay darajada birlashtirilgan?

Bir qator sabablarga ko‘ra tanqidiy fikrlash hodisasini o‘rganish psixologiya, pedagogika, tilshunoslik va sotsiologiyaning rivojlanishi uchun dolzarbdir. Birinchidan, tanqidiy fikrlash fikrlashning asosiy mexanizmi bo‘lgan nutq bilan uzviy bog‘liqdir. Nutq, o‘z navbatida, til orqali odamlar o‘rtasidagi aloqa shaklidir. Ikkinchidan, tanqidiy fikrlash stereotiplarni yengishga, ma‘lum

bir ijtimoiy yoki lingvistik-madaniy vaziyatda to'g'ri yechimlarni topishga imkon beradigan ma'lum ko'nikmalarni rivojlantirishni o'z ichiga oladi. Va nihoyat, tanqidiy fikrlashni o'rganish dolzarb masala sifatida qarash kerak ekanligi muhimdir.

Sokrat, Aflotun va I. Kantning falsafiy asarlarida tafakkur kognitiv faoliyatning maxsus shakli sifatida qaraladi, bu bilimlarni til orqali mustahkamlash va bilimlarning avloddan-avlodga o'tishi uzluksizligini anglatadi. Tanqidiy fikrlash g'oyalari muloqotni rag'batlantiradigan bir qator savollar orqali Sokratik o'qitish uslubiga mosdir, ya'ni bu sizning fikrlaringizni mantiqiy tekshirishga va ularning to'g'riligini baholashga o'rgatadi, shuningdek mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi. XX asrda psixolog, o'qituvchi va sotsiologlar (M. M.

baxtin, S. Brukfeld, A. V. Butenko, L. S. Vygotskiy, S. I. Veksler, J. Guilford, D. Dyui, A. N. Leontiyev, A. F. Losev, S. A. Korol, D. Rassel, B. M. Teplov va boshqalar) rivojlanish zarurligi haqida yozganlar fikrlash, uni tavsiflash shaxsning alohida mulki, aqliy faoliyat mahorati, ta'lim sohasida ustuvor bo'lgan shaxsan va ijtimoiy ahamiyatga ega hodisa sifatida qaraladi.

1941 yilda Qo'shma Shtatlarda Yedvard Gleyzerning "Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish tajribasi" kitobi nashr etildi, unda muallif yangi usulning asosiy xususiyatlarini belgilab berdi: ko'rib chiqishga tayyorlik va agar kerak bo'lsa, bu masalalarni qayta ko'rib chiqish. Shaxs allaqachon tajriba orqali o'z fikriga ega bo'lgan; mantiqiy fikrlash va savollarni qurish usullarini bilish; yangi usulni qo'llash ko'nikmalari. 1945 yilda Karl Popporning "Ochiq jamiyat va uning dushmanlari" asari nashr etildi, unda muallif demokratiya va shaxslarning tanqidiy fikrlashiga asoslangan ochiq jamiyat g'oyasini ilgari suradi, multikulturalizm g'oyalarini asoslaydi.

Multikulturalizm- bu bir xil jismoniy, geografik yoki ijtimoiy makonda birga yashaydigan bir necha madaniyatlarning mavjudligi. Bu diniy, lingvistik, irqiy, etnik yoki jinsli bo'lishidan qat'i nazar, madaniyat doirasidagi barcha farqlarni o'z ichiga oladi, bu barcha sohalarda mavjud madaniy xilma-xillikni tan oladigan va ushbu xilma-xillikka bo'lgan huquqni ilgari suradigan prinsipdir. "Tanqidiy fikrlash" atamasini ijtimoiy-falsafiy atamalarda qo'llash 1970 yilda Frankfurt tanqidiy ijtimoiy nazariya maktabi vakili Yurgen Xabermas tomonidan taklif qilingan.

Shunday qilib, tanqidiy fikrlashni birinchi navbatda psixologik va sotsiologik tadqiqotlarda, shuningdek, ta'lim sohasida qo'llaniladigan falsafiy yondashuv sifatida ko'rib chiqish kerak. Har qanday yondashuv singari, u

o'rganish tamoyillarini o'z ichiga oladi, faqat o'ziga xos qiymat yo'nalishlari bilan tavsiflanadi va amaliy usulda amalga oshiriladi.

1970-1980 yillarda sovet psixologlari va o'qituvchilari A. S. Bayramov, S. I. Veksler, I. I. Kojuxovskaya, S. A. Korol, A. I. Lipkina, L. A. Rybak va boshqalar maktab o'quvchilarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish muammosini faol o'rganishdi. 1997 yilda Diana Halpernning mashhur kitobi o'quv dasturi bo'yicha tanqidiy fikrlash nashr etildi, so'ngra turli mualliflarning bir qator asarlari, shu jumladan Richard Pol, Linda Yelderva Jerald Nosich. Pedagogik amaliyotda tanqidiy fikrlashni qo'llash g'oyasi ko'p jihatdan ta'lim tizimining inqirozi tufayli yuzaga keldi. So'nggi yillarda tanqidiy fikrlash g'oyalari Rossiya va sobiq Sovet Ittifoqida tarqaldi. Shu bilan birga, turli mualliflar tanqidiy fikrlashni turlicha tavsiflaydilar – usul, metodologiya, texnologiya, maxsus ijtimoiy amaliyot, falsafiy yondashuv yoki mafkura sifatida. (Masalan, Roza Lyuksemburg jamg'armasi Germaniyadagi yeng yirik siyosiy ta'lim markazlaridan biri bo'lib, demokratik sotsializm g'oyalarini targ'ib qilishda va siyosiy alternativalariga erishishda tanqidiy fikrlashdan mafkura sifatida foydalanadi.) Bu tanqidiy fikrlash fanlararo tadqiqotlar natijalariga shu jumladan falsafa, psixologiya, sotsiologiya, ommaviy kommunikatsiya nazariyasi, ritorika, mantiq va nutqni tahlil qilish tarixidagi tadqiqotlarga asoslanganligi bilan izohlanadi.

Aksariyat mualliflar tanqidiy fikrlashni "istalgan yakuniy natijaga erishish ehtimolini oshiradigan kognitiv texnikalar yoki strategiyalardan foydalanish" deb bilishadi. ... Shu bilan birga, mutafakkir muayyan vaziyat va hal qilinayotgan muammo turi uchun oqilona va samarali ko'nikmalardan foydalanadi."

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun zarur bo'lgan asosiy ko'nikmalar orasida tahlil qilish va sintez qilish, talqin qilish, xulosa chiqarish va baholash qobiliyati qayd etilgan; u mantiq va qadriyat munosabatlariga ham tayanadi. N. Y. Tulasinova tanqidiy fikrlash-bu "shaxsning murakkab integral sifati, motivatsion, kognitiv va faoliyatga asoslangan ko'nikmalarning kombinatsiyasi.", refleksiv komponentlar, ta'minlash jarayonlar uning o'z-o'zini bilish, o'z-o'zini tarbiyalash, o'zini anglash". O'quv va ilmiy-tadqiqot faoliyatida talabalarning ijtimoiy jihatdan aniqlangan rivojlanish darajasini aks ettirgan holda, tanqidiy fikrlash kasbiy va shaxsan muhim ahamiyatga ega.

O'qituvchilarni bu hodisaga nima jalb qiladi? Avvalo, maqsadga erishish uchun ishlab chiqilgan texnologiya va strategiya. Rossiya universitetlari o'qituvchilari eslatma,3 birinchi kurs talabalari ko'pincha asosiy va ikkinchi darajali ma'lumotlarni qanday ajratishni, materialni tartibga solish va

umumlashtirishni va uni mantiqiy ravishda qurishni bilishmaydi. Tahlil qilish va sintez qilish qobiliyati rivojlanmagan. Shu bilan birga, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish bo'yicha darsliklar ishlash uchun yaxshi ishlab chiqilgan algoritmnı taklif etadi: (I bosqich-qiyinchilik: har xil ish turlaridan (individual, juftlik, guruh) foydalanib, talabalar bilganlarini aytib berishadi, ya'ni. ular butun guruhga ma'lumot uzatadilar. Har bir talaba uchun ilgari olingan bilimlar xabardorlik darajasiga yetadi, qolgan talabalar esa mavjudlari bilan bog'lanishi mumkin bo'lgan yangi bilimlarni oladi. Bu chet tillarining zamonaviy darsliklari paragrafining tuzilishida aks etadi – ular har doim kirish qismiga ega, paragraf mavzusi bilan bog'liq yoki talabalarga ma'lum bo'lgan ba'zi ma'lumotlarni muhokama qilish taklifi– lekin har doim savolga javob bilan.

(II bosqich-tushunish: yangi ma'lumotlarni (matn, ma'ruza, film) olish, talabalar tushunarsiz so'zlarni, paydo bo'lgan savollarni yozadilar. Keyin har bir talaba ma'lum bir so'z yoki iboraning ma'nosini taxmin qilishga nima yordam berganini tushuntiradi, bu yesa tushunishni qiyinlashtirdi. Bu introspeksiya elementi bo'lib, u mashg'ulot paytida bo'lishi shart. Ushbu bosqichda ma'lumotni qayta ishlashda individual qidirish va fikr almashish ham majburiydir. (III bosqich-aks yettirish, ya'ni. talabaning individual xususiyatlariga muvofiq yangi bilimlarni qurishda ijodkorlik: talabalar sinfda o'rgangan yangi narsalar haqida fikr yuritadilar, mavzu

hodisa haqidagi g'oyalarini qayta tiklaydilar yoki ularni yangi bilimlar bilan to'ldiradilar, materialni tizimlashtiradilar va umumlashtiradilar.

Shaxsiy loyihalarni ishlab chiqishda talabalar buni bosqichma-bosqich bajarishga yordam beradigan mashqlarni bajaradilar. Birinchidan, talabadan nafaqat nutq mavzusini tanlash, balki ushbu mavzu bo'yicha eshitgan yoki o'qiganlarini, qanday ma'lumot manbalariga ega ekanligini va eng muhimi – nimani bilishni xohlashlarini yozish so'raladi. Shuningdek, bu yerda uning ushbu masala bo'yicha qanday fikrlari, shu jumladan noxolis fikrlarini qo'shish kerak. Material to'plashda talabaga g'ayrioddiy ma'lumotlarni rad etish emas, balki topilgan hamma narsani to'plash va qayta ishlash tavsiya etiladi. Ishni qanday muddatlarda bajarish kerakligini, amalga oshirishning kutilayotgan bosqichlarini yozishni unutmang. Axborotni qayta ishlash bosqichida talaba to'plangan faktlarni ochiq fikr bilan baholashi, olingan natijalarni aks ettiruvchi modelni yaratishi va o'z tajribasi va e'tiqodlarini hisobga olgan holda to'plangan materiallardagi xulosalar va qadriyatlarini qabul qilishi yoki rad yetishi to'g'risida qaror qabul qilishi kerak. Ushbu turdagi ish, shubhasiz, katta ahamiyatga ega

bo'lib, talabalarni o'z ishlarini puxta rejalashtirishga o'rgatadi, tahlil qilish va sintez qilish qobiliyatini shakllantiradi.

Nima uchun tanqidiy fikrlashni rivojlantirishni pedagogik texnologiya deb atash mumkin? "Pedagogik texnologiyalar" tushunchasi pedagogikada nisbatan yangi hodisadir. Uzoq vaqt davomida o'qitish usullari va shakllari haqida gapirish odat tusiga kirgan. Pedagogik texnologiya-bu pedagogik nazariya va amaliyot rivojlanishining so'nggi tendensiyalarining o'zaro ta'siri natijasida paydo bo'lgan hodisa. Pedagogik texnologiyalarga bo'lgan ehtiyoj ta'limda yangi g'oyalarning paydo bo'lishi bilan bog'liq: birovning nuqtai nazarini tan olish va tushunish, shaxsga, tashkilotga hurmat hamkorlik, faoliyatda, ijodda o'zini namoyon qilish. Pedagogik ishni texnologiyalashtirish uni soddalashtirish, aniq maqsadlarni belgilash va ularga yerishish yo'llarini aniqlash, ya'ni o'quv jarayonini boshqarish uchun talab qilinadi. Pedagogik texnologiyalar tizimidan foydalanish o'qituvchini pedagogik jarayonni qurish va amalga oshirishda o'zboshimchalikdan xalos qiladi va o'quv jarayonining har bir komponenti va bosqichining qat'iy asosiligi bilan maqsadli ravishda bashorat qilingan yakuniy natijaga o'tishga imkon beradi.

Bu yerda biz yana Devid Klusterning maqolasiga murojaat qilamiz, unda u doimiy ravishda "an'anaviy pedagogikadan, o'rganishdan "o'z talabalari va jamiyat ehtiyojlariga javob beradigan "progressiv pedagogikaga" o'tishga intilishini tushuntiradi. Muallifning tushuntirishicha, talabalar she'riyatni nafaqat adabiyot darsligini, balki aniq mualliflarning she'rlarini ham o'qib, keyin tinglovchilarda muhokama qilsalar, ancha yaxshi tushunadilar. Garchi bu tanqidiy fikrlash doirasida yangi yondashuv sifatida taqdim etilgan bo'lsa-da, bu yerda yangilikni ko'rish qiyin. Nima uchun dastur amerikalik professorni bezovta qilmoqda? Axir, u barcha o'qituvchilar o'qitishning maqsadlari, vazifalari va mazmunini, qanday ko'nikma va malakalarni shakllantirish kerakligini bilishlari uchun tuzilgan. Afsuski, ba'zi rus o'qituvchilari tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish bo'yicha ish shaklini mashg'ulot mazmuni bilan taqqoslaydilar, chunki bu eskirgan uslubiy tushunchadan boshqa narsa emas. Bu nafaqat shakl va mazmun birligining dialektik qonunini buzadi, balki tanqidiy fikrlashning falsafiy asosini – mavjud bilimlarga asoslangan yangi ko'nikmalar va yangi bilimlarni rivojlantirishni ham susaytiradi. Aytgancha, D. Halpern rivojlanishini qayta-qayta ta'kidlaydi tanqidiy fikrlash talabalarning asosiy bilimlarni egallash zaruratini bartaraf etmaydi .

Keling, tanqidiy fikrlash tushunchasi kompetensiya yondashuviga asoslangan Oliy kasbiy ta'lim bo'yicha Federal Davlat ta'lim standarti (03)

talablari bilan qanday birlashtirilganligini ko'rib chiqaylik. Kompetensiya yondashuvi va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish doirasida belgilangan maqsad va vazifalarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, ular asosan bir-biriga mos keladi. "Xalqaro munosabatlar" yo'nalishi bo'yicha hpe (03) Federal Davlat ta'lim standartiga muvofiq, bakalavr bitiruvchilari kasbiy tillarni o'qitish jarayonida quyidagi ko'nikmalarga ega bo'lishlari kerak: tizimli fikrlash qobiliyati, ma'lumotni umumlashtirish, tahlil qilish va idrok etish qobiliyati; og'zaki va yozma nutqni mantiqiy to'g'ri, bahsli va aniq qurish qobiliyati; intellektual va umumiy madaniy darajasini yaxshilash va rivojlantirish qobiliyati; uzluksiz o'z-o'zini o'rganish va o'z-o'zini rivojlantirish istagi; topish, to'plash, va faktik materiallarni umumlashtiring, xabardor xulosalar chiqaring va hokazo.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish jarayonida aynan vakolatlar shakllanganligi sababli, FIRO lug'atida kompetensiya "kasbiy faoliyatning ko'plab turlari uchun umumiy bo'lgan muammolarni hal qilishda amaliy tajriba, ko'nikma va bilimlar asosida muvaffaqiyatli harakat qilish qobiliyati"deb ta'riflanadi."

Tanqidiy fikrlash texnologiyasidan oliy kasbiy va oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim tizimida foydalanish mumkin. Siz uni maktabda ehtiyotkorlik bilan ishlatishingiz mumkin. Shu bilan birga, Aqsh/Buyuk Britaniya va Rossiyada tanqidiy fikrlashni idrok etishdagi asosiy farqlardan biri haqiqatni idrok etishdagi farq ekanligini unutmaslik kerak: ijobiy fikrlash (ijobiy fikrlash) amerikaliklar va inglizlarga xosdir, salbiy fikrlash (salbiy fikrlash) esa ruslar uchun odatiy. Amerikalik ona bolasini o'yin maydonchasiga yuborib, unga aytadi: "Rohatlaning! "(O'ynang, zavqlaning!). Va rus onasi: "chalkashmang!" Xuddi shunday, "tanqidiy" so'zi ikki til madaniyatida turli xil ta'sirga ega: Amerika madaniyatida bu so'z "muhim aks ettirish", "tushunarli hukm bilan bog'liq aks ettirish" degan ma'noni anglatadi va rus mentaliteti uchun rasm butunlay boshqacha – bu " noqulay baho berish bilan bog'liq aks ettirish, kamchiliklarni aniqlash". (Sovet tadqiqotchilari bir vaqtlar "tanqidiy fikrlash"atamasini ishlatgani bejiz yemas. Tanqidiy fikrlash texnologiyasidan foydalanganda tanqid uchun tanqidni, shu jumladan guruhdoshlar tomonidan talabani xolisona tanqid qilishni kutish kerak. Shu bilan birga, ushbu texnologiya matn, audio va video materiallarni muhokama qilishda, munozaralarni tashkil qilishda, loyihalarni tayyorlashda, hatto grammatikani o'qitishda ham, masalan, savollar tuzishni o'rgatishda samarali bo'ladi.

Shunday xulosa qilishimiz mumkinki, ingliz-Amerika pedagogikasida tanqidiy fikrlash falsafasi va texnologiyasi ustunlik qiladi, rus pedagogikasida esa turli xil ta'lim texnologiyalaridan foydalanish bilan birlashtirilgan

kompetensiyaga asoslangan yondashuv, ular ko‘pincha tanqidiy fikrlash texnologiyasi (vaziyatni tahlil qilish, loyiha texnologiyalari, jamoaviy ish buni qanday tushuntirish mumkin? Ikkala yondashuv ham mavzulararo tadqiqotlar asosida ishlab chiqilgan, ammo Amerika versiyasida ko‘tarilgan ijtimoiy-falsafiy komponent ustunlik qiladi nafaqat Sokratik usulga, balki Protestant qadriyatlar tizimiga ham – bu individualizm, individual javobgarlik, shaxsning nafaqat uning nuqtai nazariga bo‘lgan huquqi, dalillar bilan qo‘llab-quvvatlanganda, balki uni amalga oshirishda ham ustuvorlik bilan namoyon bo‘ladi. Tanqidiy fikrlash nafaqat dunyoning lingvistik manzarasini, balki qadriyatlarning ijtimoiy-siyosiy tizimini ham aks ettiradi: amerikalik mualliflarning ko‘plab asarlarida tanqidiy fikrlash demokratiyaning tarqalishiga hissa qo‘shadi degan ibora borligi bejiz yemas. D borasini eslaylik. Klusterning tanqidiy fikrlashning barcha mamlakatlardagi odamlar hayotiga aniq ijobiy ta’siri haqidagi hisoboti amerikaliklar barchani har qanday yo‘l bilan baxtli qilish zarurati va qobiliyatiga chin dildan ishonishining yaqqol tasdig‘idir. Shunday qilib, tanqidiy fikrlash nafaqat ta’lim va pedagogik texnologiyaga falsafiy yondashuv, balki mafkura va madaniy hodisa ekanligi haqida bahslashish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Ivunina YE. E. "tanqidiy fikrlash" tushunchasiga turli yondashuvlar to‘g‘risida / yosh olim, 2009 yil, 11-son, 170-174 betlar.
2. Klaster D. tanqidiy fikrlash nima? [elektron resurs] / kirish rejimi: <http://testolog.narod.ru/Other15.html>
3. Kukuyev A. I., Shevchenko V. A. Sovremenne podkhody v obrazovanii [ta’lim zamonaviy yondashuvlar] /eksperimental ta’lim xalqaro jurnali No. 3, 2010, pp. 10-12.
4. Tanqidiy fikrlash. Bu nima? [elektron resurs]/erkin foydalanish tartibi: <http://festival.1september.ru/articles/415219>
5. Словарь - справочник современного российского профессионального образования [zamonaviy rus professional ta’lim Dictionary] /mualliflar va kompilyatorlar: Blinov V. I., Voloshina I. A., Yesenina YE. Y., Leybovich A. N., Novikov P. N.-1-Masala.(Moskva: FIRO PUBL., 2010.
6. Tulasinova N. Y. Chet tilini o‘qitish jarayonida talabalarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirish. Diss mavhumligi. ... Pedagogika fanlari nomzodi- Yakutsk: YAGU nashriyoti, 2010 yil.

7.O'qitish sohasidagi oliy kasbiy ta'limning Federal davlat ta'lim standarti 031900 "xalqaro munosabatlar" (malaka / daraja "bakalavr"). [Yelektron resurs] / kirish rejimi: http://www.edu.ru/db-mon/mo/Data/d_09/m815.html

8.Halpern D. tanqidiy fikrlash psixologiyasi. Sankt-Peterburg: Piter Publ., 2000.

9.Xodos YE. A., Butenko A. V. tanqidiy fikrlash: usul, nazariya, amaliyot. Krasnoyarsk, 2002. "Оригиналы критического мышления восходят к сократическому методу обучения через серию"

TA'LIM TIZIMIDA ILG'OR PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH

Navoiy Davlat Konchilik Texnologiya Universiteti
Akademik litsey huquq fani katta o'qituvchisi Bobonazarova Nafisa Tolibovna
Akademik litsey Aniq fanlar "Iqtisod" yo'nalishi 1-"B"-24 guruh o'quvchisi
Abdurahmonova Dilshoda G'ulom qizi
Telefon raqam:+998913384326

"Tarbiya biz uchun yo hayot-yo mamot, yo najot-yo halokat, yo saodat-yo falokat masalasidir".

Abdullo Avloniy

Xalqimiz o'zining azm-u shijoati, bunyodkorlik salohiyati bilan Yangi O'zbekiston va Uchinchi Renessans poydevorini barpo etayotgan bugungi kunda ushbu ulug' ayyomning mohiyati, muallim va ustozlarning jamiyatimiz hayotidagi o'rni va ahamiyati ayniqsa ortib bormoqda. El-yurtimiz azaldan e'zozlab keladigan o'qituvchi va murabbiylarning maqomini, qadr-qimmatini yanada yuksaltirish – biz amalga oshirayotgan davlat siyosatining eng muhim, hal qiluvchi yo'nalishiga aylangani ham shundan dalolat beradi. Zero, donishmandlar aytganlaridek, mamlakat avvalo yerdan rizq-nasiba undiradigan dehqonlar, xalqni yovdan, turli yovuzliklardan himoya qiladigan askarlar, yosh avlodga ta'lim va tarbiya beradigan fidoyi muallimlarning sa'y-harakati bilan obod va farovon bo'ladi.

Shavkat Mirziyoyev

Annotatsiya. Bugungi kunda ta'limni rivojlantirishning yangi pog'onasida o'qitishni texnik vositalarsiz ko'tarib bo'lmaydi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarning muhim ko'rsatkichlaridan biri — axborotlarni o'quvchi-talabalarga uzatish tezligi aynan shu vositalar yordamida ta'minlanadi

Shunday qilib, fanning rivojlanishi bilan ilmiy-texnik taraqqiyot bir-birini taqozo etib. ijodiy faoliyatni tashkil etish jarayonini axborotlar bilan ta'minlash muayyan darajada boshqarish yo'nalishlarini o'z ichiga oladi. Ammo o'quv mashg'ulotlarini ta'lim metodlari bilan boyitish ta'lim tizimi va mantiqini buzmasligi kerak.

Kalit so'zlar: Ta'lim, zamonaviy pedagogik texnologiya, o'quvchi-talaba, ilmiy-texnik taraqqiyot, pedagogik mahorat, o'qituvchi, pedagogik innovatsiya, yangilik, shaxsni tarbiyalash, motivatsiya, bilish jarayoni;

Абстрактный. Сегодня, на новом этапе развития образования, преподавание невозможно без технических средств. Одним из важных показателей современных педагогических технологий является скорость передачи информации обучающимся, которая обеспечивается именно этими средствами. Таким образом, развитие науки и научно-технический прогресс являются взаимоисключающими. Информационное обеспечение процесса организации творческой деятельности в определенной степени включает в себя управленческие аспекты. Однако обогащение учебных занятий образовательными методами не должно нарушать образовательную систему и логику.

Ключевые слова: Образование, современные педагогические технологии, студент, научно-технический прогресс, педагогическое мастерство, учитель, педагогическая инновация, новизна, личностное развитие, мотивация, процесс обучения;

Abstract. Today, at a new stage of education development, education cannot be raised without technical means. One of the important indicators of modern pedagogical technologies is the speed of information transfer to students. Thus, with the development of science, scientific and technical progress are mutually reinforcing. providing the process of organizing creative activity with information includes areas of management to a certain extent. However, enriching training sessions with educational methods should not violate the educational system and logic.

Key words: Education, modern pedagogical technology, student, scientific and technical progress, pedagogical skills, teacher, pedagogical innovation, innovation, personality development, motivation, cognitive process;

Zamonaviy pedagogik texnologiya o'quvchi-talabalarda ijodiy qobiliyatni shakllantirishga imkon beruvchi axborotlar yig'ish hamda ulardan mashg'ulot jarayonida foydalanish yo'lida ma'lum imkoniyatlarni yaratadi. Ushbu ma'lumotlar esa fan asoslarining axborot ta'minoti mazmuni va ijodkorlik metodlarini boshqarish imkoniyatlarini belgilaydi. Talabalarni ijodiy faoliyatga tayyorlash jarayonining samarasi ko'p jihatdan uning axborot ta'minotiga ega bo'lishini va pedagogik jihatdan boshqarish yo'nalishlarining tizimli hamda uzluksiz bo'lishini taqozo etadi. Shaxsni tarbiyalash ishi nihoyatda murakkab va qiyin faoliyat jarayoni bo'lib, juda qadimdan ushbu faoliyatga jamiyatning yetuk kishilari jalb etilgandir. Xususan, qadimgi Gretsiya va Rim tarixidan yaxshi bilamizki, miloddan avvalgi davrlarda ham yosh avlod tarbiyasi o'zining ma'naviy qiyofasi va aqliy qobiliyati bilan jamiyat a'zolari o'rtasida yuksak hurmat-ehtiromga sazovor bo'lgan kishilar, donishmandlar zimmasiga ishonib topshirilgan. Ushbu holat yosh avlod tarbiyasi, uning tashkil etilishi va mazmuni nafaqat shaxs kamolotini balki jamiyat taraqqiyotini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega ekanligini anglatadi. Pedagogik nuqtai nazardan texnologiya bu shaxsni o'qitish, tarbiyalash va rivojlantirish qonunlarini o'zida jo qiladigan va yakuniy natijani ta'minlaydigan pedagogik faoliyatdir. "Texnologiya" tushunchasi regulativ (tartibga solib turuvchi) ta'sir etish kuchiga ega bo'lib, erkin ijod qilishga undaydi. Bolaga yaxshilik qilgan, aytilgan yumushni, iltimosni bajargan kishilarga o'z vaqtida minnatdorchilik bildirish odobini ham o'rgatib borish lozim. Tilimizda rag'batlantirishni, minnatdorchilikni anglatadigan chiroyli ifodalar bor. Ularni kundalik muomalaga kiritish, o'z o'rnida ishlatish kishi xulqini naqadar bezaydi. O'qituvchi topshiriqni yaxshi bajargan o'quvchilarni shirin va yoqimli so'zlar bilan rag'batlantirishi lozim.

Zamonaviy pedagogik texnologiya — tizimli yondashuvlar asosida o'qitishning shakllarini qulaylashtirish, uning natijasini kafolatlash va obyektiv baholash uchun zarur bo'lgan inson salohiyati hamda texnik vositalarning o'zaro hamkorligini namoyish qiladi. Ta'lim tnaqsadlarini oydinlashtirish, o'qitish va o'zlashtirish jarayonlarida qo'llaniladigan usul, metod va vositalarlarni xilma-xillash, ta'lim va tarbiya jarayonlari mazmunini chuqurlashtirish bular hammasi ta'lim muassasalari faoliyatini takomillashtirish demakdir. Vaholanki, takomillashtirishning chegarasi, ya'ni oxiri yo'q, deyiladi. Shunday bo'lgach, pedagogik texnologiyalar ham, pedagogik mahorat ham sarhadsiz tushunchalardir. Bu borada qancha ko'p izlanilsa va qanchalik tashabbuskorlik bo'lsa shunchalik kamdek tuyulaveradi. Pedagogik texnologiya asoslari Pedagogik texnologiya eng murakkab jarayon insonning ta'lim-tarbiyasi bilan

shug'ullanishda asosiy vosita bo'lganligi tufayli ham uning asoslari ham shaxs murakkabligi kabi xilma-xildir. Ular orasida tarixiy, nazariy, ijtimoiy, falsafiy, metodologik, pedagogik, didaktik, fiziologik, gigienik, iqtisodiy, mafkuraviy, huquqiy- me'yoriy, amaliy va boshqalar farq qilinadi. Umuman, pedagogik texnologiyaning vujudga kelishi ilmiy jarayon sifatida qaraladi.

Pedagogik texnologiyaning o'qituvchi (tarbiyachi) tomonidan o'qitish (tarbiya) vositalari yordamida o'quvchilarga ta'sir ko'rsatish va bu faoliyat mahsuli sifatida ularda oldindan belgilab olingan shaxs sifatlarini shakllantirish jarayoni desa bo'ladi. Pedagogik texnologiya amaliyotga joriy etish mumkin bo'lgan ma'lum pedagogik tizimning loyihasi bo'lib hisoblanadi. Pedagogik texnologiya ta'lim texnologiyasi, yangi pedagogik tajriba, yangi pedagogik texnologiya, axborot texnologiyasi, yangi tajriba, o'qituvchilar tajribasi, ta'lim metodlari, tarbiya metodlari kabi tushunchalarni qamrab olishi bilan birgalikda ta'lim jarayonida oldinga qo'yilgan maqsadga erishishning yo'li, o'ziga xos uslub bo'lib hisoblanadi. Demak, pedagogik texnologiya didaktik vazifalarni samarali amalga oshirish, shu sohadagi maqsadga erishish yo'li. Hozirgi ilmiy-texnik taraqqiyot asrida ta'limni texnologiyalashtirish oldiga bir qator vazifalar qo'yilgan. Har bir dars ta'lim beruvchi, tarbiyalovchi va rivojlantiruvchi maqsadlarni ko'zda tutib amalga oshiriladi. O'quv jarayonida motivatsiya, bilish faoliyati, boshqarish faoliyati kabi o'ziga xos texnologik vazifalar mavjud: Hozirgi ilmiy-texnik taraqqiyot asrida ta'limni texnologiyalashtirish oldiga bir qator vazifalar qo'yilgan. Har bir dars ta'lim beruvchi, tarbiyalovchi va rivojlantiruvchi maqsadlarni ko'zda tutib amalga oshiriladi. O'quv jarayonida motivatsiya, bilish faoliyati, boshqarish faoliyati kabi o'ziga xos texnologik vazifalar mavjud:

1. Motivatsiya - o'quvchilar diqqatini tortish, ichki tuyg'u-istak, zaruratni shakllantirishdir. O'quv jarayonida o'quvchi va o'qituvchi uchun ham asosiy harakatlantiruvchi kuch ichki motivatsiya bo'lishi kerak.

2. Bilish faoliyatida e'tiborni asosan quyidagilarga qarata borish kerak: o'quvchilarda tashabbuskorlik, mustaqillik, bilimlarni puxta o'zlashtirish istagini paydo qilish, zarur malaka va ko'nikmalarni hosil qilishga moyillik tug'dirish, tafakkur rivojiga jiddiy e'tibor qaratish va h.k.. Boshqarish faoliyatining vazifalari berilayotgan bilim, ko'nikma va malakalar tizimini tashkil etish bilan bog'liqdir. Darsda qo'llanilayotgan texnologiyalarga ularning monitoringi asosida va pirovard natijasi orqali baho beriladi.

Pedagogik innovatsiya ta'limga yangiliklarni kiritishdir. Boshqarishda pedagogik innovatsiyaga rioya qilmoq zarur. Boshqarish faoliyatining vazifalari berilayotgan bilim, ko'nikma va malakalar tizimini tashkil etish bilan bog'liqdir. Darsda qo'llanilayotgan texnologiyalarga ularning monitoringi asosida va pirovard natijasi orqali baho beriladi. Pedagogik innovatsiya-ta'limga yangiliklarni kiritishdir. Boshqarishda pedagogik innovatsiyaga rioya qilmoq zarur.

Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o'qituvchi va o'quvchi faoliyatiga yangilik, o'zgarishlar kiritish bo'lib, uni amalga oshirishda asosan interfaol metodlardan to'liq foydalaniladi. Interfaol metodlar - bu jamoa bo'lib fikrlash deb yuritiladi, Ya'ni pedagogik ta'sir yetish usullari bo'lib, ta'lim mazmunining tarkibiy qismi hisoblanadi. Bu metodlarning o'ziga xosligi shundaki, ular faqat pedagog va o'quvchi-o'qituvchilarning birgalikda faoliyat ko'rsatishi orqali amalga oshiriladi. Bunday pedagogik hamkorlik jarayoni o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ularga quyidagilar kiradi:

- o'quvchi-o'quvchini dars davomida befarq bo'lmaslikka, mustaqil fikrlash, ijod etish va izlanishga majbur etish;
- o'quvchi-o'quvchilarni o'quv jarayonida bilimga bo'lgan qiziqishlarini doimiy ravishda bo'lishini ta'minlashi;
- o'quvchi-o'quvchining bilimga bo'lgan qiziqishini mustaqil ravishda har bir masalaga ijodiy yondashgan holda kuchaytirishi;
- pedagog va o'quvchi-o'qituvchining hamisha hamkorlikdagi faoliyatini tashkillanishi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, har bir pedagogning asosiy maqsadi har bir mavzuni o'quvchilarga oson va tushunarli qilib yetkazib berishdir. Bunda biz dars pedagogik texnologiyalardan va innovatsiyalardan samarali foydalanishimiz kerak. Faqat o'quvchi dars jarayonida ishlamay o'quvchilarni ham darsda ishlatadi. Topshiriqlarni bajaradi, o'z fikrini bayon etadi. Yangi ma'lumotlar topish uchun izlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabrdagi PF – 5847 – son Farmoni. Mirziyoev Sh. Bugun ma'rifatga e'tibor qaratish har qachongidan ham muhimdir.<https://www.gazeta.uz> 2016.10.19

2. Shavkat Mirziyoyev o'qituvchi va murabbiylarga tabrik yo'lladi.daryo.uz.2024.09.30
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M. Mirziyoevning "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori. 2017 y., 20 aprel.
4. Abu Ali Ibn Sino. Ziynat. – T.:sharq nashriyot matbaa konserni, 1992.
5. O'zbekiston Respublikasining pedogogning maqomi to'g'risidagi qonuni Lex.uz 01.02.2024.
6. B.X.Rahimov, N.N.Narziyeva "Pedagogik mahorat", Guliston.2021.
7. H.T.Omonov, N.X.Xo'jayev, S.A.Madyarova, E.U.Eshchonov "Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat", Toshkent "Iqtisod-moliya" 2009

O'SMIRLAR SHAXSIDA IJTIMOY-MA'NAVIY QADRIYATLARNI ANGLASH JARAYONINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI

Boboyeva Feruza Azimjonovna,
Navoiy Innovatsiyalar Universiteti
"Ijtimoiy -gumanitar fanlar" kafedrası
Psixologiya fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'smirlar shaxsida ijtimoiy-ma'naviy qadriyatlarni anglash jarayoni va unga ta'sir etuvchi pedagogik-psixologik omillar tahlil qilinadi. O'smirlik davri shaxsiy identifikatsiya, ma'naviy yo'nalishlarni tanlash va qadriyatlarni ongli o'zlashtirish jarayoni bilan ajralib turadi. Mazkur bosqichda tarbiyaviy ta'sir samaradorligi, shaxsga yo'naltirilgan pedagogik yondashuvlar va psixologik muhitning roli alohida ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: O'smirlik davri, ijtimoiy-ma'naviy qadriyatlar, shaxsiy refleksiya, pedagogik-psixologik omillar, emotsional intellekt, ma'naviy tarbiya, shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, o'qituvchi modeli, qadriyatlarni anglash, ta'lim muhiti.

ПЕДАГОГИКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ ПРОЦЕССА ОСМЫСЛЕНИЯ СОЦИАЛЬНО-НРАВСТВЕННЫХ ЦЕННОСТЕЙ У ПОДРОСТКОВ

Аннотация: В данной статье рассматривается процесс осмысления социально-нравственных ценностей у подростков и педагогико-психологические факторы, влияющие на него. Подростковый возраст характеризуется личностной идентификацией, выбором нравственной

ориентации и осознанным усвоением ценностей. На данном этапе особое значение приобретает эффективность воспитательного воздействия, личностно-ориентированный педагогический подход и роль психологической среды.

Ключевые слова: подростковый возраст, социально-нравственные ценности, личностная рефлексия, педагогико-психологические факторы, эмоциональный интеллект, нравственное воспитание, личностно-ориентированный подход, модель учителя, осмысление ценностей, образовательная среда.

PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL FACTORS INFLUENCING THE PROCESS OF UNDERSTANDING SOCIO-MORAL VALUES IN ADOLESCENTS

Annotation: This article examines the process of understanding socio-moral values among adolescents and the pedagogical-psychological factors influencing it. Adolescence is marked by personal identification, the selection of moral orientation, and the conscious internalization of values. At this stage, the effectiveness of educational influence, the role of learner-centered pedagogical approaches, and the psychological environment become particularly significant.

Keywords: adolescence, socio-moral values, personal reflection, pedagogical-psychological factors, emotional intelligence, moral education, learner-centered approach, teacher model, value comprehension, educational environment.

Kirish. Zamonaviy jamiyatda yosh avlodning ma'naviy kamolotini ta'minlash, ularning ongiga ijtimoiy qabul qilingan qadriyatlarni singdirish dolzarb muammo bo'lib qolmoqda. Xususan, o'smirlik davri – bu shaxs rivojlanishining eng nozik va o'zgaruvchan bosqichlaridan biri bo'lib, bu davrda inson hayotga, jamiyatga, oila va o'z shaxsiga nisbatan barqaror tasavvurlarni shakllantira boshlaydi. Shu jihatdan, o'smirlar shaxsida ijtimoiy-ma'naviy qadriyatlarni anglash jarayonini chuqur o'rganish va bu jarayonga ta'sir etuvchi pedagogik hamda psixologik omillarni aniqlash bugungi kunda muhim ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etmoqda.

Mazkur mavzu L.S. Vygotskiy, A.V. Petrovskiy, D.I. Feldshteyn, V.A. Yadov, V.I. Slobodchikov, Z. A. Reznikova, G.S. Abramova kabi yetuk psixolog va pedagoglarning shaxs taraqqiyoti, ijtimoiylashuv, qadriyatlar tizimi va ma'naviy tarbiya borasidagi konsepsiyalari asosida yondashilmoqda. Ayniqsa, shaxsning ijtimoiy faoliyat orqali shakllanishi, ichki motivlar bilan tashqi ijtimoiy me'yorlarning o'zaro uyg'unlashuvi, reflektiv ong va ijtimoiy identifikatsiya jarayonlari mazkur masalani chuqur tahlil qilishga ilmiy asos yaratadi.

Bugungi globallashuv sharoitida yoshlar orasida ma'naviy bo'shliqlar, qadriyatlar inqirozi, begonalashuv kabi salbiy tendensiyalar kuchaymoqda. Shu boisdan o'smirlarning shaxsiy rivojida milliy, umuminsoniy va ijtimoiy-ma'naviy qadriyatlarni anglashga xizmat qiluvchi pedagogik-psixologik omillarni aniqlash va ularni rivojlantirish mexanizmlarini ishlab chiqish zarur. Bu esa nafaqat nazariy bilimlarni boyitadi, balki amaliyotda samarali tarbiyaviy strategiyalarni ishlab chiqishga xizmat qiladi.

O'smirlar shaxsida ijtimoiy-ma'naviy qadriyatlarni anglash jarayonining pedagogik-psixologik omillari masalasi pedagogika, psixologiya va sotsiologiya fanlarining kesishgan nuqtasida turuvchi murakkab ilmiy muammo hisoblanadi. Ushbu muammoga oid ilmiy izlanishlar ko'plab xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan olib borilgan bo'lsa-da, aynan o'smirlar yoshidagi shaxsda qadriyatlar tizimini anglash, ularning shakllanish bosqichlari va bu jarayonga ta'sir etuvchi pedagogik-psixologik omillarni tizimli tahlil qilish hali ham ilmiy dolzarbligini yo'qotmagan.

Psixologiya fanida shaxsda qadriyatlarni anglash, ularni qabul qilish va ongli ravishda hayotiy faoliyatga tadbiiq etish jarayoni haqida L.S. Vygotskiy, A.N. Leontev, S.L. Rubinshteyn, B.G. Ananyev, D.I. Feldshteyn, V.A. Yadov singari olimlar o'z asarlarida keng yoritib berganlar. Ularning tadqiqotlarida shaxsiy rivojlanish, faoliyatning motivatsion asoslari, ma'naviy o'sish va ijtimoiy identifikatsiya kabi masalalar qadriyatlarni anglashning psixologik negizlari sifatida talqin qilinadi.

Pedagogik yo'nalishda esa A.V. Mudrik, N.E. Shchurkova, I.S. Yakimanskaya, X.T. To'xtaxo'jayev, A.A. Abdullina, A.V. Slastyonin, Z.T. Nishanova, R.I. Sunnatova va boshqalar tomonidan tarbiyaning qadriyatga yo'naltirilgan modeli, ta'lim mazmunining ma'naviy-axloqiy komponentlari, shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, ta'lim muhiti va o'qituvchining ma'naviy yetakchiligi bilan bog'liq jihatlar chuqur o'rganilgan.

Shuningdek, ayrim izlanishlarda o'smirlik davrida shaxsning mustaqil qaror qabul qilishga bo'lgan intilishi, o'z "Men" obrazini shakllantirish, maqsadli faoliyat orqali o'zini jamiyatda topish istagi qadriyatlarni anglash bilan uzviy bog'liqligi qayd etiladi (V.S. Mukhina, E.E. Kravtsova, G.S. Abramova). Biroq, bu jarayonga bevosita ta'sir etuvchi psixologik omillar (motivatsion, emotsional, reflektiv) va pedagogik shart-sharoitlar (interfaol metodlar, kommunikativ muhit, tarbiyaviy texnologiyalar) o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik hali to'liq tizimlashtirilmagan.

Muhokama. O'smirlik davri — bu shaxsning ichki dunyosi faol shakllanadigan, ijtimoiy tajribani ongli ravishda qabul qilish jarayoni kuchayadigan, mustaqil fikr

yuritish va hayotiy pozitsiyani aniqlashtirishga bo'lgan ehtiyoj kuchli namoyon bo'ladigan bosqichdir. Bu davrda yoshlar ongida qadriyatlar tizimini anglash, ularni shaxsiy e'tiqodga aylantirish, ijtimoiy me'yor va normalarni ichki motivatsiyaga asoslangan holda o'zlashtirish jarayoni boshlanadi. Shuning uchun o'smirlar bilan ishlashda ta'lim va tarbiyaning faqat tashqi nazoratga emas, balki shaxs ichki dunyosini shakllantiruvchi omillarga yo'naltirilgan bo'lishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur tadqiqot doirasida o'smirlar shaxsida ijtimoiy-ma'naviy qadriyatlarni anglashga ta'sir qiluvchi pedagogik-psixologik omillar sifatida quyidagi yo'nalishlar asosiy deb topildi: birinchidan, o'smirlarning refleksiv qobiliyati, ya'ni o'z harakatlari, fikrlari va his-tuyg'ularini tahlil qilishga bo'lgan layoqati; ikkinchidan, ularning emotsional intellekti va axloqiy ong darajasi; uchinchidan esa, pedagogik muhitning tarbiyaviy resurslari — o'qituvchining shaxsiy namunasi, tarbiyaviy metodlar va kommunikativ strategiyalar.

Empirik kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, o'smirlar qadriyatlar haqida faqat bilim sifatida emas, balki shaxsiy tajriba, ijtimoiy muloqot va faoliyat orqali ongli munosabat shaklida tushunishni boshlaydilar. Ayni paytda ular ichki ziddiyatlar, rollar mojarosi, individual va guruh qadriyatlari o'rtasidagi tafovutlarga duch keladilar. Shu sababli, o'qituvchi va psixologlar o'smirlar bilan ishlashda nafaqat bilim beruvchilar, balki ruhiy yo'lboshchilar, qadriyatli muloqot muhitini tashkil etuvchilar sifatida faoliyat yuritishlari kerak bo'ladi.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, o'smirlarning qadriyatlarni anglash darajasi ularning oilaviy ijtimoiylashuvi, maktabdagi psixologik muhit, shaxsiy faollik darajasi va emotsional tajribalari bilan bevosita bog'liqdir. Ayniqsa, ular uchun muhim bo'lgan shaxslar — o'qituvchilar, ota-onalar, do'stlar tomonidan bildirgan baho, e'tibor va munosabatlar qadriyatlarning ichkilashtirilishida hal qiluvchi o'rinni egallaydi. Boshqacha aytganda, qadriyatlar — bu faqat nazariy tushunchalar emas, balki shaxslararo munosabatlar orqali shakllanuvchi ma'naviy orientirlar tizimidir.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, o'smirlik davrida shaxsda ijtimoiy-ma'naviy qadriyatlarni anglashni ta'minlovchi pedagogik-psixologik determinantlarni chuqur o'rganish, ularni rivojlantirish strategiyalarini ishlab chiqish va ta'lim-tarbiyaning amaliy yo'nalishlariga tatbiq etish — jamiyatda sog'lom, ongli, ma'naviy yetuk avlodni shakllantirishning muhim shartidir.

Xulosa va tavsiyalar.

Xulosa: O'smirlar shaxsida ijtimoiy-ma'naviy qadriyatlarni anglash jarayoni murakkab psixologik va pedagogik mexanizmlarni o'z ichiga oladi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, ushbu jarayon o'smirning shaxsiy rivojlanish darajasi,

reflektiv salohiyati, axloqiy dunyoqarashi, oilaviy tarbiya sifati, ta'lim muhitining qadriyatga yo'naltirilganligi va o'qituvchining shaxsiy namunasi kabi omillar bilan bevosita bog'liq. O'smirlik davrida shaxsiy identifikatsiya va mustaqil qaror qabul qilishga bo'lgan ehtiyoj kuchaygani sababli, qadriyatlarni anglash faqat tashqi ta'sirlar emas, balki ichki motivatsiya va hayotiy tajriba bilan uyg'un holda rivojlanadi. Pedagogik jarayonda bu ehtiyojni inobatga olish, shaxsga yo'naltirilgan va ma'naviy-estetik jihatdan boy metodlar orqali tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish natijasida o'smirlarda qadriyatlar tizimi ongli ravishda shakllana boshlaydi.

Tavsiyalar:

1. O'quv-tarbiya jarayonida o'smirlarning reflektiv fikrlash qobiliyatini rivojlantiruvchi metod va mashg'ulotlarga keng o'rin berish tavsiya etiladi, chunki bu ularga o'z harakatlarini qadriyatlar nuqtayi nazaridan baholash imkonini beradi.

2. Maktab va oila o'rtasidagi hamkorlik kuchaytirilib, ijtimoiy-ma'naviy tarbiyani uyg'un muhitda olib borish strategiyasi ishlab chiqilishi lozim.

3. O'qituvchilar va maktab psixologlari uchun o'smirlar bilan qadriyatlar haqida samarali muloqot olib borishga oid metodik qo'llanmalar, treninglar va kommunikativ texnologiyalarni ishlab chiqish muhim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Виготский Л.С. (1983). Психология развития человека. Москва: Педагогика, 346 б.
2. Рубинштейн С.Л. (2000). Основы общей психологии. Санкт-Петербург: Питер, 720 б.
3. Леонтьев А.Н. (1975). Деятельность. Сознание. Личность. Москва: Политиздат, 304 б.
4. Ядов В.А. (1997). Социальная психология: Очерки теории. Санкт-Петербург: Ювента, 392 б.
5. Абрамова Г.С. (2001). Возрастная психология. Москва: Академический проект, 480 б.
6. Мухина В.С. (2002). Возрастная психология школьника. Москва: Просвещение, 256 б.
7. Kravtsova E.E. (2005). Psychological age and development of the personality. Москва: Институт практической психологии, 238 р.

STEAM TA'LIMI-ZAMONAVIY TA'LIM TENDENSIYASI SIFATIDA

Suvonova Lobarxon Islom qizi,
Navoiy innovatsiyalar universiteti

Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası o`qituvchisi,
Pedagogika fanlari bo`yicha falsafa doktori (PhD)
O`zbekiston, Navoiy viloyati, Navoiy shahri
+998942822408, lisuvonova@gmail.com
Abdubarotov Abdurauf Abdubarot o`g`li
Navoiy innovatsiyalar universiteti
Pedagogika-psixologiya
yo`nalishi 5-kurs talabasi
O`zbekiston, Navoiy viloyati, Navoiy shahri
+998 93 738 55 33

Annotatsiya: maqolada STEAM texnologiyalarining kelib chiqish tarixi, tabiiy fanlar, texnologiya, muhandislik, san`at va matematikaning o`zaro integratsiyasi, zamonaviy ta`lim tendensiyalari haqida fikr bildirilgan. Shu bilan birga, STEAM ta`limining mamlakatimiz ta`lim tizimiga kirib kelishi va istiqbollari masalalari o`rganilgan.

**Kalit so`zlar:** STEM, STEAM, science-fan, technology-texnologiya, engineering-muhandislik, art-san`at, math-matematika, fanlararo integratsiya, tendensiya

Аннотация: в статье рассматривается история зарождения STEAM-технологий, интеграция естественных наук, технологий, инженерии, искусства и математики, а также современные образовательные тенденции. В статье параллельно изучались вопросы внедрения и перспективы STEAM-образования в систему образования нашей страны.

Ключевые слова: STEM, STEAM, наука, технология, инженерия, искусство, математика, междисциплинарная интеграция, тенденция

Abstract: the article examines the history of the emergence of STEAM technologies, the integration of natural sciences, technology, engineering, art and mathematics, as well as modern educational trends. The article simultaneously studied the issues of implementation and prospects of STEAM education in the education system of our country.

Keywords: STEM, STEAM, science, technology, engineering, art, mathematics, interdisciplinary integration, trend

Jahon ta`lim va tadqiqot muassasalarida bo`lajak mutaxassislarning kasbiy faoliyatiga xalqaro hamkorlik va kreativ fikrlash tamoyillarini singdirish, o`qitish jarayonini zamonaviy strategiyalarga moslashtirishga qaratilgan innovatsion texnologiyalar joriy etilmoqda. Xususan, STEAM ta`limi pedagogik, psixologik va metodik xususiyatlarini o`zlashtirish, shuningdek, fan, texnika, texnologiya, san`at va matematika sohalarini integratsiyalash orqali ta`lim sifatini oshirishga

e'tibor qaratilmoqda. Bu jarayon bo'lajak mutaxassislarning mehnat bozorida raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

STEM ta'limining ilk shakllanishi XX asrning boshlariga borib taqaladi. Ayniqsa, 1957-yilda Sovet Ittifoqi tomonidan birinchi sun'iy yo'ldoshning uchirilishi bu jarayonga katta ta'sir ko'rsatdi. Mazkur voqea, ya'ni "Sun'iy yo'ldosh inqirozi", Qo'shma Shtatlarda jamoatchilikning katta e'tiborini tortdi va fan, texnologiya hamda matematika yo'nalishidagi ta'limni kuchaytirish zaruratini yuzaga keltirdi. Sovet Ittifoqining kosmik va raketa texnologiyalaridagi texnologik ustunligi AQShni bu sohada jiddiy choralar ko'rishga undadi. 1958-yilda qabul qilingan Milliy Mudofaa Ta'limi Qonuni AQShda STEM ta'limini rivojlantirishga qaratilgan muhim qadam bo'ldi. Ushbu qonun ilmiy fanlarni o'qitish uchun moliyalashtirishni sezilarli darajada oshirishni nazarda tutgan.

Germaniya STEM uchun o'z qisqartmasini tanladi: MINT. Tarjima qilinganda, bu "matematika, informatika, tabiiy fanlar va texnologiya" degan ma'noni anglatadi. Germaniya milliy MINT portali strategik rivojlanish yo'nalishlarini taqdim etadi: maktablarning raqamli transformatsiyasi, yoshlarning raqamli kompetentsiyalari, qizlar uchun MINT, MINT texnologiyasi.

Germaniya STEM bitiruvchilarini tayyorlash bo'yicha birinchi o'rinlardan birini egallaydi. Mamlakatda "MINT Zukunft schaffen" ("MINT kelajagini yaratish") tashabbusi amalga oshirilmoqda, uning doirasida MINTni amalga oshirish bilan bog'liq barcha ko'rsatkichlar o'lchanadi: kompetensiyalar, ushbu yo'nalishdagi bitiruvchilar soni, ushbu sohada ishtirok etayotgan ayollar ulushi va boshqalar.

Vetnam maktablarida taqdim etilgan texnik o'yinchoqlar qurishning faol usuli orqali STEM texnologiyasini joriy etish tajribasi qiziq. Vetnamda STEMni joriy etishning asosiy yo'nalishi texnik o'yinchoqlarni ishlab chiqish asosida faol fanlararo ta'limni rivojlantirish g'oyasidir.

XX asrning boshlarida AQSh yuqori texnologiyalar sohasida ta'limni rivojlantirishni milliy ustuvor yo'nalish sifatida belgiladi. STEM ta'limining asosiy maqsadi – talabalarni zamonaviy texnologiyalar dunyosiga tayyorlash, ularda tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish va loyihaviy yondashuvni shakllantirishdan iborat.

Shunday qilib, STEM ta'limining shakllanishiga 1950-yillar asos solgan bo'lsa-da, uning to'laqonli rivojlanishi va ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishiga aylanishi XX asr boshlariga to'g'ri keladi.

STEAM ta'limining yoyilmasi haqida so'z borar ekan, avvalo, "science"- "fan" ga fan sifatida tabiiy fanlarga o'rin ajratilgan. Hozirgi ta'lim tizimida "nanotexnologiya", "biotexnologiya" yoki "gen injeneriyasi" kabi yo'nalishlar zamonaviy soha sifatida e'tirof etilmoqda. Ushbu sohalarni tabiiy fanlar tashkil

etadi. Tabiiy fanlar sohasida kashfiyotlar qilish, yangiliklar o`ylab topish imkonini beradi. Ya'ni tabiiy fandagi sohalar bizga tajriba va tadqiqotlar orqali atrofimizdagi dunyoni o'rganish va tushunish imkonini beradi. Bu kashfiyotlar sari keng yo`l ochadi va bizga ko`p imkoniyatlar taqdim etadi. Fandagi sohalar bizga tajriba va tadqiqotlar orqali atrofimizdagi dunyoni o'rganish va tushunish imkonini beradi. Bu kashfiyotlar sari keng yo`l ochadi va bizga ko`p imkoniyatlar taqdim etadi

Texnologiya- biz o'qiyotgan deyarli har qanday soha texnologiyani o'z ichiga oladi. U doimo rivojlanib boradi, shuning uchun har doim bu sohadagi yangi bilimlarni o`zlashtirib borishimiz zarur. Bu bizga dunyo bilan bog'lanish va har qachongidan ham ko'proq ma'lumot olish imkonini berdi. Zamonamizda sohalarga sun'iy intellektning kirib kelishi, IT texnologiyalarning joriy qilinayotganligi soha mutaxassislari oldiga qo`shimcha vazifalar yuklaydi. Zamon bilan hamqadam bo`lish uchun biz bu yangi texnologiyalarni o`zlashtirishimiz lozim, o`z navbatida bunday talablarning qo`yilishi har tomonlama malakali kadrlar shakllanishiga sabab bo`ladi.

Muhandislik- fan chegaralarini kengaytirish va texnik muammolarni hal qilish imkonini beradi. Ushbu soha qurilish tuzilmalaridan boshlab bioinjeneriya hamda kompyuter dasturlarigacha bo'lgan barcha jarayonni ta'minlaydi. Muhandislik yosh kadrlarga ilmiy tadqiqot ishlari doirasida hamda o`z faoliyati jarayonida innovatsion g`oyalarini amalga oshirish yo`lida loyihalar yaratish imkoni beradi. Bu sohadagi innovatsiyalar kelajagimizni shakllantirishda muhim o`rin tutadi.

San'at- ushbu komponent orqali o`z g`oyalarimizni kreativlik va innovatsion yondashuvlar orqali ro`yobga chiqarish imkonini yaratadi hamda turli xil vositalar orqali g`oyalarimizni ijodiy ifoda etish imkonini beradi. Talabalar turli xil dizaynlarni yaratish va tasvirlashni o'rganadilar. Biz madaniyatimiz va tariximizni san'at orqali ko'proq tushunishimiz mumkin.

Matematika-mutaxassislarning ta'kidlashicha, matematikani yaxshi o`zlashtirgan o`quvchining tahliliy va mantiqiy fikrlash darajasi yuqori bo`ladi. U nafaqat misol va masalalar yechishda, balki hayotdagi turli vaziyatlarda ham tezkorlik bilan qaror qabul qilish, mohukama va muzokara olib boorish, ishlarni bosqichma-bosqich bajarish qobiliyatlarini o`zida shakllantiradi. Shuningdek, matematiklarga xos fikrlash uni kelajakda amalga oshirmoqchi bo`lgan ishlar, tevarak-atrofda sodir bo`layotgan voqea-hodisalar rivojini bashorat qilish darajasiga olib chiqadi. Matematika fani insonning intellektini, diqqatini rivojlantirishda, ko`zlangan maqsadga erishish uchun qat'iyat va irodani

tarbiyalashda, algoritmik tarzdagi tartib-intizomlilikni ta'minlashda va tafakkurni kengaytirishda muhim o'rin tutadi.

Maktabgacha va umumiy o'rta ta'lim muassasalarida STEAM laboratoriyalari tashkil etilib, o'quvchilarga amaliy mashg'ulotlar o'tkazilmoqda. Maktabgacha ta'limda tarbiyalanuvchilarining besh markazga bo'linishi ham aynan STEAM ta'limi asosida amalga oshirilgan. Albatta, maktabgacha ta'limda bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlash maqsadida tashkil etilgan 5 ta asosiy faoliyat markazi mavjud:

1. *O'yin markazida* bolalar o'yin orqali ijtimoiylashadi, muloqot qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi va jamoada ishlashni o'rganadilar.
2. *Qurilish markazida* bolalar konstruktiv o'yinlar orqali motorik ko'nikmalarini rivojlantiradi, mantiqiy fikrlash va ijodkorlikni oshiradilar.
3. *Tasviriy san'at markazi* bolalarga rasm chizish, qo'l san'ati kabi faoliyatlar orqali bolalarning estetik didini shakllantirishga, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.
4. *Kitob markazida* bolalar kitoblar bilan tanishib, o'qish madaniyatini o'zlashtiradi, so'z boyligini oshiradilar.
5. *Matematika markazi* bolalarga matematik tushunchalar bilan o'yinlar orqali tanishib, mantiqiy fikrlash va hisoblash ko'nikmalarini rivojlantirishga ko'maklashadi.

Maktabgacha ta'limdan keyingi bosqich sifatida umumiy o'rta ta'lim bosqichiga ham ushbu yangi ta'lim texnologiyasi kiritilmoqda. Masalan, "Prezident maktablari", "Ixtisoslashtirilgan maktablar" va "Temurbeklar maktabi" kabi ta'lim muassasalarida STEAM yondashuvi asosida ilg'or ta'lim metodlari qo'llanilmoqda. Umumta'lim maktablariniing darsliklari mazmuni ham STEAM ta'limi singdirilib, kitoblar mazmun jihatdan boyitilmoqda. Darsliklardagi aksariyat mavzular zamonaviy ilm-fan taraqqiyotidagi yutuqlar, kashfiyotlar bilan bog'liq bo'lib, o'quvchilarning bilimlarni amalda qo'llab ko'rishiga katta e'tibor qaratilmoqda. Masalan, Tabiiy fanlar bo'yicha darsliklarga nazar tashlaydigan bo'lsak, ularda o'quvchilarning tabiiy-ilmiy bilimlari rivojlantirilib, ayrim tabiiy hodisalarga doir bilimlar mustaqil izlanuvchanlik asosida shakllantirilmoqda. Ta'lim dasturlarida muhandislik, robototexnika, kodlash va grafik dizayn kabi yo'nalishlar keng o'rgatilmoqda. Bu esa o'z navbatida zamonaviy kasblarni egallash sari tashlangan ilk qadam bo'lib hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, STEAM ta'limi tahsil oluvchilarga har qanday murakkablikdagi vazifalarni uddalashga imkon beradigan universal amaliyotga yo'naltirilgan yondashuv. Shu bilan birga, tahsil oluvchilar o'zlarining bilimlarini amaliy ravishda amalga oshiradilar.

RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING INSON PSIXOLOGIYASI TA'SIRI VA XULQ-ATVOR O'ZGARISHLARI. IDENTIVLIKNI SHAKLLANTIRISH.

Qahharova Malika Lutfullo qizi
Navoiy innovatsiyalar universiteti o'qituvchisi
Ortikova Bibixon Farxodovna
Navoiy innovatsiyalar universiteti talabasi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy texnologik taraqqiyot sharoitida raqamli dunyoning inson psixologiyasi va xulq-atvoridagi o'zgarishlarga ta'siri tahlil qilinadi. Tadqiqotda raqamli texnologiyalar tafakkur jarayonlari, e'tibor darajasi, ijtimoiy munosabatlar va hissiy barqarorlikka qanday ta'sir qilayotgani ko'rib chiqiladi. Shuningdek, raqamli muhitga chuqur sho'ng'ish natijasida yuzaga kelayotgan yangi xulq-atvor shakllari – *raqamli qaramlik*, *empatiya* darajasining pasayishi va virtual makonda shaxsiy identifikatsiyaning buzilishi kabi holatlar yoritiladi. Muallif raqamli savodxonlik va psixologik barqarorlikni shakllantirish zarurligini alohida ta'kidlaydi. Maqolada xulosa qilinishicha, raqamli texnologiyalardan ongli foydalanish ruhiy salomatlikni asrash va yosh avlodda sog'lom ijtimoiy xulqni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: raqamli dunyo, psixologiya, xulq-atvor o'zgarishi, raqamli qaramlik, hissiy barqarorlik, ijtimoiy munosabat.

Аннотация: В статье рассматривается влияние цифрового мира на психологию человека и трансформацию его поведения в условиях современного технологического прогресса. Анализируется воздействие цифровых технологий на когнитивные процессы, способность к концентрации внимания, социальное взаимодействие и эмоциональную устойчивость. Особое внимание уделено новым формам поведения, возникающим в результате цифровой зависимости, снижения уровня эмпатии и искажения идентичности в виртуальной среде. Подчеркивается необходимость формирования цифровой грамотности и психологической устойчивости в условиях гиперсвязанного общества. Делается вывод о том, что осознанное использование цифровых технологий играет ключевую роль в сохранении психического здоровья и устойчивого социального развития, особенно среди молодежи

Ключевые слова: цифровой мир, психология, изменение поведения, цифровая зависимость, эмоциональное благополучие, социальное взаимодействие.

Abstract: This article examines the influence of the digital world on human psychology and behavioral transformations in the context of modern technological development. The study explores how digital technologies affect cognitive processes, attention span, social interaction, and emotional stability. It also highlights the emergence of new behavioral patterns resulting from digital immersion, such as digital addiction, decreased empathy, and identity distortion in virtual environments. Emphasis is placed on the importance of developing digital literacy and psychological resilience in a hyper-connected world. The paper concludes that conscious use of digital technologies is vital to preserving psychological well-being and ensuring healthy behavioral development, especially among younger generations.

Keywords: digital world, psychology, behavioral change, digital addiction, emotional well-being, social interaction

XXI asrning boshlaridan boshlab insoniyat global raqamli transformatsiya jarayoniga yuz tutdi. Raqamli texnologiyalarning, xususan internet, mobil qurilmalar, sun'iy intellekt va raqamli kommunikatsiya platformalarining jadal rivojlanishi inson faoliyatining barcha sohalarini tubdan o'zgartirib yubordi. Bu o'zgarishlar nafaqat iqtisodiy yoki siyosiy tizimlarga, balki inson psixologiyasi, hissiy barqarorligi va xulq-atvoriga ham bevosita ta'sir o'tkazmoqda [1]. Zamonaviy psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, insonning raqamli texnologiyalarga doimiy aloqadorligi *kognitiv jarayonlar*, e'tiborning barqarorligi, ijtimoiy munosabatlar sifati va hissiy holatlarda sezilarli o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda⁸. Ayniqsa, yosh avlod vakillari raqamli dunyoda shakllanayotgan shaxsiy va ijtimoiy identifikatsiya modellariga chuqur bog'lanib bormoqda, bu esa virtual muhit bilan real hayot o'rtasidagi chegaralarning susayishiga olib kelmoqda. Ushbu maqola zamonaviy raqamli muhitning inson psixologiyasiga va xulq-atvoridagi transformatsion jarayonlarga ko'rsatgan ta'sirini tahlil qilishga qaratilgan. Maqolada mavjud nazariy konsepsiyalar, empirik tadqiqotlar va psixologik kuzatuvlar asosida inson va raqamli muhit o'rtasidagi murakkab o'zaro ta'sir munosabatlari yoritiladi. Shuningdek, ushbu o'zgarishlarning ijtimoiy-psixologik oqibatlari, yoshlar orasida shakllanayotgan yangi xulq-atvor modellarining ijobiy va salbiy jihatlari tahlil qilinadi. Mazkur tahlillar raqamli psixologiya, axborotga qarshi immunitet

⁸ Twenge, 2017; Kuss & Griffiths, 2015

va raqamli savodxonlik sohasida keyingi ilmiy izlanishlar uchun asos bo‘lib xizmat qiladi.

Zamonaviy raqamli texnologiyalar inson ongining kognitiv va affektiv jarayonlariga chuqur va ko‘p qirrali ta’sir ko‘rsatmoqda. Axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi natijasida insoniyat mutlaqo yangi axboriy muhitda yashashga majbur bo‘lmoqda. Ma’lumot oqimining ortib borishi, uning hajmi, tezligi va ko‘lamining oshishi natijasida insonda tanlab olish, tahlil qilish va ongli ravishda qaror qabul qilish kompetensiyalari har qachongidan ko‘ra muhim ahamiyat kasb etmoqda. Raqamli muhitda faol ishtirok etish e’tibor markazi va diqqatni jamlash qobiliyatiga bevosita ta’sir qilmoqda, bu esa insonning umumiy psixologik barqarorligida muhim o‘rin egallaydi. Doimiy onlayn holatda bo‘lish, tezkor axborot almashinuvi va ijtimoiy tarmoqlarda muloqot shakllarining ko‘payishi natijasida inson psixikasiga tushadigan yuklama ortib bormoqda. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, raqamli vositalardan ortiqcha foydalanish stress, kognitiv charchoq, tashvish va *raqamli qaramlik* kabi holatlarning kuchayishiga olib keladi[4]. Ayniqsa, yosh avlod raqamli muhitga nisbatan yuqori sezuvchanlik bilan ajralib turadi. Ular orasida raqamli texnologiyalar bilan haddan tashqari shug‘ullanish shaxsiy *identitet*ning shakllanishiga, ijtimoiy kompetensiyalar, *empatiya* va hissiy muvozanatga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin⁹. Shuningdek, insonlar o‘rtasidagi real muloqot shakllarining qisqarishi ijtimoiy aloqalarning yuzaki tus olishi, hissiy ajratuvchanlikning pasayishi va yolg‘izlik hissining kuchayishiga olib kelmoqda [6]. Bunday sharoitda inson psixologiyasi raqamli o‘zgarishlarga adaptatsiyalash jarayonida turli xavf-xatarlarga duchor bo‘ladi. Shu bois, raqamli texnologiyalar bilan ishlashda ongli yondashuvni shakllantirish, *raqamli gigiyena* va ruhiy barqarorlikni ta’minlovchi madaniyatni rivojlantirish zamonaviy psixologiya va ta’lim tizimining dolzarb vazifasiga aylanmoqda. Raqamli muhit inson psixologiyasining kognitiv va *affektiv jihatlarigagina* emas, balki uning xulq-atvor tizimiga ham chuqur ta’sir ko‘rsatmoqda. Virtual kommunikatsiya vositalarining kengayishi insonlarning o‘zini namoyon qilish uslublarida yangi ijtimoiy rollar va identifikatsion strategiyalarni shakllantirmoqda. Xususan, ijtimoiy tarmoqlarda yuzaga kelgan “virtual imidj” fenomeni — ya’ni o‘zini ideallashtirib ko‘rsatish tendensiyasi — insonning real hayotdagi o‘ziga bo‘lgan bahosini, o‘zaro solishtirish mexanizmlarini va ijtimoiy identitetini o‘zgartirmoqda [7].

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, virtual makonda ijtimoiy tasdiq olishga bo‘lgan ehtiyoj ortishi bilan birga, tashqi imidj va ichki “men” o‘rtasidagi dissonans

⁹ Twenge, 2017; Lebedeva & Chistyakova, 2020

kuchayadi. Bu esa shaxsda psixologik noaniqlik, ichki ziddiyat va real hayotdagi o'ziga bo'lgan ishonchning pasayishiga olib kelishi mumkin [5]. Shu bilan birga, yuzma-yuz muloqotning qisqarishi hissiy aloqaning zaiflashuvi, *empatiya* darajasining pasayishi va ijtimoiy sezgirlikning yo'qolishiga olib kelmoqda. Bu holat jamiyatda "*raqamli sovuqlik*" deb nomlanayotgan yangi psixologik xususiyatlarning shakllanishiga xizmat qilmoqda. Bundan tashqari, tafakkur jarayonining o'zgarishi ham sezilarli darajada aks etmoqda. Insonlar ko'proq qisqa axborot bloklari asosida tez va soddalashtirilgan xulosalar chiqarishga moyillashmoqda. Bunday yuzaki yondashuv murakkab ijtimoiy va axloqiy muammolarni chuqur tahlil qilishdan chekinishga olib keladi, bu esa kognitiv me'yorlarning transformatsiyasiga sabab bo'ladi [8].

Yuqorida qayd etilgan psixologik va xulq-atvoriy o'zgarishlar fonida raqamli madaniyatni shakllantirish va uni ijtimoiy amaliyotga joriy etish dolzarb ehtiyojga aylanmoqda. Raqamli madaniyat — bu insonning raqamli texnologiyalardan foydalanuvchi sifatida ongli, mas'uliyatli va axloqiy me'yorlarga asoslangan tarzda faoliyat yurita olishini anglatadi. Ayniqsa, yosh avlod orasida bu madaniyatni rivojlantirish nafaqat individual psixologik barqarorlikni, balki umumjamiyatdagi sog'lom ijtimoiy muhitni saqlab qolishda muhim o'rin egallaydi¹⁰. Psixologik barqarorlik — insonning o'ziga xos individual ehtiyojlari, emotsional reaktivligi va ijtimoiy muhit bilan o'zaro munosabatlarida muvozanatni ta'minlash qobiliyatidir. Raqamli muhit sharoitida bu holatni saqlab qolish *raqamli gigiyena*, axborotga nisbatan tanqidiy yondashuv, onglilik va media savodxonlik kabi kompetensiyalarni shakllantirish orqali amalga oshiriladi. Bunday yondashuv raqamli texnologiyalarni shaxsiy rivojlanish va ijtimoiy integratsiya vositasiga aylantirish imkonini beradi¹¹. Ushbu jarayonda ta'lim muassasalari, ommaviy axborot vositalari va oilaviy muhit asosiy sotsial institutlar sifatida muhim rol o'ynaydi. Aynan shu tizimlar orqali raqamli vositalardan oqilona foydalanish, hissiy va axloqiy me'yorlarni tushunish, va o'zaro hurmat asosida muloqot qilish kabi ijtimoiy-psixologik ko'nikmalar mustahkamlanadi. Shu tariqa, raqamli muhitda salbiy ta'sirlarni minimallashtirish, ijtimoiy xatti-harakatlarning ijobiy rivojlanishini rag'batlantirish mumkin bo'ladi. Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, raqamli texnologiyalar zamonaviy inson hayotining ajralmas qismiga aylangan bo'lib, ular inson psixologiyasi va xulq-atvorining shakllanishida fundamental o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Ushbu maqolada raqamli muhitning kognitiv, affektiv va ijtimoiy psixologik jihatlariga ko'rsatgan ta'siri tahlil qilindi. Tadqiqot

¹⁰ Kardefelt-Winther, 2017

¹¹ Anderson & Jiang, 2018; Lektorsky, 2019

natijalari shuni ko'rsatadiki, doimiy onlayn aloqadorlik, ijtimoiy tarmoqlarda idealizatsiya tendensiyasi va yuzma-yuz muloqotning kamayishi insonning psixologik holati va ijtimoiy kompetensiyalariga salmoqli ta'sir ko'rsatmoqda. Mazkur holatlarning oldini olish va ijobiy yo'nalishga burish uchun raqamli madaniyatni shakllantirish, raqamli savodxonlik va *ruhiy immunitetni* rivojlantirish muhim omil sifatida ko'rilmogda. Maqolada ilgari surilgan tahliliy xulosalar va ilmiy tavsiyalar asosida ta'lim, oilaviy tarbiya va jamiyatda psixologik barqarorlikni ta'minlash bo'yicha amaliy yo'nalishlar ishlab chiqilishi mumkin. Kelajakdagi izlanishlar raqamli texnologiyalar bilan barqaror psixologik moslashuv, virtual ijtimoiylikning rivojlanishi va shaxsiy *identitlikning* yangi formatlarda shakllanish jarayonlarini chuqurroq o'rganishga qaratilishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

6. Anderson, M., & Jiang, J. (2018). Teens, Social Media & Technology 2018. Pew Research Center.
7. Kardefelt-Winther, D. (2017). How does the time children spend using digital technology impact their mental well-being, social relationships and physical activity? UNICEF Office of Research-Innocenti. <https://www.unicef-irc.org/publications/925>
8. Kuss, D. J., & Griffiths, M. D. (2015). Internet Addiction in Psychotherapy. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9781137555296>
9. Livingstone, S., & Helsper, E. J. (2007). Gradations in digital inclusion: Children, young people and the digital divide. *New Media & Society*, 9(4), 671–696. <https://doi.org/10.1177/1461444807080335>
10. Montag, C., & Walla, P. (2016). Carpe Diem Instead of Losing Your Social Mind: Beyond Digital Addiction and Why We All Suffer from Digital Overuse. *Cogent Psychology*, 3(1), 1157281. <https://doi.org/10.1080/23311908.2016.1157281>
11. Prensky, M. (2001). Digital Natives, Digital Immigrants. *On the Horizon*, 9(5), 1–6. <https://doi.org/10.1108/10748120110424816>
12. Rideout, V., & Robb, M. B. (2019). The Common Sense Census: Media Use by Tweens and Teens. Common Sense Media.
13. Rosen, L. D., Lim, A. F., Carrier, L. M., & Cheever, N. A. (2011). An Empirical Examination of the Educational Impact of Text Message-Induced Task Switching in the Classroom: Educational Implications and Strategies to Enhance Learning. *Educational Psychology*, 31(1), 93–101. <https://doi.org/10.1080/01443410.2010.508019>
14. Turkle, S. (2015). *Reclaiming Conversation: The Power of Talk in a Digital Age*. Penguin Press.
15. Twenge, J. M. (2017). *iGen: Why Today's Super-Connected Kids Are Growing Up Less Rebellious, More Tolerant, Less Happy--and Completely Unprepared for Adulthood*. Atria Books.

ILM-FAN TARAQQIYOTIDA QATAG'ON QILINGAN PROKURATURA XODIMLARI ILMIY MEROSINING O'RNII

Sayfiyeva Marjona Nizomjonovna,

Navoiy davlat universiteti tarix

magistranti

Tel:

+998938737717

E-mail: marjonasayfiyeva72@gmail.com

Abstract

Today, science is considered one of the most important factors in the development of society. In particular, the field of law also has a significant place for scientific and especially theoretical knowledge. Duringt the Soviet era, many individuals worked in the prosecution system, not only ensuring justice in society but also making a worthy contribution to enlightening the people and advancing the nation. This thesis duscusses the contributions of employees in the prosecution system to science, their scientific research directions, and the great services they have accomplished in this field.

Key words: Soviet era, repression of 1937-1938, prosecutor's office, political repression, repression, contribution to science.

Аннотация

Сегодня наука считается одним из важнейших факторов развития общества. В частности, в правовой сфере научные, особенно теоретические знания, играют значительную роль. В период Советской власти работники прокуратуры, действуя в системе, не только способствовали установления справедливости в обществе, но и внесли достойный вклад в просвещение народа развитие страны. В данной тезисной работе рассматривается вклад сотрудииков прокуратуры в науку, направления их научной деятельности, а также их значительные заслуги в этой области.

Ключевые слова: Советская эпоха, репрессии 1937-1938годов, прокуратура, политическая репрессии, репрессии, вклад в науки .

Kirish. Mustabid tuzum davrida xalqimiz shunday bir og'riqli davrlarni boshdan kechirdiki, o'sha vaqtda insonlar repressiya qilichidan jonlarini omon saqlab qolishning o'zi bir qiyin vaziyatda millat taqdiriga befarq bo'lmagan va xalqining ilmi, ma'rifatli bo'lishi uchun kurashgan soha vakillari talaygina edi va ular orasida huquqni muhofaza qiluvchi organ xodimlarining jasorati va matonati, ayniqsa, taqsinga sazovor.

Qatag'onning eng yuqori bosqichga ko'tarilgan davri 1937-1938 yillarni o'z ichiga olib, "Katta terror" nomi bilan moziyga muhrlandi. Ushbu siyosat natijasida minglab yurtdoshlarimiz qatag'on qilichidan o'tkazildi, GULAG qamoqxonalari tashlandi. Ularning oila a'zolari ne-ne kulfatlaru, ne-ne azoblar, zo'ravonliklarga duchor qilindi.[1]

Sobiq Sovet Ittifoq davrida "o'zgacha" fiklaydigan tom ma'noda teran tafakkur egalari ular uchun dushman edi. Chunki, bunday shaxslar Ittifoqning kommunistik mafkura bilan sug'orilgan chirkin maqsadlarini amalga oshirish jarayonlarida ularga to'siq bo'ladi degan qarash mavjud edi. Jamiyatning elita guruh namoyondalari turli to'qib chiqarilgan ayblovlar bilan gumdon qilishdi, jamiyatdan siqib chiqarishdi.

Asosiy qism. Katta terror yillarida, ya'ni 1937-yi boshlarida buxorolik jadidlardan 17 nafari Buxoro va Samarqand shaharlarida sovet rejimi tomonidan qamoqqa olinib ularga turli asossiz ayblar qo'yildi. Toshkentda joylashgan O'zbekiston maxsus xizmati arxivida jami 17 kishining ishi 6 jildda II-31922 raqami bilan saqlanadi.[2]

Ular orasida prokuratura tizimida ishlagan metin irodali elita qatlam vakillari ham mavjud. Bunga misol qilib ham siyosiy, ham ijtimoiy davlat arbobi Abdurahim Yusufzodani keltirishimiz mumkin. Ushbu shaxs siyosiy sohada ham qator mas'ul lavozimlarda faoliyat olib borish bilan bir qatorda ilm yo'lida ham salmoqli ishlar amalga oshirdi.

Adurahim Yusufzoda (1880-1937)-Buxorodagi jadidchilik harakatining taniqli namoyodasi, davlat arbobi va diplomat. U Andijon va Buxorodagi madrasalarda o'qigan. Buxorodagi Ayazbey madrasasiga mudarrislik qilgan (1905-1917). 1912-yil Yosh Buxoroliklar partiyasida faol qatashgan. Milliy Ittihad tashkilotida faol ish olib borgan. A.Yusufzoda Moskvada o'zbek va rus tillarida nashr qilingan "Бухарская жизнь" ("Buxoro hayoti") (1924) jurnalini tashkil etgan va unga muharrirlik qilgan. [2]

Aduarahim Yusufzoda qator jamiyatga foydali bo'lgan demokratik yo'lni tanlagan holda e'tiqod erkinligi, madaniyatimiz va milliy qadriyatlarimizni e'zozlash borasida qator muhim ishlarni amalga oshirgan.

Buxorodagi Mulla Muhammad Sharif madrasasini militsiya organi qamoqxonaga aylantirgach A.Yusufzoda hukumatga murojaat qilib, qamoqxonani boshqa joyga ko'chirilgan. Keyin madrasa qayta tiklanib, Buxoro madaniyat muzeyiga aylantirilgan.[3]

Qoraboy Ermonov 1903-yil Qoraqalpog'istonning Qo'ng'iro't tumanida dunyoga kelgan. 1926-1929 yillar oralig'ida prokuror vazifasida faoliyat yuritgan. Q.Ermonov qoraqalpoq ma'rifatparvar pedagoglari bilan hamkorlikda ko'plab maktab o'quv darsliklarini chiqaradi. 1934-yilda o'zi ham Sayfulgabit Majitov bilan hammualliflikda 5-sinf uchun grammatika darsligini yozadi. 1934-yil Moskvada uning milliy qo'shiqlari 1500 nusxada bosiladi. 1937-1938-yillar oralig'ida sudya lavozimida ish yuritadi.[3]

Mirzo Qo'qonboy 1869-yil 10-sentabrda Qo'qon shahrida dunyoga kelgan. M.Qo'qonboy dastlab tarjimon, so'ng O'zbekiston Adliya xalq komissarligi huzuridagi prokuraturaning tergovchisi vazifasiga ishga olinadi. O'zbekiston Markaziy Davlat arxividagi hujjatlarga qaraganda, 1920-yilda Qo'qonboy Zarafshon okrugi katta tergovchisi va 1924-27 yillar Buxoro prokuraturasida tergovchi vazifasida ishlagan. Qo'qonboy Behbudiy bilan yaqin do'st bo'lgan va "Oyna" jurnalida birga faoliyat ko'rsatgan. Mirzo Qo'qonboy Munavvarqori, Behudiy, Cho'lpon, Vadud Mahmud kabi ma'rifatparvarlar jadidlar bilan yaqin bo'lganligi sababli uni ham jadid sifatida tan olishgan. Qo'qonboy Aduxoliqov hayoti davomida "Namoz shaykasi", "Tog' qizi", "Jizzax qo'zg'aloni", "Istadjon", "Qamchindan qon tomadi" kabi hamda qator publitsistik asarlar meros qoldirgan.[3]

O'sha davr zamonasining yetuk vallomatlarini yuqorida ko'rganimizdek qatag'on domidan omon qolmagan. Adurahim Yusufzoda, Qoraboy Ermonov, Mirzo Qo'qonboy kabi jamiyatning ziyoli qatlam shaxslari sho'ro hukumatiga qarshi "qurollanishdi" ya'ni, ular ilm-ma'rifat bilan qurollanishdi va xalq orasiga kirib borish bilan bir qatorda millatni hushyorlikka, siyosiy ongini o'stirishga millatni daxldorlikka chaqirdi. Lekin afsuski, o'zbek xalqining buday timsollari madh etildi.

E'tibor bering: sho'ro qatag'onlarining daxshatli davrida birgina prokuratura tizimining 150 nafar xodimi qirg'in va quvg'inga uchragan, ularning 30 nafari otib tashlangan.[1]

Bolsheviklar hukumatining siyosiy rejimining uzoq muddat yashab kelish jarayoni davomida repressiya siyosatini amalga oshirishda ko'makdosh bo'lgan qo'rqqoq millat xoinlarini ham ming afsuski, inkor qila olmaymiz.

Xulosa. Fikrlarim so'ngida shuni xulosa qilishim mumkinki, o'zbek xalqining sara farzandlarining sovet davridagi qorong'u qismati va tarix saboqlari bugungi

kunda bizni hushyorlikka da'vat etmoqda. Ular amalga oshirgan va amalga oshirmoqchi bo'lgan tadbirlar aslida hozir ham dolzarbligini yo'qotmagan. O'sha davr ilm fani nafaqat, bugungi va kelgusi taraqqiyotimiz uchun ustun vazifasini o'taydi desam mubolag'a bo'lmaydi. Bugungi dunyoga nazar tashlasak, urush o'chog'ini yoqmoq kayfiyatidagi diktatorlar kam emas va mavjud bo'lish ehtimoli mumkin bo'lgan vaziyatlarga shay turmog'imiz uchun avvalo, ilm-ma'rifat bilan qurollanmog'imiz, siyosiy ongimizni o'stirmog'imiz darkor deb hisoblayman. Zero, davlatimiz Rahbari prezident Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek, - "Eng katta boylik-bu aql-zakovat va ilm, eng katta meros-bu yaxshi tarbiya, eng katta qashshoqlik-bu bilimsizlikdir. Taraqqiyotning tamal toshi ham, mamlakatni qudratli, millatni buyuk qiladigan kuch ham bu-ilm-fan, ta'lim va tarbiyadir. Ertangi kunimiz, Vatanimizning yorug' istiqboli, birinchi navbatda, ta'lim tizimi va farzandlarimizga berayotgan tarbiyamiz bilan chambarchas bogliq"[4]

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

6. B.Hasanov va b. Ularning aybi – buyuk bo'lgani. – Toshkent: 2021. - B.17.
7. Q.Rajabov. O'zbekistonSSRda Sovet rejimining Qatag'on siyosati va uning oqibatlari (1917-1991y). - Toshkent: 2022. – B. 303-316
8. Shamsutdinov R. Adurahim Yusufzoda – Buxoro Respublikasining prokurori/Adabiyot gazetasi, 2023 yil 17 oktabr, -№22(85)-soni.
9. Shamsutdinov R. va b. Tarixiy xotira beqiyos. – Toshkent: 2024. – B.175-183.
- 10.Интернет материалларидан: <https://daryo.uz/2023/12/09/mamlakatni-qudratli-millatni-buyuk-qiladigan-kuch-bu-ilm-fan-talim-va-tarbiyadir-shavkat-mirziyoyev>

СУНЪИЙ ИНТЕЛЛЕКТ ВА УНИНГ ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДАГИ ЎРНИ

Сариев Н.Т. - Навоий давлат кончилиги
ва технологиялар университети
катта ўқитувчиси
+998936647870

Ўзбекистон, Навоий шаҳри

Аннотация. Ушбу мақолада сунъий интеллектнинг таълим жараёнидаги ўрни илмий томондан ёритилган бўлиб, унинг таълим жараёнидаги

аҳамияти атрофлича ёритилган. Маълумки, сунъий интеллект жамиятнинг барча соҳаларини ўзгартирмоқда ва таълим соҳаси ҳам бундан мустасно эмас. Технология таълим билан ҳам боғлиқ бўлиб, ўқувчиларга ўқув жараёнида ёрдам бериш учун таълим муҳитида фойдаланиш мумкин. Технологиядан фойдаланган ҳолда ўқув жараёнини ташкил этиш ўқув мазмуни, алоқа, баҳолаш ва ифодалаш учун турли воситалар орқали ўрганиш усулини яхшилайдди.

Калит сўзлар: Сунъий интеллект, таълим, ўқувчи, технология, смартаълим.

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И ЕГО РОЛЬ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Аннотация. В данной статье с научной точки зрения рассматривается роль искусственного интеллекта в образовательном процессе, а также подробно освещается его значение в образовательном процессе. Как вы знаете, искусственный интеллект трансформирует все сферы жизни общества, и сфера образования не является исключением. Технологии также связаны с образованием и могут использоваться в образовательных учреждениях для оказания помощи учащимся в процессе обучения. Организация процесса обучения с использованием технологий улучшает способ обучения посредством различных инструментов для изучения содержания, коммуникации, оценки и выражения.

Ключевые слова: Искусственный интеллект, образование, студент, технологии, умное образование.

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND ITS ROLE IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Abstract. This article examines the role of artificial intelligence in the educational process from a scientific point of view, and also highlights in detail its importance in the educational process. As you know, artificial intelligence is transforming all spheres of society, and the field of education is no exception. Technology is also related to education and can be used in educational institutions to assist students in the learning process. Organizing the learning process using technology improves the way of learning through various tools for studying content, communication, assessment and expression.

Keywords: Artificial Intelligence, Education, Student, Technology, Smart Education.

Таълим жамиятнинг энг муҳим соҳаларидан бўлиб, унда сунъий интеллектнинг қўлланилиши таълим жараёнини сезиларли даражада ўзгартирмоқда. Тадқиқотлар шуни кўрсатмоқдаки, таълимнинг келажаги

технология ва унинг ютуқлари билан боғлиқ бўлиб қолмоқда. Сўнгги йилларда сунъий интеллект сектори иқтисодчилар, сиёсатшунослар, ҳарбий маслаҳатчилар, хавфсизлик бўйича экспертлар ва таълим бўйича мутахассисларнинг эътиборини тортмоқда. Сунъий интеллект атамаси биринчи марта 1955 йилда Жон Маккарти томонидан қўлланилган. 1950-йилда Алан Тюринг ҳисоблаш машиналари бир кун келиб одамлар каби фикрлаши мумкинлигини тарғиб қилиб, у келажакда автоматик машиналар одамлар оқилона бажара олмайдиган ҳисоб-китобларни амалга оширишини таъкидлаган.

Сунъий интеллект деганда кўпинча муаммони ҳал қилиш ва ўрганиш каби инсон онги билан боғлиқ бўлган когнитив функцияларни бажара оладиган машиналарга ишора қилинади. Атроф-муҳитни кузатадиган ва мақсадга эришиш эҳтимолини максимал даражада оширадиган тарзда қарор қабул қиладиган қурилма сунъий агент деб аталади. Хозирда инсон нутқини тушунишга қодир илғор машиналар сунъий интеллект сифатида муваффақиятли амалга оширилмоқда. Сунъий интеллект тадқиқотининг асосий мақсади билимларни ифодалаш, фикрлаш, режалаштириш, ўрганиш ва қайта ишлаш, объектлардан фойдаланиш қобилиятини ўз ичига олади.

Сунъий интеллектда мақсадларга эришиш учун статистик моделлаштириш ва ҳисоблаш разведкаси каби кўплаб ёндашувлар қўлланилади. Сунъий интеллект нафақат компьютер фанига таъсир қилади, балки математика, муҳандислик, тилшунослик ва бошқа кўплаб соҳаларни ҳам жалб қилади. Маълумки, сунъий интеллект тез ривожланаётган соҳа бўлиб, у математикадан муҳандисликгача, информатикадан фалсафа ва тилшуносликгача бўлган фанлараро фанларнинг бўш чегараларини қамраб олади. Сунъий интеллект самарали қарор қабул қилиш, ўйин ўйнаш ва ҳоказоларни осонлаштиради, шунингдек, таълим ва ўқитишда қўлланилишини кенгайтиради. Қизиғи шундаки, кўпгина ўқитувчилар ҳалигача унинг аҳамияти, кўлами ва нимадан иборатлиги ҳақида билишмайди. Ўқитувчиларнинг таълимда сунъий интеллектдан фойдаланиш тўғрисида хабардорлиги йўқлигидан келиб чиқадиган юқорида қайд этилган муаммони ҳисобга олган ҳолда, ушбу тадқиқот сунъий интеллектнинг таълимда қўлланилишини, унинг таълим ва ўқитишдаги қамровини янада ўрганишга қаратилган. Репетиторлик тизими ахборот билан ўзаро алоқада бўлган ва ўқувчи билимини синаб кўришни таъминлайдиган интеллектуал тизим интеллектуал репетиторлик тизими деб номланади. Бу талабаларга маълумот беришнинг мураккаб усуллари билан биридир. У ўқитувчи каби ҳар бир ўқувчининг билим даражаси ва

устуворлигига қараб таълим беради. Интеллектуал репетиторлик тизими талабаларни қуйидаги усулларда тайёрлаши мумкин. Дастлаб у назарияни мисоллар билан ўргатади ва тақдим этади. Кейин сунъий интеллект талабаларга саволлар беради. У талабалар томонидан берилган жавобларни тушуниш ва уларнинг билимларини аниқлаш қобилиятига эга, бу эса талабадан нимани тақдим этиши ва сўраши кераклигига таъсир қилади. Талаба саволлар бериши мумкин тизим эса маълум бир билим соҳасидаги муаммоларга жавоб бериши ёки ҳал қилиши мумкин. Тадқиқотчилар тенгламаларни ечиш, физика, математика ва грамматика каби турли фанларни ўргатадиган самарали интеллектуал репетиторлик тизимини ишлаб чиқишдан манфаатдор. Интеллектуал репетиторлик тизими қуйидаги маълумотларни талаб қилади: 1. Ўқитилаётган курсни билиш ва тушуниш, ўрганиш стратегиялари, нотўғри тушунчалар ва мумкин бўлган хатолар. 2. Талабалар билан ўзаро ҳамкорлик натижасида тизим томонидан тўпланган тажриба. У ўқувчиларнинг хатолари, ўқувчиларнинг билим олиш ҳаракатлари ва уларнинг умумий маълумотларини ўз ичига олади. 3. Талабаларнинг ишлаш даражаси ва фойдаланиш нархи учун талаб қилинадиган ҳар бир мавзунинг афзалликлари ёки устуворликлари. 4. Талабаларнинг ўзаро муносабатини кузатиш ва тест натижалари. интеллектуал репетиторлик тизими дизайни тўрт босқичдан иборат: эҳтиёжларни баҳолаш, когнитив вазифани таҳлил қилиш, репетиторни амалга ошириш ва баҳолашдир.

Биринчи босқич ўқувчилар таҳлили, эксперт ёки ўқитувчи маслаҳати, ўқувчи, эксперт ва билим соҳасини ривожлантиришни ўз ичига олади. Ўқув мақсадлари, натижалари, ўқув режасининг тузилиши ва вазифаларни белгилаш бу ерда ҳал қилиниши керак бўлган масалалардир. Талабаларнинг вазифани бажаришда ёки тизим билан ўзаро алоқада бўлиши мумкин бўлган хатти-ҳаракатларини ҳисобга олган ҳолда, ҳамма нарсани тўғри режалаштириш керак.

Иккинчи босқичда когнитив вазифаларни таҳлил қилиш талабларга мувофиқ тўғри ҳисоблаш моделини ишлаб чиқиш учун тизимли дастурлашни ўз ичига олади. Мутахассислардан интервью олиш, овоз чиқариб ўйлаш, ўрганиш хулқ-атвори ва кўрсатмаларини кузатиш домен моделини ишлаб чиқишнинг асосий усуллари ҳисобланади.

Репетиторнинг дастлабки амалга оширилиши интеллектуал репетиторлик тизими дизайнининг учинчи босқичида содир бўлади ва ўқув жараёнини ҳақиқий тарзда қўллаб-қувватлай оладиган муҳитни ишлаб чиқишни ўз ичига олади.

Якуний босқич баҳолаш жараёнларини, жумладан, экспериментал тест, форматив баҳолаш, параметрик тадқиқотлар ва якуний баҳолашни ўз ичига олади. Ақлли технологиялардан фойдаланиш билан ўқитиш ва ўқитиш усуллари ўзгаради, деб ишонилади. Бу таълим ва таълим билан боғлиқ стратегияларга ҳам таъсир қилади. Келажакда интеллектуал технологиялар таълим билан бирлаштирганлиги сабабли, талабалар ва ўқитувчиларга технологияларни ўз мақсадлари билан интеграция қилишни ўрганишга имкон берадиган янги педагогика керак бўлади.

Хулоса қилганда, сунъий интеллект таълим соҳасида инқилобий ўзгаришларни амалга оширмоқда. У нафақат таълимни самарали қилади, шу билан бирга барчага тенг имкониятлар яратади. Лекин, сунъий интеллектни жорий этишда ахлоқий, махфийлик ва инсон ролига боғлиқ муаммолар ҳам етарлича эътибор талаб қилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Алимов А., Жабборов Ж. Сунъий интеллект асослари ва унинг таълимда қўлланилиши. Тошкент: 2021. Фан ва технология нашриёти.
2. Михеев В.М.Кузнецова А.А. Искусственный интеллект в образовании: теория и практика применения. Москва: 2020. Москва. Просвещение.

JAMIYATDA INSON KAPITALINING O`RNI

**Navoi Innovatsiyalar universiteti dosenti
N.A.Mamadalieyva**

Annotatsiya. Ushbu maqolada, mehnat jarayoni o`z ichiga mehnat predmeti, mehnat vositalari va ishchi kuchini bo`lishini taqozo etadi. Mehnatning eng muhim omili ishchi kuchi lekin mehnatning o`zi ishchi kuchi bo`la olmasligi nazariy jihatdan o`rganilgan, xulosalar berilgan.

В данной статье процесс труда включает в себя предмет труда, средства труда и рабочую силу. Теоретически изучено и сделаны выводы о том, что важнейшим фактором труда является труд, но сам труд не может быть трудом.

In this article, the labor process includes the subject of labor, the means of labor, and labor force. It is theoretically studied and concluded that the most important factor of labor is labor, but labor itself cannot be labor.

Kalit soʻzlar: ishchi kuchi, mehnat resursi, mehnat potentsiali, inson resurslari, inson omili, inson kapitali.

Oʻzbekistonda mustaqillikning dastlabki yillaridan boshlab amalga oshirilayotgan islohotlar insonni rivojlantirish maqsadiga yoʻnaltirilgan. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M.Mirziyoyev alohida taʼkidlab oʻtganidek, bizning oʻz oldimizga qoʻygan asosiy maqsadimiz - “barqaror rivojlanib borayotgan iqtisodiyotga asoslangan ochiq demokratik huquqiy davlat qurish, inson, uning manfaatlar, huquq va erkinliklari soʻzda emas, amalda oliy qadriyat darajasiga koʻtarilgan, jahon miqyosida obroʻ-eʼtibor qozongan jamiyat barpo etish”dir. Oʻzbek xalqining buyuk mutafakkirlari insonning jamiyatdagi oʻrni, uning ulkan salohiyatiga yuqori baho berganlar, inson har taraflama kamol topishining ahamiyatini uqtirganlar Bugungi kunda butun dunyoda mavjud soha va tarmoqlarning raqamli koʻrinishga oʻtayotganligi, globallashuv va integratsiya jarayonlarining jadallashuvi har bir mamlakat uchun raqamli iqtisodiyotni shakllantirish va rivojlantirishni zaruriy masalaga aylantirdi. Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish hozirda dunyo davlatlarining ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy hayotiga birdek taʼsir koʻrsatayotgan global inqiroz sharoitida nafaqat ishlab chiqarish va xizmat koʻrsatish sohalari balki barcha mavjud sohalar faoliyatini qayta tiklash uchun eng samarali yoʻl hisoblanadi. Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish bir tomondan yuqori darajada shakllangan raqamli infratuzilmaga(sifatli internet aloqa tizimi, soha va tarmoqlarni toʻliq raqamlashtirish, ish va oʻqish jarayonlariga toʻliq AKT larni joriy qilish va hokazolar) ehtiyoj sezsa, ikkinchi tomondan raqamli texnologiyalar va AKTlar bilan ishlay oladigan, yuksak intellektual salohiyatga ega inson kapitalini talab qiladi. Shu sababli yuqoridagilarni hisobga olgan holda hukumatimiz tomonidan qator qaror va farmonlar qabul qilindi. Jumladan. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2020-yil 5-oktabrda tasdiqlangan «Raqamli Oʻzbekiston - 2030» strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish choratadbirlari toʻgʻrisidagi PF-6079-sonli farmoni alohida ahamiyatga ega. Farmonda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishning ustuvor yoʻnalishlaridan biri sifatida - raqamli texnologiyalar sohasida yuqori malakali kadrlar avlodini shakllantirish, inson kapitalini va ixtisoslashgan taʼlimni rivojlantirish, shu jumladan, IT-sohasidagi kasblarni ommalashtirish va boshqalar koʻrsatib oʻtilgan Abu Ali ibn Sino: “inson boshqalarning ehtiyojlarini qondirishi sababligina inson boʻladi, boshqalar ham shunday yoʻl tutadi. Birov ekin ekadi, boshqa odam non

yopadi, uchinchi kiyim tikadi, to'rtinchi igna yasaydi va hamma bir–birining ehtiyojini qondirish uchun to'planadi” deb ko'rsatgan. Uzoq vaqt davomida iqtisodiy taffakur moddiy boylik ortirish sohasida ro'y berayotgan jarayonlar ta'sirida edi. Moddiy omillarga universal va hal qiluvchi vosita sifatida qaralardi. Iqtisodiy o'sish mamlakat umumiy boyligini ko'paytirishga, davlatning qashshoqlik, ochlik, boshqa ijtimoiy muammolarni hal etish bo'yicha imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qilishi shubhasizdir. Huddi shuning uchun iqtisodiy o'sishning yuqori darajasi jahondagi ko'pchilik mamlakatlarda iqtisodiy siyosatning eng asosiy ko'rsatkichlaridan biri hisoblanadi. Hozirgi vaqtda jahonning yetakchi davlatlari taraqqiyoti uchun sanoat rivojlanishidan keyingi bosqich xos bo'lib, bu bosqichda iqtisodiy o'sish omillarining roli va o'rnini o'zgarimoqda. An'anaviy hisoblab kelingan uch: mehnat, yer, kapital omillariga fan-texnika taraqqiyoti omili ham qo'shildi, axborot va bilimlar esa eng muhim resurslarga aylandi. Innovatsion iqtisodiyot bevosita ana shu asosda shakllanib, ushbu iqtisodiyotda inson va uning salohiyati hal qiluvchi rol o'ynamoqda. Moddiy boylik jamiyatda va inson hayotida ulkan rol o'ynaydi. Daromadlar ortishiga moddiy va ma'naviy qoniqish hosil qilinadigan nufuzli ishda band bo'lish kabi inson imkoniyatlarini kengaytiradigan asosiy vosita sifatida qaralishi mumkin. Bundan tashqari daromad soliqlar va boshqa tushumlar manbai bo'lib, ular aholining nochor qatlamlari ijtimoiy muhofaza qilinishini kafolatlash, ijtimoiy dasturlarni amalga oshirish, ya'ni moddiy ne'matlarni qayta taqsimlashni amalga oshirish uchun zarurdir. Resurslarni adolatli ravishda taqsimlash jamiyat barcha azolari uchun ne'matlarni tanlash imkoniyatlarini kengaytiradi, shuningdek turmush sifatini oshirish negizini yaratadi. Daromadlar va inson turmushi o'rtasidagi bog'liqlik soliq–byudjet va ijtimoiy siyosat choralari qamrab oladigan davlat strategiyasi yordamida shakllantirilishi kerak.

Inson kapitalining muhim ahamiyatga ega ekanligi sanoati yuqori darajada rivojlangan hamda raqamli iqtisodiyotning rivojlanganlik darajasi bo'yicha yetakchi o'rinda turadigan davlatlar iqtisodiyotida yanada yaqqolroq namoyon bo'ladi. Masalan, Yaponiyada yer va tabiiy resurslar o'z iqtisodiy ahamiyati bo'yicha inson kapitalidan ancha ortda turadi. Shunday bo'lishiga qaramasdan Yaponiya aholi jon boshiga to'g'ri keladigan resurslar boyligi bo'yicha dunyoda uchinchi o'rinni egallaydi. Bunday davlatlar qatoriga Singapurni ham kiritish mumkin, u oliy ma'lumotli va tadbirkor insonlar kapitaliga ega bo'lganligi sababli boy davlatlar qatorida turadi. Jahon Banki tomonidan dunyo davlatlarining 2020-yil uchun inson kapitali indeksi e'lon qilindi. Dunyo aholisining 98 foizi istiqomat qilayotgan 174 ta mamlakat ishtirok etgan ushbu reytingda ilk marotaba O'zbekistondagi sog'liqni saqlash va ta'lim sohasiga oid ma'lumotlar ham kiritildi.

Ushbu ma'lumotlar 2020-yil mart oyigacha bo'lgan davrni qamrab oladi va pandemiyagacha bo'lgan davrda bolalar salomatligi va ta'limining asosiy ko'rsatkichi bo'lib xizmat qiladi. Inson kapitali indeksi bolaning kelajakda qay darajada samarali kadr bo'lib shakllanishini o'lchaydi. Indeks qiymati o'ndan 1 gacha intervalda bo'lib. qiymatning qanchalik 1 ga yaqinlashishi bugungi kelajak avlodni qanchalik yetuk kadr, o'z sohasining mutaxassisi bo'lib yetishishini ko'rsatadi.

-(Inson kapitalining yagona o'lchovi mavjud emas. Baholash metodologiyasi va mezonlari ham ishlab chiqilmagan. Inson kapitalining rivojlanish darajasi va boshqa ko'rsatkichlarini hisoblashni o'z ichiga olgan milliy indeksni ishlab chiqish va amalda joriy qilish;

-Personalni rivojlantirishda shart-sharoitlaryaratish va rag'batlantirish ishlariga xususiy sektorni faol jalb qilish;

-Davlat va xususiy sektor korxona va tashkilotlarida faoliyat olib borayotgan xodimlarning intellektual salohiyatini oshirish, zamonaviy bilimlar bilan qurollantirish, ko'nikma va malakalarini mustahkamlash maqsadida rivojlangan davlatlarning korxona va firmalari bilan muntazam tajriba almashishni yo'lga qo'yish va boshqalar.

-Aholini yangi kasblar bo'yicha o'qiladigan va qayta tayyorlaydigan raqamli va axborot texnologiyalari markazlarini ochish va aholining raqamli va axborot savodxonligini o'stirish orqali mehnat bozorining moslashuvchanligini ta'minlash. Raqamli iqtisodiyot rivojlangan sari ayrim kasblar yo'qolib o'rniga raqamli va axborot texnologiyalar sohasiga oid yangidan yangi kasblar shakllanib bormoqda. Mehnat bozorini ana shu yangi kasblarga moslashtirish ishsizlikning o'sishi va raqamli uzilishlarning bo'lishini oldini oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning «Raqamli O'zbekiston-2030» strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risidagi PF-6079-sonli Farmoni. 2020-yil 5-oktabr.
2. M.M. Azlarova. (2019). In Inson Resurslarini Boshqarish (Pp. 21–23). Story, Toshkent – Iqtisodiyot.
3. TY - Book Au - Akramovich, Azamat Py - 2021/01/01 Sp - T1 – Xizmat Ko'rsatish Korxonalarida
4. Inson Resurslarini Boshqarish Amaliyoti. Human Resource Management Practices In Service Enterprises Do - 10.5281/Zenodo.5507160Er.
5. Abduraxmonova G.Q., Rustamov D.J. “Inson kapitalini raqamli iqtisodiyot asosida rivojlantirish yo‘nalishlari”. Monografiya. – Beau Bassin: “GlobeEdit” Publisher, 2020. – 40-43 b

ИЙМАНОВ ЖАВЛОН САИДРАХМОНОВИЧ

“University of economics and pedagogy” НВУЗ

Андижан, Узбекистан

Доцент кафедры «Социальные гуманитарные науки»

Iymanov81@umail.uz

IYMANOV JAVLON SAIDRAXMONOVICH

“University of economics and pedagogy” private higher educational institution

Andijan, Uzbekistan

Docent of the Department of Social Humanities

ЗНАЧЕНИЕ ПОВЫШЕНИЯ ДУХОВНОСТИ МОЛОДЕЖИ ЧЕРЕЗ ПРЕПОДАВАНИЕ ПРЕДМЕТА “ФИЛОСОФИЯ”

АННОТАЦИЯ

Данная статья основана на том, насколько важна роль науки “Философия” в дальнейшем повышении духовности молодежи, в частности, наша главная задача-воспитание молодежи, которая послужит созданию нового Узбекистана. Также освещается роль духовности и науки “Философия” в формировании у молодежи навыков мышления, принятия решений, выражения своих мыслей с анализом существующих проблем в достижении поставленной цели, воспитании у них просвещения и воспитания, справедливости и уважения, духовности и толерантности, доверия и предпринимательство.

Ключевые слова: духовность, просвещение, воспитание, справедливость, уважение, толерантность, доверие, предпринимательство, мышление, принятие решений, анализ проблем, Ренессанс, прогресс, стратегия “Узбекистан-2030”.

THE IMPORTANCE OF INCREASING THE SPIRITUALITY OF YOUTH THROUGH TEACHING THE SUBJECT “PHILOSOPHY”

ANNOTATION

This article is based on how important the role of the science “Philosophy” is in further enhancing the spirituality of youth, in particular, our main task is to

educate young people who will serve to create a new Uzbekistan. The role of spirituality and the science “Philosophy” in the formation of young people's thinking skills, decision-making, expressing their thoughts with an analysis of existing problems in achieving their goals, educating them in education and upbringing, justice and respect, spirituality and tolerance, trust and entrepreneurship is also highlighted.

Keywords: spirituality, enlightenment, education, justice, respect, tolerance, trust, entrepreneurship, thinking, decision-making, problem analysis, Renaissance, progress, strategy “Uzbekistan-2030”.

Чтобы понять, какое внимание сегодня уделяется молодежи в Узбекистане, достаточно взглянуть на меры и программы, реализуемые правительством. Ведь наука, образование, воспитание и духовность являются для нас приоритетными вопросами.[1] В частности, для обеспечения духовной устойчивости нашей молодежи в системе высшего образования республики проводится особая работа. Мы хотим рассмотреть только вопрос преподавания предмета «Философия».

Предмет Философия побуждает молодежь правильно направлять свое будущее, осознавать себя и свое отношение к окружающему миру, формировать мировоззрение и понимать его проблемы. Это, в свою очередь, является одним из важнейших средств для изучения различных аспектов, осознания себя в обществе, самовыражения и развития мировоззрения.

Философия, в отличие от некоторых других предметов, не сводится к таблицам, конкретным примерам и инструкциям, а раскрывает широкий кругозор знаний, готовность к изменениям, высокоуровневые логические навыки и духовные образы. Это побуждает молодежь интересоваться серьезными вопросами, связанными друг с другом и с миром. Философия развивает размышления над интересом, отношением, естественным характером, поиском истины и ясными представлениями о ней.

XXI век характеризуется тем, что до сегодняшнего дня эпицентр, определяющий все существование человечества, перешел от экономики и политики к духовности. Потому что именно духовность стала консенсусом, определяющим все параметры существования людей. [2]

Цель обсуждения значения предмета Философия в повышении духовности молодежи - помочь молодым людям в самопознании, развитии мировоззрения и улучшении способности к изменениям. Философия связана с серьезными аспектами, такими как решение глубоких вопросов, размышления, проверка теорий и программ, а также наблюдение за

окружающим миром. Это может помочь молодежи соединить себя с миром и его проблемами, указывая на альтернативные пути решения этих проблем.

Основной критерий проводимой в Узбекистане политики во всех сферах заключается в создании духовно устойчивой среды не только для нашего народа, но и для народов всего региона. Это положение также особо отмечено в «Концепции Стратегии развития Республики Узбекистан до 2035 года».[3]

Значение предмета Философия в развитии духовности молодежи чрезвычайно велико. Философия предоставляет им возможности размышлять, формулировать вопросы, изучать теории, логически мыслить и развивать понятия. В этом отношении можно рассмотреть следующие категории:

Навыки размышления: Философия предоставляет молодежи возможность понять и выразить свои уверенности, идеи и взгляды. Это помогает им анализировать свои мысли, систематизировать их и развивать свое мировоззрение.

Анализ решения проблем: Философия помогает молодежи создавать изменяющиеся и современные проблемы и вопросы. Это приводит к развитию их аналитического и проблемного мышления, обучая их связывать с самыми важными вопросами о мире.

Навыки принятия решений: Философия помогает молодежи принимать логические решения и выражать свои мысли. Это способствует тому, чтобы молодежь становилась более уверенной и выразительной в своих размышлениях и решениях.

Выражение своих мыслей: Философия учит молодежь выражать свои мысли более четко и простым языком. Это помогает им определить и выразить свою духовность, а также обосновать свои аргументы против нее.

Все вышеперечисленное вместе помогает молодежи развивать свои мысли, создавать вопросы, мыслить и определять свое мировоззрение. В то же время это активно работает как основной инструмент для изучения их духовности и размышлений над понятиями и образами, связанными как с ними самими, так и с миром. Таким образом, мы вносим вклад в обеспечение стабильности социально-духовной среды в обществе. [4]

В повышении духовности молодежи существует несколько важных факторов, а именно:

Просвещение и воспитание: Просвещение и воспитание играют важную роль в повышении духовности молодежи. Благодаря просвещению

и воспитанию они могут развивать свое мировоззрение, понимать себя и повышать уровень размышлений о своем развитии.

Справедливость и уважение: Важно, чтобы молодежь понимала справедливость, проявляла уважение к людям и ценности гуманности в общении. Справедливость и уважение помогают формировать среду ценностей и свободы, способствующую повышению духовности.

Поддержка и обращение: Очень важно, чтобы молодежь училась выражать свои мысли, задавать вопросы и обращаться за помощью. Создавая возможности для поддержки и обращения, мы помогаем им в самопознании, развитии размышлений и решении вопросов, связанных с окружающим миром.

Духовность и толерантность: Обучение молодежи духовности и толерантности имеет большое значение для их всестороннего развития. Это укрепляет их взаимосвязи и помогает полноценно изучать жизненные, национальные и религиозные ценности.

Уверенность и предпринимательский дух: Важно, чтобы молодежь развивала уверенность в себе и умения в сфере предпринимательства. Это поможет им быть готовыми к изменениям и активно участвовать в жизни общества, способствуя их личному развитию.

Все вышеперечисленные факторы помогают повысить духовность молодежи, занимаясь этими и другими аспектами, изучая свои отношения с миром и людьми, укрепляя свои духовные ценности и развивая верность. Это способствует формированию человеческих качеств и установлению прочных связей с обществом. Как сказал Ж.Ж.Руссо: «Духовно-нравственное состояние народа больше зависит не от его абсолютного положения, а от отношений между людьми». [5] Исходя из этого, нам также необходимо обратить внимание на взаимосвязи между нашей молодежью.

Духовность и философия являются крайне важными и должны взаимодействовать друг с другом.

Духовность: Духовность проявляется только тогда, когда тело и душа действуют в сотрудничестве. Это выражает высшие ценности знания, чувств и гуманности. Духовность требует от человека осознания своего существования, содержательных жизненных взглядов, основных ценностей и целей, а также изучения самопознания и саморазвития. Самопознание мы должны учиться у наших предков-джадидов. Духовность - это в арабском языке моральное состояние. Это означает все моральные вещи и качества, представляющие собой совокупность философских, правовых, научных,

художественных, религиозных и этических представлений и концепций человечества. [6]

В настоящее время, когда наша страна вступает в новую, высокую стадию своего развития, нам, как и нашим предкам-джадидом, необходимы высококвалифицированные кадры, воспитанные в духе национальных ценностей наряду с достижениями западной науки и культуры, - отметил Президент Узбекистана Ш.М.Мирзиёев на расширенном заседании Республики Совета по духовности и просвещению 22 декабря 2023 года. [7]

Философия: Философия занимается анализом мыслей и размышлений, изучением приоритетов выбора правильного пути, развитием мировоззрения и повышением эффективности решения существующих проблем. Философия связана с созданием вопросов, их решением с помощью теорий и логических взглядов, решением наиболее общих вопросов, связанных с миром, поиском истины и воображением логических проблем, относящихся к человеку. Эта дисциплина служит основным инструментом для корректировки мыслей человека по нескольким важным темам, таким как его представления, взгляды, образы, социальные системы, репутации и теория мира.

Духовность и философия играют очень важные роли в формировании и развитии мыслительной системы человека. Духовность помогает человеку понять себя, определить свое существование и цели, а также указывает, как нужно жить. Философия, в свою очередь, помогает анализировать представления и мысли человека, развивать теоретическое и логическое мышление, находить ответы на вопросы, связанные с миром. Взаимно дополняя друг друга, они имеют большое значение в понимании человеком самого себя, корректировке его отношений с миром и формировании его представлений и образов. В результате этого мы можем воспитать наших молодежь как духовно зрелых и совершенных людей. Такие люди, достигнув высшей ступени человеческого совершенства, становятся обладателями высшего счастья и благополучия. [8]

В заключение, философия является не только дисциплиной, развивающей личность человека, но и значимо влияющей на прогресс общества. Глубокое и массовое изучение этой науки создает условия для духовного развития молодежи в Узбекистане, способствует развитию общества и формирует полных личностей, готовых служить родине. Как подчеркнул Президент Ш.Мирзиёев: «Я стану созидателем Нового Узбекистана!», «Я внесу достойный вклад в создание фундамента Третьего Ренессанса!». Эти высокие цели глубоко укореняются в сердцах наших

детей и становятся смыслом их жизни и деятельности, чем мы можем гордиться. [9]

Список использованных литератур и источников:

1. <https://yuz.uz/uz/news/ilm-fan-talim-va-tarbiya-manaviyat-biz-uchun-ustuvor-masaladir--prezident>
2. М.Қаххорова, Ҳ.Тўйчиева, Жамиятда маънавий-ахлоқий муҳит ва унинг асосий индикаторлари. The Light of Islam, № 4 2019. - Б. 191.
3. <https://Uzbekistan2035.uz/wp-content/uploads/2019/05/>
4. Указ Президента Республики Узбекистан, от 11.09.2023 г. № УП-158 О Стратегии «Узбекистан – 2030».
5. Руссо Жан Жак. Об общественном договоре. Трактаты. – Москва, 1969.
6. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. А.Мадвалиев таҳрири остида (2006-2008). Тошкент: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” давлат илмий нашриёти. – Б. 565.
7. <https://president.uz/oz/lists/view/6941>
8. Абу Наср Фаробий. Фозил одамлар шахри. – Тошкент: “Абдулла Қодирий номидаги халқ мероси”, 1993. – Б. 244.
9. <https://president.uz/oz/lists/view/6451>

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR IQTIDORINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

G. A. Sapayeva
Navoiy innovatsiyalar universiteti,
Navoiy, O`zbekiston

Annotatsiya. Ushbu ilmiy maqola maktabgacha yoshdagi bolalar iqtidorini rivojlantirishning nazariy asoslarini ko‘rib chiqadi. Bolalarning ijodiy va intellektual salohiyatini aniqlash, metodikalar va o‘qitish usullari, shuningdek, o‘quv muhitining ahamiyati tushuntiriladi. Maqola, maktabgacha ta’limda rivojlantiruvchi o‘yinlar va faoliyatlarning rolini hamda tarbiyachilar uchun yo‘riqnomalarni taqdim etadi.

Kalit soʻzlar: maktabgacha ta’lim, bolalar iqtidori, rivojlantirish, nazariy asoslar, o‘yinlar, ta’lim metodikasi.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ СПОСОБНОСТЕЙ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация. В данной научной статье рассматриваются теоретические основы развития способностей детей дошкольного возраста. Обсуждаются методы и приемы выявления творческого и интеллектуального потенциала детей, а также важность образовательной среды. Статья предлагает рекомендации для воспитателей по использованию развивающих игр и деятельности.

Ключовое слово: дошкольное образование, способности детей, развитие, теоретические основы, игры, методика обучения.

THEORETICAL BASIS OF DEVELOPING THE ABILITY OF PRESCHOOL CHILDREN

Annotation. This scientific article examines the theoretical foundations of developing the abilities of preschool-aged children. It discusses methods for identifying children's creative and intellectual potential, as well as the importance of the educational environment. The article provides guidelines for educators on the use of developmental games and activities.

Key words: preschool education, child abilities, development, theoretical foundations, games, teaching methods.

Ta'lim jarayonida pedagogik faoliyatning turli jabhalarida tarbiyalanuvchilarning alohida iqtidor va qobiliyatlari namoyon bo'ladi. Maktabgacha ta'lim tashkiloti, xususan, katta va tayyorlov guruhlarida iqtidorli bolalar bilan ishlash, ularning qobiliyat va iste'dodlarini namoyon qilishda ta'lim va tarbiya ishlarini samarali tashkil etish, o'quvchilarning iqtidorini rivojlantirish masalasi tobora taraqqiy etayotgan bugungi kunda muhim vazifalardan biridir. Zamonaviy ta'lim sharoitida bugungi kun pedagoglaridan talab qilinayotgan eng muhim xususiyat va vazifalardan biri ham yosh avlodni har tomonlama yetuk shaxs va jahonda ilm-fanda raqobatlasha oladigan bilimli, intellektual salohiyatli qilib tarbiyalashdan iborat. Xususan, iqtidorli bolalar va qobiliyatli yoshlarning o'z bilimlarini namoyon etishi va iste'dodlarini rivojlantirishi uchun tarbiyachilar o'zida mas'uliyatni his etishi, mamlakat kelajagi bo'lgan yoshlarning ta'limiga vijdonan yondashishi zarur. Muayyan sohada iqtidorga ega shaxslarni aniqlash va qo'llab-quvvatlash maqsadida pedagogik, psixologik, ijtimoiy shart-sharoitlar yaratish, ularning ma'naviy-ruhiy kamoloti, aqliy-ijodiy iqtidorini oshirishning zarur me'yoriy-huquqiy asoslari yaratilmoqda. Respublikamizda olib borilayotgan islohotlar bir qator hujjatlarda o'z aksini topgan. Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi

“O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-6108-son [farmoni](#).

Jahon tajribasida ham iqtidorlilar masalasiga katta e’tibor qaratiladi. Dunyoning yetakchi davlatlarida bunday tadqiqotlar, iqtidorli bolalar bilan shug‘ullanuvchi tashkilotlar o‘z faoliyatini yuritadi. Jumladan, Yevropa mamlakatlari va AQSH da iqtidorlilar uchun bir qancha dasturlar ishlab chiqilgan. Bu dasturlar ularning qobiliyatlarini rivojlantirish uchun hissa qo‘shadi. Bunga misol sifatida xalqaro — Merit dasturini ko‘rsatish mumkin. Bu dastur o‘rta maktabda iqtidorli bolalarni tanlash bo‘yicha yetakchi hisoblanadi. Buyuk Britaniyada — London Gifted and Talanted, — National Association for Gifted Children (NAGC) tashkilotlari aynan shu sohada faoliyat olib boradi. Bundan tashqari, PISA (O‘quvchilarni xalqaro baholash), Dalton-reja (Individual o‘qitish tizimi) dasturlari ilg‘or ta’lim muassasalaridagi iqtidorli o‘quvchilarni aniqlashga qaratilganligi alohida e’tiborga molik.

Bugungi metodikalar, usullar va texnologiyalar qay darajada samarali natijalarni olib kelmoqda, qay darajada o‘zini oqlamoqda va qay darajada ta’limning rivojlanishida ahamiyatini yo‘qotayotganini tahlil qilishimiz va o‘rganishimiz kerak. Chunki bizda taraqqiy etayotgan ilm-fanga mos usullar, texnologiyalar. Qaysidir ma’noda eski an’anaviy metodika va usullarni qayta ishlashimiz, yangilarini kashf etib tatbiq etishimiz zarur. Albatta, bunga katta ehtiyoj bor. Iqtidorli tarbiyalanuvchilarni aniqlash, ularni kata va tayyorlov guruhlarda alohida e’tiborga olgan holda, iste’dodlarini rivojlantirish tarbiyalanuvchilarning kelgusida o‘z qobiliyatlarini namoyon eta olish va ulkan natijalarga erishish imkonini yaratadi. Iqtidor kichik yoshlardan namoyon bo‘la boshlaydi. Qaysidir bola turli modellar yasashga, kimdir esa ijod qilishga, yana kimdir mantiqiy hisoblashga qiziqadi. Agarda bu bolalarga maktabgacha ta’limda e’tibor berilmasa, bu qiziqish o‘zidan-o‘zi yo‘qoladi va maktab davrida ham bu iqtidor ko‘rinmasdan qolish ehtimoli bor.

Iqtidorni aniqlash va uni rivojlantirishda bolani kichik yoshidan, maktabgacha yoshdan ko‘ra bilish, qobiliyatini o‘stirishga tayyorlash va uni o‘zi qiziqqan sohasiga yo‘naltirish muhim hisoblanadi. Ta’limdagi mavjud muammolarni hal qilish, zamonaviy ta’limga mos imkoniyatlarni yaratish yosh avlodning iste’dodlarini rivojlantirishga keng yo‘l ochadi. Umumiy qobiliyat egalari tez fikrlashi, biron-bir masalaning javobini tezda topishi va ijodiy yondashishi bilan farq qiladi. Maxsus iqtidor egalari esa muayyan bir sohada alohida qobiliyatga ega bo‘lib, aynan shu sohada faoliyat olib borishga qiziqadilar. Maktabgacha ta’limda iqtidorli tarbiyalanuvchilarni individual yondashuvdan foydalanish ancha samarali natijalar ko‘rsatgan. Individual

ishlaganda bola iqtidorini namoyon etishda ko'proq imkoniyatga ega bo'ladi va tez rivojlanadi. Yangi texnologiyalar va usullarni ta'lim jarayoniga jalb qilish bilan iqtidorli tarbiyalanuvchilarni salohiyatini oshirishga erishishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining 2020 yil 23 sentyabrdagi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni, O'RQ-637-son.
2. O'zbekiston Respublikasining 2019 yil 16 dekabrdagi "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi 595-sonli Qonuni.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 22 dekabrdagi "Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning Davlat standarti" 802-sonli Qarori.
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018 yil 8 dekabrdagi "Bolalarni boshlang'ich ta'limga majburiy bir yillik tayyorlashga bosqichma-bosqich o'tish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 999-sonli Qarori.
5. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 9 martdagi "Bolalarni boshlang'ich ta'limga majburiy bir yillik tayyorlash tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 132-son Qarori.
6. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligining 2020 yil 27 martdagi 54-son buyrug'i asosida qabul qilingan "Ilm yo'li" variativ dasturi.
7. Chabrova T. Oilada 3-7 yoshli bolalarda ma'naviy-estetik sifatlarini shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari (rasm chizish malakalarini o'zlashtirish materiallari asosida): ped.fan.nomzodi. dis. avtoref. - T., 2007. - 19 b.

BO'LAJAK O'QITUVCHILARNI TAYYORLASHDA PEDAGOGIK INNOVATSIYALARDAN FOYDALANISH

Nishonova Gulnoz Safarboyevna

Jizzax viloyati Forish tumani 11-maktab

boshlang'ich sinf o'qituvchisi

nishonovagulnoz525@gmail.com +99899.164 72 86

O'zbekiston, Jizzax viloyati, Forish tumani

Annotatsiya: Mazkur ishda bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash jarayonida pedagogik innovatsiyalardan foydalanishning ahamiyati yoritilgan. Unda innovatsion metodlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, zamonaviy ta'lim yondashuvlari va ularning pedagogik ta'limdagi roli haqida so'z yuritiladi. Shuningdek, innovatsiyalar orqali o'qituvchilarning kasbiy malakasini oshirish va ta'lim sifatini yaxshilashning asosiy yo'nalishlari ko'rsatib o'tilgan.

Kalit soʻzlar: boʻlajak oʻqituvchi, pedagogik innovatsiya, taʼlim texnologiyalari, interfaol metodlar, kasbiy tayyorgarlik, innovatsion yondashuv, zamonaviy taʼlim

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИННОВАЦИЙ В ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

Аннотация: В данной работе подчеркивается важность использования педагогических инноваций в процессе подготовки будущих учителей. В нем рассматриваются инновационные методы, информационно-коммуникационные технологии, современные образовательные подходы и их роль в педагогическом образовании. Также обозначены основные направления повышения профессионального мастерства педагогов и улучшения качества образования за счет инноваций.

Ключевые слова: будущий учитель, педагогическая инновация, образовательные технологии, интерактивные методы, профессиональная подготовка, инновационный подход, современное образование.

USING PEDAGOGICAL INNOVATIONS IN THE TRAINING OF FUTURE TEACHERS

Abstract: This paper emphasizes the importance of using pedagogical innovations in the process of training future teachers. It examines innovative methods, information and communication technologies, modern educational approaches and their role in pedagogical education. It also identifies the main areas of improving the professional skills of teachers and improving the quality of education through innovations.

Keywords: future teacher, pedagogical innovation, educational technologies, interactive methods, professional training, innovative approach, modern education.

Bugungi globallashuv va raqamli texnologiyalar asrida taʼlim tizimi oldida yangi-yangi vazifalar, talablarga javob bera oladigan mutaxassislarni tayyorlash zarurati yuzaga kelmoqda. Ayniqsa, boʻlajak oʻqituvchilarning kasbiy tayyorgarligida innovatsion yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etadi. Pedagogik innovatsiyalar orqali oʻqituvchi nafaqat oʻquv dasturlarini oʻzlashtiradi, balki zamon talablari asosida kreativ fikrlaydigan, mustaqil qaror qabul qila oladigan, taʼlim jarayonini tahlil qilishga qodir mutaxassis sifatida shakllanadi. Pedagogik innovatsiyalar – bu yangicha fikrlash, ilgʻor metodikalar, raqamli texnologiyalar, psixologik-pedagogik yangiliklar, shuningdek, taʼlim mazmunini va metodikasini yangilashga qaratilgan harakatlar majmuasidir. Taʼlimning sifatini oshirish,

o'quvchilarning bilimga bo'lgan qiziqishini kuchaytirish, shaxsiy kompetensiyalarini rivojlantirishda bu yondashuvlar alohida o'rin tutadi.

Pedagogik innovatsiyalar bir necha yo'nalishda ko'rinadi:

- Texnologik innovatsiyalar – yangi o'quv texnologiyalari, o'yin texnologiyalari, raqamli resurslar.
- Tashkiliy innovatsiyalar – o'qituvchilarni tayyorlashda yangi formatdagi darslar, amaliy mashg'ulotlar, simulyatsiyalar.
- Metodik innovatsiyalar – yangi metodlar, usullar, baholash va tahlil qilish tizimlari.
- Psixologik innovatsiyalar – individual yondashuv, emotsional intellektni rivojlantirish, motivatsion yondashuvlar.

Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligida quyidagi metodlar alohida samara beradi:

1. Interaktiv metodlar: "Aqliy hujum", "Fishbone", "Venn diagrammasi", "Debat" kabi metodlar orqali talaba mustaqil fikrlash va jamoaviy ishlash ko'nikmasini shakllantiradi.
2. AKT: Google Classroom, Zoom, Padlet, Mentimeter kabi vositalar darslarni interaktiv va zamonaviy qilishga xizmat qiladi.
3. Portfolio metodikasi: Talaba o'zining o'quv jarayoni davomida bajarilgan ishlarini tizimlashtiradi va tahlil qiladi.
4. Masalali yondashuv: Talabalar real hayotiy muammolarni hal qilish orqali amaliy bilimlarni o'zlashtiradilar.
5. Dars loyihalash: Talabalar darsni mustaqil loyihalab, modellashtirish orqali pedagogik qarorlar qabul qilishni o'rganadilar.

Innovatsion yondashuvlar bo'lajak o'qituvchilarda quyidagi kompetensiyalarni shakllantiradi:

- Pedagogik kompetensiya
- Raqamli savodxonlik
- Ijodiy va tanqidiy fikrlash
- Kollektivda ishlash
- Reflektiv yondashuv

Xulosa qilib aytganda, bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda pedagogik innovatsiyalardan foydalanish ularning kasbiy rivojiga katta turtki beradi. Bugungi o'quvchi – o'z fikriga ega, mustaqil, zamonaviy yondashuvlarga ochiq shaxs. Bunday o'quvchiga mos o'qituvchini tayyorlash esa aynan innovatsion yondashuvlar orqali amalga oshiriladi.

Tavsiyalar:

1. Innovatsion dars usullarini o'qituvchilarga o'rgatish bo'yicha maxsus kurslar

tashkil etish.

2. Bo'lajak o'qituvchilarning texnologiyalar bilan ishlash ko'nikmalarini mustahkamlash.
3. Ta'lim muassasalari o'rtasida tajriba almashinuvini kuchaytirish.
4. Raqamli platformalarda mustaqil ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirish.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Xasanboyeva, S. (2021). Pedagogik innovatsiyalar va ta'lim texnologiyalari. Toshkent: O'zbekiston pedagogika nashriyoti.
2. Azizxo'jaeva, N. (2019). Ta'limda zamonaviy metodlar. Toshkent: Fan va texnologiya.
3. UNESCO (2020). ICT in Education: A Critical Analysis. www.unesco.org
4. T.S. Shomurodova (2022). Innovatsion ta'lim texnologiyalari. Samarqand davlat universiteti nashriyoti.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA MANTIQUIY MASALALAR USTIDA IQTIDORLI O'QUVCHILAR BILAN ISHLASH METODIKASI

Navoiy davlat universiteti
Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim
fakulteti Boshlang'ich ta'lim
yo'nalishi 3-kurs talabasi –
Umarova Zulfizar Otabek Qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda iqtidorli o'quvchilar bilan ishlashda mantiqiy masalalardan foydalanish metodikasi tahlil qilinadi. Tadqiqotda mantiqiy masalalarning o'quvchilarning ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga ta'siri o'rganilgan. Shuningdek, ilg'or pedagogik tajribalarga asoslangan metodlar taklif etilgan. Iqtidorli o'quvchilar bilan darsdan tashqari ham mantiqiy masalalar ishlash orqali ularni mahalliy va xalqaro olimpiadalarga tayyorlash bo'yicha ham tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: mantiqiy masalalar, iqtidorli o'quvchilar, metodika boshlang'ich ta'lim, tanqidiy fikrlash, ijodiy tafakkur, innovatsion yondashuv.

Абстрактный: В статье анализируется методика использования логических задач в работе с одаренными учащимися младших классов. В исследовании изучалось влияние логических задач на развитие творческих и критического мышления учащихся. Предлагаются также методы, основанные на передовом педагогическом опыте. Также были даны рекомендации по подготовке одаренных учащихся к местным и

международным олимпиадам путем работы с ними над логическими задачами вне занятий.

Ключевые слова: логические задачи, одаренные учащиеся, методика, начальное образование, критическое мышление, творческое мышление, инновационный подход.

Abstract: This article analyzes the methodology for using logical problems in working with gifted students in primary grades. The study examines the impact of logical problems on the development of students' creative and critical thinking skills. It also proposes methods based on advanced pedagogical experience. Recommendations are also given for preparing gifted students for local and international Olympiads by working with logical problems outside the classroom.

Keywords: logical problems, gifted students, methodology, primary education, critical thinking, creative thinking, innovative approach.

Kirish. Bugungi kunda zamonaviy ta'lim tizimi iqtidorli o'quvchilar bilan ishlashning samarali usullarini izlashni va ishlab chiqishni talab qiladi. Ayniqsa boshlang'ich sinflarda mantiqiy masalalar yordamida o'quvchilarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, mantiqiy masalalar boshlang'ich sinflarda iqtidorli o'quvchilar bilan ishlashda ularning qobiliyatlarini erta aniqlash va ularni rivojlantirish uchun samarali usullardan biri hisoblanadi. Mantiqiy masalalar orqali o'quvchilarning analitik fikrlashi va muammolarni hal qilish ko'nikmalari shakllanadi.

Asosiy qism. Iqtidorli o'quvchilarni aniqlash va ularga yondashuv. Boshlang'ich sinf o'quvchilari orasida mantiqiy fikrlashi yuqori bo'lgan o'quvchilarni aniqlash uchun maxsus testlar va kuzatish usullari mavjud. Bunday o'quvchilar quyidagi xususiyatlarga ega bo'ladi:

Mustaqil fikrlash qobiliyati yuqori;

O'z fikrlarini aniq va ravshan bayon qila oladi;

Murakkab mantiqiy masalalarni tez va oson yecha oladi;

Noan'anaviy yondashuvlarni taklif qila oladi.

Boshlang'ich sinflarda iqtidorli o'quvchilar bilan ishlashda mantiqiy masalalarning o'rni va ahamiyati. Mantiqiy masalalar boshlang'ich sinf o'quvchilarining tafakkurini rivojlantirish hamda muammolarni hal qilish ko'nikmalarini shakllantirish va ijodiy fikrlashga yo'naltirishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu masalalar quyidagi turlarga bo'linadi:

Matematik mantiqiy masalalar: boshlang'ich sinf o'quvchilarining qiyoshlash, qatorlarni davom ettirish, naqshlarni aniqlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Tilshunoslikka oid masalalar: so'z o'yinlari, kodlangan jummalarni ochish.

Sof mantiqiy masalalar: shartli fikrlashga asoslangan masalalar.

Hayotiy masalalar: muammoli vaziyatlardan chiqish yo'llari.

Mantiqiy masalalar orqali iqtidorli o'quvchilar bilan ishlash metodikasi.

Boshlang'ich sinflarda mantiqiy masalalar orqali iqtidorli o'quvchilar bilan ishlashning samarali usullari quyidagilardan iborat:

Interfaol metodlar: o'quvchilarni kichik guruhlariga bo'lib, muhokama asosida masalalarni yechish.

Muammoli ta'lim: boshlang'ich sinf o'quvchilarining mustaqil ravishda yechim izlashi uchun sharoit yaratish.

Differensial yondashuv: har bir o'quvchining individual qobiliyatiga mos topshiriqlar berish.

O'yin metodlari: mantiqiy o'yinlar va boshqotirmalar yordamida o'quvchilarning qiziqishlarini oshirish.

Xulosa va tavsiyalar. Tadqiqot natijalariga ko'ra, boshlang'ich sinflarda iqtidorli o'quvchilar bilan ishlashda mantiqiy masalalardan foydalanish o'quvlarning ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga katta hissa qo'shadi. Shu sababli, dars jarayonida mantiqiy masalalardan muntazam foydalanish tavsiya etiladi. Bundan tashqari o'quvchilarning mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish maqsadida ularga tanqidiy fikrlashga yo'naltirilgan topshiriqlar berish muhim ahamiyatga ega. Mantiqiy masalalar asosida tuzilgan dars rejalarining natijadorligini aniqlash maqsadida ilg'or pedagogik texnologiyalaridan foydalanish lozim. O'qituvchilar uchun maxsus seminar va treninglar tashkil qilish orqali ularning metodik bilimlarini boyitish tavsiya etiladi. Boshlang'ich sinflarda mantiqiy masalalar yordamida iqtidorli o'quvchilar bilan ishlash ularning kreativ fikrlash jarayonini rivojlantiradi. To'g'ri yondashuv va samarali metodlarni qo'llasj orqali iqtidorli o'quvchilarning qobiliyatlarini yanada rivojlantirish mumkin. Kelgusida ushbu metodlarni kengroq tatbiq etish va ilmiy asosda o'rganish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Aliyev.A."Boshlang'ich ta'lim metodikasi".-Toshkent: O'qituvchi, 2021.
2. Hasanov.B."Mantiqiy fikrlash va ta'lim jarayoni".-Samarqand:Ilm Ziyo, 2020.
3. Karimova.D."Iqtidorli o'quvchilar bilan ishlash metodikasi".-Buxoro:BuxDU nashriyoti, 2019.
4. VygotskyL.S,"Pedagogik psixologiya".- Moskva:Pedagogika, 1986.
5. Dewey.J."How we think".- Boston:D.C.Heath, 1910.
6. Piaget.J."The psychology of intelligence".- London:Routledge, 1950.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA ANTONIM SO‘ZLAR MA’NOSI USTIDA ISHLASH

Nasriddinova Hokimabonu Erkin qizi-

Navoiy davlat universiteti, Maktabgacha va
boshlang‘ich ta’lim fakulteti 3 – bosqich
talabasi.

Ilmiy rahbar: **Husenova Muhtaram**

Husniddin qizi –Navoiy davlat
universiteti, Boshlang‘ich ta’lim kafedrası
o‘qituvchisi

Anotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich ta’limning 1–2-sinflarida o‘quvchilarga antonim so‘zlarni o‘rgatish bo‘yicha samarali metodik yondashuvlar yoritilgan. Ushbu yondashuvlar orqali o‘quvchilarning lug‘at boyligini kengaytirish, nutq madaniyatini shakllantirish, so‘z boyligini oshirish hamda fikrni aniq ifodalash ko‘nikmalarini rivojlantirish nazarda tutiladi. Shuningdek, maqolada antonim so‘zlarni interfaol usullar, didaktik o‘yinlar, klasterlar, jadvallar, rolly o‘yinlar, rasmlar asosida o‘rgatish tajribalari tahlil qilinadi. Amaliy misollar, topshiriqlar hamda tavsiya etilgan mashqlar orqali pedagoglar uchun foydali metodik ko‘rsatmalar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Boshlang‘ich ta’lim, ona tili, antonim so‘zlar, metodika, interfaol metodlar, o‘yinli mashqlar, nutq rivojlantirish.

Abstract. This article discusses effective methodological approaches to teaching antonyms to students in grades 1–2 of primary education. These approaches are intended to expand students' vocabulary, form a culture of speech, increase vocabulary, and develop skills in expressing thoughts clearly. The article also analyzes the experiences of teaching antonyms using interactive methods, didactic games, clusters, tables, role-playing games, and pictures. Practical examples, tasks, and recommended exercises provide useful methodological guidelines for educators.

Keywords: Primary education, native language, antonyms, methodology, interactive methods, game exercises, speech development.

Аннотация. В статье рассматриваются эффективные методические подходы к обучению антонимам учащихся 1–2 классов начальной школы. Данные подходы направлены на расширение словарного запаса учащихся, формирование культуры речи, увеличение словарного запаса и развитие

навыков четкого выражения мыслей. В статье также анализируется опыт обучения антонимам с использованием интерактивных методов, дидактических игр, кластеров, таблиц, ролевых игр и картинок. Полезные методические рекомендации для педагогов представлены в виде практических примеров, заданий и рекомендуемых упражнений.

Ключевые слова: Начальное образование, родной язык, антонимы, методика, интерактивные методы, игровые упражнения, развитие речи.

Ona tili fanini boshlang'ich sinflarda o'qitish jarayonida o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini rivojlantirish, ularning fikrini to'g'ri ifodalashiga yordam beradigan til birliklarini, jumladan, antonim so'zlarni o'zlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. 1–2-sinf o'quvchilari tilda ziddiyatli ma'nolarni tushunishni endigina boshlaganligi sababli, bu davrda antonim so'zlarni o'rgatishda alohida metodik yondashuv talab etiladi.

Antonim so'zlar – ma'nosi bir-biriga zid bo'lgan so'zlar bo'lib, ular o'quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirishda, nutqni obrazli qilishda muhim vosita sanaladi. Masalan: katta — kichik, oq — qora, yaxshi — yomon, sovuq — issiq va h.k

Bu yoshdagi o'quvchilar bilan ishlashda quyidagi metodik usullardan foydalanish tavsiya etiladi:

- vizual metodlar – rasmlar, kartochkalar orqali antonim juftliklarini ko'rsatish (masalan, katta uy va kichik uy rasmi);
- didaktik o'yinlar – “Top antonimni”, “Qaysi so'z qarama-qarshi ma'noda?”, “Rasmlarni bog'la” kabi o'yinlar;
- juft so'zlar bilan gap tuzish – Har bir antonim juftlik ishtirokida gap tuzish.
- she'r va matnlar asosida ishlash – Antonim so'zlar ishtirok etgan qisqa matnlar asosida tushunchani mustahkamlash;
- rolli o'yinlar – Masalan, issiq va sovuq personajlari orqali dramatik sahnalar tashkil etish;
- klasterlar va diagrammalar tuzish – bir so'z atrofida qarama-qarshi so'zlar guruhi tuzish.

Maktabda lug'at ustida ishlash metodikasi to'rt asosiy yo'nalishni ko'zda tutadi:

1. O'quvchilar lug'atini boyitish, ya'ni yangi so'zlarni, shuningdek, bolalar lug'atida bo'lgan ayrim so'zlarning yangi ma'nolarini o'zlashtirish. Ona tilining lug'at boyligini bilib olish uchun o'quvchi o'z lug'atiga har kuni 8-10 ta yangi so'zni, shu jumladan, ona tili darslarida 4-6 so'zni qo'shishi, ya'ni shu so'zlar ma'nosini o'zlashtirishi lozim.
2. O'quvchilar lug'atiga aniqlik kiritish. Bu ichiga quyidagilarni oladi:

1) o'quvchi puxta o'zlashtirmagan so'zlarning ma'nosini to'liq o'zlashtirish, ya'ni shu so'zlarni matnga kiritish, ma'nosi yaqin so'zlarga qiyoslash, antonim tanlash yo'llari bilan ularning ma'nosiga aniqlik kiritish; 2) so'zning kinoyali ma'nosini, ko'p ma'noli so'zlarni o'zlashtirish; 3) so'zlarning sinonimlarini, sinonim so'zlarning ma'no qirralarini o'zlashtirish; 4) ayrim frazeologik birliklarning ma'nosini o'zlashtirish.

3. Lug'atni faollashtirish, ya'ni o'quvchilar ma'nosini tushunadigan, ammo o'z nutq faoliyatida ishlatmaydigan, nafaol lug'atidagi so'zlarni faol lug'atiga o'tkazish. Buning uchun shu so'zlar ishtirokida so'z birikmasi va gaplar tuziladi, ular o'qiganlarni qayta hikoyalash, suhbat, bayon va inshoda ishlatiladi.

4. Adabiy tilda ishlatilmaydigan so'zlarni o'quvchilar faol lug'atidan nafaol lug'atiga o'tkazish.

Bunday so'zlarga o'quvchilarning nutq muhiti ta'sirida o'zlashib qolgan adabiy til me'yoriga kirmaydigan, ayrim adabiy asar va so'zlashuv tilida qo'llanadigan sodda so'z va iboralar, sheva va ijtimoiy guruhga oid so'zlar kiradi. Adabiy til me'yori degan tushunchani o'zlashtirgach, o'quvchilar yuqorida izohlangan so'zlar o'rniga adabiy tildagi so'zlardan foydalana boshlaydilar.

Adabiy tilga oid malakalari mustahkamlangan sayin shevaga, jargonga oid so'zlar, so'zlashuv tilida ishlatiladigan sodda so'z va iboralar o'quvchilarning faol lug'atidan chiqib keta boshlaydi.

O'quvchilar bilan ishlashda muhim jihatlar. Har bir yangi so'z juftligini hayotiy misollar bilan bog'lash. O'quvchilarning kundalik nutqida uchraydigan antonim so'zlarga e'tibor qaratish. Mustahkamlash uchun tez-tez og'zaki va yozma mashqlar berish. O'yin shaklidagi topshiriqlar orqali o'quvchilarda qiziqish uyg'otish.

Xulosa. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun antonim so'zlarni o'rgatish nafaqat ularning til boyligini oshiradi, balki mantiqiy fikrlash, tasavvur va nutq madaniyatini rivojlantirishda ham muhim rol o'ynaydi. Zamonaviy interfaol metodlar asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar dars jarayonini qiziqarli va samarali qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mavlonova R. "Boshlang'ich ta'lim metodikasi", Toshkent, 2019.
2. Qodirova M. "Ona tili o'qitish metodikasi", Toshkent, 2020.
3. Shodiyeva M. "Boshlang'ich sinflarda o'qitish texnologiyasi", Toshkent, 2018.
4. O'zbekiston Respublikasi Davlat ta'lim standarti (O'quv dasturi), 1–2-sinflar, 2021-yil nashri.
5. Internet manbalari: www.ziyounet.uz, www.pedagog.uz

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINING NUTQINI O‘STIRISHDA TOPISHMOQLARNING O‘RNI

Navoiy davlat
universiteti

Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 3-kurs talabasi
Esanova Sevinch Asliddin qizi
Ilmiy rahbar: Husanova Muhtaram Husniddin qizi

Anotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqini o‘stirishda topishmoqlardan foydalanishni haqida keng yoritilgan. Topishmoqlar o‘quvchilarning nutqini oshiribgina qolmay, ularning zehni ham mustahkamlaydi.

Kalit so‘zlar: topishmoqlar, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari, xalq og‘zaki ijodi, nutq, nutq boyligi, tez aytish, maqol, ertak.

Abstract: This article provides a comprehensive overview of the use of riddles in developing the speech of primary school students. Riddles not only improve students' speech, but also strengthen their intelligence.

Keywords: riddles, primary school students, folk art, speech, rhetoric, rapid speech, proverb, fairy tale.

Аннотация: В статье подробно обсуждается использование загадок в развитии речи учащихся начальной школы. Загадки не только развивают речь учащихся, но и укрепляют их ум.

Ключевые слова: загадки, учащиеся младших классов, народное творчество, речь, риторика, быстрая речь, пословица, сказка.

Bugungi kunda ta'lim tizimida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqini oshirish, rivojlantirish va boyitish muhim vazifalardan biri bo‘lib kelmoqda . O‘quvchilar nutqining rivojlanishi nafaqat o‘qish va yozish ko‘nikmalariga, balki ularning mantiqiy fikrlash qobiliyatini oshiradi, xotirasini mustahkamlaydi, zehni esa oshiradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqini oshirishda xalq og'zaki ijodi namunalaridan foydalanish eng samarali usullardan biri hisoblanadi. Xalq og'zaki ijodi, jumladan, maqol, topishmoq, tez aytish, ertak yosh avlodning nutqini oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Xalq og'zaki ijodining eng boy janrlaridan biri bo'lgan topishmoqlar o'quvchilarning nutqini oshiribgina qolmay, ularning zehni, diqqatini ham oshiradi. Topishmoqlar qadim zamonlarda jumboq, savol - javob tarzidagi izlash o'yini sifatida xalq tomonidan yaratilgan. Aslida topishmoqlarning muallifi, ijodkori ham xalqdir. Topishmoqlar o'quvchilarning so'z boyligini oshiriga, nutqini o'sishiga, xotirasini mustahkam qilishga va zehni o'tkirlashishiga yordam beradi. Topishmoq - jumboq, savol deganidir. Ba'zi manbalarda topishmoqlarni "chiston" ham deb yuritilgan. Topishmoqlar o'z ichiga borliqdagi barcha narsa-hodisalarni va ularning ko'rinishini qamrab oladi. Masalan: topishmoq savol tarzida (she'riy yoki nasriy usulda) beriladi. Uning javobi borliqdagi barcha narsa, tabiat hodisalari bo'lishi mumkin. Hozirgi kunda topishmoqlar boshlang'ich sinf darsliklariga shartlari turlicha bo'lgan mashqlar sifatida kiritilgan. Boshlang'ich sinf o'qituvchilari ham dars jarayonlarida topishmoqlardan samarali foydalanmoqdalar. Masalan: nutqiy mashqlar sifatida; topishmoqlar she'riy janrlarda yozilgani uchun, o'quvchilar topishmoqni o'qib, uning javobini izlash orqali ularning nutqi o'sadi:

Mantiqiy fikrlashini rivojlantirish uchun; o'quvchilar topishmoqni javobini topish jarayonida mantiqan mulohaza yuritadilar, aqlan chuqur o'ylaydi. Buning natijasida o'quvchilarning mantiqiy fikrlashi rivojlanadi. Bundan tashqari topishmoqlarni guruhda yechish va natijasini muhokama qilish orqali bir-biri bilan fikr almashadilar. Bu esa o'quvchilarning bilim darajasini oshiradi. Yana bir narsani ma'lumot o'rnida aytib o'tish kerakki, rasmi topishmoqlardan o'quvchilarning ko'z xotirasini kuchaytirish maqsadida foydalanish mumkin. Boshlang'ich sinf o'quvchilari eshitgan ma'lumotidan ko'ra ko'rgan narsasini ko'proq eslab qolishadi. Boshlang'ich sinf darsliklariga kiritilgan topishmoqlardan

namunalar keltiramiz: Topishmoqning javobini toping 1. O'sar ko'kka bo'y cho'zib

Qulochday bargin yozib

Xipcha bel, zarrin soqol

Tishlari zich, dur misol. (Makkajo'xori)

2. Yungi igna,

Burni tugma

Ko'zi munchoq

Bağri yumshoq (Tipratikan)¹²

Bu mashqimizda o'quvchilar topishmoqning javobini topish bilan birga, uning tashqi ko'rinishini ham ko'z oldiga keltirishadi. Bu esa o'quvchilarning ko'z xotirasini ham mustahkamlaydi .

Topishmiqlar o'quvchilarning kreativ fikrlashini ham oshiradi. Ko'p topishmoqlarni bilgan, topishmoqlarni javobini tez topadigan o'quvchilar o'zlari ham topishmoqlar yaratishi mumkin. Masalan, o'quvchilar topishmoqlarni qanday yaratadi, buning uchun nimalarni bilish kerak:

1. Biror narsa buyumni tanlashi kerak

2. U qanday, shakli, rangi

3. Nimaga o'xshaydi

4. Barcha belgilarni birlashtirish va topishmiqni tuzish kerak

Mevalardan biri u (narsa tanlandi)

Qizil, yashil, sariqdir (rang tanlandi)

Karsilaydi yesangiz

Dumaloq shaklidir (shakl tanlandi)

Topishmoq birlashtirildi va tuzildi!¹³

Xulosa o'rnida aytib o'tish kerakki, xalq og'zaki ijodining yorqin namunalaridan biri hisoblangan topishmoqlar o'quvchilarning nutqini sezilarli

¹²S. D. Kuranov Ona tili: umumiy o'rta ta'lim maktablarining 2-sinfi uchun darslik II qism. Toshkent: "Novda Edutainment", 2023-yil.- 10- mashq 77- bet.

¹³ S. D. Kuranov Ona tili: umumiy o'rta ta'lim maktablarining 2-sinfi uchun darslik II qism. Toshkent: "Novda Edutainment", 2023-yil.- 77- bet.

darajada o‘stiradi. Topishmoqlar fikrning qayrovidir. Ular kelajagimiz faxrlarining obrazli fikrlashiga va obrazli so‘zlashiga, fikrlarining asta sekin yuksalishiga yordam beradi.

Topishmoqlarni ko‘p topadigan o‘quvchilarning aqli judayam tez ishlaydi. Ular eshitgan ma’lumotlarni tez yodida saqlaydi va xotirasi ham kuchayadi. Bundan tashqari topishmoqlarni ko‘p biladigan va topadigan o‘quvchilar matematika fanidan ham yaxshi o‘qiydilar chunki, matematika fanida ko‘proq masalar va boshqotirmalar bor. Ular ham topishmoqlarday jumboq va savol shaklda bo‘ladi. Topishmoqlarni tez topgan o‘quvchi masalarni ham yechimini ham tez topa oladi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. S. D. Kuranov Ona tili: umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 2-sinfi uchun darslik II qism. Toshkent: “Novda Edutainment”, 2023-yil.- 77- bet.
2. M. Jumaboyev “Bolalar adabiyoti”. Toshkent - 2008
3. M. Jo‘rayev, J . Eshonqulova . " Folklorshunoslikka kirish " . Toshkent - 2013
4. S.Matjonov, X. G‘ulomova, Sh. Yo‘ldosheva, Sh. Sariyev. Ona tili o‘qitish metodikasi. Boshlang‘ich ta’lim fakulteti talabalari uchun darslik. Toshkent: Bayoz, 2022 - 304 bet
5. G‘. Ernazarov. Ona tili o‘qitish metodikasi. Toshkent -2013.

3-SHO‘BA: ZAMONAVIY FAN VA TA‘LIM SOHASIDA SUN‘IY INTELLEKTNING O‘RNI

РАЗВИТИЕ ЦИФРОВЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Абдуллаева Шахзода Абдуллаевна
декан факультета Языков
Ташкентского государственного педагогического
университета имени Низами
доктор педагогических наук, профессор
+998 90 993 45 69, @shaxzoda_abdullayeva
Узбекистан, Ташкент

Аннотация: в статье освещены вопросы развития цифровых компетенций будущих учителей русского языка и литературы, где раскрыты компоненты технологического, когнитивного и педагогического факторов построения модели цифрового компетентностного профиля педагога.

Ключевые слова: цифровые компетенции, будущие учителя, модель, технологический, когнитивный и педагогический факторы, профиль педагога.

BO‘LAJAK RUS TILI VA ADABIYOTI O‘QITUVCHILARINING RAQAMLI KOMPETENTLARNI RIVOJLANTIRISH.

Annotatsiya: maqolada bo‘lajak rus tili va adabiyoti o‘qituvchilarining raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish masalalari ko‘rib chiqiladi, unda o‘qituvchining raqamli kompetensiyasi profilining modelini yaratishda texnologik, kognitiv va pedagogik omillarning tarkibiy qismlari aniqlangan.

Kalit soʻzlar: raqamli kompetensiyalar, bo‘lajak o‘qituvchilar, model, texnologik, kognitiv va pedagogik omillar, o‘qituvchi profili.

DEVELOPMENT OF DIGITAL COMPETENCES OF FUTURE TEACHERS OF RUSSIAN LANGUAGE AND LITERATURE

Abstract: the article covers the issues of developing digital competencies of future teachers of Russian language and literature, where the components of technological, cognitive and pedagogical factors in constructing a model of a digital competence profile of a teacher are revealed.

Key word: digital competencies, future teachers, model, technological, cognitive and pedagogical factors, teacher profile.

Цифровая трансформация – это важный комплексный процесс трансформации всех сфер общественной жизни под воздействием передовых технологий. Несмотря на трудности социальной адаптации, сопровождающие любые масштабные изменения, такие как искусственный интеллект, облачные технологии, информационные платформы, “технологии являются основой всех инноваций, поэтому поступательное развитие всего государства напрямую зависит от эффективности процессов инновационного преобразования в отрасли”[2; 88-с.]. В этих условиях одной из важнейших задач системы образования является продвижение и внедрение информационно-коммуникационных технологий в учебный процесс.

В Узбекистане, также, как и во многих стран СНГ, разработка моделей цифровых компетенций для педагогов носит экспериментальный характер, на данный момент ни одна из предложенных моделей не является общепризнанной. Многие социологические исследования цифровой грамотности педагогов, к примеру исследование ТГПУ имени Низами, основываются на модели «Университет 4:0.» предлагает и реализует новый способ образовательной деятельности на основе диагностики и построения модели цифрового компетентностного профиля. Профиль включает в себя информацию о цифровых компетенциях пользователя-обучающегося-педагога, на основе данных его цифрового следа в информационных системах, профессиональных сообществах, результатов его обучения и образовательной активности, материалов опросов преподавателей и тьюторов. Действующий профессиональный стандарт предполагает, что современный педагог должен использовать цифровые технологии для создания, поиска и представления образовательного контента, коммуникации со всеми участниками образования, обеспечения безопасности информации и данных, решения профессиональных задач, в том числе мониторинга успеваемости и ведения отчетности.

Следует отметить, что указанный профстандарт перечисляет лишь действия, которые педагог должен уметь совершать при помощи цифровых технологий, но не конкретные компетенции, которыми он должен обладать[1; 14-с.]. Если выделить ядро общих элементов из определений цифровых компетенций педагогов довольно легко, то сопоставление моделей носит весьма условный характер, так как в основе каждой из них лежит ряд собственных принципов и уникальных взглядов их авторов на проблему взаимодействия педагога с цифровыми технологиями. Учитывая тот факт, что “обучение устной и письменной речи в методике обучения русскому

языку, издавна называется развитием связной речи, мы концентрировали внимание на развитие связной речи студентов, где речевая деятельность, и определенный результат акта коммуникации”[2; 89-с.], т.е. развернутый ответ студентов по материалу учебной дисциплины, устное и письменное изложение текста, созданное ими могли отображаться в различных формах: реферат, статья в стенгазету, описание, рассуждение, доклад и т.д..

При выполнении заданий, каждое из обозначенных в Программе речевых произведений выступает и как предмет обучения (т.е. то, чему учат специально), и как средство, с помощью которого формируются и развиваются коммуникативные умения. Так, обучая строить текст типа рассуждения-доказательства, мы создали возможность студентам (дистанционно) осознать особенности этого типа текста, овладеть определенными умениями, и вместе с тем вся эта работа послужила средством развития их коммуникативных умений, коммуникативных способностей. Именно поэтому большое значение имеют четкое осознание содержания работы по развитию связной речи, ее последовательности и оптимальный, соответствующий задачам отбор методов и средств обучения.

При учете коммуникативной задачи в развитии цифровой компетентности, а именно в работе над электронным варианте текстов, обучение созданию вторичных текстов проводится с учетом формирования навыков как устной, так и письменной связной речи. Такая работа позволяет научить студентов выбирать из текста ключевые слова, центральные предложения, развивает умение распространять, детализировать высказывания, приводить необходимые примеры, что в дальнейшем поможет им правильно, логично, точно излагать свои мысли[4;76].

Также, в разработанной нами Программе мы выделили ряд заданий, где можно было бы выделить следующие типы упражнений по развитию письменной речи студентов:

Анализ готового, или «чужого» текста.

- 1) изложение (полные, сокращенные, изложения - извлечения, изложения с заменой лица).
- 2) сочинение.
- 3) обучение изложению.

Для оценки цифровых компетенций будущих учителей приведем данные, полученные в ходе педагогического эксперимента, проведенного на базе Ташкентского государственного университета имени Низами, в 2024–2025 гг., где приняли участие 283 будущих учителей русского языка и литературы.

Для формулирования и совершенствования развития цифровых компетенций у будущих учителей нами разработаны инструменты самооценки для уровней оценивания показателей.

Показатели уровня развития цифровой компетентности у будущих учителей русского языка и литературы в Ташкентском государственном педагогическом университете имени Низами отражают и тесно переплетаются с личностно-профессиональными компетенциями (88%), куда входят оценка и эффективное использование цифровой информации (информационная грамотность-89%), взаимодействие внутри профессионального сообщества (стратегическое партнерство, нетворкинг-84%), непрерывное профессиональное развитие (91%). Однако, данные показатели в начале эксперимента низкие.

Для будущих учителей русского языка и литературы обладание грамотностью и креативным мышлением, навыками обеспечения цифровой безопасности являются важным подспорьем в их перспективной профессии.

Недостаточная проработка диагностического инструментария и рекомендаций по повышению цифровой культуры и цифровой грамотности педагогов нацелила нас выработать специальную Программу для развития цифровых компетенций у учителей русского языка и литературы. Для этого нами был установлен обязательный минимум обучения связной речи студентов-первокурсников по речевому, письменному общению. Здесь учитывался фактор, что речь устная и письменная, монологическая и диалогическая является продуктом речевой деятельности.

Исходя из описанного в таблице, нами установлено, что категории современных педагогов, обладающих цифровой компетентностью можно классифицировать следующим образом:

1) информация и данные: определять, локализовать, восстанавливать, хранить, организовывать и анализировать цифровую информацию, определять ее цель и оценивать релевантность;

2) коммуникация и кооперация: коммуникация в цифровом пространстве, обмен ресурсами, сотрудничество посредством цифровых инструментов, взаимодействие и участие в сообществах и сетях, межкультурная коммуникация;

3) создание цифрового контента: создавать, редактировать новый контент (тексты, иллюстрации, видео и пр.), интегрировать и перерабатывать ранее созданный контент и создавать художественные постановки, мультимедийный контент и компьютерные программы, знать, как функционирует интеллектуальное право и каким образом его применяют и др.

Литература:

1. Абдуллаева Ш.А., Рузметова С. Использование цифровых технологий в образовании//.Эл.журнал:Педагогические науки, 2023, №1.-С.-14/
<file:///C:/Users/User/Dow>.
- 2.Абдуллаева Ш.А., Арипова М.Г.Электронный тьюторинг в коллаборативном проекте как основа трансформации знаний в обучении студентов русской литературе.Эл.ж.: Современные проблемы науки и образования, 2020,№6.-С.-88-89 / https://scholar.google.com/citations?view_op.
- 3.Акулич В. Цифровые технологии в образовательной деятельности»/ в сб. «Дорожная карта цифровой трансформации образования».-М.;2024,-С.-23. // <https://api.scienceweb.uz/storage/p>
- 4.Базыльчик О. Н.Использование цифровых технологий в образовательной деятельности.Эл.ж.:Науки в образовании, 2024,№4.-С.-76

SUN'IY INTELEKTNING OLIY TA'LIM TIZIMIDA QO'LLANILISHIDAGI ROLI

Maxmudova Gulchiroy G'anisherovna
Navoiy davlat universiteti o'qituvchisi
O'zbekiston, Navoiy viloyati

Annotatsiya: Mazkur maqola hozirgi kunda ommalashib borayotgan sun'iy intellektning Oliy ta'lim tizimida qo'llanishdagi roli, ta'lim jarayoniga ta'sirini ortib borishi haqida tahlil qilinadi. Sun'iy intellektning Oliy ta'limdagi roli kelajakda yanada muhim bo'lib, uni doimiy ravishda rivojlanishi, yangilanishida ehtiyotkorlik va mas'uliyat bilan yondashish zarur.

Kalit so'zlar: ta'lim, tarbiya, sun'iy intellekt, Oliy ta'lim, shaxsiylashtirilgan ta'lim, onlayn ta'lim.

В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ РОЛЬ В ПРИМЕНЕНИИ

Аннотация: В статье анализируется роль искусственного интеллекта, который в настоящее время становится все более популярным, в системе высшего образования и его возрастающее влияние на образовательный процесс. Роль искусственного интеллекта в высшем образовании в будущем станет еще более значимой, и необходимо с осторожностью и ответственностью подходить к его постоянному развитию и обновлению.

Ключевые слова: образование, воспитание, искусственный интеллект, высшее образование, персонализированное обучение, онлайн-обучение.

IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ROLE IN APPLICATION

Abstract: The article analyzes the role of artificial intelligence, which is currently becoming increasingly popular, in the higher education system and its increasing influence on the educational process. The role of artificial intelligence in higher education will become even more significant in the future, and it is necessary to approach its constant development and updating with caution and responsibility.

Keywords: education, upbringing, artificial intelligence, Higher education, personalized learning, online learning.

Yangi O'zbekistonni zamonaviy bilim va yangicha dunyoqarashga ega, mustaqil fikrlab, hayotda mustaqil qadam tashlay oladigan, jamiyatdagi ma'naviy-ma'rifiy ishlarda jonbozlik qiladigan, dunyo miqyosidagi tengdoshlaridan har sohada teng tura oladigan, kreativ fikrlovchi yoshlar barpo etadi. Shu sababli, davlatimiz rahbari Shavkat Miromonovich Mirziyoyev tomonidan so'nggi yillarda mamlakatda ta'lim-tarbiya tizimining sifati va samaradorligini oshirish, bog'cha tarbiyalanuvchilari, o'quvchi va talaba yoshlarda zamonaviy bilim va ko'nikmalarni shakllantirish, ta'lim tizimlari hamda ilm-fan sohasi o'rtasida yaqin hamkorlik va integratsiyani, ta'limning uzviyligi va uzluksizligini ta'minlash borasida tizimli ishlar amalga oshirilib kelinmoqda [1].

O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini yanada rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari biri etib, ta'lim muassasalarida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llagan xolda ta'lim berish, ta'limni boshqarishni avtomatlashtirish va har tomonlama tahlil qilib borish, tizimini yaratish, elektron resurslar va masofaviy ta'limni yanada rivojlantirish, ta'lim oluvchilar o'rtasida IT-sohasidagi kasblarni ommalashtirish ko'zda tutilmoqda[2]. Ta'limda bu kabi yangiliklarga asosiy ko'makchi bu-sun'iy intellektidir.

Sun'iy intellekt (ингл.artificial intelligence) - bu mashinalar, xususan, kompyuter tizimlari tomonidan namoyish etilgan aql. Bu kompyuter fanining tadqiqot sohasi bo'lib, u mashinalarga o'z muhitini idrok etish hamda o'z maqsadlariga erishish imkoniyatlarini maksimal darajada oshiradigan harakatlarni bajarish uchun o'rganish va aqldan foydalanish imkonini beruvchi usullar va dasturiy ta'minotni ishlab chiqadi va o'rganadi. Zamonaviy jamiyatning barcha sohalarida sun'iy intellekt (SI) o'sib borayotgan roli bilan ajralib turadi. Ayniqsa, oliy ta'lim sohasida, SI o'quv jarayonini yaxshilash, o'qitish va o'rganish metodologiyasini takomillashtirish uchun katta imkoniyatlar yaratadi.

Oliy ta'limda sun'iy intellektning o'рни va uning ta'lim jarayoniga qo'shadigan qiymati haqida gapirganda eng muhim afzalliklaridan biri – shaxsiylashtirilgan o'qitish tizimlarini yaratishdir. SI algoritmlari talabalar individual o'rganish uslublarini aniqlashga yordam beradi va ularga moslashtirilgan materiallar, mashqlar va testlar taqdim etadi. Bu, o'z navbatida, o'quvchilarning qobiliyatiga mos o'rganish imkoniyatini yaratadi, ular o'z tezligida rivojlanadi va ta'lim jarayoni samarali bo'ladi. Masalan, jamiyatimizda chet tillarini bilish, o'rganish va qo'llay olish har bir yoshga muhim qilib qo'yilgan. Oliy ta'lim talabasi qaysi soha vakili bo'lishidan qat'iy nazar sun'iy intellektning shaxsiylashtirilgan o'qitish tizimi orqali o'ziga mos holda o'zi istagan chet tilini o'rganishi (Duolingo va Memrise kabi platformalardan) mumkin. Chet tili sertifikat olgan talaba Oliy ta'limdan keyingi bosqichlarda ta'lim olishi mumkin bo'lib, ilmiy tadqiqotlar va ilmiy izlanishlar olib borishlari mumkin bo'ladi.

Oliy ta'limda ilmiy tadqiqotlar va ilmiy izlanishlar ham sun'iy intellekt yordamida osonlashadi. SI algoritmlari katta ma'lumotlar tahlilini tez va aniq amalga oshirishda yordam beradi. Bu ilmiy tadqiqotlar va ilmiy izlanishlar olib borishlarida oldin qilingan ishlarni topish, ilmiy izlanishlar olib borish va eksperimentlarni yaxshilash mumkin bo'ladi. Bunda vaqt tejiladi, samarali faoliyat yuzaga keladi.

Ilmiy tadqiqotlar va ilmiy izlanishlarni faqat o'zimizda emas, balki dunyo miqyosidagi davlatlardan onlayn ta'lim orqali o'rganib bilib olishlari mumkin. Online ta'lim platformalari va masofaviy o'qitish tizimlari SI yordamida yanada interaktiv va o'zlashtirishga qulay bo'lishi mumkin. Sun'iy intellekt asosida ishlaydigan virtual yordamchilar, chat-botlar va interaktiv (ChatGPT yoki IBM Watson Assistant) o'quv vositalari talabalarga onlayn o'qish jarayonida qo'llab-quvvatlash va qo'shimcha yordam berishda yordam beradi.

Bundan tashqari, sun'iy intellekt yordamida oliy ta'limdagi mavjud muammolarni hal qilish ham mumkin. Misol uchun, siyrak joylashgan yoki resurslari cheklangan hududlarda joylashgan universitetlar uchun masofaviy o'qitish imkoniyatlarini yaratish, resurslarni taqsimlash va ta'lim sifatini yaxshilashda SI muhim o'rin tutadi.

Oliy ta'limda sun'iy intellektning o'рни tobora kattalashmoqda. U nafaqat ta'lim sifatini oshirish, balki ilmiy izlanishlar, o'qituvchilar va talabalar uchun yangi imkoniyatlar yaratishda ham muhim rol o'ynaydi. SI orqali ta'lim jarayoni yanada interaktiv, samarali va shaxsiylashtirilgan bo'lishi mumkin, bu esa o'quvchilarning muvaffaqiyatini oshirishga xizmat qiladi. Zamonaviy texnologiyalarni to'g'ri va samarali qo'llash orqali oliy ta'lim tizimi yanada

rivojlanadi va yangi imkoniyatlar ochadi. Sun'iy intellekt (SI) Oliy ta'lim tizimida ko'plab afzalliklarga ega bo'lsa-da, uning ba'zi kamchiliklari ham mavjud. Ushbu kamchiliklar, ayniqsa, SI tizimlari to'liq ishlab chiqilmagan yoki noto'g'ri qo'llanilganda aniqroq ko'rinadi.

Sun'iy intellekt tizimlari odatda ma'lum qoidalar va algoritmlar asosida ishlaydi, lekin ular insoniy tafakkurning murakkabligini hisobga olishda cheklangan bo'lishi mumkin. Masalan, SI tizimlari talabalarni faqat o'quv yutuqlari yoki test natijalariga asoslanib baholashadi, lekin ular talabaning ijodkorligi, muloqot qobiliyati yoki shaxsiy yondashuvlarini hisobga olishda qiyinchiliklar yuzaga kelishi mumkin. Yana bir kamchiliklardan sun'iy intellektni Oliy ta'limda samarali qo'llash uchun zamonaviy texnologiyalarga ega bo'lish zarur. Biroq, ba'zi universitetlar va Oliy ta'lim muassasalari barcha talabalarga va o'qituvchilarga kerakli texnik vositalarni taqdim eta olmaydi. Shuningdek, internetga kirish imkoniyati bo'lmagan yoki texnologiyalarga cheklangan imkoniyatga ega hududlardagi talabalar uchun SI tizimlari qo'llanilmasligi texnik jihozlarni yetishmasligi holatlari kuzatiladi. Sun'iy intellekt tizimlarini yaratish va joriy etish uchun katta miqdorda mablag' talab etiladi. Kichik yoki moliyaviy jihatdan cheklangan o'quv muassasalari bu texnologiyalarni samarali qo'llashda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin. Buning natijasida, SI texnologiyalari faqat ba'zi universitetlar yoki rivojlangan hududlardagi ta'lim muassasalarida mavjud bo'lishi mumkin, bu esa ta'limdagi tengsizlikni kuchaytirishi mumkin.

Sun'iy intellektning oliy ta'limdagi roli katta imkoniyatlar yaratgan bo'lsa-da, uning ba'zi cheklovlar ham uchraydi. Insoniy aloqaning kamayishi, kitoblar o'qimaslik holatlari kuchayishi, maxfiylik bilan bog'liq muammolar, texnologik qiyinchiliklar va iqtisodiy cheklovlar kabi muammolar, sun'iy intellektning ta'lim sohasida to'liq qo'llanilishida qarshiliklar yaratishi mumkin. Shu bois, sun'iy intellektni Oliy ta'lim tizimiga joriy etishda ehtiyotkorlik bilan yondashish va uning mumkin bo'lgan kamchiliklarini minimallashtirish zarur.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, sun'iy intellektning rivojlanishi bilan birga, uning ijtimoiy va axloqiy masalalari ham yuzaga chiqmoqda. Ba'zi mutaxassislar sun'iy intellektning ish o'rinlarini yo'qotishiga olib kelishi mumkinligini ta'kidlaydilar. Boshqalar esa, sun'iy intellektning noto'g'ri ishlatilishi xavfini, masalan, manipulyatsiya qilish yoki maxfiy ma'lumotlarni olishni o'ylab, ehtiyotkorlik bilan yondashish kerakligini ta'kidlashadi. Sun'iy intellektning kelajagi haqidagi bahslar davom etmoqda, ammo u albatta dunyo iqtisodiyotiga va jamiyatiga katta ta'sir ko'rsatishi kutilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 6-noyabr 2020 yildagi PF-6108-sonli farmoyishi
2. Muhamedov, A., Karimova, F. (2021). "Uzbekistan Higher Education System: The Role of AI in Digital Transformation". Central Asia Journal of Education, 10(2).
3. Ferguson, R. (2020). "AI in Education: Learning Analytics and Adaptive Learning in Higher Education". Journal of Artificial Intelligence in Education, 30(1).
4. Shodmonov, M., Usmonova, S. (2023). "AI-based Education Management Systems in Uzbekistan: Prospects and Challenges". Asian Journal of Education and Learning, 9(1).
5. Hashimova, Z. (2020). "Artificial Intelligence in the Context of the Digital Education Transformation in Central Asia". International Journal of Digital Education, 4(3).
6. Karimov A.X. Ma'lumotlar bazasi va boshqarish tizimlari. Toshkent: Innovatsion texnologiyalar markazi, 2019.
7. Rasulov Sh. Ma'lumotlar optimallashtirish texnikasi. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti, 2021.

RAQAMLI TA'LIM MUHITIDA KIBERPEDAGOGIKA ASOSIDA MA'LUMOTLARNING XAVFSIZLIGINI TA'MINLASH USULLARI

Bekchonova Shoirabazarbayevna

Yangi asr universiteti, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

e-mail: shoirabekchonova09@gmail.com tel: +998909341147

ORCID ID: 0009-0005-9872-2953

Annotatsiya: Ushbu maqolada kiberpedagogikani raqamli ta'lim muhitida ma'lumotlardan to'g'ri foydalanishni va ularning xavfsizligini ta'minlash maqsadida o'rganiladi. Talabalarda kiberpedagogik yondashuvlarni shakllantirish va rivojlantirish asosida kibermakonda ta'lim jarayonlarini xavfsiz va samarali tashkil etishning nazariy hamda amaliy jihatlarini tahlil qilinadi. Jumladan, ma'lumotlar bazalari bilan ishlashda axborotlarning xavfsizligi tamoyillari, omillari, himoyalangan raqamli ta'lim platformalaridan foydalanish, talabalarning raqamli savodxonligi va kiberxavfsizlik kompetensiyalarini shakllantirish metodlari ko'rib chiqiladi. Maqolada zamonaviy texnologiyalar, masofaviy va onlayn ta'lim vositalari, sun'iy intellektning o'quv elementlari va ularning xavfsizlik risklarini o'rganib, oliy ta'lim muassasalarida ma'lumotlarni himoyalash bo'yicha xulosa va

tavsiyalar berilgan. Shu kabi maqolamizda mahalliy va xorijiy tajribalar asosida qiyosiy tahlillar o'tkazilib, kiberpedagogik omil va yondashuvlar asosida axborot xavfsizligini ta'minlashning innovatsion usullari asoslangan.

Kalit so'zlar: kiberpedagogika, axborot xavfsizligi, kiberxavfsizlik, raqamli savodxonlik, kiberpedagogik kompetensiya, himoyalangan platformalar, sun'iy intellekt, ma'lumotlar xavfsizligi, innovatsion ta'lim.

МЕТОДЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ БЕЗОПАСНОСТИ ДАННЫХ НА ОСНОВЕ КИБЕРПЕДАГОГИКИ В ЦИФРОВОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ

Аннотация: В данной статье рассматривается кiberпедagogика с целью обеспечения надлежащего использования и безопасности информации в цифровой образовательной среде. Анализируются теоретические и практические аспекты организации безопасных и эффективных образовательных процессов в киберпространстве на основе формирования и развития кiberпедagogических подходов у студентов. В частности, будут рассмотрены принципы и факторы обеспечения информационной безопасности при работе с базами данных, использование защищенных цифровых образовательных платформ, методы формирования цифровой грамотности и компетенций кибepбезопасности у обучающихся. В статье рассматриваются современные технологии, средства дистанционного и онлайн-обучения, образовательные элементы искусственного интеллекта, риски их безопасности, а также даются выводы и рекомендации по защите данных в высших учебных заведениях. В данной статье мы проводим сравнительный анализ на основе отечественного и зарубежного опыта и предлагаем инновационные методы обеспечения информационной безопасности на основе кiberпедagogических факторов и подходов.

Ключевые слова: кiberпедagogика, информационная безопасность, кибepбезопасность, цифровая грамотность, кiberпедagogическая компетентность, защищенные платформы, искусственный интеллект, безопасность данных, инновационное образование.

METHODS OF ENSURING DATA SECURITY BASED ON CYBERPEDAGOGY IN A DIGITAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Abstract: This article studies cyberpedagogy in order to ensure the correct use of information in a digital educational environment and its security. The

theoretical and practical aspects of the safe and effective organization of educational processes in cyberspace based on the formation and development of cyberpedagogical approaches in students are analyzed. In particular, the principles and factors of information security when working with databases, the use of protected digital educational platforms, methods for forming students' digital literacy and cybersecurity competencies are considered. The article examines modern technologies, distance and online learning tools, educational elements of artificial intelligence and their security risks, and provides conclusions and recommendations on data protection in higher education institutions. In this article, a comparative analysis is conducted based on local and foreign experience, and innovative methods of ensuring information security based on cyberpedagogical factors and approaches are based.

Keywords: cyberpedagogy, information security, cybersecurity, digital literacy, cyberpedagogical competence, secure platforms, artificial intelligence, data security, innovative education.

Kiberpedagogikaning samarali shakllanishi va rivojlanishi talabalarning ta'lim tizimiga keng qamrovli kirib kelishi natijasida raqamli ta'lim bosqichlarida shaxsga doir axborotlar barqarorlikning dolzarb jihatlari katta ahamiyat kasb etmoqda. Jumladan, raqamlashtirilgan o'quv makonida ta'lim jarayonini joriy etilayotgan imkoniyatlarda ma'lumotlarning xavfsizligi, ularning ishonchliligi va maxfiyligini ta'minlash ta'lim jarayonining ajralmas tarkibiy qismiga aylanmoqda. Bunda kiberpedagogika tamoyillari asosida ta'lim subyekt(talaba)larining kiberpedagogik kompetensiyalarning shakllanishi, kiberxavfsizlikka tegishli kompetensiyalarini tizimlashtirish va kibermakonda amalga oshirishda madaniy qarashlarni rivojlantirish asosiy rol o'ynaydi.

Kiberpedagogika – bu raqamli vositalar bilan boyitilgan interaktiv ta'lim muhiti doirasida talabalarning ta'lim olish, axborotni tahlil qilish, qayta ishlash va xavfsizdan foydalanish mahoratlarini takomillashtirishga qaratilgan didaktik yondashuvdir. Mazkur nazariy ta'lim faoliyati davomida faqatgina dasturiy-apparat vositalaridan foydalanishni emas, balki raqamli qurilmalar bilan ta'lim jarayonida xavfsizlik va samaradorlikni shakllantirishni ham ko'zda tutadi. Shuning uchun, kiberxavfsizlik muammolarini ta'limiy yondashuvlar bilan bir-biga ta'sir etuvchi o'rganish muhim ilmiy va amaliy masalalardir.

Ushbu ishda raqamli o'quv muhitida axborotlarning muhofazasini ta'minlashda kiberpedagogik yondashuvlarning qanday rol o'ynashi, bu yo'nalishda qanday metodlar, vositalar va texnologiyalar samarali ekani ilmiy-nazariy va amaliy yondashuvlar jihatidan muhokama qilinadi. Tadqiqotda maqsadli

yo'nalish— ta'lim ishtirokchilarida kiberxavfsizlik doirasida talabalarda kiberpedagogik kompetensiyalarni rivojlantirish natijasida zamonaviy ta'lim muhitida muqobil xavfsizlik asoslarida faoliyat yuritishni ta'minlash metodlarini tatbiq etishdan iborat.

Raqamli ta'lim muhitida kiberpedagogika va kiberxavfsizlik orasida o'zaro integratsiya mavjud, sababi kiberpedagogika zamonaviy texnologiyalarni ishlatish, axborotni tarqatish, saqlash, yig'ish jarayonlarida xavfsizlikni qo'llab-quvvatlashda asosiy o'rin tutadi. Ushbu mavzuda ko'plab ilmiy tadqiqotlar va ishlar mavjud, ularning tahlili quyidagi asosiy yo'nalishlarni o'z ichiga oladi.

1. Kiberpedagogika va axborotlar xavfsizligi

Kiberpedagogika- raqamli ta'lim muhitida talabalarning va o'qituvchilarning kiberpedagogik kompetensiyasini shakllantirish va jadal rivojlantirishga yo'naltirilgan pedagogik yondashuv bo'lib, kiberxavfsizlikni ta'minoti jarayonida ham katta rol o'ynaydi. Kiberpedagogika doirasida, talabalar va o'qituvchilarni kiberxavfsizlik va shaxsiy ma'lumotlarni ruhsatsiz kirishlardan ximoyalangan saqlashga o'rgatish ehtiyoji ko'plab tadqiqotlarda alohida qayd etilgan (Garmon, 2020). Mazkur o'quv jarayonida talabalar, nafaqat bilim olish, balki kiberxavfsizlikka oid muhim ko'nikmalarni ham egallashlari kerak.

2. Kiberxavfsizlik ma'lumotlarni saqlash va uzatish metodlari

Kiberxavfsizlikni ta'minlashda bir nechta texnologik metodlar qo'llaniladi. Birinchi navbatda, kriptografiya(ma'lumotlarni shifrlash) metodlari keng tarqalgan. Kriptografiya yordamida ma'lumotlar shifrlanib, faqat ruxsat etilgan foydalanuvchilar tomonidan ochilishi mumkin (Johnson, 2018). Bu texnologiya, raqamli ta'lim muhitida o'qituvchilar va talabalar o'rtasida ma'lumotlarni xavfsiz tarzda uzatish va saqlash uchun ishlatiladi.

Bundan tashqari, identifikatsiya va autentifikatsiya tizimlari yordamida foydalanuvchilarni aniqlash va tizimlarga kirishni xavfsiz qilishning ahamiyati katta. Yuzni tanish, biometrik tekshiruvlar va ikki bosqichli autentifikatsiya kabi usullar orqali ta'lim muhitidagi foydalanuvchilar xavfsizligini ta'minlash mumkin (Sharma & Kumar, 2019).

3. Talabalarning kiberxavfsizlik ko'nikmalarini rivojlantirish

Kiberxavfsizlikni ta'minlashning yana bir muhim jihati bu talabalar va o'qituvchilarni kiberxavfsizlikka tegishli bilim va ko'nikmalar bilan ta'minlashdir. Pedagogik tadqiqotlar, ta'lim jarayonlarida talabalar va o'qituvchilarni xavfsiz foydalanish qoidalari, xavfsizlikni tekshirish metodlari va shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish usullari bilan tanishtirish zarurligini ko'rsatmoqda (Evans, 2021). Kiberpedagogik metodlar asosida talabalarga xavfsiz va axborotlarni himoya

qilishga doir kiberpedagogik kompetensiyalarni o'rgatish talabalarni potentsial tahdidlardan himoya qilishning samarali usuli hisoblanadi.

4. Raqamli ta'lim muhitida tizimlar va platformalar xavfsizligini ta'minlash

Kiberxavfsizlikni tizimlashtirishda ta'lim tizimlarining va platformalarining xavfsizlik choralariga amal qilgan holda bajarilishi muhim o'rin tutadi. Ta'lim platformalarida talab avval o'qituvchilarning shaxsiy ma'lumotlarini, testlar va imtihonlar natijalarini muqobil kiruvchilar uchun ochiq holatda bulishi kerak--- xavfsiz saqlanishi kerak. Shuningdek, xavfsiz aloqa protokollari (masalan, HTTPS, SSL/TLS) va ma'lumotlar zaxiralash metodlari yordamida tizimlarda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xavf-xatarlarni kamaytirish mumkin (Martinez, 2020).

5. Ta'limda etik masalalar va kiberpedagogik xavfsizlik

Kiberpedagogikada ma'lumotlarning xavfsizligini ta'minlash bilan birga, etik masalalar ham muhim ahamiyatga ega. Ma'lumotlarni yig'ish va qayta ishlashda foydalanuvchilarning roziligi olish va shaxsiy ma'lumotlarni ehtiyotkorlik bilan boshqarish zarurligi haqida bir qator tadqiqotlar mavjud (Miller & Smith, 2022). Raqamli ta'lim tizimlarida kiberpedagogika asosida, axborot xavfsizligini ta'minlashning etik tamoyillari ham ishlab chiqilishi kerak.

Raqamli ta'lim muhitida kiberpedagogika asosida ma'lumotlarning xavfsizligini ta'minlash uchun bir nechta metodika va yondashuvlar qo'llaniladi. Ushbu metodikalarning asosiy maqsadi ta'lim tizimlarida ma'lumotlarni himoya qilish va xavfsizligini ta'minlashning samarali usullarini ishlab chiqishdir. Quyida bu metodikalarning ayrimlari keltirilgan:

a. Kriptografiya

Kriptografiya metodikasi, ma'lumotlarning xavfsizligini ta'minlashda asosiy vosita sifatida qo'llaniladi. Ma'lumotlarni shifrlash va deshifrlash orqali faqat ruxsat etilgan foydalanuvchilarga kirish huquqi beriladi. Kriptografiya usullari, xususan, simmetrik va assimetrik shifrlash algoritmlari, raqamli imzolar va sertifikatlar ma'lumotlarni himoya qilishda keng qo'llaniladi. Bu metodika, ta'lim tizimlarida ma'lumotlarning xatarlardan himoya qilish uchun samarali hisoblanadi (Johnson, 2018).

b. Autentifikatsiya va avtorizatsiya

Talabalar va o'qituvchilarning tizimga kirishida xavfsiz va ishonchli autentifikatsiya tizimlari qo'llaniladi. **Ikki bosqichli autentifikatsiya** (two-factor authentication) kabi usullar tizimga kirishda qo'shimcha xavfsizlik qatlamlarini taqdim etadi. Avtorizatsiya tizimlari esa, foydalanuvchining tizimdagi ruxsat etilgan resurslarga kirish huquqini tekshiradi. Bularning barchasi, raqamli ta'lim

muhitida ma'lumotlarni xavfsiz va muvofiqlikni ta'minlashda ishlatiladi (Sharma & Kumar, 2019).

c. Shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish

Ta'lim muhitida, shaxsiy ma'lumotlar – talabalar va o'qituvchilarning ismlari, yoshi, baholari, shaxsiy identifikatsiya raqamlarining xavfsizligi doimo muhim masala bo'lib kelgan. Ushbu ma'lumotlar, faqat ruxsat etilgan shaxslar tomonidan ishlatilishi va saqlanishi kerak. Shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish uchun, ta'lim muassasalarida ma'lumotlar zaxiralash va saqlash tizimlari ishlab chiqilgan bo'lishi lozim (Evans, 2021).

d. Xavfsiz aloqa protokollari

Raqamli ta'lim muhitida foydalanuvchilar o'rtasida xavfsiz muloqotni ta'minlash uchun **HTTPS (Hypertext Transfer Protocol Secure)** va **SSL/TLS (Secure Sockets Layer/Transport Layer Security)** protokollari qo'llaniladi. Bu protokollar ma'lumotlar uzatilayotganda, ularni shifrlash orqali xavfsiz uzatishni ta'minlaydi va tashqi xaker hujumlaridan himoya qiladi (Martinez, 2020).

e. Kiberxavfsizlikni o'rgatish

Pedagogikada ma'lumot xavfsizligi va kiberxavfsizlikni o'rgatish metodikasi ta'lim jarayonining ajralmas qismi bo'lib qolmoqda. Kiberpedagogika asosida talabalar va o'qituvchilarni kiberxavfsizlikka oid ko'nikmalar bilan ta'minlash, kiberhujumlardan, phishing va boshqa tahdidlardan himoya qilishga yordam beradi. Ushbu metodika orqali o'quvchilar xavfsizlikni ta'minlashda faollik ko'rsatishlari mumkin (Miller & Smith, 2022).

Munozara. Ma'lumotlarning xavfsizligini ta'minlash va kiberpedagogika yondashuvi o'rtasida ba'zi ixtiloflar va munozaralar mavjud. Ko'plab olimlar, bu ikki soha o'rtasidagi aloqaning samarali bo'lishi uchun zarur bo'lgan metodlarni izlashda ba'zi cheklovlarni ta'kidlashadi.

a. Texnologik yondashuvlarning effektivligi

Birinchi navbatda, texnologik yondashuvlar, masalan, kriptografiya va autentifikatsiya tizimlari, talabalar va o'qituvchilarni himoya qilishda muhim rol o'ynasa-da, ularning samaradorligi ko'plab omillarga bog'liq. Misol uchun, kriptografiya yordamida ma'lumotlar himoya qilinsa ham, tizimlarning zaif joylari, odamlar tomonidan noto'g'ri foydalanish (xususan, autentifikatsiya tizimlari) xavfsizlikka tahdid solishi mumkin (Garmon, 2020). Shuningdek, bu usullarni qo'llash talabalarga xavfsizlikni ta'minlashda to'liq ko'nikmalar bermasligi mumkin, chunki ular nazariy jihatdan ta'lim olishmoqda, amaliy tajribaga ega emaslar.

b. Kiberpedagogika va xavfsizlik ta'limining kengayishi

Kiberpedagogika asosida ta'lim olish, talabalarga kiberxavfsizlikni o'rgatishda samarali bo'lishi mumkin. Ammo, ba'zi tadqiqotchilar, talabalar va o'qituvchilarni xavfsiz foydalanish bo'yicha muntazam ravishda o'rgatish zarurligini ta'kidlaydilar. Xavfsizlik bo'yicha ta'limni faqat texnologik vositalar orqali ta'minlash yetarli emas, balki pedagogik yondashuvni ham kuchaytirish lozim. Kiberpedagogik yondashuvlar faqat ta'lim tizimlarida mavjud texnologiyalarni samarali ishlatishni emas, balki kiberxavfsizlikni pedagogik prinsiplar orqali tushuntirishni taqozo qiladi (Sharma & Kumar, 2019).

c. Etik masalalar

Ta'limda ma'lumot xavfsizligini ta'minlashda, etik masalalar ham muhim rol o'ynaydi. Ba'zi tadqiqotchilar, o'quvchilar va o'qituvchilarni himoya qilishda axborotlarni to'plash va qayta ishlashda ehtiyotkorlik zarurligini ta'kidlashadi. Shaxsiy ma'lumotlarni yig'ish va saqlashda ma'lumotlarning maxfiyligini himoya qilishga oid etik prinsiplarni ko'proq ishlab chiqish kerakligi ko'rsatilgan (Miller & Smith, 2022). Shuningdek, kiberpedagogika yondashuvida etik tamoyillarni amaliyotga tatbiq etish talabalarning xavfsiz va axloqiy raqamli dunyoda o'sishiga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, raqamli ta'lim muhitida ma'lumotlarning xavfsizligini ta'minlash uchun qo'llanilgan metodika va yondashuvlar, texnologiyalarning samarali qo'llanishini ta'minlashga qaratilgan. Ammo, texnologik metodlar bilan birga, kiberpedagogika asosida xavfsizlikni ta'minlashni o'rgatish va etik masalalarni inobatga olish zarurdir. Shuningdek, kiberxavfsizlikka oid bilimlarni o'rgatish, raqamli ta'lim muhitida xavfsizlikni ta'minlashda muhim element bo'lib qolmoqda.

Raqamli ta'lim muhitida kiberpedagogika va ma'lumotlarning xavfsizligini ta'minlash usullari zamonaviy pedagogikada muhim o'rin tutadi. Kriptografiya, autentifikatsiya tizimlari, kiberxavfsizlikni o'rgatish va etik masalalar bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar ta'lim muhitida ma'lumotlarni xavfsiz saqlash va uzatishda samarali yondashuvlarni taqdim etadi. Kiberpedagogika doirasida bu usullarni qo'llash, nafaqat ma'lumotlarning xavfsizligini ta'minlash, balki o'qituvchilar va talabalar o'rtasidagi ishonchni oshirishga ham yordam beradi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Evans, R. (2021). *Cybersecurity education in the digital era*. Journal of Educational Technology, 18(4), 345-359.
2. Garmon, R. (2020). *Cybersecurity awareness in educational institutions*. Education and Information Technologies, 25(3), 945-960.

3. Johnson, L. (2018). *Cryptography and data protection in digital education platforms*. International Journal of Cybersecurity, 14(2), 101-112.
4. Martinez, P. (2020). *Digital platforms and secure data management*. Journal of Digital Learning, 11(1), 75-90.
5. Miller, J., & Smith, T. (2022). *Ethical considerations in data security in education*. Educational Ethics Review, 8(2), 233-249.
6. Sharma, A., & Kumar, S. (2019). *Secure authentication techniques in e-learning environments*. International Journal of E-learning and Education, 23(1), 89-103.

YANGI O‘ZBEKISTONDA YURIDIK FAN VA TA’LIM RIVOJLANISHINING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI

Murtazayev Dilshod Baxtiyarovich,

dilshod-ndpi@mail.ru

Navoiy yuridik texnikumi
direktori, NDU tadqiqotchisi.

Annotatsiya. Mazkur maqola Yangi O‘zbekistonda so‘nggi 6-7 yillikda yuridik fan va ta’lim rivojlanishi tarixi tahlil etiladi. Qolaversa, yuridik fan va ta’limning zamonaviy tendensiyalari, yangi yuridik ta’lim muassasalarining faoliyati, xalqaro hakmorligi, imtiyoz va ustuvorliklari, hamda muammolari yoritilgan.

Kalit so‘zlar. Adliya, «Adliya organlari va muassasalarini rivojlantirish konsepsiyalari», TDYU, Yuridik texnikumlar, Yuridik litsey, «Mediatsiya», «Yurisprudensiya» yo‘nalishi, LSAT (Law school admission test), Credit module, «Taraqqiyot strategiyasi», «Tashkent Law Spring».

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ПРАВОВОЙ НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ В НОВОМ УЗБЕКИСТАНЕ

Аннотация. В данной статье анализируется история развития юридической науки и образования за последние 6-7 лет в Новом Узбекистане. Кроме того, освещены современные тенденции юридической

науки и образования, деятельность новых юридических образовательных учреждений, международный авторитет, привилегии и приоритеты, проблемы.

Ключевые слова: Юстиция, «Концепции развития судебных органов и учреждений», ТДЮ, Юридические техникумы, Юридический лицей, «Медиация», направление «Правоведение», LSAT (Вступительный экзамен в юридический факультет), Кредитный модуль, «Стратегия развития», «Ташкентская юридическая весна».

MODERN TENDENCIES OF LEGAL SCIENCE AND EDUCATION DEVELOPMENT IN NEW UZBEKISTAN

Annotation. This article analyzes the history of the development of legal science and education in the last 6-7 years in New Uzbekistan. In addition, the modern trends of legal science and education, the activities of new legal educational institutions, international authority, privileges and priorities, and problems are highlighted.

Keywords. Justice, "Concepts of development of judicial bodies and institutions", TDYU, Legal technical schools, Legal lyceum, "Mediation", <<Jurisprudence" direction, LSAT (Law school admission test), Credit module, <<Development strategy", "Tashkent Law Spring".

Barchamizga ma'lumki, azaldan fuqarolik jamiyatida huquq sohasini isloh qilish va sifatli yuridik xizmatni yo'lga qo'yish davlatning dolzarb masalalaridan biri bo'lib kelgan. Hozirda ham huquqiy demokratik davlat qurishimiz hamda erkin fuqarolik jamiyati barpo etishimizda bevosita yuridik ta'lim va fan asosiy mexanizmlardan biri bo'lib qolmoqda. Yuridik ta'lim va fan xususida so'z yuritish ekanimiz, so'nggi 6-7 yillikda ushbu sohada katta islohotlar amalga oshirildi.

Demokratik davlatda ijtimoiy munosabatlar aslida huquqiy mezonlar asosida shakllanib borishini nazarda tutadigan bo'lsak, jamiyatimizda yuridik ta'lim va fanni ahamiyati naqadar ustuvorligiga amin bo'lamiz. O'zbekistonda yuridik ta'lim va fanni tubdan takomillashtirish hamda unga innovatsion ruh bergan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining hamda hukumatning bir qator qonunosti hujjatlarining qabul qilinishi¹⁴ bugungi davr talabidan kelib chiqqan muhim qadam bo'ldi.

¹⁴ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2020-yil 19-maydagi «Davlat huquqiy siyosatini amalga oshirishda Adliya vazirligi va idoralari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-5997-sonli farmoni, Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 22-noyabrda «O'zbekiston Respublikasi adliya vazirligi tizimidagi ta'lim muassasalari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi 705-sonli Qarori, Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 6-

«Harakatlar strategiyasi»ning 2-ustuvor yoʻnalishi «Qonun ustuvorligini taʼminlash va sud-huquq tizimini yanada isloh qilishning ustuvor yoʻnalishlari»da aholining huquqiy madaniyati va ongini yuksaltirish, yuridik yordam va xizmat koʻrsatish tizimini takomillashtirish, davlatimiz rahbarining «Oʻzbekiston Respublikasi oliy taʼlim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash toʻgʻrisida»gi¹⁵ farmonida OTMlarning investitsiyaviy jozibadorligini oshirish, xalqaro miqyosda tanilishi va raqobatbardoshligini taʼminlash kabi ustuvor vazifalar belgilab berilgan edi.

Respublika Prezidentining PF-5618-sonli Farmoni¹⁶ bilan Adliya vazirligi jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish sohasida muvofiqlashtiruvchi davlat organi etib belgilandi. Qolaversa, ushbu qaror bilan «Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish konsepsiyasi» tasdiqlandi.

Mazkur konsepsiyada Oʻzbekistonda yuridik taʼlimni takomillashtirish, shuningdek, yuridik kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimini rivojlantirish ham asosiy vazifa etib belgilandi.

Prezident Sh.Mirziyoyev tomonidan PF-5987 sonli farmonning¹⁷ imzolangan yuridik taʼlimda katta islohotlarni boshlab berdi. Mazkur farmon davlatimizda milliy yuridik taʼlimning samaradorligini oshirishga, yuqori malakali mutaxassis-huquqshunoslarni tayyorlashga, yuridik fanni rivojlantirishga toʻsqinlik qilayotgan qator tizimli muammo va kamchiliklarni bartaraf etishni maqsad qildi.

Mamlakatimizda oʻtkazilayotgan demokratik va huquqiy islohotlar, fuqarolik jamiyatini shakllantirishning yuksak talablari va zamonaviy xalqaro standartlariga javob beradigan yuqori malakali yuridik kadrlarni tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish maqsadida 2013-yil 28-iyunda Prezident qarori bilan Toshkent davlat yuridik instituti TDYU etib qayta tashkil etildi.

Davlat rahbarining 2020-yil 29-apreldagi «Oʻzbekiston Respublikasida yuridik taʼlim va fanni tubdan takomillashtirish boʻyicha qoʻshimcha chora-tadbirlar toʻgʻrisida»gi PF-5987-sonli farmoniga muvofiq TDYU tashkiliy

apreldagi «Yuridik kadrlarni xalqaro standartlar boʻyicha tayyorlash tizimini yanada takomillashtirishga doir qoʻshimcha chora-tadbirlar toʻgʻrisida»gi 189-sonli [Qarori](#), Vazirlar Mahkamasining «Oʻzbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tizimidagi taʼlim muassasalarida kredit-modul tizimini joriy etish chora-tadbirlari toʻgʻrisida»gi 2021-yil 10-iyundagi 359-sonli qarori.

¹⁵ Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2019-yil 8-oktyabrdagi «Oʻzbekiston Respublikasi oliy taʼlim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash toʻgʻrisida»gi farmoni.

¹⁶ Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2019-yil 9-yanvardagi PF-5618-sonli farmoni bilan tasdiqlangan «Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish Konsepsiyasi».

¹⁷ Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2020-yil 29-apreldagi «Oʻzbekiston Respublikasida yuridik taʼlim va fanni tubdan takomillashtirish boʻyicha qoʻshimcha chora-tadbirlar toʻgʻrisida»gi PF-5987 sonli farmoni.

tuzilmasi qayta ko'rib chiqildi va yangi fakultetlar va tarkibiy bo'linmalar tashkil etildi¹⁸.

Hozirda universitetda 4 ta fakultet faoliyat yuritmoqda. Bular ommaviy huquqiy, jinoiy odil sudlovi, xususiy huquq, xalqaro huquq va qiyosiy huquqshunoslik fakultetlaridir.

Mazkur fakultetlar kesimida bir nechta yangi kafedra va markazlar tashkil etilgan bo'lib, Konstitutsiyaviy huquq, Ma'muriy va moliya huquqi, Sud, huquqni muhofaza qiluvchi organlar va advokatura, Kriminalistika va sud ekspertizasi kafedralari, Yapon huquqini o'rganish markazi, Nemis huquqi va qiyosiy-huquqiy tadqiqotlar markazi shular jumlasidandir.

Ayni vaqtda universitetda 19 ta kafedraga yetdi. Universitet ilmiy salohiyat ko'rsatkichi 2021-yil fevral holatiga ko'ra, 41,2 %ni tashkil etgan. Kelgusi 5 yil ichida ilmiy-tadqiqot ishlarini qo'llab-quvvatlash orqali ilmiy salohiyatni kamida 70 % ga yetkazish bo'yicha chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Ta'kidlash kerakki, bugungi kunda universitetda 279 nafar professor-o'qituvchi faoliyat yuritib, ularning 33 nafari fan doktori (DSc), 82 nafari fan nomzodi (shundan, falsafa fanlari doktori (PhD) 29 nafar), 23 nafari professor, 42 nafari dosent ilmiy daraja va unvonlariga ega.

Universitetda o'quv jarayoni mamlakatimizda yangi tizim bo'lgan kredit-modul tizimi asosida yo'lga qo'yilgan. Talabalarning fanlarni tanlash imkoniyatini ta'minlagan holda Yevropa kredit tizimi-ECTS joriy etildi. 2020/2021 o'quv yilidan boshlab universitetda masofaviy ta'lim shaklida bakalavriat va magistraturaga qabul amalga oshirilmoqda.

Universitetda «Ikki tomonlama diplom» (double degree) taqdim etishni nazarda tutuvchi qo'shma ta'lim dasturlari joriy etilmoqda. Qo'shma ta'lim dasturlari doirasida Belarus Respublikasining Yanka Kupala nomidagi Grodno davlat universiteti bilan xalqaro xususiy huquq, Qozog'iston Respublikasining M.Narikbaev nomidagi QDYU universiteti bilan «Xalqaro iqtisodiy huquq» ta'lim yo'nalishi bo'yicha bakalavrlar tayyorlash haqida kelishuvga erishildi.

Shuningdek, Turkiyaning Anqara Boyazid Yildirim universiteti, Polshaning Varshava universiteti bilan qo'shma ta'lim dasturlarini yo'lga qo'yish masalasida muzokaralar olib borilmoqda.

Universitetda shaffoflikni ta'minlash, talaba va o'qituvchilarga qulaylik yaratish maqsadida o'quv jarayonini raqamlashtirish, shu jumladan mashg'ulotlar jadvalini shakllantirish, imtihonlarni o'tkazish, baholash, talabalar reytingini shakllantirish va elektron hujjat almashinuviga o'tishni joriy etishni nazarda

¹⁸ <https://tsul.uz/uz/about-university>

tutuvchi e-university.uz platformasi ishga tushirilmoqda. Ushbu platforma talabalar va ularning ota-onalariga, keng jamoatchilikka universitet faoliyatiga oid barcha jarayonlarni kuzatib borish va bevosita ishtirok etish imkonini beradi hamda jarayonlarni ochiq va oshkoraligini ta'minlaydi.

TDYU Universitetlar xalqaro assotsiatsiyasi, yuridik maktablar xalqaro assotsiatsiyasi, Yevropa huquq fakultetlari assotsiatsiyasi kabi xalqaro tashkilotlarning to'laqonli a'zoliciga qabul qilindi. Hozirgi vaqtda Universitetlar buyuk xartiyasi (Magna charta) va Yevropa OTMlari uyushmasi (EURASHE)ga a'zo bo'lish yuzasidan arizalar topshirildi.

TDYU magistraturasida advokatlik faoliyati, Xalqaro arbitraj va nizolarni hal etish, sport, davlat boshqaruvi, biznes, mehnat, jinoyat qonunchiligini qo'llash nazariyasi va amaliyoti va Intellectual mulk va axborot texnologiyalari huquqi bo'yicha mutaxassislar tayyorlanmoqda.

Shuningdek, universitet huzurida yuridik kadrlarni xalqaro standartlar bo'yicha professional o'qitish markazi, profilaktika inspektorlarini tayyorlash va malakasini oshirish bo'yicha universitetning ixtisoslashtirilgan filiali hamda universitet huzuridagi 3 ta akademik litseylari faoliyat yuritmoqda. Shu bilan birga, yuridik texnikumlar faoliyati universitet tomonidan muvofiqlashtirib borilmoqda.

Yuridik institut universitetga aylantirilganidan so'ng, yillar davomida yuridik ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan bir qancha islohotlar amalga oshirildi. Chunonchi, yuridik o'qitish tizimiga birinchilardan bo'lib «modul» tizimi joriy etildi va tizim yil sayin takomillashtirilib borilmoqda.

Qolaversa, bitiruvchilarni ishga joylashishi bilan bog'liq ma'lumotlari o'zida aks etgan «job.tsul.uz» elektron tizimi joriy etilishi, «Yuridik fanlar axborotnomasi» ilmiy-amaliy jurnali joriy qilinishi, «TSUL Legal Report»¹⁹ huquqshunoslik sohasida ingliz tilida chop etiladigan yangi va innovatsion turdagi elektron xalqaro ilmiy jurnali faoliyati yo'lga qo'yilishi, 21 ta xorijiy professor-o'qituvchining ta'lim jarayoniga jalb etilishi, «Huquqiy shahar» mobil ilovasining yaratilishi²⁰, «Yosh yuristlar» jamoat birlashmasining tashkil etilishi hamda TDYU

¹⁹ TSUL Legal Report-Internet jahon axborot tarmog'idagi veb-sayt, xalqaro elektron ilmiy jurnal. Ommaviy axborot vositasi faqat ingliz tilida e'lon qilinadi.

Ilmiy jurnalning asosiy maqsadi O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan huquqiy islohotlarni o'rganish, universitetning xalqaro nufuzini oshirish, huquq sohasida ilmiy izlanishlar olib borayotgan olimlar, professor-o'qituvchilar, doktorantlar, mustaqil izlanuvchilarning xalqaro ilmiy doiralarda nufuzini oshirish, ularda «Academic writing skills» (akademik yozuv ko'nikmalari)ni takomillashtirish hamda huquqiy munosabatlarni tartibga solishning milliy va xorijiy tajriba tahlilini ko'rsatish hisoblanadi.

²⁰ «Huquqiy shahar» mobil ilovasi orqali yuqori malakali mualliflar, Shu jumladan Toshkent davlat yuridik universiteti professor-o'qituvchilari tomonidan yaratilgan hamda aholi, tadbirkorlar va mutaxassislarni qiziqtirayotgan foydali huquqiy axborotlar bilan tanishish mumkin. Ma'lumotlar

va Yevropaning qator huquq universitetlari o'rtasida o'zaro anglashuv memorandumlarning imzolanishi eng katta yutuqlaridan biri bo'ldi.

Sir emaski, chorak asr davomida, TDYU O'zbekistonda huquqiy ta'limning yagona lokomotivi vazifasini bajardi. Ammo yillar davomida butun bir mamlakatda yagona yuridik OTMning faoliyat yuritishi yuridik ta'limda o'z-o'zidan monopoliyani keltirib chiqardi.

Qolaversa, huquqshunos bo'laman degan, yoshlarimizning barchasi ushbu OTMga hujjat topshirishi, bir o'ringa 15-20 dan ortiq abituriyentning to'g'ri kelishi, bu yerda qabul ballarining yuqorilab ketishi va hattoki korrupsion holatlarni ham keltirib chiqardi. Eng achinarlisi, butun bir davlatda yuridik universitetning yagonaligi uning faoliyati, hamda u yetishtirgan kadrlar salohiyatini solishtirish imkoniyatini bermadi.

«O'zbekiston Respublikasida yuridik ta'lim va fanni tubdan takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi farmon bilan yuridik ta'limni rivojlantirish bo'yicha juda ko'p yangiliklar joriy etilishi belgilandi.

Xususan, qisqa vaqtda Samarqand, Namangan va Termiz davlat universitetlarida yuridik fakultetlar tashkil etildi. Farmonda yuridik fakultetlar ochilishi yuridik kadrlar tayyorlashda sog'lom raqobatni vujudga keltiribgina qolmasdan, joylarda mahalliy yoshlarni o'z hududlarida yuridik ta'lim olish imkoniyatini oshirishi ham ahamiyatlidir.

2021-yil so'ngida Buyuk Britaniyaning oliy ta'lim sohasiga oid muhim masalalarni yorituvchi va universitetlar faoliyatini baholab boruvchi Times Higher Education tashkiloti (THE) o'zining navbatdagi THE Impact Ranking reytingi natijalarini e'lon qildi²¹.

Klinik yuridik ta'limni rivojlantirish yo'li bilan o'quv jarayoni va huquqni qo'llash amaliyoti o'rtasida uzviy aloqani taminlash yuridik ta'lim va fanni yanada rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlardan biri etib belgilandi. Uzoq yillar davomida mazkur uzviylikka yetarlicha ahamiyat berilmasligi yuqori malakali kadrlar tayyorlashda o'zining salbiy ta'sirini ko'rsatdi.

Adliya vazirligi va TDYU da xalqaro huquq va qiyosiy huquqshunoslik fakulteti tashkil etish to'g'risidagi taklifiga rozilik berilishi, fakultetning asosiy hamkorlari sifatida Yaponiya tomonidan-Nagoya universiteti, GFR tomonidan-Regensburg universiteti belgilandi. TDYU bugungi kunda 20 dan ortiq xorijiy oliy ta'lim va ilmiy tadqiqot muassasalari hamda 3 ta xalqaro tashkilot bilan o'zaro

tushunarli, sodda va halqchil tilda yozilgan bo'lib, fuqarolarimizda huquqiy bilimlarni oshirishga hamda kundalik savollarga javob berishga qaratilgan.

²¹ <https://xs.uz/uz/post/toshkent-davlat-yuridik-universiteti-dunyoning-top-500-olijgohlari-rojkhata-kirdi>

manfaatli shartnoma va memorandumlarga ega. Ular orasida Buyuk Britaniyaning Huquq universiteti, Germaniyaning Shpayer shahridagi Germaniya ma'muriy fanlari universiteti, AQSHning Boston kolleji huquq maktabi, Yaponiyaning Nagoya, Osaka universitetlari, Xitoyning Shimoli-g'arbiy, Shimoliy Xitoy, Shanxay siyosat va huquq universitetlari, Rossiya Federatsiyasining Oliy sudlov Rossiya davlat universiteti singari nufuzli oliy o'quv yurtlari bor.

2013-yilda TDYU tashkil etilganda talabalarning umumiy soni 2000 nafarga yaqin bo'lgan bo'lsa, 2021-yil yanvar holatiga ko'ra ularning soni 5258 nafarni tashkil etgan.

2022-yilga kelib universitetda 4 ta fakultet tarkibida, 19 ta kafedra mavjud, mazkur kafedralarda 328 nafar professor-o'qituvchi va 50 dan ortiq xorijiy o'qituvchilar faoliyat ko'rsatdi²².

2022-yil boshida universitet ilmiy darajaga ega professor-o'qituvchilardan 83 nafari fan nomzodi, 33 nafari fan doktori, 42 nafari dotsent va 23 nafari professor ilmiy unvonlariga ega edi.

TDYU qisqa vaqtda 51 ta xorijiy oliy ta'lim va ilmiy tadqiqot muassasalari bilan, 9 ta xalqaro va xorijiy tashkilot bilan, 5 ta qo'shma fakultetlar xalqaro shartnoma, kelishuv va memorandumlar imzoladi.

Akademik mobillikni ta'minlash maqsadida hamda ta'limni jahon standartlariga ko'tarish maqsadida so'nggi yillarda TDYU va 6 ta nufuzli xorijiy universitetlar o'rtasida hamkorlik ya'ni qo'shma ta'lim dasturlari yo'lga qo'yilib, shartnomalar imzolanib talabalar almashinildi.

Ta'kidlash kerakki, TDYU da so'nggi yillardagi keskin, ijobiy o'zgarishlar natijasida, reytingda TDYU dunyoning 94 ta mintaq va davlatlaridan qatnashgan minglab universitetlar orasida 40-o'rinni egalladi²³. TDYU mazkur reytingda mamlakatimiz OTMlari orasida eng yuqori natijani qayd etdi.

2023-yilda TDYU da 8017 nafar talaba (7641 tasi bakalavr va 376 tasi magistr) ta'lim olgan. Universitet ilk marotaba Times Higher Education Impact reytingida TOP-1000 ro'yxatiga RUR reytingida 415 o'rinni egalladi²⁴.

So'nggi yillarda kichik yuridik xodimlar tayyorlashga, yuridik xizmatlarni kuchaytirish maqsadida tashkil etilgan yuridik kollejlarning ham texnikum darajasiga o'tkazilishi hamda mazkur yuridik texnikumlarda ham 2020-2021 o'quv

²² Adliya: Shonli 30-yil. Toshkent, «Adolat» milliy huquqiy axborot markazi, 2022-yil 86-bet.

²³ <https://xs.uz/uz/54555>

²⁴ https://back.minjust.uz/media/document/d432166a-8ae4-4744-ad4a-36e530445037/vazirlik_hisoboti-2023y.pdf

yilidan o'qitishning modul tizimi joriy etilishi ta'limga innovatsion yondashuvlardan biri bo'ldi²⁵.

Prezident Sh.Mirziyoyevning «O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi faoliyatini yanada takomillashtirishga doir tashkiliy chora-tadbirlar to'g'risida»gi Qarori²⁶ bilan Adliya vazirligi tuzilmasida har bir hududda bittadan 14 ta yuridik texnikum tashkil etildi. Bundan ko'zlangan asosiy maqsad, davlat va xo'jalik boshqaruvi organlarida talab yuqori bo'lgan tor doiradagi va ixtisosli mutaxassislar bo'yicha yuridik kadrlar tayyorlash tizimini yaratish, shuningdek, kasbiy yuridik ta'lim sifatini oshirishdan iboratdir.

2022-yilda texnikumlarda davlat huquqiy faoliyat, yuridik xizmat va sud-huquqiy faoliyat mutaxassislari doiradida 5580 nafar o'quvchi ta'lim olib, ularga 174 nafar huqushunos pedagoglar ta'lim bergan²⁷.

Ma'lumot o'rnida aytish kerakki, yuridik texnikumlarda o'qish muddati 2 yilni tashkil etib, ta'lim o'zbek, rus va qoraqalpoq tillarida olib borilmoqda. O'quv jarayoni va o'quvchilarning bilimini baholashda shaffoflikni ta'minlash, o'quvchilar bilimini nazorat qilish va baholash jarayonini raqamlashtirish maqsadida o'quvchilar bilimini baholashning SRS-student Records System elektron tizimi joriy qilingan.

2020-yil 30-oktabrda «O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi yuridik texnikumlari faoliyatini takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi hukumat 5987-sonli qarori qabul qilingan edi. Ushbu qarorda «Yuridik texnikumlariga o'qishga qabul qilish tartibi to'g'risida»gi Nizom tasdiqlanib, unda texnikumlarga abituriyentlarning hujjatlarini qabul qilish, kirish imtihonlarini o'tkazish tartibi, kirish imtihonlari natijasi bo'yicha berilgan apellatsiyalarni ko'rib chiqish hamda ularni o'qishga qabul qilish normativlari aniq ko'rsatib o'tilgan edi.

Qisqa davr ichida yuridik texnikumlarda ushbu qaror asosida ushbu texnikumlarda qator islohotlar amalga oshirildi. Xususan, texnikumlarda davlat huquqiy faoliyat, yuridik xizmat hamda sud-huquqiy faoliyat kabi mutaxassisliklari bo'yicha kadrlar tayyorlash yo'lga qo'yildi.

2020-2021 o'quv yilidan boshlab yuridik texnikumlarga o'quvchilarni o'qishga qabul qilish Bilim va malakalarni baholash agentligi tomonidan

²⁵ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 30-oktabrdagi «O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi yuridik texnikumlari faoliyatini takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi 677-sonli [qarori](#).

²⁶ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2011-yil 23-avgustdagi „O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi 2018-yil 13-apreldagi PQ-3666-sonli Qarori.

²⁷ Adliya: Shonli 30-yil. Toshkent, «Adolat» milliy huquqiy axborot markazi, 2022-yil, 89-bet.

o'tkazilgan test sinovlari orqali amalga oshirish amaliyotining yo'lga qo'yilishi, yuridik texnikumlarga tabaqalashtirilgan to'lov-kontrakt asosida qo'shimcha qabul tartibining joriy etilishi sohadagi eng katta yutuqlardan biri bo'ldi.

«O'zbekiston Respublikasida yuridik ta'lim va fanni tubdan takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi Farmon bilan Adliya vazirligi yuridik texnikumlari qayta tashkil etilishi, professional yuridik ta'lim faoliyatini yangi bosqichga ko'tardi.

Mazkur qarorga ko'ra, 2021-2022 o'quv yilidan boshlab yuridik texnikumlarga hujjatlarni qabul qilish DXMlari, Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali yoki uzbmb.uz rasmiy veb-sayti orqali amalga oshirilishi boshlandi. Bu esa abituriyenlarga ortiqcha vaqti va harajatlarini tejash imkoniyatini berdi.

Kunduzgi, sirtqi, masofaviy va kechki ta'lim shakllari bo'yicha ta'lim olish imkoniyati yaratildi. Texnikumlarga o'quv-metodik jihatdan ko'mak berish TDYU tomonidan amalga oshirilib, o'qitish kredit-modul tizimi bo'yicha olib borilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 22-noyabrdagi Qarori²⁸ hamda 2022-yil 11-yanvardagi 17-sonli qaroriga²⁹ asosan yuridik texnikumlarni muvaffaqiyatli tamomlab, tegishli yo'llanmalarni qo'lga kiritganlar nafaqat TDYUga balki Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti, SamDU, NamDU, BuxDU, TerDU hamda QarDUning «Yurisprudensiya» yo'nalishiga test sinovlarisiz, suhbat asosida o'qishga qabul qilinmoqda.

Texnikum bitiruvchlari o'qishni tamomlaganlaridan so'ng o'rta maxsus yuridik ma'lumotga ega bo'lishadi hamda notarius yordamchisi, FHDY bo'limi inspektori, DXM mutaxassislari, sudya yordamchisi va davlat ijrochisi kabi mutaxassislikda ishlashlari mumkin.

Qolaversa, TDYU huzuridagi akademik litseyni tamomlagan o'zlashtirish ko'rsatkichlarining 56 va undan yuqori foiz natijalariga ega bitiruvchilar hamda Respublika OTM da «Yurisprudensiya» ta'lim yo'nalishi bo'yicha test sinovlarida ishtirok etib, unda to'plash mumkin bo'lgan umumiy ballning 60 va undan yuqori foiz to'plab, o'qishga tavsiya etilmagan abituriyentlar yuridik texnikumlarga kirish imtihonlarisiz, to'lov-kontrakt asosida qabul parametrlaridan tashqari qabul qilinishi yo'lga qo'yildi.

²⁸ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 22-noyabrdagi «O'zbekiston Respublikasi adliya vazirligi tizimidagi ta'lim muassasalari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi 705-sonli Qarori.

²⁹ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 11-yanvardagi «Texnikumlarni muvaffaqiyatli tamomlagan bitiruvchilarni oliy ta'lim muassasalarining bakalavriat ta'lim yo'nalishlariga suhbat asosida o'qishga qabul qilish tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida»gi 17-sonli qarori.

«Yuridik texnikumlariga o‘qishga qabul qilish tartibi to‘g‘risida»gi Nizomga ko‘ra Adliya vazirligi tomonidan tasdiqlanadigan to‘lov-kontrakt asosida qabul parametrlariga muvofiq kirish sinovlari natijalariga ko‘ra to‘plangan ballarning reyting tizimi bo‘yicha amalga oshirilishi boshlandi.

Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 10-iyundagi 359-son qaroriga³⁰ muvofiq, shuningdek, Adliya vazirligi tizimidagi ta‘lim muassasalarining o‘quv jarayonini xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish hamda yuridik texnikumlarning reytingini yuritish mexanizmini joriy etish orqali ularda ta‘lim sifatini yanada oshirish maqsadida hukumatning «O‘zbekiston Respublikasi adliya vazirligi tizimidagi ta‘lim muassasalari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi qarorning qabul qilinishi yuridik ta‘limda katta o‘zgarishlarning boshlanishiga huquqiy asos bo‘ldi.

Yuridik texnikumlari bitiruvchilariga «Yurisprudensiya mutaxassisligi bo‘yicha yuridik kadrlarni tayyorlashni amalga oshiruvchi davlat OTMlari bakalavriatiga o‘qishga kirish uchun yo‘llanmalar berish yuzasidan tanlov o‘tkazish tartibi to‘g‘risida»gi Nizomni tasdiqlash haqida adliya vazirining 2022-yil 3-iyundagi 14-mh-sonli buyrug‘i ham qabul qilindi.

Qarorda Adliya vazirligi yuridik texnikumlari bitiruvchilarini «Yurisprudensiya» mutaxassisligi bo‘yicha yuridik kadrlarni tayyorlashni amalga oshiruvchi OTMlari bakalavriatiga o‘qishga qabul qilish tartibi to‘g‘risidagi Nizom chiqarilib unga asosan, hududiy adliya organlari tomonidan yuridik texnikumlar bitiruvchilariga yo‘llanmalar berish, yo‘llanma berilgan bitiruvchilar hujjatlarini OTMga qabul qilish, yakka tartibdagi suhbatni o‘tkazish, OTMga qabul qilishni rasmiylashtirish, o‘qish uchun to‘lovni amalga oshirish, taqsimotga muvofiq OTM bitiruvchilarining uzluksiz ishlab berishini tashkil etish tartiblari belgilab berildi.

Yuridik texnikumlarning o‘zaro yillik reytingini aniqlashda o‘qituvchilarning nafaqat pedagogik, balki ilmiy faoliyat bilan shug‘ullanishga undaydi. Texnikumda chet tilini nafaqat o‘quvchilar balki o‘qituvchi-xodimlarning ham chuqur o‘rganib belgilangan sertifikatga ega bo‘lish ishtiyoqini oshiradi. Qolaversa, mazkur qaror o‘quvchilarning xalqaro, Respublika miqiyosidagi olimpiada, tanlovlarida faol ishtirok etishlarni rag‘batlantiradi.

Indiana shtati Notr Dam universitetida huquq bo‘yicha bir necha yil oldinroq tahsil olgan M.Nizaymatovning fikricha «Zamonaviy huquqshunosga faqatgina o‘zbek va rus tillarini bilishning o‘zi yetarli emas, albatta. Bugungi kunda huquqshunoslikka tegishli eng sara adabiyot ingliz tilida yozilmoqda. Dunyoning

³⁰ O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 10-iyundagi «O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tizimidagi ta‘lim muassasalarida kredit-modul tizimini joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi 359-sonli qarori.

ko'zga ko'ringan huquqshunos olimlarning aksariyati o'z kitob va maqolalarini ingliz tilida yozib ommaga taqdim qilishga intiladi. Bunday adabiyotdan foydalanish uchun yoki ularni tarjima qilinishni kutish yoki bo'lmasa bevosita ingliz tilida o'qish kerak. Albatta, yuridik adabiyot qaysi tilda yozilgan bo'lsa shu tilda o'qishning afzalliklari cheksiz. Ingliz tilida chop etilayotgan yuridik jurnallarning soni va turlari haqida tasavvurga ega bo'lish uchun ushbu internetda ularni doimiy ravishda o'rganib, kuzatib borish kerak»³¹.

Davlatimiz rahbari Sh.Mirziyoyevning farmoni bilan tasdiqlangan «Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish Konsepsiyasi»³² ijrosi yuzasidan, yoshlarga o'z huquqlarini himoya qilishning amaliy mexanizmlarini o'rgatishga qaratilgan «Street law» guruhi tashkil etilgan edi. Ushbu o'tgan vaqtda aynan yuridik universitet hamda yuridik texnikumlarning faol talaba-o'quvchilari ushbu guruhlariga jalb etilmoqda. Yuridik universiteti va texnikum yoshlaridan tashkil topgan «Street law» hamda «Adolat qanotlari» volontyorlik guruhi a'zolari aholining ayniqsa maktab o'quvchilarining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirishga doir targ'ibot ishlarini olib bormoqda.

Yuridik texnikumlarning eng asosiy vazifasi TDYUga talaba yetkazib berish emas, balki hududlardagi tashkilot, korxona va muassasalarda o'rta maxsus ma'lumotli huquqshunos kadrlar bilan ta'minlanlash hisoblanadi. Shuning uchun texnikum bitiruvchi kurs o'quvchilarining aksariyat qismi notarius yordamchisi, FHDY bo'limi inspektori, DXM mutaxassisi, davlat ijrochisi, arxivator kabi mutaxassisliklarda ishlashni asosiy maqsad sifatida qarashmoqda.

Qolaversa, mazkur qaror yuridik texnikum bitiruvchilari uchun OTM «Yurisprudensiya» yo'nalishining 2-kursiga tavsiya etilishlari uchun aniq tartib-qoidalarini belgilab berdi.

2023/2024 o'quv yilida 199 nafar yuridik texnikum bitiruvchilari OTMlariga suhbat asosida talabalikka qabul qilindi³³. Yuridik texnikumlarda «Eng yaxshi o'qituvchi», «Eng iqtidorli o'quvchi», «Fuqarolik, iqtisodiy, ma'muriy va jinoyat ishlari bo'yicha namunaviy sud protsessi», «Huquqiy fanlar olimpiadasi» va «Idrok» intellektual o'yinlari har yili tashkil etildi.

Yuridik texnikum bitiruvchisiga chet tilini bilish majburiyatining qo'yilishi albatta bejiz emas. Zero buyuk jadidimiz Mahmudxo'ja Behbudiy o'z vaqtida **«Biz uchun ikki emas, to'rt tilni bilish zarur»**, deb bong urgan edi. Behbudiy

³¹<https://blogs.voanews.com/uzbek/talabalar-shaharchasi/2011/08/07/ozbekistonda-yuridik-talim-muammolar-va-ularning-yechimi/>

³² O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2019-yil 9-yanvardagi PF-5618-sonli farmoni bilan tasdiqlangan «Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish Konsepsiyasi».

³³ chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpglclefimdskaj/https://back.minjust.uz/media/document/d432166a-8ae4-4744-ad4a-36e530445037/vazirlik_hisoboti-2023y.pdf

bobomizning ushbu da'vati hozir ham g'oyat dolzarb bo'lib turibdi. Hozirgi kunda farzandlarimizning chet tillarini aniq hamda ijtimoiy fanlarni o'rganishga bo'lgan qiziqishlari ortib bormoqda. Xalqimiz tomirida buyuk ajdodlarimiz qoni oqayotganligini his etish, dunyo ilm-fani rivojiga muhim hissa qo'shgan ajdodlarimizga munosib voris ekanligini anglagan holda mamlakatimizda ilm-fan taraqqiyotiga o'z hissamizni qo'shish, yoshlarimizning bilimli va yetuk shaxs sifatida tarbiyalashga e'tibor qaratish davr talabiga aylandi.

O'zbekistonda yuridik ta'lim va fan haqida so'z borar ekan, pedagog kadrlarning kasbiy bilimlari, ko'nikmalari va mahoratlarini uzluksiz yangilab borish mexanizmlarini joriy etish hamda zamonaviy talablarga muvofiq ta'lim sifatini ta'minlash uchun zarur darajadagi kasbiy tayyorgarlikni o'stirishga qaratilgan o'rta maxsus, kasb-hunar va OTM da huquqiy fanlardan dars beruvchi pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish kurslarini tashkil etish maqsadida yuridik kadrlar malakasini oshirish markazi ish boshladi.

TDYU huzuridagi yuridik kadrlarni xalqaro standartlar bo'yicha professional o'qitish markazi Prezident Sh.Mirziyoyevning «O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi faoliyatini yanada takomillashtirishga doir tashkiliy chora-tadbirlar to'g'risida»gi qaroriga³⁴ asosan TDYU huzuridagi Pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish tarmoq markazi negizida tashkil etilgan.

1997-2021-yillarda markazda 34 mingdan ortiq tinglovchilar malakasi oshirildi. Adliya vazirligi bilan kelishilgan holda Respublikamizning barcha viloyatlaridan kelgan 246 nafar huquqiy sohani yorituvchi OAV vakillari qayta o'qitildi. Markaz tomonidan professional mediatorlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish oshirish uchun bir oylik maxsus kurslarida 775 nafar bitiruvchilar mediatorlik sertifikatlariga ega bo'lishdi³⁵.

Ushbu markazda masofaviy o'qitish platformasining ishga tushirilishi, Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 8-sentyabrdagi 544-sonli qarori asosida Qoraqalpog'iston Respublikasi va viloyatlarda markaz filiallarining tashkil etilishi, Respublikada

birinchi marotaba professional mediatorlar tayyorlash kursining tashkil etilishi, qisqa vaqtda 70 nafar talabgorlarning professional mediatorlar tayyorlash kurslarini tamomlashi hamda «Yurist axborotnomasi-Vestnik yurista-Lawyer herald» ilmiy-amaliy elektron jurnali faoliyatining yo'lga qo'yilishi markaz faoliyatining maqtovg'a loyiq tomonlaridan biridir.

³⁴ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2018-yil 13-apreldagi «O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi faoliyatini yanada takomillashtirishga doir tashkiliy chora-tadbirlar to'g'risida»gi PQ-3666-sonli qarori.

³⁵ Adliya: Shonli 30-yil. Toshkent, «Adolat» milliy huquqiy axborot markazi, 2022-yil, 91-bet.

2020-yilning yanvaridan ilk marotaba masofaviy ta'lim platformasi orqali malaka oshirish kurslari yo'lga qo'yildi. 2020-yil 27-fevralda Markazda OAKning 25-sonli qarori bilan 12.00.10-Xalqaro huquq ixtisosligi bo'yicha falsafa doktori va fan doktori ilmiy darajalarini beruvchi Ilmiy kengash tashkil etildi. Kengash qoshida ilmiy seminar hamda malakaviy imtihonlar qabul qilish komissiyasi faoliyati yo'lga qo'yildi.

Malaka oshirish kursi bitiruvchilariga qulaylik yaratish maqsadida «Elektron sertifikatlar repozitoriyasi» tizimi va dasturiy ta'minoti hamda onlayn shartnoma tuzish tizimi ishga tushirildi. Ta'kidlash kerakki, markazda masofaviy ta'limning joriy etilishi bilan 2020-2021 o'quv yili davomida 11 mlr. so'mga yaqin davlat mablag'lari tejab qolishga erishildi.

2018-yil 13-aprelda TDYUning Huquqiy tadqiqotlar markazi negizida davlat byudjetidan moliyalashtiriladigan, boshqaruv xodimlarining cheklangan umumiy soni 25 nafar bo'lgan Adliya vazirligi huzuridagi huquqiy siyosat tadqiqot instituti tashkil etildi.

Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 11-iyundagi qaroriga muvofiq Huquqiy siyosat tadqiqot instituti yagona davlat huquqiy siyosatini amalga oshirish, qonuniylikni mustahkamlash, adliya organlari faoliyatini takomillashtirish sohasida Respublikaning yetakchi davlat ilmiy-tadqiqot ekspert muassasi etib belgilandi.

Qisqa muddatda mazkur institut faoliyatining samaradorligi tezda ko'zga tashlandi. Xususan, tadqiqot instituti tomonidan yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasining fuqarolik kodeksi takomillashtirildi. 6 ta qonun hujjati loyihasi ishlab chiqilib, 50 dan ortiq qonunchilikni takomillashtirish yuzasidan takliflar kiritilgan.

Huquqiy siyosat tadqiqot institutining asosiy vazifalari sifatida qonunchilikni va uning tarmoqlarini rivojlantirish sohasida ilmiy-amaliy tadqiqotlar o'tkazish hamda ilmiy konsepsiyalar ishlab chiqish hamda davlat boshqaruvi samaradorligini oshirishning huquqiy muammolarini o'rganish, ijtimoiy-iqtisodiy sohadagi munosabatlarni huquqiy tartibga solishning rivojlanish yo'nalishlarini aniqlash belgilandi. Mazkur TDYU, 14 ta yuridik texnikumlar yuridik xizmat sohasini ham fundamental va amaliy tadqiqotlar rejasiga kiritva va bu soha uchun yetuk ilmiy xodimlar tayyorlashga e'tiborni kuchaytirsam maqsadga muvofiq bo'lar edi³⁶.

Xalqaro miqiyosda O'zbekiston Respublikasi manfaatlarini munosib ifoda etadigan yuridik kadrlarni xalqaro standartlar bo'yicha tayyorlash, oliy ma'lumotga ega bo'lgan shaxslarni yuridik mutaxassislikka qayta tayyorlash

³⁶ Отахонов Ф. Юридик хизматнинг назарий-хуқуқий муаммолари. Монография / Масъул муҳаррир Ж.Ў.Тошқулов-Т.: 2019.-289 б.

kurslarini tashkil etish orqali yuridik ta'lim olishga keng imkoniyat yaratish hamda o'rta maxsus, kasb-hunar va OTM da huquqiy fanlardan dars beruvchi pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish Markazning asosiy maqsadi hisoblanadi.

2023-yilda 11014 nafar tinglovchilarning malakasi oshirilgan. Xususan, 222 ta o'quv kursi, 122 ta o'quv kursi dasturlari ishlab chiqildi. 77 ta o'quv seminarlar va 69 ta xalqaro treninglar o'tkazilib, 121 nafar notarius xorijda malakasini oshirgan va 8 ta amaliy qo'llanma va huquqiy yordam platformalari ishlab chiqilgan³⁷.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2024-yil 16-oktabrdagi «Kasbiy ta'limda malakali kadrlar tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish va xalqaro ta'lim dasturlarini joriy qilish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-158-sonli farmoniga ko'ra, Respublikadagi mavjud yuridik texnikumlar Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi tizimiga o'tkazildi. Lekin TDYU mazkur texnikumlarga o'quv jarayonini tashkil etishda ilmiy, amaliy yordam ko'rsatuvchi muassasa sifatida qoldirildi.

Prezident Sh.Mirziyoyevning 2024-yil 24-maydagi PF-80-sonli farmonining³⁸ qabul qilinishi, vazirlik faoliyatini, xususan yuridik ta'limni yanada rivojlantirishga xizmat qiluvchi tarixiy hujjatlardan biri bo'ldi.

Farmonga ko'ra vazirlikning yangi tashkiliy tuzilmasida yuridik kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, TDYU, yuridik texnikumlar va 3 ta akademik litseylar kirishi ham belgilangandi. Qolaversa, 2024/2025 o'quv yilidan boshlab «Maktab-litsey-texnikum-universitet» yuridik ta'lim uzluksiz tizimini eksperiment tariqasida Namangan va Samarqand viloyatlarida joriy etildi.

Shuningdek, 2024-yilda Namangan va Samarqand viloyat yuridik texnikumlari tugatilib, uning negizida TDYU qoshidagi Namangan va Samarqand viloyat akademik litseylari ham tashkil etildi.

Qolaversa, Farmon loyihasi bilan Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi tegishli vazirlik va idoralar bilan kelishgan holda davlat ta'lim talablariga muvofiq, huquq sinflari uchun o'quv rejalari va o'quv dasturlarini ishlab chiqishi boshlandi.

Maktab-internatning huquq sinfini bitirgan iqtidorli o'quvchilari (o'qish davri yakuniga ko'ra umumiy o'zlashtirish ko'rsatkichlari 86 % va undan yuqori

³⁷ https://back.minjust.uz/media/document/d432166a-8ae4-4744-ad4a-36e530445037/vazirlik_hisoboti-2023y.pdf

³⁸ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2024-yil 24-maydagi «Ma'muriy islohotlar doirasida Adliya vazirligi va idoralarining mas'uliyatini yanada oshirish hamda ixcham boshqaruv tizimini shakllantirish to'g'risida»gi PF-80-sonli farmoni.

bo'lgan) yuridik ta'limning uzluksizligi tizimi asosida test sinovlarisiz yuridik texnikumlarga (to'lov-kontrakt asosida) o'qishga qabul qilinishi, akademik litsey esa Namangan viloyat yuridik texnikumining huquq va majburiyatlari bo'yicha huquqiy vorisi hisoblanishi belgilab qo'yildi.

Xulosa o'rniida shuni aytish mumkinki, birinchidan, huquqshunoslarimizning mantiqiy fikrlanishini yanada oshirish hamda yuridik ta'limni yangi bosqichga chiqarishda ta'lim muassasalarimizda noan'anaviy usullaridan ko'proq foydalanish kerak.

Masalan AQSh huquq ta'limida professor «Sokrat usuli»³⁹ deb ataladigan dars berish usulidan ko'p foydalanadi. Ushbu usulga ko'ra, professor darsda ma'ruza o'qish o'rniga talabalarga mavzu bo'yicha savollar berish yordamida jonli bahs yuritishga jalb qiladi. Albatta, bunday dars berish uslubidan samarali foydalanish uchun talabalar yangi o'tiladigan ma'ruzaga tegishli materiallarni oldindan o'qib, tahlil qilib chiqqan bo'lishi kerak. Buning uchun professor talabalarga oldindan o'qishlari kerak bo'lgan mavzu, tegishli adabiyot va ulardagi betlar va boshqa qo'shimcha materiallarni beradi. Professor-o'qituvchilarning dars davomida savollari ham shu o'quv materiallariga tayanadi.

Umuman huquqiy ta'limni kuzatsak, AQSh huquq ta'limi mantiq asoslariga tayanadi. Masalan, AQSh dagi abituriyentlar universitet huquq bo'limiga kirish uchun LSAT (Law school admission test) deb nomlanadigan test topshirishlari kerak bo'ladi. Ushbu test taxminan 100 ta savoldan iborat bo'lib, odatda 2 soatga davom etadi. Savollarning deyarli barchasi abituriyentning mantiq asoslari bo'yicha bilmini sinaydi. Mantiq asoslariga tayanish huquq bo'limiga o'qishga kirgandan keyin ham davom etadi.

Afsuski, O'zbekistoda huquqshunos talabalarga mantiq asoslaridan dars berish yo'lga qo'yildiyu, bu fan sekin-asta o'quv dasturidan olib tashlandi. Shuning uchun talabaning o'zi bu ilmni egallash uchun mantiq asoslari bo'yicha OTMlarda o'quv kursini tiklash kerak. Shu bilan birga, mantiqiy xulosa chiqarishdagi xatolarni (fallacy) o'rganishlari kerak.

Ikkinchidan, TDYU magistraturasiga Bilim va malakalarni baholash agentligi tomonidan o'tkaziladigan test sinovlari asosida qabul qilinishi, bazaviy yuridik ma'lumotga ega bo'lgan shaxslar uchun ishlab chiqarishdan ajralmagan

³⁹ Muntazam o'qitishning ilk turi qadimgi yunon faylasufi Sukrot (eramizdan avvalgi 469-399 er. avv.-yillar) va uning o'quvchilari tomonidan keng qo'llagan yordamchi savollarga javob topish metodi hisoblanadi. Bu metod suqrotcha suhbat metodi nomini olgan. O'qituvchi (faylasuf) o'quvchida qiziqish, bilishga intilishni uyg'otadigan savoldan foydalanadi, mulohaza yuritish asosida o'quvchini voqeahodisalarning mohiyatini idrok etishga undaydi. O'qituvchining mulohazasi ko'pincha ritorik savollarni muhokama qilish bilan to'ldirilib turiladi. Suqrotcha suhbatlar bir yoki bir necha o'quvchilar ishtirokida tashkil etiladi.

holda masofaviy, sirtqi va kechki o'qitish dasturlarini joriy etilishi Respublika Prezidentining farmoni ko'pgina yoshlarimiz uchun imkoniyatlar eshigini ochib berdi.

Ammo bo'lajak huquqshunoslarimiz yoki ayni vaqtda tahsil olayotgan kadrlarimiz huquqiy bilimni yodlashga harakat qilishadi. Xorijiy universitetlarda esa, kodeks va qonun moddalarini yod bilishga uncha ahamiyat berilmaydi. Yod olishdan ko'ra tushunish, tahlil va to'g'ri tatbiq qilish zarurroq hisoblanadi. Huquqshunosning qobiliyati va mahorati u kodeks moddalarining nechtasini yod olganligi bilan emas, balki ularning qaysi huquqiy munosabatlarni tartibga solishini bilishi, tegishli huquqiy me'yorlarni sinchkovlik bilan tahlil qilishi va amalda qo'llay olishi bilan baholanadi.

Shuning uchun O'zbekistondagi huquqshunos talabalar uchun kodeks va qonunlarga yozilgan sharhlarni o'qish alohida ahamiyat kasb etadi. Huquqiy normalarni tahlil qilish qobiliyatini rivojlantirishda huquqiy masalalarni o'qish ham muhim ahamiyatga ega. Bunday qo'llanmalarda muallif huquqiy masala keltirish bilan birga, uni qanday hal qilish kerakligi haqida ham o'z fikr-mulohazalarini bildirib o'tadi. Bo'lg'usi huquqshunoslarimizni tayyorlashda ta'lim muassasalarimizda aynan shu jabhaga e'tibor berishlari, ularning amaliy ko'nikmalarini juda oshiradi.

Uchinchidan, so'nggi 20 yillikni tahlil qiladigan bo'lsak, oliy yuridik ma'lumotga ega bitiruvchilarining katta qismi asosan huquq-tartibot organlarida faoliyat yuritishni maqsad qilib olgan. Bu esa sud tizimida, oliy va professional yuridik ta'lim tizimida, NNTlar faoliyatida va yuridik tashkilotlarda huquqshunos kadrlarning sezilarli ravishda yetishmasligini keltirib chiqardi. Birgina misol, hozirda O'zbekistonda 5000 dan ortiq advokatlar orasida faqatgina 100 dan ortig'i 30 yoshgacha bo'lgan yoshlardir.

Shaxs huquqi va erkinliklarining kafolatlarini mustahkamlashning muhim sharti-fuqarolar huquqlarini sud yo'li bilan muhofaza etishni kengaytirishdir. Ammo tahlillar shuni ko'rsatdiki, 2020-yilda O'zbekistonda 8250 nafar fuqaroga 1 ta advokat to'g'ri kelgan. Bu ko'rsatkich AQSHda 256 nafar, Italiyada 260 nafar qo'shni Qozog'istonda 4000 nafar fuqaroga to'g'ri kelgan⁴⁰.

Odatda advokatlar bir vaqtning o'zida ta'limda o'qituvchilik va yuridik tashkilotda huquqshunoslik kasbini ham amalga oshirib keladi. OTM da va yuridik texnikumlarda esa oliy ma'lumotli huquqshunoslarning yetishmasligi o'rta bo'g'inda bulg'usi mutaxassislarni tayyorlash imkoniyatini kamaytirmoqda.

⁴⁰<https://m.kun.uz/uz/news/2020/01/31/yuridik-xizmat-korsatishda-raqamli-texnologiyalar-joriy-qilinadi-tdyuu-rektori>

Shuning uchun, yuridik texnikumlarda uzluksiz kamida 3 yil faoliyat yuritgan o'qituvchilarining TDYU magistraturasiga imtihonsiz qabul qilinishlari va ularning kelajakda kamida 3 yil u yerda dars berish majburiyatini olishi, o'rta-maxsus yuridik muassasasida kadrlar yetishmasligini oldini olishga qaratilgan aqlli innovatsion yechim sifatida qaralmoqda.

To'rtinchidan, barcha yuridik ta'lim muassasalarining kredit-modul tizimiga o'tishi ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan innovatsiyalardan biridir. Kredit-modul tizimi o'qituvchining ma'lumot tarqatishning yagona manbasi va dars jarayonidagi gegemonlik rolini o'quvchi-talabaga olib beradi. Talaba o'z ustida ko'proq ishlashga va mustaqil ta'lim olishga majbur bo'lishi raqobatbardosh, erkin fikrli kadrlarni yetishtirib chiqarishga xizmat qiladi.

Ta'lim muassasalarida huquqshunosning nutqi ravon bo'lishi mumkin, ammo huquqiy uslubda mahoratli yoza olish alohida qobiliyat hisoblanadi. Huquqshunos ishining eng asosiy qismi huquqiy yozishmalar orqali amalga oshiriladi. AQSh da huquqiy yozuv uslubini va qobiliyatini rivojlantirish uchun barcha talabalar «Legal writing» deb nomlanadigan dars o'tadilar. Bu darsni o'zbek tiliga «rasmiy uslub» yoki «huquqiy yozuv uslubi» deb tarjima qilsa bo'ladi. Ushbu dars huquqshunoslik bo'yicha tahsil olayotgan talabalarning birinchi o'quv yilida majburiy fanlar qatorida o'tiladi. Afsuski, O'zbekistonda hozirgi kunga qadar yuridik ta'limda yozuv uslubi ayrim qoidalariga oid faqatgina yuridik texnika kursi o'tilmoqda. Ushbu kurs akadem soatlari hamda mashg'ulotlarini yanada oshirish maqsadga muvofiq bo'lardi.

Beshinchidan, so'nggi yillarda yuridik ilmiy tadqiqot bilan faqatgina OTM professor-o'qituvchilari va ayrim vaqtlarda TIV xodimlari hamda advokatlar shug'ullanishi aniq bo'lib ulgurdi. Yuridik sohadagi bo'lg'usi ilmiy ishni va ilmiy grantlarni xorijiy hamkorlar bilan birgalikda yuridik kadrlarni tayyorlash bo'yicha qo'shma ta'lim dasturlarini kengroq amalga oshirish, o'quv-ta'lim jarayoniga xorijiy olimlar va mutaxassislarni faol jalb qilish farmonda alohida ko'rsatib o'tilgan. Bu esa nafaqat milliy qonunchiligimiz balki, xalqaro huquqiy normalarning ham tizimli tahlil etilishiga turtki beradi.

Oltinchidan, yuqori darajali huquqshunos bo'lib yetishish uchun talaba albatta o'zbek tiliga qo'shimcha ravishda kamida bitta chet tilini mukammal bilishi kerak. Nazarimda, chet tillardan eng avval rus tilini o'rganish lozim. Davlatimiz mustaqillikka erishganiga 30 yildan ortiq vaqt o'tgan bo'lsa ham huquqshunoslik sohasida o'zbek tilida yozilgan kitob va maqolalar soni hali-hamon juda kam. Shu sababli, tabiiy ravishda, mustaqillikdan avval yozilgan yuridik adabiyotga murojaat

qilishga ehtiyoj tugʻiladi. Bunday adabiyot asosan sovet davrida yozilgani uchun, ularning aksariyati rus tilida.

Shuning uchun, agar talaba mustaqillikdan oldin yozilgan yuridik adabiyotdan foydalanmoqchi boʻlsa (bu esa, sovet davrini ham hisobga olganda, qariyb 130-150 yillik davr), rus tilida yozilgan yuridik adabiyotga murojaat qilishi talab etiladi. Hattoki 2000-yillargacha huquqqa oid ilmiy ishlar hamda yozishmalarning aksar qismi rus tilida bajarildi.

Boʻlajak huquqshunoslar uchun ingliz, rus, nemis yoki fransuz tilini bilishning yana bir asosiy ustunligi shundaki, u talabaga chet elda magistratura yoki doktorantura darajalarida taʼlim olish uchun imkoniyat yaratadi. Oʻzlashtirgan biror bir chet tili bilan nafaqat dunyodagi rivojlangan davlatlarning ilgʻor universitetlarida taʼlim olish imkoniyatini oshiradi.

Yettinchidan, taʼkidlash kerakki, Prezidentimizning «Oʻzbekiston Respublikasida yuridik taʼlim va fanni tubdan takomillashtirish boʻyicha qoʻshimcha chora-tadbirlar toʻgʻrisida»gi farmoni hamda Vazirlar Mahkamasining «Oʻzbekiston Respublikasi adliya vazirligi tizimidagi taʼlim muassasalari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida»gi Qarori yuridik sohani isloh qilishning yangi davrini boshlab berishga zamin yaratdi.

Xulosa qilib aytganda, mazkur hujjatlar zamirida kelajakda jahon hamjamiyatida mustahkam oʻrin egallaydigan, fuqarolik jamiyatimiz rivojlanishini yangi bosqichga koʻtaradigan yuridik kadrlar yetishib chiqadi desak adashmagan boʻlamiz.

Adabiyotlar roʻyxati:

- 1.Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2019-yil 8-oktyabrdagi «Oʻzbekiston Respublikasi oliy taʼlim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash toʻgʻrisida»gi farmoni.
- 2.Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2019-yil 9-yanvardagi PF-5618-sonli farmoni bilan tasdiqlangan «Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish Konsepsiyasi».
- 3.Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2020-yil 29-apreldagi «Oʻzbekiston Respublikasida yuridik taʼlim va fanni tubdan takomillashtirish boʻyicha qoʻshimcha chora-tadbirlar toʻgʻrisida»gi PF-5987 sonli farmoni.
- 4.<https://tsul.uz/uz/about-university>
- 5.<https://m.kun.uz/uz/news/2020/01/31/yuridik-xizmat-korsatishda-raqamli-texnologiyalar-joriy-qilinadi-tdyuu-rektori>

6.Отахонов Ф. Юридик хизматнинг назарий-ҳуқуқий муаммолари. Монография / Масъул муҳаррир Ж.Ў.Тошқулов-Т.: 2019.-289 б.

РАЗВИТИЕ РЕЧЕВЫХ НАВЫКОВ СТУДЕНТОВ С ПОМОЩЬЮ ЦИФРОВЫХ ФОРМ ОБУЧЕНИЯ

Абдуллаева Камола Абдурашидовна
преподаватель кафедры иностранных языков
межфакультетского уровня университета Альфраганус
+998 97 749 52 55, @misscamelia99
Узбекистан, Ташкент

Аннотация: в статье рассмотрены вопросы планирования учебных занятий по английскому языку в неязыковых вузах, где важным компонентом является развитие речи будущих специалистов. Так же, в статье раскрываются цифровые формы обучения, а именно: чат занятия, вебинары, телеконференции, способствующие развитию речевых навыков студентов.

Ключевые понятия: обучение, речевые навыки, организация, английский язык, методика, электронные ресурсы

RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH ORQALI TALABALARNING NUTQIY KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH

Annotatsiya: maqolada nofilologik universitetlarda ingliz tili darslarini samarali rejalashtirish masalalari ko'rib chiqilgan bo'lib, bunda bo'lajak mutaxassislarining nutqini rivojlantirish muhim masala hisoblanadi. Maqolada, shuningdek, o'quvchilarning nutq qobiliyatlarini rivojlantirishda video chat, vebinar va telekonferensiyalar kabi raqamli texnologiyalarning ahamiyati yoritib berilgan.

Tayanch tushunchalar: o'rganish, nutqiy ko'nikmalar, tashkilotchilik, ingliz tili, metodologiya, elektron resurslar

DEVELOPMENT OF STUDENTS' SPEECH SKILLS USING DIGITAL FORMS OF LEARNING

Abstract: the article considers the issues of planning English language classes in non-linguistic universities, where an important component is the development of speech of future specialists. The article also reveals digital forms of training, namely: chat

classes, webinars, teleconferences, contributing to the development of students' speech skills.

Key words: learning, speaking skills, organization, English language, methodology, electronic resources

Новые модели формирования речевых способностей студентов, систематизации их знаний и умений для профессионального общения на межнациональном языке внедряются в учебный процесс развитых стран мира – Великобритании, США, Германии, Южной Кореи, где уделяется особое внимание технологичности, воспроизводимости и гарантируемому результату обучения. Это предоставляет будущим специалистам широкий доступ к изучению достижений мировой цивилизации, развития международного сотрудничества и общения. В связи с этим методика преподавания английского языка создает возможность, с одной стороны, удовлетворить развитие языковых, коммуникативных и лингвистических (культурно-лингвистических) компетенций обучающихся, а с другой стороны, помогает повысить их мотивацию к обучению.

Передовые технологии обучения языкам в практике применяются различными средствами и создают возможность обучающимся развивать свои индивидуальные способности, «строить и проектировать учебную деятельность, самостоятельно принимать решения об использовании различных аспектов языка и управлять педагогическими процессами» [1;с.88] в своей жизни, независимо от того, в какой ситуационной деятельности они будут участвовать[3;с.67]. Из этого следует, что педагогические методы при обучении английскому языку на 1-м курсе, ориентированы на достижение конкретных образовательных целей и базируются на трехкомпонентной теоретической основе: языковой, психологической и дидактической. На наш взгляд, при изучении английского языка оптимальные методы и средства индивидуального и группового соотношения в обучении активизируют обучающихся в их познавательной и практической деятельности на изучаемом языке, что обеспечивает им возможность осуществления разнообразной учебной деятельности. «Творческие задачи, применяющиеся в совершении речевых действий в ситуациях, максимально приближенных к реальному общению создают возможность проектировать практику воспроизведения...» [2, 23-в]. Исходя из этого, следует полагать, что для оценивания динамики методических условий, нужно учитывать следующее:

-оснащенность материально-технической базы; применение ИКТ в образовательном процессе;

-подбор педагогических методов, приемов, технологий, высокий научно-педагогический потенциал кадров;

- выдержка дидактических, педагогических, санитарно-гигиенических условий;

- правильный подбор методических приемов, подходов к образовательному процессу: деятельностный, компетентностный, когнитивный, личностно-ориентированный, мотивационный и др.

В педагогике условия чаще всего понимаются как факторы и обстоятельства, т.е., совокупность мер, от которых зависит эффективность функционирования педагогической системы.

Потребность в цифровой компетентности студентов 1-го курса выбирать оптимальный вариант перевода часто осознанно формируется с помощью этого двуязычного типа обучения иностранному языку», в которых предметом обучения является перестройка речевых механизмов человека и формирование «спонтанного механизма переключения с одного языка на другой» [4, с. 123]. Это означает, что студенты при изучении и сравнении двух языков добавляют к процессу обучения поисковую деятельность.

Формирование теоретических и практических навыков достигается в процессе систематического изучения материалов и прослушивания и повторения за диктором упражнений на аудио и видеоносителях (при наличии). Уместно здесь привести некоторые формы и методы дистанционного обучения английскому языку:

Чат-занятия — учебные занятия, осуществляемые с использованием чат-технологий. Чат-занятия проводятся синхронно, то есть все участники имеют одновременный доступ к чату. В рамках многих дистанционных учебных заведений действует чат-школа, в которой с помощью чат-кабинетов организуется деятельность дистанционных педагогов и студентов.

Телеприсутствие. Существует много различных способов дистанционного обучения. Например, дистанционное присутствие с помощью робота R.Bot 100. В наше время ведутся эксперименты по такому виду дистанционного обучения. Этот вид обучения успешен при инклюзивном образовании.

Студенты, имеющие инвалидность, находясь дома за компьютером, слышит, видит, разговаривает при помощи робота. Учитель задаёт ему вопросы, он отвечает. При этом и учитель видит ученика, потому что на роботе находится монитор. При этом у студента создаётся почти полное впечатление, что он находится в аудитории,

вместе со своими сверстниками на занятии. На переменах он может также общаться со своими однокурсниками.

Веб-занятия — дистанционные занятия, конференции, семинары, деловые игры, лабораторные работы, практикумы и другие формы учебных занятий, проводимых с помощью средств телекоммуникаций и других возможностей Интернета. Для веб-занятий используются специализированные образовательные веб-форумы — форма работы пользователей по определённой теме или проблеме с помощью записей, оставляемых на одном из сайтов с установленной на нём соответствующей программой. От чат-занятий веб-форумы отличаются возможностью более длительной (многодневной) работы и асинхронным характером взаимодействия обучаемых и педагогов.

Телеконференция — проводится, как правило, на основе списков рассылки с использованием электронной почты. Для учебных телеконференций характерно достижение образовательных задач. Также существуют формы дистанционного обучения, при котором учебные материалы высылаются почтой в регионы.

Помимо вышеуказанных форм дистанционного обучения английскому языку педагоги используют разные традиционные и нетрадиционные методы обучения.

Это означает, что это формирует у студентов твердую уверенность в том, что они способны решать поставленные перед ними задачи, что в конечном итоге приводит к их осознанию процесса обучения. «В образовательных целях методика учитывает нравственные ориентиры в жизни народов, обществ и существующие различия. Это важно для создания устойчивой мотивации к изучению языка и новой культуры в диалоге с родной страной» [3, с.10]. Соглашаясь с мнением автора, хотим отметить, что при этом максимальную пользу приносит материал на уровне выше текущего уровня обучающегося.

Таким образом, подготовка к активной речи студентов организовывается на аудиторных и внеаудиторных занятиях, чтобы они смогли перейти от пассивного понимания изучаемой темы к собственной речи. Для этого необходимы по крайней мере три условия: *развитие коммуникации, насыщение слышимой речью, появление мотивации к семантической стороне слова, становление собственной предметной деятельности.*

Литература:

- 1.Абдуллаева Ш.А., Арипова М.Г.Электронный тьюторинг в коллаборативном проекте как основа трансформации знаний в обучении студентов русской литературе.Эл.ж.: Современные проблемы науки и образования, 2020,№6.-С.-88-89 / https://scholar.google.com/citations?view_op.

- 2.Акулич В. Цифровые технологии в образовательной деятельности»/ в сб. «Дорожная карта цифровой трансформации образования».-М.;2024,-С.-23. // <https://api.scienceweb.uz/storage/p>
- 3.Базыльчик О. Н.Использование цифровых технологий в образовательной деятельности.Эл.ж.:Науки в образовании, 2024,№4.-С.-76
- 4.Рузметова С., Ш.Абдуллаева Использование цифровых технологий в образовании//.Эл.журнал:Педагогические науки, 2023, №1.-С.-14/ <file:///C:/Users/User/Dow>.

КОРПУСНАЯ ЛИНГВИСТИКА: ЭТАПЫ СТАНОВЛЕНИЯ И АКТУАЛЬНОСТЬ.

М.С.Умарова, преподаватель, Бухарский Государственный Педагогический Институт, Бухара
(93) 434-26-26 umarovamoxinur@buxdpi.uz

Аннотация: В статье рассмотрены основные этапы развития корпусной лингвистики. Вначале описаны предпосылки ее развития, указано, какие отрасли языкознания положили начало корпусной лингвистике. Данная статья подробно излагает историю создания первых зарубежных и отечественных корпусов, а также освещает основные спорные вопросы о статусе корпусной лингвистики как самостоятельной научной дисциплины.

Ключевые слова: корпусная лингвистика, национальный корпус, Брауновский корпус, Британский национальный корпус, обучение с помощью корпусов.

KORPUS LINGVISTIKASI: SHAKLLANISH BOSQICHLARI VA MUHIMLIGI

Annotatsiya. Maqolada korpus rivojlanishining asosiy bosqichlari muhokama qilinadi. Tilshunoslik, avvalo, uning rivojlanishi uchun zarur shart-sharoitlar tavsiflanadi va tilshunoslikning qaysi sohalari korpus lingvistikasiga asos solganligi ko'rsatiladi. Ushbu maqolada birinchi xorijiy va mahalliy korpuslarning yaratilish tarixi batafsil yoritilgan, shuningdek, korpus tilshunosligining mustaqil ilmiy fan sifatidagi maqomi haqidagi asosiy munozarali masalalar yoritilgan.

Kalit so'zlar: korpus tilshunosligi, milliy korpus, Brown korpus, Britaniya milliy korpusi, korpus bilan o'rganish.

CORPUS LINGUISTICS: STAGES OF FORMATION AND RELEVANCE.

Abstract. The article examines the main stages of development of the corpus linguistics. First, the prerequisites for its development are described, and the branches of linguistics that laid the foundation for corpus linguistics are indicated. This article sets out in detail the history of the creation of the first foreign and domestic corpora, and also highlights the main controversial issues about the status of corpus linguistics as an independent scientific discipline.

Key words: corpus linguistics, national corpus, Brown Corpus, British National Corpus

Развитие корпусной лингвистики и создание текстовых корпусов представляют собой одну из приоритетных задач современного языкознания. Сегодня корпусный подход стал неотъемлемой частью лингвистических исследований, играя ведущую роль в анализе языка. В то время как в первой половине XX века создание корпусов осуществлялось исключительно вручную, что требовало значительных временных и ресурсных затрат, в настоящее время технический прогресс позволил автоматизировать этот процесс, существенно упростив сбор и систематизацию языковых данных.

Значимость корпусной лингвистики сомнению не подлежит: в ней органично сочетаются принципы как гуманитарных, так и технических наук. Некоторые исследователи рассматривают корпусную лингвистику как прикладную область традиционного языкознания, подчеркивая её вспомогательную роль и отсутствие собственной теоретической базы. Согласно данной позиции, она представляет собой лишь усовершенствованный метод обработки языкового материала и новую форму информационного ресурса. Однако, как отмечают другие специалисты, если существует прикладная корпусная лингвистика, то вполне возможно развитие и теоретического направления, обладающего собственной методологией, предметом и концептуальными основами. Отсутствие теории на данном этапе не исключает её формирование в будущем.

До середины XIX века в лингвистике господствовал рационалистический подход, опирающийся на интуитивное различение правильных и неправильных языковых конструкций, что получило отражение в утверждении: «на лингвистической интуиции, проводящей различие между правильными и неправильными конструкциями» [1, с. 14]. Противовесом ему стал эмпирический подход, при котором язык рассматривается как «ресурс, обеспечивающий набор возможности для

коммуникации» [1, с. 14]. Именно развитие эмпирических методов и послужило основой для зарождения корпусной лингвистики.

Следует отметить, что многие технологии, применяемые при построении корпусов, возникли задолго до появления компьютеров и цифровых носителей. Некоторые из них использовались еще в XVIII–XIX веках, когда лингвистика начала формироваться как самостоятельная научная дисциплина.

В учебнике «Корпусная лингвистика» В.П. Захаров приводит обзор лингвистических направлений, повлиявших на становление корпусного подхода. Он выделяет три основные области, сыгравшие ключевую роль в формировании корпусной лингвистики: сравнительно-историческое языкознание, создание грамматик и словарей, а также социолингвистика, подчеркивая, что на самом деле таких направлений значительно больше [2, с. 25].

Первое направление — сравнительно-историческое языкознание — традиционно использует широкий спектр текстов, в том числе при реконструкции праязыков, что актуально и в современных исследованиях. Вторым важным направлением Захаров называет разработку грамматических описаний, лексикографию и преподавание языка. Поскольку любое грамматическое правило требует иллюстрации, корпусные примеры из реальных текстов становятся ценным материалом для обучения. Третьим фактором в развитии корпусов стала социолингвистика: уже в XIX веке учёные составляли диалектные атласы и собирали данные о языковых вариациях, при этом учитывая целый ряд параметров.

Корпусные данные, как источник эмпирической информации, приобретают всё большее значение в области преподавания иностранных языков. Существенную роль в этом сыграли достижения в области информационных технологий, резкий рост доступности компьютерных ресурсов и развитие глобальной сети Интернет. Это обеспечило доступ к корпусам для пользователей по всему миру, сняв ограничения, связанные с объемом и репрезентативностью текстов.

Наиболее ранним крупномасштабным проектом считается Брауновский корпус (Brown Corpus), созданный в 1963 году У. Френсисом и Г. Кучером в Брауновском университете. Его объем составил 1 миллион словоупотреблений, включавших 500 текстов объёмом по 2000 словоупотреблений, отобранных из различных жанров американской печати 1961 года: художественная проза, поэзия, газетные и журнальные статьи,

деловая и религиозная письменная речь. Основными задачами проекта стали систематизация жанрового многообразия английских текстов, обеспечение базы для сопоставительных исследований, а также привлечение внимания научного сообщества к новым методам исследования языка.

На основе американской модели в 1971–1978 годах был создан Ланкастерско-Осло-Бергенский корпус (LOB), ориентированный на британский вариант английского языка. В его разработке участвовали исследователи из Великобритании и Норвегии. Корпус также включал 500 текстов объёмом по 2000 словоупотреблений и сохранял методологические принципы, заложенные Брауновским корпусом.

Одним из наиболее масштабных и известных на сегодняшний день проектов является Британский национальный корпус (British National Corpus, BNC), сформированный в 1991–1994 гг. при участии Оксфордского университета и Университета Ланкастера. Его объем составляет 100 миллионов словоупотреблений, 90% из которых — письменные тексты и 10% — устная речь. Корпус охватывает широкий спектр жанров: газетные публикации, научно-популярные статьи, деловую переписку, религиозные тексты, транскрибированные разговоры, радиопередачи и выступления государственных деятелей.

Именно BNC впервые получил статус «национального корпуса». В.А. Плунгян объясняет, что для британских исследователей это понятие означало прежде всего принадлежность корпуса к национальному варианту английского языка — британскому, в отличие от американского или австралийского. Однако с течением времени термин «национальный» стал ассоциироваться с самым полным и репрезентативным корпусом, отражающим языковую картину конкретной страны. По словам Плунгяна, «национальный корпус должен быть не просто большим по объему, но и содержать тексты различных жанров во всем их многообразии в данный исторический период, и при этом содержать их в правильной пропорции» [3, с. 7].

Список литературы

1. Шаров С.А. Представительный корпус русского языка в контексте мирового опыта / С.А. Шаров // Научнотехническая информация. — Сер. —2003. — № 6. — С. 12–16.
2. Захаров В.П. Корпусная лингвистика: учеб.-метод. Пособие / В.П. Захаров. — СПб., 2005. — 48 с.

3. Плунгян В.А. Зачем нужен Национальный корпус русского языка? Неформальное введение / В.А. Плунгян // Национальный корпус русского языка: 2003 – 2005. – М.: Индрик. – 2005. – С. 6 – 20.

4. Венцов А.В., Грудева Е.В., Касевич В.Б., Ягунова Е.В. Национальный корпус русского литературного языка: некоторые результаты, приложения и задачи / Венцов А.В., Грудева Е.В., Касевич В.Б., Ягунова Е.В. // Научнотехническая информация. – Сер. 2. – 2005. – № 6. – С. 35–36.

5. Венцов А.В., Грудева Е.В. О корпусе русского литературного языка / А.В. Венцов, Е.В. Грудева // Russian Linguistics. – 2009. – № 2. – С. 195 – 209.

6. Фрэнсис У.Н. Проблемы формирования и машинного представления большого корпуса текстов / У.Н. Фрэнсис // Новое в зарубежной лингвистике. Выпуск XIV. Проблемы и методы лексикографии. – М.: Прогресс. – 1983. – С. 334 – 335

NAVOIY VILOYATIDA MAKTABDAN TASHQARI TA'LIM TIZIMI (BARKAMOL AVLOD MAKTABLARI MISOLIDA)

Xalilov Bahodir Shirinboyevich,
Navoiy dalat konchilik va texnologiyalar
universiteti Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası
o'qituvchisi +998 93 661 23 43
O'zbekiston, Navoiy viloyati, Navoiy shahri

Annotatsiya. O'quvchilarning bilim saviyasini yanada rivojlantirish, kasbiy ko'nikmalarni hosil qilish hamda bo'sh vaqtlarini unumli va foydali tashkil etish turli maktabdan tashqari ta'lim muassasalari muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqolada Navoiy viloyatida matkabdan tashqari ta'lim tizimi "Barkamol avlod" maktablari misolida yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Navoiy viloyati, ta'lim, maktabdan tashqari ta'lim, "Barkamol avlod" makatbi, sport, fan va ijodiy to'garaklar.

СИСТЕМА ВНЕШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В НАВОИЙСКОЙ ОБЛАСТИ (НА ПРИМЕРЕ ШКОЛ СОВЕРШЕННОГО ПОКОЛЕНИЯ)

Абстрактный. Дальнейшее развитие уровня знаний студентов, профессионального. Важное значение имеет формирование навыков и продуктивная и полезная организация свободного времени в различных

внешкольных образовательных учреждениях. В данной статье система внешкольного образования в Навоийской области рассматривается на примере школ «Баркамол авлод».

Ключевые слова: Навоийская область, образование, внешкольное образование, школа «Баркамол авлод», спортивные, научные и творческие кружки.

OUT-OF-SCHOOL EDUCATION SYSTEM IN NAVOYI REGION (EXAMPLE OF SCHOOLS OF PERFECT GENERATION)

Abstract. Further development of students' knowledge level, professional formation of skills and productive and useful organization of free time in various extracurricular educational institutions are important. In this article, the system of extracurricular education in Navoi region is highlighted on the example of "Barkamol Avlod" schools.

Key words: Navoi region, education, extracurricular education, "Barkamol Avlod" school, sports, science and creative circles.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2011-yildagi “Maktabdan tashqari ta’lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi [1] Qaroriga asosan Toshkent shahri, Qoraqalpoiston Respublikasi va viloyatlarda Barkamol avlod bolalar markazlari tashkil etildi.

Bolalarning ehtiyojlari va qiziqishlariga muvofiq ularning ijodiy va badiiy qobiliyatlarini rivojlantirish, ularning foydali dam olishini tashkil etish, mehnatsevarlikni, kasb tayyorgarligining dastlabki o‘quv va ko‘nikmalarini singdirish, fan va texnikani rivojlantirishning istiqbolli yo‘nalishlariga muvofiq texnik vositalar va kompyuter texnologiyalari ishini o‘rganishni tashkil etgan holda bolalar texnik ijodkorligini rivojlantirish; bolalar tomonidan jonajon o‘lka tarixi, arxeologik va madaniy meros chuqur o‘rganilishi, mamlakatimizning tabiiy boyliklari bilan tanishtirish hamda ekologiya va atrof muhit muhofazasi sohasidagi asosiy bilimlarni egallab olish; maktabdan tashqari ta’lim tizimiga ilg‘or pedagogik usullar va metodlardan, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda o‘qitishning yangi shakllarini keng joriy etish [2] Barkamol avlod markazlarining asosiy vazifalari etib belgilangan:

“Barkamol avlod” markazlari maktab yoshidagi 6 yoshdan 18 yoshgacha bo‘lgan o‘quvchilarning qiziqishlarini inobaga olgan holda texnik, badiiy, ijodiyot, o‘lkashunoslik va ekologiya yo‘nalishlarida faoliyat olib boradi. Markaz tomonidan o‘quvchi-yoshlarning shaxsiy rivojlanishlari va bo‘sh vaqtlarini mazmunli o‘tkazishlari uchun yetarli imkoniyatlar yaratadi.

Barkamol avlod markazlari tuman yoki shaharlarda joylashgan alohida binolar yoki umumta'lim maktablari binolarining alohida kirish joyi bilan ta'minlangan va maktabdagi o'qish jarayoniga xalaqit bermaydigan holda tashkil qilinadi. Ular maktabdan mustaqil ravishda faoliyat ko'rsatadi.

Ushbu markazlarda texnik, badiiy ijodiyot, o'lkashunoslik va ekologiya yo'nalishlaridagi to'garaklar tashkil etiladi. Ularda ta'lim olishni hojlagan o'quvchilarning ota-onalari bilan tuzilgan shartnomaga asosan qabul qilinadi. Barcha markazlarda tashkil etiladigan to'garak va ijodiy mashg'ulotlar o'quv dasturlari talablariga asosan o'quv yili hamda qisqa muddatlar uchun tashkil etiladi. To'garak va ijodiy mashg'ulotlar har o'quv yilining 15 sentyabridan 25 mayiga qadar davom etadi. Bundan tashqari, markazlarda o'quvchi yoshlarning bo'sh vaqtlarini mazmunli tashkil etish uchun yozgi ta'til davri uchun alohida ish-rejalar tuzilib, mashg'ulotlar olib boriladi. To'garak va ijodiy mashg'ulotlari o'quvchilarning yoshi, fiziologik xususiyatlarini inobatga olgan holda tashkil etiladi. Markazda to'garak mashg'ulotlarining tashkil etilishi uchun haftada 6 akademik soat ajratiladi. 6 yoshli bolalar uchun olib boriladigan to'garak mashg'ulotlari vaqti 35 daqiqa etib belgilanadi va u haftada 2 akademik soatdan oshmasligi lozim. Markazda har bir guruhdagi to'garak a'zolarining soni birinchi o'quv yilida 10 nafardan, ikkinchi va undan keyingi o'quv yillarida esa 8 nafardan kam bo'lmasligi lozim.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 30 sentyabrdagi "Xalq ta'limi tizimidagi maktabdan tashqari ta'lim samaradorligini tubdan oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qaroriga asosan O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi tasarrufidagi texnik ijodiyot, badiiy ijodiyot, o'lkashunoslik va ekologiya bo'yicha «Barkamol avlod» respublika bolalar markazlari negizida Respublika «Barkamol avlod» bolalar maktabi, «Barkamol avlod» tuman (shahar) bolalar markazlari, Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar «Barkamol avlod» bolalar markazlari negizida «Barkamol avlod» bolalar maktablari tashkil etildi.

Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 27 maydagi 331-son qaroriga asosan tasdiqlangan «Barkamol avlod» bolalar maktablari to'g'risidagi Nizom talablariga binoan ularning faoliyati robototexnika, mexatronika, injenerlik, mental arifmetika, san'at, art dizayn, axborot texnologiyalari bo'yicha Java, Scratch, 3D dizayn yo'nalishlari, «STEAM - ta'lim» (Science - tabiiy fanlar, Technology - texnologiyalar, Engineering - muhandislik, Art - san'at, Mathematics - matematika) dasturiga asosan yanada zamonaviy talablar asosida qayta tashkil etildi.

Navoiy viloyatida 11 ta Barkamol avlod maktablari faoliyat olib bormoqda. Ular Karmana, Konimex, Navbahor, Nurota, Qiziltepa, Tomdi, Uchquduq, Xatirchi tumanlari, Navoiy, Zarafshon shaharlari hamda Navoiy viloyati Barkamol avlod maktablarida ish tashkil etilgan (1-jadvalga qarang).

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 17 maydagi “Maktabdan tashqari ta’lim tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 331-sonli qarori, xalq ta’limi vazirligining 2022 yil 15-noyabrdagi 353-sonli buyrug‘i ijrosini ta’minlash, o‘quvchi-yoshlarning maktabdan tashqari ta’lim olish sifatini yaxshilash hamda “Barkamol avlod” bolalar maktablarida tashkil etiladigan to‘garaklarga uslubiy yordam ko‘rsatish samaradorligini oshirish va o‘quv dasturlarini amaliyotga joriy etish maqsadida Navoiy viloyati “Barkamol avlod” bolalar maktabi direktorining 2022 yil 30 dekabrda buyrug‘i [3] asosida “Barkamol avlod” bolalar maktablarida tashkil etiladigan to‘garaklar ro‘yxati tasdiqlandi.

Jadval №1.

Navoiy viloyati tuman va shaharlarida faoliyat olib borayotgan Barkamol avlod maktablari (2023-2024 o‘quv yili holatiga ko‘ra)

Barkamol avlod maktablari	To‘garaklar soni (ta)	To‘garakka a‘zolar soni (nafar)	Xodimlar soni (nafar)	Maktab o‘quvchilari soni (kishi)
Navoiy viloyati	20	1000	30	
Navoiy shahri	18	597	28	40037
Xatirchi tumani	22	1480	55	34319
Qiziltepa tumani	13	467	29	24293
Karmana tumani	8	280	19	22802
Navbahor tumani	11	790	24	18765
Zarafshon shahri	30	1717	43	18455
Nurota tumani	23	700	37	14590
Uchquduq tumani	19	925	52	8245
Konimex tumani	21	322	22	6972
Tomdi tumani	6	240	11	2014
G‘ozg‘on shaharchasi	-	-	-	1535
Jami:	191	8518	350	192027

Manba: Navoiy viloyati statistika boshqarmasi ma’lumotlari asosida tadqiqotchi tomonidan tuzilgan.

Tadqiqot natijalari Navoiy viloyati Statistika boshqarmasi ma'lumotlari asosida tuzilgan yuqoridagi jadval viloyatda Barkamol avlod maktablari soni, faoliyat ko'rsatayotgan to'garaklar va ularga 'azo o'quvchilar o'zaro muatnosib emasligini ko'rsatib turibdi. Jumladan, 192027 nafar o'quvchilari mavjud bo'lgan viloyatda 11 ta Barkamol avlod maktablari mavjud bo'lib, ular viloyat bo'yicha bor-yo'g'i 8518 nafar o'quvchilarni qamrab olgan. Ya'ni jami o'quvchilarning 4,44%ni qamrab olgan xolos. Bunday holat shahar va tumanlar kesimida hg'am kuzatiladi. Xususan, 40037 nafar o'quvchilar mavjud Navoiy shahrida 597 nafar, 34319 o'quvchi mavjud bo'lgan Xatirchi tumanida 1480 nafar, 24293 nafar o'quvchiga ega Qiziltepa tumanida 467 nafar, 22802 nafar o'quvchiga ega Karmana tumanida 280 nafar, 14590 o'quvchilari bor Nurota tumanida 700 nafar o'quvchilar mashg'ulotlarga jalb etilgan. Shuningdek, Barkamol avlod maktablari viloyatning markazdan uzoqda joylashgan shahar va tumanlarida ham faoliyati yo'lga qo'yilgan. Ushbu shahar va viloyatlarda aholi boshqa hududlariga qaraganda nisbatan kamdir. Xususan, 86,5 ming kishi yashaydigan Zarafshon shahrida (2024 yil holatiga ko'ra) [4] 18455 nafar o'quvchisi mavjud bo'lib ulardan 1717 nafari Barkamol avlod maktablarining a'zolaridir. 39,3 kishi yashaydigan Uchquduq tumanida 8245 naar o'quvchidan 925 nafari, 37,4 kishi istiqomat qiladigan Konimex tumanida esa 6972 nafar o'quvchilar mavjud bo'lib, ularning 322 nafari, 15,5 kishi ro'yxatga olingan Tomdi tumanidagi 2014 nafar o'quvchidan 240 nafari Barkamol avlod maktablari to'garaklarida ishtirok etadilar. O'tkazilgan tadqiqot natijalariga asosan, to'garaklarga azo bo'lgan o'quvchilar soni sun'iy ko'rsatilgan ham bo'lishi mumkin. Ya'ni Barkamol avlod maktablari to'garaklariga a'zo o'quvchilar soni bundan ham kam bo'lgan bo'lishi ehtimoli mavjud.

Navoiy viloyati shahar va tumanlarida faoliyat olib borayotgan "Barkamol avlod maktablari"da to'garaklar asosan o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga qartilgan [5]. Xususan, munchoqli bezak, to'qish, bichish-tikish, karving, zargarlik, bilan bir qatorda yosh o'lkashunos, yosh tabiatshunos, yosh arxitektor kabi kasbga yo'naltirilgan hamda ingliz tili, rus tili, tarix, tasviriy san'at kabi to'garaklar faoliyati yo'lga qo'yilgan. Bundan tashqari tennis, raqs, shaxmat, badiiy gimnastika kabi sport yo'nalishidagi to'garaklar ham mavjud. Shuningdek, Navoiy viloyatining turli hududlarida faoliyat olib borayotgan Barkamol avlod maktablarida o'sha hududning turmush-tarzi va hududiy xususiyatlariga asosan tashkil etilgan to'garak va mashg'ulotlar ham mavjud. Jumladan, Nurota tumanida tarix va etnografiyaga bog'lik ravishda kashtachilik, do'ppido'zlik, o'lkashunoslik

va muzeyshunoslik, Navbahor tumanida tabiatidan kelib chiqqan holda ekodizayn, Qiliztepa va Xatirchi tumanlarida aholining turmush-tarzidan kelib chiqqan holda qandolatchilik, avtomodel, yosh dasturchi, gulchilik, chopondo'zlik, kashtachiikka yo'naltirilgan to'garaklar faoliyati yo'lga qo'yilgan.

Barkamol avlod maktablarida to'garak va ijodiy mashg'ulotlarni olib borayotgan xodimlarning ma'lumot darajasi ham turlicha. Xususan, fan yo'nalishidagi to'garak rahbarlari oliy ma'lumotli kadrlar bo'lib, ularning aksariyati ushbu Markazlarda o'rindoshlik asosida faoliyat olib boradi. Kasb-hunarga yo'naltirilgan to'garaklarda esa o'rta ma'lumotli va o'z kasbning yetuk mutaxasislari ish olib bormoqda. Shuningdek, pedagogik ma'lumotga ega bo'lmagan, ammo «Usta», «Hunarmand», texnik, sport va sayyohlik sohasi bo'yicha «Sport ustasi» yoki «Sport ustaligiga nomzod», «Xizmat ko'rsatgan sportchi», «Sport ustoz» kabi maqomiga ega bo'lgan to'garak rahbarlari sifatida faoliyat olib bormoqda. To'garak rahbarlarining haftalik ish yuklamasi 24 soatni tashkil etadi. Xususan, Navoiy viloyati Barkamol avlod maktablarida 2024 yil holatiga ko'ra jami 355 nafar pedagoglar mavjud bo'lib, ularning 130 nafari oliy ma'lumotli, 8 nafari tugallanmagan oliy, 198 nafari o'rta maxsus, 19 nafari o'rta ma'lumotga ega [6]. Shu bilan bir qatorda Markazlarda faoliyat olib borayotgan pedagog xodimlar oarsida ayollar salmog'i ko'proq (87.32%) ekanligini kuzatish mumkin. To'garak rahbarlari A. Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy institutida malaka oshiradi va qayta tayarlovdan o'tkaziladi.

Xulosa sifatida ta'kidlash kerakki, bugungi dunyo ta'limida o'quvchilarni zamonaviy talablarga monand o'qitish va tarbiyalashga katta ahamiyat berilmoqda. Dunyoda fan va texnologiyalar rivojlanib, insonlar hayotiga kirib kelishi bilan yangidan yangi bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirishni talab qilmoqda. Shundan kelib chiqqan holda, viloyatdagi barkamol avlod maktablarida yangi, zamonaviy dunyo talablariga mos keladigan va javob beradigan to'garaklar va ijodiy mashg'ulotlarni yo'lga qo'yish maqsadga muvofiq. Xususan, tillarni o'rganish, kompyuter texnologiyalari, dasturiy mahsulotlar, zamoanviy texnologiyalar muhandisi, sun'iy intellekt imkoniyatlari, robototexnika kabilar shular jumlasidandir. Bundan tashqari, Navoiy viloyatida faoliyat olib borayotgan Barkamol avlod maktablarida kasb-hunarga yo'naltirilgan to'garak va mashg'ulotlarni yo'lga qo'yish maqsadga muvofiq. Bu kelajakda, o'quvchilarni mukammal kasb-hunar egasi bo'lishi bilan birga, bugungi dunyoda katta ahamiyat qaratilayotgan kammag'allikdan chiqishda ham yordam berishi mumkin. Bu borada hudu imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda yondashilishi maqadga muvofiq. Jumladan, viloyatda o'quvchiga nihoyatda yengil bo'lgan holda

gulchilik, hunarmadchilik, parrandachilik, pazandachilik kabi kasbga yo‘naltirilgan to‘garaklarga jalb qilish kelajakda ularni doimiy mashg‘ulot va muhim biznes imkoniyatlariga yo‘naltirishi mumkin.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2011 й., 9-сон, 89-модда.
2. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2011 й., 19-сон, 190-модда.
3. Navoiy viloyati “Barkamol avlod” bolalar maktabi joriy arxivi. 2023 yil, 15 fevral.
4. Навоий вилояти Статистика бошқармаси маълумотлари. Navoiy viloyatining ma'muriy-hududiy bo'linishi. 2025 йил 1 январь. // <https://navstat.uz/files/293/demografiya/4145/Hududlar-boyicha-shahar-va-qishloq-aholisi-soni.pdf>
5. Xatirchi tumani barkamol avlod markazi direktori Umarov Farux Bahodirovich билан интервью. 2024 йил 25 март.
6. Barkamol avlod maktablarida faoliyat ko'rsatayotgan pedagog xodimlar haqida ma'lumot // <https://bam.uzedu.uz/Statistics/Table20>

ПРОЦЕССЫ ИНТЕГРАЦИИ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ

В.К.Рахманова, преподаватель, Бухарский Государственный
Педагогический Институт, Бухара
(90) 612-08-80 vazira_apple87@icloud.com

Аннотация. Актуальность изучения интеграционных процессов в системе образования обусловлена новыми требованиями к образовательной среде, выступающими основанием дальнейшего развития всей системы образования. Оптимизация интеграционных процессов в системе образования определяется принципами их реализации, предполагающими «управляемую самоорганизацию» интегрируемых структур в интересах человека, общества, государства. Одним из важнейших последствий интеграционных процессов в системе образования является развитие личности, усиление ее роли в «приращении» не только образовательного, но и социального капитала как значимого ресурса общественного развития.

Ключевые слова: интеграция, интеграционные процессы, интеграционные подходы, внешние и внутренние факторы.

TA'LIM TIZIMIDA INTEGRATSIYA JARAYONLARI

V.K. Raxmanova, Buxoro davlat pedagogika instituti o'qituvchisi, Buxoro
(90) 612-08-80 vazira_apple87@icloud.com

Annotatsiya. Ta'lim tizimidagi integratsiya jarayonlarini o'rganishning dolzarbligi ta'lim muhitiga qo'yiladigan yangi talablar bilan belgilanadi, ular butun ta'lim tizimini yanada rivojlantirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Ta'lim tizimidagi integratsiya jarayonlarini optimallashtirish ularni amalga oshirish tamoyillari bilan belgilanadi, bu esa shaxs, jamiyat va davlat manfaatlari yo'lida integratsiyalashgan tuzilmalarning "nazorat ostida o'zini o'zi tashkil etishini" nazarda tutadi. Ta'lim tizimidagi integratsiya jarayonlarining eng muhim oqibatlaridan biri bu shaxsning rivojlanishi, uning nafaqat ta'lim, balki ijtimoiy rivojlanishning muhim resursi sifatida ijtimoiy kapitalning "o'sishi"dagi rolini kuchaytirishdir.

Kalit so'zlar: integratsiya, integratsiya jarayonlari, integratsiya yondashuvlari, tashqi va ichki omillar.

INTEGRATION PROCESSES IN THE EDUCATION SYSTEM

V.K. Rakxmanova, teacher, Bukhara State Pedagogical Institute, Bukhara
(90) 612-08-80 vazira_apple87@icloud.com

Abstract. The relevance of studying integration processes in the education system is determined by new requirements for the educational environment, which serve as the basis for further development of the entire education system. Optimization of integration processes in the education system is determined by the principles of their implementation, which imply "controlled self-organization" of integrated structures in the interests of a person, society, and the state. One of the most important consequences of integration processes in the education system is the development of the individual, strengthening his or her role in "increasing" not only educational, but also social capital as a significant resource for social development.

Key words: integration, integration processes, integration approaches, external and internal factors.

Today, one of the main tasks of the education system in Uzbekistan is to improve its quality. Accordingly, the transformation that has affected all participants in the educational process has a direct impact on the pedagogical system.

Integration as a concept has become one of the most important areas for research in pedagogical science. T. Parsons considers integration as the interaction of social subsystems with predominantly triadic relationships. Since the formation of personality occurs through the influence of some components of the social and

cultural system, along with this, some components of the cultural system with established corresponding norms and rules influence the formation of society as a whole [1]. J. Locke examines integration as the content of education, which consists of filling one subject with elements and factors of another. I. G. Pestalotsi considers integration as a way of combining work and training into a single whole of interdisciplinary knowledge, which is based on the most significant problems [2].

Integration processes should be considered as a complex, systematized unification of factors that contribute to the development of holistic education on a multitude of previously isolated components. In the education system, integration processes are based on current results in various areas of activity [3].

The basis of pedagogical science is a set of laws, characteristics, methods, means and processes aimed at developing a person as an individual with his inherent qualities and subdivided, in turn, into internal and external factors. On their basis, systematized integration processes are built in pedagogy and education. Integration is endowed with a personal structure, inherent only to it, on the basis of which the formation of integrity, reliability and immutability of the process is built [3].

External factors provide for the collective use of various resources, which, in turn, are endowed with educational organizations, where the interests of each of the parties are taken into account (integration of professional education, science and production, inter-university integration, integration of pedagogy with other sciences). Internal factors are used to achieve the practical use of progressive ideas (integration of education and civic education, integration of educational content, integration of teaching methods, personal integration, etc.) [3].

In the education system, integration processes are subject to study in the context of generally accepted concepts, such as the pedagogical system, education, etc. The implementation of these processes is associated with a number of difficulties, ranging from scientific integration to the design of certain integrated courses.

Integration processes include three principles: the principle of organization, which stimulates the creation of the concept of integration-pedagogical systems; the content-methodological principle, which provides for a set of specific norms and requirements for the development of content; the structural-technological principle, which assumes a set of pedagogical technologies that promote the development of concepts (forms, methods, means, technologies, conditions) [4].

Of no small importance in the system of education development are integration processes that have a positive impact on the development of educational and scientific potential, enable educational institutions to make education more accessible, high-quality and effective, and contribute to a significant renewal of education. Integration in higher education enables each participating university to firmly establish itself in the educational services market, facilitates the expansion of the product portfolio, and helps to create favorable conditions for obtaining high-quality education in the interests of society [5].

Within the framework of the implementation of accessible education, integration processes are increasingly becoming comprehensive in nature and provide an opportunity to develop socio-economic relations. As practice shows, the education system is characterized by two opposite and at the same time closely interconnected directions: regionalization of education and integration of regional systems. Integration at the regional level makes it possible to distribute graduates evenly, promptly resolve issues of advanced training and retraining of specialists, etc. For this purpose, a single educational space is created in the regions. As a result of the ongoing innovative transformations in the education system, there is a need to eliminate interdepartmental barriers, a need for mutual cooperation of educational institutions of different levels, taking into account regional needs [6].

The emergence of these systems has become the subject of separate studies in the field of social practice, which have a direct impact on the development of society. This direction should meet global requirements and standards that contribute to improving the quality of education in order to optimize educational institutions, on the basis of which continuity is built between the levels of general education, contributing to the creation of new models of multi-level educational institutions - educational complexes, on the basis of which the training of highly qualified personnel depends mainly on taking into account regional development and the needs of the labor market. The activity of continuous multi-level education in educational complexes is carried out through the development of interconnected curricula for related specialties, which require identical professional knowledge and skills [7].

The activities of educational institutions are influenced by multi-level educational complexes, which allow them to function on a systemic basis using the principles of humanization, humanitarianization and didactics [8]. Despite all the reforms taking place in the education system in the conditions of market relations and intense competition, higher education is subject to risks. Graduates may face such a problem as lack of demand for a profession in the labor market due to

ongoing institutional transformations in the field of socio-economic relations or the possibility of receiving an education that does not meet the established standards and requirements. The employer, in turn, risks various kinds of financial costs aimed at retraining personnel whose qualifications do not meet the requirements of the professional standard.

The risk for society is the situation of social tension associated with the inadequate distribution of the labor market and the emerging problem of employment of graduates. The risk for the state lies in the predisposition to an increase in the unemployment rate as a result of the disproportionate distribution of the need for workers in different sectors of the economy, the irrational use of funds aimed at professional training of personnel. As a result, the fact that educational organizations and their associations can affect the interests of subjects of the educational system serves as an impetus for the development of risks. Numerous studies allow us to conclude that the implementation of integration processes in the education system occurs directly through the rational application of general scientific methods and approaches. The application of these approaches involves the direct participation of students in the educational process, which is aimed at obtaining professional knowledge and skills necessary at different stages of life. According to I. A. Sinitsyna, a systems approach should be understood as a form of thinking endowed with a certain structure that allows solving various problems and arguing for decisions taken, and implementing the decomposition of the overall goal of the system through the hierarchical arrangement of subsystems. A systems approach is considered as one of the areas of the methodology of scientific knowledge, the foundation of which is the use of an object as a system, with its inherent unified structure of interdependent components and a complex of interacting elements and relationships that influence the development of all types of activity.

Thus, integration has recently become an increasingly integral part of pedagogical science and educational practice. Several approaches can be distinguished - systemic, integrative, synergetic and acmeological - for the direct involvement of students in the educational process with their subsequent acquisition of the necessary skills and abilities that have a direct impact on the development and formation of personality at all stages of life. The application of general scientific approaches in combination makes it possible to solve various problems that are inextricably linked with the implementation of integration processes in the system of higher education, influencing the development of various branches of the sphere of activity. Thus, the basis of the system approach is

the study of the object as a system with its inherent single complex of interconnected components and unites interacting objects. The integration approach is based on the creation of conditions that act as a motivator for effective education at the university and motivate students to study future professional activities.

List of references

1. *Парсонс Т.* О структуре социального действия. М. :Академический проект, 2002. 880 с.
2. *Титовец Т. Е.* Генезис подходов к интеграции содержания образования. Сущность, виды и механизмы интеграционных процессов // Народная асвета. 2008. № 4. С. 3–5.
3. *Томакова Р. А., Томакова И. А., Брежнева А. Н.* Интегративный образовательный процесс как фактор повышения качества образования в университете // Известия Юго-Западного государственного университета. Серия: Лингвистика и педагогика. 2018. Т. 8, № 4 (29). С. 142–155.
4. *Гревцева Г. Я., Циулина М. В., Болодурина Э. А., Банников М. И.* Интегративный подход в учебном процессе вуза // Современные проблемы науки и образования. 2017. № 5. С. 262. URL: <https://science-education.ru/ru/article/view?id=26857> (дата обращения: 25.02.2022).
5. *Вашурина Е. В., Дрантусова Н. В., Евдокимова Я. Ш., Майбуров И. А.* Анализ мировых тенденций развития научно-образовательной деятельности: аналитический обзор. Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та. 2006. 219 с.
6. *Ковалевский В. П.* Проблемы теории и методологии проектирования регионального университетского комплекса // Университетское управление: практика и анализ. 2003. № 2 (25). С. 25–30.
7. *Асланова М. А., Алентьева М. А., Читао Л. Р.* Интеграционные процессы в высшем образовании // Научно-методическое обеспечение преподавания иностранных языков на неязыковых факультетах в свете теории и практики межкультурной коммуникации : межвуз. сб. / ред. С. В. Ляпун, А. А. Хатхе. Майкоп : Электронные издательские технологии, 2020. Т. 16. С. 12–16.
8. Будущее университетских финансов: перспективы внебюджетного финансирования: сб. науч. тр. междунар. конф. / отв. ред. А. К. Ключев. Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2006. 149 с.

**Вакуумдық бейсызық электродинамика шеңберінде магнетардың
магнит өрісіндегі электромагниттік сәуленің қос сынуын сандық
жобалау**

Сейдалиева Молдир Сапаралиевна
Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
физика-техникалық факультетінің 3 курс докторанты
Алматы қаласы, Қазақстан Республикасы
seydalieva.moldyr@gmail.com

Түйіндеме. Бұл зерттеу жұмысы вакуумдағы бейсызық электродинамиканы зерттеуге арналған. Алынған нәтижелер магнетардың магнитосферасында ауытқу бұрышының 0-ден өзгеше мәнге ие болатындығын көрсетеді.

Кілт сөздер: бейсызық электродинамика, магнетар, вакуумдық қоссәуелену, Гейзенберг-Эйлер теориясы, Борн-Инфельд моделі, кванттық электродинамика (QED), сандық модельдеу, астрофизикалық қолданбалар.

**Численное моделирование двулучепреломления электромагнитного
излучения в магнитном поле магнетара в рамках вакуумной нелинейной
электродинамики**

Сейдалиева Молдир Сапаралиевна
докторант 3 курса физико-технического факультета
Казахского национального университета имени аль-Фараби
г.Алматы, Республика Казахстан
seydalieva.moldyr@gmail.com

Аннотация. Это исследование посвящено изучению нелинейной электродинамики в вакууме. Результаты представлены в виде графиков, иллюстрирующих зависимость угла отклонения света в магнитосфере магнетара.

Ключевые слова: нелинейная электродинамика, магнетар, вакуумное двулучепреломление, теория Гейзенберга-Эйлера, модель Борна-Инфельда, квантовая электродинамика (КЭД), численное моделирование, астрофизические приложения.

**Numerical simulation of electromagnetic radiation birefringence in the
magnetic field of a magnetar in the framework of vacuum nonlinear
electrodynamics**

Seidaliyeva Moldir Saparalykyzy

3rd-year doctoral student
Al-Farabi Kazakh National University,
Almaty, Kazakhstan
seydalieva.moldyr@gmail.com

Abstract. This study focuses on the numerical modeling of vacuum birefringence—a nonlinear electrodynamic phenomenon predicted by quantum electrodynamics (QED)—in the context of extremely strong magnetic fields characteristic of magnetars. Utilizing the Heisenberg-Euler and Born-Infeld models, we analyze the propagation of electromagnetic waves in such intense fields, emphasizing the resultant phase shifts and polarization changes. Our simulations aim to provide insights into the measurable effects of vacuum birefringence, contributing to the interpretation of astrophysical observations related to neutron stars.

Key words: Nonlinear electrodynamics, magnetar, vacuum birefringence, Heisenberg-Euler theory, Born-Infeld model, quantum electrodynamics (QED), numerical simulation, astrophysical applications.

Vacuum nonlinear electrodynamics (NLED) extends classical Maxwellian theory by incorporating quantum corrections that become significant in the presence of extremely strong electromagnetic fields. Such conditions are naturally realized in the vicinity of magnetars—neutron stars with magnetic field strengths reaching up to 10^{15} Gs. In these regimes, the vacuum exhibits nonlinear optical properties, notably vacuum birefringence, where the refractive index becomes polarization-dependent. This effect leads to measurable phenomena such as phase shifts and time delays between different polarization modes of electromagnetic radiation. Understanding these effects is crucial for interpreting the polarization signatures observed in emissions from magnetars and other compact astrophysical objects. Vacuum birefringence arises due to the nonlinear interaction of electromagnetic fields in a vacuum, as described by QED. In environments with magnetic field strengths approaching or exceeding the critical QED field ($\sim 4.4 \times 10^{13}$ G), such as those near magnetars, these effects become significant. Understanding and quantifying vacuum birefringence in these contexts is crucial for interpreting polarization measurements from astrophysical sources.

The study of nonlinear electrodynamics in a vacuum is currently one of the most relevant topics. This is because nonlinear electrodynamics provides an explanation for physical processes occurring in high-energy systems under extreme conditions in astrophysics. Consequently, research on cosmic phenomena and their

properties contributes to the development of many new methods and advanced scientific frameworks [1-7].

In this work, we first derive an efficient geodesic equation for Cartesian coordinates using a predetermined metric [1,2,4]. Next, we determine the projection of the dependence of the dipole moment of the magnetic field on the magnetic induction vector, assuming the direction of the dipole moment along the Ox axis. The obtained equation is then solved numerically, satisfying the condition $\eta_1 = \eta_2$ and the first condition covering the entire region. We obtain graphs showing the dependence of the initial photon coordinates on three different magnitudes of the magnetic field. All calculations were performed using the Maple programming language. The resulting graph (Fig. 1) illustrates the dependence of the deflection angle of light on the initial coordinates as it propagates through the magnetosphere of a magnetar [6]. The deflection angle under a strong magnetic field is also determined for various values. The obtained results are consistent with previous studies.

References

1. Abishev M., et al. Astroparticle physics. – 2016. – Vol. 73. – p.8.
2. Denisov V.I. et al. European Physical Journal C. – 2016. – Vol. 76. – p. 612
3. Kim J.Y. Journal of Cosmology and Astroparticle Physics. – 2012. Vol.056.
4. Abishev M., et al. MNRAS. – 2018. – Vol. 481. – p.36.
5. Kim J.Y. European Physical Journal C. – 2022. – Vol. 82. - p.485.
6. Денисов В.И. Курс лекций «Введение в нелинейную электродинамику» (60 часов) 1-35стр.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR NUTQINI O‘STIRISH JARAYONIDA ZAMONAVIY AKTLARDAN FOYDALANISHNING NAZARIY ASOSLARI

Komilova Shahnozabonu

Yangi asr universiteti

Maktab va maktabgacha ta’lim kafedrası o`qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini rivojlantirishda raqamli ta'lim texnologiyalarining ahamiyati o'rganiladi. Raqamli texnologiyalar ta'lim jarayonini qiziqarli va samarali shaklda tashkil etishga yordam beruvchi vosita sifatida qaraladi. Maxsus mobil ilovalar, interaktiv dasturlar va o'yinlar orqali bolalarning so'z boyligini oshirish, talaffuzni

yaxshilash va nutq ko'nikmalarini rivojlantirish masalalari muhokama qilinadi. Maqolada shuningdek, raqamli ta'lim texnologiyalarining afzalliklari, ularning individual yondashuvni qo'llashda qo'shgan hissi va bolalar rivojlanishiga ta'siri ko'rib chiqiladi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar bilan bog'liq cheklovlar va xavfsizlik masalalariga ham e'tibor qaratiladi.

Kalit so'zlar: raqamli ta'lim texnologiyalari, maktabgacha ta'lim, nutq rivojlantirish, bolalar nutqi, interaktiv ta'lim, raqamli o'yinlar, individual yondashuv, multimediya vositalari, ta'lim texnologiyalari, erta til rivoji.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СОВРЕМЕННЫХ ВИДОВ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ПРОЦЕССЕ РЕЧЕВОГО РАЗВИТИЯ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация. В данной статье рассматривается значение цифровых образовательных технологий в развитии речи детей дошкольного возраста. Цифровые технологии рассматриваются как инструмент, помогающий интересно и эффективно организовать образовательный процесс. Вопросы увеличения словарного запаса детей, улучшения произношения и развития речевых навыков будут обсуждаться посредством специальных мобильных приложений, интерактивных программ и игр. Также в статье рассматриваются преимущества цифровых образовательных технологий, их вклад в применение индивидуального подхода и влияние на развитие детей. В то же время внимание также будет уделено ограничениям и проблемам безопасности, связанным с цифровыми технологиями.

Ключевые слова: цифровые технологии обучения, дошкольное образование, речевое развитие, речь детей, интерактивное обучение, цифровые игры, индивидуальный подход, мультимедийные средства, образовательные технологии, раннее развитие речи.

THEORETICAL BASIS OF THE USE OF MODERN ACTIVITIES IN THE PROCESS OF SPEECH DEVELOPMENT OF PRESCHOOL CHILDREN

Annotation. This article examines the importance of digital educational technologies in the development of speech of preschool children. Digital technologies are considered as a tool that helps organize the educational process in an interesting and effective way. Issues of increasing children's vocabulary, improving pronunciation and developing speech skills will be discussed through

special mobile applications, interactive programs and games. The article also examines the advantages of digital educational technologies, their contribution to the application of an individual approach, and their impact on children's development. At the same time, attention will also be paid to the limitations and security issues associated with digital technologies.

Key words. Digital learning technologies, preschool education, speech development, children's speech, interactive learning, digital games, individual approach, multimedia tools, educational technologies, early language development.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar har bir sohada o'z o'rnini topmoqda, jumladan ta'lim sohasida ham. Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini rivojlantirishda raqamli ta'lim texnologiyalaridan foydalanish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Bu yosh davrida bolalarning nutqiy ko'nikmalari va tilni o'zlashtirish qobiliyati yuqori bo'lgani uchun, zamonaviy texnologiyalarning bu jarayonga ijobiy ta'siri katta ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada raqamli ta'lim texnologiyalari asosida bolalarning nutqini rivojlantirish usullari va afzalliklari haqida so'z boradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqi —maktabgacha yoshdagi bolalarga tarbiya berish hamda ularning savodxonligini shakllantirish qonuniyatlari, tamoyillari, vositalari, shakl, usul va metodlarini o'rganuvchi sohasi hisoblanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini o'stirish bolaning yosh anatomiyasi va fiziologiyasi ,shuningdek, tilshunoslik, aqliy tarbiyasi, axloq fanlari bilan uzviy bog'liq.Bolalar muassasalarining vujudga kelishi bir tomondan bolaning rivojlanishi va alohida tarmog'i sifatida namoyon bo'lishi bilan bog'liq bo'lsa, ikkinchi tomondan ayollarning fabrika va zavodlarga jalb etilishi natijasi o'laroq deb ham izohlanadi. Ingliz sotsialisti R. Ouen birinchi bo'lib bolalarga ilk yoshdan ijtimoiy tarbiya berish g'oyasini asoslab berdi va bolalar uchun maktabgacha yoshdagi bolalar muassasasini ochdi. Xuddi shu vaqtdan boshlab maktabgacha yoshdagi bolalar pedagogikasi fanning maxsus tarmog'i sifatida shakllandi va rivojlana boshladi. XX asr boshlarida erkin tarbiya jarayonida bola shaxsiyatini rivojlantirish g'oyasi keng tarqaldi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini o'stirishning metodologik asosini dialektik bilish nazariyasi hamda shaxsning evolyusion tarzda taraqqiy etish qonuniyatlari, O'zbekiston Respublikasining 2020 – yil 23 – sentabrda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi “Ta'lim to'grisida”gi qonuni o'zbek xalqining ma'naviy-axloqiy merosi hamda bola tarbiyasiga oid tarixiy tajribasi, ilg'or mamlakatlardagi qarashlar, pedagogika, psixologiya, falsafa, etika, estetika,

tilshunoslik, tibbiyot, odam fiziologiyasi va gigiyenasi, antropologiya kabi fanlarning ilmiy asoslari, xulosalari hamda qonuniyatlari tashkil qiladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar nutq oʻstirish jarayonida tadqiqotlar kuzatish, tajriba, suhbat, hujjatlarni oʻrganish, bolalar faoliyati mahsulini tashkil qilish metodlari orqali amalga oshiriladi. Bu metodlar asosida tadqiqotlar mazkur soha bilan shugʻullanuvchi tadqiqotchi va tarbiyachilar tomonidan olib boriladi.

Raqamli taʼlim texnologiyalari taʼlim jarayonini samarali tashkil etishga yordam beradi. Xususan, maxsus mobil ilovalar, oʻyinlar va interaktiv dasturlar bolalarning nutqini rivojlantirish uchun moʻljallangan boʻlib, ular bolalarga yangi soʻzlarni oʻrganish, talaffuzni yaxshilash va soʻz boyligini oshirish imkonini beradi. Shu bilan birga, raqamli vositalar oʻquv jarayonini qiziqarli va koʻrgazmali qiladi, bu esa bolalarning darslarga boʻlgan qiziqishini oshiradi. Nutq oʻstirish jarayonida raqamli taʼlim texnologiyalaridan foydalanish quyidagi afzalliklarni beradi:

1. Individual yondashuv: Raqamli texnologiyalar yordamida har bir bola oʻzining qobiliyatlari va nutqiy darajasiga mos ravishda rivojlanishi mumkin. Maxsus interaktiv ilovalar bolalarning qiyinchiliklarini aniqlab, ularni tezkorlik bilan tuzatish imkonini beradi

2. Oʻyin asosidagi oʻrganish: Bolalar tabiiy ravishda oʻyinlar orqali oʻrganadilar, raqamli texnologiyalar esa taʼlimni qiziqarli va samarali oʻyin shaklida taqdim etadi. Masalan, interaktiv oʻyinlar orqali bolalar yangi soʻzlarni oʻrganadilar, dialoglarni tushunadilar va talaffuzlarini yaxshilaydilar.

3. Multimedia vositalari: Audio va video materiallar bolalarga toʻgʻri talaffuzni oʻrganishga yordam beradi. Raqamli texnologiyalardan foydalanish natijasida, bolalar turli xil hikoyalar, sheʼrlar va qoʻshiqlarni tinglashlari va ularni mustaqil ravishda oʻzlashtirishlari mumkin.

4. Onlayn resurslarning kengligi: Raqamli taʼlim platformalarida bolalarning nutqini rivojlantirish uchun turli xil resurslar mavjud. Oʻyinlar, kitoblar, ovoqli mashqlar va animatsiyalar bolalarga koʻrgazmali va qiziqarli materiallar orqali oʻrganishga yordam beradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini rivojlantirishda raqamli taʼlim texnologiyalaridan foydalanish mavzusi global miqyosda dolzarb boʻlib, bu sohada bir qator olimlar tadqiqotlar olib borilgan. Quyida ushbu sohada taniqli olimlar va ularning tadqiqotlariga misollar keltirilgan:

L.Vygotsky. Vygotsky taʼlimdagi ijtimoiy oʻzaro taʼsirning ahamiyatini tadqiq qilgan. Uning madaniy-tarixiy nazariyasi (sotsial konstruktivizm) bolalarning til va nutq rivojlanishi uchun muhim asos boʻlgan. Vygotsky nutqni

bolaning ijtimoiy tajribasi va kattalar bilan o‘zaro muloqot orqali shakllanishini ta’kidlaydi. Uning g‘oyalari raqamli ta’lim texnologiyalari orqali bolalarning nutqini rivojlantirishda amaliy qo‘llaniladi.

J.Piaget. Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasi maktabgacha yoshdagi bolalarning fikrlash va nutq rivojlanishiga katta e’tibor beradi. Uning tadqiqotlariga ko‘ra, bolalar o‘yin orqali bilish jarayonini rivojlantiradi, bu esa raqamli o‘yinlar va interaktiv texnologiyalarning nutq rivojlanishiga qo‘shgan hissasini yanada oydinlashtiradi.

M,Tomasello. Tomasello bolaning til rivojlanishi va o‘rganish jarayonida ijtimoiy hamkorlikning muhimligini o‘rganib, raqamli vositalar va o‘yinlar orqali bolalarning o‘zaro muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishga e’tibor qaratgan. Uning “Constructionist Approach” nazariyasi bolalarning nutqiy rivojlanishida ijtimoiy o‘zaro ta’sirning asosiy omil ekanini ko‘rsatadi.

K.H.Pasek va R.M.Golinkoff. Ushbu olimlar bolalarning til va nutq rivojlanishi bo‘yicha zamonaviy tadqiqotlar olib ularning “Emergent Literacy” nazariyasi bolalarning erta yoshdan o‘zlashtiradigan lingvistik ko‘nikmalariga qaratilgan. Hirsh-Pasek va Golinkoff o‘z tadqiqotlarida raqamli texnologiyalar va interaktiv o‘yinlarning bolalar nutqi ko‘nikmalarini shakllantirishga qanday ta’sir qilishini o‘rganishgan.

A,Gopnik. Bolalarning o‘rganish jarayonida texnologiyalardan qanday foydalanishi bo‘yicha ko‘plab tadqiqotlar olib U bolalarning texnologiyalar bilan muloqot qilishi va raqamli muhitda til va fikrlash qobiliyatlarini shakllantirishini o‘rganib chiqdi.

Susan Haugland. Haugland raqamli texnologiyalar va bolalarning o‘yin faoliyati bo‘yicha tadqiqotlar olimlardan biridir. U raqamli o‘yinlarning va dasturlarining ta’lim jarayoniga integratsiyasi, ayniqsa, maktabgacha yoshdagi bolalar uchun samarali ekanligini ko‘rsatgan.

Bu olimlar bolalarning nutq rivojlanishi jarayonida texnologiyalarning o‘rnini o‘rganishda muhim ishlarni amalga oshirgan. Raqamli ta’lim texnologiyalarining ta’lim sohasida tadbiq etilishi va uning samaradorligi bo‘yicha ushbu olimlarning g‘oyalari zamonaviy tadqiqotlarga asos bo‘lib xizmat qiladi.

Garchi raqamli ta’lim texnologiyalari bolalarning nutq rivojlanishida katta rol o‘ynasa-da, ularning salbiy tomonlari ham mavjud. Maktabgacha yoshdagi bolalar ekran oldida uzoq vaqt o‘tkazmasligi kerak, chunki bu jismoniy va ruhiy rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli, texnologiyadan foydalanish me’yorida va pedagoglar va ota-onalar nazorati ostida bo‘lishi lozim.

Shuningdek, bolalarning raqamli kontentga kirishi xavfsiz va rivojlantiruvchi bo'lishi uchun maxsus dasturlar va himoya vositalaridan foydalanish talab etiladi.

Xulosa o'rnida aytish joizki, raqamli ta'lim texnologiyalari maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini rivojlantirishda katta yordam beradi. Ular individual yondashuv, qiziqarli o'yinlar va multimediya vositalari orqali o'quv jarayonini qiziqarli va samarali qiladi. Biroq, texnologiyadan oqilona foydalanish, xavfsizlik va bolaning umumiy rivojlanishiga e'tibor berish juda muhimdir. Shu orqali raqamli ta'lim vositalaridan foydalanish bolalarning nutqiy rivojlanishida yanada samarali bo'lishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ilm-fanni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-6097-son Farmoni. 29.10.2020 yil.
2. Prensky, M. (2001). Digital Natives, Digital Immigrants. On the Horizon, 9(5), 1-6.
3. Suart, J., & Moll, A. (2015). Using Multimedia Tools in Early Childhood Education. Early Education Journal, 43(3), 198-204.
4. Xayitov, M. (2020). Bolalar nutqini rivojlantirishda multimedia vositalarining o'rni. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti.
5. Vygotskiy, L. S. (1982). Myshlenie i rech'. Moskva: Pedagogika.

TA'LIM JARAYONIDA DASTURIY VOSITALAR VA RAQAMLI TA'LIMNING O'RNI

Sh.B.Xasanova

Navoiy innovatsiyalar universiteti

"Ijtimoiy-gumanitar fanlar" kafedrasida dotsenti

O'zbekiston, Navoiy shahar

Annotatsiya. Maqolada o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini shakllantirishda dasturiy vositalar va raqamli ta'lim o'rni va tabiiy fanlar ta'limida yangi yondashuvlarning ahamiyati tahlil qilinadi. Raqamli texnologiyalar va pedagogik dasturiy vositalar o'quv jarayonining samaradorligini oshirishga va o'quvchilarning ilmiy ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: O'qituvchi kompetensiyasi, dasturiy vositalar, tabiiy fanlar, ta'lim, raqamli texnologiyalar, pedagogik yondashuvlar, O'zbekiston ta'lim tizimi, ilmiy ko'nikmalar, ta'lim islohotlari.

РОЛЬ ПРОГРАММНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ И ЦИФРОВОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Абстрактный. Профессиональная компетентность учителей в статье. Анализируется роль программных средств и цифрового образования в формировании и значимость новых подходов в естественнонаучном образовании. Цифровые технологии и педагогические программные средства помогают повысить эффективность образовательного процесса и развивать научные навыки студентов.

Ключевые слова: Компетенция учителя, программные средства, естественные науки, образование, цифровые технологии, педагогические подходы, система образования Узбекистана. научные навыки, образовательные реформы.

SOFTWARE AND DIGITAL IN THE EDUCATIONAL PROCESS THE PLACE OF EDUCATION

Abstract. The article analyzes the role of software tools in the formation of professional competence of teachers and the importance of new approaches in natural science education. Digital technologies and pedagogical software help to increase the effectiveness of the educational process and develop students' scientific skills.

Key words: Teacher competence, software tools, natural sciences, education, digital technologies, pedagogical approaches, educational system of Uzbekistan, scientific skills, educational reforms.

Jahonning yuksak darajada taraqqiy etgan davlatlarida ta'lim-tarbiya ishlarining yo'lga qo'yilishi, maktablarda amalga oshirilayotgan islohotlarni o'rganish orqali biz mustaqil respublikamiz milliy ta'lim tizimlarini yangitdan tashkil qilishda, ta'lim tarbiyada, maktab ishini tashkil etishda eskirib, o'z dolzarbligini yuqotib borayotgan faoliyat shakllari va usullaridan tezroq xalos bo'lish, uni munosib tarzda yangilashda qo'shimcha boy manbalarga ham ega bo'lamiz. Zotan, hozirgi zamon ta'limida davlat va jamiyat talabi va manfaatlari aks etib turishi kerak. Ilmiy-texnika taraqqiyoti, yangi texnologik revolyusiya sharoitida muvaffaqiyatli faoliyat ko'rsata oladigan jamiyat a'zolarini yetishtirib berish, yosh avlodni kasb-hunarga yo'naltirish hamda o'rta ta'limning ko'p variantli uchinchi bosqichini joriy etish, ta'lim-tarbiya berishda eng ilg'or pedagogik vositalarni qo'llash, ta'limda tashabbuskorlik va ijodkorlikka keng yo'l ochish, uning eng maqbul tizimlarini yaratish kabi chet el tajribalarini o'rganish maqsadga muvofiqdir. Ta'limni rivojlantirish har bir davlat uchun asosiy vazifa sifatida belgilangan bo'lib, mamlakat kelajagi shu sohadagi yutuqlarga bog'liq. Yangi O'zbekistonda ta'lim tizimida, xususan, oliy ta'lim tizimida katta o'zgarishlar amalga oshirilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrda qabul qilingan PF-5847-son qaroriga asosan "Oliy ta'lim tizimini rivojlantirish konsepsiyasi"da oliy ta'lim tizimini rivojlantirishning strategik maqsadlari aniq belgilab berilgan. Ushbu maqsadlar tabiiy fanlar ta'limida ham muhim masalalarni kun tartibiga qo'yadi.

Ta'lim tizimidagi islohotlarda quyidagi asosiy maqsadlar ko'zda tutilgan:

Yuqori malakali kadrlar tayyorlash. Mamlakatni modernizatsiya qilish va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni ta'minlash uchun yuqori malakali kadrlarni tayyorlash sifatini oshirish kerak. Buning uchun inson kapitalini mehnat bozori talablariga moslashtirib rivojlantirish zarur. Xalqaro standartlarga muvofiq, kreativ va tizimli fikrlaydigan mutaxassislarini tayyorlash uchun sharoitlar yaratish maqsad qilingan. Talabalar va o'quvchilar intellektual qobiliyatlarini namoyish etishi va ma'naviy barkamol shaxs sifatida shakllanishi uchun zarur imkoniyatlar taqdim etiladi. Ta'lim sohasida sog'lom raqobat muhitini yaratish va uning jozibadorligini oshirish maqsad qilingan. Shu orqali, sohani global raqobatbardoshligini ta'minlash va jahon miqyosida tan olinishi zarur.

Dasturiy vositalarning ta'lim jarayoniga ta'siri bo'yicha ko'plab tadqiqotlar mavjud. Laurillard (2012) o'zining "Teaching as a Design Science" kitobida dasturiy vositalar yordamida ta'limni samarali va jonli qilish imkoniyatlarini ko'rsatadi. Laurillardning tadqiqotlari dasturiy vositalarni o'qitishda qo'llashning pedagogik yondashuvlarni yangilashda muhimligini ta'kidlaydi[8].

Vygotskiy (1978) o'zining " "Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes" kitobida pedagogik vositalar va metodlarning rivojlanishi, shu jumladan texnologiyalarning ta'lim jarayoniga ta'sirini tahlil qiladi. Vygotskiyning tadqiqotlari texnologiyalarni ta'limda qo'llashning pedagogik jarayonlarni qanday qilib yanada samarali qilishga yordam berishini ko'rsatadi. U, shuningdek, texnologiyalarning kognitiv rivojlanish va bilimlarni chuqurroq o'zlashtirishdagi rolini ta'kidlaydi [7].

Dasturiy vositalarning ta'limga ta'siri

Interfaol simulyatsiyalar va virtual laboratoriyalarga misollar ko'ib chiqaylik.

Biologiya: Virtual mikroskop

Misol: Virtual mikroskoplar biologiya ta'limida o'quvchilarga hujayra va organlarning tuzilishini o'rganishda yordam beradi. Masalan, "The Biology Project" dasturidan foydalanib, o'quvchilar turli xil hujayra qismlarini va ularning funksiyalarini ko'rishlari mumkin.

Aralashgan ta'lim platformalari

Misol: "Edmodo" yoki "Google Classroom" kabi platformalar yordamida o'qituvchilar shaxsiylashtirilgan o'quv tajribalarini yaratishlari mumkin. Masalan, o'quvchilar o'zlariga mos keladigan mavzularni tanlashlari va o'rganishlari mumkin.

O'quvchilarning individual loyihalari

Misol: "Nearpod" yoki "Kahoot!" dasturlari yordamida o'quvchilar individual yoki guruh loyihalarini amalga oshirishlari mumkin. Masalan, o'quvchilar o'zlarining biologiya loyihalarini taqdim etib, o'zlarining tadqiqot natijalarini baham ko'rishlari mumkin.

Hamkorlikda o'rganish

Misol: Onlayn platformalar va hamkorlik vositalari, masalan, Google Docs va Padlet, talabalar, o'quvchilar va o'qituvchilar o'rtasida hamkorlikda o'rganish va muloqotni rivojlantiradi. Bu vositalar ijtimoiy va muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Tabiiy fanlarni o'qitishda yangi yondashuvlar

So'rovga asoslangan ta'lim

Misol: "NASA's Climate Change" platformasidan foydalanib, o'quvchilar atmosferadagi CO₂ darajalarini o'rganishlari mumkin. "Exploratorium" veb-sayti orqali talabalar turli xil energiya manbalarini va ularning atrof-muhitga ta'sirini o'rganishlari mumkin.

Flipped classroom modeli"

Misol: Videoma'ruzalar yordamida talabalar matematik tushunchalarni uyda o'rganishlari mumkin. Masalan, "Khan Academy" videolaridan foydalanib, talabalar algebra yoki geometriya darslarini uyda o'rganishlari mumkin. Sinfda esa amaliy mashg'ulotlar va muhokamalar o'tkaziladi.

Aralashtirilgan ta'lim

Misol: Flipped classroom modeli yordamida talabalar uyda video darslar orqali yangi materialni o'rganishadi va sinfda muhokama, guruh ishlari va tajribalarni bajaradilar. "Blackboard" yoki "Moodle" kabi platformalarda aralashtirilgan ta'lim dasturida o'qituvchilar talabalarni onlayn kurslar va an'anaviy darslar bilan ta'minlaydi.

Dasturiy vositalar yordamida tabiiy fanlar ta'limida yangi yondashuvlar o'qituvchi kompetensiyasini shakllantirish va ta'lim jarayonini takomillashtirishda katta rol o'ynaydi. Virtual laboratoriyalar, simulyatsiyalar, va shaxsiylashtirilgan ta'lim platformalari o'quvchilarni faol va qiziqarli tarzda ta'lim olishlariga yordam beradi. Shuningdek, yangi pedagogik yondashuvlar va aralashtirilgan ta'lim metodlari o'qituvchilarga innovatsion va samarali usullarni qo'llash imkonini beradi. Biroq, texnologiyalardan muvaffaqiyatli foydalanish uchun o'qituvchilar va talabalar uchun zarur texnologik imkoniyatlar, raqamli savodxonlik va kasbiy rivojlanishni ta'minlanish kerak. Dasturiy vositalarni samarali joriy qilish uchun bir qator muhim ishlarni amalga oshirish zarur:

O'qituvchilarni tayyorlash va ularni doimiy ravishda o'qitish: O'qituvchilar raqamli vositalardan foydalanish ko'nikmalarini oshirishlari kerak. Bu maqsadda seminarlar, treninglar va kurslar tashkil qilish zarur.

Texnologik imkoniyatlarni kengaytirish: Ta'lim muassasalarida zamonaviy texnologiyalar, virtual laboratoriyalar va yuqori tezlikdagi internet bilan ta'minlash lozim.

Raqamli transformatsiya va texnologiyalar integratsiyasi Raqamli texnologiyalar hayotimizning barcha sohalariga, jumladan, ta'lim tizimiga ham chuqur kirib kelmoqda. Raqamli ta'lim (Digital Learning) an'anaviy ta'lim usullarini zamonaviy texnologiyalar bilan uyg'unlashtirib, o'quv jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda.

Raqamli ta'lim tushunchasi va uning ahamiyati

Raqamli ta'lim – bu internet, kompyuter texnologiyalari, sun'iy intellekt va boshqa innovatsion vositalar yordamida ta'lim jarayonini tashkil etish va boshqarish tizimi. Uning ahamiyati quyidagilardan iborat: O'quvchilarga moslashtirilgan ta'lim imkoniyati yaratish. Ta'lim jarayonini qulay va fleksibil

qilish. Zamonaviy ko'nikmalarni rivojlantirishga xizmat qilish.. Ta'lim sifati va samaradorligini oshirish

Raqamli ta'limning asosiy tarkibiy qismlari

1. Onlayn ta'lim platformalari

- Coursera, EdX, Udemy, Khan Academy kabi xalqaro platformalar.
- Mahalliy platformalar: Ziyonet, Maktab.uz, Oliy ta'lim elektron resurslari.

2. Sun'iy intellekt va moslashtirilgan ta'lim

- Talabaning o'zlashtirish darajasiga qarab mos ta'lim dasturlarini yaratish.
- AI asosida baholash tizimlari.

3. Virtual va kengaytirilgan reallik (VR/AR)

- 3D laboratoriyalar va interaktiv simulyatsiyalar.
- Ilmiy tajribalar va amaliy mashg'ulotlarni real muhitga yaqinlashtirish.

4. O'yinlashtirilgan ta'lim (Gamification)

- O'quv jarayoniga qiziqishni oshirish uchun interaktiv o'yin elementlaridan foydalanish.
- Kodlash va dasturlashni o'rgatuvchi o'yinlar (Code.org, Scratch).

III. Raqamli ta'limning afzalliklari

Qulaylik va moslashuvchanlik – o'quvchilar istalgan joyda va istalgan vaqtda ta'lim olish imkoniga ega.

Shaxsiylashtirilgan ta'lim – har bir o'quvchining bilim darajasiga mos keluvchi individual yondashuv.

Resurslarga keng kirish imkoniyati – bepul va pullik ta'lim materiallari, video darsliklar va kitoblardan foydalanish imkoniyati.

Davomiy o'qitish va rivojlanish – yangi texnologiyalar va kasblarni o'rganish uchun imkoniyat.

IV. Raqamli ta'limni rivojlantirishdagi asosiy muammolar

Raqamli tengsizlik – barcha hududlarda internet va texnologiyalarga kirish imkoniyati mavjud emas.

O'qituvchilarning raqamli savodxonligi pastligi – yangi texnologiyalarni qo'llay oladigan pedagoglar yetishmovchiligi.

Akademik intizom va diqqatni jamlash muammosi – onlayn ta'limda o'quvchilarning e'tiborni jamlashi qiyin bo'lishi mumkin.

Maxfiylik va kiberxavfsizlik muammolari – shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish zarurati.

Raqamli ta'limni rivojlantirish bo'yicha takliflar

Ta'lim tizimida sun'iy intellekt va Big Data texnologiyalarini joriy qilish. O'qituvchilarning raqamli kompetensiyalarini oshirish bo'yicha maxsus kurslar tashkil etish.

Hududlarda internet va texnologiyalar bilan ta'minlash bo'yicha davlat dasturlarini kengaytirish.

Onlayn va an'anaviy ta'lim formatlarini uyg'unlashtirish (gibrid ta'lim modeli).

Raqamli o'quv materiallari va platformalarni ishlab chiqish va rivojlantirish.

Bugungi kunda sun'iy intellekt (SI) va katta ma'lumotlar (Big Data) texnologiyalari jadal rivojlanib, turli sohalarga ta'sir o'tkazmoqda. Ushbu ma'ruzada ushbu texnologiyalarning mohiyati, ishlash tamoyillari va amaliy qo'llanilishiga e'tibor qaratamiz.

1. Sun'iy intellekt (SI) tushunchasi

Sun'iy intellekt – bu mashinalarning inson aqliy faoliyatini taqlid qilish qobiliyatidir. U quyidagi asosiy yo'nalishlarga bo'linadi:

- **Mashinali o'rganish (Machine Learning)** – algoritmlar yordamida o'z-o'zini takomillashtirish.
- **Chuqur o'rganish (Deep Learning)** – neyron tarmoqlar asosida ishlovchi ilg'or SI texnologiyasi.
- **Tabiiy tilni qayta ishlash (NLP)** – inson tili bilan ishlash, chat-botlar va tarjimonlar yaratish.

Ekspert tizimlar – tibbiyot, muhandislik va boshqa sohalarda qaror qabul qilishda yordam beruvchi tizimlar

Raqamli savodxonlikni oshirish: O'quvchilar va o'qituvchilarni texnologiyalarni tushunish va ulardan to'g'ri foydalanish bo'yicha qo'llab-quvvatlash zarur.

Shaxsiylashtirilgan ta'limni kengaytirish: O'quvchilarning ehtiyojlariga mos dasturiy vositalarni ishlab chiqish va qo'llash orqali ta'lim jarayonini yanada samarali qilish.

Innovatsion pedagogik yondashuvlarni rivojlantirish: Aralashtirilgan ta'lim va boshqa ilg'or usullarni yanada keng qo'llash, o'qituvchilarni bu borada qo'llab-quvvatlash va kerakli metodik materiallarni ishlab chiqish zarur. Kelajakda bu chora-tadbirlar yordamida ta'lim jarayonida dasturiy vositalardan foydalanish yanada samarali bo'lishi mumkin.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, O'zbekistonda ta'lim tizimini xalqaro standartlarga moslashtirish, o'qitish jarayoniga rivojlangan mamlakatlar dasturlarini milliy xususiyatlarimizga joriy qilinayotgan bir davrda talaba va

o'quvchi yoshlarimizni dasturiy vositalar bilan muloqotga o'rgatish katta ahamiyatga ega. Yoshlarni dasturiy vositalar bilan ishlashga o'rgatish uchun o'qituvchilarni kompetensiyalarini shakllantirishga, ularga moddiy texnik ta'minotni yaratib berish maqsadga muvofiq.

Foydanilgan adabiyotlar:

- 1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 08.10.2019 yildagi PF-5847-son "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 11.06.2019 yildagi 484-son "2019-2028-yillar davrida O'zbekiston Respublikasida biologik xilmaxillikni saqlash strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"
- 3.O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2020). Oliy Majlisga qilgan Murojaatnomasi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb-sayti.
- 4.Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.
- 5.Alammary, A., Sheard, J., & Carbone, A. (2014). Blended learning in higher education: Empirical review of literature. Computers & Education, 75, 185-197.
- 6.Wieman, C., Adams, W. K., & Perkins, K. K. (2008). "PhET: O'rganishni yaxshilaydigan simulyatsiyalar". Science, 322(5902), 682-683.
7. Laurillard, D. (2012). Teaching as Design Science: Creating Pedagogical Models for Learning and Technology. London: Routledge, 228 pages.

O'ZBEKISTONDA MAKTABGACHA TA'LIM MUASSASALARI, UY XO'JALIKLARI DAROMADI VA BOLALAR SALOMATLIGI: STATISTIK BOG'LIQLIK TAHLILI

Panjiyeva Shirin Axmadovna

Navoiy innovatsiyalar universiteti

Surxondaryo kampusi,

Maktabgacha ta'lim kafedrasi o'qituvchisi,

Xolto'rayev Islom Ilhomovich

Navoiy innovatsiyalar universiteti

Surxondaryo kampusi,

Iqtisodiyot va axborot texnologiyalari kafedrasi o'qituvchisi

O'zbekiston, Surxondaryo

Annotatsiya. Ushbu tadqiqot O'zbekistonda maktabgacha ta'lim muassasalari soni, uy xo'jaliklari daromadi va 5 yoshgacha bolalar o'lim darajasi o'rtasidagi statistik bog'liqlikni o'rganadi.

Kalit soʻzlar: Maktabgacha taʼlim, uy xoʻjaliklari daromadi, bolalar salomatligi, oʻlim darajasi, statistik tahlil, korrelyatsiya, regressiya, Oʻzbekiston.

**УЧРЕЖДЕНИЯ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ, ДОХОДЫ
СЕМЕЙСТВ И ЗДОРОВЬЕ ДЕТЕЙ В УЗБЕКИСТАНЕ:
СТАТИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ СВЯЗИ**

Аннотация: Исследование анализирует статистическую взаимосвязь между количеством дошкольных образовательных учреждений, доходами домохозяйств и уровнем смертности детей до 5 лет в Узбекистане.

Ключевые слова: Дошкольное образование, доходы домохозяйств, здоровье детей, уровень смертности, статистический анализ, корреляция, регрессия, Узбекистан.

**PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS, HOUSEHOLD INCOME
AND CHILD HEALTH IN UZBEKISTAN: A STATISTICAL
RELATIONSHIP ANALYSIS**

Abstract: This study examines the statistical relationship between the number of preschool institutions, household income, and the under-5 mortality rate in Uzbekistan.

Keywords: Preschool education, household income, child health, mortality rate, statistical analysis, correlation, regression, Uzbekistan.

Oʻzbekistonda soʻnggi yillarda maktabgacha taʼlim muassasalari sonining koʻpayishi va aholi daromadlarining oshishi bolalar salomatligiga qanday taʼsir koʻrsatishi muhim tadqiqot mavzusi sifatida eʼtiborga olinmoqda. Bolalar oʻlim darajasi, xususan 5 yoshgacha boʻlgan chaqaloqlar oʻlimi, sogʻliqni saqlash va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning asosiy koʻrsatkichlaridan biridir. Ushbu tadqiqot maktabgacha taʼlim muassasalari soni va aholi jon boshiga real umumiy daromadlar hajmi 5 yoshgacha bolalar oʻlim darajasiga qanday taʼsir koʻrsatishini statistik tahlil qilish orqali aniqlashga qaratilgan.

Maktabgacha taʼlimning bolalar rivojlanishi va salomatligiga taʼsiri masalasi soʻnggi oʻn yilliklarda global miqyosda keng oʻrganilgan. Xalqaro tadqiqotlarda maktabgacha taʼlim muassasalari bolalarning kognitiv rivojlanishi, ijtimoiylashuvi va sogʻligʻiga ijobiy taʼsir koʻrsatishi isbotlangan. Masalan, Heckman oʻz ishida taʼlimning erta bosqichlariga sarmoya kiritish uzoq muddatli iqtisodiy va sogʻliqni saqlash foydalari bilan bogʻliqligini taʼkidlaydi.⁴¹ Shu bilan birga, uy xoʻjaliklari daromadining bolalar salomatligiga taʼsiri ham bir qator tadqiqotlarda koʻrib chiqilgan. Case va boshqalar AQShdagi maʼlumotlarga asoslanib, daromadning

⁴¹ Heckman, J. J. (2006). Skill Formation and the Economics of Investing in Disadvantaged Children. Science, 312(5782), 1900–1902.

oshishi bolalar o'lim darajasining kamayishi va umumiy salomatlik ko'rsatkichlarining yaxshilanishi bilan bog'liq ekanligini aniqlagan.⁴²

⁴² Case, A., Lubotsky, D., & Paxson, C. (2002). Economic Status and Health in Childhood: The Origins of the Gradient. *American Economic Review*, 92(5), 1308–1334.

Shu bilan birga, maktabgacha ta'lim muassasalari soni, daromad va salomatlik o'rtasidagi statistik bog'liqlikni birgalikda o'rganuvchi tadqiqotlar O'zbekistonda deyarli yo'q. Bu mavzuning yangiligi va dolzarbligi ushbu bo'shliqni to'ldirish zarurligini ko'rsatadi.

Ma'lumotlar manbalari: Tadqiqotda stat.uz saytidan olingan rasmiy statistik ma'lumotlar ishlatildi:

- Maktabgacha ta'lim muassasalari soni (x_1): "Ijtimoiy soha statistikasi" bo'limidan 2019–2023-yillardagi yillik ma'lumotlar (birlikda).

- Aholi jon boshiga real umumiy daromadlar hajmi (x_2): "Turmush darajasi statistikasi" bo'limidan ming so'mda o'rtacha qiymatlar.

- 5 yoshgacha bolalar o'lim darajasi (y): "Sog'liqni saqlash statistikasi" bo'limidan har 1000 tirik tug'ilishga nisbatan ko'rsatkichlar.

O'zgaruvchilar:

- Mustaqil o'zgaruvchilar: x_1 (maktabgacha ta'lim muassasalari soni, birlik), x_2 (daromad, ming so'm).

- Bog'liq o'zgaruvchi: y (o'lim darajasi, 1000 ga nisbatan).

Ma'lumotlar to'plami: 2019–2023-yillardagi ma'lumotlar jadval shaklida yig'ildi:

Tahlil usullari:

- Pearson korrelyatsiya koeffitsientlari x_1 , x_2 va y o'rtasidagi chiziqli bog'liqlikni aniqlash uchun hisoblandi.

- Ko'p chiziqli regressiya modeli qurildi va jadval ma'lumotlari bilan sinovdan o'tkazildi.

1. Pearson korrelyatsiya koeffitsienti: x_1 va y , x_2 va y , shuningdek, x_1 va x_2 o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash uchun qo'llanildi. Korrelyatsiya koeffitsientining 0.8 dan yuqori bo'lishi tadqiqotning asosiy sharti edi. x_2

2. Ko'p o'zgaruvchili chiziqli regressiya:

$$y = a + b_1x_1 + b_2x_2 \quad (1)$$

3. modeli yordamida x_1 va x_2 ning y ga ta'siri bashorat qilindi. R^2 qiymati modelning tushuntirish darajasini baholash uchun ishlatildi.

4. Ma'lumotlarni normalizatsiya qilish: O'zgaruvchilarning turli o'lchov birligiga ega ekanligini hisobga olib (masalan, muassasalar soni va daromad), tahlil oldidan ma'lumotlar standartlashtirildi.

Statistik ma'lumotlar: Quyidagi jadval 2015–2023-yillardagi uch o'zgaruvchi bo'yicha ma'lumotlarni aks ettiradi:

1-jadval

O'zbekistonda maktabgacha ta'lim muassasalari, daromad va o'lim darajasi dinamikasi (2015–2023)

Yil	Maktabgacha ta'lim muassasalari soni (x_1)⁴³	Aholi jon boshiga real umumiy daromadlar hajmi (ming so'm, x_2)⁴⁴	5 Yoshgacha bolalar o'lim darajasi (har 1,000 tirik tug'ilishga nisbatan, y)⁴⁵
2019	10090,0	9916,6	14,5
2020	10181,0	11153,7	13,9
2021	10289,0	13914,7	13,3
2022	10522,0	16487,7	12,7
2023	10750,0	18881,9	12,1

Korrelyatsiya natijalari:⁴⁶

Korrelyatsiya koeffitsientlari (-1 dan +1 gacha) o'zgaruvchilar o'rtasidagi chiziqli bog'liqlikni ko'rsatadi:

- x_1 va x_2 : 0.987401 (juda yuqori musbat korrelyatsiya). Bu shuni anglatadiki, maktabgacha ta'lim muassasalari soni (x_1) oshgani sari, aholi daromadi (x_2) ham deyarli mutanosib ravishda oshadi. Bu ikki o'zgaruvchi bir-biriga juda kuchli bog'langan.

- x_1 va y: -0.978548 (juda yuqori manfiy korrelyatsiya). Maktabgacha ta'lim muassasalari soni oshishi bilan 5 yoshgacha bolalar o'lim darajasi kamayadi. Bu salbiy bog'liqlik ijobiy ijtimoiy ta'sirni ko'rsatishi mumkin.

- x_2 va y: -0.994002 (eng yuqori manfiy korrelyatsiya). Daromadlar hajmi oshgani sari bolalar o'lim darajasi yanada sezilarli darajada pasayadi. Bu o'zgaruvchilar o'rtasida deyarli mukammal teskari bog'liqlik mavjudligini bildiradi.

x_1 va x_2 o'zaro juda mos keladi va ikkalasi ham y (bolalar o'lim darajasi) bilan kuchli teskari bog'liq. Bu shuni ko'rsatadiki, ta'lim muassasalari soni va daromadning oshishi bolalar o'lim darajasini kamaytirishga yordam beradi.

⁴³ O'zbekiston Respublikasi milliy Statistika qo'mitasi: Umumta'lim muassasalari soni (jami)

https://api.siat.stat.uz/media/uploads/sdmx/sdmx_data_1390.xlsx

⁴⁴ O'zbekiston Respublikasi milliy Statistika qo'mitasi: Aholi jon boshiga real umumiy daromadlar hajmi (hududlar kesimida):

https://stat.uz/uz/?option=com_dropfiles&format=&task=frontfile.download&catid=349&id=1803&Itemid=1000000000000

⁴⁵ Our world data: 5 Yoshgacha bolalar o'lim darajasi <https://ourworldindata.org/country/uzbekistan#search=death>

⁴⁶ colab.research.google.com

https://colab.research.google.com/drive/1quA0g32xgxIEDMlbJf_12UM412jV4Ej4#scrollTo=npJXxM1kvsot&line=10&uniqifier=1 natijalarni ushbu havola orqali ko'rishingiz mumkin.

Regressiya natijalari:

Ko'p o'zgaruvchili regressiya modeli.⁴⁷

$$y = 13.0125 + (0.000414) * x_1 + (-0.000284) * x_2 \quad (2)$$

- $a=13.0125$: Agar muassasalar soni va daromad 0 bo'lsa, o'lim darajasining bazaviy qiymati.

- **Doimiy qiymat (13.0125)**: Agar x_1 va x_2 : nol bo'lsa, bolalar o'lim darajasi 13.0125 bo'lardi. Bu real hayotda mantiqiy emas, chunki x_1 va x_2 nol bo'lishi mumkin emas (muassasalar soni va daromad hech qachon nolga teng bo'lmaydi). Bu shunchaki modelning matematik asosi.

- x_1 koeffitsienti (0.000414) rape:⁴⁸ Bu musbat koeffitsient shuni anglatadiki, maktabgacha ta'lim muassasalari soni (x_1) 1000 ga oshsa, bolalar o'lim darajasi taxminan 0.414 ga oshadi. Ammo bu koeffitsient juda kichik, ya'ni x_1 ning ta'siri minimal.

- x_2 koeffitsienti (-0.000284): Daromad 1 million so'mga oshsa, o'lim darajasi 0.284 ga kamayadi. Bu koeffitsient ham kichik, lekin manfiy ishorasi daromadning o'lim darajasini pasaytirishdagi ijobiy rolini tasdiqlaydi.

- $R^2 \approx 0.98$: Model o'zgaruvchilar o'rtasidagi bog'liqlikning 98 % ini tushuntiradi.⁴⁹

Regressiya modeli $y = 13.0125 + 0.000414 * x_1 + (-0.000284) * x_2$ jadval ma'lumotlariga qo'llanilganda quyidagi natijalar olindi:

- 2019: Hisoblangan $y=14.375$ (haqiqiy 14.5).
- 2020: Hisoblangan $y=14.061$ (haqiqiy 13.9).
- 2021: Hisoblangan $y=13.320$ (haqiqiy 13.3).
- 2022: Hisoblangan $y=12.686$ (haqiqiy 12.7).
- 2023: Hisoblangan $y=12.100$ (haqiqiy 12.1).

Asosiy topilmalar:

⁴⁷ colab.research.google. com

https://colab.research.google.com/drive/1quA0g32xgxIEDMlbJf_12UM412jV4Ej4#scrollTo=npJXxM1kvsot&line=10&uniqifier=1 natijalarni ushbu havola orqali ko'rishingiz mumkin.

⁴⁸ Eslatma: Koeffitsientlarning kichik qiymatlari x_1 va x_2 ning katta miqyosda o'lchanayotganligi bilan bog'liq (minglab muassasalar va millionlab so'mlar).

⁴⁹ colab.research.google. com

https://colab.research.google.com/drive/1quA0g32xgxIEDMlbJf_12UM412jV4Ej4#scrollTo=npJXxM1kvsot&line=10&uniqifier=1 natijalarni ushbu havola orqali ko'rishingiz mumkin.

Tendensiyalar: 2019-2023 yillarda x_1 (muassasalar soni) va x_2 (daromad) oshgan, y (o'lim darajasi) esa kamaygan. Bu korrelyatsiya natijalari bilan mos: x_1 va x_2 ning oshishi y ni pasaytiradi.

Ta'sir kuchi: x_2 (daromad) ning ta'siri x_1 (muassasalar soni) ga qaraganda kuchliroq, chunki korrelyatsiya (-0.994) x_1 (-0.978) ga qaraganda yuqori, va regressiya koeffitsientida x_2 ning salbiy ta'siri (-0.000284) x_1 ning ijobiy ta'siridan (0.000414) mutlaq qiymatda katta emas, lekin daromadning katta miqyosi (million so'mlar) umumiy ta'sirni oshiradi.

Ijtimoiy ahamiyat: Daromadning oshishi va ta'lim muassasalari sonining ko'payishi bolalar o'lim darajasini kamaytirishda muhim omil ekanligini ko'rsatadi. Bu sog'liqni saqlash, ta'lim va iqtisodiy farovonlikning bolalar salomatligiga ijobiy ta'sirini tasdiqlaydi.

Tadqiqot natijalari maktabgacha ta'lim muassasalari sonining ko'payishi (x_1) va aholi jon boshiga real umumiy daromadlar hajmining oshishi (x_2) 5 yoshgacha bolalar o'lim darajasiga (y) sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatishini ko'rsatdi. Korrelyatsiya koeffitsientlari x_1 va y o'rtasida -0.978548, x_2 va y o'rtasida -0.994002 ni tashkil qilib, bu o'zgaruvchilar o'rtasida juda kuchli teskari bog'liqlik mavjudligini tasdiqlaydi.

O'zbekiston kontekstida ushbu natijalar davlatning maktabgacha ta'limni rivojlantirish bo'yicha olib borayotgan siyosatining samaradorligini ko'rsatadi. Biroq, tadqiqotning cheklovlari ham mavjud:

1. Bolalar salomatligi faqat o'lim darajasi bilan o'lchandi, bu umumiy salomatlik holatini to'liq aks ettirmasligi mumkin (masalan, kasallik darajasi yoki ovqatlanish holati ko'rib chiqilmadi).
2. Daromad ma'lumotlari o'rtacha qiymat sifatida berilgan bo'lib, mintaqalararo tengsizlikni hisobga olmaydi.
3. Tashqi omillar (masalan, sog'liqni saqlash tizimidagi o'zgarishlar) modelda to'liq aks ettirilmagan bo'lishi mumkin.

O'zbekistonda bu yo'nalishda chuqur ilmiy ishlar kamligi sababli, ushbu tadqiqot ta'lim va sog'liqni saqlash sohasida siyosat ishlab chiquvchilar uchun muhim ma'lumotlar taqdim etadi. Maktabgacha ta'lim muassasalari sonini yanada ko'paytirish va daromad tengsizligini kamaytirish bolalar salomatligini yanada yaxshilashi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, ushbu tadqiqot O'zbekistonda maktabgacha ta'lim muassasalari soni va aholi daromadi 5 yoshgacha bolalar o'lim darajasiga kuchli teskari ta'sir ko'rsatishini aniqladi. 2019–2023-yillardagi ma'lumotlar asosida,

muassasalar sonining har 1000 taga oshishi o'lim darajasini taxminan 0.414 birlikka oshirishi (musbat koeffitsientga qaramay, umumiy tendensiya pasayishga yordam beradi), daromadning har 1 million so'mga ko'tarilishi esa 0.284 birlikka kamaytirishi isbotlandi. Ushbu natijalar davlat siyosatini maktabgacha ta'lim va iqtisodiy rivojlanishga yo'naltirishda muhim dalil bo'lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Heckman, J. J. (2006). *Skill Formation and the Economics of Investing in Disadvantaged Children*. Science, 312(5782), 1900–1902.
2. Case, A., Lubotsky, D., & Paxson, C. (2002). *Economic Status and Health in Childhood: The Origins of the Gradient*. American Economic Review, 92(5), 1308–1334.
3. colab.research.google. com
4. O'zbekiston Respublikasi milliy Statistika qo'mitasi rasmiy sayti

SUN'IY INTELLEKT VA FUQAROLIK JAMIYATI: IMKONIYATLAR, XATARLAR VA MAFKURAVIY CHEKLOVLAR

Abdullayeva Zahira Bahodirovna

Navoiy innovatsiyalar universiteti

**Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası o'qituvchisi,
+998975583231,**

E-mail: abdullaevazahira444@gmail.com

O'zbekiston, Navoiy viloyati, Navoiy shahri

Anatatsiya. Ushbu maqolada sun'iy intellektning fuqarolik jamiyati bilan o'zaro munosabati, uning ijtimoiy hayotdagi o'rni va ahamiyati yoritilgan. Maqolada sun'iy intellekt texnologiyalarining ijobiy va salbiy jihatlari, fuqarolik institutlari faoliyatiga ko'rsatgan ta'siri hamda mafkuraviy cheklovlar natijasida yuzaga keladigan muammolar tahlil qilinadi. Muallif sun'iy intellekt inson manfaatlariga xizmat qiladigan vosita sifatida qaralishi lozimligini ta'kidlaydi. Shuningdek, jamiyatda sun'iy intellektdan oqilona foydalanish uchun zarur bo'lgan shart-sharoitlar va yondashuvlar muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar. Sun'iy intellekt, fuqarolik jamiyati, texnologik xavf, mafkuraviy cheklov, inson huquqlari, ijtimoiy taraqqiyot, raqamli xavfsizlik, axborot jamiyati.

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И ГРАЖДАНСКОЕ ОБЩЕСТВО: ВОЗМОЖНОСТИ, РИСКИ И ИДЕОЛОГИЧЕСКИЕ ОГРАНИЧЕНИЯ

Аннотация. В данной статье рассматриваются взаимоотношения между искусственным интеллектом и гражданским обществом, а также влияние технологий на социальную сферу. Раскрыты как положительные, так и отрицательные аспекты внедрения ИИ в общественные институты. Особое внимание уделяется идеологическим ограничениям, мешающим полноценному восприятию ИИ в гражданском обществе. Автор подчеркивает, что искусственный интеллект должен служить интересам человека и быть управляемым с учетом прав и свобод личности.

Ключевые слова: искусственный интеллект, гражданское общество, технологические риски, идеологические ограничения, права человека.

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND CIVIL SOCIETY: OPPORTUNITIES, RISKS, AND IDEOLOGICAL CONSTRAINTS

Abstract. This article explores the relationship between artificial intelligence (AI) and civil society, as well as the impact of AI technologies on various social structures. Both the positive and negative aspects of AI integration into civil institutions are analyzed. Special attention is given to ideological constraints that limit a comprehensive understanding and acceptance of AI within civil society.

Keywords: artificial intelligence, civil society, technological risks, ideological constraints, human rights, social development, digital security, information society.

XXI asrda insoniyat taraqqiyotining eng muhim belgilardan biri bu — sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarining hayotimizning barcha sohalariga jadal kirib kelishidir. Sun'iy intellekt nafaqat ishlab chiqarish va iqtisodiyotda, balki ta'lim, sog'liqni saqlash, axborot texnologiyalari, madaniyat, boshqaruv va hattoki kundalik hayotimizda ham o'zining chuqur ta'sirini o'tkazmoqda. Shu nuqtai nazardan qaralganda, ushbu texnologiyaning jamiyat hayotidagi roli tobora ortib borayotgan bir paytda, uning fuqarolik jamiyatiga ta'siri, ushbu jamiyat institutlari bilan o'zaro munosabati alohida ilmiy va amaliy tahlilni talab etadi.

Fuqarolik jamiyati bu — davlatdan mustaqil holda faoliyat yurituvchi ijtimoiy institutlar, tashkilotlar va fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish tizimi bo'lib, u jamiyatdagi muvozanatni saqlab turuvchi muhim omil hisoblanadi. Biroq sun'iy intellektning jadal rivojlanishi va uning samaralarini baholash jarayonida fuqarolik jamiyatining ushbu hodisaga bo'lgan yondashuvi ko'plab mafkuraviy, ijtimoiy va

axloqiy savollarni yuzaga keltirmoqda. Ayniqsa, ayrim jamiyatlarda sun'iy intellektga nisbatan mavjud bo'lgan ehtiyotkorlik va ideologik cheklovlar uning imkoniyatlaridan to'laqonli foydalanishga to'sqinlik qilmoqda.

Shu bilan birga, sun'iy intellekt nafaqat xavf, balki imkoniyatlar manbai sifatida ham namoyon bo'lmoqda. U ijtimoiy hayotni raqamlashtirish, davlat boshqaruvida shaffoflikni oshirish, korrupsiyaga qarshi kurashish, ijtimoiy adolatni ta'minlashda samarali vosita bo'lishi mumkin. Demak, sun'iy intellektga nisbatan faqatgina texnologik emas, balki ijtimoiy, huquqiy va axloqiy yondashuv asosida qarash muhimdir.

Ushbu maqolada sun'iy intellektning jamiyatdagi o'rnini, uning fuqarolik jamiyati institutlariga ko'rsatgan ta'siri, ijobiy va salbiy jihatlari, shuningdek, ideologik cheklovlar natijasida yuzaga kelayotgan muammolar tahlil qilinadi. Maqolaning asosiy maqsadi — sun'iy intellektning fuqarolik jamiyatidagi ahamiyatini ilmiy asosda baholash va uning inson manfaatlariga xizmat qilish imkoniyatlarini ochib berishdan iborat.

1. Sun'iy intellektning ijobiy jihatlari va imkoniyatlari

1.1. Ijtimoiy xizmatlar samaradorligini oshiradi. Sun'iy intellekt ta'lim, tibbiyot, ijtimoiy himoya kabi sohalarda individual yondashuvni kuchaytiradi. Masalan: Estoniya raqamli hukumat tizimida sun'iy intellektdan foydalanib, fuqarolarga avtomatik ravishda ijtimoiy xizmatlarni taqdim etadi. IBM Watson Health tizimi bemorlar tibbiy tarixini tahlil qilib, shifokorlarga aniqlik bilan tashxis qo'yishga yordam beradi.

1.2. Korrupsiyaga qarshi kurash va shaffoflik. Sun'iy intellekt algoritmlari byudjet sarfini tahlil qilib, shubhali xarajatlarni aniqlash imkonini beradi. Ukrainada ishlab chiqilgan "ProZorro" tizimi ochiq davlat xaridlarida sun'iy intellektni qo'llab, korrupsiyani 20% ga kamaytirishga erishgan.

1.3. Ommaviy axborot vositalari va so'z erkinligiga ijobiy ta'siri. AI asosidagi algoritmlar yordamida yolg'on xabarlar (fake news) ni aniqlash, faktlarni tekshirish imkoniyati ortdi. Bu esa jamiyatning axborot xavfsizligini oshiradi.

1.4. Demokratik ishtirokni kuchaytirish. AI asosida ishlaydigan platformalar orqali odamlar onlayn ovoz berish, jamoatchilik fikrini ifoda etish va siyosiy jarayonlarda faol ishtirok etishi mumkin. Taiwanda fuqarolar ishtirokidagi raqamli platforma (vTaiwan) AI yordami bilan aholining ijtimoiy muammolar bo'yicha takliflarini tahlil qiladi va qonun loyihalariga aylantiradi.

2. Sun'iy intellektning salbiy jihatlari va xavf-xatarlari

2.1. Ish o'rinlarining qisqarishi. AI ko'plab sohalarda inson mehnatini almashtira boshladi. Masalan: McKinsey Global Institute hisobotiga ko'ra, 2030 yilga borib 800

millionga yaqin ish o'rnini avtomatlashtirilishi mumkin. Bu esa jamiyatda ijtimoiy tengsizlik, ishsizlik va noroziliklarni kuchaytirishi mumkin.

2.2. Maxfiylik va shaxsiy hayotga tahdid. AI orqali yig'ilgan katta hajmdagi ma'lumotlar noto'g'ri qo'llanilsa, fuqarolarning maxfiy ma'lumotlari xavf ostida qoladi. Cambridge Analytica voqeasi — sun'iy intellekt yordamida fuqarolarning shaxsiy ma'lumotlari siyosiy kompaniyalarda ruxsatsiz ishlatilgan.

2.3. Ijtimoiy nazorat va manipulyatsiya AI vositasida hukumatlar fuqarolarni doimiy ravishda nazorat ostiga olish imkoniyatiga ega bo'ladi. Xitoyda "ijtimoiy reyting" tizimi AI orqali fuqarolarning harakatlarini baholaydi, bu esa inson erkinliklarini cheklashi mumkin.

Mafkuraviy va madaniy qarshiliklar ko'plab jamiyatlarda, ayniqsa an'anaviy mafkura va diniy qarashlar kuchli bo'lgan hududlarda sun'iy intellektga nisbatan ishonchsizlik mavjud: Axloqiy dilemmalar: "AI inson o'rniga qaror qabul qilishi mumkinmi?" degan savol jamiyatda tortishuvlarga sabab bo'lmoqda. Diniy qarashlar: Ba'zilar AI ni "insoniyatga qarshi qurol" deb baholaydi, bu esa uning taraqqiyotiga mafkuraviy to'siq bo'ladi. Texnofobiya (Aidan qo'rquv) ba'zi jamiyatlarda texnologiyaga qarshi ishonchsizlik — rivojlanishni sekinlashtiradi.

Sun'iy intellekt davrida fuqarolik jamiyati faqat nazoratchi emas, balki: teng huquqli hamkor, axloqiy nazoratchi, ma'lumotlar himoyachisi, fuqarolar manfaatlarini ifodalovchi vakil sifatida faoliyat olib boradi.

Sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarining rivojlanishi va jamiyatga ta'siri hozirda keng miqyosda muhokama qilinmoqda. XXI asrda sun'iy intellektning jadal rivojlanishi, uning ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy sohalarga ta'siri faqatgina texnologik yangilik emas, balki madaniy, axloqiy, va ijtimoiy qadriyatlarimizni qayta ko'rib chiqishni talab etadi. Shu nuqtai nazardan, sun'iy intellektning fuqarolik jamiyatiga ta'siri, uning qadriyatlar bilan qanday bog'lanishi, jamiyatda yuzaga kelayotgan yangi axloqiy dilemmalar va imkoniyatlar, ushbu texnologiyaning ijtimoiy hayotdagi o'rnini aniqlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Sun'iy intellekt va inson huquqlari shundan iboratki — u inson huquqlari va erkinliklarini ta'minlashga yordam berishi mumkin. Buning eng yorqin misoli — sun'iy intellektning sog'liqni saqlash, ta'lim va ijtimoiy xizmatlarda shaxsiylashtirilgan yondashuvni taqdim etishidir. Ushbu texnologiyalar jamiyatdagi ehtiyojlarga ko'proq moslashadi va shaxsiy manfaatlarini yuqori darajada hurmat qiladi. Masalan, tibbiyotda sun'iy intellektning diagnostik vositalari bemorlar uchun aniqroq va tezkor tibbiy yordamni taqdim etadi, shu bilan birga shaxsiy ma'lumotlar himoyasiga alohida e'tibor beriladi. Biroq, sun'iy intellektning salbiy ta'siri ham mavjud. Bu texnologiya o'zining haqli ravishda ishlatilsa, inson huquqlarini himoya qilishga yordam berishi mumkin bo'lsa-da,

noto'g'ri qo'llanilsa, maxfiylik va shaxsiyat daxlsizligi kabi qadriyatlar tahdidlarga duch keladi. Shaxsiy ma'lumotlarning ruxsatsiz ishlatilishi, AI tomonidan notog'ri qarorlar chiqarilishi — bular barchasi inson huquqlarining poymol qilinishiga olib kelishi mumkin.

Madaniy qadriyatlar jamiyatning an'anaviy me'yorlari va axloqiy tamoyillariga asoslanadi. Sun'iy intellektning rivojlanishi va uning hayotimizga kirib kelishi madaniy qadriyatlarimizni qayta shakllantiradi. Ta'lim va madaniyatni saqlash sohasida sun'iy intellektning rolini e'tiborga olish muhimdir. U orqali ko'plab madaniy an'analar va urf-odatlar kengroq auditoriyaga taqdim etiladi. Masalan, AI yordamida ta'lim tizimini global miqyosda rivojlantirish madaniyatlararo o'zaro anglashuvni kuchaytiradi. Ammo, ba'zi madaniy guruhlar va dinlar sun'iy intellektning jadal rivojlanishini insoniyatga tahdid deb bilishadi va undan qo'rqishadi. Shuningdek, ba'zi hollarda AI texnologiyalarining madaniy va diniy qadriyatlar bilan to'qnashishi mumkin. Texnofobiya yoki yangi texnologiyalarga qarshi qarashlar madaniy to'qnashuvlarga olib keladi, bu esa sun'iy intellektning rivojlanishiga to'siq bo'lishi mumkin.

Ijtimoiy qadriyatlar fuqarolik jamiyatining asosiy elementlaridan biri bo'lib, ular adolat, tenglik va erkinlikni ta'minlashni o'z ichiga oladi. Sun'iy intellektning ijtimoiy tizimdagi o'rni va ta'siri ushbu qadriyatlarni mustahkamlash yoki ularni zaiflashtirish mumkin. AI texnologiyalarining ijtimoiy tizimlarda qo'llanilishi fuqarolarni faol ishtirok etishga undaydi, masalan, raqamli platformalar orqali fuqarolar o'z fikrlarini bildirishlari mumkin. Bu esa demokratik qadriyatlarni qo'llab-quvvatlaydi va ijtimoiy hayotda boshqaruvning shaffofligini ta'minlaydi.

Biroq, sun'iy intellektning ijtimoiy tizimlarga kiritilishi, ayniqsa, uning mehnat bozoriga ta'siri nuqtai nazaridan, ijtimoiy tengsizlikni kuchaytirishi mumkin. AI va avtomatlashtirish tufayli ko'plab odamlar ish joylarini yo'qotishi, bu esa ijtimoiy adolatsizlikka olib kelishi mumkin. Ijtimoiy tengsizlik, ehtimol, ijtimoiy qadriyatlarni zaiflashtirishi va jamiyatda ajrimlarni kuchaytirishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, sun'iy intellekt rivojlanishi fuqarolik jamiyatining yangi roli va mas'uliyatlarini keltirib chiqarmoqda. Fuqarolik jamiyati endi nafaqat AI texnologiyalarining ijtimoiy xavflarini nazorat qilish, balki uni axloqiy jihatdan boshqarish hamda inson huquqlari va manfaatlarini himoya qilishda faol ishtirok etishi kerak. Fuqarolik jamiyatining bu yangi roli, asosan, quyidagi sohalarda seziladi: Axloqiy va huquqiy nazorat: Fuqarolik jamiyatining tashkilotlari AI texnologiyalarining ijtimoiy xavflarini kamaytirishda va uning axloqiy ishlatilishini ta'minlashda o'zlarini nazoratchi sifatida ko'rsatadi. O'zaro hamkorlik: Fuqarolik jamiyati AI tizimlarining ijtimoiy samaradorligini oshirish uchun hukumatlar, biznes

va ilmiy institutlar bilan hamkorlikda ishlashi kerak. Texnologiya orqali ijtimoiy tenglikni ta'minlash: AI tizimlarining ijtimoiy tenglikni saqlashda samarali ishlashini ta'minlash, ayniqsa, iqtisodiy jihatdan kam ta'minlangan guruhlar uchun yordam ko'rsatish.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati.

1. Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2014). *The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies*. W. W. Norton & Company. Ushbu manba sun'iy intellekt va avtomatizatsiyaning iqtisodiy va ijtimoiy oqibatlarini tahlil qiladi.
2. Chui, M., & Manyika, J. (2016). *Where machines could replace humans—and where they can't (yet)*. McKinsey Quarterly. Sun'iy intellekt va avtomatlashtirish jarayonida odamlarning o'rnini egallash mumkin bo'lgan va mumkin bo'lmagan sohalar haqidagi tahlil.
3. Harari, Y. N. (2018). *21 Lessons for the 21st Century*. Jonathan Cape. Harari sun'iy intellektning ijtimoiy va madaniy sohalarga ta'siri, shuningdek, texnologiyaning etik jihatlari haqida gapiradi.
4. European Commission (2020). *Artificial Intelligence: A European Approach to Excellence and Trust*. Yevropa Komissiyasining sun'iy intellektni rivojlantirish va uning ijtimoiy mas'uliyatini ta'minlashga doir yondashuvlari.
5. Soloveichik, D., & Iyer, S. (2019). *Artificial Intelligence and Civil Society: An Interdisciplinary Approach*. Springer. Fuqarolik jamiyati va sun'iy intellektning o'zaro ta'sirini va bu jarayonda yuzaga keladigan ijtimoiy, huquqiy va axloqiy muammolarni o'rganish.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIGA DO'STONA MUNOSABATNI SINGDIRISHDA “USTOZ-SHOGIRD” AN'ANASINING AMALIY AHAMIYATI

Ruziyeva Shirin Azimovna,
Navoiy shahar 7-sonli umumta'lim maktab,
boshlang'ich sinf o'qituvchisi
O'zbekiston, Navoiy shahar

Annotatsiya. Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilariga do'stona munosabatni singdirishda “ustoz-shogird” an'anasining amaliy ahamiyati borasida fikr yuritilgan.

Kalit so'z. “Ustoz-shogird”, do'stona munosabat, boshlang'ich ta'lim

ПРАКТИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ТРАДИЦИИ «НАСТАВНИК - УЧЕНИК» В ПОГЛОЩЕНИИ ДРУЖЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ С УЧЕНИКАМИ НАЧАЛЬНЫХ ШКОЛ

Аннотация. В статье обсуждалось практическое значение традиции «наставник - ученик» в поглощении дружеских отношений с учащимися начальной школы

Ключевые слова. «Наставник – ученик», дружеское отношение, начальное образование

PRACTICAL SIGNIFICANCE OF THE 'MENTOR - STUDENT' TRADITION IN DEVELOPING FRIENDLY RELATIONS WITH PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Abstract. The article discussed the practical significance of the "mentor-student" tradition in the absorption of friendly relations with primary school students.

Key words. "Mentor - student", friendly attitude, primary education

O'sib ulg'ayib kelayotgan yosh avlodni har tomonlama kamol toptirishda bir-biriga nisbatan, o'quv anjomlariga nisbatan, ustoziga nisbatan, o'tilayotgan o'quv faniga nisbatan, o'quvchilarda do'stona munosabatni shakllantirish bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotgani yo'q. Shuning uchun ham boshlang'ich sinf o'quvchilarini zamon talablariga javob bera oladigan darajada tarbiyalashda darslarni pedagogik texnologiyalar asosida o'tish maqsadga muvofiqdir. Jumladan, ta'lim tizimida olib borilayotgan islohatlar qatoriga boshlang'ich ta'limda yoshlarni har tomonlama yetuk shaxs qilib tarbiyalashda umuminsoniy va milliy qadriyatlarni singdirish asosiy vazifa qilib belgilangan.

Biz boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'z qalbiga quloq tutishga o'rgatishimiz kerak. Buning uchun esa har bir o'qituvchi bolalar psixologiyasini yaxshi o'zlashtirgan bo'lishi kerak. Qachonki o'qituvchi o'z o'quvchilarini yaxshi o'rganib olsa, ularga ta'lim tarbiya jarayonida yordam bera oladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini umuminsoniy va milliy qadriyatlarga tayangan holda ma'nan yetuk shaxs qilib tarbiyalashda ularda do'stona munosabatni shakllantirishni yo'lga qo'yish kerak. Buning uchun boshlang'is sinflarda darslarni turli shakllarda tashkil etish lozim:

- O'yin, suhbat, bahs, uchrashuv, ertalik, oilada, jamoat joylarda, mahallalarda har bir dars maqsadining aniqligi, tarixiyligi va zamonaviyligi bilan odob-ahloq tushunchalarini tarbiyalashga qaratilishi.

- O'quv mashg'ulotini rang-barang usullar: audio, video, ko'rgazmalilik, jonli so'z ta'sirida tashkil etilishi.

- O'qituvchini yangi texnologik mahoratga ega bo'lishi va ijodkorligi. Tarbiyaviy soatlarni maqsadiga ko'ra xilma-xil shakllarida tashkil etish:

Ijodiy dars, bahs, suhbat, sayohat darslari, uchrashuvli darslarini pedagogik texnologiyalar asosida o'tish o'quvchilarda do'stona munosabatni shakllantiradi. O'quvchilarni mustaqil fikrlashga odatlantirish maqsadida kino, televideniye, ma'naviy o'yinlar, mushoiralar qo'llanilishi mumkin. Kishilik jamiyatining har bir sohasi u yoki ijtimoiysiyosiy masalalarni hal qilishda insondan mahorat talab etishini xalq og'zaki ijodiyotida, yozma yodgorliklarida, afsona, doston, ertak, hikoyat, rivoyatlarda hamda hurfikrli, dono, ma'rifatparvar, mutafakkirlarimizning asarlarida atroflicha talqin etilgan. Shu asarlardan o'quvchilarni ma'naviyahloqiy jihatdan tarbiyalashda keng foydalanish mumkin. Har bir tarbiyachining dunyoqarashi, tarbiyasi, odoblighi, uning muomalasida namoyon bo'ladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini bozor iqtisodiyotiga mos ravishda tarbiyalash jarayonida ularni shu yo'nalishga oid bilimlar bilan qurollantirish uchun birinchi navbatda sog'lom fikrni, do'stona munosabatni yo'lga qo'yish kerak. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga milliy ma'naviy qadriyatlarni o'rgatish barcha fanlarda amalga oshirilsa bo'ladi. Biz ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilariga milliy-ma'naviy qadriyatlarni o'rgatishni odobnoma darslarida amalga oshirish texnologiyasini ko'rib chiqamiz. Umumta'lim maktablarining 2-sinflari uchun Q.Abdullayeva, M.Yusupova, S.Raxmonbekovalar tomonidan darslik sifatida tayyorlangan "Odobnoma" darsligi do'stona munosabatning maqsadini amalga oshirishda qo'l keladi. Bunda asosan 2-sinf o'quvchilariga ota-bobolarimizdan meros sifatida qoldirilgan ulkan boy ma'naviy boyliklarni o'rgatish orqali yosh murg'ak qalblarda insoniy xislatlar va fazilatlar shakllantiriladi. Misol uchun, ushbu darslikning 2-bo'limi "Ota-ona – aziz va mo'tabar" deb nomlangan bo'lib unda oilada ota onaga munosabat qay tarzda amalga oshirilishi kerakligi haqida so'z yuritiladi. Ushbu bo'limda bir oilaning kundalik faoliyati aks ettirilgan rasm berilgan. Shu rasm bilan ishlash qay tarzda amalga oshirilsa maqulroq bo'ladi? Unga javobni quyidagicha berish mumkin:

- kundalik faoliyat aks ettirilgan rasm kompyuter monitoringiga tushurilib, unga munosabatlar bildirilishi taklif qilinadi;

- har bir o'quvchi bobosiga, buvisiga, otasiga, onasiga, aka, uka, singillariga ta'rif berishi;

- ota-ona to'g'risida maqollar, she'rlar aytishi;

- oila to'g'risida hikmatli so'zlar aytishi yoki bo'lmasa ularni kompyuterga yozishi taklif qilinadi.

Shu tarzda ishlash boshlang'ich sinf o'quvchilarini axborot texnologiyalari bilan yaqindan tanishtirish u bilan bimalol muloqat qilishga o'rgatib boriladi. Bu o'z-o'zidan bugungi kun talablarini bajarishga undaydi. Shuning uchun ham o'quvchilarni yoshlikdan axborot texnologiyalari bilan tanishtirib borish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Misol uchun odobnoma darsligida ota – onaga hurmat mavzusini quyidagicha yoritish mumkin. Ularni hurmatlash, avaylab-asrash farzandlarning burchidir. Ota-onaning aytganlarini darhol bajarish, ularning ko'nglini shod etish har bir o'g'il-qizning vazifasi. Ota-ona farzandiga yaxshi xulq va odob o'rgatadi. Ota-ona ruxsatisiz uzoq joylarga ketmang, ularga yolg'on gapirmang, hamisha muloyim, yoqimli gapiring. Uyda va maktabda yaxshi tarbiya topib, go'zal xulqlarni o'zlashtirsangiz, ota-onangizga rahmat eshittirasiz. Yuqoridagi matn ustida ishlash orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarida milliy ma'naviy qadriyatlarga nisbatan hurmat shakllantiriladi va do'stona munosabat tarkib toptiriladi. Masalan, hikoya quyidagi jumladan boshlangan. Ota-ona farzandlar uchun eng aziz va mo'tabar insonlardir. – degan gap mazmunan tahlil qilinadi. Nima uchun ota ona eng aziz va mo'tabar ekanligi so'raladi va tushuntiriladi, shunga mos misollar keltiriladi. Shu tariqa matn gapma-gap mazmunan taxlil qilinadi. Bu tarzda ishlash o'quvchilarga ancha qulayliklar yaratadi.

Bu tizimdan unumli foydalanish uchun, o'qituvchining o'zi bunday texnologiyalardan foydalanish imkoniyatiga ega bo'lishlari kerak. Bugungi kunda axborot texnologiyalari kirib bormagan soxaning o'zi qolmagan desak albatta xato bo'lmaydi. Shuning uchun ham boshlang'ich sinf o'quvchilarini axborot texnologiyalari yordamida do'stona munosabatni takomillashtirish orqali ularni ijtimoiy munosabatlarda o'z o'rnilarini topish takomillashtirida alohidi ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G'oziyev E.G', " Umumiy psixologiya", Toshkent-2002 y
2. Maqsudova M. Muloqot psixologiyasi Toshkent Turon-Istiqbol 2006
3. Mirziyoyev, Sh. M. (2021). Yangi O'zbekiston strategiyasi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti rasmiy veb-sayti. <https://www.prezident.uz>

BOSHLANG'ICH SINF O'QITUVCHILARINING IJODIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDA SUN'IY INTELLEKTNING O'RNI

Jabborova Gulruh Jabborovna
Navoiy innovatsiyalar universiteti
Ijtimoiy gumanitar fanlar kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'qituvchilarining ijodiy kompetensiyalarini rivojlantirishda sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarining ahamiyati tahlil qilinadi. Sun'iy intellekt vositalarining o'qituvchilik faoliyatiga integratsiyasi va ularning o'quv jarayonida kreativlikni oshirishdagi roli yoritiladi. Amaliy misollar va ilg'or tajribalarga asoslangan holda xulosalar keltiriladi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, ijodiy kompetensiya, boshlang'ich ta'lim, o'qituvchi, innovatsiya.

РОЛЬ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В РАЗВИТИИ ТВОРЧЕСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Аннотация: В статье анализируется значение технологий искусственного интеллекта (ИИ) в развитии творческих компетенций учителей начальной школы. Будет уделено особое внимание интеграции инструментов искусственного интеллекта в педагогическую деятельность и их роли в повышении креативности в процессе обучения. Выводы сделаны на основе практических примеров и передового опыта.

Ключевые слова: искусственный интеллект, творческая компетентность, начальное образование, учитель, инновации.

CREATIVITY OF PRIMARY CLASS TEACHERS ARTIFICIAL IN DEVELOPING THEIR COMPETENCES THE PLACE OF INTELLECT

Abstract: This article analyzes the importance of artificial intelligence (AI) technologies in developing creative competencies of primary school teachers. The integration of AI tools into teaching activities and their role in increasing creativity in the learning process are highlighted. Conclusions are drawn based on practical examples and best practices.

Keywords: artificial intelligence, creative competencies, primary education, teacher, innovation.

So'nggi yillarda mamlakatimizda barcha sohalarda keng qamrovli islohotlar amalga oshirilmoqda. Aniq maqsad va ko'rsatkichlar belgilab berilgan uzoq muddatli strategiyalar qabul qilinib, izchillik bilan hayotga tatbiq etib kelinmoqda. Davlatimiz rahbari tomonidan tasdiqlangan «Raqamli O'zbekiston — 2030» strategiyasi hamda Sun'iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish va ularni mamlakatimizda keng qo'llash raqamli ma'lumotlardan foydalanish imkoniyatini va ularning yuqori sifatini

ta'minlash, ushbu sohada malakali kadrlar tayyorlash uchun qulay shartsharoitlar yaratish belgilab berildi.

Shu maqsadda sun'iy intellekt texnologiyalari asosidagi innovatsion biznes-modellar, mahsulotlar va xizmat ko'rsatish usullari rivojlanishi uchun qulay va maqbul ekotizim yaratish, ularni belgilab berilgan ustuvor tarmoqlar va sohalarda tezkorlik bilan joriy etish va amaliyotga tatbiq etish bo'yicha harakatlar boshlab yuborildi. Sababi, sun'iy intellekt texnologiyalari raqamli texnologiyalarning eng tez rivojlanayotgan istiqbolli yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Sun'iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish uchun shart sharoitlar yaratish yuzasidan Hukumatimiz tomonidan belgilab berilgan vazifalar bo'yicha Innovatsion rivojlanish vazirligi tomonidan bir qancha ishlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, ilmiy faoliyatga oid davlat dasturlari doirasida sun'iy intellektni rivojlantirish bo'yicha umumiy qiymati 38,9 mlrd. so'm bo'lgan, davomiyligi 2021–2024 yillarga mo'ljallangan jami 24 ta amaliy, innovatsion, fundamental va xalqaro loyiha bajarilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son Farmoniga muvofiq, shuningdek, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sohasini yangi bosqichga olib chiqish bo'yicha ustuvor vazifalarni amalga oshirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori imzolandi.

Sun'iy intellekt sohasida o'tgan asrning o'rtalaridan boshlab tadqiqot ishlari boshlangan. Ingliz matematigi va kriptografi Alan Tyuring (1912-1954) mazkur yo'nalishda ilk tadqiqot muallifi hisoblanadi.

Hozirgi kunda raqamli texnologiyalar ta'lim tizimini tubdan o'zgartirmoqda. Ayniqsa, sun'iy intellekt texnologiyalari o'quv jarayonining samaradorligini oshirishda, o'qituvchining ijodiy faoliyatini rivojlantirishda katta imkoniyatlar yaratmoqda. Boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun ijodiy kompetensiya – bu faqatgina bilim emas, balki yangicha fikrlash, motivatsiya berish, o'quvchilarni rag'batlantirish kabi ko'nikmalardir.

Bugungi tez sur'atlar bilan rivojlanayotgan axborot asrida ta'lim tizimi oldida yangi vazifalar va imkoniyatlar paydo bo'lmoqda. Jumladan, sun'iy intellekt texnologiyalari ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish, o'qituvchilarning kasbiy va ijodiy kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim vositaga aylanmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun sun'iy intellekt vositalari yordamida darslarni yanada qiziqarli, interaktiv va ijodiy yo'nalishda olib borish imkoniyati kuchaymoqda.

Ijodiy kompetensiya — o'qituvchining yangilik yaratish, o'quvchilarning qiziqishini uyg'otish, noan'anaviy yondashuvlarni qo'llash qobiliyatidir.

Sun'iy intellekt — mashina yoki dastur orqali inson aqliga xos funksiyalarni (fikrlash, o'rganish, qaror qabul qilish) amalga oshirish imkonini beruvchi texnologiya.

Boshlang'ich ta'lim — bolalarning asosiy bilim va ko'nikmalarini shakllantirishda eng muhim bosqich.

Sun'iy intellekt vositalari orqali ijodiy kompetensiyalarni rivojlantirish:

Interaktiv o'quv platformalari (Khan Academy, ClassDojo, Google for Education): vizual, eshitish va kinestetik usullar orqali darsni qiziqarli qilish.

ChatGPT kabi matnli yordamchilar: dars rejasi, mashg'ulotlar ssenariylari, testlar tuzishda yordam.

Rasmlar va videolar yaratish: DALL·E kabi SI vositalari bilan ijodiy topshiriqlar tayyorlash.

O'quvchilarning qobiliyatini aniqlash: individual yondashuv uchun SI asosida tahlil qilish.

Sun'iy intellekt vositalari boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun nafaqat zamonaviy texnologik yordamchi, balki ijodiy o'sish, kasbiy rivojlanish va dars jarayonini individuallashtirishda muhim resursga aylanmoqda. Bu esa o'z navbatida ta'lim sifatining yangi bosqichga chiqishini ta'minlaydi.

Sun'iy intellekt vositalari quyidagilar:

Sun'iy intellekt texnologiyalari quyidagi vositalar orqali o'qituvchilar faoliyatida keng qo'llanilmoqda:

Canva/DALL·E – vizual kontent, grafiklar, taqdimotlar tayyorlash.

Khan Academy, Eduaide.ai – avtomatlashtirilgan tavsiyalar va ta'lim mazmuni yaratish.

Sun'iy intellekt vositalarining ijodiy kompetensiyaga ta'siri:

O'qituvchining vaqtini tejaydi, ijodkorlik uchun imkon yaratadi. Dars mazmunini boyitadi, interaktiv va qiziqarli qiladi.

O'quvchilarning ehtiyojlariga mos tarzda yondashishni osonlashtiradi.

Tahlil va baholash jarayonlarini avtomatlashtiradi.

Masalan, bir o'zbek boshlang'ich sinf o'qituvchisi ChatGPT yordamida haftalik dars rejalarini tayyorlaydi. Canva orqali darslarga mos grafik materiallar yaratadi. Bu esa o'quvchilarda katta qiziqish uyg'otadi va bilimlar samarali o'zlashtiriladi.

Sun'iy intellekt vositalari boshlang'ich sinf o'qituvchilarining ijodiy kompetensiyasini rivojlantirishda katta salohiyatga ega. Ular nafaqat o'qituvchining

ishini yengillashtiradi, balki ta'lim sifatini oshiradi, o'quvchilarning darsga bo'lgan munosabatini ijobiy tomonga o'zgartiradi. Shu sababli, o'qituvchilarni suniy intellekt texnologiyalarini to'g'ri va samarali qo'llashga o'rgatish – zamonaviy ta'limning muhim vazifasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Lex.uz “O‘zbekiston Respublikasi qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi”
2. Yo‘ldashev, A. (2022). TA'LIMDA SUNIY INTELLEKTNING IMKONIYATLARI. Academic research in educational sciences, 3(11), 726-729.
3. Alijon, M., Rahmonjon, A., & Asilova, S. (2023). TA'LIM JARAYONIDA ISH STRESSI BILAN BOG'LIQ MUAMMOLARGA PSIXOLOGIK YECHIM. QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 854-860.
4. Xoliqovich, M. A., & Faxriddin, H. (2023). TURLI DIN VAKILLARI O'RTASIDAGI MUNOSABATLARNING PSIXOLOGIK TAMOYILLARI. QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 745- 748.
5. Yo‘ldashev, A., & Solidjonov, D. (2022). YANGI INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR VA ULARNI TA'LIM OLISH MUHHITIDA QO'LLANISHI. Yosh Tadqiqotchi Jurnali, 1(3), 198-204.
6. Yuldashev, A., & Xusanova, M. (2022). THE ROLE OF STUDENT VOICES IN THE DEVELOPMENT OF INCLUSIVE EDUCATION. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND COMPUTER SCIENCES (CAJECS), 1(6), 29-32

BOSHLANG'ICH SINIF ONA TILI TA'LIMIDA SUN'IY INTELLEKTDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI

Shavkatova Shaxrizoda Shavkatovna -
Navoiy davlat universiteti 1-bosqich
tayanch doktoranti +998938912111
shaxrizodashavkatova98@gmail.com

O‘zbekiston Respublikasi Navoiy viloyati Navoiy shahri

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang'ich sinf ona tili ta'limida sun'iy intellekt (SI) texnologiyalaridan foydalanishning ahamiyati, imkoniyatlari va ta'siri yoritilgan. Ona tili darslarida sun'iy intellekt yordamida o'quvchilarning nutq faoliyatini rivojlantirish, individual yondashuvni ta'minlash hamda interaktiv o'quv muhiti yaratish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, zamonaviy SI dasturlarining afzalliklari, ularning ta'limiy samaradorlikka qo'shayotgan hissi va ularni boshlang'ich ta'limga tatbiq etish bo'yicha fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, boshlang‘ich ta’lim, ona tili darsi, interaktiv ta’lim, raqamli texnologiyalar, ta’lim samaradorligi, o‘quvchi faoliyati

ЗНАЧЕНИЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ОБУЧЕНИИ РОДНОМУ ЯЗЫКУ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Аннотация: В данной статье освещается значение, возможности и влияние использования технологий искусственного интеллекта (ИИ) в обучении родному языку в начальных классах. Рассматриваются возможности развития речевой деятельности учащихся, обеспечения индивидуального подхода и создания интерактивной образовательной среды с помощью ИИ на уроках родного языка. Также обсуждаются преимущества современных ИИ-программ, их вклад в повышение эффективности обучения и возможности их внедрения в начальное образование.

Ключевые слова: искусственный интеллект, начальное образование, урок родного языка, интерактивное обучение, цифровые технологии, эффективность обучения, учебная активность учащихся

THE IMPORTANCE OF USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN PRIMARY SCHOOL NATIVE LANGUAGE EDUCATION

Abstract: This article highlights the significance, possibilities, and impact of using artificial intelligence (AI) technologies in native language education in primary school. It analyzes the potential of AI to enhance students’ speech development, provide individualized instruction, and create an interactive learning environment in language lessons. The article also discusses the advantages of modern AI tools, their contribution to educational effectiveness, and their applicability in primary education.

Keywords: artificial intelligence, primary education, native language lesson, interactive learning, digital technologies, educational effectiveness, student engagement

Modern technologies are transforming all aspects of our lives, including the education system. In particular, the development of artificial intelligence (AI) technologies is introducing new approaches to teaching. Rose Luckin says: ‘AI can support teachers in providing more tailored feedback and identifying gaps in understanding’. Today, AI is becoming an essential tool in improving the effectiveness of teaching, implementing individualized learning, and increasing student engagement. Artificial intelligence is a set of technologies that enable computers and other technical tools to mimic human cognitive functions such as

learning, thinking, problem-solving, and decision-making. In the field of education, AI is mainly used in the following areas:

- Creating personalized learning programs
- Assessing students' knowledge levels
- Automatic grading and analysis
- Developing visual and interactive learning tools
- Supporting distance learning as an assistant tool

Primary education, especially native language lessons, plays a key role in developing literacy, written and oral communication skills, and speech culture in students. Through native language classes, students: learn to recognize and pronounce letters correctly, understand word formation and sentence structure, compose and analyze texts, develop listening comprehension and expression skills. Various didactic materials, interactive exercises, and educational games are essential in developing these skills. AI can further simplify and enhance this process.

Advantages of artificial intelligence tools - using AI in primary school native language education provides several benefits:

Personalized approach: automatically selecting tasks tailored to each student's knowledge level;

Real-time analysis: immediate feedback and error identification;

Visual and audio support: pronunciation guides for letters and words;

Gamification: learning through games to increase engagement and motivation;

Automated assessment: saves teachers' time and ensures objective results.

Neil Selwyn says about AI: 'The use of AI in education must be pedagogically driven, not technology driven'.

Several AI-based applications and platforms currently exist that are adapted for primary school students. For example: AI assistants like ChatGPT or Quora AI help students ask questions and receive quick, understandable answers. Tools like Grammarly or Scribens analyze and correct written work. Educational apps like Khan Academy Kids or ABC mouse use AI to engage children in interactive learning.

Creating resources for teachers using AI - not only students but also teachers can benefit greatly from AI technologies. For example: automatically generating lesson plans, creating and analyzing assignments, receiving suggestions for student assessments, preparing interactive presentations, quizzes, and didactic materials.

Important considerations when using AI - while AI has undeniable potential in education, some key aspects should be considered when using it: avoid over-reliance on technology; do not diminish the teacher's role, ensure the security of personal data,

continue to develop students' social and communication skills, provide guides and training for parents and teachers.

In primary school, native language education shapes students' thinking, understanding, and expression skills. The use of AI in this process makes learning more convenient, effective, and engaging. Properly selected AI tools can increase interest in language learning and help develop solid skills and knowledge. Most importantly, these technologies ease the teacher's workload and allow them to focus more on creative activities.

REFERENCES

1. Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M., & Forcier, L. B. (2016). Intelligence Unleashed: An Argument for AI in Education.
2. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning.
3. OECD (2021). AI and the Future of Skills, Volume 1: Capabilities and Assessments.
4. Luckin, R. (2018). Machine Learning and Human Intelligence: The Future of Education for the 21st Century.
5. UNESCO (2021). AI in Education: Guidance for Policymakers. – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.

OLIV TA'LIM MUASSASASI TALABALARIDA AXBOROT MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

Navoiy davlat universiteti 1- bosqich doktoranti

Xidirova Umida Erkin qizi

+998944887801 umidaxidirova85@gmail.com

O'zbekiston, Navoiy viloyati, Navoiy shahri

Annotatsiya. Ushbu maqolada oliy ta'lim muassasasi talabalarida axborot madaniyatini shakllantirishning pedagogik muammolari yoritilgan va unga samarali yechim yo'llari ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar. Axborot texnologiyalari, madaniyat, media, tanqidiy fikrlash, internet, Moodle, Google Scholar, Zotero

ФОРМИРОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ СТУДЕНТОВ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ КАК ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Абстрактный. В статье освещаются педагогические проблемы формирования информационной культуры студентов высших учебных заведений и показаны эффективные пути их решения.

Ключевые слова. Информационные технологии, культура, медиа, критическое мышление, интернет, Moodle, Google Scholar, Zotero

FORMATION OF INFORMATION CULTURE IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION STUDENTS AS A PEDAGOGICAL PROBLEM

Annotation. This article highlights the pedagogical problems of forming information culture in higher education students and shows effective solutions to them.

Keywords. Information technologies, culture, media, critical thinking, internet, Moodle, Google Scholar, Zotero

Hozirgi raqamli asrda axborot madaniyati jamiyatning har bir a'zosida, ayniqsa yoshlar va talabalarda shakllanishi nihoyatda muhimdir. Oliy ta'lim muassasalari esa ushbu jarayonning markazida turadi. Talabalar axborotni izlash, tanlash, baholash, undan foydalanish va uni tarqatish madaniyatiga ega bo'lishi kerak. Bu esa pedagogik nuqtai nazardan muhim muammo – ya'ni ta'lim jarayonida axborot madaniyatini qanday shakllantirish mumkinligi muammosini yuzaga chiqaradi.

Axborot texnologiyalari rivojlanishi bilan zamonaviy jamiyatda axborot madaniyatini shakllantirish tobora dolzarb masalaga aylanmoqda. Ayniqsa, talabalarning axborot madaniyatini rivojlantirish ularning ta'lim jarayonida, ilmiy izlanishlarda va kundalik hayotda axborotdan samarali va xavfsiz foydalanish qobiliyatini shakllantirish uchun muhim ahamiyatga ega. Axborot madaniyati nafaqat texnik bilimlarni egallash, balki axborotni tahlil qilish, baholash va undan mas'uliyat bilan foydalanish ko'nikmalarini ham o'z ichiga oladi.

- ta'lim muhitida axborotlashtirishning muhim talablaridan biri bu har bir darsda o'tiladigan mavzuning ilmiy asoslangan bo'lishi, ya'ni unda talaba bilimlari va Imkoniyatini hisobga olgan holda, mavzu hajmi va mazmunini belgilash, uning murakkabligini aniqlash, avvalgi o'rganilgan mavzu bilan bog'lash, bo'lajak kasb egalariga beriladigan topshiriq va mustaqil ishlar ketma-ketligini aniqlash, ko'rgazmali qurollar bilan boyitish, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish
- mashg'ulot jarayonini oldindan loyihalash, uni talabalar ishtirokida qayta ishlab chiqish

- ta'limni axborotlashtirish asosida o'quv-ijodiy faoliyat mazmuni, talabanning nazariy bilimi, amaliy ko'nikma va malakalarini o'zlashtirish sifatini yuqori darajada bo'lishiga erishish
- mashg'ulot jarayonida yangi texnik vositalar va talaba imkoniyatlarining o'zaro uyg'unlashuvini tashkil etish
- talaba faolligiga tayangan holda mustaqil ta'lim mashg'ulotlarida ularning nazariy bilim, amaliy ko'nikma va malakalarni o'zlashtirish jarayonida yo'l qo'yiladigan xatoliklarni aniqlash va ularni bartaraf etish
- belgilangan baholar mezonlariga muvofiq test-sinov vazifalarini bajarish va ularning samaradorligiga erishishda o'qituvchi talabalarning o'quv materialini o'zlashtirish bilan bog'liq jarayonlarni nazorat qilish, ularning jamoaviy va shaxsiy o'zaro munosabatlarini boshqarish uslublaridan foydalanishi o'z samarasini ko'rsatadi.

Axborotni izlash, tahlil qilish, baholash va undan foydalana olish ko'nikmalari yig'indisi. Tanqidiy fikrlash va axborotga asoslangan qaror qabul qilishda muhim o'rin tutadi. Talabalar uchun internet manbalaridan to'g'ri foydalanish, soxta va ishonchli axborotni ajrata olish — asosiy ko'rsatkichlardan biridir. Talabalar axborotni tanlab olish, undan samarali foydalanish bo'yicha yetarli bilim va ko'nikmaga ega emas. O'qituvchilarning o'zlari ham zamonaviy axborot texnologiyalarini o'qitish jarayoniga to'liq integratsiya qilmagan holatlar mavjud. Ta'lim dasturlarida axborot madaniyatiga oid maxsus modul yoki kurslar yetarli emas. Muammoning sabablari oliy ta'limda raqamli savodxonlik darajasining pastligi, internet resurslaridan noto'g'ri foydalanish (masalan, plagiat, tekshirilmagan manbalar) ta'lim jarayonida axborot texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlarining cheklanganligi. Yechim yo'llari quyidagicha:

- Axborot madaniyati bo'yicha maxsus mashg'ulotlar va seminarlar tashkil etish.
- Kutubxonachilik, axborot texnologiyalari va ta'lim fanlari integratsiyasini yo'lga qo'yish.
- Talabalarning mustaqil izlanishlariga rahbarlik qilish, ularni ilmiy izlanishga yo'naltirish.
- Raqamli pedagogik vositalar (Moodle, Google Scholar, Zotero va boshqalar) bilan ishlashni o'rgatish.

Oliy ta'lim muassasasi talabalarida axborot madaniyatini shakllantirish — zamonaviy ta'limning ajralmas bo'lagi bo'lib, bu jarayonni to'g'ri tashkil etish, pedagogik muammo sifatida tahlil qilish va tizimli yondashuv orqali hal qilish bugungi kunda juda muhimdir. Kelajakda raqobatbardosh, bilimli va axborotni

ongli tahlil qiluvchi kadrlar yetishtirishda bu muammoning hal qilinishi muhim o‘rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ennis, R. H. (2011). The nature of critical thinking: An outline of critical thinking dispositions and abilities. *Informal Logic*, 20(1), 61-84.
2. Paul, R., & Elder, L. (2006). Critical thinking: The nature of critical and creative thought. *Journal of Developmental Education*, 30(2), 34-35.
3. Halpern, D. F. (2014). Thought and knowledge: An introduction to critical thinking. Psychology Press.
4. Baron, J. B., & Kalsher, M. J. (2011). Distinguishing critical thinking from descriptive thinking. *College Teaching*, 59(1), 1-4.

YOSHLARNING MA’NAVIY-AXLOQIY KAMOL TOPISHIDA ILG’OR PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING O’RNI.

Po‘latova Nodira Sadriddin qizi

Navoiy innovatsiyalar universiteti o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada yoshlarning ma’naviy-axloqiy kamol topishida ilg’or pedagogik texnologiyalarning o‘rni, ularni har tamonlama barkamol inson darajasida tarbiyalash nihoyatda muhim ekanligi, hamda bu murakkab jarayonga buyuk ajdodlarimiz asarlaridan va hozirgi zamonaviy innovatsion g‘oyalarga tayangan holda olib borish kerakli keng yoritilgan. Albatta bu jarayonni to‘la-to‘kis muvaffaqiyatli o‘tishida bizning bugungi jonkuyar pedagoglarimizning o‘rni beqiyos ekanligini aytib o‘tish zarur.

Kalit so‘zlar: Global, fan – texnika, axborot – kommunikatsiya, texnologiya, pedagogik mahorat, ta’lim-tarbiya, ma’naviy-axloqiy, innovatsiya.

РОЛЬ ПЕРЕДОВЫХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ В ДУХОВНО- ПРАВСТВЕННОМ РАЗВИТИИ МОЛОДЕЖИ.

Пулатова Нодира Садриддин кызы

Преподаватель Навоийского инновационного университета

Аннотация: В статье подробно рассматривается роль передовых педагогических технологий в духовно-нравственном развитии молодежи, важность воспитания ее как всесторонне развитой личности, необходимость осуществления этого сложного процесса с опорой на труды наших великих предков и современные новаторские идеи. Конечно, важно отметить, что роль наших преданных своему делу педагогов сегодня неоценима для полного и успешного завершения этого процесса.

Ключевые слова: Глобальный, наука и технологии, информация и связь, технологии, педагогическое мастерство, образование, морально-этические качества, инновации.

THE ROLE OF ADVANCED PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN THE SPIRITUAL AND MORAL DEVELOPMENT OF YOUTH.

Pulatova Nodira Sadridin kizi

Teacher of Navoi Innovation University

Abstract: This article extensively discusses the role of advanced pedagogical technologies in the spiritual and moral development of young people, the importance of educating them as a well-rounded person in all respects, and the need to carry out this complex process based on the works of our great ancestors and modern innovative ideas. Of course, it is necessary to mention that the role of our today's enthusiastic educators in the full and successful completion of this process is incomparable.

Keywords: Global, science and technology, information and communication, technology, pedagogical skills, education, spiritual and moral, innovation.

Hozirgi kundagi global o'zgarishlar, fan - texnika , axborot - kommunikatsiya texnologiyalarining kun sayin rivojlanib borishi XXI asr o'qituvchisidan pedagogik mahoratni, o'tkir irodani, pedagogik - psixologik bilimlarni, o'z fanini chuqur bilishni va yuksak tafakkurni, hamda siyosiy savodxonlikni, fikrlash doirasi keng va mulohazali bo'lishni talab qiladi. Ta'lim muassasalarida faoliyat ko'rsatayotgan o'qituvchilar o'qitish shakllarining optimal darajada tashkil etishni, barkamol shaxsni shakllantirish nazariyasini turli yangi g'oyalar bilan boyitishni puxta bilishi zarur.

Zero, shaxsni har tomonlama barkamol inson darajasida tarbiyalash nihoyatda murakkab jarayon bo'lib, juda qadim zamonlardan buyon ushbu faoliyatga jamiyatning yetuk kishilari jalb etilgan. Mazkur holat yosh avlod tarbiyasi, uning

tashkil etilishi, mazmuni nafaqat shaxs kamoloti, balki jamiyat taraqqiyotini ham belgilashda muhim ahamiyatga ega ekanligini anglatadi. Ayniqsa, qadimdan buyuk allomalar vatani bo'lib kelgan O'zbekistonda yosh avlod tarbiyasi mutlaqo o'zgacha ma'no kasb etishi muqarrar. O'qituvchi - O'zbekistonning porloq kelajagini barpo etuvchi, dunyoga mashhur mutafakkir va olimlarning davomchisi bo'lgan yosh avlod ta'lim - tarbiyasi uchun javobgar shaxs hisoblanadi. Shunday ekan, o'qituvchining mazkur talablarga muvofiq keluvchi qiyofasi, uning o'quvchilar, hamkasblar hamda ota - onalar o'rtasidagi obro' - e'tibori hozirgi zamon talablariga mos bo'lishi shart. O'qituvchi barkamol avlod ta'lim - tarbiyasi uchun javobgar shaxs bo'lib, nafaqat ma'naviy - axloqiy madaniyati bilan atrofdagilarga o'rnak bo'lishi, shu bilan birga, pedagogik mahoratini ham namoyon eta olishi, yetuk o'qituvchi sifatida malakali kadrlarni tayyorlash ishiga o'zining munosib hissasini qo'shishi zarur.

Yoshlarning ma'naviy-axloqiy ijtimoiylashuvi - juda uzoq va murakkab jarayon hisoblanadi. Har qanday jamiyat shunga intiladiki, har bir yosh avlod ma'lum ijtimoiy va axloqiy qadriyatlar tizimiga, shu jamiyat me'yor va qoidalariga ega bo'lishi, shu jamiyatda yashash uchun, teng huquqli a'zosi bo'lishga intiladi. Agarda biz kelajak avlodni har tamonlama yetuk shaxs bo'lib yetishini xohlasak, albatta ularning birinchi navbatta ma'naviy-axloqiy rivojlanishida miliy qadriyatlarimizni ham unutmasligimiz kerak.

Yosh avlod tarbiyasida ta'limning innovatsion usullaridan foydalanish ham ta'lim texnologiyasining bir qismidir. Innovatsion ta'lim texnologiyalarining uch turi shartli ravishda ajralib turadi: radikal, o'quv jarayonini yoki uning muhim qismini qayta qurishni nazarda tutuvchi, birlashtirilgan, bir qator ma'lum elementlar, texnologiyalar yoki usullarni birlashtirgan, shuningdek takomillashtirishga mo'ljallangan o'zgartirish klassik usullar ularni sezilarli darajada o'zgartirmasdan, ularning mazmun -mohiyatini tahlil qiladigan bo'lsak, bu texnologiyalar yoshlarning kasbiy faoliyatni tushunishga ijodiy yondashishlarini shakllantirishga, ularda fikrlash mustaqilligini, muayyan vaziyatda maqbul qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantirishga yordam beruvchi faol o'qitish usullariga asoslanganligini ta'kidlashimiz mumkin.

Zamonaviy nazariya va amaliyotda oliy ma'lumot, ma'ruza, multimedia vositalari, elektron va ta'lim vositalarini ishlab chiqish, ixtisoslashtirilgan dasturlardan foydalanish, kompyuter testlari, internet resurslaridan, zamonaviy mutaxassislarning asosiy g'oyalaridan, maqbul ehtiyojlar, ota-onalarning kognitiv ehtiyojlarini o'rganish zarur. Demak yoshlar ma'naviy-axloqiy kamol topishida innovatsion texnologiyalardan foydalanish haqida fikr va mulohazalar va ta'lim

tizimida innovatsion g'oyalarni yaratish va joriy etish zamonaviy tendensiyalar ishlab chiqish bugungi kunning dolzarb muommosidir.

Bilamizki yoshlarning ma'naviy barkamol bo'lib o'sishida bugungi kunda yetarlicha AKT savodxonligi ham zarur bo'layapti. Professor-o'qituvchilar va yoshlarning axborot madaniyatini oshirishga yordam berish uchun o'quv jarayoni ham faol ravishda axborotlashtirilmoqda. Shaxsni ta'lim va tarbiyada ustuvor o'ringa qo'yishga qaratilgan, butun ta'lim jarayoni shaxsning o'ziga xosligi va rivojlanish xususiyatlarini hisobga olgan holda shaxsni rivojlantirishga qaratilgan, o'quv jarayonini axborot-tahliliy ta'minlash ushbu guruh texnologiyalaridan foydalanish har bir o'quvchi, sinf, parallel, ta'lim rivojlanishini o'rganishga, ularni adekvat baholashga qaratilgan intellektual rivojlanish zarur. Texnologiyalar grafiklardan foydalanishga, test tizimiga, individual o'quvchilarning rivojlanish dinamikasini va umuman ta'lim sifatini kuzatish imkonini beruvchi yangi baholash usullariga asoslangan ta'lim texnologiyalari o'quv jarayonini ta'limdan ajratib bo'lmaydi, shuning uchun shaxsni, uning asosiy fazilatlarini rivojlantirishning yangi usullari joriy etilmoqda.

Didaktik texnologiyalar- ular ta'lim rivojlanishining asosiy omili hisoblanadi. Bunday texnologiyalar an'anaviy va innovatsion texnologiyalardan foydalanishni o'z ichiga olgan texnika va vositalar majmuasiga asoslanadi: o'quv adabiyotlari bilan mustaqil ishlash, audiovizual, multimedia vositalaridan foydalanish, tabaqalashtirilgan ta'lim sohasidagi innovatsiyalar - ilg'or pedagogik tajribani amaliyotga joriy etish bilan bog'liq barcha narsalar. Zamonaviy ilm-fanda yetakchi o'rinni egallagan ta'lim jarayoni o'quvchilarga bilim, ko'nikma berish, shaxs, fuqarolik fazilatlarini shakllantirishga qaratilgan.

Ma'lumki, bilimli, ma'rifatli bo'lish kishining kibr-havodan uzoqroq turishini ta'minlaydi, o'gitlarda insonning kibr-havodan uzoq bo'lishi atrofda kishilar bilan ijobiy munosabatni o'rnatish uchun zamin hozirlaydi. Ilm sari intilish qutlug', ezgu ish sanaladi. Demak, har bir kishi ilm o'rganish sari intilishi, o'zlashtirilgan bilimlarga amal qilishi, kibr-havodan voz kechishi zarurdir. Ilm o'rganish yo'lida aziyat chekkan, mashaqqat tortgan kishigina uni to'laqonli o'zlashtira olishi, kasb-hunar sirlarini mukammal egallashi mumkin. Yoshlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashning xususiyatlaridan yana biri bu aqlni rivojlantirishdir. Chunki, aqlli odamning zehni o'tkir bo'ladi, u har qanday o'git-nasihatni tezda o'z ongiga singdirib oladi. Inson zehning o'tkirligi, har qanday muammoni hal eta olish layoqatini xuddi yuqorida parvoz etayotgan qushning yerdagi o'ljani ko'rib, unga ega bo'lish ilinjida pastga sho'ng'ishida sodir etadigan tezligidir. Oqil odam zehning tezligi qush

parvozig qiyoslanadi. Aqlli, bilimli kishilar behuda gaplarga ahamiyat, befoyda, o'zgalarga ziyon yetkazuvchi ishlarni amalga oshirmaydi. Nojoiz berilayotgan hadyalarga uchmaydi. Amalga oshirayotgan har bir harakati evaziga in'om-ehson kutmaydi, bahosi u qadar baland bo'lmagan sovg'alarni o'z qadr-qimmatidan yuqori qo'ymaydi.

Yurtimizda aholining ta'limdan tashqaridagi qatlamlari orasida ma'naviy-mafkuraviy ishlarni olib borish tizimi ham shakllangan. O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti Islom Karimov ta'kidlaganidek- "Hozirgi dunyo miqyosida aql-zakovat va fikr musobaqasi ketayotgan shiddatli bir davrda faqat mustaqil fikriga ega bo'lgan, o'zining kimligi, qanday buyuk zotlarning avlodi ekanini chuqur anglab yetgan, yon-atrofidagi voqealarga daxldorlik tuyg'usi bilan yashaydigan har tomonlama bilimli va barkamol yoshlarga o'z xalqi va Vatani shuhratini dunyoga yoyishga qodir bo'ladi"

Xulosa qilib aytganda, ajdodlar merosini o'zlashtirgan, zamonaviy sivilizatsiya yutuqlaridan bahramand bo'lgan, ma'naviy-axloqiy va jismoniy jihatdan sog'lom bo'lgandagina ularning estetik madaniyati ham yuksak va ulug'vor bo'ladi. Xalqimizning o'z tarixi, qadriyatlari va madaniyatiga bo'lgan munosabatini o'nglamasdan, uning ongidagi va o'z tarixiga, ma'naviy merosiga bo'lgan eskicha qarashlardan poklanmasdan ma'naviy-ruhiy jihatdan yuksalib bo'lmas edi. Darhaqiqat, O'zbekistonda islohotlarning davomiyligini ta'minlash hamda demokratik fuqarolik jamiyatini shakllantirish, yoshlarimizning ma'naviy qiyofasiga va ijtimoiy faolligiga bog'liqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mamasaliev, M. M. (2020). MAIN DIRECTIONS OF THE INFLUENCE OF MODERN CIVILIZATION ON THE SPIRITUAL IMAGE OF THE INDIVIDUAL. Вестник науки,
2. Mamasaliyev Mirzoulug' Mirsaidovich, & Elboyeva Shaxnoza Buriniyozovna (2021). OLIY TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH MASALALARI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences,
3. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. -T.: "O'zbekiston" – 2017 y.
4. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. T. Ma'naviyat, 2008,

5. Mamarasulov B.Sh. Milliy g'oyaning substansional va institutsional xususiyatlari (O'zbekiston misolida). Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) diss. Avtoreferati. – Samarqand. – 2018.
6. O'zbek tilining izohli lug'ati. 1 – tom. – M.: “Rus tili”, 1981..
7. Bobomurodov M. Duronov M. Bunyodkor kuch. “Tafakkur” jurnali. – 2003, - №3.-
8. Yoqubov S. Axborot jamiyati: xayolot emas, haqiqat. Tafakkur. – 2007,- №4. -
9. Zokirov B. G'arb tamadduni: inqiroz alomatlari. Tafakkur. – 2007,- №2.-
10. Dalkonov E.T. Vatanparvarlik shakllanishi va amal qilishning bog'liqlik qonuniyatlari (Ijtimoiy falsafiy tahlil). Falsafa fanlari nomzodi... dissert.Avtoreferati.-T., 2011.

ZAMONAVIY FAN TA'LIM SOHASIDA SUN'IY INTELEKTNING O'RNI

Norbo'tayeva Marjona

Navoiy innovatsiyalar universiteti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi

1-kurs 1-guruh talabasi

Ilmiy rahbar:Tosheva N

Annotatsiya. Mazkur maqolada sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarining zamonaviy fan va ta'lim sohasidagi ahamiyati va imkoniyatlari tahlil qilingan. Unda SI yordamida o'quv jarayonining samaradorligini oshirish, individual yondashuvni joriy etish, o'quvchilarning bilim darajasini tahlil qilish va baholash kabi jihatlar yoritilgan. Shuningdek, sun'iy intellekt asosidagi tizimlar orqali raqamli ta'lim muhitini shakllantirish, o'qituvchilar faoliyatini yengillashtirish va ta'lim sifatini oshirish imkoniyatlari ko'rib chiqilgan. Maqolada mavjud muammolar, xavotirlar va kelajak istiqbollari ham muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, ta'lim texnologiyalari, raqamli ta'lim, zamonaviy fan, o'quv jarayoni, adaptiv o'qitish, innovatsion metodlar, ta'lim sifati.

РОЛЬ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В СОВРЕМЕННОМ ЕСТЕСТВЕННОМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация. В статье анализируется значение и потенциал технологий искусственного интеллекта (ИИ) в современной науке и образовании. В нем рассматриваются такие аспекты, как повышение эффективности процесса обучения с использованием СИ, внедрение индивидуального подхода, анализ и оценка уровня знаний студентов. Также были рассмотрены возможности

создания цифровой среды обучения, облегчения работы преподавателей и повышения качества образования за счет систем на основе искусственного интеллекта. В статье также обсуждаются текущие проблемы, опасения и перспективы на будущее.

Ключевые слова: искусственный интеллект, образовательные технологии, цифровое образование, современная наука, образовательный процесс, адаптивное обучение, инновационные методы, качество образования.

THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN MODERN SCIENCE EDUCATION

Abstract. This article analyzes the importance and potential of artificial intelligence (AI) technologies in modern science and education. It covers aspects such as increasing the efficiency of the educational process using AI, introducing an individual approach, analyzing and assessing the level of knowledge of students. It also considers the possibilities of creating a digital educational environment, facilitating the work of teachers, and improving the quality of education through AI-based systems. The article also discusses current problems, concerns, and future prospects.

Keywords: artificial intelligence, educational technologies, digital education, modern science, educational process, adaptive learning, innovative methods, quality of education.

XXI asr boshidan boshlab insoniyat hayotining deyarli barcha sohalarida raqamlashtirish jarayonlari jadallashdi. Bu jarayonlar ichida ayniqsa sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarining rivojlanishi alohida ahamiyatga ega bo'lib, u hozirda tibbiyotdan tortib sanoat, transport, marketing va albatta, ta'lim sohasigacha keng qamrovli o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda.

Fan va ta'lim sohasi har doim jamiyat taraqqiyotining tayanchi bo'lib kelgan. Zamonaviy dunyoda bu soha oldida turgan asosiy vazifalardan biri — o'quvchilarda mustaqil fikrlash, tanqidiy tahlil qilish, innovatsion g'oyalarni ilgari surish ko'nikmalarini shakllantirishdir. Bunday kompetensiyalarni rivojlantirishda esa sun'iy intellekt texnologiyalarining imkoniyatlaridan foydalanish tobora dolzarb masalaga aylanmoqda.

Mazkur maqolada sun'iy intellekt texnologiyalarining fan-ta'lim tizimidagi o'rni, u orqali ta'lim sifatini oshirish imkoniyatlari, mavjud muammolar va istiqboldagi yo'nalishlar yoritiladi.

Sun'iy intellekt tushunchasi va uning qisqacha tarixi

Sun'iy intellekt (SI) — bu kompyuter tizimlariga inson aqliy faoliyatini taqlid qilish imkonini beruvchi dasturiy vositalar majmuasidir. Ushbu texnologiyalarning

ildizlari XX asr o'rtalariga borib taqaladi. Biroq so'nggi o'n yilliklarda algoritmlar takomillashuvi, katta ma'lumotlar (big data) va hisoblash quvvatining oshishi sun'iy intellektni amaliyotda keng qo'llashga imkon yaratdi.

Sun'iy intellektning ta'lim tizimidagi afzalliklari

SI ta'lim sohasida turli yo'nalishlarda keng qo'llanilmoqda. Jumladan:

- **Personalizatsiyalashgan ta'lim:** Sun'iy intellekt orqali har bir o'quvchining bilim darajasi, o'zlashtirish tezligi, qiziqishlari asosida individual ta'lim dasturlari tuzilmoqda. Bu esa o'quv jarayonining samaradorligini oshiradi.
- **Onlayn ta'lim va virtual o'quv muhitlari:** SI yordamida interaktiv darslar, ovozli yordamchilar, chatbotlar, test tizimlari orqali o'quvchilarga real vaqt rejimida yordam ko'rsatiladi.
- **Baholash jarayonining avtomatlashtirilishi:** Testlar, esse va boshqa yozma ishlarning sun'iy intellekt orqali baholanishi inson xatolarini kamaytiradi, obyektivlikni oshiradi.
- **Til o'rganishdagi yordamchi vositalar:** Ko'plab dasturlar (masalan, Duolingo, Google Translate) sun'iy intellektga asoslangan bo'lib, til o'rganishda o'quvchilarga muhim ko'mak beradi.

Pedagogik yondashuvdagi yangiliklar

Pedagogik nuqtai nazardan qaralganda, sun'iy intellekt o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabatga yangi shakl beradi. Masalan:

- **O'qituvchilar uchun yordamchi vosita:** O'quvchilarning o'zlashtirish ko'rsatkichlarini tahlil qilib, kuchli va zaif tomonlarini aniqlashda SI katta yordam beradi. Bu esa o'qituvchiga metodik yondashuvini moslashtirish imkonini yaratadi.
- **Yaratuvchanlikni rag'batlantirish:** Sun'iy intellekt yordamida o'quvchilarga turli simulyatsiyalar, muammoli vaziyatlar taklif qilinib, ularning mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalari shakllantiriladi.

Dunyoning yetakchi ta'lim tizimlari allaqachon SI imkoniyatlaridan faol foydalanmoqda:

- **Xitoy:** O'quvchilarning yuz ifodasi orqali darsdagi ishtirokini tahlil qiluvchi tizimlar joriy etilgan.
- **AQSH:** IBM Watson kabi SI platformalari ta'lim tizimida darslar tahlili, baholash va ma'lumotlarni saralashda qo'llanilmoqda.
- **Finlyandiya:** Talabalarning yozma ishlarini tekshiruvchi SI asosidagi dasturlar joriy etilgan.

Muammolar va xavflar

Har qanday texnologiya kabi sun'iy intellektdan foydalanish ham muayyan xavflarni keltirib chiqaradi:

- **Shaxsiy ma'lumotlarning xavfsizligi:** SI tizimlari ko'p miqdorda foydalanuvchi ma'lumotlari bilan ishlaydi. Bu esa maxfiylik va axborot xavfsizligi muammolarini yuzaga keltiradi.
- **O'qituvchi rolining kamayishi:** Ba'zi fikrlarga ko'ra, SI kelajakda o'qituvchilarning o'rnini bosadi. Biroq insoniy munosabat va ruhiy ko'mak ta'limda har doim dolzarb bo'lib qoladi.
- **Ijtimoiy tengsizlik:** SI texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlari barcha hududlarda teng emas. Bu esa ta'limdagi tengsizlikni yanada kuchaytirishi mumkin.

Zamonaviy ta'lim modeli bugungi kunda "bir xil metodlar va yondashuvlar barcha uchun samarali" degan an'anaviy yondashuvdan butunlay voz kechmoqda. Buning o'rnini moslashuvchan, o'quvchining individualligini hisobga oluvchi, texnologik jihatdan kuchli integratsiyalashgan ta'lim tizimi egallamoqda. Aynan sun'iy intellekt — bu transformatsiyaning markazida turibdi.

Ta'lim jarayoni faqat bilimni uzatish emas, balki uni **yaratish, modellashtirish**, va **moslashtirish** bilan ham bog'liq. Bugungi kunda AI algoritmlari quyidagi jihatlarda yangi ufqlar ochmoqda:

- **Adaptiv kurslar:** Dastlabki bilim darajasidan kelib chiqqan holda turli darajadagi o'quv kurslarini avtomatik shakllantirish.
- **Matn avlodlari (text generation):** O'qituvchilar uchun dars rejalari, prezentatsiyalar, savol-javob materiallari yaratishda yordam beruvchi platformalar (ChatGPT, GrammarlyGO va boshqalar).
- **Video va audiovisual kontent yaratish:** O'quvchilar uchun tushunarli, jozibador animatsiyalar, qisqa dars videolari va ovozli izohlar tayyorlashda AI vositalari samarali ishlatilmoqda.

Sun'iy intellekt faqat ta'limning tashkiliy yoki o'qituvchilik tomonigagina emas, balki **ta'lim boshqaruvi tizimlariga** ham chuqur kirib bormoqda:

- **Learning Analytics (o'quv tahlili):** Har bir o'quvchining darsdagi faolligi, topshiriq bajarish sur'ati, ishtirok ko'rsatkichi kabi ko'rsatkichlari avtomatik tarzda qayd etilib, tahlil qilinadi.
- **Proгноzli tahlillar:** O'quvchining qaysi mavzularda qiyinchilikka uchrashi, sinfdan chiqib ketish xavfi, yoki darsdan orqada qolish ehtimoli sun'iy intellekt algoritmlari orqali oldindan aniqlanishi mumkin.

- **O‘quv dasturlarini shakllantirish:** Respublikadagi barcha hududlarda to‘plangan o‘quv ma’lumotlarini bir tizimga jamlab, ta’lim standartlariga sun’iy intellekt asosida yangilanish kiritilishi mumkin.

Sun’iy intellektning oliy ta’limdagi ta’siri ayniqsa kuchli. Universitetlarda quyidagi yo‘nalishlarda sezilarli ijobiy o‘zgarishlar ko‘zga tashlanmoqda:

- **Avtomatlashtirilgan ilmiy izlanishlar:** Maqolalarni tahlil qilish, ularning plagiatga moyilligini aniqlash, ilmiy iqtiboslar tarmog‘ini qurish va tahlil qilishda SI keng qo‘llanmoqda.
- **Ilmiy kashfiyotlar va modellashtirish:** Biotexnologiya, geoinformatika, materialshunoslik kabi sohalarda sun’iy intellekt algoritmlari ilmiy izlanishlarga yo‘l ochmoqda.
- **Akademik yordamchilar:** Talabalar uchun esse yozishda, matematik masalalarni yechishda yoki dasturlashda yordam beruvchi sun’iy intellektga asoslangan vositalar rivojlanmoqda (Quillbot, ChatGPT, WolframAlpha va boshqalar).

O‘quvchilarning ruhiy-psixologik holatini monitoring qilish

Bugungi kunda sun’iy intellekt faqat akademik ko‘rsatkichlarni emas, balki **o‘quvchilarning ruhiy holatini** ham kuzatib borishga xizmat qilmoqda. Bunday tizimlar, ayniqsa, rivojlangan davlatlarda maktab psixologlari va ijtimoiy pedagoglar uchun samarali vositaga aylangan.

Yuz ifodasi tahlili, suhbatdagi nutq ohangi, yozma matnlardagi kayfiyat ifodalarini aniqlovchi algoritmlar orqali depressiya, stress yoki psixologik charchoq belgilari aniqlanishi mumkin.

5. Inkluziv ta’limda AI yutuqlari

Sun’iy intellekt imkoniyatlari nogironligi bor bolalar uchun **moslashtirilgan ta’lim vositalarini** ishlab chiqish yo‘lida ham katta xizmat qilmoqda. Masalan:

- **Nutq buzilishi bor bolalar uchun ovoqli yordamchilar**
- **Ko‘zi ojizlar uchun ekran o‘qish texnologiyalari (screen readers)**
- **Imo-ishora tilini avtomatik tarjima qiluvchi tizimlar**

Bu imkoniyatlar zamonaviy ta’limni **har kim uchun ochiq va teng** qilishga xizmat qilmoqda.

Ta’lim va SI integratsiyasining kelajagi: yangi imkoniyatlar

Yaqin kelajakda sun’iy intellekt texnologiyalarining rivojlanishi ta’lim sohasida quyidagi o‘zgarishlarga olib kelishi mumkin:

- **Metaverse va AR/VR bilan integratsiya:** AI yordamida yaratilgan virtual olamlar o‘quvchilarni laboratoriya tajribalariga, tarixiy joylarga yoki murakkab biologik tizimlar ichiga “sayohat”ga olib chiqadi.

- **AI murabbiylar (AI tutors):** Har bir o‘quvchining individual ehtiyojlarini qondira oladigan sun’iy intellektli murabbiylar keng qo‘llaniladi.
- **Doimiy o‘quv tahlil bazalari:** O‘quvchining butun ta’lim davomida to‘plagan bilim va ko‘nikmalari sun’iy intellekt tomonidan doimiy kuzatilib, o‘qituvchi uchun aniq tahlillar taqdim etiladi.
- **AI orqali mehnat bozoriga yo‘naltirish:** O‘quvchilarning qiziqishlari va salohiyatini tahlil qilib, sun’iy intellekt ularning kelajakdagi kasb tanlovida maslahatlar beruvchi tizimlar yaratadi.

Fan va texnologiyalar doimiy rivojlanayotgan bir davrda ta’lim tizimi ham zamon bilan hamnafas bo‘lishi shart. Sun’iy intellekt — bu ta’limni nafaqat interaktiv, balki **samarali, adolatli va inklyuziv** qilish yo‘lida muhim qurolga aylanmoqda.

Ammo bu texnologiyalardan foydalanishda faqat innovatsiyani emas, balki **axloqiy, huquqiy va ijtimoiy** masalalarni ham hisobga olish lozim. O‘quvchilarning shaxsiy axborotlarini himoya qilish, insoniylik omilini saqlab qolish, va o‘qituvchi-professorlarning o‘rnini sun’iy tizimlar bilan emas, balki **qo‘llab-quvvatlovchi vositalar bilan** to‘ldirish eng muhim vazifalardan biri bo‘lib qoladi.

Sun’iy intellektidan to‘g‘ri, izchil va strategik foydalanish orqali biz nafaqat raqobatbardosh ta’lim tizimini shakllantiramiz, balki ertangi kunning kreativ, ijtimoiy mas’uliyatli, va fikrlovchi avlodini tarbiyalaymiz.

Xulosa qilib aytganda, sun’iy intellekt — bu zamonaviy ta’limning eng muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, u o‘quv jarayonini shaxsiylashtirish, samaradorligini oshirish va innovatsion yondashuvlarni joriy etishda beqiyos imkoniyatlar yaratadi. Biroq uning joriy etilishi va rivojlanishida muvozanatli, ehtiyotkor va inson omiliga asoslangan yondashuv zarur.

O‘zbekiston ta’lim tizimi ham bu borada asta-sekinlik bilan raqamli transformatsiya yo‘lidan bormoqda. Kelajakda sun’iy intellekt texnologiyalaridan oqilona foydalanish orqali biz raqobatbardosh, bilimli va innovatsion fikrlaydigan yosh avlodni tarbiyalay olamiz. Eng muhimi, bu jarayonda o‘qituvchi va texnologiya bir-birini to‘ldiradigan asosiy ustunlar sifatida ko‘rilmog‘i lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli ta’lim texnologiyalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori, 2021-yil.
2. Raxmatov I.A., “Innovatsion texnologiyalar asosida ta’lim tizimini modernizatsiyalash”, Toshkent, “Fan va texnologiya”, 2020-yil.
3. Karimova D.N., “Sun’iy intellekt: nazariy asoslari va ta’limda qo‘llanilishi”, Toshkent: Oliy ta’lim, 2021.

4. Xasanov A.X., “Raqamli pedagogika: imkoniyatlar va istiqbollar”, “Yangi asr avlodi” nashriyoti, 2022.
5. Murodova G.T., “Ta’lim tizimida sun’iy intellekt texnologiyalarining integratsiyasi”, “Pedagogik izlanishlar” jurnali, №4, 2021.
6. Normurodov B.E., “AI texnologiyalari va ta’lim sifatini oshirishda ularning o’rni”, O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi nashrlari, 2022.
7. Axmedova N.Z., “Sun’iy intellekt: global tendensiyalar va ta’limga ta’siri”, “Ilmiy-amaliy jurnal: Raqamli ta’lim”, 2023-yil, №2.

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNI QO’LLASHDA TARBIYACHINING KREATIVLIGI.

Nurullayeva Kumush Axmadovna

Navoiy Innovatsiyalar universiteti

Maktabgacha ta’lim yo’nalishi talabasi

O‘zbekiston Samarqand viloyati Kattaqo’rg’on tumani

Ilmiy rahbar: Mansurova Maftuna Komilovna

Annotatsiya: Maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ta’lim samaradorligini oshirish davlat standartlarining bajarilishini taminlash, ta’lim-tarbiyani tashkil etishda, ta’limning zamonaviy sharoitida, bo’lajak tarbiyachi pedagoglarni zamon talablari darajasida, innovatsion faoliyatga tayyorlash hamda o’quv faoliyatida uning bajarilish holati va oila, mahallla hamkorligida bolalarni ma’naviy- axloqiy tarbiyalash masalalari bayon etilgan.

Kalit so’zlar: Innovatsiya, innovatsion texnologiyalar, ta’lim, tarbiya, maktabgacha yosh, ta’lim jarayonini tashkillashtirish, pedagogik texnologiya, ta’lim sifatini oshirish.

TEACHER CREATIVITY IN THE APPLICATION OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATIONS.

Abstract: The article describes the issues of ensuring the implementation of state standards for increasing the effectiveness of education in preschool educational organizations, organizing education and upbringing, preparing future educators for innovative activities in accordance with the requirements of the time, and the state of its implementation in educational activities, as well as the spiritual and moral upbringing of children in cooperation with the family and the community.

Keywords: Innovation, innovative technologies, education, upbringing, preschool age, organization of the educational process, pedagogical technology, improving the quality of education.

ТВОРЧЕСТВО ПЕДАГОГА В ПРИМЕНЕНИИ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ В ДОШКОЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ.

Аннотация: В статье рассмотрены вопросы обеспечения реализации государственных стандартов повышения эффективности образования в дошкольных образовательных организациях, организации обучения и воспитания в современных условиях образования, подготовки будущих педагогов к инновационной деятельности на уровне современных требований, состояние его реализации в образовательной деятельности, духовно-нравственного воспитания детей во взаимодействии с семьей и обществом.

Ключевые слова: Инновация, инновационные технологии, образование, воспитание, дошкольный возраст, организация образовательного процесса, педагогические технологии, повышение качества образования.

Mamlakatning ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyoti istiqbollaridan, jamiyat ehtiyojlaridan, fan, texnika va texnologiyaning zamonaviy yutuqlaridan kelib chiqib maktabgacha ta'lim tizimi faoliyatini yo'lga qo'yish;

-Sifatli ta'lim ko'rsatish xizmatlari, ta'lim va kadrlar tayyorlash sohasida shaxs jamiyat va davlatning manfaatlarini himoya qilish;

-kadrlar tayyorlash sifati va ta'lim faoliyatning tartibini belgilash;

-bola shaxsi asoslarini shakllantirish hamda uning bilim olishga bo'lgan qiziqishlarini rivojlantirish;

-bolaning intellektual shaxs sifatida va jismoniy rivojlanishini ta'minlash;

-bolalarni milliy, madaniyat va umuminsiniy qadryatlari bilan tanishtirish;

-maktabgacha yoshdagi bolalarning barkamol shaxs sifatida shakillanishiga qaratilgan, ta'lim-tarbiya jarayonda bolaning qiziqishlari va imkoniyatlarining o'zgarishiga qarab rivojlaniruvchi muhitni tashkil qilish;

-shaxsga yo'naltirilgan pedagog har bir bolaning o'z qiziqish va imkoniyatlarini hisobga olib, ta'lim jarayonlarini tizimli olib borish va maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama rivojlantirishda "Ilk qdam" davlat o'quv dasturi asosida ta'lim tarbiya jarayonini rejalashtirishda pedagogik texnologiyalar qo'llash samaradorligini oshirish.

Ta'lim samaradorligini oshirish, davlat talablari va davlat ta'lim standartlarining bajarilishini ta'minlash, talimning sifat ko'rsatkichini kafolatlashda zamonaviy pedagogik texnologiya hal qiluvchi omillardan biri bo'lib kelmoqda.

Maktabgacha ta'lim tizimida multimedidan foydalanish maktabgacha yoshdagi bolalarda kompyuterli ta'lim o'yinlarini ahamiyati mavzularining nazariy olib borilishi unda axborot texnologiyalar, kompyuter texnologiyasi, elektron mashg'ulotlar, slayd-darslar, multimedia vositalari, internet tarmog'i orqali pedagog mavzular ochib berish maktabgacha yoshdagi bolalarda axborot-kommunikatsion texnologiyalarida ilk qiziqishlarini oshishiga turtki bo'ladi;

Pedagog tarbiyachilar nutq o'stirish mashg'ulotlarida axborot texnologiyalaridan foydalanish, ilk matematik tasavvurlarin shakllantirishda, atrof-olam bilan tanishtirish mashg'ulotlarida axborot texnologiyalaridan foydalanish, ta'lim sifatiga samarali tasir ko'rsatadi. Pedagogik texnologiyani o'quv jarayonida qo'llash jahon miqyosida keng tarqalmoqda. Tarbiyachi va tarbiyalanuvchilarni faollashtiradigan, o'zi va o'rganuvchi uchun qulay bo'lgan yo'llarni usul va uslublarni izlab topish va zamonaviy pedagogik texnologiyaga suyanib, o'quv jarayoni tashkil etish tarbiyalanuvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatib ta'lim – tarbiya samaradorligi oshiradi.

Pedagog tushunchasi ko'p qirrali tushuncha bo'lib, unga pedagogik, psixologik didaktik, tashkiliy, iqtisodiy, ijtimoiy, ekologik va boshqa nuqtai nazarlardan yondashish mumkin. Shu boisdan ham, pedagogik texnologiya, didaktik texnologiya, ta'lim texnologiyalarga o'quv jarayonidagi eng samarali vositalar deb qaralmoqda. Ulardan dunyo pedagogik amaliyotida keng foydalanmoqda. Jumladan maktabgacha ta'limda M.Montessoriy sistemasini IMEN-texnologiyalari, mashg'ulotda tarbiyachining innovatsion yondoshuvi **STEAM** -uslublari maktabgacha yoshdagi bolalarning mustaqil fikrlash malakalarini oshirishda TRIZ-texnologiyalari keng qo'llanilmoqda.

Bu texnologiyalar bilan bir qatorda bolani qo'llab-quvvatlash texnologiyalari, bola shaxsiga yo'naltirilgan ta'lim, o'yinli texnologiyalar, ta'limni individuallashtirish texnologiyasi, interfaol ta'lim, muommoli ta'lim, loyihali ta'lim texnologiyalari ham amaliyotda keng qo'llanilmoqda.

Bu pedagogik texnologiyalardan foydalanishda bolalar yoshiga, ularning individual xususiyatlariga alohida e'tibor beriladi. Masalan bolani qo'llab-quvvatlash texnologiyalari.

“Bolani qo'llab – quvvatlash” deganda nima tushuniladi?

“Bolani qo'llab – quvvatlash” texnologiyasi har bir ta'lim oluvchining individual xususiyatlariga mos keluvchi usullar va vositalarni izlab topishga harakat qilishdir.

Shaxsni qo'llash texnologiyalari o'zini eng to'la ifodasini chet elda gumanistik psixologiya yo'nalishidagi izlanishlarda topgan K.PODJERS agar pedagog

quydagilarni qo'llasa u shaxsni individual rivojlanishi uchun kerakli muhitni yarata oladi deb takidlaydi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida faoliyat markazlarini tashkil etishda pedagogning kreativligi.

- pedagog butun ta'lim jarayonida bolalarga bo'lgan ishonchini namoyish etib borishi zarur;
- pedagog guruh va shaxsan har bir tarbiyalanuvchi oldida turgan maqsad va vazifalarni aniqlashga yordam berishi kerak;
- talim jarayonini tashkillashtirishda pedagog bolani ichki MENnini yuzaga chiqara olishi kerak;
- pedagog bolalar uchun turli-tuman tajriba manbasi bo'lib bolalar keragicha unga murojat qilishi nazarda tutiladi;
- bu sifatda u hamma bolaga bir xil yondashish kerak;
- pedagog guruhdagi emotsional muhitni his etib va qabul qilish malakasini oshirib borishi lozim;
- pedagog guruhdagi o'zaro fikr almashinuvini faol ishtirokchisi bo'lishi kerak;
- u o'z hissiyotlarini ochiq nomoyish etishi kerak;
- pedagog o'z-o'zini va imkoniyatlarini yaxshi bilishi kerak;

Maktabgacha yoshdagi bolalar qiziquvchan, harakatchan, tashabbuskor, erkin fikrlovchi, kuzatuvchan, sog'lom bo'lishi kerak. Hozirda har bir bola erkin ijod qilishi va o'zining qobiliyatini ko'rsata olish huquqiga ega.

-bolalarni rivojlantiruvchi faoliyat markazlarida pedagog mashg'ulotlarni ilg'or pedagogik texnologiyalarga asoslangan holda mehr bilan bolalarga iqtidorini namoyon qilishiga sharoit yaratib berishimiz zarur.

Tarbiyachining o'tayotgan mashg'ulotlari zamon talabi asosida bo'libgina qolmasdan tarbiyalanuvchining o'zi ham bu mashg'ulotdan zavq olsin.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni maktabga tayyorlashda, bolalarni har tomonlama faollashtiruvchi interfol usullardan foydalanilgan holda ta'lim berish texnologiyasi ham yaxshi samara beradi.

“INTERFAOL” tushunchasi inglizcha **“INTERACT”** so'zidan olingan (**“inter”**- **“o'zaro”**, **“act”** - **“harakat qilish”**) Demak **interfaol** - o'zaro harakatdagi faollik, faol hamkorlik degani.

-Interfol metodlar asosida tashkil etilgan jarayon trening” nomini oldi **”TRENING”** so'zi ingliz tilidan olingan bo'lib, mashq qilish, chiniqish, shug'ullanish ma'nosini bildiradi. Treningni olib boruvchi mutaxassisni esa **“trener”** deb murojat qilinadi.

INTERFAOL USULLAR:

Tanishuv muzyorar o'yinlar;

Davra suhbatlari;
Aqliy hujum;
Rolli o'yinlar;
Kichik guruhlarda ishlash;
Juftlikda ishlash;
Bahs munozara;
Enerjayzerlar;
Galeriyaga sayr.

Bayon etilgan fikrlar keyingi tahlilda bolalarning qo'yilgan savol yoki muammoni to'g'ri tushunishlariga imkon beradi. (Bolalarga savol berildi barcha g'oya va takliflar yozib boriladi).

Kichik guruhlarda ishlash-bolalarning o'zaro muloqat va fikrlar almashinuviga asoslangan. Bunda guruhlarda tahlil qilish, tekshirish asosida muayyan mavzu yoki savollar ishlab chiqiladi. Kichik guruhlarda ishlash uchun 5-7 ishtirokchidan iborat guruhlar tuziladi.

Rolli o'yinlar-biror muammoli vaziyat beriladi. Bolalar bu muammoning yechimini rollar orqali ifodalab berishadi. Bolalar bu metod yordamida real hayot holatlarini qayta jonlantiradilar. Ularga amaliy ish faoliyatida qo'llash mumkin bo'lgan yangi turdagi faoliyatlarni sinab ko'rish imkoniyatlarini beradi.

Faoliyatga yo'naltirilgan rivojlantiruvchi o'yinlar biron bir predmetlarning yoki ertak qahramonlarining (qush, hayvonlarning), suratlarini ikki qo'llarini bir vaqtda ishlatish orqali rasm chizish vazifasi beriladi. Bola vazifani olgach ikki qo'llarini birgalikda harakatlantirish orqali rasm chizishga kirishadilar. Pedagog kuzatish jarayonida qay darajada o'xshash rasmlar chizilganligiga e'tibor qaratadilar yoki bir xil hajmdagi qog'ozlarni ikki qo'lida g'ijmlab va shuni qayta o'z holiga keltirish o'yinlari;

Rivojlantiruvchi o'yinlardan yana bir bu o'ylab topilgan suratni bolalar ichki meni orqali chizish. Bu o'yinda bolalar bir jamoa bo'lib harakat qiladilar na'muna asosida 5-6 ta berilgan suratlarining ichidan so'z siz tanlab olib suratni to'liq yakunlamasdan bir qismini chizadilar, ikkinchi bola esa suratning yana bir qismini chizishga harakat qiladilar o'yin oxirida surat to'liq yakunlanadi va birinchi chiqqan boladan qanday surat chizmoqchi bo'lganligini so'raydilar va bu surat ikkinchi bolaning ichki sezishi orqali to'g'ri topilganmi yoki boshqa surat o'ylab topilganligiga e'tibor qaratiladi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki bugungi davr talabi ta'lim sohasida faoliyat ko'rsatayotgan pedagog xodimlarimiz doim o'z ustida ishlashi, izlanishi, yangiliklar yaratishi, zamon bilan ham nafas bo'lmog'i darkor. Pedagog xodimlar

uchun o'z ustida ishlashining eng qulay va tizimli usuli bu malakasini oshirib borishdir. Pedagog samarali ta'lim-faoliyatni olib berish mavzuni yoritish uchun faqat rasmlardan foydalanib qolmasdan kompyuterlar, proyektorlar va AKTdasturlari mavzuga xos slaydlardan foydalanishi lozim. AKT dasturlari hozirgi hayot talabidir. Faoliyat markazlarida ta'lim sifatini samarali tashkil etish hozirgi zamon talabi bo'lib qolmasdan yuksak pedagogik mahorat bilan ham bog'liqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Maktabgacha tarbiya maxsus metodikasi M.PXamodova, M.Y. Ayupova
2. MT137-Maktabgacha ta'lim muassasalarining tarbiyachilari malaka oshirish kursi uchun mutaxassislik fanlaridan O'quv metodik majmua. Samarqand viloyat ta'lim markazi uslubchisi M.Klebleyeva, Psixologiya fanlar nomzodi F.Narziqulova
3. Maktabgacha ta'lim muassasalarida harakatli o'yinlar va asosiy harakatli mashqlar''3-qism'' T.S. Usmonxo'jayeva, X.A. Meliyev.
5. "Tarbiyachi". uslubiy qo'llanma. G'iyosiddin Yusuf.
6. "Men va mening oilam" uslubiy qo'llanma (M.Z. Fayzullayeva), (N.T. Jo'rayeva)

ZAMONAVIY FAN VA TA'LIM SOHASIDA SUN'IY INTELEKTNING O'RNI

Suvonova Lobarxon Islom qizi,
Navoiy innovatsiyalar universiteti
Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasida o'qituvchisi,
Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
O'zbekiston, Navoiy viloyati, Navoiy shahri
+998942822408, lisuvonova@gmail.com
Ibodullayev Mirhosil Shamsiddin o'g'li
Navoiy innovatsiyalar universiteti
Rus tili va adabiyoti
yo'nalishi 3-kurs talabasi
+998 90 616 72 12, @Ibodullayevoff
O'zbekiston, Navoiy viloyati, Navoiy shahri

Annotatsiya: ushbu maqolada sun'iy intellektning zamonaviy fan va ta'lim tizimidagi o'rni, uning imkoniyatlari, afzalliklari va mavjud xavflari haqida so'z yuritiladi. Sun'iy intellekt yordamida ta'lim jarayonlari qanday o'zgarayotgani va bu texnologiyaning ilmiy izlanishlarga ta'siri tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, ta'lim, fan, avtomatlashtirish, raqamli texnologiyalar, innovatsiya.

РОЛЬ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В СОВРЕМЕННОЙ НАУКЕ И ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация: В статье рассматривается роль искусственного интеллекта в современной науке и образовании, его возможности, преимущества и существующие риски. В нем анализируется, как меняются образовательные процессы с помощью искусственного интеллекта и как эта технология влияет на научные исследования.

Ключевые слова: искусственный интеллект, образование, наука, автоматизация, цифровые технологии, инновации.

THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN MODERN SCIENCE AND EDUCATION

Abstract: ushbu maqolada sun'iy intellektual zamonaviy fan va ta'lim tizimidagi orni, uning imkoniyatlari, afzalliklari va mavjud havflari haqida so'z yuritiladi. Sun'iy intellekt yordamida ta'lim jarayonlari qanday o'zgarayotgani va bu texnologiyaning ilmiy izlanishlarga ta'siri tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, ta'lim, fan, avtomatlashtirish, raqamli texnologiyalar, innovation

So'nggi yillarda sun'iy intellekt (SI) texnologiyalari global miqyosda tez sur'atlar bilan rivojlanmoqda va turli sohalarda, xususan fan va ta'lim tizimida keng qo'llanilmoqda. Bu texnologiyalar inson faoliyatining ko'plab yo'nalishlarida inqilobiy o'zgarishlar olib kelmoqda. Ayniqsa, ta'lim tizimida shaxsiylashtirilgan yondashuv, avtomatlashtirilgan tahlil va bilimlarning interaktiv usulda yetkazilishi kabi jihatlar dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Fan sohasida sun'iy intellektdan foydalanish ilmiy izlanishlarni tezlashtirish, katta hajmdagi ma'lumotlarni tahlil qilish va yangi ilmiy kashfiyotlar yaratishda katta imkoniyatlar bermoqda. Masalan, biologiya, tibbiyot va iqlim o'zgarishlarini o'rganishda SI modellaridan keng foydalanilmoqda. Google DeepMind'ning AlphaFold loyihasi orqali proteinlarning tuzilishini aniqlashda katta yutuqlarga erishildi. Bu esa genetik kasalliklarni davolashda yangi yo'nalishlarni ochmoqda. Sun'iy intellekt yordamida katta hajmdagi ilmiy ma'lumotlarni tahlil qilish va bashoratlarni amalga oshirish mumkin. Bunda ma'lumotlarni tahlil qilish va prognozlash mumkin. Masalan, Iqlimshunoslik sohasida SI sun'iy intellekti yordamida global isish tendensiyalari prognoz qilinmoqda. Bu soha olimlari uchun juda katta qulayliklar tug'diradi. Chunki murakkab statistik hisob-kitoblar SI tomonidan aniqroq va tezroq bajariladi.

Tibbiyotda ham ushbu sun'iy intellektdan samarali foydalanilmoqda. Bunda SI orqali kasalliklarni erta aniqlash, MRT, rentgen tasvirlarini tahlil qilish va dori vositalarini loyihalash mumkin. Saratonni erta aniqlashda SI algoritmlari 90% dan

ortiq aniqlikka ega ekanligi soha mutaxassisleri tomonidan ta'kidlanmoqda. Bu o'z navbatida kasalliklarni erta aniqlab, davolash imkoniyatlarini oshiradi. Tabiiy fanlar. Fizika, kimyo va biologiyada sun'iy intellekt murakkab formulalar, tajribalar natijalarini model qilishda qo'llaniladi. Masalan: Kvant fizikasi modellari yoki ekologik tizimlar simulyatsiyasi.

Ijtimoiy fanlarda SI. Psixologiya, sotsiologiya, tilshunoslikda inson nutqi, xatti-harakati, ijtimoiy munosabatlar tahlil qilinadi. Masalan, nutqni avtomatik tanib olish, tarjima qilish (Google Translate, ChatGPT va h.k.).

Ta'limda sun'iy intellekt o'quv jarayonini shaxsiylashtirish, talabalar ehtiyojiga mos dasturlar yaratish, avtomatlashtirilgan baholash tizimlarini joriy etishda muhim rol o'ynamoqda. Masalan, "Duolingo" kabi platformalar sun'iy intellekt asosida foydalanuvchi darajasiga qarab til o'rgatadi. Bundan tashqari, o'quvchilarni onlayn ravishda yordamchi bo'luvchi virtual o'qituvchilar – *ChatGPT*, *Khan Academy* kabi texnologiyalar orqali bilim olish imkoniyati yanada kengaymoqda.

Ta'lim tizimi SI orqali katta hajmdagi o'quvchilarga oid ma'lumotlarni tahlil qilib, o'quv dasturlarini takomillashtirishga yordam beradi. SI asosidagi chatbotlar va virtual o'qituvchilar (masalan, ChatGPT) o'quvchilarga savollariga javob beradi, topshiriqlarni tushuntiradi va hatto insho yozishda yordam beradi. Natijada har doim mavjud yordamchi, tezkor javoblar, individual yondashuvga yo'l ochiladi.

SI yordamida testlar, yozma ishlar va imtihonlar avtomatik ravishda tekshiriladi. AI-assisted plagiarism checker'lar, grammatik tahlil vositalari yordamida o'qituvchilarning vaqti tejraladi, baholashda inson yo'l qo'yishi mumkin bo'lgan xatoliklarni kamaytiriladi.

Imkoniyati cheklangan o'quvchilar uchun ham SI keng imkoniyatlar yaratadi. Sun'iy intellekt imkoniyati cheklangan shaxslar uchun maxsus vositalar yaratishga xizmat qiladi: matnni ovozga aylantirish (text-to-speech), ishorali til tarjimalari va boshqalar.

Sun'iy intellektning afzallik va xavflari ham mavjud. Afzalliklari orasida quyidagilarni ko'rsatish mumkin: ta'limga yondashuvning shaxsiylashuvi, vaqt va resurslardan samarali foydalanish, inson xatolarini kamaytirish. Biroq, bu texnologiyaning ayrim salbiy jihatlari ham mavjud. Masalan, o'qituvchilar ish o'rnining qisqarishi, insoniy aloqaning yo'qolishi, shaxsiy ma'lumotlarning himoyasi muammolari shular jumlasidandir.

Sun'iy intellekt katta hajmdagi ma'lumotlarni juda qisqa vaqt ichida tahlil qilishi mumkin. Bu esa turli sohalarda qarorlar tezroq va samaraliroq qabul qilinishiga olib keladi. Takroriy va zerikarli ishlarni SI orqali avtomatlashtirish

mumkin. Bu inson resurslarini muhimroq ishlar uchun bo'shatadi. Sun'iy intellekt odamdan farqli ravishda dam olishga muhtoj emas – doimiy faoliyat yuritadi.

Xulosa qilib aytganda, sun'iy intellekt bugungi fan va ta'lim tizimining ajralmas qismiga aylangan. U orqali ilmiy kashfiyotlar tezlashtirilmoqda, ta'lim jarayoni esa interaktiv va shaxsiylashtirilgan ko'rinishga ega bo'lmoqda. Kelajakda bu texnologiyaning yanada takomillashuvi insoniyat taraqqiyotiga katta hissa qo'shishi shubhasiz.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Russell, S., & Norvig, P. (2021). Artificial Intelligence: A Modern Approach. Pearson.
2. UNESCO. (2021). Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities.
3. OECD. (2022). The Impact of AI on Education: Current Practices and Policy Recommendations.
4. <https://deepmind.com/research/highlighted-research/alphafold>
5. <https://www.khanacademy.org>, <https://www.duolingo.com>

ZAMONAVIY BOSHLANG'ICH TA'LIM SOHASIDA SUN'IY INTELLEKTNING O'RNI

Sayraxmatova Oqila Fazliddinovna

Navoiy innovatsiyalar universiteti

Boshlang'ich ta'lim 1-kurs 4-guruh talabasi.

Ilmiy rahbar: Sa'dullayeva Umida

Fayzullayevna.

Annotatsiya. Ushbu maqolada sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarining zamonaviy boshlang'ich ta'lim tizimidagi o'rni, istiqbollari va pedagogik jarayonga ta'siri o'rganiladi. Dars jarayonida SI asosidagi interaktiv vositalar, differensial ta'lim, avtomatik diagnostika va baholash tizimlari, shuningdek, o'quvchilarning shaxsiy rivojlanish trayektoriyalarini aniqlashdagi imkoniyatlar tahlil qilinadi. Maqola sun'iy intellektni boshlang'ich sinflarga joriy etishdagi zamonaviy yondashuvlar, xalqaro tajriba va ilg'or amaliyotlar asosida yozilgan.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, boshlang'ich ta'lim, raqamli pedagogika, avtomatlashtirilgan ta'lim tizimlari, differensial ta'lim, o'quv monitoringi, AI-assistentlar.

THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN MODERN PRIMARY EDUCATION

Annotation. This article explores the role, prospects, and impact of artificial intelligence (AI) technologies in the modern primary education system. It analyzes

the use of AI-based interactive tools, differentiated instruction, automated diagnostics and assessment systems, as well as the opportunities for identifying students' individual learning trajectories. The article is based on modern approaches, international experience, and best practices in the integration of AI into primary education.

Key words: artificial intelligence, primary education, digital pedagogy, automated learning systems, differentiated instruction, student monitoring, AI assistants.

РОЛЬ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В СОВРЕМЕННОМ НАЧАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация. В данной статье рассматривается роль, перспективы и влияние технологий искусственного интеллекта (ИИ) в системе современного начального образования. Анализируются возможности использования интерактивных средств на основе ИИ, дифференцированного обучения, автоматической диагностики и систем оценивания, а также выявления индивидуальных траекторий развития учащихся. Статья основана на современных подходах, международном опыте и передовых практиках внедрения ИИ в начальное образование.

Ключевые слова: искусственный интеллект, начальное образование, цифровая педагогика, автоматизированные обучающие системы, дифференцированное обучение, мониторинг учащихся, ИИ-ассистенты.

XXI asr ilm-fan, texnologiya va axborot-kommunikatsiya vositalarining keskin rivojlanishi bilan tavsiflanadi. Ayniqsa, sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarining shakllanishi va jadal rivojlanishi zamonaviy jamiyatning barcha sohalarida tub o'zgarishlar yasadi. Ta'lim sohasi ham bundan mustasno emas. Global miqyosda ta'lim tizimlari sun'iy intellekt asosida ishlovchi tizimlar va algoritmlarni keng joriy etmoqda, bu esa o'quv jarayonining sifatini oshirish, o'quvchilarning shaxsiy xususiyatlariga moslashish, bilimlarni individuallashtirish hamda baholash jarayonini avtomatlashtirish imkonini bermogda. 2023-yil holatiga ko'ra, UNESCO hisobotida qayd etilishicha, dunyodagi 80 dan ortiq mamlakatlar ta'lim sohasida sun'iy intellekt texnologiyalarini joriy etish bo'yicha milliy strategiyalar ishlab chiqqan va tatbiq etishni boshlab yuborgan[4]. Misol uchun, Xitoy, AQSh, Singapur, Janubiy Koreya va Estoniya kabi davlatlar maktabgacha ta'limdan boshlab oliy ta'limgacha bo'lgan barcha bosqichlarda sun'iy intellekt asosida ishlovchi platformalarni tatbiq etmoqda. Bu tajribalarda o'quvchilar uchun moslashtirilgan interaktiv kontent, ovozli

yordamchilar, diagnostika va baholash tizimlari, adaptiv o'qitish dasturlari qo'llanilmoqda.

O'zbekiston ham ushbu global jarayondan chetda qolmayapti. Mamlakatimizda raqamli transformatsiya jarayoni barcha sohalarda, jumladan, ta'lim tizimida izchil olib borilmoqda. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev 2022-yilgi Murojaatnomasida raqamli texnologiyalar, xususan, sun'iy intellekt imkoniyatlarini keng joriy etishni davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi sifatida belgilab, quyidagicha ta'kidlagan edi: "Kelajakka qat'iy qarab, raqamli iqtisodiyot va raqamli ta'limni rivojlantirish orqali ilg'or davlatlar safidan o'rin olishimiz zarur"[1]. Bu chaqiriq ta'lim tizimining barcha bosqichlarida zamonaviy texnologiyalar, jumladan, sun'iy intellektdan keng va samarali foydalanishni taqozo etadi.

Boshlang'ich ta'lim esa – inson hayotidagi eng muhim va poydevor bosqich bo'lib, unda bolalarning bilim olishga bo'lgan dastlabki munosabati, tafakkuri va o'quv kompetensiyalari shakllanadi. Shu bois, aynan boshlang'ich ta'limda sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish o'quv jarayonini shaxsga yo'naltirilgan, moslashuvchan va interaktiv holatga keltirishda nihoyatda muhim hisoblanadi. Masalan, sun'iy intellekt yordamida o'quvchilarning individual bilim darajasini aniqlash, qiyinchilik darajalarini tahlil qilish, shaxsiylashtirilgan topshiriqlarni taklif etish, nutq va yozuvni avtomatik baholash, o'qituvchining ish yukini kamaytirish kabi ko'plab imkoniyatlar yuzaga keladi. Hozirgi vaqtda mamlakatimizdagi bir qator maktablarda tajriba-sinov tariqasida sun'iy intellekt asosidagi o'quv platformalari, o'qitish robotlari va interaktiv tizimlar joriy etila boshlagan. Shuningdek, "Digital Uzbekistan - 2030", "Raqamli ta'lim" konsepsiyasi kabi strategik hujjatlar asosida sun'iy intellektni ta'limga keng tatbiq etish bo'yicha davlat dasturlari ishlab chiqilmoqda.

Shu nuqtai nazardan, mazkur ilmiy maqola zamonaviy boshlang'ich ta'lim tizimida sun'iy intellekt texnologiyalarining o'rni, uning imkoniyatlari, amaliy qo'llanilishi, xalqaro tajriba va O'zbekiston sharoitidagi istiqbollari, shuningdek, mavjud muammolar va ularning yechimlarini ilmiy-nazariy hamda amaliy asosda tahlil qilishga qaratilgan.

1. Sun'iy intellekt tushunchasi va uning ta'limda qo'llanilishi

Sun'iy intellekt (SI) — bu inson intellektining ba'zi funksiyalarini modellashtirishga mo'ljallangan algoritmlar va dasturiy vositalar majmuasidir [2]. Ushbu texnologiya o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini tahlil qilish, ularning xatti-harakatlarini bashorat qilish, shuningdek, shaxsiylashtirilgan ta'lim kontentini taklif qilish imkonini beradi [3] Hozirgi kunda boshlang'ich ta'limda quyidagi SI texnologiyalaridan foydalanilmoqda:

AI-assistentlar: masalan, “Socratic by Google” yoki “Khan Academy Kids” dasturlari orqali o‘quvchilar mustaqil mashqlarni bajaradi [4].

Adaptiv o‘quv platformalari: o‘quvchining bilim darajasiga qarab mashg‘ulotlar murakkabligini avtomatik sozlaydi [5].

Avtomatik baholash tizimlari: test va topshiriqlarni sun‘iy intellekt orqali tekshirish, xatolarni aniqlash va izoh berish [3].

2. Boshlang‘ich ta’limda sun‘iy intellekt texnologiyalarining amaliy qo‘llanilishi

Boshlang‘ich maktab o‘qituvchilari uchun AI-assistentlar yordamida dars jarayonini individuallashtirish, o‘quvchilarning qiziqishlariga mos topshiriqlar tuzish va ularni avtomatik nazorat qilish imkoniyati paydo bo‘ldi [4]. Masalan, “ClassDojo” platformasi orqali o‘quvchilarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishi monitoring qilinadi. “Century Tech” dasturi sun‘iy intellekt orqali individual o‘rganish yo‘nalishlarini taklif qiladi. “Quillionz” tizimi orqali AI asosida test savollarini avtomatik shakllantirish mumkin [6].

3. Pedagogik jarayonga sun‘iy intellektning integratsiyasi

Integratsiya natijasida o‘quv jarayonida quyidagi ijobiy o‘zgarishlar yuz beradi:

Har bir o‘quvchi uchun shaxsiy ta’lim trayektoriyasi tuziladi [4].

Zamon talabiga mos, analitik fikrlashga asoslangan o‘quvchilarning avlodi shakllanadi [3].

Darslar qiziqarli, interaktiv va innovatsion tus oladi [5].

4. Sun‘iy intellekt yordamida baholash va tahlil tizimlari

Sun‘iy intellekt asosida yaratilgan baholash tizimlari:

real vaqt rejimida o‘quvchilar topshiriqlarini tahlil qiladi;

xatolarni aniqlab, takrorlanish sabablari bo‘yicha tavsiyalar beradi [3];

o‘quvchi profilini shakllantirib, pedagogga mos ta’lim yo‘nalishini belgilashga yordam beradi [4].

Masalan, “Knewton Alta” tizimi o‘quvchi faoliyatiga qarab darhol adaptiv topshiriqlarni taklif qiladi [6].

5. Sun‘iy intellekt asosidagi ta’limiy o‘yinlar va gamifikatsiya

“Duolingo ABC”, “Smartick”, “Prodigy Math” kabi platformalar aynan boshlang‘ich yoshdagi bolalarga moslashtirilgan [6]. Ularda sun‘iy intellekt har bir o‘quvchining natijalariga qarab yangi ssenariylarni ishlab chiqadi [3].

6. Xalqaro tajriba: finlyandiya, singapur va estoniya misolida

Finlyandiya: “Elements of AI” kurslari orqali o‘quvchilar sun‘iy intellekt haqida erta bosqichda bilim oladi [4].

Singapur: “AI for Kids” (AI4K) dasturi orqali bolalarga sun’iy intellekt tushunchalari sodda va qiziqarli shaklda tushuntiriladi [5].

Estoniya: maktablarda kodlash, algoritmik fikrlash va sun’iy intellekt asoslari boshlang‘ich bosqichdan boshlab o‘rgatiladi [5].

7. O‘zbekiston sharoitida sun’iy intellekt joriy etishning muammolari va istiqbollari

Shu bilan birga, istiqbollar ham mavjud:

“Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida AI sohasiga katta e’tibor qaratilmoqda [1];

Ta’lim sohasiga xorijiy investitsiyalar jalb qilinmoqda;

Pedagoglar uchun SI bo‘yicha qayta tayyorlov kurslari yo‘lga qo‘yilmoqda [1].

Kelajakda raqobatbardosh, kreativ, mustaqil fikrlaydigan avlodni tarbiyalash uchun quyidagi takliflarni ilgari surish maqsadga muvofiqdir:

1. Boshlang‘ich ta’lim uchun sun’iy intellektga asoslangan metodik platformalarni yaratish;
2. Har bir maktabga texnik infratuzilmani bosqichma-bosqich joriy qilish;
3. O‘qituvchilarni SI sohasida qayta tayyorlash dasturlarini kengaytirish [1];
4. Ilg‘or xorijiy tajribalarni milliy tizimga moslashtirish [4][5];
5. Sun’iy intellektga oid fanlarni erta yoshdan o‘rgatishni yo‘lga qo‘yish [2].

Foydalanilgan adabiyotlar:

[1] Mirziyoyev, Sh. M. (2020). “Yangi O‘zbekiston — yangi imkoniyatlar davlati”. T.: O‘zbekiston.

[2] Russell, S., & Norvig, P. (2016). Artificial Intelligence: A Modern Approach. Pearson.

[3] Luckin, R. et al. (2016). Intelligence Unleashed: An Argument for AI in Education. Pearson Education.

[4] UNESCO (2021). AI and Education: Guidance for policy-makers.

[5] OECD (2020). Digital Education Outlook 2021. OECD Publishing.

[6] www.classdojo.com; www.smartick.com; www.duolingo.com; www.century.tech

СУНЬИЙ ИНТЕЛЛЕКТНИНГ ЗАМОНАВИЙ ТАЪЛИМ ЖАРАЁНЛАРДАГИ ЎРНИ ВА ИМКОНияТЛАРИ

Шодиева Севинч

Навоий инновациялар университети

Мактабгача таълим йўналиши

1-курс 1-гурӯх талабаси.

Илмий раҳбар: PhD Арапбаева Д.К.

Аннотация. Мазкур мақолада сунъий интеллектнинг таълимдаги аҳамиятига оид масалалар кўриб чиқилади. Сунъий интеллект (СИ) ҳар томонлама ривожланаётган ва замонавий техниканинг муҳим соҳаларидан бири бўлиб, таълимда янги имкониятлар яратишда муҳим роль ўйнайди. СИ технологиялари ўқитиш жараёнини индивидуаллаштириш, таълим сифати ва самарадорлигини ошириш, талабаларнинг аниқ эҳтиёжларига мослашиш ва ҳар бир ўқувчига қулай ўқитиш тарзи ва методларини таклиф этишда ёрдам беради. **Калит сўзлар:** сунъий интеллект, таълим соҳаси, таълимда информацион технологиялар, глобаллашув жараёнлари.

РОЛЬ И ВОЗМОЖНОСТИ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В СОВРЕМЕННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ПРОЦЕССАХ

Аннотация. В данной статье рассматривается важность искусственного интеллекта в образовании. Искусственный интеллект (ИИ) — быстро развивающаяся и важная область современных технологий, играющая важную роль в создании новых возможностей в образовании. Технологии СИ помогают индивидуализировать процесс обучения, повысить качество и эффективность образования, адаптироваться к конкретным потребностям студентов, предлагать стили и методы обучения, удобные для каждого студента.

Ключевые слова: искусственный интеллект, образовательная сфера, информационные технологии в образовании, процессы глобализации.

THE ROLE AND OPPORTUNITIES OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN MODERN EDUCATIONAL PROCESSES

Abstract. This article examines the issues of the importance of artificial intelligence in education. Artificial intelligence (AI) is one of the most comprehensively developing and important areas of modern technology, playing an important role in creating new opportunities in education. AI technologies help to individualize the teaching process, increase the quality and efficiency of education, adapt to the specific needs of students, and offer teaching methods and methods that are convenient for each student.

Keywords: artificial intelligence, education, information technologies in education, globalization processes.

Таълим соҳасига сунъий интеллект (СИ) технологияларининг кириб келиши, ўз навбатида ўқитишнинг одатий усулларини ўзгартиришга қодирдир. Таълим соҳасида сунъий интеллект интеграцияси ўзига хос хусусиятларга эга. Таълим жараёнига технологияларни жорий этишдан асосий мақсад иқтисодий фойда олиш эмас, балки объектив кўрсаткичлар тизими билан ўлчаш

қийин бўлган таълим сифатини оширишдир. Бироқ, McKinsey & Company (глобал консалтинг компанияси бўлиб, дунё бўйлаб бизнес, давлат ва нотижорат ташкилотларга стратегия, бошқарув, операциялар ва технологиялар соҳаларида маслаҳат беради) фикрича, сунъий интеллектнинг жорий этилиши глобал таълим саноатининг даромадларини 4% фоизгача ошириш имконини беради.

Технологиялар таълим соҳасига турли суръатларда кириб келди ва уни ҳали тубдан ўзгартиргани йўқ. “Ўқитувчи-шогирд” модели қадим замонлардан, биринчи мактаблар эндигина пайдо бўлган пайтдан бери мавжуд. Ўтган асрнинг 60-70-йилларида таълим муассасаларида компьютерлар пайдо бўлгандан кейин ҳам у ўзгармади. XXI асрда технологияни ўқув жараёнига жорий этиш, биринчи навбатда, алоқа ва интернетнинг кенг қўлланилиши билан боғлиқдир. 2019 йил коронавирус пандемияси ҳам кучли туртки бўлиб, бутун дунё бўйлаб мактаб ва университетларни масофавий таълимга ўтишга мажбур қилди.

Таълимда технологиянинг ўрни ва улуши ортиб бормоқда. IndustryARC (глобал бозор тадқиқотлари ва бизнес консалтинг компанияси) маълумотларига кўра, таълим бозоридаги глобал сунъий интеллект 2023 йилда 3,5 миллиард долларни ташкил этади. Компаниянинг ҳисоб-китобларига кўра, кейинги 10 йил ичида бозорнинг ўртача йиллик ўсиш суръати 35,82% ташкил қилади. Натижада у 55,3 миллиард долларга етади.

Сунъий интеллект (СИ) қобилиятлари таълим жараёнларини яхшилайти ва бизни ўрганишга ёндашувларни қайта кўриб чиқишга мажбур қилади. Шу билан бирга, СИ нинг таълим соҳасига салбий таъсири ҳақида бир қатор саволлар туғилади. Шунингдек, генератив (маълумот яратиш қобилиятига эга сунъий интеллект) сунъий интеллектнинг ўсиши ва ChatGPT каби йирик тил моделларининг кенг қўлланилиши ушбу технологиянинг роли ҳақида янги мунозаралар тўлқинини келтириб чиқарди.

Таълимда технологияларидан ҳаддан ташқари кўп фойдаланиш ўқитувчи ва талабалар ўртасидаги, шунингдек, талабаларнинг ўзлари ўртасидаги жонли ўзаро таъсирнинг минимал даражага тушишига олиб келиши мумкин. Бу эса асосан шахсий мулоқот жараёнида шаклланадиган ижтимоий кўникмалар, ҳиссий ақл ва танқидий фикрлаш қобилиятларини ривожлантиришга салбий таъсир кўрсатади.

Бундан ташқари, ўқитувчи билан тўғридан-тўғри алоқанинг етишмаслиги талабаларни муваффақиятли ўрганиш учун жуда муҳим бўлган индивидуал фикр-мулоҳазалар, йўл-йўриқ ва ёрдамдан маҳрум қилиши мумкин. Жонли

мулоқот ўқитувчига ҳар бир талабанинг эҳтиёжлари ва хусусиятларини яхшироқ тушунишга имкон беради, бу эса сунъий интеллект билан такрорланиши қийин.

Сунъий интеллектнинг кенг тарқалиши хавфли бўлиб, одамлар ўз муаммоларини ҳал қилиш ва когнитив функцияларини компьютерга ўтказадилар. Бу эса ўз навбатида бизнинг когнитив қобилиятларимизни заифлаштиради, чунки биз улардан фойдаланишни тўхтатамиз. Бу масала ЮНЕСКОнинг Таълимда инфор­мацион технологиялар институти томонидан 2020 йил 24-ноябрда эълон қилинган "Таълимда сунъий интеллект: ўрганиш тезлигини ўзгартириш" ҳисоботида эълон қилинди.

Хулоса қилганда, сунъий интеллектнинг таълимдаги аҳамияти жуда катта ва универсал. У ўқитиш ва ўрганиш жараёнларини жуда самарали ва индивидуаллаштирилган қилишга имкон беради. Сунъий интеллект асосида ишлайдиган тизимлар студентларнинг савияси ва эҳтиёжларига қараб тақдимотларни оптималлаштиради, тезкор ва автоматик тузатишлар қилиш имконини яратади. Бу, ўз навбатида, ўқитувчиларнинг вақти ва ресурсларини тежашга ёрдам беради.

Шунингдек, сунъий интеллект таълимда маълумотларни тез ва аниқ таҳлил қилиш имконини яратади, бу эса ўқув жараёнларини такомиллаштириш, талабаларнинг индивидуал истиқболларини кўриб чиқиш ва самарали ўқитиш усулларини ишлаб чиқишга ёрдам беради. Натижада, сунъий интеллект таълимдаги самарадорлик ва индивидуаллаштиришга олиб келади, ўқитувчилар ва ўқувчилар учун янги имкониятлар яратади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Тоиров А. "Сунъий интеллект ва ахборот технологиялари", Тошкент, 2022.
2. Мельников В. С, Моисеев В. И. Искусственный интеллект в образовании: от теории к практике. Москва, 2024.

SUN'İY INTELEKTNING BIOINFORMATIKA FANIDAGI O'RNI VA TA'LIMDAGI AHAMIYATI

Kudeshova G.T.

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti,
Umumiy biologiya va fiziologiya kafedrasi, dotsent

Annotatsiya: Ushbu maqolada sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarining bioinformatika sohasidagi dolzarb roli va ularning ta'lim jarayonidagi qo'llanilishi

atroflicha tahlil qilingan. Bioinformatikaning DNK, RNK ketma-ketliklarini tahlil qilish, genetik axborotni modellashtirish va hujayra metabolizmini o'rganish kabi yo'nalishlarida SI vositalarining qo'llanilishi biologik tizimlarni chuqur o'rganishga xizmat qilmoqda. Xususan, metagenomika, evolyutsion biologiya va genomika sohalarida mashinaviy o'qitish algoritmlari, tasodifiy o'rmonlar, avtoenkoderlar kabi texnologiyalar muvaffaqiyatli tatbiq etilmoqda. Shuningdek, maqolada SI yordamida filogenetik daraxtlarni tiklash, mikroblar taksonomiyasini aniqlash va kasalliklar bashorat qilishini aniqlashdagi samaradorlik yoritilgan. Bioinformatikani o'rgatishda SI metodlarining qo'llanilishi o'quvchilarda amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga, biologik bilimlarni chuqur va samarali o'zlashtirishga zamin yaratadi.

Kalit so'zlar: Sun'iy intellekt, bioinformatika, mashinaviy o'qitish, genomika, metagenomika, filogenetika, evolyutsion biologiya, neyron tarmoqlar, ta'lim texnologiyalari, hujayra metabolizmi, Big Data.

Kirish. So'nggi yillarda sun'iy intellekt (SI) texnologiyalari ilm-fan va texnika sohalarida keskin rivojlanib, turli sohalarda, jumladan, bioinformatika va ta'lim jarayonlarida keng qo'llanilmoqda. XXI asrda axborot texnologiyalari va biologiya fanining kesishgan nuqtasida bioinformatika deb ataluvchi yangi fan sohasi shakllandi. Bioinformatika biologik ma'lumotlarni kompyuter texnologiyalari yordamida tahlil qilishga asoslanadi. Ayni paytda esa bu sohada sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarining qo'llanilishi yangi bosqichga chiqmoqda. SI algoritmlari biologik ma'lumotlar tahlilini tezlashtiribgina qolmay, an'anaviy usullar bilan yechib bo'lmaydigan muammolarni ham hal etishga xizmat qilmoqda. Ta'lim tizimida esa SI vositalaridan foydalanish o'quv jarayonini innovatsion yo'lga qo'yish imkonini yaratmoqda.

Bioinformatika - biologik ma'lumotlarni saqlash, tahlil qilish va interpretatsiya qilishga qaratilgan fan sohasidir. Ushbu soha genetik informatsiya, DNK va RNK ketma-ketliklari, oqsillar strukturasi o'rganish, shuningdek, biologik tizimlarning funksional faoliyatini tushunishda muhim ahamiyatga ega.

Bioinformatika biologik tizimlarda axborotni saqlash va uzatishning nazariy masalalari bilan shug'ullanadigan, informatikaning jadal rivojlanayotgan sohasi hisoblanadi. Bioinformatikaning asosiy tarmoqlari DNK, RNK nukleotidlar ketma-ketligida saqlanadigan genetik "matnlarni" ochish muammosini hal qiladigan kompyuter genomikasi va hujayra metabolizmining tashkil etilishi, uning genom tomonidan boshqarilishini o'rganadi. Sun'iy intellekt (SI) bioinformatikada, ayniqsa, genetik ma'lumotlarni tahlil qilishda, biologik tizimlarni modellashtirishda va metabolizm jarayonlarini o'rganishda katta rol o'ynaydi.

Sun'iy intellekt, asosan, ma'lumotlarni qayta ishlash va tahlil qilishda bioinformatikaning samaradorligini oshirishda muhim vosita bo'lib, genomika va

metabolomika sohasida keng qo'llaniladi. Masalan, DNK va RNK ketma-ketliklaridagi genetik "matnlar"ni tahlil qilishda kompyuter algoritmlari, masalan, sun'iy neyron tarmoqlari (SNT), genom ma'lumotlarini tez va samarali tahlil qilish uchun ishlatiladi. Bu texnologiyalar yordamida biologik tizimlarning murakkab tuzilishini, genlar va oqsillar o'rtasidagi o'zaro ta'sirni aniqlash osonlashadi.

Sun'iy intellektning bioinformatika sohasidagi o'rni faqat ilmiy tadqiqotlar bilan cheklanmaydi. Bioinformatika ta'limi, ayniqsa, sun'iy intellekt metodlaridan foydalanishga katta e'tibor qaratmoqda. Sun'iy intellektning bioinformatikada qo'llanilishi, ta'lim tizimida biologik bilimlarni samarali o'rgatish uchun yangi yondashuvlar va vositalarni taklif etadi. Talabalar va tadqiqotchilar uchun sun'iy intellekt yordamida genomlar, hujayra metabolizmi va boshqa biologik tizimlarni modellash va tahlil qilish mumkin. Bu bioinformatikaga oid bilimlarni chuqurroq o'rganish, genetik tadqiqotlar va metabolik tahlillarni samarali o'tkazishga yordam beradi.

Bioinformatika biologiyaning turli sohalari va hisoblash (kompyuter) tahlili o'rtasida muhim bog'lovchi vazifasini bajaradi. U katta hajmdagi ma'lumotlar to'plamlaridan yashirin naqshlar (hidden patterns) va bilimlarni aniqlashga yordam berib, bu ma'lumotlarni tahlil qilish, talqin qilish va ajratib olish uchun zarur vosita va usullarni taqdim etadi [8]. So'nggi yillarda bioinformatika sohasida sezilarli o'zgarishlar sodir bo'ldi. Dastlab, bioinformatika biologik ma'lumotlarni tahlil qilishda hisoblash texnologiyalarini qo'llashga qaratilgan edi. Ammo sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarining rivojlanishi biologik tadqiqotlarga yangi yondashuvlar kiritib, innovatsiyalarning yangi bosqichini boshladi [4; 9].

Metagenomika, mikroblar jamoalarining umumiy genomlarini o'rganish sohasi, sun'iy intellekt (SI) yordamida tubdan o'zgarishlarga uchramoqda. Mashinaviy o'rganish (Machine Learning) algoritmlari, masalan, tasodifiy o'rmonlar (Random forests) va chuqur o'rganish (Deep Learning) modellari, murakkab vazifalarni bajarishda muhim rol o'ynaydi. Bu vazifalar orasida taksonomik tasniflash (mikroblar turlarini aniqlash) va funktsional prognozlar (mikroblar rolini tushunish) mavjud [7]. Harris va uning hamkasblari tasodifiy o'rmonlar modellari yordamida mikrobial jamoalar (metagenomlar)ni tahlil qilishni o'rganishdi. Ular metagenom namunalarning manbasini aniqlashda va noma'lum namunalarni taksonomik profil asosida prognoz qilishda 91% aniqlikni qo'lga kiritdilar. Bu sun'iy intellektning mikrobiyomlarni o'rganishda va ularning inson salomatligiga ta'sirini tushunishda katta imkoniyatlar yaratishini ko'rsatadi [1]. Boshqa bir tadqiqotda kolorektal saraton kasalligi holatini prognoz qilishda tasodifiy o'rmonlar klassifikatsiyasi va metagenomik shotgun sekvenslash yordamida yuqori aniqlikka

erishildi. Tadqiqot shuni ko'rsatdi-ki, Sentrifuga yordamida mikroblarning nisbiy ko'payish profillari MetaPhlAn2 (Metagenomic Phylogenetic Analysis) va Bracken (Bayesian Reestimation of Abundance with Kraken) bilan baholanganlarga qaraganda yaxshiroq bashorat qilish natijalarini beradi. Bundan tashqari, yangi yondashuvlar mikroblarning nisbiy ko'payish profillarini birlashtirib, kolorektal saratonni aniqlash uchun bashorat qilish qobiliyatini sezilarli darajada oshirdi [3]. Evolyutsion biologiya sohasida ham sun'iy intellekt texnologiyalari muhim o'rin egallamoqda. Ayniqsa, juda katta hajmdagi genomik ma'lumotlarni tahlil qilishda, shuningdek, yo'qolgan yoki to'liq bo'lmagan ma'lumotlar sabab yuzaga keladigan xatoliklarni aniqlash va ularni bartaraf etishda sun'iy intellekt samarali vosita sifatida qo'llanilmoqda. Tadqiqotchilar sun'iy intellekt metodlarini, masalan, filogenetik tarmoqni aniqlash va ajdodlar holatini qayta tiklashda qo'llashmoqda. Bu metodlar evolyutsion munosabatlarni o'rganish va hayotning murakkab tizimini tushunishda yordam beradi. Masalan, Bhattacharjee va uning hamkasblari matritsa faktorlashtirish (MF) va avtoenkoder (AE) metodlarini ishlatib, yo'qolgan ma'lumotlarni to'ldirish orqali filogenetik daraxtlarni tahlil qilishda muvaffaqiyatli ishladilar. Ular mashina o'rganish texnologiyalarining filogenetik daraxtlar aniqligini yaxshilashga yordam berishini ta'kidlashadi [2; 5].

Yuqori samarali ketma-ketliklarni aniqlash texnologiyalari (high-throughput sequencing) va boshqa ilg'or texnologiyalar yordamida biologik ma'lumotlarning tezkor o'sishi (Big Data) yangi muammolarni keltirib chiqarmoqda. Ularning tahlili murakkab va ko'p vaqtni talab qilishi sababli, mashinali o'rganish algoritmlari, masalan, qo'llab-quvvatlovchi vektor mashinalari (SVM), tasodifiy o'rmonlar (random forests) va neyron tarmoqlar (neural networks), bioinformatikada tobora muhim vositalar sifatida qo'llanilmoqda.

Bioinformatika sohasi, ayniqsa, genomika va metabolomika kabi tarmoqlarni rivojlantirishda sun'iy intellekt texnologiyalaridan keng foydalanadi. Genomika, DNK va RNK ketma-ketliklarini tahlil qilish orqali biologik tizimlar haqidagi bilimlarni oshirishga yordam beradi. Sun'iy intellekt, masalan, genom ketma-ketliklaridagi boshqaruvchi va oqsil kodlovchi mintaqalarni aniqlashda yuqori aniqlik va samaradorlikni ta'minlaydi [6]. Shuningdek, hujayra metabolizmining modellashtirilishi va ularning genom tomonidan boshqarilishini o'rganish jarayonida ham sun'iy intellekt yordami bilan yangi yondashuvlar yaratish mumkin.

Hujayra metabolizmi va biologik tizimlar o'rtasidagi o'zaro ta'sirlar sun'iy intellekt yordamida samarali modellashtiriladi. Bioinformatikada metabolomika deganda, hujayra metabolizm jarayonlarini tahlil qilish va biologik tizimning moddiy elementlarining birgalikdagi faoliyatini o'rganish nazarda tutiladi. Sun'iy intellekt,

ayniqsa, metabolik jarayonlarni model qilishda va ularning xususiyatlarini aniqlashda yordam beradi.

Xulosa. Sun'iy intellektning bioinformatika sohasidagi o'rni katta va undan foydalanish bioinformatik tadqiqotlarning samaradorligini oshirishda, ilmiy va amaliy natijalarga erishishda muhim ahamiyatga ega. Bu texnologiya, nafaqat genomika va metabolomika sohalarida, balki biologik tizimlarning murakkab strukturalarini o'rganishda ham katta imkoniyatlarni ochib beradi. Shuningdek, ta'limda bioinformatika fanlarini o'rgatishda sun'iy intellekt metodlarining qo'llanilishi talabalarga yangi bilimlarni yanada samarali va interaktiv shaklda olish imkoniyatini yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Califf RM. Biomarker definitions and their applications. *Exp Biol Med* 2018; 243:213-21.machine learning algorithms. *Journal of Computer Science and Technology Studies* 2023; 5:142-9.
2. Jamialahmadi H, Khalili-Tanha G, Nazari E, Rezaei-Tavirani M. Artificial intelligence and bioinformatics: a journey from traditional techniques to smart approaches. *Gastroenterol Hepatol Bed Bench* 2024; 17(3):241-252. <https://doi.org/10.22037/ghfbb.v17i3.2977>).
3. Nalejska E, Mączyńska E, Lewandowska MA. Prognostic and predictive biomarkers: tools in personalized oncology. *Mol Diagn Ther* 2014;18:273-84
4. Patel P, Pillai N, Toby I. No-boundary thinking for artificial intelligence in bioinformatics and education. *Front Bioinform* 2023; 3:1332902.
5. Prelaj A, Miskovic V, Zanitti M, Trovo F, Genova C, Viscardi G, et al. Artificial intelligence for predictive biomarker discovery in immuno-oncology: a systematic review. *Ann Oncol* 2024; 35:29-65.
6. Ruziboev, X.S., Rajabova, G.G. and Atamuratova, N.R., 2021. Bioinformatika: O'quv qo'llanma. 227 b.
7. Sayed MA. et al. Parkinson's disease detection through vocal biomarkers and advanced machine learning algorithms. *Journal of Computer Science and Technology Studies* ISSN: 2709-104X DOI: 10.32996/jcsts 5(4): 142-149.
8. Weng JT, Wu LC, Chang WC, Chang TH, Akutsu T, Lee TY. Novel bioinformatics approaches for analysis of highthroughput biological data. *Biomed Res Int* 2014; 2014:814092.
9. Zhang Z, Li J, He T, Ding J. Bioinformatics identified 17 immune genes as prognostic biomarkers for breast cancer: application study based on artificial intelligence algorithms. *Front Oncol* 2020; 10:330.

INTERAKTIV RAQAMLI PLATFORMALARNING UMUMTA'LIM MAKTABLARIDAGI SAMARADORLIGI

Ibrayimova Nasiba Nag'metulla qizi

Qo'ng'iro't tuman

Maktabgacha va maktab ta'limi bo'limiga
qarashli 52-sonli umumta'lim maktabining

fizika fani o'qituvchisi

e-mail: nibrayimova@gmail.com

Qoraqalpog'iston, Nukus shahri

Annotatsiya. Ushbu maqolada interaktiv raqamli platformalarning umumta'lim maktablaridagi samaradorligi, ularning o'quvchilarning bilim olish jarayoniga ta'siri, shuningdek, amaliy tajribada foydalanilgan vositalarning natijalari tahlil qilingan. Maqolada Quizizz, Flippity, Wordwall va Educaplay kabi platformalarning dars jarayonidagi roli yoritilib, ularning ta'lim sifatini oshirishdagi o'rni misollar orqali ko'rsatib berilgan. Shuningdek, interaktiv platformalardan samarali foydalanish bo'yicha takliflar ilgari surilgan.

Kalit so'zlar: interaktiv ta'lim, raqamli platformalar, umumta'lim maktablari, Quizizz, Flippity, Wordwall, Educaplay, ta'lim samaradorligi, zamonaviy texnologiyalar.

Zamonaviy ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalarning o'rni tobora ortib bormoqda. Xususan, interaktiv raqamli platformalarning ta'lim tizimiga joriy qilinishi o'quv jarayonini yanada jonlantirish, o'quvchilarning darsdagi faolligini oshirish, bilimlarni mustahkamlash va nazorat qilish jarayonlarini soddalashtirishda katta ahamiyat kasb etmoqda [2]. Mamlakatimizda ta'limda raqamlashtirish jarayonlariga alohida e'tibor qaratilib, maktablar bosqichma-bosqich zamonaviy texnik vositalar bilan ta'minlanmoqda [1]. Shu o'rinda interaktiv platformalardan oqilona foydalanish orqali darslarni yanada samarali tashkil etish imkoniyati mavjud. Ushbu maqolada interaktiv raqamli platformalarning umumta'lim maktablaridagi o'rni, ularning samaradorlikka ta'siri va amaliy tajribalar tahlil qilinadi.

Interaktiv raqamli platformalar — bu o'quv jarayonini raqamli muhitda tashkil etishga mo'ljallangan, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi samarali muloqotni ta'minlovchi vositalar majmuasidir [3]. Ular darslarni masofaviy yoki gibridda o'tkazishga imkon beradi, topshiriqlarni berish, baholash, fikr almashish va resurslar bilan o'rtoqlashish imkonini yaratadi. Masalan, quyidagi platformalar ayniqsa keng tarqalgan:

- Google Classroom
- Zoom
- Quizizz
- Kahoot!
- Nearpod
- Edmodo

Ushbu platformalar zamonaviy o'qituvchiga darsni yanada mazmunli tashkil qilish, o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash, baholash jarayonini soddalashtirishda katta yordam beradi.

Umumta'lim maktablarida interaktiv platformalar quyidagi yo'nalishlarda qo'llaniladi:

- Masofaviy ta'lim
- Uy vazifalarini nazorat qilish
- Baholash jarayonida
- Dars jarayonining interaktivligi

Bu platformalar yordamida har bir o'quvchining darsdagi ishtirokini tahlil qilish, yondashuvni individual tarzda moslashtirish, hatto ota-onalar bilan aloqani kuchaytirish ham mumkin[4].

Interaktiv raqamli platformalarning samaradorligi bir nechta muhim omillar bilan belgilanadi:

- Interaktivlik darajasi
- Vizual materiallardan foydalanish
- Moslashuvchanlik va mustaqil o'rganish imkoniyati
- Real vaqtli aloqa va fikr almashish
- Baholashning shaffofligi va tezligi [2].

Amaliy misollar va tajribalar

Men dars jarayonida quyidagi platformalardan foydalanaman:

Quizizz - bu platforma test savollarini interaktiv tarzda taqdim etish va baholash uchun qulay hisoblanadi [5]. Bu platformada sun'iy intellekt yordamidan ham foydalanish mumkin. Sinf, fan va mavzu yozish orqali qisqa vaqt ichida test tuzib beradi va uni o'zgartirish imkoni ham mavjud.

Flippity. Bu platforma orqali interaktiv kartalar va guruhlash vositalari yordamida darsni jonlantirish mumkin [7]. Bu platformada har xil qiziqarli shablonlar mavjud. Masalan, flashkartalar, randomizer, guruhlarga bo'lish uchun random, raqamlar orqali rasmni bo'yash, bingo, krossvord va h.k. Sinf darajasiga qarab mos keluvchi shablon tanlash va sun'iy intellekt yordamida yoki o'zimiz har xil savollarni tuzishimiz mumkin.

Wordwall platformasi - savol-javobli o'yinlar va viktorinalar orqali mantiqiy fikrlashni rivojlantirish uchun qulay platforma [6].

Educaplay platformasi orqali krossvordlar va interaktiv mashqlar orqali mavzuni mustahkamlash mumkin[8]. Bu platforma, ayniqsa, kichkina sinflarga qo'llash uchun mos. Sababi, har bir shablonda o'ziga yarasha ovozlar mavjud. Bu o'quvchini darsga yanada qiziqtiradi. Dars jaroyonida Educaplay platformasining moslashtirish va Wordwall platformasi shablonlaridan foydalandim (1- va 2-rasmlar).

1-Rasm. Educaplay platformasining moslashtirish shablonidan foydalanish jarayoni

2-rasm. Wordwall platformasidan foydalanib dars o‘tish jarayoni

Xulosa va takliflar

Interaktiv platformalar orqali o‘quvchilarning darsdagi faolligi ortadi, mustaqil ishlash ko‘nikmalari rivojlanadi. Ushbu vositalardan samarali foydalanish uchun quyidagi takliflar ilgari suriladi:

- O‘qituvchilar uchun malaka oshirish kurslari tashkil etish
- Maktablarni texnik jihozlash
- O‘quvchilarni texnologiyalardan foydalanish madaniyatiga o‘rgatish
- Ilg‘or tajribalarni metodik qo‘llanmalar orqali ommalashtirish

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Axmedova N. (2021). Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asoslari. Toshkent: “Fan va texnologiya” nashriyoti.
2. Karimova D. va boshq. (2022). Raqamli ta’lim texnologiyalari va ularning samaradorligi. Toshkent: Xalq ta’limi vazirligi.
3. Umurzakova G. (2020). “Interaktiv o‘qitish texnologiyalarining dars jarayonidagi o‘rni.” Pedagogik mahorat, 4(15), 45–50.
4. Jumaev S. (2023). “Umumta’lim maktablarida masofaviy ta’lim platformalarining tatbiqi.” Ta’lim va innovatsiya, 2(6), 22–27.
5. www.quizizz.com (Murojaat sanasi: 2025-yil 15-aprel).
6. www.wordwall.net (Murojaat sanasi: 2025-yil 15-aprel).
7. www.flippity.net (Murojaat sanasi: 2025-yil 15-aprel).
8. www.educaplay.com (Murojaat sanasi: 2025-yil 15-aprel).

**BOLALAR ONGINI SHAKLLANTIRISHDA ZAMONAVIY
MULTFILMLARNING O'RNI VA PEDAGOGIK NAZORAT ZARURATI**

**O'zbekiston, Navoiy innovatsiyalar universiteti
p.f.f.d. (PhD), dotsent Kubayeva Mavluda Baxtiyor qizi
mavludakubayeva09@gmail.com**

Annotatsiya. Mazkur maqolada Animatsion mahsulotlarning bola tafakkuri, estetik didi va axloqiy qarashlariga ko'rsatadigan ijobiy va salbiy ta'sirlari kontent-tahlil hamda so'rovnomalar asosida yoritilgan. Xususan, xorijiy multfilmlarda mavjud bo'lgan stereotiplar, zo'ravonlik sahnalari va g'arbona qadriyatlarining bolalar ongiga salbiy ta'siri tahlil qilinadi. Shu bilan birga, milliy animatsion mahsulotlarning tarbiyaviy ahamiyati va ularni rivojlantirish zaruriyati asoslab beriladi. Maqolada ota-onalar va pedagoglarning media savodxonligini oshirish, bolalar uchun xavfsiz media-kontent yaratish va uni nazorat qilish mexanizmlarini ishlab chiqish bo'yicha amaliy takliflar ilgari suriladi.

Kalit so'zlar: multfilm, bolalar rivoji, media-ta'sir, axloqiy tarbiya, estetik did, xorijiy animatsiya, milliy qadriyatlar, media savodxonlik, filtrlangan kontent, pedagogik nazorat

**РОЛЬ СОВРЕМЕННЫХ МУЛЬТФИЛЬМОВ В ФОРМИРОВАНИИ
СОЗНАНИЯ ДЕТЕЙ И НЕОБХОДИМОСТЬ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО
КОНТРОЛЯ**

Аннотация. В данной статье анализируется влияние современных мультфильмов на развитие детей с учетом психологических, социальных, культурных и этических факторов. Рассматриваются как положительные, так и отрицательные воздействия анимационных продуктов на мышление, эстетический вкус и моральные взгляды детей, основанные на контент-анализе и анкетировании. В частности, анализируется негативное влияние стереотипов, сцен насилия и западных ценностей, представленных в иностранных мультфильмах, на сознание детей. Также обосновывается важность развития отечественных анимационных продуктов с точки зрения их воспитательной роли. В статье предложены практические рекомендации по повышению медиаграмотности родителей и педагогов, созданию безопасного медиаконтента для детей и разработке механизмов его контроля.

Ключевые слова: мультфильм, развитие детей, медиа-влияние, моральное воспитание, эстетический вкус, зарубежная анимация, национальные ценности, медиаграмотность, фильтрованный контент, педагогический контроль.

THE ROLE OF MODERN CARTOONS IN SHAPING CHILDREN'S MINDS AND THE NEED FOR PEDAGOGICAL SUPERVISION

Annotation. This article analyzes the impact of modern cartoons on children's development through psychological, social, cultural, and ethical criteria. Both positive and negative effects of animated products on children's thinking, aesthetic tastes, and moral views are explored based on content analysis and surveys. Specifically, the negative influence of stereotypes, scenes of violence, and Western values presented in foreign cartoons on children's consciousness is examined. Additionally, the educational significance of national animated products and the need for their development are substantiated. The article also proposes practical recommendations to enhance media literacy among parents and educators, create safe media content for children, and develop control mechanisms for it.

Keywords: cartoon, children's development, media influence, moral education, aesthetic taste, foreign animation, national values, media literacy, filtered content, pedagogical control.

Axborot texnologiyalari jadal rivojlanayotgan bugungi globallashuv davrida bolalarning ongiga ta'sir qiluvchi omillar ham son jihatdan, ham mazmunan sezilarli darajada o'zgarib bormoqda. Ayniqsa, zamonaviy media vositalari, xususan, animatsion filmlar — multfilmlar — yosh avlodning estetik didi, axloqiy qarashlari va ijtimoiy xulq-atvorining shakllanishida muhim omilga aylanmoqda. Multfilmlar nafaqat bolalarni ko'ngilochar tarzda jalb etadi, balki ularning tafakkuri, tasavvuri va axloqiy ongini shakllantirishda ham bevosita ishtirok etadi.

Zamonaviy animatsion mahsulotlar orqali berilayotgan axborotning mazmuni, undagi obrazlar, konfliktlar va ularning yechimlari bola ongida ma'lum tasavvurlarni shakllantiradi. Biroq, ushbu kontentning ijobiy ta'siri bilan bir qatorda, uning nazoratsiz qabul qilinishi salbiy oqibatlariga ham olib kelishi mumkin. Ayniqsa, zo'ravonlik, stereotiplar, noto'g'ri rol modellari, sun'iy ehtiyojlar va madaniy moslikdan yiroq obrazlar bolalar ongini buzishi mumkinligi tadqiqotlar orqali tasdiqlanmoqda.

Shu nuqtai nazardan, bolalar tomosha qilayotgan multfilmlarning mazmuniy-tarbiyaviy jihatlarini baholash, ularning yosh va psixologik xususiyatlariga mosligini aniqlash, eng asosiysi, pedagogik nazoratni ta'minlash zaruratga aylanmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 29-iyundagi "Yoshlarning ma'naviy-ma'rifiy savodxonligini oshirish va ularni buzg'unchi g'oyalardan himoya qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ–294-sonli qarorida yosh avlod ongini zararli axborotlardan asrash, ularning tafakkurini to'g'ri shakllantirish bo'yicha aniq vazifalar belgilangan. Bu esa o'z navbatida, pedagoglar va ota-onalarning media nazorati borasidagi mas'uliyatini oshirishni taqozo etadi.

Zamonaviy multfilmlarning bolalar rivojiga ta'siri ko'p omilli jarayon bo'lib, u psixologik, axloqiy, ijtimoiy va madaniy mezonlar orqali namoyon bo'ladi. Tadqiqot davomida o'tkazilgan kontent-tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, hozirgi kunda ommaviy axborot vositalarida tarqatilayotgan animatsion mahsulotlarning katta qismi xorijiy mahsulotlardan iborat bo'lib, ularning mazmuni va estetik uslubi o'zbek milliy tarbiya tizimi bilan har doim ham mos kelavermaydi.

So'rovnomalar asosida olingan ma'lumotlarga ko'ra, 7–12 yoshdagi bolalar orasida G'arbda yaratilgan multfilmlar (masalan, Disney, Nickelodeon, Cartoon Network mahsulotlari) katta ommaboplikka ega. Bu mahsulotlar bolalarda ijobiy his-tuyg'ularni uyg'otishi bilan birga, ayrim holatlarda iste'molchilik, individualizm, zo'ravonlik va real hayotdan yiroq g'oyalarning shakllanishiga olib kelmoqda. Ayniqsa, qahramonlar orasidagi keskin raqobat, konfliktlar va stereotipik rollar bolalarda noto'g'ri ijtimoiy qarashlarning shakllanishiga sabab bo'lishi mumkin.

Milliy multfilmlar, xususan, “Zumrad va Qimmat”, “Er Tush”, “Mushukvoy” kabi animatsion asarlar esa an'anaviy qadriyatlar, mehr-oqibat, ota-ona hurmati, do'stlik va samimiyat kabi tushunchalarni aks ettiradi. Biroq ularning texnik va vizual jihatdan xorijiy mahsulotlarga nisbatan ortda qolayotganligi sababli bolalar orasida kamroq ko'rilayotgani aniqlangan. Bu esa milliy media kontentni yangilash, estetik va dramaturgik sifati yuqori bo'lgan animatsion mahsulotlar ishlab chiqish zaruratini ko'rsatadi.

Shuningdek, bolalarning multfilm tomosha qilish vaqtining me'yordan oshib ketishi ularning diqqat, nutq, harakat koordinatsiyasi va uyqu rejimiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkinligi ham kuzatildi. Bu borada ota-onalarning media savodxonligi, pedagog va psixologlarning ishtirokida nazorat tizimini kuchaytirish zarurligi qayd etildi.

Tadqiqot natijalari zamonaviy multfilmlarning bolalar rivojiga ta'siri serqirra va murakkab jarayon ekanligini ko'rsatdi. Xususan, xorijiy animatsion mahsulotlarda tez-tez uchraydigan zo'ravonlik sahnalari, stereotipik obrazlar va g'arbona hayot tarzi bolalarning ruhiy, ijtimoiy va axloqiy shakllanishiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shu bilan birga, bunday kontent orqali bolalarda ijodkorlik, xayolot, o'z fikrini ifodalash kabi jihatlar ham rivojlanayotgani kuzatildi.

Milliy multfilmlar esa bolalarda vatanparvarlik, oilaparvarlik, samimiylilik va do'stlik kabi ijobiy fazilatlarni shakllantirishda muhim o'rin tutmoqda. Biroq texnik va dramaturgik jihatdan xorijiy mahsulotlarga nisbatan raqobatbardosh emasligi tufayli ularning ta'siri nisbatan cheklangan.

Shunga ko'ra, quyidagi takliflarni ilgari surish maqsadga muvofiq deb hisoblanadi:

1. **Milliy animatsion kontentni rivojlantirish:** Bolalarning yosh xususiyatlariga mos, tarbiyaviy va madaniy jihatdan boy, zamonaviy texnologiyalar asosida yaratilgan animatsion filmlarni ishlab chiqish zarur.

2. **Media savodxonlikni oshirish:** Ota-onalar, tarbiyachilar va pedagoglar uchun maxsus treninglar, metodik qo'llanmalar va onlayn platformalar orqali media savodxonlikni oshirish choralari ko'rilishi lozim.

3. **Filtrlangan media platformalarni yaratish:** Bolalar uchun xavfsiz va foydali kontentni tanlab beruvchi algoritimli platformalarni ishlab chiqish, ularni ta'lim tizimiga integratsiya qilish taklif etiladi.

4. **Monitoring va nazorat tizimi:** Bolalarning media-kontentdan foydalanishlarini kuzatib boruvchi va salbiy ta'sirlarni kamaytiruvchi mexanizmlarni ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish lozim.

Ushbu takliflar amalga oshirilsa, zamonaviy axborot makonida bolalarning sog'lom, ma'naviy yetuk va ijodiy tafakkurga ega bo'lgan shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiluvchi muhit yaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 7-fevraldagi PQ-110-son qarori. "Milliy media mahsulotlarni rivojlantirish strategiyasi".

2. Abduqodirova, N. Bolalar psixologiyasi asoslari. Toshkent: O'qituvchi. 2021.

3. Karimova, M. Mediatizatsiya va madaniyat. Toshkent: Fan. 2021.

4. Axmedova, G'.R. Bolalar psixologiyasi. — Toshkent: O'qituvchi, 2020. — 256 b.

5. Karimov, S. Maktabgacha yoshdagi bolalar tarbiyasi va rivojlanishida animatsion vositalarning o'rni // Pedagogik mahorat. — 2023. — №2. — B. 34–38.

6. Ergashev, R. va boshq. Axborot texnologiyalari va media madaniyat. — Toshkent: Ilm ziyo, 2021. — 198 b.

7. Muminova, D. Bolalar ongiga ta'sir etuvchi vizual obrazlarning psixologik tahlili // Yosh olim. — 2022. — №6. — B. 91–94.

8. Xolmatova, N. Milliy multfilmlar va bolalar tarbiyasi // Ijtimoiy fanlar. — 2024. — №1. — B. 25–29.

9. Jenkins, H. Convergence Culture: Where Old and New Media Collide. — New York: NYU Press, 2006. — 352 p.

10. Anderson, D.R., & Pempek, T.A. Television and very young children // American Behavioral Scientist. — 2005. — Vol. 48(5). — P. 505–522.

11. Fisch, S.M. Children's Learning from Educational Television: Sesame Street and Beyond. — Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 2004. — 296 p.

HUMAN CAPITAL AND EDUCATION THE WAY OF UZBEKISTAN FOR SUCCEED

Shomiev Golib Uktamovich

Ph.D in Economics, Associate Professor at Navoiy University of
Innovations

E-mail: gholib@yandex.ru

Abstract. It is no secret that a good education has the power to change a life. The global challenge for education is not just about providing access, but also ensuring progress. This paper focuses on the educational capital formation trends,

especially the legal, organizational and economic aspects which determine the quality and development of the educational system of Uzbekistan. The relationship between government expenditure on education, education index and GDP has considered. Also, in the article has been offered the ways of education capital formation for all levels of the educational system of Uzbekistan.

Keywords. human, education, capital, formation, development, investment, index, expenditure, economic growth, trends.

Introduction. Education is a basic element of the country's socio-economic development. The development of society, ensuring its safety, the quality of life, achieving a world economic level, mastering new technological capabilities and social progress primarily depends on the capital of education and the quality of teaching process.

The most important strategic goal of Uzbekistan is become one of the developed countries of the world and ensure a decent life for its citizens. The organizational, legal and practical aspects, consistent and systemic measures taken fully contribute to the implementation of democratic, political and economic reforms, social transformations aimed at creating broad opportunities for the comprehensive implementation of the professional, intellectual and spiritual potential of a citizen and society as a whole.

Education is one of the fundamental factors of development. Countries can achieve economic development without investment in education capital. Education enriches people's understanding of themselves and world. It improves the quality of their lives and leads to broad social benefits to individuals and society. Education raises people's productivity and creativity and promotes entrepreneurship and technological advances. In addition it plays a very crucial role in securing economic and social progress and improving income distribution.

Literature review. "There is no salvation in the world except science." This word, noted 12 centuries ago by the Sultan of Hadith, the Imam of the world, Imam Bukhari, has literally become the motto of the modern world. Over period, the relevance of this phrase grew and never diminished. This statement, equal to gold, is relevant today, as has been said at all times.

"The success of the reforms, our gaining a worthy place among the modern developed countries of the world, are primarily associated with the development of science, education and upbringing in the country. If we give good knowledge in kindergarten, secondary and higher education, we will be able to solve the problem of poverty by 60-70% ", - noted the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev [1].

According to Nelson Mandela "Education is the most powerful weapon you can use to change the world"[2]. In the earlier neoclassical models, education was not considered a major input for production and hence was not included in growth models. In the 1960s mounting empirical evidence stimulated the human investment revolution in economic thought. The seminal works of Schultz in 1961 and Denison

in 1962 led to a series of growth accounting studies pointing to education's contribution to the unexplained residuals in the economic growth of western economies. Other researches of Becker in 1964 and Mincer in 1984 looked at the impact of education on earnings or estimated private rate of returns.

From the concept of "educational capital", we turned to the analyzing the concept of "human capital", presented in the works of G. Becker. According to the G. Becker, "investments in human capital are made throughout life, from the time a person is born until his death; these include, first of all, the cost of education, health maintenance, migration associated with a change of job [3].

Research methodology.

The principles of scientific knowledge, the works of scientists which reflected in the publications in field of human capital formation and innovative economic development. Methodological base was the researches of modern economists, legislative and regulatory acts of Uzbekistan and Decrees of the President of the Republic of Uzbekistan "On approval of the concept of development of the public education system of the Republic of Uzbekistan until 2030" and "On approval the concept of development of the higher education system of the Republic of Uzbekistan until 2030 "; Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan "On approval of the concept of development of the preschool education system of the Republic of Uzbekistan until 2030".

There has been used the methods of logical, statistical, comparative, economic and mathematical analysis, correlation and regression analysis, expert assessments as well.

Analysis and results. Education has a significant impact to solution of the entire spectrum of economic, political, social and humanitarian problems as an essential element of human development. Our well-being and future in general depend on the quality of education. During the twentieth century, education, skills, and the acquisition of knowledge has become crucial determinants of a person's and a nation's productivity.

According to World Bank report "Changing the level of welfare of nations" will be only through human capital, which include knowledge, talents, skills and abilities of people constitutes the main wealth of the country. Thus, the well-being of developed countries is provided by human capital by 68%, and in developing countries - only by 41% [4].

Currently, education is facing with a global problem of Pandemic COVID-19. It led to the largest failure in modern history in the education system around the world. As of mid-July 2020, schools have closed in more than 160 countries, affecting nearly a billion students. At least 40 million children worldwide were denied education during the critical preschool year. Parents, especially women, had to shoulder the heavy burden of caring for and homeschooling their children. The pandemic had a profound impact on education, closing schools almost everywhere on the planet, in the biggest shock to all education systems in our lives. The damage will be even more severe as the health emergency escalates into a deep global recession.

School closures nationwide affected more than 1.254 billion students worldwide (72.9% of the world's students), while school closures in some regions affected more than 283 million students. [5] Due to the closure of schools and universities due to the spread of COVID-19, every fifth student in the world did not attend school [6]. School closures have led to loss of education, increased dropout rates and increased inequality, while the economic shock exacerbated the damage, reducing the supply and demand for education. Together, these factors have caused long-term damage to human and educational capital.

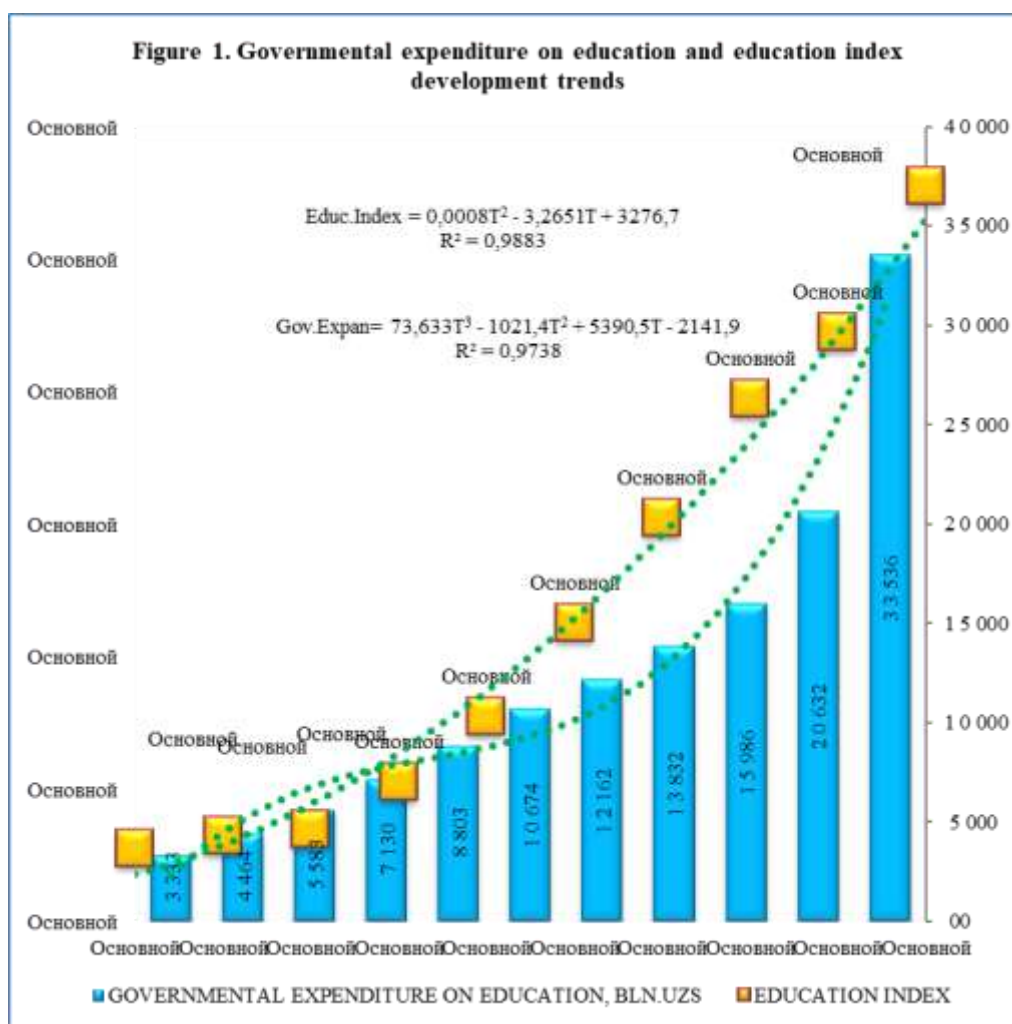
Moreover, the corona virus pandemic threatened educational progress around the world through two main factors: the near-total closure of schools at all levels and the economic downturn triggered by the response to the pandemic. The corona virus pandemic is hitting education and training systems with such devastating impact that it will be felt for decades to come, including an economic loss of 44 billion USD in Central Asia. This is not the most pessimistic scenario [7]. Despite the delivery of lessons on radio, TV and the Internet, as well as the best efforts of teachers and parents, many students are still out of reach. Students with disabilities, members of minorities and low-income communities, refugees, and residents of remote areas are most at risk of hopelessly falling behind in education” [8]. We live at a turning point for the future of children and youth around the world. The decisions that individual countries and international organizations are making now will have long-term implications for the lives of hundreds of millions of young people and the prospects for the world's development for decades to come. If countries move quickly to support lifelong learning, they can mitigate the damage and even turn recovery into new opportunities. The experts propose measures to achieve this goal, dividing them into three overlapping stages: "coping policy", "continuous management" and "improvement and acceleration". In the first phase, the government successfully dealt with school closings, protecting health and safety and doing everything possible to prevent student learning losses through distance education. At the same time, countries need to start planning for school reopening. This means preventing dropout, ensuring a healthy school environment, and adopting new methods to promote rapid recovery of learning in key areas after students return to school [9].

In this research analyzed the education capital formation trends, particularly, the legal norms, organizational and economic aspects which determine the quality and development trends of the educational system of Uzbekistan. Nowadays, the education system of Uzbekistan is renovating, the preparation of qualified and developed generation has been raised to the level of the main priorities of state policy. When we are analyzing the current situation of education capital in Uzbekistan, it is important to increase its position in international rankings. According to the annual report of the United Nations, Uzbekistan ranks is 7 in the education index (adult literacy index and the index of the cumulative share of students which are receiving education) among the CIS countries, and 73rd among 189 countries of the world [10].

Educational capital is the main component of human capital and includes the following as below:

- it is the main value of society and the main factor of economic growth;
- the formation of the capital of education requires significant costs from the person himself and the whole society;
- educational capital in the form of skills and abilities is a certain reserve;
- educational capital can be worn out morally, economically change its value and amortized;
- investments in educational capital provide a higher income in the future;
- investments in educational capital give a rather significant volume, long-term, integral economic and social effect;
- investment period for the capital of education is much longer than that of any other capital.

Governmental expenditure on education and education index. Prior to the nineteenth century, systematic investment in human capital was not considered especially important in any country. Expenditures on schooling, on-the-job training, and other similar forms of investment were quite small. This began to change radically during this century with the application of science to the development of new goods and more efficient methods of production. During the twentieth century, education, skills, and the acquisition of knowledge have become crucial determinants of a person's and a nation's productivity. No country has achieved constant economic development without considerable investment in education. Previous studies have shown handsome returns to various forms of human capital accumulation: basic education, research, training, learning-by-doing and aptitude building. In 2019, to the social sphere of Uzbekistan spent 79.7% of state budget expenditures, 28.4% are for education and 12.7% for healthcare. The annual increase in state budget expenditures on education is from 6-8%. More than 70% of government expenditure allocated for secondary education [11]. Annual government expenditure on education ranges from 6.4 - 7.3% of GDP, since this figure reaches 7.7% in countries with a high education index [12]. The trends of government expenditure on education in Uzbekistan is described by the nominal correlation-regression model [13] (*Figure1*):

Source: The statistical data of the State Committee of the Republic of Uzbekistan.
Available at: <https://stat.uz/ru>

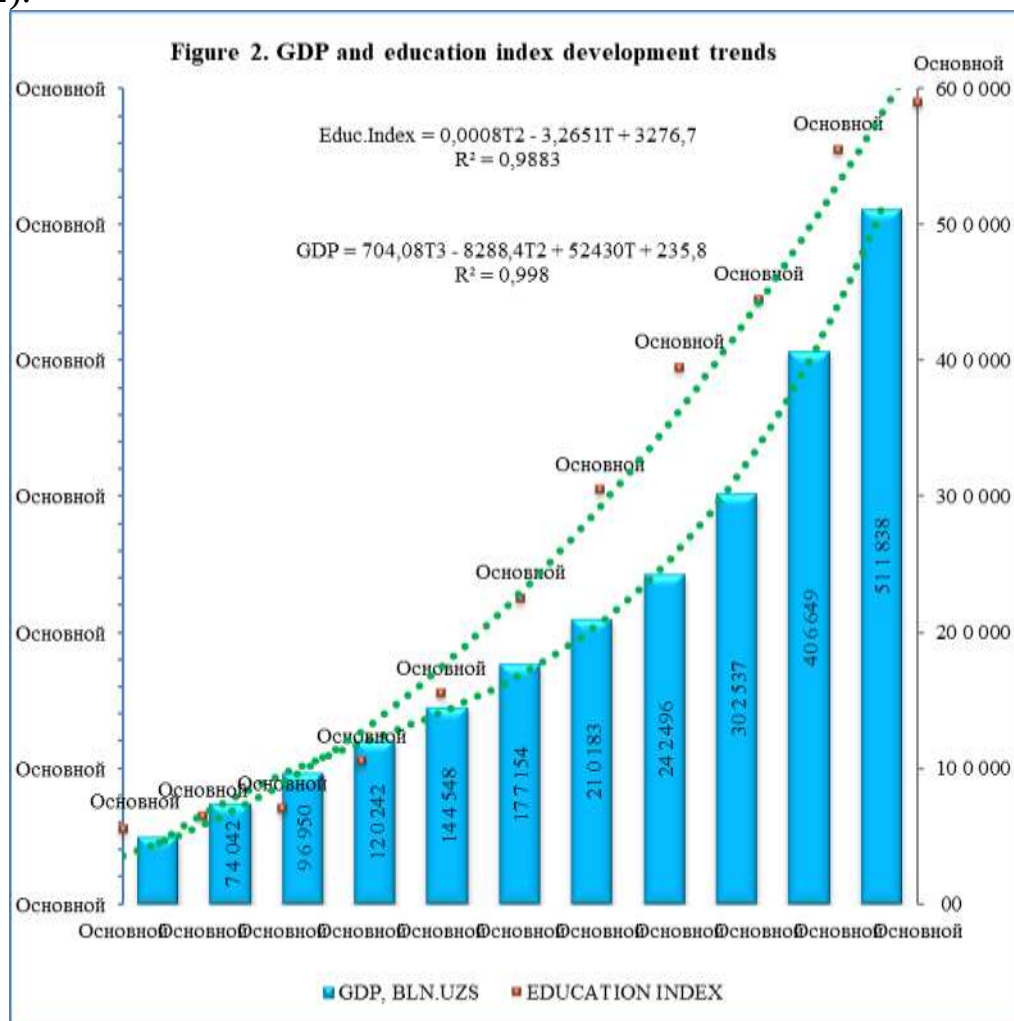
- $Gov. Exp = 73.633T^3 - 1021.4T^2 + 5390.5T - 2141.9$ is the estimated value of the state budget expenditures on education in Uzbekistan, T - year.
- Correlation coefficient = 0.91.
- Coefficient of determination $R^2 = 0.9883$.

In 2019, the education index of Uzbekistan amounted to 0.718, if compare with 2009, it increased by 17%, the average annual growth is 1.6%. The change in the education capital index of in Uzbekistan is described by a polynomial correlation-regression model [14]:

- $Educ.Index = 0.0008T^2 - 3.2651T + 3276.7$ is the calculated value of the education index of Uzbekistan, T is the year;
- Correlation coefficient = 0.97.
- Coefficient of determination $R^2 = 0.9883$

Governmental expenditure on education is directly proportional to education capital formation. A paired regression and correlation model of the influence of government expenditure on education capital formation shows that an increase in government expenditure on education by 1 percent will lead to an increase in

education capital by 1.2 percent. A paired regression and correlation model of the impact of the education index on the country's GDP shows that an increase in the education index by 1 percent will lead to an increase in GDP by 1.6 percent. (Figure2).

Source: The statistical data of the State Committee of the Republic of Uzbekistan.
Available at: <https://stat.uz/ru>

Conclusion and recommendations:

- educational capital is the main component of human capital and includes the following features: in modern conditions, it is the main value of society and the main factor of economic growth;
- it is necessary to develop a concept of educational capital and include it in the theoretical foundations of education. In modern conditions it is educational capital are basic factor of competitiveness, economic growth and efficiency. The concept of educational capital can be seen as an extension of the general theory of investment to the sphere of human resources. We assume that each person, making a decision to enter, for example, a university, knows that his future income depends on the level of education, and makes his choice consciously;

- due to the closure of schools and universities in connection with the spread of COVID-19, every fifth student in the world did not attend school. School closures have resulted in learning losses, increased dropout rates and rising inequality, while the economic shock has exacerbated the damage, reducing the supply and demand for education. Together, these factors have brought long-term damage to human capital and education capital, welfare. The damage must be mitigated and even turned recovery into new opportunities. Measures need to be developed to achieve this goal, dividing them into three overlapping stages: coping policy, continuous management and improvement and acceleration;
- government spending on education is directly proportional to the formation of education capital. A paired regression and correlation model of the impact of government spending on education capital formation shows that an increase in education spending by 1 percent will lead to an increase in education capital by 1.2 percent;
- steam regression and correlation model influence on education index shows that an increase in the education index of 1 percent would result in an increase of GDP by 1.6 percent;
- the analysis shows the lack of quality and results of measures taken in the preschool education system. There are still a number of systemic problems and shortcomings that hinder the successful implementation of governmental policy in the development of preschool education. In the current system of preschool education, there are no variable programs, alternative, flexible educational models for preparing children for school are not sufficiently developed, and special governmental educational programs, following the example of developed countries, have not been introduced, providing for social, personal, emotional, speech, mathematical, physical and creative development, familiarization with the surrounding world.
- teaching personnel of public preschool educational institutions have specialized secondary education that are not adequately prepare children for school. In addition, due to the lack of systemic structural and organizational monitoring of the quality of preschool education, the effectiveness and quality of the learning process in preschool educational institutions does not meet modern requirements;
- for the further development of the preschool education system, we consider it expedient: the introduction into the preschool education system of fundamentally new approaches to training, retraining, advanced training, selection and development of workers in the preschool education system; the formation of an effective innovative system of preschool education that provides all children with equal opportunities to receive quality preschool education; implementation of institutional transformations

of the preschool education system based on the typical and species diversity of preschool educational institutions, the formation of a healthy competitive environment in this area; ensuring full coverage of six-year-olds with compulsory free one-year preparation for primary education;

- the volume of the average cost of education per student in the Republic of Uzbekistan is significantly inferior to similar indicators in other developing countries. Lack of investment in education has a negative impact on the material and technical base of educational institutions;

- raising the content of higher education to a qualitatively new level, establishing a system for training highly qualified personnel; ensuring the academic independence of higher educational institutions;

- today's theoretical knowledge is largely divorced from practical activities. Most people who have graduated from a university say that they do not feel ready to start practice. Thus, according to the sociological survey 2019–2020, only 18% are satisfied with the knowledge they have acquired and can confidently apply it. This is due to poor practical training, a weak link between the theoretical material taught and practice, and an outdated education system that no longer meets the rapidly changing labor market conditions;

- corruption in the education system is a multifaceted and multi-level phenomenon. Many laws have been adopted against corruption, but their effectiveness has not yet been assessed; low continuity between all "stages" of the educational process negatively affects the quality of education and interferes with the deep mastery of knowledge by students. "Today, none of our universities is included in the list of the 1000 best universities in the world. The National University of Uzbekistan, the country's largest university, also ranks 3971 in the international Web metrics ranking , which makes a global ranking of about 30,000 universities around the world. In other ratings, it takes 4080 place.

- 78% of those surveyed in 2020 said that the knowledge gained at school is not enough to successfully pass the entrance exams to universities;

- constant underfunding of educational institutions, which negatively affects the level of salaries of workers in the field of education and the prestige of professions.

- today's contingent of students is aimed at reading information. As a consequence - the inability to use it in solving production and social problems. It is necessary to reorient the educational process towards reflection and research. So, in high school, students are not taught, but prepared through a tutor. As a result,

applicants come to the university with high test scores, but the depth and quality of their knowledge do not show positive results.

Thus, there are problems at almost every level of the system, and their solution is the most important strategic task of Uzbekistan. The new era requires new reforms that can improve the educational level of the citizens of Uzbekistan, increase the number of qualified employees and raise the quality of education in Uzbekistan to international standards. Achieving the set target parameters requires an increase in both quantitative and qualitative indicators of the entire education system. Despite the various levers of government at the disposal of the state, the effectiveness of regulation of the education system remains low, as evidenced by the unresolved problem of the quality of education. This requires a systemic reform and radical improvement of the education system in the country, raising the process of training highly qualified personnel with modern knowledge and high spiritual and moral qualities to a qualitatively new level.

References

15. Shavkat Mirziyoyev. Education can reduce poverty. Available at: <https://www.gazeta.uz/ru/2020/06/28/namangan/>
16. Nelson Mandela. Long walk to freedom. Available at: <https://zelalemkibret.files.wordpress.com/2012/01/the-autobiography-of-nelson-mandela.pdf>
17. Dobrynin A.I. *Human capital in a transitional economy: formation, assessment, efficiency*/Nauka, 1999.309 p
18. Lilia Burunchuk. Investment in the future. Available at: <https://www.gazeta.uz/ru/2018/09/04/education/>
19. From disruption to recovery. Available at: <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse>
20. UNESCO mobilizes education ministers to face the COVID-19 crisis. Available at: <https://en.unesco.org/news/one-five-learners-kept-out-school-unesco-mobilizes-education-ministers-face-covid-19-crisis>
21. Pandemic could lead to human development crisis in Central Asia. Available at: <https://www.gazeta.uz/ru/2020/08/06/ca-education/>
22. UN General Secretary outlines a plan to save global education amid a pandemic. Available at: <https://news.un.org/ru/story/2020/08/1383092>
23. International research reveals the impact of the pandemic on education. Available at: <https://sn.ria.ru/20200508/1571136232.html>
24. Rating of countries of the world by education level index. Available at: <https://gtmarket.ru/ratings/education-index>
25. Review of the higher education system. Available at: http://eacea.ec.europa.eu/education/Eurydice/eurydice_en.php

26. The statistical data of the State Committee of the Republic of Uzbekistan.
Available at: <https://stat.uz/ru>

27. The statistical data of the State Committee of the Republic of Uzbekistan.
Available at: <https://stat.uz/ru>

28. The statistical data of the State Committee of the Republic of Uzbekistan.
Available at: <https://stat.uz/ru>

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI O'QITISHDA TA'LIM TEXNOLOGIYALARINI QO'LLASHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

**O'zbekiston, Termiz davlat pedagogika institute
pedagogika fanlari bo'yicha
falsafa doktori (PhD) v/b dots. Saida Tursunova
+998915886422 saidatursunova@gmail.com**

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning ahamiyati, ularning ta'lim jarayonidagi o'rni va samaradorligi tahlil qilinadi. Yangi pedagogik yondashuvlar orqali o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan qiziqishini oshirish, mustaqil fikrlash va amaliy ko'nikmalarini shakllantirish imkoniyatlari ko'rib chiqiladi. Shu bilan birga, o'qituvchilarning pedagogik texnologiyalardan foydalana olish darajasi va bu yo'nalishda mavjud muammolar ham muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich ta'lim, pedagogik texnologiyalar, interaktiv usullar, didaktik vositalar, zamonaviy ta'lim, o'quv jarayoni.

ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ МЛАДШИХ КЛАССОВ

Аннотация: в статье анализируется значение современных педагогических технологий в обучении учащихся начальной школы, их роль в образовательном процессе и эффективность. Рассматриваются возможности повышения интереса учащихся к обучению, развития самостоятельного мышления и развития практических навыков с помощью новых педагогических подходов. При этом также обсуждается уровень владения педагогами педагогическими технологиями и существующие проблемы в этой области.

Ключевые слова: начальное образование, педагогические технологии, интерактивные методы, дидактические средства, современное образование, образовательный процесс.

SPECIFIC FEATURES OF THE APPLICATION OF EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN EDUCATION OF PRIMARY STUDENTS

Abstract: this article analyzes the importance of modern pedagogical technologies in teaching primary school students, their role and effectiveness in the educational process. The possibilities of increasing students' interest in learning, developing independent thinking and practical skills through new pedagogical

approaches are considered. At the same time, the level of teachers' ability to use pedagogical technologies and existing problems in this area are also discussed.

Keywords: primary education, pedagogical technologies, interactive methods, didactic tools, modern education, educational process.

Boshlang'ich ta'lim - bu bolaning ta'lim olishdagi ilk qadami, shaxsiy taraqqiyotining poydevor bosqichi hisoblanadi. Aynan shu davrda bolaning tafakkuri, dunyoqarashi, qiziqishi va bilimga bo'lgan munosabati shakllanadi. Bugungi kunda ta'lim tizimida innovatsion yondashuvlar, interaktiv metodlar va zamonaviy pedagogik texnologiyalarning joriy etilishi boshlang'ich ta'limda ham dolzarb masalaga aylangan. Pedagogik texnologiyalar orqali darslar samaradorligini oshirish, o'quvchilarning faolligini kuchaytirish va mustaqil fikrlashga yo'naltirish imkoniyati mavjud.

So'nggi yillarda pedagogika sohasida olib borilgan tadqiqotlar pedagogik texnologiyalarni qo'llash orqali ta'lim samaradorligi ortishini ko'rsatmoqda. Xususan, V.A. Slastyonin, G.K. Selevko, M.N. Skatkin kabi olimlarning ishlari pedagogik texnologiyalarning nazariy asoslarini yoritgan. O'zbekistonlik olimlar - A. Abduqodirov, N. Toshxo'jayev, R. Jo'raqulovlarning ishlarida esa, zamonaviy o'qitish metodlari, o'quvchilarning faoliyatini faollashtirish usullari chuqur tahlil qilingan. Bu adabiyotlar asosida, boshlang'ich ta'limda pedagogik yondashuvlar orqali bola shaxsining har tomonlama rivojlanishiga erishish mumkinligi ta'kidlanadi.

Metodlar: Ushbu maqolani tayyorlashda quyidagi usullardan foydalanildi:

Nazariy tahlil - mavjud adabiyotlar va ilmiy manbalarni o'rganish;

Tajriba va kuzatuv - boshlang'ich sinf darslarida pedagogik texnologiyalarning qo'llanishini tahlil qilish;

So'rovnoma va suhbat - o'qituvchilar va o'quvchilar bilan muloqot orqali mavjud amaliyot haqida ma'lumot olish;

Taqqoslash - an'anaviy va zamonaviy yondashuvlarni solishtirish orqali samaradorlikni aniqlash.

Pedagogik texnologiyalar tushunchasi.

Pedagogik texnologiya - bu o'qitish jarayonini loyihalash, tashkil etish va boshqarish usullari majmuasidir. U o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi o'zaro aloqalarni aniq rejalashtirib, ta'lim jarayonining natijadorligini ta'minlashga qaratilgan. Boshlang'ich sinfda pedagogik texnologiyalar asosan quyidagi maqsadlarda qo'llaniladi:

O'quvchining mustaqil fikrlashini rivojlantirish;

Faol va ijodiy o'rganishga undash;

Qiziqarli va samarali o'qitish muhiti yaratish;

Har bir o'quvchining individual qobiliyatlarini hisobga olish. Boshlang'ich sinfda qo'llaniladigan pedagogik texnologiyalar

1. Interaktiv metodlar.

Interaktiv metodlar o'quvchilarni dars jarayoniga faol jalb etadi. "Aqliy hujum", "Baliq suzog'i", "Klaster", "Blits-so'rov", "Insert", "Fikrlar kartasi" kabi metodlar

orqali o'quvchilar mustaqil fikrlashga, muammoli vaziyatlarni hal qilishga va muloqot qilishga o'rganadilar.

2. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT).

Kompyuter, multimedia vositalari, elektron darsliklar va interaktiv doskalar yordamida o'quv jarayoni yanada ko'rgazmali, qiziqarli va zamonaviy shaklga kiradi. Vizual va audio materiallar bolalarning eslab qolish qobiliyatini oshiradi.

3. Modulli o'qitish texnologiyasi.

Modulli o'qitish o'quv materialini alohida bo'laklarga (modullarga) ajratib, har bir o'quvchining o'z sur'atida o'zlashtirishiga imkon beradi. Bu yondashuv o'quvchining mustaqilligini oshiradi.

4. Differensial yondashuv.

Har bir bolaning bilim darajasi, qiziqishi va qobiliyatini hisobga olib, unga mos topshiriq va yondashuv tanlash - ta'limning sifatli bo'lishiga xizmat qiladi.

Pedagogik texnologiyalarning afzalliklari. O'quvchilar faol ishtirok etadigan, interaktiv va natijaga yo'naltirilgan darslar tashkil qilinadi;

Har bir o'quvchining individual rivojlanish sur'atini hisobga olish imkoniyati yaratiladi;

Ta'lim jarayoni qiziqarli, tushunarli va mazmunli kechadi;

O'quvchilarda ijodkorlik, mustaqillik va tanqidiy fikrlash ko'nikmalari shakllanadi.

Xulosa. Boshlang'ich ta'lim bosqichida pedagogik texnologiyalarni qo'llash o'quv jarayonining sifatini oshiradi, o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, ijodiy yondashuvga undaydi. O'qituvchilar o'z pedagogik mahoratini oshirishda zamonaviy metod va texnologiyalardan samarali foydalana olishlari kerak. Buning uchun ularni malaka oshirish kurslari, amaliy seminarlar va metodik qo'llanmalar orqali muntazam ravishda qo'llab-quvvatlash zarur. Boshlang'ich sinfda to'g'ri tanlangan pedagogik texnologiya - bu nafaqat bugungi darsning muvaffaqiyati, balki kelajak avlodning intellektual salohiyati uchun mustahkam poydevordir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Selevko G.K. «Sovremennye obrazovatelnyeologii».- Moskva, 2005.
2. Abduqodirov A. «Pedagogik texnologiyalar asoslari». - Toshkent, 2016.
3. Jo'raqulov R. «Boshlang'ich ta'limda innovatsion yondashuvlar». - Samarqand, 2018.
4. Toshxo'jayev N. «Didaktika asoslari». - Toshkent, 2020.
5. Slastyonin V.A. «Pedagogika va psixologiya asoslari».- Moskva, 2003.
6. S.I. Tursunova The development of oral speech of younger schoolchildren in extracurricular activities. Eurasian Research Bulletin, 2022.
7. S.I. Tursunova Pedagogical bases of nationalization of school education. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 3 (02), 456–461.
8. Турсунова, С. И. (2023). Причины выбора модели внеучебной деятельности по развитию устной речи младших школьников.
9. Tursunova, S. (2024). Innovatsion yondashuv asosida boshlang 'ich sinf

o'quvchilarining og 'zaki nutqini rivojlantirishning asosiy mazmuni. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 4(10), 176-185.

10.Allaberganova, Y., & Tursunova, S. (2023). BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI MILLIY QADRIYATLAR RUHIDA TARBIYALASH. Interpretation and researches, 2(1).

11.Турсунова, С. И. (2022). БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИДА ЭСТЕТИК ТАРБИЯНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. Scientific Impulse, 1(4), 393- 396

TA'LIM JARAYONIDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH XUSUSIYATLARI

Kenjayeva Muxayyo Abdumurodovna
Yangi asr universiteti Maktab va maktabgacha ta'lim kafedrası dotsenti,
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
kenjayevamuhayyo77@gmail.com. +93 711 77 16
Abdujabborova Dilafruz Abdujabborovna
Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti mustaqil
tadqiqotchisi
abdujabbarovadilafruz96@gamil.com. + 998 97 743 96 06

Annotatsiya. Ushbu maqolada tayanch va lingvistik kompetensiyalarni rivojlantirishda ta'lim texnologiyalarning o'rni, qo'llanilish ahamiyati, tanishuv texnologiyasi natijasida o'quvchilarning qobiliyatlarini ro'yobga chiqarish, muloqot yuritishdagi to'siqlarni bartaraf etishga yordam berishi, hamda matnni tahlil qila olish va muomala qilish ko'nikmalarini takomillashtirish to'g'risida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: tayanch va lingvistik kompetensiya, tanishuv texnologiyasi, matn tahlili, muomala qilish ko'nikmalari, o'quvchi qobiliyati, do'stona munosabat va erkin fikrlash.

ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Аннотация. В этой статье обсуждается роль образовательных технологий в развитии базовых и лингвистических компетенций, важность их применения, использование технологии знакомств, чтобы помочь учащимся реализовать свои способности, преодолеть барьеры в общении, а также улучшить анализ текста и навыки общения.

Ключевые слова: базовая и лингвистическая компетенция, технология знакомств, анализ текста, навыки общения, умение читать, дружелюбие и свободное мышление.

FEATURES OF USING PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Annotation. *This article discusses the role of educational technologies in the development of basic and linguistic competencies in the native language, the importance of their application, the use of acquaintance technology to help students realize their abilities, overcome barriers to communication, and improve text analysis and communication skills.*

Key words and concepts: *Basic and linguistic competence, dating technology, text analysis, communication skills, reader ability, friendliness and free thinking.*

Jahonning bir qancha ilg'or mamlakatlarida hamda O'zbekiston Respublikasi ilmiy markazlari va oliy ta'lim muassasalarida tayanch va lingvistik kompetensiyaning inson muloqot amaliyoti va faoliyatidagi ahamiyati, tilni o'rganishda testlardan foydalanishga kommunikativ yondashuvlar va uni innovatsion pedagogik texnologiyalar yordamida shakllantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Respublikamiz ta'lim muassasalarida o'quvchi-yoshlarning erkin, mustaqil fikrlashi, atrofdagi voqelikka ongli munosabatda bo'lishi, dahldorlik va ijtimoiy faollikni yanada rivojlantirish borasida ta'limning sifat samaradorligini oshirishga ahamiyat berilmoqda. Bu esa shaxsning intellektual qirralarini shakllantirishda, uning ijtimoiy, siyosiy, madaniy, ma'rifiy hayotida faol va muvaffaqiyatli ishtirokini ta'minlashga zamin yaratadi.

X.Q.Qurbonova "Ona tili ta'limi mazmunini yangilashning lingvometodik asoslari" mavzusidagi ilmiy ishida ona tilida ta'lim mazmunini yangilashda bir necha metodlardan foydalanishning ahamiyatini yoritishga harakat qilgan[4;79-b]. Ona tili darslarida o'quvchilarning ijodiy faoliyati qancha taraqqiy ettirilsa, ular o'z oldiga qo'yilgan aqliy vazifalarni shuncha qiynalmasdan bajaradilar. O'quvchi topshiriqlarni ishlash sirlarini o'rganib borgan sari, unda ijodiy fikr yuritish qobiliyati shakllanadi. Shuning uchun ona tili darslarida 6-sinflarda tayanch va lingvistik kompetensiyalarni rivojlantirish o'quvchilarning chuqur bilim olishlariga imkoniyat yaratibgina qolmay, nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llashga imkon beradi. Shunday ekan, ona tili darsliklariga kiritilgan har bir mavzu va topshiriqlar, avvalo shu maqsadga qaratilgan bo'lishi lozim.

O'quvchilar egallagan bilim, ko'nikma va malakalarini bevosita kundalik hayotida qo'llashga o'rgatadigan kompetensiyaviy yondoshuvga asoslangan davlat ta'lim standarti ta'lim jarayoniga qo'llanilmoqda. Kompetensiyaviy ta'lim o'quvchilarning ma'lum bilimlar yig'indisini egallashnigina emas, balki shaxsni rivojlantirish, anglash va yaratish qobiliyatlarini o'stirishni mo'ljallaydi. Til ta'limini o'zlashtirish jarayonida o'quvchilarda shu fanning o'ziga xosligi mazmunidan kelib chiqqan holda tayanch va har bir fanga doir kompetensiyalarni egallashi belgilangan. Bu tayanch kompetensiyalar quyidagilardan iborat:

Kommunikativ kompetensiya - o'quvchining ijtimoiy vaziyatlarda ona tilida

hamda birorta xorijiy tilda muloqotga kirisha olishi, muomala madaniyatiga amal qilishi, moslashuvchan va hamkorlikda jamoada samarali ishlay olish layoqatiga ega bo'lishini nazarda tutadi.

Axborotlar bilan ishlash kompetensiyasi - darslik, o'quv qo'llanma va mediamanbalar (radio, televizor, internet va boshqalar)dan zarur ma'lumotlarni izlab topa olish, saralash, qayta ishlash, saqlash, ulardan samarali foydalana olish, media madaniyatga ega bo'lish;

O'zini o'zi rivojlantirish kompetensiyasi - doimiy ravishda o'zini o'zi mustaqil va ijodiy rivojlantirish, hayot davomida mustaqil o'qib-o'rganish, hayotiy tajribasini mustaqil ravishda muntazam oshirib borish, mustaqil qaror qabul qila olish;

Ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiya - sinfda, maktabda, oilada, mahallada va jamiyatda o'tkaziladigan tadbirlarda faol ishtirok etish, o'zining burchini bilish, unga rioya qilish;

Milliy va umummadaniy kompetensiya - vatanga sadoqatli, insonlarga mehr-oqibatli hamda umuminsoniy va milliy qadriyatlarga e'tiqodli bo'lish, badiiy va san'at asarlarini tushunish, sog'lom turmush tarziga amal qilish;

Matematik savodxonlik, fan va texnika yangiliklaridan xabardor bo'lish hamda foydalanish kompetensiyasi - aniq hisob-kitoblarga asoslangan holda shaxsiy, oilaviy, kasbiy va iqtisodiy rejalarni tuza olish, kundalik faoliyatda jadvalli ma'lumotlarni o'qiy olishdan iborat.

Ona tili faniga tegishli bo'lgan nutqiy va lingvistik kompetensiyalar quyidagilar bo'lib:

- o'quvchilarni fikrlashga, o'zgalar fikrini anglashga, o'z fikrini og'zaki va yozma shaklda savodli bayon qila olishga qaratilgan nutqiy kompetensiyani rivojlantirish;

- o'quvchilarda grammatikaga oid o'zlashtiriladigan bilimlarni (fonetika, leksikologiya, so'zning tarkibi, so'z yasalishi, morfologiya, sintaksis, yozuv va imlo, tinish belgilari, nutq uslublari, stilistikaga oid tushunchalarni) rivojlantirish;

- ona tilining keng imkoniyatlaridan unumli foydalangan holda fikrini to'g'ri va ravon bayon eta olishni rivojlantirishga qaratilgan lingvistik kompetensiyalarni rivojlantirishdan iborat.

Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta'limning asosiy maqsadi - kirishuvchan, yuzaga kelgan muammoning uch-to'rt xil yechimini topa oladigan ijodkor o'quvchini tarbiyalashdir.

Bugungi kunda pedagogik texnologiyalar tadbiiy asosini shaxsiy faoliyatli yondashuv, tanqidiy-ijodiy fikrlash, muammolarni xal etish, qaror qabul qilish va jamoada hamkorlikni qaror toptirishga oid pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqarish extiyojini yuzaga keltirmoqda.

O'quv jarayonida ta'lim texnologiyalarining qo'llanilishi o'quvchilarni mustaqil, erkin fikrlashga, izlanishga, har bir masalaga ijodiy yondashish, mas'uliyatni his etish, tahlil qilish, qo'shimcha vositalardan unumli foydalanishga, eng asosiysi o'qishga, fanga, o'zi tanlagan kasbiga nisbatan qiziqishini kuchaytiradi,

ta'limda samarali natijalarga erishiladi. Ta'lim texnologiyalari qo'llanilgan mashg'ulotlar o'quvchilar egallayotgan axborotlarni izlab topishga, mustaqil o'rganib tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishlariga qaratiladi.

Ta'lim jarayonida o'quvchilarda tayanch va fanga oid kompetensiyalarni shakllantirishda "Tanishuv" texnologiyasini[5;47-b] namuna sifatida keltiramiz:

Texnologiyaning maqsadi: o'quv jamoasi ishtirokchilarini tanishtirish, samimiy do'stona munosabat va ijodiy muhitni yuzaga keltirish; o'quvchilarning ijodiy imkoniyati va shaxsiy sifatlarini ochish; sinf xonada ishlash uchun qulay sharoitni vujudga keltirish.

Mashg'ulot boshida o'qituvchi o'quvchilarni kichik guruhlariga ajratadi. Har bir kichik guruhga yilning bir faslida tug'ilgan o'quvchilarni kiritadi va quyidagi topshiriqni beradi:

- ❖ o'zingiz tug'ilgan faslingizga xarakteristika bering (badiiy–musiqiy, sahnali, hazil – mutoyibali va hokazo ko'rinishda);
- ❖ yilning shu faslida tug'ilganlarning umumiy xarakteri hamda guruh qatnashchilarning o'xshashliklari va o'ziga xos tomonlari bilan tanishtiring;
- ❖ ushbu faslga tarif bering;
- ❖ boshqa fasldagi guruh qatnashchilariga bag'ishlangan fikr yoki bag'ishlov yarating va ijodiy tilaklar bildiring.

O'qituvchi o'quvchilarni taqdimot qoidalari bilan tanishtiradi. O'quvchilar berilgan topshiriqni o'z vaqtida bajarishi uchun tayyorlanishga vaqt ajratiladi va ular uchun sharoit yaratiladi. Guruhlar tayyorgarlikni boshlaydilar. Ushbu chiqish adabiy–musiqiy kompozitsiya shaklida ham tayyorlanishi mumkin. "Tanishuv" texnologiyasining birinchi bosqichi orqali o'quvchilarda o'zaro tanishish va do'stona munosabatda bo'lish ko'nikmasi hosil bo'ladi.

Ikkinchi bosqichda guruhlar tayyorlagan ijodiy chiqishlarini namoyish etadilar. Bunda o'quvchilar 6-sinf ona tili darsligida berilgan mashqlardagi matnlar bo'yicha fikr mulohaza bildiradilar. Ular matnlarga sarlavha qo'yib, har biriga izoh beradilar. Dastlab matn turlari: "Hikoya matni", "Tasviriy matn" va "Muhokama matni"[6;24-b] bo'yicha yozilgan matnlarni o'qib tahlil qiladilar.

Birinchi guruh: Hikoya matni haqida

Ikkinchi guruh: Tasviriy matn haqida

Uchinchi guruh: Muhokama matni haqida

1- guruh. Hikoya matni. "Iftixor"[7;27-b]. "Nihoyat, Londondan Toshkentga uchadigan bo'ldik. Havo kemasiga chiqishimiz bilan osoyishta va yoqimli ovoz yangradi: «Assalomu alaykum, xonimlar va janoblar! Sizlarni «O'zbekiston havo yo'llari» milliy aviakompaniyasi nomidan muborakbod etamiz!» Rostini aytsam, ko'zimdan yosh chiqib ketdi. Bu so'zlar mening tilimda, ona tilimda jarangladi! Vatanimdan minglab chaqirim narida, tag'in yuzlab xorijiy yo'lovchilar

o'tirgan kemada!.. Aqalli mana shu holatning o'zi uchun Istiqlolga ming bora ta'zim qilishga tayyorman!" (O'tkir Hoshimov)

Birinchi guruh ishtirokchilari "Iftixor" sarlavhasi bilan berilgan matn, nega aynan hikoya matnida bo'lgani va qanday hikoya berilganining ta'rifini aytadi.

2- guruh. Tasviriyl matn. "Orol va daryo"[8;31-b]. "Orol o'sha-o'sha. Uzoqdan turib qarasang, ko'z to'yamaydi. Ilon kabi buralib oquvchi daryo shu yerga kelganda, ikkiga ajralgan, uch chaqirimdan so'ng yana birlashadi. Qo'shkokil yanglig' irmoq orasidagi orol esa yashnab turibdi. Na'matak, yovvoyi jiyda, baqaterak joy talashgandek ayqash-uyqash bo'lib ketgan. Suvga egilib turgan jiyda barglari kumush kabi tovlanadi. Atrof sokinlik hukmida. Daryoning oqishi ham, oroldagi qalin daraxtzorning epkinda tebranishi ham ulug'vor" (Tohir Malik)

Ikkinchi guruh ishtirokchilari "Orol va daryo" sarlavhali, tasviriyl matnda nima berilgani va unda nimaning tasviri yoritilganini izohlaydi.

3- guruh. Muhokama matni. "Navro'z"[9;34]. Navro'z o'zbek xalqining shunday bir qadriyatiki, u millatning borligini, ulug'ligini namoyon etadi. Navro'z hech bir shubhasiz, xalqimiz bilan birga yashab, birga ulg'ayib, taraqqiy topgan bayramdir. Xalq tarixi va madaniyatining ajralmas qismi bo'lgan Navro'z qanchalik ko'hna ildizlarga ega bo'lsa, ayni paytda shunchalik har yili biz bilan yonma-yon yangilanib, qayta quvvatga kiradi. Ushbu bayramga munosabat xalqimizning o'tmishi, buguni va kelajagiga munosabatning ramzi sifatida ham namoyon bo'ladi (Sh. Turdimov. «Hikmatlar xazinasi» kitobidan)

Uchinchi guruh ishtirokchilari "Navro'z" sarlavhali matnda nimaning muhokamasi berilgani va matn nima haqida ekanligini izohlaydi.

Har bir chiqish tugagach, boshqa guruh qatnashchilari namoyish etilgan ijodiy ishni to'ldirishlari va mavzuga doir savollar berishlari mumkin. Savollar matn bo'yicha bo'lib, ular quyidagicha:

1. Hikoya matni deb nimaga aytiladi?

2. Tasviriyl matn deb nimaga aytiladi?

3. Muhokama matni deb nimaga aytiladi?

Oxirgi bosqichda o'qituvchi mashg'ulotga yakun yasar ekan, sinfxonaga quyidagi savollar bilan murojaat qilib, o'quvchilarni ochiq muloqotga chaqiradi:

- Guruh ishtirokchilari, bir-birlaringiz haqida nimalarni bilib oldilaringiz?
- O'quvchilarning muomala madaniyati qanday bo'lishi kerak?
- Qaysi savollar va muammolar hal qilindi?
- Dars davomida matnning qanday turlarini tushunib oldik?
- Har biringiz o'zingiz uchun qanday xulosa chiqardingiz?
- Demak biz, qandaymiz?

Berilgan savollarga o'quvchilar o'z fikr mulohazalarini bildiradi. Ushbu ochiq muloqot orqali har bir o'quvchida erkin muloqotda bo'lish va o'zini o'zi rivojlantirish kompetensiyasi rivojlantiriladi.

“Tanishuv” texnologiyasi natijasida o‘quvchilarning quyidagi qobiliyatlarini ro‘yobga chiqarish mumkin: o‘quvchilar bir-biri bilan do‘stona munosabatda bo‘ladi; muloqot yuritishdagi to‘siqlarni bartaraf etishga yordam beradi; matnni tahlil qila olish va muomala qilish ko‘nikmalari takomillashtiriladi. Bunda o‘quvchini ta’lim tizimiga moslashtirmay, balki o‘quvchining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda rivojlanishi uchun imkon beriladi. O‘quvchining o‘z-o‘zini rivojlantirish, mustaqil o‘qish, o‘zligini namoyon etish, faollashtirish xususiyatlari asosida anglash, mushohada qilish, o‘z amaliy faoliyatida sinab ko‘rish, yangi g‘oya va fikrlarni bildirish, mavjud muammolar yechimining samarali yo‘llarini qidirish uchun erkinlik berish, uning ijodiy, tanqidiy tafakkurini rivojlantirish uchun sharoit yaratiladi. Bunday vaziyatda har qanday o‘quvchi o‘ziga xos takrorlanmas tabiati, xarakter xususiyatini faollashtirishga, namoyish qilishga intiladi.

Shu sababli quyidagi amaliy taklifni bildirish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

1. Oltinchi sinfda “Tanishuv” texnologiyani dars jarayonida muntazam qo‘llash o‘quvchilarda o‘ziga bo‘lgan ishonch va mustaqil fikrlashni oshiradi. Natijada o‘quvchilardagi qo‘rquv, ikkilanish holatiga barham beriladi.

2. Har bir o‘quvchining fikrini diqqat bilan tinglash hamda matnni tahlil qilishiga e‘tiborni qaratish kerak.

Buning uchun o‘qituvchi tayyor elektron resurslar yordamida dars o‘tish bilan chegaralanmasdan balki, zamonaviy ta’lim texnologiyalar imkoniyatlaridan samarali foydalanib fan va uning tarkibiga kiruvchi bilimlar mazmunini o‘quvchilarga yetkazish malakasiga ega shaxs sifatida faoliyat olib borishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qurbonova X. Ona tili ta’limi mazmunini yangilashning lingvometodik asoslari. Pedagogika fanlari bo‘yicha dissertatsiyasi. - Buxoro. 2005. 155 b.

2. Ishmuhammedov R.J., M.T.Mirsolieva “O‘quv jarayonida innovatsion ta’lim texnologiyalari”. – Toshkent: “Fan va texnologiya” nashriyoti, 2014.

3. Mahmudov N., Nurmonov A., Sobirov A., Nabieva D. Ona tili. 6-sinf uchun darslik. – Toshkent: “Tasvir” nashriyoti, 2017.

7. O‘.Hoshimov “Daftar hoshiyasidagi bitiklar”.-Toshkent: “Sharq” nashriyoti, 2015.

8. T.Malik. “Davron” qissasi.”O‘z lib” elektron kutubxona, 2011.

9.Sh.N.Turdimov. ”Navro‘z - ardoqli ayyom”, ”Hikmatlar xazinasi” to‘plami.- Toshkent: ”Adabiyot uchqunlari” nashriyoti, 2014.

TA’LIM TIZIMIDA SIMMETRIYA VA ASIMMETRIYA: YANGI O‘ZBEKISTON BARQAROR TARAQQIYOTINING ZAMONAVIY FALSAFIY MEZONLARI

Bekpo‘latov Ulug‘bek Rahmatulla o‘g‘li

Anotatsiya: Ushbu maqolada simmetriya va asimmetriya tamoyillarining ta'lim tizimidagi falsafiy talqini o'rganilib, ularning Yangi O'zbekiston taraqqiyot konsepsiyasidagi o'rni chuqur tahlil qilinadi. Simmetriya – adolat, teng imkoniyat va uyg'unlik ifodasi sifatida, asimmetriya esa – ijtimoiy nomutanosiblik, tafovut va tizimli disbalans sifatida talqin etiladi. Murakkablik nazariyasi, fraktal struktura va ijtimoiy entropiya kabi zamonaviy metodologik yondashuvlar asosida ta'limdagi strukturaviy muammolar aniqlanib, ularni bartaraf etish bo'yicha takliflar ilgari suriladi.

Kalit so'zlar: simmetriya, asimmetriya, ta'lim falsafasi, Yangi O'zbekiston, ijtimoiy adolat, fraktal tizim, ijtimoiy entropiya, barqaror rivojlanish, murakkablik nazariyasi, imkoniyatlar tengligi.

СИММЕТРИЯ И АСИММЕТРИЯ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ: СОВРЕМЕННЫЕ ФИЛОСОФСКИЕ КРИТЕРИИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ НОВОГО УЗБЕКИСТАНА

Аннотация: В данной статье исследуется философская интерпретация принципов симметрии и асимметрии в системе образования и проводится глубокий анализ их роли в новой концепции развития Узбекистана. Симметрия интерпретируется как выражение справедливости, равных возможностей и гармонии, а асимметрия – как социальное неравенство, несоответствие и системный дисбаланс. На основе современных методологических подходов, таких как теория сложности, фрактальная структура и социальная энтропия, выявляются структурные проблемы в образовании и выдвигаются предложения по их преодолению.

Ключевые слова: симметрия, асимметрия, философия образования, новый Узбекистан, социальная справедливость, фрактальная система, социальная энтропия, устойчивое развитие, теория сложности, равенство возможностей.

SYMMETRY AND ASYMMETRY IN THE EDUCATION SYSTEM: MODERN PHILOSOPHICAL CRITERIA FOR THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF NEW UZBEKISTAN

Annotation: This article examines the philosophical interpretation of the principles of symmetry and asymmetry in the education system and provides an in-depth analysis of their role in the new concept of development of Uzbekistan.

Symmetry is interpreted as an expression of justice, equal opportunities, and harmony, while asymmetry is interpreted as social inequality, incongruity, and systemic imbalance. Based on modern methodological approaches such as complexity theory, fractal structure and social entropy, structural problems in education are identified and proposals are made to overcome them.

Keywords: symmetry, asymmetry, philosophy of education, new Uzbekistan, social justice, fractal system, social entropy, sustainable development, complexity theory, equality of opportunities.

Yangi O‘zbekiston taraqqiyotining hozirgi bosqichida ta’lim tizimi nafaqat bilim va ko‘nikmalarni uzatish vositasi sifatida, balki jamiyatning ichki simmetriya va asimmetriya dinamikalarini ifodalovchi ijtimoiy-madaniy mexanizm sifatida ham qayta talqin qilish mumkin. Ta’limning ichki strukturasi va tashkiliy mexanizmlarini falsafiy jihatdan tahlil qilish orqali ijtimoiy tengsizlik, imkoniyatlar asimmetriyasi, axborot nomutanosibligi va g‘oya-harakatlar uyg‘unligidagi dissimmetrik holatlarni anglashimiz mumkin. Simmetriya va asimmetriya – bu faqat geometriya yoki fizika kabi aniq va tabiatshunoslik fanlarining kategoriyasigina emas, balki ular ijtimoiy ong, madaniyat, tafakkur va pedagogik munosabatlarda ham ontologik darajada mujassamlashgan. Ayniqsa, Yangi O‘zbekistonning barqaror rivojlanish konsepsiyasi – “inson qadri uchun” tamoyili asosida ijtimoiy simmetriya (teng imkoniyatlar, adolatli taqsimot, inklyuziv ta’lim)ni tiklashni ko‘zda tutsa, real ijtimoiy asimmetriyalar (hududiy, gender, iqtisodiy va raqamli tafovutlar) ushbu yuksalishga epistemologik va metodologik qarshilik, shuningdek, innovatsion rivojlanishning asosi sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Ta’lim tizimi – bu jamiyatda yuz berayotgan simmetrik va asimmetrik jarayonlarning mikromodelidir. O‘quv dasturlarining tarkibi, metodik yondashuvlar, o‘qituvchi va o‘quvchi munosabatlari hamda texnologik vositalarning taqsimoti – bularning barchasi ma’lum bir darajada simmetrik va asimmetrik qonuniyatlarga bo‘ysunadi. Ayniqsa, axborot-kommunikatsion texnologiyalarning jadal kirib kelishi natijasida raqamli tafovutlar yangi turdagi asimmetriyalarni keltirib chiqarmoqda, bu esa postan’anaviy ta’lim paradigmasining shakllanishini talab qilmoqda.

Shunday qilib, bu maqola zamonaviy ta’lim tizimining simmetrik va asimmetrik xususiyatlarini ijtimoiy-falsafiy yondashuvda konseptual va tizimli tahlil qilish orqali Yangi O‘zbekiston taraqqiyotining falsafiy asoslarini yaratish zaruratidan kelib chiqadi.

Yangi O‘zbekistonda barqaror rivojlanish konsepsiyasini chuqur anglash va uni ta’lim tizimiga integratsiyalash falsafiy tahlilga asoslangan kompleks yondashuvni talab qiladi. Ushbu tadqiqotda simmetriya va asimmetriya tushunchalari nafaqat fizika, matematika yoki san’at kabi an’anaviy sohalarida, balki ijtimoiy-falsafiy tafakkur kontekstida ham universal metodologik kategoriyalar sifatida qaraladi.

Antik falsafadan boshlab (Platon, Aristotel) simmetriya uyg'unlik va mukammallik belgisi sifatida talqin qilingan. Bu tamoyillar ta'lim tizimining uyg'un tashkil etilishi uchun zarur nazariy mezonlarni beradi.

Yangi davr falsafasi (Dekart, Spinoza, Kant) tafakkur va metodologik simmetriyani asoslab bergan. Ayniqsa, Kantning apriori shakllar haqidagi qarashlari ta'limda strukturaviy simmetriyaning imkoniyatlarini ko'rsatadi.

Gegel dialektikasi orqali simmetriya va asimmetriya birligi, ularning uzviy ziddiyati sifatida talqin qilinadi. Bu yondashuv zamonaviy ta'limdagi tengsizliklar va imkoniyatlar ziddiyatini tushunishda asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi.

Sivilizatsiyalar tarixidagi simmetrik modellarning evolyutsiyasi (Islom uyg'onish davri, Yevropa uyg'onish davri, zamonaviy va eng zamonaviy davrlar) zamonaviy ta'lim shakllariga metaforik asos yaratadi. Asimmetriya esa jamiyatdagi strukturaviy nomutanosiblik, ijtimoiy tabaqalanish, madaniy tafovut va resurslar taqsimotidagi disbalans orqali ifodalanadi. Post-nonklassik va kompleks tizimlar nazariyasi, ta'limni ochiq, murakkab va o'zgaruvchan tizim sifatida tahlil qilish imkonini beradi. Simmetriya – tizimning muvozanat holati, asimmetriya esa buzilishlar va innovatsion o'zgarishlarning manbai sifatida qaraladi. Fraktal yondashuv esa, ta'lim tizimining ko'p bosqichli va o'zini takrorlovchi strukturasi simmetriya tushunchasi asosida talqin qilinadi. Bu yondashuv orqali maktabdan oliy ta'limgacha bo'lgan uzviylik tahlil qilish mumkin.

Yangi O'zbekistonni barpo etish yo'lida ta'lim tizimi tobora murakkablashib borayotgan ijtimoiy strukturaviy hodisalarni aks ettiruvchi noan'anaviy maydonga aylanib bormoqda. Bu maydonda simmetriya – tartib, uyg'unlik, adolat, imkoniyatlar tengligi; asimmetriya esa – tafovut, nomutanosiblik, ijtimoiy entropiya va disbalans timsoli sifatida namoyon bo'ladi. Aynan shu nuqtada ta'lim tizimi ijtimoiy hayotning yashirin, ammo barqarorlikka bevosita ta'sir qiluvchi geometriyasiga aylangani ayonlashadi.

Simmetriya ta'limda faqat tashkiliy yoki metodik holat emas, u – g'oya va qadriyatdir. Bu – o'qituvchi bilan o'quvchi o'rtasidagi muloqotda, maktab va universitet o'rtasidagi bog'liqlikda, raqamli texnologiyalar orqali bilimga erkin kirish imkonida mujassam bo'lgan g'oyadir. Har bir o'quvchi, har bir pedagog simmetriyaning bir parchasi sifatida uzluksiz tizimga qo'shiladi. Simmetrik tizimlarda adolat hissi ustunlik qiladi – har kim o'z salohiyati doirasida imkoniyatga ega. Ammo, har qanday ijtimoiy tizim singari, ta'limda ham ideal simmetriya mavjud emas. Asimmetriya – bu zamonaviy o'zgarishlarning harakatlantiruvchi kuchi. Hududiy nomutanosibliklar, raqamli tafovutlar, gender tengsizligi, axborot asimmetriyasi kabi ko'rinishlar – tizimning ichki ziddiyatlaridir. Ular jamiyatdagi beqarorlikning mikro ifodasi sifatida namoyon bo'ladi. Asimmetrik holatlar ta'lim sifatini erkinlik bilan emas, ommaviylik bilan almashtiradi, shaxsiylashtirilgan yondashuv o'rniga standartlashtirilgan mexanizmlarni ilgari suradi.

Bu ziddiyatli ikki holat – simmetriya va asimmetriya – aynan ta’limda o‘zaro dialogga kirishadi. Yangi O‘zbekiston konsepsiyasi bu dialogni harakatga keltiruvchi falsafiy zamindir. Chunki bugungi islohotlar – maktabdan boshlab oliy ta’limgacha bo‘lgan barcha tizimlarni qayta ko‘rib chiqishni, mavjud strukturalarning simmetrik asosga o‘tkazilishini, asimmetrik disbalanslarning tahlilini talab qilmoqda. Har bir maktab, har bir auditoriya – bu jamiyatning fraktal modeli, unda simmetriya mukammallikka intilish bo‘lsa, asimmetriya yangilanish zaruratining belgisi.

Zamonaviy falsafada murakkab tizimlar nazariyasi, fraktal tuzilma va entropiya tushunchalari ta’limning turli bosqichlarida kuzatilayotgan tartib va beqarorlik muvozanatini tahlil qilishda muhim epistemologik vositaga aylanmoqda. Har bir bosqichda simmetriya va asimmetriya o‘zaro muvozanatda bo‘lishi kerak. Zero, haddan ziyod simmetriya – tizimni turg‘unlikka (qotib qolganlik) olib boradi, asimmetriyaning ustunligi esa – tizimni inqirozga yetaklaydi. Faqat ularning dialektik uyg‘unligi orqaligina barqaror taraqqiyotga erishish mumkin.

Shunday ekan, Yangi O‘zbekistonning ta’lim falsafasi – bu simmetrik imkoniyatlar va asimmetrik realliklar o‘rtasidagi murakkab, ammo zarur muvozanatni topishga qaratilgan ijtimoiy eksperimentdir. Bu eksperimentda g‘olib bo‘lish, aynan inson qadri bilan o‘lchanadi. Inson – bu simmetriyaning boshlanish nuqtasi va shu bilan birga, asimmetriyaning sababi hamdir. Haqiqiy barqarorlik esa – bu ikkisini tan olib, ularning o‘zaro uyg‘unlikda mavjud bo‘lishini ta’lim orqali ta’minlashdir.

Bugungi Yangi O‘zbekiston – bu oddiy islohotlar maydoni emas, balki chuqur falsafiy mazmunga ega bo‘lgan ijtimoiy sinov laboratoriyasidir. Ayniqsa, ta’lim sohasi bu tajribaning markaziy nuqtasiga aylanmoqda. Unda biz simmetriya orqali barqarorlik, uyg‘unlik, tenglik va adolat sari intilsak, asimmetriya orqali o‘zgarishlar, yangilanishlar, differensial yondashuvlar, ba’zida esa og‘riqli muammolarni anglaymiz. Shunday ekan, ta’limda simmetriya va asimmetriya o‘rtasidagi nisbat – bu jamiyatning intellektual sog‘lomligi darajasini bildiruvchi metafizik indikator sifatida talqin qilinishi kerak.

Maqolada olib borilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ta’lim tizimi bir vaqtning o‘zida ikki funksiyani bajaradi: u jamiyatdagi mavjud simmetrik qadriyatlarni mustahkamlab, ijtimoiy barqarorlikni qo‘llab-quvvatlaydi; shu bilan birga, asimmetrik tafovutlarni ochib, ularni bartaraf etish vositasiga ham aylanadi. Har qanday innovatsiya – bu mavjud simmetriyani buzish va yangi simmetriya izlashdir. Yangi O‘zbekiston aynan shunday buzilgan va qayta qurilayotgan simmetriyalar fazosidir.

Shu munosabat bilan, quyidagi falsafiy va amaliy **takliflarni** ilgari suramiz:

1. Ta’limda ijtimoiy simmetriya indeksini ishlab chiqish – imkoniyatlar tengligi, resurslarga kirish, ishtirokchilik va adolat mezonlariga asoslangan baholash tizimi shakllantirilishi zarur.

2. Fraktal modellash asosida ta'lim bosqichlari o'rtasidagi uyg'unlikni ta'minlash – maktab, akademik litsey, texnikum va oliy ta'lim o'rtasida simmetrik struktura va kompetensiyalar uzluksizligini ta'minlash lozim.

3. Asimmetrik tafovutlarni o'lchash va ularni pasaytirishga qaratilgan raqamli monitoring tizimi – hududlar, jinslar, imkoniyati cheklangan shaxslar, iqtisodiy tabaqalar o'rtasidagi tafovutlarni aniqlab, ularni yo'qotishga qaratilgan aniq chora-tadbirlar zarur.

4. Metaforik ta'lim metodlarini joriy etish – o'quvchilarda simmetriya va asimmetriya g'oyalarini nafaqat fan orqali, balki hayotiy hodisalar, ijtimoiy muammolar, madaniy kontekstlar orqali anglashga yordam beradigan ko'pma'noli pedagogik yondashuvlar shakllantirilishi lozim.

5. Falsafa va fizika chorrahasida yangi o'quv modullarini yaratish – ayniqsa, murakkablik nazariyasi, tizimlararo simmetriya, ijtimoiy entropiya kabi tushunchalarni ta'limga olib kirish orqali fikrlash doirasini kengaytirish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, ta'limdagi simmetriya va asimmetriya nafaqat shakl, balki mazmun, nafaqat metod, balki maqsaddir. Ular orqali biz jamiyatning ichki silsilalarini, yashirin qatlamlarini va barqarorlikka eltuvchi yangidan – yangi yo'llarini ko'ra olamiz. Yangi O'zbekistonda ushbu ikki tamoyilning uyg'unligi ta'lim orqali jamiyat simmetriyasini tiklash va uni falsafiy darajada anglash imkoniyatini beradi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Bekpo'latov U.R. Simmetriya va asimmetriyaning ijtimoiy-falsafiy tahlili. (Monografiya). –T.: "Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi", 2025. 190 bet.

2. G'ofurov N. Yangi O'zbekiston: Barqaror taraqqiyot va ma'naviy yuksalish konsepsiyasi. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.2020.

3. Xabibullayev, H. T. (2019). Falsafa va ijtimoiy tafakkur asoslari. Toshkent: TDPU nashriyoti.

4. Bekpo'latov U.R. Jamiyat taraqqiyotida simmetriya va asimmetriya birligini ta'minlashning dialektik tahlili. Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari jurnali. № 12 (4) – 2024, 222-228 b.

5. Mandelbrot B. The Fractal Geometry of Nature. San Francisco: W.H. Freeman and Company.1983, p. 458.

6. Toffler A. The Third Wave. New York: William Morrow. 2019, pp.456-485.

7. Dewe J. Democracy and Education. New York: Macmillan. 2015, pp.99.

8. Kant I. Critique of Pure Reason. Cambridge University Press (translated edition). 2003. pp.256-258.

9. Xamidov M., Karimov A. Zamonaviy ta'limning falsafiy asoslari. Toshkent: Fan va texnologiya. 2022. 168 b.

10. Бекпулатов У.Р. Симметрия в прошлой и современной науке. (монография). Saarbücken, Deutschkand/Германия 2017. LAMBERT Academic Publishing RU. 108 с.

MAKTABGACHA KATTA YOSHDAGI BOLALARDA AXLOQIY SIFATLARINING SHAKLLANISHIDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING AHAMIYATI

*Mahmudova Dilafruz
Nordik xalqaro universiteti,
Psixologiya va maktabgacha ta'lim kafedrası
katta o'qituvchisi v.b dotsent
dilafruzmakhmudova1974@gmail.com*

Annotatsiya. Mazkur maqolada maktabgacha ta'limning katta yosh guruhidagi (5–6 yosh) bolalarda axloqiy fazilatlarni shakllantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning o'rni va ahamiyati tahlil etiladi. Axloqiy tarbiyaning mazmuni, shakllanish bosqichlari va ta'sir omillari yoritilgan holda, interfaol metodlar, muammoli vaziyatlar, axloqiy muhokamalar, rolli o'yinlar, vizual vositalar va raqamli texnologiyalardan foydalanishning samaradorligi ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan asoslab berilgan. Shuningdek, bolalarda halollik, adolat, birdamlik, sabr-toqat, o'zaro hurmat kabi axloqiy fazilatlarning shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadigan pedagogik sharoitlar tahlil qilinadi hamda taklif va tavsiyalar bildiriladi.

Kalit so'zlar. axloqiy tarbiya, axloqiy fazilatlar, maktabgacha ta'lim, katta yosh guruhi, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar, muammoli vaziyatlar, rolli o'yinlar, raqamli ta'lim, axloqiy muhokama, pedagogik sharoitlar.

Аннотация. В данной статье анализируется роль и значение современных педагогических технологий в формировании нравственных качеств у детей старшего дошкольного возраста (5–6 лет). Раскрываются содержание и этапы нравственного воспитания, рассматриваются факторы, влияющие на его эффективность. С научно-теоретической и практической точек зрения обоснована эффективность использования интерактивных методов, проблемных ситуаций, ролевых игр, моральных обсуждений, визуальных средств и цифровых технологий в воспитательном процессе. Также проанализированы педагогические условия, способствующие формированию у детей таких качеств, как честность, справедливость, солидарность, терпение и уважение, даны практические рекомендации.

Ключевые слова. нравственное воспитание, нравственные качества, дошкольное образование, старшая группа, современные педагогические технологии, интерактивные методы, проблемные ситуации, ролевые игры, цифровое обучение, моральные обсуждения, педагогические условия.

Annotation. This article examines the role and significance of modern pedagogical technologies in shaping moral values among senior preschool children (ages 5–6). The content and stages of moral education, as well as the influencing factors, are explored. The paper provides theoretical and practical justification for the use of interactive methods, problem-based learning, moral discussions, role-playing games, visual aids, and digital technologies in the development of moral qualities. The pedagogical conditions that positively influence the formation of values such as honesty, fairness, solidarity, patience, and mutual respect in children are analyzed, and practical recommendations are presented.

Keywords. moral education, moral values, preschool education, senior age group, modern pedagogical technologies, interactive methods, problem-based learning, role-playing games, digital education, moral discussions, pedagogical conditions.

KIRISH

Zamonaviy ta'lim jarayonida bolalar shaxsini har tomonlama rivojlantirish, ayniqsa, axloqiy fazilatlarni shakllantirish muhim ustuvor yo'nalishlardan biriga aylangan. Maktabgacha ta'lim davri — bu bola shaxsining axloqiy poydevori shakllanadigan, o'zini jamiyat a'zosi sifatida anglash va ijtimoiy munosabatlarga kirishish bosqichidir. Ayniqsa, katta yosh guruhidagi (5–6 yosh) bolalarda axloqiy fazilatlarning shakllanishi ta'lim va tarbiya sifatining barqaror ko'rsatkichlaridan biridir. Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari rivojlangan davrda pedagogik jarayonlar tubdan o'zgarib bormoqda. Shu sababli, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni axloqiy tarbiyaga integratsiya qilish ijtimoiy-pedagogik zaruriyatga aylanmoqda. Bu jarayonda an'anaviy ta'lim shakllari bilan bir qatorda interfaol metodlar, axloqiy muhokamalar, rolli o'yinlar, raqamli vositalar va vizual ta'sir kuchi yuqori bo'lgan yondashuvlar bolalar axloqiy ongini shakllantirishda samarali bo'lib bormoqda.

Ilmiy manbalarda bu borada ko'plab olimlar chuqur izlanishlar olib borgan. Xususan, amerikalik pedagog-psixolog L. Kohlberg axloqiy tafakkurning bosqichma-bosqich rivojlanishini o'rgangan va axloqiy qarorlar qabul qilish jarayoni faol muloqot, muammoli vaziyatlar va mustaqil tanlovlar orqali shakllanishini ta'kidlagan. Uning fikricha, bola axloqiy qaror qabul qilishni o'rganishi uchun uni muammoning markaziga qo'yish zarur. Yaponiya va Finlyandiyada maktabgacha ta'limda keng qo'llanilayotgan texnologiyalar — vizual hikoyalash (visual storytelling) va interaktiv axloqiy o'yinlar orqali bolalarda adolat, empatiya va o'zaro hurmat fazilatlari barqaror shakllanishi kuzatilmoqda (Tanaka, 2017; Laakso, 2020).

Rus olimalaridan T.I. Shamova, E.N. Dzevelyova, V.G. Bocharovalar maktabgacha yoshdagi bolalarda axloqiy kamolotni ta'minlash uchun tarbiyaviy texnologiyalarning pedagogik sharoitlar bilan uyg'unligiga e'tibor qaratganlar. Ular

axloqiy tarbiya samaradorligi bola faoliyatining mazmuni va pedagogning individual yondashuviga bog‘liq ekanini ta’kidlaydilar.

O‘zbekistonlik tadqiqotchilar — M. Eshquvvatova, Z. Ergasheva, D. Raxmatullayevalar esa maktabgacha yoshdagi bolalar uchun moslashtirilgan axloqiy tarbiya texnologiyalarini ishlab chiqish, o‘yinli va ijtimoiy faol metodlar asosida axloqiy sifatlarni shakllantirish masalalarini tadqiq qilmoqdalar.

Mazkur maqolada zamonaviy pedagogik texnologiyalar yordamida 5–6 yoshli maktabgacha yoshdagi bolalarda axloqiy fazilatlarning shakllanishi, bu texnologiyalarning tarbiyaviy salohiyati, ta’sirchanlik darajasi hamda pedagogik sharoitlar bilan uyg‘unligi ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Zamonaviy ta’limda axloqiy tarbiya muammosi nafaqat ijtimoiy ahamiyat kasb etadi, balki ta’lim jarayonida innovatsion yondashuvlarning tatbiq etilishini ham talab qiladi. Xususan, 5–6 yoshdagi maktabgacha ta’lim tarbiyalanuvchilarida axloqiy fazilatlarning shakllanishi shaxsning barkamol rivojlanishida tayanch bosqich bo‘lib, bu jarayonni samarali tashkil etishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning o‘rni beqiyosdir.

F. Faure boshchiligida tayyorlangan UNESCO hisobotida ta’limning to‘rt ustuni — bilish, amalga oshirish, birga yashash va bo‘lish — orasida “birga yashash” komponenti axloqiy va ijtimoiy sifatlarning asosini tashkil qilishi ta’kidlangan. Bu axloqiy tarbiyani faqat bilim emas, balki faoliyat va ijtimoiy muloqot orqali shakllantirish zarurligini bildiradi. P. Freire o‘zining “ozodlovchi pedagogika” konsepsiyasida ta’lim jarayonida mustaqil tanlov, fikrlash, muhokama va savolga javob qidirish orqali bolalarda axloqiy ongni uyg‘otish muhimligini ilgari suradi. Freire fikricha, bolaning fikrini tinglash va uni ishtirokchi sifatida jalb qilish — axloqiy tarbiyaning zamonaviy shaklidir. J. Habermasning kommunikativ harakatlar nazariyasi ta’lim muhitida axloqiy qadriyatlar muloqot orqali yuzaga chiqishini asoslaydi. Bu, ayniqsa, maktabgacha yoshdagi bolalarning axloqiy o‘sishi uchun muhim tamoyildir — ular ijtimoiy normalarni o‘yin, suhbat, va muloqot orqali qabul qiladilar.

Mahalliy tadqiqotchi D. Qodirova tomonidan olib borilgan amaliy izlanishlarda axloqiy fazilatlarni shakllantirishda raqamli vositalar, video-hikoyalar va interaktiv taqdimotlarning ta’siri baholanib, ular orqali bolalarda halollik, empatiya va birdamlik kabi fazilatlar ijobiy rivojlanganligi aniqlangan. T. Mamajonova esa axloqiy tarbiyada “dramatik integratsiya texnologiyasi”ni ishlab chiqib, bolalarning axloqiy qarashlarini rolli sahnalashtirish orqali boyitish mumkinligini isbotlagan. Bu metod bolalarning axloqiy mulohaza qilish qobiliyatini kuchaytirishga xizmat qiladi. Shuningdek, M. Xusanov maktabgacha ta’lim jarayoniga “ijtimoiy simulyatsiya” (ya’ni hayotiy axloqiy holatlarni sun’iy sharoitda modellashtirish) texnologiyasini joriy etish orqali bolalarning mustaqil axloqiy tanlov qilish qobiliyatini shakllantirish zarurligini ta’kidlaydi.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy pedagogik texnologiyalar bolalarning axloqiy fazilatlarini shakllantirishda ko‘p funksiyali vosita sifatida qaralmoqda. Ular orqali

bolalar nafaqat axloqiy normalarni eshitadi, balki faol o'rganadi, anglaydi va shaxsiy qarash shakllantiradi.

Mazkur tadqiqotda 5–6 yoshli maktabgacha ta'lim tarbiyalanuvchilarida zamonaviy pedagogik texnologiyalar orqali axloqiy fazilatlarni shakllantirish imkoniyatlari o'rganildi. Tadqiqot nazariy va amaliy jihatdan olib borildi.

Tadqiqot metodologik asoslari:

Faoliyatga asoslangan yondashuv (Dewey, Leontev),

Kommunikativ pedagogika (Habermas, Noddings),

Reflektiv metodika (Kolb, 1984),

Integratsiyalashgan texnologiyalar (dramatik, vizual, raqamli va o'yin asosidagi).

Tadqiqot ob'ekti:

5–6 yoshdagi maktabgacha ta'lim tashkilotlarining katta guruh tarbiyalanuvchilari.

Tadqiqot predmeti:

Axloqiy fazilatlarni shakllantirishda qo'llanilayotgan zamonaviy pedagogik texnologiyalar mazmuni, shakli va natijaviy ta'siri.

Tadqiqot metodlari:

Nazariy tahlil: ilmiy adabiyotlar, ilg'or xorijiy va milliy tajribalar.

Empirik kuzatuv: mashg'ulotlar jarayonida bolalarning axloqiy javoblari va xulqini baholash.

Eksperimental-sinov ishlari: ikki guruhda (tajriba va nazorat) axloqiy tarbiya texnologiyalarining ta'sirini solishtirish.

Refleksiya va portfolio baholash: bolalarning axloqiy o'zgarishlarini yozma va vizual tarzda qayd qilish.

Eksperiment sharoitlari:

Tajriba guruhi: "dramatik integratsiya", "vizual hikoyalar", "axloqiy interaktiv muhokama" texnologiyalari asosida 10 haftalik mashg'ulotlar tashkil etildi.

Nazorat guruhi: an'anaviy tarbiya shakllari bilan cheklangan.

Baholash mezonlari:

axloqiy holatlarga munosabat bildirishi;

tengdoshlar bilan muloqotda odob me'yorlariga rioya qilishi;

sabr-toqat va halollikni faoliyatda namoyon qilishi;

muhokamalarda ishtirok etishi va qaror qabul qilishga harakat qilishi.

Tahlil davomida bolalarda axloqiy sifatlarning shakllanishi faqat og'zaki tushuntirish emas, balki faol ishtirok va texnologik vositalar orqali sezilarli darajada rivojlanishi aniqlangan.

NATIJALAR VA TAHLIL

Tadqiqot davomida zamonaviy pedagogik texnologiyalar yordamida 5–6 yoshli maktabgacha yoshdagi bolalarda axloqiy fazilatlarning shakllanish darajasi empirik jihatdan baholandi. Tadqiqot Toshkent viloyatidagi uchta maktabgacha ta'lim tashkilotida olib borildi. Umumiy 60 nafar bola ikki guruhga ajratildi: tajriba guruhi va nazorat guruhi.

Tajriba guruhi:

Tarbiyaviy mashg'ulotlar quyidagi texnologiyalar asosida tashkil etildi:

Axloqiy tanlovli vaziyatlar (M. Xusanov modeli),

Vizual hikoya asosidagi reflektiv suhbatlar,

QR-kodli interaktiv topshiriqlar (tabletkalar orqali),

Rolli o'yinlar va "empatiya burchagi" texnologiyasi,

Digital storytelling (raqamli hikoyalash) yordamida axloqiy mavzularni sahnalashtirish.

Nazorat guruhi:

An'anaviy usullar asosida, ya'ni:

Og'zaki nasihat,

O'qituvchi monologi,

Hikoya aytish va savol-javob asosida o'tkazildi.

Diagnostic baholash tizimi:

Tadqiqot davomida quyidagi beshta mezon asosida har ikki guruhda bola axloqiy sifatlarining rivojlanish darajasi baholandi:

Axloqiy holatni tushunish (masalan: "noto'g'ri ish qilgan bola haqida nima deysan?")

Axloqiy tanlov qila olish (ikki holat orasida qaror qabul qila oladimi?)

O'z xatti-harakatini anglash (refleksiya)

Empatiya (boshqalarning his-tuyg'usini his qila olish)

Jamoviy xulq va madaniyat (do'stona muloqot, yordam taklifi)

Har bir mezon 3 ballik tizim asosida baholandi (past, o'rtacha, yuqori daraja).

Yakuniy bosqichda kuzatilgan natijalar:

Mezonga ko'ra baholash	Tajriba guruhi (o'rtacha ball)	Nazorat guruhi (o'rtacha ball)
Axloqiy holatni tushunish	2.8	2.1
Mustaqil axloqiy tanlov	2.7	1.9
Refleksiya qilish qobiliyati	2.6	1.8
Empatiya (hissiy javob va g'amxo'rlik)	2.9	2.0
Jamoviy madaniyat va axloqiy xatti-harakat	2.8	2.2

Umumiy o'sish: Tajriba guruhida har bir mezonda 0.6–1.0 ballgacha ijobiy o'sish kuzatildi. Ayniqsa, empatiya, refleksiya va mustaqil tanlov qila olish kabi murakkab axloqiy ko'nikmalarda keskin o'zgarish qayd etildi.

Tahliliy xulosalar:

Axloqiy tanlovli situatsiyalar bolalarda mustaqil fikrlashni, oqibatni anglashni va javobgarlikni rivojlantirdi. Bu, axloqiy ongning shakllanishi uchun muhim asosdir (Freire, 1998).

Vizual hikoya + refleksiya metodi orqali bola voqeani nafaqat tushundi, balki unga ichki hissiy munosabat bildirdi. Bu esa axloqiy mulohazaning chuqurlashuviga olib keldi (Noddings, 1984).

QR-kodli topshiriqlar va raqamli texnologiyalar bolalarda diqqat va faol ishtirokni kuchaytirdi, bu esa tarbiya samaradorligiga bevosita ta'sir qildi.

Empatiya burchagi texnologiyasi orqali bolalar bir-birining holatini tushunishga, ichki hissiyotga e'tibor berishga o'rgandilar. Bu esa axloqiy tarbiyaning hissiy komponentini kuchaytirdi (Habermas, 1984).

Ilmiy asoslash:

Ushbu natijalar shuni ko'rsatadiki, zamonaviy pedagogik texnologiyalar yordamida:

axloqiy tarbiya jarayoni shunchaki bilim berish emas, balki shaxsiy kechinma, tanlov va mulohazaga asoslangan kompleks jarayon bo'lib boradi;

bolalar axloqiy me'yorlarni mustaqil tushunishga va o'z xulqini nazorat qilishga o'rganadi;

texnologik vositalar – vosita emas, axloqiy shakllanishga olib boruvchi faol platforma bo'lishi mumkin.

AXLOQIY FAZILATLAR SHAKLLANISHI: INTERAKTIV MEZONLAR ASOSIDA TAHLIL

Quyidagi jadvalda zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan tajriba guruhi va an'anaviy usullar asosidagi nazorat guruhi natijalari o'rtasidagi farqlar mezonlar bo'yicha o'rtacha ballar orqali ko'rsatilgan. Jadval tahlili shuni ko'rsatadiki, empatiya, refleksiya, axloqiy tanlov va jamoaviy madaniyatda tajriba guruhi bolalari ancha yuqori natijalarga erishgan.

Mezonlar	Tajriba guruhi (o'rtacha ball)	Nazorat guruhi (o'rtacha ball)
Axloqiy holatni tushunish	2.8	2.1
Mustaqil axloqiy tanlov	2.7	1.9
Refleksiya qilish qobiliyati	2.6	1.8
Empatiya (hissiy javob va g'amxo'rlik)	2.9	2.0
Jamoaviy madaniyat va axloqiy xatti-harakat	2.8	2.2

XULOSALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, zamonaviy pedagogik texnologiyalar 5–6 yoshli bolalarda axloqiy fazilatlarni shakllantirishda an'anaviy usullarga qaraganda

yuqori samaradorlikka ega. Ayni paytda, axloqiy tarbiya faqat ma'lumot berish emas, balki bolani axloqiy vaziyatga jalb qilish, mustaqil tanlov qilishga undash, his-tuyg'u asosida qaror qabul qilishga o'rgatish vositasiga aylanmoqda.

Pedagogik jarayonga integratsiyalangan vizual hikoyalar, interaktiv topshiriqlar, raqamli taqdimotlar, dramatik o'yinlar va reflektiv muloqot bolada nafaqat axloqiy bilimni, balki hissiy-intellektual ongini ham shakllantiradi. Axloqiy fazilatlar — halollik, empatiya, birdamlik, sabr-toqat — bolalarda faol ishtirok va muloqot orqali o'zlashtirilmoqda. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar bolaning passiv qabul qiluvchi emas, balki faol fikrlovchi, his qiluvchi va tanlov qiluvchi subyekt sifatida shakllanishiga xizmat qiladi. Aynan shuning uchun bu texnologiyalar axloqiy tarbiyada metod emas, balki tarbiya berish muhitining o'zagiga aylanmoqda.

Ilmiy tadqiqot xulosasi yuzasidan takliflar:

6. Maktabgacha ta'lim muassasalarining o'quv-tarbiya dasturlariga zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosidagi axloqiy tarbiya modullarini integratsiyalash zarur.
7. Tarbiyachilar malakasini oshirish kurslarida axloqiy tanlovli situatsiyalar, raqamli hikoyalash, refleksiya texnikalari bo'yicha amaliy mashg'ulotlar tashkil etilishi lozim.
8. Interaktiv muhit (sensorli ekranlar, QR-kodli topshiriqlar, digital video hikoyalar) orqali bolalarda his-tuyg'u va axloqiy mulohazalarni uyg'otishga xizmat qiluvchi texnologik vositalar ishlab chiqilishi maqsadga muvofiq.
9. Har bir MTTda "Axloqiy tafakkur markazi" yoki "Empatiya burchagi" kabi pedagogik maydonlar tashkil etilib, bolalar bu yerda o'z fikrini bildirish, voqealarga munosabatini ifodalash va boshqalarni tushunishni o'rganishlari mumkin.
10. Axloqiy tarbiya jarayonida oila – pedagog – jamiyat hamkorligi mustahkamlanib, bolada shakllangan axloqiy fazilatlarning ijtimoiy hayotda davomiyligini ta'minlash bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqilishi lozim.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

11. Freire P. Pedagogy of the Oppressed. – New York: Continuum, 1998. – 183 p.
12. Habermas J. The Theory of Communicative Action. Vol.1: Reason and the Rationalization of Society. – Boston: Beacon Press, 1984. – 465 p.
13. Faure E. et al. Learning to Be: The World of Education Today and Tomorrow. – Paris: UNESCO, 1996. – 312 p.
14. Kolb D.A. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. – New Jersey: Prentice Hall, 1984. – 256 p.
15. Mamajonova T. Maktabgacha ta'limda axloqiy tarbiyada dramatik integratsiya texnologiyasi. – Toshkent: "Ziyo-Zukko", 2021. – 210 b.
16. Qodirova D. Axloqiy fazilatlarni shakllantirishda vizual hikoya va interaktiv metodlar. – Toshkent: Ilm Ziyo, 2022. – 198 b.

17. Xusanov M. Maktabgacha yoshdagi bolalarda axloqiy tafakkurni rivojlantirishda tanlovli situatsiyalarning o'ri. – Qarshi: Nasaf, 2020. – 175 b.
18. Ganieva M.M. Maktabgacha ta'limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2023. – 248 b.
19. Turgunova L. Bolalarda empatiya va axloqiy his-tuyg'ularni shakllantirish texnologiyalari. // Ilm va taraqqiyot ilmiy jurnali. – 2022. – №4. – B. 112–118.

Rahmatova D. Raqamli ta'lim vositalarining axloqiy tarbiyadagi pedagogik imkoniyatlari. // Ta'limda innovatsiyalar ilmiy-

TA'LIM TIZIMIGA INNOVATSIYA, ILGOR PEDAGOGIK VA AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARINI JORIY ETISH

**Surxondaryo viloyati Denov tumani.
Anorov Mashrab Raxmatullayevich**

Annotatsiya. Ushbu maqola maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagoglarini AKT savodxonligini oshirish hamda innovatsion pedagogik va axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish haqida. Maktabgacha ta'lim tizimiga innovatsion pedagogik va axborot kommunikatsiya texnologiyalarini tadbqiq etishning muhimligi haqida ta'kidlangan.

Аннотация:

В данной статье рассматриваются вопросы повышения ИКТ-грамотности педагогов дошкольных образовательных учреждений, а также эффективного использования инновационных педагогических подходов и современных информационно-коммуникационных технологий. Особое внимание уделено значению внедрения инновационных педагогических методов и ИКТ в систему дошкольного образования.

Annotation:

This article discusses the improvement of ICT literacy among preschool education institution teachers, as well as the effective use of innovative pedagogical approaches and modern information and communication technologies. Special attention is given to the importance of integrating innovative teaching methods and ICT into the preschool education system.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, axborot-texnologiya, axborot-kommunikatsiya, avtomatlashtirilgan ta'lim, internet, taraqqiyot, metodika, innovatsiya.

Ключевые слова: дошкольное образование, информационные технологии, информационно-коммуникационные технологии, автоматизированное обучение, интернет, развитие, методика, инновации.

Keywords: preschool education, information technology, information and communication technology, automated learning, internet, development, methodology, innovation.

KIRISH: Hozirgi davrda ta'limni axborot texnologiyalarisiz tasavvur qilib bo'lmaydi, mana shu sababli barchamiz «yangi pedagogik texnologiyalar» atamasini ishlata boshladik. Bir misol, shaxsiy kompyuter ta'limning imkoniyatlarini butunlay o'zgartirib yubordi. Internet leptomlar ta'lim tizimiga yangi pedagogik texnologiyalarni tatbiq etish bo'yicha yanada kattaroq imkoniyatlar yaratib berdi. O'zbekistonning mustaqilligi sharoitlarida ta'lim tizimini isloh qilish birinchi navbatda ta'lim va tarbiya tizimiga ilg'or axborot texnologiyalarning tatbiq etish bilan bog'liq.

Innovatsion texnologiya - bu inson faoliyatining turli sohalarida taraqqiyotni ta'minlash va samaradorlikni oshirish uchun yangi narsalarni yaratish yoki mavjudini takomillashtirish texnikasi va jarayoni hisoblanadi.

Ta'limda innovatsion texnologiyalar o'qitishda muayyan yondashuvlarni qo'llash asosida qo'llaniladi, ya'ni yangi texnologiyalarni rivojlantirish uchun asos bo'lgan talablar va maqsadlarni o'z ichiga olgan tamoyillar kiradi. Pedagogik sohadagi barcha innovatsiyalar jamiyat ijtimoiy- iqtisodiy rivojlanishining hozirgi bosqichiga aniq mos kelishiga asoslanadi. Hozirgi vaqtda ular bolalarning mustaqilligini rivojlantirishga, o'z- o'zini o'rganish va o'zo'zini rivojlantirish qobiliyatlarini shakllantirishga, bilimlarini ongli ravishda o'zlashtirishga qaratilishi kerak.

Ma'lumki, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari mikroelektronika, hisoblash texnikasi (apparatli vositalar va dasturiy ta'minotlar), elektroaloqa va antoelektronika-mikroprosessorlar, yarimo'tkazgichlar va optik-tolali kabellar sohalaridagi kashfiyotlar bilan bog'liq.

AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN TA'LIM JARAYONINI TASHKILLASHTIRISHDA FOYDALANISH

Ta'lim jarayonida o'quvchi asosiy figuraga aylanadi. Pedagogik texnologiya va pedagog mahoratiga oid bilim, tajriba va interaktiv metodlar o'quvchilarni bilimli, yetuk malakaga ega bo'lishlarini taminlaydi. Respublikamizning taniqli olimlari mintaqamizning ijtimoiy-pedagogik sharoitiga moslashgan, ilmiy asoslangan pedagogik texnologiyalarni yaratish va ularni ta'limtarbiya amaliyotida qo'llashga intilmoqda. Shu o'rinda savol tug'iladi. Pedagogik texnologiya atamasining mohiyati nimada? "Texnologiya" yunoncha so'z bo'lib, "techne" - mahorat, san'at, "Logos" - fan, ta'lim demakdir. Nega bugungi kunga kelib, pedagogik texnologiyaga qiziqish shunchalik darajada kuchaydi, degan mulohaza tug'ilishi tabiiy. Jamiyatimizga qanchadan-qancha bilimli va malakali kadrlarni yetishtirib kelgan pedagogikaning o'ziga xos uslublari mavjud. Pedagogik jamoatchilikning aksariyati mana shu yo'ldan bormoqda, ammo mustaqillik va kelajak sari intilayotgan jamiyatga bu yo'l uzoq xizmat qila olmaydi. Chunki buning zamirida ma'lum sabablar mavjud, ya'ni;

- rivojlangan mamlakatlar qatoridan o‘rin olish uchun, aholi ta’limini jadallashtirish va samaradorligini oshirish maqsadida zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish zarurligi;

- fan-texnika taraqqiyotining o‘ta rivojlanganligi natijasida axborotlar tizimining tobora ko‘payib borayotganligi;

- zamonaviy texnikalarni ta’limga tatbiq etish, ta’lim jarayonini kompyuterlashtirish, o‘quv-tarbiya jarayonida axborot texnologiyasi va texnik vositalardan foydalanish kerakligi;

- o‘qituvchi ta’lim jarayonini yuqori darajada samarali tashkil etish uchun maqsad va vazifalarni aniq belgilashi, ta’lim natijasini oldindan qayd etishi, o‘quv predmetlarini to‘liq o‘zlashtirishga erishish uchun zaruriy ta’lim vositalari, shart-sharoitlarni tayyorlashga erishganligi;

- o‘quv jarayoni uchun zarur moddiy-texnika bazasining yaratilganligi;

- o‘sib kelayotgan yosh avlodni hayotga mukammal tayyorlash talabi ularga eng ilg‘or bilim berish usuli hisoblangan obyektiv borliqqa majmuy yondashuv tamoyilidan foydalanishni talab qilishidadir.

Demak, zamonaviy pedagogik texnologiya yuqorida keltirilgan shartlarning barcha talablariga javob beradigan ta’limiy tadbir hisoblanadi. Bugungi kunda “Ta’lim to‘g‘risidagi qonun” talablaridan biri ta’lim jarayonida yangi pedagogik va axborot texnologiyalarini qo‘llash, tayyorgarlikning modul tizimidan foydalangan holda ta’lim oluvchilarni o‘qitishni jadallashtirish sanaladi. Respublikamizda ta’lim jarayonida pedagogik va axborot texnologiyalarini qo‘llashga doir keng ko‘lamda ish olib borilmoqda. Ushbu muammoning ilmiy nazariy asoslari, har bir pedagogik texnologiyaning o‘ziga xos jihatlari ishlab chiqilib, yetarli darajada tajribalar to‘plandi. Ta’lim jarayoniga pedagogik va axborot texnologiyalarni joriy etishda xorijiy mamlakatlarning tegishli tashkilotlari yaqindan yordam ko‘rsatmoqda. «Pedagogik texnologiya» so‘z birikmasi asosida «texnologiya», «texnologik jarayon» tushunchalari yotadi. Ushbu tushunchalar orqali sanoatda tayyor mahsulotni olish uchun bajariladigan ishlarning ketma-ketligi haqidagi texnik hujjat, ta’limda esa fan bo‘yicha uslubiy tadbirlar majmuasi tushuniladi. Pedagogik texnologiyani tushunishning asosiy yo‘li aniq belgilangan maqsadlarga qaratish, ta’lim oluvchi bilan muntazam o‘zaro aloqani o‘rnatish, pedagogik texnologiyaning falsafiy asosi hisoblangan ta’lim oluvchining xatti-harakati orqali o‘qitishdir. O‘zaro aloqa pedagogik texnologiya asosini tashkil qilib, o‘quv jarayonini to‘liq qamrab olishi kerak. Pedagogik texnologiya atamasiga har bir didakt olim o‘z nuqtai nazaridan kelib chiqqan holda ta’rif bergan. Hali bu tushunchaga to‘liq va yagona ta’rif qabul qilinmagan. Ushbu ta’riflar ichida eng maqsadga muvofiq‘i YUNESKO tomonidan berilgan ta’rif sanaladi.

Bunday ulkan vazifani muvaffaqiyatli amalga oshirishda o‘qituvchi va talabalarga davlat tilida kerakli o‘quv adabiyotlarini yetkazish alohida ahamiyatga ega. Uslubiy ko‘rsatma umumta’lim maktablarida faoliyat ko‘rsatayotgan o‘qituvchilar uchun mo‘ljallangan bo‘lib, unda ta’lim tizimida, xususan o‘quv jarayonlarini tashkil etish va amalga oshirish, o‘quv-uslubiy ta’minotni rivojlantirish,

ayniqsa o'quv mashg'ulotlarini o'tish va o'zlashtirish samaradorligini oshirish borasida yangicha mazmun va mohiyat shakllanishi bilimlarini o'z ichiga olgan. Ta'lim sohasidagi barcha islohatlarning asosiy maqsadi ma'naviy jihatdan mukammal rivojlangan insonlarni tarbiyalash, ta'lim tizimini takomillashtirish, dars jarayonlarini yangi pedagogik va axborot texnologiyalari asosida har tomonlama zamon talabiga mos ravishda amalga oshirishdan iboratdir. Shuning uchun ham bugungi kunda ta'lim - tarbiya tizimida kompyuter va axborot texnologiyalarining zamonaviy texnologiyalaridan samarali foydalanishga alohida e'tibor berilmoqda. Bu esa ta'lim jarayonida o'quvchilarga turli fanlardan bilim beruvchi pedagog kadrlarni axborot texnologiyalarining zamonaviy vositalaridan foydalanishlari uchun, eng avvalo bu sohadagi bilim va malaka darajalarini oshirish, ta'lim tizimini texnik jihatdan ta'minlash, internetdan foydalanish imkoniyatlarini to'la yaratib berish orqaligina samarali natijaga erishish mumkin.

Ta'lim tizimi sifati va samaradorligini oshirishning asosiy usullaridan biri o'quv jarayonida zamonaviy axborot kommunikasion texnologiyalarni, shu jumladan multimediyali o'quv kurslarini qo'llash, o'qituvchi va o'quvchining interfaol o'zaro aloqalarini ta'minlash, multimediali o'quv kurslari va darsliklarini ishlab chiqishda yuqori malakali kadrlarni jalb etishdan iborat bo'ladi. Multimedia axborotlarni har xil ko'rinishlarda tasvirlash va dinamik obrazlarini yaratish, uni ko'rish va eshitish organlari orqali qabul qilish va tasavvur etish imkoniyatlarini yaratadi.

Ta'lim tizimi uchun multimediali o'quv kurslarini yaratishda shu sohaning asosiy didaktik masalalaridan biri – o'qitishni modellashtirish va tasavvurlash obyektlariga ta'sir qilishning umumiy metodlari muhim o'rinlardan birini egallaydi. Multimedia o'quv kurslarini yaratishda va ulardan foydalanish lokal kompyuter va Internet tarmog'I keng imkoniyatlarni ochib beradi. Multimediali o'quv kurslarini butun dunyo kompyuter tarmog'iga joylashtirilishi, ulardan o'quv jarayoni foydalanishda to'g'ridanto'g'ri murojoat qilish, o'quvchilarga axborotlarni topish, izlash va o'rganish faoliyatini shakllantirish va kengaytirish imkoniyatlarini yaratadi. Xulosa qilib aytganda, multimedia o'quv kurslarini yaratishda eng avvalo turli dasturiy vositalar bilan yaratiladigan interfaol komponentalarga asosiy e'tiborni qaratish lozim.

Barkamol avlodni shakllantirishda masofaviy o'qitish texnologiyalari asosida masofaviy ta'limni tashkil etish, ushbu vazifalarni amaliyotga tatbiq etilishining ijobiy natijasi sifatida e'tirof etish o'rinlidir. Internet texnologiyalar asosidagi masofaviy ta'lim, bu ta'limning zamonaviy universal shakli bo'lib, u o'quvchilarning individual so'rovlariga, shaxsiy ehtiyojlariga va ularning qiziqishlariga mo'ljallangan. O'quv jarayonida axborot texnologiyalari asosida masofadan o'qitish tizimini tashkil etishni an'anaviy o'qitish tizimi bilan uyg'unlashgan holda samarali amalga oshirilishi quyidagi bir nechta omillarga bog'liq bo'ladi:

- ta'lim muassasalarida zamonaviy axborot va kompyuter texnologiyalari bazasining mavjudligi va yetarliligi;
- Internet tarmog'ida ishlashning uzluksizligi;

- masofadan bilim olayotgan o'quvchilarning bilim olish ishtiyoqi, qiziqishi va o'zlashtirish darajasining yuqoriligi;

- masofadan o'qitish tizimiga bilimli, malakali va tajribali mutaxassis va o'qituvchilarning jalb etilishi;

- masofadan o'qitish tizimining kerakli va sifatli o'quv materiallari, elektron darsliklar va o'quv kurslari bilan ta'minlanganligi va ularning yetarliligi;

O'quvchilarga ta'lim-tarbiya berish jarayonida masofadan o'qitish vositalariga an'anaviy o'qitish vositalardan tashqari quyidagilar ham kiradi:

- elektron o'quv nashrlar;
- kompyuter o'qitish tizimlari;
- audio-vidio o'quv materiallari;
- kutubxona ma'lumotlar ba'zasi bilan aloqa;
- virtual materiallar va laboratoriyalar;

Ta'lim tizimida axborot texnologiyalari asosida masofadan o'qitishning samaradorligini oshirish ko'p jihatdan yaratilayotgan va qo'llanilayotgan pedagogik dasturiy vositalar – o'quv dastur, elektron o'quv qo'llanma, avtomatlashtirilgan o'qitish kurslari va hokozalarning maqsadi, tarkibiy qismi, mazmuni va o'qitish sifatiga bog'liq bo'ladi. O'quvchilar mustaqil bilim olishida, o'tilgan mavzularni takrorlashda, hamda olgan bilimlari asosida nazoratlar topshirishda o'rgatuvchi, axborot – ma'lumotli, nazorat qilish dasturlari axborot texnologiyalari asosida masofadan o'qitish samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Ta'lim-tarbiya tizimida ana shu funksiyalarning hammasi o'zida mujassamlashtirgan elektron o'quv darsliklarini yaratish va undan foydalanish masofadan o'qitish tizimining eng dolzarb masalalaridan biri bo'lib hisoblanadi. Axborotli texnologiya pedagogik texnologiyaning tarkibiy qismi bo'lib, u ta'lim jarayonida texnik vositalarning mukammallashgan zamonaviy turi sifatida qo'llana boshlandi. Axborot texnologiyalari insoniyat taraqqiyotining turli bosqichlarida ham mavjud bo'lgan. Hozirgi zamon axborotlashgan jamiyatining o'ziga xos xususiyati shundaki, «sivilizatsiya tarixida birinchi marta bilimlarga erishish va ishlab chiqarishga sarflanadigan kuch energiya, xomashyo, materiallar va moddiy iste'mol buyumlariga sarflanadigan xarajatlardan ortiq bo'ldi, ya'ni axborot texnologiyalari barcha mavjud texnologiyalar, xususan, yangi texnologiyalar orasida yetakchi o'rin egallamoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Норенков И.П., Зимин А.М. Информационные технологии в образовании: Учебное пособие.—М.: Изд. МГТУ им. Н. Баумана, 2002.

2. O'zbekiston Respublikasi ta'lim sohasini axborotlashtirish konsepsiyasi. Loyiha. O'zbekiston "O'qituvchi" 2004 yil 9 aprel.

3. Avliyoqulov N.X. Zamonaviy o'qitish texnologiyalari – Toshkent, 2001.

4. <http://www.ziyounet.uz> – axborot-ta'lim resurslari portali.

5. Lex.uz

TA'LIM JARAYONIDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH XUSUSIYATLARI

Kenjayeva Muxayyo Abdumurodovna

Yangi asr universiteti Maktab va maktabgacha ta'lim kafedrası dotsenti,
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
kenjayevamuhayyo77@gmail.com. +93 711 77 16

Abdujabborova Dilafruz Abdujabborovna

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti
mustaqil tadqiqotchisi
abdujabbarovadilafruz96@gamil.com. + 998 97 743 96 06

Annotatsiya. Ushbu maqolada tayanch va lingvistik kompetensiyalarni rivojlantirishda ta'lim texnologiyalarning o'rni, qo'llanilish ahamiyati, tanishuv texnologiyasi natijasida o'quvchilarning qobiliyatlarini ro'yobga chiqarish, muloqot yuritishdagi to'siqlarni bartaraf etishga yordam berishi, hamda matnni tahlil qila olish va muomala qilish ko'nikmalarini takomillashtirish to'g'risida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: tayanch va lingvistik kompetensiya, tanishuv texnologiyasi, matn tahlili, muomala qilish ko'nikmalari, o'quvchi qobiliyati, do'stona munosabat va erkin fikrlash.

ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Аннотация. В этой статье обсуждается роль образовательных технологий в развитии базовых и лингвистических компетенций, важность их применения, использование технологии знакомств, чтобы помочь учащимся реализовать свои способности, преодолеть барьеры в общении, а также улучшить анализ текста и навыки общения.

Ключевые слова: базовая и лингвистическая компетенция, технология знакомств, анализ текста, навыки общения, умение читать, дружелюбие и свободное мышление.

FEATURES OF USING PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Annotation. This article discusses the role of educational technologies in the development of basic and linguistic competencies in the native language, the importance of their application, the use of acquaintance technology to help students realize their abilities, overcome barriers to communication, and improve text analysis and communication skills.

Key words and concepts: *Basic and linguistic competence, dating technology, text analysis, communication skills, reader ability, friendliness and free thinking.*

Jahonning bir qancha ilg'or mamlakatlarida hamda O'zbekiston Respublikasi ilmiy markazlari va oliy ta'lim muassasalarida tayanch va lingvistik kompetensiyaning inson muloqot amaliyoti va faoliyatidagi ahamiyati, tilni o'rganishda testlardan foydalanishga kommunikativ yondashuvlar va uni innovatsion pedagogik texnologiyalar yordamida shakllantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Respublikamiz ta'lim muassasalarida o'quvchi-yoshlarning erkin, mustaqil fikrlashi, atrofdagi voqelikka ongli munosabatda bo'lishi, dahldorlik va ijtimoiy faollikni yanada rivojlantirish borasida ta'limning sifat samaradorligini oshirishga ahamiyat berilmoqda. Bu esa shaxsning intellektual qirralarini shakllantirishda, uning ijtimoiy, siyosiy, madaniy, ma'rifiy hayotida faol va muvaffaqiyatli ishtirokini ta'minlashga zamin yaratadi.

X.Q.Qurbonova "Ona tili ta'limi mazmunini yangilashning lingvometodik asoslari" mavzusidagi ilmiy ishida ona tilida ta'lim mazmunini yangilashda bir necha metodlardan foydalanishning ahamiyatini yoritishga harakat qilgan[4;79-b]. Ona tili darslarida o'quvchilarning ijodiy faoliyati qancha taraqqiy ettirilsa, ular o'z oldiga qo'yilgan aqliy vazifalarni shuncha qiynalmasdan bajaradilar. O'quvchi topshiriqlarni ishlash sirlarini o'rganib borgan sari, unda ijodiy fikr yuritish qobiliyati shakllanadi. Shuning uchun ona tili darslarida 6-sinflarda tayanch va lingvistik kompetensiyalarni rivojlantirish o'quvchilarning chuqur bilim olishlariga imkoniyat yaratibgina qolmay, nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llashga imkon beradi. Shunday ekan, ona tili darsliklariga kiritilgan har bir mavzu va topshiriqlar, avvalo shu maqsadga qaratilgan bo'lishi lozim.

O'quvchilar egallagan bilim, ko'nikma va malakalarini bevosita kundalik hayotida qo'llashga o'rgatadigan kompetensiyaviy yondoshuvga asoslangan davlat ta'lim standarti ta'lim jarayoniga qo'llanilmoqda. Kompetensiyaviy ta'lim o'quvchilarning ma'lum bilimlar yig'indisini egallashnigina emas, balki shaxsni rivojlantirish, anglash va yaratish qobiliyatlarini o'stirishni mo'ljallaydi. Til ta'limini o'zlashtirish jarayonida o'quvchilarda shu fanning o'ziga xosligi mazmunidan kelib chiqqan holda tayanch va har bir fanga doir kompetensiyalarni egallashi belgilangan. Bu tayanch kompetensiyalar quyidagilardan iborat:

Kommunikativ kompetensiya - o'quvchining ijtimoiy vaziyatlarda ona tilida hamda birorta xorijiy tilda muloqotga kirisha olishi, muomala madaniyatiga amal qilishi, moslashuvchan va hamkorlikda jamoada samarali ishlay olish layoqatiga ega bo'lishini nazarda tutadi.

Axborotlar bilan ishlash kompetensiyasi - darslik, o'quv qo'llanma va mediamanbalar (radio, televizor, internet va boshqalar)dan zarur ma'lumotlarni izlab

topa olish, saralash, qayta ishlash, saqlash, ulardan samarali foydalana olish, media madaniyatga ega bo'lish;

O'zini o'zi rivojlantirish kompetensiyasi - doimiy ravishda o'zini o'zi mustaqil va ijodiy rivojlantirish, hayot davomida mustaqil o'qib-o'rganish, hayotiy tajribasini mustaqil ravishda muntazam oshirib borish, mustaqil qaror qabul qila olish;

Ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiya - sinfda, maktabda, oilada, mahallada va jamiyatda o'tkaziladigan tadbirlarda faol ishtirok etish, o'zining burchini bilish, unga rioya qilish;

Milliy va umummadaniy kompetensiya - vatanga sadoqatli, insonlarga mehr-oqibatli hamda umuminsoniy va milliy qadriyatlarga e'tiqodli bo'lish, badiiy va san'at asarlarini tushunish, sog'lom turmush tarziga amal qilish;

Matematik savodxonlik, fan va texnika yangiliklaridan xabardor bo'lish hamda foydalanish kompetensiyasi - aniq hisob-kitoblarga asoslangan holda shaxsiy, oilaviy, kasbiy va iqtisodiy rejalarni tuza olish, kundalik faoliyatda jadvalli ma'lumotlarni o'qiy olishdan iborat.

Ona tili faniga tegishli bo'lgan nutqiy va lingvistik kompetensiyalar quyidagilar bo'lib:

- o'quvchilarni fikrlashga, o'zgalar fikrini anglashga, o'z fikrini og'zaki va yozma shaklda savodli bayon qila olishga qaratilgan nutqiy kompetensiyani rivojlantirish;

- o'quvchilarda grammatikaga oid o'zlashtiriladigan bilimlarni (fonetika, leksikologiya, so'zning tarkibi, so'z yasalishi, morfologiya, sintaksis, yozuv va imlo, tinish belgilari, nutq uslublari, stilistikaga oid tushunchalarni) rivojlantirish;

- ona tilining keng imkoniyatlaridan unumli foydalangan holda fikrini to'g'ri va ravon bayon eta olishni rivojlantirishga qaratilgan lingvistik kompetensiyalarni rivojlantirishdan iborat.

Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta'limning asosiy maqsadi - kirishuvchan, yuzaga kelgan muammoning uch-to'rt xil yechimini topa oladigan ijodkor o'quvchini tarbiyalashdir.

Bugungi kunda pedagogik texnologiyalar tadbqiqiy asosini shaxsiy faoliyatli yondashuv, tanqidiy-ijodiy fikrlash, muammolarni xal etish, qaror qabul qilish va jamoada hamkorlikni qaror toptirishga oid pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqarish ehtiyojini yuzaga keltirmoqda.

O'quv jarayonida ta'lim texnologiyalarining qo'llanilishi o'quvchilarni mustaqil, erkin fikrlashga, izlanishga, har bir masalaga ijodiy yondashish, mas'uliyatni his etish, tahlil qilish, qo'shimcha vositalardan unumli foydalanishga, eng asosiysi o'qishga, fanga, o'zi tanlagan kasbiga nisbatan qiziqishini kuchaytiradi, ta'limda samarali natijalarga erishiladi. Ta'lim texnologiyalari qo'llanilgan

mashg'ulotlar o'quvchilar egallayotgan axborotlarni izlab topishga, mustaqil o'rganib tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishlariga qaratiladi.

Ta'lim jarayonida o'quvchilarda tayanch va fanga oid kompetensiyalarni shakllantirishda "Tanishuv" texnologiyasini[5;47-b] namuna sifatida keltiramiz:

Texnologiyaning maqsadi: o'quv jamoasi ishtirokchilarini tanishtirish, samimiy do'stona munosabat va ijodiy muhitni yuzaga keltirish; o'quvchilarning ijodiy imkoniyati va shaxsiy sifatlarini ochish; sinf xonada ishlash uchun qulay sharoitni vujudga keltirish.

Mashg'ulot boshida o'qituvchi o'quvchilarni kichik guruhlariga ajratadi. Har bir kichik guruhga yilning bir faslida tug'ilgan o'quvchilarni kiritadi va quyidagi topshiriqni beradi:

- ❖ o'zingiz tug'ilgan faslingizga xarakteristika bering (badiiy–musiqiy, sahnali, hazil – mutoyibali va hokazo ko'rinishda);
- ❖ yilning shu faslida tug'ilganlarning umumiy xarakteri hamda guruh qatnashchilarning o'xshashliklari va o'ziga xos tomonlari bilan tanishtiring;
- ❖ ushbu faslga tarif bering;
- ❖ boshqa fasldagi guruh qatnashchilariga bag'ishlangan fikr yoki bag'ishlov yarating va ijodiy tilaklar bildiring.

O'qituvchi o'quvchilarni taqdimot qoidalariga bilan tanishtiradi. O'quvchilar berilgan topshiriqni o'z vaqtida bajarishi uchun tayyorlanishga vaqt ajratiladi va ular uchun sharoit yaratiladi. Guruhlar tayyorgarlikni boshlaydilar. Ushbu chiqish adabiy–musiqiy kompozitsiya shaklida ham tayyorlanishi mumkin. "Tanishuv" texnologiyasining birinchi bosqichi orqali o'quvchilarda o'zaro tanishish va do'stona munosabatda bo'lish ko'nikmasi hosil bo'ladi.

Ikkinchi bosqichda guruhlar tayyorlagan ijodiy chiqishlarini namoyish etadilar. Bunda o'quvchilar 6-sinf ona tili darsligida berilgan mashqlardagi matnlar bo'yicha fikr mulohaza bildiradilar. Ular matnlarga sarlavha qo'yib, har biriga izoh beradilar. Dastlab matn turlari: "Hikoya matni", "Tasviriy matn" va "Muhokama matni"[6;24-b] bo'yicha yozilgan matnlarni o'qib tahlil qiladilar.

Birinchi guruh: Hikoya matni haqida

Ikkinchi guruh: Tasviriy matn haqida

Uchinchi guruh: Muhokama matni haqida

4- guruh. Hikoya matni. "Iftixor"[7;27-b]. "Nihoyat, Londondan Toshkentga uchadigan bo'ldik. Havo kemasiga chiqishimiz bilan osoyishta va yoqimli ovoz yangradi: «Assalomu alaykum, xonimlar va janoblar! Sizlarni «O'zbekiston havo yo'llari» milliy aviakompaniyasi nomidan muborakbod etamiz!» Rostini aytsam, ko'zimdanda yosh chiqib ketdi. Bu so'zlar mening tilimda, ona tilimda

jarangladi! Vatanimdan minglab chaqirim narida, tag'in yuzlab xorijiy yo'lovchilar o'tirgan kemada!.. Aqalli mana shu holatning o'zi uchun Istiqlolga ming bora ta'zim qilishga tayyorman!" (O'tkir Hoshimov)

Birinchi guruh ishtirokchilari "Iftixor" sarlavhasi bilan berilgan matn, nega aynan hikoya matnida bo'lgani va qanday hikoya berilganining ta'rifini aytadi.

5- guruh. Tasviriyl matn. "Orol va daryo"[8;31-b]. "Orol o'sha-o'sha. Uzoqdan turib qarasang, ko'z to'yamaydi. Ilon kabi buralib oquvchi daryo shu yerga kelganda, ikkiga ajralgan, uch chaqirimdan so'ng yana birlashadi. Qo'shkokil yanglig' irmoq orasidagi orol esa yashnab turibdi. Na'matak, yovvoyi jiyda, baqaterak joy talashgandek ayqash-uyqash bo'lib ketgan. Suvga egilib turgan jiyda barglari kumush kabi tovlanadi. Atrof sokinlik hukmida. Daryoning oqishi ham, oroldagi qalin daraxtzorning epkinda tebranishi ham ulug'vor" (Tohir Malik)

Ikkinchi guruh ishtirokchilari "Orol va daryo" sarlavhali, tasviriyl matnda nima berilgani va unda nimaning tasviri yoritilganini izohlaydi.

6- guruh. Muhokama matni. "Navro'z"[9;34]. Navro'z o'zbek xalqining shunday bir qadriyatiki, u millatning borligini, ulug'ligini namoyon etadi. Navro'z hech bir shubhasiz, xalqimiz bilan birga yashab, birga ulg'ayib, taraqqiy topgan bayramdir. Xalq tarixi va madaniyatining ajralmas qismi bo'lgan Navro'z qanchalik ko'hna ildizlarga ega bo'lsa, ayni paytda shunchalik har yili biz bilan yonma-yon yangilanib, qayta quvvatga kiradi. Ushbu bayramga munosabat xalqimizning o'tmishi, buguni va kelajagiga munosabatning ramzi sifatida ham namoyon bo'ladi (Sh. Turdimov. «Hikmatlar xazinasi» kitobidan)

Uchinchi guruh ishtirokchilari "Navro'z" sarlavhali matnda nimaning muhokamasi berilgani va matn nima haqida ekanligini izohlaydi.

Har bir chiqish tugagach, boshqa guruh qatnashchilari namoyish etilgan ijodiy ishni to'ldirishlari va mavzuga doir savollar berishlari mumkin. Savollar matn bo'yicha bo'lib, ular quyidagicha:

2. Hikoya matni deb nimaga aytiladi?

2. Tasviriyl matn deb nimaga aytiladi?

3. Muhokama matni deb nimaga aytiladi?

Oxirgi bosqichda o'qituvchi mashg'ulotga yakun yasar ekan, sinfxonaga quyidagi savollar bilan murojaat qilib, o'quvchilarni ochiq muloqotga chaqiradi:

- Guruh ishtirokchilari, bir-birlaringiz haqida nimalarni bilib oldilaringiz?
- O'quvchilarning muomala madaniyati qanday bo'lishi kerak?
- Qaysi savollar va muammolar hal qilindi?
- Dars davomida matnning qanday turlarini tushunib oldik?
- Har biringiz o'zingiz uchun qanday xulosa chiqardingiz?
- Demak biz, qandaymiz?

Berilgan savollarga o'quvchilar o'z fikr mulohazalarini bildiradi. Ushbu ochiq muloqot orqali har bir o'quvchida erkin muloqotda bo'lish va o'zini o'zi rivojlantirish kompetensiyasi rivojlantiriladi.

“Tanishuv” texnologiyasi natijasida o'quvchilarning quyidagi qobiliyatlarini ro'yobga chiqarish mumkin: o'quvchilar bir-biri bilan do'stona munosabatda bo'ladi; muloqot yuritishdagi to'siqlarni bartaraf etishga yordam beradi; matnni tahlil qila olish va muomala qilish ko'nikmalari takomillashtiriladi. Bunda o'quvchini ta'lim tizimiga moslashtirmay, balki o'quvchining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda rivojlanishi uchun imkon beriladi. O'quvchining o'z-o'zini rivojlantirish, mustaqil o'qish, o'zligini namoyon etish, faollashtirish xususiyatlari asosida anglash, mushohada qilish, o'z amaliy faoliyatida sinab ko'rish, yangi g'oya va fikrlarni bildirish, mavjud muammolar yechimining samarali yo'llarini qidirish uchun erkinlik berish, uning ijodiy, tanqidiy tafakkurini rivojlantirish uchun sharoit yaratiladi. Bunday vaziyatda har qanday o'quvchi o'ziga xos takrorlanmas tabiati, xarakter xususiyatini faollashtirishga, namoyish qilishga intiladi.

Shu sababli quyidagi amaliy taklifni bildirish maqsadga muvofiq bo'ladi.

3. Oltinchi sinfda “Tanishuv” texnologiyani dars jarayonida muntazam qo'llash o'quvchilarda o'ziga bo'lgan ishonch va mustaqil fikrlashni oshiradi. Natijada o'quvchilardagi qo'rquv, ikkilanish holatiga barham beriladi.

4. Har bir o'quvchining fikrini diqqat bilan tinglash hamda matnni tahlil qilishiga e'tiborni qaratish kerak.

Buning uchun o'qituvchi tayyor elektron resurslar yordamida dars o'tish bilan chegaralanmasdan balki, zamonaviy ta'lim texnologiyalar imkoniyatlaridan samarali foydalanib fan va uning tarkibiga kiruvchi bilimlar mazmunini o'quvchilarga yetkazish malakasiga ega shaxs sifatida faoliyat olib borishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

4. Qurbonova X. Ona tili ta'limi mazmunini yangilashning lingvometodik asoslari. Pedagogika fanlari bo'yicha dissertatsiyasi. - Buxoro. 2005. 155 b.

5. Ishmuhammedov R.J., M.T.Mirsolieva “O'quv jarayonida innovatsion ta'lim texnologiyalari”. – Toshkent: “Fan va texnologiya” nashriyoti, 2014.

6. Mahmudov N., Nurmonov A., Sobirov A., Nabieva D. Ona tili. 6-sinf uchun darslik. – Toshkent: “Tasvir” nashriyoti, 2017.

7. O'.Hoshimov “Daftar hoshiyasidagi bitiklar”.-Toshkent: “Sharq” nashriyoti, 2015.

8. T.Malik. “Davron” qissasi.”O'z lib” elektron kutubxona, 2011.

9.Sh.N.Turdimov. ”Navro'z - ardoqli ayyom”, ”Hikmatlar xazinasi” to'plami.- Toshkent: ”Adabiyot uchqunlari” nashriyoti, 2014.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA MATNLI MASALALARNI METODLAR ORQALI IFODALASH

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda masala va unga teskari masala tuzish hamda ularning javoblarini metodlar yordamida ifodalab, boshqa bir savolga javob berish qobiliyati va ko'nikmalarini shakllantirish usullari keng yoritilgan.

Kalit so'zlar: metod, integratsiya, teskari masala, usul, matematik tushuncha, tenglama, didaktika, izohlash.

Аннотация. В данной статье широко освещены методы составления задачи и обратной ей задачи в начальных классах и выражения своих ответов с помощью методов, а также формирования умения и навыков ответа на другой вопрос.

Ключевые слова: метод, интегрирование, обратная задача, метод, математическое понятие, уравнение, дидактика, объяснение.

Annotation. In this article, the methods of creating a problem and its reverse problem in elementary grades and expressing their answers using methods, and forming the ability and skills to answer another question are widely covered.

Key words: method, integration, inverse problem, method, mathematical concept, equation, didactics, explanation.

So'ngi yillarda ta'lim sohasida juda katta islohatlar olib borilmoqda shu o'rinda muxtaram yurtboshimizning Boshlang'ich ta'limni sifatini oshirishdagi 2019 yil PQ-4307-son qaroriga muvofiq "Boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qitish metodikasi xalqaro standartlar asosida takomillashtirildi. Bolalarda o'qish, yozish va matematik bilimlarni rivojlantirish uchun zamonaviy o'quv vositalari yaratildi.

Bundan tashqari "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" gi PF-5712-sonli farmoni ijrosini ta'minash uchun ta'lim tizimida jahon xalqaro tadqiqotlarida munosib ishtirok etish rivojlangan davlatlar ta'lim tizimini o'rganish va samarador usullarni, shaklini o'z faoliyatimizda qo'llash, xalqaro baholash dasturlariga o'quvchilarni, o'qituvchilarni hamda ota-onalarni tayyorlash va bu xalqaro tadqiqotlarda munosib ishtirok etish masalasi ko'rsatilgan. Shuni aytib o'tish joizki, Xalqaro baholash dasturlaridan biri PISA tadqiqotlarida "Matematik savodxonlik" yo'nalishi ustuvor etib belgilangan bo'lib, matematik savodxonlik: insonning matematikaning o'zi yashayotgan olamdagi o'rnini bilishi matematik jarayonlarni to'g'ri va to'liq asoslay olishni tekshiradi [4].

Boshlang'ich sinflarda matematika darsiga tayyorlash: misol va masalalar yechishda foydalaniladigan ko'rgazmalar yoziladi.

Darsning mazmuniga ko'ra: o'rganiladigan materialning puxtaligi va tushunilish darajasi, ish jarayonida o'quvchilarning yetarlicha vazifa bilan ta'minlanganligi; o'quvchilar faoliyatini ijodiylikka yo'naltirish o'quv materialini, shuningdek, ish metodini va usullarini tanlash o'quvchilarning yoshi, ulardagi bilim, malaka va ko'nikmalar darajasini hisobga olish; yangi matematik tushuncha yangi hisoblash qisimlari, masalalar yechishning yangi usullari bilan tanishtirish, o'tilgan materialni mustahkamlashga yo'naltirilgan ishlar; darsda qo'llaniladigan ko'rgazma va didaktik qo'llanmalarining ahamiyati e'tiborga olinadi [1]. Qolaversa matematika darslarida boshqa fanlardan foydalanish masalasini dasturda aniq ko'rsatish qiyin, buni o'qituvchining o'zi amalga oshiradi, ya'ni o'quv materialini darsga tayyorlanish vaqtida e'tiborga olishi kerak. Masalan, tenglamalarni o'rganish davrida fizikaga oid tenglamalarni ham yechtirish mumkin [2].

Matematika darsining o'ziga xos tomonlari Boshlang'ich sinf o'quvchilarida matematik qobiliyatlarini, fikrlash qobiliyatining tezligini, hisoblash qobiliyati, raqam, son, formulalarni eslashga oid qobiliyatlar, tasavvur qilish qobiliyati, izohli tasvirlay olish qobiliyati va boshqa ijobiy xususiyatlarini shakllantiradi [3].

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida masala tuzish va unga teskari tuzib, metod orqali ifodalab, mavzudan tashqari boshqa bir savolga javob topish usullari haqida ko'rib chiqilsa natija qanday bo'lishi mumkinligi izohlanadi.

Masala: Azizning bobosi 80 yoshda, otasi bobosidan 35 yosh kichik. Azizning yoshi esa bobosinikidan 8 marta kichik bo'lsa, ularni yoshining yig'indisini toping.

Bu masalani yechishda "O'rgimchak to'ri" metodidan foydalanish uchun masalaga qisqa shart tuzib olinadi.

Masala sharti:

Bobosi – 80 yosh
 Otasi – ? 35 yosh kichik
 Aziz – ? 8 marta kichik

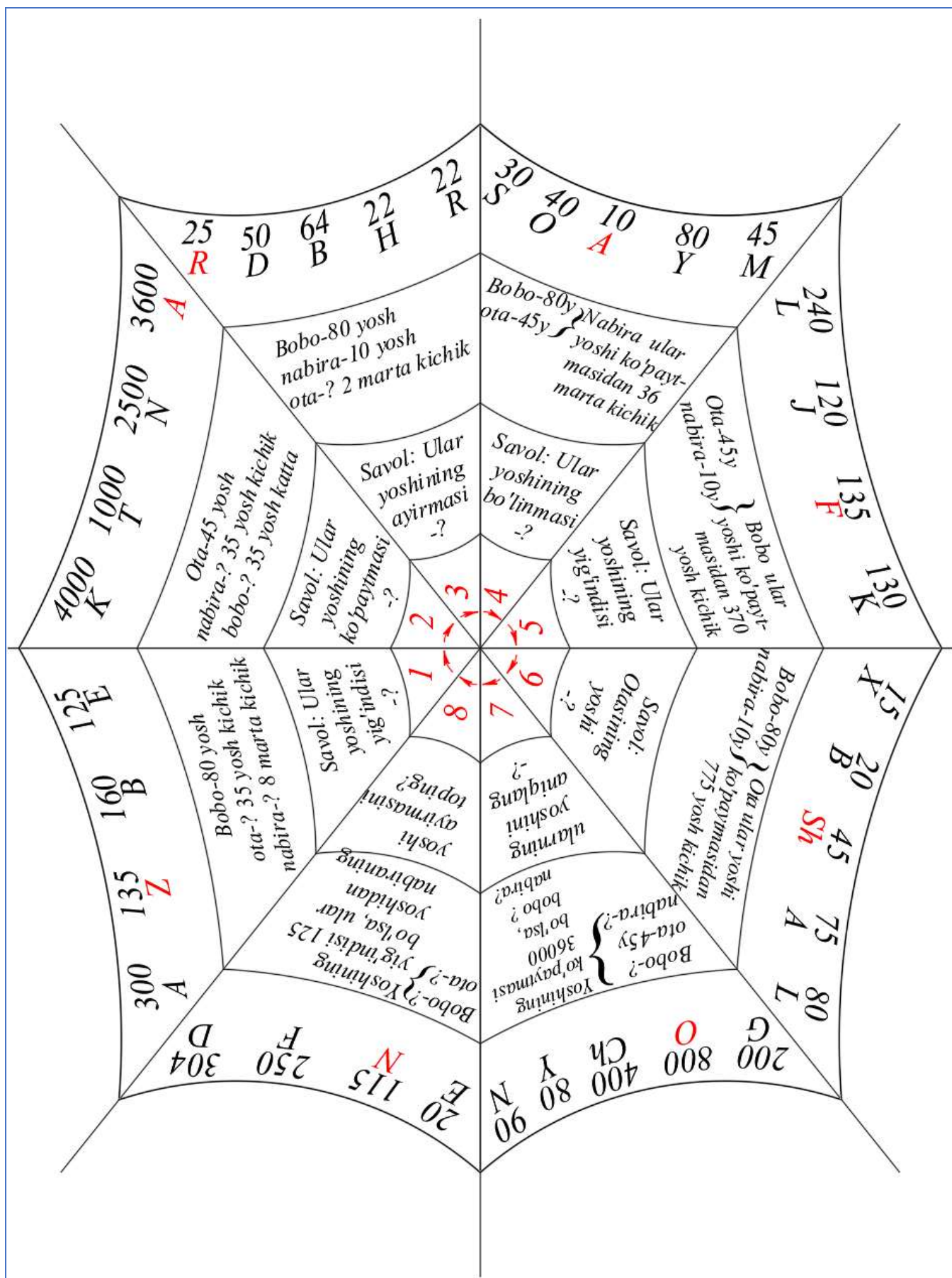

Ularni yoshining yig'indisini toping?

Endi shu masalaga teskari masala tuzib, uning qisqa sharti bilan "O'rgimchak to'ri" metodining to'rlariga joylashtirib chiqiladi va har bir masalaning to'g'ri javobi ostiga boshqa bir savolning javob harflarini joylashtirib chiqiladi.

Masalan, Qadimda forslar "*poletemet*" deb atagan daryoning nomi?

Izoh: birinchi masalaning to'g'ri javob soni ostiga ikkinchi savolning javobidagi bitta harfi yashiriladi.

Savol: Qadimgi forslar “poletemet” deb atagan daryo nomi nima? Savolning javobi rasmda qizil harflarda berilgan

Qolgan masala javoblari ostida ham xuddi shu tarzda javob harflari yashiriladi.

Natija: o'quvchilar bu metod orqali masala ishlash bilan bir qatorda boshqa fanlardan ham savollarga javob topadilar, ya'ni diqqat e'tibori bir nechta misol yoki masala yechish bilan cheklanib qolmay yuqorida berilayotgan savolning javobini keltirib chiqaradi. Bu esa o'quvchilarda fanlar uzluksizligiga integratsiyalashganlik ko'nikmalariga ega bo'ladi. Bundan tashqari o'quvchilarning tezkorligi, ijodkorligi, bilimliligi, mantiqiy fikrlash qobiliyati shakllanadi.

Xulosa o'rnida aytish joizki, sifatli natijalarga erishish uchun, o'quv jarayonini zamonaviy texnik uskunalar, ko'rgazmali tasviriy qo'llanmalar va o'yinli rekvizitlar bilan jihozlangan bo'lishi kerak. Multimediya elementlari orqali vizuallashtirilgan o'quv darslari o'quvchilarda samarali natijalarga erishishga xizmat qiladi. Bu vazifani yetarlicha baholamaslik amalda o'quvchilar bilimlari sifatining pasayishiga olib keladi. Shunga qaramay hozirgi vaqtda boshlang'ich matematika kursini o'rganishni faqatgina ko'nikmalar hosil qilish va bir xildagi faktlarni o'zlashtirish bilan amalga oshirish ham mumkin emas. O'quvchilar imkoni boricha mustaqil ravishda qonuniyat va munosabatlarni o'rganishda kuchlari yetadigan darajada o'zlashtirishlari, shuningdek, og'zaki va yozma xulosalar qilishni o'rganishlari kerak. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi o'quvchilardan turli metodlar orqali bir vaqtning o'zida matematika fani bilan birgalikda bir nechta fanlardan yuqori natijaga erisholsa, ta'lim sohasidagi kichkina bir masala o'z yechimini topgan bo'lar edi. Zero Qori Niyoziy aytganidek "Matematika fanlar ichra shoh, uning sirlaridan bo'lingiz ogoh".

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. M.E. Jumayev., Z.G'.Tadjiyeva. "Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi" /. Darslik. T.: «Fan va texnologiya», 2005yil. 312b.
2. S.Alixanov. Matematika o'qitish metodikasi /. Darslik .T.: «Cho'lpon» 2011yil. 304b.
3. B.Ungarov. / Pedagogik mahorat jurnali. 1-son, 2009 yil. 57-bet.
4. B.I.Boltayeva., D.I.Eshbekova., X.Q.Tojiboyeva. "Jahon ta'lim tizimida boshlang'ich ta'limni o'qitishga xos samarali yondoshuvlar" T.: «NIFMSH», 2024yil.
5. Jumayev E. Boshlang'ich matematika nazariyasi va metodikasi. (KHK uchun) Toshkent. "Turon iqbol" 2012 yil.
6. M.Ahmedov, N.Abdurahmonova, M.Jumayev "Matematika" /Darslik T.: «Turon-Iqbol» 2019y.
7. B.K.Mamadaliyev "Boshlang'ich ta'limda matematik mantiq va uning tadbiqlari" /O'quv qo'llanma T.: « Innovatsiya-Ziyo» -2022, 116b.
8. Jumaev M.E. "Matematika o'qitish metodikasidan praktikum" o'quv qo'llanma.T.: «O'qituvchi» 2004yil.

9. Jumayev M.E. “Mutaxassislik fanlarini o‘qitish metodikasi”. T.: «Innovatsion-Ziyo», 2021-yil.
- 10.D.I.Yunusova “Oliy ta’limda matematika o‘qitishning zamonaviy texnologiyalari” / Darslik T.: « Innovatsiya-Ziyo» -2022, 252b.
- 11.M.K.Mamadjanova «Matnli masalalar» /O‘quv qo‘llanma/ T.: «Metodist nashriyoti» -2023yil, 112b.
- 12.M.Ganiyeva. “Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini matematik tafakkurini rivojlantirishda murakkab masalalarning ahamiyati” Scienceweb academic papers collection.
- 13.O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyev Toshkent sh., 2020-yil 7-may, PQ-4708-son

OLIY TA’LIMDA “TEXNOLOGIYA O‘QITISH METODIKASI” FANIDAN BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINFI O‘QITUVCHILARINI TAYYORLASHDA KOMPETENTLI VA FAOLIYATLI YONDASHUV

O‘zbekiston, Termiz davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi
Xudaykulova Saida Zakirovna
+998902464747, hudaykulova.s.z@gmail.com

Annotatsiya: mazkur tezisdagi “Texnologiya o‘qitish metodikasi” fanini oliy ta’lim jarayonida kompetentli va faoliyatli yondashuv asosida o‘qitishning nazariy va amaliy jihatlari yoritilgan. MakerSpace va FabLab kabi amaliy muhitlar ta’limda qo‘llanilganda, bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy sifatleri chuqurlashadi, loyihalash va innovatsion fikrlash ko‘nikmalari rivojlanadi. Tadqiqot natijalari bu metodlarning samaradorligini isbotlaydi.

Kalit so‘zlar: kompetentli yondashuv, faoliyatli yondashuv, texnologiya o‘qitish metodikasi, bo‘lajak o‘qituvchi, kreativlik, texnik ijodkorlik, FabLab, MakerSpace, kasbiy tayyorgarlik.

КОМПЕТЕНТНЫЙ И ДЕЯТЕЛЬНЫЙ ПОДХОД К ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ ПО ПРЕДМЕТУ «МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ТЕХНОЛОГИЙ» В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ

Аннотация: современная образовательная система требует от будущих учителей начальных классов не только теоретических знаний, но и практических навыков, технологической грамотности, креативного и инновационного мышления. В этой связи необходимо пересмотреть содержание и методику преподавания дисциплины «Методика обучения технологии» на основе компетентностного и деятельностного подходов.

Ключевые слова: компетентностный подход, деятельностный подход, методика преподавания технологии, будущий учитель, креативность, техническое творчество, FabLab, MakerSpace, профессиональная подготовка.

COMPETENT AND ACTIVE APPROACH TO TRAINING FUTURE PRIMARY TEACHERS IN THE SUBJECT OF "TECHNOLOGY TEACHING METHODOLOGY" IN HIGHER EDUCATION

Annotation: in today's educational paradigm, future primary school teachers must possess not only theoretical knowledge but also practical skills, technological literacy, creative and innovative thinking. Therefore, the content and methodology of the subject "Methodology of Teaching Technology" in higher education institutions need to be fundamentally revised and restructured based on competence- and activity-based approaches.

Keywords: competence-based approach, activity-based approach, methodology of teaching technology, future teacher, creativity, technical creativity, FabLab, MakerSpace, professional training.

Zamonaviy ta'lim tizimi boshlang'ich sinf o'qituvchisidan faqatgina nazariy bilimlarga ega bo'lishni emas, balki amaliy ko'nikma, texnologik savodxonlik, innovatsion fikrlash va ijodkorlikni ham talab qilmoqda. Aynan shu maqsadda oliy pedagogik ta'lim muassasalarida "Texnologiya o'qitish metodikasi" fanining mazmuni tubdan qayta ko'rib chiqilmoqda va uni kompetentli hamda faoliyatli yondashuv asosida tashkil etish ehtiyoji tug'ilmoqda.

Kompetentli yondashuv o'quvchida nazariy bilimlarni amaliyotga tatbiq etish qobiliyatini shakllantirishga yo'naltirilgan bo'lsa, faoliyatli yondashuv orqali mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv va texnik tafakkur rivojlanadi. Kompetentli yondashuv — bu o'qituvchini bilimdon, ijtimoiy faol, ijodkor va o'z kasbining ustasi sifatida tayyorlashga yo'naltirilgan yondashuv bo'lib, u talabada nazariy bilimlarni amaliyotga tatbiq qilishga xizmat qiladi. Faoliyatli yondashuv esa ta'limni shaxsning faol ishtiroki asosida tashkil etib, unda mustaqil fikrlash, muammoni hal etish, texnik ijod qilish, amaliy loyihalar yaratish kabilarni rivojlantiradi. Ushbu yondashuvlar sintezida tayyorlangan ta'lim metodikasi orqali bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida quyidagi sifatlar shakllanadi: texnik tafakkur, kreativ yondashuv, loyihalash kompetensiyasi, kommunikativ va reflektiv ko'nikmalar. Ayniqsa, MakerSpace va FabLab kabi amaliy muhitlar ta'lim jarayoniga tatbiq qilinsa, talabalar o'z loyihalarini yaratish, sinab ko'rish va takomillashtirish orqali chuqur o'rganishga erishadilar.

MakerSpace - bu ijodkorlik va innovatsiyalar uchun mo'ljallangan ochiq muhit bo'lib, unda odamlar turli loyihalarni amalga oshirish uchun asbob-uskunalar, materiallar va bilimlar bilan bo'lishadi. Uning o'ziga xos xususiyatlari sifatida talabalar, o'qituvchilar, muhandislar va ijodkorlarning bir muhitda ishlay olishi ayta olamiz. Yangi texnologiyalar, masalan, 3D printer, lazer kesish mashinalari, mikrokontrollerlar bilan ishlashni o'rganish mumkin. Tahsil oluvchilar ushbu laboratoriyada 3D printerda robot qismlarini yaratib, ularni dasturlash orqali harakatlantirishi mumkin.

FabLab ingliz tilida “*Fabrication Laboratory*” ya'ni "ishlab chiqarish laboratoriyasi" degan ma'noni anglatadi. U kengroq va texnologik jihatdan rivojlangan MakerSpace bo'lib, asosan MIT (Massachusetts Institute of Technology) tomonidan boshlangan global harakatga asoslanadi. Ushbu laboratoriyada o'quvchilar o'z g'oyasini amalga oshira olishi mumkin. Bu yerda turli zamonaviy uskunalar bo'ladi, masalan:

- 3D printer;
- lazerli kesish stanogi;
- CNC (kompyuter boshqaruvli) stanok;
- elektronika asboblari;
- dasturlash vositalari.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, kompetentli va faoliyatli yondashuv asosida tashkil etilgan ta'lim bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy o'sishiga, texnologik tafakkurining shakllanishiga va ijodiy salohiyatining yuksalishiga samarali ta'sir ko'rsatadi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Abduqodirov A.A., Axmedov I.M. Texnologik ta'lim metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2015.
2. Juraqulov A.S. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2016.
3. Sharipov Sh. Innovatsion ta'lim texnologiyalari. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2017.
4. Abdullayeva M.M. Faoliyatga yo'naltirilgan ta'lim: metodik asoslar. – Samarqand: SamDChTI, 2018.
5. Qodirov B.A., Komilov D.M. Boshlang'ich ta'lim metodikasi. – Toshkent: Innovatsiya, 2019.
6. Ziyayeva G.X. Kasbiy ta'limda zamonaviy yondashuvlar. – Toshkent: Ilm ziyo, 2016.
7. Usmonov M.H. Texnologiya o'qitish metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2014.
8. Зимняя И.А. **Ключевые компетенции как результат образования.** – Москва: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004.
9. Khudaikulova, S., & Ruzikulov, S. (2024). QUANTUM MATHEMATICS AND PHYSICS: STUDYING MATHEMATICAL FOUNDATIONS AND APPLICATIONS. *Medicine, pedagogy and technology: theory and practice*, 2(12), 293-295.

МЕТОДЫ ПРОПОДАВАНИЯ МАТЕМАТИКИ В МЛАДШИХ КЛАССАХ

Уразова Зульфия Муртазаевна

**кандидат педагогических наук,
доцент,
заведующий кафедры «Дошкольного и
начального образования»,
университет Янги аср, г. Ташкент,
Республика Узбекистан**

Аннотация: понятие метода обучения является одним из основных понятий методологии. Методы учения - это методы совместной деятельности преподавателя и учеников, с помощью которых достигаются новые знания, умения и навыки. Развиваются способности, мышление учителей. Таким образом, методы обучения выполняют три основные функции: усвоение, воспитание и развитие. Для того чтобы сознательно отбирать тех, кто соответствует новым задачам от конкретных методов обучения до нового содержания своего образования, необходимо сначала изучить классификацию методов обучения и существующих методов обучения. Эта статья содержит информацию о таких методах. В то же время представлена подробная информация о данных методах.

Ключевые слова: математика, ученик, педагог, учитель, метод, методы преподавания.

BOSHLANG`ICH SINFLARDA MATEMATIKA O`QITISH METODLARI

Annotatsiya: o'qitish metodi tushunchasi metodologiyaning asosiy tushunchalaridan biridir. O'qitish usullari - bu o'qituvchi va talabalarning birgalikdagi faoliyati usullari bo'lib, ular yordamida yangi bilim, ko'nikma va malakalarga erishiladi. O'qituvchilarning qobiliyati va tafakkuri rivojlanadi. Shunday qilib, o'qitish usullari uchta asosiy funktsiyani bajaradi: o'zlashtirish, tarbiyalash va rivojlantirish. Muayyan o'qitish usullaridan ta'limning yangi mazmuniga o'tadigan yangi vazifalarga duch keladiganlarni ong'li ravishda tanlash uchun birinchi navbatda o'qitish usullari va mavjud o'qitish usullari tasnifini o'rganish kerak. Ushbu maqolada bunday usullar haqida ma'lumot mavjud. Shu bilan birga, ushbu usullar haqida batafsil ma'lumot beriladi.

Kalit so'zlar: matematika, talaba, o'qituvchi, metod, o'qitish metodikasi.

METHODS OF TEACHING MATHEMATICS IN JUNIOR GRADES

Abstract: the concept of a teaching method is one of the basic concepts of methodology. Teaching methods are methods of joint activity of a teacher and students, with the help of which new knowledge, skills and abilities are achieved. The abilities and thinking of teachers are developed. Thus, teaching methods perform three main functions: assimilation, education and development. In order to consciously select those who meet new tasks from specific teaching methods to new content of their education, it is necessary to first study the classification of

teaching methods and existing teaching methods. This article contains information about such methods. At the same time, detailed information about these methods is presented.

Key words: mathematics, student, teacher, method, teaching methods.

Методика преподавания предполагает организацию, стимулирование и контроль совместной деятельности преподавателя и учеников. Поэтому они делятся на три группы:

1. Метод организации учебно-познавательной деятельности.
2. Методы стимулирования учебно-познавательной деятельности.
3. Методы контролирования, которые следят за эффективностью учебно - познавательной деятельности.

Методы организации учебно-познавательной деятельности делятся на несколько групп:

1. Источники, из которых студенты будут получать знания: устные, ориентировочные, практические методы.
2. По направлению читательского мнения: индукция, дедукция, аналогия.
3. Педагогическое воздействие на уровень управления, на уровень самостоятельности в воспитании учащихся: методика учебной работы, выполняемой под руководством педагога. Методика проведения самостоятельных лет школьников. Уровень самостоятельной деятельности студентов выглядит следующим образом: объяснительно-иллюстративный, репродуктивный, знаниево-логический метод изложения, частичный исследовательский и исследовательский метод.

Согласно источникам, из которых студенты будут получать знания: устные, инструктивные практические приемы.

- 1) устные техники дают наибольшую информацию за короткий промежуток времени, постановка головоломок перед учениками позволяет им показать способы их решения.

Эти приемы создают условия для развития мышления учащихся.

- 1) объяснение: метод прояснения знаний - это выражение, в котором учитель излагает материал, а ученики получают его, то есть готовое знание. Описание учебного материала должно быть четким, понятным, лаконичным. Метод объяснения используется для ознакомления студентов с теоретическим материалом как способом получения информации, для ознакомления студентов с правилами обучения.

Необходимо объяснить ряд вопросов курса элементарной математики с пояснением. Например: при объяснении треугольника учитель использует

треугольники любого разного вида, цвета, размера, вырезанные из бумаги. Это треугольники, хотя они и отличаются друг от друга, но называется треугольником. В треугольнике 3 угла, 3 стороны, вершина треугольника-точка, сторона - выражение без пересечения, угол объясняется отрезанным одним углом треугольника.

2) Собеседование это один из наиболее распространенных и ведущих методов обучения, его можно использовать на разных этапах преподавания, для разных целей, то есть его можно использовать при формулировании нового материала, при подготовке, при повторении заданий, данных на дом, при экзамене самостоятельной работы.

Интервью - это вопросно-ответный метод обучения, который приводит педагогов к решению учебных и воспитательных задач, поставленных перед учащимися с помощью специально подобранной системы вопросов и ответов, данных им, когда они овладели знаниями учащихся и опираются на их практический опыт. Задаваемые вопросы должны позволить учащимся активизировать свое мышление, заставить их сравнивать события, разделять или группировать их, искать связи между ними. Следующие вопросы побуждают к тому же самому: "почему?", "что это значит?", "а как еще можно сделать это по-другому?", "как это понимать?".

3) Повествование - объяснение знаний учителя может быть сделано в форме рассказа. В основном используется для рассказа исторической информации о развитии истории математики и развитии измерительных систем.

4) Работа студентов с книгой является одним из проявлений устной методики обучения. Печатное слово обладает огромной ударной силой. Книга является одним из источников знаний, описан систематизированный курс основ науки в учебниках и учебно-методических пособиях, представлен материал для самостоятельной работы студентов. На всех этапах учебного процесса проводится работа с учебниками и книгами, но эта работа требует определенной квалификации и помощи преподавателей со стороны студентов. В зависимости от навыков чтения, необходимо привлекать учеников к самостоятельному чтению текста, приведенного в книге.

В преподавании математики большое значение имеет квалификация к чтению чертежей и схем, квалификация к пониманию математических записей, составляющих основное содержание учебника. В конце работы необходимо воспользоваться возможностями, которые откроет учебник для самостоятельного приобретения новых знаний с помощью чертежей, рисунков, словесных выражений, математических записей.

5) Поучительные методы. Этот метод обучения-позволяет ученикам приобретать знания, основанные на их наблюдениях.

Наблюдение является активной формой познавательного мышления и широко используется в начальных классах. Рассматриваются объекты наблюдения предметов, явлений и их различные модели, учебные пособия на разных языках окружающего мира. Она не отличает методические приемы обучения от их вербальных приемов. Демонстрация инструкции по эксплуатации осуществляется в сочетании с объяснениями преподавателя и студентов в любое время.

6) Практические приемы. Методы, которые связаны с процессом формирования и совершенствования квалификаций и навыков, являются практическими приемами. Сюда входят письменные и устные упражнения, практические лабораторные работы, некоторые виды самостоятельной работы. Упражнение используется в основном как метод укрепления и введения знаний.

Упражнение предлагается выполнять в запланированном организованном повторении, чтобы овладеть любой из этих практик. Упражнение используется для того, чтобы привести в действие навыки счета, навыки счета и навыки, навыки решения арифметических задач.

Список литературы

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktyabrdagi PF-5847-son "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni.
2. Alixonov S. Matematika o'qitish metodikasi. T.:O'qituvchi,1992. 312 bet.
3. A.M.Goroxova. matematika. 1 klass. Moskva: ЭКСМО,2019-80с.

TA'LIM TIZIMIDA INNOVATSION METODLAR, AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARINING O'QUVCHILAR PSIXOLOGIYASIGA VA BIZNES RIVOJLANISHIGA TA'SIRI

Narmuradova Rayhon Uktamovna

Ruzimurodova Farida Normurod qizi

(Pedagogika va Psixologiya yunalish 2 kurs 2 guruh talabasi)

Annotatsiya. *Ushbu maqolada ta'lim tizimida innovatsion metodlar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining (AKT) o'quvchilarning psixologik holatiga va biznesning shakllanishi hamda rivojlanishiga ko'rsatadigan ta'siri tahlil qilingan. Maqolada raqamli savodxonlik, psixologik motivatsiya va interaktiv ta'lim muhitining ta'lim sifati va iqtisodiy barqarorlikka ta'siri yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *Innovatsion metodlar, AKT, o'quvchi psixologiyasi, biznes, raqamli savodxonlik, interaktiv ta'lim, motivatsiya, startup, sun'iy intellekt,*

raqamli iqtisodiyot, ijtimoiy omillar, o'quv muhiti, onlayn ta'lim, iqtisodiy barqarorlik, ta'lim sifati.

ВЛИЯНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДОВ И ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЕ НА ПСИХОЛОГИЮ УЧАЩИХСЯ И РАЗВИТИЕ БИЗНЕСА

Аннотация. В данной статье проанализировано влияние инновационных методов и информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) в системе образования на психологическое состояние учащихся, а также на формирование и развитие бизнеса. Освещены такие аспекты, как цифровая грамотность, психологическая мотивация и влияние интерактивной образовательной среды на качество образования и экономическую устойчивость.

Ключевые слова: Инновационные методы, ИКТ, психология учащихся, бизнес, цифровая грамотность, интерактивное обучение, мотивация, стартапы, искусственный интеллект, цифровая экономика, социальные факторы, учебная среда, онлайн обучение, экономическая устойчивость, качество образования.

THE IMPACT OF INNOVATIVE METHODS AND ICT IN THE EDUCATION SYSTEM ON STUDENTS' PSYCHOLOGY AND BUSINESS DEVELOPMENT

Annotation. This article analyzes the impact of innovative methods and information and communication technologies (ICT) in the education system on students' psychological conditions and the formation and development of business. It highlights aspects such as digital literacy, psychological motivation, and the influence of an interactive educational environment on the quality of education and economic sustainability.

Keywords: Innovative methods, ICT, student psychology, business, digital literacy, interactive education, motivation, startups, artificial intelligence, digital economy, social factors, learning environment, online learning, economic sustainability, quality of education.

Introduction. The rapid development of the digital age has led to profound changes in education systems worldwide. The integration of innovative teaching methods and information and communication technologies (ICT) has transformed traditional pedagogical approaches, making education more interactive, student-centered, and accessible. These technologies significantly affect students' psychological development by enhancing their engagement, motivation, and cognitive activity [1]. Moreover, the use of ICT in education creates new

opportunities for fostering entrepreneurial thinking and advancing business initiatives among young learners [2].

Modern pedagogical models increasingly incorporate virtual classrooms, educational apps, online collaboration platforms, and interactive multimedia tools. These instruments help create a learner-centered environment where students can progress at their own pace and develop modern competencies [3]. However, alongside the advantages, certain psychological issues—such as screen fatigue, digital dependency, and attention fragmentation—have also emerged [4].

From a business perspective, digital literacy and the use of ICT tools promote innovative thinking and entrepreneurship among students. Educational institutions that implement technology-rich curricula tend to produce graduates who are better prepared for the digital economy [2]. Furthermore, school environments enriched with technology have seen a rise in student-led startups and digital business initiatives [5].

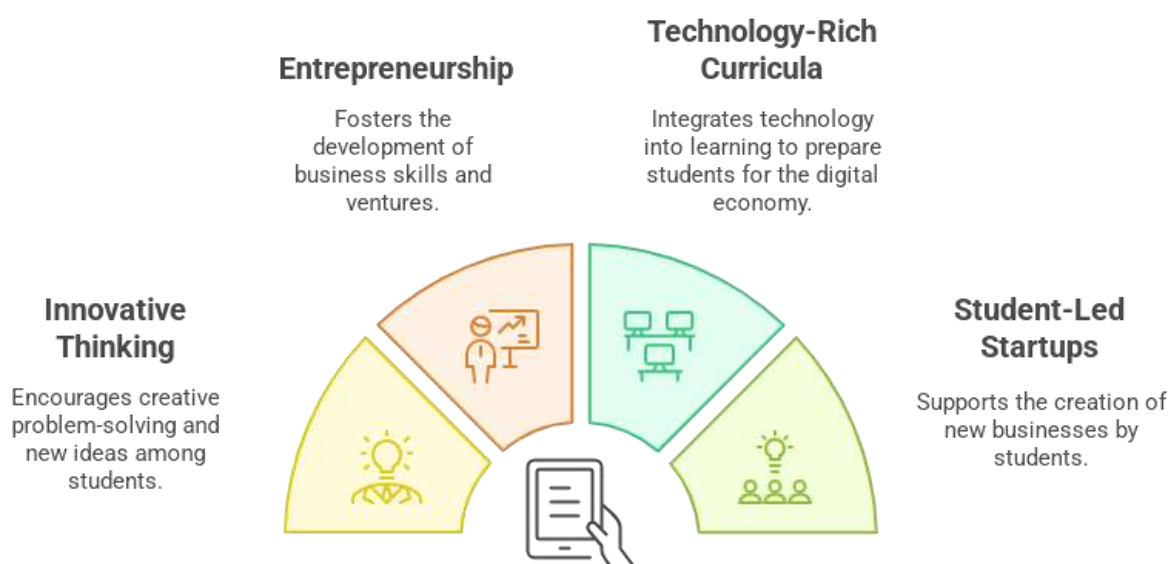

Figure 1. Empowering students through digital literacy and entrepreneurship

The dual influence of ICT on cognitive development and business readiness emphasizes the need to integrate digital competencies into education policy. While international organizations such as UNESCO and the OECD advocate for digital inclusion in schools [1][2], successful implementation requires infrastructure, teacher training, and appropriate policy approaches [6].

Methods. This study employed mixed methods, including surveys, observations, and literature review, to assess the psychological and entrepreneurial effects of ICT in education. A survey was conducted with 150 students and 50 teachers to evaluate how digital tools impacted their impressions, mental well-being, and creative innovation.

Observations were made in classrooms equipped with interactive educational tools (smart boards, tablets), analyzing their effects on student behavior and participation. Focus group discussions with teachers explored strategic approaches to ICT integration in teaching [3][5].

Global education reports, national statistics, and academic articles were reviewed to draw comparisons and contextualize the findings with international experiences [7][8].

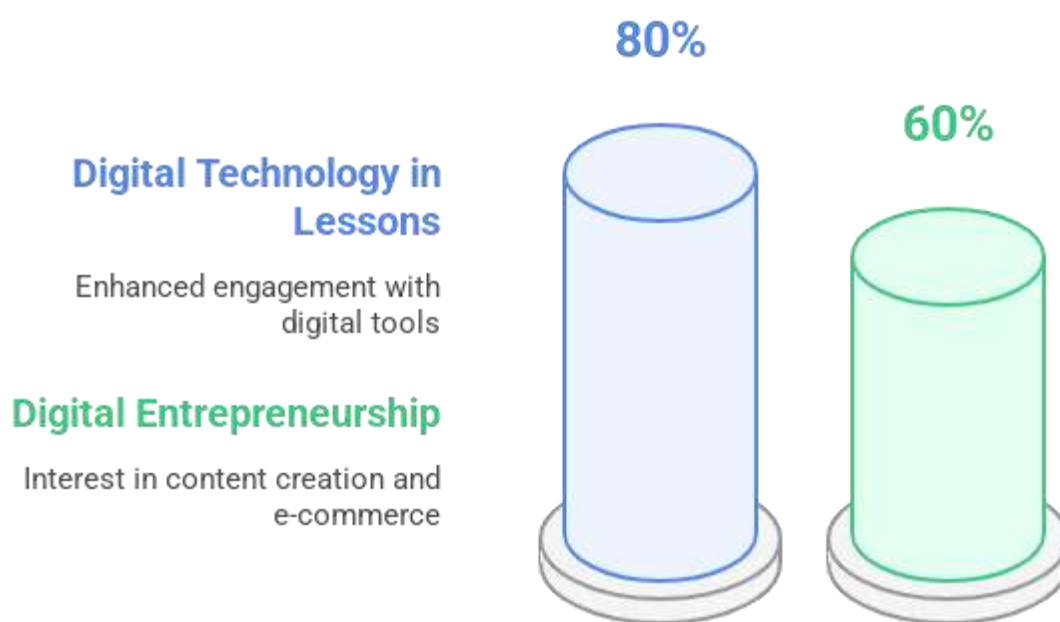

Figure 2. Student interest in digital technologies and entrepreneurship

The results showed that over 80% of students expressed greater interest in lessons enhanced with digital technologies. Teachers noted increased lesson effectiveness and collaboration. Additionally, more than 60% of students reported interest in digital entrepreneurship, particularly in content creation, e-commerce, and mobile app development [4][5].

Conclusion. Innovative teaching methods and ICT integration in education positively affect both student psychology and business acumen. Enhanced engagement, interactive learning environments, and exposure to digital tools not only improve educational outcomes but also prepare students for future entrepreneurial roles.

To maximize these benefits, policymakers and educators must focus on ensuring equitable access to ICT, providing continuous professional development for teachers, and fostering a digital culture within schools. Embracing innovation in education is essential for nurturing psychologically resilient, digitally skilled, and business-minded future generations.

References

1. UNESCO (2022). ICT in Education: A Critical Contribution to the Future of Learning. Paris: UNESCO Publishing.
2. OECD (2021). 21st Century Skills and Digital Innovation in Education. OECD Publishing.
3. Mishra, P., & Koehler, M. J. (2006). Technological Pedagogical Content Knowledge: A Framework for Teacher Knowledge. Teachers College Record, 108(6), 1017–1054.
4. Prensky, M. (2001). Digital Natives, Digital Immigrants. On the Horizon, 9(5), 1–6.
5. Selwyn, N. (2016). Education and Technology: Key Issues and Debates. Bloomsbury Publishing.
6. World Bank (2020). Remote Learning During COVID-19: Lessons from Today, Principles for Tomorrow. Washington, DC.
7. Kozma, R. (2003). Technology and Classroom Practices: An International Study. Journal of Research on Technology in Education, 36(1), 1–14.
8. Anderson, J. (2010). ICT Transforming Education: A Regional Guide. UNESCO Asia-Pacific Regional Bureau for Education.

BOLA SHAXSINI SHAKLLANTIRISH VA MAKTABGA TAYYORLASHDA MAKTABGACHA TA'LIMNING AHAMIYATI

Navoiy innovatsiyalar universiteti
Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 2-kurs talabasi
Shodiyeva Dilnoza Qodirovna
Ilmiy rahbar: Navoiy innovatsiyalar universiteti
dotsenti, p.f.f.d (PhD) Kubayeva Mavluda Baxtiyor qizi

Annotatsiya: Maqolada maktabgacha tarbiya va maktabgacha yoshdagi shaxsning maktabga aqliy tayyorgarligi va uning keyingi muvaffaqiyatli moslashuvi uchun maktabgacha ta'lim va ta'limning ahamiyati ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: bolaning shaxsining shakllanishi, maktabgacha ta'lim va tarbiya, maktabga tayyorligi.

THE IMPORTANCE OF PRE-SCHOOL EDUCATION AND EDUCATION IN THE FORMATION OF THE CHILD'S PERSONALITY, ADAPTATION AND PREPARATION FOR SCHOOL

Abstract: The article shows the importance of preschool education and education for the mental preparation of a preschooler for school and his subsequent successful adaptation.

Key words: personality of the child, preschool education and upbringing, readiness for school.

Bizga ma'lumki shaxsiyat bu- shaxsga xos bo'lgan afzalliklar va odatlar to'plami. Bu ijtimoiy ko'nikma va bilim, iroda va psixika, munosabat va individual xususiyatlardagi tajriba bo'lishi mumkin. Barqaror shaxs xususiyatlariga temperament, qobiliyat, xarakter va motivatsiya kiradi. Bolalikda shaxsiyatning namoyon bo'lishi turli yo'llar bilan sodir bo'lishi mumkin:

- O'yin. Bolalar ko'pincha o'yin orqali o'z shaxsiyatini ifodalaydi. Ular turli xarakterlarni, vaziyatlarni tasvirlashlari yoki shunchaki his-tuyg'ularini va fantaziyalarini ifodalashlari mumkin.
- Tashqi dunyo bilan o'zaro munosabat. Chaqaloq o'yinchoqlar, kitoblar yoki mashg'ulotlarni tanlash orqali o'zining afzalliklari va qiziqishlarini ko'rsatishi mumkin. U ma'lum ranglar, shakllar, musiqa yoki hatto ovqatni afzal ko'rishi mumkin.
- Ijtimoiy ko'nikmalar. Bolaning boshqa bolalar va kattalar bilan o'zaro munosabati uning shaxsiyatini aks ettirishi mumkin. U o'zining tug'ma tabiati va tajribasiga qarab, tajovuzkor, o'zini tutashgan, kulgili yoki hissiyotli bo'lishi mumkin.
- Hissiy reaksiyalar. Bola o'zining shaxsiyatini hissiy reaksiyalar orqali ko'rsatishi mumkin. U sezgir va hissiy yoki muvozanatli va xotirjam bo'lishi mumkin.

Bolalikda bola o'z shaxsiyatini mustaqillik va mustaqillikka intilish orqali namoyon qila boshlaydi. U o'z xohish-istaklari, istak va fikrlarini bildiradi, oilada va jamiyatda o'z o'rnini izlaydi. Shuningdek, shaxs ijodiy ifoda va axloqiy qadriyatlarining bosqichma-bosqich shakllanishi orqali yuzaga keladi.

Bolaning shaxsiyatining shakllanishi 2-3 yoshdan boshlab sodir bo'ladi - bu yoshda shaxsiy xususiyatlar paydo bo'lishi odatda qabul qilinadi. Ammo shakllanish shu bilan tugamaydi, balki keyingi yillarda ham davom etadi. Natijaga ko'plab omillar ta'sir qiladi, shuning uchun ota-onalar har tomonlama rivojlanishni ta'minlashga harakat qilishadi. Buning uchun ular maktabgacha ta'lim tashkilotlarida turli xil sevimli mashg'ulotlariga qatnashadilar.

Davlatimiz tomonidan maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalashga katta e'tibor qaratilmoqda. Bolalarni tarbiyalash va rivojlantirish masalalari mamlakatimiz qonunchiligi bilan tartibga solinadi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida "Ilk qadam" o'quv dasturining qayta takomillashtirilishi ta'lim va tarbiya jarayonini yanada samarali bo'lishiga olib keldi. Biz bilamizki, maktabgacha ta'lim tashkilotining maqsad va vazifalari quyidagilardan iborat:

- bolaning shaxsiy ehtiyojlarini hisobga olgan holda ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yilgan davlat talablari asosida hamda MTT davlat o'quv dasturiga muvofiq uning har tomonlama va barkamol rivojlanishi uchun qulay shart-sharoitlar yaratish;
- maktabgacha yoshdagi bolalarning ta'lim va tarbiya jarayonini tashkil etish va amalga oshirish;
- bolalarning ilk rivojlanishi masalalarida oila va mahalliy jamoatchilik o'rtasida o'zaro hamkorlikni tashkil etish va amalga oshirish.

Bolalarning maktabgacha ta'limini o'ziga xos poydevor deb hisoblash mumkin, uning asosi bolaning shaxsiyatining barcha keyingi qurilishi va rivojlanishi bilan boshlanadi, ya'ni xarakter, qobiliyat, ko'nikmalar shakllana boradi. Shu sababli, maktabgacha yoshdagi bolalarni oilada tarbiyalash ham juda muhim, chunki bola kelajakdagi hayotga ham aqliy, ham psixologik tayyorlanishi, asosiy bilimlarni, muloqot qobiliyatlarini va eng muhimi, sevgi va g'amxo'rlikni o'rgatishi kerak. Bolalar bog'chasidagi ta'lim, birinchi navbatda, bolalarni jamiyatda yashashga o'rgatish, atrofdagi odamlar bilan muloqot qilish va o'zaro munosabatda bo'lishning zaruriy ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun tengdoshlar bilan muloqot barkamol rivojlanishning zarur elementidir. Ko'pgina ota-onalar bolaning bolalar bog'chasida moslashish jarayonidan qo'rqishadi. Biroq, tarbiyachining malakali xulq-atvori, maktab jamoasida uy bolalarini kutayotgan qiyinchiliklardan farqli o'laroq, bu jarayonni yumshatish va imkon qadar og'riqsiz amalga oshirish imkonini beradi. O'yin davomida va boshqa bolalar bilan muloqot qilish jarayonida bola mustaqillikning birinchi ko'nikmalariga ega bo'ladi, bu bolaning uyda va kelajakda maktabda o'zini o'zi tashkil etishi uchun asos bo'ladi. Shuningdek, maktabgacha ta'limning maqsadi bolaning aqliy, jismoniy, axloqiy va estetik rivojlanishidir va bu yerda tarbiyachining asosiy vazifasi bolalarga turli xil faoliyatlar taklif qilishdir. Bu musiqa, applikatsiya, rasm, jismoniy tarbiya bo'lishi mumkin.

Umuman xulosa qilib shuni aytishimiz kerakki, bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash, ularda ertaga maktab dasturlarini yaxshi o'zlashtirishlari, shuningdek ularning intilishlari, qobiliyatlarini namoyon qilishga imkoniyat yaratadi. Bolalarni maktabga tayyorlashda, maktabgacha yoshdagi bolalik inson tafakkuri va umuman inson shaxsini shakllantirish jarayonida alohida rol o'ynaydi, jamiyatimizning ongli avlodini tarbiyalashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Qodirova F.R., Toshpo'latova Sh.Q., Kayumova N.M., Agzamova M.N. "Maktabgacha pedagogika" T.: Tafakkur, T- 2019. Darslik.
2. Sodiqova Sh.A. Maktabgacha pedagogika. T.: Tafakkur bo'stoni. 2013 y. Darslik.

3. S.B.Sanayeva, Sh.N.Haydarova “Maktabgacha ta’lim va tarbiyani tashkil etish”. Darslik. T-2023 yil

4. G.N. Ibragimova, D.A. Choriyeva Maktabgacha ta’limda pedagogik diagnostika T:2022

5. MTV “Takomillashtirilgan Ilk qadam Davlat o’quv Dasturi.T.: 2022.

BOSHLANG‘ICH SINFLAR BA’ZI BIR MATNLI MASALALARINI YECHISH UCHUN MAXSUS MATEMATIK MODELLAR YARATISH

Scientific: Amirov Ikrom Nurali o’g’li¹

¹Navoi University of Innovations,
Senior lecturer of the Department of Social and Humanities
amirovikrom191093@gmail.ru

Normonov Basirdin Sirojiddin o’g’li²

²Mathematics teacher at the Uzbek-Finnish Pedagogical Institute

Murtazayeva Gulirano Farhod qizi³

³a student of Navoi Innovations University, majoring in "Primary Education"

Annotatsiya. Ushbu maqolada, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining matematik tafakkurini rivojlantirish yo‘llarini o‘rganishga oid ma‘lumotlar berilgan. Bu mavzu, o‘quvchilarga matematik fikrlashni o‘rganish, matnli masalalarni yechishga o‘rgatish, matematikaning hayotiy muammolar bilan bog‘liqlikni tushuntirish va matematik hisoblashning amaliyotini rivojlantirishni o‘z ichiga oladi. O‘quvchilarining qiziqishi va ularning mavzuni tushunish darajasi ko‘p jihatdan materiallarning o‘ziga xosligi va qiziqarli ekanligiga bog‘liq, bu esa matematik tushunchalarni chuqurroq anglashiga yordam beradi.

Kalit so‘zlar: metod, qobiliyat, masala, matematik materiallar, tafakkur, ijodiy fikrlash, o‘quv darsliklari, o‘quv dastur

Аннотация. В статье представлена информация о способах развития математического мышления учащихся начальной школы. В эту тему включено обучение учащихся математическому мышлению, решение текстовых задач, объяснение связи математики с жизненными проблемами, развитие математических вычислительных навыков. Интерес учащихся и уровень их понимания предмета во многом зависят от оригинальности и интересности материалов, что помогает им глубже понять математические концепции.

Ключевые слова: метод, способность, проблема, математические материалы, мышление, творческое мышление, учебники.

Annotation. This article provides information on ways to develop the mathematical thinking of elementary school students. This topic includes teaching students how to think mathematically, solving text problems, explaining the

connection between mathematics and life problems, and developing mathematical calculation skills. The interest of students and their level of understanding of the subject depends largely on the originality and interest of the materials, which helps them to understand mathematical concepts in depth.

Key words: method, ability, problem, mathematical materials, thinking, creative thinking, textbooks, curriculum

2020 yil mamlakatimizda “Ilm, ma’rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili” deb e’lon qilinib, bu boradagi ustuvor maqsadlar belgilandi. Yurtimizda avvaldan shakllangan ilmiy maktablar salohiyatini hisobga olib, hozirgi bosqichdagi milliy manfaatlarimiz va taraqqiyotimiz yo’nalishlaridan kelib chiqqan holda, shu yil “Ta’lim to’g’risidagi” qonun qabul qilindi. Bunda mamlakatimizdagi ta’lim tizimini yanada rivojlantirish, samaradorligini oshirish hamda sifatini yaxshilash ko’zda tutilgan. Shu bilan birga mamlakatimizda yuz berayotgan ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar, xalq ta’limi tizimida bo’layotgan o’zgarishlar “Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi” da ko’rsatib o’tilganidek, har bir boshlang’ich sinf o’qituvchisi oldiga muhim vazifa qo’yilmoqda[2]. Bu vazifalar boshlang’ich ta’lim uchun xos bo’g’inlarni ajratish imkonini beradiki, bu bo’g’inlar xilma-xil o’quv fanlari dasturida, o’quv rejalarida, darsliklarda ta’limning joriy etilishi hamda metodik tizimida biror tarmoqni hosil qilishi mumkin. Davlat ta’limi standartlari o’quv fani bo’yicha o’quv metodik majmualar (dastur, o’quv rejasi, darslik)larni yaratish uchun keng imkoniyatlarni ochib berdi, shuningdek, o’quv fanlararo bog’lanish va bilimlarini muvofiqlashtirish tamoyili asosida o’quv fanlarining o’zaro bog’liqligi va fanlararo bog’lanishni ta’minlashga xizmat qiladi.

Matematikadan boshlang’ich ta’lim-tarbiyaviy vazifalarini nazariy bilimlar tizimi asosidagina hal etilishi mumkin. Bu ilmiy dunyoqarash, psixologiya, didaktika, matematikani o’qitish metodikasini o’z ichiga oladi. Boshlag’ich sinflarda bolalarning aqliy rivojlanishiga asos solinishi sababli boshlang’ich sinf o’qituvchisi uchun o’quvchilarning aqliy faoliyatlarini darajasini va imkoniyatlarini bilish hamda hisobga olish muhimdir[1].

Muammolarni hal qilish, mantiqiy savollarga javob berish, masalalarni yechish, jumboqlarni topish insonga o’zgacha kayfiyat bag’ishlaydi, o’ziga bo’lgan ishonchni orttiradi. Mantiqiy fikrlash bolalikdan shakllanib borishi kerak, zero Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev aytganlaridek, “Matematika hamma aniq fanlarga asos. Bu fanni yaxshi bilgan bola aqli, keng tafakkurli bo’lib o’sadi, istalgan sohada muvaffaqiyatli ishlab ketadi”.

Matematik masalalarni yechishga o’rganish, bolaning matematika faniga bo’lgan qiziqishini orttirib boradi. Sodda matnli masalalar bilan o’quvchilar birinchi sinfdan tanishishni boshlaydilar. Sinfdan-sinfga o’tib borgan sari, ular astasekin munosabatlarga doir masalalarni “... ga katta, ... ga kichik”, “... marta ortiq, ... marta kam” kabi tushunchalarni o’zlashtirib boradilar.

Matematika fanini o’rganishda o’quvchilar turli xil ko’rinishdagi masalalarga duch keladilar va bu ko’pchilikda qiyinchilik tug’diradi. O’quvchilarda ushbu

masalalarni yechishda ko'nikma so'ng malaka hosil qilib borish kerak. Masalaning to'g'ri javobini olish uchun uning mohiyatini tushunish muhim, shuning uchun bolalarni boshlang'ich maktabdan, hatto bog'chadan eng oddiy masalalarni yechishga, uning mohiyatini tushunishga o'rgatish kerak[4].

Matnli masalalarni yechishning yangi bosqichi, harakatga doir masalalar $S = v \cdot t$ fizikaviy formulasining kiritilishi bilan boshlanadi. Ushbu ko'rinishdagi formula yordamida turli xil matnli masalalarni yechish mumkin: to'g'ri va teskari proporsional, "savdo-sotiq", "teng qismlarga bo'lingan butun", "ish", "to'g'ri to'rtburchak perimetri va yuzi" va hokazo masalalar.

Foizlar, oddiy va o'nli kasrlarni o'rganish bu yangi tipdagi masalalarni yechishga olib keladi, va bu jarayon o'quvchilar tushunishi qiyin bo'lgan aralashmaga doir masalalar bilan yakunlanadi.

Masala yechimini topish qiziqarli, biroz g'ayri oddiy ish, ya'ni aqliy mehnatdir. Har qanday ishga o'rganish uchun ishlash kerak bo'lgan ma'lumotni, ushbu ishni bajarish uchun kerak bo'ladigan vositalarni yaxshilab o'rganish zarur. Demak, masalalarni yechishni o'rganish uchun ularning mazmun mohiyatini tushinish, ular qanday tuzilganligini o'rganish, ular qanday asosiy qismlardan iboratligini va masalalarni hal qilish uchun qanday vositalar mavjudligini anglash kerak.

Yangi o'quv darsliklar ishlab chiqildi. Darsliklarda o'quvchilarni mantiqiy va tanqidiy fikrlashga undaydigan misol va masalalar bilan boyitilish hozirda amalga oshirilayotgan jarayonlardan biri bo'lib kelmoqda. O'quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatini shakllantirish masalasi bilan ularda to'g'ri, aniq, qisqa matematik nutqni o'stirish masalasi uzviy ravishda bog'langan bo'ladi. Bu boshlang'ich ta'limning muhim vazifalaridan biri. Bunda tavsiya etilayotgan savol va topshiriqlar o'quvchilardan ma'lum darajada izlanish talab qilsa-da, u bola kuchi yetadigan darajada bo'lishi kerak. Matematik mashg'ulotlarda bunday topshiriqlarni tanlash katta ahamiyatga ega[14].

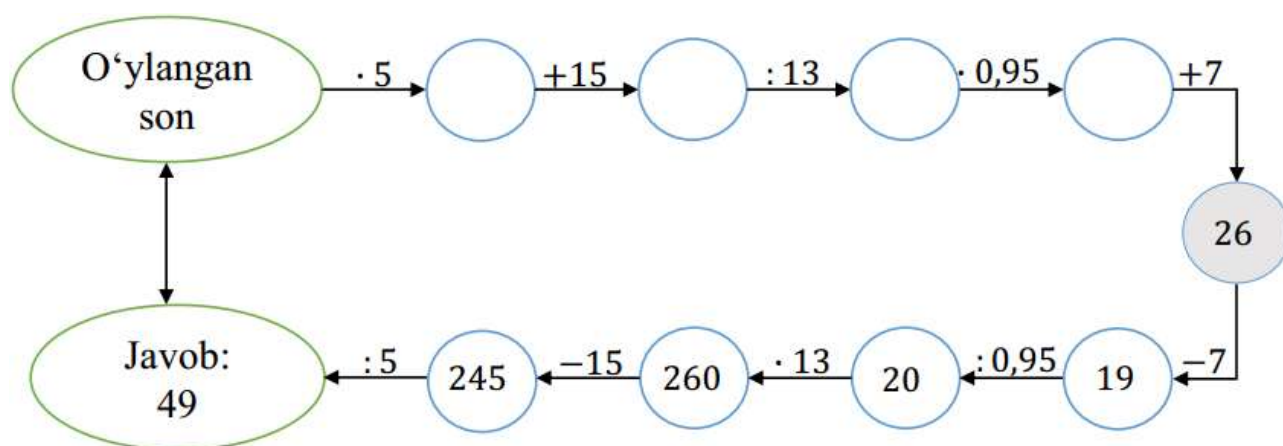
Yangi nashrdagi 3-sinf matematika kitobida "Rasmlarga asoslanib masala tuzing", Nechta qo'y va nechta echkinning birgalikdagi og'irligi bitta buzoq og'irligiga teng" va hokazo masalalarni uchratish mumkin. Bunday topshiriqlarni bajarish o'quvchilarni tafakkurini oshirishga va rasmlar asosida fikrlab ularni yechimini topishga o'rgatishning eng qulay yo'li desak adashmagan bo'lamiz. Chunki matematik masalalarni yechish jarayoni o'zining mohiyati bo'yicha mustaqil fikrlashni talab qiladi. Matematik va misollar yechishda har bir o'quvchi izlanuvchanligi muammoli vaziyatlarga duch keladi. O'quvchilar bu yerda "izlanuvchi" va "brinchi kashfiyotchi" dek bo'lishadi. Izlanuvchi uslubi o'quvchilarni atrofdagi olamga katta qiziqishni uyg'otadi va o'ylashga, mulohaza qilishga harakat qiladi, atrofdagi voqealarni o'rgananadi, o'zlashtirgan bilimlardan amaliyotda va masalalarni yechishda foydalanadi.

Har qanday matnli masala ikki qismdan iborat bo'ladi - shartlar va talablar (savollar). Shartlarda ob'ektlar va ob'ektning ba'zi raqamli ma'lumotlari, ular

orasidagi ma'lum va noma'lum qiymatlar to'g'risida ma'lumot beradi. Masalaga qo'yiladigan talablar - bu topish kerak bo'lgan ma'lumotdir. Bu buyruq yoki so'roq shaklidagi jumlar bilan ifodalanadi.

Har qanday matnli masalani ishlash quyidagicha boshlanadi:

- 1) O'quvchilar mustaqil ravishda masala sharti bilan tanishadilar.
- 2) O'qituvchi masalani baland ovozda o'qiydi, u matnni shunday o'qishi kerakki, masala sharti hammaga tushunarli bo'lishi zarur.
- 3) So'ng o'qituvchi va o'quvchilar birgalikda masalani tahlil qiladilar.
- 4) Masalada asosiy jummalarni ajratib ko'rsatishlari kerak va masalani qisqa shartini yozadilar.
- 5) Masalani yechishning qisqa rejasini tuzadilar.
- 6) Masala modelini tanlaydilar (rasm, chizma, jadval).
- 7) Yechish usuli tanlanadi.
- 8) Masala savoliga javob beradilar.

- 9) Yechimni tekshiradilar

Bu barcha tasniflash bizga matematik masalalarni turli tomonlardan ko'rib chiqishga va o'quvchilar bilan ular ustida ishlash metodologiyasini takomillashtirishga imkon beradi. Matnli masalalarni yechishning turli usullari mavjud bo'lib ular: arifmetik, algebraik, mantiqiy, amaliy, jadval, kombinatsiyalashgan va hokazo. Boshlang'ich sinf masalalarini yechishda asosan arifmetik usuldan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Masala yechishning e'tiborga loyiq, lekin unutilib borayotgan yana bir metodi bor. Bu metod qadimdan ma'lum va u al-Koshiyning "Hisob ilmi kaliti" asrida keltirib o'tilgan. Bu metodni "masalada keltirilgan amallar tartibini va amallarning o'zini ham teskariga o'zgartirish usuli" deyish mumkin. Bitta masalalani aynan shu usulda yechaylik:

Masala. Javohir bir son o'yladi. Uning 5 baravariga 15 ni qo'shdi va natijani 13 ga bo'ldi. Bo'linmaning 0,95 qismiga 7 ni qo'shdi natijada 26 soni hosil bo'ldi. Javohir qanday sonni o'ylagan?

Yechish. Masalani yechishda chizmadan foydalanish ancha tushunarli bo'ladi. 1-qatorga masala shartlari yozilgan; 2-qatorga 1-qatordagi amallarga mos teskari amallar yoziladi. 2-qatordagi doirachalar ichiga amal natijalari ko'rsa'tiladi.

1-qatorning birinchi doirachasi(o‘ylangan son) tagidagi doirachada esa masalaning javobi yoziladi:

Javob: 49.

Quyida keltiriladigan masala-misollar o‘quvchilarni izlanishga, fikrlashga undaydi:

Masala1. Ko‘paytmani hosil qiladigan to‘rtta sonni birlashtiring?

1	2	3
4	5	6
		60

3	1	4
5	2	4
		48

2	4	3
1	6	5
		60

Bu ko‘rinishdagi misollar o‘quvchilarga ketma-ketlikni, arifmetik amallarni to‘g‘ri bajarishni o‘rgatadi.

Masala2. Besh qavatli uyda Anvar Farhoddan yuqorida, lekin Sarvardan pastda yashaydi. Komil esa Farhoddan pastda yashaydi. Komil uyning 2-qavatida yashasa, Anvar qaysi qavatda yashaydi?

Ushbu maslada o‘quvchilarning izlanuvchaligi, tezkorligi, fikrlash doirasini kengligi talab qilinadi. Masala yechimini mos chizmalar chizib topamiz:

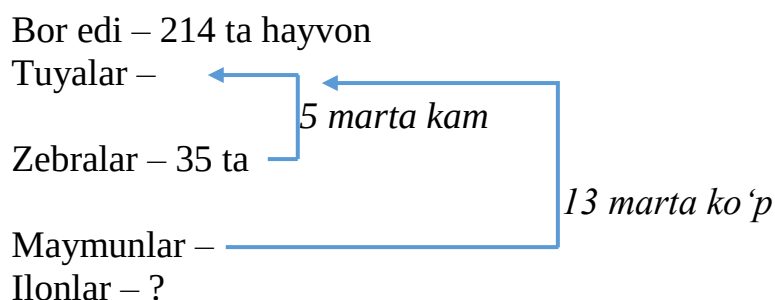
5-qavat	Sarvar
4-qavat	Anvar
3-qavat	Farhod
2-qavat	Komil
1-qavat	

Javob: Anvar 4-qavatda yashaydi.

Masala3. Hayvonot bog‘ida nechta ilon bor?

Jami hayvonlar soni	Tuyalar	Zebralar	Maymunlar	Ilonlar
214 ta	Zebralardan 5 marta kam	35 ta	Tuyalardan 13 marta ko‘p	?

Maslaga qisqacha shart tuzib olamiz:

Yechish: 1) Jadval ko‘rinishidagi masalalarda o‘quvchilarning o‘zlari qisqacha shartni tuzishga harakat qilishadi.

2) Qisqa shartni yakunlagandan so‘ng qadam-baqadam arifmetik amallarni bajarib masla yechimini topadi: $35:5=7$ ta *Tuya* $\Rightarrow 7 \cdot 13=91$ ta *Maymun* $\Rightarrow 214 - (7 + 35 + 91) = 81$ ta *Ilon*.

Javob: Ilonlar 81 ta.

Xulosa qilib aytganda kelajagimiz egalari bo‘lmish yoshlarning mustaqil fikrlashlari, mantiqiy fikrlashlarini oshirish uchun bugungi kunda juda ko‘p metodlar va texnologiyalar qo‘llanilmoqda. Shuningdek ta‘lim sifatini oshirish uchun muxtaram prezidentimiz tomonidan qonunlar qabul qilinmoqda va chora tadbirlar ko‘rilmoqda. Matematika fanining rivojlanishi uchun esa Xalqaro monitoring qilish va baholash tadqiqotlarida qatnashib o‘quvchilarning bilimlari ham baholanmoqda va olgan bilimlari qay darajada ekanligini bilib olishmoqda va eng muhimi olgan bilimlarini hayotda qo‘llashda tajribalari oshirishmoqda.

Biz bolalarga matematika fanidan ilk saboqni boshlang‘ich sinfdanoq berar ekanmiz, bu bilan birga matematik masalalar bilan ishlash ko‘nikmasini ham shakllantirib boramiz. O‘quvchilar matematik fikrlash qobiliyatini shakllantirish bilan birga ularda to‘g‘ri, aniq, qisqa matematik nutqni o‘stirish masalasi ham uzviy ravishda bog‘langandir. Matematika o‘qitishning asosiy vazifalardan biri o‘quvchilarga hisoblash, o‘lchash va grafik ko‘nikmalarning ma‘lum aniq sistemasini hosil qilishdan iborat. Bu vazifani yetarlicha baholamaslik amalda o‘quvchilar bilimlari sifatining pasayishiga olib keladi. Shunga qaramay hozirgi vaqtda boshlang‘ich matematika kursini o‘rganishni faqatgina ko‘nikmalar hosil qilish va bir xildagi faktlarni o‘zlashtirish bilan amalga oshirish ham mumkin emas. O‘quvchilar imkoni boricha mustaqil ravishda qonuniyat va munosabatlarni o‘rganishda kuchlari yetadigan darajada o‘zlashtirishlari, shuningdek, og‘zaki va yozma xulosalar qilishni o‘rganishlari kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

14.M.E. Jumayev., Z.G‘.Tadjiyeva. “Boshlang‘ich sinflarda matematika o‘qitish metodikasi” /. Darslik. T.: «Fan va texnologiya», 2005yil. 312b.

- 15.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 07.05.2020 yildagi PQ-4708-son
- 16.S.Alixanov. Matematika o‘qitish metodikasi /. Darslik .T.: «Cho‘lpon» 2011yil. 304b.
- 17.M.Q.Xoliqova., Sh.B. Merajova., N.I. Merajov. “Matnli masalalarni yechish metodikasi” / O‘quv qo‘llanma Buxoro.: «Durdona nashryoti» - 2022 yil
- 18.I.V.Repyova. “Matematika” Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 3-sinfi uchun darslik. / -T.: «Novda Edutainment» 2023 yil.
- 19.B.I.Boltayeva., D.I.Eshbekova., X.Q.Tojiboyeva. “Jahon ta’lim tizimida boshlang‘ich ta’limni o‘qitishga xos samarali yondoshuvlar” T.: «NIFMSH», 2024yil.
- 20.Jumayev E. Boshlang‘ich matematika nazariyasi va metodikasi. (KHK uchun) Toshkent. “Turon iqbol” 2012 yil.
- 21.M.Ahmedov, N.Abdurahmonova, M.Jumayev “Matematika” /Darslik T.: «Turon-Iqbol» 2019y.
- 22.B.K.Mamadaliyev “Boshlang‘ich ta’limda matematik mantiq va uning tadbiqlari” /O‘quv qo‘llanma T.: « Innovatsiya-Ziyo» -2022, 116b.
- 23.Jumaev M.E. “Matematika o‘qitish metodikasidan praktikum” o‘quv qo‘llanma.T.: «O‘qituvchi» 2004yil.
- 24.Jumayev M.E. “Mutaxassislik fanlarini o‘qitish metodikasi”. T.: «Innovatsion-Ziyo», 2021-yil.
- 25.D.I.Yunusova “Oliy ta’limda matematika o‘qitishning zamonaviy texnologiyalari” / Darslik T.: « Innovatsiya-Ziyo» -2022, 252b.
- 26.M.K.Mamadjanova «Matnli masalalar» /O‘quv qo‘llanma/ T.: «Metodist nashriyoti» -2023yil, 112b.
- 27.M.Z.Sadriddinova., Z.R.Raximova. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining matematik tafakkurini rivojlantirish yo‘llari. “Yoshlar va tadbirkorlikni qo‘llab quvvatlash – mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlarning muhim omili” Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi. 428-bet.
- 28.M.A.Mirzaahmedov., A.A.Rahimqoriyev. “Matematika” umumiy o‘rta ta’lim maktablari uchun darslik.T.: «O‘qituvchi» 2005yil.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLANING LIDERLIKKA INTILISHINI KELIB CHIQISHINI NAZARIY TAHLIL QILISH

Mansurova Maftuna Komiljon qizi
Navoiy innovatsiyalar universiteti
Ijtimoiy-gumanitar fanlar
kafedrasi
Maktabgacha ta’lim yo’nalishi o’qituvchisi
+998942299981

Annotatsiya: Maqolada maktabgacha yoshdagi bolada liderlik qobiliyatini shakllantirishning shaxsiy fazilatlari, shaxsiy fazilatlar ustida ishlash, yetakchilikni asosiy belgilari haqida nazariy ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: maktabgacha yosh davri, yetakchilik faoliyati, rivojlanish, faoliyat, muloqot.

THEORETICAL ANALYSIS OF THE ORIGIN OF A PRESCHOOL CHILD'S DESIRE FOR LEADERSHIP

Abstract: The article presents theoretical information about the personal qualities of developing leadership skills in a preschool child, work on personal qualities, and the main characteristics of leadership.

Keywords: preschool age, leadership activities, development, activity, communication.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ВОЗНИКНОВЕНИЯ У РЕБЕНКА ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА ЖЕЛАНИЯ К ЛИДЕРСТВУ

Аннотация: В статье представлены теоретические сведения о личностных качествах, формирующих лидерские качества у ребенка дошкольного возраста, работе над личностными качествами, а также основные характеристики лидерства.

Ключевые слова: дошкольный возраст, лидерская деятельность, развитие, активность, общение.

Ijtimoiy faollikni rivojlantirish va yetakchilikka sodiqlik maktabgacha yoshdagi bolalikdan boshlanishi kerak. Aynan shu davrda kelajakdagi shaxsning poydevori qo'yiladi. Shu munosabat bilan zamonaviy ta'lim amaliyoti shaxsga yo'naltirilgan ta'limga asoslanishi kerak, bunda bolaga pedagogik jarayonning sub'ekti sifatida qaraladi, bu yerda asosiy e'tibor o'sib borayotgan shaxsning intellektual, ijtimoiy va hissiy rivojlanishi uchun maqbul shart-sharoitlarni yaratishga qaratiladi. Faoliyatning namoyon bo'lish mexanizmlarini o'rganish va bolalarning yetakchilik salohiyatini rivojlantirish, faol shaxsni shakllantirishga, uning hozirgi va kelajakdagi muhitda o'zini o'zi anglashiga yordam beradigan samarali usullar va vositalarni topish muhimdir.

Bolaning barqaror yetakchilik pozitsiyasi faollik, tashabbuskorlik, tez va mustaqil ravishda qaror qabul qilish qobiliyati kabi kuzatiladigan fazilatlarning paydo bo'lishi bilan tavsiflanadi. Bolalardagi quyidagi fazilatlari har doim ham mehnatsevarligi, uning xulq-atvori yoki fanlardan yaxshi baholarga o'qishi bilan yetakchilik shakllangan degan fikr xato ekanligini tushunmog'imiz kerak. Bolaning yetakchiligini quyidagi asosiy belgilar bilan osongina aniqlash mumkin:

- guruhga mansubligi;
- bolaning guruhdagi mavqei (u yuqori maqomga ega);

- liderning guruhga ta'sir o'tkazish qobiliyati - lider guruh a'zolarining xatti-harakati va ongiga ta'sir qilishi mumkin;

- guruhda yetakchining paydo bo'lishining manbai shaxsiy munosabatlar tizimi bo'lib, u, albatta, aniq liderdir.

Bolaning yetakchisi boshqa bolalarni o'yinga qanday jalb qilishni biladi, qoidalarini to'g'ri tushuntiradi, mas'uliyat va nizolardan qo'rqmaydi. U hech qanday maxsus ish qilmaganga o'xshaydi, lekin u qandaydir tarzda boshqalardan ajralib turadi, odamlarni o'ziga jalb qiladi.

Bolada yetakchilik fazilatlarini rivojlantirish hayotda muvaffaqiyat va ishonchini rivojlantirish yo'lidir. Bugungi kunda tarbiyachilar, ota-onalar va psixologlar o'rtasida bolalarning yetakchilik faoliyati haqida ko'plab fikrlar mavjud. Farzandining farovonligi haqida qayg'urayotgan ota-onalar barcha ota-onalarda men qanday qilib farzandimni yetakchi qilib olaman? Degan fikr mavjud albatta. Va biz bunga to'xtalib o'tamiz. Ammo ko'pchilik bolaga nima uchun bu yetakchilik kerakligini va bu ularga nima berishini tushunmaydi. Xo'sh, yetakchilik nima? Ushbu atamaning ma'nosini iloji boricha batafsil tavsiflashga harakat qilaman.

Umuman olganda, yetakchilik - bu shaxsiy fazilatlar tufayli ma'lum maqsadlarga erishish uchun foydalaniladigan shaxs yoki odamlar guruhiga qandaydir ta'sir ko'rsatish qobiliyati.

Har qanday guruhda yetakchilar rasmiy yoki norasmiy bo'lishi mumkin. Rasmiy yetakchilik ko'proq kuchga bog'liq.

Norasmiy vaziyatlarda yetakchining qobiliyatlari, uning obro'si va unga bo'lgan ishonch darajasi, jamoadagi hissiy aloqa darajasi birinchi o'ringa chiqadi.

Yetakchilikni shakllantirish uchun shaxsiy fazilatlar ustida ish olib borish zarurdir.

- ❖ **Faoliyat** – energiyangizni ifodalash qobiliyati.
- ❖ **Tashabbus** – oldingi nuqtaning “variantlari” dan biri, lekin yanada ijodiy – turli g'oyalarni yaratish va taklif qilish, olg'a intilish.
- ❖ **Muloqot, ochiqlik** – tayyorlik va undan ham ko'proq odamlar bilan muloqot qilish zarurati.
- ❖ **Mustaqillik** - mas'uliyatni o'z zimmasiga olish va ko'p muammolarni hal qilish qobiliyati.
- ❖ **Qat'iylik** - bu iroda, matonat, boshlagan ishni oxiriga etkazish qobiliyatining namoyon bo'lishi va bu ma'lum darajada samaradorlikni ham o'z ichiga oladi.
- ❖ **Tashkilot** – zarur “mehnat fronti” uchun vaqtingizni malakali rejalashtirish qobiliyati
- ❖ **O'z-o'zini nazorat qilish** - o'zingizni, istaklaringizni, his-tuyg'ularingizni, xatti-harakatlaringizni, ayniqsa stressli vaziyatlarda nazorat qilish qobiliyati

Sanab o'tilgan shaxsiy fazilatlar ustida ishlash, hech bo'lmaganda, odamni o'zidan bir oz yaxshiroq qiladi. Ko'pi bilan u sizni, aytaylik, “oddiy odam”dan sal uzoqni, biroz ko'proq narsani ko'ra oladigan, odamlarni tushunadigan, muayyan

hayotiy sharoitlarda to'g'ri xulosalar chiqaradigan va shuning uchun yetakchi bo'la oladigan odamga aylantiradi.

Kim lider bo'lishi kerak? Xo'sh, endi eng qiziqarli qismga o'tamiz: bolalarning bunga nima aloqasi bor, bu ularga qanday tegishli?

Yetakchilik qobiliyatiga ega bo'lgan bolaning biror narsaga erishishga intilishi kamdan-kam uchraydi. Vaholanki, ko'p narsa tarbiyaga bog'liq. U nafaqat uyda, balki maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ham va maktabda ham hukmronlik qiladi. Bu esa bolalar orasida qaysidir jihatdan ajralib turadi.

Yetakchilikning birinchi ko'rinishlarini taxminan 3 yoshda ko'rish mumkin. Ayniqsa, agar bola maktabgacha ta'lim tashkilotiga borsa. U mustaqillikka intiladi, bolalarni bolalar darajasida tashkil qiladi. U kuzatuvchan, oson muloqot qiladi va tashabbus ko'rsatadi, guruhdagi tarbiyalanuvchilarga yoqadi. Maktabgacha ta'lim tashkiloti - bu bolaning jamiyatda o'zini topadigan birinchi joyi.

5-7 yil - bu bolalar bog'chasidan maktabga o'tish davri, bu yerda yetakchilik fazilatlarini o'zini yanada aniqroq namoyon qila boshlaydi.

Bolada yetakchilik fazilatlarini qanday rivojlantirish kerak

Xo'sh, endi: bolada qanday qilib yetakchini tarbiyalash mumkin?

- Farzandingiz bilan muloqot qilishga imkon qadar ko'proq vaqt ajrating, uning sevimli mashg'ulotlariga qiziqing.
 - Farzandingizning fikrini hurmat qiling va bahsli vaziyatlarda murosaga kelishni o'rganing va bolangizni ham shunday qilishga o'rgating.
 - Omma oldida so'zlash qobiliyatini rivojlantiring - bu mahorat umuman zamonaviy dunyoda juda muhimdir.
 - Muvaffaqiyatsizlik normal holat ekanligini va har doim ham birinchi marta ishlamasligini tushuntiring. Agar u hozir ishlamasa, qaytadan boshlashga harakat qiling va chaqalog'ingizni maqtashni unutmang, bu unga sabrli va qat'iyatli bo'lishga yordam beradi.
 - Farzandingizga ko'proq mustaqillik bering. U o'zi, hatto kichik narsalarda ham qaror qabul qilishni o'rgansin, lekin kun tartibini rejalashtirish va hokazo. Yo'l-yo'riq bering, maslahat bering, bir nechta variantni taklif qiling, lekin u uchun tanlov qilmang – bu yetakchilik qobiliyatlarini rivojlantirishning kalitidir.
- Bolaning yetakchisini tarbiyalash bo'yicha psixologlarning maslahatlari
- Turli o'yinlar sizga erta yoshda yetakchilik fazilatlarini tanib olish va aniqlashga yordam beradi – aynan ularda bo'lajak yetakchilarning tashkilotchilik qobiliyatini namoyon etishini ko'rish mumkin.
 - Farzandingiz boshqa bolalar bilan muloqotda bo'lganda o'zini qanday tutishini tarbiyachi va o'qituvchilardan so'rang, balki u qandaydir o'ziga xos xususiyatlarga egadir – bularning barchasi sizga bolani yaxshiroq tushunishga va unga nisbatan tarbiya va xulq-atvor uslublaringizni moslashtirishga yordam beradi.
 - o'quv jarayonini nazorat ostida ushlab turish; yetakchi o'quvchilar, albatta, a'lochi talabalar degan fikr noto'g'ri. Bolalar atrofdagilarga ko'proq e'tibor

berishadi, ularni nazorat qilishadi, ta'bir joiz bo'lsa, ularning o'qishlari bundan zarar ko'rishi mumkin.

Farzandingizni qo'llab-quvvatlash juda muhim, ayniqsa maktabga qadam qo'yish davrida.

Xulosa o'rnida yuqorida aytib o'tganimizdek, yetakchilik nafaqat shaxsiy xususiyat, balki ko'nikmalar to'plamidir. Bolaning xarakteri va xususiyatlariga ta'sir qilish qiyin bo'lsa-da va bu har doim ham zarur bo'lmasa-da, rivojlangan ko'nikmalar hech qachon ortiqcha bo'lmaydi. Kelajakdagi rahbar albatta ularga muhtoj, ammo bu fazilatlarni rivojlantirish boshqa bolalarga ham kelajakda muvaffaqiyatga erishishga yordam beradi.

Bola kelajakda yetakchi bo'ladimi yoki yo'qmi, umuman muhim emas axir, agar uning mehribon ota-onasi bo'lsa, hamma narsani yengish mumkin, hamma narsani hal qilish mumkin.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligining "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi 2022 yil 4-fevraldagi 1-sonli bayonnomasi.
2. S.B Sanayeva, Sh, N Xaydarova "Maktabgacha ta'lim tarbiyani tashkil etish" 2023 y Darslik.
3. Maktabgacha pedagogika F.R Qodirova, Sh. Q Toshpo'latova, N.M Kayumova, M. N A'zamova "Tafakkur" Nashriyoti Toshkent – 2019
4. Sh.Sodiqova "Maktabgacha pedagogika" Toshkent 2018 Darslik.

ONA TILINI O'QITISHDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

**Shavkatova Shaxrizoda Shavkatovna -
Navoiy davlat universiteti 1-bosqich
tayanch doktorant +998938912111
shaxrizodashavkatova98@gmail.com**

O'zbekiston Respublikasi Navoiy viloyati Navoiy shahri

Annotatsiya: Ushbu maqolada ona tili darslarida zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati, usullari va natijalari batafsil tahlil qilinadi. O'quv jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT), interaktiv metod va usullar, innovatsion yondashuvlar hamda individual o'qitish strategiyalarining qo'llanilish samaradorligi va afzalliklari o'rganiladi. An'anaviy o'qitish uslublari zamonaviy texnologiyalar asosida olib boriladigan darslar bilan taqqoslanib, ularning ustunliklari muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, ona tili, zamonaviy texnologiyalar, yangi metod va usullar, pedagogik mahorat, nutqiy kompetensiya, baholash tizimi

Использование современных педагогических технологий в преподавании родного языка.

**Шавкатова Шахризода Шавкатовна –
докторант базовой докторантуры 1-го курса
Навоийского государственного университета
+998938912111, shaxrizodashavkatova98@gmail.com**

Республика Узбекистан, Навоийская область, город Навоий

Аннотация: В данной статье подробно рассматривается значение, методы и результаты использования современных педагогических технологий на уроках родного языка. Анализируются преимущества и эффективность применения ИКТ-инструментов, интерактивных методов и приемов, инновационных подходов и индивидуальных стратегий обучения в учебном процессе. Сравниваются традиционные методы преподавания с уроками, проводимыми с использованием передовых современных технологий, и обсуждаются их преимущества.

Ключевые слова: начальное образование, родной язык, современные технологии, новые методы и приемы, педагогическое мастерство, речевые компетенции, система оценки.

Using Modern Pedagogical Technologies in Teaching the Native Language

**Shavkatova Shakhrizoda Shavkatovna
Doctoral student, 1st year of basic doctoral
studies Navoi State University
+998938912111, shaxrizodashavkatova98@gmail.com
Navoi City, Navoi Region, Republic of Uzbekistan**

Abstract: This article thoroughly examines the significance, methods, and outcomes of using modern pedagogical technologies in native language lessons. The advantages and effectiveness of applying ICT tools, interactive methods and techniques, innovative approaches, and individualized learning strategies in the educational process are analyzed. Traditional teaching methods are compared with lessons conducted using advanced modern technologies, and their benefits are discussed.

Keywords: primary education, native language, modern technologies, new methods and techniques, pedagogical skills, speech competencies, assessment system.

Обучение родному языку играет важную роль в культурной жизни и духовном развитии каждого общества и нации. Глубокое освоение родного языка важно не только для овладения лингвистическими знаниями, но и для формирования навыков свободного, чёткого и связного выражения своих мыслей. Современные педагогические технологии являются одним из

основных средств эффективной организации этого процесса. В настоящее время система образования во всём мире основывается на инновационных подходах, и педагоги стремятся широко внедрять передовые методики в практику. Безусловно, прочное обучение родному языку начинается с начальных классов. Для повышения интереса учеников начальных классов к предмету, а также развития их знаний и потенциала рекомендуется использовать современные педагогические технологии в процессе обучения. Это способствует развитию зрительного, слухового и речевого восприятия у учащихся.

В этом месте уместно дать определение понятию «педагогическая технология». Педагогические технологии — это процесс воздействия учителя (воспитателя) на учащегося (студента) с использованием средств обучения (воспитания) в определённых условиях, в результате которого у обучаемого интенсивно формируются заранее запланированные личностные качества.

Узбекский педагог-учёный Б.Л. Фарберман даёт следующее определение педагогической технологии:

Педагогические технологии — это инновационный подход к образовательному процессу, выражающийся в виде социально-инженерного сознания в педагогике. Это социальное явление, связанное со стандартизацией педагогического процесса на основе технических возможностей и технического мышления человека, а также с разработкой его оптимальной модели.

Согласно определению авторитетного учреждения ООН — ЮНЕСКО, «Педагогические технологии — это комплексный подход к проектированию и практическому применению всего образовательного процесса, рассматривающий технические и человеческие ресурсы в их взаимосвязи при обучении и усвоении знаний».

Педагогическая технология по своей сути обладает субъективными особенностями, то есть каждый педагог должен творчески организовывать процесс обучения и воспитания, исходя из собственных возможностей и профессионального мастерства. Независимо от формы, методов и средств реализации, педагогические технологии должны:

повышать эффективность педагогической деятельности (процесса обучения и воспитания);

обеспечивать сотрудничество между учителем и учащимися;

способствовать прочному усвоению учебных предметов учащимися;

формировать у учащихся навыки самостоятельного, свободного и творческого мышления;

создавать необходимые условия для реализации личного потенциала каждого ученика;

гарантировать приоритет демократических и гуманистических идей в педагогическом процессе.

В настоящее время интерес и внимание к применению инновационных технологий, педагогических и информационных технологий в образовательном процессе с каждым днём усиливаются. Одной из причин этого является то, что ранее в традиционном образовании учащиеся обучались только усвоению готовых знаний, тогда как современные технологии направлены на то, чтобы обучающиеся самостоятельно искали, изучали, анализировали и даже делали собственные выводы. Учитель в этом процессе создает условия для развития, формирования личности, получения знаний и воспитания, одновременно выполняя функции управления и наставничества. В образовательном процессе основная роль переходит к ученику. Знания и опыт, связанные с педагогическими технологиями и педагогическим мастерством, а также использование интерактивных методов, способствуют формированию у учащихся прочных знаний и высоких профессиональных навыков. Инновация (от английского *innovation*) означает нововведение, обновление. Инновационные технологии вносят новизну и изменения в педагогический процесс, а также в деятельность учителя и ученика. При их реализации широко применяются интерактивные методы. Интерактивные методы — это совместное размышление в коллективе, т.е. способы педагогического воздействия, являющиеся составной частью содержания образования. Особенность этих методов заключается в том, что они реализуются исключительно через совместную деятельность педагога и учащихся.

Такой процесс педагогического сотрудничества имеет следующие характерные особенности:

побуждение учащегося быть активным на уроке, мыслить самостоятельно, творчески и искать решения;

обеспечение постоянного интереса учащихся к знаниям в учебном процессе;

усиление интереса к знаниям за счёт творческого подхода к каждой теме;

организация постоянного сотрудничества между педагогом и учеником.

Применение интерактивных методов на уроках родного языка способствует активизации учащихся и развитию навыков самостоятельного мышления. Следующие методы при использовании в учебном процессе дают эффективные результаты:

Метод кластера – группировка и анализ ключевых понятий по определённой теме.

Обратная модель обучения – повышение участия учащихся за счёт самостоятельного изучения до урока и обсуждения в классе.

Дебаты и дискуссии – побуждают учеников к критическому мышлению и аргументированным обсуждениям.

Ролевые игры – развитие речи учащихся через инсценировку ситуаций, связанных с темой урока.

STEM-подход – изучение родного языка в связке с другими науками, особенно с математикой, технологией и инженерией.

Технологии рассказа и креативного письма – инновационные упражнения по письму для развития воображения и творческого мышления учащихся.

Метод пазла (Jigsaw) – учащиеся делятся на группы, каждая из которых изучает отдельную часть материала, а затем объединяет знания.

Информационно-коммуникационные технологии (ИКТ) играют важную роль в повышении эффективности уроков. Рекомендуется использовать следующие инструменты:

Электронные учебники и платформы – создают возможности для дистанционного и самостоятельного обучения.

Интерактивные презентации – делают уроки более интересными и наглядными за счёт визуальных материалов.

Онлайн-тесты и викторины – удобный инструмент для оценки знаний учащихся.

Мультимедийные материалы – помогают лучше усваивать тексты на родном языке благодаря аудио- и видеоматериалам.

Системы тестирования на основе искусственного интеллекта – автоматизированные системы, индивидуально анализирующие знания учащихся.

Виртуальная и дополненная реальность – повышают интерес учащихся через создание интерактивной среды.

Инновационные педагогические подходы способствуют более эффективной организации уроков родного языка:

1. Методика STEAM – обучение родному языку в связке с технологиями и искусством.
2. Проектное обучение – предоставляет учащимся возможность самостоятельного проведения исследований.
3. Геймификация – повышение мотивации за счёт внедрения игровых элементов в урок.
4. Дифференцированное и адаптивное обучение – адаптация методов обучения с учётом индивидуальных особенностей каждого ученика.
5. Рефлексивный подход – развитие умений анализировать собственные знания и навыков самооценки во время урока.
6. Мозаичное обучение – деление учащихся на малые группы, каждая из которых отвечает за свою часть материала, формируя общее знание.
7. Синергетическое обучение – совместное обучение на основе обмена мнениями в атмосфере сотрудничества между педагогом и учащимися.

В заключение, современные педагогические технологии являются эффективным инструментом в совершенствовании преподавания родного языка. Интерактивные методы, ИКТ и инновационные подходы делают процесс обучения более интересным и результативным. Использование индивидуального и группового подходов на уроках развивает у учащихся самостоятельное мышление и увеличивает их творческий потенциал. Поэтому каждому учителю важно широко использовать современные педагогические технологии для повышения качества обучения.

ЛИТЕРАТУРА

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risidagi Farmoni.
3. Boshlang'ich ta'lim Davlat ta'lim standarti. – Toshkent, 2020.
4. G'ulomov A., Ne'matov H. Ona tili o'qitish metodikasi. – Toshkent, 2020.

5. Matchonov S. va boshqalar. Boshlang'ich sinf didaktikasi. – Toshkent, 2019.
6. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi Vazirligi – "Boshlang'ich ta'lim standartlari va metodikasi"
7. Jo'rayev A.R., Sayfullayeva D.A, Bahronova Sh. Zamonaviy ta'lim texnologiyalar asosida tashkil qilinadigan shaxsga yo'naltirilgan ta'lim jarayoni //Science and Education. – 2020. -T.1. -№ 8. – C. 169-176.
8. Muminovna R. D. Innovatsion ta'lim sharoitida oliy ta'lim muassasasi talabalarini zamonaviy o'qitish metodlari orqali kasbiy mahoratini oshirishda foydalanish tamoyillari //pedagogs.2024. T. 56. №. 2.- C. 66-70.

O'QUVCHILARNING ADABIY-NUTQIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDA METODLAR SAMARADORLIGI

Boboqulova Nafosat Qaxorovna

Surxondaryo viloyati Angor tumanidagi 3-ixtisoslashtirilgan maktabning
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

bobokulovanafosat89@gmail.com. +998 99 376 27 89

Annotatsiya: Maqolada o'quvchilarning adabiy-nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirishda olib borilayotgan metodik ishlarning amalda qo'llanishi, dars mashg'ulotini olib borishda "Mening fikrim", "Muloqot", "FAKT", "Ko'z aloqasi", "Rolli o'yin", "Rebus" kabi metodlardan dars mashg'ulotida unumli foydalanish haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar. Adabiy-nutqiy kompetensiya, metodik ishlar, ilm, fan, texnologiya, badiiy asar, hayotiy voqealar, asar g'oyasi, "Mening fikrim", "Muloqot", "FAKT", "Ko'z aloqasi", "Rolli o'yin", "Rebus" metodlari.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ МЕТОДОВ В РАЗВИТИИ ЛИТЕРАТУРНО- РЕЧЕВЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ УЧАЩИХСЯ

Аннотация: В статье рассматривается практическое применение проводимой методической работы по развитию литературно-речевых компетенций учащихся, продуктивное использование на уроке таких методов, как "мое мнение", "общение", "факт", "зрительный контакт", "сюжетно-ролевая игра", "ребус" при проведении урока.

Ключевые слова. Литературно-речевая компетентность, методическая работа, наука, Наука, техника, художественное произведение, жизненные события, идея произведения, методы "мое мнение", "общение", "факт", "зрительный контакт", "сюжетно-ролевая игра", "ребус".

EFFECTIVENESS OF METHODS IN THE DEVELOPMENT OF LITERARY AND SPEECH COMPETENCIES OF STUDENTS

Annotation: The article focused on the practical use of methodological work carried out in the development of literary and speech competencies of students, the productive use of such methods as "my opinion", "communication", "fact", "eye contact", "Role-Playing", "Rebus" in the course of the lesson.

Keywords. Literary-colloquial competence, methodological works, methods of Science, Science, Technology, fiction, life events, idea of a work, "my opinion", "communication", "fact", "eye contact", "Role-Playing Game", "Rebus".

Axborot texnologiyalar asrida bugungi kunda yoshlarimiz shiddat bilan o'rganib borayotgan innovatsion texnologiyalar bilan birga ularni badiiy adabiyot olamining rang-barang ekanligini uqtirib borish o'qituvchilar zimmasiga katta mas'uliyat yuklaydi. Shunday ekan bo'lajak o'qituvchilarning bilim, salohiyat egasi bo'lishi bilan bir qatorda ta'limga innovatsion yondashish, qolaversa ilg'or xorijiy tajribalarni o'rgangan holda ta'lim sifatini yanada oshirish muhim ahamiyatga molikdir. Bo'lajak o'qituvchining pedagogik faoliyatida o'quvchilar bilan olib boradigan muloqoti muhim ta'lim-tarbiyaviy ahamiyatga ega hisoblanadi. Bu esa o'z navbatida o'quvchilar bilan ta'lim jarayonida yetarli darajada samaraga erishishning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Oxirgi yillarda juda ko'plab davlatlarda, qolaversa bizning yurtimizda ham ta'lim standartlari kompetensiyaviylik tamoyili asosida tuzilishiga alohida ahamiyat berilmoqda. Ma'naviy hayotimizni yanada rivojlantirish maqsadida keyingi yillarda kitobxonlik madaniyatini oshirish bo'yicha turli ko'rik-tanlovlarni o'tkazilishi ham e'tiborga molikdir[1;]. Bunday tanlovlar ko'plab iste'dodli yoshlarimizning bilim salohiyatlari, badiiy asarga bo'lgan qiziqishlari, teran fikrlaydigan iqtidor egalarini kashf etishda muhim rol o'ynaganligi quvonarli hol, albatta.

Bizga ma'lumki, pedagogik mahorat va kompetentlik har bir bo'lajak o'qituvchining o'z ustida ishlashi, ijodiy mehnati, iste'dodi va iqtidori evaziga mukammallashib, yoshlarning yanada salohiyatli va ilmli qila oladigan ijod mahsuli hisoblanadi. Pedagogik kompetentlikni rivojlantirish pedagogik va psixologik qonuniyatlarga tayangan holda turli shakl va metodlar, maxsus didaktik tamoyillarni qo'llash asosida tashkil etadi. Kompetensiyaviy ta'limga asoslangan standartlarni tahlil qilishdan oldin kompetensiyaviy ta'limning mohiyatini aniqlab olish zarurdir. Pedagogik terminlar lug'atida "kompetensiya" so'ziga quyidagicha ta'rif berilgan: "ma'lum bir vazifani adekvat tarzda bajarish uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalar majmui hamda tajriba"[6;134]. Misol tariqasida Buyuk Britaniya o'rta ta'lim maktablarining adabiyot fani standartlarini kuzatib chiqsak. "O'quvchi asar syujeti qurilishining asar mazmuniga qanday ta'sir qilinishining

asar mazmuniga qanday ta'sir qilishini tahlil qila oladi" kompetensiyasi quyidagi kompetensiyalarga bo'lingan[10;8]:

-syujet elementlarini topib, ularning ahamiyatini ko'rsatib bera oladi;

-asardagi ayrim epizodlarning asar mazmuni uchun ahamiyatini izohlab bera oladi;

-syujetning tarkibiy elementlarini aniqlab, ularning ahamiyatini izohlay oladi.

"Asarni o'z hayoti bilan, boshqa asar(lar) bilan va atrofdagi olam bilan bog'lay oladi" kompetensiyasi quyidagicha tarkibiy qismlarga bo'linganligi e'tiborga molikdir[4;38]:

-asarda aks etgan inson xarakterini to'liq tahlil qilib asoslab bera oladi;

-kitobxon shaxsi matnni tushunish va tahlil qilishga qay darajada ta'sir qilishini izohlab bera oladi. Ko'rinib turibdiki, bunday badiiy asar tahlilini yuqori saviyadagi kompetentlikka erishilganini e'tirof etishimiz darkor.

Rivojlangan davlatlarning ta'lim tizimini kuzatar ekanmiz, aynan adabiyotga oid hujjatlarning barchasida o'quvchilarning badiiy asarni tahlil qilishidagi bilim va ko'nikmalarini rivojlantirishga oid barcha chora-tadbirlari mustaqil fikrlashda, asarni tahlil qilish jarayonida nafaqat o'zining shaxsiy hayoti, balki ijtimoiy hayot tarziga bog'lagan holatda tahlil qilishi muhim ahamiyat kasb etishini anglab yetdik. Yana ham asosiy qulay tomoni adabiyotni o'rganishda kompetensiyalarni o'rganish uchun adabiyotlar ro'yxati shakllantirilganligini guvohi bo'ldik.

O'quvchilarning og'zaki nutqini rivojlantirishda interfaol metodlarning bir nechta turlaridan foydalanish dars samaradorligini yanada oshishiga xizmat qiladi. Masalan, "Mening fikrim" metodi o'qituvchi tomonidan muammoli savol o'quvchilarga o'qib eshittiriladi. O'quvchilarning fikr va mulohazalari umumiy tarzda tinglanadi va shu ma'lumotlar yig'ilgandan so'ng ma'lum bir yechimga kelinadi. Bu usulni qo'llash o'quvchining nafaqat erkin fikrlash muhitini yaratadi, balki hayotda ham mustaqil fikrini dadil ayta olishini ham ta'minlaydi. Bu metodning og'zaki va yozma shakli mavjud bo'lib, har ikkalasi ham mustaqil fikrlash orqali o'quvchilarning so'z boyligi yanada rivojlanadi[8;42]. Og'zaki usulda beriladigan javob aniq, qisqa va lo'nda ifodalansa, yozma javob berilganda esa qog'ozga imloviy xatolarsiz aks ettirishlari kerak.

"Muloqot" metodi ham o'quvchilarning erkin fikrlash jarayonida bahslashish, og'zaki muloqot madaniyatini rivojlantirishni ta'minlaydi. Bu metodning afzalligi shundaki, kichik guruhlariga bo'lingan tarzda olib boriladi. Metodni qo'llashdan maqsad shuki, tanlangan mavzu asosida o'quvchilar mustaqil fikrlari orqali so'z boyligini aniqlash, mavzuga bo'lgan munosabatini dalillar orqali asoslab berishini

rivojlantirish, qolaversa, muloqotga kirishish va boshqalar bilan muloqotga kirisha olish madaniyatini o'rgatishdan iboratdir[5;123].

Asqad Muxtorning "Chinor" romanini o'rganishda "FAKT" texnologiyasidan unumli foydalangan holda tahlil qilish maqsadga muvofiqdir[.]. Bu texnologiyadan foydalanishda o'qituvchi har bir o'quvchiga FAKT texnologiyasining 4 bosqich yozilgan qog'oz varaqlarini tarqatadi va yakka tartibda ularni to'ldirishni ta'kidlaydi.

F – asarda fakt nima edi?

A – faktingiz bayoniga sabab ko'rsating?

K – ko'rsatgan sababingizni asoslovchi misol keltiring?

T – bu harakatlar to'g'rimi, noto'g'rimi?

Yakka tartibdagi ish tugagach, o'quvchilar kichik guruhlariga ajratiladi va o'qituvchi kichik guruhlariga FAKT texnologiyasining 4 bosqichi yozilgan qog'ozlarni tarqatadi[3;87].

O'qituvchi kichik guruhlarining yozgan fikrlarini jamoa o'rtasida himoya qilishlarini so'raydi. Mashg'ulot o'qituvchi tomonidan muammo bo'yicha bildirilgan fikrlarni umumlashtirish bilan yakunlanadi. Masalan. "Chinor-chinakam badiiy asar" mavzusi bo'yicha fikrlaringizni bayon qiling.

F – "Chinor" romani Asqad Muxtorga katta shuhrat keltirgan asarlardan biridir.

A – "Chinor" romanida yaxshilik, ezgulik, mehr ko'rsatish, taqdirlar zanjiri, shafqatsiz va chigal hayot muammolari o'z ifodasini topganligi bois asar umrboqiydir.

K – Romanga jalb etilgan barcha katta-kichik insoniy taqdirlar asar markazida turuvchi obraz 93 yoshli Ochil bobo taqdiriga borib bog'lanadi, romanda uzoq yurtga tarqab ketgan uzoq-yaqin qarindoshlaridan xabar olgani otlangan Ochil boboga qo'shilib o'quvchi ham olis safarga chiqadi va hokazo.

T – qaysiki asar yaxshilikni, mehr-muhabbatni, insonlarga xos bo'lgan ijobiy xarakterni, milliy qadriyatlarni, ezgulikni ulug'lar ekan, bu asarning umri boqiydir. Shu kabi interfaol metodlar adabiyot darslarida qo'llanilganida darsda nafaqat faol o'quvchi, balki, darsda passiv ishtirok etadigan o'quvchi bir og'iz bo'lsa ham o'z fikrini bayon etadi[5;223].

"Ko'z aloqasi" metodi – aylana stol atrofida berilgan muammo yoki savollar yuzasidan o'quvchilar tomonidan o'z fikr mulohazalarini bildirish orqali olib boriladigan o'qitish metodidir. "ko'z aloqasi" metodi qo'llanilganda stol-stullarni doira shaklida joylashtirish kerak. Bu har bir o'quvchining bir-biri bilan "ko'z aloqasi"ni o'rnatib turishiga yordam beradi.

"Rolli o'yin" metodining tuzilmasi. "Rolli o'yin" metodining bosqichlari quyidagilardan iborat:

1. O'qituvchi mavzu bo'yicha o'yinning maqsad va natijalarini belgilaydi.

2. O'yinning maqsad va vazifalari tushuntiriladi.

3. O‘yinning maqsadidan kelib chiqib, rollarni taqsimlaydi.
4. O‘quvchilar o‘z rollarini ijro etadilar. Boshqa o‘quvchilar ularni kuzatib turadilar.

5. O‘yin yakunida o‘quvchilardan ular ijro etgan rolni yana qanday ijro etish mumkinligini izohlashga imkoniyat beriladi[9;47].

“Rebus” metodida o‘quvchilar Robindranath Thakur asarlarini rasmlar orqali topishlari kerak. O‘quvchilar zukkoligini, topqirligini oshirishda yordam beruvchi metod hisoblanadi.

Xulosa o‘rnida shuni aytishimiz lozimki, o‘quvchilarning bilim va salohiyatini oshirish uchun turli metodlardan foydalangan holda dars mashg‘ulotlarini o‘tish ularning fanga bo‘lgan qiziqishini yanada oshirishga katta zamin yaratadi. Bugungi iste’dodli va iqtidorli yoshlarimizning badiiy asarni o‘qish jarayonida uning har bir sahifasini shunchaki bir qiziqish uchun o‘qimasliklarini, balki tahlil qilish jarayonida ijtimoiy jamiyatdagi o‘rni va roli, qahramonlar hayoti jamiyatda qanday ahamiyatga ega ekanligi haqida fikr-mulohaza yuritishlari lozimdir. Bunday mas’uliyat albatta o‘qituvchilar zimmasiga tushishi ularning o‘z ustida ishlashlarini ko‘rsatadi. O‘z navbatida aytishimiz joizki, bugungi kunda o‘qituvchilarlar ilg‘or zamonaviy pedagogik texnologiyalarni mahorat bilan qo‘llab o‘quvchilarning bilim va salohiyatini yanada rivojlantirib bormoqdalar. Zero, kelajagimiz tayanchi bo‘lgan unib-o‘sib kelayotgan yosh avlodni rivojlangan davlatlar ta’lim tizimi asosida, qolaversa, o‘zimizning milliy dastur ta’lim tizimi bilan chambarchasligida yanada chuqur bilim berilmoqda. Bu sa’y-harakatlar badiiy adabiyotni yanada yuqori cho‘qqilarga ko‘tarilishiga sabab bo‘lmoqda. Ayniqsa, adabiyotshunos olimlarimiz tomonidan ishlab chiqilayotgan qo‘llanmalar, ilmiy kitoblarning barchasi badiiy adabiyotning tahlilini o‘rganish jarayonida o‘quvchilar bilan ishlashda yuqori natijalarni qo‘lga kiritishda asosiy manba hisoblanib kelmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 19-fevralda “Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalari sohasini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF – 5349-son qarori. Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi. 20.02.2018-y. 06/18/ 5349/0792-son.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 6-sentyabrdagi “Professional ta’lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PF – 5812-sonli Farmoni. Qonun hujjatlari milliy bazasi.

3. Mirzayeva Z., Jalilov K. Adabiyot o‘qitish metodikasi: an’anaviylikdan zamonaviylikka. Toshkent – 2020. 160 bet.

4. To‘xliyev B. Adabiyot o‘qitish metodikasi. T: Yangi asr avlodi. 2010. 157 bet.

5. Husanboyeva Q., Niyozmetova R. Adabiyot o‘qitish metodikasi. O‘quv qo‘llanma. T. 2018. 351 bet.

6. Mavlonova R. Umumiy pedagogika, T: Fan va texnologiya.- 528 bet.
7. Mavlonova R. Tarbiyaviy ishlar metodikasi. Toshkent. 338 bet.
8. Mavlonova K. Ona tili fanini adabiyot fani bilan badiiy matn otqali integratsiyalab o'qish metodikasini takomillashtirish. T. 2019. – 112 bet.
9. Abdullayeva Q. Nutq o'stirish. Boshlang'ich sinf uchun qo'llanma. – T.: O'qituvchi, 1980. – 118 bet.
10. National curriculum: Secondary curriculum. Department of Education. Crown Copyright, 2014.

O'QITUVCHILARDA NUTQIY SAVODXONLIKNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI

Jurayeva Nilufar Shovkat qizi

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat Pedagogika universiteti

**“Boshlang'ich ta'limda ona tili va uni o'qitish metodikasi” kafedrasi
o'qituvchisi**

Annotatsiya: Nutqiy savodxonlik kompetensiyalari insonning o'z fikrini aniq va ravon ifodalash, tinglash va tushunish, muloqotda samarali ishtirok etish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Ushbu kompetensiyalar, ayniqsa, ta'lim va pedagogik jarayonlarda katta ahamiyatga ega. Ta'lim tizimida nutqiy savodxonlikni rivojlantirish, o'quvchilarga yoki talabalariga muloqot qilishda muvaffaqiyatli bo'lish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni shakllantiradi. Bu jarayon, lingvistik va psixologik jihatlaridan tushunishni, kommunikativ malakalarni oshirishni, shuningdek, nutqni tizimli va samarali ifodalashni talab etadi.

Kalit so'zlar: nutqiy savodxonlik, kompetensiyalar, muloqot, ta'lim tizimi, pedagogik jarayon, rivojlanish.

Abstract: Linguistic literacy competencies include the ability to express one's thoughts clearly and fluently, listen and understand, and participate effectively in communication. These competencies are particularly significant in educational and pedagogical processes. Developing linguistic literacy in the educational system helps students or learners develop the necessary skills to succeed in communication. Furthermore, the development of linguistic literacy competencies positively impacts both professional success and personal development. This process requires understanding from linguistic and psychological perspectives, enhancing communicative skills, and systematically and effectively expressing speech.

Key words: Linguistic literacy, competencies, communication, educational system, pedagogical process, development.

Аннотация: Компетенции речевой грамотности включают способность ясно и бегло выражать свои мысли, слушать и понимать, а также эффективно участвовать в коммуникации. Развитие речевой грамотности в образовательной системе помогает учащимся или студентам развить необходимые навыки для успешной коммуникации. Более того, развитие компетенций речевой грамотности положительно влияет как на профессиональный успех, так и на личностное развитие. Этот процесс требует понимания с лингвистической и психологической точек зрения, улучшения коммуникативных навыков и систематического и эффективного выражения речи.

Ключевые слова: Речевая грамотность, компетенции, коммуникация, образовательная система, педагогический процесс, развитие.

Bo'lajak o'qituvchilarning nutqiy savodxonlik kompetensiyalarini rivojlantirish ta'lim jarayonining muhim tarkibiy qismidir. Nutqiy savodxonlik o'qituvchining o'z fikrini aniq va ravon ifodalash, tinglash va tushunish, muloqotda samarali ishtirok etish kabi ko'nikmalarni o'z ichiga oladi. Ushbu kompetensiyalar o'qituvchi faoliyatining samaradorligini oshirishga, shuningdek, o'quvchilar bilan sifatli va tushunarli muloqot o'rnatishiga xizmat qiladi. Bo'lajak o'qituvchining nutqiy savodxonlikni rivojlantirishda asosiy vazifa, o'z fikrini to'g'ri va mantiqan ifodalash, ma'lum bir nutqiy vaziyatga mos ravishda so'zlash va tinglash ko'nikmalarini o'zlashtirishdir. Bu esa, o'z navbatida, o'qituvchining o'quvchilarga ta'lim berish jarayonini yaxshilash, ular bilan samarali muloqot qilish va o'quvchilarning nutqiy savodxonlik darajasini oshirishda muhim omil bo'ladi.

Shuningdek, pedagogik faoliyatda nutqiy savodxonlik faqat o'qituvchining individual ko'nikmalariga bog'liq emas, balki uning o'quvchilar bilan ta'lim jarayonida muvaffaqiyatli muloqot o'rnatishi va ularning fikrini aniq va ravon ifodalay olish qobiliyatiga ham bog'liqdir. Shu bois, bo'lajak o'qituvchilarda nutqiy savodxonlikni rivojlantirish, nafaqat pedagogik faoliyat uchun, balki ijtimoiy muloqotda ham zarur bo'lgan kompetensiya sifatida ajralib turadi. Bundan tashqari, nutqiy savodxonlik kompetensiyalarini rivojlantirish orqali o'qituvchilarning ilmiy va professional muvaffaqiyatlarini ta'minlash mumkin. Ushbu jarayon pedagogik tizimda nutqiy ta'lim va rivojlanishning asosiy yo'nalishlaridan biri sifatida o'z o'rnini topgan.

Bo'lajak o'qituvchilarning nutqiy savodxonlik kompetensiyalarini rivojlantirish jarayonini samarali amalga oshirish uchun bir qator pedagogik metodlar, usullar va yondashuvlar qo'llaniladi. Bu metodlar nafaqat o'qituvchining nutqiy malakalarini oshirishga, balki uning o'quvchilari bilan muvaffaqiyatli muloqot o'rnatishiga ham xizmat qiladi. Quyida nutqiy savodxonlikni rivojlantirishda qo'llaniladigan ba'zi metodlarni tahlil qilamiz:

1. **Tahliliy metod.** Tahliliy metod o'qituvchilarga nutqni analiz qilish, so'zlashuv kontekstini tushunish va nutqning mantiqiy tuzilishini aniqlash imkonini beradi. Ushbu metod yordamida o'qituvchilar nutqiy xatoliklarni tuzatish, ifodalarni aniq va lo'nda qilish, shuningdek, so'zning mazmuni va maqsadga mosligini aniqlash ko'nikmalarini o'zgartiradilar. Bu metod, o'qituvchining muloqotda o'z nutqining samaradorligini oshirishga yordam beradi.

2. **Pragmatik metod.** Pragmatik metod kommunikatsiyaning amaliy tomonlariga asoslanadi. O'qituvchi o'quvchilarga turli nutqiy vaziyatlarni, suhbat yoki muhokama mavzularini ko'rib chiqish orqali nutqiy savodxonlikni oshirishga qaratilgan. Shu tarzda, o'qituvchi nutqni qanday ishlatishni, qaysi so'zlarni tanlashni, nutqiy amaliyotni rivojlantirishni o'rganadi. O'qituvchining o'quvchilar bilan turli muloqotlarni tashkil etishi, amaliy va interaktiv o'qitish orqali natijalarga erishish imkonini beradi.

3. **Simulyatsiya metodlar.** Bu metod o'qituvchining muloqotga kirishish, muloqotning turli shakllarini sinash va nutqiy vaziyatlarda qanday javoblar berish kerakligini o'rganish imkoniyatini yaratadi. Simulyatsiya o'qituvchilarni real sharoitlarda muloqot qilishga tayyorlaydi, shuningdek, ularni tajriba bilan o'rganishga, muammolarni hal qilishga va nutqiy savodxonlikni mustahkamlashga yordam beradi.

4. **Tinglash va baholash metodlari.** Nutqiy savodxonlikni rivojlantirishda tinglash va tinglangan nutqni tahlil qilish muhim ahamiyatga ega. O'qituvchilarni tinglash ko'nikmalarini rivojlantirish orqali nutqning mohiyatini anglash, uni yaxshilash va samarali tarzda so'zlashish imkoniyatlari yaratiladi. Bu metod o'quvchilarga ham o'z fikrlarini tushunishga va aniq ifodalashga yordam beradi.

M.P.Selikova kompetensiya tushunchasini quyidagicha keng izohlaydi: "Diqqat markazida ona tilining qadriyatli asoslarini o'zlashtirish bo'yicha shaxsning nutqiy rivoji va o'z-o'zini rivojlantirish borasidagi ijodiy imkoniyatlari, o'quvchining faol faoliyati yotadi. Ushbu darajadagi ta'lim olishning muvaffaqiyati avvalgi bosqichga nazar tashlash va keyingisiga mo'ljal olganlikka bog'liq. Zamonaviy ta'limdagi tendensiya olingan bilimlar hajminigina emas, balki ta'limning turli xil komponentlarini bilib olish uchun rivojlantiruvchi asosning o'ziga ham bog'liqdir"[1]. "Bu borada ayni o'quvchining har qanday til faktlarida, xususan, sintaktik faktlarda aksar xilma-xil ma'no ottenkalarini ko'ra olish qobiliyatiga tayanish katta rol o'ynaydiki, shu tufayli til orqali muloqoti orqali ifodalanayotgan fikrlarning harakatchan manzarasi jonli va asl bo'la boradi" [2]. Lekin ushbu fikrlarda olingan bilimlar haqida gapiriladiyu, bu bilimlarning nimalardan iborat ekanligi aniq aytilmaydi.

Til sohasidagi kompetentlilik nutqiygina emas, mohiyatan tilning qonun-qoidalari bilan bog'liq intellektual (aqliy) rivojlanishni o'zida mujassamlashtiradi. M.P.Selikova bu haqda shunday yozadi: "Intellektual rivojlanish bilim, ko'nikma va malakalarning shakllanishidagina emas, balki bolaning nazariy tafakkurini

kamol toptirishdan, individual (mental) aqliy tajribasini boyitishdan, umumo‘quv kompetensiyalarini shakllantirishdan ham iborat” [3].

Ko‘rinadiki, M.P.Selikova kompetensiya va kompetentlilikni ona tiliga doir bilimlarni egallash, til faktlarini, ularning turli ma’nolarini o‘rganish va qo‘llay olgan holda nutq o‘stirish, o‘quvchining intellektual (aqliy) faoliyatini faollashtirish bilan bog‘laydi. Bunday kompetensiya va kompetentlilik shaxsning o‘zi uchungina emas, atrofdagilar uchun ham yordami tegadigan darajani nazarda tutadi, til shaxsning o‘zi uchungina egallansa, ya’ni savodli gapiradigan, savodli yozadigan, o‘qish yoki tinglash orqali savodli ravishda axborot oladigan darajada amaliy egallanadigan ko‘nikma va malakalarning o‘zi kifoya qiladi.

M.P.Selikovaning ta’kidlashicha, kompetensiyaga berilgan tavsiflar orasida T.M.Balixinaning quyidagi tavsifi har jihatdan e’tiborlidir:

- birinchidan, bilim va malakalarni egallash saviyasi, sifati, to‘liqligi, chuqurligi;
- ikkinchidan, bilim va malakalarning ko‘lami (diapazoni), kengligi, sistemaliligi, anglanganligi;
- uchinchidan, bilim va malakalardan standart va nostandart variativ vaziyatlarda foydalanishga qodirlik; texnologiya hamda faoliyatni tashkil etishda tez moslasha bilishlik – kompetensiyaning operativligi, qayishqoqligi;
- to‘rtinchidan, o‘z faoliyatini va atrofidagilarning faoliyatini ratsional tashkil qila olishlik va rejalashtira bilishlik kompetensiyaning jiddiy alomatlaridir.

J.Jalolov “O‘zbek tilida kompetensiya terminining hozircha ekvivalenti yo‘q, qo‘llanilayotgan tarjimaviy so‘zlarning birortasi uning semantik qamrovini to‘liq ifodalay olmaydi”, – deb qayd etadi. Bizningcha, kompetensiya termini o‘zbek tilida kasbiy yetuklik, yuksak malaka sohibi, egasi ma’nolarini anglatadi.

Tadqiqotlarda kompetensiyaning quyidagi turlari qayd etilgan:

1. Kommunikativ kompetensiya;
2. Axborotlar bilan ishlash kompetensiyasi;
3. Shaxs sifatida o‘zini-o‘zi rivojlantirish kompetensiyasi;
4. Ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi;
5. Umummadaniy kompetensiyalar;
6. Matematik savodxonlik, fan va texnika yangiliklaridan xabardor bo‘lish va foydalanish kompetensiyasi.

Demak, kompetensiya – o‘quvchi yoki talabaning fan bo‘yicha egallagan nazariy bilim, ko‘nikma va malakalaridan kundalik hayotda nazariy va amaliy masalalarni hal qilishda foydalanishi. “Kompetentlik – shaxs bilim, ko‘nikma va tajribalarining ijtimoiy professional mavqei va o‘ziga tegishli vazifalarni bajarish, muammolarni hal qilishga qodirligi hamda haqiqiy moslik darajasi”.

Kompetentlik termini ta‘lim sohasiga psixologlarning ilmiy izlanishlari natijasida kirib keldi. M.Sobirova: “Kompetentlik (kompetentnost, competence) – shaxsning o‘zlashtirgan muayyan bilim, ko‘nikma va tajribasini ijtimoiy-kasbiy sohada aniq vazifalardagi muammo va vazifalarni yechishga qodirlik darajasi, yaroqliligi”– deb izohlaydi. Demak, “kompetentlik” tushunchasi “kompetensiya” tushunchasidan farq qiladi. Kompetentlik o‘quvchi va talabalarning shaxsiy va kasbiy faoliyatda zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma, malakalarning egallaganlik darajasi va uni kasbiy faoliyat jarayonida ko‘rsata bilish ko‘nikmasidir.

Kasbiy kompetensiya hozirgi davrda faol ishlatilib kelinayotgan terminlar sirasiga kiradi. Kasbiy kompetentlik – mutaxassis tomonidan kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma va malakalarning egallanishi va ularni amalda faol qo‘llay olinishi hisoblanadi. Kasbiy-pedagogik kompetentlikka ega bo‘lishda o‘z ustida ishlash, o‘z-o‘zini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. M.R.Kadirova bu haqda fikr yuritib, “Kasbiy kompetentlik bu – kasbiy faoliyat me‘yorlari, tushunchalar va mulohazalarning subyektiv anglangan ifodasidir. Inson hayotida u inson ongining aqliy faoliyat shakli sifatida namoyon bo‘ladi”, – deb yozadi.

Pedagogning mutaxassis sifatida: aniq maqsad, intilish asosida pedagogik jarayonni takomillashtirish; pedagogik jarayon samaradorligini, o‘zining ishchanlik faolligini oshirish; izchil ravishda yangilanib borayotgan pedagogik bilimlarni o‘zlashtirish; ilg‘or texnologiya, metod hamda vositalardan xabardor bo‘lish; faoliyatiga fan-texnikaning so‘nggi yangiliklarini samarali tatbiq etish; kasbiy ko‘nikma va malakalarini takomillashtirish; salbiy pedagogik nizolarning oldini olish, bartaraf etish choralari izlash yo‘lida olib boradigan amaliy harakati uning o‘z ustida ishlashini ifodalaydi.

Bo‘lajak o‘qituvchilarning nutqiy savodxonlik kompetensiyalarini rivojlantirish psixologik omillarga ham bog‘liq bo‘lib, unda nutqiy ko‘nikmalar – doimiy intellektual rivojlanish: ruhiy jarayonlar (xotira – vizual va eshitish, fikrlash – mavhum va majoziy, kuzatish, tasavvur – reproduktiv va ijodiy); insonning ma‘naviy boyligi – doimiy ma‘naviy rivojlanish, axloqiy me‘yorlar, avvalo, muloqot me‘yoriga rioya qilish kabilarni o‘zi ichiga oladi. Bo‘lajak o‘qituvchilarning nutqiy savodxonlik kompetensiyalarini rivojlantirishda qo‘llangan metodlarning tahlili quyidagi natijalarga olib keldi:

1. **Nutqiy ko‘nikmalarni takomillashtirish.** Tahliliy va pragmatik metodlarni qo‘llash orqali o‘qituvchilar o‘z nutqiy ko‘nikmalarini rivojlantirishda

sezilarli o'zgarishlarga erishdilar. O'qituvchilar nutqiy ifodalarini aniq va lo'nda qilish, muloqotdagi tushunishni oshirish va har xil muloqot vaziyatlariga moslashish qobiliyatini rivojlantirdilar. Natijada, o'qituvchilar o'zlarining nutqiy mahoratlarini takomillashtirish orqali ta'lim jarayonida samaraliroq bo'lishdi.

2. **Amaliy muloqotga tayyorlash.** Simulyatsiya metodlarining qo'llanilishi o'qituvchilarni real muloqot sharoitlariga tayyorlashda yordam berdi. O'qituvchilar turli muloqot vaziyatlarida o'z nutqlarini samarali tashkil etish va muloqotning maqsadga muvofiq rivojlanishini ta'minlashda ko'nikma orttirganliklarini his etdilar. Bu metod o'qituvchilarga o'quvchilari bilan samarali va ijobiy muloqot o'rnatish imkonini yaratdi.

3. **Tinglash va tushunish ko'nikmalarining oshishi.** Tinglash va baholash metodlari yordamida o'qituvchilar tinglash va tushunish ko'nikmalarini yaxshiladilar. O'quvchilar o'z nutqlarini tinglab, uni tahlil qilish, qaysi nuqtalarda o'zlarini yanada samarali ifodalashni o'rganishdi. Bu esa o'qituvchilarni o'z fikrlarini aniq va to'g'ri ifodalashga yordam berdi va o'quvchilarning ta'lim jarayoniga nisbatan qiziqishini oshirdi.

4. **O'z-o'zini tahlil qilish va o'zgarishlarga tayyorlik.** Qayta aloqa va refleksiya metodlari bo'yicha o'qituvchilar o'z nutqiy savodxonliklarini baholashda muvaffaqiyatga erishdilar. O'qituvchilar o'zlarining nutqiy xatoliklarini aniqlash, tuzatish va o'zgarishlarga tayyor bo'lish ko'nikmalarini shakllantirdilar. Bu jarayon o'qituvchilarga o'z malakalarini yanada rivojlantirish imkoniyatini yaratdi.

5. **Pedagogik ta'lim jarayonida ijobiy o'zgarishlar.** Metodlarning integratsiyalashuvi natijasida pedagogik jarayonda samaradorlik oshdi. O'qituvchilar o'z nutqiy savodxonliklarini rivojlantirgan holda, o'quvchilarga to'g'ri va aniq ma'lumotlarni etkazishda yaxshilanishlar kuzatildi. Bu o'zgarishlar ta'lim jarayonining sifatini oshirib, o'quvchilarning natijalari va muvaffaqiyatlarini sezilarli darajada yaxshiladi.

Nutqiy savodxonlik kompetensiyalarini rivojlantirishda metodlarning to'g'ri va samarali qo'llanilishi, o'qituvchilarning nutqiy mahoratini oshirish, o'quvchilar bilan muloqotni samarali tashkil etish va pedagogik jarayonni takomillashtirishda muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, bu metodlar bo'lajak o'qituvchilarni amaliy muloqotga tayyorlash, tinglash va tushunish ko'nikmalarini rivojlantirish, o'z-o'zini tahlil qilish va malakalarini yaxshilash imkonini beradi. Natijada, o'qituvchilar nafaqat o'z nutqiy savodxonliklarini rivojlantiradilar, balki o'quvchilarni ham samarali ta'lim olishga yo'naltiradilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Жалолов Ж.Ж. Тил таълимида ечимини кутаётган муаммолар // Тил ва тил ўқитиш методикаси прагматик ва коммуникатив лингвистика талқинида. Республика илмий-амалий анжуман материаллари. – Тошкент, 2009. – Б. 6.

2. Турдиев Н. Ўқувчиларда таянч компетенциялар // Умумтаълим фанлари методикаси, 2015. – №9. – Б.2.
3. Асадов Й. Таълимда компетенциявий ёндашув // Мактаб ва ҳаёт, 2014. – №1. – Б. 8.
4. Sobirova M. Ona tili o‘qitish metodikasi. Izohli o‘quv lug‘ati. – Toshkent: Mumtoz so‘z, 2021. – 210 b.
5. Кадирова М.Р. Тиббий таълим жараёнида касбий компетентликни методик такомиллаштириш технологиялари: Педагог. фан. доктори (DSc)... диссер. автореф. – Наманган, 2022. – Б.15.

ҚҰНДЫЛЫҚТАРҒА БАҒДАРЛАНҒАН ОҚИТУ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТТИҢ МИССИЯСЫ

Рас Дана Динмухамбетқызы
Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық
университеті
Филология институты
+77004306004, ras.dana8@gmail.com,
Қазақстан, Алматы облысы, Алматы
қаласы

Аннотация. Мақалада қазіргі білім беру жүйесінде құндылықтарға бағдарланған оқытудың маңызы қарастырылады. Жұмыста әдебиет пәнінің оқушының рухани-адамгершілік болмысын қалыптастырудағы жетекші рөлін негіздей отырып, Смағұл Елубайдың «Жалған дүние» романы мысалында көркем мәтін арқылы ұлттық, адамгершілік, отбасылық және рухани құндылықтарды меңгертудің тиімді әдіс-тәсілдерін ұсынылады. Романдағы кейіпкерлердің ішкі арпалысы мен моральдық таңдауы оқушыны өзін, қоғамды және өмірлік ұстанымдарын саралауға жетелейді. Зерттеу құндылыққа негізделген әдеби білім берудің тұлға тәрбиесіндегі әлеуетін көрсетеді.

Кілт сөздер: құндылықтарға бағдарланған білім беру, рухани-адамгершілік тәрбие, ұлттық құндылықтар, тәрбиелік әлеует, моральдық таңдау, әдеби білім, тұлғалық даму.

Қазіргі білім беру жүйесінің негізгі мақсаты – тек білім беріп қана қоймай, тұлғаның бойында адами құндылықтарды қалыптастыру. Осы бағыттағы маңызды жаңалықтардың бірі – құндылықтарға бағдарланған білім беру тұжырымдамасы. Бұл тәсіл оқушының рухани-адамгершілік болмысын, ішкі мәдениетін, азаматтық позициясын қалыптастыруды көздейді. Яғни, оқыту мен тәрбиелеу біртұтас үдеріс ретінде

қарастырылады. Бұл талаптарға ең алдымен әдебиет пәні жауап береді, себебі әдебиет – адам болмысының, руханияттың, қоғам мен тұлғаның арақатынасын көркем бейнелер арқылы жеткізетін құдіретті құрал. Әдебиет арқылы адам өз-өзін, қоғамды, тарихи шындықты танып, болмыстың мәнін ұғынады. Белгілі ғалым З. Қабдоловтың сөзімен айтқанда: «Көркем әдебиет – адамтанудың бірден-бір жолы, адамның жан дүниесін, рухани әлемін зерттейтін бірден-бір құрал» [1, 22-б]. Олай болса, әдебиетті оқыту барысында мұғалім тек мәтін мазмұнын меңгертіп қоймай, оқушының бойына рухани құндылықтарды дарытуды көздеуі тиіс. Әдебиет пәні білім мазмұнын құндылықтармен байланыстыруға кең мүмкіндік беретін жетекші пәндердің бірі. Себебі әдебиет көркем бейнелер, кейіпкер тағдыры, өмірлік ситуациялар, моральдық таңдау, ішкі жан арпалысы арқылы оқырманды ойлануға, сезінуге, өмірмен салыстыруға, өзін бағалауға үйретеді. З.Қабдолов: «Көркем әдебиет – адам рухының көрінісі. Әдебиет арқылы біз адам болмысына, оның мінезі мен жан сырына үңілеміз» – деп тұжырымдайды [1, 22-б.]

Қазақстан Республикасының жаңартылған білім беру бағдарламасында бұл құндылықтар нақты көрсетілген және әр пәннің мазмұнына кіріктірілген. Әдебиет пәні – осы құндылықтарды ең шынайы әрі әсерлі жеткізе алатын сала. Себебі көркем мәтінде адамзатқа ортақ мәселелер, өмірлік шындықтар, тұлғалық күрес, ішкі арпалыс көркемдік арқылы бейнеленеді. Мұғалім осы көркем бейнені ашу арқылы оқушыны ойлануға, салыстыруға, бағалауға, сезінуге жетелейді. Зерттеуші Ш.Жұмаханова: «Құндылыққа бағдарланған әдеби білім беру – оқушының ішкі жан дүниесіне әсер ететін, адамгершілік тұрғыда қалыптастыратын кешенді үдеріс. Мұнда оқушы шығарманы талдай отырып, өзін, қоғамды, руханиятты таниды» – деп жазады [2, 56-б.].

Құндылықтық талдау кезінде мұғалім тек бағыт беруші, модератор рөлін атқарады. Мұнда дайын ақпарат емес, оқушының ішкі ізденісі, сезімі, дүниетанымы бірінші орынға шығады. Сабақта берілген көркем мәтін – осы ішкі ізденістің қозғаушы күші. Құндылыққа бағдарланған білім беру – оқытудың мазмұны мен құрылымын білім алушының рухани дамуына, этикалық бағдарын анықтауына және қоғамда өзін жауапты тұлға ретінде сезінуіне бағыттау. Бұл тәсіл оқытудың пәндік мазмұны арқылы оқушыға адамгершілік, әділет, еркіндік, ынтымақтастық, отансүйгіштік, еңбекқорлық, адалдық сияқты жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтарды дарытуға негізделеді. Қазақстан Республикасының жаңартылған білім мазмұны да осы бағытты басшылыққа алады. Онда: «Құндылықтарға негізделген білім беру – мектептегі білім беру мазмұнының барлық салаларына кіріктіріліп, әр сабақта жүзеге асуы тиіс» – деп көрсетілген.

Мысал ретінде, Смағұл Елубайдың Жалған дүние романын мектепте оқыту барысында білім мазмұнын құндылықтармен байланыстыруға нақты жағдай туады. Романдағы Едіге бейнесі – ар мен намыстың, шындық пен жалғандықтың, рух пен тән арасындағы күрестің символы. Бұл көркем бейне арқылы оқушылар әділет, еркіндік, рухани жауапкершілік сияқты құндылықтардың мәнін ұғынады. Мұғалім осы тұста төмендегідей құндылықтық талдауға бағытталған әдістерді қолдана алады:

- Құндылықтық салыстыру: «Едіге мен Түгелхан бейнесі қандай өмірлік ұстанымдардың көрінісі?»
- Рефлексиялық эссе: «Адалдық пен өтірік – қайсысы сіздің өмірлік бағытыңызда басым? Бұл роман сізге не үйретті?»
- Моральдық таңдау: «Егер сіз Едігенің орнында болсаңыз, қалай шешім қабылдар едіңіз? Неге?»
- Сахналау: «Аида мен Хансұлу арасындағы құндылық қақтығысы» (рөлдік ойын).

Бұл әдістер оқушыны көркем мәтін арқылы құндылықты тануға, өз болмысын саралауға, тұлғалық ізденіске итермелейді. Мұғалім – бұл тұста бағыттаушы, ой туғызушы, адамдық бағдар беруші тұлға. Құндылықтарды білім мазмұнына кіріктіру үшін оқыту процесінде интеграциялық ұстанымдар жүзеге асады. Әдеби шығарманы тек мазмұндық немесе құрылымдық талдау арқылы меңгеру жеткіліксіз. Онда көтерілген идея, проблематика, кейіпкерлердің ішкі жан дүниесі – бәрі құндылықтық өлшем арқылы саралануы тиіс. Мәселен, романдағы Аида бейнесі – ұлттық тәрбиеден ажыраған, рухани тамырынан үзіліп қалған буынның көркем көрінісі. Бұл кейіпкер арқылы оқушы қазіргі қоғамдағы рухани дағдарыс мәселесіне ой жүгіртеді. Ғалым Ш.Жұмаханова бұл туралы былай дейді: «Білім мазмұны мен құндылықтардың тоғысуы – әдебиет пәнінің ең басты қызметі. Әдеби білім тек мәтіндік мазмұнды меңгерту емес, ол – оқушының рухани өсу жолындағы тірегі» [2, 59-б.].

Білім мазмұнын құндылықтармен байланыстырудың тағы бір маңызы – ұлттық сана мен мәдени мұраға құрметті қалыптастыру. Әдеби шығарма арқылы оқушы өз халқының өткенін, мәдени кодын, тарихи жадын таниды. Бұл – әсіресе егемендік кезеңінде ұлттық идеологияны қалыптастырудың ең пәрменді жолы. «Жалған дүние» романы – өткен ғасырдың соңындағы қазақ қоғамындағы рухани ахуалды, ұлттық құндылықтардың күйреуін, адамның ішкі арпалысын, тұлғалық күйзелісін, отбасылық дағдарысты көркем бейнелер арқылы жеткізетін философиялық сипаттағы роман. Едіге бейнесі арқылы автор адам мен қоғам, рух пен нәпсі, ар мен жалғандық арасындағы күресті сипаттайды. Бұл тақырыптар – қазіргі жас ұрпақ үшін де өзекті мәселелер. Біріншіден, роман ар-ождан мен рухани жауапкершілік мәселесін алдыңғы қатарға қояды. Едіге – қоғамнан, отбасынан, өзін қоршаған ортадан жаттанған, рухани жалғыздыққа душар болған тұлға.

Оның ішкі күйзелісі – қазіргі жастарға да таныс. Бұл кейіпкер оқушыны ойлануға, өз жан дүниесіне үңілуге, ішкі құндылықтарын бағалауға жетелейді. Мұғалім осы тұста Едігенің әрекеттері мен сезімдері арқылы «ар-намыс», «рухани азаттық», «адамдық парыз» ұғымдарын түсіндіре алады [3, 65-б.]. Екіншіден, шығармада отбасылық құндылықтар мен адамгершілік тәрбиесі маңызды орын алады. Хансұлу мен Аида, Едіге мен Түгелхан арасындағы қарым- қатынас – бірнеше буын арасындағы рухани үзіліс пен түсініспеушілікті көрсетеді. Бұл арқылы оқушылар қазіргі қоғамдағы отбасылық институттың өзгеру себептерін көркем бейнелер арқылы түсініп, адамдық қарым-қатынастың мәнін ұғынады. Мұғалім бұл тұста «ата-ана мен бала арасындағы сенім», «отбасы – адамгершілік бастауы» сияқты тақырыптарда пікірталас, эссе, рефлексия жүргізу арқылы тәрбиелік бағытты жүзеге асыра алады. Үшіншіден, роман ұлттық сана мен тарихи жадыны сақтау мәселесіне үндейді. Кейіпкерлердің өміріндегі рухани күйреу – ұлттың өткен тарихынан, дәстүрінен, мәдениетінен қол үзгендігінен туындаған. Бұл – бүгінгі оқушы үшін маңызды сабақ. С.Қалиевтің пікірінше, «Әдеби шығармадағы ұлттық тәрбие көркем бейне арқылы оқушыға жеткізілуі тиіс. Бұл – тәрбиелік әсердің ең табиғи жолы» [4, 88-б.]. Төртіншіден, шығармада рухани-имандылық тәрбиесі кеңінен қамтылған. Едігенің дүниені тануы, өлім мен өмірдің мағынасын іздеуі, соңында зират басындағы көрініс арқылы мәңгілікке бет түзеуі – адамның рухани кемелденуін бейнелейді. Бұл тұста Жаратушы мен пенде арасындағы байланысты, мәңгілік пен өткінші өмір арасындағы айырмашылықты түсіндіру – оқушыға терең философиялық тәрбие береді. З.Қабдолов бұл туралы: «Нағыз көркем шығарма – адам болмысын танудың рухани жолы» – деп тұжырымдайды [1, 24-б.].

Тәрбиелік әлеуетті дамыту әдістері:

- Эссе: «Адамның өмірдегі басты миссиясы не?», «Едігенің өмірінен қандай сабақ алдың?»
- Пікірталас: «Рух пен тән күресінде кім жеңді – Едіге ме, әлде қоғам ба?»
- Шығармашылық тапсырма: «Едігеге хат», «Хансұлудың ішкі монологы», «Аида және бүгінгі қоғам».

Оқушылар көркем кейіпкерлермен өзін салыстыру арқылы өзіндік пайым жасап, моральдық шешімдер қабылдайды. Бұл тәсіл жасөспірімнің ішкі құндылықтарын анықтауға, өмірлік ұстаным қалыптастыруға ықпал етеді.

Смағұл Елубайдың Жалған дүние романы – тәрбиелік әлеуеті аса жоғары, құндылықтық мазмұны терең, адам болмысына терең үңілетін туынды. Шығарманы мектепте оқыту – оқушының рухани дүниесін байытып, адамгершілік, ұлттық, отбасылық, имандылық құндылықтарын

калыптастыруға зор мүмкіндік береді. Мұғалім осы әлеуетті тиімді пайдаланып, көркемдік пен тәрбиенің табиғи бірлігін жүзеге асырса, әдебиет сабағы нағыз рухани тәрбие алаңына айналары сөзсіз.

Қорытындылай келе, қазақ әдебиетін мектепте оқыту – жас ұрпақтың рухани дамуы мен ұлттық болмысын қалыптастыруға бағытталған маңызды педагогикалық үдеріс. Осы бөлімде қарастырылған теориялық-әдістемелік негіздер әдебиетті оқытуда жүйелі, ғылыми әрі тұлғалық бағдарланған әдістемені қалыптастыру қажеттігін көрсетті. Әдебиет пен педагогика ғылымдарының өзара байланысы көркем мәтін арқылы оқушының ішкі жан дүниесіне әсер етудің пәрменді тетігі екенін дәлелдеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қабдолов З. Әдебиет теориясының негіздері. — Алматы: Санат, 1999.
2. Жұмаханова Ш. Әдебиетті оқытудың инновациялық технологиялары. — Астана: Ұлағат, 2017.
3. ҚР БҒМ. Қазақ әдебиеті пәні бойынша оқу бағдарламасы (10–11 сынып). — Нұр-Сұлтан: Ы.Алтынсарин атындағы ҰБА, 2019.
4. Қалиев С. Тәрбие теориясы. — Алматы: Білім, 2004.
5. ҚР БҒМ. Жалпы орта білім беру мазмұнын жаңарту тұжырымдамасы. — Астана, 2016.

"Analysis of Modern and Effective Strategies in Learning Foreign Languages."

**Navoiy State University,
Tillar fakulteti, ingliz tili va amaliy fanlar
kafedrasi o'qituvchi Sharipova Bahora Odiljonovna**

**Navoiy Davlat Universiteti,
Tillar fakulteti,
101 -guruh talabasi
Adilova Sarvinoz Habibullo qizi**

Annotatsiya: Ushbu maqola chet tilini o'rganish jarayonida qo'llaniladigan strategiyalar va asosiy metodlarni tahlil qiladi. U til o'rganish davomida uchraydigan muammolar va qiyinchiliklarni o'rganadi. Bundan tashqari, maqolada lug'at yodlash, grammatika, tinglab tushunish, interaktiv ilovalar va elektron ta'lim vositalaridan foydalanish, shuningdek, amaliy mashqlar kabi usullar yoritiladi. Mazkur maqola har qanday yoshdagi o'quvchilar uchun foydali bo'lib, chet tilini o'rganishdagi qiyinchiliklarni yengib o'tishga yordam beradi.

Kalit so‘zlar: Amaliyot, multimedia vositalari, interaktiv o‘rganish, strategiya, metodlar, til o‘rganish.

Аннотация:

В данной статье анализируются стратегии и основные методы, применяемые в процессе изучения иностранного языка. Рассматриваются трудности и проблемы, с которыми сталкиваются учащиеся при овладении языком. Также освещаются такие методы, как запоминание слов, грамматика, восприятие на слух, использование интерактивных приложений и электронных обучающих ресурсов, а также практические упражнения. Статья полезна для учащихся всех возрастов, помогая им преодолевать трудности в процессе изучения иностранного языка.

Ключевые слова: Практика, мультимедийные средства, интерактивное обучение, стратегия, методы, изучение языка.

Annotation:

This article analyzes the strategies and key methods used in the process of learning a foreign language. It explores the challenges and problems faced during language acquisition. Additionally, it highlights techniques such as vocabulary memorization, grammar, listening, the use of interactive applications and e-learning tools, as well as practical exercises. This article is beneficial for learners of all ages and students, helping them overcome difficulties in the process of learning a foreign language.

Keywords: Practice, multimedia tools, interactive learning, strategy, methods, language learning.

In today's modern world, learning foreign languages is not only a means of communication but also a gateway to expanding one's worldview, discovering different cultures, achieving personal and professional success, and unlocking new opportunities. Knowledge of languages such as English, Russian, German, and French enables learners to access academic resources, study at foreign universities, and participate in international projects.

However, for many people, learning a foreign language seems like a long and complex process. Therefore, applying effective methods and strategies is of great importance. This article specifically analyzes key methods in language learning, interactive tools, and practical approaches.

For language learning to be effective, it is essential to set clear and realistic goals. According to language learning theorist D. Brown, language acquisition is most successful when it is based on personal needs and motivation (Brown, 2000). For example, a person learning English for work should focus on professional vocabulary and written communication. Meanwhile, for travel purposes, learning travel-related vocabulary may be sufficient. In some cases, certificates that determine language proficiency levels and the opportunities they provide serve as strong motivational tools for learners.

According to the well-known linguist Stephen Krashen's "Input Hypothesis," effective learning occurs when the learner is exposed to material that is slightly above their current level ($i+1$), which they can listen to and understand (Krashen, 1982). Therefore, watching and listening to movies or podcasts in the original language that are interesting to us can be very beneficial. It's essential to note down unfamiliar words and learn their meanings. This is one of the most enjoyable and engaging strategies for language learners.

Instead of memorizing words in isolation, using them in context allows for better understanding and retention. In his book *Learning Vocabulary in Another Language*, I.S.P. Nation proposes a context-based approach to vocabulary learning (Nation, 2001). Through this method, learners simultaneously acquire the grammatical form, pronunciation, and usage style of a word.

Modern technologies and gadgets have significantly simplified the language learning process. Applications like Memrise, Duolingo, and Quizlet offer users fun, game-based, and repetitive exercises to expand their vocabulary. The Cambridge English portal provides free tests, tasks, and lesson plans. Additionally, YouTube channels help learners improve their listening and pronunciation skills. One of the most effective techniques for enhancing listening is the "shadowing" method, whose results can be noticeable even after the first attempt.

To develop both written and spoken skills, it is important to write essays regularly, participate in various forums and discussions, and join speaking clubs. According to linguist A. Harmer, through active participation and interactive activities, the language truly "comes alive" (Harmer, 2007).

In conclusion, the effectiveness of language learning is directly tied to the correct selection of methods and strategies. A goal-oriented approach, input materials based on Krashen's theory, contextual vocabulary learning, the use of multimedia tools, and consistent practice make the learning process easier. The techniques described in this article serve as a practical guide for learners of different age groups.

List of References:

1. Brown, H. D. (2000). Principles of Language Learning and Teaching. Longman.
2. Duolingo Blog. (2023). Language learning tips. <https://blog.duolingo.com>
3. Harmer, J. (2007). The Practice of English Language Teaching. Pearson Education.
4. Krashen, S. D. (1982). Principles and Practice in Second Language Acquisition. Pergamon Press.
5. Nation, I. S. P. (2001). Learning Vocabulary in Another Language. Cambridge University Press

Internet resources

1. BBC Learning English. Learning strategies. <https://www.bbc.co.uk/learningenglish>.
2. Cambridge English. (2023). Learning Resources. <https://www.cambridgeenglish.org>

TA'LIM TIZIMIDA ILG'OR PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH

Navoiy Davlat Konchilik Texnologiya Universiteti

**Akademik litsey huquq fani katta o'qituvchisi Bobonazarova Nafisa
Tolibovna**

**Akademik litsey Aniq fanlar "Iqtisod" yo'nalishi 1-"B"-24 guruh o'quvchisi
Abdurahmonova Dilshoda G'ulom qizi**

Telefon raqam: +998913384326

**"Tarbiya biz uchun yo hayot-yo mamot, yo najot-yo halokat, yo saodat-yo falokat
masalasidir".**

Abdullo Avloniy

Xalqimiz o'zining azm-u shijoati, bunyodkorlik salohiyati bilan Yangi O'zbekiston va Uchinchi Renessans poydevorini barpo etayotgan bugungi kunda ushbu ulug' ayyomning mohiyati, muallim va ustozlarning jamiyatimiz hayotidagi o'rni va ahamiyati ayniqsa ortib bormoqda. El-yurtimiz azaldan e'zozlab keladigan o'qituvchi va murabbiylarning maqomini, qadr-qimmatini yanada yuksaltirish – biz amalga oshirayotgan davlat siyosatining eng muhim, hal qiluvchi yo'nalishiga aylangani ham shundan dalolat beradi. Zero, donishmandlar aytganlaridek,

mamlakat avvalo yerdan rizq-nasiba undiradigan dehqonlar, xalqni yovdan, turli yovuzliklardan himoya qiladigan askarlar, yosh avlodga ta'lim va tarbiya beradigan fidoyi muallimlarning sa'y-harakati bilan obod va farovon bo'ladi.

Shavkat Mirziyoyev

Annotatsiya. Bugungi kunda ta'limni rivojlantirishning yangi pog'onasida o'qitishni texnik vositalarsiz ko'tarib bo'lmaydi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarning muhim ko'rsatkichlaridan biri — axborotlarni o'quvchi-talabalarga uzatish tezligi aynan shu vositalar yordamida ta'minlanadi. Shunday qilib, fanning rivojlanishi bilan ilmiy-texnik taraqqiyot bir-birini taqozo etib, ijodiy faoliyatni tashkil etish jarayonini axborotlar bilan ta'minlash muayyan darajada boshqarish yo'nalishlarini o'z ichiga oladi. Ammo o'quv mashg'ulotlarini ta'lim metodlari bilan boyitish ta'lim tizimi va mantiqini buzmasligi kerak.

Kalit so'zlar: Ta'lim, zamonaviy pedagogik texnologiya, o'quvchi-talaba, ilmiy-texnik taraqqiyot, pedagogik mahorat, o'qituvchi, pedagogik innovatsiya, yangilik, shaxsni tarbiyalash, motivatsiya, bilish jarayoni;

Zamonaviy pedagogik texnologiya o'quvchi-talabalarda ijodiy qobiliyatni shakllantirishga imkon beruvchi axborotlar yig'ish hamda ulardan mashg'ulot jarayonida foydalanish yo'lida ma'lum imkoniyatlarni yaratadi. Ushbu ma'lumotlar esa fan asoslarining axborot ta'minoti mazmuni va ijodkorlik metodlarini boshqarish imkoniyatlarini belgilaydi. Talabalarni ijodiy faoliyatga tayyorlash jarayonining samarasi ko'p jihatdan uning axborot ta'minotiga ega bo'lishini va pedagogik jihatdan boshqarish yo'nalishlarining tizimli hamda uzluksiz bo'lishini taqozo etadi. Shaxsni tarbiyalash ishi nihoyatda murakkab va qiyin faoliyat jarayoni bo'lib, juda qadimdan ushbu faoliyatga jamiyatning yetuk kishilari jalb etilgan. Xususan, qadimgi Gretsiya va Rim tarixidan yaxshi bilamizki, miloddan avvalgi davrlarda ham yosh avlod tarbiyasi o'zining ma'naviy qiyofasi va aqliy qobiliyati bilan jamiyat a'zolari o'rtasida yuksak hurmat-ehtiromga sazovor bo'lgan kishilar, donishmandlar zimmasiga ishonib topshirilgan. Ushbu holat yosh avlod tarbiyasi, uning tashkil etilishi va mazmuni nafaqat shaxs kamolotini balki jamiyat taraqqiyotini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega ekanligini anglatadi. Pedagogik nuqtai nazardan texnologiya bu shaxsni o'qitish, tarbiyalash va rivojlantirish qonunlarini o'zida jo qiladigan va yakuniy natijani ta'minlaydigan pedagogik faoliyatdir. "Texnologiya" tushunchasi regulativ (tartibga solib turuvchi) ta'sir etish kuchiga ega bo'lib, erkin ijod qilishga undaydi. Bolaga yaxshilik qilgan, aytilgan yumushni, iltimosni bajargan kishilarga o'z vaqtida minnatdorchilik bildirish odobini ham o'rgatib borish lozim. Tilimizda rag'batlantirishni, minnatdorchilikni anglatadigan chiroyli ifodalar bor. Ularni kundalik muomalaga kiritish, o'z o'rnida ishlatish kishi xulqini naqadar bezaydi.

O'qituvchi topshiriqni yaxshi bajargan o'quvchilarni shirin va yoqimli so'zlar bilan rag'batlantirishi lozim.

Zamonaviy pedagogik texnologiya — tizimli yondashuvlar asosida o'qitishning shakllarini qulaylashtirish, uning natijasini kafolatlash va obyektiv baholash uchun zarur bo'lgan inson salohiyati hamda texnik vositalarning o'zaro hamkorligini namoyish qiladi. Ta'lim tnaqsadlarini oydinlashtirish, o'qitish va o'zlashtirish jarayonlarida qo'llaniladigan usul, metod va vositalarlarni xilma-xillash, ta'lim va tarbiya jarayonlari mazmunini chuqurlashtirish bular hammasi ta'lim muassasalari faoliyatini takomillashtirish demakdir. Vaholanki, takomillashtirishning chegarasi, ya'ni oxiri yo'q, deyiladi. Shunday bo'lgach, pedagogik texnologiyalar ham, pedagogik mahorat ham sarhadsiz tushunchalardir. Bu borada qancha ko'p izlanilsa va qanchalik tashabbuskorlik bo'lsa shunchalik kamdek tuyulaveradi. Pedagogik texnologiya asoslari Pedagogik texnologiya eng murakkab jarayon insonning ta'lim-tarbiyasi bilan shug'ullanishda asosiy vosita bo'lganligi tufayli ham uning asoslari ham shaxs murakkabligi kabi xilma-xildir. Ular orasida tarixiy, nazariy, ijtimoiy, falsafiy, metodologik, pedagogik, didaktik, fiziologik, gigienik, iqtisodiy, mafkuraviy, huquqiy- me'yoriy, amaliy va boshqalar farq qilinadi. Umuman, pedagogik texnologiyaning vujudga kelishi ilmiy jarayon sifatida qaraladi.

Pedagogik texnologiyaning o'qituvchi (tarbiyachi) tomonidan o'qitish (tarbiya) vositalari yordamida o'quvchilarga ta'sir ko'rsatish va bu faoliyat mahsuli sifatida ularda oldindan belgilab olingan shaxs sifatlarini shakllantirish jarayoni desa bo'ladi. Pedagogik texnologiya amaliyotga joriy etish mumkin bo'lgan ma'lum pedagogik tizimning loyihasi bo'lib hisoblanadi. Pedagogik texnologiya ta'lim texnologiyasi, yangi pedagogik tajriba, yangi pedagogik texnologiya, axborot texnologiyasi, yangi tajriba, o'qituvchilar tajribasi, ta'lim metodlari, tarbiya metodlari kabi tushunchalarni qamrab olishi bilan birgalikda ta'lim jarayonida oldinga qo'yilgan maqsadga erishishning yo'li, o'ziga xos uslub bo'lib hisoblanadi. Demak, pedagogik texnologiya didaktik vazifalarni samarali amalga oshirish, shu sohadagi maqsadga erishish yo'li. Hozirgi ilmiy-texnik taraqqiyot asrida ta'limni texnologiyalashtirish oldiga bir qator vazifalar qo'yilgan. Har bir dars ta'lim beruvchi, tarbiyalovchi va rivojlantiruvchi maqsadlarni ko'zda tutib amalga oshiriladi. O'quv jarayonida motivatsiya, bilish faoliyati, boshqarish faoliyati kabi o'ziga xos texnologik vazifalar mavjud: Hozirgi ilmiy-texnik taraqqiyot asrida ta'limni texnologiyalashtirish oldiga bir qator vazifalar qo'yilgan. Har bir dars ta'lim beruvchi, tarbiyalovchi va rivojlantiruvchi maqsadlarni ko'zda tutib amalga oshiriladi. O'quv jarayonida motivatsiya, bilish faoliyati, boshqarish faoliyati kabi o'ziga xos texnologik vazifalar mavjud:

1. Motivatsiya - o'quvchilar diqqatini tortish, ichki tuyg'u-istak, zaruratni shakllantirishdir. O'quv jarayonida o'quvchi va o'qituvchi uchun ham asosiy harakatlantiruvchi kuch ichki motivatsiya bo'lishi kerak.

2. Bilish faoliyatida e'tiborni asosan quyidagilarga qaratib borish kerak: o'quvchilarda tashabbuskorlik, mustaqillik, bilimlarni puxta o'zlashtirish istagini paydo qilish, zarur malaka va ko'nikmalarni hosil qilishga moyillik tug'dirish, tafakkur rivojiga jiddiy e'tibor qaratish va h.k.. Boshqarish faoliyatining vazifalari berilayotgan bilim, ko'nikma va malakalar tizimini tashkil etish bilan bog'liqdir. Darsda qo'llanilayotgan texnologiyalarga ularning monitoringi asosida va pirovard natijasi orqali baho beriladi.

Pedagogik innovatsiya ta'limga yangiliklarni kiritishdir. Boshqarishda pedagogik innovatsiyaga rioya qilmoq zarur. Boshqarish faoliyatining vazifalari berilayotgan bilim, ko'nikma va malakalar tizimini tashkil etish bilan bog'liqdir. Darsda qo'llanilayotgan texnologiyalarga ularning monitoringi asosida va pirovard natijasi orqali baho beriladi. Pedagogik innovatsiya-ta'limga yangiliklarni kiritishdir. Boshqarishda pedagogik innovatsiyaga rioya qilmoq zarur.

Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o'qituvchi va o'quvchi faoliyatiga yangilik, o'zgarishlar kiritish bo'lib, uni amalga oshirishda asosan interfaol metodlardan to'liq foydalaniladi. Interfaol metodlar - bu jamoa bo'lib fikrlash deb yuritiladi, Ya'ni pedagogik ta'sir yetish usullari bo'lib, ta'lim mazmunining tarkibiy qismi hisoblanadi. Bu metodlarning o'ziga xosligi shundaki, ular faqat pedagog va o'quvchi-o'qituvchilarning birgalikda faoliyat ko'rsatishi orqali amalga oshiriladi. Bunday pedagogik hamkorlik jarayoni o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ularga quyidagilar kiradi:

- o'quvchi-o'quvchini dars davomida befarq bo'lmaslikka, mustaqil fikrlash, ijod etish va izlanishga majbur etish;
- o'quvchi-o'quvchilarni o'quv jarayonida bilimga bo'lgan qiziqishlarini doimiy ravishda bo'lishini ta'minlashi;
- o'quvchi-o'quvchining bilimga bo'lgan qiziqishini mustaqil ravishda har bir masalaga ijodiy yondashgan holda kuchaytirishi;
- pedagog va o'quvchi-o'qituvchining hamisha hamkorlikdagi faoliyatini tashkillanishi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, har bir pedagogning asosiy maqsadi har bir mavzuni o'quvchilarga oson va tushunarli qilib yetkazib berishdir. Bunda biz dars pedagogik texnologiyalardan va innovatsiyalardan samarali foydalanishimiz kerak. Faqat o'quvchi dars jarayonida ishlamay o'quvchilarni ham darsda ishlatadi.

Topshiriqlarni bajaradi, o'z fikrini bayon etadi. Yangi ma'lumotlar topish uchun izlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabrdagi PF – 5847 – son Farmoni. Mirziyoev Sh. Bugun ma'rifatga e'tibor qaratish har qachongidan ham muhimdir. <https://www.gazeta.uz> 2016.10.19
2. Shavkat Mirziyoyev o'qituvchi va murabbiylarga tabrik yo'lladi. daryo.uz. 2024.09.30
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M. Mirziyoevning "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori. 2017 y., 20 aprel.
4. Abu Ali Ibn Sino. Ziynat. – T.:sharq nashriyot matbaa konserni, 1992.
5. O'zbekiston Respublikasining pedagogning maqomi to'g'risidagi qonuni [Lex.uz](https://lex.uz) 01.02.2024.
6. B.X.Rahimov, N.N.Narziyeva "Pedagogik mahorat", Guliston. 2021.
7. H.T.Omonov, N.X.Xo'jayev, S.A.Madyarova, E.U.Eshchonov "Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat", Toshkent "Iqtisod-moliya" 2009

O'QITUVCHI PEDAGOGLARNING TA'LIM BERISH JARAYONIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHINING AFZALLIGI, MUAMMOLARI VA YECHIMLARI.

Farmanov Sardorbek Utkir o'g'li
Navoiy innovatsiyalar universiteti
Iqtisodiyot va axborot texnologiyalari kafedrası o'qituvchisi
Telefon raqami: +998943757533
e-mail: sardorbekfarmanov@gmail.com
O'zbekiston Respublikasi, Navoiy viloyati, Navoiy shahri

***Annotatsiya.** Ushbu maqolada o'qituvchi pedagoglarning ta'lim berish jarayonida raqamli texnologiyalaridan foydalanishdagi samaradorligi aks etgan. Shuningdek raqamli texnologiyadan foydalanishda ta'lim berish jarayonida yuzaga keladigan muammolar va yechimlari atroflicha ko'rib chiqilgan.*

***Kalit so'zlar:** raqamli texnologiya, raqamli texnologiyaning tarkibiy qismlari, elektron o'quv platforma, masofaviy ta'lim, 5G texnologiyasi.*

ADVANTAGES, PROBLEMS AND SOLUTIONS OF TEACHERS' USE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS.

***Annotation.** This article reflects the effectiveness of teachers and pedagogues in using digital technologies in the teaching process. Also, the problems and solutions that arise in the process of teaching using digital technology are carefully considered.*

***Key words:** digital technology, digital technology components, electronic learning platform, distance education, 5G technology.*

ПРЕИМУЩЕСТВА, ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПЕДАГОГИ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ.

Аннотация. В данной статье отражена эффективность использования учителями и педагогами цифровых технологий в учебном процессе. Также тщательно рассматриваются проблемы и пути решения, возникающие в процессе обучения с использованием цифровых технологий.

Ключевые слова: цифровые технологии, компоненты цифровых технологий, платформа электронного обучения, дистанционное образование, технология 5G.

Hozirgi yashab turagan asrimiz Raqamli texnologiyalarga asoslangan bo'lib hayotimizni bir qismini egallab olgan. Umuman olganda har bir sohada raqamli texnologiyalari bevosita ishtirok etadi. Jumladan ta'lim sohasida, hali yurishni o'rganib endigina bog'chaga borayotgan yosh go'dakdan tortib tarbiyachilargacha, maktab o'quvchilardan tortib o'qituvchilarigacha, oliy ta'lim proffessor-o'qituvchilardan tortib hozirgi kundagi dunyo tan olgan ilm-fan daholari ham ushbu texnologiya ruhi asosida shakillanib bormoqda.

Mamlatimiz hozirgi kunda raqamli texnologiyadan foydalanish bo'yicha o'z oldiga dolzarb vazifalarni maqsad qilib qo'ygan. O'zbekiston Respublikasi Vazir Mahkamasining 2020-yil 25-iyundagi 409-sonli "O'zbekiston Respublikasi raqamli texnologiyalar vazirligi tizimidagi ayrim tashkilotlarning faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori, [1] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 24-maydagi PF-76-sonli "Ma'muriy islohotlar doirasida raqamli texnologiyalar sohasida davlat boshqaruvini samarali tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni yaqqol misoldir.[2]

Shu o'rinda "Raqamli texnologiya nima? Bizga nima uchun kerak?" degan savol tug'ilishi mumkin.

Raqamli texnologiya bu ma'lumotlarni yaratish, saqlash va boshqarishga yordam beradigan raqamli qurilmalar, tizimlar va resurslarni anglatadi. Raqamli texnologiyalarning muhim jihati axborot texnologiyalari (AT) bo'lib, ma'lumotlar va ma'lumotlarni qayta ishlash uchun kompyuterlardan foydalanishni anglatadi. Hozirgi kunda nafaqat korxonalar, tashkilotlarda shuningdek ta'lim muassasalarida ham jarayonlarni boshqarish hamda xodimlarni salohiyatini yaxshilash uchun raqamli texnologiyalardan foydalanadilar.

Raqamli texnologiyalar o'qituvchi pedagoglarning kasbiy rivojlanishi ta'limni takomillashtirishning muhim omillaridan biridir. Bu o'qituvchi pedagoglar tomonidan alohida yoki birgalikda amalga oshiriladigan formal yoki norasmiy ta'limning barqaror jarayonlarini o'z ichiga oladi. Uning maqsadi ta'lim va o'rganishni yaxshilash uchun zarur bo'lgan bilim, malaka, ko'nikma, ijodiy qarashlarni safarbar qilishdir. Bu esa o'qituvchi pedagogning professional rivojlanishiga poydevor bo'ladi. Professional rivojlanish – boshlang'ich o'qituvchi

pedagoglarni o'qitishdan tortib, kasbiy rivojlanishni davom ettirish hamda o'qitish amaliyotining kundalik qiyinchiliklarigacha bo'lgan pedagogik faoliyati davomida davom etayotgan jarayondir.

XXI asrda raqamli texnologiyalarning asosiy tarkibiy qismini gadjetlar, IoT (Internet of Things), simsiz internet, Wi-Fi 6 va 5G, haydovchisiz boshqariladigan avtomobillar, sun'iy intellekt, virtual olam robototexnika, bulutli texnologiya, uch o'lchovli texnologiyalar tashkil etadi.

Ta'limda gadjetlar va dasturlar masofaviy ta'lim, uy vazifalarini tayyorlash hamda bajarish, taqdimotlar qilish, dasturlash va ijodiy vazifalarni bajarish uchun ishlatiladi. Virtual olam orqali materialni yaxshiroq idrok etishga va interaktiv tarzda o'rganishga yanada yordam beradi. Sun'iy intellekt algoritmlari kasbga yo'naltirish va o'quv jarayoniga yordam beradi.

Bugungi kunda o'quv jarayonini moslashtiradigan ko'plab "aqlli" elektron darsliklar mavjud bo'ib har bir o'quvchi, talaba o'zining hozirgi bilim darajasiga mos keladigan topshiriq va mavzular bilan ishlashi mumkin. O'quvchi, talaba ma'lum bir mavzuni o'zlashtirar ekan, raqamli darsliklar unga o'rganish va mustahkamlash uchun yangi vazifalarni ochadi yoki joriy mavzudagi vazifalarning murakkabligini oshiradi.[3]

Shuningdek raqamli texnologiya yordamida o'qituvchilar o'quvchi, talabalarning ishini tezroq tekshirib, baholaydilar, bu esa ularga o'qitishning boshqa jihatlariga e'tibor qaratish imkonini beradi. Elektron o'quv platformalarida javoblarni avtomatik tekshirish bilan testlar mavjud. O'quvchi, talaba o'ziga qulay vaqtda shunday test topshirishi, natijalarini bilib olishi va xatolarini saralashi mumkin.

Bundan tashqari raqamli texnologiyalar ta'limda jismoniy imkoniyati cheklangan o'quvchi, talabalar bilan ishlashda ham yordam beradi. Eksperimental tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, texnologiyadan foydalanish bu o'quvchilarning qiziqishi va samaradorligini oshiradi. Masalan, mobil ilovalar hamda 3D modellashdan foydalangan o'qituvchilar shu tariqa jismoniy imkoniyati cheklangan o'quvchi, talabalar hisoblash va muhandislik fanlariga qiziqishini oshirdi. Shu tariqa o'quvchi, talabalarning bilim salohiyati oshgani bilan bir qatorda o'qituvchilarning ham malakasi oshib boradi.

O'qituvchilarning malakasi oshgani sayin, ularning o'qitish va o'quvchi, talabalarga mazmun yetkazish qobiliyati ham oshib boradi. Masalan, raqamli texnologiyalar video, audio va boshqa formatlar va ilovalar yordamida materialni taqdim etish imkonini beradi, bu esa darslarni tushunish va saqlashni yaxshilaydi. Materialni vizuallashtirish aniq fanlarda foydali bo'lishi mumkin va original asarlardan parchalarni tinglash va ko'rish adabiy asarlarni idrok etishni yaxshilaydi. Bundan tashqari, o'quv jarayonida turli xil usul va usullarning uyg'unligi mavzuni chuqurroq ochib berishga yordam beradi hamda o'quvchi, talabalarining diqqatini saqlab qoladi.

Butun jahon bo'ylab COVID-19 muammosi sababli mamlakatimizda o'quvchi, talabalarni hattoki bog'cha tarbiyalanuvchilarini masofaviy o'qitishda raqamli

texnologiyalar yordamida ta'lim berish sezilarli rivojlandi. Xususan masofaviy o'qitishda elektron o'quv platformalar, ijtimoiy tarmoqlar, telekanallarda ta'lim berish yo'lga qo'yildi. Bu orqali uy sharoitida ham raqamli texnologiyalari yordamida o'qitish mumkinligini bildiradi.

Ammo raqamli texnologiyalari yordamida o'qitishda, xususan masofaviy ta'lim berishda bir muncha kamchilik va muammolar ham yuzaga keldi. Avvalo texnik yo'nalishda qaraydigan bo'lsak birgina masofaviy ta'lim elektron o'quv platformasida internet tezligi hamda serverlarning yetarli darajda katta hajmda emasligi tizimda qotib qolish holatlari yuzaga keltirdi. Buning oqibatida o'qituvchi pedagoglar tomonidan berilgan vazifalar bajarilishi qiyinlashdi, ko'plab topshiriqlar o'z vaqtida bajarilmay qoldi. Shuningdek elektron o'quv platformada berilgan topshiriqlarni bajarish jarayonida nazorat qilish jarayoni yo'qligi, ochiq shafqlik bo'lmasligi ta'lim sifatini bir muncha kamaytirdi. Misol uchun odatiy dars jarayonida o'qituvchi o'tilgan mavzu yuzasidan o'quvchi, talaba bilan yuzma yuz savol-javob qilishi, unga topshirq berib nazorat qilish imkoniyati mavjud.

Inson omili nuqtayi nazarida qaraydigan bo'lsak masofaviy talimda o'quvchi, talabalarning fan resurslardan foydalanishi, masofaviy darslarda ishtirok etishi yuzaki ko'rinishni kasb etdi bu esa bilim saviyasining pasayib ketishiga sabab bo'ldi. Bundan tashqari moddiy jihatdan ham e'tibor qaratsak o'quvchi, talabalarning barchasida ham masofaviy talim olishi uchun elektron qurilmalar, internet tarmog'i mavjud emas edi. Kam ta'minlangan oila o'quvchi, talabalarida noutbuk, shaxsiy kompyuter, sensorli telefoni yetishmasligi shuningdek olis hududlarda yashaydiganlarning internet tarmog'ida muammolar borligi ta'lim olishga to'sqinlik qilardi.

2023-yilning mart oyidan mammlakatimiz bo'ylab 5G texnologiyasini joriy etish ishlari boshlangan bo'lib loyihaning muhim bosqichi tayancha stantsiyalarini 5G texnologiya standartlariga moslab yangilashdan iboratdir.[4] 2023-yilning sentyabr oyidagi tahlililarga ko'ra O'zbekiston mobil internet tezligi bo'yicha dunyoda 141 mamlakat ichida 100-o'rinni egalladi.[5] Bu ko'rsatkich boshqa oldingi yillarga nisbatan yaxshi natija bo'lsa ham dunyo miqyosida esa quyi natijalardan biri hisoblanadi.

Yuqoridagi muammolardan kelib chiqib mamlakatimizda bepul WiFi zonalarni kengaytirish, har bir bekatlarga va olis hududlarga yetib borishin ta'minlash maqsadga muvofiq bo'lib bu masofaviy ta'lim olish uchun ancha qulaylik kasb etadi. Bundan tashqari olis hududlarda kam ta'minlangan oila o'quvchi, talabalar uchun axborot resurs markazini ko'paytirilishi bu malakali pedagog kadrlarni tayyorlashda muhim omil sifatida kasb etadi

Shunday qilib, raqamli texnologiya o'qituvchi pedagoglarni malakasini oshirishda, fikr doirasi kengayishida, ilm salohiyati ko'tarishda va yosh yetuk kadrlarni tayyorlashi uchun zarurdir. Hozirgi davrda endigina shakllaniyatgan yosh avlodning kelajagi raqamli texnologiya bilan uzviy bog'liqdir.

Foydalangan adabiyotlar:

1. <https://lex.uz>
2. <https://e-qaror-respublika.gov.uz>
3. Международная лаборатория оценки практик и инноваций в образовании: Чиркина Т. А, Осокина.П.В. “Цифровые технологии в образовании: как современные инструменты”// <https://ioe.hse.ru/digitalineducation>
4. <https://www.gazeta.uz/>
5. <https://m.kun.uz/news>

BO‘LAJAK TARBIYACHILARNING KASBIY REFLEKSIYASINI SHAKLLANTIRISHDA ILG‘OR PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING AHAMIYATI

Ixtiyorova O‘g‘iloy
Yangi asr nodavlat universiteti Maktab va maktabgacha ta’lim
kafedrası o‘qituvchisi
(90) 523 96 61

ixtiyorovaogiloy9@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada refleksiv qobiliyat, bo‘lajak tarbiyachilarning kasbiy refleksiyasini rivojlantirishda ilg‘or pedagogik texnologiyalarning usul va vositalari shuningdek, uning ta’lim tarbiya jarayonida amaliy ahamiyati yoritilgan.

Kalit so‘zlar: pedagog, ta’lim, refleksiya, konstruktiv, mahorat, texnologiya, model, kommunikativ, o‘z o‘zini anglash, shaxs, mulot, o‘zini rivojlantirish.

ЗНАЧЕНИЕ ПЕРЕДОВЫХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ В ФОРМИРОВАНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ РЕФЛЕКСИИ БУДУЩИХ ВОСПИТАТЕЛЕЙ

Аннотация: В данной статье освещаются методы и средства передовых педагогических технологий в развитии рефлексивных способностей, профессиональной рефлексии будущих воспитателей, а также ее практическое значение в образовательно-воспитательном процессе.

Ключевые слова: педагог, воспитательный, рефлексивный, конструктивный, навык, технология, модель, коммуникативный, самосознание, личность, общение, саморазвитие.

THE IMPORTANCE OF ADVANCED PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF PROFESSIONAL REFLEX OF FUTURE EDUCATORS

Annotation: this article covers reflexive ability, methods and tools of advanced pedagogical technologies in the development of professional reflex of future educators, as well as its practical significance in the educational process.

Keywords: educator, education, reflection, constructive, skill, technology, model, communicative, self-awareness, personality, communication, self-development.

Barchamizga ma'lumki, kelajagimiz poydevori bilim dargohlarida yaratiladi, boshqacha aytganda, xalqimizning ertangi kuni qanday bo'lishi farzandlarimizning bugun qanday ta'lim-tarbiya olishiga bog'liq. Buning uchun har qaysi ota-ona, ustoz va murabbiy har bir bola timsolida avvalo shaxsni ko'rishi zarur. Ana shu oddiy talabdan kelib chiqqan holda, farzandlarimizni mustaqil va keng fikrlash qobiliyatiga ega bo'lgan, ongli yashaydigan komil insonlar etib voyaga yetkazish – ta'lim-tarbiya sohasida fidokorona mehnat qilayotgan o'qituvchilarning va pedagog xodimlarning asosiy maqsadi va vazifasi bo'lishi kerak.[1]

Bu ulkan javobgarlik hissi o'qituvchilarda pedagogik mahorat qirralarining turli jarayonlarini hozirgi zamon talablari darajasida takomillashtirishni talab etadi va bu albatta bo'lajak tarbiyachilarni ham o'z nazaridan chetda qoldirmaydi. So'nggi yillarda pedagog va psixolog olimlar o'qituvchilarning pedagogik faoliyatida fikrlash hamda analitik qobiliyatlarni rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etishini ta'kidlamodalar. Bu qobiliyatlar asosini esa, o'qituvchining kasbiy refleksiya tashkil etadi. Refleksiya - «har tomonlama barkamol rivojlangan insonning o'z xatti - harakatlari va ularning qonuniyatlarni anglashga qaratilgan nazariy faoliyat shaklidir; inson ma'naviy dunyosining o'ziga xos yashirin hislatlarini ochib beradigan o'z-o'zini bilishga va anglashga qaratilgan faoliyatdir». Bu jarayonlarni bo'lajak tarbiyachilarda ham shakllantirish juda muhim ahamiyat kasb etadi.

Pedagoglarning refleksiv individualligi modelini yaratishni hozirgi kunda ko'plab olimlar taklif qilmoqdalar. Ma'lum pedagogik - psixologik sharoitlarda bo'lajak tarbiyachining shaxsiy kasbiy o'z - o'zini o'rganishini talqin qilishi boshlang'ich nazariy asos va jadval vazifasini o'taydi. Bo'lajak tarbiyachining professional refleksiyasini oliy ta'lim muassasalari ta'lim-tarbiya jarayonini individualizatsiyalashtirish asosida rivojlantirish mumkin. Kommunikativ va shaxsiy refleksiyani o'rgangan V.A-Krivosheevning ta'kidlashicha, o'qituvchi o'z faoliyatida pedagogik mahoratni o'zlashtirgani sari hamkasblari va o'quvchilar u haqida nima o'ylashlarini ancha yaxshi tushuna boshlaydi, chuqur o'zlashtirilgan bilim va pedagogik mahorat tufayli o'qituvchi o'z-o'zini baholashga kirishadi va bu jarayonda o'z o'zini anglab yetadi.

Psixologik o'rganishning o'ziga xos mavzulari: fikrlash, xotira, shaxs ongi, muloqot va boshqalar B.V. Zeigarnik shizofreniyadagi motivatsion fikrlash buzilishlarini tushuntirish, ushbu patologiya rivojlanishida vositachilik va o'z-o'zini tartibga solish, "o'z-o'zini anglash" bilan bog'liq inson o'z qadr-qimmatini aks ettirish imkoniyati bilan buzilishlarning ahamiyatini qayd etadi. Muloqotni harakatlanuvchi, rivojlanayotgan tizim sifatida tavsiflovchi B.F. Lomovning ta'kidlashicha, uning muhim jihatlari empatiya va fikrlashdir. Turli xillarga nisbatan aks ettirishning integrativ funktsiyasi psixologik mavzular va amaliyot sohalarini ta'kidlaydi A.M. Matyushkinning fikricha : fikrlashni o'rganish -

muloqot, o'yin, o'rganish, shaxsning kasbiy faoliyatining tuzilishi va shakllanish shartlarini o'rganish barcha hayotiy vaziyatlarga kiritilgan fikrlash, ya'ni o'z-o'zini tartibga solishning refleksiv mexanizmlariga ruxsat beradi.[5]

O.K. Tixomirovning muammo bo'yicha nuqtai nazari xuddi shunday, refleksiya o'z navbatida fikrlash zarurligini qayd etadi va shaxsni aks ettirishning tarkibiy qismi bo'lib, uning ob'ektiga aylanadi

Inson xulq-atvori vositachiligini o'rganish, yuqori aqliy funktsiyalarni anglash va izchillikni o'z ichiga oladi, o'zimizni aks ettirish hodisasini majburiy ko'rib chiqamiz, bu bilan psixologiyaning asosiy fanlar toifalari: nazariy tafakkurni shakllantirish, o'z-o'zini anglash, qobiliyat va shaxsiyatni rivojlantirish. Va nihoyat, eng muhimi, reflekslilik jarayonlarning zaruriy komponenti shaxsning ijtimoiylashuvi va shaxslararo o'zaro ta'sir mohiyatiga ko'ra, ularning yuzaga kelishi uchun shart sifatida harakat qiladi. Refleksiya – bu ko'p o'lchovli, fanlararo kategoriya, nutq falsafa, psixologiya, pedagogika, sotsiologiya, menejment, kibernetika va boshqalar bilan bog'liq ilmiy sohalardan biri hisoblanadi. Refleksiv jarayonlarning eng keng qamrovli tasnifi va hodisalarga asosiy yondashuvlarning aksariyatini hisobga olgan holda tadqiqotchilar I.N Stepanov va S.Yu. Semenov tomonidan taklif qilingan. Mualliflar nuqtai nazaridan, aks ettirish faoliyatining maqsadi eng keng qamrovli ob'ekt haqida ma'lumot olish emas, balki ishtirokchilar uchun "aks ettiruvchi oyna" yaratish to'liq tushunish uchun tadqiqot va ekzistensial haqiqatni qayta ko'rib chiqish, u bilan birgalikda ijodiy munosabatlar uchun eng qulay shart-sharoitlarni yaratishdir.[5] Zamonaviy tadqiqotchilar tizim qobiliyatiga ega bo'lgan mexanizm o'z-o'zini tashkil etishi aks ettirish ekanligini ta'kidlashadi. Refleksiv qobiliyatlar qanchalik rivojlangan bo'lsa qanchalik ko'p refleksli modellar (usullar) bo'lsa, shuncha ko'p shaxs rivojlanish va o'z-o'zini rivojlantirish uchun ko'proq imkoniyatlarga ega bo'ladi.

Refleksiv qobiliyatlar - bu, asosan, o'z-o'zini rivojlantirish, o'z-o'zini tuzatish, ta'sir qilish uchun sharoitlarni ta'minlash umuman shaxsning rivojlanishi va uning dunyo bilan munosabatlari haqidagi fikrlarini shakllanishidir.[6]

Ta'lim jarayonida refleksiya quyidagi funksiyalarni bajarish uchun zarur bo'ladi:

- diagnostik – o'quv jarayoni ishtirokchilari o'rtasida o'zaro bog'liqlik darajasini ko'rsatib berish va bu bog'liqlikning samarasi haqida aniq ma'lumot olish;

- loyihalashtirish – ko'zda tutilgan o'quv jarayonini loyihalashtirish, modellashtirish, o'quv jarayoni ishtirokchilarining barcha ishtirokchilari uchun maqbul keladigan dars turi, shakli, ulubi va usulini ishlab chiqish;

- konstruktiv va samarali o'quv jarayonini va o'quv jarayoni ishtirokchilarining munosabatlarini samarali tashkil etish uchun shart-sharoitlarni yaratish;

- kommunikativ - o'qituvchi va talabalar o'rtasida xolis va shaffof muhit yaratish;

- munosabatlarning mazmunini taqdim etish; – o‘quv jarayoni ishtirokchilari ongida o‘zaro munosabatlarning yetarlicha ta’lim olish uchun juda zarurligini his qilish, o‘zaro tahlillarning samaradorligiga ongli ravishda ishonish;

-qiziqtiruvchilik vazifasi – dars jarayonining maqsadli aniq yo‘nalishga qaratilganligini ta’minlash;

-korreksion – o‘quv jarayoni ishtirokchilarida o‘z xatti-harakatlarini, histuyg‘ularini, ta’lim olishdagi faolliklarini umumiy muhit talablari asosida qayta ko‘rib chiqishga zamin yaratadi.[3]

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar tarbiyachilarning o‘quv jarayonida faol ishtirokini ta’minlab, ularda mustaqil fikrlash va reflektiv yondashuvni rivojlantiradi. Jumladan:

Interfaol metodlar (klaster, “akvarium”, “fikrlar jarchisi”, debatlar) orqali o‘quvchilar fikrlashga, muammolarni hal qilishga undaladi.

AKT vositalaridan foydalanish (multimedia darslar, elektron testlar, virtual seminarlar) kasbiy tahlil qilishni soddalashtiradi.

Portfel texnologiyasi orqali o‘z faoliyatini hujjatlashtirib borish, o‘zgarishlarni ko‘zdan kechirish imkonini beradi.

Reflektiv kundalik yuritish bilan o‘zining har kunlik faoliyatini baholash imkoniyati yaratiladi.

Shunday qilib, kasbiy refleksiyaning o'ziga xosligi birinchi navbatda - bu o'zingizga tashqi tomondan qarashning bir usuli ya'ni o'zini tashqi tomondan kuzatib, anglab yetishi hisoblanadi. Bunday o'z-o'zini kuzatish modellari juda boshqacha bo'lishi mumkin, masalan, siz o'zingizning fikringizni o'zingizga qaratishingiz mumkin va o'zingizni ob'ekt sifatida kuzatishga harakat qilinadi. Bunday aks ettirish introspektiviyaga yaqin bo'lib, ba'zan noto'g'ri bo'ladi aks ettirishning o'ziga xos xususiyatlarini tushunishga yoki undan farqlashga harakat qiladi. Mulohaza o'z-o'zini anglashning bir usuli bo'lishi mumkin.

Adabiyotlar ro'yxati

1. 2019 yil 11 iyundagi 487-sonli “Maktabgacha ta’lim tizimiga ilg‘or axborot va pedagogika texnologiyalarini joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi qarori
2. 2019-yil 8-maydagi PQ-4312-sonli “O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konseptsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarori,
3. Donayeva Sh., Nurillayeva Sh. Ta’limda refleksiyaning namoyon bo‘lish shartlari va uning shakllanish bosqichlari// Republican Scientific and Practical Conference 2023, 6-may, 97-107 b
4. Pedagogik mahorat. Darslik / A. A. Xoliqov; O‘zR Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi. - T.: «IQTISOD-MOLIYA», 2011, -289-298 b.
5. Safaev N.S., Mirashirova N.A., Odilova N.G. “Umumiy psixologiya nazariyasi va amaliyoti”, –T.:2013

6. Цахаева А.А., Аминова Д.К., Аминов У.К. Рефлексивное я как адаптационный потенциал профессионального развития личности будущего психолога // Успехи современной науки и образования. 2016. Т.3. № 4. С. 6-9

BOSHLANG'ICH SINIF ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

Ashurova Sojida Abdusamad qizi

Termiz davlat pedagogika instituti 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf ona tili va o'qish savodxonligi darslarida axborot texnologiyalaridan foydalanishning muhim omillari, audio va ko'rgazma vositalarining ta'lim jarayonidagi muvaffaqiyati haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: axborot texnologiya vositalari, metod, ta'lim, ko'rgazma, darslik, obraz, video

Abstract: This article discusses the important factors in the use of information technology in primary school native language and reading literacy classes, and the success of audio and visual aids in the educational process.

Keywords: information technology, method, education, exhibition, textbook, image, video

Аннотация: В данной статье рассматриваются важные факторы использования информационных технологий на занятиях по начальному языку и чтению, а также успех аудиовизуальных средств в образовательном процессе.

Ключевые слова: информационные технологии, метод, образование, выставка, учебник, изображение, видео.

O'quvchilarni dars jarayoniga jalb eta olish, turli xildagi ko'rgazmalar va metodlardan foydalangan holda mashg'ulotlarni olib borish hozirgi davrda muhim ahamiyatga ega. Ta'limning samarali hamda o'quvchilar yodida qoladigan tarzda olib borilishi uchun axborot texnologiyalaridan foydalanish muhim ahamiyatga kasb etadi. Dunyoning rivojlangan mamlakatlariga e'tibor beradigan bo'lsak, axborot texnologiyalardan foydalanish salmoqli darajani egallaydi. Bugungi kunda respublikamiz bo'ylab barcha maktablar, zamonaviy o'quv vositalari bilan ta'minlanib kelyapti. Dars o'tish jarayonida axborot texnologiyalaridan samarali foydalana olish o'qituvchi mahoratini, uning ish mahsuldorligini yanada oshiradi. Pedagog darslikda keltirilgan har bir mavzuga mos ravishda qiziqarli videolar, ko'rgazmalar topib o'quvchilarning e'tiborini o'ziga jalb qilishi mumkin. Bu o'tayotgan mavzuning sifatli bo'lishi va uzoq vaqt davomida bolalarning yodida qolishiga yordam beradi. Barchamizga ma'lumki, XXI asr axborot texnologiyalari rivojlangan davrda ommaviy axborot vositalari kundalik faoliyatimizdagi eng ko'p murojaat qiladigan vositaga aylanib qolgan. Ushbu vositalardan samarali

foydalanish bizning muhim vazifamizdir. Boshlang'ich sinflarda ona tili va o'qish darslarini olib borishda multimediali materiallar soni anchagina ko'p miqdorni tashkil qiladi. O'qish savodxonligi darslarida keltiriladigan hikoya yoki she'rning audio varianti yo uning uchun tayyorlangan videodan foydalanilganda, o'quvchilar tasvir orqali bevosita hikoya qahramonlarini ko'ra oladi va ularda ushbu asar haqida tushuncha hosil bo'ladi. Voqealar rivojini, undagi obrazlar ifodasini tasavvurida shakllantira oladi. Bu o'quvchilarning nutqini rivojlantirishga ham ta'sir ko'rsatadi. Audioni takrorlash jarayonida o'quvchilar birgalikda she'rni jo'r bo'lib aytishadi. Bu jamoaviy ishlash ko'nikmasini shakllantiradi. Shuningdek, o'quvchi yod olayotgan parchasini majburan emas, balki qiziqish bilan, o'zi xohlab bajarishini ta'minlaydi.

Ona tili darslarida esa axborot texnologiya vositalaridan turli ko'rgazmalarni namoyish etish, mavzuga oid tasvirlarni ko'rsatish yoki tovushlarni talaffuz qilish jarayonida foydalanish mumkin. Masalan, „Shaxs va narsalarning nomini bildiruvchi so'zlar" mavzusini o'tayotganda o'qituvchi shaxs va narsalarning rasmini ko'rsatishi, shunga oid turli metodlardan foydalanishi mumkin. Masalan, bu „Kim?", bu „Nima?", „Bolajonlar rasmda nimalarni ko'rybsiz?" kabi savollarni berishi mumkin.

Yoshlar ishlari agentligi rahbarligida tashkil etilgan „Bek va Lola" deb ataladigan maxsus dastur ishlab chiqilgan, unda boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun muhim bo'lgan ma'lumotlar, ularning yoshiga mos videolar yaratiladi. O'qituvchi dastur videolaridan foydalanishi mumkin, bu dastur hozirda keng tarqalgan bo'lib, o'qish savodxonligi va ona tili darslarida qo'llash yaxshi samara beradi.

Shu kabi multimedialarni namoyish etishda axborot texnologiyalari yaqindan yordam beradi. Dars jarayonini to'g'ri tashkil qilish o'qituvchining eng katta muvaffaqiyati. Har bir darsga sidqidildan yondashish, o'quvchilar uchun tushunarli qilib yetkazib berish lozim. Zero, „Bir soatlik dars - buyuk bir asar"dir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Davlatovna N. R. Indikatorlar asosida boshlang 'ich sinf o 'quvchilari faoliyatini diagnostika qilishning o 'ziga xosligi //Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 1A. – C. 51-55.
2. Abdisamatova M., Norqobilova R. INNOVATION YONDASHUV ASOSIDA TARBIYA DARSLARINI TASHKIL ETISH //Interpretation and researches. – 2023. – T. 1. – №. 1.
3. Norqobilova R. D. Methods of improving the mechanisms of diagnosing the mother language ability of primary class students //The role of science and innovation in the modern world. – 2022. – T. 1. – №. 2. – C. 139-143.

ENHANCING EFL LEARNERS ' VOCABULARY ACQUISITION THROUGH MOBILE-ASSISTED LANGUAGE LEARNING (MALL): STRATEGIES , TOOLS, AND LEARNER AUTONOMY

Ruziyeva Muxlisa Azim qizi

Master student of Uzbekistan State World Languages University

Abstract

As mobile technology becomes more common in education, its use in language learning is also increasing. Mobile-Assisted Language Learning (MALL) provides learners with flexible, accessible, and learner-centered environments that support vocabulary development both in and out of the classroom. This paper

explores how MALL enhances vocabulary learning by using apps such as Quizlet, Duolingo, Memrise, WordUp, and HelloTalk. These tools offer features like spaced repetition, gamification, real-life examples, and interaction with native speakers. The paper also highlights the role of MALL in promoting learner autonomy through goal setting, self-monitoring, and personalization. In this article we will explore how MALL creates a more engaging and effective learning experience for language learners and its strategies, types and the effectiveness for autonomy thoroughly through the article.

Keywords: Mobile-Assisted Language Learning (MALL), vocabulary learning, learner autonomy, language learning apps, spaced repetition, gamification, mobile technology, vocabulary acquisition, personalized learning, interactive learning

Introduction

As we are living in the cutting - edge technologies world, today it is impossible to imagine our life without them. In recent years, the increase of mobile technologies has been effecting the language learning process. Mobile assisted language learning (MALL) is the type of approach which provides flexible, accessible, and learner-centered environments that support vocabulary growth both inside and outside the classroom with the help of mobile apps. Unlike traditional methods, MALL allows learners to practice vocabulary in real-time, using apps and platforms that incorporate multimodal input, gamification, and adaptive learning systems. As technology quickly develops, mobile devices are commonly used for language learning because they are flexible, affordable, and easy to use (Fredrick & Karthikeyan, 2018). With the help of mobile tools, learners can take part in a more interactive and learner-centered experience that includes different types of activities. Past research has shown that Mobile-Assisted Language Learning (MALL) has a positive impact on learning vocabulary in a second language (Chen, Liu & Huang, 2019). MALL can be very helpful to improve nonnative language learners' skills, especially their vocabulary.

Strategies for Vocabulary Learning in MALL

MALL can integrate various strategies to boost effective vocabulary acquisition. Firstly, tools like Anki or Quizlet use algorithms that schedule vocabulary review at optimal intervals to enhance long-term retention. As a result, learners can practice vocabularies to review. Besides that reading or listening activities in mobile apps (e.g., BBC Learning English, LingQ) provide vocabulary in meaningful contexts, so that students are able to understand their contextual meaning and utilize them appropriately. Furthermore, apps such as Duolingo or Memrise make vocabulary learning engaging through game-like elements and rewards. They make the lesson much more interactive, engaging and motivating, which encourage students to participate and practice what they learn, and that may even lose their anxiety.

Effective Tools for Vocabulary Development

There are variety of mobile applications and platforms which see proven effective for vocabulary learning. One of which is Quizlet which enables learners to create, share, and study digital flashcards with images and audio support. In the research of Daly (2022), Quizlet, as a free, user-friendly, very popular, and consistently praised online language learning app, was used to evaluate learner autonomy and vocabulary learning efficiency of 134 postgraduate students. With this app students can not only learn words' meaning, but also they are able to know how to pronounce them.

Another effective type of app is Duolingo which is the most well-known app among learners. Li and Bonk (2023) claimed that a single MALL program like Duolingo is insufficient to master all essential language domains.

Memrise is a language learning app that uses videos of native speakers and interactive activities to help learners remember new words and phrases. One of its main advantages is the use of spaced repetition, a method that helps improve long-term memory by reviewing words at the right time. Memrise also makes learning fun through gamified features like points and levels, which keep learners motivated. The app offers courses in many different languages, making it suitable for learners at various levels.

WordUp is a vocabulary-focused app that helps learners improve their word knowledge based on real-life use. It selects the most important and commonly used words in English, so learners can focus on useful vocabulary. One of the key features of WordUp is that it shows examples from movies, books, and news articles, helping users understand how words are used in context. The app also creates a personalized learning plan based on what the learner already knows, and it explains word meanings clearly and simply.

HelloTalk is a language exchange app that connects learners with native speakers around the world. Its biggest advantage is that it allows real communication, which helps learners practice speaking, listening, reading, and writing in a natural way. Users can chat using text, voice, or video, depending on their preferences. HelloTalk also includes helpful tools such as translation, pronunciation, and correction features, which support communication and learning. It's a great way to learn not just the language, but also cultural expressions and everyday phrases.

Fostering Learner Autonomy

Learner autonomy is regarded as an important capacity for effective language learning (Chang, 2020; Tayjasanant & Suraratdecha, 2016). It has attracted attention since the 1980s. Mobile-Assisted Language Learning (MALL) gives learners the chance to take control of their own learning process, which helps build

autonomy, especially in vocabulary learning. One important aspect of this is goal setting. Learners can set personal vocabulary goals, such as learning a certain number of new words each week, and they can track their progress using features available in many language apps. Another key part of autonomous learning is self-monitoring. Many mobile apps provide instant feedback and show detailed statistics about learning progress. These features help learners understand what they have achieved and which areas they still need to improve. Personalization is also a big advantage of MALL. Learners can choose the topics they are interested in, set their own learning pace, and decide how they want to study—whether through games, videos, quizzes, or reading. This flexibility allows each learner to create a learning experience that matches their individual needs and preferences.

Conclusion

In conclusion, MALL has proven to be a powerful tool for improving vocabulary learning in language education. It gives learners the freedom to study anytime and anywhere, using methods and tools that match their individual needs. Mobile apps make vocabulary practice more interactive and enjoyable, which helps learners stay motivated and reduces anxiety. More importantly, MALL encourages learners to become more responsible for their learning by setting goals, tracking progress, and choosing their own study paths. As mobile technologies continue to grow, MALL will remain an essential part of modern language learning, especially for building vocabulary in meaningful and effective ways.

REFERENCES

1. Fredrick, L. and Karthikeyan, J. (2018) Exploring the Reach of Mobile-Assisted Language Learning among Mechanical Engineering Students. *International Journal of Mechanical Engineering and Technology*, 9, 738-742.
2. Chang, L.Y.H. (2020) TESL-EJ: The Electronic Journal for English as a Second Language, 23, 1-15. <https://tesl-ej.org/wordpress/issues/volume23/ej92/ej92a9>
3. Tayjasanant, C. and Suraratdecha, S. (2016) Thai EFL Teachers and Learners' Beliefs and Readiness for Autonomous Learning. *3L: Southeast Asian Journal of English Language Studies*, 22, 153-169. <http://ejournal.ukm.my/3l/issue/view/872>
<https://doi.org/10.17576/3L-2016-2203-11>
4. Daly, N.P. (2022) Investigating Learner Autonomy and Vocabulary Learning Efficiency with MALL. *Language Learning & Technology*, 26, 1-30.
5. Li, Z. and Bonk, C.J. (2023) Self-Directed Language Learning with Duolingo in an Out-of-Class Context. *Computer Assisted Language Learning*. <https://doi.org/10.1080/09588221.2023.2206874>

O'YIN ORQALI TARBIYA: MAKTABGACHA TA'LIMDA INNOVATSION YONDASHUV

Navoiy innovatsiyalar universiteti
Maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabasi
Raxmatillayeva Shaxrizoda

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha talim yoshdagi bolalar hayotida o'yin faqat tashqi muhitdagi narsa va hodisalarni bilish vositasi bo'libgina qolmay balki qudratli tarbiya vositasi ekanligi yoritilgan. Ijodiy va syujetli o'yinlarda maktabgacha yoshdagi bolalarni barcha psixologik xususiyatlarini shakllanishi. Hamda Maktabgacha tagimda o'quv mashg'ulotlarini tashkil etish o'yin faoliyatining ahamiyati va qanday o'yinlardan foydalanish kerakligi to'g'risida pedagogik faoliyatga doir tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: O'yin faoliyati, mehnat tarbiya, o'yin ahamiyati, shaxs, talim tarbiya jarayoni. Ijodiy va syujetli o'yin, psixik jarayon,

Абстрактный. В данной статье объясняется, что в жизни детей дошкольного возраста игра является не только средством познания вещей и событий внешней среды, но и мощным воспитательным средством. Творческие и сюжетные игры формируют все психологические особенности дошкольников. даются рекомендации по педагогической деятельности о важности и том, какие игры следует использовать.

Abstract. This article highlights the fact that play in the lives of preschool children is not only a means of learning about objects and phenomena in the external environment, but also a powerful educational tool. Creative and plot games form all the psychological characteristics of preschool children. From this perspective, it highlights the fact that play is a key factor in organizing educational activities in kindergarten. Recommendations are also given for pedagogical activities regarding the importance of play activities in organizing educational activities in preschool and what games should be used.

Kirish:

Maktabgacha ta'lim uyg'un rivojlangan shaxsni tarbiyalash bolani butun kelajagini belgilab turadigan bilim va qadriyatlarni yosh avlod qalbiga singdirishda juda uhim ahamiyatga ega bo'lgan muassasadir. O'yin maktabgacha ta'limda yoshdagi bolalarning asosiy faoliyati bo'lib u orqali bola shaxsi sifatida shakllanadi. O'yin bolalarning jismoniy rivojlangan maktabgacha ta'lim muassasaning talim tarbiya ishida bolalarni axloqiy mehnat va estetik tarbiyalashda katta ahamiyatga ega. Bola shug'ullanadigan ko'pchilik jiddiy ishlar o'yin shaklida bo'ladi. O'tmish pedagogik olimlardan P.F. Lestgaft, K.D. Ushinskiy tomonidan o'yin nazariyasi ishlab chiqilgan. O'yinning mehnat jarayoni asosida paydo bo'lganligi va uning yosh avlodni mehnati faoliyatiga tayyorlashdagi roli, o'yin mazmunining bola shaxsini shakllantirishdagi ahamiyatini K.D. Ushinskiy asoslab bergan. Yan AMON Kamenskiy o'yinning bola

faoliyatining uning tabiati va mayllariga to'g'ri keladigan zarur shakl deb hisoblaydi. Uning fikricha o'yin bolaning barcha qobiliyati ko'rinishlari rivojlanadigan jiddiy ahloqiy faoliyatdir. O'yinda borliq haqidagi tasavvurlar doirasi kengayadi boyidi va nutq rivojlanadi. Bola o'yin davomida Y.A. Komenskiy o'yinga quvnoq bolalik va Bolani uyg'un rivojlangan sifati qarar ekan. Bolalar o'yinlarga e'tiborli munosabatda bo'lishni ularga oqilona rahbarlik qilishni maslahat bergan edi. P.F. Lestgaft bolalar o'z o'yinlarda tevarak -atrofdan olgan olgan taassurotlarini aks ettiradilar deydi. Bunday faoliyat bolaning rivojlanishi katta ahamiyatga egadir. Shunday qilib o'yinning ijtimoiy voqea ekanligini aks ettirilishini ilg'or olim va pedagoglar o'zlarining kuzatish va ilmiy tadqiqotlari orqali isbotlab berdilar. Tarbiyachilar bolalar o'yiniga rahbarlik qilishda quyidagilarga rioya qilishi lozim. Shu tariqa o'yin tarixiy taraqqiyot jarayonida mehnat faoliyati natijasida paydo bo'lgan ijtimoiy faoliyatdir. O'yin doimo haqiqiy hayotni aks ettiradi. Demak ijtimoiy hayotining o'zgarishi bilan uning mazmuni ham o'zgaradi. O'yin ma'lum maqsadga yo'naltirilgan ongli faoliyat bo'lib uning mehnat bilan ko'p umumiyliigi bor va yoshlarni mehnatga tayyorlashga xizmat qiladi. Maktabgacha yoshdagi bolalar kattalar hayotini hamma tomonlarini o'z o'yinlarida aks ettira oladilar. O'yinning ahamiyati bola shaxsning o'sib kamolotga yetishiga ta'sir ko'rsatishdan iboratdir.

Asosiy qism. O'yin tashqi muhitdagi narsa va hodisalarni bilish vositasi gina emas, balki qudratli tarbiya vositasi hamdir. U orqali bola shaxsi sifatida shakllanadi. O'yin bolaning kelajakdagi o'quv mehnat faoliyati kishilarga munosabatining qay darajada shakllanishini belgilab beradi. D.B. Elkonin syujetli-rolli o'yinlar bilan birgalikda o'ynaladigan o'yinda tasvirlanayotgan voqealarga, harakatlarga, buyumlarga nisbatan o'z nuqtayi nazarini boshqalar nuqtayi nazari bilan jamlash masalasini shakllanishi natijasida yalpi tafakkur bosqichiga o'tishga imkon beruvchi bilishga oid jarayon yuz berishini taminlaydi. O'yinning san'atga yaqinligi syujetli-rolli o'yinlardan estetik tarbiyada foydalanish imkonini yaratadi. Bola o'yinida ijodkorlik bilan bog'liq bo'lgan tuyg'ularga estetik tuygular yaqin turadi. O'zbekiston Respublika Maktabgacha Talim konsepsiyasida ta'kidlanishicha Maktabgacha Talim va tarbiya bolaning asosiy faoliyati bo'lgan o'yin tarzda olib borilishi zarur. Ijodiy va syujetli o'yinlarda bolaning barcha psixik jarayonlari bilan birgalikda individual (shaxsiy) hislatlari ham shakllanadi. Mana shu nuqtai nazardan o'yin bog'chadagi talim tarbiya ishlari orasida eng asosiy markaziy o'rinda turadi. Bunda har bir o'yin turi alohida ahamiyatga ega. O'yin bolalar nutqining rivojlanishi va boyishiga yordam beruvchi muhim vosita hisoblanadi.

Rolli o'yinlar malum bir sohaga oid so'zlarni o'zlashtirishga o'z fikrini mustaqil bayon etishga o'rgatadi.

Xulosa. Shunday qilib o'yinning ijtimoiy voqea ekanligini o'yinda tevarak atrofdagi borliq aks ettirilishini ilg'or olim va pedagoglar o'zlarining kuzatish va ilmiy tadqiqotlari orqali isbotlab berdilar. Tarbiyachilar bolalar o'yiniga rahbarlik qilishda quyidagilarga rioya qilishi lozim 1. o'yin bilan mehnat o'rtasidagi to'g'ri

munosabat o'rnatish. 2. o'yinda bolalarning bo'lajak mehnat ahliga bo'lgan jismoniy va ruhiy sifatlarni tarbiyalash. Yaxshi tashkil etilgan va pedagogik maqsadlarga yo'naltirilgan o'yinlar orqali bolalarda tafakkur, muloqot, muomala madaniyati, mustaqil qaror qabul qilish va jamoada ishlash kabi ko'nikmalar shakllanadi. Shu bois, pedagoglar uchun o'yin faoliyatini faqat ermak emas, balki maqsadli tarbiyaviy jarayonning muhim elementi sifatida ko'ra bilish muhimdir. O'yin jarayonida bola o'zining ichki dunyosini namoyon etadi, bu esa tarbiyachiga bolaning ehtiyojlari va rivojlanish bosqichlarini aniqlash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar .

1. Xasanboyeva M ta'lim pedagogikasi-"Ilm Ziya" 2006
2. O'zbekiston Maktabgacha Talim konsepsiyasi
3. Ergashova Gulzoda Baxriyarovna Maktabgacha pedagogika Buxoro 2023
4. S.B Sapayeva, Sh.N Xaydarova-Maktabgacha talim tarbiyani tashkil etish 2023
5. Xodjaeva N.X. "Pedagogik texnologiyalar asoslari" – Toshkent, 2010-yil.

“BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNI TADQIQOTCHILIK FAOLIYATIGA TAYYORLASHNING INNOVATSION TEXNOLOGIYALARI”

“ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ К НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ”

“INNOVATIVE TECHNOLOGIES FOR PREPARING FUTURE TEACHERS FOR RESEARCH ACTIVITIES”

Iskandarova Malika Islomovna - Navoiy davlat universiteti doktoranti, Navoiy innovatsiyalar universiteti Umumiy pedagogika fani o'qituvchisi

malikaislomovna@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tezisda bo'lajak o'qituvchilarning tadqiqotchilik faoliyatini shakllantirishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish masalalari yoritilgan. Ta'lim tizimidagi zamonaviy yondashuvlar va raqamli vositalar yordamida pedagogik kadrlarning ilmiy-tadqiqot kompetensiyasini rivojlantirish yo'llari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: Tadqiqotchilik faoliyati, innovatsion texnologiyalar, bo'lajak o'qituvchilar, ilmiy kompetensiya, pedagogik ta'lim, raqamli texnologiyalar, interaktiv metodlar, mustaqil izlanish, ilmiy fikrlash, ta'limda innovatsiya.

Аннотация: Диссертация посвящена вопросам использования инновационных технологий в формировании научно-исследовательской деятельности будущих педагогов. Рассмотрены пути развития исследовательской компетентности педагогических кадров с использованием современных подходов и цифровых инструментов в системе

образования.

Ключевые слова: научно-исследовательская деятельность, инновационные технологии, будущие учителя, научная компетентность, педагогическое образование, цифровые технологии, интерактивные методы, самостоятельное исследование, научное мышление, инновации в образовании.

Annotation: This thesis covers the issues of using innovative technologies in the formation of research activities of future teachers. The ways of developing the research competence of pedagogical personnel using modern approaches and digital tools in the education system are considered.

Keywords: Research activity, innovative technologies, future teachers, scientific competence, teacher education, digital technologies, interactive methods, independent research, scientific thinking, innovation in education.

KIRISH.

Zamonaviy ta'lim tizimida o'qituvchilarning nafaqat bilim beruvchi, balki ilmiy-tadqiqot faoliyatini olib boruvchi shaxs sifatida shakllanishi muhim ahamiyatga ega. Bu jarayonda innovatsion texnologiyalar o'qituvchilarning tadqiqotchilik salohiyatini oshirishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

1. Raqamli platformalar va ilmiy axborot tizimlari

Bo'lajak o'qituvchilarning ilmiy izlanishlarini qo'llab-quvvatlashda raqamli platformalar muhim rol o'ynaydi. Masalan, Google Scholar, ResearchGate, Mendeley kabi platformalar orqali talabalar ilmiy maqolalarni topish, ularni tahlil qilish va o'z tadqiqotlarini nashr etish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu esa ularning ilmiy kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qiladi.

2. Interaktiv metodlar va loyiha asosida o'qitish

Interaktiv o'qitish metodlari, xususan, "Case-study", "Project-based learning", "Mind mapping" kabi yondashuvlar talabalarni muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, ilmiy izlanish olib borish va o'z g'oyalarini asoslab berishga o'rgatadi. Bu metodlar orqali talabalar mustaqil fikrlash, tahlil qilish va xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantiradilar.

3. Virtual laboratoriyalar va simulyatsiyalar

Tabiiy fanlar yo'nalishidagi o'qituvchilar uchun virtual laboratoriyalar va simulyatsiyalar tadqiqotchilik amaliyotini simulyatsiya qilish imkonini beradi. Bu orqali talabalar real tajriba o'tkazish imkoniyatiga ega bo'lmasalar ham, virtual muhitda tajriba o'tkazish va natijalarni tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantiradilar.

4. Innovatsion ta'lim texnologiyalarining pedagogik ahamiyati

Innovatsion ta'lim texnologiyalari, jumladan, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT), o'qituvchilarning ilmiy-tadqiqot faoliyatini samarali tashkil etishda muhim ahamiyatga ega. Bu texnologiyalar orqali talabalar ilmiy ma'lumotlarni tezkor topish, ularni tahlil qilish va o'z tadqiqotlarini yaratish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

5. Ijodiy kommunikativ qobiliyatlarni rivojlantirish

Bo'lajak o'qituvchilarda ijodiy va kommunikativ qobiliyatlarni rivojlantirish tadqiqotchilik faoliyatining muhim jihatlaridan biridir. Neogen savollar va boshqa innovatsion yondashuvlar orqali talabalar o'z fikrlarini erkin ifoda etish, muammolarni hal qilish va yangi g'oyalarni ilgari surish ko'nikmalarini rivojlantiradilar.

Bo'lajak o'qituvchilarning tadqiqotchilik kompetensiyasi tushunchasi. Pedagogik ta'limda "tadqiqotchilik kompetensiyasi" – bu talabalar tomonidan ilmiy izlanish olib borish, ilmiy muammolarni aniqlash, tahlil qilish va ularning yechimlarini taklif etish qobiliyatidir. Bu kompetensiya quyidagi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi:

- Nazariy tayyorgarlik (ilmiy-izlanish asoslari, metodologiya);
- Amaliy tadqiqot olib borish ko'nikmalari (ma'lumot to'plash, tahlil qilish, xulosa chiqarish);
- Axborot va raqamli savodxonlik (elektron resurslardan foydalanish);
- Tanqidiy va tahliliy fikrlash (natijalarni baholash, muqobil fikrlarni solishtirish);
- Yozma va og'zaki nutqni rivojlantirish (ilmiy maqola yozish, himoya qilish).

Innovatsion texnologiyalarning nazariy asoslari.

Innovatsion texnologiyalar – bu an'anaviy o'quv metodlaridan farqli ravishda, o'quvchilarda mustaqil fikrlash, amaliyotga yo'naltirilgan yondashuv, raqamli vositalar bilan ishlash kabi zamonaviy ko'nikmalarni shakllantirishga xizmat qiluvchi texnologiyalardir.

Pedagogik texnologiyalarning klassifikatsiyasi bo'yicha (V.P. Bepalko, A.V. Khutorskoy, N.F. Talyzina asarlari asosida):

Axborot-kommunikatsion texnologiyalar (AKT) – elektron kutubxonalar, onlayn resurslar, videolektsiyalar, LMS platformalari (Moodle, Google Classroom).

Interaktiv texnologiyalar – "Case-study", "Debate", "Role-play" kabi o'quvchilarning faol ishtirokini talab qiluvchi metodlar.

Ijodiy texnologiyalar – ilmiy loyihalash, kvestlar, innovatsion laboratoriyalar orqali yangi yechimlar ishlab chiqish.

Nazariy yondashuvlar: Konstruktivistik yondashuv – bilim o'quvchining o'z tajribasi orqali shakllanishi kerak, shuning uchun tadqiqotchilik faoliyati orqali bilimni "kashf qilish" muhim hisoblanadi. Sistemali faoliyat yondashuvi – har bir pedagogik harakat muayyan maqsadga qaratilgan bo'lib, izchil rivojlanish bosqichlarini o'z ichiga oladi. Kreativ yondashuv – har bir o'quvchi/o'qituvchi o'ziga xos ijodkor sifatida qaraladi, ilmiy izlanishlar orqali u o'z salohiyatini ochib beradi.

So'nggi yillarda olib borilgan ilmiy tadqiqotlar va amaliy ishlanmalar natijasi o'laroq quyidagilarni misol qilib keltirish mumkin:

Bo'lajak o'qituvchilarni tadqiqotchilik faoliyatiga tayyorlash bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar:

T.X. Axmedova (2021) – "Pedagogik ta'limda bo'lajak o'qituvchilarda tadqiqotchilik kompetensiyasini shakllantirishning metodik asoslari" nomli

dissertatsiyada muallif talabalarni ilmiy izlanishga yo'naltirishda loyiha asosida o'qitish, kichik guruhli amaliy ishlar va mustaqil izlanish topshiriqlarining samarasini tahlil qiladi.

N.N. Nishonova (2020) – “Bo'lajak pedagoglarda ilmiy-tadqiqotchilik faoliyatiga qiziqishni shakllantirishda axborot texnologiyalarining o'rni” mavzusidagi tadqiqotida raqamli platformalardan (Google Scholar, Scopus, Mendeley) foydalanish natijasida talabalar ilmiy faolligining oshgani ta'kidlangan.

Xalqaro tajriba – ERASMUS+ dasturi (2020–2023) doirasidagi “Modernization of pedagogical higher education by innovative teaching instruments – MoPED” loyihasi Ukrainada o'tkazilgan. Bu loyiha orqali pedagogika yo'nalishida tahsil olayotgan talabalarni interaktiv vositalar orqali tadqiqotchilik faoliyatiga tayyorlash tajribasi o'rganilgan va O'zbekistondagi ayrim OTMlarda ham joriy etilgan.

G'. To'xtasinova (2019) – “Innovatsion ta'lim texnologiyalarining pedagogik ta'lim sifati va samaradorligiga ta'siri” nomli maqolasida innovatsion texnologiyalar yordamida o'quvchilarda tahliliy fikrlash va izlanishga bo'lgan qiziqish ortishini ilmiy asosda isbotlab bergan.

Toshkent davlat pedagogika universiteti tajribasi (2022–2024) – universitetda joriy etilgan “Yosh tadqiqotchilar maktabi” orqali talabalar ilmiy maqola yozish, ma'lumotlarni tahlil qilish, ilmiy seminarlar o'tkazish kabi faoliyatlarga jalb etilmoqda. Bu amaliyot o'z natijasini berib, talabalar respublika va xalqaro konferensiyalarda faol ishtirok etmoqda.

Bugungi kunda bo'lajak o'qituvchilarni tadqiqotchilik faoliyatiga tayyorlashda innovatsion texnologiyalardan foydalanish masalasining dolzarbligi juda yuqori. Ushbu mavzu zamonaviy ta'lim tizimi va pedagogik jarayonlarning yangilanishi, raqamli texnologiyalar va innovatsion metodlarning keng joriy etilishi bilan bog'liq. Quyidagi omillar mavzuning dolzarbligini asoslaydi:

Ta'lim tizimining raqamlashtirilishi: Hozirgi kunda ta'lim tizimi raqamli texnologiyalar va onlayn platformalar yordamida yangilanmoqda. O'qituvchilarning tadqiqotchilik faoliyatiga tayyorlanishi uchun innovatsion texnologiyalarni qo'llash, o'qitish jarayonini samarali va qiziqarli qilishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu, o'qituvchilarga nafaqat ta'lim berish, balki ilmiy tadqiqotlar olib borish, yangi metodlarni sinab ko'rish imkonini beradi.

Pedagogik innovatsiyalar va o'qituvchilarning yangilanishi: O'qituvchilarni yangi pedagogik yondashuvlar va metodikalarga tayyorlash, ularni tadqiqotchilik faoliyatiga jalb qilish nafaqat o'qitish samaradorligini oshiradi, balki ta'lim jarayonining sifatini ham yaxshilaydi.

Xulosa qilib aytganda bo'lajak o'qituvchilarni tadqiqotchilik faoliyatiga tayyorlashning innovatsion texnologiyalari masalasi bugungi kunda ta'lim tizimining rivojlanishi va global ta'lim tendentsiyalariga javob berishda muhim ahamiyatga ega. Innovatsion texnologiyalarni o'qituvchilarning tadqiqotchilik faoliyatiga tayyorlash jarayoniga joriy etish, nafaqat ta'lim sifatini oshiradi, balki o'qituvchilarning ilmiy salohiyatini ham rivojlantiradi.

Yangi texnologiyalar va interaktiv metodlar yordamida o'qituvchilar ilmiy tadqiqotlar olib borishda, yangi pedagogik yondashuvlarni ishlab chiqishda va ta'lim sohasidagi muammolarga innovatsion yechimlar topishda samarali bo'lishadi. Innovatsion texnologiyalarni o'qituvchilarni tayyorlash jarayonida qo'llash, ularga zamonaviy pedagogik metodlarni o'rganish, tahlil qilish va amaliyotga tatbiq etish imkoniyatini beradi. Shu bilan birga, bo'lajak o'qituvchilarni tadqiqotchilik faoliyatiga tayyorlashda kompetensiyalarga asoslangan yondashuvlarni qo'llash zarur. Bu nafaqat o'qituvchilarning ilmiy salohiyatini oshirishga, balki ta'lim tizimining sifatini yaxshilashga ham xizmat qiladi.

Kelajakda innovatsion texnologiyalarni o'qituvchilarni tayyorlashda yanada samarali qo'llash, ta'lim jarayonida ilmiy izlanishlar olib borishni rivojlantirish va o'qituvchilarning pedagogik kompetensiyalarini oshirishga katta yordam beradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Xolbekov, M. (2020). Innovatsion texnologiyalar va ta'lim tizimi. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.
2. Abdullaeva, G., & Tursunova, Z. (2022). Pedagogik texnologiyalarni qo'llash: Amaliyot va nazariya. Toshkent: Ma'naviyat nashriyoti.
3. Bekmurodov, A. (2019). O'qituvchilarning tadqiqotchilik faoliyatini rivojlantirishning pedagogik asoslari. Pedagogika jurnali, 15(2), 45-51.
4. Salimov, R. (2021). Innovatsion texnologiyalarni ta'lim jarayoniga joriy etish. O'zbekiston ta'limi, 8(3), 22-30.
5. Akhmedov, N. (2023). Ta'limda innovatsion metodlarning roli. Ta'lim va ilmiy tadqiqotlar jurnali, 12(4), 56-63.
6. Gulomova, F. (2020). Bo'lajak o'qituvchilarni tadqiqotchilik faoliyatiga tayyorlashning pedagogik asoslari. Pedagogik ilmiy tadqiqotlar, 10(2), 78-85.
7. Shamsutdinov, B., & Tashpulatov, U. (2021). Ta'limda interaktiv texnologiyalar. Ta'lim nazariyasi va amaliyoti, 3(1), 112-120.

"MAKTABGACHA TA'LIMDA TASVIRIY FAOLIYAT ORQALI BOLALARNING KREATIV FIKRLASHINI SHAKLLANTIRISH YO'LLARI"

Ergasheva Lobar Dilmurod qizi
Navoiy davlat pedagogika instituti,
Maktabgacha ta'lim kafedrası o'qituvchisi

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada tasviriy san'at orqali maktabgacha yoshdagi bolalarda kreativlikni rivojlantirish, kreativ tafakkur orqali bolalarning erkin fikrlashi, tasavvuri, ijodiy qaror qabul qilish qobiliyatlarini shakllantirish, tasviriy faoliyatning pedagogik ahamiyati, bolaning emotsional va estetik dunyosini boyitishdagi roli hamda kreativlikni oshirishga xizmat qiluvchi samarali metodlar – vizuallashtirish, kollaj, erkin rasm chizish, guruhij ijodiy mashg'ulotlar

shuningdek, tarbiyachining ijodiy yondashuvi va bolalar bilan individual ishlash uslublarning ahamiyati haqida soʻz yuritilgan.

Kalit soʻzlar: Kreativ fikrlash, maktabgacha taʼlim, yangi bosqich, taʼlim, tarbiya, pedagogik mahorat, ilgʻor pedagogik texnologiyalar, kollaj

"ПУТИ ФОРМИРОВАНИЯ ТВОРЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ ДЕТЕЙ ЧЕРЕЗ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В ДОШКОЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ"

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются вопросы развития творческих способностей дошкольников посредством изобразительного искусства, формирования у детей свободного мышления, воображения, навыков творческого принятия решений посредством творческого мышления, педагогическая значимость изобразительной деятельности, ее роль в обогащении эмоционального и эстетического мира ребенка, а также эффективные методы, служащие повышению креативности – наглядность, коллаж, свободное рисование, групповые творческие занятия, а также говорилось о важности творческого подхода воспитателя и индивидуальных приемов работы с детьми.

Ключевые слова: креативное мышление, дошкольное образование, новый этап, образование, воспитание, педагогическое мастерство, передовые педагогические технологии, коллаж

"WAYS TO FORM CHILDREN'S CREATIVE THINKING THROUGH VISUAL ACTIVITY IN PRESCHOOL EDUCATION"

ANNOTATION

This article talks about the development of creativity in preschool children through Fine Arts, the formation of children's free thinking, imagination, creative decision – making skills through creative thinking, the pedagogical significance of visual activity, the role of the child in enriching the emotional and aesthetic world, and effective methods that serve to increase creativeness-visualization, collage, free drawing, group creative activities.

Keywords: creative thinking, preschool education, new stage, education, upbringing, pedagogical skills, advanced pedagogical technologies, collage

Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy tafakkurini rivojlantirishda tasviriy faoliyat muhim oʻrin tutadi. Ayniqsa, 6–7 yoshli bolalar rivojining eng faol davrida kreativ yondashuv asosida tashkil etilgan mashgʻulotlar ularning shaxsiy ifoda, tasavvur va badiiy didini shakllantirishda katta ahamiyatga ega.

Kreativ yondashuv nima? Kreativ yondashuv — bu bolalarning ijodiy fikrlashi, oʻz gʻoyalarini erkin ifoda etishi, turli vositalar orqali tasviriy tajriba oʻrtirishi uchun shart-sharoit yaratishdir. Bu yondashuvda tayyor namunani nusxalashdan koʻra, bolaning oʻziga xos fikrini, his-tuygʻularini ifodalashga katta eʼtibor qaratiladi.

Tasviriy sanʼat bola tafakkurining barcha jabhalariga taʼsir koʻrsatadi. U

orqali bola o'zining his-tuyg'ulari, orzu-umidlari va tasavvurlarini ifoda etadi. Bu ijodiy jarayon bolaning shaxs sifatida shakllanishiga kuchli ta'sir qiladi. Shuningdek, tasviriy san'at orqali muammo yechish ko'nikmasi rivojlanadi (masalan, qanday rang tanlash, qanday chiziq tortish), tanqidiy fikrlash shakllanadi (o'z ishini yoki boshqalarnikini tahlil qilish), tasavvur kengayadi (oddiy narsalarga noodatig yondashuv).

Tarbiyachi maktabgacha ta'lim tashkilotida kreativlikni rivojlantirishga xizmat qiluvchi maxsus mashg'ulotlarni tashkil etishi lozim.

"Tasvirni davom ettir" mashqi: Bolaga yarim chizilgan rasm beriladi va u uni o'z tasavvuriga ko'ra tugatadi.

"Faraz qil va chiz" o'yini: Bolaga "Agar qush baliqqa aylansa, qanday ko'rinardi?" kabi topshiriq beriladi.

"Bir rasm – ko'p hikoya" usuli: Bitta rasm asosida turli bolalar turlicha hikoya o'ylab topishadi.

"Ijodiy kollaj" ishlash: Rangli qog'oz, gazeta parchalari, mato bo'laklari yordamida erkin rasm yaratish.

Tarbiyachi savol-javobni faol qo'llay olishi kerak: "Nega bu rangni tanlading?", "Agar boshqacha bo'lsa-chi?"

Bolani tanqid qilmagan holda har bir ishni ijobiy qabul qilish lozim hatto u g'alati bo'lsa ham. Bundan tashqari ertak va musiqadan foydalanib, rasm chizish ijodni uyg'otadi.

6–7 yoshli bolalar uchun tasviriy faoliyat quyidagi shakllarda olib borilishi mumkin:

- **Rasm chizish** (guash, akvarel, rangli qalam, bo'yoqlar yordamida)
- **Applikatsiya** (qog'oz, mato, tabiiy materiallardan foydalanib)
- **Haykaltaroshlik** (plastilin, loy yoki boshqa shakllanuvchan materiallar bilan)
- **Kollaj yasash** (gazeta, jurnal, mato parchalaridan turli tasvirlar yaratish)
- **Erkin mavzu tanlash** – bolalarga "Mening orzuimdagi hayvon", "Sehrli o'rmon", "Yozgi bog" kabi mavzular taklif qilinib, ularni erkin tasavvur qilishga undash.
- **Tajriba asosidagi mashg'ulotlar** – bolalarga turli materiallar bilan ishlash imkonini berish (masalan, paxta, qum, yaproq, tugma va h.k.).
- **Stimulyatorlardan foydalanish** – ertaklar, musiqalar, qisqa videoroliklar yordamida bolalarning tasavvurini jonlantirish.
- **Jamoaviy ishlar** – bolalarni guruhlariga bo'lib, birgalikda ijodiy loyiha bajarishga yo'naltirish.
- **Bolaning fikrini qadrlash**– bola chizgan rasm qanday bo'lishidan qat'i nazar, uning fikrini tinglash va qadrli ekanligini his qildirish.

Maktabgacha ta'limda tasviriy faoliyat orqali bolalar ijodiy qobiliyatlarini shakllantirish imkoniyati kengdir. Kreativ yondashuv orqali olib borilgan tasviriy faoliyat bolalarda:

- Mustaqil fikrlash
- Estetik did
- Ijodiy yondashuv
- Muomala va hamkorlik ko‘nikmalari
- Xotira va diqqatni rivojlantirish kabi ko‘nikmalarni shakllantiradi.

Tarbiyachi bolaning individual qiziqishi va imkoniyatlarini inobatga olgan holda erkin va ijodiy muhit yaratishi lozim.

Tarbiyachi bolaga tayyor javob bermasligi, balki yo‘naltiruvchi savollar orqali mustaqil fikrlashga undashi kerak.

Har bir bolaning ijodiy yondashuvi qadrlanishi va rag‘batlantirilishi lozim. Tarbiyachi ijodiy muhit yaratishi: rang-barang materiallar, ilhomlantiruvchi musiqa, erkinlik va xavfsizlik hissi bo‘lishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Karimova, N. (2020). Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy tafakkurni shakllantirish. Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti.
2. Qodirova, S. (2022). Maktabgacha ta‘lim pedagogikasi. Toshkent: Innovatsiya nashriyoti.
3. Rasulova, D. (2019). Tasviriy san‘at asoslari va metodikasi. Toshkent: Fan va texnologiya.
4. Xudoyberganova, M. (2021). Bolalar tasviriy ijodiyoti: nazariya va amaliyot. Samarqand: Ilm ziyo.

SHAXSNI TASVIRLOVCHI SIFATLAR TARJIMA QIYINCHILIKLARI

Jalilova Marjona Elyor qiziz

Navoiy davlat universiteti

**Xorijiy til va adabiyoti (ingliz tili) yo‘nalishi
magistranti**

Annotatsiya. Ushbu maqolada inson xarakteri, kayfiyati, o‘zini tutishi, ruhiyati kabi mavhum tushunchalarni ingliz va o‘zbek tillaridagi tarjimasidagi murakkabliklar va yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan muammolarni qanday hal qilish mumkinligiga doir yechimlar taklif qilingan. Shuni ta’kidlash joizki, ingliz tilidan ushbu guruhga kiruvchi so‘zlarni to‘gridan-to‘g‘ri tarjima qilish qiyin va imkonsiz va shunday holatlarda ular berilayotgan kontekstiga mos va shu ma’noga yaqin bo‘lgan leksemalarni tanlash o‘rinlidir.

Kalit so‘zlar: leksemalar, shaxs obrazi, tarjima, leksik ma’no.

Abstract. This article suggests the difficulties of translating abstract concepts such as human character, mood, behavior and mentality into English and Uzbek and ways to solve possible problems. It should be noted that words belonging to this group are difficult and impossible to directly translate from English, and in such cases it is appropriate to choose lexemes that are suitable for the context in which they are given and close to this meaning.

Key words: lexemes, human image, translation, lexical meaning.

Kirish..

Tarjima mutaxassisidan e'tibor, aniqlik, iste'dod va yuksak mahorat talab qiladigan murakkab ijodiy jarayondir. Badiiy tarjima boshqa adabiy jarayonlarga, jumladan, bevosita badiiy asar yaratishga qaraganda ancha mashaqqatli va murakkab jihatga ega. Ijodkorlikdan, mustaqil ijoddan farqli o'laroq, tarjimada ijodkor ikkita asosiy cheklovga ega. Bir tomondan, tarjimon tayyor badiiy matnning mazmuni, bayon qilish uslubi va ifoda vositalari bilan chegaralanadi. Matn mazmunini tarjima qilishdagi cheklanish tarjima qilinayotgan tilning strukturaviy o'ziga xosligi va ekspressiv imkoniyatlaridan kelib chiqadi. Yuqorida ta'kidlanganidek, nisbatan aniq tushunchalarni ifodalovchi shaxsiy obraz sifatleri, ya'ni insonning tashqi ko'rinishi va xulq-atvorini ifodalovchi sifatlarni to'g'ri va mukammal tarjima qilish uchun barcha shart-sharoit va asoslar mavjud. Darhaqiqat, bu ma'nolarni ifodalovchi vositalar har ikki tilda bir xil semantik xususiyat va semantik munosabatlarga ega. Lekin shaxsiy obrazning ma'nosi faqat shu sifatlar bilan chegaralanib qolmay, shaxsning xarakterini, kayfiyatini, aqliy qobiliyatini, ruhiy holatini tavsiflovchi vositalar ham shaxsiy obraz sifatleri turkumiga kiradi. Ushbu vositalar nisbatan mavhum tushunchalarni ifodalaganligi sababli, ularning tarjimasi noaniq bo'lishi mumkin. Har qanday mavhum tushunchani bildiruvchi leksemaga xos xususiyat bu sifatlarga ham tegishli, ularning ma'no doirasi aniq chegaralarga ega emas, matn kontekstiga qarab leksik ma'no o'zgaradi. Bu tarjimada bir xil ma'noni to'liq ifodalovchi ekvivalent alternativani tanlash jarayonini murakkablashtiradi. Masalan, o'zbek tilida quyidagi so'zlar shaxs obrazi ma'nosiga ega, ularning ma'nolari turlicha bo'lib, umumiy jihati ma'noning mavhum tushunchani ifodalashidir.

Adabiy sharh

CAPABLE - ishlarni samarali va mohirona bajara olish, natijaga erisha olish; biror narsa qila oladigan qobiliyat, kuch yoki fazilatlarga ega bo'lish. Masalan:

1. U juda qobiliyatli ayol / ishchi / sudya.
2. Bizga qobiliyatli va samarali yordamchini olish kerak, o'zbekcha "salohiyatli" deb tarjima qilinadi.

SENSITIVE - boshqa odamlarga nima kerakligini tushunish va ularga foydali va mehribon bo'lish; xabardorlikka ega bo'lish yoki ko'rsatish. Masalan:

1. Mening tajribam meni boshqalarning azoblariga juda sezgir qildi.
2. Kompaniya vakillarining ta'kidlashicha, ularning rejasi mahalliy ehtiyojlarga mos keladi.

OBEDIENT - hokimiyatdagi biror kishi sizga buyurgan narsani qilish yoki bajarishga tayyor bo'lish. Masalan:

1. Talabalar sinfda jim va itoatkor bo'lishlari kutiladi.
2. O'qituvchilarning obro'-e'tibori kamdan-kam uchraydi va bu obro'li rol o'quvchilarni itoatkor tinglovchilarga aylantiradi.

ANGELIC - juda chiroyli va juda yaxshi; farishtaga qiyoslangan yoki farishta kabi go'zal va mehribon. Masalan:

1. Farishtaning ovozi/yuzi/tabassumi.

O'zbekchada "farishtali" deb tarjima qilingan.

Shaxsning xarakterini, kayfiyatini, ruhiyatini va shunga o'xshash mavhum ma'nolarni ifodalovchi sifatlar tarjimasiga kontekstual tarzda yondashish maqsadga muvofiqdir. Ya'ni, bu vositalarni o'zbek tilidan ingliz tiliga tarjima qilishda tarjimon ularning badiiy matn kontekstida qanday ma'noda qo'llanishiga e'tibor qaratishi, ingliz tilidagi variantlar orasidan bir xil kontekstual ma'noni ifodalovchi leksema tanlashi kerak.

Tadqiqot metodologiyasi

Bu xususiyatlar asrlar davomida qat'iy adabiy me'yor va qonuniyatlar asosida shakllangan hozirgi o'zbek adabiyotida hamon saqlanib qolgan. Yangi shakl, mavzu va bayon usullariga yuz tutgan o'zbek adabiyoti namunalarida hamon emotsionallik, ifodalilik, obrazlilik saqlanib qolgan. Shaxs obrazi sifatleri ham o'zbek badiiy matniga xos xususiyatlarni oshiruvchi unsurlar sirasiga kiradi. Binobarin, tarjima matnida shaxs obrazining sifatlerini, ularning asl ma'nosini to'g'ri tarjima qilish tarjima matnining yuqori sifatini ta'minlashning zarur shartlaridan biridir. Shu bilan birga, shaxs obrazining ma'nosi nafaqat sifatlar, balki boshqa toifadagi so'zlar yoki birikmalar, iboralar orqali ham ifodalanishi mumkin. Bunday birliklarning o'zbek tilidagi aniq ekvivalentini ingliz tilida topish qiyin. Shuning uchun tarjimaning asosiy mezonlaridan biri bu elementlarning mazmunini ifodalovchi yakka sifatlardan asl nusxa bilan hajm mutanosibligi talabiga rioya qilmasdan foydalanishdir. Kamdan kam hollarda, birikma yoki ibora shaklida shaxsiy tasvirlar ingliz tilida ekvivalent shaklga ega. Istisno hollarda bu ma'noni boshqa bitta leksemaga ham berish joiz.

Tahlil va natijalar

Tarjima amaliyoti nuqtai nazaridan shaxslashtirishning barcha sifatlari asosiy muammo hisoblanmaydi. Zero, sifatlarning mavhum yoki konkret tushunchalarni ifodalashidan qat'i nazar, ingliz tilida ularning ma'nosini to'liq yoki qisman ifodalovchi mutanosib vositalar mavjud. Asosiy muammo – ma'nosiga ko'ra to'liq muqobillikka ega bo'lmagan shaxs obrazining sifatlari. Aksariyat hollarda bunday fazilatlar insonning ko'rinmas tomonlarini va xususiyatlarini ifodalaydi. Ularning tarjimasi haqiqatga o'xshamasligi muqarrar. Ma'lumki, voqeliklarni tarjima qilish milliy-tarixiy o'zlikni boshqa tilda aks ettirish masalasining bir qismidir. Umuman, badiiy tarjimaning alohida soha sifatida shakllanishida ana shunday o'ziga xos xususiyatlarni chet tilida aks ettirish asosiy maqsad bo'lgan.⁵⁰

Agar inson qiyofasining ingliz tilida muqobili bo'lmagan sifatlarni, ularning ma'nosiga ko'ra reallik deb hisoblasak ham, boshqasiga o'girib bo'lmaydigan bunday so'z yo'qligi aniq. Tarjima qilib bo'lmaydigan so'zlarni hech bo'lmaganda tushuntirish yoki ibora sifatida tarjima qilish mumkin.⁵¹

Bundan kelib chiqadiki, sifatlarning, birikmalar va shaxs obrazining leksik vositalarining boshqa turlarini to'liq muqobilsiz tushuntirish bilan tarjima qilinishi kerak. Ularni nusxalash mumkin emas yoki haqiqat sifatida transliteratsiya qilinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Фаткуллин Ф. Перевод реалий и проблема воссоздания национального своеобразия подлинника. Филологический сборник. – Алма-Ата, 1973. С.270-278,
2. Рецкер Я. Задачи сопоставительного анализа переводов. Теория и критика перевода. – Л., 1962. – с. 42-52

STEAM YONDASHUVI ORQALI BO'LAJAK BOSHLANG'ICH TA'LIM O'QITUVCHILARINING METODIK KOMPETENTLIGINI TAKOMILLASHTIRISH

Tayirov Mansur Anorboyevich
Jizzax davlat pedagogika universiteti
Registrator ofisi menejeri
+99899 552-65-09

⁵⁰ Фаткуллин Ф. Перевод реалий и проблема воссоздания национального своеобразия подлинника. Филологический сборник. –Алма-Ата, 1973. С.270-278,

⁵¹ Рецкер Я. Задачи сопоставительного анализа переводов. Теория и критика перевода. – Л., 1962. – с. 42-52

Annotatsiya: ushbu maqolada, xalqaro ilg'or tajribalarga asoslanib, boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari tomonidan o'quvchilarga bilim berishda STEAM ta'lim texnologiyalarini tatbiq etishning zarurligi tahlil etilgan. Maqolada yangi o'qitish metodikasi, ko'rgazmalilik, ko'rsatmalilik va uzviylikni mujassamlashgan noan'anaviy yondashuvlar o'rganilib, amaliyotga joriy etishning ahamiyati ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: STEAM ta'limi, texnologiyalar, o'qituvchi, o'quvchi, mashg'ulot, taraqqiyot, innovatsiya, metodika, integratsiya, kreativlik, ijodkorlik, ko'nikmalar, malaka.

Abstract: This article analyzes the need for primary school teachers to implement STEAM educational technologies in teaching students, based on international best practices. The article explores new teaching methodologies, non-traditional approaches that incorporate demonstration, instruction, and continuity, and shows the importance of implementing them in practice.

Keywords: STEAM education, technologies, teacher, student, training, development, innovation, methodology, integration, creativity, ingenuity, skills, competence.

Аннотация: В статье анализируется необходимость внедрения учителями начальных классов образовательных технологий STEAM в процесс обучения учащихся на основе передового международного опыта. В статье рассматриваются новые методики обучения, нетрадиционные подходы, включающие демонстрацию, обучение и преемственность, а также подчеркивается важность их внедрения на практике.

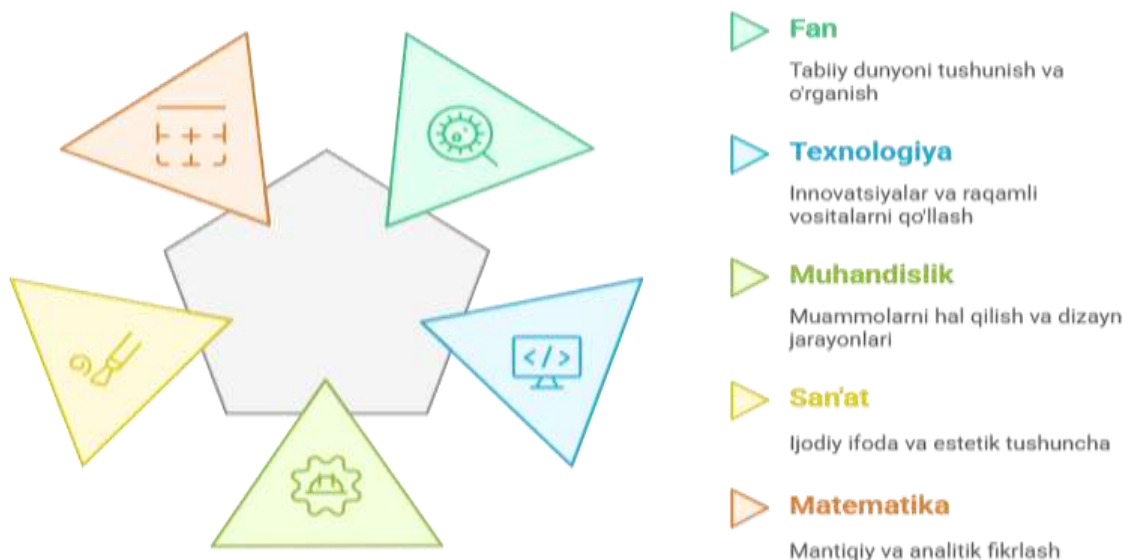
Ключевые слова: STEAM-образование, технологии, учитель, ученик, обучение, развитие, инновации, методология, интеграция, креативность, изобретательность, навыки, компетентность.

Kirish. Bugungi kunda raqamli jamiyat va iqtisodiyotda yuqori texnologiyalar bilan bog'liq kasblarga talab ortib bormoqda. Jumladan, dasturchilar, tizim muhandislari, IT mutaxassislari, biotexnologlar, loyiha rahbarlari kabi kasblarga bo'lgan ehtiyoj kuchaygan. Shu sababli, umumta'lim maktablarida bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari zamonaviy texnologiyalarni samarali qo'llay olish uchun yetarli bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishi zarur. Bu jarayon faqat fanlararo bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish orqali amalga oshirilishi mumkin. Biroq, umumta'lim maktablarida faqat an'anaviy usullarga asoslangan ta'lim yondashuvi orqali o'quvchilarni bugungi zamon talablariga javob bera oladigan darajada tayyorlash mumkin emas.

Rivojlangan mamlakatlarda umumta'lim ta'lim muassasalarida STEAM ta'lim texnologiyalari asosida o'qitish ko'p yillardan buyon joriy etilgan va

ularning ta'lim jarayonidagi samaradorligi o'quvchilarni fanlarni yanada chuqurroq o'zlashtirishga yordam berib, bilim, ko'nikma va malakalarini mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

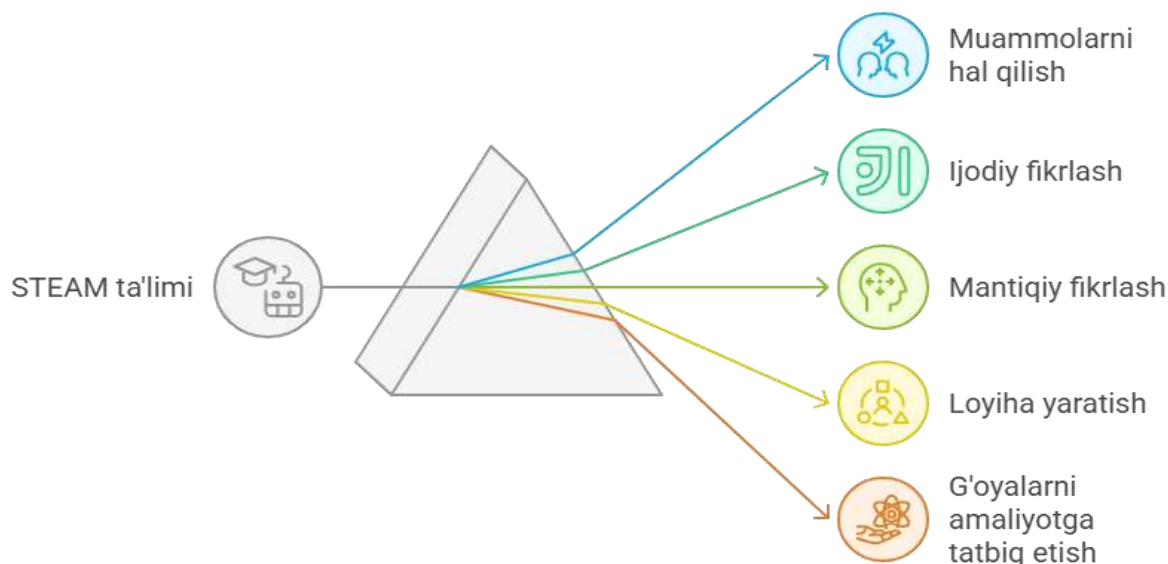
STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, and Mathematics) yondashuvi ilk bor XX asr oxirlarida AQShda ishlab chiqilgan. Bu tizim umumta'lim maktablarining bitiruvchilarini kelajakdagi faoliyatlariga tayyorlashda tabiiy fanlar, texnologiya, muhandislik va matematika fanlarini integratsiyalashga asoslangan. Dastlab STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) tizimi ishlab chiqilgan bo'lsa, keyinchalik unga san'at (Art) qo'shib, STEAM tizimi shakllantirildi.

STEAM ta'limining rivojlanishi (1-rasm)

STEAM ta'limining asosiy vazifasi boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning tabiiy va texnik fanlarga bo'lgan qiziqishini rivojlantirishdan iborat. Bu yondashuv o'quvchilarga o'rganayotgan fanlaridan zavq olish, o'zlarini qiziqtirgan sohalarda ijodiy ishlashga rag'batlantirish imkonini beradi.

STEAM ta'lim texnologiyalarini qo'llash orqali o'quvchilar muammolarni keng qamrovli tushunib, ijodiy va mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradilar. Bu jarayon o'quvchilarning muammolarni hal qilish, loyihalar yaratish va yangi g'oyalarni amaliyotda qo'llash kabi muhim xususiyatlarini mustahkamlashga yordam beradi.

STEAM ta'limining ko'p qirrali ta'siri (2-rasm)

Umumta'lim muassasalarida boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari tomonidan o'quvchilarga ta'lim berishda xalqaro tajribalar va jalb etilgan xalqaro konsultantlarning tavsiyalarini inobatga olish, shuningdek, zamonaviy texnologiyalarni samarali qo'llash zarurati tobora kuchaymoqda. Bu jarayon o'qituvchilarni STEAM ta'lim texnologiyalari asosida yondashuvni qo'llashga undaydi, chunki bu usul o'quvchilarga fanlararo bilimlar, ko'nikmalar va malakalar shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Adabiyotlar tahlili: O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimining zamonaviylashtirilishi doirasida, "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunda belgilangan maqsad va vazifalarga muvofiq, boshlang'ich ta'limda yangi texnologiyalarni joriy etish zarurati ham o'rin olgan. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-sentabrdagi "Xalq ta'limini boshqarish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-5538-sonli Farmoni, shuningdek, 2019-yil 26-noyabrdagi "Zamonaviy maktablar'ni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4537-son qarorida umumta'lim maktablarini zamonaviy texnologiyalar bilan ta'minlash, o'quv-uslubiy materiallar va laboratoriya uskunalari bilan jihozlash, shuningdek, pedagogik xodimlarning malakasini oshirish kabi chora-tadbirlar belgilangan. Ushbu normativ hujjatlar ta'lim tizimining sifatini oshirish va STEAM yondashuvini amalga oshirishdagi muhim asos bo'lib xizmat qiladi. [1,2,3]

Shuningdek, xalqaro adabiyotlarda STEAM yondashuvining ta'limdagi afzalliklari keng muhokama qilinadi. Masalan, Ortiz-Revilla, J., Ruiz-Martin, A., Greca, I. M. (2023). "Conceptions and Attitudes of Pre-School and Primary School Teachers towards STEAM Education in Spain" <https://www.mdpi.com/2227-7102/13/4/377>. Ispaniyadagi maktabgacha va boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining STEAM ta'limiga bo'lgan qarashlari va munosabatlarini o'rganadi. Bundan tashqari, Guncaga, J., Korenova, L., Severini, E. (2024). "Enhancing STEAM Education with AR: A Primary Education Teacher Training

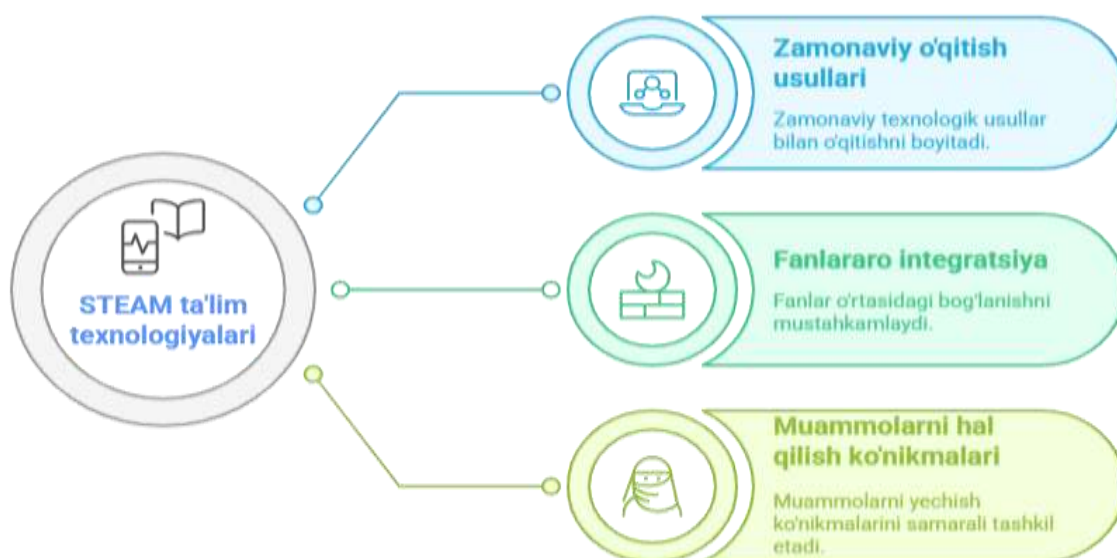
Study". <https://papers.academic-conferences.org/index.php/ecel/article/view/2692>. Ushbu maqolada (AR) texnologiyalarining STEAM ta'limida boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarini tayyorlashdagi roli o'rganilgan. [4,5]

Boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari uchun STEAM (fanlarning integratsiyasi: Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) ta'lim texnologiyalaridan foydalanish, ta'limda muhim afzalliklarni taqdim etadi. STEAM ta'limi texnologiyalari, fanlar orasida bog'lanishni ta'minlash, samarali o'qitish va muammolarni hal qilishga yordam beruvchi usullardan biridir. Ushbu metodologiya asosida amalga oshirilgan o'qitish jarayoni, o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi o'zaro aloqani mustahkamlashga xizmat qiladi.

Birinchidan, STEAM ta'lim texnologiyasi, o'qitish jarayonini zamonaviy texnologik va innovatsion usullar bilan boyitadi. Ushbu texnologiyalar yordamida o'qituvchilar o'quvchilarga dasturlash, robototexnika, o'z-o'zini tasniflash va boshqa yangi texnologik vositalarni o'rgatish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu esa, o'quvchilarning yaratgan loyihalari, tahlil qilish va sinovlardan o'tish qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Ikkinchidan, STEAM ta'lim texnologiyalari asosida amalga oshirilgan integratsiya metodikasi, fanlar o'rtasidagi bog'lanishni mustahkamlaydi. Bu usul, o'qituvchilarga qo'shma fanlar orqali o'quvchilarga yanada chuqurroq bilimlarni berishga imkon yaratadi. Masalan, matematika va san'atni birlashtirib, o'quvchilarga abstrakt fikrlash va ijodiy muammolarni hal qilish ko'nikmalarini o'rgatish mumkin. O'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasida fanlararo aloqalar orqali o'qitish, ta'lim jarayonini yanada mazmunli va ma'no bilan to'ldiradi.

Uchinchidan, STEAM ta'lim texnologiyasi muammolarni yechish jarayonini samarali ravishda tashkil etadi. Ushbu yondashuv, o'quvchilarga o'z-o'zini tasniflash, maqsadga yo'naltirilgan izlanishlar va amaliy muammolarni hal qilish ko'nikmalarini o'rgatadi. O'quvchilar, STEAM ta'lim texnologiyalari yordamida muammolarni innovatsion usullarda yechish, bilimlarini amaliyotda qo'llash imkoniyatiga ega bo'ladilar.

STEAM ta'lim texnologiyalarining afzalliklarini ochish (3-rasm)

Shu bilan birga, STEAM ta'lim texnologiyalarining qo'llanilishi o'qituvchilar uchun ham metodik kompetentlikni oshirishga yordam beradi. Innovatsion texnologiyalar yordamida amalga oshirilgan o'qitish jarayoni, o'qituvchilarning pedagogik malakalarini zamonaviy talablarga moslashtirish, sinfdagi o'quvchilarga interaktiv va samarali ta'lim berishga imkon yaratadi. Bu esa o'quvchilarning ilmiy va texnologik bilimlarini rivojlantirishga yordam beradi.

STEAM ta'lim texnologiyalari asosida o'qitish, o'quvchilarga ilmiy fanlar o'rtasidagi aloqalarni chuqurlashtirish, zamonaviy texnologiyalarni o'rganish va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Bu yondashuvning o'qituvchilarning metodik kompetentligini takomillashtirishdagi ahamiyati ham katta bo'lib, pedagoglarga yangi usullarni o'zlashtirish va o'quvchilarga sifatli ta'lim berish imkonini yaratadi.

Muhokama va natijalar. Respublikamizning barcha hududlarida iqtidorli yoshlarni aniqlash maqsadida Prezident maktablari ochilib, faoliyat ko'rsatmoqda. Ushbu maktablar STEAM fanlarini o'qitishga ixtisoslashgan. STEAM ta'limi — bu maktab o'quvchilarini yangi, zamonaviy o'qitish metodikasi bo'lib, an'anaviy o'qitish tizimiga muqobil tizim hisoblanadi. STEAM o'quvchilarga fanlararo integratsiyalangan ta'limni taqdim etadi va o'quvchilarda quyidagi fanlar bo'yicha bilimlarni rivojlantiradi: Science (tabiiy fanlar), Technology (texnologiya), Engineering (muhandislik), Art (san'at) va Mathematics (matematika).

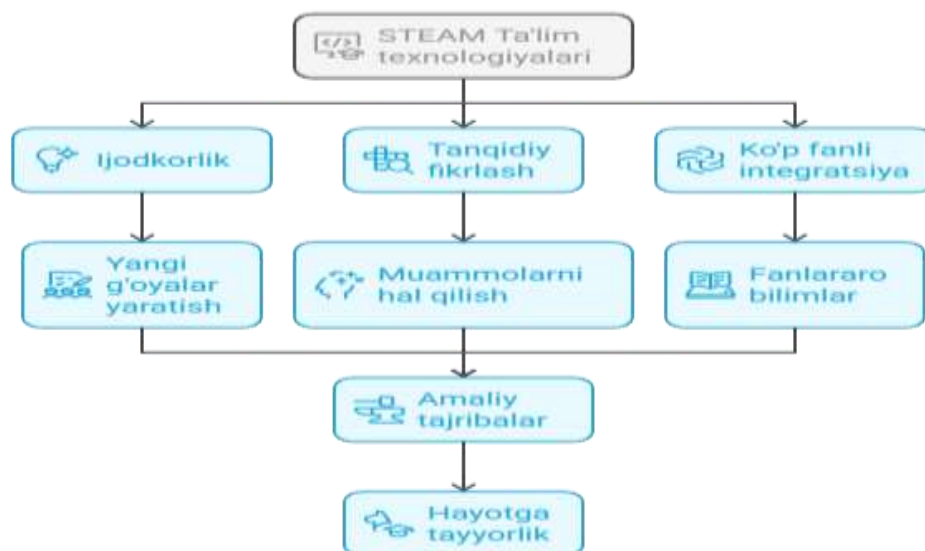
STEAM ta'lim texnologiyalari yordamida o'quvchilar amaliy va ko'ngilochar loyihalar orqali saboq olishadi, bu esa ularning ijodiy va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Ushbu yondashuv o'quvchilarda quyidagi qobiliyatlarni rivojlantirishga yordam beradi:

1. Ijodkorlik: o'quvchilar loyihalar, ishlar va tajribalar orqali ijodiy fikrlashni o'rganadilar, yangi g'oyalar yaratish va ularni amalga oshirish ko'nikmalariga ega bo'ladilar.

2. Tanqidiy fikrlash: STEAM yondashuvi, o'quvchilarga turli muammolarni yechishda analiz qilish va qarorlar qabul qilishda yordam beradi. Ular muammolarni hal qilishda ko'plab yondashuvlarni ko'rib chiqadilar va ularni sinovdan o'tkazadilar.

3. Ko'p fanli integratsiya: STEAM ta'limi o'quvchilarga turli fanlarni birlashtirib, ularni o'zaro bog'lashni o'rgatadi. Bu esa fanlararo bilimlarni rivojlantirishga yordam beradi.

4. Amaliy tajribalar va loyiha ishlari: STEAM metodlari o'quvchilarga real dunyo muammolariga yechim izlashda amaliy tajriba orttirish imkonini beradi. Bu yondashuv ularni hayotga tayyorlash va kelajakdagi karyeralariga tayyorlanishda yordam beradi.

STEAM ta'limi asosida o'quvchilarning qobiliyatlarini rivojlantirish (4-rasm)

Xulosa va takliflar: STEAM ta'limi umumta'lim maktablarida boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari faoliyatini amalga oshirishda innovatsion texnologiyalar asosida yondashuvni taklif etadi. Ushbu yondashuv ta'limni integratsiyalashgan tarzda olib borish va o'quvchilarning dars mashg'ulotlarida egallagan nazariy bilimlarini kundalik hayotda qo'llay olish imkoniyatini yaratadi. STEAM ta'lim texnologiyalari quyidagi bilim, malaka va ko'nikmalarni shakllantirishga yordam beradi:

- Fanlarni integratsiyalashgan holda o'qitish: STEAM ta'limi orqali o'quvchilar tabiiy fanlar, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika fanlarini bir-biri bilan bog'liq holda o'rganadilar. Bu ularning fanlararo aloqani tushunishini oshiradi va kompleks muammolarni yechish qobiliyatini rivojlantiradi.

- Amaliy qobiliyatlarni rivojlantirish: STEAM ta'limi o'quvchilarda amaliy bilimlarni qo'llash, muammolarni hal qilish va ijodiy yondashuvlarni rivojlantirishga yordam beradi. O'quvchilar loyihalar orqali o'z bilimlarini amaliyotda sinab ko'radilar.

- Ijodkorlik va innovatsion fikrlash: STEAM ta'limi o'quvchilarda yangi g'oyalar yaratish, loyihalar ishlab chiqish va ularni amaliyotda qo'llash qobiliyatini

oshiradi. Bu esa ularning ijodiy va innovatsion fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

- O'qituvchilarning kompetensiyalarini oshirish: STEAM ta'lim texnologiyalari boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining metodik kompetensiyalarini takomillashtirishga yordam beradi. Bu esa ularning zamonaviy ta'lim texnologiyalarini qo'llash va o'quvchilarga samarali ta'lim berish qobiliyatini oshiradi.

- Qiziqishlarni kuchaytirish: STEAM ta'limi o'quvchilarning fanlarga bo'lgan qiziqishlarini oshirib, ularni bilim olishga rag'batlantiradi. Bu esa o'quvchilarning bilimlarni yodda saqlashini mustahkamlaydi.

- Ijtimoiy va kommunikativ ko'nikmalar: STEAM ta'limi o'quvchilarning guruhda ishlash, muloqot qilish va ijtimoiy munosabatlarni rivojlantirish qobiliyatini oshiradi. Bu esa ularning jamoada ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Takliflar:

1. STEAM ta'limini keng joriy etish: Umumta'lim maktablarida STEAM ta'lim texnologiyalarini keng qo'llash zarur. Bu borada o'qituvchilarni qo'llab-quvvatlash va ularga zamonaviy usullar bo'yicha malaka oshirish dasturlarini tashkil etish lozim.

2. O'quv materiallarini yangilash: STEAM ta'limiga moslashtirilgan darsliklar, o'quv qo'llanmalar va laboratoriya uskunalarini ta'minlash kerak. Bu o'quvchilarning amaliy faoliyatini samarali tashkil etishga yordam beradi.

3. O'qituvchilarni qayta tayyorlash: Boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarini STEAM ta'lim texnologiyalari bo'yicha qayta tayyorlash va ularning kompetensiyalarini oshirish zarur. Bu o'qituvchilarning pedagogik malakalarini zamonaviy talablarga moslashtirishga xizmat qiladi.

4. Amaliy loyihalarni rag'batlantirish: O'quvchilarni amaliy loyihalar bilan shug'ullanishga undash va ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga harakat qilish kerak. Bu o'quvchilarning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

5. Xalqaro tajribalardan foydalanish: Rivojlangan mamlakatlarning STEAM ta'limi bo'yicha tajribalarini o'rganish va ularni mahalliy sharoitlarga moslashtirish orqali ta'lim sifatini oshirish mumkin. Bu xalqaro tajribalarni o'zlashtirish va mahalliy sharoitlarga moslashtirish orqali ta'lim sifatini oshirishga yordam beradi.

STEAM ta'lim texnologiyalari zamonaviy ta'limning eng samarali usullaridan biri hisoblanadi. U o'quvchilarni nafaqat bilim bilan, balki amaliy qobiliyatlar, ijodkorlik va innovatsion fikrlash bilan ham ta'minlaydi. Boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari uchun STEAM ta'limini qo'llash orqali ular o'quvchilarni kelajakdagi kasblar va hayotiy vaziyatlarga tayyorlash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Shu sababli, STEAM ta'limini keng joriy etish va uni rivojlantirish zamonaviy ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasining 2020 yil 23 sentabrda qabul qilingan "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. <https://lex.uz/docs/5013007>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-sentabrdagi "Xalq ta'limini boshqarish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-5538-sonli Farmoni. <https://lex.uz/uz/docs/3893445>
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yilning 26-noyabrdagi "Zamonaviy maktablar'ni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4537-son qarori. <https://lex.uz/docs/-4613683>
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 5 oktyabrdagi "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasini tasdlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6079-son Farmoni. <https://lex.uz/ru/pdfs/5030957>
5. Ortiz-Revilla, J., Ruiz-Martin, A., Greca, I. M. (2023). "Conceptions and Attitudes of Pre-School and Primary School Teachers towards STEAM Education in Spain" <https://www.mdpi.com/2227-7102/13/4/377>.
6. Guncaga, J., Korenova, L., Severini, E. (2024). "Enhancing STEAM Education with AR: A Primary Education Teacher Training Study". <https://papers.academic-conferences.org/index.php/ecel/article/view/2692>.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR KOMMUNIKATIV QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING AHAMIYATI

Sanobar Negmatova Qarshiboyevna
Navoiy Innovatsiyalar universiteti Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasi
o'qituvchisi

Anotatsiya: ushbu maqolada pedagogik texnologiyalar va ularning maktabgacha yoshdagi bolalar hayotidagi ahamiyati, bolalar kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirish, ijtimoiy ko'nikmalarni egallash yo'nalishlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: texnologiya, pedagogika, kommunikativ, ijtimoiy, nutq, qobiliyat, tafakkur, innovatsiya, shaxs, maktabgacha davr

ЗНАЧЕНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ В РАЗВИТИИ КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация: В статье рассматриваются педагогические технологии и их значение в жизни детей дошкольного возраста, развитие коммуникативных способностей детей, приобретение ими социальных навыков.

Ключевые слова: технология, педагогика, коммуникативный, социальный, речевой, способность, мышление, инновация, личность, дошкольный период

THE IMPORTANCE OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN DEVELOPING COMMUNICATIVE SKILLS OF PRESCHOOL CHILDREN

Abstract: this article discusses pedagogical technologies and their importance in the lives of preschool children, the development of children's communicative abilities, and the acquisition of social skills.

Keywords: technology, pedagogy, communicative, social, speech, abilities, thinking, innovation, personality, preschool period

Pedagogik texnologiyalar — bu o'quv-tarbiyaviy jarayonni rejalashtirish, tashkil etish, boshqarish va natijalarni baholashning ilmiy asoslangan tizimi. Bu jarayon maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashda metodik yondashuvlar, vositalar va innovatsion uslublarni o'z ichiga oladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirishda pedagogik texnologiyalar muhim o'rin tutadi. Bu yosh davrida bola tafakkuri, nutqi, ijtimoiy munosabatlarga kirishish qobiliyati shakllanadi. Bu uchala jihat bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lib, bolaning shaxs sifatida rivojlanishida asosiy rol o'ynaydi. Tafakkur (fikrlash) — bu bolada atrof-muhitni tushunish, sabab-oqibat aloqalarini aniqlash, muammoni hal qilish kabi aqliy jarayonlarning rivojlanishidir. [1]

Maktabgacha davrda ya'ni kichik guruhdagi bolalarda (3-4 yoshda) tasavvur va xotiraga tayanadi, oddiy savollarga javob bera oladi, narsalarni taqqoslaydi. O'rta guruhlarda (4-5 yoshda) sabab-oqibat munosabatlarini anglash boshlanadi, "nega?", "nima uchun?" kabi savollar ko'payadi. Katta va tayyorlov guruh bolalarida (5-6 yoshda) esa fikr yuritish, solishtirish, umumlashtirish qobiliyatlari kuchayadi.

Kommunikativ qobiliyat — bu bolaning o'z fikrini so'z bilan ifodalash, boshqalarning fikrini tushunish, muloqotda erkin bo'lish, ijtimoiy rollarni bajarish, til vositalaridan to'g'ri foydalanish kabi ko'nikmalarini o'z ichiga oladi. [4]

Ma'lumki, bola o'z fikrini so'z ya'ni og'zaki nutq orqali ifodalaydi. [2] Bolalarning nutqini rivojlanish bosqichlari quyidagicha kechadi:

- 1-2 yoshda: so'zlarni talaffuz qilish, oddiy gaplar.
- 3-4 yoshda: bog'lovchi so'zlardan foydalana boshlaydi, fikrini oddiy gaplar bilan bayon qiladi.
- 5-6 yoshda: to'liq, mantiqiy va ketma-ket fikrlar orqali voqealarni tasvirlaydi, savollarga aniq javob bera oladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqni rivojlantirish uchun ta'lim tashkilotlarida ertak aytish va dramatizatsiya, savol-javoblar, suhbatlar tashkil etish, rasmlar asosida hikoya tuzdirish, she'r yodlash va o'yinli topshiriqlar tavsiya etiladi.

Ijtimoiy munosabatlarga kirishish qobiliyati — bolaning boshqalar bilan munosabat o'rnatish, guruhda o'zini tutish, do'stlashish, yordam so'rash va

yordam berish ko'nikmalaridir. [3] Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy munosabatlarni rivojlanish yo'nalishlari uch **yoshda** o'yinchoqlarini bo'lishishni istamaydi, lekin kuzatadi. **4-5 yoshda** birgalikda o'ynashga qiziqadi, do'st tanlay boshlaydi. **5-6 yoshda** esa ijtimoiy rollarni bajara oladi, boshqalarning his-tuyg'ularini tushuna boshlaydi. Bu yoshdagi bolalarning ijtimoiy ko'nikmalarini o'stirish uchun rolli o'yinlar (shifokor-bemor, oila, do'kon), jamoaviy o'yinlar, qoidali o'yinlar (navbat kutish, boshqalarga yo'l berish), o'zaro fikr almashish va bahs-munozara elementlari kabi usullar ijobiy natija beradi.

Bolalarning kommunikativ qobiliyatlarini **rivojlantiruvchi o'yin texnologiyalari** rolli o'yinlar, dramatizatsiyalar orqali bolalar ijtimoiy muloqotga kirishadilar hamda muloqot vaziyatlari yaratilib, nutqiy faollik ortadi. Shuningdek, **axborot-kommunikatsion texnologiyalar (AKT)** multimediali materiallar (audio, video, interaktiv dasturlar) orqali bolalarda eshitish, ko'rish, tushunish va javob qaytarish qobiliyatlari shakllanadi. Pedagogik texnologiyalar asosan bolani erkin fikrlashga, o'z fikrini ifodalashga undaydi. Har bir bola shaxs sifatida qadrlanadi va individual yondashuv asosida ish yuritiladi. Shu bilan birga interaktiv usullar orqali guruhlarda ishlash, savol-javoblar, fikr almashish orqali bolalarda ijtimoiylashuv va muloqot ko'nikmalari shakllanadi.

Pedagogik texnologiyalarning bolalar rivojida amaliy ahamiyatining o'rni juda muhim sanaladi. Chunki pedagogik texnologiyalar yordamida bolalarda muloqotga kirishishga bo'lgan ishonch ortadi, nutqiy muammolarning oldi olinadi, til o'rganishga bo'lgan qiziqish shakllanadi. hamda bolalar jamoada ishlashni o'rganadilar.

Xulosa, o'rnida shuni aytish mumkinki, maktabgacha yoshdagi bolalarda kommunikativ qobiliyatlarni shakllantirishda pedagogik texnologiyalar: bolaning har tomonlama rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi, uning o'z fikrini erkin va ravon ifoda etishiga imkon yaratadi, ijtimoiy moslashuvchanligini oshiradi. Shuning uchun zamonaviy pedagoglar doimiy ravishda yangi texnologiyalarni joriy etish va ularni amaliyotda qo'llash orqali bolalar rivojlanishiga hissa qo'shadilar.

ADABIYOTLAR:

1. G'oziyev E.G', " Umumiy psixologiya", Toshkent-2002 y
2. Qodirova F.R., Qodirova R.M. , " Bolalar nutqini rivojlantirish nazariyasi va metodikasi" , darslik. Toshkent-2006
3. Norbosheva M. "Maktabgacha yoshdagi bolalar ijtimoiy moslashuvini yengillashtirish yo'llari". Ilmiy-nazariy va metodik jurnal 2024 y. № 7
4. Maqsudova M. Muloqot psixologiyasi Toshkent Turon-Istiqbol 2006
5. B.T Qodirova "Bolalarning ijtimoiy moslashuvi" Innovatsion-Ziyo 2022

5-SHO‘BA: XUSUSIY TADBIRKORLIK SUBYEKTLARINI TA’LIM TIZIMIGA JALB ETISH VA ULARNI QO‘LLAB QUVVATLASH

ФАРҒОНА ВИЛОЯТИНИНГ ТУРЛИ БАЛАНДЛИК МИНТАФАЛАРИДАГИ БОШЛАНҒИЧ СИНФЛАРИНИНГ ЖИСМОНИЙ РИВОЖЛАНИШИНИ АЙРИМ МАСАЛАЛАРИ

Н.Қ.Урмонова, О.Тоштемиров

ЎзДЖТСУ Фарғона филиали

Email: urmonovanodiraxon972@gmail.uz

К.Р.Хакимова

Фарғона Давлат техника университети

Email: kamolaxon.jurayeva.17@gmail.com

Аннотация. Мазкур тадқиқот республика фан ва технологиялари ривожлантиришнинг I-“Демократик ва ҳуқуқий жамиятни маънавий ахлоқий ва маданий ривожлантириш, инновацион иқтисодиётни шакллантириш” устувор йўналишларига мовифиқ бажарилган.

Калит сўзлар: таълим тарбия, бошланғич синфлар, педагогика, тана вазни, организм, антропометрия, спирометрия, динамометрия, статистикония услублар, жисмоний тарбия.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ФИЗИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ В РАЗНЫХ ВЫСОТНЫХ РАЙОНАХ ФЕРГАНСКОЙ ОБЛАСТИ

Абстрактный. Данное исследование проводилось в соответствии с приоритетами развития науки и техники республики I - «Духовное, нравственное и культурное развитие демократического и правового общества, формирование инновационной экономики».

Ключевые слова: образование, начальные классы, педагогика, масса тела, организм, антропометрия, спирометрия, динамометрия, статистические методы, физическое воспитание.

SOME ISSUES OF PHYSICAL DEVELOPMENT OF PRIMARY CLASSES IN DIFFERENT ALTITUDE REGIONS OF FERGANA PROVINCE

Abstract. This study was carried out in accordance with the priority areas of the development of science and technology of the republic I-“Spiritual, moral and cultural development of a democratic and legal society, formation of an innovative economy”.

Keywords: education, primary grades, pedagogy, body weight, organism, anthropometry, spirometry, dynamometry, statistical methods, physical education.

Бугунги кунда бутунжаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти (БССТ) томонидан мактабгача ва мактаб ўқувчиларининг жисмоний, уларнинг рухий – хиссий жихатидан соғлом ривожланишлари учун тегишли шарт – шароитларни яратиб бориш масаласи ҳар бир мамлакат жамияти келажаги учун устувор масала ҳисобланиши қайд қилинган. Бу борада айниқса таълим тарбия жараёнида мактаб ёшидаги хусусан бошланғич синфларда билим ва тарбия олаётган ўқувчи ёш болаларнинг жисмоний ривожланишларининг даражаси, кўрсаткичлари, уларнинг саломатлик ҳолатларини доимий мунтазам тарзда мониторинг қилиш масаласи долзарб ва зарур ҳисобланади[1]. Бу ишларни амалга оширишда физиоетрик антропометрик илмий тадқиқотларни турли географик минтақа, турли экологик муҳит шароитларида таълим олаётган бошланғич синф ўқувчиларида илмий тадқиқотларни амалга ошириш, олинган натижалар асосида уларнинг саломатлигини мустаҳкамлаш борасида чора ва тадбирлар комплексини ишлаб чиқиш педагогика нуқтаи назаридан долзарб аҳамиятга эга деб ҳисоблаймиз.

Мазкур мақолада Фарғона вилоятининг турли баландлик минтафаларидаги мактабларда бошланғич синфларининг 7 – 11 ёшли ўқувчиларида жисмоний ривожланиш ва тайёргарлик даражаларини тадқиқ қилишда физиоетрик антропометрик таҳлилларини ёритиб беришни мақсад қилиб олдик.

Тадқиқот доирасида қуйидаги натижалар таҳлил қилинди ва уларни ёш доирасида баҳолаш кўрсаткичларини олишга эришдик:

- Фарғона вилоятининг Шохимардон, Сўх, Фарғона туманлари ва Фарғона шаҳарининг мактабларини бошланғич синфларнинг 7 – 11 ёшли ўқувчиларда тана вазнларидаги

кўрсаткичлар биринчи марта олинди ва таҳлил қилинган. Объект ҳисобланган мактабларнинг денгиз сатҳидан турли баландликларда жойланишларидаги кетма – кетликда ўсиш темпи ҳар иккала жинс вакиллари ўғиллар ва қизларда ортиши, тоғ минтақа 1500 м баландликда эса сезиларли камайиши аниқланган.

- Биринчи марта тана вазни ўсиш темпи 9 – 11 ёшда 22,4 % га юқори бўлиши, қизларда 7 – 11 ёшда ўғил болаларга нисбатан юқорилиги аниқланган. Ўқувчиларнинг бўй узинлиги чўл – адир – тоғ минтақасида кетма – кетлиги чизикли ортиши, 7 – 9 ёшли ўқувчиларда юқори кўрсаткичда бўлиши, ўғил болаларда қизларга нисбатан тарғибот юқорилиги биринчи марта Фарғона вилояти учун 10 фоизга аниқланган.

- Денгиз сатҳидан кўтарилиб бориши билан бошланғич синф ўқувчиларининг тинч, максимал чуқур нафас олишлари, максимал нафас чиқаришларида кўкрак қафасининг айланмасининг параметр кўрсаткичлари ўғил болалар ва қизларда чизикли ортиши аниқланди. Бу кўрсаткич 9 – 11 ёшли ўқувчиларда максимал даражада бўлиши, бунда қизларда ўғил болаларга нисбатан 1,3 мартага юқорилиги илк бора қайд этилди. Бошланғич синфларнинг 7 – 9 ёшли ўғил болаларнинг ўнг ва чап қўл динамометрия кўрсаткичларини қиймати чизикли ортгани ҳамда 7 – 9 ёшда максимал ўсиш темпига эгаллиги аниқланган[2].

Денгиз сатҳидан кўтарилиб боришда мактаблардаги бошланғич синфларнинг 7 – 11 ёшли болаларида ўпканинг тириклик сиғими чўл – адир – тоғ минтақалари кетма – кетлигида ўпканинг тириклик сиғимини чизикли ортиши, чўл ва тоғдаги мактаблар ўғил болалари ва қизларда минимал – максимал (ўртача) қийматлари мос равишда 1,15 – 1,28 ва 1,2 – 1,4 марта ортиши аниқланди. Ўқувчиларнинг юрак қисқариш частотаси марта / минутларда чизикли камайиши; ортериал қон босим ситола / диастолани ортиши ўғил ва қизларда мос равишда 1,03 – 1,12 ва 1,02/1,08 марта юқорилиги аниқланган[2].

Денгиз сатҳидан кўтарилиб бериш кетма – кетлигида ўғил ва қизларда турган жойидан узунликка сакраш бўйича масофа натижалари қизларда ўғилларга нисбатан 1,04 марта юқорилиги аниқланган. Мактабларнинг жойланишларида денгиз сатҳидан кўтарилиб боришда бошланғич синфлар ўқувчиларининг 30 метр масофага югуриш натижалари ўғил болалар ва қизларда чизикли камайиши аниқланган. Қиз болаларнинг 7 – 9 ёшлиларида

30 м масофага югуриш натижаларини ўзгариш темпи ўғил болаларга нисбатан 3,5 марта юқорилиги қайд этилган[1;2].

Илмий тадқиқотларимизнинг натижаларида олинган маълумотлар бошланғич синфларнинг ўқувчиларида уларнинг антропометрик кўрсаткичлари асосида ҳуқуқий стандарт меъёрларини тузиб чиқишда педагогик коррекция, профилактика чоралари ҳамда тадбирлари бўйича комплексини ишлаб чиқишда иқлим географик шароитга боғлиқ ҳолда атроф муҳит омиллари айниқса объект – мактабларини денгиз сатҳидан қандай даража – баландликларда жойланишларини ҳам унинг таъсирини ҳисобга олиш муҳим аҳамиятга эга эканлигини кўрсатиб беради.

Олиб борилган илмий тадқиқотимизнинг натижалари Фарғона вилояти туманларини денгиз сатҳидан турли баландликларда жойлашган мактаблардаги бошланғич синф ўқувчиларининг жисмоний ривожланиши ва тайёргарликлари даражасини таҳлил қилиб тавсифлаш бўйича олинган. Илмий асосланган натижалар мактабларнинг бошланғич синфларида жисмоний тарбия спорт машғулотларини педагогик жиҳатдан тўғри ташкил қилиш, педагогик мониторинг ўтказиш ва тегишли стандартлар меъёрлар тузиб чиқишда асқотади[2].

Олиб борилган, бажарилган илмий аҳамиятни экспериментал маълумотлар бошланғич синфларнинг ўқувчиларида жисмоний ривожланишлар, жисмоний тайёргарлик, функционал кўрсаткичлар динамикаси ҳиқидаги назарий билимлар спектрини кенгайтиради.

Олинган натижа маълумотларни республикамизда хусусан Фарғона вилоятининг денгиз сатҳидан турли баландликлардаги мактабларни бошланғич синфларидаги болаларнинг жисмоний ривожланиши ва тайёргарлик даражаси асосида ўқувчиларнинг саломатликларини мониторинг қилиш имконини беради. Умумтаълим мактабларда таълим ва тарбия олаётган жисмоний синфларнинг ўқувчиларини ўсиш ва ривожланишларини оптималлаштиришда қаратилган чора ва тадбирлар комплексини яратишда фойдаланилади. Мактабларнинг бошланғич синфларида жисмоний тарбия, спорт машғулотларини тўғри ташкил этишга асос бўлиб хизмат қилади. Педагогик мониторинг ўтказиш ва тегишли ҳудудий – стандарт ва меъёрлари тузиб чиқишга жорий маълумотларнинг янгиланиши, реконструкция амалиёт, антропометрик кўрсаткичларни иқлимий ва географик жиҳатдан фарқланиш кўрсаткичларини таҳлил қилишда қўллашни тавсия этамиз. Олинган маълумотлардан олий таълимда, мактаблар таълимида маъруза ва

амалиёт машғулотларида фойдаланишга мапик материал сифатида фойдаланиш имкониятлари яратилган[3].

Бошланғич синф ўқувчиларининг жисмоний ривожланиш ва тайёргарлик даражасини Фарғона вилоятининг денгиз сатҳининг тирли баландликларда жойлашган мактабларда ўрганиш ва уни таҳлил этиш бўйича олинган натижа маълумотлари асосида: Бошланғич синфларнинг ўқувчиларини жисмоний тарбия дарслари таркиби структурасини ишлаб чиқишда уларни физиологик ёшлари жинсларга шу билан бирга мактаблар жойлашган жойларнинг денгиз сатҳидан баландликларни ҳисобга олган ҳолда чора ва тадбирлар комплексини ишлаб чиқишда илмий асос сифатида фойдаланилди ва амалиётга жорий этилган. Илмий натижаларининг қўлланилиши мактабларнинг жисмоний тарбия дарсларини таркиби, унинг структурасини тузиб чиқишда физиологик ёш, жинси ва географик жойланишини ҳисобга олган ҳолда фойдаланилган ва бу натижада ўқувчиларда жисмоний тайёргарлик ва ривожланиш даражасини маълум даражада оптималлаштириш ҳамда олинган натижаларнинг қўлланилишини тавсифлаш ўқув дастурини такомиллаштириш имконини берган.

Жисмоний ривожланганлик даражаси ташқи муҳит экологик омилларининг таъсири шароитида болалар ва ўсмирлар организмнинг мослашув ўсишлари ва ривожланиш жараёнининг кўрсаткичи сифатида ўрин тутди. Болаларнинг саломатлик ҳолатини алоҳида популяция даражада ва ҳар бир организм даражасида таҳлил қилишда муҳим ахборот берувчи жихатлардан бири ҳисобланади[3]. Тадқиқотларимизни амалга оширишда антропометрик услублар, фойдаланилган ўлчов асбоблари, олинган натижаларни математик-статистик қайта таҳлил этиш дастурлари тадқиқот ишининг натижаларини ишончлик даражадаги юқори эканлигини кўрсатди.

Шунингдек, Денгиз сатҳидан баландлигиб бориши билан биринчи, иккинчи синфларнинг ўқувчиларида чизиқли ортиши рўй берди. Учинчи, тўртинчи синф болаларида ўсиш пасайди. Қизларда бўй баландлиги 320 м баландда паст, 900, 1200м баландда юқори бўлиши, ўғил болаларда ўчиш қизларга нисбатан 1,09 марта юқорилиги, ўғил ва қизларни биринчи, иккинчи синфдагиларда юқори бўлиши аниқланган. Олинган натижалар асосида бошланғич синфлар ўқувчиларида антропометрик кўрсаткичларнинг стандарт-метрларини тузиш, педагогик киррекциялар, профилактик чора ва тадбирларини ишлаб чиқишда тик минтақаларнинг табиий шароитларига боғлиқ равишдаги омилларнинг таъсири ҳисобига олиш билан табақалашган ҳолда тавсия этдик.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Абдыганиев Н. Особенности роста размеров головы у школьников, проживающих в условиях высокогорья // Аспирант и соискатель. - 2012 . - №1 (67). –С.113 -115.

2. Абдыганиев Н. , Шатманов С. Т ., Саттаров Ф.Э ., Карелина Н. Р. . Особенности роста антропометрических размеров высоты и ширины лица у школьников в условиях высокогорья // Вестник Ошского государственного университета. 2012. - №3 (Вып II) .- С .17-19.

3. Баканов И.М. Гигиеническое обоснование двигательного режима учащихся начальных классов школ полного дня // Диссертация к.мед.н. – Москва, 2007. – 199с.

ПЕДАГОГИК ЁНДАШУВ АСОСИДА ИҚТИСОДИЙ МАДАНИЯТНИ РИВОЖЛАНТИРИШ МАСАЛАЛАРИ

Пулатова Одонахон Хамидовна

“University of economics and pedagogy” НОТМ

“Ижтимоий-гуманитар фанлар” кафедраси доценти.

Email: opolatova46@gmail.com

Абдулхамидова Салтанат

“University of economics and pedagogy” НОТМ “Бошланғич таълим”

йўналиши талабаси. Андижон

Аннотация. Ушбу мақолада ижтимоий фанлар инсонлар фаолияти билан, уларнинг тарбияси, таълими, комил инсон бўлиб шаклланиши, уларнинг ўзаро муносабатлари билан шуғулланувчи фанларни мактаб , коллеж ва олий таълим муассасаларида ўқитилиши ижтимоий ишлаб чиқаришнинг самарадорлиги, ундаги меҳнат унумдорлигининг ортиб бориши таълимнинг ҳам юқори даражада ривожланишига олиб бориши ҳақидаги фикрлар баён этилган.

Калит сўзлар. Эҳтиёж, ишлаб чиқариш,иқтисодиёт, илғор технологиялар.

ISSUES OF DEVELOPMENT OF ECONOMIC CULTURE BASED ON A PEDAGOGICAL APPROACH

Аннотация. В данной статье проанализирована роль социальных наук в деятельности человека, его воспитании, образовании и формировании как всесторонне развитой личности. Также рассмотрено влияние преподавания социальных наук в школах, колледжах и высших учебных заведениях на

повышение эффективности общественного производства и развитие системы образования через рост производительности труда.

Ключевые слова: потребность, производство, экономика, передовые технологии.

ISSUES OF DEVELOPING ECONOMIC CULTURE ON THE BASIS OF A PEDAGOGICAL APPROACH

Annotation. This article analyzes the role of social sciences in human activities, upbringing, education, and the development of a well-rounded personality. It also discusses the impact of teaching social sciences in schools, colleges, and higher education institutions on increasing the efficiency of social production and improving the education system through enhanced labor productivity.

Keywords: need, production, economy, advanced technologies.

Ҳозирги пайтда тайёр билимни ўзлаштириш асосий мақсад бўлмай энг асосийси талабаларнинг интеллектуал қобиятларини ривожлантириш, мустақил танлаш ва қарор қабул қилиш кўникмасини ҳосил қилиш объектив заруратга айланди.

Маълумки, иқтисодиётдаги таркибий ўзгаришлар ўз навбатида ишчи кучи малакаси, маҳоратини юқори бўлишини, ишчи кучига бўлган талабнинг ўзгаришига мослашувчан, ўз малакасини оширишга интилувчан бўлишини талаб этади.

Таълимни ислоҳ қилишдан мақсад Ватанимизни ишлаб чиқарувчи кучлари юксак даражада ривожланган, кудратли ишлаб чиқариш салоҳиятига эга бўлган юртга айлантиришдан иборатдир. Шу маънода «Кадрлар тайёрлашнинг миллий дастури»да кўрсатиладиган кадрлар тайёрлашни ишлаб чиқаришнинг талаб – эҳтиёжларини ҳисобга олган тарзда ташкил этилиши керак. Бу мақсадни амалга ошириш мақсадида қуйидаги вазифалар қўйилади :

- таълимни ишлаб чиқариш амалиёти жараёнидаги меҳнат билан қўшиб олиб бориш ;

- кадрлар тайёрлашда, илмий ишланмалар, технологиялар яратишда корхоналарнинг ишлаб чиқариш салоҳиятидан фойдаланиш ;

- таълим олувчиларни меҳнат жамоаларида тарбиялаш ;

- ишлаб чиқаришнинг эҳтиёжларига мувофиқ кадрларни янги йўналишлар бўйича тарбиялаш, қайта тайёрлаш ва муттасил малакасини ошириб бориш ;

- ишлаб чиқаришнинг иқтисодий ва технологик муаммоларини ҳал қилишда ўқув юртларининг илмий салоҳиятидан фойдаланиш ;

- педагог — ўқитувчиларнинг илғор технологиялар соҳасидаги малакасини бевосита ишлаб чиқаришда ошириб бориш ;

- ишлаб чиқаришдаги юқори малакали мутахассисларни кадрлар тайёрлаш ишига жалб этиш

- ишлаб чиқариш амалиётини ўтиш учун таълим олувчиларни иш жойлари билан таъминлаш ;

таълим муассасаларини замонавий ускуналар, аппаратлар билан таъминлаб бориш.

Ижтимоий фанлар инсонлар фаолияти билан, уларнинг тарбияси, таълими, комил инсон бўлиб шаклланиши, уларнинг ўзаро муносабатлари билан шуғулланувчи фанлар тушунилади. Ижтимоий фанлар жумласига одамларда иқтисодий тафаккур ва иқтисодий тарбия асосларини шакллантиришга хизмат қилувчи «Иқтисодиёт назарияси», «Иқтисодиёт тарихи», «Иқтисодий таълимотлар тарихи» каби фанлар киради. Иқтисод фанлари ҳам педагогика билан боғланиб кетади, зеро ижтимоий ишлаб чиқаришнинг самарадорлиги, ундаги меҳнат унумдорлигининг ортиб бориши таълимнинг ҳам юқори даражада ривожланишига олиб боради.

«Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» ва «Кадрлар тайёрлаш қонуни» га мувофиқ бутун маъориф тизимида, айниқса ўрта махсус, касб – ҳунар таълимида иқтисод фанларига кенг ўрин берилган, Булғуси мутахассисларнинг замонавий иқтисодий таълим олишига, иқтисодий дунёқарашига эга бўлишига жиддий аҳамият берилмоқда. Ўрта таълим ва касб – ҳунар таълимига «Иқтисодиёт назарияси» «Иқтисодий билим асослари», «Иқтисодиёт асослари» ва бошқа махсус иқтисод фанларини ўқитиш киритилганлиги анашу умуммиллий талабдан келиб чиқади.

Маълумки, иқтисодиёт доимо ривожланишда, ўсишида боради, зеро одамларнинг эҳтиёжлари ҳам беқиёс ўсиб боради, уларни тўлароқ қондириш зарурияти ортиб боради. Бу ўз навбатида иқтисод фанларини ўрганиш ва ўргатиш яна ҳам долзарб қилиб кўяди.

Умумий, ўрта ва касб - ҳунар таълимида ўқитувчи бўлиб ишлаш эса иқтисодчи — педагоглар зиммасига юксак маъсулият юклайди. Улардан икки нарсга талаб қилинади. Биринчидан, иқтисод фанларини,

хусусан махсус, аниқ иқтисод фанларини чуқур билиш, фанлар дастурларини мукаммал ўзлаштирган бўлишлари, замонавий иқтисод фани эришган миллий ва хорижий янгиликларни, иқтисодиётдаги чуқур таркибий ўзгаришлар моҳиятини иқтисодий идрок этишлари, ўзларида жамиятда бораётган ислохотлар руҳини тасаввур эта олишлари, ўз фикри, мустақил мулоҳазасига эга бўлишлари лозим. Иккинчидан, иқтисодчи – педагоглар замонавий педагогика фани талабларини, таълим - тарбия бериш услубларини, хусусан, иқтисод фанларидан ўқитиш методлари ва услубларини эгаллаб олишлари керак бўлади. Шу икки талаб, тамойил бирлаштирилган диалектик бирликка айланган тақдирдагина иқтисодчи - педагог ишлай олади, таълим бериш жараёни самарадорлигини таъминлай олади.

Ўрта махсус касб – ҳунар таълими муассасаларида бир қатор иқтисод фанлари ўқитилади. Булар «Иқтисодиёт асослари», «Тадбиркорлик асослари», «Ишлаб чиқариш технологияси», «Менежмент» (бу ҳам бир неча йўналишларда бўлади), «Маркетинг», «Молия ва кредит» фанлари, «Қимматли қоғозлар», «Инвестициялар», «Бухгалтерия ҳисоби ва аудит» ва бошқа иқтисод фанларидир. Олий мактабнинг иқтисодиёт йўналиши бўйича «Касбий педагогик тайёргарлик» ихтисослиги бўйича битурвчи кадрлар ўрта мактабга ёки касб – ҳунар коллежлари ва академик лицейларга ўқитувчи бўлиб борар эканлар юқоридаги махсус иқтисод фанларини ўргата олишга тўлақонли тайёр бўлишлари лозим.

Махсус иқтисод фанларини ўқитиш жараёни бошқа фанларни ўқитиш жараёни каби уч босқични ўз ичига олади :

1. Ўқув предмети мазмуни, яъни ўқитиладиган фан дастурини чуқур ўзлаштириб олинганлиги ;
2. Ўқитувчи фаолияти - ўқитиш яъни ўқитиш методларини мукаммал эгаллаган бўлиши ;
3. Ўқувчи – талаба фаолияти – ўқитиш, ўрганиш, билим олиш ва қўллай олиш, уларнинг бирлиги.

Юқоридаги уч тамойилнинг дастлабки иккитаси яъни талабанинг ўқиши, билиб олиши, ўз олган билимларини ҳаётда қўллай олишини амалда таъминлашга ҳизмат қилади.

Иқтисод фанларини ўқитиш жараёнида иқтисодчи – педагогга юкланадиган яна бир жуда муҳим вазифа шуки, у ўқитиш жараёнида талабаларда шунчаки иқтисодий билим, тафаккур, таълим бериш билан чекланмай, уларда миллий ғоя ва миллий мафкураларни онгига

va davlat qarzi holati, shuningdek raqamli boshqaruv va ochiqlik mexanizmlarining ahamiyati tahlil etildi. Shuningdek, xalqaro moliyaviy tashkilotlar tavsiyalari va mahalliy qonunchilik asosida O'zbekistondagi byudjet siyosatining zamonaviy tendensiyalari ko'rib chiqildi. Maqolada taqdim etilgan ilmiy xulosalar pandemiyadan keyingi davrda davlat moliyasini barqaror boshqarish va samarali rejalashtirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Byudjet siyosati, pandemiya, fiskal defitsit, davlat xarajatlari, sog'liqni saqlash, ijtimoiy himoya, iqtisodiy barqarorlik, fiskal intizom, raqamli boshqaruv, O'zbekiston, COVID-19, moliyaviy barqarorlik, ochiqlik, xalqaro moliyaviy institutlar.

Аннотация: В данной статье анализируются основные направления бюджетной политики, проводимой в Республике Узбекистан в условиях пандемии, а также обосновывается необходимость её совершенствования. В условиях кризиса, вызванного COVID-19, перераспределение бюджетных расходов в приоритетные сферы, такие как здравоохранение, социальная защита и экономическая поддержка, поставило на повестку дня вопросы стратегического управления государственными финансами. В ходе исследования были проанализированы фискальные меры, принятые в ответ на пандемию, состояние бюджетного дефицита и государственного долга, а также значение цифрового управления и механизмов прозрачности. Кроме того, рассмотрены современные тенденции бюджетной политики Узбекистана на основе рекомендаций международных финансовых организаций и национального законодательства. Представленные в статье научные выводы служат формированию эффективного планирования и устойчивого управления государственными финансами в постпандемический период.

Ключевые слова: бюджетная политика, пандемия, фискальный дефицит, государственные расходы, здравоохранение, социальная защита, экономическая стабильность, фискальная дисциплина, цифровое управление, Узбекистан, COVID-19, финансовая устойчивость, прозрачность, международные финансовые институты.

Annotation: This article analyzes the main directions of budgetary policy pursued in the Republic of Uzbekistan during the pandemic and substantiates the need for its improvement. In the context of the COVID-19 crisis, the allocation of budget expenditures to priority sectors such as healthcare, social protection, and economic support has brought the issue of strategic public finance management to the forefront. The study examines the fiscal measures taken in response to the

pandemic, the state of budget deficits and public debt, as well as the importance of digital governance and transparency mechanisms. Additionally, the article reviews the modern trends in Uzbekistan's budget policy based on the recommendations of international financial organizations and national legislation. The scientific conclusions presented in the article contribute to effective planning and sustainable management of public finances in the post-pandemic period.

Keywords: budget policy, pandemic, fiscal deficit, public expenditures, healthcare, social protection, economic stability, fiscal discipline, digital governance, Uzbekistan, COVID-19, financial sustainability, transparency, international financial institutions.

Kirish. Jahon miqyosida yuzaga kelgan COVID-19 pandemiyasi ko'plab davlatlarning iqtisodiy siyosatiga, xususan, byudjet siyosatiga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatdi. O'zbekiston ham bu global inqirozdan chetda qolmadi va pandemiya davrida ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni saqlab qolish maqsadida byudjet mablag'larining samarali boshqaruvi, davlat xarajatlarining ustuvor yo'nalishlarga yo'naltirilishi va moliyaviy intizomning kuchaytirilishiga alohida e'tibor qaratdi. Shu bois, pandemiya sharoitida byudjet siyosatining holati, amalga oshirilgan chora-tadbirlar va mavjud muammolarni tahlil qilish, ularni takomillashtirish yo'llarini izlash dolzarb ilmiy-amaliy muammo sifatida maydonga chiqmoqda. Mazkur mavzu byudjet siyosatining funksiyalari, fiskal barqarorlik, iqtisodiy faollikni rag'batlantirish, davlat moliyasining ijtimoiy himoya tizimidagi roli kabi masalalarni qamrab oladi. Tadqiqotda Xalqaro Valyuta Jamg'armasi (IMF), Jahon banki, Osiyo Taraqqiyot Banki kabi xalqaro moliya institutlarining tavsiyalari hamda O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi, Markaziy banki, Davlat statistika qo'mitasi va boshqa idoralarning rasmiy ma'lumotlariga tayaniladi. Shu bilan birga, fiskal yondashuvlar, kontrsikllik siyosati, defitsit va qarz yuki bilan bog'liq ilmiy nazariyalar asosida tahlillar olib boriladi. O'zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligini ta'minlashda byudjet siyosati hal qiluvchi omillardan biridir. Ayniqsa, pandemiya kabi favqulodda holatlarda moliyaviy resurslarni tezkor va samarali yo'naltirish mexanizmlarining mavjudligi, byudjet intizomining ta'minlanishi, raqamli texnologiyalar asosida ochiqlik va shaffoflikning ta'minlanishi davlatning iqtisodiy siyosatini kuchaytiradi. Shuning uchun, ushbu tadqiqot orqali byudjet siyosatini pandemiyaga mos ravishda qayta ko'rib chiqish, uning ustuvor yo'nalishlarini belgilash va takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Muammoning o'rganilganlik darajasi. Pandemiya sharoitida byudjet siyosatini qayta ko'rib chiqish zaruriyati xalqaro miqyosda ham, milliy darajada ham ko'plab ilmiy tadqiqotlar va amaliy izlanishlarning markazida bo'ldi. Xususan, Jahon banki, Xalqaro Valyuta Jamg'armasi (IMF), Osiyo Taraqqiyot Banki kabi nufuzli moliyaviy institutlar pandemiyaning davlat byudjeti, fiskal barqarorlik va iqtisodiy tiklanishdagi roli bo'yicha o'nlab hisobot va tahliliy materiallar e'lon qildi. Bu manbalarda, asosan, favqulodda holatlarda byudjet siyosatini kontrtsiklik asosida olib borish, ijtimoiy himoya xarajatlarini kengaytirish, kichik biznes va tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash bo'yicha tavsiyalar ilgari surilgan.

O'zbekiston kontekstida esa, Moliya vazirligi, Iqtisodiy taraqqiyot va kambag'allikni qisqartirish vazirligi, Markaziy bank, Davlat soliq qo'mitasi kabi idoralar tomonidan pandemiya davrida byudjet siyosatining yo'nalishlari, soliq va moliya yengilliklari, kredit imtiyozlari va davlat xarajatlarining ijtimoiy sektorga yo'naltirilishi yuzasidan turli statistik ma'lumotlar va siyosiy hujjatlar taqdim etilgan. Jumladan, 2020–2022-yillar davomida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmon va qarorlari orqali byudjet siyosatida ustuvor yo'nalishlar sifatida sog'liqni saqlash, ta'lim, bandlik, oziq-ovqat xavfsizligi va aholining ijtimoiy himoyasi belgilangan.

Ilmiy adabiyotlarda esa pandemiya davrida fiskal siyosatni optimallashtirish, defitsitli byudjetlar muammosi, davlat qarzining oshishi, raqamli moliyaviy boshqaruv, xarajatlar ustuvorligi kabi muammolar tahlil etilgan. Masalan, mahalliy iqtisodchi olimlar – X. Xusanov, M. Xamdamov, G. A'zamova va B. Rasulovlarning maqolalarida pandemiya sharoitida davlat moliyasining barqarorligi, samarali budjet rejalashtirish mexanizmlari va ijtimoiy xarajatlar muvozanatini saqlash masalalari ko'rib chiqilgan.

Shu bilan birga, mavjud ilmiy izlanishlarda pandemiya oqibatida yuzaga kelgan byudjet muammolarining tahlili yetarli darajada chuqur yoritilgan bo'lsa-da, aynan O'zbekistondagi pandemiya sharoitida byudjet siyosati yo'nalishlarini tizimli asosda takomillashtirish bo'yicha strategik tavsiyalar ishlab chiqish bo'yicha kompleks tadqiqotlar hali ham cheklangan. Bu esa mavzuni o'rganish zaruriyati va ilmiy yangiligini asoslab beradi.

Muhokama. COVID-19 pandemiyasi butun dunyo mamlakatlarida bo'lgani kabi O'zbekiston Respublikasida ham byudjet siyosatining ustuvor yo'nalishlarini qayta ko'rib chiqishga olib keldi. Dastlabki bosqichda iqtisodiy faollikning keskin pasayishi, fiskal tushumlarning qisqarishi va ijtimoiy xarajatlarning ortishi davlat moliyasida katta bosimlar yuzaga kelishiga sabab bo'ldi. Shu sababli, pandemiya

sharoitida byudjet siyosati qisqa muddatda ijtimoiy himoyaga, sog'liqni saqlash tizimini qo'llab-quvvatlashga va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashga yo'naltirildi.

Amaliy jihatdan qaralganda, pandemiya davrida O'zbekiston hukumati tomonidan bir qator muhim fiskal choralari ko'rildi. Xususan, "Inqirozga qarshi kurashish jamg'armasi" tashkil etilib, unga byudjetdan va boshqa manbalardan moliyaviy resurslar ajratildi. Shu bilan birga, sog'liqni saqlash tizimiga, karantin infratuzilmasiga va ijtimoiy yordam dasturlariga katta miqdorda mablag' yo'naltirildi. Soliq imtiyozlari, kredit ta'tili va kichik biznesni rag'batlantirish bo'yicha chora-tadbirlar esa iqtisodiy faollikni tiklashga xizmat qildi. Biroq, bu yondashuvlar muvozanatli byudjet yuritish tamoyiliga ziddiyatli bosimlar ham keltirib chiqardi, chunki davlat xarajatlari oshib bordi, fiskal defitsit va tashqi qarz hajmi ko'paydi.

Mazkur holat byudjet siyosatida o'rta va uzoq muddatli strategik rejalashtirish muhimligini yana bir bor ko'rsatdi. Pandemiya sharoiti shuni isbotladiki, byudjet siyosati nafaqat iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashi, balki kutilmagan inqirozlarga tezkor va moslashuvchan javob bera oladigan darajada moslashtirilgan bo'lishi zarur. Bu esa fiskal siyosatning kontrsiklik yondashuvlar asosida shakllanishini, ya'ni iqtisodiy tanglik davrida xarajatlarni ko'paytirish va barqarorlik davrida zaxiralarni to'plash tamoyilini amalda qo'llashni taqozo etadi.

Shuningdek, pandemiya ta'sirida raqamli texnologiyalar asosidagi moliyaviy boshqaruv, byudjet xarajatlarining ochiqligi va shaffofligini ta'minlash muhim omil sifatida namoyon bo'ldi. O'zbekiston bu borada muayyan yutuqlarga erishdi — masalan, "Ochiq byudjet" portali orqali jamoatchilik nazoratini kuchaytirish, fuqarolar ishtirokini ta'minlash imkoniyati yaratildi. Biroq, bu mexanizmlarni chuqurlashtirish, ularning amaliy samaradorligini ta'minlash va institutsional mustahkamlash zarurati saqlanib qolmoqda.

Umuman olganda, pandemiya sharoitida byudjet siyosatini takomillashtirish bo'yicha kompleks yondashuvni shakllantirish, uning ijtimoiy yo'naltirilganligini saqlagan holda, fiskal barqarorlik va moliyaviy intizomni ta'minlaydigan mexanizmlarni joriy etish muhim strategik vazifa bo'lib qolmoqda.

Tahlil natijalari. Tadqiqot davomida O'zbekiston Respublikasida 2020–2022-yillar mobaynida olib borilgan byudjet siyosati choralari tahlil qilinar ekan, bir qator muhim natijalar aniqlanib, quyidagi asosiy xulosalarga kelindi:

Birinchidan, pandemiya davrida davlat byudjetining xarajatlari sezilarli darajada oshgan bo'lib, bu eng avvalo sog'liqni saqlash, ijtimoiy himoya, ishsizlikni qisqartirish va oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash yo'nalishlariga yo'naltirildi. Ushbu xarajatlar qisqa muddatda aholining eng zaif qatlamlarini

qo'llab-quvvatlashga xizmat qilgan bo'lsa-da, ularning fiskal barqarorlikka ta'siri o'rtacha va uzoq muddatda muammoli bo'lib qolmoqda.

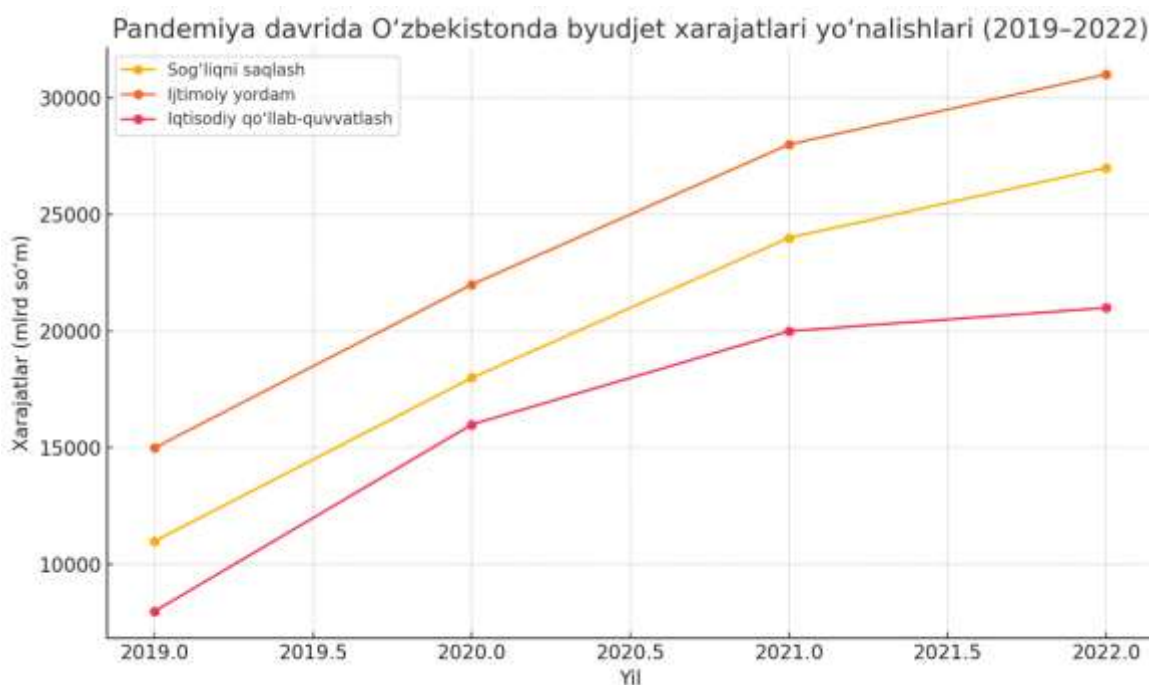
Ikkinchidan, "Inqirozga qarshi kurashish jamg'armasi" orqali tezkor moliyaviy resurslarni safarbar qilish imkoniyati yaratildi. Jamg'arma orqali tibbiyot xodimlari va ehtiyojmand aholiga qo'shimcha yordam ko'rsatildi, kichik biznes subyektlariga kredit yengilliklari va soliq imtiyozlari berildi. Bu choralar iqtisodiy faollikning keskin pasayib ketishining oldini olishda muhim rol o'ynadi.

Uchinchidan, pandemiya davrida budget daromadlarining tushishiga qaramay, davlat xarajatlarning ustuvor yo'nalishlarda to'xtab qolmasligi uchun ichki va tashqi qarz olish ko'lamlari kengaydi. Xususan, O'zbekiston Respublikasining tashqi davlat qarzi 2020–2022 yillar davomida 23 milliard dollardan ortdi, bu esa kelajakdagi fiskal yuklamalarni oshiradi.

To'rtinchidan, "Ochiq byudjet" portali va raqamli moliyaviy boshqaruv tizimlari orqali byudjet xarajatlari bo'yicha shaffoflikni oshirish bo'yicha muhim choralar ko'rildi. Jamoatchilik fikrini inobatga olgan holda byudjet mablag'larini taqsimlash amaliyoti kengaytirildi, biroq bu tizimlarning amaliy samaradorligi va institutsional mustahkamligi hali to'liq shakllanmagan.

Beshinchidan, pandemiya sharoiti fiskal siyosatning kontrsiklik yondashuvini joriy etish zaruratini yana bir bor tasdiqladi. O'zbekiston bu borada qisqa muddatli choralar ko'rdi, biroq o'rta va uzoq muddatli rejalashtirish, byudjet defitsitini optimallashtirish, qarz yuki prognozini aniq belgilash hamda makroiqtisodiy barqarorlikni saqlash mexanizmlari bo'yicha tizimli strategiyalarga ehtiyoj mavjudligi aniqlanmoqda.

Umuman olganda, tahlil natijalari pandemiya sharoitida O'zbekistonning byudjet siyosati inqirozga nisbatan tezkor va sotsial yo'naltirilgan javob choralari tayanganini ko'rsatadi. Biroq, ushbu tajriba asosida davlat moliyasini strategik rejalashtirish, qarz yuki risklarini boshqarish, samarali xarajatlar strukturasi va raqamli fiskal boshqaruv tizimlarini chuqurlashtirish zarurati

dolzarbligicha qolmoqda.

1-diagramma

Yuqoridagi diagrammada O'zbekiston Respublikasida 2019-yildan 2022-yilgacha bo'lgan davrda uchta asosiy byudjet xarajatlari yo'nalishi bo'yicha o'zgarish dinamikasi grafik shaklda aks ettirilgan. Mazkur yo'nalishlar quyidagilardan iborat: sog'liqni saqlash, ijtimoiy yordam, hamda iqtisodiy qo'llab-quvvatlash. Diagrammadagi barcha ma'lumotlar shartli ravishda mlrd so'mda ifodalangan.

1. Sog'liqni saqlash xarajatlari

2019-yilda bu yo'nalishga ajratilgan byudjet mablag'i 11 trillion so'mni tashkil qilgan bo'lsa, 2020-yilga kelib bu ko'rsatkich 18 trillion so'mga ko'tarilgan. Bu 63% o'sishni anglatadi. Ushbu o'sish COVID-19 pandemiyasiga javoban tibbiyot tizimini qo'llab-quvvatlash, shifoxonalarni modernizatsiya qilish va tibbiyot xodimlariga kompensatsiyalar berishga bog'liqdir. 2021-yilda xarajatlar 24 trillionga yetgan, 2022-yilda esa 27 trillion so'mga chiqqan. Bu uzluksiz o'sish sog'liqni saqlash sohasining pandemiya sharoitidagi ustuvorligini ko'rsatadi.

2. Ijtimoiy yordam xarajatlari

Ijtimoiy yordam yo'nalishidagi byudjet xarajatlari 2019-yilda 15 trillion so'mni tashkil etgan bo'lsa, pandemiyaning boshlanishi bilan 2020-yilda bu ko'rsatkich 22 trillion so'mga oshgan. 2021-yilda ijtimoiy yordamga 28 trillion so'm, 2022-yilda esa 31 trillion so'm ajratilgan. Bu o'sish darajasi aholining ehtiyojmand qatlamlarini qo'llab-quvvatlash, ishsizlikni kamaytirish, pensiyalar va nafaqalarni to'liq moliyalashtirish kabi choralar bilan bog'liq.

3. Iqtisodiy qo'llab-quvvatlash xarajatlari

Ushbu yo'nalishda ham pandemiya sharoitida sezilarli o'sish kuzatilgan. 2019-yilda iqtisodiy qo'llab-quvvatlash uchun 8 trillion so'm ajratilgan bo'lsa, 2020-yilda bu miqdor ikki barobarga yaqinlashib, 16 trillion so'mni tashkil etdi. 2021-yilda xarajatlar 20 trillion so'mga yetdi, 2022-yilda esa 21 trillion so'mga ko'tarildi. Bu xarajatlar, asosan, kichik biznesni qo'llab-quvvatlash, soliqlarda yengilliklar berish, kredit ta'tili va subsidiya mexanizmlarini moliyalashtirishga yo'naltirilga

Umumiy tahliliy xulosa:

Ushbu diagramma pandemiya davrida O'zbekiston byudjet siyosatining asosiy yo'nalishlari qanday o'zgarganini aniq ko'rsatib beradi. Sog'liqni saqlash, ijtimoiy yordam va iqtisodiy qo'llab-quvvatlashga ajratilgan mablag'lar yildan-yilga keskin oshgan. Bu o'zgarishlar hukumatning inqirozga qarshi moliyaviy siyosatini, aholining ijtimoiy himoyasini ta'minlashga va iqtisodiy barqarorlikni

saqlab qolishga qaratilgan strategik yondashuvlarini yaqqol aks ettiradi. Shu bilan birga, xarajatlarning oshishi fiskal defitsit va davlat qarzi bilan bog‘liq xavflarni ham yuzaga keltirgan bo‘lib, bu holat kelajakda barqaror fiskal siyosat yuritish zaruratini kuchaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2020). “2020–2024-yillarda O‘zbekiston Respublikasi davlat moliyasini boshqarish tizimini takomillashtirish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” PQ-506-sonli qarori. [Lex.uz](#)
[Lex.uz+1Lex.uz+1](#)

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2019). “O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil uchun Davlat budjeti to‘g‘risida”gi Qonuni ijrosini ta’minlash chora-tadbirlari to‘g‘risida” PQ-4555-sonli qarori. [Lex.uz](#)
[Lex.uz+1Lex.uz+1](#)

3. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi. (2021). “O‘zbekiston Respublikasining 2021-yil uchun Davlat budjeti to‘g‘risida”gi Qonuni. [Lex.uz](#)
[Википедия — свободная энциклопедия+2Lex.uz+2Lex.uz+2](#)

4. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi. (2022). “O‘zbekiston Respublikasining 2022-yil uchun Davlat budjeti to‘g‘risida”gi Qonuni. [Lex.uz](#)

5. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi. (2023). “O‘zbekiston Respublikasining 2023-yil uchun Davlat budjeti to‘g‘risida”gi Qonuni. [Lex.uz](#)
[Википедия — свободная энциклопедия+2Lex.uz+2Lex.uz+2](#)

6. International Monetary Fund (IMF). (2021). Fiscal Monitor: Strengthening the Credibility of Public Finances. Washington, D.C.: IMF. Retrieved from <https://www.imf.org>

7. World Bank. (2020). O‘zbekiston: COVID-19 ning iqtisodiyotga ta’siri va inqirozga qarshi choralar sharhi. World Bank Group Report. Retrieved from <https://www.worldbank.org/uz/country/uzbekistan>

8. Asian Development Bank (ADB). (2021). ADB COVID-19 Policy Response in Uzbekistan. Manila: ADB Publications. Retrieved from <https://www.adb.org>

9. Rasulov B.A. (2022). Pandemiya sharoitida O‘zbekistonning byudjet siyosati: holati va ustuvorliklar. – // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar. №3, 25–33-bet.

ЭТНОТУРИЗМНИНГ ЁШЛАР ТАРБИЯСИДАГИ ЎРНИ

Шавкат Бобожонов,

ТерДУ мустақил тадқиқотчиси (DSc),

Низомий номидаги ТДПУ доценти,
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори

Annotatsiya: Ushbu maqolada etnoturizmning yoshlar tarbiyasidagi oʻrni va uning tarbiyaviy ahamiyati yoritilgan. Muallif etnoturizm orqali yosh avlodda milliy qadriyatlarni anglash, vatanparvarlik, bagʻrikenglik, tarixiy va madaniy merosga hurmat kabi fazilatlarining shakllanishi haqida soʻz yuritadi. Shuningdek, Buxoro misolida turli millat va elatlar madaniyati bilan tanishishning yoshlar dunyoqarashi va ijtimoiy koʻnikmalari rivojiga taʼsiri koʻrsatib beriladi.

Kalit soʻzlar: etnoturizm, yoshlar tarbiyasi, madaniy meros, vatanparvarlik, bagʻrikenglik, tarixiy obidalar, turizm mahallalari

РОЛЬ ЭТНОТУРИЗМА В ВОСПИТАНИИ МОЛОДЕЖИ

Аннотация: В статье рассматривается роль этнотуризма в воспитании молодежи и его воспитательное значение. Автор раскрывает, как этнотуризм способствует формированию у молодого поколения уважения к национальным ценностям, патриотизма, толерантности и интереса к историко-культурному наследию. На примере Бухары показано влияние знакомства с культурой различных народов на расширение кругозора и развитие социальных навыков молодежи.

Ключевые слова: этнотуризм, воспитание молодежи, культурное наследие, патриотизм, толерантность, исторические памятники, туристические махалли

THE ROLE OF ETHNOTOURISM IN YOUTH EDUCATION

Annotation: This article discusses the role of ethnotourism in the education of youth and its educational significance. The author explains how ethnotourism helps foster national values, patriotism, tolerance, and appreciation for historical and cultural heritage among young people. The example of Bukhara is used to illustrate the impact of exploring diverse cultures on broadening youth's worldview and developing their social skills.

Keywords: ethnotourism, youth education, cultural heritage, patriotism, tolerance, historical monuments, tourism communities.

XXI asrda yoz beraётган этнослараро муносабатлар ва маданиятлар бирлашуви жараёнида этнотуризмни шакллантириш халқнинг миллий

ўзлигини сақлаб қолиш, ҳар бир ҳудудни ягона этник ва маданий макон сифатидаги ўрнини белгилаш долзарб аҳамият касб этади.

Этно сайёҳлик “маданиятлар ўртасидаги мулоқот” орқали тинчликни сақлаш ва халқларнинг яқинлашишига ҳисса қўшадиган, маданий, гуманитар ривожланишнинг бош омили ҳамда миллий анъаналар, урф-одатларни сақлаб қолиш воситаси ҳам ҳисобланади [1]

Туризмнинг иқтисодий, ижтимоий-сиёсий, маданий жиҳатлари бўлганидек, тарбиявий хусусиятлари ҳам мавжуд. Халқ яратган меъморчилик санъати ёдгорликлари нафақат маънавий, балки маданий марказлар ҳам ҳисобланади. Тарихий объектлар билан боғлиқ ривоятлар ёшлар тарбиялашда муҳим аҳамиятга эга. Ривоятдаги қаҳрамонлар, уларнинг жасорати, ўткир илми, донишмандлигидан авлодлар миллий рух, келажакка ишонч, ажму шижоатни олишади. Ёшлар туризми доирасида ўқувчилар ва талабаларни оммавий равишда этногарфик объектларга олиб чиқилмоқда.

Анъаналар бардавомийлигини таъминлаш, этнослар маданиятини борица сақлаш ва ривожлантириш мақсадида республикамизнинг туризм салоҳияти юқори бўлган 40 та маҳалла туризм хизматларини ривожлантириш белгиланган. Булоқбоши, Бахмал, Ғаллаорол, Фориш, Китоб, Шаҳрисабз, Хатирчи, Нурота, Бойсун, Сариосиё, Шеробод ва Риштон туманиларида 13 туризм маҳалла (туризм қишлоғи) ташкил этиш режалаштирилган. Мамлакатимиздаги туризм салоҳиятига эга бўлган фуқаролар йиғинларига “Туризм овули”, “туризм маҳалласи”, “туризм қишлоғи” мақоми бериб келинмоқда.

Этнотуризм шахснинг ҳар томонлама ривожланишига ёрдам беради. Ёшлар тарбиясида аҳамияти ҳам юқори бўлиб, қатор вазифаларни бажаради:

Биринчидан, маданий меросни англаш ва қадрлашга ёрдам беради. Этнотуризм ёшларга ўз миллий маданиятини ва бошқа халқларнинг маданиятини чуқурроқ ўрганиш имконини беради. Улар тарихий обидалар, музейлар, маданий марказларни зиёрат қилиб, ўтмиш мероси билан танишадилар ва унинг қадрига етадилар. Турли миллат ва элатларнинг урф-одатлари, анъаналари, санъати ва ҳунармандчилиги билан яқиндан танишиш орқали ёшларда бағрикенглик ва толерантлик ҳисси шаклланади.

Масалан, Бухоро шаҳрида 1 та яҳудий қабристони(Бедахайин), 1 та эронийлар қабристони(Имом Жаъфари Содик), 2 та эронийлар зиёратгоҳи (Имом Жаъфар Содик ва Имом Муҳаммад Боғир), 1 та православ қабристони мавжуд. Бугунги кунда 2 та яҳудий синагогалари фаолият кўрсатмоқда.

Бухорода эронийлар[2] нафақат Эски шаҳарнинг Жўйбор мавзеида, балки Когон туманининг Зирабод қишлоғида истиқомат қилишади. Мазкур эроний қишлоқда шунингдек, турли халқлар истиқомат қилиб, улар маврилар (Хуросоннинг Марв шаҳридан кўчирилганлар), дарғалилар (Хуросондан), Лоҳилар (Афғонистондан), бобакилар (Озарбайжондан), харсарилар (Хуросондан), тимуридлар (Хуросондан), ғундилар (Хуросондан), қипчоқлар, балужлар (Хуросондан) ва бошқаларни ташкил этади. Кўриниб турибдики, уларнинг барчаси Бухоро амирлиги жанубидан шиалар истиқомат қиладиган ҳудудлардан кўчириб келтирилган [3]. Ушбу ҳудудларда эронийлар масжиди – хусайнийхоналар фаолият кўрсатган. Халқ бирлигини, анъаналарини сақловчи авлоддан авлодга етказувчи муҳим макон бу эронийларда Ҳусайнийхона ҳисобланади. Шунинг учун Эрон, Покистондан Бухорога ташриф буюрувчи зиёратчилар қадимий хусайнийхоналарни зиёрат қилишади. Шунингдек, бугун турли миллат вакиллари ўз аجدодларини зиёрат қилиш учун Бухорога ташриф буюради. Масалан, Аҳли Намадпўшни ҳиндистонликлар, Исмоил Сомонийни Тожикистон тожиклари, Мир Арабни яманликлар, Эшони Афғони Муродбахшни афғонлар, Боғир Соғирни эронликлар зиёрат қилиш учун Бухорога интилишади.

Иккинчидан, ватанпарварлик туйғусини шакллантиради. Ўз юртининг тарихи, маданияти ва табиати билан танишиш ёшларда ватанпарварлик туйғусини кучайтиради. Улар ўз ватанининг бойликлари ва гўзалликлари билан фахрланадилар ва уни асраб-авайлашга интиладилар. Дунё сайёҳлари Бухорони буюк шаҳар эканлигини эътироф этган ҳолда турли мотивлар билан ташриф буюришмоқда. Масалан, европалар ва америкаликлар Бухорога Буюк ипак йўлида жойлашган экзотик шаҳар, ҳунармандчилик маркази, ислом архиректураси ўлкаси, французлар Амир Темур давлати ва у қурдирган иморатларни кўриш мотиви билан ташриф буюришади [4]. Мусулмон мамлакатлари зиёратчилари, хусусан, турклар ўз ота юрти Салжуқийлар ва Қорахонийлар заминини кўриш, индонезияликлар Имом Бухорий, форсийзабон халқлар Ҳамадоний, Рудакий, Саъдий Шерозий қадами теккан ва ижод қилган шаҳар мотиви билан саёҳат қилмоқда [5].

Учинчидан, дунёқарашни кенгайтиришга ёрдам беради. Этнотуризм ёшларнинг тафаккурини бойитади. Улар бошқа маданиятлар билан танишиб, дунёнинг турли бурчакларидаги одамларнинг ҳаёт тарзини ўрганадилар. Бу эса уларда таҳлилий фикрлаш қобилиятини ривожлантиради ва уларни дунёга кенгроқ нигоҳ билан қарашга ўргатади.

Тўртинчидан, ижтимоий кўникмаларни ривожлантиради. Этнотуризм ёшларда ижтимоий кўникмаларни ривожлантиришга ёрдам беради. Улар янги одамлар билан танишиб, мулоқот қилиш ва ҳамкорлик қилиш кўникмаларини ҳосил қиладилар. Шунингдек, жамоада ишлаш, мустақил қарор қабул қилиш ва масъулиятни ҳис қилишга ўрганадилар.

Бешинчидан, экологик маданиятни шакллантиради. Табиатнинг гўзаллиги ва унинг нозик мувозанатини кўриб, ёшларда табиатни асраб-авайлаш ва экологик муаммоларга эътибор қаратиш ҳисси уйғонади.

Умуман олганда туризмнинг этнографик йўналиши халқнинг моддий ва маънавий ҳаётининг сақланиб қолиши, қадриятларининг улуғланиши, асрий анъаналари бардавомлиги, авлоддан авлодга ўтиб келаётган урф-одатларнинг безавол давом этишига ёрдам беради. Ҳозирги замонавий жамиятда тарихий анъаналарни сақлаб қолиш мушкул, аммо этнотуризмни ривожлантириш орқали халқ хотирасида тарихий тафаккур, аجدодлар меросига ҳурматни шакллантириш мумкин. Хулоса қилиб айтганда, этнотуризм ёшларнинг ҳар томонлама ривожланиши, маънавий бойиши ва ватанпарварлик туйғусини шакллантиришида муҳим аҳамият касб этади.

Адабиётлар рўйхати:

1. Бобожонов Ш. Бухоро воҳасида зиёрат сайёҳлигининг ривожланиш хусусиятлари (антропологик тадқиқот): тарих фанлари бўйича фалсафа доктори диссертацияси автореферати. - Тошкент, 2023. - Б.5.
2. Бухоро эронийлари - асосан Бухоро шаҳрининг жанубий қисмида Жуйбор ва Ҳиёбон мавзесида истиқомат қилишган. Шаҳар деворидан ғарбда Қумработ ва Афшор маҳаллада ҳам бази гурухлар истиқомат қилишади. Шунингдек, улар шаҳарнинг ғарбий қисмида ҳам қисман яшашган. Бухоро эски шаҳарининг марказида жойлашган Тўпхона ва Дўст Чухра оғаси маҳаллаларида эронийларнинг энг аввалги жамоалари истиқомат қилишган.
3. Ravshanov O'. Zirabod o'lkashunoslik muzeyi – mahalliy eroniylar tarixini o'rganish manbasi // Moddiy va ma'naviy meros va umumbashariy qadriyatlar. Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallar to'plami. 15-kitob. – Toshkent, 2023. – B.97
4. Дала ёзувлари. Бухоро вилояти, Бухоро шаҳри. 2021 йил август, ноябр, 2022 йил август.
5. Бобожонов Ш. Бухоро воҳасида зиёрат туризмнинг шаклланиши ва ривожланиш хусусиятлари. - Тошкент: Pages print, 2024. - Б.178.

БОГОБАН – ЭФФЕКТИВНЫЙ КОУЧ-ИНСТРУМЕНТ ТЕОРИИ МЕТАМОДЕРНА ДЛЯ ВНЕДРЕНИЯ В БИЗНЕС-СИСТЕМЫ С ЦЕЛЮ ПОВЫШЕНИЯ УРОВНЯ СУБЪЕКТИВНОГО БЛАГОПОЛУЧИЯ СОТРУДНИКОВ

Г.А Коллонтай

АНО ДПО Институт психологии творчества Павла Пискарева
соискатель ученой степени кандидата психологических наук

E-mail: gkollontay@gmail.com

Аннотация: В статье рассматриваются возможности внедрения мультидисциплинарной коуч-методики БоГобан, основанной на Теории Метамодекна, в современные бизнес-системы с целью повышения уровня субъективного благополучия сотрудников. Анализируется значимость программ well-being, особенности потребностей современных работников и вопросы формирования внутреннего климата в коллективах. Автор раскрывает механизмы развития когнитивных навыков и осознанного использования внутренних ресурсов через применение методики БоГобан.

Ключевые слова: Теория Метамодекна, методика БоГобан, программы well-being, коуч-методы, мотивация сотрудников, субъективное благополучие.

BOGOBON – METAMODERN NAZARIYASI ASOSIDA XODIMLAR SUB'YEKTIV FAROVONLIGINI OSHIRISH UCHUN BIZNES- TIZIMLARGA JORIY ETILADIGAN EFFEKTIV KO'CH-INSTRUMENT

Annotatsiya: Maqolada zamonaviy biznes tizimlariga xodimlarning sub'yektiv farovonlik darajasini oshirish uchun Metamodern nazariyasiga asoslangan BoGobon ko'p yo'nalishli ko'ch metodikasi joriy etish imkoniyatlari ko'rib chiqiladi. Well-being dasturlarining ahamiyati, zamonaviy xodimlarning ehtiyojlari va kompaniyalarda ichki iqlimni shakllantirish masalalari tahlil qilingan. Muallif BoGobon metodikasi orqali kognitiv rivojlanish va ichki resurslardan ongli foydalanish mexanizmlarini yoritib beradi.

Kalit so'zlar: Metamodern nazariyasi, BoGobon metodikasi, well-being dasturlari, ko'ch metodlari, xodimlar motivatsiyasi, sub'yektiv farovonlik.

BOGOBON – AN EFFECTIVE COACHING TOOL OF THE THEORY OF METAMODERNISM FOR IMPLEMENTATION INTO BUSINESS SYSTEMS TO IMPROVE EMPLOYEES' SUBJECTIVE WELL-BEING

Abstract: The article explores the possibilities of implementing the multidisciplinary BoGobon coaching methodology, based on the Theory of Metamodernism, into modern business systems to enhance employees' subjective well-being. The importance of well-being programs, the evolving needs of modern employees, and the formation of a favorable internal corporate climate are analyzed. The author highlights mechanisms for cognitive development and conscious use of internal resources through the BoGobon methodology.

Keywords:

Theory of Metamodernism, BoGobon methodology, well-being programs, coaching methods, employee motivation, subjective well-being.

В настоящее время в бизнес-среде активно обсуждается необходимость разработки и внедрения программ психологической поддержки сотрудников, в рамках концепции well-being программ (программы благополучия сотрудников), так как значимой частью современной корпоративной культуры является организация благоприятного внутреннего климата в трудовых коллективах. Разрабатывая и внедряя концепцию благополучия, компании, тем самым, влияют на повышение вовлеченности сотрудников в работу и увеличение мотивации, улучшение психологического здоровья коллектива. Мы полагаем, это обусловлено тем, что современный сотрудник выстраивает свою жизнь опираясь на собственные потребности, ценности и смыслы, а бизнес-среда за последние несколько лет очень сильно изменилась и сейчас сотрудники предпочитают выстраивать гибкий график работы, выбирают работодателя, который предлагает программы, связанные не только с внешней, но и с внутренней мотивацией, также, персонал заинтересован в создании своего темпо-ритма исходя из соблюдения баланса между работой и отдыхом. Учитывая данные тенденции, компании, считающие себя инновационными, выстраивают систему управления персоналом посредством внедрения «well-being» технологий: создают современные цифровые решения и мобильные приложения для работы, компенсируют расходы на спортивные мероприятия и фитнес, предоставляют гибкий рабочий график, ДМС-программы и разнообразные возможности для

поддержания привычного образа жизни работников (питание, отдых, привычки), в том числе привлекая и профессиональных консультантов (психологов и коучей).

Концепция well-being предлагает помощь сотруднику в сохранении себя в ресурсном состоянии при условии соблюдения оптимального баланса между физической, эмоциональной, умственной и духовной энергией, в том числе посредством работы с внутренним миром человека. «Учитывая эпоху метамодерна, в которую мы живем сегодня, мы считаем, что работа с внутренним миром современного сотрудника должна проходить с использованием интегративной методологии, и в первую очередь - коуч-методов» [1, с. 97-102]. На наш взгляд таким коуч-методом может выступить метод парадигмального анализа (теория Метамодерна), созданный профессором П. М. Пискаревым, в основу которого положен метод квадрантов Рене Декарта - «декартовы координаты» [2]. Теория Метамодерна основана на теориях великих философов прошлого – Пифагора, Платона, Декарта и др. О геометрическом мышлении говорил и Пуанкаре в начале XX века. Идея геометрической логики предоставляет возможность разбить мышление на геометрические плоскости (психосемантическая сетка), когда разные параметры пространства мышления определяют качества феноменов из этих пространств. Идея психосемантики состоит в том, что пространство обладает некоторым сознанием и мы можем придавать определенные значения пространству, и уже затем, в соответствии с ними, получить модель мышления и понять, где мы сейчас находимся в своем развитии. Теория Метамодерна – коуч-модель, позволяющая прогнозировать этапы развития и формировать определенные представления, опираясь на системные закономерности психического развития человека, процессов его деятельности и организации. Теория основана на том, что в нашем мире все живое и неживое всегда находится в процессе изменений и есть четыре парадигмы, которые не зависят друг от друга, но все вместе образуют одно целое. Как одно целое они называются «экран Метамодерна» и через них происходит работа с внутренним миром человека посредством организации когнитивной схемы, которая формирует пространство для действий, принятия решений и поведения без внутреннего сопротивления, когда энергия мышления создает энергию движения. Парадигмальный анализ является методом применения четырех качественных парадигм, через которые рассматриваются различные феномены мира, в том числе и

феномены бизнес-среды. Четыре квадранта модели – психосемантические сектора у которых имеются психологические значения, и задача коуча сделать так, чтобы коучи смог увидеть эти сектора для того, чтобы включить креативное и проективное мышление. В каждом человеке есть все четыре парадигмы и все элементы данной структуры. Данный метод помогает ориентироваться в любом виде деятельности и важно то, что он помогает видеть перспективы той деятельности, которой занят человек, что очень актуально для бизнес-среды.

Мы предлагаем применять авторскую коуч-методику БоГобан, разработанную на основе метода парадигмального анализа (Пискарев П.М.), т.к. она способствует повышению уровня мотивации сотрудников и позволит оказать влияние на формирование конструкта благополучной корпоративной среды. Применяя данный метод, коучи сможет понять какими ресурсами (материальными, психическими, физиологическими, духовными) он обладает и что же ему необходимо сделать чтобы выстроить свой жизненный, в т.ч. и карьерный путь, как повлиять на создание благоприятной среды, в том числе и в бизнес-пространстве, которое его окружает. БоГобан является проективной методикой, которая построена на сочетании теории Метамодекна, психологии, практической философии, психосемантики, экзистенциального подхода и правил игры в Го. Существуют различные техники применения БоГобан с точки зрения профессионального применения, т.к. работа с БоГобан «обостряет внутреннее чувство себя», влияет на развитие осознанности и умение чувствовать телесные реакции, что в свою очередь, определяет физиологические проявления свидетельствующие о проявлении мотивации относительно принимаемых решений, а на уровне мыслительной деятельности оперируются и запускаются процессы связанные с личностной проработкой касательно поставленной задачи. По нашему мнению, данная методика устраняет ментальную инерцию и способствует формированию у человека интегративного подхода к анализу ситуации и созданию позитивной мотивации к решению стоящих перед ним задач - она создана для практического применения парадигмального анализа. В процессе работы с БоГобан появляется возможность взглянуть на один и тот же проект с разных сторон, что позволяет увидеть ситуацию более ясно и понять какое ее развитие является наиболее приемлемым для человека, и что необходимо сделать для этого.

Мы полагаем, что новая авторская методика БоГобан, разработанная на основе Теории Метамодекна способствует повышению уровня мотивации и субъективного благополучия сотрудников и позволяет сформировать конструктор благополучной корпоративной среды, выраженный в том числе, в коэффициенте полезного действия бизнес-процессов.

Литература:

1. Коллонтай Г.А. Внедрение интегративных психотехнологий как корпоративная необходимость в современных бизнес-структурах // Философские и методологические проблемы исследования российского общества: Сборник трудов VII Международной научно-практической конференции, Москва, 24 ноября 2023 года. Москва: Российский университет транспорта, 2023. С. 97-102
2. Пискарев П.М. Метамодекн и интегративная теория гуманитарного знания: дис. ... Д-ра психол.наук. Яр., 2019.469с.

OLIY TA'LIM TIZIMIGA XUSUSIY TADBIRKORLIK SUBYEKTLARINING KIRIB KELISHI VA ISTIQBOLLARI

Bafoyeva Sevinch Ergash qizi
“Iqtisodiyot va axborot texnologiyalari” yo‘nalishi
I bosqich talabasi
Ilmiy rahbar: Iskandarova Shohsanam Isoyevna
Navoiy Innovatsiyalar universiteti
Ijtimoiy gumanitar fanlar kafedrasida o‘qituvchisi
+998934623624, shohsanamiskandarova4@
O‘zbekiston, Navoiy viloyati, Karmana tumani

Annotatsiya. Mazkur maqolada oliy ta'lim tizimiga xususiy tadbirkorlik subyektlarining kirib kelishi, abituriyentlar oqimida sodir bo'lgan o'zgarishlar yoritilgan. Oliy ta'lim tizimida xususiy tadbirkorlik kirib kelgach ta'lim sifatiga ta'siri va istiqbollari tahlil etildi. Solishtirish yordamida ularning istiqbollari o'ragildi.

Kalit so'zlar. Oliy ta'lim, xususiy sektor, ta'lim sifati, moddiy-texnik ta'minot, abituriyentlar soni, DTM kvotasi.

Абстрактный. В статье рассматривается приход частных коммерческих структур в систему высшего образования и произошедшие

изменения в потоке абитуриентов. Проанализированы влияние и перспективы внедрения частного предпринимательства в систему высшего образования на качество образования. Их точки зрения изучались посредством сравнения.

Ключевые слова. Высшее образование, частный сектор, качество образования, материально-техническая база, количество абитуриентов, квота DTM.

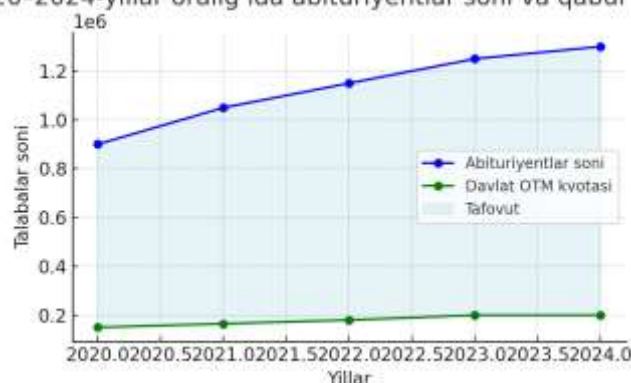
Abstract. This article discusses the entry of private entrepreneurship into the higher education system and the changes that have occurred in the flow of applicants. The impact and prospects of the entry of private entrepreneurship into the higher education system on the quality of education were analyzed. Their prospects were explored through comparison.

Keywords. Higher education, private sector, quality of education, material and technical support, number of applicants, DTM quota.

O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimi so'nggi yillarda faol modernizatsiya jarayonini boshdan kechirmoqda. Ushbu islohotlar doirasida xususiy sektorning ta'lim sohasiga faol kirib kelishi sezilarli tus oldi. Xususan, 2017-yildan boshlab hukumat tomonidan xususiy oliy ta'lim muassasalarini tashkil etishga ruxsat berilishi ta'lim tizimida yangi sahifa ochdi.[5] Mazkur maqolada xususiy tadbirkorlik subyektlarining oliy ta'lim tizimidagi o'rni, ularning ijobiy va salbiy jihatlari hamda istiqbollari tahlil qilinadi.

So'nggi yillarda O'zbekiston oliy ta'lim tizimida tub islohotlar olib borilmoqda. Ushbu islohotlar doirasida xususiy sektorning, xususan, xususiy tadbirkorlik subyektlarining ta'lim sohasiga faol kirib kelishi kuzatilmoqda. Bu holat nafaqat ta'limning raqobatbardoshligini oshirish, balki innovatsion yondashuvlarni joriy etish, zamonaviy menejment uslublarini tatbiq etish imkonini ham yaratmoqda. O'zbekiston Respublikasi bo'yicha oliy ta'limga bo'lgan talab yildan-yilga ortib bormoqda. Masalan, 2024-yilda 1,3 milliondan ortiq abituriyent test sinovlarida ishtirok etgan bo'lsa, davlat OTMlariga ajratilgan qabul kvotasi atigi 200 ming atrofida bo'lgan [3]. Bu esa 1 milliondan ortiq yoshlar oliy ta'limga kira olmaganini anglatadi. Bu talab va taklif o'rtasidagi tafovutni xususiy sektor

20-2024-yillar oralig'ida abituriyentlar soni va qabul k

orqali qoplash ehtiyoji mavjudligini ko'rsatadi.

Xususiy oliy ta'lim muassasalari 2017-yildan so'ng faol rivojlana boshladi [5]. Hozirgi kunda respublika bo'yicha 70 dan ortiq xususiy OTMLar faoliyat yuritmoqda. Ulardan ayrimlari xorijiy hamkorlik asosida, ayrimlari esa mahalliy investorlar tomonidan tashkil etilgan. Masalan, Westminster International University in Tashkent [6] va Yeosu Technical Institute in Tashkent [7] xalqaro standartlarga mos dasturlarni taqdim etmoqda.

O'zbekiston hukumati tomonidan xususiy oliy ta'lim muassasalariga litsenziyalar berilishi, soliq yengilliklari, binolar ajratilishi kabi rag'batlantiruvchi choralar ko'rilmoqda. Bu esa xususiy sarmoyadorlar uchun ta'lim sohasiga kirish uchun qulay muhit yaratmoqda.

Aholining oliy ta'limga bo'lgan ehtiyoji ortib borayotgani fonida davlat OTMLarida joylar yetarli emasligi sababli xususiy sektor bo'shliqni to'ldirish imkoniga ega bo'lmoqda.

Xususiy OTMLar o'z faoliyatida tezroq qaror qabul qilish, bozor talabiga mos o'quv dasturlarini joriy etish imkoniga ega. Bu ularni zamonaviy texnologiyalar va metodologiyalarni keng qo'llashga undaydi.

Xususiy sektor ishtirokining afzalliklari:

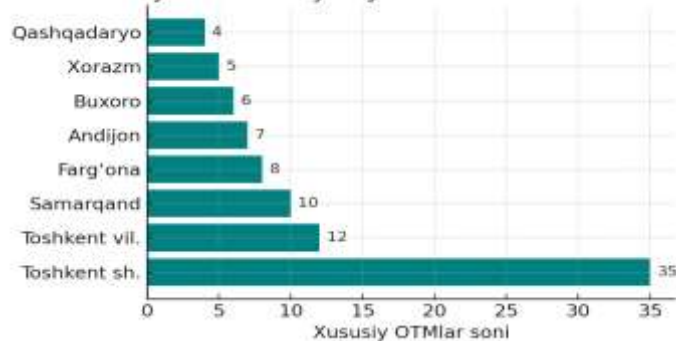
- Raqobat muhitini kuchaytiradi: Bu esa OTMLar orasida sifatli ta'lim berish, ilmiy salohiyatni oshirish uchun kurashni kuchaytiradi.
- Zamonaviy infratuzilmalar joriy qilinadi: Xususiy investorlar tomonidan tashkil etilgan OTMLar ko'pincha ilg'or texnologiyalar bilan jihozlanadi.
- Yangi ish o'rinlari yaratiladi: O'qituvchilar, ma'muriy xodimlar va xizmat ko'rsatish sohasida ko'plab yangi ish o'rinlari tashkil etiladi.
- Xorijiy tajriba tatbiqi: Ko'plab xususiy OTMLar xorijiy universitetlar bilan hamkorlikda faoliyat yuritib, ilg'or xalqaro standartlarni joriy etmoqda.[1],[2]

Istiqbollar va muammolaresa quyidagilardan iborat:

Kelajakda xususiy sektor ishtirokining yanada kengayishi kutilmoqda. Biroq, bu jarayon o'ziga xos muammolarni ham keltirib chiqaradi:

- Sifat nazorati: Xususiy OTMLar soni ortgani sayin, ta'lim sifati ustidan nazoratni kuchaytirish dolzarb masalaga aylanadi.
- Tijoratga yo'naltirilish xavfi: Ayrim muassasalar foyda ortidan quvib, ta'lim sifatini ikkinchi o'ringa surib qo'yishlari mumkin.

hududlar bo'yicha xususiy oliy ta'lim muassasalari son

● Davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini rivojlantirish: Xususiy sektorni tizimli va strategik rivojlantirish uchun aniq qonunchilik bazasi va sheriklik mexanizmlari talab etiladi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, O'zbekiston oliy ta'lim tizimida xususiy sektor muhim bo'shliqni to'ldirmoqda. To'g'ri tartibga solish, sifat nazorati va hududiy balansni ta'minlash orqali bu tizim nafaqat muqobil ta'lim manbai, balki milliy taraqqiyotning muhim omiliga aylanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi PF-6108-son Farmoni, 1–3-betlar.
- 2.O'zbekiston Respublikasi “Ta’lim to’g’risida”gi Qonuni (yangi tahrir), 2020-yil 23-sentabr. 5–10-betlar.
- 3.Davlat test markazi rasmiy saytining 2024-yilgi qabul statistikasi: www.dtm.uz (Ko‘rilgan sana: 2024-yil 20-mart).
- 4.YUNESKO hisobotlari, Global Education Monitoring Report 2023, 45-bet.
- Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 20-apreldagi 140-son qarori, 2-bet.
- 5.Westminster International University in Tashkent: www.wiut.uz (Ko‘rilgan sana: 2024-yil 15-fevral).
- 6.Yeoj Technical Institute in Tashkent: www.ytit.uz (Ko‘rilgan sana: 2024-yil 18-fevral).

MAKTABGACHA TA'LIM YO'NALISHI BITIRUVCHILARINING NODAVLAT MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIDA ISHLASHINING AFZALLIKLARI, IMKONIYATLARI VA ISTIQBOLLARI

Azizov A'zam Aziz o'g'li

O'zbekiston R. Navoiy shahri “Ahil Oila” bolalar bog'chasi direktori

Navoiy Innovatsiyalar universiteti o'qituvchisi

azamjon.azizov0109@gmail.com +998990144222

Annotatsiya: Bugungi kunda maktabgacha ta'lim tizimida katta o'zgarishlar ro'y bermoqda. Xususan, nodavlat (xususiy) bog'chalar soni yildan-yilga ortib bormoqda. Bu esa tarbiyachilar uchun yangi ish o'rinlari, ijodkorlik maydoni va o'z ustida ishlash imkoniyatlarini yaratmoqda. Buning uchun uchun huquqiy asos va barcha shart – sharoitlar yetarli. Bitiruvchi talabalarning kelajakda bandligini ta'minlash uchun esa xususiy sektor Universitet faol aloqada bo'lishi lozim.

Kalit so'zlar: Ta'lim, nodavlat ta'lim, xususiy bog'cha, davlat – xususiy sherikchilik, qonunchilik, xususiy sector

ПРЕИМУЩЕСТВА, ВОЗМОЖНОСТИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАБОТЫ ВЫПУСКНИКОВ НАПРАВЛЕНИЯ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В СИСТЕМЕ НЕГОСУДАРСТВЕННЫХ ДОШКОЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ

Аннотация: В настоящее время в системе дошкольного образования Узбекистана происходят значительные изменения. Особенно увеличивается количество негосударственных (частных) дошкольных образовательных учреждений, что свидетельствует о важных изменениях в этой сфере. Это создает новые рабочие места для воспитателей, возможности для творческой деятельности и повышения квалификации. Существующая законодательная база и созданные условия поддерживают этот процесс. Эффективное сотрудничество с частным сектором является важным фактором в обеспечении занятости выпускников. Поэтому необходимо укрепить связи между высшими учебными заведениями и частными дошкольными учреждениями.

Ключевые слова: Образование, негосударственное образование, частный детский сад, государственно-частное партнерство, законодательство, частный сектор

ADVANTAGES, OPPORTUNITIES, AND PROSPECTS OF PRESCHOOL EDUCATION GRADUATES WORKING IN THE NON-STATE PRESCHOOL EDUCATION SYSTEM

Abstract: Currently, significant changes are taking place in the preschool education system of Uzbekistan. In particular, the number of non-state (private) preschool institutions is increasing, indicating important transformations in this sector. This creates new job opportunities for educators, as well as opportunities for creative activity and professional development. The existing legal framework and the created conditions support this process. Effective cooperation with the

private sector is an important factor in ensuring employment for graduates. Therefore, it is necessary to strengthen the ties between higher education institutions and private preschool institutions.

Keywords Education, non-state education, private kindergarten, public-private partnership, legislation, private sector

Bugungi kunda yurtimizda maktabgacha ta'lim muassasalarining moddiy texnik holatini yaxshilashga alohida e'tibor berilmoqda. Shu o'rinda aytish joizki, Xalq ta'limi vazirligining 2016 yil yakuniy ma'lumotlariga ko'ra, respublikada 4916 ta maktabgacha ta'lim muassasalari mavjud bo'lib, ularda 689 ming nafardan ortiq bolalar tarbiyalanmoqda. Shundan 194 tasi nodavlat maktabgacha ta'lim muassasalari bo'lib, ularda 5715 nafar bolalar tarbiyalanmoqda.

Shu bilan bir qatorda, bolalarni maktabgacha ta'limga qamrab olish ko'rsatkichi hamon pastligicha qolmoqda. Respublikada maktabgacha yoshdagi bolalarni maktabgacha ta'lim muassasalariga qamrab olish ko'rsatkichi 27 foizni tashkil etadi. Qamrov ko'rsatkichi, asosan, viloyat va shahar markazlardagi maktabgacha ta'lim muassasalari hisobiga to'g'ri kelmoqda. 2016 yil ko'ra respublikada jami bog'cha yoshdagi (2-7 yosh) bolalar soni 2,5 mln.dan ortiq bo'lib, 689 ming nafarini (shulardan 40 foizi qishloq, 60 foizi shahar) maktabgacha ta'lim muassasalari qamrab olgan. Qariyb 73 foiz bolalar esa maktabgacha ta'lim tizimidan chetda qolmoqda.

Ta'lim islohoti uzoq yillar davom etadigan jarayondir. Ya'ni, bugun amalga oshirilgan o'zgarishlarning natijasini, uning qanchalik to'g'ri yoki noto'g'ri bo'lganini bir necha o'n yil o'tibgina ko'rish mumkin.

So'nggi 2–3 yil ichida O'zbekistonda ham ta'lim tizimiga boshqacha yondashish zarurligi dolzarb masalaga aylandi. Tizimdagi kamchiliklar, ayniqsa, qog'ozbozlik va korrupsiya keskin tanqidlarga uchray boshladi.

Ehtimol, maktabgacha ta'lim, maktab va oliy ta'lim muassasalarining shu paytgacha davlat budjeti hisobidan yashab kelgani ham buning sabablaridan biridir. Negaki, bunday tizimda ko'pincha sifat emas, son ketidan quviladi. Doimiy ta'minot bo'lib turgani sababli o'z-o'zidan raqobat muhiti yo'qoladi, faqat natija va hisobot uchun ishlash kayfiyati kuchayadi.

Davlat xususiy ta'lim dargohlarini ko'paytirishga e'tibor qaratayotganda ana shu omillarni ham hisobga olgan bo'lsa, ajab emas. Prezident va hukumat vakillarining so'nggi yillarda qabul qilayotgan farmon va qarorlari asosida xususiy ta'lim maskanlariga yaratib berilayotgan shart-sharoit bu boradagi yondashuv o'zgarib borayotganiga ishora qilyapti.

Jumladan, prezidentning «Xalq ta'limi tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida»gi va «Osiyo taraqqiyot banki bilan hamkorlikda Toshkent shahri va Toshkent viloyatida davlat-xususiy sheriklik asosida davlat umumiy o'rta ta'lim maktablarini tashkil etish to'g'risida»gi, Vazirlar Mahkamasining «Nodavlat ta'lim tashkilotlari faoliyatini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida» gi qarorlarida ham bunday tashabbus faol qo'llab-quvvatlanayotganini ko'rish mumkin.

Xususiy ta'lim muassasalari ochish bizda avval ham tajribadan o'tgan. Ilgari bolalarga boshlang'ich ta'lim beradigan xususiy bog'cha-maktablar bo'lardi. Tabiiyki, ularda ta'lim sifati ancha yuqori bo'lgan. Chunki bunday maktablardagi sinflarda o'quvchilar soni nisbatan kamroq bo'lar va bu har bir o'quvchini qamrab olish imkonini berardi.

Bu turdagi maktablar o'z kunini o'zi ko'rgani uchun ham, o'zaro raqobatga kirishishar, sifatli ta'lim berish, yaxshiroq natija ko'rsatish uchun kurashishardi. Ammo ularning soni nisbatan kam bo'lgani tufayli u qadar ommalashib keta olmadi. Buning ustiga moliyaviy qiyinchiliklar oqibatida birin-ketin yopila boshladi. Davlat ularni o'z vaqtida qo'llab-quvvatlamadi. Endi sekin-asta ana shu tajribani qayta ishga solish vaqti keldi. Xususiy ta'lim hamisha o'zini oqlagan. Buni boshqa davlatlar tarixidan ham bilib olish mumkin. Dunyoda dovrug' qozongan universitet yoki maktablarning aksariyati xususiy sektorga tegishli. Misol uchun, Harvard universitetining o'zi dunyoga 75 nafar Nobel mukofoti sovrindorlarini yetishtirib bergan. Mamlakat bo'yicha eng ko'p muvaffaqiyatga erishgan kishilar ham aynan shu universitet bitiruvchilaridir. Bunday misollarni yana ko'plab keltirish mumkin.

Osiyo taraqqiyot banki bilan hamkorlikda davlat-xususiy sherikligi asosida maktablar tashkil etishdan asosiy maqsad ham muvaffaqiyatli bitiruvchilarni yetishtirib berishdan iborat. Bunga zarur sharoit yaratib berilsa bo'lgani.

Hukumat ham buning ahamiyatini to'g'ri anglab ularni qo'llab-quvvatlashda davom etyapti. Hatto karantin davrida ham boshqa sohalar qatorida moliyaviy muammolarga duch kelayotgan nodavlat ta'lim tashkilotlari ahvoli o'rganilib, amaliy yordam ko'rsatildi.

Davlat-xususiy sheriklik to'g'risidagi qonunchilik asosining mavjudligi jamiyat va iqtisodiyot uchun juda muhim. Mazkur qonunning qabul qilinishi DXSH sohasiga qonuniy asosni yaratdi, bu esa o'z o'rinda respublikaga investorlar faolligini va ishonchini oshirishga, xususiy sektorning moliyaviy va boshqa resurslarini jalb qilishiga olib keladi. Qonunning o'ziga xos jihatlari shundaki: u to'g'ridan-to'g'ri amal qiluvchi hujjat hisoblanadi, demak. O'zbekistonga DXSH

yoʻnalishi boʻyicha pul tikmoqchi boʻlgan investor uchun boshqa qonunosti hujjatlarni oʻrganish zaruriyati kamayadi. Xulosa qilib aytadigan boʻlsak, Davlat-xususiy sheriklik toʻgʻrisidagi qonunchilik asosining mavjudligi jamiyat va iqtisodiyotimiz uchun juda muhim boʻlib, DXSH sohasiga qonuniy asosni yaratdi, bu esa oʻz oʻrinda respublikaga investorlar faolligini va ishonchini albatta oshirishga, xususiy sektorning moliyaviy va boshqa resurslarini jalb qilishiga olib keladi. Qonun investorlarni himoya qilishga qaratilgan xususan hujjatda xususiy sherik va kreditorlarni himoya qilish boʻyicha alohida moddalar mavjud. Qonun aholiga koʻrsatilayotgan davlat xizmatlari va jamoat infratuzilmasi sifatini yaxshilashga qaratilgan.

Qayd etish kerakki, islohotlar natijasida davlat bogʻchalari bilan bir qatorda, nodavlat (xususiy) maktabgacha taʼlim muassasalari soni ham ortib bormoqda. Bu esa, albatta, pedagoglar uchun yangi ish oʻrinlari va imkoniyatlar yaratmoqda.

2024-yil holatiga koʻra, Oʻzbekistonda **3 millionga yaqin 3–7 yoshdagi bolalar** mavjud. Ularning **74 foizi** maktabgacha taʼlim bilan qamrab olingan. Bu koʻrsatkichni 2026-yilgacha **80 foizga**, 2030-yilgacha esa **100 foizga** yetkazish rejalashtirilgan.

2024-yil holatiga koʻra, Oʻzbekistonda jami **33 942 ta maktabgacha taʼlim tashkiloti** faoliyat yuritmoqda. Shundan **27 162 tasi nodavlat** tashkilotlar hisoblanadi. 25 mingta oilaviy nodavlat maktabgacha taʼlim tashkilotlari va qolgan 2 mingtasi dxsh asosidagi va xususiy nodavlat maktabgacha talim tashkilotlari hisoblanadi. Foizda hisoblaganda maktabgacha talim tashkilotlari ichida nodavlatlarning ulushi 80% ga toʻgʻri keladi. Bu albatta kata koʻrsatgich. Shu sababdan Oliy taʼlim tashkilotlari oʻz bitiruvchilarinng ish bilan taʼminlash vektorini xususiy sector tomonga burishi kerak lozim. Maktabgacha taʼlim tashkilotlariga qatnaydigan bolalar hisobida esa 30% bola xususiy sektorga va 70 foiz davlat sektoriga jalb etilgan. Bogʻchalarga qamrab olinmagan 25 % bolalarni esa chekka va olis hududda ochish mumkin boʻlgan oilaviy nodavlat bogʻchalar hisobiga qamrab olish mumkin. Bundan tashqari 3 yoshga yetmagan bolalarning xususiy sektorga qabul qilinishi holatlari yurtimizda koʻp uchraydi ammo ularning rasmiy statistikasi aniq yuritilmaydi. Ammo norasmiy manbalarga koʻra ularning soni 500 000 nafarni tashkil etadi.

Bozor mexanizmlarining rivojlanib borishi natijasida davlat va xoʻjalik yurituvchi subyektlar oʻrtasida yangi iqtisodiy munosabatlar shakllanib boradi. Bunday iqtisodiy munosabatlarning rivojlangan mamlakatlar amaliyotidagi bir koʻrinishi, bu davlat va xususiy tarmoqlar sheriklik munosabatlaridir. Davlat xususiy sheriklikning asosiy vazifasi Oʻzbekistonning barqaror ijtimoiy-iqtisodiy

rivojlanishi uchun davlat va xususiy sheriklikning samarali o'zaro harakatlanishi uchun sharoit yaratishi hamda xususiy sektor resurslaridan umumjamiyat ehtiyojlarini qondirishda foydalanish tushuniladi. Davlat-xususiy sheriklik tizimi (DXSH) - biror mamlakatga yoki ushbu mamlakat tomonidan berilgan ko'rsatmalar asosida xizmat ko'rsatuvchi xususiy sektor uchun uzoq muddatli shartnoma bo'lib, xususiy sektor o'zining moliyaviy, texnik va boshqaruv resurslaridan foydalanish orqali loyihani ilgari suruvchi kuch hisoblanadi. Davlat sektori esa asosiy loyiha aktivlari (misol uchun, yer uchastkalari)ni taqdim etadi va yuridik hamda shartnoma asosida uzoq muddatli o'zaro munosabatlarni o'rnatadi, loyihaga tayyorgarlikni moliyalashtiradi. To'g'ridan to'g'ri investitsiyalarni jalb qilishning zamonaviy va eng samarali yo'nalishlaridan biri davlat-xususiy sherikligi uzoq muddatli, samarali va ikki tomon uchun ham foydali hisoblanadi.

Xulosa sifatida aytish mumkin, yurtimizda ko'plab Oliy ta'lim tashkilotlari va ularda maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabalari ham ko'plab topiladi. Universitetdagi bitiruvchilarning ish bilan ta'minlanganlik darajasini oshirish uchun albatta xususiy sektor bilan universitet nomidan ko'plab foydali kelishuvlarga erishish lozim bo'ladi. Bundan tashqari xususiy bog'chalar ko'pincha innovatsion yondashuvlar, zamonaviy metodikalar va qulay shart-sharoitlar bilan ajralib turadi va bu kabi bog'chalarda ta'lim dasturlari yanada erkinroq tuziladi va pedagoglarga ijodiy yondashuvga keng imkoniyat beriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyev 2022 yil 14-iyul pq-322-son
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyev 2018 yil 05-sentabrdagi pq-3931-son
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyev 2019 yil 24 dekabrdagi pq – 1028-son
4. Sirojov Z. Davlat -xususiy sheriklik asosida davlat ahamiyatga molik bo'lgan dasturlarni amalga oshirishda xorijiy davlatlar tajribasi// Jamiyat va boshqaruv. 2018
5. Azizov A.A. Zamonaviy maktabgacha ta'lim tashkiloti: bolalar, zamonaviy ta'lim va iqtisodiy munosabatlar. —Maktabgacha ta'limning rivojlanish strategiyalari mavzusidagi Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman. – Navoiy, 2024. – 22 b.

ОЛИЙ ТАЪЛИМДА ДАВЛАТ ВА ХУСУСИЙ СЕКТОР ҲАМКОРЛИГИ НАТИЖАЛАРИ.

Савриев Жасур Фахриддинович
Навоий Инновациялар Университети ўқитувчиси

Аннотация: Мақолада олий таълимда олиб борилаётган ислохотлар ва хусусий секторнинг ҳамкорлиги тўғрисида сўз юритилади. Кейинги йилларда ҳамкорликнинг бу турининг қатор давлатлар шароитида, кейинчалик халқаро миқёсда амалиётга жорий этиб борилиши натижасида иқтисодий ва ижтимоий фанларда, шунингдек, халқаро ташкилотлар фаолиятида унинг ўзига хос таърифи ва талқинларининг пайдо бўлиши ва такомиллашувига олиб келганлигини кўришимиз мумкин.

Калит сўзлар: Мамлакат, иқтисод, сектор, кичик бизнес, таълим, инвестиция, хусусий таълим, халқаро валюта фонди, битирувчи, мактабгача таълим.

РЕЗУЛЬТАТЫ ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОГО ПАРТНЕРСТВА В СФЕРЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация: В статье рассматриваются реформы, проводимые в сфере высшего образования и сотрудничества с частным сектором. В последние годы мы видим, что реализация данного вида сотрудничества в ряде стран, а затем и в международном масштабе, привела к появлению и совершенствованию собственных определений и трактовок в экономических и социальных науках, а также в деятельности международных организаций.

Keywords: Country, economy, sector, small business, education, investment, private education, International Monetary Fund, graduate, preschool education.

RESULTS OF PUBLIC-PRIVATE SECTOR PARTNERSHIP IN HIGHER EDUCATION

Abstract: The article discusses the reforms being carried out in higher education and private sector cooperation. In recent years, we can see that the implementation of this type of cooperation in practice in a number of countries, and later on an international scale, has led to the emergence and improvement of its specific definitions and interpretations in economic and social sciences, as well as in the activities of international organizations.

Ключевые слова: Страна, экономика, сектор, малый бизнес, образование, инвестиции, частное образование, Международный валютный фонд, выпускник, дошкольное образование.

Мамлакатимизда иқтисодий ислохотларнинг чуқурлашуви хусусий сектор ривожига ўзига хос тарзда намоён бўлмоқда. “Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришни рағбатлантириш бўйича кўрилган чоратадбирлар натижасида, ўтган йили, фермер ва деҳқон хўжаликларини ҳисобга олмаганда, 20 мингдан зиёд янги кичик бизнес субъектлари ташкил этилди, уларнинг умумий сони эса 195 мингдан зиёдни ташкил этди. Бу 2000 йилга нисбатан 2 баробар кўпдир. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасининг улуши ялпи ички маҳсулотни шакллантиришда 2000 йилдан буён 31 фоиздан 56 фоизга, саноат маҳсулотларини ишлаб чиқаришда 12,9 фоиздан 31,1 фоизга ўсди” [1]. Хусусий секторнинг изчил ва барқарор ривожланиши ўз навбатида жамият ҳаётининг барча соҳаларида унинг ижобий таъсири ва ўрнининг ошиб боришига сабаб бўлмоқда. Буни ижтимоий соҳадаги давлат ва хусусий сектор ҳамкорлиги мисолида ҳам кўриш мумкин.

“Давлат ва хусусий сектор ҳамкорлиги” тушунчаси истеъмолга ўтган асрнинг 80-йилларида кириб келди ва 90-йиллардаги жаҳонда юз берган иқтисодий ўзгаришлар сабабли оммалашиб борди. Халқаро истеъмолдаги инглизча “Public Private Partnership (PPP)” терминидаги “public” сўзи “давлат” сифатида таржима қилинар экан, унинг талқини ҳокимият функцияларини бажарувчи ташкилотлар доирасидан чиқади ва давлат бошқарувининг барча даражаларини қамраб олади. Шу билан бирга у жамиятдаги турли жараёнларда иштирок этувчи давлатга тегишли ижтимоий институтларни ҳам ифодалайди [2,10]. Кейинги йилларда ҳамкорликнинг бу турининг қатор давлатлар шароитида, кейинчалик халқаро миқёсда амалиётга жорий этиб борилиши натижасида иқтисодий ва ижтимоий фанларда, шунингдек, халқаро ташкилотлар фаолиятида унинг ўзига хос таърифи ва талқинларининг пайдо бўлиши ва такомиллашувига олиб келди.

Жумладан, БМТ Европа бўйича Иқтисодий Комиссияси таърифига кўра, “Давлат функцияларини бажариш учун ишлаб чиқариш ва хизматлар кўрсатишда молиялаштириш, режалаштириш ҳамда объектлар эксплуатациясига асосланади” [3,4]. Жаҳон Банкнинг таърифига кўра, “давлат ва хусусий томонлар ўртасида ишлаб чиқариш ёки хизмат кўрсатиш юзасидан қўшимча инвестицияларни жалб қилиш мақсадида тузилган келишув” [4,7] деб қаралади ва бу келишув бюджет молиялаштирилишининг самарадорлигини ошириш воситаси бўлиши керак. Халқаро валюта фонди

таърифига кўра, “анъанавий тарзда давлат томонидан таъминланиб келинган инфраструктура активлари ва кўрсатилган хизматларни хусусий сектор томонидан бажарилиши тўғрисида тузилган келишувлар тўплами” [5].

Давлат ва хусусий сектор ҳамкорлигининг ўзига хос принциплари, шакллари ва усуллари мавжуддир. Жумладан, ҳамкорликнинг расмий ва ҳуқуқий асосда мустаҳкамланиши, қисқа, ўрта ва узоқ муддатли бўлиши, тенг ҳуқуқлилиқ, қонун олдида ва ўзаро масъуллиқ, ижтимоий йўналтирилганлик, ресурслардан ўзаро фойдаланиш, молиявий харажатлар ва рисклар, шунингдек эришилган натижалар томонлар ўртасида аввалдан келишилган улушларда тақсимланиши [6;108] унинг асосий принципларини ташкил этади. Давлат ва хусусий сектор ҳамкорлиги шакллари ижтимоий соҳаларда АҚШ, Буюк Британия, Германия, Италия, Франция, Канада каби хорижий давлатларда фаол қўлланилмоқда. Россия ва Қозоғистонда эса шаклланиш жараёнлари давом этмоқда. Ҳозирги кунда жаҳон амалиётида ўрганилаётган давлат ва хусусий сектор ҳамкорлигининг асосий шакллари куйидагилардан иборат:

- Давлат шартномалари: молиялаштириш, лойиҳалаш, қурилиштаъмирлаш, умумжамият аҳамиятига эга хизматлар кўрсатиш, бошқарув, давлат эҳтиёжлари учун етказиб бериш, техник ёрдам кўрсатиш ва бошқ. бўйича шартномалар. Мазкур шаклда одатда давлат мулкчилиқ ҳуқуқини хусусий секторга бермайди. Барча фаолият шакли шартнома бўйича олиб борилади ва давлат маблағлари ҳисобига бажарилади. Хусусий сектор пудратчи бўлиб, маблағларни ўзбошимчалиқ билан тасарруф эта олмайди, лекин бунда даромад олади, шунингдек, маълум имтиёзлар ва нуфузга эга бўлади.

- Давлат мулкнинг ижара ва лизинга берилиши: ижара муносабатларида давлат мулки маълум тўлов эвазига ва маълум муддатга хусусий секторга фойдаланиш учун берилади.

Ижарага олинган мулк давлатга қайтарилади ёки ўзаро белгиланган шартларга мувофиқ кейинчалиқ сотиб олинади. Бунда давлат ижара муносабатлари орқали фойда олади. Лизингда эса хусусий сектор ижарага олинган давлат мулкни пировардида сотиб олади.

- Давлат ва хусусий сектор қўшма корхонаси: улар акциядорлик ва акцияларсиз ҳиссалар билан иштирок қилиш орқали тузилади. Хусусий сектор эркинлиги даражаси капиталдаги улуши билан белгиланади. Фойда ва рисклар томонлар ўртасида тақсимланади.

- Концессия (концессия келишуви) – давлат ва хусусий сектор ҳамкорлигининг кенг тарқалган шакли. Бунда давлат мулкнинг тўла ҳуқуқли эгаси бўлган ҳолда хусусий сектордаги ҳамкорига маълум бир даврда маълум бир вазифаларни бажариш ваколатларини беради. Бунда вазифалар ва ваколатлар келишувларда белгилаб олинади. Бунда бошқа шахслар ва ҳатто давлатнинг ўзи ҳам ўхшаш фаолият олиб бормаслиги лозим. Давлат мулкидан фойдаланганлик учун тўлов тўланади. Ишлаб чиқарилган товарлар ва кўрсатилган хизматлар учун концессионер мулк ҳуқуқини олади. Хусусий сектордаги ҳамкор умумжамият манфаатларига бўйсунди, товарлар ва хизматларнинг ҳамма учун очиқлиги ва тарифларнинг бир хиллигини белгилайди.

- Маҳсулотни тақсимлаш тўғрисидаги келишув. Концессиядан фарқли ўлароқ, хусусий ҳамкор маҳсулотнинг келишувда белгиланган қисмига эга бўлади. Ҳозирда халқаро амалиётда давлат ва хусусий сектор ҳамкорлигининг ушбу шакли доирасида қуйидаги лойиҳалаш механизмлари фаол қўлланилмоқда: - BOT (Build, Operate, Transfer) – инфратузилма объекти хусусий сектор ҳисобига курилади, маълум бир вақт тасарруф этилади ва яна давлатга қайтарилади.

Хусусий сектор бунда мулкка эмас, балки ундай фойдаланиш ҳуқуқига эга бўлади. - BOOT (Built, Own, Operate, Transfer) - бунда хусусий ҳамкор маълум муддат объектга эгалик қилиш ва фойдаланиш ҳуқуқига эга бўлади. Шундан кейин объект давлатга берилади. - BOO (Built, Own, Operate) – объект инвестор тасарруфида қолади ва умумжамият манфаатлари учун фойдаланилади. - DBOOT (Design, Build, Own, Operate, Transfer) – бунда хусусий ҳамкор нафақат объектни куради, балки уни лойиҳалаштиради ҳам.

- Бундан ташқари давлат ва хусусий сектор ҳамкорлигининг BBO (Buy, Build, Operate), BT (Build, Transfer), BOOST (Build, Own, Operate, Subsidize, Transfer), DBO (Design, Build, Own), DBM (Design, Build, Maintain), BOO (Build, Own, Operate), BLT (Build, Lease, Transfer), BLOT (Build, Lease, Operate, Transfer), BRT (Build, Rent, Transfer), BROT (Build, Rent, Operate, Transfer), LDO (Lease, Develop, Transfer), MOO (Modernize, Own, Operate) каби лойиҳалаш турлари механизмлари ҳам борки, уларнинг ҳар бири катта-кичик тадқиқотлар объекти бўлиши мумкин. Умуман олганда, давлат ва хусусий сектор ҳамкорлиги давлатга тегишли бўлган маълум бошқарув, иқтисодий ва ижтимоий функцияларни расмий ва ҳуқуқий келишув асосида, умумжамият манфаатларини ифода этган ҳолда, хусусий секторга берилишидир. Ўзбекистонда давлат ва хусусий бизнес ҳамкорлигининг

айрим жиҳатларини тартибга солувчи 45 та норматив-ҳуқуқий ҳужжат амалда бўлиб, уларнинг 15 таси қонун, 9 таси Ўзбекистон Президентининг қарори, 17 таси Вазирлар Маҳкамасининг қарори ҳамда 4 таси идоравий ҳужжатдир.

Ўзбекистон таълим тизими, хусусан олий таълим тизимида давлат ва хусусий сектор ҳамкорлиги кейинги йилларда норматив-ҳуқуқий ва иқтисодий механизмларининг такомиллашуви орқали ривожланиб бормоқда. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Таълим муассасаларининг битирувчиларини тадбиркорлик фаолиятига жалб этиш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” ва “Хусусий тадбиркорлик, кичик бизнесни ривожлантиришни янада рағбатлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарорлари, Вазирлар Маҳкамасининг “Бюджетдан ташқари таълим ва тиббиёт муассасаларини реконструкция қилиш, мукамал таъмирлаш ва жиҳозлаш жамғармаси фаолиятини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”, “Таълим муассасаларида соғлом овқатланиш шарт-шароитларини яхшилаш бўйича чоратадбирлар тўғрисида”, “Республиканинг олий таълим муассасаларини молиялаштириш тартибини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ва “Ўзбекистон Республикаси Молия Вазирлиги ҳузуридаги олий таълим муассасаларининг моддий-техника базасини ривожлантириш жамғармасини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”, “Олий таълим муассасасининг васийлик кенгаши тўғрисидаги намунавий низомни тасдиқлаш ҳақида”ги Қарорлари ва “Таълим муассасалари ва корхоналар ўртасидаги шериклик муносабатлари тўғрисида”ги Низом каби ҳужжатларда олий таълим тизимидаги давлат ва хусусий сектор ҳамкорлигининг йўналишлари ўз ифодасини топди.

Бугунги кунда олий таълим тизимида давлат ва хусусий сектор ҳамкорлиги қуйидаги йўналишларда ривожланиб бораётганлигини кўриш мумкин: - олий таълим муассасалари моддий-техник базасини мустаҳкамлаш, ижтимоий ва маиший инфратузилмани яхшилаш, қурилиш-таъмирлаш ва ободонлаштириш; - таълим хизматлари кўрсатиш, талабаларнинг ўқув ва ишлаб чиқариш амалиётларини ташкил этиш ва таълимдан кейинги иш билан бандлигини таъминлаш; - олий таълим муассасалари фаолиятига оид ёки қўшимча хизматлар кўрсатиш (хусусан, савдо, овқатланиш, ноширлик, техник ва компьютер хизматлар шулар жумласидандир); - олий таълим муассасасида илмий-тадқиқот ва инновация фаолиятини амалга ошириш, ихтиролар, кашфиётлар ва ишланмаларни амалиётга жорий этиш; - олий таълим муассасалари фаолиятининг турли соҳаларига ҳомийлик ва

бюджетдан ташқари маблағларни жалб этиш, техник кўмакни амалга ошириш; - алоҳида муҳофазага муҳтож талабаларни ижтимоий ҳимоя қилиш, иқтидорли талабаларни маънавий ва моддий рағбатлантириш ва бошқалар.

Олиб борилган тадқиқотлар ва таҳлиллар шуни кўрсатмоқдаки, олий таълим тизимидаги айрим йўналишларда давлат ва хусусий сектор ҳамкорлигини кенг жорий этиш имкониятлари мавжуд бўлишига қарамасдан бу жараён суст бормоқда. Жумладан, - олий таълим муассасаларида таълим сифатини ошириш, ўқув-методик базани мустаҳкамлаш, кадрлар тайёрлаш сифати ва самарадорлигини оширишга қаратилган дастурлар ва лойиҳаларни молиялаштириш; - илмий тадқиқот ишларига буюртмачи сифатида илмий тадқиқотларнинг ишлаб чиқариш эҳтиёжлари ва талабларига янада мослаштириш, илмий-техник изланишлар истиқболини белгилаш; - хусусий сектордаги малакали мутахассисларни кадрлар тайёрлаш жараёнига жалб қилиш, назария ва амалиёт уйғунлигини таъминлашда хусусий сектор иштирокини кенгайтириш; - ўз навбатида олий таълим муассасалари илмий педагогик салоҳиятидан фойдаланган ҳолда хусусий сектор мутахассислари малакасини ошириш ва қайта тайёрлаш ишларини тизимли йўлга қўйиш; - иқтидорли талабаларни қўллаб-қувватлаш, рағбатлантириш, уларни талабаликнинг илк давларида ноқ хусусий секторнинг маълум бир соҳа ёки корхонаси учун бўлажак кадр сифатида тайёрлаб бориш; - профессор-ўқитувчилар ва иқтидорли талабаларнинг хорижий давлатларда малака оширишлари ва тажриба алмашишлари учун шароитлар яратиш ва бошқалар. Шу ўринда алоҳида таъкидлаш жоизки, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Олий таълим муассасасининг васийлик кенгаши тўғрисидаги намунавий низомни тасдиқлаш ҳақида” қарорининг қабул қилиниши хусусий секторнинг олий таълим муассасалари фаолиятини ташкил этиш ва бошқаришдаги ўрни ва аҳамиятини янада ошириш йўлидаги муҳим қадамлардан бири бўлди. Хулоса сифатида айтганда, Ўзбекистон олий таълим тизимида давлат ва хусусий сектор ҳамкорлигини янада фаоллаштириш ва самарадорлигини ошириш имкониятлари мавжуд. Олий таълимнинг ўзига хос муаммоларидан келиб чиқиб, ҳамкорликнинг йўналиш ва механизмлари аниқ белгиланганда, унинг ташкилий-ҳуқуқий базаси янада мустаҳкамланганда, давлат ва хусусий сектор ҳамкорлиги самарадорлигини ошириш мумкин. Мазкур ҳамкорлик ривожини юртимизда олиб борилаётган иқтисодий ва ижтимоий соҳадаги ислохотлар учун бирдай муҳим аҳамиятга эга бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.

1. 1. 2015-йилда иқтисодий-иқтисодий туб таркибий ўзгаришларни амалга ошириш, модернизация ва диверсификация жараёнларини изчил давом эттириш ҳисобидан хусусий мулк ва хусусий тадбиркорликка кенг йўл очиб бериш – устувор вазифамиздир. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримовнинг мамлакатимизни 2014-йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2015-йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси. 17.01.2014.
2. Государственно-частное партнерство: теория и практика. Учебное пособие. Издательский дом Государственного университета. Высшей школы экономики. Москва - 2010.
3. Guidelines on Private Public Partnerships for Infrastructure Development // UN, Economic Commission for Europe. Dec. 2000.
4. Delmon J. Private Sector Investment in Infrastructure: Project Finance, PPP Projects and Risk. The World Bank and Kluwer Law International. 2009.
5. Халқаро валюта фондининг расмий сайти нашрларининг электрон манзили. www.imf.org/pubs.
6. Майор И.Г. Причины и принципы частно-государственного партнерства (гражданско-правовой аспект) // Об-во и право. - 2008. - №

XUSUSIY TADBIRKORLARNI TA'LIM TIZIMIDA QO'LLAB- QUVVATLASHNING ASOSIY MEXANIZMLARI

Fayziyev Siddiq G'aybullayevich
Pedagogika psixlogiya yo'nalishi
2-bosqich 6- guruh talabasi
Ilmiy rahbar: Ochilov Baxtiyor Shuhrat o'g'li

Annotatsiya: Ushbu maqolada xususiy sektor vakillarining ta'lim tizimiga jalb etilishi, ayniqsa zamonaviy o'quv markazlari, ustoz-shogird tizimi hamda ishlab chiqarishga yo'naltirilgan kasbiy ta'lim dasturlarini shakllantirishdagi o'rni tahlil qilinadi. Davlat-xususiy sheriklik doirasidagi imkoniyatlar, soliq imtiyozlari, va real ishlab chiqarish bilan integratsiyalashgan o'quv shakllari asosida samarali tajribalar yoritiladi.

Kalit so'zlar: xususiy sektor, ta'lim tizimi, ustoz-shogird, o'quv markazlari, davlat-xususiy sheriklik.

ОСНОВНЫЕ МЕХАНИЗМЫ ПОДДЕРЖКИ ЧАСТНЫХ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЕЙ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация: В данной статье анализируется роль привлечения представителей частного сектора в систему образования, особенно в формировании современных учебных центров, системы наставничества и профессиональных образовательных программ, ориентированных на производство. Рассматриваются возможности государственно-частного партнерства, налоговые льготы и эффективные практики, основанные на интеграции учебных форм с реальным производством.

Ключевые слова: частный сектор, система образования, наставничество, учебные центры, государственно-частное партнёрство.

MAIN MECHANISMS OF SUPPORTING PRIVATE ENTREPRENEURS IN THE EDUCATION SYSTEM

Annotation: This article analyzes the role of involving private sector representatives in the education system, especially in the formation of modern training centers, the mentor-apprentice system, and vocational education programs aimed at production. It explores the opportunities within public-private partnerships, tax incentives, and effective practices based on the integration of educational forms with real production.

Keywords: private sector, education system, mentorship, training centers, public-private partnership.

Bugungi globallashuv jarayonida ta'lim tizimi oldida turgan asosiy vazifalardan biri jahon bozoriga xos, raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlashdir. Shuningdik bugungi kunda xususiy sektorlarni o'rni har qachongidan ham ortib bormoqda. Xususan, ta'lim jarayonini tadbirkorlik subyektlari bilan olib borish nazariy va amaliy ko'nikmalarni shakllantirmoqda. Davlat va xususiy subiyektlarning o'zaro hamkorligi sifatli ta'limni shakllantirishda muhim vasita saladi.

Bugungi kunda ta'lim sifatini oshirishda xususiy sektor ishtirokini kuchaytirish muhim vazifalardan biri sanaladi. Bu borada davlat tomonidan yaratilayotgan soliq imtiyozlari tadbirkorlarni ta'lim tizimiga sarmoya kiritishga undaydi [1] Jumladan, kasb-hunar maktablariga homiylik qiluvchi korxonalarning xarajatlari soliq bazasidan chiqariladi. Shuningdek, o'quv-uslubiy qo'llanmalarni bepul ishlab chiqarib tarqatish faoliyati qo'shimcha qiymat solig'idan ozod etiladi. Bu borada prezidentimizning "Nodavlat ta'lim xizmatlari ko'rsatish faoliyatini

yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi [2] qarori ham qabul qilingan bo'lib, talim sifatini yaxshilash va qulayliklarni taminlashga alohida e'tibor berilgan. Hozirgi kunda respublikamizda davlat va nodavlat ta'lim muassasalarining faoliyati ko'zga ko'rinlari holda yaxshilanib, Innovatsion loyihalarga sarmoya kiritgan tadbirkorlarga esa daromad solig'ida yengilliklar berilishi nazarda tutilgan [3] Bunday yondashuv ta'limni real sektor bilan integratsiyalashuviga xizmat qiladi. Natijada, malakali kadrlar tayyorlashga jumldan iqtisodiyotning tez o'sish samaradorligini ham kafolatlaydi.

Ta'lim tizimini ishlab chiqarish bilan integratsiyalash muhim ijtimoiy-iqtisodiy vazifalardan biridir. Xususiy sektor vakillari bugungi kunda ta'lim muassasalari bilan hamkorlikda zamonaviy o'quv markazlarini tashkil etishga faol jalb qilinmoqda[4]. Bu markazlar orqali o'quvchilar nazariy bilim bilan bir qatorda amaliy ko'nikmalarga ham ega bo'lishmoqda. Shu bilan birga, ustoz-shogird tizimining qayta jonlantirilishi ham samaradorlikni oshirmoqda [5]. Tadbirkorlar o'z faoliyatiga yoshlarni bevosita jalb etib, ularni real sharoitda tayyorlayapti. Eng muhim jihat shundaki, ishlab chiqarish bilan bog'langan kasbiy o'quv dasturlarining yo'lga qo'yilishi mehnat bozoridagi ehtiyojni to'liq qamrab olishga xizmat qiladi [6,12] Bunday yondashuv xususiy sektor manfaatlarini ta'lim tizimi bilan uyg'unlashtirib, raqobatbardosh kadrlar tayyorlash imkonini beradi. Shuningdek, xususiy sektor bilan hamkorlikda ishlab chiqilayotgan kasbiy modul asosidagi o'quv dasturlari amaliyotga yaqinlashtirilgan holda tashkil etilmoqda. Bu esa bitiruvchilarning bandlik darajasini oshiradi va korxonalar ehtiyojiga mos kadrlar tayyorlashga zamin yaratadi. Misol tariqasida, sanoat klasterlari va IT kompaniyalari bilan tuzilayotgan hamkorlik shartnomalari asosida o'quvchilarning amaliyoti bevosita ishlab chiqarish maydonlarida o'tmoqda[7,09]. Bunday tizim yoshlar orasida tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantirish, ixtisoslashgan kadrlar zaxirasini yaratish va hududiy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlashda muhim vosita bo'lib xizmat qilmoqda.

Umuman olganda, davlat-xususiy sheriklik asosida ta'lim tizimining modernizatsiyasi nafaqat o'quv jarayonining sifatini oshiradi, balki iqtisodiyotning innovatsion rivojlanishiga ham katta turtki beradi. Kelgusida bu yo'nalishni kengaytirish uchun normativ-huquqiy asoslarni yanada takomillashtirish, xususiy sektorga qo'shimcha imtiyozlar berish va tajriba almashinuv mexanizmlarini yo'lga qo'yish muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi hamda Statistika qo'mitasi hisobotlari, 2023–2024-yillar.

2. PQ-3289-sonli qaror (26.09.2017) – “Pedagog kadrlarni tayyorlash, xalq ta’limi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi qaror
3. www.lex.uz – Normativ-huquqiy hujjatlar bazasi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning 2022-yil 18-iyuldagi PF-143-sonli farmoni “Yoshlarni kasb-hunarga o‘qitish va bandligini ta’minlash chora-tadbirlari to’g’risida”.
4. O‘zbekiston Respublikasi “Davlat-xususiy sheriklik to’g’risida”gi Qonuni, 2019-yil.
5. OECD (2020). Private Sector Engagement in Education: Global Trends and Policies.
6. T. G‘ulomov. “Ta’lim va iqtisodiy rivojlanish: zamonaviy qarashlar”, Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti, 2021.
7. Xalqaro tajriba asosida tayyorlangan “Dual Education and Vocational Training” tahlil hisobotlari – World Bank, 2022.

TA’LIM TIZIMIDA INNOVATSION METODLAR, AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARINING O‘QUVCHILAR PSIXOLOGIYASIGA VA BIZNES RIVOJLANISHIGA TA’SIRI

Narmuradova Rayhon Uktamovna

Ruzimurodova Farida Normurod qizi

(Pedagogika va Psixologiya yunalish 2-kurs 2-guruh talabasi)

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta’lim tizimida innovatsion metodlar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining (AKT) o‘quvchilarning psixologik holatiga va biznesning shakllanishi hamda rivojlanishiga ko‘rsatadigan ta’siri tahlil qilingan. Maqolada raqamli savodxonlik, psixologik motivatsiya va interaktiv ta’lim muhitining ta’lim sifati va iqtisodiy barqarorlikka ta’siri yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Innovatsion metodlar, AKT, o‘quvchi psixologiyasi, biznes, raqamli savodxonlik, interaktiv ta’lim, motivatsiya, startup, sun’iy intellekt, raqamli iqtisodiyot, ijtimoiy omillar, o‘quv muhiti, onlayn ta’lim, iqtisodiy barqarorlik, ta’lim sifati.

ВЛИЯНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДОВ И ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЕ НА ПСИХОЛОГИЮ УЧАЩИХСЯ И РАЗВИТИЕ БИЗНЕСА

Аннотация. В данной статье проанализировано влияние инновационных методов и информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) в системе образования на психологическое состояние учащихся, а также на формирование и развитие бизнеса. Освещены такие аспекты, как цифровая грамотность, психологическая мотивация и влияние интерактивной образовательной среды на качество образования и экономическую устойчивость.

Ключевые слова: Инновационные методы, ИКТ, психология учащихся, бизнес, цифровая грамотность, интерактивное обучение, мотивация, стартапы, искусственный интеллект, цифровая экономика, социальные факторы, учебная среда, онлайн обучение, экономическая устойчивость, качество образования.

THE IMPACT OF INNOVATIVE METHODS AND ICT IN THE EDUCATION SYSTEM ON STUDENTS' PSYCHOLOGY AND BUSINESS DEVELOPMENT

Annotation. This article analyzes the impact of innovative methods and information and communication technologies (ICT) in the education system on students' psychological conditions and the formation and development of business. It highlights aspects such as digital literacy, psychological motivation, and the influence of an interactive educational environment on the quality of education and economic sustainability.

Keywords: Innovative methods, ICT, student psychology, business, digital literacy, interactive education, motivation, startups, artificial intelligence, digital economy, social factors, learning environment, online learning, economic sustainability, quality of education.

Introduction. The rapid development of the digital age has led to profound changes in education systems worldwide. The integration of innovative teaching methods and information and communication technologies (ICT) has transformed traditional pedagogical approaches, making education more interactive, student-centered, and accessible. These technologies significantly affect students' psychological development by enhancing their engagement, motivation, and

cognitive activity [1]. Moreover, the use of ICT in education creates new opportunities for fostering entrepreneurial thinking and advancing business initiatives among young learners [2].

Modern pedagogical models increasingly incorporate virtual classrooms, educational apps, online collaboration platforms, and interactive multimedia tools. These instruments help create a learner-centered environment where students can progress at their own pace and develop modern competencies [3]. However, alongside the advantages, certain psychological issues—such as screen fatigue, digital dependency, and attention fragmentation—have also emerged [4].

From a business perspective, digital literacy and the use of ICT tools promote innovative thinking and entrepreneurship among students. Educational institutions that implement technology-rich curricula tend to produce graduates who are better prepared for the digital economy [2]. Furthermore, school environments enriched with technology have seen a rise in student-led startups and digital business initiatives [5].

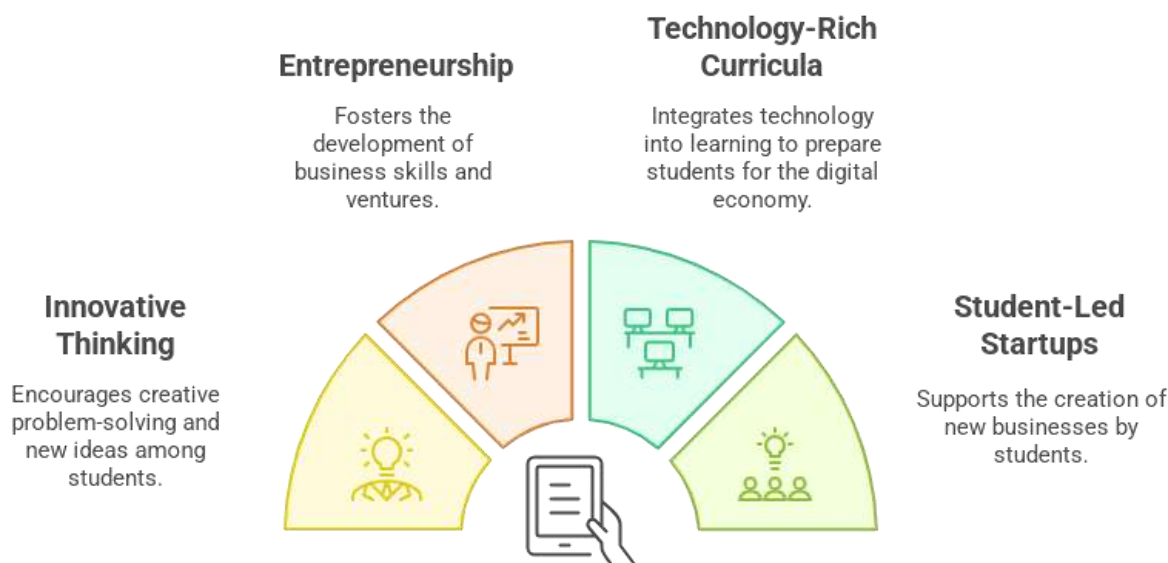

Figure 1. Empowering students through digital literacy and entrepreneurship

The dual influence of ICT on cognitive development and business readiness emphasizes the need to integrate digital competencies into education policy. While international organizations such as UNESCO and the OECD advocate for digital inclusion in schools [1][2], successful implementation requires infrastructure, teacher training, and appropriate policy approaches [6].

Methods. This study employed mixed methods, including surveys, observations, and literature review, to assess the psychological and entrepreneurial effects of ICT in education. A survey was conducted with 150 students and 50 teachers to evaluate how digital tools impacted their impressions, mental well-being, and creative innovation.

Observations were made in classrooms equipped with interactive educational tools (smart boards, tablets), analyzing their effects on student behavior and participation. Focus group discussions with teachers explored strategic approaches to ICT integration in teaching [3][5].

Global education reports, national statistics, and academic articles were reviewed to draw comparisons and contextualize the findings with international experiences [7][8].

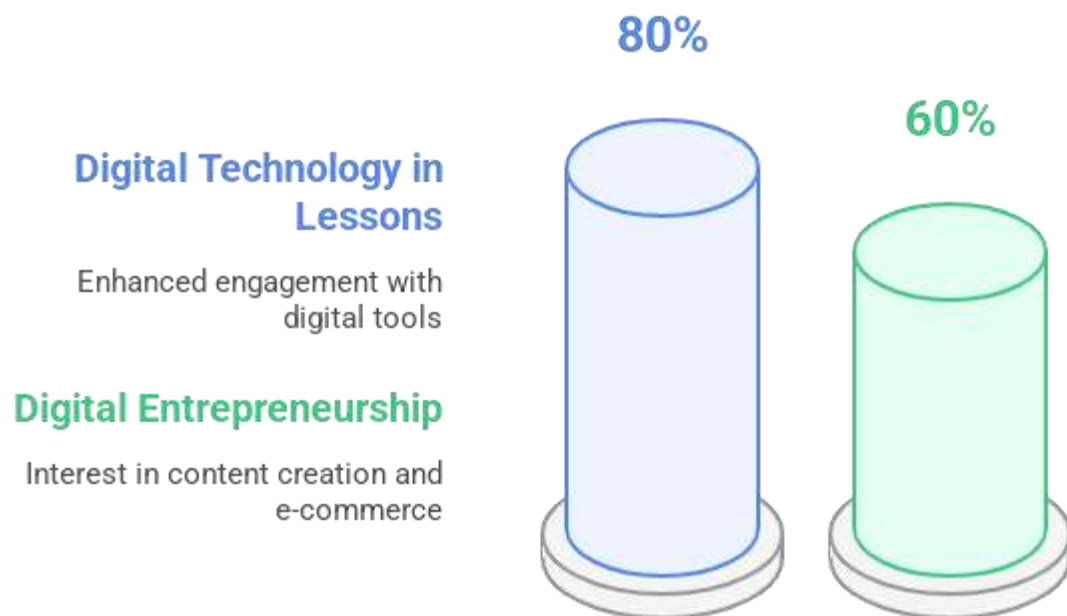

Figure 2. Student interest in digital technologies and entrepreneurship

The results showed that over 80% of students expressed greater interest in lessons enhanced with digital technologies. Teachers noted increased lesson effectiveness and collaboration. Additionally, more than 60% of students reported interest in digital entrepreneurship, particularly in content creation, e-commerce, and mobile app development [4][5].

Conclusion. Innovative teaching methods and ICT integration in education positively affect both student psychology and business acumen. Enhanced

engagement, interactive learning environments, and exposure to digital tools not only improve educational outcomes but also prepare students for future entrepreneurial roles.

To maximize these benefits, policymakers and educators must focus on ensuring equitable access to ICT, providing continuous professional development for teachers, and fostering a digital culture within schools. Embracing innovation in education is essential for nurturing psychologically resilient, digitally skilled, and business-minded future generations.

References:

9. UNESCO (2022). ICT in Education: A Critical Contribution to the Future of Learning. Paris: UNESCO Publishing.
10. OECD (2021). 21st Century Skills and Digital Innovation in Education. OECD Publishing.
11. Mishra, P., & Koehler, M. J. (2006). Technological Pedagogical Content Knowledge: A Framework for Teacher Knowledge. Teachers College Record, 108(6), 1017–1054.
12. Prensky, M. (2001). Digital Natives, Digital Immigrants. On the Horizon, 9(5), 1–6.
13. Selwyn, N. (2016). Education and Technology: Key Issues and Debates. Bloomsbury Publishing.
14. World Bank (2020). Remote Learning During COVID-19: Lessons from Today, Principles for Tomorrow. Washington, DC.
15. Kozma, R. (2003). Technology and Classroom Practices: An International Study. Journal of Research on Technology in Education, 36(1), 1–14.
16. Anderson, J. (2010). ICT Transforming Education: A Regional Guide. UNESCO Asia-Pacific Regional Bureau for Education.

AGROSANOAT SOHASIDA YANGI INNOVATION TECHNOLOGIYALAR ORQALI DUAL TA'LIM TIZIMINI TASHKIL QILISH

Eshkulova Gulmira Shokirovna
Navoiy davlat universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi kunda agrosanoat majmuasida mehnat bozorining talablariga javob beradigan, amaliy ko'nikмага ega

mutaxassislarni tayyorlash dolzarb masalaga aylanib borayotganlifi, hamda dual ta'lim tizimining afzalliklari, ayniqsa, innovatsion texnologiyalarni qo'llagan holda kadrlar tayyorlashdagi samaradorligini oshirish muhim ekanligi yoritilgan. Mazkur maqolada agrosanoatda dual ta'limni innovatsiyalar orqali rivojlantirishning nazariy va amaliy jihatlari ham tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Innovatsion rivojlanish, agrosanoat majmuasi, dual ta'lim, sun'iy intellekt, aqlli sug'orish, agrotehnik robot.

ОРГАНИЗАЦИЯ ДУАЛЬНОЙ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ НА ОСНОВЕ НОВЫХ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ

Аннотация: В данной статье подчеркивается тот факт, что на сегодняшний день подготовка специалистов с практическими навыками, отвечающих требованиям рынка труда в агропромышленном комплексе, становится актуальным вопросом, а также раскрываются преимущества дуальной системы образования, особенно важность повышения ее эффективности при подготовке кадров с использованием инновационных технологий. В статье также анализируются теоретические и практические аспекты развития дуального образования в агропромышленном комплексе посредством инноваций.

Ключевые слова: Инновационное развитие, агропромышленный комплекс, дуальное образование, искусственный интеллект, интеллектуальное орошение, агротехнический робот.

ORGANIZATION OF A DUAL EDUCATION SYSTEM THROUGH NEW INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE AGROINDUSTRY

Abstract: This article discusses the current urgent issue of training specialists with practical skills in the agro-industrial complex, meeting the requirements of the labor market, and the advantages of the dual education system, especially the importance of increasing its efficiency in training personnel using innovative technologies. This article also analyzes the theoretical and practical aspects of developing dual education in the agro-industrial complex through innovations.

Keywords: Innovative development, agro-industrial complex, dual education, artificial intelligence, smart irrigation, agrotechnical robot.

Agrosanoat sohasi haqida aytishdan oldin dual ta'lim nima ekanligi va uni ta'lim tizimida qanday muhim ekanligiga to'xtalsak. Dual ta'lim – bu o'quvchi yoki talabalar nazariy bilimni ta'lim muassasasida, amaliy ko'nikmani esa ishlab chiqarish korxonalarida oladigan tizimdir. Bu tizim Germaniya, Shveytsariya kabi davlatlarda keng tarqalgan bo'lib, so'nggi yillarda O'zbekistonda ham joriy etilmoqda. Dual ta'lim jarayoni ishlab chiqarish bilan bevosita bog'langanligi sababli bitiruvchilarning bandligi yuqori bo'ladi.

Agrosanoatda zamonaviy texnologiyalar – sun'iy intellekt, IoT (Internet of Things), aqlli sug'orish, dronlar, agrotexnik robotlar – keng joriy etilmoqda. Bunday texnologiyalar samaradorlikni oshiradi, resurslardan oqilona foydalanishni ta'minlaydi. Biroq, bu texnologiyalarni boshqara oladigan, malakali kadrlar yetishmovchiligi mavjud. Shuning uchun dual ta'lim bu sohada dolzarb yechim hisoblanadi. Innovatsion texnologiyalarni agrosanoatga tatbiq qilishda ta'lim muassasalari va ishlab chiqarish o'rtasidagi hamkorlik muhim o'rin tutadi. Dual ta'lim modeli orqali talabalarga real texnologiyalar asosida amaliy bilim beriladi. Misol uchun, o'quvchilar zamonaviy issiqxona texnologiyalarini o'rganadi, dronlar yordamida dala monitoringini amaliy bajaradi. Bu yondashuv nafaqat malakali mutaxassislar yetishtiradi, balki innovatsion fikrlovchi yoshlar avlodini ham shakllantiradi.

Albatta Agrosanoat majmuasi milliy iqtisodiyotning innovatsiyalarni joriy etish va raqamlashtirishga tayyorlanmagan tarmoqlaridan biri hisoblanadi. Bugungi kunda bu muammoni faqat raqamlashtirishning mustahkam poydevorini shakllantirishdan boshlab, kompleks tarzda hal qilish mumkin. Bizning fikrimizcha, qishloq xo'jaligini raqamlashtirish innovatsion rivojlanishni muhim omili hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, agrosanoatda dual ta'limni rivojlantirish innovatsion texnologiyalar bilan bevosita bog'liq. Bu tizimning muvaffaqiyati ta'lim muassasalari va ishlab chiqarish subyektlari o'rtasidagi samarali hamkorlikka, talabalarga zamonaviy texnologiyalar bilan ishlash imkonini yaratishga bog'liq. Shu maqsadda quyidagi takliflarni ilgari suramiz:

1. Agrosanoat yo'nalishidagi kollej va texnikumlarda innovatsion laboratoriyalar tashkil etish.
2. Ishlab chiqaruvchilar bilan doimiy hamkorlik shartnomalarini yo'lga qo'yish.
3. O'quv dasturlarini texnologik yangiliklarga moslashtirish.
4. Darslarni amaliyotga yo'naltirilgan shaklda tashkil etish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – T.: Ma'naviyat, 2008.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–2909-son qarori, 2017-yil 20-aprel.
3. Joriy etilayotgan innovatsion texnologiyalar // Agrosanoat yangiliklari. – 2023, №4.
4. Mustafoqulov B. Dual ta'lim tizimi: nazariya va amaliyot. – T.: Ilm Ziya, 2020.

OILA VA OILAVIY TADBIRKORLIK TUSHUNCHALARINING EVOLYUTSIYASI

Taylyakova Feruza Sultanovna
Andijon davlat texnika instituti “Tillar va Gumanitar fanlar”
kafedrasida katta o'qituvchisi
O'zbekiston, Andijon viloyati
+998902565939.
Nurislina_2000@mail.ru

Annotatsiya. Maqolada falsafiy tafakkur rivojida oila va oilaviy tadbirkorlik tushunchalarining evolyutsiyasi, tadbirkorlikning jamiyatimiz hayotidagi o'rnini va rolini o'rganish, falsafiy tafakkurdagi evolyutsiyasi jamiyat taraqqiyotining muhim bir qismi hisoblanishi, oilaning evolyutsiyasi og'riqsiz bo'lmaganligi, O'zbekiston tarixiga oid, oila va tadbirkorlik evolyutsiyasini o'rganib sistemalashtirsak va beshta bosqichga ajratish mumkinligi masalalariga to'xtalgan.

Kalit so'zlar. Avesto, Qur'oni Karim, Tarixi chopxona, oila sotsiologlari, o'tish davri, falsafiy tafakkuri.

ЭВОЛЮЦИЯ ПОНЯТИЙ СЕМЬИ И СЕМЕЙНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы эволюции понятий семьи и семейного предпринимательства в развитии философского мышления, изучение места и роли предпринимательства в жизни нашего общества. Отмечается, что эволюция в философском мышлении является важной частью развития общества, а эволюция семьи не была безболезненной. Анализируется история Узбекистана, систематизируется эволюция семьи и предпринимательства, которую можно разделить на пять этапов.

Ключевые слова. Авеста, Коран, История печатного дела, социологи семьи, переходный период, философское мышление.

THE EVOLUTION OF FAMILY AND FAMILY ENTREPRENEURSHIP CONCEPTS

Abstract. This article discusses the evolution of the concepts of family and family entrepreneurship in the development of philosophical thought. It examines the role and importance of entrepreneurship in our society's life, considering the evolution of philosophical thought as a crucial part of societal development. The article notes that the evolution of the family has not been without challenges. By studying and systematizing the evolution of family and entrepreneurship in the history of Uzbekistan, the article proposes that it can be divided into five stages.

Keywords. Avesto, Quran, History of the printing house, family sociologists, transition period, philosophical thought.

O'tmishda ilk oila va tadbirkorlik ildizlarining shakllanishiga e'tibor qaratilsa, o'sha davrlardayoq xususiy mulk va uning ta'siri katta bo'lganligini o'troqlik turmush tarzi ustun bo'lgan dehqonchilik va hunarmandchilikda ko'proq kuzatish mumkin.

Muqaddas manba hisoblangan Avestoda oila va mehnat munosabatlari yuksak qadriyat sifatida e'zozlangan. Unda "ayolning vazifasi asosan uy-ro'zg'or va farzand tarbiyasiga bog'liq bo'lsa, erkak asosan himoya qilish va oilani ta'minlash bilan shug'ullanishi kerak"[1] ligi ilmiy tasdig'ini topgan. Bu esa bugungi davrda gender tengligi masalalarini qamgi jamiyatning ijtimoiy qadriyati sifatida e'tirof etiladi.

Buddaviylik ta'limotida oila masalasida "ota-onaga hurmat va ularning xizmatini ado etish muqaddas burch, ularga mehr va minnatdorchilik – yaxshi karma (yaxshi oqibat) to'plashning bir usuli"[2] sifatida qaralgan. Halol mehnat borasida Buddaviylikdagi "Sakkiz yo'l" ichida halol hayot kechirish (Samma ajiva) alohida ahamiyatga egadir. Bu har qanday mehnat faoliyatini halollik, adolat va boshqalarga zarar yetkazmasdan bajarish demakdir"[3], deya uqtiriladi.

Muqaddas Islom ta'limotlarida oila muqaddas axloqiy makon sifatida, nikoh esa ijtimoiy va diniy burch sifatida keltirilgan. Qur'oni Karimda "Ularning orasida tinchlik-osoish va mehr-muhabbat paydo bo'lishi uchun o'zlaringizdan juftlarni yaratib qo'yganidir. Albatta, bunda o'ylaydigan qavm uchun alomatlar bordir" [4], deya nozil qilingan. Mehnatda esa, halol rizq toppish va jamiyatga foyda keltirish

g'oyalari ilgari surilgan. "Inson uchun mehnatidan boshqa hech narsa yo'qdir" [5]. deya ko'rsatilgan.

Or'ta asr Sharq allomalarining barcha asarlarida avvalo kasb-hunar egallash zaruriy amallar va muqaddas burch sifatida qaralgan. Abu Rayhon Beruniy har bir hunar egasini mehnatiga qarab turlarga bo'ladi. Og'ir mehnat binokor, ko'mir qazuvchi, hunarmand, fan sohiblari mehnatini keltiradi. Ayniqsa, "ilm ahli – olimlarning mehnatiga alohida e'tibor berish, hayrihoh bo'lish zarurligini uqtiradi. Ularni ma'rifat tarqatuvchilar, jamiyat ravnaqiga hissa qo'shuvchilar"[6] deb, biladi.

Abu Ali ibn Sino "odamlar kasb-hunar bilan shug'ullanishlarida ularning mijozidan kelib chiqishlariga alohida e'tibor qaratish kerakligini ta'kidlagan. Chunki, har bir inson faqat unga tegishli bo'lgan xususiyatlargagina egadir, unga o'xshash insonlar kamdan kam bo'ladi" [7]. deb yozadi alloma.

Jadidchilik harakati namoyondalari ham o'zining ijtimoiy-siyosiy qarashlarida avvalo, ma'rifat, halol mehnat qilish kabi g'oyalarni ko'rishimiz mumkin. Shunday ma'rifat egasi Isxoqxon Ibratdir. Uning ijodidagi yetakchi g'oya ilm-ma'rifat bilan birga texnika yangiliklarini targ'ib qilishga asoslanadi. Ibrat ma'rifatparvarlik bilan birga mehnat unumdorligi masalalariga, xalqning iqtisodiy farovonligiga xizmat qiluvchi, mushkullarni oson qiluvchi ilmiy-texnik yaratuvchanlikni targ'ib etdi. Shu ma'noda, "Tarixi chopxona", "Turkiston axdig'a xitob", kabi she'rlari diqqatga sazovor. Shoir ijodida mamlakatni, xalqni asriy qoloqlikka sudrovchi qoloqlikni fosh etib yaratuvchilik, bunyodkorlik va mehnatsevarlikni ulug'ladi. Ibrat mehnatkash ommaning og'ir ijtimoiy hayoti, qashshoqlikdan qutqarish yo'llarini izladi. Bir necha taraqqiy etgan mamlakatlarda bo'lib, texnika yutuqlarini o'lkaga olib kelish va undan samarali foydalanishni amalga oshirdi. Bosmahona tashkil etdi. Prezidentimiz uning bu vatan uchun qilgan mehnatlarini ulug'lab hukumat qarori bilan Namangan davlat chet tillar instituti hamda va To'raqo'rg'on tumanidagi maktabga uning nomi berildi[8].

Ijtimoiy fanlarda va falsafiy tushinchalarda keng qo'llanadigan "oila" kategoriyasiga o'nlab va yuzlab ta'riflar berilgan, Ularda mazkur tushunchaning turli jihatlari yoritilgan. Biroq, bu tushunchaga ta'rif berishda fanlararo va kompleks yondashuv amalga oshirilgan ta'riflar unchalik ko'p emas. Lekin ular ham o'nlab topiladi. O'sha ta'riflarning mualliflari oilaning mohiyatini bayon etishda uning imkon boricha ko'proq funktsiyalarini qamrab olishga harakat qilishgan. Lekin o'sha funktsiyalarning barchasini o'zida jamlagan oilalar hayotda juda kam topiladi. Shuning uchun mazkur matnda bizni qiziqtirayotgan masala oilaviy tadbirkorlik bo'lgani uchun oilaning mana shu jihatini aks ettiradigan

ta'riflarni tahlil qilishni maqsad qilib qo'ydik. Izlanishlarga ko'ra bunday ta'riflar juda kam miqdorda ekan. Ularda ham oilaning ishlab chiqarish funktsiyasi yo'l-yo'lakay bayon etilgan xolos.

XIX asrning 2-yarmidan oila muammolarini o'rganishda antropologik va etnografik tadqiqotlar alohida ahamiyatga ega bo'la boshladi (I.Ya.Bachofen, J.F.Mak Lennan, L.G.Morgan, Ye.Vestermak, F.Engels, M.M.Kovalevskiy va boshqalar), oila va nikohning tarixiy rivojlanishining asosiy qonuniyatlarini tushuntirish uchun zarur bo'lgan aniq tarixiy materialni o'z ichiga olgan, "patriarxal nazariya" ning hukmronligini rad etadi[9]. Shu bilan birga, oila shakllari va oilaviy qadriyatlar tizimining tarixiy sharoitlarning umumiy o'zgarishiga bog'liqligini ta'kidlab, tadqiqotchilar oila institutining jamiyatdagi eng muhim ahamiyatini ta'kidladilar. Shu yo'nalish asosida biz ham oila tushinchasini falsafiy taxlil qilishda "Oila-jamiyatning hujayrasi" ta'rifini asos qilib oldik. Bizingcha, oila jamiyatning hujayrasi ekan, unda jamiyatda yuz berayotgan jarayonlar, jumladan, jamiyat mavjudligining iqtisodiy asosi bo'lgan ishlab chiqarish jarayonlari, oilaviy tadbirkorlik aks etishi kerak.

XIX asrning taniqli oila sotsiologlari Frederik le Play va Vilgelm Geynrix Riyel yadroviy oilaning tarqalishidan juda xavotirda edilar, ular buni "industrializatsiya, harakatchanlik va urbanizatsiya yovuzliklari" bilan bog'liq "ma'naviy inqiroz" belgisi sifatida ko'rdilar."[10].

An'anaviy jamiyatda bolalar birinchi navbatda uy xo'jaligi ishchilari, shuningdek, chaqaloqlar o'limi juda yuqori bo'lgan sharoitlarda nasl berish kafolati sifatida mavjud edi. Industrial jamiyatda, aksincha, bolalar nafaqat oila daromadining oshishiga hissa qo'shmadilar, balki uzoq muddatli ta'lim uchun qo'shimcha mablag' talab qila boshladilar. Shunday qilib, sanoat jamiyatida oilaning iqtisodiy funktsiyasi keskin zaiflashdi, davlat oilaning kengayib borayotgan ehtiyojlarini bajaraolmay qoldi va jamiyatda oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish jamiyat, davlat va oilaning asosiy maqsadiga aylandi.

Oilaning evolyutsiyasi og'riqsiz bo'lmagan. Eskidan yangisiga o'tish kabi, bu holat ham dastlab salbiy ta'sirlarni keltirib chiqaradi (xuddi an'anaviydan yadro oilasiga o'tishda bo'lgani kabi). Oila va bolalar uchun barcha javobgarlikni olib tashlaydigan yo'naltirilgan marginallar paydo bo'ladi. Ammo asta-sekin yangi ratsional qoidalarni ishlab chiqish bilan vaziyat barqarorlashadi. Ehtimol, yangi turdagi oilalar hozirgi o'tish davridagi oilalarga qaraganda kuchliroq va mas'uliyatli bo'lishi mumkin.

Masalan O'zbekiston tarixiga oid, oila va tadbirkorlik evolyutsiyasini o'rganib sistemalashtirsak va beshta bosqichga ajratish mumkin:[11].

- Birinchi bosqich - bu XIX asrning ikkinchi yarmigacha bo'lgan davr, aynan ilk davr – o'zining tadbirkorlikni asos-fundamentini yaratilishi bilan ajralib turadi va undagi iqtisodiy munosabatlarning tarqoqligi bilan harakterlanadi.

- Ikkinchi bosqich – bu davr, XIX asrning ikkinchi yarmi – XX asrning boshlaridan iborat bo'lgan, Rossiya imperiyasining Turkistonni bosib olib mustamlaka qilgan davrdan iborat bo'lib, klassik kapitalizm davridagi bozor munosabatlarining va hususiy tadbirkorlikni turli ko'rinishlarida keng tarqalganligi bilan harakterlanadi.

- Uchinchi bosqich – bu “Yangi iqtisodiy siyosat”(NEP)ning unchalik uzoq bo'lmagan davri, xo'jalik yuritishni shart – sharoitlari, yo'nalishlari o'zgarib, asosan imkoniyatga ko'ra, uddaburon kishilarning tadbirkorlik bilan, shug'ullanishlariga keng yo'l ochib berilishi bilan ifodalanadi.

- To'rtinchi bosqich – mamlakatimizda sotsializm tuzimida NEPdan so'ng, o'tgan asrning 80-yillari oxirigacha bo'lgan vaqtni o'z ichiga olgan davrdan iborat. Bu davr - tadbirkorlikga, aynan faoliyat ko'rinishida ruxsat berilmagan va shunga binoan, hususiy tadbirkorlikni rasman uzoq vaqt amal qilmaganligi bilan harakterlanadi. Shunga qaramay, davlat tadbirkorligi o'z o'rnini topgan.

- Ohirgi beshinchi bosqich – bu o'tgan asrning 80-yillari ohiridan boshlanib, davom etib kelayotgan hozirgi davrdir. Bu davr – boshqa davrlardan O'zbekiston Respublikasining mustaqillik yillaridagi kechirgan sotsial-iqtisodiy rivojlanish hayotini o'z ichiga olib, tadbirkorlik faoliyatining mustaqillik tufayli qaytadan shakllanishi va rivojlanishining, yangicha – jahondagi ilg'or mamlakatlar tajribasiga tayanib, aynan bozor iqtisodiyotining milliy “o'zbek modeli”ni yaratishda jo'shqinlik, tsivilizatsiyaga intilish jarayoni bilan harakterlanadi[12]. Tarixan oila faqat farzand ko'rish maqsadida vujudga kelmagan. Vujudga kelishining dastlabki bosqichlaridayoq oila o'zida reproduktiv va ishlab chiqarish funktsiyalarini birlashtirgan. Dastlabki bosqichlarda yaxlit birlikni ifodalagan oila va tadbirkorlik keyinchalik muayyan sharoitlarda, masalan, sobiq sho'rolar tuzumi davrida bir-biridan ajratilgan. Ular orasiga sun'iy huquqiy va ma'muriy to'siqlar qo'yilishi mustaqillik davrida nafaqat bartaraf etildi, ularning birikishi va birligi, ya'ni asil holiga qaytishi davlat tomonidan rag'batlantirila boshladi.

Oilaviy tadbirkorlikning falsafiy tafakkurdagi evolyusiyasi jamiyat taraqqiyotining muhim bir qismi hisoblanadi. Inson tafakkuri, ijtimoiy munosabatlar va iqtisodiy tizimlarning uzluksiz rivojlanishi bilan uzviy bog'liq bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.. Авесто: Яшт китоби.Т., “Шарқ”, 2001 — 128 б.

2. Семенова А. “Жызынь Будды”. Т8. 2020. ISBN. 978-5-517-02232-5
3. Рихард Пишель. Будда. его жизнь и учение. “Директ-медиа”. 2008 й. – стр.70.
4. Qur’oni Karim. Rum surasi. 21-oyat.
5. Qur’oni Karim. Najm surasi. 39-oyat. 22
6. Абу-Райхон Беруний. Қимматбаҳо жавахирлар хақида билимлар китоби. Ўзбекистон миллий энциклопедияси давлат илмий нашриёти.-Тошкент. 2017 йил. -Б88.
7. Abu Ali Ibn Sino. Ta’lim va tarbiya haqida. – Т., 1967.
8. О‘zbekiston respublikasi Prezidentining qarori. Is’hoqxon Ibrat nomidagi namangan davlat chet tillari institutini tashkil etish to‘g‘risida. 2022 yil 9-iyun. PQ-275.// О‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarori.
9. Алимова Б.М. Семейный и общественный быт табасаранцев в XIX — нач. XX вв. //РФ ИИАЭ ИИЦ РАН. Ф.3. Оп.3. Д.582. Л.3.
10. Л.Штылева, «Традиционные ценности» и цели гендерной социализации молодёжи изменяющемся российском обществе. Воспитательная работа в школе, журналы. №7 2015, стр-12,
11. Хаджимуратов А.А. Становление предпринимательства в Узбекистане. – Санкт Петербург: Изд-во СПбУЭФ, 1996.- 90 б
12. Хаджимуратов А.А. Ўзбекистонда тадбиркорлик эволюцияси.- “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” журналы, 2022. 4-сон. – 150 б

О‘ZBEKISTON OLIY TA’LIM TIZIMIDA XUSUSIY SEKTOR ISHTIROKI:IMKONIYATLAR VA GRANT MEXANIZMLARI

Nasimova Nigora Sadirdinovna
Navoiy innovatsiyalar universiteti xodimi
+998933141233 nigoranasimovna121@gmail.com
O‘zbekiston, Navoiy viloyati, Navoiy shahri

Annotatsiya: Mazkur maqolada O‘zbekiston oliy ta’lim tizimida xususiy sektor ishtiroki, davlat-xususiy sheriklik asosida grant va stipendiyalar tizimi, shuningdek xorijiy tajriba asosida takliflar yoritilgan. Xususiy OTMlar sonining ortib borishi, ularning moliyaviy modeli, ta’limdagi raqobat muhitiga ta’siri hamda xususiy

homiylilik va fondlar orqali ta'limni qo'llab-quvvatlash mexanizmlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: xususiy sektor, oliy ta'lim, grant, stipendiya, davlat-xususiy sheriklik, ta'lim sifati, ta'lim fondlari

УЧАСТИЕ ЧАСТНОГО СЕКТОРА В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ УЗБЕКИСТАНА: ВОЗМОЖНОСТИ И ГРАНТОВЫЕ МЕХАНИЗМЫ

Аннотация: В данной статье рассматривается участие частного сектора в системе высшего образования Узбекистана, механизмы государственно-частного партнерства в распределении грантов и стипендий, а также даны предложения на основе международного опыта. Проанализированы рост числа частных вузов, их финансовые модели, влияние на конкурентную среду и механизмы поддержки образования через частное спонсорство и фонды.

Ключевые слова: частный сектор, высшее образование, грант, стипендия, государственно-частное партнерство, качество образования, образовательные фонды

PRIVATE SECTOR PARTICIPATION IN THE UZBEKISTAN HIGHER EDUCATION SYSTEM: OPPORTUNITIES AND GRANT MECHANISMS

Abstract: This article explores the participation of the private sector in Uzbekistan's higher education system, the mechanisms of public-private partnerships in providing educational grants and scholarships, and offers proposals based on international experience. It analyzes the increasing number of private universities, their financial models, impact on educational competition, and support mechanisms through private sponsorships and educational funds.

Keywords: private sector, higher education, grant, scholarship, public-private partnership, education quality, education funds

O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda olib borilayotgan islohotlar oliy ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, sifat jihatidan xalqaro standartlarga moslashtirish va raqobatbardosh kadrlar tayyorlashga qaratilgan. Shu jarayonda xususiy sektorning ta'lim tizimidagi ishtirokini kengaytirish muhim omillardan biri

sifatida ko‘rilmoqda. Davlatning bu sohadagi yondashuvi – ta’lim tizimini diversifikatsiya qilish, moliyalashtirish manbalarini ko‘paytirish va ta’lim muassasalari o‘rtasida sog‘lom raqobatni ta’minlashga qaratilgan. 2017-yildan boshlab O‘zbekistonda xususiy oliy ta’lim muassasalarini tashkil etishga ruxsat berildi. 2024-yil holatiga ko‘ra, mamlakatda 80 dan ortiq xususiy oliy o‘quv yurtlari faoliyat yuritmoqda[1]. Ular asosan iqtisodiyot, axborot texnologiyalari, menejment, sog‘liqni saqlash va huquqshunoslik yo‘nalishlarida ixtisoslashgan.

Xususiy oliy ta’lim muassasalarining quyidagi afzalliklari mavjud:

- Ta’lim dasturlarini mehnat bozori talablariga moslashtirish imkoniyati;
- Moslashuvchan ta’lim shakllari (onlayn, modul asosida, kechki o‘qish);
- Xalqaro oliy o‘quv yurtlari bilan hamkorlikda qo‘shma dasturlar;
- Innovatsion va ilg‘or o‘quv-uslubiy texnologiyalarni joriy etish.

Shunga qaramay, ayrim xususiy OTMlarda professor-o‘qituvchilar salohiyati, ilmiy izlanishlar darajasi va infratuzilma jihatidan muammolar mavjudligi kuzatilmoqda. Bu esa ta’lim sifatini barqaror yuqori darajada ushlab turishni ta’minlashda qiyinchilik tug‘diradi. Hozirgi kunda davlat oliy o‘quv yurtlarida abituriyentlar uchun davlat tomonidan ajratiladigan grantlar mavjud. Ushbu grantlar davlat byudjeti hisobidan moliyalashtiriladi va ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlam vakillariga ustuvorlik bilan ajratiladi. Xususiy oliy ta’lim muassasalari esa, dastlab, grant tizimidan chetda qolgan bo‘lsa-da, hozirda bu sohada sezilarli o‘zgarishlar ro‘y bermoqda.

Xususan:

- Ayrim xususiy OTMlar o‘zining ichki grant va chegirmalar tizimini yaratgan;
- Yirik sanoat korxonalari o‘z ehtiyojlariga mos kadrlarni tayyorlash maqsadida ta’lim kontraktini to‘liq yoki qisman moliyalashtirmoqda;
- Xususiy kompaniyalar, homiylar va fondlar orqali talabalar uchun turli stipendiyalar ajratilmoqda.

Masalan, “IT Park” rezidentlari tomonidan axborot texnologiyalari yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalar uchun muntazam stipendiyalar ajratilmoqda [2]. Bu esa iqtidorli yoshlarni sohaga jalb etishda muhim rol o‘ynaydi.

Xorijiy tajriba va O‘zbekistondagi imkoniyatlar. Dunyo tajribasida, xususan AQSh, Buyuk Britaniya, Janubiy Koreya va Singapurda xususiy sektor ta’lim tizimining muhim moliyaviy tayanchi hisoblanadi. Xususiy universitetlar ko‘p hollarda xayriya mablag‘lari, fondlar, homiylar va bitiruvchilar tomonidan qo‘llab-quvvatlanadi. O‘zbekiston sharoitida quyidagi mexanizmlarni joriy etish orqali bu tajribani moslashtirish mumkin:

- Davlat-xususiy sheriklik asosida ta’lim grantlari fondlarini tashkil etish;
- Korporativ stipendiyalar va maqsadli kontrakt asosida moliyalashtirish mexanizmlarini yo‘lga qo‘yish;
- Ta’lim kreditlari bozorini rivojlantirish;
- Bitiruvchilarning ish bilan ta’minlanishiga kafolat beruvchi shartnoma asosida grant ajratish.

2023-yildan boshlab “El-yurt umidi” jamg‘armasi doirasida xususiy OTMlarda tahsil olayotgan talabalar uchun ham xorijiy grantlar olish imkoniyati yaratildi [3]. Bu yangilik oliy ta’limda teng imkoniyatlar yaratish yo‘lidagi muhim qadamlardan biridir. O‘zbekiston oliy ta’lim tizimida xususiy sektor ishtiroki yil sayin kuchaymoqda[4]. Bu esa:

- Ta’lim muassasalari o‘rtasida raqobatni oshiradi;
- Talabalar uchun keng tanlov imkoniyatini yaratadi;
- Innovatsion yondashuvlarni tezroq joriy qilishga xizmat qiladi.

Shu bois, quyidagi tavsiyalarni ilgari suramiz:

1. Xususiy OTMlarda ta’lim sifatini baholovchi mustaqil reyting tizimini joriy etish;
2. Davlat-xususiy sheriklik asosida grant va stipendiya jamg‘armalarini kengaytirish;
3. Xususiy kompaniyalarni oliy ta’limni moliyalashtirishga rag‘batlantirish bo‘yicha soliq imtiyozlarini joriy etish;
4. Bitiruvchilarning mehnat bozoriga chiqish imkoniyatlarini kengaytiruvchi dasturlarni ishlab chiqish va boshqalar.

O‘zbekiston oliy ta’lim tizimida xususiy sektor ishtirokining kengayib borayotgani ta’lim sohasini diversifikatsiya (lot. diversificatio - o‘zgarish, xilma-xil taraqqiyot) -korxona (birlashma)larning faoliyati sohalari va ishlab chiqaradigan mahsulotlari turining kengayishi, yangilanib turishi.))[5] qilish,

moliyaviy barqarorlikni ta'minlash hamda raqobatbardosh muhitni shakllantirishda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda. Xususiy oliy ta'lim muassasalari sonining ortishi, ularning moslashuvchan ta'lim dasturlari va zamonaviy yondashuvlar asosidagi faoliyati ta'lim tizimida yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Shu bilan birga, ta'lim sifati, ilmiy salohiyat va infratuzilma ((lotincha: infra — „ostida“) — ishlab chiqarish va tovar muomalasi, shuningdek, inson hayot faoliyati uchun zarur bo'lgan me'yoriy sharoitni ta'minlashga xizmat kiluvchi turli-tuman yordamchi xizmat ko'rsatuvchi sohalar (tashkilot, korxona va muassasa) majmui; nomoddiy ishlab chiqarish sektori. Infratuzilma xizmatlari moddiy shaklga ega bo'lmagan tovarlar bo'lib, ular hayotiy ehtiyojlarni qondiradi) [6] masalalari xususiy OTMlar uchun dolzarb muammolar bo'lib qolmoqda. Ta'lim grantlari va stipendiyalar tizimini davlat-xususiy sheriklik asosida takomillashtirish, xususiy homiylar va korporativ sektor ishtirokini kengaytirish orqali talabalar uchun teng imkoniyatlar yaratish mumkin. Xorijiy tajriba asosida moslashtirilgan mexanizmlarni joriy qilish esa, O'zbekistonda ta'lim tizimining barqaror rivojlanishini ta'minlaydi. Shu bois, xususiy sektor va davlat o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash, moliyaviy rag'batlantirish vositalarini kengaytirish va ta'lim sifatini nazorat qilish tizimini kuchaytirish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori, 20.04.2017 yildagi PQ-2909-son. <https://lex.uz/ru/docs/-3171590?ONDATE=04.07.2023>
2. IT Park rasmiy veb-sayti: <https://it-park.uz>
3. "El-yurt umidi" jamg'armasi axboroti: <https://eyuf.uz>
4. O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi: <https://edu.uz>
5. O'zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil
6. O'lmasov, Ahmadjon. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil.

XUSUSIY TADBIRKORLIK SUBYEKTLARINI O'ZBEKISTON MAKTABLAR TIZIMIGA JALB ETISH VA ULARNI QO'LLAB- QUVVATLASH

Barnoqulova Marjona Bahodir qizi
Navoiy innovatsiyalar universiteti,

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 1-bosqich talabasi
+998933068024 barnoqulovamarjona252@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston umumta'lim maktablarida xususiy tadbirkorlik subyektlarining ishtiroki, ularning ta'lim tizimiga qo'shgan hissasi hamda mavjud muammolar yoritilgan. Shuningdek, ta'limni qo'llab-quvvatlashda davlat-xususiy sheriklik imkoniyatlari, tadbirkorlar tomonidan ko'rsatilayotgan texnik, moliyaviy va intellektual yordam misollar asosida tahlil qilinadi. Muallif ta'lim sifatini oshirish uchun samarali hamkorlikni yo'lga qo'yish bo'yicha amaliy takliflarni ilgari suradi.

Kalit so'zlar: ta'lim tizimi, xususiy sektor, davlat-xususiy sheriklik, maktablar, tadbirkorlik, innovatsiya, texnik yordam, ta'lim sifati.

ВОВЛЕЧЕНИЕ И ПОДДЕРЖКА ЧАСТНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В ШКОЛЬНУЮ СИСТЕМУ УЗБЕКИСТАНА

Аннотация: В данной статье рассматривается участие субъектов частного предпринимательства в системе общего образования Узбекистана, а также их вклад в развитие учебных заведений. Анализируются примеры успешного сотрудничества в сферах технической, финансовой и интеллектуальной поддержки школ. Автор предлагает практические рекомендации по расширению государственно-частного партнерства для повышения качества образования.

Ключевые слова: система образования, частный сектор, государственно-частное партнёрство, школы, предпринимательство, инновации, техническая помощь, качество образования.

INVOLVING AND SUPPORTING PRIVATE ENTREPRENEURSHIP INTO THE SCHOOL SYSTEM OF UZBEKISTAN

Abstract: This article explores the involvement of private entrepreneurship entities in Uzbekistan's general education system and their contributions to the development of schools. It analyzes examples of technical, financial, and intellectual support provided by the private sector. The author presents practical suggestions for enhancing public-private partnerships to improve the quality of education.

Keywords: education system, private sector, public-private partnership, schools, entrepreneurship, innovation, technical support, education quality.

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimi tub islohotlar jarayonidan o'tmoqda. Jumladan, umumiy o'rta ta'limni yanada zamonaviylashtirish, sifatli ta'lim bilan butun respublika bo'yicha qamrab olish, maktablarda ilg'or texnologiyalarni joriy etish kabi muhim vazifalar kun tartibiga chiqmoqda[1]. Bu boradagi islohotlarning muvaffaqiyati, avvalo, davlat va nodavlat sektorlar o'rtasidagi samarali hamkorlikka bog'liq. Ayniqsa, xususiy tadbirkorlik subyektlarini maktablar faoliyatiga jalb etish va ularni qo'llab-quvvatlash orqali ta'lim tizimining moddiy-texnik bazasi mustahkamlanadi, dars jarayonlari mazmunan boyitiladi va sifatli o'qituvchilarni jalb etish imkoniyati yaratiladi. O'zbekiston maktablarida xususiy sektor ishtiroki tobora ortib bormoqda[2] Bu holat ayniqsa quyidagi yo'nalishlarda yaqqol ko'zga tashlanmoqda:

1. **Maktablarda texnik baza va jihozlash ishlarida ko'mak:** Ayrim hududlardagi tadbirkorlar o'z faoliyat yuritayotgan joylardagi maktablarga homiylik qilish orqali zamonaviy sinfxonalar, kompyuter xonalari, sport inshootlari qurilishiga hissa qo'shmoqda. Misol uchun, Andijon, Namangan va Samarqand viloyatlarida tadbirkorlar homiyligida jihozlangan STEAM markazlari, IT laboratoriyalar faoliyat yurita boshladi.
2. **Xususiy ta'lim loyihalarini qo'llab-quvvatlash:** So'nggi yillarda Toshkent shahri va yirik viloyat markazlarida faoliyat ko'rsatayotgan ayrim xususiy kompaniyalar o'z mablag'lari evaziga ingliz tili, robototexnika, dasturlash kabi yo'nalishlarda maktab o'quvchilari uchun bepul kurslar tashkil etmoqda. Bu kurslar o'quvchilarning qiziqishlarini oshirib, kelgusidagi kasb tanloviga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda.
3. **Maktab-infratuzilmasini rivojlantirishda sheriklik:** Maktablarda zamonaviy sport maydonlari, oshxonalar, kutubxonalar qurilishi uchun xususiy tadbirkorlar bilan davlat-xususiy sheriklik asosida bitimlar tuzilmoqda. Xususan, Qashqadaryo viloyatida bir nechta maktablarga sun'iy qoplamali sport maydonchalari qurish ishlari xususiy tadbirkorlar yordamida amalga oshirilgan.
4. **O'qituvchilarni qayta tayyorlash va malaka oshirish loyihalarini:** Ayrim innovatsion maktablar va xususiy ta'lim markazlari o'rtasida hamkorlik shakllanmoqda. Masalan, poytaxtdagi nodavlat ta'lim muassasalari

tomonidan o'qituvchilarga mo'ljallangan treninglar, seminarlar o'tkazilmoqda. Bunda xususiy kompaniyalar o'zining IT, marketing yoki kommunikatsiya sohasidagi mutaxassislarini jalb etmoqda.

5. **Ta'lim grantlari va rag'batlantirish tizimi:** Maktablardagi iqtidorli o'quvchilar uchun xususiy korxonalar tomonidan stipendiyalar, mukofotlar, o'quv qurollari taqdim etilishi ham kengayib bormoqda. Masalan, Toshkent viloyatidagi ayrim korxonalar mahalliy maktablarda fan olimpiadalari g'oliblarini rag'batlantirishni o'z zimmasiga olgan.

Shu bilan birga, mazkur jarayonda muayyan muammolar ham mavjud. Jumladan:

- Aksar holatlarda xususiy sektorning maktablar bilan aloqalari tizimli emas, balki epizodik (vaqtincha) shaklga ega;
- Maktablar va tadbirkorlar o'rtasida hamkorlikni yo'lga qo'yish bo'yicha aniq, yagona mexanizm mavjud emas;
- Qishloq joylarda xususiy sektor ishtiroki nisbatan past bo'lib, bu hududlar infrastrukturasini rivojlanmaganligidan dalolat beradi.

Shunday ekan, maktablar va tadbirkorlar o'rtasidagi aloqalarni mustahkamlash uchun biz quyidagi takliflarni ilgari suramiz:

- Davlat-xususiy sheriklik asosida amalga oshiriladigan ta'lim loyihalarini qo'llab-quvvatlovchi dasturlarni kengaytirish;
 - Tadbirkorlar uchun ta'limga investitsiya kiritishda soliq yengilliklari va boshqa iqtisodiy rag'batlantirish choralarini joriy etish;
 - Har bir tuman va shahar miqyosida "ta'limni qo'llab-quvvatlovchi tadbirkorlar" reestrini yuritish va ularning faoliyatini ommalashtirish.
- Reyestr** (lot. *registre* — ro'yxat, sanok) — ish hujjatlari, mol-mulk va boshqa ro'yxati hamda shu ro'yxatlar qayd qilinadigan daftar. Davlat ahamiyatiga molik biron-bir sohaga oid ro'yxat (Mas, ekishga ruxsat etilgan ekin navlari R.i; kichik yoki xususiy korxonalar R.i) Davlat R.i deb yuritiladi[3]

Xulosa qilib aytganda, xususiy tadbirkorlik subyektlarini O'zbekiston maktablar tizimiga jalb etish ta'lim sifatini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Tadbirkorlarning maktablarga moliyaviy, texnik va intellektual ko'mak ko'rsatishi nafaqat o'quvchilar manfaatiga xizmat qiladi, balki butun jamiyat taraqqiyotiga zamin yaratadi. Bu borada davlat tomonidan yaratilgan imkoniyatlar yetarli bo'lsa-

da, ularni to'liq amalga oshirish uchun hududiy darajadagi aniq mexanizmlar, ilg'or tajribalarni targ'ib qilish va ijtimoiy sheriklikni kuchaytirish lozim. Faqat shu yo'l bilan biz raqobatbardosh, zamonaviy fikrlovchi yosh avlodni tarbiyalay olamiz.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. <https://lex.uz/docs/-3137130?ONDATE=05.04.2022%2000>
2. <https://uzedu.uz/uz/news/1467>
3. O'zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil

XUSUSIY TADBIRKORLIK SUBYEKTLARINI TA'LIM TIZIMIGA JALB ETISH VA ULARNI QO'LLAB-QUVVATLASH

Navoiy innovatsiyalar universiteti
Boshlang'ich ta'lim 1-kurs 3-guruh talabasi

Ibodova Laylo

Ilmiy rahbar: Jurayeva Nargiza Baxshullayevna

Annotatsiya: Maqolada O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimiga xususiy tadbirkorlik subyektlarini jalb etishning dolzarbligi, bu borada amalga oshirilayotgan davlat siyosati, mavjud imtiyozlar va amaliy natijalar tahlil qilingan. Shuningdek, hamkorlikning muvaffaqiyatli namunalariga tayanilgan holda tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim, tadbirkorlik, kredit, model, xususiy sektor, soliq

Аннотация: В статье анализируется актуальность привлечения субъектов частного предпринимательства в систему образования Республики Узбекистан, реализуемая в этом направлении государственная политика, существующие стимулы и практические результаты. Также были даны рекомендации на основе успешных примеров сотрудничества.

Ключевые слова: образование, предпринимательство, кредит, модель, частный сектор, налог

Annotation: The article analyzes the relevance of involving private business entities in the education system of the Republic of Uzbekistan, the state policy being implemented in this regard, existing incentives and practical results. Also, recommendations are given based on successful examples of cooperation.

Keywords: education, entrepreneurship, credit, model, private sector, tax

Hozirgi kunda O'zbekiston Respublikasi ta'lim sohasida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Bu islohotlarning asosiy maqsadi zamonaviy, raqobatbardosh, ochiq va sifatli ta'lim tizimini barpo etishdan iborat. Bunda davlat va xususiy sektor o'rtasidagi samarali hamkorlik muhim o'rin tutadi [1,12].

Xususiy tadbirkorlik subyektlari ta'lim sohasiga investitsiya kiritish orqali davlatning yukini yengillashtirmoqda. Ular tomonidan tashkil etilayotgan nodavlat maktablar, kasb-hunar markazlari, o'quv kurslari ta'limning sifat va shakl jihatidan yangi bosqichga chiqishiga zamin yaratmoqda [2, 45].

Davlat tomonidan taqdim etilayotgan soliq va bojxona imtiyozlari, grant va subsidiyalar nodavlat ta'lim muassasalarining son va sifat jihatdan rivojlanishiga xizmat qilmoqda. Masalan, 2021-yil 6-maydagi Prezident qarori asosida bir qancha imtiyozlar joriy etilgan [3].

Shuningdek, yangi tashkil etilayotgan xususiy muassasalarga yer maydonlari ajratish, kreditlar taqdim etish va texnik jihozlar bilan ta'minlash borasida yordamlar mavjud [4, 78].

“Erudite Academy”, “Cambridge Learning Center” kabi ta'lim markazlari xalqaro standartlarga asoslangan dasturlar orqali yoshlarning raqobatbardoshligini oshirmoqda. Bu kabi loyihalar davlat-xususiy sheriklik modelining muvaffaqiyatli namunalari hisoblanadi [5, 112].

Jahon amaliyotida, xususan Singapur, Janubiy Koreya va Finlyandiya kabi davlatlarda xususiy sektorning ta'limdagi ishtiroki muhim o'rinni egallaydi [6, 91]. O'zbekistonda bu model bosqichma-bosqich tatbiq qilinmoqda va mahalliy sharoitga moslashtirilmoqda.

So'nggi yillarda raqamli ta'lim platformalarining ommalashuvi xususiy tadbirkorlik subyektlari uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Ular tomonidan ishlab chiqilgan onlayn kurslar, interaktiv mobil ilovalar, sun'iy intellekt asosida ishlovchi o'quv dasturlar ta'lim sifatini oshirishda muhim vositaga aylanmoqda. Bunday yondashuvlar nafaqat yirik shaharlarda, balki chekka hududlardagi yoshlarning ham sifatli ta'lim olish imkoniyatini kengaytiradi.

Xususiy sektorni ta'lim tizimiga keng jalb etish – ta'lim sifati va qulayligini oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Davlat tomonidan yaratilayotgan qulay sharoitlar, moliyaviy rag'batlantirish va huquqiy kafolatlar bu sohani yanada rivojlantirishga xizmat qilmoqda. Kelajakda xususiy va davlat ta'lim muassasalari o'rtasidagi integratsiyani chuqurlashtirish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Toirov, B. (2020). Ta'lim siyosatida davlat va xususiy sektor sherikchiligi. Toshkent: “Ma’rifat”.
2. Karimov, D. (2021). Ta'lim tizimida innovatsion yondashuvlar. Toshkent: “Fan va Taraqqiyot” nashriyoti.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori. (2021). “Nodavlat ta'lim muassasalarini rivojlantirish to'g'risida” PQ–5117.
4. To'xtayev, M. (2022). Xususiy sektor va ta'lim: hamkorlik istiqbollari. Samarqand: “Ilm Ziyo”.

5. Islomov, N. (2023). O'zbekiston ta'lim tizimida nodavlat sektorining o'rni. Buxoro: "Yoshlar nashriyoti".

6. Lee, J. (2019). Private Sector Engagement in Education. Singapore: Springer.

XUSUSIY TADBIRKORLIKNI TA'LIM SOHASIGA JALB ETISHNING AFZALLIKLARI

Jaloliddinov Ahror Anavarovich.

Navoiy innovatsiyalar universiteti

Pedagogika-psixologiya yo'nalishi 2-kurs 6-guruh talabasi

Navoiy viloyati Karmana tumani Alisher navoiy MFI

+998947230042 jaa_2720@gmail.com

Ilmiy rahbar: Ochilov Baxtiyor Shuhrat o'g'li

Annotatsiya: Mazkur maqolada xususiy tadbirkorlik subyektlarini ta'lim sohasiga jalb etishning asosiy afzalliklari tahlil etilgan. Jumladan, innovatsion texnologiyalarni joriy etish, ta'lim infratuzilmasini mustahkamlash, ta'lim sifati va samaradorligini oshirishda xususiy sektorning o'rni ochib berilgan. Shuningdek, davlat-xususiy sheriklik, soliq imtiyozlari va qo'shma loyihalar orqali xususiy ta'lim muassasalarini qo'llab-quvvatlash mexanizmlari yoritilgan. Xalqaro tajriba va mahalliy amaliyot misolida xususiy sektor ishtirokining ta'lim tizimidagi ijobiy natijalari asoslab berilgan. Maqola xulosasida esa ta'lim tizimining raqobatbardoshligini oshirishda xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish istiqbollari ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Xususiy tadbirkorlik, Ta'lim tizimi, Innovatsion texnologiyalar, Davlat-xususiy sheriklik, Ta'lim sifati, Moliyaviy qo'llab-quvvatlash, Raqobatbardoshlik, Infratuzilma, Ta'lim muassasalari

ПРИВЛЕЧЕНИЕ ЧАСТНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В СФЕРУ ОБРАЗОВАНИЯ: ПРЕИМУЩЕСТВА

Аннотация: В данной статье рассматриваются основные преимущества привлечения субъектов частного предпринимательства в сферу образования. Освещены такие аспекты, как внедрение инновационных технологий,

укрепление образовательной инфраструктуры, повышение качества и эффективности обучения. Также проанализированы механизмы государственной поддержки частного сектора через государственно-частное партнёрство, налоговые льготы и совместные проекты. На примере международного опыта и локальной практики обоснована положительная роль частного сектора в системе образования. В заключение статьи представлены перспективы развития частного предпринимательства для повышения конкурентоспособности образовательной системы.

Ключевые слова: Частное предпринимательство, Образовательная система, Инновационные технологии, Государственно-частное партнерство, Качество образования, Финансовая поддержка, Конкурентоспособность, Инфраструктура, Образовательные учреждения

ADVANTAGES OF INVOLVING PRIVATE ENTREPRENEURSHIP IN THE EDUCATION SECTOR

Annotation: This article explores the key advantages of involving private entrepreneurship in the education sector. It highlights the role of private actors in implementing innovative technologies, improving educational infrastructure, and enhancing the quality and efficiency of learning. The article also analyzes mechanisms of government support, including public-private partnerships, tax incentives, and joint initiatives. Drawing on both international experience and local practice, the article demonstrates the positive impact of the private sector on education. In conclusion, it outlines the prospects for expanding private entrepreneurship to increase the competitiveness of the education system.

Keywords: Private entrepreneurship, Education system, Innovative technologies, Public-private partnership, Education quality, Financial support, Competitiveness, Infrastructure, Educational institutions

Zamonaviy ta'lim tizimini rivojlantirish va uni xalqaro talablar darajasiga olib chiqish yo'lida xususiy sektorning ishtiroki muhim o'rin tutadi. Bugungi kunda ta'lim sohasida yangi imkoniyatlar va o'zgarishlar yuz bermoqda, bunda xususiy tadbirkorlik subyektlarining faol roli ajralib turadi. O'zbekistonning ta'lim tizimi global miqyosda ham izlanish va yangilanish jarayonlariga intilishlari bilan tavsiflanadi. Shuning uchun ta'lim tizimini zamonaviylashtirishda xususiy sektorni qo'llash nafaqat zaruriyat, balki ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga olib keluvchi asosiy omildir. Xususan, xususiy tadbirkorlik subyektlari ta'lim tizimiga

innovatsion texnologiyalarni joriy etish, o'quv jarayonlarini raqamlashtirish va ta'limni shaxsiylashtirish orqali o'z hissalarini qo'shmoqda. Masalan, onlayn o'quv platformalarining rivojlanishi, masofaviy ta'lim tizimlarining joriy etilishi ta'limni yanada qulay va samarali qilishga xizmat qilmoqda. Bunday texnologiyalar orqali talabalar dunyoning turli burchaklaridan ta'lim olish imkoniyatiga ega bo'lmoqda, bu esa ta'lim tizimining global raqobatbardoshligini oshiradi.

Bundan tashqari, xususiy sektor tomonidan taqdim etilayotgan yangi o'quv materiallari, o'quv dasturlari va kurslar ta'lim sifatini sezilarli darajada yaxshilaydi. Xususiy ta'lim muassasalari tezkor ravishda bozorda yuzaga kelgan ehtiyojlarga javob beradigan yangi kurslar va dasturlarni ishlab chiqishga imkon beradi. Masalan, zamonaviy informatika, sun'iy intellekt, blockchain texnologiyalari kabi sohalarda maxsus kurslar ochilishi, ta'lim jarayonlarini yanada sifatli va dolzarb qiladi.

Shuningdek, xususiy sektor tomonidan yaratilayotgan zamonaviy infratuzilma ham ta'lim sifatining oshishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Yangi avlod o'quv muassasalari va laboratoriyalari, ta'lim uchun zarur bo'lgan texnik vositalar va zamonaviy kutubxonalar ta'lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlashga yordam beradi. Bunda xususiy sektordan olinadigan sarmoya ta'lim muassasalarining rivojlanishiga turtki bo'lib, o'quvchilarga yuqori sifatli o'quv resurslarini taqdim etish imkonini beradi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yildagi "Ta'lim tizimini rivojlantirish bo'yicha strategik chora-tadbirlar to'g'risida"gi farmonida ham ta'lim tizimida davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini kengaytirish dolzarb vazifa sifatida qayd etilgan[1]. Ushbu farmon, xususiy sektorga ta'lim tizimiga investitsiya kiritish va innovatsion loyihalarni amalga oshirish imkoniyatlarini yaratish orqali ta'lim tizimini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Bunda davlat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlik ta'lim sifati va samaradorligini oshirishda muhim omilga aylanishi kutilmoqda.

Davlat-xususiy sheriklik asosida amalga oshirilayotgan loyihalar orqali xususiy sektor o'z resurslarini ta'lim tizimiga yo'naltirishi mumkin[3,36]. Bunday hamkorliklar o'z navbatida raqobatni kuchaytiradi, bu esa ta'lim muassasalarini yanada samarali ishlashga undaydi. Raqobat muhiti ta'lim tizimida sifatni oshiradi, natijada o'quvchilarni sifatli bilim bilan ta'minlash imkoniyati tug'iladi.

Xususiy ta'lim muassasalari innovatsion yondashuvlar, zamonaviy o'quv uslublari va raqamli texnologiyalarni keng qo'llash orqali ta'lim jarayonini ilg'orlashtirmoqda. Jumladan, IT yo'nalishida faoliyat yurituvchi ko'plab o'quv markazlari qisqa muddatli, amaliyotga yo'naltirilgan kurslar orqali zamonaviy mutaxassislar tayyorlashni yo'lga qo'ygan [2, 49].

Moddiy-texnik bazani mustahkamlash borasida ham xususiy sektorning hissasi beqiyosdir. Tadqiqotlarga ko'ra, xususiy ta'lim muassasalari o'z mablag'lari hisobiga zamonaviy laboratoriyalar, kutubxonalar, sport va madaniyat inshootlarini yaratmoqda. Bu esa ta'lim oluvchilarga sifatli bilim olish uchun qulay sharoitlar yaratadi [3, 45].

Xususiy sektor ishtiroki sog'lom raqobat muhiti shakllanishiga xizmat qiladi. Ta'lim sohasidagi raqobat esa davlat muassasalarini ham o'z faoliyatini takomillashtirishga undaydi. Bu jarayon umumiy ta'lim sifatining oshishiga olib keladi [1,15].

Xalqaro tajribalar ham xususiy sektor ishtirokining ijobiy natijalarini ko'rsatmoqda. Jahon bankining 2021-yilgi hisobotida Markaziy Osiyo mamlakatlarida xususiy tadbirkorlarning ta'lim tizimiga faol jalb etilishi natijasida sifat ko'rsatkichlari oshgani qayd etilgan [4].

Shuningdek, xususiy ta'lim muassasalari tomonidan taqdim etilayotgan amaliyotga yo'naltirilgan ta'lim bitiruvchilarning mehnat bozoriga tezroq moslashishiga xizmat qiladi. Korxona va tashkilotlar bilan hamkorlikda olib borilayotgan amaliy mashg'ulotlar ushbu jarayonni yanada samarali qiladi [2].

Xulosa qilib aytganda, xususiy tadbirkorlik subyektlarining ta'lim tizimida faol ishtiroki innovatsion rivojlanish, ta'lim sifatining oshishi, zamonaviy infratuzilmaning shakllanishi va raqobatbardosh kadrlar tayyorlashda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda. Shu bois, davlat tomonidan xususiy ta'lim muassasalariga imtiyozlar berish, qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini kuchaytirish va sheriklik asosida hamkorlikni rivojlantirish strategik ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim tizimini rivojlantirish bo'yicha strategik chora-tadbirlar to'g'risida"gi farmoni, 2022 yil.
2. Karimov, A. (2021). Ta'lim va iqtisodiyot: Xususiy sektorning o'rni. Toshkent: "Ilm Ziyo" nashriyoti.

3. Xusanova, M. (2023). “Xususiy ta’lim muassasalarining rivojlanish tendensiyalari”, Iqtisodiyot va ta’lim jurnali, №4, 45–49-betlar.
4. World Bank Report (2021). Private Sector Engagement in Education in Central Asia.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA TADBIRKORLIK KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHNING ASOSIY YO‘NALISHLARI.

Djaxangirova Zuxra Tursunovna

Navoiy davlat universiteti tayanch doktoranti
zuxratorsunovna.88@inbox.ru

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tadbirkorlik ko‘nikmalarini shakllantirishning pedagogik-psixologik asoslari, ta’lim jarayoniga innovatsion yondashuvlar, shuningdek, zamonaviy metodikalar orqali ularning ijodiy va tashabbuskorlik salohiyatini rivojlantirish masalalari tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida mavjud muammolar, ularni bartaraf etish yo‘llari, ilg‘or xorijiy tajribalar hamda milliy ta’lim tizimi sharoitida qo‘llash imkoniyatlari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, tadbirkorlik ko‘nikmalari, innovatsion metodika, ta’lim motivatsiyasi, faoliyatga yo‘naltirilgan yondashuv, kreativlik, iqtisodiy savodxonlik.

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКИХ НАВЫКОВ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ.

Аннотация: В статье анализируются педагогические и психологические основы формирования предпринимательских способностей у учащихся младших классов, инновационные подходы к образовательному процессу, а также вопросы развития их творческого и инициативного потенциала посредством современных методик. В ходе исследования будут освещены существующие проблемы, пути их преодоления, передовой зарубежный опыт и возможности его применения в условиях отечественной системы образования.

Ключевые слова: начальное образование, предпринимательские навыки, инновационные методики, образовательная мотивация, деятельностный подход, креативность, экономическая грамотность.

MAIN DIRECTIONS FOR FORMING ENTREPRENEURIAL SKILLS IN PRIMARY STUDENTS

Abstract: This article analyzes the pedagogical and psychological foundations of the formation of entrepreneurial skills in primary school students, innovative approaches to the educational process, as well as issues of developing their creative and initiative potential through modern methods. The research highlights existing problems, ways to overcome them, advanced foreign experiences, and opportunities for application in the conditions of the national education system.

Keywords: primary education, entrepreneurial skills, innovative methodologies, educational motivation, activity-oriented approach, creativity, economic literacy.

XXI asrda ta'lim tizimi oldida turgan dolzarb vazifalardan biri — o'quvchilarda mustaqil fikrlash, tashabbus ko'rsatish, muammolarga ijodiy yondashish kabi kompetensiyalarni shakllantirishdir. Ayniqsa, yosh avlodni ertadan tadbirkorlik faoliyatiga tayyorlash, ularda iqtisodiy bilim va amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish milliy taraqqiyotimizda muhim ahamiyat kasb etadi. Boshlang'ich sinfda bu kabi ko'nikmalarni shakllantirish uchun maxsus yondashuv va metodologiya talab etiladi.

Bugungi kunda boshlang'ich sinflarda tadbirkorlik bo'yicha tizimli yondashuv yetarli darajada emas. O'quv dasturlarida bu yo'nalishdagi mavzular chegaralangan, ko'proq nazariy asos bilan cheklanadi. Amaliy mashg'ulotlar, loyiha ishlari, rolli o'yinlar kabi faol metodlar yetarlicha qo'llanilmayapti. Shuningdek, o'qituvchilarning bu boradagi tayyorgarligi ham turlicha darajada.

Mazkur muammoning yechimi sifatida quyidagilarni taklif etish mumkin:

- O'quv dasturlariga tadbirkorlik asoslarini integratsiya qilish.
- Faoliyatga yo'naltirilgan interaktiv metodlarni keng joriy etish.
- O'quvchilarni real hayotiy holatlar asosida fikrlashga o'rgatish.
- Ota-onalar va mahalliy tadbirkorlar bilan hamkorlikda amaliy mashg'ulotlar tashkil qilish.

Metodologiya:

Ushbu tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

Tahlil va sintez: mavjud o‘quv dasturlar, metodik materiallar va ilmiy adabiyotlar tahlil qilindi.

Empirik kuzatuv: boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining tadbirkorlikka oid faoliyati kuzatildi.

Intervyu va so‘rovnoma: boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari va o‘quvchilari o‘rtasida so‘rovnomalar o‘tkazildi.

Taqqoslash: xorijiy va milliy ta‘lim tajribalari solishtirildi.

Asosiy qism:

1. Tadbirkorlik ko‘nikmasining mazmuni va ahamiyati:

Tadbirkorlik ko‘nikmalari — bu shaxsda tashabbuskorlik, muammoni aniqlash va uni hal qilish, yangilikka intilish, riskni baholay olish kabi fazilatlarning uyg‘unligidir. Boshlang‘ich sinf yoshida bu ko‘nikmalarni shakllantirish, asosan, o‘yinlar, amaliy topshiriqlar va ijodiy loyihalar orqali amalga oshiriladi.

2. Innovatsion pedagogik yondashuvlar:

STEAM-ta‘lim, loyiha asosida o‘qitish, dizayn-o‘ylash texnologiyalari, "case-study" usuli boshlang‘ich sinflarda tadbirkorlik kompetensiyalarini shakllantirishda samarali hisoblanadi.

3. O‘quv faoliyati orqali tadbirkorlikni shakllantirish:

Quyidagi faoliyat turlari tadbirkorlik ko‘nikmalarini rivojlantiradi:

- Mini-loyihalar (masalan, maktab bog‘ida sabzavot yetishtirish)
- Simulyatsion o‘yinlar (do‘kon ochish, mahsulot savdosi)
- Rol o‘yinlari ("Tadbirkorlar yarmarkasi")
- Ijodiy topshiriqlar (reklama yaratish, logotip loyihalash)

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, faoliyatga yo‘naltirilgan va o‘quvchini markazga qo‘ygan metodlar orqali boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining:

- 1- Tashabbuskorlik darajasi oshgan,
- 2- Kommunikativ ko‘nikmalari rivojlangan,
- 3- Kichik loyihalarni mustaqil amalga oshirishga bo‘lgan qiziqishi kuchaygan.

Biroq bu yo‘nalishda o‘qituvchilarning malakasi va metodik ta‘minotning yetishmovchiligi jarayon samaradorligiga salbiy ta‘sir ko‘rsatmoqda.

Boshlang‘ich ta‘lim bosqichida tadbirkorlik ko‘nikmalarini shakllantirish bugungi kun ta‘limining ustuvor yo‘nalishlaridan biridir. Buning uchun o‘qituvchi ijodiy yondashuvi, interaktiv metodlar, ota-onalar va jamoatchilik bilan hamkorlik muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, bu yo‘nalishda maxsus metodik tavsiyalar, amaliy qo‘llanmalar ishlab chiqilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Fayzullayeva M. (2022). Zamonaviy ta‘limda tadbirkorlik kompetensiyasi. Toshkent: Fan.
2. Abduqodirov A., Karimova S. (2021). Ta‘limda innovatsion yondashuvlar. Toshkent: Ilm Ziya.
3. UNESCO (2020). Entrepreneurship Education: A Guide for Educators. Paris.
4. OECD (2021). Entrepreneurial Education in Primary Schools. OECD Publishing.
5. Shomurodov O. (2020). Boshlang‘ich ta‘lim metodikasi. Toshkent: O‘zbekiston.

O‘ZBEKISTONDA XUSUSIY TADBIRKORLIK SUBYEKTLARINI MAKTABGACHA TA‘LIM TIZIMIGA JALB ETISH VA ULARNI QO‘LLAB-QUVVATLASH

To‘xtamishova Nozima G‘iyosiddin qizi

Navoiy innovatsiyalar universiteti

Boshlang‘ich ta‘lim 1-bosqich 2- guruh talabasi

+998 88 577 76 06 tuxtamishovanozima102@gmail.com

O‘zbekiston, Samarqand viloyati, Kattaqo‘rg‘on tumani

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘zbekistonda maktabgacha ta‘lim tizimini rivojlantirishda xususiy tadbirkorlik subyektlarining o‘rni, ularni rag‘batlantirish va qo‘llab-quvvatlash tizimi, amaliy natijalar va istiqbollar tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta‘lim, xususiy sektor, tadbirkorlik, davlat-xususiy sheriklik, rag‘batlantirish.

ВОВЛЕЧЕНИЕ И ПОДДЕРЖКА ЧАСТНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В СИСТЕМЕ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ

Аннотация: В статье рассматривается участие частного предпринимательства в системе дошкольного образования Узбекистана, анализируются меры поддержки со стороны государства, достигнутые результаты и перспективы развития.

Ключевые слова: дошкольное образование, частный сектор, предпринимательство, государственно-частное партнёрство, поддержка.

INVOLVING AND SUPPORTING PRIVATE ENTREPRENEURSHIP IN THE PRESCHOOL EDUCATION SYSTEM IN UZBEKISTAN

Abstract: This article examines the role of private entrepreneurship in the preschool education system of Uzbekistan, state support mechanisms, practical outcomes, and future prospects.

Keywords: preschool education, private sector, entrepreneurship, public-private partnership, support mechanisms.

Bugungi kunda O'zbekistonda maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Prezident qarorlari va hukumat dasturlarida bu yo'nalishda amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy maqsadi — har bir bolani erta yoshdan sifatli ta'lim-tarbiya bilan ta'minlashdir[1]. Bu borada davlat sektori bilan bir qatorda xususiy tadbirkorlik subyektlarining ham faol ishtiroki muhim o'rin tutadi.

1. Xususiy sektorni maktabgacha ta'limga jalb qilish zarurati

O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligining rasmiy ma'lumotlariga ko'ra, 2024-yil holatiga ko'ra maktabgacha ta'lim muassasalari bilan qamrab olish darajasi 70 foizdan oshdi. Bu raqam davlat va xususiy bog'chalar sonining ortib borayotganligini ko'rsatadi.

Xususiy bog'chalarning afzalliklari quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- xizmatlar xilma-xilligi va moslashuvchanlik;
- zamonaviy pedagogik yondashuvlar;
- ota-onalarning ijtimoiy-iqtisodiy ehtiyojlariga mos xizmatlar.

2. Davlat tomonidan yaratilayotgan shart-sharoitlar va qo'llab-quvvatlash mexanizmlari

Xususiy tadbirkorlarni rag'batlantirish maqsadida quyidagi choralar amalga oshirilmoqda:

- **Normativ-huquqiy bazaning takomillashtirilishi:** “Maktabgacha ta'lim to'g'risida”gi Qonun va Prezident qarorlari asosida xususiy sektor uchun soddalashtirilgan litsenziyalash tartibi joriy etildi [2]

- **Soliq imtiyozlari:** 3 yilgacha yagona soliq to'lovidan ozod etish, ijtimoiy to'lovlar bo'yicha yengilliklar.
- **Subsidiyalar va grantlar:** Respublika va xalqaro donor tashkilotlari tomonidan moliyaviy ko'mak ajratilishi.
- **Infratuzilma ko'magining kengaytirilishi:** bo'sh turgan binolarni xususiy bog'chalar ochish uchun ijaraga berish.

3. Amaliy natijalar va istiqbollar

Ushbu islohotlar natijasida quyidagi natijalarga erishildi:

- 2021–2024 yillar oralig'ida 2000 dan ortiq xususiy bog'chalar tashkil etildi;
- 50 mingdan ortiq yangi ish o'rinlari yaratildi;
- Xizmatlar sifati va raqobatbardoshligi oshdi;
- Bolalarni qamrab olish ko'rsatkichi 3 yil ichida 20 foizga oshdi.

Kelgusida davlat va xususiy sektor o'rtasidagi sheriklikni yanada mustahkamlash, innovatsion texnologiyalarni joriy etgan holda ta'lim sifatini oshirish rejalashtirilmoqda. Buni Taraqqiyot strategiyasida ham ko'rish mumkin[3]

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda xususiy tadbirkorlik subyektlarini maktabgacha ta'lim tizimiga jalb etish va qo'llab-quvvatlash bo'yicha olib borilayotgan islohotlar o'z samaralarini bermoqda. Bu soha nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy barqarorlikni ham ta'minlovchi muhim omil sifatida qaralmoqda. Kelajakda davlat-xususiy sheriklik asosida maktabgacha ta'lim qamrovini 100 foizga yetkazish imkoniyati mavjud.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 08.05.2019 yildagi PQ-4312-son. <https://lex.uz/docs/-4327235>
2. 2017- 2021 yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida». 2016 yil 29 dekabr PF - 2707 –sonli qaror.
3. https://strategy.uz/index.php?static=strategy_actions&lang=uz

O'ZBEKISTONDA XUSUSIY TADBIRKORLIK SUBYEKTLARINI OLIY TA'LIM TIZMIGA JALB ETISH VA ULARNI QO'LLAB-QUVVATLASH

Aktamova Maftuna Ag'zam qizi
 Navoiy innovatsiyalar universiteti xodimi
 +998770224142 aktamovaxadicga104@gmail.com
 O'zbekiston, Navoiy viloyati, Navoiy shahri

Annotatsiya: Mazkur maqolada O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimida xususiy tadbirkorlik subyektlari bilan samarali hamkorlikni yo‘lga qo‘yishning zarurati, afzalliklari hamda huquqiy-me‘yoriy asoslari tahlil qilinadi. Mavjud muammolar aniqlanib, ularning yechimiga doir takliflar ilgari suriladi. Xususiy sektorni oliy ta’lim jarayoniga jalb etish orqali mehnat bozorining ehtiyojlariga mos kadrlar tayyorlash konsepsiyasi asoslanadi.

Kalit so‘zlar: oliy ta’lim, xususiy sektor, hamkorlik, innovatsiya, dual ta’lim, iqtisodiy integratsiya.

ВОВЛЕЧЕНИЕ И ПОДДЕРЖКА ЧАСТНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ УЗБЕКИСТАНА

Аннотация: В статье анализируются необходимость, преимущества и нормативно-правовая база для налаживания эффективного сотрудничества с субъектами частного предпринимательства в системе высшего образования Республики Узбекистан. Выявляются существующие проблемы и выдвигаются предложения по их решению. Концепция подготовки кадров в соответствии с потребностями рынка труда основана на вовлечении частного сектора в процесс высшего образования

Ключевые слова: высшее образование, частный сектор, сотрудничество, инновации, дуальное образование, экономическая интеграция.

INVOLVING AND SUPPORTING PRIVATE ENTREPRENEURSHIP IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM IN UZBEKISTAN

Abstract: This article analyzes the need, advantages, and legal and regulatory framework for establishing effective cooperation with private business entities in the higher education system of the Republic of Uzbekistan. Existing problems are identified and proposals are put forward for their solution. The concept of training personnel in accordance with the needs of the labor market by involving the private sector in the higher education process is based.

Keywords: higher education, private sector, cooperation, innovation, dual education, economic integration

Bugungi kunda O‘zbekistonda ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, uni xalqaro andozalarga moslashtirish va real iqtisodiyot bilan uyg‘un holda rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylangan. Prezidentimiz tomonidan qabul qilinayotgan qator farmon va qarorlarda bu boradagi maqsadlar aniq ifodalangan[1]. Ayniqsa, oliy ta’limda xususiy sektor

vakillarini faol jalb etish muhim bo'lib, u innovatsion yondashuvlar, amaliy ko'nikmalar va raqobatbardosh kadrlar tayyorlashda muhim rol o'ynaydi.

1. Hamkorlikning dolzarbligi: O'zbekiston Respublikasi mustaqillik yillarida ta'lim tizimida tub o'zgarishlar amalga oshirildi. Ayniqsa, so'nggi yillarda oliy ta'lim muassasalarining soni, professor-o'qituvchilarning salohiyati va moddiy-texnik bazasi kengaymoqda. Shu bilan birga, ta'limda nazariy bilimlarning ustuvorligi amaliy ko'nikmalarning yetishmasligiga olib kelmoqda. Ko'plab bitiruvchilar o'qishni tugatgach, real mehnat bozori talablariga mos ish topishda qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Xususiy tadbirkorlik subyektlarini ta'lim jarayoniga jalb etish orqali bu muammoning oldini olish mumkin. Korxonalar bilan hamkorlikda o'qitish bitiruvchilarda zarur amaliy tajriba va kasbiy ko'nikmalarni shakllantiradi. Bu esa, o'z navbatida, ularni tez va oson ish bilan ta'minlash imkonini oshiradi. Bundan tashqari, ta'limda innovatsion texnologiyalarni qo'llash, zamonaviy texnika va dasturlarni egallashda ham xususiy sektor muhim o'rin tutadi.

2. Hamkorlik shakllari. Xususiy sektor bilan oliy ta'lim muassasalari o'rtasida turli shakllarda hamkorlikni yo'lga qo'yish mumkin:

Dual ta'lim tizimi: Bu tizimda talabalar nazariy bilimlarni oliy ta'lim muassasasida, amaliy ko'nikmalarni esa xususiy korxonalarda egallaydi[2]. Germaniya va Janubiy Koreya tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, dual ta'lim raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlashda juda samarali model hisoblanadi.

Ishlab chiqarish amaliyotlari: Har bir bakalavriat yo'nalishida kamida bir semestr ishlab chiqarish amaliyoti o'tish majburiy bo'lishi kerak. Bu orqali talabalar o'z yo'nalishlariga oid korxonalarda bevosita ishtirok etish imkoniga ega bo'ladi.

Ilmiy-tadqiqot va startap loyihalari: Universitetlar va tadbirkorlar qo'shma innovatsion markazlar tashkil qilib, talabalarning yangi g'oyalarini moliyalashtirish orqali bozorga yo'naltirishlari mumkin. Bu nafaqat talabani motivatsiya qiladi, balki mamlakat iqtisodiyotiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Grant va stipendiyalar ajratish: Korxonalar iqtidorli va salohiyatli talabalarni moddiy rag'batlantirishi, ularga o'qish davrida kontrakt to'lovi yoki yashash xarajatlarini qoplashda yordam berishi mumkin. Bu ham ijtimoiy adolat, ham kadrlar tanlovining sifatli bo'lishiga xizmat qiladi. Xususan, Navoiy Innovatsiyalar Universiteti o'z talabalari uchun umumiy hisobda 2 milliard so'mlik grant tashkil qilgan. Joriy yilning aprel oyida 120 dan ortiq ilm egalariga "stipendiya" va "grant"lar topshirildi. Bu talabalarning ilm olishga bo'lgan rag'batini yanada orttirdi.

3. Huquqiy va tashkiliy asoslar: Oliy ta'lim muassasalari faoliyatini erkinlashtirishga qaratilgan bir qator normativ-huquqiy hujjatlar bu sohada xususiy sektor ishtirokini kengaytirishga zamin yaratmoqda[3]. Jumladan, "Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi"da davlat va nodavlat sektor o'rtasida sheriklikni kengaytirish muhim yo'nalish sifatida belgilanmoqda. 2023-yildan boshlab ko'plab universitetlar o'zini o'zi moliyalashtirish tizimiga o'tgan bo'lib, bu ularga mustaqil ravishda investorlar va korxonalar bilan shartnomalar tuzish huquqini beradi[4]. Mazkur o'zgarishlar xususiy tadbirkorlik subyektlari bilan shaffof, uzoq muddatli hamkorlik aloqalarini yo'lga qo'yish imkonini yaratmoqda.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston sharoitida xususiy tadbirkorlik subyektlarini oliy ta'lim tizimiga jalb etish orqali raqobatbardosh, amaliy ko'nikmaga ega mutaxassislarni yetishtirish mumkin bo'ladi. Buning uchun davlat siyosati, oliy ta'lim muassasalari va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish va uni tizimlashtirish muhim ahamiyatga ega. Ta'lim va biznes integratsiyasi mamlakatning iqtisodiy salohiyatini oshiruvchi muhim omil sifatida qaralishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi" to'g'risidagi farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. "Dual ta'lim tizimini joriy etish konsepsiyasi". Toshkent, 2023.
3. "Oliy ta'lim tizimida islohotlar va xususiy sektor ishtiroki" — Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari, 2024-yil.
4. "Ta'lim va iqtisodiyot integratsiyasi: xalqaro tajriba va milliy yondashuvlar", TDIU ilmiy jurnali, 2023-yil 3-son.

QISHLOQ XO'JALIGIDA XUSUSIY TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISHNING DOLZARB MASALALARI

Eshkulova Gulmira Shokirovna

Navoiy davlat universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada qishloq xo'jaligida xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish orqali ta'lim tizimida shu sohada tahsil olayotgan yosh kadrlarga yangi ish o'rinlari hamda eng muhim tavsifiya va tajriba berish masalalari yoritilgan. Tadbirkorlik faoliyatining huquqiy, iqtisodiy va institutsional asoslari,

mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llarini tahlil qiladi. Shuningdek, xalqaro tajriba asosida O‘zbekiston uchun mos bo‘lgan takliflar ilgari suriladi.

Kalit so‘zlar: Qishloq xo‘jaligi, tadbirkorlik, iqtisodiy rivojlanish, kapital, infratuzilma, ta‘lim, kadrlar tayyorlash, bozorlar, resurslar, tadbirkorlik madaniyati, eksport, mulk, klster, fermer va dehqon xo‘jaliklari.

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ ЧАСТНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы развития частного предпринимательства в сельском хозяйстве, создания новых рабочих мест для молодых специалистов, обучающихся по данному направлению в системе образования, а также наиболее важные рекомендации и опыт. Анализируются правовые, экономические и институциональные основы предпринимательской деятельности, существующие проблемы и пути их преодоления. Также будут выдвинуты предложения, подходящие для Узбекистана, на основе международного опыта.

Ключевые слова: Сельское хозяйство, предпринимательство, экономическое развитие, капитал, инфраструктура, образование, обучение, рынки, ресурсы, предпринимательская культура, экспорт, собственность, кластер, фермеры и крестьянские хозяйства.

CURRENT ISSUES OF DEVELOPMENT OF PRIVATE ENTREPRENEURSHIP IN AGRICULTURE

Abstract: This article discusses the development of private entrepreneurship in agriculture, the creation of new jobs for young professionals studying in this field in the educational system, and the most important recommendations and experience. It analyzes the legal, economic and institutional foundations of entrepreneurial activity, existing problems and ways to overcome them. Also, based on international experience, proposals are put forward that are suitable for Uzbekistan.

Keywords: Agriculture, entrepreneurship, economic development, capital, infrastructure, education, training, markets, resources, entrepreneurial culture, export, property, cluster, farmers and peasant farms.

Bozor iqtisodiyotiga asoslangan rivojlanish yo'lini tanlagan O'zbekiston uchun xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish strategik ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, qishloq xo'jaligida xususiy sektor faoliyatining kuchaytirilishi oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash, eksport salohiyatini oshirish va hududiy rivojlanishni jadallashtirishda muhim omil hisoblanadi. Qishloq xo'jaligi o'zining asosiy maqsadiga erishish uchun tarmoqda tadbirkorlik faoliyatlarini amalga oshirilishini taqozo etadi. Tadbirkorlik -mulkchilik sub'ektlarining qishloq xo'jalik mahsulotlari yetishtirish, ularni qayta ishlash va sotish hamda xizmatlar ko'rsatish natijasida foyda yoki daromad olishga qaratilgan tashabbuskorlik bilan faoliyat ko'rsatishidir. Bozor iqtisodiyoti sharoitida tadbirkorlik qishloq xo'jaligida ham yuridik, ham jismoniy shaxslar tomonidan amalga oshiriladi. Bu jarayonda ular O'zbekiston Respublikasining «Mulk to'g'risida»gi, «Korxonalar to'g'risida»gi hamda «Tadbirkorlik to'g'risida»gi va boshqa qonunlari talablariga qat'iy rioya etishlari zarur.

Xususiy tadbirkorlik qishloq xo'jaligida turli shakllarda namoyon bo'lmoqda: fermer xo'jaliklari, dehqonchilik bilan shug'ullanuvchi yakka tartibdagi tadbirkorlar, klasterlar va kooperativlar. Hozirgi vaqtda qishloq xo'jaligida faoliyat yuritayotgan xususiy tadbirkorlarning soni ortib bormoqda. Bu esa sohaga investitsiyalar oqimini kuchaytiradi, innovatsiyalarni jalb etadi va mehnat unumdorligini oshiradi.

Shu bilan birga, qishloq xo'jaligida xususiy sektor faoliyatini rivojlantirishda ayrim muammolarham mavjud. Bularning bir qanchasini sanab o'tishimiz mumkin. bular

- yerga egalik va foydalanish huquqlarining barqaror emasligi;
- moliyalashtirish manbalarining cheklanganligi;
- infratuzilma, logistika va bozor infratuzilmasining yetarli emasligi;
- ilmiy-innovatsion yondashuvlar va bilimlar yetishmasligi.

Mazkur muammolarni hal etish uchun bir qancha taklif va tavsiyalar ham aytib o'tish joizdir.

1. Fermer va dehqon xo'jaliklariga yerga egalik huquqini mustahkamlovchi huquqiy mexanizmlarni ishlab chiqish;
2. Imtiyozli kreditlar, sug'urta tizimi va grant dasturlarini kengaytirish;
3. Qishloq joylarida zamonaviy infratuzilmani rivojlantirish va bozor tarmoqlarini shakllantirish;
4. Xususiy tadbirkorlarni raqamli texnologiyalar, ilmiy tavsiyalar va agrotexnik bilimlar bilan ta'minlash.

Tadbirkorlik kishilar harakati va mehnati orqali vujudga kelsada, u mehnat resurslaridan ajralib alohida ishbilarmon kishilar guruhini mujassamlashtirdi. Ushbu guruh kishilari tadbirkorlikning rivojlanish jarayonida ishlab chiqarishni tashkil etish, uni ishlab chiqarish resurslarini bilan ta'minlash, tavakkalchilik asosida ish yuritish, foyda olishni ta'minlash, innovatsiya yangiliklaridan foydalanish xususiyatlarni o'zlashtirdi. Ushbu jihatdan yondashadigan bo'lsak, tadbirkorlik foyda olish maqsadida innovatsiya va tavakkalchilikka asoslangan holda resurslarni birlashtirish va harakatga keltirish, boshqarish jarayonini o'z ichiga olgan ishlab chiqarish, hizmat ko'rsatish faoliyatidir.

Xitoy, Turkiya va Niderlandiya kabi mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, davlat tomonidan xususiy qishloq xo'jaligi subyektlarini qo'llab-quvvatlash, ularga xizmat ko'rsatish tizimlarini rivojlantirish va ilm-fanga asoslangan yondashuvlar samaradorlikni oshiradi. O'zbekistonda ham bu yo'nalishda ijobiy qadamlar tashlanmoqda, biroq ularni chuqurlashtirish va tizimlashtirish juda zarur.

Xulosa qilib aytganda, qishloq xo'jaligida xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish orqali nafaqat iqtisodiy o'sishga erishish, balki bandlik, oziq-ovqat xavfsizligi va ekologik barqarorlikka ham erishish mumkin. Shu bois mazkur yo'nalishga davlat, jamiyat va ilm-fan birgalikda xizmat qilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hasanov, H. (2021). TADBIRKORLIK INFRATUZILMASINI RAQAMLASHTIRISHNING IQTISODIY SAMARALARI. DEVELOPMENT ISSUES OF INNOVATIVE ECONOMY IN THE AGRICULTURAL SECTOR,
2. . Xurramov A.F., Mamatov A.A. Qishloq xo'jaligida mulkiy munosabatlar va ularni rivojlantirish yo'nalishlari. - T.: Fan va texnologiya nashriyoti, 2008.
3. Blagova Z.I. Predprenimatelstva v Rossiyskoy ekonomike. – Sankt-Peterburg.: Unta ekonomiki i finansov, 1995.

ПРОБЛЕМА СУДЬБЫ ЧЕЛОВЕКА В ФИЛОСОФИИ АБАЯ

Дағарова Жанар Өміржанқызы

Докторант 3 – курса специальности «Философия»

Карагандинский университет имени

академика Е.А. Букетова,

Республика Казахстан, г. Караганда

E-mail: janka_04@mail.ru

Тел: +77756534950

Аннотация. В статье рассматривается проблема судьбы человека в философских взглядах Абая Кунанбаева. Автор анализирует, как Абай понимал соотношение судьбы и свободы воли, подчеркивая роль человеческого разума, труда и морали в формировании собственной судьбы. Особое внимание уделяется анализу «Слов назидания», где философ размышляет о смысле жизни, ответственности человека за свои поступки и стремлении к духовному развитию. Выявляется, что для Абая судьба — это не пассивное подчинение внешним обстоятельствам, а активное саморазвитие и стремление к идеалу через знания, труд и нравственность..

Ключевые слова: судьба человека, свобода воли, философия, мораль, труд, знания, духовное развитие, смысл жизни, «Слова назидания».

PROBLEM SUDBY CHELOVEKA AND PHILOSOPHY ABAYA

Annotation. The article explores the problem of human destiny in the philosophical views of Abai Kunanbayev. The author analyzes how Abai understood the relationship between fate and free will, emphasizing the role of human intellect, labor, and morality in shaping one's own destiny. Special attention is given to the analysis of the "Words of Edification," where the philosopher reflects on the meaning of life, human responsibility for one's actions, and the pursuit of spiritual development. It is revealed that, for Abai, fate is not passive submission to external circumstances, but active self-development and striving for an ideal through knowledge, labor, and morality.

Keywords: human destiny, free will, philosophy, morality, labor, knowledge, spiritual development, meaning of life, "Words of Edification".

Введение. Проблема судьбы человека занимает важное место в философии Абая Кунанбаева. В своих произведениях Абай поднимает вопросы смысла жизни, внутренней свободы и предназначения человека. Для философа судьба — это не предопределенность, а результат осознанных

действий и решений. Абай обращает внимание на роль знаний, труда, нравственности и самопознания в процессе формирования судьбы.

Цель данной статьи — проанализировать взгляды Абая на судьбу человека, понять, как философ трактует свободу воли, ответственность и значимость трудовой деятельности для формирования человеческой судьбы.

Абай (Ибрагим) Кунанбаев — гениальный мыслитель, поэт, философ казахского народа. Он великий ученый, оказавший большое влияние на развитие и становление казахской культуры.

Если углубиться в творчество Абая Кунанбаева, то можно увидеть свободу духовного бытия казахского народа, мыслитель, критикуя свой народ, иногда сожалеет, иногда огорчается и, затачивая их, призывает к возрождению и созданию нового. Философская мысль Абая — отражение духовного богатства казахского народа. Он с большим беспокойством смотрел на настоящее и будущее своего народа. Поскольку главным вопросом философии мыслителя был человек, его эстетические, этические взгляды.

Академик Ж.М. Абдильдин справедливо отмечает, что вообще проблема человека принадлежит к разряду вечных философских проблем. Она привлекает внимание философов самых древних времен. Но проблема эта и вечно новая, поскольку постоянно изменяется сама жизнь, человеческие знания, сам человек. Всякий раз по-новому она встает перед человеком, живущим в определенных исторических условиях, решающим задачи своего времени, по-своему мыслящим, чувствующим и понимающим мир [1, 367].

Проблема судьбы в философии Абая. Мысли о судьбе и предназначении человека и о смысле его жизни описываются в назидательных словах Абая. Слова назидания Абая не теряют своей актуальности и в наше время. Он старался ответить на вопросы, которые волновали его народ, глубоко изучал внутренний мир человека и призывал углубиться в смысл каждого поступка. В назиданиях Абая мы находим основу для определения нашей цели в жизни, задавая себе вопросы.

Проблема судьбы человека в философии Абая Кунанбаева — это одна из ключевых тем, которая раскрывает его размышления о смысле жизни, роли человека в мире, свободе воли и предопределении. Абай воспринимает судьбу не как фатальное предопределение, от которого невозможно уйти, а как испытание, данное человеку для внутреннего роста. Человек не просто жертва обстоятельств, он — активный участник своей жизни. По этому поводу Абай говорит в своем 4-м слове назидания: «Человек рождается со

слезами, а умирает с досадой» [2; 20]. Эта мысль имеет глубокий философский смысл. В этом высказывании поэт описывает реальное положение между началом и концом человеческой жизни. Абай стремится раскрыть, что человеческая жизнь преходяща и полна тягот, объясняя её как естественный закон. Когда он говорит: «Человек рождается со слезами», он подразумевает, что в момент рождения ребенок ещё не готов к трудностям и испытаниям жизни. Каждый человек, появившись на свет, начинает борьбу за адаптацию к этому миру: он рождается с плачем и с первых мгновений сталкивается с первыми испытаниями и трудностями. Таким образом, начало человеческой жизни наполнено испытаниями и борьбой.

Идея «стать человеком» и ее связь с судьбой. В 4-м слове назидания Абая идея становления человеком пронизана глубокими философскими размышлениями. В этом слове поэт стремится объяснить смысл и цель человеческой жизни, подчеркивает важность нравственности, справедливости, разума и знаний. По мнению Абая, быть человеком — значит не ограничиваться только физическим телом или внешними обстоятельствами, а глубоко понимать внутренний мир человека, пути его морального и духовного развития. Абай Кунанбаев раскрывает идею истинного человечества через призму глубоких философских размышлений. Он утверждает, что основными признаками настоящего человека являются образованность, ум, честность и наличие высоких нравственных качеств. По мнению Абая, становление человеком невозможно без воспитания духа, души и разума. Главная цель человеческой жизни заключается в духовном росте и моральном совершенствовании. Путь к подлинному человеческому достоинству, по Абая, лежит через получение знаний, развитие правильного мышления, опору на разум и сохранение верности самому себе. При этом он подчеркивает, что быть человеком — значит не только провозглашать моральные ценности, но и внедрять их в свою повседневную жизнь, реализовывать через конкретные поступки. Абай особое внимание уделяет личной ответственности за собственные действия и призывает каждого к постоянному самосовершенствованию, очищению разума и сердца.

Проблема свободы и ответственности. Свобода для Абая — это не безудержная независимость, а способность действовать в рамках нравственных принципов. Он подчеркивает, что настоящая свобода предполагает ответственность перед собой и обществом. Свобода — это способность человека противостоять реальности ради идеала. Однако свобода — это не анархия, а проявление ответственности человека за свои

мысли и поступки. Любовь к близким, к народу, к человечеству — это чувство ответственности, которое, по словам Абая, углубляет разум и знания человека. Профессор К.Э.Эбишев в своей монографии «Власть как ценность и власть ценностей: метаморфозы свободы» подчёркивает: свобода — это качество, присущее только человеку, его сущность, то, что в подлинном смысле делает человека человеком [3; 16]. Абай в решении проблемы свободы утверждал, что свобода казахского народа направляется из прошлого в будущее через настоящее. Однако, анализируя исторический процесс, он отмечал: без прогресса невозможны развитие и движение вперёд. В понимании Абая разумность, сдержанность, умение довольствоваться своим уделом, осознание собственных возможностей и их разумное ограничение являются основой истинной добродетели человека. Его знаменитая мысль: «Лучше самому подняться в гору, чем безвольным скатиться с холма» ярко выражает идею о том, что свобода требует усилий и внутренней дисциплины.

Абай связывал истинную свободу с духовной зрелостью, подчёркивая необходимость гармонии свободы и порядка. Эта идея подробно раскрыта в его стихотворении «Не хвались без знания», где он предлагает пять добродетелей: стремление, труд, глубокую мысль, довольство и милосердие как путь к совершенствованию личности. Таким образом, в философии Абая свобода — это не анархия, а осознанная ответственность перед собой, обществом и всем человечеством

Негативные качества, мешающие формированию судьбы. «Три вещи унижают всё человечество, от которых следует избегать», — говорит Абай в своём 38-м слове назидания [2; 88]. В этом слове Абай рассуждает о трёх основных негативных качествах, препятствующих развитию человека и его духовному совершенствованию: невежестве, лени и жестокости. Абай показывает, что эти три качества являются серьёзным препятствием как для развития общества, так и для личностного роста, и призывает избегать их. По Абая, невежество — это отсутствие знаний и науки. Человек без знаний и науки не может найти своего места в жизни и не приносит пользы обществу. Невежественный человек уподобляется животному, так как не способен правильно организовать свои действия. Абай подчёркивает важную роль знаний в жизни человека и призывает постоянно стремиться к обучению и самосовершенствованию. Он объясняет, что знание необходимо не только для материального благополучия, но и для формирования духовного облика человека. Лень, по мнению Абая, является «врагом всех искусств в мире».

Лень мешает человеку достигать целей, учиться новому и добиваться успеха. Она приводит к безынициативности, слабости духа и бесстыдству, а затем к бедности и жизненным трудностям. Абай призывает бороться с ленью, трудиться на своём пути и понимать, что без труда нет достижения. Жестокость — Абай считает жестокость врагом человечества. Жестокость проявляется в причинении зла, жестокости или несправедливости по отношению к другим людям. Человек, совершающий жестокость, отделяется от общества и теряет свою человеческую сущность, уподобляясь зверю. Абай призывает противостоять жестокости, быть добрым и справедливым к другим людям. В 38-м слове назидания Абай указывает, что три дурные качества (невежество, леность и жестокость) являются серьёзными препятствиями для внутреннего развития человека и для его нахождения достойного места в обществе. Избавляясь от этих пороков, стремясь к знаниям, труду и соблюдению нравственных принципов, человек сам формирует свою судьбу, возвышает свою сущность и приносит пользу обществу. Высоко оценивая роль труда и образования в создании человеком своей собственной судьбы, Абай в своих произведениях подчёркивал, что только через постоянное стремление к знаниям, упорный труд и нравственное совершенствование человек может достичь истинного счастья и достойного положения в обществе.

Роль труда и знаний в формировании судьбы. Глава государства в своей статье «Абай и Казахстан в XXI веке» утверждает, что Абай — мотиватор и вдохновитель трудолюбия [4]. На самом деле, в этической концепции казахского мыслителя понятие труд занимает особое место и без преувеличения можно сказать, что у него нет почти ни одного произведения, где бы он не говорил о значении труда в жизни и деятельности человека. Трудовую деятельность Абай считал основой духовного становления человека как личности. Мыслитель был глубоко убежден, что труд облагораживает душу человека, а у людей, не знавших труда, ленивых, чаще встречаются дурные наклонности. Глубокое суждение об этом аспекте этического учения Абая высказывает Ж.М. Абдильдин: «Абай ... ввел в казахское общество новое понимание категории труда. Разумеется, казахи понимали и имели представление о труде и до Абая. Однако в их представлении труд являлся обычной формой деятельности наряду с такими формами, как есть, пить и т.д. В их традиционной культуре, когда речь шла о труде, больше подчеркивалась отрицательная его сторона. Он рассматривался как то, что отнимает покой, радость и счастье человека. В отличие от такого

представления, Абай открыл и внедрил в казахское сознание принципиально новую трактовку труда. Согласно философу, труд – не просто функция, а фундаментальный принцип человеческого бытия. Поэтому имеет громадное значение в развитии общества, в формировании личности» [5, с. 90]. Абай глубоко раскрыл двоякое значение труда. С одной стороны, труд имеет колоссальное значение в формировании личности человека, так как только посредством труда достигается подлинное знание, а, по глубокому убеждению Абая, постижение науки, обладание подлинным знанием – суть самый напряженный и тяжелый труд. С другой стороны, казахский мыслитель понимал труд как занятость человека, как средство для жизни, как важнейшее условие самостоятельного существования. В силу этого человек, опирающийся на свой труд, по мнению Абая, несомненно, достойный человек.

Заключение. Философия Абая Кунанбаева раскрывает глубокое понимание судьбы человека как процесса постоянного духовного роста и нравственного совершенствования. Судьба в его учении не является фатальной неизбежностью, а зависит от свободы воли, личной ответственности, стремления к знаниям и труду. Абай подчеркивает, что человек — творец своей судьбы через развитие разума, честность, стремление к истине и моральные поступки. В своих «Словах назидания» Абай последовательно развивает идею о том, что только через образование, труд, терпение и высокую мораль человек может обрести настоящее счастье и смысл жизни. Его размышления о борьбе с невежеством, ленью и злобой остаются актуальными и в современном мире.

Таким образом, философия Абая представляет собой ценнейшее наследие, которое учит видеть в человеке активного субъекта, способного преодолеть предопределённость судьбы через силу воли, разума и нравственных усилий.

Список использованной литературы

1. Ж.Ж. Абдильдин и проблемы Абаеведения., Барлыбаева Г.Г.//В сборнике: Актуальные проблемы мировой философии. Материалы IV Международной научно-теоретической конференции. Астана, 2023. С. 365-370.
2. Абай. Қара сөз. Книга слов. Алматы. 2016. 200б.
3. Абишев К.А. О природе власти как социального явления. Отчуждение и власть. Власть как ценность и власть ценностей: метаморфозы свободы. – Алматы: Институт философии и политологии МОН РК, 2007. – С. 16–63.

4. Қасым-Жомарт Тоқаев. Абай және ХХІ ғасырдағы Қазақстан // Egemen Qazaqstan, 9 қаңтар, 2020.

5. Әліпхан М.К. Адамгершілік ілімі және Хәкім Абай. – Алматы: Қазақ кітабы, 2020. – 480 б.

АКТИВАЦИЯ РЕСУРСНОГО СОСТОЯНИЯ СЧАСТЬЯ ЧЕРЕЗ РЕЧЬ

Терентьева Татьяна Степановна
соискатель на звание кандидата психологических наук
Институт психологии творчества
г. Кампо Турес
E-mail: info@teta.coach

Аннотация: Статья рассматривает активацию ресурсов счастья через речь во время коучинговых сессий. Она подчеркивает важность вызова состояний счастья и предлагает различные лингвистические стратегии для облегчения этого процесса.

Ключевые слова: счастье, коучинг, лингвистические стратегии

ACTIVATION OF THE RESOURCE STATE OF HAPPINESS THROUGH SPEECH

Annotation: The article examines the activation of happiness resources through speech during coaching sessions. It emphasizes the importance of eliciting states of happiness and proposes various linguistic strategies to facilitate this process.

Keywords: happiness, coaching, linguistic strategies

Иногда во время коучинговой сессии нам нужно обратиться к ресурсам человека [Козлов, 2021, с. 190]. Очень ресурсное состояние, которое может помочь человеку достигать результатов и находить решения для своих запросов это состояние счастья. Ввести клиента в состояние счастья в моменте нам могут помочь определенные техники. Помимо общих языковых конструкций, существует несколько стратегий, которые могут помочь быстро переместить человека в состояние счастья с помощью разговора [Леонтьев, 2009, с.1]. Эти стратегии могут быть эффективными, но важно учитывать индивидуальные предпочтения и контекст общения. Языковые конструкции и паттерны могут варьироваться в зависимости от личных предпочтений и воспоминаний людей. Однако существуют общие лингвистические элементы, которые могут вызывать к ощущениям счастья и переносить человека в состояние счастья. Вот несколько примеров:

Используйте *позитивные утверждения*, чтобы создать оптимистичное настроение - "Сегодня у нас замечательный день!". Попросите человека *вспомнить приятные моменты счастья* из прошлого. Это может создать положительные эмоции в настоящем. *Подчеркивание и фокус на благоприятных, позитивных аспектах* текущей ситуации - "Обратим внимание на все хорошие вещи, которые происходят вокруг нас." *Использование юмора* может быстро развеять напряжение и вызвать смех, что способствует чувству счастья. *Проявите понимание, искреннюю заинтересованность и эмпатию*. Понимание чувств и переживаний может помочь создать позитивное взаимодействие. *Выражайте поддержку и давайте похвалу*. Лестные слова могут улучшить настроение. *Используйте осознанное присутствие*, будьте в моменте и позвольте человеку почувствовать, что его слова и чувства важны. *Создайте позитивное окружение*, приятную обстановку: светлую комнату или музыку, которая вызывает положительные эмоции.

"На любом этапе коучинговой сессии одинаково важно использовать такой язык, который формирует доверительные отношения и поддерживающее пространство" [Тхагапсоева, 2020, с. 319]. *Используйте положительные существительные* - "блаженство", "радость", "восторг", "счастье" - "Этот момент наполнил меня блаженством", а также *эмоционально окрашенные слова и выражения* - "лучезарный", "сияющий", "светлый", "радужный момент" - "Сияющий день наполнил мое сердце радостью." *Метафоры счастья* - "Плывать в море счастья", "полететь в небеса радости" - "Это было, как плавание в море счастья." *Приемы повторения* - повторение положительных слов и фраз может усилить эмоциональное воздействие - "Счастье — это нечто особенное. Счастье — это радость, радость, которая наполняет нас." *Ассоциации с приятными запахами, вкусами, звуками* - "аромат счастья", "вкус радости", "мелодия счастья" - "В воздухе витает аромат счастья." *Ассоциация с положительными образами* - попросите человека представить себя в ситуации полного счастья и описать, что он видит, слышит и чувствует. *Положительное аффирмирование* - используйте утверждения, которые направлены на поддержку и укрепление положительных качеств человека - "Вы обладаете удивительной способностью приносить радость вокруг." *Сценарии успеха*: попросите человека представить себя в будущем, где все идет так, как он хочет, и он счастлив. Опишите этот сценарий подробно. *Эмоциональные ключевые слова*- попросите назвать эмоции, которые они ассоциируют со

словом "счастье" и затем описать их. *Метафорические вопросы*: "Если ваша жизнь была бы метафорой счастья, что бы это было? Как бы вы описали эту метафору?"

Эти конструкции могут быть использованы в различных контекстах для описания воспоминаний или текущего состояния. Используйте эти техники в ходе доверительного и поддерживающего разговора, чтобы помочь человеку открыть свой потенциал к счастью.

Список литературы.

1. Козлов В.В. Вечная психология. - М.: Институт консультирования и системных решений, 2021. - 304 с. С.189-191
2. Леонтьев Д.А., Рассказова Е.И. Что надо для счастья: культурные, региональные и индивидуальные различия и инварианты источников счастья. – 2009. С.11
3. Тхагапсоева, Ф. С. Лингвокоммуникативные особенности реализации коучинга / Ф. С. Тхагапсоева // Язык и культура в эпоху интеграции научного знания и профессионализации образования. – 2020. – № 1-2. – С. 318-325.

КАЗАХСКИЕ ХАНЫМЫ: ИСТОРИЧЕСКИЕ ФИГУРЫ И ДУХОВНЫЕ ОПОРЫ

Уксукбаева Маржан Турганбаевна
Докторант 2 курса специальности
«Культурология»
Евразийского национального
университета им. Л.Н. Гумилева
Тел: +77083645078
e-mail: mery-7878@yandex.kz
г. Астана (Казахстан)

Аннотация. Статья посвящена изучению роли казахских ханымов в историко-культурном развитии Казахского ханства. Особое внимание уделяется их политическому влиянию, участию в дипломатических и внутригосударственных процессах, а также духовной и воспитательной миссии. На основе исторических источников и преданий анализируются образы выдающихся ханымов, таких как Айганым, Бопай, Гаухар и других, чья деятельность оставила заметный след в истории казахского народа. Автор подчеркивает значимость женского начала в формировании

общественной морали, сохранении традиций и передаче культурного наследия. Статья раскрывает ханымов не только как спутниц правителей, но и как самостоятельные исторические фигуры, обладавшие мудростью, силой духа и высоким авторитетом.

Ключевые слова: казахская ханым, казахское ханство, уважение к матери, казахский народ, казахский род

Annotatsiya. Maqola Qozoq xonimlarining Qozoq xonligi tarixiy-madaniy rivojlanishidagi rolini o'rganishga bag'ishlangan. Unda ularning siyosiy ta'siri, diplomatik va ichki davlat jarayonlaridagi ishtiroki, shuningdek, ma'naviy va tarbiyaviy missiyasi alohida e'tiborga olinadi. Tarixiy manbalar va rivoyatlar asosida Ayganim, Bopay, Gaukhar kabi mashhur xonimlarning qiyofalari tahlil qilinadi, ularning faoliyati qozog' xalqining tarixida muhim iz qoldirgan. Muallif ayollik mohiyatining jamiyat axloqini shakllantirish, an'analarni saqlash va madaniy merosni avlodlarga yetkazishdagi ahamiyatini ta'kidlaydi. Maqolada xonimlar faqat hukmdorlarning hamrohlari sifatida emas, balki donolik, ruhiy kuch va yuksak obro'ga ega mustaqil tarixiy shaxslar sifatida ham yoritilgan.

Kalit so'zlar: qozoq xonimi, Qozoq xonligi, onaga hurmat, qozoq xalqi, qozoq qabilasi

KAZAKH KHANYMS: HISTORICAL FIGURES AND SPIRITUAL SUPPORTS

Abstract. The article is dedicated to the study of the role of Kazakh khanums in the historical and cultural development of the Kazakh Khanate. Particular attention is given to their political influence, participation in diplomatic and internal state processes, as well as their spiritual and educational missions. Based on historical sources and legends, the article analyzes the images of prominent khanums such as Aiganym, Bopai, Gauhar, and others, whose activities left a significant mark on the history of the Kazakh people. The author emphasizes the importance of the feminine principle in shaping social morality, preserving traditions, and transmitting cultural heritage. The article portrays the khanums not only as companions of rulers but also as independent historical figures endowed with wisdom, strength of spirit, and high authority.

Keywords: Kazakh khanum, Kazakh Khanate, respect for mothers, Kazakh people, Kazakh tribe

За три тысячи лет нашей истории произошло множество событий и перемен. Возникали и сменяли друг друга различные государства и

государственные структуры. Были разные эпохи, жили выдающиеся исторические личности и мудрецы. Множество ценностей сменилось, на их место пришли новые. Однако есть несколько драгоценных качеств, которые остались неизменными, не исчезли и навсегда сохранились в характере нашего народа. Одним из таких уникальных качеств, с духовной точки зрения, было уважение к матери. Уважение к матери на протяжении всей истории казахского народа развивалось параллельно с историей государственности, этногенезом, культурой и духовной жизнью нашего народа.

Проявление этого уважения к матери можно увидеть еще в древности — в поклонении Умай-ана, считавшейся богиней плодородия и продолжения рода у всех тюркоязычных народов. А в течение более чем тысячелетнего средневековья, особенно в исламский период, это уважение закрепилося в сознании людей через такие утверждения, как: «Ключ от рая — под ногами матери» («Жұмақтың кілті – ананың табанының астында»). Это благородное качество, сохранившееся до наших дней, ярко проявляется в песнях, в стихах посвященных матерям. В казахском народе, и не только, пожалуй, не найти поэта, не написавшего стихи о матери, или композитора, не сочинившего песню на эту тему.

Если бы исследовать темы песен, то без особого труда можно доказать, что тема матери занимает одно из первых мест. И вряд ли кто-либо мог бы с этим поспорить. Известно, что слова каждой песни, посвященной матерям, исходят из глубины сердца. Думаем, нет ни одного казаха, который бы не знал строки из известной песни «Анашым»: «У кого есть мать — тот никогда не стареет» («Анасы бар адамдар ешқашан қартаймайды»). Это — одно из современных проявлений вечного уважения и почитания к матери, которое передается из поколения в поколение уже на протяжении нескольких тысяч лет.

Как мы уже говорили, уважение к матери сохранялось во все исторические периоды казахской истории. Мы ясно видим это в истории ханского периода XV-XVIII веков. С момента основания Казахского ханства (1465 г.), с провозглашением государственности ханов Керей и Жанибека, начался новый этап в истории страны. За более чем три с половиной века ханского периода в памяти народа навечно остались имена многих уважаемых матерей и бабушек. Имена благородных матерей, живших в ханский период нашей истории, навсегда остались в историческом сознании нашего народа и проявляются в таких источниках как письменные

исторические данные, образцы устной литературы, материальные памятники, названия родов и племен, а также в их боевых кличах (ұран).

Согласно казахской народной пословице «Батыр рождается от матери» («Батыр да анадан туады»), каждый хан и султан ханского периода был не только главой государства, государственным деятелем, но также и воином, и полководцем. В письменных исторических источниках сохранились имена матерей знаменитых казахских ханов и некоторых султанов XV–XVII веков. Об этом упоминается в труде историка Кадырали би Косымұлы Жалаири. Автор приводит имена матерей ханов, султанов, а также их ханымов XV–XVII веков:

1. Жаган-бикем — супруга одного из основателей Казахского ханства Жанибека-хана, мать Касым-хана;
2. Ханык султан ханым — супруга знаменитого Касым-хана, мать Хакназар-хана;
3. Абай-хан-бегим — мать Шығай-хана и Малик-султана;
4. Байым-бике — мать султана Сеиткула, султана Ондана и Алтын ханым;
5. Жаксым-бике (Яхшым-бике) — мать Тауекел-хана, Есим-хана и Сабыр-бике ханым;
6. Дадам ханым — мать Али-султана, Сулум-султана, Ибрагим-султана и Шахим-султана;
7. Алтын ханым — мать Оразмухаммед-хана и Татты ханым;
8. Суйим ханым — мать Кожек-султана, военачальника Тауекел-хана [1].

Все эти правители, рожденные от вышеуказанных ханымов, такие как Касым-хан, Хакназар-хан, Шығай-хан, Тауекел-хан, Есим-хан, управляли Казахским ханством с 1511 по 1628 годы. Известно, что во времена их правления ханство в основном переживало период укрепления и расцвета. Невозможно отрицать, что в становлении этих личностей значительную роль сыграли их матери.

Известно, что 20–30-е годы XVI века были тяжелыми для Казахского ханства. В правление Тахир-хана отношения с Ногайской Ордой и государством Могулистан на территории Восточного Туркестана осложнились. В таких условиях активную роль в улучшении казахомогольских отношений сыграла Султан-Нигар ханым, дочь Жунис-хана, сначала супруга султана Адик, затем Касым-хана. Благодаря её мудрости напряженные отношения между ханствами были урегулированы. Мухаммед

Хайдар Дулати особо подчеркивает в своих трудах её разум и упоминает, что Тахир-хан почитал её как родную мать [2].

В истории XVIII века в письменных русских источниках подробно описывается ум и рассудительность супруги хана Абулхаира — Бопай ханым. Во времена Абулхаира она выделялась не только своей красотой, но и умом. После его смерти в 1748 году Бопай ханым сыграла значимую роль в политической жизни Младшего жуза и в казахско-русских отношениях, выступая советницей своих сыновей. После её смерти её могила оставалась местом духовного вдохновения для многих женщин [4].

Среди примеров устной народной литературы, передающей память о выдающихся матерях, множество легенд о Домалак ана, которую народ называет «Матерью народа» («Ел Анасы»). Выросшая в знатной семье, она стала доброй женой и матерью народа, запомнившись потомкам своим умом, терпением, прозорливостью, мудростью и святостью. Место её захоронения до сих пор посещают казахские женщины и считается святым.

До наших дней дошли материальные памятники, возведённые в честь матерей — купола, мавзолеи, мазар. Мавзолеи Домалак ана, Рабиги султан бегим, Бопай ханым продолжают служить духовными центрами и выполнять своё значение, вдохновляя новые поколения.

Уважение к матерям также можно проследить в названиях родов и племен, а также в их боевых кличах (ұран). Если говорить о боевых кличах, ставших именами матерей, то из всех родов казахов только один имеет боевой клич, основанный на имени женщины — это род Каракесек из племени Аргын. Его боевой клич — «Каркабат» («Қарқабат»). В устной народной литературе сохранилось множество сведений о Каркабат ана, где подчёркиваются её добродетели. Уникальность этого боевого клича в том, что он выдержал испытание временем и не изменился с момента своего появления.

В казахском народе встречается множество родов и подразделений, носящих имена матерей. Это также проявление уважения к святым женщинам (Аруақты аналар). При рассмотрении генеалогической структуры казахских родов видно, что матери, в честь которых названы родовые ветви, были женщинами мудрыми, проницательными, рассудительными и уважаемыми. Согласно устной литературе и шежире, название рода Кете в Младшем жузе связано с именем Кете-бике ана [3]. С её именем связано множество легенд [4].

В племени Каракесек рода Алим (Әлім) есть ветви Касай и в Шекты — ветвь Жекей. Согласно шежире, Касай и Жекей были родными сёстрами [5]. В племени Найман в Матай есть ветвь Кызай, а в Каракерей — ветвь Мурын. В распространённых народных сказаниях говорится, что эти две женщины были дочерьми Домалақ ана [6]. Одна из них — Кунбиби, предки которой стали называться Кызай, другая — Жузей, её прозвище было Мурын, и её потомки стали называться мурынами [7].

Высокие качества этих женщин стали причиной того, что их имена навсегда остались в памяти народа и были переданы роду. Это тоже проявление глубокого уважения казахов к матерям.

Таким образом, подводя итог вышесказанному, можно утверждать, что одно из благородных качеств казахского народа — уважение к матери — сформировалось с древних времён и продолжилось в ханский период. Это уважение нашло отражение в письменных источниках, устной литературе, в боевых кличах и названиях родов и племён. Благодаря этому имена матерей дошли до наших дней и продолжают жить вместе с народом.

Список использованной литературы

1. Сыздыкова Р., Койгельдиев М. Қадырғали би Косымұлы и его сборник летописей. – Алматы: «Казахский университет», 1991. – 272 с.
2. Дулати М.Х. Тарих-и Рашиди. - Алматы: Общественный фонд М.Х.Дулати, 2003. – 616 с.
3. Казахско-русские отношения в XVI-XVIII веках (сборник документов и материалов). Изд. АН Казахской ССР, – Алма-Ата, 1961.
4. Қазақ ру-тайпаларының тарихы. Қаракесек бірлестігі (Әлім, Кете, Шөмекей). Т.13. – 4-кітап, 550-б. – Алматы: «Алаш» тарихи-зерттеу орталығы, 2010, (на казахском языке).
5. Үсенбаев Т. Алшын шежіресі. – Қызылорда, 2003, (на казахском языке).
6. Дәуренбекұлы Ж., Құттыбайұлы С. Алты ата Әлім. – Алматы, 1992, (на казахском языке).
7. Бейсенбайұлы Ж. Қазақ шежіресі. – Алматы: «Атамұра», 1994. - 160 б. (на казахском языке).

TA'LIM VA TARBIYA UYG'UNLIGI – SHAXS SHAKLLANISHINING ASOSIY MEZONI SIFATIDA

Yadgarova Gulbaxor Tillayevna

p.f.n., Buxoro davlat pedagogika instituti,
“Psixologiya” kafedrası dotsenti
gulbaxoryadgarova@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘qitish, tarbiya va ta’lim o‘rtasidagi bog‘liqlik ko‘rib chiqiladi. O‘quv jarayonida tarbiya va ta’limga oid masalalarga e’tibor qaratilgan bo‘lib, bolaning shaxs sifatida shakllanishida ta’lim va tarbiyaviy faoliyatining ahamiyati, ijtimoiy muhitning salbiy yoki ijobiy ta’siri, ta’lim va tarbiyaning uyg‘unligi, bir-birini to‘ldiruvchi jarayon ekanligi haqida fikr yuritilgan.

Kalit soʻzlar: ta’lim, tarbiya, pedagog, psixologik ta’sir, shaxs, ijtimoiy muhit, ijtimoiy ong.

ГАРМОНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ И ВОСПИТАНИЯ - КАК ГЛАВНЫЙ КРИТЕРИЙ ФОРМИРОВАНИЯ ЛИЧНОСТИ

Аннотация: В статье рассматривается взаимосвязь между обучением, воспитанием и образованием. В курсе рассматриваются вопросы, связанные с воспитанием и образованием, рассматривается значение образовательной и воспитательной деятельности в формировании ребенка как личности, отрицательное или положительное влияние социальной среды, гармония обучения и воспитания, а также то, что это взаимодополняющие процессы.

Ключевые слова: образование, воспитание, педагог, психологическое воздействие, личность, социальная среда, общественное сознание.

HARMONY OF EDUCATION AND UPbringing - AS THE MAIN CRITERION OF PERSONALITY FORMATION

Abstract: This article examines the relationship between education, upbringing and education. Attention is paid to issues related to upbringing and education in the educational process, and the importance of educational and educational activities in the formation of a child as a person, the negative or positive impact of the social environment, the harmony of education and upbringing, and their complementary nature are considered.

Keywords: education, upbringing, pedagogue, psychological impact, personality, social environment, social consciousness.

Ta’lim jarayoni doimo tarbiya jarayoniga uyg‘un ravishda birikib keladi. Inson yoshligidan qanchalik ta’lim olishga tashna bo‘lsa, uning bilim olishi va o‘z-o‘zini tarbiyalash qobiliyati shunchalik yuqori bo‘ladi. Va aksincha, insonning tarbiyasi qanchalik yuqori bo‘lsa, uning ta’lim jarayoniga bo‘lgan istagi va intilishi shunchalik ko‘p bo‘ladi.

Bolani ta'lim muassasasiga olib kelganda, ko'plab ota-onalar o'z farzandlarini o'qituvchilar o'qitishi va tarbiyalashi kerak, deb hisoblashadi. O'qituvchilar esa, o'z navbatida, ular faqat bilim berishlari va ota-onalar o'z farzandlarini tarbiyalashlari kerak, shuningdek, ta'lim tadbirlarida ishtirok etishlari va ularning bajarilishini nazorat qilishlari kerak, deb hisoblaydilar. Pedagog voyaga etmagan bolaning maktabgacha ta'lim muassasasiga kirganidan to maktabni tugatgunga qadar uning hayotidagi doimiy hamrohidir. Uning shaxsining rivojlanishiga va kasbiy faoliyatdagi qat'iyatliligiga ta'sir etuvchi shaxsdir. Bolaga chinakam ijobiy ta'sir ko'rsatadigan o'qituvchi keng ko'lamli kasbiy va shaxsiy fazilatlariga ega bo'lishi kerak. Bunday o'qituvchi ta'lim, tarbiya va o'qitish jarayonlari bir-biridan alohida sodir bo'lmasligini tushunishi kerak. Albatta, ota-onalar tarbiya bilan shug'ullanadilar, lekin bu jarayonning pedagogik faoliyatda ham o'z o'rnini bor. Shuningdek, o'qituvchi ota-onalar bilan suhbatlashish, ularga nimalarga e'tibor berish kerakligi va unga qanday psixologik ta'sir qilish kerakligini tushunishga yordam berish orqali oilaviy tarbiyani rivojlantirishi mumkin, chunki ko'pchilik ota-onalar pedagogik ma'lumotga ega emaslar va ular bor bo'lsa ham, ularning farzandi boshqalardan yaxshiroq deb o'ylaydilar va shuning uchun ular har doim ham hech qanday muammolarni sezmaydilar. Bundan tashqari, o'qituvchi muammoning paydo bo'lishini uning ilk paydo bo'lish chog'dayoq (birinchi ko'rinishlarida) ko'rishi mumkin. O'qitish, tarbiya va ta'lim o'rtasidagi bog'liqlikka qaytadigan bo'lsak, ushbu uch tushunchaning ta'riflarini ko'rib chiqaylik: O'qitish - bu katta avloddan yoshlarga tajriba, muayyan bilim, ko'nikma va malakalarni o'tkazishning maqsadli, tashkil etilgan, tizimli jarayonidir. Ta'lim - bu yosh avlodni jamiyat hayotiga, kundalik hayotga, ijtimoiy va ishlab chiqarish faoliyatiga, odamlar o'rtasidagi munosabatlarga kirish, jalb qilishning murakkab va qarama-qarshi ijtimoiy-tarixiy jarayoni. Ta'lim - bu shaxs tomonidan ma'lum bilim, ko'nikma va ko'nikmalar tizimini izlash va o'zlashtirish jarayoni va bu o'zlashtirish natijasi bo'lib, uning bilim qobiliyatining ma'lum darajada rivojlanishida, shuningdek, shaxsning nazariy va amaliy tayyorgarligida namoyon bo'ladi.

Ko'pgina pedagoglar o'qitish, tarbiya va ta'lim o'rtasidagi ma'no va munosabatlarni turlicha belgilaydilar. Ba'zilar ta'lim tarbiyadan kengroq va uni o'z ichiga oladi, deb hisoblashadi. Boshqalar bu jarayonlar bir-biriga qarama-qarshi ekanligiga ishonishadi. Uchinchidan, ta'lim va rivojlanish mustaqil jarayondir. To'rtinchidan, o'rganish bolaning aqliy rivojlanishiga faol ta'sir ko'rsata olmaydigan tashqi jarayondir. Shu sababli, ushbu uch tushuncha o'rtasidagi bog'liqlik mavzusida ko'plab munozaralar mavjud.

Bu bog'liqlik haqida men boshqacha fikrdaman: pedagogik jarayonda qo'yilgan vazifaga qarab, ulardan biri etakchi rolni bajarishi mumkin, ammo bu simbiozdan tashqarida amalda qo'llanilmaydi. Pedagogik jarayonning maqsadi yo tarbiya, yo o'qitish, yo ta'lim bo'ladigan vaziyatlarni ko'rib chiqamiz: Agar pedagogik jarayonning maqsadi faqat tarbiya bo'lsa: Inson jamiyatda yashash uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarni katta avloddan ta'limni o'zlashtirmasdan turib, egallab bo'lmaydi. Tarbiya va tarbiyaning natijasi ta'limdir. Shunga ko'ra, tarbiya faqat ta'lim va o'qitish bilan o'zaro aloqada bo'lishi mumkin. O'qituvchi o'z shogirdlarini bilim olish jarayonida tarbiyalaydi. O'rgatib tarbiyalash, tarbiyalab o'rgatish har bir o'qituvchining kasbiy vazifasidir. Ta'lim va tarbiyaning birligi muammosi – ta'lim jarayonidagi tarbiya muammosi. Ta'limning turli xil turlari mavjud: aqliy, jismoniy, mehnat, axloqiy, estetik va boshqalar. Aqliy tarbiyaning maqsadi ma'lum darajadagi bilimlarni o'zlashtirish, ya'ni o'quv jarayonida ta'lim olishdir. Agar pedagogik jarayonning maqsadi faqat o'rganish bo'lsa: Agar o'qitish o'qituvchi va o'quvchining o'zaro munosabati jarayonida yuzaga kelsa, o'quvchilarga faol o'zlashtirish uchun taklif etilayotgan ta'lim mazmuni aqliy tarbiyani nazarda tutadi. Ta'lim, asosan, ta'lim muassasalarida o'qituvchilar rahbarligida o'qitish va tarbiyalash jarayoni orqali olinadi. Agar pedagogik jarayonning maqsadi faqat ta'lim bo'lsa: Tarbiya va ta'limning maqsadi - tashqi dunyoni bilish, narsalarni va o'zini o'zi boshqarish qobiliyati, axloqiy fazilatlarni rivojlantirishdir. Bundan kelib chiqadiki, tarbiya va ta'limning maqsadi rivojlanishdir. Inson bu jarayonlarni chetlab o'tib, bilim, ko'nikma va malakaga ega bo'la olmaydi. Agar ta'limni ma'lumotni izlash va o'zlashtirish jarayoni sifatida oladigan bo'lsak, u holda uning davomida kognitiv qiziqishlarni rivojlantirish va kognitiv faollikni shakllantirish kabi ta'lim vazifalari amalga oshiriladi; bilimni doimiy ravishda kengaytirish va tayyorgarlik darajasini oshirish zaruriyatini rivojlantirishdir, albatta.

Ta'lim va tarbiya uyg'un o'zaro ta'sir jarayonidir. Har qanday jamiyatdagi taraqqiyot nafaqat ta'lim-tarbiyaga, balki insonparvarlikka ham asoslanadi. Shuning uchun Sharqda "ta'lim" va "tarbiya" tushunchalari bir-birini to'ldiradi. Ularning uyg'un ittifoqi har doim dolzarbdir. Bugungi kunda esa ta'lim tizimidagi o'zgarishlar mavjud muammolarni aniqlash va hal etishni taqozo etmoqda.

Ilm-fan va innovatsiyalarni rivojlantirish, yutuqlarni yuqori qo'shimcha qiymatga ega mahsulotga aylantirish jarayonida intellektual mulkni himoya qilish alohida ahamiyatga ega. Ma'lumotlarga ko'ra, Evropada intellektual mulk ulushi yalpi ichki mahsulotning 45 foizini, Xitoyda - 12, Rossiyada - etti. Shu munosabat bilan davlatimiz rahbari intellektual mulkni himoya qilish tizimini

takomillashtirish chora-tadbirlariga bag'ishlangan yig'ilishda (2020-yil 12-oktabr) shunday dedi: "Agar biz intellektual mulkni himoya qilishni kuchaytirsak, bu... uchinchi Uyg'onish davri uchun ishonchli poydevor bo'lib xizmat qiladi".

Respublikamiz 2030 yilga borib Global innovatsiyalar indeksida 50 ta yetakchi davlat qatoriga kirishi uchun innovatsion rivojlanish bo'yicha keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Bunga erishish uchun inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgan strategik rejani amalga oshirish vazifasini yakunlash zarur.

Davlatimiz rahbari tomonidan ilgari surilgan Yangi O'zbekiston qurish strategiyasi xalqimizning azaliy orzu-intilishlariga mos keladigan, milliy manfaatlarga javob beradigan ob'ektiv zarurat, shuningdek, ta'lim va tarbiya jarayonlarining o'zaro uyg'unligini ta'minlashga qaratilgan dasturdir.

Yangi tahrirdagi "Ta'lim to'g'risida"gi qonunda ham yoshlarning umumiy ta'lim va kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirish, ularni ma'naviy-axloqiy qadriyatlar asosida tarbiyalash vazifalari o'z ifodasini topgan. Zero, mamlakatni yangi taraqqiyot bosqichiga ko'tarish istagida faqat birlashib, fidokorona mehnat qilib, Yangi O'zbekistonni barpo etish, uchinchi Uyg'onish davriga poydevor qo'yish mumkin. Ushbu jarayonda e'tiborga olinishi kerak bo'lgan bir qator omillar mavjud.

Avvalo, tub o'zgarishlar davrining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish, hayot va faoliyatning barcha jabhalarini modernizatsiya qilishni amalga oshirgan holda, hayotiy islohotlarni olg'a surayotgan va fuqarolarning ijtimoiy ongini shakllantirgan holda tinim bilmay olg'a intilish zarur. Bu bosqichda ma'naviy-ma'rifiy sohadagi islohotlar samaradorligini oshirish, yurtdoshlarimizning hayotga tatbiq etishga munosib innovatsion g'oyalarini tanlab olish va ular asosida xalqimiz mentalitetiga mos, umumtarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan nazariyani ishlab chiqish vazifalari qo'yildi.

Afsuski, yomon xulq-atvor ruhiy qashshoqlikka olib kelishiga guvoh bo'lamiz; O'zbek xalqining milliy qadriyatlariga xos bo'lmagan jaholat axloqsizlik hodisasiga aylanib bormoqda. Shunday ekan, har birimiz farzandlarimizning to'g'ri tarbiyasi uchun mas'uliyatni o'z zimmamizga olishimiz kerak. Hayotiy misollar yordamida ularga eng katta boylik bilim ekani, uning qudrati va qadri xalq maqol va matallarida o'z ifodasini topganligini tushuntiraylik.

Yangi O'zbekistonda ta'lim va tarbiya mutanosibligini ta'minlashda bir qator omillarni hisobga olish muhim ahamiyatga ega. Birinchi o'rinda har tomonlama rivojlangan, zamonaviy dunyoqarashga, faol fuqarolik pozitsiyasiga ega avlodni tarbiyalash turibdi. Bu maqsadga erishish mamlakatni keyingi

taraqqiyot bosqichiga olib boradi. Shuni yodda tutishimiz kerakki, uchinchi Uyg'onish davrining poydevorini qo'yish g'oyasi tasodifiy emas, chunki bu omil dunyoga davlatning haqiqiy tarixiy qiyofasini namoyish etadi.

Bunda ilmiy, ma'naviy muhit va zamonning o'rni haqida fikr yuritish, asos bo'lgan ma'naviy-tarixiy omillarni qayd etish maqsadga muvofiqdir. Bularning barchasi ta'lim va tarbiya o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ta'minlashga ta'sir qiladi. Ulkan madaniy meros, xalqning intellektual salohiyati, O'zbekiston jahon ahamiyatiga molik buyuk allomalar, tarixiy shaxslar vatani ekanligi buning isbotidir.

Turon zamini birinchi va ikkinchi Uyg'onish davri beshigi bo'lganini eslatib o'tishning hojati yo'q. Hozirgi kunda ilmiy-ma'naviy muhitda sodir bo'layotgan ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy-ma'rifiy va siyosiy o'zgarishlarni anglash uchun bir qancha mezonlar zarur. Avvalo, iqtisodiyot ijtimoiy hayotning asosi ekanligini tushunish kerak. Fuqarolarga, ayniqsa, yoshlarga "aqlli iqtisodiyot", "innovatsion iqtisodiyot", "yashil iqtisodiyot" kabi tushunchalarni to'g'ri tushuntirish, mamlakatimiz va xorijiy olimlar tomonidan olib borilayotgan tadqiqotlar va ularning natijalarini yosh avlodga yetkazish zarur.

O'zbekiston bilan bevosita bog'liq bo'lgan masalalar alohida e'tibor talab qiladi. Xususan, mahalla tizimi, robototexnika yangiliklari, raqamli iqtisodiyotni jamiyat hayotining barcha jabhalariga joriy etish jarayonlari, "Bir million dasturchi" loyihasi, IT-parklar faoliyati, sog'lom turmush tarzi haqida aholini ommaviy axborot vositalari orqali xabardor qilish, tezkorlik bilan xabardor qilish zarur... Maktablar nafaqat bilim markazi, balki erta ma'naviyat beshigi bo'lishi kerak.

Ta'lim sohasidagi islohotlarda shakl va vositalarga emas, balki ularning mazmuniga e'tibor qaratish zarur. Agar Har kim birovning fikri bilan inobatga olinmagan holda, faqat o'z nuqtai nazariga amal qilsa, biz hech qachon milliy va ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan maqsadlarga erisha olmaymiz. Shunday ekan, xato qilishga haqqimiz yo'q. Ayni paytda ajdodlarimiz g'oyalari, ma'naviy merosini yosh avlodga to'g'ridan-to'g'ri tanitib bo'lmaydi. Ularni tarixiy saboqlarni hisobga olgan holda, jahon tajribasidan kelib chiqqan holda o'rganish kerak.

Majoziy qilib aytganda, ta'lim va tarbiya qushning ikki qudratli qanotidir: birini sindirsang, baland uchib bo'lmaydi.

Har bir xalqning taqlid qilishga arziydigan ulkan ma'naviy-madaniy merosi bo'lib, uni umumiy mulkka aylantirish zarur. Faqat shu yo'l bilan biz o'z oldimizga qo'ygan maqsadlarga erishamiz.

Adabiyotlar

1. О воспитании. В. А. Сухомлинский. Москва, 1973 г.
2. Педагогика: педагогические теории, системы, технологии / Под ред. С. Л. Смирнова. — М.: Издательский центр «Академия», 2001.
3. Проблемы развивающего образования. Давыдов В. В. — М.: Педагогика, 1986.

O'ZBEKISTONDA TARIX TA'LIMINING MAZMUN-MOHİYATI VA UNI O'RGANISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Boboyorov Shuhratjon Suvonqulovich
NavDu Tarix kafedrası dotsenti
+998934356000

O'zbekiston, Navoiy viloyati, Navoiy shahar

Annotatsiya: ushbu maqolada O'zbekistonda tarix ta'limining mazmun-mohiyati va uni o'rganishning o'ziga xos xususiyatlari, o'rganish metodologiyalari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: tarix ta'limi mazmun-mohiyati, metodologiya, xolisliqlik, ilmiylik, tarixiylik va muqobillik tamoyillari, falsafa, sotsiologiya, iqtisod, psixologiya, san'atshunoslik

СУЩНОСТЬ ИСТОРИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ И ОСОБЕННОСТИ ЕГО ИЗУЧЕНИЯ

Аннотация: В данной статье освещается сущность исторического образования в Узбекистане и особенности его изучения, методики изучения.

Ключевые слова: содержание исторического образования, методология, объективность, научность, принципы историзма и альтернативности, философия, социология, экономика, психология, искусствоведение

THE ESSENCE AND SPECIFICS OF HISTORY EDUCATION IN UZBEKISTAN AND ITS STUDY

Annotation: this article highlights the content and essence of history education in Uzbekistan and the peculiarities of its study, study methodologies.

Keywords: content and essence of history education, methodology, objectivity, principles of science, historicism and alternative, philosophy, sociology, economics, psychology, art studies

Tarix ta'limini yangi bosqichga ko'tarish O'zbekiston Respublikasi ta'limida: maktabgacha, umumiy o'rta, professional va oliy ta'lim tizimlarining o'zaro integratsiyasi orqali dolzarb tarixiy va tarix o'qitish metodikasiga oid tadqiqot mavzularni aniqlanishi, ularning bazalarini yaratilishi maqsadga

muvofiqdir. Davlatimiz mustaqillikka erishgan birinchi kunlaridan ijtimoiy-gumanitar fanlar sohasida tub o'zgarishlar davri boshlandi. Tarix fanini tadqiq etish va o'qitishda yangi metodologiya kirib keldi. Jahon tarixi fanida e'tirof etilgan xolislik, ilmiylik, tarixiylik va muqobilik tamoyillari tarixni tadqiq etish va o'qitishda tadqiq etila boshlandi. Tarix ta'limi mazmun-mohiyatini zamon ruhida o'quvchilarga etkazish uchun o'quv metodik majmua yangilandi. O'rta maktab uchun tarix fanidan yangi darsliklar yaratildi. Bugungi kunda o'rta maktab tarix o'qituvchisi samarali ta'lim berishi uchun nazariy va amaliy jihatdan yetarli bilim va malakaga ega bo'lishi lozim. Uzluksiz ta'lim tizimining barcha bosqichlarida ijtimoiy fanlarni o'qitish, ularni qay tarzda taqsimlash, o'qitish va amaliyot integratsiyasini ishlab chiqildi. Yangi O'zbekistonning asosiy strategiyalaridan biri sifatida "Uzluksiz ta'lim tizimida ijtimoiy fanlarni o'qitish tartibi va tamoyillari to'g'risida" qonun ishlab chiqish va uni amaliyotga joriy etish ehtiyoji ham mavjudligi ta'kidlab o'tildi. Bu yo'nalishda Sh.Mirziyoyev tomonidan "2022-2030-yillarda O'zbekiston Respublikasining uzluksiz ta'lim va tarbiya sohasini gumanitarlashtirish strategiyasi" yaratilishi va amalga oshirilishi tavsiya etildi. Yangi O'zbekistonning 2022-2026-yillarga mo'ljallangan taraqqiyot strategiyasining "Ma'naviy taraqqiyotni ta'minlash, ushbu sohani tubdan isloh qilish va yangi bosqichga olib chiqish" yo'nalishida "O'zbekiston tarixini o'rganish va targ'ib qilishni rivojlantirish" vazifasi belgilangan. Tarix fani - insoniyatning butun o'tmishi davomida jamiyat hayotida sodir bo'lgan voqea-hodisalar, jarayonlarning rivojini yaxlit bir tarzda o'rganadi. Tarix fani ijtimoiy-gumanitar fanlar (falsafa, sotsiologiya, iqtisod, psixologiya, san'atshunoslik va b.) tizimining tarkibiy qismi. Tarix fanining bu guruhdagi o'rnini uning tadqiqot predmeti va usullari bilan belgilanadi. Turli ijtimoiy va gumanitar fanlar jamiyat hayotining alohida jihatlarini o'rgansa, tarix fanining tadqiqot ob'ekti - aholi, jamiyat, mamlakat, davlat hayotining o'tmishi va hoziri haqidagi faktlarni yig'ish, tahlil qilish, to'plangan bilimlarni ma'lum bir tizimga solish va nazariy jihatdan umumlashtirishdir. Tarix fani o'tmishda sodir bo'lgan jarayon va hodisalar orasidagi o'zaro bog'liklik, ularning ildizi, tarixni harakatlantiruvchi sabablar, uning mantiqi va ma'nosini ko'rish imkonini beradi. Ijtimoiy va gumanitar fanlar tarix tadqiqotlari natijalariga tayanadi. Fanlararo yondoshuv jamiyat haqidagi yaxlit tasavvurni shakllantirib, o'tmishni va hozirni anglash orqali jamiyat rivoji istiqbolini ko'ra bilishdek muhim vazifani hal qiladi. Tarix fanida, boshqa fanlarda bo'lganidek, muqarrar ixtisoslashuv amalga oshmoqda. Hozirgi zamon tarix fani alohida bo'limlar va sohalardan tashkil topgan bilimlar majmuidir. Ixtisoslashish darajasiga ko'ra, ularni bir necha guruhga ajratish mumkin. Birinchi guruhni

jamiyatning jahon tarixi butun va alohida tomonlarini o'rganuvchi bo'lim va sohalar tashkil qiladi. Insoniyat tarix ining ayrim hodisalari alohida o'rganiladi. Jahon tarixi ibtidoiy jamiyat, o'rta asrlar tarixi, yangi va eng yangi tarixga bo'linadi. Ikkinchi guruhni yordamchi va maxsus tarix fanlari tashkil qiladi. Ularni alohida tarix fanlariga ajratilishi va rivojlanishi tarix fanining xususiy tadqiqot usullarini ishlab chiqish zaruratidan kelib chiqadi. Antropologiya, arxeologiya, etnografiya mustaqil o'ringa ega. Yordamchi tarix fanlariga manbashunoslik, arxeografiya, paleografiya, geraldika, numizmatika kiradi. Maxsus guruh boshqa fanlar ehtiyojidan kelib chiqadi. Tarix fanining tarixini tarixshunoslik fani o'rganadi. Tarix fani asrlar davomida qo'lyozma asarlarda ifodalangan maishiy hayot, voqea-hodisalar, tarixiy personajlar va shaxslar haqida hikoya qilishdek oddiy bayonchilikdan, muayyantarixiy kontekstda tarixiy hayot yo'lining shakllanishi, bosqichlari va umumiy qonuniyatlarini aniqlash, umumlashtirish, tahlil qilish va nazariy xulosalar chiqarish kabi murakkab ilmiy yo'lni bosib o'tdi. O'zbekistonning eng qadimgi tarixi haqida moddiy madaniyat yodgorliklari va arxeologik topilmalar ma'lumot beradi. Mil. av. 1ming yillikka oid yozma manbalar, zardushtiylarning muqaddas Avesto kitobida, axomaniylar davri kitobalarida (Behistun, Naqshi Rostam va b.) Turon va Movarounnahrning tabiati, xalqlari haqida ma'lumotlar keltirilgan. O'zbekistonning qadimgi tarixi haqida Gerodot, Ksenofont, Ktesiy, Polibiy, Diodor, Strabon, Kursiy Ruf, shuningdek, xitoy, arman, arab mualliflari yaratgan yozma manbalarda ma'lumotlarni uchratish mumkin. Tarix ta'limi murakkab va ko'p qirrali jarayonni tashkil etadi. O'quvchi dars jarayonida tarixiy xaritalar bilan erkin ishlashi tarixiy hujjatlar va o'lkashunoslik materiallari ustida mustaqil ishlay bilishi, ularni siyosiy taqqoslashi, tarixiy faktlarini tug'ri tahlil eta bilmog'i lozim. Bularning hammasi tarix darsining didaktik tomonini xarakterlaydi, uning g'oyaviy mazmunini atroflicha ochib berishga xizmat qiladi. Asrlar davomida O'zbekiston siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, ma'naviy hayoti tarixi haqidagi ma'lumotlar saroy yilnomachilari, tarixchilar, xonlar, podshohlar tomonidan yozilgan qo'lyozma manbalar shaklida jamlana bordi. O'rta asrlar tarixnavisligida sulolaviy tarixga bag'ishlangan Bayhaqiyning "Tarixi Bayhaqiy", Nasaviynng "Siyrat as Sulton Jalol ad-Din Mankburni", Nizomiddinning "Zafarnoma", Sharafuddin Ali Yazdiyning "Zafarnoma", Fazlulloh ibn Ruzbexonning "Mehmonnomai Buxoro", Hofiz Tanish al-Buxoriyning "Abdullanoma", Muhammad Yusuf Munshiyning "Tarixi Muqimxoniy", Muhammad Amin Buxoriynmng "Ubaydullanoma" kabi asarlari yaratildi. Sobiq Sovet Ittifoqi umumta'lim maktablarida tarix o'qitish uslubini ilmiy pedagogik fan darajasiga ko'tarish sarchashmalarida turgan tarixchi metodist

olimlar V.N. Bernadskiy, S.V. Ivanov, V.G. Karsev, M.A. Zinovev, P.S. Leybengrub, I.N. Kazansev, P.V. Gora, N.G. Dayri, A.A.Vagin va boshqalarning ilmiy uslubiy faoliyatlari bugungi kunda ham O'zbekiston Respublikasi tarix o'qituvchilari uchun ham asosiy dasturilamal bo'lib xizmat qilmoqda. Mustaqillik yillarida O'zbekiston xalqining tarixiy an'analari va ma'naviy boyliklarini qayta tiklovchi, yangi mazmun bilan boyituvchi islohotlar amalga oshirildi. Ayniqsa ta'lim tizimida tarix fanlarini o'qitishni milliy asosga qurish, xalqimizning mehnatsevarlik, do'stlik, ma'rifatparvarlik kabi an'analari, Vatanga sadoqat kabi oliyjanob fazilatlarni o'rganishni va yoshlar qalbiga singdirishga qaratilgan keng ko'lamli vazifalar amalga oshirildi. O'quvchilarga haqqoniy tariximiz to'g'risida bilim berish ularda bugungi mustaqil demokratik jamiyatning qadr-qimmatini anglab etish hissini uyg'otadi. Yurtboshimiz Sh. M. Mirziyoev ta'kidlaganlaridek, "Buyuk tarixda hech narsa izsiz ketmaydi. U xalqlarning qonida, tarixiy xotirasida saqlanadi va amaliy ishlarida namoyon bo'ladi. O'z tarixini bilgan, undan ruhiy quvvat oladigan xalqni yengib bo'lmaydi. Dunyoning ko'plab mamlakatlarida umumiy o'rta ta'lim muassasalari ta'lim oluvchilari ta'lim va tarbiya sifatini oshirishning eng samarali yo'llari bo'yicha ilmiy va ijodiy izlanishlar olib borilmoqda.

Xulosa o'rnida aytadigan bo'lsak, davlatimiz rahbari tomonidan olib borilayotgan oqilona siyosat, yoshlarga yaratilayotgan imkoniyatlar, fan va ta'lim ahlining jamiyatda tutgan mavqeyini oshirishga qaratilgan e'tiborlar Yangi O'zbekistonda farovon hayot barpo etishning asosiy omillaridan biriga aylandi. Bu e'tibor yangicha fikrlaydigan, mas'uliyatli, tashabbuskor, raqobatbardosh, vatanparvar va fidoyi yosh avlodni kamolga etkazishga xizmat qiladi. Yurtboshimiz ta'kidlaganlaridek: «Ma'naviy uyg'oq jamiyatni, o'z oldiga ulkan vazifalar qo'yib, kelajak sari ishonch bilan borayotgan xalqni hech kim o'z yo'lidan to'xtata olmaydi».

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Axmedova M. T. Pedagogik kompetentlik - T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2016. - 84 bet.
2. Begimqulov U.SH. Pedagogik ta'lim jarayonlarini axborotlashtirishni tashkil etish va boshqarish nazariyasi va amaliyoti: Ped. fan. dokd... diss. - T., 2007. - 305 b.
3. Ishmuhammedov R.J, YUldashev M. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. Toshkent, 2017. - 68 b.

4. Yo'ldoshev J.G'. Ta'lim yangilanish yo'lida. - Toshkent: O'qituvchi, 2000. - 207 b.;

TALABALARDA AXBOROT MADANIYATI TARKIBIY QISMLARINI SHAKLLANTIRISH

Ramazonov Jahongir Djalolovich
Buxoro davlat pedagogika instituti
Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
rajahongir807@gmail.com

Annotatsiya: Kompyuter texnologiyalarining jadal rivojlanishi tufayli odamlar sayyoramizning istalgan nuqtasida turli xil ma'lumotlarga ega bo'ladilar, ma'lumotlar bilan almashtiriladilar, real vaqt rejimida muloqot qiladilar. "Axborot madaniyati" tushunchasida "madaniyat" so'zi yetakchi hisoblanadi, aynan u eng katta semantik yukni o'z ichiga oladi. Eng taniqli mahalliy madaniyatshunoslarning tadqiqotlari madaniyatni natija, jarayon, usul, munosabat, me'yor, faoliyat tizimini anglatuvchi murakkab tushuncha sifatida aniqlashga imkon beradi, uning yagona sub'ekti va asosiy ob'ekti shaxsdir.

Kalit so'zlar: axborot madaniyati, noan'anaviy ijodkorlik, axborot qadriyatlari, axborot resurslari, axborot xizmatlari, ommaviy axborot vositalari.

ФОРМИРОВАНИЕ У УЧАЩИХСЯ КОМПОНЕНТОВ ИНФОРМАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ.

Аннотация: Благодаря бурному развитию компьютерных технологий люди в любой точке планеты получают доступ к различной информации, обмениваются данными, общаются в режиме реального времени. В понятии "Информационная культура" слово "культура" является ведущим, именно оно несет наибольшую смысловую нагрузку. Исследования наиболее известных отечественных культурологов позволяют определить культуру как сложное понятие, обозначающее результат, процесс, метод, отношение, норму, систему деятельности, единственным субъектом и главным объектом которой является личность.

Ключевые слова: Информационная культура, нетрадиционное творчество, информационные ценности, информационные ресурсы, информационные услуги, средства массовой информации.

FORMATION OF COMPONENTS OF INFORMATION CULTURE IN STUDENTS.

Annotation: Thanks to the rapid development of Computer Technologies, people get different information anywhere on the planet, are replaced by data, communicate in real time. In the concept of "Information Culture", the word

culture " is considered the leader, precisely because it contains the greatest semantic load. The research of the most famous local culturologists makes it possible to identify culture as a complex concept that implies a result, process, method, attitude, norm, system of activity, the sole subject and main object of which is the individual.

Keywords: Information Culture, non-traditional creativity, information values, Information Resources, Information Services, Media.

Axborot madaniyatining ajralmas qismi bu yangi axborot texnologiyalarini bilish va uni odatiy operatsiyalarni avtomatlashtirish uchun ham, noan'anaviy ijodkorlikni talab qiladigan favqulodda vaziyatlarda ham qo'llash qobiliyatidir.

Axborot madaniyati axborot jarayonlari va munosabatlarining mohiyatini tushunishda savodxonlik va kompetentsiyani o'z ichiga oladi; gumanistik yo'naltirilgan axborot qadriyatlari va semantik sohasi (intilishlar, qiziqishlar, dunyoqarash, qiymat yo'nalishlari); shuningdek axborot xatti-harakatlari va ijtimoiy-axborot faoliyatidagi ijodkorlikdir.

Inson axborot madaniyatining eng muhim elementlaridan biri bu axborot resurslarini bilishdir (agar iloji bo'lsa, ularga bepul kirish). Mamlakatimizda ko'plab tashkilotlar ma'lumot to'plash, ishlash, saqlash va tarqatish bilan shug'ullanadi: kutubxonalar, statistika markazlari, axborot xizmatlari, ommaviy axborot vositalari.

"Axborot savodxonligi" tushunchasi birinchi marta 1977- yilda AQShda joriy etilgan va oliy ta'limni isloh qilish milliy dasturida ishlatilgan.

Amerika kutubxonalari assotsiatsiyasi ma'lumotni aniqlash, joylashtirish, baholash va undan eng samarali foydalanishga qodir bo'lgan shaxsni axborot savodli odam deb atadi [1].

A. P. Yershov kompyuter savodxonligini "kompyuter yordamida muammolarni hal qilish ko'nikmalarini egallash, harakatlarni rejalashtirish va ularning oqibatlarini oldindan bilish, informatika fanining asosiy g'oyalarini tushunish, axborot texnologiyalarining jamiyatdagi o'rni to'g'risida tushuncha" deb tushunadi [3].

Axborot kompetentsiyasi [M.A.Xolodnaya]-bu tegishli faoliyat sohasida samarali qarorlar qabul qilishga imkon beradigan mavzuga oid bilimlarni rivojlantirishning maxsus turi.

Kompetentsiya nafaqat professional madaniyatning tarkibiy qismi, balki umumiy, professionalgacha ham bo'lishi mumkin. Kasbiy axborot kompetentsiyasi va umumiy kompetensiya o'rtasidagi farq hal qilinadigan vazifalar, muammolar doirasi, shuningdek ularni hal qilish darajasidir.

Oliy ta'lim o'qituvchisining axborot-pedagogik kompetentsiyasi uning umumiy pedagogik madaniyatining tarkibiy qismi bo'lib, uning kasbiy mahorati va oliy ta'lim sohasidagi jahon standartlariga muvofiqligini eng muhim qismini namoyish etadi. Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, mudofaa, iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy, huquqiy va madaniy sohalarda eng katta muvaffaqiyatlarga erishgan davlatlar AQSh, Germaniya, Yaponiya, Frantsiya, birinchi navbatda intellektual kadrlarni tayyorlashga e'tibor qaratishgan.

Kasbiy, uslubiy va umumiy madaniy bilimlar va amaliy ko'nikmalarning murakkab to'plamiga asoslanib, turli xil ma'lumotlarni olish va uzatish usullarini, ta'limda zamonaviy axborot texnologiyalariga ega bo'lishni o'z ichiga olgan axborot-pedagogik kompetentsiya kengroq tushunchaning majburiy tarkibiy qismiga aylanishi kerak-o'qitilayotgan fanning mazmunidan qat'i nazar, zamonaviy universitet o'qituvchisining umumiy pedagogik madaniyatidir. Bizning fikrimizcha, bu har qanday ishlab chiqarish yoki jamoat sohasida - o'qituvchi, muhandis, menejer, shifokor va boshqalarda yuqori darajadagi diplomli mutaxassisdan talabaga axborot savodxonligini uzatish zanjirining birinchi bo'g'inidir.

Axborot madaniyati tushunchasi odamlar hayotining axborot jihati bilan bog'liq bo'lgan madaniyatlardan birini tavsiflaydi. Axborot madaniyati shuni ko'rsatadiki, inson o'z faoliyatining maqsadiga erishish uchun qo'ygan muammolarini hal qilishda axborot texnologiyalaridan foydalanadi.

Axborot madaniyati muammolari bilan chegaralanib, axborot faoliyatidagi kommunikativlik tamoyillari, shaxsning axborot madaniyatining tipologiyasi, uning XXI asrda rivojlanishi prognozlari, virtual voqelikda shaxsning o'zini o'zi identifikatsiya qilish xususiyatlari (A. A. Grechixina va boshqalar), tarixni o'rganishda maqbul nisbatni izlash va jamiyatning axborotlashtirish rivojlanishining nazaryalari va ushbu sohada mutaxassislar tayyorlashning zarur darajasini ta'minlash bo'lib hisoblanadi.

Xulosa: Axborot madaniyatining mohiyatini ko'rib chiqishda tadqiqotchilarning fandagi axborot jarayonlari haqidagi g'oyalarini hisobga olish kerak. Shunday qilib, axborot paradigmasida pedagogika fanini ma'lumot to'plash, qayta ishlash va saqlash tizimi sifatida ko'rib chiqishda axborot modellari tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda:

-elektron kutubxonalarda bibliografiya asoslarini bilish (bibliografik ma'lumotlar manbalaridan foydalanish qobiliyati – kataloglar, kartotekalar, ilmiy-yordamchi va tavsiyanomalar tizimini bilish, tarmoq va tarmoqlararo, joriy,

retrospektiv va istiqbolli bibliografiya: hujjatlarni bibliografik tavsiflash, bibliografik ro'yxatlarni tuzish va boshqalar).;

-ma'lumot manbai bilan ishlash qobiliyati (turli xil o'qish usullarini, shuningdek, materialni referat, tezis, mavhum taqdim etish usullarini va boshqalarni bilish);

Axborot madaniyati uning rivojlanishi va ma'lum bir faoliyat turiga (kibernetika, informatika, axborot nazariyasi, matematika, ma'lumotlar bazasini loyihalash nazariyasi va boshqa bir qator fanlar) moslashishiga hissa qo'shadigan fanlardan bilimlarni o'z ichiga oladi.

Axborot madaniyatining rivojlanishi barcha mamlakatlarda ular hal qilingan muammolarni tushunish umumiyliги bilan ma'naviy birlashtirilgan odamlar guruhlarini shakllantiradi. Axborot madaniyati ijtimoiy hayotning haqiqiy tarkibiga organik ravishda kirib, unga yangi sifat beradi. Bu ko'plab mavjud ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va ma'naviy g'oyalarning o'zgarishiga olib keladi, inson turmush tarziga sifat jihatidan yangi xususiyatlarni olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Mixaylovskiy V. N. Dunyoning ilmiy rasmini shakllantirish va axborotlashtirish. S.-Peterburg, 1994, 54, 56-sahifalar.

2.Medvedeva E. A. axborot madaniyati asoslari (universitetlar uchun kurs dasturi) // sosis, 1994, № 11, 59-bet.

3. Холодная М.А. Психология интеллекта. Томск-Москва, 1997

4. Ершов А. П. Информатизация: от компьютерной грамотности учащихся к информационной культуре общества // Коммунист, 1988 № 2, с. 82 – 92.

5. Самаров Р., Саттаров Ё. Ахборот маданияти ва уни шакллантиришнинг назарий-амалий аҳамияти.-Замонавий таълим, 2014.-№1.

6. Умаров А.А. Мутолаа ва ахборот маданиятини шакллантиришда ахборот-кутубхона муассасаларининг ўрни//Фан, таълим маданият ва бизнесда интернет ва ахборот-кутубхона ресурслари. IX Халқаро конф.Central Asia 2015. –Тошкент: 2015. –Б.189.

PROFESSIONAL PSIXOLOG FAOLIYATIDA IRODAVIY SIFATLARNING NAMOYON BO'LISHI

Mirashirova Nargiza Anvarovna,
psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Toshkent Amaliy Fanlar Universiteti,
O'zbekiston Toshkent shahri

E-mail: mirashirova72@mail.ru
Ashurmatov Muzaffar Komilovich,
psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),
O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari Akademiyasi,
O'zbekiston Toshkent shahri
E-mail: muzaffarashurmatov3@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada kasbiy faoliyatda irodaviy sifatlarning namoyon bo'lishi, mazkur jarayonning professional psixolog faoliyatiga ta'siri va irodaviy sifatlarni o'rganishning empirik tadqiqotlari natijalari tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: professional psixolog, kasbiy faoliyat, irodaviy sifatlar, mas'uliyatlilik, tashabbuskorlik, jur'atlilik, mustaqillik, matonatlilik, qat'iylik, g'ayratlilik, e'tiborlilik, maqsadga intiluvchanlik.

ПРОЯВЛЕНИЕ ВОЛЕВЫХ КАЧЕСТВ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ПСИХОЛОГА

Аннотация. В данной статье анализируются проявление волевых качеств в профессиональной деятельности, влияние данного процесса на деятельность профессионального психолога и результаты эмпирических исследований изучения волевых качеств.

Ключевые слова: профессиональный психолог, профессиональная деятельность, волевые качества, ответственность, инициативность, смелость, самостоятельность, настойчивость, решительность, энтузиазм, внимательность, целеустремленность..

MANIFESTATION OF WILL-POWERED QUALITIES IN THE ACTIVITY OF A PROFESSIONAL PSYCHOLOGIST

Abstract. This article analyzes the manifestation of volitional qualities in professional activity, the impact of this process on the professional psychologist's activity, and the results of empirical research on the study of volitional qualities.

Key words: professional psychologist, professional activity, volitional qualities, responsibility, initiative, courage, independence, persistence, determination, enthusiasm, attentiveness, purposefulness.

Kirish. Zamonaviy dunyoda professional psixologiyasi nafaqat psixologik, balki siyosiy, mafkuraviy, ijtimoiy, makroiqtisodiy, ekologik va hayotning boshqa jihatlarini o'z ichiga oladi. Bu bizni har bir jihatni ijtimoiy va kasbiy kenglik murakkab tasvirining o'ziga xos proektsiyasi sifatida tadqiq qilish uchun ko'p tarmoqli yondashuvga jalb qilish zarurligiga olib keladi. Biroq, zamonaviy professional psixologiyasida bu barcha jihatlar munosabatlarning yagona sabab tizimi elementlari

bilan o'zaro bog'liqdir, shuning uchun professionalni adekvat tadqiq qilish – tizimli yondashuv nuqtai nazaridan transdissiplinar tarzda ko'rib chiqishni talab etadi [1].

Insonning o'z kasbiga bo'lgan sadoqatini namoyon etishi o'sha kasbda o'z kelajagini ko'ra olishi bilan bog'liqdir. S.L.Rubinshteyn ta'kidlaganidek, har qanday faoliyatning maqsadi – bu kelajakdagi kasbiy faoliyatni ongli ravishda oldindan bilishdir [2].

Tadqiqot maqsadi. shaxsning irodaviy sifatlarini o'rganish va uning professional psixolog faoliyatiga ta'sirini tahlil qilishdan iborat.

Tadqiqotni tashkil qilish uslublari. Professional psixolog faoliyatning o'ziga xosligi har qanday vaziyatda turli vazifalarni to'laqonli bajarish bilan birga ulardan qiyin va cheklangan sharoitda chidamlilik, sobitqadamlik, jur'atlik, tashabbusorlik kabi bir qator qobiliyatlarni talab etadi. Bu esa psixologning irodaviy harakatlari bilan bog'liq. Psixologiyada shaxs irodaviy sifatlarini o'rganishning turli usullari qo'llaniladi.

Professor A.I.Rasulov tomonidan yurtimizda amalga oshirilgan dissertatsion tadqiqotlarda qo'llanilgan metodikalar bo'yicha o'tkazilgan tahlilda shaxsning motivatsiya, emotsiya va irodaviy sohalarini sohalarini tadqiq qilish metodikalari (20,33 %) ko'p marotaba qo'llanilganligi qayd etilgan [3].

Shulardan biri M.V.Chumakovning "Shaxsning irodaviy sifatleri" so'rovnomasi hisoblanib, ushbu so'rovnomadan M.B.Narzullayeva, G.I.Sattarova, J.D.Ramazonov, F.T.Egamberdiyev, G.O.Tulyaganova, A.E.Turaxonov, o'z tadqiqotlarida irodaviy sifatleri aniqlash maqsadida foydalanishgan [4].

M.V. Chumakovning "Shaxsning irodaviy sifatleri" so'rovnomasi [5] professor E.G'.G'oziyev tomonidan modifikatsiya qilingan bo'lib, so'rovnomaning mohiyati, uning prinsipi, tuzilishiga binoan semantik o'xshashlikka ega bo'lgan atamalar (sifatlar, fazilatlar)ga asoslanib, shaxsning irodaviy sifatleri muayyan shkalalarga ajratish mumkin. Har bir irodaviy sifat o'z navbatida salbiy va ijobiy qutblarga birlashtirilgan:

1. Mas'uliyatlik: a) mas'uliyatli, intizomli; b) mas'uliyatsiz, ishonchsiz, pala-partish; Ushbu shkala bo'yicha yuqori ballar mas'uliyatli, majburiyatni xis qiladigan. Qoidaga ko'ra ular intizomli va o'z vazifalarini qunt bilan bajaradilar. Past ballar sinaluvchilarning ishonchsiz va pala-partish ekanligini ifodalaydi. Ular o'zlariga majburiyatlarni olmaydilar hayotga yengil qaraydilar va kam tashvishlanadilar.

2. Tashabbuskorlik: a) yetakchi, ishbilarmon, kuchli, tashabbusli, g'ayratli, obro'li, uzoqni ko'ruvchanlik; b) sust, betashabbus, loqayd; Yuqori ballar tashabbuskor, liderlik tendensiyalari yuqori bo'lgan faol odamlarga xos. Ular o'zgartirish zarur bo'lgan va innovatsion yondashuv talab qilinadigan vaziyatlarda

yaxshi faoliyat olib boradilar. Yuqori ijodkorlik va intellektual qobiliyatlar bilan birgalikda ular juda samarali bo'lishi mumkin. Passiv sinaluvchilar past ball oladilar. Ularni mavjud vaziyat qoniqtiradi va biror narsani o'zgartirishga moyil emaslar. Liderlik uchun o'zlari intilmaydilar. Tez o'zgaruvchan vaziyatlardan ko'ra, barqaror holatlarda samarali ishlaydilar.

3. Jur'atlilik (qat'iyatlilik): a) jasoratli, dalil ishonchli, qat'iy; b) juratsiz, ishonchsiz, ikkilanuvchi, shuvhalanuvchi; Yuqori ballar tez va ishonchli qaror qabul qiladigan shaxslarni bildiradi. Ular uzoq vaqt o'ylab o'tirmaydilar. Ba'zan qaror qabul qilish tezligi impulsivlikni chaqirishi mumkin. Past ballar qaror qilmaydigan, ishonchsiz, doimiy shubhalanuvchilarga tegishli. Uzoq ikkilanishlardan so'ng qaror qabul qiladilar va bu yetarlicha barqaror bo'lmaydi.

4. Mustaqillik: a) mustaqil, erkin; b) nomustaqil, boshqariluvchan, itoatkor bo'ysunuvchan; Yuqori ballar doimiy psixologik yordamga muxtoj bo'lmagan, mustaqil qaror qabul qiluvchi, o'z fikriga guruh a'zolari qo'shilmagan hollarda ularga qarshi tura oladigan shaxslarni namoyon etadi. Past ballar unchalik mustaqil bo'lmagan, takliflarga rozi, guruh fikriga bog'liqlikni bildiradi.

5. Matonatlilik (sabr-toqatlilik): a) sabr-toqatli, chidamli, aqlli; b) sabrsiz, toqatsiz, shoshqaloq; Yuqori ballar o'z emotsiyalarini boshqaruvchi, yuklamalarga chidamli, monoton faoliyatni yengishga qodir shaxslarni ifodalaydi. Bunday shaxslar o'z holatini yaxshi boshqaradilar. Past ballar emotsiyalarni erkin ifodalovchi, qiziq bo'lmagan ishlarni bajaruvchi va yuklamalarga rozi bo'luvchi shaxslarga tegishli.

6. Qat'iylik (tirishqoqlik): a) tirishqoq, jasur, shijoatli, intiluvchan; b) quvvatsiz, shijoatsiz, nimjon, yalqov; Yuqori ballarni qat'iyatli, maqsadga erishish yo'lidagi to'siqlarni yengib o'tishga qodir shaxslar qo'lga kiritadilar. Muvaffaqiyatsizliklar ularni bezovta qilmaydi. Ular o'z maqsadiga erishish uchun qayta va yana qayta harakat qilishga qodir. Past ballar yumshoq odamlar uchun xosdir. Omadsizlik va muvaffaqiyatsizlik ularni ruhini tushiradi va mavjud to'siqlar ularni o'z maqsadidan voz kechishga majbur qiladi.

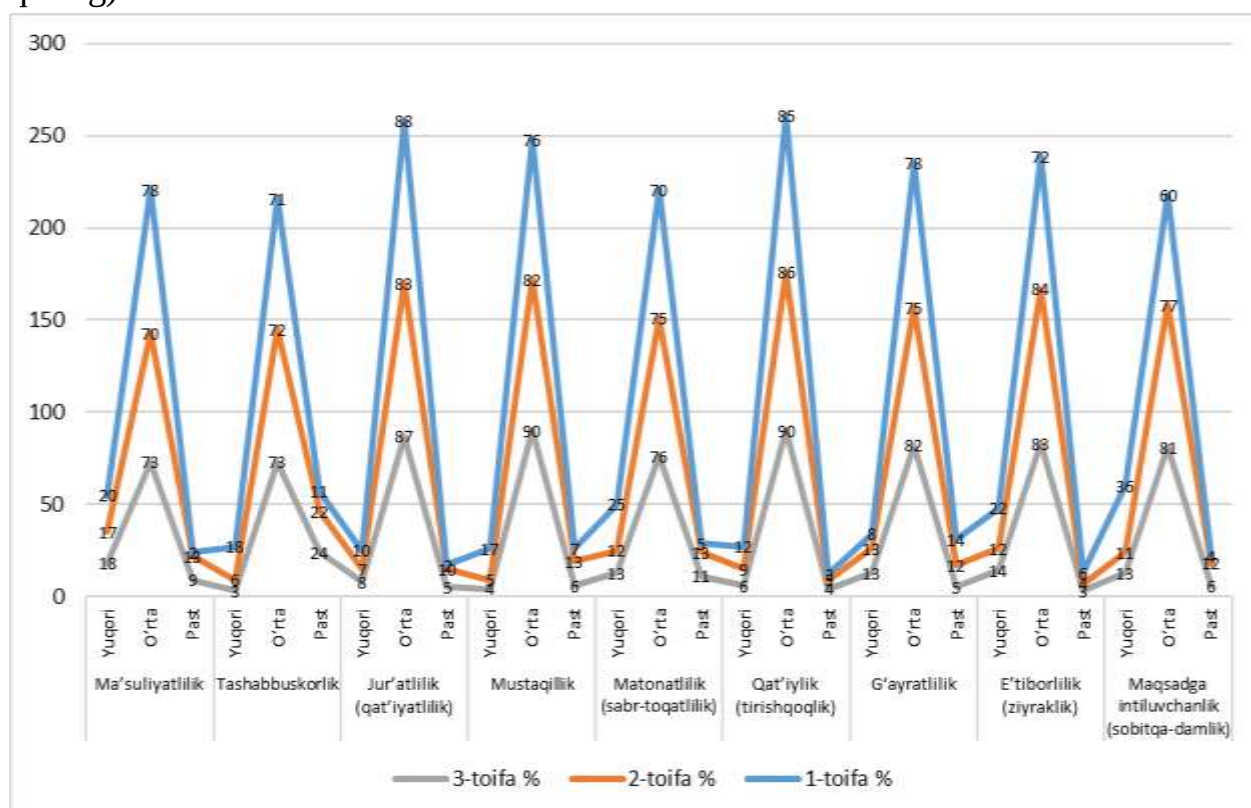
7. G'ayratlilik: a) faol, g'ayratli, serg'ayrat; b) bequvvat, lanj, nekbinlik, turg'unlik; Yuqori ballar faollik va quvvatni bildiradi. Bunday shaxslar faol, mehnatsevar va hayotga optimist qaraydilar. Past ballar uncha aktiv bo'lmagan, tez charchaydigan, o'zlarini pessimist ko'rsatadiganlarga beriladi.

8. E'tiborlilik (ziyraklik): a) hushyor, ixcham; b) loqayd, beparvo, fahmsiz, ishonuvchan; Yuqori ballar o'z diqqatini ixtiyoriy ravishda konsentratsiyalashga qodir shaxslarga tegishli. Ular uncha qiziq bo'lmagan ishlarda ham uni barqaror ushlab turishadi. Ular uchun xotirjamlik va ishga chuqur sho'ng'ish xosdir. Past ballar

ixtiyoriy ravishda o'z diqqatini konsentratsiyalashi qiyin bo'lgan shaxslarga xosdir. Ular oson chalg'ishi va diqqatni jamlashda qiyinchiliklarga duch kelishadi.

9. Maqsadga intiluvchanlik (sobitqadamlik): a) sobitqadam, qat'iyatli, tirishqoq, shaddatli; b) qat'iyatsiz, ikkilanuvchan, o'zgaruvchan va hokazo. Yuqori ballar hayotda ongli maqsadlari borligini bildiradi. Qoidaga ko'ra ular o'z ishlarini va vaqtlarini rejalashtirib borishadi. Past ballar maqsadlarning aniq emasligi va ularga erishishda qat'iyat yo'qligini bildiradi. Bunday odamlar o'zlari nima xoxlayotganligini har doim ham tushunishmaydi.

Tadqiqot natijalari va muhokamasi. Tadqiqot davomida sinaluvchilarning irodaviy sifatleri shakllanganlik darajasi quyidagicha namoyon bo'ldi (1-rasmga qarang).

3.1. - rasm. Ishtirokchilarda irodaviy sifatlar shakllanganligining umumiy ko'rinishi

Tahlilga ko'ra, Ma'suliyatlilik shkalasi bo'yicha yuqori – 1 toifa 20 %, 2 toifa 17 %, 3 toifa 18 %; o'rta – 1 toifa 78 %, 2 toifa 70 %, 3 toifa 73 %; past – 1 toifa 2 %, 2 toifa 13 %, 3 toifa 9 %; sinaluvchilarni tashkil etdi. Ushbu shkala bo'yicha yuqori ko'rsatkichlarga erishgan ishtirokchilar mas'uliyatli, majburiyatni xis qiladigan. Qoidaga ko'ra ular o'z vazifalarini qunt bilan bajaradilar. Tadqiqotda bunday ishtirokchilar ko'p sonli ekanligini aniqladik.

Tashabbuskorlik shkalasi bo'yicha *yuqori* – 1 toifa 18 %, 2 toifa 6 %, 3 toifa 3 %; *o'rta* – 1 toifa 71 %, 2 toifa 72 %, 3 toifa 73 %; *past* – 1 toifa 11 %, 2 toifa 22 %, 3 toifa 24 %; sinaluvchilarni tashkil etdi. Yuqori ballar tashabbuskor, liderlik tendensiyalari yuqori bo'lgan faol ishtirokchilarga xos bo'lib, ular o'zgartirish zarur bo'lgan va innovatsion yondashuv talab qilinadigan vaziyatlarda yaxshi faoliyat olib boradilar. Sinaluvchilarning 1 toifasida bu narsa yaqqol kuzatildi. Past ball olganlar ham yetarlicha bo'lib, ularni mavjud vaziyat qoniqtiradi va biror narsani o'zgartirishga moyil emaslar. Liderlik uchun o'zlari intilmaydilar. Bundaylar tez o'zgaruvchan vaziyatlardan ko'ra, barqaror holatlarda samarali ishlaydilar.

Jur'atlilik (qat'iyatlilik) shkalasi bo'yicha *yuqori* – 1 toifa 10 %, 2 toifa 7 %, 3 toifa 8 %; *o'rta* – 1 toifa 88 %, 2 toifa 83 %, 3 toifa 87 %; *past* – 1 toifa 2 %, 2 toifa 10 %, 3 toifa 5 %; ni tashkil etdi. Yuqori ballarga ega ishtirokchilar tez va ishonchli qaror qabul qiladigan shaxslarni bildiradi. Ular uzoq vaqt o'ylab o'tirmaydilar. Ba'zan qaror qabul qilish tezligi impulsivlikni chaqirishi mumkin. Past ballarni egallaganlar esa qaror qilmaydigan, ishonchsiz, doimiy shubhalanuvchi bo'lib, ular uzoq ikkilanishlardan so'ng qaror qabul qiladilar va bu yetarlicha barqaror bo'lmaydi.

Mustaqillik shkalasi bo'yicha *yuqori* – 1 toifa 17 %, 2 toifa 5 %, 3 toifa 4 %; *o'rta* – 1 toifa 76 %, 2 toifa 82 %, 3 toifa 90 %; *past* – 1 toifa 7 %, 2 toifa 13 %, 3 toifa 6 %; ni tashkil etdi. Yuqori ballar doimiy psixologik yordamga muxtoj bo'lmagan, mustaqil qaror qabul qiluvchi, o'z fikriga guruh a'zolari qo'shilmagan hollarda ularga qarshi tura oladigan shaxslarni namoyon etadi. Olingan natijalar bunday ishtirokchilarning 3 toifasida ko'pchilikni tashkil etishini ko'rsatmoqda.

Matonatlilik (sabr-toqatlilik) shkalasi bo'yicha *yuqori* – 1 toifa 25 %, 2 toifa 12 %, 3 toifa 13 %; *o'rta* – 1 toifa 70 %, 2 toifa 75 %, 3 toifa 76 %; *past* – 1 toifa 5 %, 2 toifa 13 %, 3 toifa 11 %; ni tashkil etdi. Yuqori ballar egalar o'z emotsiyalarini boshqaruvchi, yuklamalarga chidamli, monoton faoliyatni yengishga qodir shaxslarni ifodalaydi. Ular o'z holatini yaxshi boshqaradilar. Bu kabi ishtirokchilar 1 toifada ko'pchilikni tashkil etadi. Past ballar emotsiyalarni erkin ifodalovchi, qiziq bo'lmagan ishlarni bajaruvchi va yuklamalarga rozi bo'luvchi shaxslarga tegishli. Ularga o'zlarini nazorat qilish yetishmaydi va o'zini tutib turish qiyin bo'ladi.

Qat'iylik (tirishqoqlik) shkalasi bo'yicha *yuqori* – 1 toifa 12 %, 2 toifa 9 %, 3 toifa 6 %; *o'rta* – 1 toifa 75 %, 2 toifa 86 %, 3 toifa 90 %; *past* – 1 toifa 3 %, 2 toifa 5 %, 3 toifa 4 %; ni tashkil etdi. Yuqori ballarni qat'iyatli, maqsadga erishish yo'lidagi to'siqlarni yengib o'tishga qodir sinaluvchilar qo'lga kiritdilar. Muvaffaqiyatsizliklar ularni bezovta qilmaydi. Ular o'z maqsadiga erishish uchun qayta va yana qayta harakat qilishga qodir. Ushbu toifaning aksi bo'lganlar yumshoq, omadsizlik va

muvaqqiyatsizlik ularni ruhini tushiradi va mavjud to'siqlar ularni o'z maqsadidan voz kechishga majbur qiladi.

G'ayratlilik shkalasi bo'yicha *yuqori* – 1 toifa 8 %, 2 toifa 13 %, 3 toifa 13 %; *o'rta* – 1 toifa 78 %, 2 toifa 75 %, 3 toifa 82 %; *past* – 1 toifa 14 %, 2 toifa 12 %, 3 toifa 5 %; ni tashkil etdi. Yuqori ballar faollik va quvvatni bildiradi. Bundaylar faol, mehnatsevar va hayotga optimist qaraydilar. Past ballar uncha aktiv bo'lmagan, tez charchaydigan, o'zlarini pessimist ko'rsatadiganlarga beriladi.

E'tiborlilik (ziyraklik) shkalasi bo'yicha *yuqori* – 1 toifa 22 %, 2 toifa 12 %, 3 toifa 14 %; *o'rta* – 1 toifa 72 %, 2 toifa 84 %, 3 toifa 83 %; *past* – 1 toifa 6 %, 2 toifa 4 %, 3 toifa 3 %; ni tashkil etdi. Yuqori ballarni qo'lga kiritganlar o'z diqqatini ixtiyoriy ravishda konsentratsiyalashga qodir bo'lib, ular uncha qiziq bo'lmagan ishlarda ham uni barqaror ushlab trishadi. Ular uchun xotirjamlik va ishga chuqur sho'ng'ish xosdir. O'z navbatida past ballar ham bor bo'lib, ular ixtiyoriy ravishda o'z diqqatini konsentratsiyalashi qiyin bo'lganga xosdir. Ular oson chalg'ishi va diqqatni jamlashda qiyinchiliklarga duch kelishadi.

Maqsadga intiluvchanlik (sobitqadamlik) shkalasi bo'yicha *yuqori* – 1 toifa 36 %, 2 toifa 11 %, 3 toifa 13 %; *o'rta* – 1 toifa 60 %, 2 toifa 77 %, 3 toifa 81 %; *past* – 1 toifa 4 %, 2 toifa 12 %, 3 toifa 6 %; ni tashkil etdi. Mazkur holda yuqori ballar hayotda ongli maqsadlari borligini bildiradi. Qoidaga ko'ra ishtirokchilar orasida 1 toifadagi bundaylar ko'p sonli bo'lib, ular o'z ishlarini va vaqtlarini rejalashtirib borishadi. Past ballar maqsadlarning aniq emasligi va ularga erishishda qat'iyat yo'qligini bildiradi.

Xulosa. Umuman olganda, sinaluvchilarning irodaviy sifatlarini o'rganar ekanmiz, umumkasbiy jihatlardan farqli ravishda ularda Jur'atlilik (qat'iyatlilik) va Qat'iylik (tirishqoqlik) sifatlarining ancha rivojlangan ekanligini, E'tiborlilik (ziyraklik) va Ma'suliyatlilik sifatlarining kasbiy faoliyatda qo'l kelishini hamda Matonatlilik (sabr-toqatlilik) va Maqsadga intiluvchanlik (sobitqadamlik) kabi irodaviy sifatlar borasida salmoqli ko'rsatkichlarga ega ekanligini aniqladik.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Маркова А.К. Психология профессионализма.-М. Знание, 1996.С.308.
2. Рубинштейн С.Л. Принцип творческой самодеятельности. М.: Эксмо, 2007.
3. Rasulov A.I. Shaxs psixodiagnostikasi metodikalarining ilmiy-amaliy asoslari. Psixologiya fanlari doktori (DSc) diss. 19.00.01.– Toshkent, 2020. B.280.
4. Методики и тесты. Учебное пособие. / Ред. и сост. Рай Городский Д.Я. –Самара: Издательский Дом «БАХРАХ-М», 2006.- С. 549-672.

5. Чумаков М.В. Выделение волевых черт личности на основе семантического сходства. – Ярославль.: Изд-во РПО, 2003. – 162 с.

OLIY TA'LIMDA KOMPLAYENS VA UNING ILMIY TADQIQOTLARGA TA'SIRI

Kosimova Nargiza Dilmuratovna
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti
Ijtimoiy – gumanitar fanlar kafedrası
professori, psixologiya fanlari nomzodi
+998990390951,
kasimovanargiza0707@gmail.com
O'zbekiston, Andijon shahri

Annotatsiya. Ushbu maqolada oliy ta'lim muassasalarida ilmiy ijodiy erkinlikni shakllantirishda professor- o'qituvchilar va talabalarda komplayens munosabatlarini tahlil qilish, ta'lim muassasalar faoliyatini takomillashtirish hamda organish natijalari orqali ularda ilmiy tadqiqot ishlarini tashkil e'tishga oid psixologik mexanizmlari haqida fikrlar yuritilgan.

Kalit so'zlar: Oliy talim muassasalari, komplayens, ilmiy ijodiu erkinlik, me'yoriy xujjatlar, ilmiy tadqiqot, mahfiylik, innovatsion loyihalar, samaradorlik, reyting ko'rsatkichlar.

СОБЛЮДЕНИЕ ТРЕБОВАНИЙ В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА НАУЧНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ.

Аннотация. В статье рассматриваются психологические механизмы анализа комплаенс-отношений профессорско-преподавательского состава и студентов в формировании свободы научного творчества в высших учебных заведениях, совершенствовании деятельности образовательных учреждений, организации научных исследований в них на основе результатов обучения.

Ключевые слова: Высшие учебные заведения, комплаенс, научное творчество и свобода, нормативные документы, научные исследования, конфиденциальность, инновационные проекты, эффективность, рейтинговые показатели.

COMPLIANCE IN HIGHER EDUCATION AND ITS IMPACT ON SCIENTIFIC RESEARCH.

Annotation: The article examines the psychological mechanisms of analysis of compliance relations between faculty and students in the formation of freedom of scientific creativity in higher education institutions, improvement of the

activities of educational institutions, and organization of scientific research in them based on learning outcomes.

Key words: Higher education institutions, compliance, scientific creativity and freedom, regulatory documents, scientific research, confidentiality, innovative projects, efficiency, rating indicators.

Oliy ta'lim muassasalarida ilmiy ijodiy erkinlikning ta'minlanishi, talabalar va o'qituvchilar uchun yangi g'oyalar va innovatsiyalarni ishlab chiqish imkonini beradi. Biroq, mavjud komplayens talablarining kuchayishi, ba'zi hollarda, ijodiy jarayonlarga cheklovlar kiritishi ham mumkin. Ushbu maqolada, ilmiy ijodiy erkinlik va komplayens o'rtasidagi muvozanatni topish usullarining psixologik mexanizmlari ko'rib chiqiladi.

Oliy ta'limda komplayens, huquqiy va etik me'yorlarga rioya qilishni anglatadi. Shuningdek, ilmiy tadqiqotlar jarayonida axloqiy masalalarni hal qilishda muhim rol o'ynaydi.

Ilmiy ijodiy erkinlik, deganda tadqiqotchilarning yangi g'oyalar va innovatsiyalarni ishlab chiqishdagi erkinligini anglatadi, bu esa komplayens bilan o'zaro bog'liq shart-sharoitlarni yaratadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 29 iyundagi O'zbekiston Respublikasida Korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora -tadbirlar to'grisidagi PF-6013-son farmoni qabul qilindi.[1] Farmon mazmunida, komplayens nazorat deganda faqat nazorat qilish emas, balki ta'lim muassasalarda, tashkilotlarda o'tkazilgan tahlil natijalari aniq korrupsiya xavf-xatar darajalarini, reytingini aniqlash bilan birga ulardan yahshi, qoniqarli va qoniqarsiz baholarini aniqlas imkinini beradi. Zero, tahlil natijalariga asosan tashkilot faoliyati ragbatlantiriladi yoki jazolanadi. Bu esa o'z navbatida tashkilotni me'yorlariga rioya qilishga o'rgatish madaniyatini ham oshiradi.

Quyida tadqiqot usullarini o'tkazishga oid bir necha metodlarni taklif e'tamiz:

Sotsiologik so'rovlar: Oliy ta'lim muassasalari professor- o'qituvchilari va talabalar orasida komplayens va ilmiy ijodiy erkinlik haqida so'rov o'tkazish.

Intervyular: Mutaxassislar va rahbarlar bilan intervyu olib, komplayensning ilmiy tadqiqotlarga ta'sirini chuqurroq o'rganish.

Tahliliy metod: Oliy ta'lim muassasalarida komplayensni ta'minlash bo'yicha mavjud hujjatlarni va normativlarni tahlil qilish.

Tadqiqot jarayonini tashkil etish mexanizmlari:

Ma'lumot to'plash: Oliy ta'lim muassasalarida komplayens va ilmiy tadqiqotlar bo'yicha statistik ma'lumotlar to'plash.

Ma'lumotlarni tahlil qilish: Olingan ma'lumotlarni statistik tahlil qilish va natijalarni taqqoslash.

Natijalarni taqdim etish: Olingan natijalarni ilmiy maqola yoki hisobot shaklida taqdim etish.[2]

Komplayensning ilmiy tadqiqotlarga ta'sirini o'rganish natijalari asosida, oliy ta'lim muassasalarida komplayensni ta'minlash va ilmiy ijodiy erkinlikni rivojlantirish bo'yicha tavsiyalarham ishlab chiqish mumkin.

Ushbu metodologik asoslar yordamida, tadqiqot oliy ta'limda komplayens va ilmiy tadqiqotlar o'rtasidagi o'zaro aloqalarni chuqurroq o'rganishga imkon beradi. Bu, kelajakda ta'lim jarayonlarini yanada sifatli va samarali tashkil e'tishning eng samarali usullaridan biridir.

Manbalardan ma'lumki, Xorijiy davlatlar ilgor tajribali oliy ta'lim muassasalarida komplayensning samaralari haqida bir nechta muhim faktlardan keltirish mumkin. Jumladan, Oksford, Kembrij va Garvard universitetlarida komplayens munosabatlari bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar va ulardan olingan natijalar haqida qisqa ma'lumotlar:

1. Oksford Universiteti

Tadqiqotlar: Oksford universitetida komplayens va akademik axloqiy me'yorlar bo'yicha bir qator tadqiq natijalariga ko'ra, komplayens talablariga rioya qilish, talabalar va o'qituvchilar o'rtasida ishonchni oshirgan.

Natijalar: Oksfordda komplayensni ta'minlash orqali akademik sohalarda innovatsion g'oyalar va tadqiqotlar soni oshgan. Bu, o'z navbatida, ilmiy maqolalar va grantlar olishda muvaffaqiyatlarni ta'minlagan.

2. Kembrij Universiteti

Tadqiqotlar: Kembrij universitetida komplayens va ilmiy tadqiqotlar o'rtasidagi aloqalarni o'rganish uchun sotsiologik so'rovlar o'tkazilgan. Tadqiqotlar natijalari ko'rsatdiki, komplayensning kuchayishi, ilmiy tadqiqotlar sifatini oshishiga sabab bo'lgan.

Natijalar: Kembrijda komplayensga rioya qilish, ilmiy tadqiqotlar va loyiha boshqaruvining samaradorligini oshirishga yordam bergan. Bu, universitetning reytingini ko'tarilishiga sabab bo'lgan.

3. Garvard Universiteti

Tadqiqotlar: Garvard universitetida komplayens va ilmiy tadqiqotlar jarayonida axloqiy masalalar bo'yicha bir qator tadqiqotlar olib borilgan. Tadqiqotlar, komplayensning ilmiy tadqiqotlar jarayonida axloqiy me'yornlarni saqlashga yordam berishini ko'rsatdi.

Natijalar: Garvardda komplayens orqali ilmiy tadqiqotlar jarayonida xavfsizlik va maxfiylikni ta'minlash muhim ahamiyatga ega bo'lgan. Bu, o'z navbatida, talabalar va professor -o'qituvchilar o'rtasida o'zaro hamkorlikda ilmiy ishlarini rivojlanishiga sabab bo'lgan.

Bunday natijalar har qanday muassasada ta'lim sifatini oshirishga erishadi deb faraz qilish mumkin. Buning uchun ta'lim muassasasining akademik standartlar, axloqiy me'yorlar, innovatsion tadqiqotlar va shu kabi mexanizmlarni ishlab chiqish hamda uni tahlil qilib borish zarur.

Akademik standartlar: Komplayens talablari ta'lim muassasalarida akademik standartlarni oshirishga yordam beradi, bu esa o'quv jarayonining sifatini yaxshilaydi.

Axloqiy me'yorlar: O'qituvchilar va talabalar uchun axloqiy me'yorlarga rioya qilish ilmiy tadqiqotlar va ta'lim jarayonida ishonchlilikni oshiradi.

2. Innovatsion tadqiqotlar

Yangi g'oyalar: Komplayensning mavjudligi, tadqiqotchilarga yangi g'oyalarni sinovdan o'tkazish va innovatsion loyihalarni amalga oshirishda qo'shimcha ishonch beradi.

Resurslardan samarali foydalanish: Komplayens orqali resurslar va mablag'lar to'g'ri va samarali ishlatiladi, bu esa tadqiqotlarni rivojlantirishga yordam beradi.

3. Xavfsizlik va himoya

Ma'lumotlarning himoyasi: Komplayens talablariga rioya qilish, ma'lumotlarning xavfsizligini ta'minlaydi va ilmiy tadqiqotlar davomida maxfiylikni saqlashga yordam beradi.

Tadqiqotlarda xavfsizlik: Oliy ta'lim muassasalarida komplayens, tadqiqot jarayonlarida xavfsizlikni ta'minlaydi, bu esa talabalar va o'qituvchilar uchun xavfsiz muhit yaratadi.

4. Jamoatchilik ishonchi

Ijtimoiy mas'uliyat: Komplayens, oliy ta'lim muassasalarining ijtimoiy mas'uliyatini oshiradi, bu esa jamoatchilik va ish beruvchilar orasida ishonchni kuchaytiradi.

Reyting va baholash: Komplayensga rioya qiladigan muassasalar, reytinglarda yuqori o'rinlarni egallashi va talabalar tomonidan tanlanishi ehtimoli oshadi.

5. Professional rivojlanish

O'qituvchilar uchun imkoniyatlar: Komplayens, o'qituvchilarning professional rivojlanishiga yordam beradi, chunki ular o'z bilimlarini yangilash va takomillashtirish imkoniyatiga ega bo'lishadi.

Tadqiqotlar orqali o'rganish: Oliy ta'lim muassasalarida komplayens, ilmiy tadqiqotlar orqali yangi bilimlarni o'rganish va amaliyotga tatbiq etishga imkon beradi.[3]

Xulosa o'rnida aytish joizki, oliy ta'lim muassasalarida komplayens, ya'ni qonunlarga, qoidalar va standartlarga muvofiqlik, ta'lim jarayonining muhim jihatini tashkil etadi. Ushbu tizimning samarali amalga oshirilishi, o'quv dasturlarining sifatini oshirish, ilmiy tadqiqotlar natijalarining ishonchliligini ta'minlash va ta'lim muassasalarining obro'sini oshirishga xizmat qiladi.

Komplayens nazorat mexanizmlari sifatida quyida trening ishlanmasi va so'rovnoma namunasi beriladi.

Trening mavzusi: Oliy ta'limda komplayens.

Maqsad: O'qituvchilarni komplayens (muhofaza) asoslari bilan tanishtirish va bu sohada amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish.

Komplayens tushunchasi (savol-javob)

Komplayens nima?

Nega muhim?

2024-2025 yillardagi qonunchilik va normativ hujjatlar

Mahalliy va xalqaro qonunlar

Qonunlarning ta'siri

Tashkilot ichidagi komplayens

Tashkilotning komplayens siyosati

Ichki nazorat va monitoring

Amaliy mashg'ulotlar

Voqealar va holatlarni tahlil qilish

Qonunbuzarliklarni aniqlash

Komplayensni boshqarish

Rivojlantirish va takomillashtirish

O'qituvchilar uchun tavsiyalar

O'quv Rejasi

Vaqt	Mavzu	Faoliyat
09:00 - 09:30	Kirish va tanishtirish	Guruh muhokamasi
09:30 - 10:30	Komplayens tushunchasi	Ta'lim materiallari

Vaqt	Mavzu	Faoliyat
10:30 - 11:00	Qonunchilik va normativ hujjatlar	Prezentatsiya
11:00 - 11:15	Tanaffus	
11:15 - 12:15	Tashkilot ichidagi komplayens	Guruh ishlarida muhokama
12:15 - 13:00	Amaliy mashg'ulotlar	Voqealarni tahlil qilish
13:00 - 13:30	Kofe-breyk	
14:00 - 15:00	Komplayensni boshqarish	Q&A sessiya
15:00 - 15:30	Yakuniy fikrlar va baholash	Fikr almashish

Resurslar: O'quv qo'llanmalar, qonunchilik matnlari, Komplayens bo'yicha maqolalar

Natijalar: Treningdan so'ng professor- o'qituvchilar:

Komplayens asoslarini tushunishadi.

Qonunlarni tahlil qilish ko'nikmalariga ega bo'lishadi.

Tashkilot ichida komplayensni samarali boshqarish usullarini bilishadi.

Qo'shimcha Ma'lumot

Trening davomida o'qituvchilarga amaliy misollar va holatlar orqali komplayensni qanday qo'llash mumkinligi ko'rsatiladi. Har bir qatnashchi o'z fikrlarini bildirish va tajribalarini baham ko'rish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Sotsiologik so'rovnoma: Professor- o'qituvchilar va talabalar uchun

Ushbu so'rovnoma talabalar va o'qituvchilar o'rtasidagi munosabatlarni, ta'lim jarayonini va o'qitish metodlarini o'rganish maqsadida tuzilgan. Sizning javoblaringiz juda muhim va faqat tadqiqot maqsadida ishlatiladi.

1. Shaxsiy ma'lumotlar

Ismingiz (ixtiyoriy):

Yoshingiz:

18-24

25-30

31-40

41 va undan katta

Kasbingiz:

Talaba

O'qituvchi

Boshqa (iltimos, ko'rsating)

2. Ta'lim Jarayoni

Ta'lim muassasangiz:

O'qituvchi sifatida, siz qaysi fanlarni o'qitasiz?

Talaba sifatida, qaysi fanlarni o'qiyapsiz?

3. O'qitish va o'qish usullari

Sizning fikringizcha, o'qitish usullari qanday? (1 - juda yomon, 5 - juda yaxshi)

1

2

3

4

5

O'qituvchilar tomonidan beriladigan feedback qanday?

Juda yaxshi

Yaxshi

O'rtacha

Yomon

Juda yomon

4. Talabalar va o'qituvchilar o'rtasidagi munosabatlar

Siz o'qituvchilar bilan qanday munosabatdasiz? (1 - juda yomon, 5 - juda yaxshi)

1

2

3

4

5

O'qituvchilar sizni qanday qo'llab-quvvatlaydi?

Juda yaxshi

Yaxshi

O'rtacha

Yomon

Juda yomon

5. Takliflar va fikrlar

Ta'lim jarayoningizda qanday o'zgarishlar kiritishni taklif qilasiz?

O'qituvchilarga nimalarni yaxshilashni tavsiya qilardingiz?

Yakuniy fikrlar

So'rovnomani to'ldirganingiz uchun rahmat! Sizning fikrlaringiz ta'lim jarayonini yaxshilashda yordam beradi. Agar qo'shimcha fikrlaringiz bo'lsa, iltimos, quyida yozing:

Foydalangan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 29 iyundagi O'zbekiston Respublikasida Korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora -tadbirlar to'g'risidagi PF-6013-son farmoni.
 2. **Kozlov V. A.** *Ta'limda Komplayens: Asosiy tushunchalar va amaliyot.* Tashkent: O'qituvchilar nashriyoti.2020 y
 3. **Sultonov. A.** *Sotsiologiya va ta'lim: nazariya va amaliyot.* Samarqand: SamDU nashriyoti.2019 y
- Saytlar
4. UNESCO - Ta'lim va rivojlanish bo'yicha xalqaro tashkilot.
 5. World Bank Education - Ta'lim sohasidagi global tadqiqotlar va resurslar.
 6. ResearchGate - Ilmiy maqolalar va tadqiqotlar uchun platforma.
 7. Academia.edu - O'qituvchilar va tadqiqotchilar uchun ilmiy materiallar almashish sayti.
 8. Khan Academy - Ta'lim resurslari va darslar platformasi.

KASBIY KOMPETENTLIK BO'LAJAK TARIX O'QITUVCHI SHAXSINING ZARURIY TARKIBIY QISMI SIFATIDA

Boboyorov Shuhratjon Suvonqulovich
NavDu Tarix kafedrası dotsenti
+998934356000

O'zbekiston, Navoiy viloyati, Navoiy shahar

Annotatsiya: ushbu maqolada kasbiy kompetentlik bo'lajak tarix o'qituvchi shaxsining zaruriy tarkibiy qismi ekanligi tadqiq etilgan. Bo'lajak tarix o'qituvchilarini kasbiy kompetentlikni rivojlantirishning o'ziga xos jihatlarida innovatsion ta'lim muhit talablari asosida ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish va boshqarish asoslari o'rganilgan.

Kalit so'zlar: kompetentlik, kasbiy kompetensiyalar, maxsus kompetensiya, ijtimoiy kompetensiya, ijtimoiy kompetensiya, shaxsiy kompetensiya, individual kompetensiya, asosiy kompetensiyalar

**ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ КАК НЕОБХОДИМАЯ
СОСТАВЛЯЮЩАЯ ЛИЧНОСТИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ ИСТОРИИ**

Аннотация: В данной статье исследуется, что профессиональная компетентность является необходимой составляющей личности будущего учителя истории. В специфических аспектах развития профессиональной компетентности будущих учителей истории изучены основы организации и управления учебно-воспитательным процессом на основе требований инновационной образовательной среды.

Ключевые слова: компетентность, профессиональные компетенции, специальная компетенция, социальная компетенция, социальная компетенция, личная компетенция, индивидуальная компетенция, ключевые компетенции

PROFESSIONAL COMPETENCE FUTURE HISTORY AS A NECESSARY COMPONENT OF THE PERSONALITY OF THE TEACHER

Annotation: this article explores whether professional competence is a necessary component of the personality of the future history teacher. In the specific aspects of the development of professional competence of future history teachers, the basics of organizing and managing the educational process based on the requirements of an innovative educational environment are studied.

Keywords: competence, professional competencies, special competence, social competence, social competence, personal competence, individual competence, basic competencies

Bo'lajak tarix o'qituvchilarini kasbiy va shaxsiy kamolotini ta'minlash uchun zarur pedagogik shart-sharoitlarni yaratish, pedagogik imkoniyatlarini taxlil qilish va uning sifatini nazorat qilish hamda baholash mexanizmini ishlab chiqish orqali o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishning asosiy maqsadini belgilaydi.

Bo'lajak tarix o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish OTMlarda ularning kasbiy va shaxsiy kamolotini ta'minlash uchun zarur pedagogik shart-sharoitlarni yaratish, bo'lajak pedagoglarni o'qitish mazmuni va tuzilmasini modernizatsiyalash, pedagogik-psixologik sharoitlarini aniqlash hamda uning sifatini nazorat qilish va baholash mexanizmini ishlab chiqish orqali mutaxassis kompetentligini rivojlantirishning asosiy maqsadini belgilaydi.

Ma'lumki, bir kompetentlikni o'zlashtirgan mutaxassis deganda, o'z sohasiga mos bilim va malakasi shakllangan, ijodiy fikr va samarali harakat amalga oshiriladigan shaxs tushuniladi.

Agar bu tushunchalarning mohiyatiga chuqur, pedagogik nazar tashlasak, "kompetentlik" – o'qituvchining ma'lum bir fanlar doirasidagi bilim, ko'nikma va

malakalar bilan harakatlarning o‘zaro bog‘liq sifatlari majmuasi deb hisoblashimiz mumkin.

Pedagog-olim N.A.Muslimov bir qancha kasbiy kompetensiyalar turlarini ajratadi:

- ✓ maxsus kompetensiya – yetarli yuqori darajada o‘z kasbiy faoliyatini egallash, keyingi kasbiy rivojlanishini loyihalashtira olish;

- ✓ ijtimoiy kompetensiya – birgalikdagi kasbiy faoliyat, hamkorlikni egallash, o‘z mehnati natijalariga ijtimoiy javobgarlik;

- ✓ shaxsiy kompetensiya – shaxsiy mustaqil fikrni aks ettirish va mustaqil rivojlanish usullari, shaxsning kasbiy deformatsiyalariga qarshi turish vositalarini egallash;

- ✓ individual kompetensiya – kasb doirasida individuallikni mustaqil qo‘llash va rivojlantirish usullarini egallash, kasbiy shaxsiy o‘rish, mustaqil tashkil qilish va mustaqil rehabilitatsiya qilishga tayyorlik;

- ✓ asosiy kompetensiyalar – moslashish va mahsuldor faoliyat uchun zarur bo‘lgan shaxsning madaniyatlararo va sohalararo bilim, qobiliyat va ko‘nikmalari.

Pedagog shaxsning kasbiy takomillashtirish kompetentligi ma’naviy, motivatsion, intellektual va amaliy jihatdan o‘zini o‘zi rivojlantirish, irodaviy va hissiy jihatdan o‘zini o‘zi kasbiy boshqara olishga qaratilgan.

Bo‘lajak tarix o‘qituvchilarini kasbiy kompetentligini rivojlantirish jarayonida ishtirok etuvchi sub’ektlarning xatti-harakati, yurish-turishi, muomalasi, ma’naviy-axloqiy qiyofasi, ijtimoiy faolligi, shaxslararo munosabati va axborot vositalarining kasbiy rivojlantirishga ko‘rsatayotgan ta’siri va ishtirokini inobatga olish hisoblanadi.

Bo‘lajak tarix o‘qituvchilarini kasbiy kompetentlikni rivojlantirishning o‘ziga xos jihatlarida innovatsion ta’lim muhit talablari asosida ta’lim-tarbiya jarayonini tashkil etish va boshqarish asosida quyidagilarga e’tiborni qaratish lozim:

- ✓ bo‘lajak tarix o‘qituvchilarini mutaxassislik fanlari bo‘yicha malaka talablarini shakllantirishda kompetensiyaviy yondashuvning mazmun-mohiyatiga e’tibor qaratish;

- ✓ kompetensiyaviy yondashuv asosida vujudga keltiriladigan innovatsion ta’lim muhiti talablarini e’tiborga olish;

- ✓ bo‘lajak tarix o‘qituvchilarini pedagogik tayyorgarligini kasbiy diagnostik tahlil qilishni yo‘lga qo‘yish; bo‘lajak tarix o‘qituvchilarini kasbiy-pedagogik jihatdan tayyorlashda asosiy e’tiborni o‘quv fani vositalari, pedagogik

faoliyat mazmuni va talabaning shaxsiy imkoniyatlarini inobatga olish ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratish.

Natijada kasbiy kompetentlikka ega mutaxassis o‘z bilimlarini izchil boyitib, yangi axborotlarni o‘zlashtirib, davr talablarini chuqur anglab, yangi bilimlarni izlab topib, ularni qayta ishlaydi va o‘z amaliy faoliyatida samarali qo‘llaydi.

Kasbiy-professional kompetentlik pedagogning o‘z kasbiy-professional faoliyatini egallaganlik darajasining ko‘rsatkichlari sifatida quyidagilarga asoslanadi (1-rasm).

Ko‘pchilik tadqiqotchilar kasbiy kompetentlikni o‘z pedagogik mahoratlari va ijodkorliklari bilan bog‘laydilar. Pedagogik mahorat pedagogik faoliyatni yuqori darajada amalga oshirilishini ta‘minlovchi shaxsiy xususiyatlar majmui yoki kasbiy-professional faoliyatda kasbiy rivojlantirish kompetentligi sifatida ko‘rib chiqilgan.

Pedagogik tadqiqotimizda turli pedagogik mahorat va pedagogik ijodkorlik xususiyatlariga e‘tibor qaratilgan. “Pedagogik ijodkorlik” tushunchasi “Pedagogik mahorat” tushunchasiga yaqin, biroq bir xil ma‘noni anglatmaydi deb hisoblaymiz. Mahoratli mutaxassis deb o‘z kasbini mukammal egallagan xodimga aytiladi, sababi katta tajribaga ega bo‘ladi, odatda, yosh mutaxassis o‘qituvchilar ijodkor bo‘lsada, tajribaga ega bo‘lmaguncha, mahoratli bo‘la olmaydi.

Qator tadqiqotlarda pedagogik kompetentlik tushunchasi pedagogik mahorat va pedagogik madaniyat tushunchalariga muvofiqlashtirilgan.

G.M.Kodjaspirovaning fikricha, pedagogik madaniyat tushunchasini o‘qituvchining savodxonlik darajasi, o‘qimishliligi, kasbiy-professional kompetentlik sifatida tushunish zarur, ya‘ni u pedagogik madaniyatni

“o‘qituvchilarning kasbiy bilimlarini o‘zlashtirishi va yuqori darajada yutuqlarga erishish mezonini” sifatida qaragan .

V.A.Slastenin fikriga ko‘ra, kasbiy pedagogik madaniyat tushunchasi o‘qituvchilarga nisbatan qo‘llanilganda, o‘zida tartibga solingan umuminsoniy g‘oyalar yig‘indisi, kasbiy-professional-qadriyatli yo‘nalganlik va shaxsiy xususiyatlar, bilishning universal usullari hamda psixologik-pedagogik faoliyatning gumanistik texnologiyalari sifatida namoyon bo‘ladi. Pedagogik madaniyat tushunchasi o‘z ichiga bevosita pedagogik mehnatda zarur bo‘lgan umuminsoniy madaniyat tushunchasini namoyon etadi. Shundan kelib chiqib, pedagogik madaniyat belgilari sifatida quyidagilarni ko‘rsatish mumkin: qiziqish va ehtiyojlarni qat’iy yorqin ifodalangan pedagogik yo‘nalganlik; har tomonlama aqliy, ma’naviy, estetik rivojlanish; pedagogik mahorat; muloqotchanlik, o‘z ishiga qiziquvchan, mehribon xarakterga egalik; doimiy o‘zini takomillashtirish ustanovkasi; temperament madaniyati; keng ilmiy va badiiy-estetik dunyoqarash; ijodiy faoliyatga oson va tabiiy holda o‘tish, o‘z emotsional, intellektual va irodaviy jarayonlarini faollashtira bilish.

Pedagogik madaniyat konsepsiyasini pedagogik faoliyatda ijodiy qobiliyat va o‘qituvchining shaxsiy yutuqlari, pedagogik amaliyot namunalarini yaratishda umuminsoniy pedagogik qadriyatlarning dinamik tizimi sifatida ta’riflash mumkin. Shu bilan birga, pedagogik madaniyatning o‘ziga xos xususiyatlarida uning ob’ekti, maqsadi va natijalari bo‘lib, inson va uning ma’lumoti, shaxsiy rivoji turadi.

Mazkur iyerarxialashgan tizim, pedagogik amaliyotning turli bosqichlarida namoyon bo‘ladigan komponentlari, jumladan, pedagogik kasbiy-professionallik va pedagogik mahorat alohida o‘ringa ega.

Bo‘lajak tarix o‘qituvchisining kasbiy kompetentligining shakllanish jarayoni ta’lim mazmuni orqali amalga oshirilishi mumkin va u quyidagilarni qamrab oladi:

- *o‘quv fanlarining alohida tizimi;*
- *talabalarining o‘quv fanlarini o‘zlashtirish jarayonida shakllanuvchi kasbiy (professional) kompetensiyalari;*
- *talabaning ijtimoiy-madaniy hayotidagi faol hayotiy o‘rni.*

Kasbiy kompetentligining shakllanish jarayoni o‘ziga xos majmuani ifodalab, ularning vositasida bo‘lajak o‘qituvchi shaxsi yuqori darajada shakllanadi va rivojlanadiki, bunda o‘zining keyingi rivojlanishi va kamolotga yetkazish usullarini egallashga imkoni bo‘ladi va bu bo‘lajak tarix o‘qituvchisini “inson - jamiyat - olam” tizimida professional sub’ekt sifatida yanada samarali ishlashini

ta'minlaydi.

Xulosa sifatida bo'lajak o'qituvchining kasbiy tayyorgarligi qanday bo'lishidan qat'iy nazar, u avvalo, o'ziga xos xususiyati, fazilatlari, ya'ni qiziqishlari, muloqotning ustun bo'lgan uslubi, qadriyatlari, dasturi va shu kabilarga ega inson hisoblanadi. Bularning barchasi uning kasbiy faoliyatining o'ziga xos xarakterini belgilaydi, u pedagogik ta'sir ob'ektining boshqa xususiyatlariga mos kelishi yoki mos kelmasligi mumkin. (yakka va hamkorlikda).

Foydalanilgan adabiyotlar:

5. Axmedova M. T. Pedagogik kompetentlik - T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2016. - 84 bet.

6. Begimqulov U.SH. Pedagogik ta'lim jarayonlarini axborotlashtirishni tashkil etish va boshqarish nazariyasi va amaliyoti: Ped. fan. dok... diss. - T., 2007. - 305 b.

7. Ishmuhammedov R.J, YUldashev M. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. Toshkent, 2017. - 68 b.

8. Yo'ldoshev J.G'. Ta'lim yangilanish yo'lida. - Toshkent: O'qituvchi, 2000. - 207 b.;

OLIV O'QUV YURLARI O'QUV DASTURLARIGA ADABIYOTLARNI INTEGRATSIYALASH

Kosimova Nargiza Dilmuratovna-
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti
Ijtimoiy – gumanitar fanlar
kafedrasi professori, psixologiya fanlari nomzodi, dotsent
+998990390951, kosimovanargiza0707@gmail.com
Hoshimova Odina – Andijon Iqtisodiyot va pedagogika
universiteti ingliz filologiyasi yo'nalishi 2- kurs talabasi

Annonatsiya: Ushbu maqolada oliy o'quv yurtlari o'quv dasturlariga adabiyotlarni integratsiyalash haqidagi ilmiy- amaliy tahlillar bayon qilingan.

Kalit so'zlar: innovatsion metodlar , ingliz tili , integratsiyalash, adabiyotning oliy ta'limdagi ahamiyati, elektron kutubxonalar .

ИНТЕГРАЦИЯ ЛИТЕРАТУРЫ В УЧЕБНЫЕ ПРОГРАММЫ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация: В данной статье описан научно-практический анализ интеграции литературы в образовательные программы высших учебных заведений.

Ключевые слова: инновационные методы, английский язык, интеграция, значение литературы в высшем образовании, электронные библиотеки.

INTEGRATION OF LITERATURE INTO CURRICULUMS OF HIGHER EDUCATION

Abstract: This article presents a scientific and practical analysis of the integration of literature into the curricula of higher education institutions.

Keywords: innovative methods, English, integration, the importance of literature in higher education, electronic libraries.

Oliy o'quv yurtlari o'quv dasturlarida adabiyotlarni integratsiyalash, zamonaviy ta'lim tizimining muhim jihatlaridan biridir. Bu jarayon nafaqat talabalarning bilim darajasini oshirish, balki ularning ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Adabiyot, o'z navbatida, insoniyat tarixining, madaniyatining va psixologiyasining aks etgan manbai sifatida, ta'lim jarayonida muhim rol o'ynaydi.

Adabiyotlarni o'quv dasturlariga integratsiyalash, talabalarga nafaqat nazariy bilimlarni, balki hayotiy tajribalarni ham o'zlashtirish imkonini beradi. Bu jarayon, shuningdek, o'quvchilarning til va muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishga, ularni tahlil qilish va tanqidiy fikrlashga o'rgatish ko'nikmalarini hosil qiladi.

O'zbek adabiyoti va umuman, jahon adabiyoti asarlarini o'rganish, talabalarning dunyoqarashini kengaytiradi va ularni turli madaniyatlar bilan tanishtiradi. Shu sababli, oliy o'quv yurtlarida adabiyotlarni integratsiyalash, ta'lim sifatini oshirish va talabalarni zamonaviy jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishga tayyorlash uchun zaruriy choralar qatorida ko'rilishi lozim. Bu jarayon, o'qituvchilarning yangi pedagogik yondashuvlar va metodlarni qo'llashini talab qiladi, shuningdek, talabalar o'rtasida adabiyotga bo'lgan qiziqishni oshirishga qaratilgan tadbirlarni tashkil etishni ham o'z ichiga oladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining adabiyotlarni integratsiyalash va ta'lim tizimini rivojlantirishga qaratilgan ko'plab qarorlar qabul qilgan. Xususan, " Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora tadbirlari to'g'risida"gi qarorida ta'kidlab o'tilgandek: " Ta'lim tizimida adabiyotlarni integratsiyalash, talabalarning ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish va madaniyatni o'rganishda Xalq ijodidan foydalanish muhimligini aytish kerak"[1].

Shuningdek, "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmonida adabiyotlarni o'qitishda innovatsion metodlarni qo'llash va o'quv dasturlarini yangilash masalalariga alohida e'tibor berilgan.

Ma'lumki, mamlakatimizni 60% ni yoshlar tashkil etadi, birinchi prezidentimiz I.Karimov yoshlar siyosatiga oid qabul qilgan qonunining davomi sifatida muhtaram yurtboshimiz Sh.Mirziyoyev ham har bir ma'ruzalarida yoshlar masalalariga alohida to'htalib o'tadi. Xususan, yoshlar bilan o'tkaziladigan har bir uchrashuvlarida, yoshlarni adabiyot va san'atga qiziqtirish, ularni ijodiy faoliyatga jalb etish masalalariga alohida tohtalib, qator vazifalar belgilab beradi.[3].

Biz tanlangan mavziumizning dolzarbligi shundaki, ta'lim muassasalarida adabiyotlarni o'quv dasturlariga kiritish muhimdir. Adabiyotning ta'lim jarayonidagi roli faqatgina filologiya va san'atshunoslik yo'nalishlari bilan cheklanmasdan, balki ijtimoiy fanlar, texnika, tibbiyot, huquqshunoslik kabi sohalarda ham adabiyot orqali fanlararo bog'liqlikni mustahkamlash mumkin. Quyidagi jihatlar adabiyotlarni o'quv dasturlariga integatsiyalash zaruratini asoslab beradi:

1. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish – adabiy asarlar murakkab muammolarni yoritadi va talabalarni tahlil qilishga undaydi.

2. Ijodiy fikrlash va muammoni hal qilish ko'nikmalari – adabiyot voqealarni turli nuqtayi nazardan ko'rib chiqishga o'rgatadi.

3. Til va madaniyat tushunchalarini kengaytirish – Xorijiy adabiyotlar tarjimalari orqali talabalar boshqa tillar va madaniyatlar bilan tanishadi.

4. Axloqiy va ijtimoiy masalalarni tushunish –Adabiyot insoniy qadriyatlar , axloqiy muammolar va jamiyatdagi muammolarni yoritishda muhim rol o'ynaydi. Integratsiya usullari adabiyotlarni o'quv dasturlariga kiritish quyidagilardan iborat;

1. Fanlararo integratsiya – masalan ,tarix kursi doirasida tarixiy romanlarni o'rganish yoki iqtisod fanida biznesga oid adabiy asarlarni tahlil qilish.

2. Tahliliy o'qish va muhokamalar – Seminar va dars mashg'ulotlarida talabalarning o'qigan adabiyotlarini tahlil qilish orqali ularning fikrlash qobiliyatini rivojlantirish.

3. Yozma ishlar va tadqiqotlar – talabalar adabiy asarlarga asoslangan esselar, maqolalar yozib,o'z sohalari bin bog'lab tahlil qilishlari mumkin.

4. Adabiyotlarni innavatsion ta'lim metodlari bilan uyg'unlashtirish – masalan, teatr spektakllari, badiiy film tahlillari yoki adabiy kvestlar orqali bilim berish.

Integratsiyaning asosiy maqsadlari:

1. Talabalarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirish – turli adabiyotlar orqali talabalar bir mavzuni har xil nuqtai nazardan ko'rib chiqishi mumkin.

2. Ilmiy bazani kengaytirish – fanning asosiy tushunchalarini tushunish uchun qo'shimcha ilmiy va badiiy manbalardan foydalanish.

3. Ko'p tarmoqli ta'limni rivojlantirish – turli fanlar o'rtasidagi aloqani kuchaytirish, masalan, tarix va adabiyot, falsafa va san'at.

4. Madaniy tushunchalarni boyitish – turli millat va xalqlarning adabiyoti bilan tanishish orqali dunyoqarashni kengaytirish.[4]

Zero, adabiyotlarni o'quv dasturlariga integratsiyalash – talabalarning ilmiy va badiiy bilimlarini oshirish, tahliliy fikrlashini rivojlantirish hamda ularning umumiy madaniyatini boyitish uchun muhim jarayondir. Bu nafaqat ma'lum bir fan bo'yicha chuqur bilim olishga ham yordam beradi.

Adabiyot darslarida innavatsion metodlar:

- Raqamli texnologiyalar va interaktiv materiallar;
- Audiokitoblar va podkastlar – o'quvchilar matnlarni faqat o'qib emas, balki eshitib ham o'rganishadi;
- Elektiron darsliklar va videodarslar – zamonaviy adabiy asarlarni visual tarzda tushunturish imkonini beradi;
- Virtual reallik VR – o'quvchilarni asar qahramonlari hayoti bilan bog'laydigan texnologiya masalan, shekspir yoki navoiy davriga sayohat.

2. Konstruktivistik va muammoli ta'lim

- Literature circles adabiyot klublari – o'quvchilar muayyan asar yuzasidan bahs-munozara olib borishadi.
- Role play rolga kirish – asar qahramonlari rollini o'ynab, matinni jonlantirish.
- Kiritik tafakkur texnikasi – talabalar asarning mazmunini chuqur tahlil qiladi a muallifning niyatini tushunishga harakat qiladi.

3. Kross- fan metodlari

Tarix va adabiyot integratsiyasi – asar voqealarining trixiy kontekstini o'rganish orqali tushunishni yaxshilash.

Psixologiya va adabiyot – qahramonlarining ruhiy holatini tahlil qilish. freyd yoki jung nazariyasi orqali, talabalarga turli madaniyatlar, turli davrlar va turli ijyimoiy guruhlar bilan tanishish imkonini beradi. Adabiy qahramonlarning tajribalari orqali talabalar boshqalarning hissiyotlarini tushunishni o'rganadi.

Adabiyot asarlari talabalarga insoniyatning abadiy savollari- hayotning ma'nosi, yaxshilik va yomonlik, adolat va anohaqlik haqida fikr yuritishiga undaydi. Hamda talabalarning axloqiy qadriyatlarini shakllantiradi.

Ta'lim samaradorligini oshirish usullari:

Ta'lim samaradorligi talabalarning bilim olish darajasi, o'qitish usullari va ta'lim muhiti kabi omillarga bog'liq. Quyidagi yondashuvlar ta'lim jarayonini yanada samarali qilishga yordam beradi;

1. Innovatsion pedagogik usullar

Faollashtirish: talabalar faqat tinglovchi emas, balki faol ishtirokchi bo'lishi kerak;

Differensial yondashuv; har bir talabalarning bilim darajasiga mos metodlar tanlanadi.

2. Raqamli texnologiyalar va interaktiv o'qitish

Onlayn ta'lim platformalari: Coursera, Khan academy, Duolingo kabi ilovalar orqali mustaqil ta'lim olish:

Gamifikatsiya o'yin shakldagi ta'lim;

Darslarni o'yinlar orqali interaktivlashtirish.

3. Talabalarni qiziqish motivatsiyani oshirish.

Shaxsiy yondashuv; Har bir o'quvchining qiziqish va ehtiyojlariga mos o'qitish;

Ilhomlantiruvchi maqsadlar; O'quvchilar oldiga aniq va erishishi mumkin bo'lgan maqsadlar qo'yish;

Ochiq fikrlash muhitini yaratish; O'quvchilar o'z fikrlarini erkin ifodalashlari uchun qulay sharoit yaratish.

Xulosa qilib aytish kerakki, o'qituvchilarni doimiy malakasini oshirish ta'lim sifatini oshirishning e'ng maqbul tomonlaridan biri hisoblanadi. Shuning bilan birga, ularni o'quv seminarlar orqali o'qitish, treninglar tashkil e'tish; yangi pedagogik metodlar bo'yicha malakasini oshirish, mutaxassislar bilan hamkorlik; o'z sohasi bo'yicha tajribali o'qituvchilar bilan ishlash, dars jarayonini muntazam tahlil qilib, takomillashtirish, nafaqat ta'lim samaradorligini oshiradi balki bo'lajak mutahassislar tayor'lash tizimi ham yuksak natijalarga erishadi deb umid qilamiz.

Adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora tadbirlari to'g'risida"gi 2017-yil 20 apreldagi qarori.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2018 yil 5 iyundagi PQ-3775 son qarori.

3. O'zbekiston Respublikasining "Yoshlar siyosati to'g'risida"gi Qonuni 1991 yil 20 noyabr.
4. A. Qodirov, "Ta'limda adabiyot va san'at". Oquv qollanma. Toshkent- 2021
M. Tursunov, "Zamonaviy ta'lim metodlari" maqola. Ilm-amal. konf.
toplami. Toshkent-2021 y

OLIY TALIM MUASSASASI TALABALARIDA DINSHUNOSLIK FANINI O'QITISHDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH.

Abdulfaizova Durdona Ikromjon qizi
“University of economics and pedagogy “NOTM
Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası o'qituvchisi
Mamadaliyeva Maryam Sotvoldi qizi
“University of economics and pedagogy “NOTM
“Boshlang'ich ta'lim” yo'nalishi 1-bosqich talabasi
O'zbekiston, Andijon Tel: 94 563 97 98
durdonaabdulfaizova2@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada dinshunoslik fani o'qitish jarayonida interfaol metodlardan foydalanishning ahamiyati va ularning ta'lim samaradorligini oshirishdagi roli muhokama qilinadi. Interfaol metodlar talabalarning faol ishtirokini ta'minlaydi, ularning fikrlash, tahlil qilish va muloqot qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Maqolada “Bilaman, Bilmoqchiman, Bildim (B/B/B)” va Klaster metodi kabi interfaol metodlar keltirilgan bo'lib, ularning dinshunoslik fani o'qitish jarayonida qanday qo'llanilishi va talabalarning bilimlarini mustahkamlashdagi o'rni tushuntirilgan.

Kalit so'zlar: dinshunoslik fani, interfaol metodlar, ta'lim sifatini oshirish, innovatsion yondashuvlar, Bilaman, Bilmoqchiman, Bildim (B/B/B), klaster metodi

USE OF INTERACTIVE METHODS IN TEACHING RELIGIOUS STUDENTS OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS.

Annotation: the article discusses the importance of using interactive techniques in the teaching process of Religious Science and their role in improving educational efficiency. Interactive methods provide active participation of students, develop their thinking, analysis and communication skills. The article presents interactive techniques such as "I know, I want to know, I know (B/B/B)" and the cluster method, explaining how the science of religion is used in the teaching process and its role in strengthening students' knowledge.

Keywords: science of theology, interactive methods, improving the quality of education, innovative approaches, I know, I know, I know (B / B / B), cluster method

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ В ОБУЧЕНИИ РЕЛИГИОЗНОМУ ВОСПИТАНИЮ СТУДЕНТОВ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ.

Аннотация: В статье обсуждается важность использования интерактивных методов в процессе обучения богословию и их роль в повышении эффективности обучения. Интерактивные методы обеспечивают активное участие учащихся, развивают их навыки мышления, анализа и общения. В статье представлены интерактивные методы, такие как "я знаю, я хочу знать, я знаю (B / B / B)" и кластерный метод, объясняющий, как религиоведение используется в процессе обучения и его роль в укреплении знаний учащихся.

Ключевые слова: религиоведение, интерактивные методы, повышение качества образования, инновационные подходы, я знаю, я хочу знать, я знаю (B/B/B), кластерный метод

Dinshunoslik fani o'qitish jarayonida interfaol metodlardan foydalanish juda muhim. Bu metodlar talabalarning faol ishtirokini ta'minlaydi va ularga o'rganish jarayonini qiziqarli va samarali tarzda o'tkazishga yordam beradi. Interfaol metodlar talabalarning muloqot qilish, fikrlash, tahlil qilish va o'zaro fikr almashish qobiliyatlarini rivojlantiradi. "Bugun biz davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarini tubdan yangilashga qaratilgan innovatsion rivojlanish yo'liga o'tmoqdamiz. Bu bejiz emas, albatta. Chunki zamon shiddat bilan rivojlanib borayotgan hozirgi davrda kim yutadi? Yangi fikr, yangi g'oyaga, innovatsiyaga tayangan davlat yutadi. Innovatsiya – bu kelajak degani. Biz buyuk kelajagimizni barpo etishni bugundan boshlaydigan bo'lsak, uni aynan innovatsion g'oyalar, innovatsion yondashuv asosida boshlashimiz kerak." Ta'limda interfaol metodlar, o'quvchilar bilimlarini oshirishga yordam beruvchi innovatsion tadqiqot usullaridan biridir. Interfaol metodlar, o'quvchi va o'qituvchi orasida o'zaro aloqani oshiradi va o'quvchilar bilimlarini amaliy ravishda qo'llashga imkoniyat beradi. Bu metodlar ko'p yilda ta'lim tizimlarida muvaffaqiyatli qo'llanilgan. Dinshunoslik fanini o'qitishda quyidagi interfaol metodlardan foydalanish mumkin:

"Bilaman, Bilmoqchiman, Bildim (B/B/B)". Bu metod talabalarni kitob, ilmiy maqolalarni o'qishga, bilmaganlarini o'rganishga harakat qilishlariga yordam beradi. Barcha talabalarni darsga faol qatnashishlarini ta'minlaydi. Bu metodni

qo'llashda o'qituvchi avvaldan qaysi mavzu yoki savolni shu metod yordamida o'rganishni aniqlaydi. O'rganilgan mavzu bo'yicha savollar va ularning javoblarini, o'qiladigan maqola, darslikdagi paragraf yoki ma'ruza matni, yangi mavzu bo'yicha bilish lozim bo'lgan savollar va ularga javoblarni tayyorlaydi. Talabalarning nimalarni bilishi, yangi mavzu bo'yicha nimani bilishi zarurligi va dars davomida nimalarni talabalar bilganini ko'rsatishi uchun jadval chiziladi.

Jadval quyidagicha bo'ladi: B/B/B jadvali

N	Biz nimalarni bilamiz?	Biz nimalarni bilishni xohlaymiz?	Biz nimalarni bildik?
1			
2			
3			

Uni har bir talaba o'z daftariga chizib oladi. Dorskaga yoki qog'oz plakatga (qog'oz dorskaga) butun guruh uchun chizamiz. Bunda savol qo'yilib, guruhda juftlik yoki kichik guruhlar, yoki individual tarzda muhokama qilish mumkin.

Klaster metodi - pedagogik, didaktik strategiyaning muayyan shakli bo'lib, u ta'lim olovchilarga ixtiyoriy muammo (mavzu)lar yuzasidan erkin, ochiq o'ylash va fikrlarni bemalol bayon etish uchun sharoit yaratishga yordam beradi. Mazkur metod turli xil g'oyalar o'rtasidagi aloqalar fikrlash imkoniyatini beruvchi tuzilmani aniqlashni talab etadi. Klaster metodi aniq obektga yo'naltirilmagan fikrlash shakli sanaladi. Undan foydalanish inson miya faoliyatining ishlash tamoyili bilan bog'liq ravishda amalga oshadi. Ushbu metod muayyan mavzuning ta'lim olovchilar tomonidan chuqur hamda puxta o'zlashtirilguniga qadar fikrlash faoliyatining bir maromda bo'lishini ta'minlashga hizmat qiladi. Klaster metodi talabalarning o'zaro fikr almashish va muammolarni birgalikda hal qilishda faol ishtirok etishlarini ta'minlovchi interfaol metoddir. Klaster metodi, asosan, yangi mavzu yoki materialni o'rganish jarayonida foydalidir va talabalarga mavzu bo'yicha asosiy tushunchalarni ajratish va ular o'rtasidagi bog'liqliklarni aniqlash imkonini beradi.

Klaster metodi, odatda, talabalarga mavzuga oid asosiy tushunchalar yoki so'zlar taqdim etilgach, ular o'rtasidagi aloqalarni belgilash orqali yangi bilimlarni o'rganish jarayonini soddalashtiradi. Talabalar birgalikda turli fikrlarni, so'zlarni yoki tushunchalarni tasniflash, guruhlariga ajratish orqali o'z bilimlarini mustahkamlashadi.

Klaster metodining asosiy jarayoni:

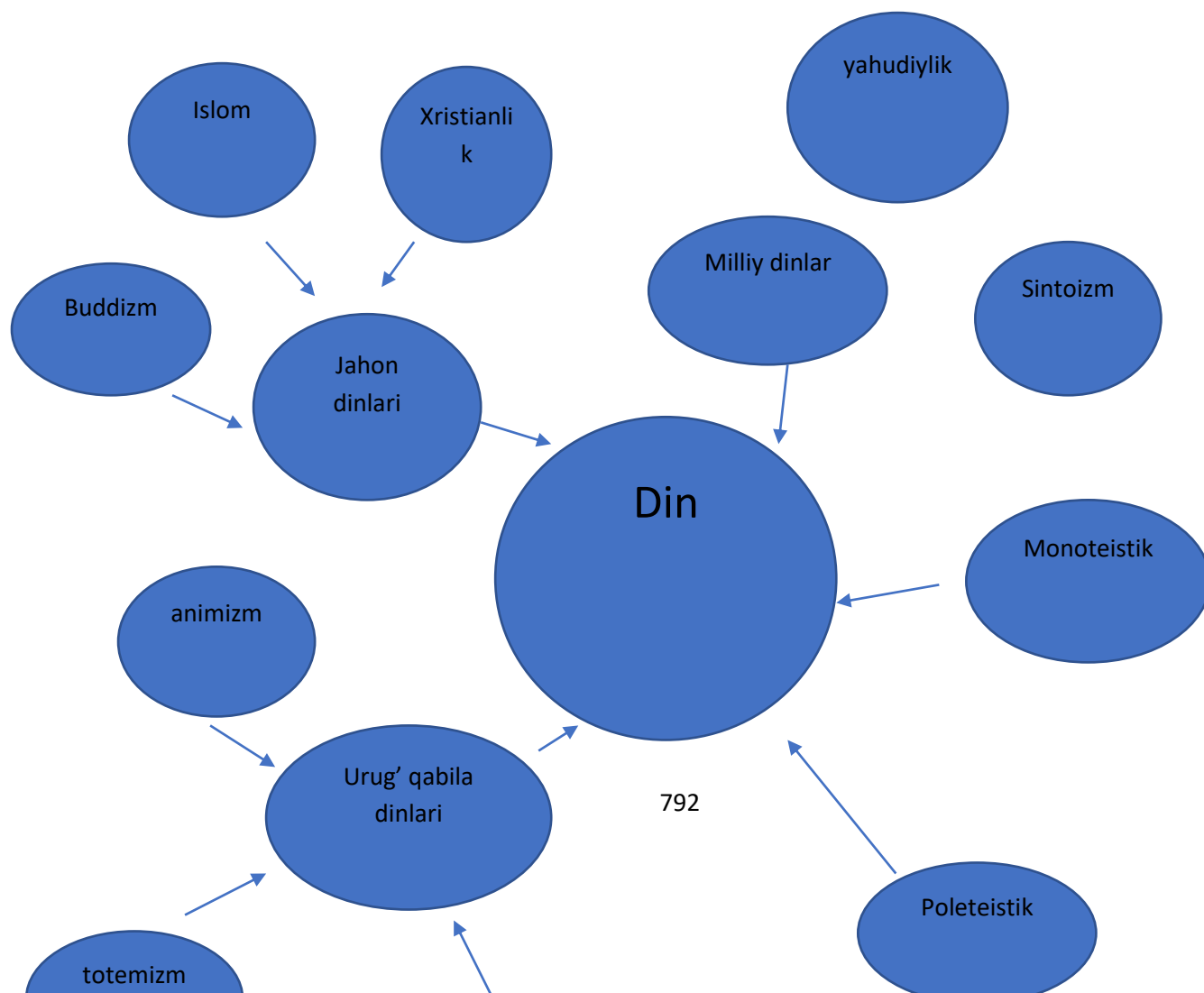
Tuzish: O'qituvchi talabalarga biror mavzu yoki konsepsiya haqida asosiy so'z yoki tushunchalarni taqdim etadi. (masalan, "dinshunoslik", "din").

G'oyalar va tushunchalar: Talabalar birgalikda bu tushunchalar bilan bog'liq boshqa so'zlar, ideyalar yoki tushunchalarni eslab chiqaradilar va ularga mos ravishda klasterlar (guruhlar) yaratadilar.

Tasniflash va bog'lash: Talabalar o'z klasterlarini tartibga solib, turli guruhlarini bir-biri bilan bog'lashadi va ular orasidagi o'zaro aloqalarni aniqlashadi.

Tahlil va taqdimot: Talabalar o'z yaratilgan klasterlarini tahlil qilib, mavzu bo'yicha umumiy xulosalar chiqaradilar. Ushbu tahlil keyin guruhlar tomonidan bir-biriga taqdim etiladi.

Klaster metodi

Klaster metodining afzalliklari:

Talabalar o'qish jarayonida faol ishtirok etishadi, o'z fikrlarini ifodalashadi va bir-birlaridan yangi fikrlar olishadi.

Klaster metodi yordamida talabalar mavzuni turli nuqtai nazardan ko'rib chiqadilar va yangi bilimlarni o'zlashtiradilar.

Talabalar klaster tuzishda o'z ijodiy yondashuvlarini namoyon etishadi, yangi g'oyalar ishlab chiqadilar.

Klaster metodi talabalarga mavzu bo'yicha umumiy tasavvur hosil qilishda yordam beradi va ular o'rtasidagi aloqalarni yaxshiroq anglashga imkon beradi.

Xulosa sifatida aytishimiz mumkinki, dinshunoslik fani o'qitish jarayonida interfaol metodlar qo'llanilishi o'quvchilarning ta'limga bo'lgan qiziqishini oshiradi va ularning o'zaro aloqalarini mustahkamlashga yordam beradi. "Bilaman, Bilmoqchiman, Bildim (B/B/B)" va Klaster metodi kabi metodlar, talabalarni darsda faol ishtirok etishga undaydi va bilimlarni chuqur o'zlashtirishlariga imkon yaratadi. Shu bilan birga, bu metodlar ta'limning sifatini oshirishga xizmat qilib, talabalar uchun bilim olish jarayonini yanada samarali va qiziqarli qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Президент Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга мурожаатномаси.
<https://www.xabar.uz/siyosat/prezident-shavkat-mirziyoyevning-oliy-majlisgamurojaatnomasi>
2. TA'LIMDA VA DARS JARAYONIDA INTERFAOL METODLAR. Nilufar To'liq qizi Turdiqulova O'zbekiston Milliy univristeti o'qituvchisi National University of Uzbekistan Volume 4 | NUU Conference 3 | 2023 Quality education – the foundation of Uzbekistan's development B 428-432
- 3.https://uniwork.buxdu.uz/resurs/13391_2_3987D9BBEBAB17941114C7425D231983A5DDB955.pdf

4. https://uz.wikipedia.org/wiki/Klaster_metodi

KASBIY FAOLIYATDA SPORTNING O'RNI

Oblakulov Anvar Erkinovich

Navoiy davlat universiteti

Psixologiya kafedrası

Psixologiya o'qituvchisi

+998993848184 anvar482@gmail.com

O'zbekiston, Navoiy viloyati, Navoiy shahri

Annotatsiya: Ushbu maqola kasbiy faoliyatda sportning o'rni va uning jismoniy, psixologik va ijtimoiy foydalari haqida batafsil ma'lumot beradi. Sport nafaqat jismoniy salomatlikni yaxshilash, balki kasbiy faoliyatdagi muvaffaqiyatni ta'minlashda ham muhim omil hisoblanadi. Maqolada sportning stressni kamaytirish, motivatsiyani oshirish, jismoniy chidamlilikni rivojlantirish, shuningdek, qaror qabul qilish va jamoaviy ish ko'nikmalarini yaxshilashdagi roli tahlil qilinadi. Sportning kasbiy faoliyatdagi ijtimoiy va etik jihatları ham yoritilgan bo'lib, jamoada ishlash, etika va liderlik kabi ko'nikmalarni rivojlantirishda sportning ahamiyati ko'rsatilgan. Ushbu maqola sportning kasbiy faoliyatda muvaffaqiyatga erishishda qanday asosiy rol o'ynashi, shuningdek, shaxsning umumiy rivojlanishiga qo'shgan hissasi haqida keng tushuncha beradi.

Kalit so'zlar: Kasbiy faoliyat, sport, jismoniy salomatlik, stressni boshqarish, motivatsiya, chidamlilik, psixologik salomatlik, qaror qabul qilish, jamoaviy ish, liderlik, energiya, disiplinaga rioya qilish, umumiy rivojlanish, etika, stress kamaytirish, ijtimoiy ko'nikmalar.

РОЛЬ СПОРТА В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация: В статье представлена подробная информация о роли спорта в профессиональной деятельности и его физических, психологических и социальных преимуществах. Спорт является важным фактором не только улучшения физического здоровья, но и обеспечения успеха в профессиональной деятельности. В статье анализируется роль спорта в снижении стресса, повышении мотивации, развитии физической выносливости, а также улучшении навыков принятия решений и командной работы. Также освещаются социальные и этические аспекты спорта в профессиональной деятельности, подчеркивается важность спорта в развитии таких навыков, как командная работа, этика и лидерство. В статье дается общее представление о том, какую ключевую роль спорт играет в

достижении успеха в профессиональной деятельности, а также его вкладе в общее развитие личности.

Ключевые слова: Профессиональная деятельность, спорт, физическое здоровье, управление стрессом, мотивация, устойчивость, психологическое здоровье, принятие решений, работа в команде, лидерство, энергия, дисциплина, общее развитие, этика, снижение стресса, социальные навыки.

THE ROLE OF SPORT IN PROFESSIONAL ACTIVITY

Abstract: This article provides detailed information about the role of sports in professional activities and its physical, psychological and social benefits. Sports are not only an important factor in improving physical health, but also in ensuring success in professional activities. The article analyzes the role of sports in reducing stress, increasing motivation, developing physical endurance, as well as improving decision-making and teamwork skills. The social and ethical aspects of sports in professional activities are also covered, showing the importance of sports in developing skills such as teamwork, ethics and leadership. This article provides a broad understanding of the key role that sports play in achieving success in professional activities, as well as their contribution to the overall development of the individual.

Keywords: Professional activities, sports, physical health, stress management, motivation, endurance, psychological health, decision-making, teamwork, leadership, energy, adherence to discipline, overall development, ethics, stress reduction, social skills.

Zamonaviy hayot sur'atining ortib borayotgani, mehnat faoliyatining murakkabligi va raqobatbardosh muhitda kasbiy muvaffaqiyatga erishish uchun inson faqat bilim va malaka bilan emas, balki kuchli psixologik barqarorlik bilan ham qurollangan bo'lishi kerak. Shu nuqtai nazardan qaralganda, sportning inson psixikasiga ko'rsatadigan ijobiy ta'siri tobora ko'proq dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Bugungi kunda ko'plab tadqiqotlar sportning nafaqat jismoniy sog'liqni mustahkamlashi, balki insonning kasbiy faoliyatida muhim bo'lgan psixologik omillarni rivojlantirishdagi beqiyos rolini isbotlab bermoqda.

Birinchidan, sport mashg'ulotlari insonda **irodaviy sifatlarni** shakllantirish va mustahkamlashga xizmat qiladi. Doimiy jismoniy mashqlar, mashg'ulot tartibi va maqsadga yo'naltirilgan harakatlar insonda sabr-toqat, qat'iyat, o'zini boshqarish, irodani chiniqtirish kabi fazilatlarni rivojlantiradi. Bu sifatlar har qanday kasbiy faoliyatda – xoh bu pedagogika, xoh tibbiyot, xoh rahbarlik – muvaffaqiyat omili hisoblanadi. Sport bilan shug'ullangan shaxs qaror qabul qilishda dadil bo'ladi, qiyinchiliklarga bardoshli, tanqidni to'g'ri qabul qiluvchi va harakatini ongli

tashkil etishga qodir bo'ladi. Ikkinchidan, sport faoliyati **stressga qarshi immunitetni** oshiradi. Tabiiyki, har qanday kasbiy faoliyatda turli bosim, zo'rliq va emotsional yuklama holatlari uchraydi. Sport bilan muntazam shug'ullanadigan inson organizmi stress gormonlarini tezroq qayta ishlashga o'rganadi, bu esa ruhiy holatning barqarorligini ta'minlaydi. Sport mashg'ulotlari orqali ajralib chiqadigan endorfin, serotonin va dopamin moddalari inson kayfiyatini ko'taradi, ruhiy tushkunlik, depressiya, xavotir kabi holatlarning oldini oladi. Uchinchidan, sport insonning **o'z-o'zini baholash darajasini oshiradi**. Sportchilar, hatto havaskor darajadagilar ham, o'z tanasini anglash, imkoniyatlarini his etish, o'z ustida ishlash orqali o'ziga nisbatan ishonch hissini shakllantiradi. Bu hissiyot kasbiy o'sish va tashabbus ko'rsatish uchun zarur bo'lgan ichki motivatsiyani kuchaytiradi. O'ziga ishongan xodim ko'proq javobgarlikni o'z zimmasiga olishga tayyor bo'ladi, yangiliklarga ochiq, muammolarni hal etishda faol bo'ladi. To'rtinchidan, sport faoliyati **ijtimoiy moslashuv va muloqot ko'nikmalarini rivojlantiradi**. Jamoaviy sport turlari, mashg'ulotlarda jamoa bilan ishlash, musobaqalarda ishtirok etish shaxsda hamkorlik, tinglash, yetakchilik, o'z fikrini aniq ifoda etish, nizolarni hal qilish kabi ko'nikmalarni shakllantiradi. Bu ko'nikmalar, ayniqsa, tashkilotlarda jamoaviy ishlash, rahbar va hodim o'rtasidagi samarali muloqot, mijozlar bilan munosabatlar kabi kasbiy faoliyatning ajralmas jihatlarida juda muhimdir. Beshinchidan, sport insonning **kognitiv jarayonlari** – ya'ni diqqat, tafakkur, xotira va muammoli vaziyatlarda tezkor yechim topish qobiliyatiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, jismoniy faollik bilan muntazam shug'ullangan insonlar kognitiv testlarda yuqori natijalarni ko'rsatadilar. Bu holat, ayniqsa, intellektual mehnat bilan shug'ullanuvchi kasblar – muhandis, iqtisodchi, olim, o'qituvchi, dasturchi kabi kasblarda samaradorlikni oshirishda muhim rol o'ynaydi. Oltinchidan, sport kasbiy faoliyatda muvozanat saqlash, ya'ni **professional charchoq va "burnout" sindromining oldini olishda** muhim vositadir. Ma'lumki, psixologik jihatdan haddan tashqari zo'rliqqa, doimiy ruhiy og'irlik ostida ishlaydigan mutaxassislar asta-sekin ruhiy turg'unlik holatiga tushib qoladilar. Sport esa bu holatlarning oldini olib, insonni faol, kuchga to'la, ishtiyoqli saqlab qoladi.

Sportning kasbiy faoliyatga psixologik foydasi keng ko'lamli va chuqurdir. U nafaqat jismoniy salomatlikni mustahkamlaydi, balki insonning kasbiy faoliyatda muvaffaqiyatli bo'lishi uchun zarur bo'lgan irodaviy, emotsional, kognitiv va ijtimoiy-psixologik fazilatlarini shakllantiradi. Shu bois, zamonaviy mehnat muhitida har bir kasb egasi o'z psixologik salomatligini saqlash va faoliyatda yuqori natijalarga erishish uchun sportni hayotining ajralmas qismiga

aylantirishi lozim. Sport bu – kuch, sog‘liq va ruhiy barqarorlikning uyg‘unligidir. Zamonaviy dunyoda inson hayoti turli stress omillari, tezkor qarorlar qabul qilish zarurati va kasbiy raqobat bilan to‘yingan. Bunday sharoitda insonning ruhiy barqarorligi va psixologik tayyorgarligi, uning kasbiy muvaffaqiyatida hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Ko‘plab tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, sport faoliyati nafaqat jismoniy salomatlikni mustahkamlash, balki insonning ijtimoiy-psixologik, kognitiv va irodaviy jihatdan rivojlanishiga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli, sport va kasbiy faoliyat o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni chuqur o‘rganish, sportning kasbiy muvaffaqiyatga ta’siri va foydali jihatlarini tahlil qilish bugungi psixologik fan oldida turgan dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ushbu maqolada sportning psixologik foydalari, ularning kasbiy faoliyatga ta’siri va rivojlangan davlatlarda shakllangan ilmiy yondashuvlar asosida tahlil qilinadi. Kasbiy faoliyatda sportning o‘rni juda katta. Sport faqat jismoniy salomatlikni yaxshilash, stressni kamaytirish yoki psixologik holatni muvofiqlashtirishda emas, balki umumiy ish samaradorligini oshirishda ham ajralmas vositadir. Sport orqali o‘rganilgan ko‘nikmalar, masalan, disiplinaga rioya qilish, motivatsiyani oshirish, chidamlilikni rivojlantirish va tezkor qaror qabul qilish, kasbiy faoliyatda muvaffaqiyatga erishishda muhim omil hisoblanadi. Shu bois, sportni kasbiy faoliyatga integratsiya qilish nafaqat sog‘lom turmush tarzini yaratadi, balki har bir insonning professional muvaffaqiyatiga katta hissa qo‘shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Islomov, T. (2020). Sport va kasbiy faoliyat: Jismoniy va psixologik ta’siri. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti.
2. Abdullayev, F. (2019). Sport psixologiyasi: Nazariya va amaliyot. Toshkent: Ma’naviyat va ma’rifat nashriyoti.
3. Rakhmatov, S. (2018). Kasbiy faoliyatda stressni boshqarish usullari. Samarqand: Samarqand Davlat Universiteti nashriyoti.
4. Karimov, D. (2017). Kasbiy muvaffaqiyatga sportning ta’siri. Tashkent: Yangi Avlod.
5. Mahmudov, R. (2021). Jismoniy faoliyat va kasbiy muvaffaqiyat. Buxoro: Buxoro Davlat Universiteti nashriyoti.
6. Shodiev, M. (2022). Sport va ruhiy salomatlik: Kasbiy faoliyatdagi o‘rni. Toshkent: O‘zbekiston Sport Akademiyasi nashriyoti.

SOTSIOPRAGMATIKA: ZAMONAVIY TILSHUNOSLIKNING MUHIM YO‘NALISHI

Raxmonova Dilnavoz Shavqiddinovna

Tel: 998933154330

Email:rakhmonova1989@gmail.com

Renessans ta'lim universiteti

Assistant o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada sotsiopragmatikaning nazariy va amaliy ahamiyati tahlil qilingan. Tilning ijtimoiy kontekstda ishlatilishi va madaniyatlararo muloqotdagi roli ko'rib chiqilgan. Sotsiopragmatika til va jamiyat o'rtasidagi aloqalarni o'rganish orqali madaniy farqlarni tushunishga yordam beradi. Globalizatsiya davrida uning ahamiyati oshib, xalqaro biznes, ta'lim va texnologiya sohalarida qo'llanilishi o'ziga xos ahamiyat kasb etgan. Tadqiqot metodlari orqali til va madaniyatni chuqurroq tushunish imkoniyati kengayadi. Ushbu maqola sotsiopragmatikaning zamonaviy dunyodagi o'rnini va ahamiyatini yoritadi.

СОЦИОПРАГМАТИКА: ВАЖНАЯ ОБЛАСТЬ СОВРЕМЕННОЙ ЛИНГВИСТИКИ

Аннотация: В статье анализируется теоретическое и практическое значение социопрагматики. Рассматривается использование языка в социальном контексте и его роль в межкультурной коммуникации. Социопрагматика помогает нам понять культурные различия, изучая связи между языком и обществом. Его значение возросло в эпоху глобализации, и его применение в сферах международного бизнеса, образования и технологий приобрело особое значение. Благодаря методам исследования расширяются возможности более глубокого понимания языка и культуры. В статье исследуются место и значение социопрагматики в современном мире.

SOCIOPRAGMATICS: AN IMPORTANT AREA OF MODERN LINGUISTICS

Annotation: The article analyzes the theoretical and practical significance of sociopragmatics. It explores the role of language in its social context and its function in intercultural communication. Sociopragmatics examines the connection between language and society, helping to better understand cultural differences. In the era of globalization, its importance has grown, finding applications in international business, education, and technology. Research methods enhance the understanding of language and culture more deeply. This article highlights the role and significance of sociopragmatics in the modern world.

Til faqat muloqot vositasi emas, balki ijtimoiy jarayonlarni aks ettiruvchi va jamiyat madaniyatini shakllantiruvchi kuchli vositadir. Sotsiopragmatika tilning ijtimoiy kontekstda qanday ishlatilishini va madaniyatlararo muloqotdagi rolini

o'rganadi. Ushbu maqola sotsiopragmatikani kengroq tahlil qiladi, uning nazariy va amaliy jihatlarini, shuningdek, uning tadqiqot usullarini o'rganadi.

Sotsiopragmatika tilshunoslikning pragmatika va sotsiolingvistika sohalariga tayangan holda rivojlangan, til va jamiyat o'rtasidagi o'zaro ta'sirni o'rganishga qaratilgan sohadir. Uning nazariy asoslari Grice (1975) va Labov (1972) tomonidan taqdim etilgan fundamental konsepsiyalarga asoslanadi.

Pragmatika til ishlatish jarayonida hosil bo'ladigan ma'nolarni o'rganadi. Bu nazariya asosan H.P. Grice'ning "Muloqotning kooperativ printsipli" (Grice, 1975) ga asoslanadi. Unga ko'ra, nutq jarayonida odamlar o'zaro tushunishni ta'minlash maqsadida, to'rtta tamoyilni bajaradilar: miqdor, sifat, munosabat va uslub tamoyillari. Masalan, mazmunan to'g'ri, lekin qisqa va aniqlangan gaplar aytilishi kerak.

Grice nazariyasining amaliy jihatlarini sotsiopragmatika doirasida madaniy va ijtimoiy o'zgaruvchilarni ham hisobga olishni talab qiladi. Masalan, bir madaniyatda ochiqchasiga tanqid qilish odatiy hisoblanishi mumkin bo'lsa, boshqasida bu xushmuomalasizlik belgisi sifatida qabul qilinishi mumkin.

Sotsiolingvistika esa tilning jamiyatdagi rolini, uning mintaqaviy, ijtimoiy tabaqalanishini va turli vaziyatlarda ishlatilishini o'rganadi (Labov, 1972). Misol uchun, William Labov o'zining tadqiqotlarida afro-amerikalik inglizcha dialektini o'rganib, ijtimoiy tabaqalanish va til o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rsatib bergan. Sotsiopragmatika bu o'rganishlarni chuqurlashtiradi va kontekstdan kelib chiqib, nutq aktlari, odob va ijtimoiy normalarni tahlil qiladi.

Madaniyatlararo muloqotda til va madaniyatning o'zaro bog'liqligi aniq namoyon bo'ladi. Bu borada Thomas (1983) "Pragmatik muvaffaqiyatsizlik" atamasini taqdim etgan. Unga ko'ra, turli madaniyatlar vakillarining o'zaro muloqotida ma'no noto'g'ri tushunilishi yoki noto'g'ri talqin qilinishi mumkin. Masalan, ingliz tilida "Could you pass the salt?" singari muloyim savollar keng tarqalgan bo'lsa, boshqa madaniyatlarda ushbu ibora ortiqcha rasmiy sifatida qabul qilinishi mumkin.

Sotsiopragmatikaning nazariy asoslari pragmatika va sotsiolingvistikadagi fundamental g'oyalarga asoslanadi. U nafaqat til qoidalarini, balki bu qoidalar jamiyatda qanday ishlatilishini va madaniyatlararo muloqotdagi o'ziga xosliklarni tahlil qilish imkonini beradi. Ushbu yo'nalishning rivojlanishi til va madaniyatlararo aloqa masalalarida yangi istiqbollar ochmoqda. Sotsiopragmatik tadqiqotlar bir necha sohalarda foydali bo'lmoqda:

Ta'lim: Til o'rgatishda madaniyatlararo kontekstni hisobga olish imkonini beradi. Masalan, ingliz tilidagi ijobiy munosabatlar bildiruvchi ifodalar boshqa madaniyatlarda boshqacha tushunilishi mumkin.

Tarjima: Pragmatik ma'nolarni saqlash tarjima jarayonida qiyinchilik tug'dirishi mumkin, lekin sotsiopragmatik yondashuv bu muammolarni hal qiladi (House, 2003).

Texnologiya: Sun'iy intellekt asosidagi tizimlarda sotsiopragmatik yondashuv foydalanuvchi bilan tabiiy muloqot tashkil qilishda muhim ahamiyatga ega.

Sotsiopragmatikaning Tadqiqot Usullari: Sotsiopragmatika tadqiqotlarida quyidagi usullardan foydalaniladi:

Etnografik kuzatuvlar: Nutqning ijtimoiy va madaniy kontekstini aniqlash uchun.

Eksperimentlar: Muayyan pragmatik hodisalarni sinab ko'rish va ularning natijalarini baholash.

Korpus tadqiqotlari: Til materiallari ustida keng miqyosda tahlil olib borish. Masalan, nutq aktlari, holatga xos ifodalar va ijtimoiy vaziyatlarda til ishlatilishi (Blum-Kulka et al., 1989).

Globalizatsiya jarayoni nafaqat iqtisodiy va siyosiy o'zgarishlarni, balki til, madaniyat va ijtimoiy muloqot tizimlarining ham keskin rivojlanishini ta'minlamoqda. Bunday sharoitda sotsiopragmatikaning dolzarbligi oshadi, chunki u xalqaro muloqotda yuzaga keladigan pragmatik va ijtimoiy muammolarni hal qilishga ko'mak beradi. Ushbu bo'limda sotsiopragmatikaning globalizatsiya davridagi ahamiyati kengroq tahlil qilinadi.

1. Madaniyatlararo muloqotdagi o'zaro tushunishni oshirish Globalizatsiya tufayli har xil madaniyatlar va tillar vakillari o'rtasidagi muloqot zarurati oshdi. Bunday vaziyatda sotsiopragmatika madaniyatlararo farqlarni aniqlashga va ulardan kelib chiqadigan muammolarni bartaraf etishga yordam beradi (House, 2003). Masalan, turli madaniyatlarda odob-axloq qoidalari va pragmatik ifodalar turlicha tushunilishi mumkin. Ingliz tilidagi "I appreciate your help" iborasi minnatdorchilik ifodasi bo'lsa, boshqa madaniyatlarda u rasmiy munosabat sifatida qabul qilinishi mumkin. Sotsiopragmatik yondashuv bunday noaniqliklarni oldini olishda foydali hisoblanadi.

2. Xalqaro biznes va diplomatiyada pragmatik moslashuv Biznes va diplomatiya sohalarida pragmatik yondashuvning ahamiyati kattadir. Tadbirkorlar va diplomatlar o'zaro muloqotda madaniy kontekstni hisobga olishlari zarur, aks holda noto'g'ri talqinlar natijasida moliyaviy yoki siyosiy yo'qotishlar yuzaga kelishi mumkin. Misol uchun, Yaponiyada rasmiy uchrashuvlarda ochiq tanqid

qilish odobsizlik hisoblanadi, bu esa sotsiopragmatik jihatdan aniq tahlil qilinishi kerak (Haugh, 2008).

3. Til ta'limida sotsiopragmatikaning o'рни Globalizatsiya til o'rganish ehtiyojini oshirdi. Sotsiopragmatika orqali xorijiy tillarni o'rganuvchilar faqat til qoidalarini emas, balki ushbu tilning ijtimoiy va madaniy kontekstlarini ham o'rganadilar. Bu ularning muloqot jarayonida muvaffaqiyatli bo'lishlariga yordam beradi. Masalan, Blum-Kulka va Kasper (1989) o'z tadqiqotlarida madaniy farqlarni hisobga olish o'quvchilar uchun qanday foydali ekanligini ko'rsatgan.

4. Texnologiya va sun'iy intellekt rivojlanishida sotsiopragmatikaning ahamiyati Globalizatsiya davrida sun'iy intellekt va texnologik vositalar rivojlandi, bu esa sotsiopragmatikaning yangi o'rinlarini ochib berdi. Masalan, chatbotlar va boshqa interaktiv tizimlar foydalanuvchilarning madaniy xususiyatlariga mos ravishda muloqot qilish uchun sotsiopragmatik tamoyillarni qo'llaydi (Fitzpatrick, 2017).

Globalizatsiya sotsiopragmatikani zamonaviy ilmiy izlanishlar orasida markaziy o'ringa olib chiqdi. U madaniyatlararo muloqotni yaxshilash, xalqaro biznes va diplomatiyani mustahkamlash, til ta'limini rivojlantirish va texnologiya vositalarida ko'maklashish orqali global jamiyat uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Sotsiopragmatika zamonaviy tilshunoslikning eng dolzarb yo'nalishlaridan biri bo'lib, uning tadqiqotlari nafaqat til, balki jamiyat va madaniyatni chuqurroq anglash uchun zamin yaratadi. Ushbu yo'nalishda amalga oshiriladigan ilmiy tadqiqotlar til va jamiyat o'rtasidagi bog'liqlikni yanada chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Adabiyotlar

1. Grice, H. P. (1975). *Logic and Conversation*. In Cole, P., & Morgan, J. L. (Eds.), *Syntax and Semantics* (Vol. 3). New York: Academic Press.
2. Labov, W. (1972). *Sociolinguistic Patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
3. Thomas, J. (1983). "Cross-Cultural Pragmatic Failure." *Applied Linguistics*, 4(2).
4. Blum-Kulka, S., House, J., & Kasper, G. (1989). *Cross-Cultural Pragmatics: Requests and Apologies*. Norwood, NJ: Ablex.
5. House, J. (2003). "Pragmatics and Translation". *Journal of Pragmatics*, 35(3).
6. House, J. (2003). "Pragmatics and Translation". *Journal of Pragmatics*, 35(3).

7 Haugh, M. (2008). "The Discursive Challenge to Politeness Research". *Journal of Politeness Research*, 4(2).

8 Blum-Kulka, S., & Kasper, G. (1989). *Cross-Cultural Pragmatics: Requests and Apologies*. Norwood, NJ: Ablex.

9 Fitzpatrick, P. (2017). "AI and Sociopragmatic Adaptation in Interactive Systems". *Journal of Artificial Intelligence Research*, 59.

NAVOIY VILOYATI DAVLAT ARXIVI TASHKIL TOPISHINING TARIXIY SHART-SHAROITLARI

Iskandarova Shohsanam Isoyevna
Navoiy innovatsiyalar universiteti
Ijtimoiy gumanitar fanlar kafedrası o'qituvchisi
+998934623624, shohsanamiskandarova4@
O'zbekiston, Navoiy viloyati, Karmana tumani

Annotatsiya. Mazkur maqolada Navoiy viloyati davlat arxivining tashkil topish tarixiga nazar tashlanadi. Viloyatning ma'muriy-hududiy shakllanishi, sanoat va ijtimoiy rivojlanish omillari, hamda madaniy merosni saqlashga qaratilgan davlat siyosati arxiv tizimining shakllanishidagi asosiy omillar sifatida ko'rib chiqiladi. Shuningdek, Navoiy viloyat davlat arxivining tashkil topishidagi rasmiy qarorlar va tarixiy jarayonlar tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar. Arxiv bo'limi, fond, arxiv tizimi, madaniy meros, ilmiy texnikaviy rekonstruksiya, xo'jalik hisobi, ish haqi varaqalari.

ИСТОРИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ОРГАНИЗАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО АРХИВА НАВАЙСКОЙ ОБЛАСТИ

Абстрактный. В статье рассматривается история создания Навоийского областного государственного архива. Основными факторами формирования архивной системы считаются административно-территориальное устройство региона, факторы промышленного и социального развития, а также государственная политика, направленная на сохранение культурного наследия. Также анализируются официальные решения и исторические процессы создания Навоийского областного государственного архива.

Ключевые слова. Архивное управление, фонд, архивная система, культурное наследие, научно-техническая реконструкция, бухгалтерский учет, расчет заработной платы.

HISTORICAL CONDITIONS OF THE ORGANIZATION OF THE STATE ARCHIVE OF NAVAI REGION

Abstract. This article reviews the history of the formation of the Navoi regional state archive. The administrative-territorial formation of the region, factors of industrial and social development, as well as state policy aimed at preserving cultural heritage are considered as the main factors in the formation of the archival system. Official decisions and historical processes in the formation of the Navoi regional state archive are also analyzed.

Keywords: Archives department, fund, archival system, cultural heritage, scientific and technical reconstruction, economic accounting, payroll.

O‘zbekiston Respublikasi arxiv tizimi mamlakat tarixining uzviy qismi bo‘lib, davlat boshqaruvi, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish va madaniy merosni hujjatlashtirishda muhim o‘rin tutadi. 1982-yilda O‘zbekiston SSR tarkibida yangi ma‘muriy-hududiy birlik — Navoiy viloyati tashkil etilishi, ushbu hududga xos arxiv tizimini yaratishga zamin hozirladi. Navoiy viloyati arxivi shakllanishini tarixiylik nuqtai nazaridan bir qancha omillarga bog‘lashimiz va ularni guruhlarga ajratishimiz mumkin:

❖ Ma‘muriy-huquqiy asoslar:

Navoiy viloyati O‘zbekiston SSR Oliy Kengashi Prezidiumining 1982-yil 20-apreldagi 2247-X-sonli Farmoni asosida tashkil etildi [1]. Farmonga binoan viloyat markazi Navoiy shahri etib belgilandi. Ushbu qaror asosida O‘zbekiston SSR Vazirlar Kengashining 1982-yil 30-apreldagi 3304-sonli qarori bilan xalq deputatlari Navoiy viloyat Kengashi Ijroiya qo‘mitasi tuzildi, uning tarkibida esa arxiv bo‘limi tashkil etildi [2]. Mana shu sanadan Navoiy viloyati hududida rasman arxiv o‘z ish faoliyatini boshladi. Arxiv faoliyatini boshlaganligi viloyat hududidagi shu paytgacha tarqoq holda saqlanayotgan hujjatlarning yagona nuqtaga yig‘ilishiga va alohida fond hujjatlari tashkil etilib shu paytgacha yig‘ilgan hujjatlar tartiblashtirildi va qayta ro‘yxatdan o‘tkazilib fondlashtirildi.

Viloyat davlat arxivi mazkur arxiv bo‘limi tarkibida o‘z faoliyatini boshladi. 1983-yil 28-yanvarda viloyat ijroiya qo‘mitasining qarori bilan hujjatlarni ilmiy-texnikaviy qayta ishlash bo‘yicha xo‘jalik hisobidagi guruh tashkil qilindi [3]. Ushbu guruh alohida bank hisob raqamiga ega bo‘lib, shartnoma asosidagi xizmatlar va ish haqi to‘lovlari orqali mablag‘ bilan ta‘minlangan. Xodimlar ish hqi hisobi ishlab chiqilib, bundan buyon arxiv xodimlari alohida tashkilot xodimlari sifatida oylik maosh olishlari belgilandi. Bu arxiv faoliyatida faoliyat ko‘rsatuvchi xodimlarni moddiy jihatdan qo‘llab quvvatlanishida katta ahamiyatga ega bo‘ldi. Bundan tashqari yaxshi mehnat qilgan va yutuqlarga erishgan xodimlarni muntazam ravishda moddiy jihatdan rag‘batlantirish va qo‘llab quvvatlash yo‘lga qo‘yildi.

❖ Moddiy-texnik bazaning shakllanishi:

1982–1985-yillar davomida viloyat davlat arxivi alohida buxgalteriya bo‘limiga ega bo‘lmagan. Xodimlar ish haqi Navoiy viloyat ijroiya qo‘mitasining buxgalteriya bo‘limi tomonidan hisoblab chiqarilgan [4]. 1986-yil 22-yanvardagi 40/1-sonli qaror bilan buxgalteriya markazlashtirilmagan holatga o‘tkazilib, arxivga alohida hisob raqami va shtatdagi buxgalter lavozimi ajratilgan. Bu orqali arxiv mustaqil moliyaviy faoliyat yurita boshladi [5]. Arxiv bo‘limining moddiy jihatdan mustaqil faoliyat olib borishni boshlashi arxiv faoliyatiga shubhasiz ijobiy ta‘sir o‘tkazdi. Bundan buyon arxiv bo‘limi mustaqil moddiy subyekt sifatida o‘z faoliyatini yo‘lda qo‘ydi.

Arxiv xodimlariga oid ish haqi varaqalari, buyruqlar, kadrlar to‘g‘risidagi hujjatlar Navoiy viloyat ijroiya qo‘mitasi Arxiv bo‘limining 29-sonli fondida saqlangan [6] va aynan mana shu fond bilan tanishish yuqoridagi fikrimizni dalillaydi.

Viloyatda olib borilayotgan tarixiy, huquqiy va iqtisodiy tadqiqotlar davlat arxivida saqlanayotgan manbalarsiz to‘liq bo‘lishi mumkin emas. Arxiv nafaqat hujjatlarni saqlash, balki ularni ilmiy tadqiqotlar uchun ochiq manba sifatida xizmat qilish vazifasini ham bajargan. Shunday qilib, Navoiy viloyat davlat arxivining faoliyati nafaqat hujjatlarni saqlash, balki ilmiy-tadqiqot va huquqiy hujjatlarni tahlil qilishda ham muhim ahamiyatga ega bo‘lgan.

❖ Arxiv faoliyatining vaqtincha to‘xtatilishi:

1988-yil 6-sentabrda O‘zSSR Oliy Kengashi Prezidiumining 2661-XI-sonli farmoni bilan Navoiy viloyati Samarqand viloyati tarkibiga qo‘shib yuborildi [7]. Shu asosda 1989-yil 13-fevraldagi 41/2-sonli qarorga muvofiq, Navoiy viloyati davlat arxivi tugatildi. Samarqand viloyati arxiv boshqarmasining 1989-yil 28-fevraldagi 3-11-sonli buyrug‘i bilan arxivning barcha funksiyalari Samarqand arxiv tizimiga o‘tkazildi [8]. Shu tariqa qisqa muddat faoliyat yuritgan Navoiy viloyati arxivi bo‘limi faoliyati vaqtincha to‘xtatildi. Bu hodisa viloyat arxivining keyingi yillardagi faoliyatiga o‘zining salbiy ta‘sirini o‘tkazmasdan qolmadi. 1992-yil Navoiy viloyatini tashkil etilishi munosabati bilan viloyat arxivi tashkil etildi va ushbu muassasa bugungi kunga qadar mustaqil davlat idorasi sifatida o‘z faoliyatini yuritib kelmoqda.

❖ Tashkiliy va madaniy ahamiyati:

Navoiy viloyatining konchilik va sanoat salohiyati, tarixiy-madaniy boyligi ushbu hududda mustahkam arxiv tizimini shakllantirishga ehtiyoj tug‘dirdi. Karmana, Nurata, Qiziltepa kabi tarixiy hududlar bo‘yicha to‘plangan hujjatlar,

iqtisodiy rivojlanish bilan bog‘liq sanoat korxonalarining hujjat aylanishi — bularning barchasi arxiv faoliyatining zarurligini ko‘rsatadi.

Xulosa o‘rnida shuni aytishimiz mumkinki, Navoiy viloyati davlat arxivi 1982-yilda viloyatning tashkil topishi bilan bir paytda shakllangan bo‘lib, dastlab viloyat ijroiya qo‘mitasi tarkibida faoliyat olib borgan. Arxiv tashkil etilishi, moddiy-texnik bazasi va xo‘jalik yurituvchi subyekt sifatida mustaqillikka erishishi tarixiy hujjatlar bilan asoslangan. 1988–1989-yillardagi ma‘muriy o‘zgarishlar tufayli uning faoliyati vaqtincha to‘xtatilgan bo‘lsa-da, arxiv sohasi bugungi kunda viloyatning tarixiy xotirasini saqlovchi muhim maskanlardan biridir. Arxiv o‘z faoliyatini mustaqil ravishda yuritishni boshlagan sanadan boshlab viloyat madaniy-manaviy, ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy faoliyatiga doir bo‘lgan barcha hujjatlar yana yagona nuqtaga yig‘ildi. Tuman arxivlari faoliyati tartibga solinib, ular Navoiy viloyati arxivi tarkibida yagona tashkilotga birlashtirildi. Arxiv faoliyati bilan bog‘liq bo‘lgan bu o‘zgarishlar shubhasiz Navoiy viloyati arxivi faoliyatiga ijobiy ta‘sir o‘tkazdi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zSSR Oliy Kengashi Prezidiumining 1982-yil 20-apreldagi 2247-X-sonli Farmoni.
2. O‘zSSR Vazirlar Kengashining 1982-yil 30-apreldagi 3304-sonli qarori.
3. Navoiy viloyat ijroiya qo‘mitasining 1983-yil 28-yanvardagi qarori.
4. Navoiy viloyat ijroiya qo‘mitasi buxgalteriya bo‘limining ish haqi hujjatlari, 1982–1985.
5. Navoiy viloyat ijroiya qo‘mitasining 1986-yil 22-yanvardagi 40/1-sonli qarori.
6. Navoiy viloyat ijroiya qo‘mitasi arxiv bo‘limining 29-sonli fondi, inventar ro‘yxati.
7. O‘zSSR Oliy Kengashi Prezidiumining 1988-yil 6-sentabrdagi 2661-XI-sonli Farmoni.
8. Samarqand viloyat ijroiya qo‘mitasi arxiv boshqarmasining 1989-yil 28-fevraldagi 3-11-son buyrug‘i.
9. Arxivshunoslik asoslari / M. Jo‘rayev, T. Mahmudov. – Toshkent: “Yangi asr avlodi”, 2015.
10. Qodirov, M. “Navoiy viloyatining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish tarixi” // O‘zbekiston tarixi, №3, 2020.

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARIDA GRAMMATIK KOMPETENSIYALARNI GRAMMATIK TUSHUNCHALAR IYERARXIYASI TALABLARI ASOSIDA RIVOJLANTIRISH

Shopulatova Nasiba Umirovna
Navoiy innovatsiyalar universiteti
Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası o'qituvchisi
+998505808989, nasibashopulatova67@gmail.com
O'zbekiston, Navoiy viloyati, Navoiy shahri

Annotatsiya: ushbu maqolada bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida grammatik kompetensiyalarni grammatik tushunchalar iyerarxiyasi talablari asosida rivojlantirishning ilmiy nazariy asoslari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: grammatik kompetensiya, tafakkur qilish qobiliyati, kreativ va shaxsiy sifatlari, grammatik tushunchalar iyerarxiyasi talablari, strukturalar va mezonlar.

РАЗВИТИЕ ГРАММАТИЧЕСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ НА ОСНОВЕ ТРЕБОВАНИЙ ИЕРАРХИИ ГРАММАТИЧЕСКИХ ПОНЯТИЙ

Аннотация: В данной статье освещены научно-теоретические основы развития грамматических компетенций у будущих учителей начальных классов на основе требований иерархии грамматических понятий.

Ключевые слова: грамматическая компетентность, мыслительные способности, творческие и личностные качества, требования к иерархии грамматических понятий, структуры и критерии.

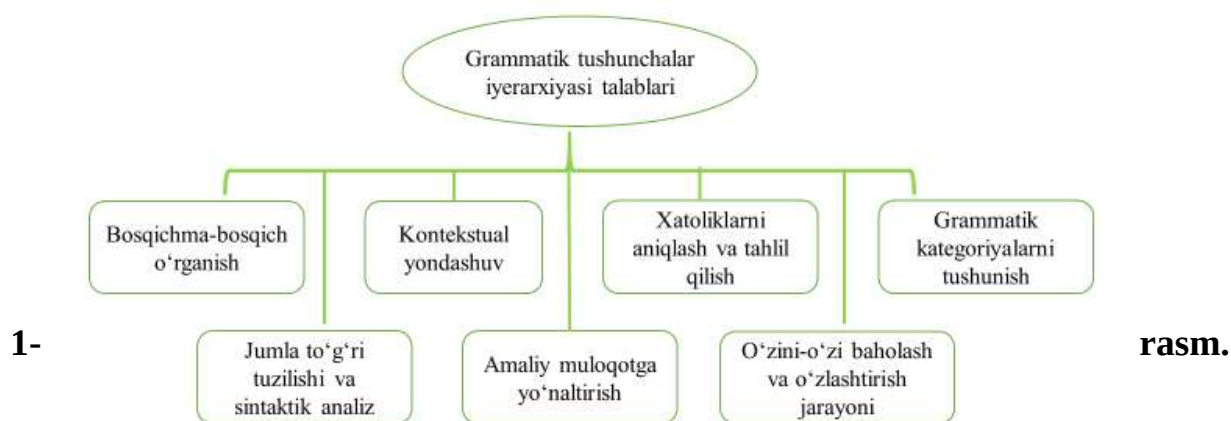
DEVELOPMENT OF GRAMMATICAL COMPETENCIES IN FUTURE ELEMENTARY SCHOOL TEACHERS ON THE BASIS OF THE REQUIREMENTS OF THE HIERARCHY OF GRAMMATICAL CONCEPTS

Annotation: this article highlights the scientific theoretical foundations for the development of grammatical competencies in future elementary school teachers on the basis of the requirements of the hierarchy of grammatical concepts.

Keywords: grammatical competence, ability to reflect, creative and personal qualities, requirements of the hierarchy of grammatical concepts, structures and criteria.

Ona tili o'qitishning jadallashuvida, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining bilim egallash qamrovi, intellektual salohiyati, mantiqiy fikrlash doirasi, dunyoqarashi, tafakkur qilish qobiliyati, kreativ va shaxsiy sifatlari samadorligida grammatik kompetensiyalarni rivojlantirish metodikasining takomillashtirishi amaliy ishlarni taqozo qiladigan vazifalardan biri hisoblanadi. Ona tili darslarida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari gaplarning semantik, grammatik, stilistik qurilishini ta'minlovchi so'zlar, so'zlarni bir- biriga bog'lash

uchun xizmat qiladigan vositalarni o'z o'rnida qo'llashni amaliy egallash ko'nikmasi talab darajasida bo'lishi ta'kidlanadi. Buning uchun bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining grammatik kompetensiyalari rivojlangan bo'lishi asosiy sanaladi. Grammatik kompetensiya til o'rganishda asosiy ko'nikmalardan biri bo'lib, tilni to'g'ri, mantiqiy va aniq shaklda ishlatishni o'z ichiga oladi va o'qituvchining tilni aniq va to'g'ri tushunishi, uni o'quvchilarga tushuntirish, ularga o'rgatish malakasiga asoslanadi. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari grammatik tushunchalarning to'g'ri va samarali o'rganilishini, shuningdek, tilni aniq va mantiqiy qo'llashni ta'minlashga yo'naltirilgan grammatik tushunchalar iyerarxiyasi talablari asosida grammatikaning asosiy qoidalari, morfologiya, sintaksis, fonetika, leksika kabi tarkibiy qismlari haqida chuqur bilimlarga ega bo'lishlari kerak. Biz tadqiqotlarimiz jarayonida grammatik tushunchalar iyerarxiyasi talablarini quyidagicha tasnifladik:

Grammatik tushunchalar iyerarxiyasi talablari

Grammatik tushunchalar iyerarxiyasi talablari grammatik tushunchalarning to'g'ri va samarali o'rganilishini, shuningdek, tilni aniq va mantiqiy qo'llashni ta'minlashga yo'naltirilgan bo'lib, tilni o'rganishda va o'qitishda maqsadga muvofiq yondashuvni ta'minlash uchun zarur bo'lgan strukturalar va mezonlarni belgilaydi va quyidagicha asoslanadi:

Grammatik tushunchalarni bosqichma-bosqich o'rganish talabi. Har bir yangi grammatik tushuncha, avvalgi tushunchalar asosida quriladi va mustahkamlanadi. Bu talab bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining grammatik kompetensiyalarini rivojlantirishda avval oddiy grammatik tushunchalarni o'rganish, keyin esa murakkab strukturalarni o'rganishga asoslanadi.

Kontekstual yondashuv talabi. Bu talab grammatik qoidalarni real vaziyatlarda va turli ijtimoiy kontekstlarda qo'llash imkonini beradi. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari grammatik qoidalarni o'rganishda to'g'ri va noto'g'ri jumalarni

farqlay bilishni, grammatik strukturalarni turli ijtimoiy vaziyatlarda ham qo'llay olishlari muhim sanaladi.

Xatoliklarni aniqlash va tahlil qilish talabi. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari grammatikani o'rganishda to'g'ri strukturalarni yodlamasdan, balki noto'g'ri foydalanishning sabablarini tushunishlari, grammatik xatolarni aniqlash va ularni to'g'rilash usullarini o'rganishlari zarur.

Grammatik kategoriyalarni tushunish talabi. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari grammatik kategoriyalarni (ot so'z turkumidagi son, egalik, kelishik; fe'l so'z turkumidagi nisbat, zamon, shaxs-son kategoriyalarini) to'g'ri tushunishlari va ularning kontekstlarda to'g'ri qo'llashni o'rganishlari lozim.

Jumla to'g'ri tuzilishi va sintaktik analiz talabi. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilariga grammatik tushunchalarni o'rgatish jarayonida ularga jumlani to'g'ri tuzish va sintaktik analizni ham o'rgatish zarur hisoblanadi. Ular faqat so'zlarni emas, balki jumlaning sintaktik tuzilishini ham o'rganishlari kerak. Jumlar tuzilishida so'zlarning qanday tartibda kelishi, ularning grammatik vazifalari va ularning bir-biri bilan aloqasi o'rgatilishi zarur.

Amaliy muloqotga yo'naltirish talabi. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari grammatik tushunchalarni amaliy muloqotda qo'llay olishlari lozim. Ularga grammatika o'rganilishi kerak bo'ladigan qoidalar sifatida emas, balki real muloqotda, yozish va gapirishda qo'llaniladigan vosita sifatida taqdim etilishi zarur.

O'zini-o'zi baholash va o'zlashtirish jarayoni talabi. Grammatik tushunchalarni o'zlashtirish jarayonida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilariga o'zini-o'zi baholash va mustahkamlash imkoniyatini berish kerak. Ular o'rganish jarayonida o'z yutuqlarini va kamchiliklarini tahlil qilish, o'zgartirishlar kiritish va mustahkamlash uchun o'z-o'zini baholash vositalarini ishlatishlari lozim.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida faollikka undovchi grammatik bilimlarni amaliyotda, turli kontekstlarda qo'llay olishga yo'naltiruvchi, tahliliy va refleksiv yondashuvlarni shakllantiruvchi didaktik harakatlar tizimining faol omillari asosida grammatik tushunchalar iyerarxiyasi talablari ishlab chiqildi va bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida grammatik tushunchalarni rivojlantirishning nazariy asoslari o'rganildi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abduqodirov A.A., Pardayev A.X. Ta'lim jarayonini texnologiyalashtirish nazariyasi va metodologiyasi. – T.: Fan va texnologiya, 2012. – 104 b.

2. Alavutdinova N.G. Ona tili darslarida ijodiy fikrlash ko'nikmasini shakllantirish metodikasi. (5-sinf misolida). Ped.fan.nom.diss. Toshkent:2008.-156b
3. Utayeva I.B. Mustaqil ta'lim jarayonida talabalarning grammatik kompetensiyalarini rivojlantirish. Ped fan. bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi – Toshkent: 2022.-150b
4. Mambetova L.M. 9-sinf ona tili darslarida o'quvchilarning nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish. Ped.fan.bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi – Toshkent:2024.-162b

BOSHLANG'ICH SINFLARDA TINGLAB TUSHUNISH KO'NIKMASINI RIVOJLANTIRISH

Raxmatullayeva Nargiza Baxtiyor qizi
Navoiy innovatsiyalar universiteti o'qituvchisi
+998942539998, rahmatullayevan99@gmail.com
O'zbekiston, Navoiy viloyati, Navoiy shahar

Annotatsiya: maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida tinglab tushunish ko'nikmasini rivojlantirish mazmuni, usuli va zarur yonaduvlarni qo'llashning pedagogik-psixologik xususiyatlari haqida fikr yuritilgan. Unda ta'lim olishda tinglab tushunishning roli, nutqiy kompetensiyalar tizimida tutgan o'rni haqida mulohazalar bayon qilingan.

Kalit so'zlar: tinglab tushunish, nutqiy ko'nikma, malaka, pedagogik texnologiya, o'quv topshiriqlari, ta'lim mazmuni.

РАЗВИТИЕ УМЕНИЯ СЛУШАТЬ И ПОНИМАТЬ В НАЧАЛЬНОЙ КЛАССАХ

Аннотация: В статье рассмотрены содержание, методика и педагогико-психологические особенности применения необходимых подходов к развитию умения слушать и понимать у младших школьников. В нем изложены рассуждения о роли понимания на слух в обучении, его роли в системе речевых компетенций.

Ключевые слова: понимание на слух, речевые навыки, компетентность, педагогическая технология, учебные задания, содержание обучения.

DEVELOPING LISTENING AND UNDERSTANDING SKILLS IN PRIMARY SCHOOL

Abstract: The article discusses the content, methodology and pedagogical and psychological features of the application of the necessary approaches to the development of the ability to listen and understand in younger schoolchildren. It contains arguments about the role of listening comprehension in learning, its role in the system of speech competencies.

Keywords: listening comprehension, speech skills, competence, pedagogical technology, learning tasks, learning content.

Tinglab tushunish ko'nikmasi — bu tinglangan ma'lumotni nafaqat eshitish, balki uni to'g'ri anglash, tahlil qilish va xulosa chiqarish qobiliyatidir. Bu ko'nikma muloqotda, ta'limda, ishda va kundalik hayotda muhim ahamiyatga ega. Tinglab tushunish faqat eshitish bilan cheklanmaydi, balki tinglangan nutqni chuqurroq tushunishga, uning ma'nosini anglashga, va natijada to'g'ri javob berishga yordam beradi. Har qanday tilni o'rganishda muhim bo'lgan to'rtta ko'nikma orasida tinglab tushunish asosiy o'rin tutadi. Tinglab tushunish ko'nikmasini rivojlantirishda diqqat, xotira va sezgi juda muhim rol o'ynaydi. Bu uchala omil bir-biriga bog'liq bo'lib, insonning nutqni yaxshiroq tushunishi va unga tez va to'g'ri javob berishini ta'minlaydi. Agar diqqatimiz jamlansa, biz eshitayotgan ma'lumotlarni yaxshiroq tushunib, xotiramizda saqlaymiz. Diqqatning yuqori darajasi, nutqni tahlil qilish va keyinchalik eslab qolish uchun zarur bo'lgan barcha ma'lumotlarni samarali ravishda qabul qilish imkonini yaratadi. Xotira o'zida saqlangan ma'lumotlar orqali biz tinglangan nutqni qayta ko'rib chiqib, tahlil qilamiz. Xotira, xususan qisqa muddatli xotira, tinglangan ma'lumotlarni vaqtincha saqlashda yordam beradi, bu esa muloqot davomida ma'lumotlarni to'liq tushunishga yordam beradi. Uzun muddatli xotira esa bizning umumiy bilim bazamizni kengaytiradi va murakkab muloqotlarni tushunishda yordam beradi. Sezgi ham tinglab tushunish ko'nikmasining ajralmas qismi bo'lib, ovoz, tonlama, intonatsiya va boshqa ovozli belgilarni to'g'ri tushunishga yordam beradi. Sezgilar orqali biz nafaqat so'zlarning ma'nosini, balki ularni aytish uslubini, his-tuyg'ularni va muhitni ham his qilamiz. Tushunish, idrok etish, o'z-o'zini nazorat qilish, fikrni aniq va to'liq ifodalay olish, o'qitishning interfaol usullari, o'zidan va o'zgalardan foydalanish, "men" tez rivojlanadi va ijobiy ta'sir ko'rsatadi. O'qitishning interfaol usullarini qo'llash orqali o'quvchilar o'rtasida raqobat muhiti yaratilib, o'quvchilarning ilg'orligi ta'minlanadi va buning

natijasida o'quvchilar birgalikda bilim olishga kirishadilar. Bu, ayniqsa, muloqotda turli kontekstlarni to'g'ri talqin qilishda foydalidir. Boshlang'ich sinflarda tinglab tushunish o'quvchilarning ta'lim jarayonida muhim rol o'ynaydi. Bu jarayon orqali bolalar:

1. Diqqatni jamalash: O'quvchilar diqqatlarini o'qituvchining so'zlariga qaratishadi, bu esa ularning o'rganish samaradorligini oshiradi.

2. Ma'lumot qabul qilish: O'qituvchining tushuntirishini tinglab, bolalar bilimlarni oson o'zlashtirishadi.

3. Savol berish va fikr almashish: Tinglab tushunish orqali bolalar o'z fikrlarini ifoda etish va savollar berish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

4. Tanqidiy fikrlash: O'quvchilarda tinglagan ma'lumotlarini tahlil qilish orqali tanqidiy fikrlash ko'nikmasi shakllanadi. Tinglab tushunishni rivojlantirish uchun o'qituvchilarga interaktiv usullar, multimediya resurslari va audio visual vositalarni qo'llash tavsiya etiladi. Bu o'quvchilarning qiziqishini oshirib, ta'lim jarayonini yanada samarali qiladi. Tinglab tushunish haqida dunyo olimlari quyidagicha fikr-mulohazalar bildirishgan. 1. Jean Piaget: Piaget bolalarning kognitiv rivojlanishi haqida yozgan. Uning "The Origins of intelligence in Children" asarida bolalarning ma'lumotni qanday qabul qilishlari va tushunishlari haqida fikr yuritadi va ular qanday qilib dunyoni tushunish o'rganayotganini yoritadi. Piaget, asosan, bolalar o'z tarjibalari va atrof – muhit bilan o'zaro aloqalari orqali bilim va tushunchalarini shakllantirishadi deb takidlaydi. Shu bilan birga, Piaget bolalarning nutq va tushunish qobiliyatlari yoshga qarab taraqqiy etishini va bu jarayon o'zaro tarjiba va o'zgarishlarga asoslanganligini ko'rsatadi. 2. Lev Vygotskiy: Vygotskiy o'zining "Mind in society" asarida ijtimoiy interaksiyaning o'rganishga ta'sirini tahlil qiladi. U tinglab tushunish jarayonida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi muloqotning ahamiyatini takidlaydi. U bolalarning nutqni, xususan, tinglab tushunishni o'zaro muloqot jarayonida rivojlanishini aytib o'tadi. Uning nazariyasiga ko'ra nazariyasiga ko'ra, til – bu nafaqat kommunikatsiya vositasi, balki o'ylash va tushunishning asosi hamdir. Bolalar atrofdagilar bilan muloqot qilish orqali nutqni va tushunishni rivojlantiradilar, va bu jarayon faqat individual o'rgatish emas, balki ijtimoiy muhitdan ham bog'liqdir. 3. David Wood: "Children's Learning" asarida bolalarning tinglab tushunish ko'nikmalarini qanday rivojlantirish mumkinligi haqida fikr bildiradi. "Children's learning" asari bolalar psixologiyasi, ta'lim va rivojlantiruvchi yangi yondashuvlarni o'rgatish va tushunishga qaratilgan. Asar bolalar o'quv jarayonida qanday o'zgarishlar yuz berishini va bu jarayonda kattalarning roli qanday bo'lishi kerakligini o'rganadi. David Wood o'quvchilarga

o'rgatish jarayonda mustahkamlovchi va qo'llab - quvvatlovchi metodlarni qo'llashni tavsiya qiladi. Azamat Ahrorov: "O'qitishda innovatsion texnologiyalar" kitobida tinglab tushunish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun zamonaviy usullar va metodlarni taklif etadi. Uning ushbu asarida tinglab tushunish jarayonini innovatsion texnologiyalar yordamida samarali tarzda rivojlantirish mumkinligi takidlangan. Ayniqsa, interaktiv texnologiyalar va multimedia vositalarini o'quvchilarga tinglab tushunishni o'rgatishda qo'llashda ahamiyatini ko'rsatadi. Gulnora Mamatqulova: "Boshlang'ich ta'lim metodikasi" asarida tinglab tushunishning ta'lim jaroyinidagi o'rni va ahamiyatini tahlil qilgan. U o'quvchilarga tinglab tushunish qobiliyatini rivojlantirishda til o'rgatish, muloqot va boshqa metodlar qo'llash zarurligini ko'rsatgan. Bu asarlar va olimlarning fikrlari o'zbek ta'lim tizimida tinglab tushunish jarayonini chuqurroq o'rganishga yordam beradi. Tinglab tushunish – bu o'quvchilarning o'qituvchini yoki boshqa shaxslarning fikrlarini anglash, qabul qilish va ularga javob berish qobiliyatidir. Bu jarayon bolalar uchun muhim ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. O'quvchilarga yaxshi tinglashni o'rgatishning o'ziga xos usullari, shaxslararo faoliyat o'quvchilarda kuchli tinglashni rivojlantirishning eng samarali usullaridan biridir³ Tinglab tushunish ko'nikmasi bolalarning o'qish, yozish va muloqot qilish qobiliyatlarini mustahkamlab, kelajakda mustaqil o'sish va o'rganishga tayyorlaydi. Boshlang'ich sinflarda tinglab tushunish mavzusi, o'quvchilarga nutqni tinglab, uning mazmunini tushunish va anglash qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan. Ushbu faoliyat o'quvchilarga nafaqat lingvistik qobiliyatlarni, balki diqqatni jamlash, eslab qolish va fikrlash ko'nikmalarini ham rivojlantiradi. Tinglab tushunish jarayoni o'quvchilarni tinglashda faol ishtirok etishga, muloqotda tushunish va muloqot qobiliyatlarini oshirishga undaydi. Tilni o'rganish jarayonida tinglash qobiliyati eng muhim elementlardan biri sifatida ajralib turadi. O'rganishning tabiiy tartibida tinglashning yetakchi o'rin egallashi va faqatgina so'zlashni emas, balki tushunishni ham rivojlantirish zarurligi ko'rsatilgan. Tinglash, tilni mukammal o'zlashtirish uchun zaruriy bilimlarni shakllantirishda asosiy rol o'ynaydi, ayniqsa tinglash va o'qish qobiliyatlarini yaxshilashda. Zamonaviy usullar, masalan, interaktiv mashqlar, multimedia resurslar va shaxslararo faoliyatlar orqali tinglashni o'rgatish samarali natijalarga olib keladi. O'quvchilarni kichik guruhlariga bo'lish va ular bilan rol ijro etish, intervyular, hikoya qilish kabi faoliyatlarni tashkil etish tinglash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Shuningdek, guruh faoliyati va savollar orqali o'quvchilar o'rtasidagi muloqotning intensivligi ortadi va ularning tinglashdagi tushunish qobiliyatlari yaxshilanadi. Til

o'rganish jarayonida tinglashni muntazam ravishda va samarali usullar bilan rivojlantirish, o'quvchilarga tilni yaxshiroq va tezroq o'zlashtirish imkonini beradi.

Yuqorida keltirilgan asosiy fikrlar shundan iboratki, tinglab tushunishning samarali o'rgatish usullar, dars jarayonida faol ishtirok etish, interaktiv metodlar va turli tinglash mashqlari orqali o'quvchilarga bu qobiliyatni o'rgatish muhimdir. Shu tarzda, boshlang'ich sinflarda tinglab tushunish ko'nikmalarini rivojlantirish nafaqat akademik yutuqlarga, balki hayotda muvaffaqiyatli kommunikatsiya o'rnatish uchun ham zarurdir. Tinglab tushunish – o'quvchilarga nutqni to'liq va to'g'ri tushunish, muloqotda ishtirok etish ko'nikmalarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Ularni samarali o'rgatish uchun darslar turli xil mashqlar, o'yinlar va faol metodlar orqali boyitilishi kerak.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Inamova G. Tinglab tushunish ko'nikmasini audiovisual vositalar yordamida rivojlantirishda zamonaviy vositalar. // Maqola. – T. 2022. www.oriens.uz
2. Uraimshikova M. Tinglab tushunishdagi qiyinchiliklar va ularning yechimlari. – Toshkent, 2022. 7-bet.
3. Xudoyorova F. Til o'qitishda ta'lim texnologiyalarining roli. – Toshkent, 2022. 7-bet.
4. Tirkashev N, Qorayev S. Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta'limning asosiy jihatlari. – Toshkent, 2022. 6-bet

IQDISODIY TARBIYA ASOSIDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA TADBIRKORLIK KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH SHART-SHAROITLARI

Izzatilloeva Sabina Ilhom qizi
Navoiy Innovatsiyalar universiteti
Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası o'qituvchisi,
+998991855152, ubaydullayevimron@gmail.com
O'zbekiston, Navoiy viloyati, Karmana tumani

Annotatsiya: Respublikamiz hukumati ta'lim-tarbiyani iqtisodiyot bilan chambarchas rivojlantirishga, pirovardida iqtisodning siyosatdan ustuvorligini ta'minlashga va ushbu jarayonning tarbiyashunoslikka ta'siri masalasini o'rganishga katta ahamiyat bermoqda. Bu borada yurtimizda ko'plab islohotlar amalga oshirilmoqda, iqtisodiyotning siyosatdan ustuvor bo'lishiga alohida e'tibor berilmoqda. Maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning iqtisodiy ta'limining

muhim tarkibiy qismi sifatida dolzarbligi asoslanadi. Zamonaviy jamiyat sharoitida shaxsning har tomonlama rivojlanishida iqtisodiyotning nazariy mazmuni, maktabgacha yoshdagi bolaning shaxsiyatining rivojlanishi, ko'rib chiqilayotgan muammoning muhimligidan dalolat beradi. Ushbu maqolada Iqtisodiy tarbiya asosida maktabgacha yoshdagi bolalarda tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantirishning shart-sharoitlariga oid nazriy fikrlar ilgari surilgan.

Kalit so'zlar: iqtisod, pul, ehtiyoj, mahsulot, mulk, pedagogik texnologiya, ta'limiy o'yin, tejamkorlik, hamkorlik.

УСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА НА ОСНОВЕ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ.

Аннотация: Правительство нашей республики придает большое значение тесному развитию образования и экономики, в конечном итоге обеспечивая приоритет экономики над политикой, а также изучая влияние этого процесса на педагогическую науку. В связи с этим в нашей стране реализуется множество реформ, при этом особое внимание уделяется приоритету экономики над политикой. В статье обосновывается актуальность экономического образования как важного компонента образования детей дошкольного возраста. Теоретическое содержание экономики во всестороннем развитии личности в условиях современного общества, развитии личности ребенка дошкольного возраста свидетельствует о важности рассматриваемой проблемы. В статье изложены теоретические положения относительно условий формирования предпринимательских навыков у детей дошкольного возраста на основе экономического образования.

Ключевые слова: экономика, деньги, потребность, товар, имущество, педагогическая технология, обучающая игра, бережливость, сотрудничество.

CONDITIONS FOR DEVELOPING ENTREPRENEURIAL SKILLS IN PRESCHOOL CHILDREN BASED ON ECONOMIC EDUCATION.

Annotation: The government of our republic attaches great importance to the close development of education and the economy, ultimately ensuring the priority of economics over politics, and studying the impact of this process on educational science. In this regard, many reforms are being implemented in our country, with special attention being paid to prioritizing the economy over politics. The article substantiates the relevance of economic education as an important component of

preschool children's education. The theoretical content of the economy in the comprehensive development of the individual in the conditions of modern society, the development of the personality of a preschool child, testifies to the importance of the problem under consideration. This article presents theoretical ideas regarding the conditions for the formation of entrepreneurial skills in preschool children based on economic education.

Keywords: economy, money, need, product, property, pedagogical technology, educational game, thrift, cooperation.

Ertamiz egalari bo'lgan yosh barkamol avlod jamiyatning ijtimoiy-siyosiy, madaniy va iqtisodiy hayotida qatnasha olish uchun mamlakatimizda bacha shart-sharoitlar va qulayliklar yaratib berish va sohaga bo'lgan e'tibor yanada oshib bormoqda.

Ijtimoiy farovonlik - bu iqtisodiy-ijtimoiylikning umumiy shart-sharoiti va turmush tarzini bildiradi. Farovonlik iste'mol bilan cheklanib qolmay, hayot kechirishning qulayligini ham talab qiladi. Hamma narsa yetarli bo'la turib turmush taxlikasi bo'lsa farovonlik ta'minlanmaydi.

Ijtimoiy farovonlikning muhim tomoni bu - aholining savodxonlik darajasidir. Bu esa o'qish yoshidagilarning qancha qismi o'qishi, har bir kishining o'rtacha necha yil ta'lim olishi, ishlaydiganlarning qanchasi savodxon ekanligini aniqlab beradi. Farovonlik ko'rsatkichi sifatida aholi jon boshiga ta'lim-tarbiyaning xarajatlari, kommunal xizmatlar, gaz, elektro energiya, toza ichimlik suvi, kanalizatsiya va boshqa xizmatlardan foydalanishni o'z ichiga oladi. Davlatimizning maqsadi- xalq farovonligini ta'minlash borasida olib borilayotgan ishlarni hisobga olgan holda milliy iqtisodiyotning barqaror o'sishini ta'minlashdan iborat.

Demak, farovonlik bo'lgan joyda iqtisodiyot juda tez sur'atlar bilan o'sib boradi. Maktabgacha ta'lim muassasalari tarbiyalanuvchilariga boshlang'ich iqtisodiy tushunchalar berish, asosan, o'rta guruhdan boshlab tashkil etiladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarga iqtisodiy bilim berish, ularning mantiqiy fikrlash doiralarini o'stirish, ishbilarmonlik, tejamkorlik sifatlarini shakllantirishga qaratilgan jarayon hisoblanadi. O'rta guruh bolalariga ilk iqtisodiy tushunchalarni berish quyidagi bilimlar:

1-Inson va uning ehtiyojlari;

2-Inson va iqtisod;

3-Pul, mahsulotlarni sotib olish va ayirboshlash asosida tashkil etiladi.

Erta yoshdan boshlab bolalar iqtisodiy tovar-pul munosabatlari bilan tanishadi, zarur iqtisodiy bilimlar o'z-o'zidan amaliy zaruriyat tufayli

o'zlashtiriladi. Iqtisodiy ongning zaruriy shartlari ekanligi ta'kidlangan maktabgacha yoshdagi bolalar ancha erta rivojlanadi, kattalar bola rivojlanishining bu jihatiga e'tibor bermaydilar. Bolalar xatti-harakatlarida salbiy tomonlarning paydo bo'lishiga olib kelishi mumkin: beparvolik, shikastlangan narsalarga befarqlik, kattalar ishiga hurmatsizlik. Biroq mutaxassislarning fikriga ko'ra, zamonaviy sharoitda maktabgacha yoshdagi bolalarni iqtisodiy tarbiyalashga yetarlicha e'tibor berilmayapti: ota-onalar maktabgacha yosh davrida bu ishning ahamiyatini anglamaydilar, maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachilari iqtisodiy muammolarni hal qilish, maktabgacha yoshdagi bolalarni bilvosita tarbiyalash faqat matematik tushunchalarni o'zlashtirish, rivojlantirish sharoitida nutq yoki atrofdagi voqelik bilan tanishish asoslarini o'zlashtirish bo'yicha maqsadli ishlar olib borish bilan chegaralanadilar. Aksariyat hollarda, bolalar bog'chalarida iqtisod fanlari o'qitilmaydi. Oila katta maktabgacha yoshdagi bolalar uchun iqtisodiy ta'limni amalga oshirish tajribasi, uning natijalarini ko'rsatuvchi birinchi ijtimoiy muhit hisoblanadi, bola tanish bo'lgan muhitda iqtisodiy tushunchalar bilan kurashadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning iqtisodiy madaniyati, muvaffaqiyat darajasi ko'p jihatdan bola bilan birgalikda yashaydigan oilasiga hamda kunining ko'p qismi o'tadigan maktabgacha ta'lim tashkilotiga ham bog'liq. Maktabgacha ta'lim tashkiloti zimmasiga ota-onalar bilan hamkorlikni tashkil etish vazifasi yuklatilgan bo'lib, birinchi navbatda bolalarning ovqatlanishi mazmuniga yordam berish uchun o'z navbatida ular iqtisodiy ta'limning uslubiy masalalarini yaxshi tushunishlari lozim.

Shuni ta'kidlash kerakki, iqtisodiy tiklanish bolaning oilada ovqatlanishi shaklda amalga oshiriladi. U birinchi bo'lib tejashning asosiy tushunchalarini o'rganadi va savollar berishni boshlaydi: nega bunday emas? nima uchun kerak? Bunda kattalar ham muhim ahamiyatga ega. Ular bolalar bilan iqtisodiy mazmundagi tushuntirishlarni olib borishlari maqsadga muvofiq. Masalan, biz bo'lmagan xonada yorug'likni o'chiring, suvni keraksiz bo'lganda isrof qilmang, tabiiy resurslarni asrang kabi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda yetakchilik faoliyat turi bu asrlar davomida avloddan avlodga qolib, zamonlar osha takomillashib kelayotgan o'yin faoliyatidir. Bolaga iqtisodiy tarbiyani oson usulda turli xil o'yinlar orqali ham tushuntirish mumkin. Bular: aqliy, rivojlantiruvchi, harakatlantiruvchi, ta'limiy va tarbiyaviy o'yinlardir. Bolalarning uy ishlarida tajribasi, ular ega bo'lgan iqtisodiy vakolatlar natijalar o'yinga o'tkaziladi, bu esa shaxsning quyidagi iqtisodiy fazilatlarini rivojlantirishga hissa qo'shadi: tejamkorlik, amaliylik, tanlab olish, ehtiyotkorlik, korxona, shaharsozlik,

ekologiya, mehnatsevarlik, kattalar mehnati natijalariga hurmatli munosabat va boshqalar.

Bolalarni iqtisodiy tarbiyalash masalalari oiladagilar alohida e'tiborga loyiqdir. Agar iqtisodiy munosabatlar haqida gapiradigan bo'lsak oilada qabul qilingan qarorlar, ular ko'p jihatdan mehnat kabi omillar bilan belgilanadi: iste'molchilar, moddiy va moliyaviy ehtiyojlar, ota-ona munosabatlari, oilaviy an'analar va qadriyatlar rishtalar, oiladagi axloqiy munosabatlar. Mas'uliyatni aniqlash juda muhimdir uy atrofidagi bola, uni faolga kiriting erta yoshdan boshlab oilaviy hayotni rivojlantirish "egallik tuyg'usi", o'zinikiga qarashga o'rgatish bu narsalar, ularning xavfsizligi va holati bilan, ulardan foydalanish uchun mas'uliyatni oshirish.

Dastlabki iqtisodiy tushunchalarni tushunish bosqichi oilada sodir bo'ladi:

- ✓ bolalarni mehnat o'lchovi sifatida pul bilan tanishtirish;
- ✓ oqilona ehtiyojlarni ta'minlash;
- ✓ o'zining haqiqiy ehtiyojlarini bilish;
- ✓ narxlarni bilish va pulni tushunish muhimligini juda oqilona tushunish.

Chet olimlari o'z tadqiqotlarida iqtisodiy ta'limning ahamiyatini ko'rsatishdi. Zamonaviy sharoitlarda maktabgacha yoshdagi bolalardagi belgilangan tamoyillar asosida iqtisodiy ta'lim mazmuni va vazifalarini shakllantirib, bolalar uni amalga oshirish yo'llari ko'rsatib berishgan. Biroq, shuni ta'kidlash kerakki, maktabgacha yoshdagi bolalarni iqtisodiy tarbiyalash mahalliy pedagogikada yangi yo'nalish hisoblanadi, shuning uchun u nazariy tushunish va amaliy qo'llash talab qiladi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standarti . 2020 yil
2. O'zbekiston Respublikasining "Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablari". Toshkent-2018 yil
3. O'zbekiston Respublikasining Maktabgacha ta'lim vazirligining "Ilk qadam" Davlat o'quv dasturi. Toshkent-2018 yil
4. "Ilm yo'li" variativ dasturi. Toshkent. O'zRMTV 2019 yil. ISSN 2181-0842 / Impact Factor
5. O. Xasanboyeva. "Maktabgacha ta'lim pedagogikasi". Toshkent- 2011.
6. Abramova G.S. Rivojlanish psixologiyasi: Universitet talabalari uchun darslik. - M.: Akademik 2010.
7. F.Qodirova, Sh Toshpolatova, N. Qayumova, M.Zununova "Maktabgacha pedagogika". Toshkent -2019
8. Azarov Yu.P. Oila pedagogikasi. M, 1985 yil.

9. Kulik L.A., Berestov N.I. Oilaviy ta'lim. M., Ma'rifat 1990 yil.
10. Kovalev S.V. Zamonaviy oila psixologiyasi. M, 2010 yil.
11. Mudrik A.V. Ijtimoiy pedagogika: Pedagogika universitetlari talabalari uchun darslik / Ed. V.A.Slastenina, 2002.-200 b.
12. Makarenko A.S. Ta'lim haqida. - M.: Politizdat, 1990. - 415 b.

BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARIDA GRAMMATIK KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Shopulatova Nasiba Umirovna
Navoiy innovatsiyalar universiteti
Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası o'qituvchisi
+998505808989, nasibashopulatova67@gmail.com
O'zbekiston, Navoiy viloyati, Navoiy shahri

Annotatsiya: ushbu maqolada bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida grammatik kompetensiyalarni rivojlantirishning ilmiy nazariy asoslari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: grammatik kompetensiya, bilim, ko'nikma, malaka, kommunikativ leksika, didaktik harakatlar tizimi va uning faol omillari, refleksiv faoliyat

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ ГРАММАТИЧЕСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Аннотация: В данной статье освещаются научно-теоретические основы развития грамматических компетенций у будущих учителей начальных классов.

Ключевые слова: грамматическая компетентность, знания, умения, навыки, коммуникативная лексика, система дидактических действий и ее активные факторы, рефлексивная деятельность

THEORETICAL FOUNDATIONS FOR THE DEVELOPMENT OF GRAMMATICAL COMPETENCIES IN FUTURE ELEMENTARY SCHOOL TEACHERS

Annotation: this article highlights the scientific theoretical foundations for the development of grammatical competencies in future primary school teachers.

Keywords: grammatical competence, knowledge, skills, competence, communicative lexicon, didactic action system and its active factors, reflexive activity

Mamlakat istiqboli, yosh avlod kamoloti ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan yangiliklar, islohotlar va innovatsiyalar samaradorligi bilan belgilanadi. Shu bois tezkor taraqqiyot umumta'lim fanlarini o'qitishga zamon talablari asosida yondashish, ta'limda eng ilg'or texnologiyalarni qo'llashni taqozo etmoqda.

Ta'lim tizimida ona tili ta'limining asosiy maqsadi har bir fikrni og'zaki va yozma ravishda to'g'ri va ravon, izchil bayon eta oladigan, kitobxonlik madaniyati shakllangan, mustaqil, mantiqiy va ijodiy ravishda fikrlay oladigan, nutqiy malakalari rivojlangan o'quvchilarni tarbiyalashga xizmat qiladi. Bu esa boshlang'ich sinf o'qituvchilari zimmasiga ulkan mas'uliyat yuklaydi. Buning uchun bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari nutqiy va grammatik kompetensiyalarga ega bo'lmog'i lozim.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida grammatik kompetensiya rivoji mantiqiy fikrlash, keng dunyoqarash va chuqur ijodiy mushohadaning uyg'un rivojlanishiga ham har jihatdan aloqadordir. Psixolog L.S.Vigotskiy fikricha, "aynan rivojlangan ijodiy tasavvur ijodning asosini tashkil etuvchi yangi obrazlarni bunyod etadi". Grammatik kompetensiyalar rivojlanishi bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilaridagi kreativlik, kritiklik sifatlarini tizimli, izchil holda rivojlantirish usullarini to'g'ri va maqsadli qo'llash malakasini taqozo etadi.

Professor R.Niyozmetova fikricha, "o'qituvchining so'zida hayotiylik muhim, o'quvchilar uchun qiziqarli muammo o'z o'rnida qo'yilsa, bolalar ongida bilish sari intilish uyg'otgan muammoning yechimini bersa, berilgan javoblar o'quvchilarni qanoatlantirsa, bunday nutq to'ralagicha qabul qilinadi".

Shu sababli "Ona tili-o'qish savodxonligi va uni o'qitish metodikasi"ni o'rgatish uchun ishlab chiqilgan grammatik kompetensiyalarni rivojlantirishga oid topshiriqlarni bajarishda bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining fanga bo'lgan qiziqishlari muhim o'rin tutadi.

Ma'lumki, grammatik kompetensiyalarni rivojlantirishda nafaqat, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini muayyan fan bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarini oshirish, ularda mustaqil dunyoqarashni shakllantirish, shu bilan bir qatorda bo'lajak mutaxassis sifatida ijodiy va ilmiy tafakkurni rivojlantirish vazifasi turar ekan, ma'lum ma'noda kasbiy professionallik masalasi ham o'z tasdig'ini topmog'i lozim.

M.A.Qurbonovanning ta'kidlashicha, tilni o'qitishda o'rganuvchilarning yosh va psixologik holatini hisobga olish juda muhimdir. Ayniqsa, bo'lajak o'qituvchilarga grammatik kompetensiyalarni o'rgatishda bunga alohida e'tibor qaratish talab etiladi. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilariga ona tilini

o'rgatishda birinchi grammatik material taqdim etilmaydi. Ba'zida odamlar grammatikani tilning "qoidalar", – deb tasvirlaydilar, ammo aslida hech qaysi tilning qoidalar yo'q. Zero, dastavval odamlar tovushlar hosil qilib, ketidan so'z, ibora hamda gaplar yasab tilni vujudga keltirilganlar. Biroq ko'plab manbalarda grammatika til strukturasini tashkil etuvchi qoidalar sifatida ta'riflangan. Qoidalarni o'zlashtirishda bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari qiynaladi va shundan kelib chiqib, zerikadi. Qiziqarli holat shuki, til grammatikasi hatto kattalar uchun ham xuddi o'zlashtirish qiyin sohadek tuyuladi. Muallif fikricha, aslida unday emas. Shunchaki grammatikani taqdim etish yo'llarini soddalashtirish va, albatta, qiziqarli qilish lozimligi hammaga ma'lum. Grammatik qoidalar bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun zerikarli tuyilishi tabiiy. Ular shijoatga to'la bo'lishi psixologiyada isbotlangan. Demak, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilariga taqdim etiladigan grammatik material eng avvalo qiziqarli va tushunarli hamda zavq bag'ishlaydigan bo'lishi maqsadga muvofiq.

F.Nazarova ta'kidlab o'tadiki, tilni o'rganish jarayonida ko'pchilik gapirish yoki o'qishni o'rganish bilan cheklanib qoladi. Ammo ular og'zaki nutq amaliyoti uchun kommunikativ grammatika va kommunikativ leksikaning ham muhim o'rni borligini anglab yetishi lozim.

Grammatik kompetensiyalarni rivojlantirish bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari oldida o'quv jarayonining mantig'iga muvofiq ilgari suriladi, ular tomonidan bajariladigan tegishli faoliyat ehtiyojidan kelib chiqadi yoki o'qituvchi tomonidan tashqaridan kiritiladi. "Dastlab tashqi sabab bo'lgan topshiriq ichki motivatorga, mustaqil harakat qilish qobiliyatini, o'rganish qobiliyatini o'zlashtirish motiviga aylanadi. Mustaqil ish mazmunini tuzish jarayonida vazifa o'quv materialini mantiqiy va psixologik tashkil etish vositasi vazifasini bajaradi. Bu holda har qanday mustaqil ishning o'zagi sifatida vazifa mustaqil o'quv-bilish faoliyatining boshlanishi bo'lib, u o'quv mashg'ulotlarining didaktik maqsadlariga muvofiq ravishda talabaning o'quv faoliyatining ma'lum bir tuzilishi bilan belgilanadi". Ushbu qoida asosida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarning o'quv faoliyatida mustaqillikni shakllantirish o'quv faoliyatini amalga oshirishda yordam chorasini asta-sekin kamaytirish, shakllangan bilim, harakat va munosabatlarni qo'llash doirasini kengaytirish, reproduktiv vazifalardan ijodiy vazifalarga o'tish, ularni faoliyat subyektlariga aylantirish jarayoni sifatida qaraladi.

S.I.Gessenning fikricha, "Darsning shoshma-shosharlik bilan ijodga aylantirilishi ijodkorlarni tarbiyalashga emas, balki haqiqiy ijodga har qanday yo'lni yopadigan va noaniq umumiylikdan, taxminiy ijrodan qoniqadigan

havaskorlarning shakllanishiga olib keladi". T.I.Vendinaning ta'kidlashicha, muvaffaqiyatsizlik sababi nafaqat muammoli usul imkoniyatlariga ortiqcha baho berib yuborishdan iborat, balki tadqiqot uslubiyoti induktiv mantig'ining ilmiy o'rganish usullariga nomuvofiqligi, ya'ni ilmiy tushunchalarning shakllanish muammosining inkor qilinishidan iboratdir .

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining bilim olish mustaqilligi rivojlanishi barobarida, ular tomonidan mustaqil amalga oshirilayotgan bilim olish faoliyatining murakkablashishi ro'y beradi va bu esa, birinchi navbatda, shu faoliyatning ijodiy komponentiga ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun o'quv ishi bosqichlari shunday tashkil etilishi kerakki, ular bilim olish jarayonida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining mustaqilligini rivojlantirishda yanada murakkab darajalarga olib chiqishga imkon berishi lozim. N.A.Polovnikova bo'lajak mutaxassislarlarning bilim mustaqilligini rivojlantirish bo'yicha ishlarni tashkil etishda, bir tomondan – fikrlashni tartibga solish, ikkinchi tomondan esa, "ikki qarama-qarshi yo'nalishni hisobga olish kerak", – deb ta'kidlaydi.

Shu tarzda, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining grammatik kompetensiyalarini rivojlantirishda bilim olish mustaqilligi mohiyatiga turli yondashuvlarning tahlili ushbu tushunchaning aniq ta'rifini ochib bermagan. Bu bilim olish jarayonining tarkibiy qismlari sifatida fikrlash va faoliyat o'rtasidagi munosabatlarning murakkabligi va noaniqligidan kelib chiqadi. Bizning fikrimizcha, ta'limning asosiy xususiyati uni o'qitishning ichki motivatsiyasi bilan belgilanadi. Biroq bu xususiyat bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining grammatik kompetensiyalarini rivojlantirish uchun yetarli emas. Shuning uchun biz tadqiqotlarimiz jarayonida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining grammatik kompetensiyalarini rivojlantirishning didaktik imkoniyatlarini yozma matnlarning sintaktik jihatini tahlil qilishga yo'naltirilgan didaktik harakatlar tizimining faol omillarini ko'rib chiqdik. Didaktik harakatlar tizimining faol omillari sifatida grammatik birlik, grammatik xususiyatlarni rivojlantirishga, grammatik til faolligi darajasini oshirishga xizmat qiladigan interaktiv metodlardan foydalanish, so'z birikmasi, gap, sintaktik konstruksiyalar kabi grammatik birliklarning nazariy voqelikda o'rgatilishi, matn ustida ishlashda til materiallari tahlili olib borilishi, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining grammatik jihatdan chuqur bilimga ega bo'lishi, didaktik harakatni boshqarish ko'nikmalari, ya'ni tahliliy fikrlashni shakllantirish, refleksiv faoliyat, ya'ni har bir dars yoki topshiriqdan so'ng tahlil qilish va o'zini -o'zi baholash kabi sifatlarni ko'rib chiqdik. Didaktik harakatlar tizimining faol omillari bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini faollikka undovchi, grammatik bilimlarini amaliyotda, turli real va

ijtimoiy vaziyatlarda qo'llay olishga yo'naltiruvchi, tahliliy va refleksiv yondashuvlarni shakllantiruvchi omillar bilan bog'liq bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Выготский Л.С. Воображение и его развитие в детском возрасте// Собр. соч.: В. 6т. Т2. – Москва: 2005. – 436с.
2. Половникова Н.А. О теоретических основах воспитания познавательной самостоятельности школьника в обучении. – Казань, 2000.
3. Гессен С.И. Основы педагогики. Введение в прикладную философию. – М.: Школа- Пресс, 1995. – 448 с.
4. Utayeva I.B. Mustaqil ta'lim jarayonida talabalarning grammatik kompetensiyalarini rivojlantirish. Ped fan. bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi – Toshkent: 2022.-150b
5. Niyozmetova R.X. Uzluksiz ta'lim tizimida o'zbek adabiyotini o'rganish metodikasi. – Toshkent: Fan, 2007. – 216 b.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA BOLALARNING TADQIQOTCHILIK QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH (TAYYORLOV GURUHLARI MISOLIDA)

Primova Zulayho Farhod qizi

Navoiy innovatsiyalar universiteti o'qituvchisi

Zulayhoprimova8@gmail.com

+998949819525

O'zbekiston respublikasi Navoiy viloyat Navoiy shahar

Annotatsiya. Maktabgacha ta'lim sohosi tez sur'tlarda rivojlanib borayotganligi, rivojlanish sohasida sezilarli darajada o'zgarishlar qilishimizni taqazo etadi. Maqolada maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchilarida tadqiqotchilik faoliyatini rivojlantirish asosida tarbiyalanuvchilarda atrof-muhit, dunyo ob'ektlari va xodisalariga qiziqishlarini rivojlantirish, ilmiy faoliyatlariga intilishlarini shakllantiris, ularning xususiyatlari (rangi, o'lchami, tuzilishi, tovushi, shakli va boshqalar) bo'yicha dastlabki g'oyalarni o'rgatib borish, aqliy qobiliyatlarini rivojlantirish, tahlil qilish, umumlashtirish, tasniflash, makon va zamon, vaqt, taqqoslash munosabatlarini o'rnatish. Zarur ma'lumotlarni mustaqil izlash uchun ijobiy qiziqish yaratish va intiluvchanlik qobiliyatlari, kuzatishni

rag'batlantirish, turli tadqiqotchilik ishlarini bajarish malakasini shakllantirish haqida bayon qilingan.

Kalit so'zlar: faoliyat, muloqot, ijodkorlik, tadqiqotchilik, qobiliyat, pisixik jarayonlar, rivojlantiruvchi markazlar, tajribalar, kognitiv faoliyat.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ ФОРМИРОВАНИЯ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ УМЕНИЙ ДЕТЕЙ В ДОШКОЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ (НА ПРИМЕРЕ ПОДГОТОВИТЕЛЬНЫХ ГРУПП)

Абстрактный. Стремительное развитие сектора дошкольного образования требует от нас существенных изменений в сфере развития. В статье рассматриваются вопросы развития исследовательской деятельности в дошкольных образовательных организациях, развития интереса к окружающему миру, предметам и явлениям окружающего мира, формирования стремлений к научной деятельности, обучения первоначальным представлениям об их свойствах (цвете, величине, строении, звуке, форме и т. д.), развития умственных способностей, анализа, обобщения, классификации, установления пространственно-временных связей, времени, сравнения. Описано, как формировать позитивный интерес и навыки стремления к самостоятельному поиску необходимой информации, стимулировать наблюдательность, формировать навыки выполнения различных исследовательских задач.

Ключевые слова: деятельность, общение, творчество, исследование, способности, психические процессы, центры развития, переживания, познавательная деятельность.

IMPROVING THE METHODOLOGY FOR DEVELOPING CHILDREN'S RESEARCH SKILLS IN PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATIONS (ON THE EXAMPLE OF PREPARATORY GROUPS)

Annotation. The rapid development of the field of preschool education requires us to make significant changes in the field of development. The article describes the development of research activities in preschool educational organizations, based on which the development of research activities in preschool educational organizations aims to develop interest in objects and phenomena of the environment, the world, and the world, to form aspirations for scientific activities, to teach initial ideas about their properties (color, size, structure, sound, shape, etc.), to develop mental abilities, to analyze, generalize, classify, establish relationships between space and time, time, and comparison. It is described how to create positive interest and aspiration skills for independent search for the

necessary information, to stimulate observation, and to form the skills to perform various research works.

Keywords: activity, communication, creativity, research, ability, mental processes, developmental centers, experiences, cognitive activity.

Kirish: Maktabgacha yoshdagi bolalarda tadqiqotchilik qobiliyatini rivojlantirish orqali tarbiyalanuvchilarda ijodiy qobiliyatlari shakllanib boradi. Ijodiy qobiliyatlar uchga bo'linadi ular quyidagilar: ijodiy qobiliyatlar, individual qobiliyatlar va psixologik xususiyatlarga bog'liq maktabgacha yoshdagi bolalar: yangi narsalarni yaratishga yordam beradigan ijodiy qobiliyatlar g'oya va yangi ijodiy mahsulotlar; ijodkorlik bular bilangina cheklanib qolmaydi, tarbiyachi tomonidan ishlab chiqilgan bilim, ko'nikma va malakalar orqali faoliyatning keyingi bosqichida mustahkamlanib boriladi.

1. Ijodiy qobiliyatlar - aqliy xususiyatlar yig'indisi, badiiy va ijodiy faoliyatning muvaffaqiyatli bajarilishini ta'minlaydigan faoliyat, aynan yaratishga qaratilgan faoliyat sub'ektiv yangi va samarali nostandart g'oyalar yig'indisidir. Badiiy va ijodiy qobiliyatlar bir-birilari bilan chambarchas bog'liq ijodkorlikning bir qismi hisoblanadi. Tor ma'noda badiiy ijodiy qobiliyatlarni aqliy majmui sifatida tushunish kerak, tasviriy san'atning muvaffaqiyatli bajarilishini belgilovchi xususiyatlar faoliyati sub'ektiv ravishda yangi va yaratishga qaratilgan tashqariga chiqadigan samarali haqiqiy g'oyalarni yaratish standart ishlash (G.G.Grigoryevaga ko'ra). 2. Adabiyotlarni tahlil qilish va bir qator mualliflarning nuqtai nafari ijodiy qobiliyatlarning mezonlari va ko'rsatkichlarini ajratib ko'rsatish imkoniyatini ham beradi (N.V.Kondratieva bo'yicha). Kognitiv-emotsional mezon va uning ko'rsatkichlari: chegaradan tashqarida fikrlay olish, ko'proq g'oya va tasvirlar bilan chiqish; temperamentning xususiyatlari (plastiklik, o'zgaruvchanlik). Shaxsiy ijodiy mezon va uning ko'rsatkichlari: ijodkorlik, faollik, tasavvurdan foydalanish, erkinlik; ijodiy tasavvur; ijodkorning ichki pozitsiyasi (ijodiy faoliyatga qiziqish). Motivatsion-qiymat mezoni va uning ko'rsatkichlari: ijodiy mahsulot yaratish orqali ijodiy faoliyatga, o'zini namoyon qilishga intilish; ijodiy faoliyatga bo'lgan ehtiyoj; ijodkorlikning qadr-qimmatini tan olish. Faoliyat mezoni va uning ko'rsatkichlari: berilgan ijodiy vazifani yechishda predmetlar tanlash, o'z g'oyasini amalga oshirish uchun turli materiallarni tanlash; ijodiy faoliyat usullarini o'zlashtirish; maqsadga erishish va o'z faoliyatidan aniq natijalarga erishish istagi. Turli materiallar bilan tajriba o'tkazishda, Bolalar tasavvurida turli o'xshatishlar paydo bo'ladi misol uchun : "Ilonga o'xshaydi", "Oh, bu gugurt qutiga o'xshaydi", "Mana, mening samaliyotim bor", "Bulut shakli huddi filnikidek". Katta yoshdagi odam bolaga atrofdagi dunyoning rasmlari bilan aloqalarni izlashda yordam beradi

va shu bilan vizual oldingi bosqichdan vizual bosqichga o'tishni tezlashtiradi (kognitiv-emotsional mezon). Qor va qumdagi izlar bolaga ma'lum ma'lumotlarni olib yurishi mumkin bo'lgan birinchi vizual fikrlarni beradi. Bolalar o'rganadilar, taqqoslaydilar va izlanishga bo'lgan qiziqishni rivojlantiradilar. Qog'oz parchalari va parchalari ham tasvirlarni qidirish uchun sababdir (faoliyat-protsessual mezon). Tasvirlarni zamonaviylashtirish va yaratish bolalar uchun juda muhim masaladir. Tasvir, badiiy faoliyatning har qanday turining o'ziga mansubligi. Butun va qism tushunchasi shakllanadi. Butun va qismni ko'rish qobiliyati vizual qismga o'tish uchun turtki hisoblanadi. Bola plastilinning bir qismini ajratib, uni ezib tashlaydi. Keyin ularni katta bo'lakka birlashtirishga harakat qiladi, ularni bosadi, yopishtiradi. Harakat usuli materialga bog'liq. Oddiy harakatlar orqali bola moddalarning tuzilishi, uning yaxlitligi haqidagi tushunchani shakllantiradi. Bola qog'oz varag'ini bir necha qismlarga bo'linishi va yana bir butunga birlashtirilishi mumkinligi haqida asosiy xulosalar chiqaradi. Butun va qismlar o'zgaruvchan va har bir ulanish va ajratish holatida yangi tasvirni olishlari mumkin. Vaqti-vaqti bilan muammoli vaziyatlarni yaratish tavsiya etiladi. Misol uchun, biz har xil shakldagi ikkita ob'ektni kesish yoki haykal qilish vazifasini berishimiz mumkin. Obektlarni taqqoslash orqali (kapalak va ninachi, nok va banan) taxmin qilish uchun ikki xil ob'ektni tasvirlashni so'rang, boshqacha qilib aytganda, sizga g'oyangizni amalga oshirish uchun turli xil texnika va materiallarni olish imkoniyati beriladi.

Bolalikning turli davrlarida ijodiy qobiliyatlarni shakllantirish imkoniyatlari hamma bolalar uchun har xil bo'lib, bu olimlar tomonidan tasdiqlangan. Kelajakda bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish bo'yicha ishlarni muvaffaqiyatli erishish uchun bolaning individualligini hisobga olishlari kerak. Usullar, usullarning vositalari yosh xususiyatlariga mos kelishi lozim. Aynan katta va tayyorlov guruh bolalarida bu faoliyat shaxs sifatida aniqlash va rivojlantirish uchun turtki bo'ladi. Psixik xususiyatlari maktabgacha yoshdagi bolalarda tez-tez o'zgaradi. "O'zgarishlar xotira, diqqat, idrok, o'z xatti-harakatlarini boshqarish qobiliyati, o'zini o'zi qadrlash kabi turli yo'nalishlarda sodir bo'ladi" [9, p. 440]. O'yin faoliyati, shubhasiz yetakchi faoliyat turi bo'lib kelmoqda bu faoliyat tarbiyalanuvchilar uchun asta-sekin murakkablashadi. "Bolalarning o'yin harakatlari murakkablashadi va kattalar uchun har doim ham aniq bo'lmagan alohida ma'noga ega bo'ladi" [6, p. 112]. Bu yoshdagi bola qiziquvchan, atrofidagi dunyo, haqida ko'proq o'rganishni xohlaydi inson faoliyati bolaning kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirishga ko'maklashadi. Shuni ta'kidlash joizki, rivojlanayotgan fazoviy muhit maktabgacha yoshdagi bolaning o'sib borayotgan ehtiyojlariga muvofiq o'zgarishi lozim. Tarbiyalanuvchilarning qiziqishi

allaqachon bitta o'yin maydoni chegarasidan ancha yuqorilashgan bo'ladi. Bola aloqa o'rnatadi, kattalarning fikrlarini tinglaydi va bu unga qiziqish bildiradi. Ammo bolaning ham o'z fikri bor, u o'z fikrini himoya qiladi, o'z faoliyatlarini rejalashtiradi, kattalar va tengdoshlari bilan o'z rejalarini aytib bera oladi. Bunday muloqot natijasida biz maktabgacha yoshdagi bolaning ijtimoiy yetukligini bilib olishimiz mumkin, ijtimoiy qadriyatlar tizimi shakllanib boradi. Orientatsiya (mo'ljal olish), voqealarning ma'nosi anglaydi, talabaning yangi ijtimoiy mavqega tayyorligi rivojlantiradi" [27,p.46]. Katta va tayyorlov maktabgacha yosh - bu ijodiy o'sish davri bolalarning qobiliyatlari, ijodkorlikka qiziqishning paydo bo'lishi, rivojlanishi shu bilan tasavvur dunyosi ham kengayib boradi. Buning isbotini T.S. Komarovaning aytib o'tishicha, bu katta va tayyorlov yoshida "ijodiy faoliyat uchun asosiy bo'lgan bunday aqliy fazilatlar, ya'ni tasavvur, xayoliy fikrlash, idrok etish va badiiy faoliyatga hissiy ijobiy munosabatning shakllanishi va rivojlanishi sodir bo'ladi" [30.s 65]. Tasavvur o'z-o'zidan rivojlanmaydi, uning muvaffaqiyatli rivojlanishi uchun kattalar tomonidan qulay muloqot qilish uchun yaratilgan muhit, birgalikda yaratish muhiti deb ataladi. Maktabgacha yoshdagi bolaning ijodiy faoliyatga bo'lgan ehtiyoji ortib bormoqda. Bola badiiy ijod orqali o'zini namoyon qilishga intila oladimi? Shubhasiz! Maktabgacha yoshdagi bolada yangi qiziqish ijodiy faoliyat o'z-o'zidan rivojlanib qolmaydi. O'zlaridan katta yoshli kishilarning harakatlarini nusxalashdan mustaqil ijodga o'tish mavjud. Maktabgacha yoshdagi bola ijodkor rolini o'ynashga harakat qila oladi. Vetlugina U o'z asarlarida "ijodkorlikning rivojlanishi kattalarga taqlid qilishdan olingan tajribani mustaqil faoliyatda qo'llashga, keyin esa ijodiy tashabbusga bog'liq" deb ta'kidlaydi. Bolaning tashabbusi avvalo taqlid orqali so'ng mustaqil namoyon bo'la boshlaydi. Muammoni o'zi hal qila oladi va muammolarni tobora ko'proq g'ayrioddiy usullar bilan hal qilishga urina boshlaydi. Ijodkorlik har doim individuallikda namoyon bo'ladi, shuning uchun ijodiy shaxsni rivojlantirish uchun maktabgacha yoshdagi bolaning psixologik xususiyatlarini hisobga olish kerak. Bu yoshdagi bola o'zini shaxs sifatida yaxshi qabul qiladi va o'zini ijobiy va salbiy baholay oladi. "O'z-o'zini hurmat qilish etarli bo'lishi mumkin kam baholangan yoki ortiqcha baholangan va bir holatdan ikkinchi holatga o'tishi, dastlabki bosqichi sharoitida tabiiydir" [27, s. 46].

Maktabgacha yoshdagi davrda yuz beradigan o'zgarishlar bola hayotining barcha jabhalariga ta'sir etadi. U mustaqil, g'oyalarga to'la, o'zini ifoda etishga va maqsadlarga erishishga tayyor bo'ladi.

Tasdiqlovchi mulohazalar haqida qisqacha to'xtalib o'tamiz:

1. Bolaning g'ayrioddiy, ya'ni qoliplashgan holda emas, balki harakat qilish qobiliyatini rivojlantirishda yoshi kattaroq maktabgacha yoshdagi bolaning idrok va tafakkurining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish lozim (kognitiv- hissiy mezon).

2. Bolalarning ijodiy salohiyatining o'ziga xos xususiyatlarini, maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy faoliyatga qiziqishini (shaxsiy ijodiy mezon) hisobga olish lozim.

3. Tengdoshlar va kattalar bilan munosabatlarning xususiyatlari (motivatsion-qiymat mezon).

4. Kattaroq maktabgacha yoshdagi bolalar bilan tasviriy san'at darslarida mavzu tanlashda texnikani tanlashda va qo'yilgan ijodiy muammolarni hal qilishda (faoliyat-protsessual mezon) o'ziga xos xususiyatlarni hisobga olish kerak. Tasviriy faoliyatda katta maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish imkoniyatlari Maktabgacha ta'lim muassasalarida tasviriy faoliyat bolalar tomonidan eng ko'p afzal ko'riladigan faoliyat turlaridan biri bo'lib, har bir bolaning ijodiy faoliyatini amalga oshirish uchun katta imkoniyatlar yaratadi. T.S. Komarova tasviriy san'atga quyidagi ta'rifni beradi faoliyat: "vizual faoliyat - bu nafaqat hayotda olingan taassurotlarni aks ettirishga, balki tasvirlangan narsaga o'z munosabatini bildirishga qaratilgan badiiy va ijodiy faoliyat" [31, p. 7].

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-maydagi "O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi" PQ 4312-son qarori.43-60 bet

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 29-dekabrdagi "2017-2021-yillarda Maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora tadbirlari to'g'risida"gi PQ 2707-son qarori 20-bet

3. O'zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablari 3032-son 03.07.2018 1-7 bet

4. "Ilk qadam" MTM ning davlat o'quv dasturi 2018-yil Toshkent.106-107bet

5. Umumiy psixologiya P.I.Ivanov, M.E.Zufarova. Toshkent 2008 73-74 b

6. Bolalarni tabiat bilan tanishtirish metodikasi (o'quv qo'llanma) Sh.A.Sodiqova,

M.A.Rasulxo'jaeva Toshkent, 2013.43-bet

7. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi (o'quv qo'llanma) Toshkent "Ilm ziyo" 2012.

8. Pedagogik tadqiqotlar metodologiyasi darslik B.Xodjayev, A.Choriyev, Z.Saliyeva Toshkent, 2018.70-bet

9. Innovatsion ta'lim jarayonida bolalarda ekologik tushuncha va tasavvurlarini shakllantirish Pulatova D.T maqola "Zamonaviy ta'lim" 2016-yil.44-bet

10. Maktab yoshdagi bolalarga ekologik ta'lim-tarbiya berish masalalari: Boboyorov R.O, Babayorova G.N. maqola zamonaviy ta'lim 2015.

ASRLAR OSHA BARHAYOT TAFAKKUR: IBN HALDUN.

Navoiy innovatsiyalar universiteti

Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası o'qituvchisi

Ochilov Baxtiyor Shuhrat o'g'li

email. baxtiyoroichilov7777@gmail.com.

+998933056227

Annotatsiya: Ushbu maqolada Seviliyadagi mashhur andalus urug'iga mansub oilada dunyoga kelgan musulmon olimi, tarixchi va sotsiolog Abdurahmon ibnXaldunning hayoti yoritilgan. Shuningdik, uni ilmiy merosining inson tamadduniga qo'shgan hissi tahlil qilindi. Mutafakkirning "Muqaddima" asaridan mavzuga doir g'oyalar ilmiy-falsafiy tahlilga tortildi.

Kalit so'z va iboralar: Ibn Xaldun, musulmon, sisilizatsiya, umma, tamaddum, tafakkur, aqliy bilimlar, adolat va ijtimoiy muhid.

ЖИВУЧЕЕ СКВОЗЬ ВЕКА МЫШЛЕНИЕ: ИБН ХАЛДУН

Аннотация:В этой статье рассматривается жизнь Абд ар-Рахмана ибн Хальдуна, мусульманского ученого, историка и социолога, родившегося в знатной андалузской семье в Севилье. Поэтому был проанализирован вклад его научного наследия в человеческую цивилизацию. Научно-философскому анализу подверглись идеи по данной теме из произведения мыслителя «Предисловие».

Ключевые слова и фразы: Ибн Хальдун, мусульманин, сицилизация, умма, цивилизация, мысль, интеллектуальное знание, справедливость и социальная среда.

CENTURIES OF LIFE THOUGHT: IBN KHALDUN

Annotation:This article covers the life of Abdurrahman ibn Khaldun, a Muslim scholar, historian, and sociologist who was born into a prominent Andalusian family in Seville. The contribution of his scientific legacy to human civilization is analyzed. The ideas on the topic from the thinker's work "Introduction" are subjected to scientific and philosophical analysis.

Keywords and phrases: Ibn Khaldun, Muslim, Sicilianization, umma, civilization, thought, intellectual knowledge, justice, and social environment.

Musulmon g'arb va sharq davlatlari ijtimoiy-ma'rifiy, axloqiy va siyosiy qiyofasining shakillanishida Ibn Xaldun ilmiy tadqiqot va kuzatishlarining qiymati beqiyosdir.

Mustaqillik ne'mati ilmiy bilimlar rivojiga, jumladan, ma'naviy-ma'rifiy, diniy va milliy urf-odat qadiryatlarimizning qayta tiklash, turli davrga xos tadqiqotlarga xolis va haqqoniy yondashish, bugungi kun nuqtayi nazari bilan tahlil qilish va xulosa chiqarish imkoniyatini berdi.

XIV-XV asrda Arab dunyosi va Islomiy mintaq hududlarda, xususan, Tunis, Granada, Andalusiya, Damashq, Qohira, Boku va Xuroson kabi shaharlarda ilim-fan, ma'daniyat va ta'lim tarqqiy etganligi Ibn Xaldun "Muqaddima" asarining tadqiqotlarida keltirib o'tilgan. Maskur ijtimoiylashuv Qohirada mamlukiylar, Andalusiya nasridlar sulolasi, Granada (Islomiy Andalusiya tarkibiga kirgan eng kuchli madaniyat markazi), Bog'dod abosiylar va Movarounnahrda temuriylar davrida alohida namoyon bo'ladi. Maskur hududlarda falsafiy, aqliy bilimlar va ma'rifiy sohadagi islohatlar davlat siyosati darajasiga ko'tarilganligi mutafakkirning "Muqaddima" asarining aqliy bilimlar bo'limida alohida etiroflangan.[1]. Ibn Xaldun ilmiy falsafiy qarashlarida "umma"ning tarqqiyoti ilim-fan, qonun ustuvorligi, adolat va ijtimoiy muhit barqarorligiga erishishning kostiriktiv yo'lini yaratdi.

Mutafakkir yashab o'tgan davr musulmon mamlakatlarida inqiloblar, siyosiy to'natarilishlar uzluksiz davom etib, qiroliklar zulim orqali tez-tez sulolalarni alamshtirib turgan. [2]. Xususan Bougie, Konstantine, Bona, va Tlemken shaharlari madaniy, iqtisodiy va siyosiy ahamiyatga ega bo'lib, strategik joylashuvi turli sulola vakillarining cheksiz janglari maydoniga aylantirdi[3]. Ushbu shaharlardagi ichki kurashlar sulolalarning tez-tez almashinuvi mamlakatda shuhratparastlik, raqbot, va fitna-fasotni kuchaytirdi. Yuqorida etiroflangan shaharlar, tinchlik hukm surgan vaqtlarda gullab-yashnagan, hashamat va dabdabasini ifodalashda ilm-fan va san'atni rivojlantirishni siyosat darajasiga ko'tarib, saroy akademiyasi (Ulomolar jamiyati)ni tashkil etdilar. Bunday ulomolar jamiyatini Samarqandda Amir Temur va temuriy shahzodalar Taftazoniy ko'magida tashkil etilgan edi. Bu haqida Ibn Xaldun "Muqaddima" asarining "Aqliy bilimlar va ularning tasnifi" deb nomlangan bobida: "Misrda aqliy bilimlarga oid bir qancha kitoblarga duch keldim. Ularning egasi Xurosonning Hirotidagi ulug'laridan Sa'duddin Taftazoniy edi. Ularning kalom ilmi, ululi fiqh, bayon ilmiga oid asarlari bu sohada yuqori malaksi borligini aytib turibdi"[4].

Taftazoniy “Ash’riy” kalom maktabining davomchisi sifatida kalom ilmini sababiyat nuqtai nazaridan ustun qo’yadi. Ibn Xaldun va Taftazoniy falsafiy qarashlarida yunon olimlari Aflotun, Arastu va Markaziy osiyolik mutafakkirlar Abu Nasr Farobiy, Ibn Sino va Abu Rayhon Beruniyning qarshlari ta’sir qilgan. Mutafakkirning aqliy tafakkur, olam va odamning paydo bo’lishi, ma’daniylashuv jarayoni va tanazul haqidagi xulosalarining shakillani, jamoviylashuv sharoitining yuksak tahlili, olam va odam, tabiyat va inson o’rtasidagi materialistik tadqiqi nafaqat islom dunyosida balki butun insoniyat tafakkuri kengliklarida o’ziga xos ilmiy inqilob darajasiga ko’tarilishini qiyosiy jihatdan tahlil qilgan.

Bu davrda ilim-fan ahli mutafakkir, so’z ustalari va adabiyotshunoslarni ilmu-urfon bilan shug’ullanishlari uchun keng imkoniyatlar yaratildi. Xususan, Marokashda Abu Inonning adolat va qonun ustuvorligini ta’minlashda ilim-fan ahliga tayanish ijtimoiy zaruriyat ekanligi haqidagi xulosaga kelishiga Ibn Xaldunning g’oyalari ma’lum ma’noda nazariy manba vazifasini bajardi. Qolaversa Abu Inon davrida barpo etilgan akademiya (Ulomalar kengashi)da yig’ilgan olimlar orasida Ibn Xaldun Inonga juda yaqin inson bo’lib davlat boshqaruvi, tashqi siyosat, qolaversa ma’naviy-ma’rifiy, diniy, harbiy va ulomalar kengashining foilaytiga oid islohatlarida progressiv g’oyalari bilan yelkadosh bo’lganligini ma’nbalar to’laligicha dalillaydi. Mazkur masalda Musulmon sivilizatsiyasining taraqqiy etgan bir qancha mamlakatlarida ma’lum ma’noda Ibn Xaldunning tahlil va natijalarining ijtimoiy hayotda amaliy tus olganligini tadqiqot ishida ko’rish mumkin. Har qanday “sivilizatsiyalarning o’zgarishi va ijtimoiy jarayonlarning qonuniyati” zamonga qarab o’zgarib borishini tarixiy davr dalillaydi.

Ibn Xaldunning turli hududlardagi jamiyatlarning shakillanishdagi ijtimoiy-falsafiy g’oyalari zamon va makonda tolmasdan o’z davrida va bugungi kunda ham jamiyatning barqaror rivojlanishda muhim vosita ekanligi asoslangan.

Arab sivilizatsiyasi mamlakatlari taxtiga kelgan turli sulola vakillari davlatni markazlashtirishda markaziy shaharlarining ilm maskanlariga turli shaharlarda mashhur olim-u fuzolo va madaniyat vakillaridan iborat bo’lgan (Ulomalar jamiyati)ni shakillantirishda say-harakatlar olib borgan. Xususan Marokash, Tunis, Damashiq va Misr kabi davlatlar olimlarga ilim bilan shug’ullanishlari uchun barcha imkoniyat va qulayliklarni yaratgan edilar. Xususan 1347-yil Marinid sultoni Abul Hasan Markaziy Mag’rib hamda Ifrikiyoni egallagandan so’ng, mutafakkirning vatani Tunis shahriga andalusiya, tlemsenlik va falsslik olimlar tashrif buyurdi. Sulton Abul Hasan o’zining shuhrati oshirish maqsadida olimlar va adiblar o’rtasida munozaralar uyushtirib ilim ahli faoliyatini yuqori baholab, ilim

ahlini o'z saroyiga yeg'di[5]. Bu holat Ibn Xaldunning Tunis shahrida taniqli olimlardan ta'lim olishga imkon yaratdi. Ibn Xaldunning Tunisda ilm olishi uzoq vaqt davom etmadi, chunki mamlakatdagi siyosiy jarayonlar bunga imkon bermadi. Abul Hasan o'zining ittifoqdoshlaridan voz kechib soliqlarni oshirish borasida olib borgan siyosati mamlakatda siyosiy barqarorlikni izdan chiqarib Abul Hasanning halokatiga olib keldi. Otasidan so'ng Abu Inon Fesda hokimyatni egalladi, Tunis esa almanaxlik shayxlarning qo'liga o'tdi. Bu kabi siyosiy jarayonlar bilan birgalikda 1348-yil mamlaktaga vabo kasaligining kirib kelishi davlatga katta talofatlar keltirdi. Xavsidlar davlatidagi siyosiy tanglik vabo epidimiyasi bilan qo'shib mamlakatda beqarorlikni shakllantirdi oqibatda mashhur olim-u fuzololar qatorida mutaffakirning oilasiga ham tashvishlar olib keldi. Olimlarning asosiy qismi Fes shahriga ko'chib ketishdi. Broq Tunsida Ibn Xaldun ustoz al Abli bilan ma'lum vaqt o'z faoliyatini davom ettirdi. Al Abili Mag'ribga qaytgandan so'ng, Ibn Xaldun akasi Muhammadning taklifiga kirib, davlat ishlari bilan shug'ullandi. Biroq Ibn Xaldunning ilm olishga bo'lgan ishtiyoqi uning keying hayot yo'lini bevosida Fes shahri bilan bog'ladi. Chunki Fesda hokimyat Abul Hasanning o'g'li, Abu Inon qo'lida bo'lib otasi kabi ilim-fan ahli vakillarini qo'llab quvvatlagan. Ibn Xaldunning aytishicha, Marokashning Fes shahrida Sulton Abu Innon saroyida kichik boshqaruvchilik lavozimiga tayinlangan "Men bunday ishga xohishimga qarshi chiqqan holda qo'l urdim, ammo mening avlodimdan hech kim bunday vazifani bajarmagan" [6]. Buyuk sulola vakillariga xos bo'lmagan lavozim bo'lsada olimning jamiyat haqidagi fikrlarini teranlashtirish va sivilizatsiya jarayonlarini kuzatib tahlil qilishga imkon yaratilgan edi. Marokashdagi hayoti Ibn Xaldunning ilm ummonida, Andalusiya va Shamoliy Afrikadan kelgan olimlar bilan birgalikda ilmiy munozara va bahslarda fikrlarni tahlil qilish imkoniyatini yaratdi. Ulamoloz kengashlarning tashkil etilishi orqali hukmdorlar olimlar jamosiga tayangan holda jamiyatni isloh qilish va ijtimoiy birlashuvni ta'minlab, ilim fanning haqiqiy egalarining shakllanishiga asos bo'ldi. Bu Ibn Xaldunning ilim va ijod sahnasiga qo'ygan dastalabgi qadamlari edi

Ilim-fanga, ma'rifatga bo'lgan yuksak e'tibor bois, ko'pgina olimlar musulmon sivilizatsiyasi markazlarida ijodiy faoliyat olib borishni sharaf deb bilishgan. Bu kabi ijodiy muhitning shakllanishi ziyoga intilgan insonda ilimga ega bo'lgan ishtiyoqning paydo bo'lishiga sabab bo'lgan. Buning natijasida Ibn Battuta, Taqiuddin al-Subki, Ibn Zayla, Abu al-Hasan al-Marrakushi va Ibn Xaldun kabi mutafakkirlarning nomlari ilm ummonida munosib o'rin egallagan[7]. Arab sevilzatsiyasi mamlakatlari va Temuriylar davrida ilim vakillariga bo'lgan hurmat-ehtirom, yaratilgan sharoyitlar mintaqada qator

madaniy yuksalish omillarining yuzaga kelishiga, avvalo, ikkinchi uygʻonish davrining tarixiy va ijtimoiy-siyosiy ildizlarining paydo boʻlishiga zamin yaratildi. Yuqorida taʼkidlangan davrdagi ilmiy ijodiy muhit toʻgʻrisidagi qimmatli faktlarni bayon qilgan Uludagʻ Sulaymanning “Muqaddima Ibn Haldun” I kitobida “ Islom olimi Ibn Xaldun, VIII/XIV davrni tasvirlaydi, bu davrda islom sivilizatsiyasi toʻxtab, tanazzulga yuz tutadi, zaiflashadi, keyin esa yemiriladi, Yevropa sivilizatsiyasi esa jonlanib, mustahkamlana boshlaydi. U asrda boshqa olimlar va mutafakkirlar yetishib chiqqan boʻlsada, Islom tafakkuri va ilmi osmonida porlagan oxirgi yulduz Ibn Xaldun edi”[8]. deb taʼriflaydi. Ilim-fan yoʻlidagi uzluksiz harakat, ishtiyoq, buyuk sulolaning vakili ekanligi, nasroniy va islom sevilzatsiyasi hukm surgan mamlakatlardagi tadqiqotlari va boshqa ijtimoiy omillar Ibn Xaldunning islom renesansi mamlakatlarining falsafiy tafakkuri taraqqiyotidagi peshqadam mutafakkirlardan biriga aylanib, musulom renesansining porlagan yulduziga aylandi.

Adabiyotlar roʻyxati

1. Muhammad Ashraf Ibn khaldun his life and work. Kashmiri. 1941.-b. 24
2. Muhammad Ashraf Ibn khaldun his life and work. Kashmiri. 1941.-b. 25
3. Muhammad Ashraf Ibn khaldun his life and work. Kashmiri. 1941.-b. 27
4. Норқобилов М. Х. Саъдуддин Тафтазонийнинг ижтимоий-фалсафий карашлари. Фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (Doctor of Philosophy) илмий даражасини олиш учун ёзилган ДИССЕРТАЦИЯ. Тошкент – 2021. В-16
5. Қаямова. А.Т. Ибн Халдуннинг илмий-фалсафий мероси. Бухоро. 2021. Б.-30
6. Қаямова. А.Т. Ибн Халдуннинг илмий-фалсафий мероси. Бухоро. 2021. Б.-30
7. Süleyman Uludağ. “İbn Haldun Mukaddime” bilgi@dergahyayinlari.com. 1. Bölüm. В-35
8. Yuqoridagi asar В-40

TALABALARNING “KRISTALLAR SIMMETRIYASI”GA OID KOMPETENSIYALARINI VEB-PLATFORMA ORQALI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Musurmonov Mehridin Ulugʻbek oʻgʻli
Navoiy davlat universiteti tayanch doktranti
+99894 228 83 82,

Annotatsiya. Mazkur maqolada talabalarda simmetriya tamoyillariga oid kompetensiyalarni shakllantirish masalasi “Kristallar simmetriyasi” mavzusi misolida tahlil qilinadi. Fizika va tabiiy fanlar doirasida simmetriya – tabiatdagi tartib va qonuniyatlarni anglash vositasi sifatida talabalarning ilmiy tafakkurini shakllantirishda muhim didaktik kategoriya hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, maqolada “Kristallar simmetriyasi” mavzusining ilmiy-nazariy asoslari ochib berilib, u orqali talabalarning umumiy va fanlararo kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi veb-platforma modeli ishlab chiqiladi.

Kalit so‘zlar: Simmetriya tamoyillari, Kristallar simmetriyasi, Fizika ta’limi, Kompetensiyaviy yondashuv, Interaktiv metodika, Veb-pedagogika, Raqamli ta’lim, O‘quv platformasi, Analitik fikrlash.

МЕТОДИКА РАЗВИТИЯ КОМПЕТЕНЦИЙ СТУДЕНТОВ ПО “СИММЕТРИИ КРИСТАЛЛОВ” С ПОМОЩЬЮ ВЕБ- ПЛАТФОРМЫ

Аннотация. В данной статье анализируется проблема формирования у учащихся компетенций, связанных с принципами симметрии, на примере темы “Симметрия кристаллов”. В рамках физики и естествознания симметрия является важной дидактической категорией в формировании научного мышления учащихся как средства познания порядка и закономерностей природы. В этом контексте в статье раскрываются научно-теоретические основы темы “Симметрия кристаллов” и разрабатывается модель веб-платформы, служащая для развития общеобразовательных и междисциплинарных компетенций студентов.

Ключевые слова. Принципы симметрии, Симметрия кристаллов, Физическое образование, Компетентностный подход, Интерактивная методология, Веб-педагогика, Цифровое образование, Платформа обучения, Аналитическое мышление.

METHOD OF DEVELOPING STUDENTS’ COMPETENCES IN “CRYSTAL SYMMETRY” USING A WEB PLATFORM

Annotation. This article analyzes the problem of developing students' competencies related to the principles of symmetry using the topic "Symmetry of Crystals" as an example. In physics and natural science, symmetry is an

important didactic category in developing students' scientific thinking as a means of understanding the order and patterns of nature. In this context, the article reveals the scientific and theoretical foundations of the topic "Symmetry of Crystals" and develops a model of a web platform that serves to develop students' general educational and interdisciplinary competencies.

Keys words: Symmetry principles, Crystal symmetry, Physics education, Competency-based approach, Interactive methodology, Web pedagogy, Digital education, Learning platform, Analytical thinking

Bugungi kunda ta'lim jarayoniga zamonaviy pedagogik yondashuvlarni, xususan, raqamli texnologiyalar, interaktiv o'quv muhitlari va kompetensiyaviy yondashuvni integratsiyalash global tendensiyaga aylangan. Shu jarayonda fizika fanining nazariy asoslari, ayniqsa, simmetriya tamoyillarini o'qitish jarayonida talabalarni mantiqiy, tizimli va tahliliy fikrlashga o'rgatish, ularning ilmiy tafakkurini shakllantirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, "Kristallar simmetriyasi" mavzusi orqali nafaqat fizik qonuniyatlar, balki matematik-geometrik tafakkur, strukturaviy tahlil, va tabiatdagi tartib-intizomni anglash kabi ko'nikmalarni shakllantirish mumkin. Bu esa bugungi kunda ta'limi tizimida muhim hisoblangan ilmiy savodxonlik, texnologik kompetensiya va muammolarni yechish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, veb-platforma asosida o'qitish nafaqat dars jarayonining innovatsionligini oshiradi, balki talabalarni mustaqil o'rganish, individual yondashuv, va metakognitiv faollik bilan ta'minlaydi. Raqamli resurslar vositasida talabalarning simmetriya haqidagi bilimlarini real strukturaviy obyektlar bilan uyg'unlashtirib o'rganishi, virtual tajribalar orqali kristallarning fazoviy tuzilishini tahlil qilishi ta'limda chuqur anglashni ta'minlaydi. Shu sababli, ushbu maqolada ilgari surilgan masala – talabalarning simmetriya tamoyillariga oid kompetensiyalarini "Kristallar simmetriyasi" mavzusi asosida rivojlantirish va bu jarayonga veb-platformani integratsiyalash – ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan ham dolzarb hisoblanadi. Bu yondashuv, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini raqamlashtirish va kompetensiyaviy model asosida qayta tashkil etish strategiyasi bilan hamohangdir.

Ushbu tadqiqotning nazariy-metodologik asosini fizika ta'limida simmetriya tamoyillarining didaktik ahamiyati, kompetensiyaviy yondashuv, hamda raqamli pedagogika prinsiplari tashkil etadi. Mazkur yondashuvlar bugungi kunda ilmiy asoslangan va zamonaviy o'quv jarayonini tashkil etishda

muhim nazariy manba hisoblanadi. Simmetriya tabiiy fanlarda, xususan kristallografiyada fazodagi tartib va qonuniyatlarni ifodalovchi fundamental tushuncha bo'lib, uning ilmiy asosi F. Kleynga, E. Noeterga, G. Zablovskiy, K. Syuger va boshqa nazariyotchilar tadqiqotlarida yoritilgan. Kristallarning simmetriya elementlari (simmetriya o'qlari, tekisliklari, markazi) orqali fizika qonunlarini makro va mikro miqyosda anglash imkoniyati yuzaga keladi.

Simmetriya tamoyillarini o'rganishda J. Piaget, L.S. Vygotskiy, va S. Papert asos solgan konstruktivistik pedagogika yondashuvi asos bo'lib xizmat qiladi. Bu yondashuvga ko'ra, talaba bilimni tayyor shaklda emas, balki o'z faoliyati, tajribasi, muammoli vazifalarni hal etish jarayonida shakllantiradi. Kristall strukturasi asosida simmetriyani o'rganish talabaning faol ishtirokini va amaliy ongni rivojlantiradi.

Pedagogik jarayonda bilim, ko'nikma va malakalarni puxta shakllantirishga xizmat qiluvchi kompetensiyalarni rivojlantirish zamonaviy ta'limning asosiy metodologik yondashuvidir. Simmetriya mavzusi orqali analitik fikrlash, fazoviy tasavvur, model yaratish, muammoni hal qilish, axborotni tahlil qilish kabi kompetensiyalar shakllantiriladi. Bu yondashuv J. Raven, R. Boyatzis, N. Chomsky va D. Mclellandning kompetensiya modellari bilan bog'liq.

Ushbu tadqiqotda raqamli texnologiyalarning o'quv jarayoniga integratsiyasi e-learning, blended learning, va web-based learning (WBL) prinsiplari asosida tashkil etiladi. G. Siemens va S. Downesning konnektivistik yondashuvi veb-texnologiyalar orqali bilimlarni tarmoq orqali mustaqil va interaktiv o'zlashtirish imkoniyatini yaratadi. Veb-platformada interaktiv modullar, 3D kristall modellari, testlar, vizualizatsiyalar orqali talabalarning faolligi oshiriladi.

Xulosa qilib aytganda, "Kristallar simmetriyasi" mavzusi talabalarda fizika faniga oid chuqur nazariy bilimlarni shakllantirish bilan birga, ularning umumiy va fanlararo kompetensiyalarini rivojlantirish uchun ham samarali vosita hisoblanadi. Mazkur mavzu asosida yaratilgan veb-platforma orqali o'qitish esa ta'lim jarayonini raqamlashtirish, interaktivlashtirish va talaba shaxsiga yo'naltirilgan yondashuvni amalda tatbiq etish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. U.R. Bekpulatov, M.U. Musurmonov "The relation of conservation laws to the symmetry of space and time". Uzbek Scholar Journal Volume- 25, February, 2024

2. M.U. Musurmonov “Teaching the “law of conservation of impulse” on the basis of integration of ecological knowledge”. O‘zbekiston milliy universiteti xabarlar, 2024, [1/10] issn 2181-7324
3. U.R. Bekpulatov, M. U. Musurmonov “Fazo va vaqt simmetriyasi xossalari metodologik tahlili”. International scientific journal science and innovation. april, 2024 |
4. U.R. Bekpo‘latov, M. U. Musurmonov and B. X. Xamidov “Methodological insights into symmetry and conservation in quantum physics” Proceedings of the IV International Conference on Advances in Science, Engineering, and Digital Education. AIP Conf. Proc. 3268, 030045-1–030045-5; <https://doi.org/10.1063/5.0257395.25> February 2025
5. **Zokirov S.T.** “*Simmetriya va integrallanish usullari*” Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2016
6. Qodirov.M.A., Rasulov.A.M. “*Fizika fanini o‘qitishda raqamli texnologiyalarni qo‘llash metodikasi*”. Toshkent: TDPU nashriyoti, 2021
7. M.U. Musurmonov. “Возможности развития компетенций учащихся в области симметрии и законов сохранения с помощью цифровых образовательных технологий”. Сборник научных трудов по материалам XXXI Международной научно-практической конференции, 27 марта 2025 года, г.-к. Анапа.

FIZIK DOIMIYLIKLAR ORQALI TALABALARNING ILMIY-TADQIQOT FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI

Xamidov Botir Xusniddinovich

Navoiy davlat universiteti tayanch doktoranti,
+9989 93 953 39 69, botir.xamidov2024@mail.ru
O‘zbekiston, Navoiy shahri

Annotatsiya: Mazkur maqolada fizik doimiyliklar, ularning metodologik asoslari hamda ularni o‘qitish jarayonida talabalarning ilmiy-tadqiqot faoliyatini rivojlantirish muammolari tahlil etilgan. Fizik doimiyliklarning fundamentallik va universallik xususiyatlari hamda ularning olamni obyektiv bilishdagi ahamiyati asoslab berilgan. Talabalarda aynan fizik doimiyliklar orqali ilmiy tadqiqotchilik kompetensiyalarini rivojlantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar, raqamli vositalarning o‘rni ko‘rsatib berilgan.

Kalit soʻzlar: fizik doimiyliklar, tadqiqot kompetensiyasi, STEAM, metodika, fizik tafakkur, oʻqitish texnologiyasi.

ВОЗМОЖНОСТИ РАЗВИТИЯ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ ЧЕРЕЗ ФИЗИЧЕСКИЕ КОНСТАНТЫ

Аннотация: В данной статье проанализированы физические постоянные, их методологические основы, а также проблемы развития научно-исследовательской деятельности студентов в процессе их преподавания. Обоснована фундаментальность и универсальность физических постоянных, а также их значение в объективном познании мира. Показана роль современных педагогических технологий и цифровых инструментов в развитии у студентов исследовательских компетенций именно через физические постоянные.

Ключевые слова: физические постоянные, исследовательская компетентность, STEAM, методика, физическое мышление, технологии преподавания.

THE POSSIBILITIES OF DEVELOPING STUDENTS' RESEARCH ACTIVITIES THROUGH PHYSICAL CONSTANTS

Annotation: This article analyzes physical constants, their methodological foundations, and the challenges of developing students' research activities in the teaching process. The fundamental and universal nature of physical constants and their significance in the objective understanding of the universe are substantiated. The role of modern pedagogical technologies and digital tools in enhancing students' research competencies through the study of physical constants is demonstrated.

Keywords: physical constants, research competence, STEAM, methodology, scientific thinking, teaching technology.

Hozirgi zamon global taʼlim tizimi taʼlim oluvchilarda faqatgina fanlarga oid bilimlarni egallashnigina emas, balki ularni ilmiy tafakkurga, mustaqil izlanishga va tadqiqot faoliyatga izchil jalb etishga yoʻnaltirilishi bilan ajralib turadi. Ayniqsa, taʼlim oluvchilarda xususan, talabalarda fizika faniga oid tadqiqotchilik kompetensiyalarini rivojlantirish muhim hisoblanadi, chunki bu fan inson tafakkuri va amaliy-texnologik faoliyatining eng mukammal va muhim sohalaridan biridir. Shu jihatdan, fizik doimiyliklar — fundamental fizik qonunlarning asosi boʻlib, talabalarning ilmiy-tadqiqot salohiyatini rivojlantirishda kuchli vosita sifatida xizmat qiladi. Fizik doimiyliklar nafaqat muayyan bir fizik hodisalarning matematik koʻrinishida ishtirok etuvchi kattaliklar, balki tabiatning oʻzgarmas qonunlarini ifodalovchi ilmiy mezonlar boʻlib, ular orqali talabalarning tabiat

hodisalariga bo'lgan nazariy va eksperimental kompetensiyalarini mukammallashtirishda asos bo'lib xizmat qiladi. Talabalarni ilmiy-tadqiqotga jalb etishning eng samarali yo'li — ularga kashfiyot elementini, tadqiqotga yo'naltirilgan muammolarni taqdim etgan holda ularni ilmiy ijodga undashdir. Fizik doimiyliklar asosida tashkil etilgan laboratoriya ishlari, mini-loyihalar va mustaqil izlanishlar talabalarning ilmiy tafakkurini o'stiradi, ularni tahliliy va sintezlovchi faoliyatga yetaklaydi. Har bir doimiylik ma'lum fizik hodisaning chuqur mohiyatini anglashga xizmat qiladi. Masalan, Plank doimiysi kvant mexanikasi asosidagi eng muhim tushunchalardan biri bo'lib, talabani klassik va zamonaviy fizika oraliq'ida fikr yuritishga undaydi. Shuningdek, Avogadro soni orqali molekulyar fizikadagi mikrodunyo tasvirini aniqlashtirish mumkin. Talaba ushbu doimiyliklarning paydo bo'lishi, o'lchov usullari, eksperimental yo'llar bilan aniqlanishi, hamda ularning amaliyotdagi ahamiyati ustida ishlash orqali ilmiy izlanishlar olib borishga kirishadi. Bu esa uni shunchaki bilim egallovchidan — **kashfiyotga yo'naltirilgan mustaqil tadqiqotchi** darajasiga olib chiqadi. Metodik nuqtai nazardan olganda, fizik doimiyliklar asosida ilmiy-tadqiqot faoliyatini shakllantirish talimni faollashtirish, ilg'or pedagogik texnologiyalarni (masalan, loyihaviy ta'lim, STEAM, tadqiqotga asoslangan yondashuv) joriy etishda keng imkoniyatlar yaratadi. Fizik doimiyliklar asosida talabalarga kichik laboratoriya topshiriqlari, statistik tahlil asosidagi tajriba ishlari, raqamli simulyatsiyalar va modellashtirish ishlari topshirilishi mumkin. Bu esa, birinchidan, talabaning amaliy bilimlarni o'zlashtirishini ta'minlasa, ikkinchidan — uni ijodiy va ilmiy izlanishlar doirasiga olib kiradi. Jumladan, o'qituvchi tomonidan yaxshi tashkil etilgan topshiriqlar orqali talaba muayyan fizik doimiylikni tajribaviy yo'l bilan aniqlash, natijalarni tahlil qilish va ilmiy xulosa chiqarishga o'rganadi. Shunday yondashuvlar orqali uning ilmiy kompetensiyalari rivojlanadi, tahlil qilish, xulosa chiqarish, muammoga tizimli yondashish, eksperimentni boshqarish kabi malakalari mustahkamlanadi. Bundan tashqari, fizik doimiyliklarni tadqiq qilishning yana bir afzalligi — bu yondashuvni **STEAM yondashuvi** bilan uyg'unlashtirish imkonidir. Fizika fanidagi doimiyliklar matematika bilan chuqur bog'liq bo'lib, talabalarni matematika vositasida modellashtirishga yo'naltiradi. Shuningdek, doimiyliklarning texnologiyadagi, muhandislikdagi, hattoki san'atdagi (masalan, simmetriya va "oltin nisbat" kabi tushunchalar bilan bog'liq) roli orqali talabada fanlararo tafakkur shakllanadi. Bu esa zamonaviy ta'lim tizimining asosiy mezonini — **interdisiplinarlikni** ta'minlaydi. Shunday qilib, **fizik doimiyliklar orqali talabalarning ilmiy-tadqiqot faoliyatini rivojlantirish** — bugungi ta'lim tizimi uchun dolzarb, ilmiy

asoslangan va metodik jihatdan chuqur yondashuvni taqozo etadi. U nafaqat fanlarni chuqur o'rganishga, balki talabalarning tahliliy, tanqidiy, tizimli fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shunday ekan, bu mavzu oliy ta'limda ilmiy izlanishni chuqurlashtirish va yangi avlod ilmiy kadrlarini tayyorlashda kuchli metodologik asoslardan biri sifatida alohida e'tiborga loyiqdir.

Fizik doimiyliklar — bu tabiatning chuqur ichki tuzilishini ifodalovchi, har qanday fizik hodisani izohlashda tayanch nuqtasi bo'lib xizmat qiluvchi fundamental tushunchalardir. Yorug'lik tezligi, Plank doimiysi, Gravitatsiya doimiysi singari qiymatlar oddiy matematik formulalardan ko'ra kengroq ilmiy, falsafiy va metodologik ma'noga ega. Ular — bizning olam haqidagi tasavvurlarimizning universal asosi, uning matematik va mantiqiy strukturasi hamdir.

Bugungi kunda ta'lim jarayonida, xususan oliy ta'limda, talabalarni nafaqat tayyor bilimlar bilan qurollantirish, balki ularning mustaqil fikrlashi, tahliliy yondasha olishi, tajriba asosida xulosa chiqarishi va o'z izlanishlarini olib borishga layoqatli bo'lishi dolzarb vazifaga aylanib bormoqda. Shu nuqtai nazardan qaralganda, fizik doimiyliklarni chuqur va asosli o'rgatish ilmiy-tadqiqot faoliyatiga yo'naltirilgan ta'limning ajralmas qismidir.

Fizik doimiyliklarni o'rganish orqali talaba oddiy formulani yodlash emas, balki uning ortida yotgan ilmiy tajriba, tarixiy kashfiyot va ilm-fan taraqqiyoti haqidagi chuqur tafakkurga sho'ng'iydi. Masalan, Plank doimiysi orqali kvant fizikasi qonuniyatlari, mikro dunyo obyektlarining xatti-harakatlari tushuntiriladi, Yorug'lik tezligi esa fazo-vaqt munosabatlarini qayta ko'rib chiqishga olib keladi. Bunday doimiyliklar nafaqat fizik bilimlar tizimini mustahkamlaydi, balki talabaning dunyoqarashini, ilmiy tafakkur madaniyatini kengaytiradi. Yana bir muhim jihat shundaki, fizik doimiyliklar orqali o'quvchilar va talabalar fizikada eksperiment va nazariya uyg'unligini, modellashtirish va kuzatishning o'zaro bog'liqligini, hamda empirik bilimdan nazariy xulosagacha bo'lgan yo'lni anglab yetishadi. Bu esa ularni oddiy bilim oluvchidan ilmiy izlanish olib boruvchi, natijalarni tahlil qila oluvchi va yangi savollar qo'ya oluvchi shaxsga aylantiradi.

Shu ma'noda, har bir fizik doimiylikni o'rgatish — bu o'quvchining tafakkurini yangi qirralarga yo'naltirish, olamning sirli qatlamlariga bo'ylab sayohat qilish imkoniyatini yaratish demakdir. Masalan: Yorug'lik tezligi ($c = 299\,792\,458$ m/s) fazo va vaqtning o'zaro bog'liqligini, Eynshteynning nisbiylik nazariyasida ilgari surilgan haqiqatlarni anglashga eshik ochadi. U orqali talabalar fazo va vaqt nisbiy tushunchalar ekanini, ularning o'zaro bir butunlikda ishlashini

tushunib yetishadi. Bu esa nafaqat fizikani, balki mantiqiy tafakkur va falsafiy qarashlarni ham boyitadi.

Shuningdek, fizik doimiyliklar — bu tabiatda mavjud boʻlgan simmetriya va saqlanish qonunlarining timsolidir. Ular orqali biz tabiatning oʻzgaruvchan koʻrinishlari ortida turgan barqarorlikni koʻramiz. Talabalarga fizik doimiyliklarni oʻrgatish orqali biz ularda nafaqat fanga boʻlgan qiziqishni, balki metodologik tafakkur, sabab-oqibat bogʻliqligini tushunish, kuzatish va tahlil qilish kompetensiyasini rivojlantiramiz. Bu esa XXI asr uchun muhim boʻlgan ilmiy savodxonlik asosidir.

Shunday ekan, taʼlim jarayonida fizik doimiyliklar faqat laboratoriya ishi yoki nazariy material sifatida emas, balki ilmiy-tadqiqot faoliyatining boshlangʻich nuqtasi sifatida yondashilishi lozim. Talaba bu doimiyliklar orqali oʻzining bilish qobiliyatini sinovdan oʻtkazadi, ularni turli sharoitlarda qoʻllaydi, tajriba asosida sinaydi, va nihoyat ilmiy-nazariy xulosa chiqarishni oʻrganadi. Bu esa uni faqat “biluvchi” emas, balki “kashf qiluvchi”, “izlanayotgan” va “oʻzgarish qiluvchi” subyektga aylantiradi.

Bugungi kunda taʼlim jarayoni shunchaki tayyor bilimlarni yetkazishdan iborat emas. U talabalarining mustaqil fikrlashi, izlanishga boʻlgan qiziqishini uygʻotish va ilmiy faoliyatga jalb qilish orqali ularni zamonaviy jamiyat talablariga moslab shakllantirishga xizmat qilishi kerak. Ayniqsa, fizik doimiyliklarni oʻrganish kabi murakkab, ammo mazmunan boy mavzular bu jarayonda asosiy vositaga aylanadi. Shu sababli, fizik doimiyliklarni oʻrgatishda ilmiy-tadqiqot faoliyatiga asoslangan didaktik modelni qoʻllash muhim hisoblanadi.

Mazkur model bosqichma-bosqich yondashuvga asoslanib, har bir bosqichda talabalar chuqur bilim, amaliy tajriba va mustaqil ifoda koʻnikmalarini shakllantiradi. Ilmiy-tadqiqot faoliyatining ilk bosqichi – bu tahliliy izlanishdir. Bu bosqichda talabalar fizik doimiyliklarning kelib chiqish manbalari, ularning kashf etilishi, ilmiy izlanishlar davomida qanday tajribalar asosida aniqlangani, va fanga kiritilish tarixi bilan tanishadilar. Talabalar shu bosqichda oʻzlariga savollar beradi: “Bu doimiylik nima sababdan doimiy deb tan olingan?”, “Qanday tajribalar bilan u isbotlangan?”, “Bugungi fan u haqda nima deydi?” Shunday qilib, tahliliy bosqich talabani nazariy tadqiqotchiga aylantiradi.

Ilmiy-tadqiqotning keyingi pogʻonasi – bu eksperimental bosqichdir. Bu bosqichda talabalar laboratoriya sharoitida fizik doimiyliklar bilan ishlash imkoniga ega boʻladilar. Ular oʻz tajribasi orqali turli eksperimentlar asosida taxminiy aniqlashga harakat qiladilar. Bu yerda muhim jihat shuki, talabalar tayyor natijani emas, tadqiqiy faoliyat jarayonini boshidan oʻtkazadilar. Ular oʻlchashlar,

kuzatishlar, hisoblashlar orqali ilmiy haqiqatga asta-sekin yaqinlashadilar. Bu esa talabalarda nafaqat fanga hurmat, balki ilmiy aniqlik, izchillik, mantiqiy tahlil va metodologik madaniyatni shakllantiradi.

Bu bosqichda “xatolik” tushunchasi ham o‘z o‘rnini topadi. Talaba shuni anglaydi: ilmiy tadqiqot bu xatolardan to‘g‘ri xulosa chiqarish san’ati. Bu esa uni o‘z ustida ishlashga, tafakkurini chuqurlashtirishga undaydi.

Tadqiqiy jarayonning yakuniy bosqichi – bu taqdimot bosqichidir. Endi talaba o‘z o‘rganishlarini, kuzatishlarini va xulosalarini boshqalarga taqdim etish darajasiga yetadi. Bu taqdimot loyiha ishi, slaydli taqdimot, infografika, ilmiy maqola shaklida bo‘lishi mumkin. Muhimi, bu bosqich talabani passiv o‘rganishdan faol ifoda qilishga olib keladi. U o‘z fikrini asosli, tushunarli, dalillarga tayangan holda izohlashni o‘rganadi. Bu esa ilmiy nutq madaniyati, ijodkorlik, auditoriya bilan muloqot qilish ko‘nikmasi kabi ko‘plab kompetensiyalarni rivojlantiradi. Aynan shu bosqichda talaba o‘zini “ilmiy jamoaning a‘zosi” sifatida his qiladi. Uning fikri, kuzatuv va xulosasi baholanishi, muhokama qilinishi mumkin – bu esa uni yangi savollar, yangi izlanishlarga boshlaydi.

Zamonaviy ta’limning asosiy yo‘nalishlaridan biri — bu kompetensiyaviy yondashuvdir. Ya’ni, bilim berish bilan cheklanmasdan, talabada shu bilimni amaliy hayotda, ilmiy faoliyatda va ijtimoiy jarayonlarda qo‘llay oladigan ko‘nikma va malakalar majmuini shakllantirish. Ayniqsa, fizika kabi fanlarda bu yondashuv nafaqat dolzarb, balki zaruratga aylangan. Fizik doimiyliklarni o‘rgatish jarayonida ilmiy-tadqiqot asosidagi didaktik model qo‘llanilganda, talabalarda chuqur kompetensiyalar shakllanadi, ularning fikrlash darajasi sifat jihatidan o‘zgaradi.

Shuningdek, tadqiqot asosida ish olib borgan talaba har bir natijani mustaqil tahlil qilishni, tanqidiy yondashishni va xulosalar chiqarishni o‘rganadi. Bu esa uni tayyor fikrni qabul qiluvchi emas, balki fikr yaratuvchi subyekt sifatida shakllantiradi. Bu esa talabada ilmiy yechim izlash madaniyatini shakllantiradi. U muammoni yuzaki emas, balki tizimli tahlil qiladi, yechimni dalil va kuzatuvlar asosida ishlab chiqadi.

Har bir ilmiy faoliyatda ma’lumotlar yig‘ish, ularni tizimlashtirish, statistik jihatdan tahlil qilish va xulosalar chiqarish muhim bosqich hisoblanadi. Fizik doimiyliklarni o‘rganish jarayonida talaba tajriba ma’lumotlarini yig‘adi, grafik chizadi, qiyoslaydi, formulalarga qo‘llaydi va nazariy qiymatlar bilan solishtiradi. Bu esa uni raqamli savodxonlik, ma’lumotlarga asoslangan qaror qabul qilish,

ilmiy tahlil vositalaridan foydalanish ko'nikmalariga ega qiladi. Ayniqsa, bugungi raqamli dunyoda bu kompetensiyalar universal hisoblanadi.

Shuni unutmash lozimki, zamonaviy ta'lim talabalardan passiv bilim oluvchilikni emas, balki faol izlanish, kuzatish, tahlil qilish va ilmiy muloqotda qatnashish kabi faol kompetensiyalarni talab qiladi. Fizik doimiyliklarni o'rgatish bu kompetensiyalarni shakllantirish uchun juda boy metodik imkoniyatlarga ega. Agar ushbu imkoniyatlar to'g'ri metodik yondashuv asosida amalga oshirilsa, bu nafaqat darsning sifatini oshiradi, balki talabalarni real hayotdagi muammolarni ilmiy asosda tahlil qilishga ham tayyorlaydi.

Xususan, ilmiy-tadqiqotga asoslangan bosqichli model ya'ni tahliliy, eksperimental va taqdimot bosqichlaridan iborat o'quv faoliyati talabalarning mustaqil fikrlash madaniyatini rivojlantirishda asosiy rol o'ynaydi. Bu bosqichlar o'zaro uzviy bog'liq bo'lib, har biri o'quvchining bilimini chuqurlashtiradi, unga izlanish ruhini singdiradi va bilimdan amaliy faoliyatga o'tishni ta'minlaydi. Ayniqsa, raqamli texnologiyalar, STEAM integratsiyasi va interaktiv laboratoriyalar orqali bu jarayon yanada samarali, qiziqarli va natijador bo'lib boradi.

Kelajakda ushbu metodlarni kengroq tatbiq etish bu faqat bir maktab yoki universitet darajasidagi vazifa emas. Bu butun ta'lim tizimi uchun ustuvor yo'nalish bo'lishi kerak. Xususan, akademik litseylar, oliy ta'lim muassasalari va ilg'or tajribadagi maktablar o'quv dasturlariga fizik doimiyliklarni ilmiy-tadqiqot asosida o'qitish yondashuvini kiritish dolzarb ilmiy-amaliy zaruratga aylangan. Chunki biz kelajakda nafaqat fanga qiziqqan, balki fanning o'zini anglay oladigan, uni tahlil qila oladigan va uni hayotga tatbiq eta oladigan mutaxassislarni tarbiyalashimiz kerak.

Xulosa qilib aytgnda, fizik doimiyliklarni o'qitishda ilmiy izlanishga asoslangan metodik yondashuvni kengaytirish, innovatsion vositalar bilan boyitish va uni zamonaviy o'quvchilarga moslashtirish bugungi kunning ustuvor vazifasi, ertangi kunning muvaffaqiyatli natijasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ньютон Исаак. Математические начала натуральной философии. – М.: Наука, 1989, 688 стр.
2. С.Хокинг, В.Израэль. Общая теория относительности. М.: Мир, 1983, 464 стр.

3. Bekpulatov U.R. Physical style of thinking- methodological basis for the formation of a scientific worldview. ISJ Theoretical & Applied Science. 2020, 09 (89), p. 480. Philadelphia, USA.
4. U. R. Bekpulatov, M. U. Musurmonov. The relation of conservation laws to the symmetry of space and time// Uzbek Scholar Journal Volume-25, February, 2024, pp.225-231. www.uzbekscholar.com
5. Bekpulatov U. Worldview aspects of symmetry and conservation laws in thermodynamics. ACADEMICIA An International Multidisciplinary Research Journal. India, Vol. 11, Issue 10, October 2021. pp. 1327-1335.
6. Bekpo‘latov U.R. Materiyaning turli ontologik darajalarida simmetriya va uning buzilish qonunlari. Ilm sarchashmalari, 2023 yil, 37-43 b.
7. U.R.Bekpo‘latov, M.U.Musurmonov, B.X.Xamidov “Methodological insights into symmetry and conservation in quantum physics” Research article/February 24, 2025 *AIP. conf. proc.* 3268, 030045 (2025). <https://doi.org/10.1063/5.0257395>

ABDULVAHOBXO‘JA O‘G‘LI POSHSHOXO‘JA MA’NAVIY-AXLOQIY G‘OYALARIDAN FOYDALANISH DOLZARB PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

Buxoro davlat pedagogika instituti doktoranti

Muzaffarova Farida Muxtor qizi

Annotasiya. Ushbu maqolada Abdulvahobxo‘ja o‘g‘li Poshshoxo‘ja ma’naviy-axloqiy g‘oyalaridan foydalanish dolzarb pedagogik muammo sifatida etirof etiladi. XVI asrda yashab ijod etgan Poshshoxo‘ja Ibn Abduvahobxo‘ja hayoti va ijodi, uning ilm-fan namoyandasi sifatidagi o‘ziga xos xizmatlari, hamda uning ulug‘ shayx, shoir, shayxulislom, sadr, alloma, tarbiyachi, ko‘plab fan sohalarida erishgan yutuqlari hamda hikoyatlarida tilga olingan an’anaviy obrazlar tahliliga bag‘ishlangan. Unda Xo‘janing muhim pedagogik, axloqiy-ta’limiy, ijtimoiy-siyosiy, diniy mazmundagi nasriy hikoyatlarida tilga olingan Luqmoni hakim, Sulaymon, Iskandar Zulqarnayn va bir qator an’anaviy obrazlar to‘g‘risida ilmiy ma’lumotlar keltirib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: obrazlar tizimi, g‘oyaviy-badiiy jihat, ijtimoiy-siyosiy, axloqiy-ta’limiy mazmun, shoir, g‘azal, ilm, fan, pedagogik fikr, madaniyat, ijtimoiy hayot, tarbiya, axloq.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННЫХ ИДЕАЛОВ АБДУЛВАХОБХОДЖА ОГЛИ ПАШШОХОДЖА КАК АКТУАЛЬНАЯ ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Абстрактный. В данной статье рассматривается вопрос использования духовно-нравственных идей Абдулвахобходжи оглы Пашшоходжи как актуальная педагогическая проблема. Он посвящен жизни и деятельности Пашшаходжи Ибн Абдувахобходжи, жившего и творившего в XVI веке, его уникальным заслугам как представителя науки, а также его достижениям как великого шейха, поэта, шейхуль-ислама, садра, ученого, педагога и во многих областях науки, а также анализу традиционных образов, упомянутых в его рассказах. В нем содержится научная информация о Лукмане Мудром, Сулеймане, Александре Македонском и ряде традиционных персонажей, упомянутых в важных педагогических, нравственно-воспитательных, социально-политических и религиозных прозаических произведениях Ходжи.

Ключевые слова: образная система, идейно-художественный аспект, общественно-политическое, нравственно-воспитательное содержание, поэт, газель, наука, педагогическая мысль, культура, общественная жизнь, воспитание, нравственность.

USE OF THE SPIRITUAL AND MORAL IDEALS OF ABDULVAHOBKHOJA OGLI PASHSHOKHOJA AS A CURRENT PEDAGOGICAL PROBLEM

Abstract. This article recognizes the use of the spiritual and moral ideas of Abdulvahabhoja's son Pashshahoja as an urgent pedagogical problem. The article is devoted to the life and work of Pashshahoja Ibn Abduvahobhoja, who lived and worked in the 16th century, his unique services as a representative of science, as well as his great sheikh, poet, sheikh-ul-Islam, sadr, scholar, educator, achievements in many fields of science, and the analysis of traditional images mentioned in his stories. It provides scientific information about Luqman the Wise, Suleiman, Alexander the Great, and a number of traditional images mentioned in the Khoja's important pedagogical, moral-educational, socio-political, and religious prose stories.

Keywords: system of images, ideological-artistic aspect, socio-political, moral-educational content, poet, ghazal, science, pedagogical thought, culture, social life, upbringing, morality.

XV asrning oxiri va XVI asrlar yashab ijod etgan Podshohxo'ja ibn Abdulvahobxo'ja o'zbek adabiyoti tarixida masalalrni o'ziga xos tarzda aks ettirgan kichik hikoyalar muallifi sifatida mashhurdir. Podshohxo'ja Shayx Sa'diy, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy kabi ulug' so'z ustalarining an'analarini davom ettirib, kichik hajimli ijtimoiy-siyosiy, axloqiy-ta'limiy ruhdagi

hikoyalarini “Miftoh ul-adl” hamda “Gulzor” asarlarida keltirib o‘tadi. Xo‘janing “Miftoh ul-adl” va “Gulzor” asarlari XI asrdan o‘ziga xos an‘ana tusini olgan pand-nasihat ruhida yozilgan badiiyat namunalari turkumiga mansubdir.

Adibning “Miftoh ul-adl” hamda “Gulzor” asarlarida adolat bilan ish ko‘rganlar faoliyati madh etiladi. Aksincha, ish yuritganlar xatti-harakatlari qoralanadi. Ayniqsa, adib Iskandar va No‘shiravon kabi an‘naviy obrazlari adolat timsoli sifatida ulug‘lashga harakat qilgan. Bu obrazlar ishtirokidagi hikoyatlarida yurt boshqaruvchilarining adolat, odillik, to‘g‘rilik bilan ish ko‘rish oddiy xalq osoyishtaligi, farovon yashashining garovi ekanligini ko‘rsatib, hokimiyat tepasida turgan u xoh shoh bo‘lsin, xoh vazir adolat bilan ish tutishi lozimligini uqtiradi.

Adib hikoyalarida adolat masalasi birinchi o‘rinda turadi.

Adib asaridagi hikoyalarda keltirilgan pand nasihat va o‘g‘itlar bugun yosh avlodni tarbiyalashda o‘ziga xos pedagogic maktab bo‘la oladi. Xususan “Gulzor” da keltirilgan bir hikoyada. Sulton sanjar Moziy Marv shahrida bir ayvon bino qiladi. Bag‘oyat go‘zal va hushmanzara bir ayvon erdi, ammo unga bir ustun kerak bo‘ladi. Qancha joyni qidirsalar ham unga mos go‘zal va to‘g‘ri ustun topa olmaydilar. Oxir bir xotinning uyidan daraxt topadilarkim u ayvonga ustun bo‘lishga munosib. Ul xotinga necha marotaba aysalar ham u daraxtini ustunlikka berishga rozi bo‘lmaydi, oxiri Sultonga murojat qiladilar va aytadilarki bir xotinning uyidagi daraxt ayvonga ustun qilmoqqa xo‘b munosib ammo xotin rozi bo‘lmadi deb, shunda Sulton amr qiladi.

Xazinadan bir to‘n keltiring va bir tovoqqa yarim oltin yarim tanga qilib olib keeling. Sultonni amrini bajarib olib keladilar va Sulton aytadi endi bu zarkash to‘n va oltin tangalar bilan u kampirning uyiga boring zora shunda kampir daraxtni sotar. Mulozimlar shunday qilishadi. Kampir oltin tangalarni va zarbof to‘nni olib daraxtini sotishga rozi bo‘ladi. Daraxtni kesib ul ayvonga keltirib o‘rnatadilar, ul yog‘och ayvonga yanada chiroy baxsh etadi. Ayvon bitgandan so‘ng Sulton ayvonni ko‘rish uchun keladi va u rost ustunni ko‘rib uni oltin bila qoplashlarini ayvonni ham oltin bilan bezashlarini aytadi, ayvon bitgandan so‘ng barcha xaloyiq bu ayvonni tomosha qilish uchun kelishlarini ham amr qiladi. Ayvon bitgandan so‘ng barcha haloyiq ayvonni tomosha qilish uchun kelishadi, daraxtini sotgan kampir ham sulton bergan zarbof to‘nni kiyib keladi va ayvonning o‘rtasiga o‘rnatilgan, oltin bilan qoplangan o‘zining yog‘ochiga qarab “Ey daraxt rostliging uchun o‘zing ham zarpo‘sh bo‘lding meni ham zarpo‘sh qilding” deydi.

Bu hikoyaning ahamiyati pandnoma qimmatini bugun uchun ham dolzarbdir. Bugungi globallashuv zamonimizda to‘g‘rilik, halollik, odillik kabi tuyg‘ular va

tushunchalarning ahamiyati biroz susayganday, yosh avlodning axloqiy tarbiyasida bunday hikoyalarning ijtimoiy ahamiyati kattadir.

Xo‘janing “Miftoh ul – adl” asaridan o‘rin olgan barcha hikoyalarda muallif adolat, odillik, to‘g‘rilik tushunchalarini turli jihatlardan yoritishga harakat qiladi. “Podshoh va zohid”, “Mahmud G‘aznaviy va boyqush”, “Sulton Mahmud G‘aznaviy, vazir va Ayozi”, “Shayx Bahlul va Xorun ar-Rashid”, “Sulaymon, pashsha va el” kabi hikoyatlarida bosh g‘oya sifatida adolat masalasi qo‘yilgan. “Podshoh va zohid” hikoyatida Zohid bir soatlik adolatga 20 martalik haj savobini almashtirishga tayyorligini aytadi.

Podshohxo‘ja hikoyalari katta ijtimoiy, umumbashariy ahamiyatga molik asarlardir. Ularning zamiriga chuqur insonparvarlik, bag‘rikenglik, adolatparvarlik g‘oyalari singdirilganligi bilan hozirgi kunda eskirgan, podshohlar, vazirlar, darveshlar, tarixiy shaxslar bilan bog‘liq sujetlar asosida yaratilganiga qaramay, o‘zining axloqiy-didaktik, ijtimoiy-zamonaviy qimmatini yo‘qotmagan. Ular bugun va kelajak uchun birday xizmat qiladi.

No‘shiravoni odil adolat qilish maslahati uchun hukamo bilan beklarni bir joyga yig‘adi. Va aytadiki raiyat bilan qanday munosabat qilsak, qanday adolat qilsak yaxshidir degan savolni beradi, shunda beklar aytadilarki, agar yaxshi podshoh bo‘lishni istasang navkarga ko‘proq e‘tiboringni qarat ularga ko‘proq maosh bergin, chunki dushmaning san bilan barobar bo‘la olmasin, sani navkarlar ko‘proq qudratli qiladi deyishadi. Zamjuriy degan bir hakim aytadiki, beklar sizlar adashyapsiz, raiyatga zulm qilib undan ko‘p tanga olib navkarga berish yaxshi ish emas, bir yil zulm qilib ko‘p tanga olursiz, ikki yil zulm qilib tanga olursiz, raiyat norozi bo‘lib yurtini tashlab ketar, qolgani ham juda xarob bo‘lar keyin kimdan olursiz tangani.

Hukammo bilan beklar o‘rtasida nizo ko‘tariladi, Zamjuriy aytadiki, ey No‘shiravon beklaringga atgil ovga chiqib, shikor qilib qo‘lga kiritgan o‘ljalarni sening oldingga olib kelib to‘ksinlar. Va manga ham amr qilki man ham ov qilib qo‘lga kiritganimni sani oldingga olib kelay, qani kim ko‘proq o‘lja olib kela olarkan keyin shunga qarab yana muhokama qilamiz.

No‘shiravon hukm qiladi, ikki tomon ham ovga chiqing va qo‘lga kiritganizni manga olib keling deb. Beklar guruh – guruh bo‘lib ovga otlanadilar va u kuni juda ko‘p o‘lja olib keladilar, ertasi kun ham keltiradilar, shundan so‘ng o‘rmondagi jonzodlarning barchasi hurkub qochgandan so‘ng, boshqa kunlar bitta ham o‘lja olib kela olmaydilar. Hakim esa aytilgan kundan boshlab, har kuni kunda bir dona o‘lja olib keladi, kam ham emas ko‘p ham emas, lekin har kunda keltiradi.

No‘shiravonga aytadiki agar raiyatga adolat qilsang, menga o‘xshab har kuni

tanga yig'a olasan xazinang doim to'lib turadi. Agar beklaringdek adolatsizlik qilib juda ko'p yig'ib olsang oxirida o'zingni xazinangni ham to'ldirolmay qolasan. Bu hikoyada ham ko'rib turubmizki adolat, odillik, xalqparvarlik tushunchalari juda yuori baholangan.

Xulosa o'mida shuni aytishimiz mumkinki, Xo'ja hikoyatlarida adolatli shoh o'ziga xos tarzda ifodalangan bo'lib, ular faoliyati insonlarga axloqiy va ma'naviy oziq beradi. Xo'ja xalqning yaxshi hayotga erishishini istadi, shoh va uning amaldorlarini adolatli bo'lishga, xalqqa zulm o'tkazmaslikka chaqirdi.

Fuqarolar holidan xabardor bo'lib turishga undadi. Shu bois, u o'z qarashlarida adolatli va insonparvar podshohlar timsolini yaratdi. Ana shu timsollar vositasida zamonasining zolim amaldorlariga ta'sir etish orqali ulami tarbiyalamoqchi bo'ladi. Xo'ja hikoyatlari har jihatdan kitobxonni ezgulikka chorlaydi, o'quvchiga ma'naviy ozuqa berish bilan birgalikda ularni adolatli va to'g'ri bo'lishga chorlaydi. Xo'ja asarlarida ifodalangan ijtimoiy-siyosiy, axloqiy-ta'limiy mavzular bugungi kun uchun ham ibratlidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Nazarova Dilafruz Ixtiyorovna, & Mamadaliyev Yarmuxammat Xudaybergenovich. (2024). Xo'ja ijodida an'ana va o'ziga xoslik. Miasto Przyszłości, 49, 23–27. Retrieved from <https://miastoprzyszlosci.com.pl/index.php/mp/article/view/3814>

2. Sodiqboyeva Durдона Isomiddin qizi. "Miftoḥ ul-adl" asarida Adolatli podshohlar talqini. Raqamli texnologiyalar davrida tillarni intensiv o'qitishning psixologik-pedagogik jihatları Respublika ilmiy-amaliy anjumanı 2023-yil 2-iyun-258-264bet

3. Иқболой Адизова Ўзбек мумтоз адабиёти тарихи (XVI-XIX АСР I ЯРМИ) Ўқув кўлланма Иккинчи нашр. Тошкент Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси "Фан" нашриёти 2009

4. Xo'ja hikoyatlarida adolatli shoh timsoli. Nazarova D.I. ToshDO'TAU https://www.researchgate.net/publication381128062_Volume_4_Issue_4_2024_EJSSPC

5. "Мифтоҳул-адл" ва Гулзор“ дан ЎзССР Давлат бадиий адабиёт нашриёти Тошкент - 1962.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'QUVCHILARNING AXBOROTLAR BILAN ISHLASH KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

Ta'lim-tarbiya nazariyasi va metodikasi
(boshlang'ich ta'lim)
1-bosqich magistranti Ergasheva
Zarnigor Fazliddin qizi
+998 99 977 17 18, ergashevaz075@gmail.com
O'zbekiston, Termiz viloyati, Termiz shahri

Annotatsiya: Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarini axborot bilan ishlash kompetensiyasini rivojlantirishning ahamiyati, axborot bilan ishlash madaniyatiga ega bo'lish layoqatini shakllantirish haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: ta'lim, axborot, kompetensiya, texnologiya, interaktiv o'yinlar, didaktik materiallar, video, multimedia vositalari.

РАЗВИТИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Аннотация: В статье говорится о важности развития компетенции работы с информацией у учащихся младших классов, формирования умения иметь культуру работы с информацией.

Ключевые слова: образование, информация, компетентность, технологии, интерактивные игры, дидактические материалы, видео, мультимедийные средства.

DEVELOPMENT OF INFORMATION COMPETENCES IN PRIMARY SCHOOLS

Abstract: The article talks about the importance of developing the competence of working with information among elementary school students, and the formation of the ability to have a culture of working with information.

Key words: education, information, competence, technology, interactive games, didactic materials, video, multimedia tools.

Bugungi kunda yurtimizda ta'lim va fan sohasini samaradorligi va sifatini rivojlantirishga katta e'tibor qaratilgan. Uzluksiz ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, sifatli ta'lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish, ta'lim sohasining zamonaviy ehtiyojlariga mos yuqori malakali kadrlar tayyorlash siyosatini davom ettirish ustuvor vazifadir. Umumiy o'rta ta'lim sifatini tubdan oshirish, xususan, chet tillar, informatika hamda matematika, fizika, kimyo, biologiya kabi boshqa muhim va talab yuqori bo'lgan fanlarni chuqurlashtirilgan tarzda o'rganish yo'lga qo'yildi. Tezkor fikrlab, zarur qarorlar qabul qila oladigan mutaxassislarning ko'payishi, tabiiyki, jamiyatga ham, davlatga ham foyda.

Shuning uchun, ta'lim jarayoniga kompetentlilik tushunchasi kiritildi. Kompetentlilik_(lotincha: competens_layoqatli, qobiliyati bor) Kompetentlilik tarkibiga sof kasbiy bilim, ko'nikma va malakalardan tashqari, tashabbuskorlik, hamkorlik, guruhda ishlash layoqati, kommunikativ qobiliyati, real baholay olish, mantiqiy fikrlash, axborotni saralash va foydalana olish xususiyatlari ham kiradi. Kompetensiyalarni shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim_o'quvchilarda egallangan bilim, ko'nikma va malakalarni o'z shaxsiy, kasbiy va ijtimoiy faoliyatlarida amaliy qo'llay olish kompetensiyalarini shakllantirishga yo'naltirilgan ta'limdir.

Ta'lim jarayoniga kompetentlilik tushunchasining kiritilishi o'quvchiga olgan nazariy bilimlarini amaliyotda qo'llay olish, undan muammoli vaziyatlarda foydalanish imkonini beradi. Shu maqsadlarni ko'zlagan holda Davlat ta'lim standartida tayanch kompetensiyalarga katta ahamiyat berilgan. Quyida o'quvchilar tayanch kompetensiyalari qatoriga kiruvchi axborot bilan ishlash kompetensiyasini shakllantirish haqida to'xtaldik. Axborotlar bilan ishlash kompetensiyasi_mediamaanbalardan zarur ma'lumotlarni izlab topa olishni, saralashni, qayta ishlashni, saqlashni, ulardan samarali foydalana olishni, ularning xavfsizligini ta'minlashni, media madaniyatga ega bo'lish layoqatlarini shakllantirishni nazarda tutadi. Boshlang'ich informatika ta'limida o'quvchilar o'zlashtirishlari shart bo'lgan, fan dasturida ko'rsatilgan bilimlar tizimi va hajmi, bilimlarni dasturga mos holda o'rganish mantiqi va ketma-ketligiga rioya qilinishi, barcha tushuncha, xulosa va nazariy ma'lumotlar bayon qilinishi, topshiriq va mashqlar tizimi o'quv dasturiga qo'yiladigan talablarga muvofiq kelishi lozim. Qayd etilgan talablarga amal qilish uchun o'qituvchilarning ma'lum yoshdagi o'quvchilar bilan ishlash tajribalari nazarda tutiladi va ta'limning tarixiy tajribasi hisobga olinadi. Yangi ta'lim mazmuni ilmiy eksperimental tekshirish va natijalarni ekspertlar yordamida baholash yo'li bilan joriy qilinadi. Informatika ta'limi mazmuni muayyan fan va uning ayrim mavzularini o'rganish uchun dasturda ajratilgan soat miqdoriga mos kelishi, o'quvchilar tegishli mavzu va bilimlarni ongli o'zlashtirish va mustahkamlashlari uchun sarflanadigan vaqtning belgilangan bo'lishi, shu bilan bir qatorda ta'lim muassasasi o'quv-moddiy bazasiga mos bo'lishi, ta'lim mazmunini belgilashda xalqaro tajribalar inobatga olinishi zarur. Shu bilan bir qatorda jamiyatning ehtiyojlarini, o'quvchilarning hayot tajribasini, fanning ichki mantiqini, o'quvchilarning imkoniyatlari va qiziqishlarini, o'qitishning metodlarini va tashkiliy shakllarini boshlang'ich informatika ta'limining mazmunini belgilashda inobatga olish zarur. Unda keltirilgan atamalar, tushunchalarning ta'riflari, qonun-qoidalarining ifodalari,

hodisalarning izohlari fanda va amalda qabul qilingan va ommalashgan atamalarga mos bo'lishi lozim. Bugungi shiddat bilan rivojlanayotgan davrni axborot texnologiyalarisiz tasavvur qilish qiyin. Ta'lim jarayonida ushbu texnologiyalardan foydalanish bir qancha afzalliklarga ega. Avvalo, axborot texnologiyalaridan foydalanish qulay hamda uning imkoniyatlari keng. Shuni inobatga olgan holda o'qituvchi har bir darsda interfaol o'yinlardan, didaktik materiallardan, darslikdagi QR-kodli audio va videolar, audiolavhalardan o'rinli foydalanishi lozim. Darslarda yangi ma'lumotlarni yetkazishdan avval o'qituvchi ularning dastlab olgan bilimlarini, tasavvurlarini aniqlashtiradi, bir tizimga soladi, olingan bilimlar har xil ko'rgazmali vositalar, slaydlar, multimedia, tarqatma materiallar, qo'shimcha adabiyotlar bilan mustahkamlansa, maqsadga muvofiq bo'ladi. Darslarda foydalaniladigan har qanday interfaol usullar ta'limiy xarakterga ega bo'lib, o'quvchilar bilimining mustahkamlanishiga, ularni umumlashtirishga, mavzuni oson o'zlashtirishga va tizimga solishga yordam beradi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun mo'ljallangan ona tili darsliklarida rasm asosida hikoya yoki matn tuzish topshirig'i beriladi. Bunday topshiriqlarni bajarish jarayonida o'quvchilarga "Bahor", "Kuz", "Qish" mavzularida matn tuzish vazifasi topshirilganda shu fasllar haqidagi slaydlar yoki videolavhalar namoyish etilib, sokin musiqa ham eshittirilishi mumkin. O'quvchining videolavhani ko'rib yozgan hikoyasi ta'sirchan va fikrlarga boy bo'ladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun yaratilgan elektron darslik, qo'llanma va taqdimotlardan o'quv jarayonida keng foydalanilmoqda. O'qish, ona tili, matematika, texnologiya, tarbiya va tabiatshunoslik fanlarini o'qitishda axborot texnologiyalari yordamida turli xil ko'rgazmali slaydlardan dars jarayonlarida foydalanish mumkin. Masalan: o'qish va ona tili fanlarida katta ekranda harflarni, so'zlarni bir-biriga qo'shib o'qish, so'ngra kichik ertak va hikoyalarni o'qish, harflarni to'g'ri va chiroyli yozish; matematika fanida oddiy amallardan foydalanib, slaydlar yordamida masalalar yechish, turli xil hisob-kitobli o'yinlar tashkil qilish; tabiatshunoslik fanidan tabiatdagi hodisalar haqidagi soddal slaydlar yordamida tushunchalar berish mumkin. Ushbu usullardan foydalanish yosh va bilimga chanqoq o'quvchining og'zaki nutqini rivojlanishiga, og'zaki hisoblash malakasini oshishiga, ijodkorlik, izlanish va fikrlash qobiliyatini rivojlanishiga sabab bo'ladi. Axborot bilan ishlash kompetensiyasini shakllantirish bilan birgalikda o'quvchilarda media madaniyatni ham rivojlantirib borish muhim hisoblanadi. O'quvchilar axborotlarni to'g'ri yoki noto'g'riligini ajrata bilishi, o'ziga kerakli ma'lumotlarni tanlay olishi kerak. "Tabiiy fanlar" fanini o'qitishda o'quvchilar mustaqil axborotlarni topishlari lozim bo'ladi. Keyinchalik ular to'plagan axborotlarini slayd taqdimot

ko'rinishida katta qiziqish bilan taqdim qiladilar. Kompyuter ko'magida dars o'tish o'qituvchiga ham o'quvchiga ham bir xilda katta qoniqish beradi. Dasturda quyidagilar o'z ifodasini topishi kerak:

1.O'yin harakatlarini bajarish layoqati sifatini ta'minlash uchun o'zlashtirilgan ko'nikma va malakalarni amaliyotga tatbiq etish kerak. Bu esa ularda ishga qiziqishni oshiradi.

2.O'yinning mazmuni va amaliy harakatlar bolalar uchun qiziqarli bo'lib, ularga mustaqillik va tashabbuskorlikni namoyish qilish imkonini berishi kerak.

3. Yo'l qo'yilgan xatolar saqlanib qolmasligi kerak.

Chunki bajaruvchi harakatlarning amalga oshirilishi to'g'riligini nazorat qilib boradi. Agar o'quvchi topshiriqni bajarishda qiynalsa, unga savol, izoh va boshqa ko'rinishda yordam ko'rsatiladi. O'quvchilarning yutuqlari rag'batlantiriladi. Bu esa ularda ijobiy hissiy kayfiyatning vujudga kelishiga yordam beradi. Axborotlarni farqlay olish uchun insonning ma'naviyati boy bo'lishi kerak. Shu o'rinda O'zbekiston Respublikasining „Ta'lim to'g'risida”gi Qonunning 26-moddasida „...ta'lim-tarbiya jarayoniga o'qitishning ilg'or shakllari, yangi pedagogik texnologiyalar, o'qitishning texnik va axborot vositalari joriy etilishini ta'minlaydi”. Ushbu moddaga ko'ra har o'quvchilarimizga ta'lim-tarbiya berishda ta'limning masofaviy usullaridan foydalanyapmiz. O'quvchilarimiz ham ta'limga yo'naltirilgan saytlar orqali kerakli axborotlardan foydalanishmoqda. Bunda ularga axborotlar bilan ishlash kompetensiyasining shakllanganligi yordam bermoqda.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining „Ta'lim to'g'risida”gi Qonuni . 2020-yil, 19-may, 26-modda.
2. Xalq ta'limi jurnali 2018-yil. 3-son.
3. Til va adabiyot jurnali 2017-yil. 9-son.
4. Международный научный журнал № 5 (100), часть 1 «Научный импульс» Январь,2023 Ergasheva Tursunoy Akramovna Yusupova Dilorom Xomudjonovna „ Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarning axborotlar bilan ishlash kompetensiyasini shakllantirish”
5. lex.uz

TARIXIY OBIDALARIMIZNING YOSHLAR MA'NAVIY TARBIYASINI OSHIRISHDAGI AHAMIYATI

Navoiy davlat universiteti

“Tarix” kafedrası “Ijtimoiy gumanitar
fanlarni o‘qitish metodikasi”(tarix) ta’lim yo‘nalishi
1-kurs magistranti Qalandarov Ravshan Bektosh o‘g‘li

Annotatsiya: Barkamol insonni tarbiyalashda o‘zbek xalqining milliy va umuminsoniy qadriyatlari bilan uyg‘unlashgan zamonaviy ta’lim va tarbiya berish haqida bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: Yoshlar ma’naviy tarbiyasi, tarixiy obidalar, barkamol inson, pedagogik jarayon, zamonaviy ta’lim.

ЗНАЧЕНИЕ НАШИХ ИСТОРИЧЕСКИХ ПАМЯТНИКОВ В ПОВЫШЕНИИ ДУХОВНОГО ВОСПИТАНИЯ МОЛОДЕЖИ

Аннотация: В статье рассматривается современное образование и воспитание в гармонии с национальными и общечеловеческими ценностями узбекского народа в воспитании всесторонне развитой личности.

Ключевые слова: Духовное воспитание молодежи, исторические памятники, совершенный человек, педагогический процесс, современное образование.

THE IMPORTANCE OF OUR HISTORICAL MONUMENTS IN INCREASING THE SPIRITUAL EDUCATION OF YOUNG PEOPLE

Abstract: The article describes the modern education and upbringing in harmony with the national and universal values of the Uzbek people in raising a well-rounded person.

Keywords: Spiritual education of youth, historical monuments, well-rounded person, pedagogical process, modern education.

Mustaqillikka erishganimizdan keyin xalqimizning o‘z yurti, tili, madaniyati, qadriyatlari tarixini bilishga, o‘zligini anglashga qiziqishi ortib bormoqda. Bu tabiiy hol. Odamzod borki, avlod ajdodi kimligini, nasl-nasabini, o‘zi tug‘ilib, voyaga yetgan qishloq, shahar, xullas vatani tarixini bilishini istaydi. O‘zlikni anglash tarixni bilishdan boshlanadi.

O‘zbek xalqi o‘zining uzoq tarixi davomida yaratilgan ta’lim-tarbiyaga oid boy merosga ega. Bundan tashqari, avlodlarda insonparvarlik, kamtarlik, mehnatsevarlik, do‘stlik, iymon-e’tiqod, mehr-oqibat, odoblilik kabi umuminsoniy fazilatlarni shakllantirishning o‘ziga xos tajribasini to‘plagan. Yosh avlodda yuksak ma’naviy fazilatlarni kamol toptirish, milliy mafkurani shakllantirish, boy madaniy merosimiz, tarixiy an‘analarimizga, umuminsoniy qadriyatlarga hurmat, Vatanga muhabbat, istiqlol g‘oyalariga sadoqat ruhida

tarbiyalash mamlakatimizda amalga oshirilayotgan barcha islohotlarning hal qiluvchi omilidir.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek, taraqqiyotning tamal toshi ham, mamlakatni qudratli, millatni buyuk qiladigan kuch ham ilm-fan, ta'lim va tarbiyadir.

Mamlakatimizda qabul qilingan "Ta'lim to'g'risida"gi qonun va "Milliy dasturi"da belgilangan vazifalarga muvofiq yoshlarning yuragidagi cho'g'ni alanga oldirgan holda, uni har tomonlama rivojlantirib, bilimdan-bilimga yetaklab olib chiqish bugungi kunning dolzarb vazifasidir.

Shu boisdan ham alohida ta'kidlash kerakki har bir inson o'z vatani tarixi, madaniyati va ma'naviyati, uning ildizlarini chuqur bilishi kerak. Birinchi Prezidentimiz I. A. Karimov ta'kidlaganidek, «modomiki, o'z tarixini bilgan, undan ruhiy quvvat oladigan xalqni yengib bo'lmas ekan, bu haqqoniy tariximizni tiklanishimiz, xalqimizni, millatimizni ana shu tarix bilan qurollantirishimiz zarur. Tarix bilan qurollantirish, yana bir bor qurollantirishimiz zarur. Haqqoniy tarixni bilmasdan turib esa o'zlikni anglash mumkin emas».

Istiqlol sharoitida amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarning ajralmas qismini jamiyatni huquqiy demokratik asoslarda, ma'naviy jihatdan to'lik yangilashga xizmat qiladigan madaniy jarayon tashkil etadi. U, odamlar ongida sho'rolar davri mafkuraviy sarqitlarini chiqarib tashlash, ularda milliy dunyoqarash, yangicha axloqiy sifatlarni shakllantirish orqali mustaqillik g'oyalariga sodiq erkin, faol shaxsni, komil insonni shakllantirishni o'z ichiga oladi. Komillik sifatlari o'z vataniga, millatiga sodiqlik, ajdodlari madaniy merosidan g'ururlanish, milliy o'z-o'zini anglashda aks etadi.

Birinchi Prezidentimiz I. A. Karimov O'zbekistonning rivojlanish istiqbollarini ochib berar ekan, jamiyatimizni ma'naviy jihatdan yangilashni davom ettirish zarurligini ta'kidladi: «Erkin fuqaro ma'naviyatini, ozod shaxsni shakllantirish masalasi oldimizda turgan eng dolzarb vazifadir. Boshqacha aytganda, biz o'z haq-huquqlarini taniydigan, o'z kuchi va imkoniyatlariga tayanadigan, atrofida sodir bo'layotgan voqea-hodisalarga mustaqil munosabat bilan yondashadigan, ayni zamonda shaxsiy manfaatlarini mamlakat va xalq manfaatlari bilan uyg'un holda ko'radigan erkin, har jihatdan barkamol insonlarni tarbiyalashimiz kerak».

Darhaqiqat, shaxs ma'naviyatining tiklanishi, uning tug'ilib o'sgan mamlakatida o'zini mag'rur, erkin his etishi uchun, shubhasiz unga tarixiy xotira zarur ekanligini hech qachon unutmasligimiz kerak.

Shu ma'noda tarixiy obidalar, yozma manbalar, ajdodlarimizdan qolgan yodgorlik-xotira hisoblanadi. Tarixiy yodgorliklar xalqimiz, mamlakatimiz tarixida madaniy-ma'rifiy rivojlanishdagi vorisiylikning, ajdodlardan avlodlarga qoldirilgan madaniy meros asosining ashyoviy dalilidir. Tarixiy yodgorliklarni asrab avaylash va qo'riqlash-qadimiylikka qiziqishning bir ko'rinishigina emas, balki ommani avvalo yosh avlodni axloqiy tarbiyalashning eng muhim vositalaridan biri, chunki ularda millatimiz va davlatchiligimiz rivojining tarixi va xalqimizning eng yahshi an'analari mujassamlashgan. Yozma manbalar va me'moriy yodgorliklar xalqning, millatning ma'naviy merosi hisoblanadi. Bu meros jahon xalqining donishmandligi, fan taraqqiyoti badiiy iste'dodi, manbalari bilan chambarchas bog'liqdir. Har bir jamiyatning, siyosiy tizimning barqarorligi, taraqqiyoti uning o'tmish qadriyatlariga bo'lgan munosabati bilan belgilanadi. Insoniyat tarixining barcha davrlariga xos yuzlab tarixiy-me'moriy yodgorliklari fikrimizning dalilidir. Vaqt esa ulardagi shakl va naqshlar go'zalligini o'chirishga ojiz.

Yuqorida ta'kidlanganidek, me'moriy yodgorliklar o'tmish qadriyatlari, xalqning bebaho madaniy merosi sifatida ularda asrlar tajribasi, bobolarimiz tafakkur mahsuli, madaniy merosi mujassamlashgan. Insoniyatning asrlar davomida to'plagan tajribalarini o'rganish asosida taraqqiyotga intilar ekanmiz, mustaqillikning dastlabki kunlaridanoq ajdodlar merosini asrab-avaylash, ularni ilmiy o'rganishga e'tibor kuchaydi. Istiqlol yillarida Samarqand, Buxoro, Karmana, Termiz, Xiva, Qarshi, Andijon, Farg'ona, Marg'ilon kabi shaharlardagi tarixiy yodgorliklar ulug' avliyolar nomi bilan bog'liq qutlug' qadamjolar qayta tiklanib, ularning ma'naviy merosi bilan bog'liq tarixiy manbalar ilmiy jihatdan o'rganilmoqda. Jumladan, Quyi Zarafshon vohasi yuksak madaniyatini o'zida jo qilgan ana shunday tabarruk qadamjolardan biri, ulug' avliyo Mavlono Orif nomi bilan bog'liq Deggaron masjidi ham qayta ta'mirlanib, ilmiy jihatdan o'rganilmoqda. Bu noyob me'moriy yodgorlik haqida manbalar juda kam bo'lib, faylasuf M. M. Xayrullayevning "O'rta Osiyoda IX-XII asrlarda madaniy taraqqiyot" nomli asarida shunday ma'lumotlar o'rin olganligining guvohi bo'lamiz. "O'rta Osiyoning monumental me'morchilik tarixini o'rganishda o'sha davr masjid, minora, Shoh saroylari, turli ijtimoiy binolarning qoldiqlarini o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Ular ilk o'rta asrlarda arxitektura rivoj topganligidan dalolat beradi. Eski Termizdagi CHorustun, Buxoro yaqinidagi Deggaron, yozma manbalarda eslatiladigan Xo'jand, Marv, Samarqanddagi masjid va minoralar shular jumlasidandir".

Zarafshon vohasi tarixi ham qadimiy vatanimiz tarixining uzviy bir bo'lagi

hisoblanadi. Shu ma'noda bu yerdagi har bir obida, karvonsaroy va rabot biz uchun mo''tabar bo'lib, ularni asrab-avaylashimiz, o'rganishimizga da'vat etadi.

Viloyat hududidagi hazrati Qosim Shayx maqbarasi, Nurotadagi CHashma majmuining ta'mirlanib, obod ziyoratgohga aylantirilgani bu boradagi xayrli ishlarning boshlanishi bo'ldi.

Navoiy viloyatida bunday tarixiy yodgorliklar, muqaddas qadamjolar ko'p. Mir Sayyid Bahrom, Shayx Xo'ja Xusrav maqbaralari, Mirzachorbog' tarixiy yodgorligi, Raboti Malik shular jumlasidandir. Ishonchim komilki, xalqimizning ma'naviy mulki bo'lgan bu yodgorliklar el-yurtimiz, davlatimiz, jamiyatimiz e'tiboridan chetda qolmaydi. Biz hamisha ulug' ajdodlarimiz bilan iftixor qilamiz. Ularning xotirasi hozir ham ona zaminimizni sharafiga burkab turibdi».

Raboti Malik Markaziy Osiyodagi eng qadimgi monumental ar-xitektura yodgorligi hisoblanadi. U karvonsaroydan tashqari, atrof va chegarani qo'riqlash istehkomi vazifalarini ham bajargan. Karmana va Tavois o'rtasida Buyuk Ipak yo'lidan o'tuvchi yo'lovchilar uchun muhim va zaruriy qo'nalg'a xizmatini ado etgan.

Raboti Malik 1069-1079 yillar orasida Buxoroda hukmronlik qilgan qoraxoniylar sultonlardan bo'lgan Tamg'ochxon Ibrohim (1046-1068) ning o'g'li Shamsulmuluk Nosir ibn Ibrohim (1068-1080) davrida qurilgan.

Rus Sharqshunosi V. V. Bartold: «Qoraxoniylar ko'chmanchi hayot kechirishlariga qaramay, mamlakat hukmdorlari zimmasida bo'lgan shaharlarni yuksak va go'zal imoratlar bilan bezash, katta yo'l bo'ylarida rabotlar qurishda o'z ifodasini topadigan yumushlarni bajarganlar», -deb yozgan edi. Demak, Shamsulmuluk ham Buxoro va unga qarashli hududlar atrofida qator imoratlar qurdirgan.

Raboti Malik chorsi hovli va atrofini o'ragan xona-hujralardan iborat bo'lib, unga janub tomondagi peshtoqli darvoza orqali kirilgan. Bino tashqi kungurador devorlarining uzunligi 100 metrga yaqin bo'lib, balandligi 12 metrgacha bo'lgan. Devorning balandligi uning orqasidagi xonalar ikki qavatli bo'lganligidan darak beradi. Rabotning o'rtasida o'lkan peshtoq bo'lib, uning bo'yi 18 metr, eni 12 metrni egallagan. Darvoza qurilishi jihatdan Markaziy Osiyodagi qadimgi me'moriy bino hisoblanib, unda sakkiz qirrali yulduzlar, turli geometrik shakllar mavjud. Peshtoq chekkasida ikki burj yasilib, ular o'zaro baland devor bilan o'ralgan. Devor o'rtasida piltovar burjlar qatori tepasi kichrayuvchi ravoqlar bilan bog'langan.

Professor I. I. Umnyakovning ta'kidlashicha, devor yuqorisida forsha yozuv bo'lib, unda «Jahon Sultoni tomonidan qurilgan bu bino Allohning ijobati bilan

jannatga aylanur» so'zlari bitilgan. Janubi-g'arbdagi minora yozuvida esa Qur'oni Karimning 3-surasidan oyat bitilgan. Shuningdek, ko'shk ostida ganchdan yasalgan ikki qator yirik sharafa kufiy xat halqasi ko'zga tashlanadi.

Rabot devorlari o'zagi xom g'ishtdan (28x28x6, 5 sm) terilgan, tashqarisi pishiq g'isht (24x24x4 sm) bilan qoplangan. Raboti Malikda katta karvonsaroy bo'lib, uning maydoni 400 kv. m. atrofida bo'lgan. Unda 10 qator qilib, oltitadan diametri 1 mm baland eshik ustunlar o'rnatilgan, ustunlar o'rni hozirga qadar saqlanib qolgan. Oltmish ustunli bunday saroy Markaziy Osiyodagi eng katta karvonsaroylardan bo'lib, taxmin qilinishicha, bu yerda tuya, ot va ularning yuklari saqlangan. Karvonsaroy devorlarining to'rtta burchagida 18 metrli 4 ta minora bo'lgan va «Guldasta» deb atalgan. Karvonsaroy ichida sopoldan yasalgan quvurlar orqali sardobadan quvur o'tqazilib, yo'lovchilar suv bilan ta'minlangan.

Raboti Malikdagi karvonsaroyda hududimiz aholisi ham o'zining hunarmandchilik, zargarlik, tosh va marmar buyumlari orqali chet el savdogarlari bilan tovar ayirboshlab, savdo-sotiq ishlarini olib borgan.

Raboti Malikdagi ba'zi me'morchilik motivlari Arabota maqbarasi, Mog'oki Attori masjidi (9-10 asrlar) bezaklarida uchraydi.

Raboti Malikda mo'g'ul istilochilari ustidan 1238 yilda Mahmud Torobiy g'alaba qozongan. U Buxoro ruhoniylarining boshlig'i Shamsiddin Mahbubiy bilan dushmanlarni Karmanadan nariga haydab yuboradi. Ammo, yangi madad kuchlarini olgan mo'g'ullar tez fursatda Mahmud Torobiy boshchiligidagi qasoskorlarga qarshi hujumga o'tadilar. Mahmud Torobiy va uning ko'pgina safdoshlari Karmana yaqinidagi Raboti Malikda shahid bo'ladilar.

Ahmad ibn Mahmud o'zining «Kitobi Mullazoda», Hofiz Tanish Buxoriy «Abdullanoma» asarida Raboti Malikning Qoraxoniylar davrida qurilib, o'z davrida alohida ahamiyatga molik bo'lganligini ko'rsatganlar. Demak, Raboti Malikning o'lgan hududda qoraxoniylar davrida tashkil topishi, bir tomondan, Balasog'un bilan uzoq va yaqin viloyatlar o'rtasida aloqalarning mutassil ravishda olib borilishiga hamda savdo-karvon yo'lining jonlanishiga olib kelgan bo'lsa, ikkinchi tomondan, xon va eloqxonlarning bunday yo'llar orqali yurishlarining uzluksiz bo'lib turishi shubhasiz karvon yo'lida nafaqat oddiy rabotu karvonsaroylarning qad ko'tarishiga, balki yirik shaharlarga yaqin joylarda podshohlar uchun ham maxsus Shohona, muhtasham rabotlar va sardobalar qurilishini talab etardi. Shularni nazarga olsak, Raboti Malik podshohlar qo'nalg'asi sifatida talqin etilsa, shubhaga o'rin qolmaydi. Chunki Raboti Malik toponimi etimologiyasining o'zi «Podshoh Raboti» ma'nosini anglatadi.

Istiqlol sharoitida amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarning

ajralmas qismini jamiyatni xuquqiy demokratik asoslarda, ma'naviy jihatdan to'lik yangilashga xizmat qiladigan madaniy jarayon tashkil etadi. U, odamlar ongida sho'rolar davri mafkuraviy sarqitlarini chiqarib tashlash, ularda milliy dunyoqarash, yangicha axloqiy sifatlarni shakllantirish orqali mustaqillik g'oyalariga sodiq erkin, faol shaxsni, komil insonni shakllantirishni o'z ichiga oladi. Komillik sifatlari o'z vataniga, millatiga sodiqlik, ajdodlari madaniy merosidan g'ururlanish, milliy o'z-o'zini anglashda aks etadi.

Birinchi Prezident I. A. Karimov O'zbekistonning rivojlanish istiqbollarini ochib berar ekan, jamiyatimizni ma'naviy jihatdan yangilashni davom ettirish zarurligini ta'kidladi: «Erkin fuqaro ma'naviyatini, ozod shaxsni shakllantirish masalasi oldimizda turgan eng dolzarb vazifadir. Boshqacha aytganda, biz o'z haququqlarini taniydigan, o'z kuchi va imkoniyatlariga tayanadigan, atrofida sodir bo'layotgan voqea-hodisalarga mustaqil munosabat bilan yondashadigan, ayni zamonda shaxsiy manfaatlarini mamlakat va xalq manfaatlari bilan uyg'un holda ko'radigan erkin, har jihatdan barkamol insonlarni tarbiyalashimiz kerak».

Ko'hna obidalar tarixdan so'zlar. Tarixni o'rganmay turib esa, kelajakni ham qurib bo'lmaydi, milliy o'zlikni anglab ham. Milliy o'zlikni anglash har bir millatning haqiqatdan mavjudligini ifodalovchi moddiy va ma'naviyya. madaniy va ma'rifiy boyliklari, faqatgina shu millatga mansub til, an'analar, qadriyatlar, shuningdek, ehtiyojlar umumiylikni to'la anglab yetish hisoblanib, ko'hna obidalar-u qadamjolarga e'tibor qaratish, ular shu elning buyuk o'tmishi, ajdodlari xotirasi ekanligini anglab yetish-milliy o'zlikni anglashning ko'rinishlaridan biridir.

Darhaqiqat, shaxs ma'naviyatining tiklanishi, uning tug'ilib o'sgan mamlakatida o'zini mag'rur, erkin his etishi uchun, shubhasiz unga tarixiy xotira zarur ekanligini hech qachon unutmasligimiz kerak.

Shu ma'noda tarixiy obidalar, yozma manbalar, ajdodlarimizdan qolgan yodgorlik-xotira hisoblanadi. Tarixiy yodgorliklar xalqimiz, mamlakatimiz tarixida madaniy-ma'rifiy rivojlanishdagi vorisiylikning, ajdodlardan avlodlarga qoldirilgan madaniy meros asosining ashyoviy dalilidir. Tarixiy yodgorliklarni asrab avaylash va qo'riqlash - qadimiylikka qiziqishning bir ko'rinishigina emas, balki ommani avvalo yosh avlodni axloqiy tarbiyalashning eng muhim vositalaridan biri, chunki ularda millatimiz va davlatchiligimiz rivojining tarixi va xalqimizning eng yaxshi an'analari mujassamlashgan. YOzma manbalar va me'moriy yodgorliklar xalqning, millatning ma'naviy merosi hisoblanadi. Bu meros jahon xalqining donishmandligi, fan taraqqiyoti badliyi iste'dodi, manbalari bilan chambarchas bog'liqdir. Har bir jamiyatning, siyosiy tizimning barqarorligi,

taraqqiyoti uning o'tmish qadriyatlariga bo'lgan munosabati bilan belgilanadi. Insoniyat tarixining barcha davrlariga xos yuzlab tarixiy-me'moriy yodgorliklari fikrimizning dalilidir. Vaqt esa ulardagi shakl va naqshlar go'zalligini o'chirishga ojiz.

Yuqorida ta'kidlanganidek, me'moriy yodgorliklar o'tmish qadriyatlari, xalqning bebaho madaniy merosi sifatida ularda asrlar tajribasi, bobolarimiz tafakkur mahsuli, madaniy merosi mujassamlashgan. Insoniyatning asrlar davomida to'plagan tajribalarini o'rganish asosida taraqqiyotga intilar ekanmiz, mustaqillikning dastlabki kunlaridanoq ajdodlar merosini asrab-avaylash, ularni ilmiy o'rganishga e'tibor kuchaydi. Istiqlol yillarida Samarqand, Buxoro, Karmana, Termiz, Xiva, Qarshi, Andijon, Farg'ona, Marg'ilon kabi shaharlardagi tarixiy yodgorliklar ulug' avliyolar nomi bilan bog'liq qutlug' qadamjolar qayta tiklanib, ularning ma'naviy merosi bilan bog'liq tarixiy manbalar ilmiy jihatdan o'rganilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun. O'RQ-637-son. 2020-yil 23-sentabr.<https://lex.uz/>
2. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. T. 1.-Toshkent: O'zbekiston. 2017.
3. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz.-Toshkent: O'zbekiston. 2017.
4. Karimov I.A. Biz kelajagimizni o'z qo'limiz bilan quramiz. T., «O'zbekiston», T. 7.1999.
5. Bu muqaddas zaminda azizdir inson. T., 2010.
6. Qosimov F. Alisher Navoiyning tarixiy qarashlari//O'zbekiston tarixi. 2001.№1
7. Quroni Karim. Nahl surasi, 92- oyat.(Tarjima va izohlar muallifi Alouddin Mansur) –T.: "CHO'lpon", 1992. 186-bet.
8. Karimov I.A O'zbekiston XX asrga intilmoqda. T., «O'zbekiston», 2000.
9. Mustaqil O'zbekiston tarixi. T.: «SHarq», 2000. T.3.
- 10.Odinayeva Z. O'zbek xalqi tarixida islomgacha bo'lgan davrdagi identifikatsion xususiyatlar//Oila manaviyati – jamiyat taraqqiyotining tayanchi. T., 2012.

**MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA INNOVATSION
TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING QO'LLANILISHI**

Isxokova Zarina Pirmatovna

Annotatsiya: Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan pedagogik jarayon murakkab, shu bilan birga rangbarangdir. Ta'lim-tarbiya samaradorligiga erishishda maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi har bir faoliyat turini to'g'ri tashkil qilish lozim. Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida zamonaviy texnologiyalardan foydalanish, va ularning samaradorligi haqida bayon qilingan.

Kalit so'zlar: ta'lim tarbiya, zamonaviy texnologiyalar, innovatsiyalar, masofaviy ta'lim.

THE USE OF INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN PRESCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Abstract: The pedagogical process aimed at ensuring the comprehensive development of children in preschool educational organizations is complex and at the same time diverse. To achieve educational effectiveness, it is necessary to properly organize each type of activity in preschool educational organizations. This article describes the use of modern technologies in preschool educational organizations and their effectiveness.

Keywords: education, modern technologies, innovations, distance learning.

ПРИМЕНЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ДОШКОЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ

Аннотация: Педагогический процесс, направленный на обеспечение всестороннего развития детей в дошкольных образовательных организациях, сложен и в то же время многообразен. Для достижения образовательной эффективности необходимо правильно организовать каждый вид деятельности в дошкольных образовательных организациях. В статье рассматривается применение современных технологий в дошкольных образовательных организациях и их эффективность.

Ключевые слова: образование, современные технологии, инновации, дистанционное обучение.

Har bir mamlakatning iqtisodiy qudrati, ijtimoiy-ma'naviy hayot darajasining yuksalishi ta'lim tizimining raqobatbardoshligi, ilm-fan taraqqiyoti bilan belgilanadi. Shu bois, O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish

bo'yicha Harakatlar strategiyasida ta'lim sohasini tubdan takomillashtirish, ta'lim sifatini oshirish, intellektual salohiyatli, jismoniy barkamol avlodni shakllantirish, aniq fanlarni chuqurlashtirib o'qitish va iqtisodiyotning turli sohalari uchun malakali kadrlarni tayyorlash ustuvor vazifalar sifatida belgilangan bo'lib, pirovardida bugungi davr talabiga javob bera oladigan ta'lim tizimni yaratish ko'zda tutildi. Sohadagi islohotlar natijasida maktabgacha ta'lim tizimida boshqaruv mexanizmi tubdan takomillashtirildi, nodavlat ta'lim xizmatlari ko'rsatish tizimi isloh qilindi, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'lim tizimi qayta ko'rib chiqildi, oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirish choralari kuchaytirildi, oliy o'quv yurtidan keyingi ta'limning ikki pog'onali tizimi joriy etildi.[1]

Shiddat bilan o'zgarib borayotgan dunyoda yashay oladigan yoshlarni tayyorlash uchun asosiy vazifasini muayyan miqdordagi bilimlarni berishdan iborat deb hisoblaydigan an'anaviy ta'lim yo'sini mutlaqo yetarli emas. Chunki ilmfan va texnika shu darajada rivojlandiki, endi odam biror fandagi eng asosiy tushunchalarni ham xotirasida saqlab qola olmaydi. Buning ustiga, tinimsiz o'zgarishlardan iborat bo'lib qolgan hayotga mustaqil qadam qo'yayotgan yoshlar ana shunday o'zgarishlarga ham intellektual, ham ma'naviy jihatdan tayyor bo'lmasa, raqobatlar kurashidan iborat dunyoda o'z o'rnini topolmasligi mumkin. Hozirgi kunda ta'lim tizimida boy tajribalar yig'ilgan. Chunonchi, ishbilarmonlik o'yinlari, kompyuterli o'qitish, individuallashtirilgan o'qitish, insonparvarlik, hamkorlik, shaxsni erkin tarbiyalash va h.zo. Bugungi kunda xorij tajribalaridan andoza olish, ijodiy yondashgan holda amaliyotda joriy etish, zamon talabiga mos ravishda me'yoriy hujjatlar, o'quv-metodik adabiyotlar, o'quv metodik majmualarni ishlab chiqish, ilg'or xorijiy tajriba asosida maktabgacha ta'lim tashkilotlarining rahbar va mutaxassislarida zamonaviy menejment va pedagogik texnologiyalar bo'yicha sohaga oid bilim va ko'nikmalarni shakllantirish vazifalari dolzarb masalalar sirasiga kiritilmoqda.[2]

Maktabgacha ta'lim uzluksiz ta'limning asosiy bo'g'inidir. Avvallari bu tizim xalq xo'jaligining turli sohalarida mehnat qilayotgan otaonalarining ijtimoiy faoliyati uchun shartsharoit yaratishgagina xizmat qilgan bo'lsa, endilikda bolalar bog'chalari ish mazmuniga qo'yilgan talablar xam o'zgartirildi. Asosiy vazifalardan biri kichkintoylarni maktab bosqichida o'qishga tayyorlashdir. Bolalar bog'chalari tarbiyalanuvchilariga ta'lim berishda maktablar o'quv dasturlariga yaqinlashtirilgan 12 yo'nalishli yangi dasturlar ishlab chiqilgani, sinovdan o'tkazilib, joriy etishga kirishildi. Bog'chalarda bu dasturlarni ta'lim jarayonida qo'llash orqali ijobiy natijalar qo'lga kiritildi.

Innovatsion ta'lim texnologiyasi - bu o'quv jarayonining samaradorligini oshirish va ta'lim va ta'lim faoliyati uchun eng yaxshi shart-sharoitlarni yaratish uchun mavjud usullar va vositalarni yangi yoki sifat jihatidan yaxshilashni o'z ichiga olgan o'quv va ta'lim faoliyatini tashkil etish metodologiyasi. Mamlakatimizda ta'lim sohasida olib borilayotgan o'zgarishlarni tahlil qilar ekanmiz, bu islohotlar samarasi zamonaviy innovatsiyalarni amalga tatbiq etish bilan bog'liq degan xulosaga kelishimizga asos bo'ldi.

Maktabgacha ta'lim sohasidagi o'zgarishlar, maktabgacha ta'limning asosiy vazifasi bolalar hayotini rivojlantirish orqali ularni maktabga yanada sifatli va samarali tayyorlash ekanligi ayon bo'ladi hamda ularni shaxs sifatida shakllanishini ta'minlash usullarining ko'payishi bilan tasdiqlanadi. Shu boisdan ham maktabgacha ta'limning bugungi holatini ushbu sohaga innovatsiyalarni joriy etishning boshlang'ich nuqtasi sifatida tahlil qilish, shuningdek, islohotlarning eng istiqbolli yo'nalishlarini belgilash va amaliyotga tatbiq etish dolzarb ahamiyatga ega. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, bugungi kunda maktabgacha ta'lim sohasida o'rta tashlanayotgan savollar va muammolar malakali va asosli javobni talab qiladi, bu faqat zamonaviy ota-onalar, pedagog-tarbiyachilar va maktabgacha ta'lim tashkilotlari rahbarlarining fikrlari, yo'nalishlari va munosabatlarini sotsiologik o'rganish asosidagina yechimini topishi mumkin.

Maktabgacha ta'limga hamda maktabgacha yoshdagi bolalarning ta'limtarbiyasiga berilayotgan e'tiborni sotsiologik jihatdan o'rganilishi orqali biz soha rivojini ta'minlovchi mukammal yo'l xaritasini yaratishimiz mumkin bo'ladi. Maktabgacha ta'limda amalga oshirilayotgan islohotlar orqali mavjud muammolar tizimning imkoniyatlarini hisobga olgan holda pedagogik jihatdan juda ko'p tadqiq etilgan, maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim-tarbiya berishga 350 zamonaviy yondashuvning istiqbollari ishlab chiqilgan. Endilikda esa buni umumiy nazariy va sotsiologik yondashuvlar asosida bola hayotida maktabgacha ta'lim tashkilotining roli va vazifalarining o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish orqali maktabgacha yoshdagi bolalarning muammolarini pedagogik tushunish, bola shaxsini rivojlanishini psixologik qo'llab-quvvatlash, maktabgacha ta'limning bola hayotidagi ijtimoiy va shaxsiy yo'nalishi, maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagogtarbiyachisi faoliyatining yetakchi turlari, undagi mavjud muammolarni o'rganish bevosita maktabgacha ta'lim tizimining faoliyati muammolarni hal qilishga yo'l ochadi.

Bugungi yangilanayotgan O'zbekistonda maktabgacha yoshdagi bolalarning davr talabiga mos tarzda zamonaviy g'oyalar va tushunchalar, bola shaxsiga yo'naltirilgan, yangi o'quv dasturlariga asoslangan ta'lim talablari, shaxs, faoliyat

va ijtimoiy tuzilish nazariyasidan kelib chiqqan holda ish yuritish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Mazmunan olib qaraganda bolalarning rivojlanish jarayoni biz yuqorida aytib o'tganimiz qadriyatlar, me'yorlar, bilimlar, xulq-atvor shakllari, barchaga ma'lum bir madaniyat qirralari sifatida munosabat, sotsializatsiya jarayoni bilan tanishish imkonini beradi. Shu jihatdan olib qaralganda bugungi kunda maktabgacha ta'lim tizimidagi islohotlarda ham bolaning ijtimoiylashuvi va sifatli ta'lim-tarbiya olishi bosh omil sifatida qaralgan. Shiddat bilan o'zgarib borayotgan dunyoda yashay oladigan yoshlarni tayyorlash uchun asosiy vazifasini muayyan miqdordagi bilimlarni berishdan iborat deb hisoblaydigan an'anaviy ta'lim yo'sini mutlaqo yetarli emas. Chunki ilm-fan va texnika shu darajada rivojlandiki, endi odam biror fandagi eng asosiy tushunchalarni ham xotirasida saqlab qola olmaydi.

Buning ustiga, tinimsiz o'zgarishlardan iborat bo'lib qolgan hayotga mustaqil qadam qo'yayotgan yoshlar ana shunday o'zgarishlarga ham intellektual, ham ma'naviy jihatdan tayyor bo'lmasa, raqobatlar kurashidan iborat dunyoda o'z o'rnini topolmasligi mumkin. Hozirgi kunda ta'lim tizimida boy tajribalar yig'ilgan. Chunonchi, ishbilarmonlik o'yinlari, kompyuterli o'qitish, individuallashtirilgan o'qitish, insonparvarlik, hamkorlik, shaxsni erkin tarbiyalash va h.k.

Bugungi kunda xorij tajribalaridan andoza olish, ijodiy yondashgan holda amaliyotda joriy etish, zamon talabiga mos ravishda me'yoriy hujjatlar, o'quvmetodik adabiyotlar, o'quv metodik majmualarni ishlab chiqish, ilg'or xorijiy tajriba asosida maktabgacha ta'lim tashkilotlarining rahbar va mutaxassislarida zamonaviy menejment va pedagogik texnologiyalar bo'yicha sohaga oid bilim va ko'nikmalarni shakllantirish vazifalari dolzarb masalalar sirasiga kiritilmoqda.. Bog'chalarda bu dasturlarni ta'lim jarayonida qo'llash orqali ijobiy natijalar qo'lga kiritildi.

Ta'limdagi innovatsiyalar ta'lim sohasidagi innovatsiyalarning paydo bo'lishiga qaratilgan kompleks tadbirlarni o'z ichiga oladi. Bu innovatsiyalar ta'lim jarayonini tashkil etishning usul va uslublari, ta'lim va tarbiya jarayonida foydalaniladigan resurslar, ilmiy nazariyalar va tushunchalar bo'lishi mumkin. Innovatsiya yangi ilmiy bilimlarni, qandaydir kashfiyotlarni, ixtirolarni olishga qaratilgan tadqiqot faoliyatidan foydalanish orqali rivojlanadi. Bundan tashqari, innovatsiyalarning paydo bo'lishi loyihalash ishlarining natijasi bo'lishi mumkin, bunda mavjud ilmiy nazariyalar va tushunchalar asosida amaliy harakatlarni amalga oshirish imkoniyatini aks ettiruvchi instrumental va texnologik bilimlar rivojlanadi. Shunday qilib, innovatsion loyihalar yaratiladi, bu esa keyinchalik

yangi texnologiyalarning paydo bo'lishiga olib keladi. Innovatsiyalar ta'lim faoliyati jarayonida ham rivojlanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim-tarbiya berishning asosini o'yinli texnologiyalar tashkil qiladi. Bu yoshdagi bolalarning yetakchi faoliyati o'yin bo'lganligi bois—u ta'lim texnologiyasi sifatida tatbiq etilgan. O'yinli texnologiyalardan foydalanishning asosini bolalarning faolligi va tasavvuri tashkil etadi. O'yin olimlar tadqiqotlariga ko'ra mehnat va o'qish bilan birgalikda faoliyatning asosiy turlaridan biri hisoblanadi. O'yin ijtimoiy tajribalarni o'zlashtirish va qayta yaratishga yo'nalgan vaziyatlarda, faoliyat turi sifatida belgilanadi va unda shaxsning o'z xulqini boshqarishi shakllanadi va takomillashadi. Maktabgacha ta'limdagi innovatsion texnologiyalar o'yinli texnologiyalar bilan bog'lanib ketgan. Ammo ularni bir xil qarash deb bo'lmaydi. Chunki innovatsiyalar turlicha yo'nalishda foydalaniladi. Maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagogi o'z faoliyatini prinsipial amalga oshirish uchun: samarali (mavzuga yo'naltirilgan), tejamkor (shaxsga yo'naltirilgan), hamkorlik texnologiyalariga ega bo'lishi lozim. Maktabgacha yoshdagi bolalar ko'rgazmali tasavvur orqali anglash davrida bo'lganligi bois, barcha yangi bilimlar ko'rgazmalilikka asoslanadi.

Bu yoshdagi bolalar bilan innovatsion pedagogik texnologiyalar sifatida interfaol metodlardan tarbiyachilar unumli foydalanadilar. Chunki mazkur metodlardan foydalanish orqali har bir bola o'zining individual qobiliyatlarini namoyon eta oladi; mantiqiy o'yinlar o'ynash bolaning aqliy rivojlanishiga katta ijobiy ta'sir ko'rsatadi; atrof-muhit 352 hodisalari haqida aniq tasavvurlar shakllanishiga yordam beradi; bolani ham ruhan, ham jismonan rivojlantirishga xizmat qiladi; bolalarni o'z oldiga maqsad qo'yib, uni amalga oshirishga o'rgatadi; qiyin vaziyatlar tug'ilganda mustaqil ravishda muammoga yechim topishga o'rgatadi.

Shu bilan birgalikda bolalar nutqining ravon bo'lishida, o'z fikrini erkin bayon eta olish ko'nikmasini shakllantirish imkoni yaratiladi. Interfaol metodlar mazmuniga ko'ra bolalar faol o'zaro ta'sir qilish sharoitida o'zlashtirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Birgalikdagi faoliyatdan zavq oluvchi bolalar uchun bunday usullar yangi bilimlarni egallashda qiziqarli va tassurotga boy bo'lishini ta'milaydi. Faqatgina tarbiyachi ushbu usullarni bolalarning o'ziga xos xususiyatlari va yosh jihatlariga moslashtirgan holda foydalanishi lozim. Bolalarning rivojlanishiga qo'yilgan "Davlat talablari" va "Ilk qadam" davlat dasturida bolaning umumiy va rivojlanish sohasi kompetensiyalarining muhim

yoʻnalishlari belgilab berilgan. Unga koʻra maktabgacha 6-7 yoshdagi bolaning umumiy kompetensiyalari sifatida quyidagilar ajratib koʻrsatildi:

➤ Kommunikativ kompetensiya – muloqot vositalaridan turli vaziyatlarda foydalana bilish koʻnikmasi.

➤ Oʻyin kompetensiyasi – bolaning oʻyin jarayoni va uni tashkil qilishda tajriba, bilim va koʻnikmalardan ijodiy foydalanishi oʻquv-tarbiyaviy faoliyat uchun asos boʻlib xizmat qiladi.

➤ Ijtimoiy kompetensiya – hayotiy vaziyatlarda kattalar va tengdoshlar bilan axloq-odob normalari va meʼyorlariga rioya qilgan holda oʻzini tutish mahorati.

➤ Bilish kompetensiyasi – atrof-muhitni ongli ravishda idrok qila olish va bilim, koʻnikma, malaka va qadriyatlardan oʻquv va amaliy vazifalarni hal qilishda foydalanish.

Innovatsion pedagogik texnologiyalarni bolalar taʼlimiy jarayonida qoʻllashda avvalo yuqoridagi bola kompetensiyalarini shakllantirishning qay birida maqbulligini aniqlash hamda ustuvor jihatlarini hisobga olish kerak. Masalan, mantiqiy oʻyinlar va tajribalar ustida ishlash bolaning bilish jarayonida xizmat qilsa, soʻz oʻyinlari kommunikativlikni oshiradi. Shu bois usullarni saralash va muvofiqlashtirish asosida olib borish zarur. Bugungi kunga qadar Vatanimizda bolalar bogʻchalarida yuzdan ortiq taʼlim texnologiyalari qoʻllanilmoqda.

Ular orasida quyidagilarga alohida eʼtibor qaratish lozim:

sogʻliqni saqlash texnologiyalari; loyiha faoliyati bilan bogʻliq texnologiyalar;

353 loyiha faoliyatida foydalaniladigan texnologiyalar;

axborot-kommunikatsiya texnologiyalari;

har bir shaxsga yoʻnaltirilgan texnologiyalar (shaxsga yoʻnaltirilgan);

oʻyin texnologiyalari deb ataladi.

Mamlakatimizdagi deyarli barcha maktabgacha taʼlim tashkilotlari zamonaviy kompyuter va telekommunikatsiya texnologiyalari bilan jihozlangan. Bu esa, oʻz navbatida, tarbiyachilarning oʻz mehnat faoliyatlariga yangicha yondashuvlarini talab etadi. Taʼlim jarayoniga yangi texnologiyalarning joriy etilishi, tarbiyachini texnik vositalar tomonidan siqib chiqishiga emas, balki yangicha yondashuv orqali uning vazifasi va rolini oʻzgartirib, tarbiyachilik faoliyatini yanada serqirra, ijodiy va kreativ yondashuvga asoslangan kasbga aylantiradi. Har doim millat taqdiri va ravnaqi ilm maʼrifatni yuksaltirish ishi dastavval maktabgacha taʼlimdan boshlanishini anglagan xolda maktabgacha yoshdagi bolani tarbiyalash, bola ongida, tafakkurida, xulq-atvorida hayotga va

jamiyatga bo'lgan munosabatlarni tizimli tarzda kamol toptirishdan boshlangan desak mubolag'a bo'lmaydi. Bolalarimizga shunday ta'lim-tarbiya berishimiz lozimki, ular o'z meniga ega bo'lsin, jamiyatga tez moslasha olsin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishiga qo'yilgan Davlat talablar(2018yil 4iyul)
2. G.R Toxtasinova, T.I. Ormonova (2005). Bolalarbogchasida intellectual
3. psixologik oyinlar T.:(4-5)
4. Bolalar iqtidorini erta aniqlashning psixologik-pedagogik metodikalari majmuasi (2010).
6. M. Atayev (2017). Islomda bolalar huquqlari.
7. Гармонично поколение-условие стабильного развития Республики
8. Узбекистан. Узбекский научно-исследовательский институт педагогических
9. наук имени Т.Н Кари-Ниязи. (2019). Сборник научно-методических статей. Ташкент. 3 том. С (325-327)
10. R.G.Qodirov(2005).Yosh davrlari va pedagogik psixologiya T.: (6-7).

TALABALARDA KOMPETENTLIKNI SHAKLLANTIRISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING AHAMIYATI

Kamolova.M

Navoiy innovatsiyalar universiteti

Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Annotatsiya:Mazkur maqolada zamonaviy ta'lim jarayonida talabalarda kompetentlikni shakllantirishda innovatsion texnologiyalarning tutgan o'rni ularning ta'lim sifati va samaradorligiga ta'siri, shuningdek, o'quv jarayonida interaktiv metodlardan foydalanishning afzalliklari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar:Kompetentlik, innovatsion texnologiyalar, interaktiv metodlar, talaba, ta'lim sifati, kreativlik.

ФОРМИРОВАНИЕ КОМПЕТЕНТНОСТИ У СТУДЕНТОВ: ЗНАЧЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Аннотация: В данной статье анализируется значение инновационных технологий в формировании компетентности у студентов в условиях современного образовательного процесса. Рассматривается их влияние на качество и эффективность обучения, а также преимущества использования интерактивных методов в учебной деятельности.

Ключевые слова: Компетентность, инновационные технологии, интерактивные методы, студент, качество образования, креативность.

THE IMPORTANCE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN DEVELOPING STUDENTS' COMPETENCE

Annotation: This article analyzes the role of innovative technologies in developing students' competence within the modern educational process. It examines their impact on the quality and effectiveness of education, as well as the advantages of using interactive methods in the learning process.

Keywords: Competence, innovative technologies, interactive methods, student, quality of education, creativity.

Kirish: Bugungi globallashuv davrida ta'lim tizimida yangicha yondashuvlar talab etilmoqda. Ayniqsa talabalarda kasbiy kompetentlikni shakllantirish va ularni mustaqil fikrlovchi, tashabbuskor shaxs sifatida tayyorlashda innovatsion texnologiyalarning ahamiyati ortib bormoqda. Zamonaviy ta'lim jarayoni faqat bilim berish bilan cheklanmay, balki talabaning ijtimoiy, axloqiy, kommunikativ va kasbiy ko'nikmalarni shakllantirishga xizmat qilishi lozim.

:Kompetentlik- bu shaxsning muayyan sohada zarur bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'lib, ularni amaliyotda qo'llay olish qobiliyatidir. Talimda kompetent yondashuv – bu an'anaviy bilim berish modelidan farqli tarzda, talabaning faol ishtirokiga asoslangan yondashuvdir. Talabaning bilim oluvchi emas, balki bilim yaratuvchi subyekt sifatidagi mavqei ortmoqda.

Innovatsion texnologiyalar- bu ta'lim jarayonida yangilik kiritish, samaradorlikni oshirishga xizmat qiluvchi pedagogic vositalar va metodlar majmuidir. Ularga quyidagilar kiradi:

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT)

Interaktiv ta'lim metodlari (klaster, B-B-B jadvali, akvarium metodi)

Masalali o'qitish (problem-based learning)

Onlayn va gibril ta'lim tizimlari.

1. Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi
2. Oliy muhandislik maktablari tashkil etilishi
3. Innovatsion rivojlanish vazirligining tashkil etilishi
4. Prezidentning Innovatsion rivojlanish vazirligiga tashrifi

Prezident Shavkat Mirziyoyev Innovatsion rivojlanish vazirligiga tashrifi chog'ida mamlakatimiz yuqori texnologik sohalar bo'yicha dunyodan ortda qolib ketganini ta'kidlab, barcha sohalarni modernizatsiya qilish, jahon bilan hamqadam bo'lish uchun Innovatsion rivojlanish vazirligini tashkil etganini bildirdi. Shuningdek, vazirlikka berilgan vakolat va yaratilgan sharoitlardan samarali

foydalanish, ishlanmalarni soha va tarmoqlarga tatbiq etish bo'yicha topshiriqlar berdi .

Talabalarda kompetentlikni shakllantirishda innovatsion texnologiyalar ajralmas vositaga aylangan. Sababi:

Birinchidan, raqamli texnologiyalar yordamida ta'lim olish tezligi va sifati oshadi. Masalan, onlayn platformalar, simulyatorlar, virtual laboratoriyalar orqali talaba nazariyani amaliyot bilan uyg'unlashtira oladi. Bu esa ularning muammolarni hal qilish, mustaqil fikrlash kabi kompetensiyalarini rivojlantiradi. Ikkinchidan, innovatsion texnologiyalar individual yondashuvni ta'minlaydi. Har bir talabaning o'z bilim darajasiga mos tarzda dars olib borish imkoniyati yaratiladi. Bu esa ularning o'ziga ishonchini oshirib, o'quvga bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi.

Uchinchidan, bugungi mehnat bozorida talab qilinadigan ko'nikmalar – texnologik savodxonlik, jamoada ishlash, tanqidiy fikrlash – aynan innovatsion metodlar orqali rivojlanadi. Shuning uchun zamonaviy ta'lim texnologiyalari har bir OTMda bo'lishi shart, deyish mumkin.

Shu sababdan, menimcha, talaba nafaqat bilimli, balki o'z ustida ishlay oladigan, kreativ va moslashuvchan bo'lishi uchun innovatsion texnologiyalar – eng muhim vositalardan biri.

Innovatsion texnologiyalar orqali olib boriladigan ta'lim jarayoni talabalarning mustaqil fikrlashini, tahliliy yondashuvini va ijodkorligini rivojlantiradi. Masalan, loyiha asosida o'qitish metodikasini talabalarga nazariy bilimlarni amaliy faoliyatda qo'llash imkonini beradi. Bu esa ularning kasbiy kompetentligini mustahkamlaydi.

Navoiy innovatsiyalar universiteti zamonaviy yondashuvlar asosida faoliyat yuritayotgan oliy ta'lim muassasalaridan biridir. Bu yerda modul tizimi asosida ta'lim beriladi bu esa talablarning o'zlashtirish darajasini oshiradi.

Universitetda elektron platformalar orqali darslar tashkil etiladi, ayniqsa, Google Classroom keng joriy etilgan Undan tashqari startap va loyiha asosidagi o'qitish yo'lga qo'yilgan bo'lib, talabalar real loyihalarda qatnashish orqali amaliy bilimga ega bo'ladilar. Har bir talaba o'z kasbiga oid innovatsion ko'nikmalarni mustahkamlaydi, masalan, dasturlash, grafik dizayn, sun'iy intellekt asoslar va boshqalar.

NIU misolida aytish mumkinki, innovatsion texnologiyalar nafaqat o'qitish sifatini oshiryapti, balki talabalarni zamonaviy mehnat bozoriga tayyorlab beryapti. Universitetda yaratilgan sharoitlar talabaning har tomonlama rivojlanishini ta'minlaydi. Ko'plab OTM larda, xususan, Navoiy Innovatsiyalar Universitetida

olib borilayotgan tajribalarda interaktiv texnologiyalar asosida dars o'tish orqali talabalar o'zlashtirishi 25-30 foizga oshgani aniqlangan. Masofaviy ta'lim platformalari (Zoom, Moodle, Classroom) esa talabalarning o'quv jarayonidagi mustaqilligini ta'minlaydi.

Xulosa: Xulosa qilib aytganda, innovatsion texnologiyalar talabalarda kompetentlikni shakllantirishda muhim vositadir. Ular nafaqat bilim berush, balki zamonaviy mehnat bozorida muvaffaqiyatli faoliyat yuritadigan, mustaqil fikrlovchi, kreativ va kompetent shaxsni tarbiyalashga xizmat qiladi. Shuning uchun ham pedagoglar innovatsion yondashuvlarni chuqur o'rganib, amaliyotda samarali qo'llashlari zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Azizxo'jayeva N.N Ta'limda innovatsion metodlar. – T: Iqtisod va moliya, 2020
2. Xamidova M.K Zamonaviy ta'lim texnologiyalari asoslari. – T: "Ilm ziyo", 2022
3. To'raxo'jayeva N. va boshq. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – T: Fan va texnologiya, 2014
4. www.ziynet.uz – O'zbekiston ta'lim portali

AMIR TEMUR-BUYUK DAVLAT RAHBARI VA HARBIY SARKARDA

Navoiy innovatsiyalar universiteti
Filologiya va tillarni o'qitish (Ingliz tili) talabasi
Baxtiyorova Madina Otayor qizi
Ilmiy rahbar: Navoiy innovatsiyalar universiteti
Ijtimoiy gumanitar fanlar kafedrasi o'qituvchisi
Ruzimurodov Azizbek Shonazarovich
+998930897686, shohsanamiskandarova4@
O'zbekiston, Navoiy viloyati, Karmana tumani

Annotatsiya. Ushbu maqolada Sohibqiron Amir Temurning davlat boshqaruvidagi o'rni, uning saltanat taraqqiyotiga qo'shgan hissasi va harbiy san'at tahlil qilinadi. Qilingan tahlillar asosida xulosa beriladi. Shuningdek, Amir Temur va Bahouddin Naqshband o'rtasidagi munosabatlar hamda ularning davlat boshqaruvidagi ahamiyati yoritiladi.

Kalit so'zlar. Amir Temur, davlat boshqaruvi, harbiy san'at, Bahouddin Naqshband, Temuriylar davlati, siyosiy strategiya, madaniy meros.

АМИР ТЕМУР ВЕЛИКИЙ - ГЛАВА ГОСУДАРСТВА И ВОЕННОПОЛКОВЫЙ КОМАНДУЮЩИЙ

Аннотация. В статье анализируется роль Сахибқира Амира Темура в государственном управлении, его вклад в развитие империи и военного искусства. На основании проведенных анализов делается вывод. Также будут освещены взаимоотношения Амира Темура и Бахауддина Накшбанда и их значение в управлении государством.

Ключевые слова. Амир Темура, государственное управление, военное искусство, Бахауддин Накшбанд, государство Тимуридов, политическая стратегия, культурное наследие.

AMIR TEMUR THE GREAT - HEAD OF STATE AND MILITARY COMMANDER

Abstract. This article analyzes the role of Sahibqir Amir Temur in state administration, his contribution to the development of the empire, and military art. Based on the analysis, a conclusion is drawn. Also, the relationship between Amir Temur and Bahauddin Naqshband and their importance in state administration are highlighted.

Keywords. Amir Temur, state administration, military art, Bahauddin Naqshband, Timurid state, political strategy, cultural heritage.

Amir Temur (1336-1405) jahon tarixida buyuk sarkarda va davlat arbobi sifatida tanilgan. Uning davlat boshqaruvi harbiy strategiyasi ko'plab tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan bo'lsa-da, hali ham uning saltanati taraqqiyotidagi o'rni chuqur tahlil etilmagan. Ushbu maqolada Amir Temurning davlat boshqaruvidagi o'ziga xos yondashuvilari, harbiy san'at va Bahouddin Naqshband bilan bo'lgan munosabatlari tahlil qilinadi. Sohıbqironning davlat boshlig'i sifatida saltanat taraqqiyotida tutgan o'rni hali fanda alohida tadqiq etilmagan ammo H. Boboyev, B. Axmedov, A. Saidov, L. Keren, O. Bo'riyev va boshqa olimlar bu muammoga o'z izlanishlarida qisman to'xtalib o'tganlar.[1]

A. Saidov : "Amir Temur o'z davlatini har qanday kutilmagan voqealardan saqlashni himoya qilishni bilgan. Davlatni kuchli va mustahkam , xalqini baxtli va uning hayotini farovon qilishini uddalay olgan. U o'z oldiga qo'ygan maqsadlariga qat'iylik bilan erishgan. Shuning uchun ham u o'sha davrda dunyodagi eng kuchli saltanatga ega bo'lgan"-deya ta'kidlab o'tgan.

Beatris Manz (Beatrise Forbes Manz) o'z tadqiqotining "Amir Temur shaxsining" deb atalgan bo'limida uni kuchli xarakter sohibi, mohir siyosatchi va lashkarboshi, ilmi inson sifatida ta'riflanadi. Tadqiqotchi Amir Temur o'z davrida arab-fors dunyosining eng peshqadam kishilaridan biri bo'lganligini aytib o'tib, uning turk va fors tilida ham birdek muloqot qila olishi, olimlar bilan munozaraga kirishadigan darajada ilmi borligi, o'zi yurish qilgan yerlarni avvaldan to'liq

o'rgangani o'z davrining mashhur olimi Ibn Xaldun bilan bo'lgan munozarasi haqida to'xtalib, ko'pincha baxs-munozaralarda uning qo'li baland kelganligini aytib o'tgan.[2]

Amir Temur va Bahouddin Nashband. Yetti asr muqaddam, XIV asrda Turonzamin musulmon dunyosiga, bashariyat tarixiga ikki buyuk zot-Bahouddin Naqshband va Amir Temurni yetishtirib berdi. Bu ulug' bobokalonlarimizning avlodlar oldidagi xizmatlari mazmun va soha jihatdan turlicha bo'lsa-da, ularning dunyoqarashi va ma'naviyati bir-biri bilan chambarchas bog'liqdir. Buyuk davlat arbobi, yengilmas sarkarda, Movarounnahr iqtisodiy, siyosiy va ma'naviy taraqqiyotiga ulkan hissa qo'shgan, ilm-fan va bunyodkorlik homiysi Amir Temur haqli ravishda tarix sahifalaridan munosib o'rin oldi. Xojai buzruk va shohi Naqshband nomlari bilan mashhur Bahouddin Naqshband esa Movarounnahrda tasavvufning yirik namoyandasi, karomat ko'rsatuvchi mo'jizakor, naqshbandiya tariqati asoschisi va rahnamosi sifatida butun musulmon dunyosiga tanish va azizdir.[3]

Sohibqiron Amir Temur o'z o'gitlarining birida shunday deydi "Piru komil shayx Bahouddin Naqshbandning: "Kam yegin, kam uxla, kam gapir" degan pandu nasihatlariga amal qildim". "Arkonu davlatga, barcha mulozimlarimga ham aytar so'zim shu bo'ldi: Kam yenglar-ocharchilik ko'rmasdan boy-badavlat yashaysizlar, kam uxlanglar-mukammallikka erishasizlar, kam gapiringlar, dono bo'lasizlar". Ha, Naqshband ta'limotining hayotbaxshligi quvvatini jahongir bobomiz ham har lahza his etib turganlar.[4]

Maxfiy xizmat asosi. Temurbek o'z hayot yo'lini belgilashda, eng avvalo, ulamolar va avliyolardan fatvosini olishni zarur bildi. U o'ziga ma'naviy ustoz tanladi. Tarki dunyo qilib xilvatda yashovchi shayx Zayniddin Tayobodiyga qo'l berdi". Umrinni oxirigacha pirim bo'ling. Taxtda bo'lamanmi yo zindonda, boshimga nima tushsa ham doimo marhamatingizni mendan darig' tutmang",

Shayx Temurbekka tikilib ohista javob qildi: "Adolatli bo'l o'g'lim. Zotan, faqat adolatgina ulug' maqsadgina maqsadga narvon bo'lg'ay. Adolat yo'lidan toymay borgan har bir kishi payg'ambar noibi ham bo'lishi mumkin.

Shayx Zayniddin alohida iltifot belgisi sifatida o'z belbog'ini unga bog'lab, boshidan taqyasini ham kiygizdi. Keyin qo'lidagi uzugini unga uzatdi. Bu uzukda "Rosti-rusti", ya'ni "Haqiqat adolatda" degan so'zlar o'yilgan edi. Oradan ancha yillar o'tgach, ana shu uzukdagi so'zlar Temurbek nomi va uch doira qo'shiladi. Bu muxr o'yilgan paysalar oldida dongdor va qudratli hukmdorlar ham bo'yin egadi. Temurbek endi Turkiston sari yo'l oldi. Yetti hisor qo'yini yetaklab, Xoja Ahmad Yassaviy qabrini ziyorat qildi.

Darveshlar va qalandarlar Temurbekka ehtirom ko'rsatishdi. Islom olamida katta nufuzga va minglab muridlarga ega Yassaviy haqida u ko'p rivoyatlar tinglagan.

Bir kunlik adolat yuz kunlik ibodatga teng. "Makkada Muhammad, Turkistonda Ahmad" naqli bejiz mashhur emas. Temurbek sag'ananing xarob ahvoldaligini ko'rib, ko'ngli buzildi. Zim-ziyo tunggi charag'on , cho'lini bo'ston etishga qodir hazrat Yassaviyga hurmat shumi?

Temurbek atrofini o'rab turgan qalandarlarga bir xalta kepakiy-oltin tanga uzatdi: "Ishim o'ngdan kelib, davlat qushi boshimga qo'nsa, sizlarga butun umrlaringizni ta'minlaydigan vaqf berurmen. Shu ulug' qabrga hazrat Yassaviyga munosib maqbara qururmen". "Qasamyod qilib aytamanki,-dedi Temurbek qo'lini baland ko'tarib, agar duolaringiz qabul bo'lib, martabam ohsa,jang-u jadallarda nimayiki qo'lga kiritsam, sizlar ulardan bebahra qomaysizlar. Men, Tangri quli Temurbek, Sayyidlar, ulamolar va shayxlardan hech qachon marhamatimni va davlatimni darig' tutmaymen". "O,Temurbek! Himmatga homtamtoy Temurbek!"

Temurbek uni shodon olqishlayotganlarga qarab ular kelgusida uning sodiq ittifoqchilari bo'lishlarini o'yladi. Shu yerda muhim hayot kechiruvchi qalandarlar va joydan-joyga ko'chib yuruvchi darveshlar Yassaviy tariqatiga birlashgan katta kuch edi. Ular uchun shahar, qal'a darvozlari ,istalgan xonadon eshiklari ochiq. Darveshlar va qalandarlar ajoyib darakchi, maxfiy ayg'oqchi, ommaning tashviqotchisi va kayfiyatining tashkilotchisi vazifasini o'rgatdilar. Ularga safdosh Kubroviya va Naqshbandiya tariqatlari ham uning, Temurbekning ittifoqchilari bo'ladilar.

Temurbek, nihoyat, o'zini yengil va dadil sezdi, qandaydir ilohiy tuyg'u qalbini qitiqlab o'tdi. Sodiqov Hamdam Amir Temur xavsizlik xizmati:(tarixiy badialar).[5]

Xulosa qilib aytganda, Amir Temur o'zining qat'iy siyosati, adolatli boshqaruvi va kuchli harbiy strategiyasi bilan Movarounnahrda markazlashgan davlat barpo etdi.Uning davlat boshqaruvidagi muvaffaqiyati, harbiy san'ati va Bahouddin Naqshband bilan bo'lgan munosabatlari saltanat taraqqiyotida muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'lchoyeva Shoxista "Amir Temur davlat boshqaruvi"-- Toshkent:Akademiknashr,2017.-248b.
2. Tarix instituti JDPU jdpu.uz
3. Sodiqov Hamdam Amir Temur xavfsizlik xizmati (tarixiy badialar).TARTFLEX,2010-436b.

4. Amir Temur “Temur tuzuklari”

5. <https://uz.wikipedia.org>

TA'LIMDA ILMIY IJODIY ERKINLIK

Navoiy innovatsiyalar universiteti

Boshlang'ich ta'lim 1-kurs 3-guruh talabasi

Davronova Oysha

Ilmiy rahbar: Jurayeva Nargiza Baxshullayevna

Annotatsiya: Ilmiy-ijodiy erkinlikning mazmuni, uning fan taraqqiyotidagi o'rni va ahamiyati, ilm-fan sohasidagi izlanishlar samaradorligini oshirishda fikrlar erkinligi, innovatsion yondashuvlar va mustaqil tadqiqotlar, ilmiy erkinlik mavjud bo'lgan muhitda fan tez sur'atlar bilan rivojlanishi, yangi g'oyalar paydo bo'lishi va jamiyat taraqqiyotga xizmat qilishi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: erkinlik, fan taraqqiyoti, ilm-fan izlanishlari, fikrlar erkinligi, mustaqil tadqiqotlar, ilmiy erkinlik, jamiyat taraqqiyoti.

СВОБОДА НАУЧНОГО ТВОРЧЕСТВА В ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация: В аннотации рассматривается сущность научно-творческой свободы, её роль и значение в развитии науки, подчеркивается важность свободы мысли, инновационных подходов и самостоятельных исследований для повышения эффективности научных изысканий. Указывается, что в условиях научной свободы наука развивается быстрыми темпами, появляются новые идеи, и всё это служит прогрессу общества.

Ключевые слова: свобода, развитие науки, научные изыскания, свобода мысли, самостоятельные исследования, научная свобода, прогресс общества.

SCIENTIFIC CREATIVE FREEDOM IN EDUCATION

Annotation: This paper explores the concept of scientific and creative freedom, its role and significance in the advancement of science. It emphasizes the importance of freedom of thought, innovative approaches, and independent research in increasing the efficiency of scientific inquiries. It is highlighted that in an environment where scientific freedom exists, science develops rapidly, new ideas emerge, and all of this contributes to the progress of society.

Keywords: freedom, scientific development, scientific research, freedom of thought, independent research, scientific freedom, societal progress.

Ilmiy ijodiy erkinlik insoniyat taraqqiyotining ajralmas qismidir. U olimlarga yangicha fikr yuritish, tajriba o'tkazish, mavjud nazariyalarni tahlil qilish va yangi g'oyalarni ilgari surish imkonini beradi. Bu erkinlik fanning rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Har bir ilmiy kashfiyot yoki yangilik aynan shu ijodiy erkinlik asosida yuzaga keladi. Olimlarning o'z fikrini bemalol ifoda etishi, izlanish olib borishi, natijalarni tahlil qilishi va baholashi fanning sifatli rivojlanishini ta'minlaydi [1,25]

Bugungi globallashuv davrida ilmiy izlanishlar va ularning natijalari nafaqat biror davlat yoki mintaqa miqyosida, balki butun dunyo bo'ylab ahamiyat kasb etmoqda. Shuning uchun ilmiy ijodiy erkinlik faqat akademik muhitda emas, balki siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy tizimlar tomonidan ham qo'llab-quvvatlanishi zarur. Bu borada ilm-fan bilan bog'liq qonunchilik bazasini mustahkamlash, grantlar va ilmiy loyihalar uchun teng sharoitlar yaratish alohida ahamiyatga ega [2,46]

Fan taraqqiyoti bevosita ilmiy ijodiy erkinlik bilan bog'liq. Ilmiy izlanishlar uchun zarur sharoitlar mavjud bo'lmasa, fanning rivojlanishi sekinlashadi yoki to'xtab qoladi. Tarixiy misollardan ma'lumki, masalan, SSSR davrida siyosiy mafkura fanning erkin rivojlanishiga katta to'siq bo'lgan. Ilmiy izlanishlar qat'iy nazorat ostida bo'lgan, ayrim sohalar esa butunlay taqiqlangan. Bu esa ko'plab olimlarning salohiyatidan to'liq foydalanishga to'sqinlik qilgan [3,14]

Shuningdek, ilmiy erkinlikdan to'g'ri foydalanish muhim. Har qanday erkinlik kabi, ilmiy ijodiy erkinlik ham ma'lum axloqiy va professional me'yorlar bilan cheklanadi. Ilmiy axloq, mualliflik huquqi, plagiatga qarshi kurash, manbalardan foydalanish madaniyati va izlanishlarning haqqoniyligi bu jarayonda muhim omillardir. Agar bu qoidalarga amal qilinmasa, yolg'on ma'lumotlar, noto'g'ri xulosalar jamiyatga zarar yetkazishi mumkin. Bu esa ilm-fanga bo'lgan ishonchni kamaytiradi [4,36]

Ilmiy erkinlik sharoitida yetuk kadrlar, ya'ni yosh tadqiqotchilar va doktorantlar o'z salohiyatlarini to'liq namoyon etishlari mumkin. Bu esa respublikaning innovatsion rivojiga xizmat qiladi. Shu boisdan ham, bugungi kunda O'zbekistonda ilmiy faoliyatni qo'llab-quvvatlash, yosh olimlarga imkoniyatlar yaratish bo'yicha bir qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Misol uchun, ilmiy grantlar, xorijiy tajriba almashinuv dasturlari, ilmiy nashrlarni moliyalashtirish kabi tizimlar kengaymoqda.

Bundan tashqari, ilmiy faoliyatda gender tengligi, hududlararo muvozanat, ilmiy tashkilotlarning mustaqilligi, oliy ta'lim muassasalari bilan integratsiyasi kabi masalalar ham dolzarb hisoblanadi. Chunki bu omillar ham ilmiy erkinlikka

bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ilmiy muhit qancha erkin, adolatli va rag'batlantiruvchi bo'lsa, unda erishiladigan natijalar ham shuncha samarali bo'ladi.

Ilmiy erkinlik nafaqat fan uchun, balki jamiyat taraqqiyoti, iqtisodiy o'sish, axborot xavfsizligi va davlat suvereniteti uchun ham muhim. Chunki zamonaviy muammolarni hal etishda ilm-fan asosiy rolni o'ynaydi. Masalan, ekologik muammolar, energetika inqirozi, sog'liqni saqlash tizimidagi yangiliklar – bularning barchasi ilmiy yondashuv va erkin fikr talab qiladi.

Xulosa qilib aytganda, ilmiy ijodiy erkinlik – bu faqat olimlar uchun yaratilgan sharoit emas, balki umuman olganda, butun jamiyatning intellektual salohiyati va taraqqiyotining kalitidir. Har bir ilmiy izlanish, garchi kichik ko'rinsa ham, katta o'zgarishlarga sabab bo'lishi mumkin. Demak, ilmiy ijodkorlikni qo'llab-quvvatlash, unga zarur imkoniyatlar yaratish har bir taraqqiyparvar jamiyatning ustuvor yo'nalishi bo'lishi zarur.

Foydalanilgan dabiyyotlar:

- 1.Muminov, B. (2017). Ilmiy erkinlik va zamonaviy fan. Toshkent: Fan. (25-bet)
- 2.Karimova, D. (2020). Akademik muhit va ijodiy erkinlik. O'zbekiston ilmiy jurnali, 45-49. (46-bet)
- 3.Saidov, A. (2015). Ilm-fan siyosati va tarixiy saboqlar. Ilmiy meros, 12-18. (14-bet)
- 4.Yusupov, N. (2018).Ilmiy axloq va izlanishlar tamoyillari. Tahlil va tadqiqot, 33-37. (36-bet)

ERTA BOLALIK DAVRIDAGI TA'LIMNING AHAMIYATI VA UNING KEYINGI O'QUV MUVAFFAQIYATIGA TA'SIRI

Ergasheva Muhayyo Ulug'bek qizi

Navoiy innovatsiyalar universiteti, 2-kurs talabasi

O'zbekiston, Navoiy viloyati, Xatirchi tumani

ergashevamuhayyo807@gmail.com

Ilmiy rahbar: Raxmatullayeva Nargiza Baxtiyor qizi

Annotatsiya: Mazkur maqolada erta bolalik davridagi ta'limning bolalarning keyingi bosqichlardagi o'quv muvaffaqiyatiga ta'siri yoritilgan. Tadqiqot davomida 1-sinf o'quvchilari misolida erta ta'lim olgan va olmagan bolalar o'rtasidagi farqlar tahlil qilindi.

Kalit soʻzlar: erta bolalik, taʼlim, rivojlanish, maktabgacha taʼlim, oʻquv muvaffaqiyati, metodika, psixologik tayyorgarlik, ijtimoiy koʻnikma, oʻyin texnologiyasi, mustaqil fikrlash

ВАЖНОСТЬ РАННЕГО ОБРАЗОВАНИЯ ДЕТЕЙ И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА ПОСЛЕДУЮЩУЮ АКАДЕМИЧЕСКУЮ УСПЕХНОСТЬ

Аннотация: В этой статье рассматривается влияние раннего образования детей на будущую академическую успеваемость. Исследование анализирует различия между учениками первого класса, которые получили раннее образование, и теми, кто его не получил.

Ключевые слова: раннее детство, образование, развитие, дошкольное образование, академическая успеваемость, методология, психологическая готовность, социальные навыки, игровое обучение, независимое мышление

THE IMPORTANCE OF EARLY CHILDHOOD EDUCATION AND ITS IMPACT ON LATER ACADEMIC SUCCESS

Abstract: This article explores the impact of early childhood education on future academic success. The study analyzes the differences between first-grade students who received early education and those who did not.

Keywords: early childhood, education, development, preschool education, academic success, methodology, psychological readiness, social skills, play-based learning, independent thinking

Erta bolalik inson hayotidagi eng muhim davrlardan biri hisoblanadi. Bu davrda bolaning tafakkuri, shaxsiyati va oʻquv faoliyatiga boʻlgan munosabati shakllanadi. Shu boisdan ham erta taʼlim bola kelajagiga mustahkam asos boʻlib xizmat qiladi. Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashda psixologik yondashuv, individual xususiyatlarni hisobga olish, oʻyin texnologiyalaridan foydalanish, estetik tarbiya va nutq rivojlantirish boʻyicha koʻplab ilmiy ishlar olib borilgan.

Oʻzbekiston Respublikasida ham soʻnggi yillarda erta taʼlim sohasiga alohida eʼtibor

qaratilmoqda. Maktabgacha taʼlim muassasalarining soni, sifat koʻrsatkichlari va pedagoglarning malakasi oshirilmoqda. Bu boradagi davlat siyosati va xalqaro tajribalarni uygʻunlashtirish, erta taʼlim tizimida yangi pedagogik yondashuvlarni joriy etish dolzarb hisoblanadi. Erta bolalik davridagi taʼlimning ahamiyati ilmiy va amaliy nuqtayi nazardan koʻplab tadqiqotchilar tomonidan oʻrganilgan. L.S. Vygotskiy oʻzining "Zonalar of yaqin rivojlanish" nazariyasi orqali bolaning rivojlanishi jarayonida kattalarning, xususan, pedagoglarning yoʻnaltiruvchi roli

muhimligini ta'kidlagan. Unga ko'ra, bola o'z-o'zidan emas, balki tajribali kattalar bilan muloqot orqali yuqoriroq rivojlanish bosqichiga ko'tariladi. J. Piyaje esa bolalikdagi tafakkur bosqichlarini o'rganib, har bir bosqichga xos bilish va tushunish usullari mavjudligini aytgan. Unga ko'ra, bola erta yoshda o'yin va tajriba orqali eng yaxshi o'rganadi. Bu esa ta'limda interaktiv metodlardan foydalanish zarurligini anglatadi. Howard Gardner tomonidan ilgari surilgan ko'p qirralik intellekt nazariyasi esa bolalarda mavjud bo'lgan turli intellekt turlarini (musical, bodily-kinesthetic, interpersonal, intrapersonal, verbal-linguistic va b.) hisobga olish zarurligini ta'kidlaydi. Bu nazariya maktabgacha ta'limda individual yondashuvning muhimligini ko'rsatadi. O'zbekiston sharoitida ham erta ta'lim sohasiga katta e'tibor qaratilmoqda. Jumladan, 2019 yilda qabul qilingan "Maktabgacha ta'lim to'g'risida"gi Qonun asosida erta ta'lim tizimi tubdan yangilandi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari soni va sifatini oshirish, metodik bazani zamonaviylashtirish, pedagoglarning malakasini oshirish borasida bir qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Ushbu maqola uchun Xatirchi tumani 19-maktabda kuzatuvlar, suhbatlar va savolnomalar asosida empirik ma'lumotlar to'plandi.

1-sinfga kelgan o'quvchilarning erta ta'lim olgan va olmagan holatlari solishtirildi; Ota-onalar va o'qituvchilar bilan suhbatlar o'tkazildi; O'quvchilarning darsdagi ishtiroki, topshiriqlarni bajarish sifati, muloqot darajasi va psixologik holati kuzatildi. Tadqiqotlar natijasi shuni ko'rsatdiki, erta ta'lim olgan bolalar maktabda bir necha asosiy ko'rsatkichlar bo'yicha ustunlikka ega bo'lmoqda:

1. Bilimga qiziqish va darsdagi faollik: Erta ta'lim olgan o'quvchilar darsda faol, savollarga javob berishga intilishadi, yangi bilimlarni qiziqish bilan o'zlashtiradilar. 2. Ijtimoiy ko'nikmalar: Ular jamoadagi ishlarda faol ishtirok etadi, do'stlariga yordam beradi, o'qituvchining topshirig'ini to'g'ri tushunadi. 3. Mustaqil fikrlash va muammo yechish: Erta ta'lim olgan bolalar topshiriqlarni ijodiy yondashuv orqali hal qiladi, standartdan tashqari yechimlar topishda ham faolroq.

4. O'quvga psixologik tayyorgarlik: Ular sinfdoshlar bilan tez til topishadi, dars jadvaliga, vaqt tartibiga o'rganishda qiyinchilikka duch kelmaydi. Statistik tahlil: Xatirchi 19-maktab 1-sinf o'quvchilari orasida erta ta'lim olganlarning 83% i "a'lo" baholarga ega bo'lgan, erta ta'lim olmaganlarda esa bu ko'rsatkich 52% ni tashkil etgan. Ota-onalar fikri: Erta ta'limga qatnashgan bolalar mustaqil, mas'uliyatli, o'z fikrini erkin bayon qila oladi.

Yuqoridagi natijalar shuni ko'rsatadiki, erta bolalik davridagi ta'lim bolalarning faqat bilim emas, balki shaxsiy rivojlanishiga ham sezilarli ta'sir

ko'rsatadi. Ular maktabdagi o'quv faoliyatiga ancha yaxshi moslashadi, jamoadagi o'rnini topadi, o'qituvchining ko'rsatmalarini anglab, mustaqil qaror qabul qilishga intiladi. Shu bilan birga, erta ta'limning bolalar ongiga bosim o'tkazmasdan, o'yin va ijodkorlik asosida tashkil etilishi muhim omil hisoblanadi. Erta ta'limni takomillashtirishda pedagogik yondashuvlarni o'zgartirish, individual ta'lim yo'nalishlarini joriy etish, ota-onalar bilan hamkorlikni mustahkamlash zarur. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida zamonaviy interaktiv metodlar, AKT vositalaridan foydalanish, logoped va psixolog xizmatlarini kengaytirish orqali bu sohada yanada katta natijalarga erishish mumkin. Erta bolalik davrida ta'lim berish bolaning keyingi o'quv muvaffaqiyati, shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishiga katta asos yaratadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, maktabgacha ta'limni sifatli tashkil etish orqali bola maktabga tayyor, faolligi yuqori va bilim olishga qiziqqon bo'lib kiradi. Quyidagi takliflarni ilgari suramiz:

1. Erta ta'lim tashkilotlarini qamrovini kengaytirish;
2. Pedagoglar malakasini oshirish va zamonaviy metodikani joriy etish;
3. Ota-onalar bilan samarali hamkorlikni yo'lga qo'yish;
4. Har bir bolaning individual imkoniyatlariga qarab ta'limni yo'naltirish;
5. Rivojlangan davlatlar tajribasidan foydalanish va xalqaro standartlarga mos tizim yaratish.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. G'oziyev E.G'. Umumiy psixologiya. – T.: Sharq, 2010. – 459 b. (General Psychology)
2. Qodirov M. Markaziy Osiyo, Yaqin va O'rta Sharqning falsafiy tafakkuri. – T.: Sharq, 2010. – 189 b. (Philosophical Thought of Central Asia and the Middle East)
3. Doniyorov H.T. O'zbekistonda dunyoviylik va diniylik muvozanatini ta'minlash. – "Jamiyat va boshqaruv" jurnali, 2018, №2. – B. 57–61. (Ensuring the Balance of Secularism and Religion in Uzbekistan)
4. Pulatova M.R. Handwritten copies of "Arba'in" works // Indonesian Journal of Education Methods Development. Vol. 8, Nov. 2019. – P. 194–196.
5. Barduhn, S. (2014). Developing cross-cultural awareness in the monolingual classroom. Teaching English, British Council, BBC.
6. Kodirov M, Pulatov Sh., Madalimov T. Some Characteristics of Modern Indian Philosophy. International Journal of Multidisciplinary Research and Publications, ISSN 2581-6187.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING YARATUVCHANLIK QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH USULLARI VA VOSITALARI

Shodiyeva Sevinch
Navoiy innovatsiyalar universiteti
1- kurs(kunduzgi) talaba
O'zbekiston Navoiy viloyati Navoiy shahar
Ilmiy rahbar: Primova Zulayho Farhod qizi

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning yaratuvchanlik qobiliyatini rivojlantirish masalasi yoritilgan. Yaratuvchanlik tushunchasi, uni shakllantirishga xizmat qiluvchi metodlar va vositalar haqida fikr yuritilgan. Shuningdek, o'yin faoliyati, tasviriy san'at, ertak va musiqa bolaning ijodiy tafakkuriga ta'siri, oila va tarbiyachi ishtirokining ahamiyati tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: yaratuvchanlik, maktabgacha ta'lim, ijodkorlik, bolalar rivoji, didaktik o'yinlar, tasviriy san'at, musiqa, ertak, pedagogika.

МЕТОДЫ И СРЕДСТВА РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Абстрактный. В статье рассматривается развитие творческих способностей у детей дошкольного возраста. Обсуждается понятие креативности, методы и инструменты, служащие для ее формирования. Также было проанализировано влияние игровой деятельности, изобразительного искусства, сказок и музыки на творческое мышление ребенка, а также важность участия семьи и педагога.

Ключевые слова: творчество, дошкольное образование, креативность, развитие ребенка, дидактические игры, изобразительное искусство, музыка, сказки, педагогика.

METHODS AND MEANS OF DEVELOPING THE CREATIVE ABILITY OF PRESCHOOL CHILDREN

Abstract. This article discusses the issue of developing the creative ability of preschool children. The concept of creativity, methods and tools that serve to form it are discussed. Also, the influence of game activities, visual arts, fairy tales and music on the child's creative thinking, the importance of family and educator participation are analyzed.

Keywords: creativity, preschool education, creativity, child development, didactic games, visual arts, music, fairy tales, pedagogy.

Hozirgi kunda ta'lim tizimida maktabgacha yoshdagi bolalarning individual qobiliyatlarini rivojlantirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Ayniqsa, ularning yaratuvchanlik salohiyatini erta aniqlash va yo'naltirish zamonaviy ta'limning ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Yaratuvchanlik bolaning mustaqil fikrlashi, atrofdagi olamga yangicha nazar bilan qaray olishi, noodatiy fikr va g'oyalarni ilgari surish qobiliyatini bildiradi. Maktabgacha ta'lim muassasalarida bu jihatlarni rivojlantirish muhim vazifalardan biri sanaladi.

Yaratuvchanlik bolaning ichki dunyosi, hayotga bo'lgan munosabati, tasavvuri va tafakkuri orqali namoyon bo'ladi. Quyida bolalarda yaratuvchanlik qobiliyatini rivojlantirishning asosiy usullari va vositalari bayon etiladi:

1. O'yinlar orqali rivojlantirish. O'yin faoliyati bolalar uchun o'ziga xos ijodiy maydon bo'lib xizmat qiladi. Rolli o'yinlar, konstruktorli o'yinlar, fantastik syujetli ssenariyli o'yinlar bola tasavvurining kengayishiga, obrazli fikrlashining rivojlanishiga olib keladi.

2. Tasviriy san'at mashg'ulotlari. Ranglar, shakllar bilan ishlash bolaning estetik didi, tafakkuri va obrazli fikrlashini shakllantiradi. Erkin chizish, plastilin bilan ishlash, kollaj yasash singari faoliyatlar bolaning individual ifoda vositalarini rivojlantiradi.

3. She'r, ertak va hikoyalar orqali

Bolalar ertak va hikoyalar orqali tasavvurini boyitadi, voqealarga nisbatan o'z fikrini bildiradi, yangi syujetlar o'ylab topadi. Bu usul bola og'zaki ijodkorligini kuchaytiradi.

4. Musiqa va harakat. Qo'shiq aytish, musiqa ostida harakat qilish, improvizatsiya qilish, musiqa vositalarida ijro etish — bularning barchasi bolaning emotsional dunyosini boyitadi, ritm va intuitsiyaning rivojlantiradi.

5. Savol-javoblar va muammoli vaziyatlar. Bolaning mantiqiy fikrlashini rivojlantirish uchun unga muammoli savollar berish, kichik muammolarni hal qilishni topshirish ijodiy fikrlash jarayonini kuchaytiradi. Masalan, Agar qushlar gaplasha olganida nima bo'lardi? kabi savollar orqali fantaziya rivojlanadi.

6. Oila va tarbiyachining roli

Oila — bolaning birinchi ijtimoiy maktabi. Ota-onalar bolani rag'batlantirishi, uni tinglashi, g'oyalarni qadrlashi zarur. Tarbiyachilar esa individual yondashuv orqali har bir bolaning qiziqish va salohiyatini rivojlantirishga xizmat qilishlari lozim. Bugungi kunda ta'lim tizimining asosiy maqsadlaridan biri — har tomonlama rivojlangan, mustaqil fikrlay oladigan, ijodiy

yondashuvga ega shaxsni shakllantirishdir. Bu jarayon ayniqsa maktabgacha yoshdagi bolalarning psixologik va intellektual rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Aynan shu davrda bolaning tasavvuri, tafakkuri, his-tuyg‘ulari shakllana boshlaydi va uning ichki dunyosi o‘ziga xos tarzda namoyon bo‘ladi.

Yaratuvchanlik — bu bolaning atrof-muhitni o‘ziga xos tarzda idrok etishi, yangilik kiritishga bo‘lgan intilishi, o‘ylab topish, yaratish kabi faoliyatlarda ifodalanadi. Ushbu jarayonni qo‘llab-quvvatlashda tarbiyachilar, ota-onalar va pedagogik vositalarning roli beqiyosdir. Tadqiqotda aynan shu yosh davrida yaratuvchanlik qobiliyatlarini rivojlantirishning samarali usullari, vositalari va ularni tatbiq etish yo‘llari ko‘rib chiqiladi. Har bir bola tug‘ma ravishda ma‘lum darajadagi yaratuvchanlik salohiyatiga ega bo‘lib tug‘iladi. Bu salohiyatni erta yoshdanoq rivojlantirish, uni to‘g‘ri yo‘naltirish ta‘lim-tarbiya jarayonining eng muhim vazifalaridan biridir. Ayniqsa maktabgacha yosh davri — bu bolaning ongli tafakkuri, estetik didi, ijodiy fikrlash ko‘nikmalari shakllanadigan eng muhim bosqich sanaladi. Zamonaviy ta‘lim pedagogikasi bolalarning ijodiy faoliyatini qo‘llab-quvvatlash, mustaqil fikrlash va yangi g‘oyalarni ilgari surish ko‘nikmalarini shakllantirish uchun keng ko‘lamli metod va vositalarni taklif qilmoqda. Rasm chizish, ertak tuzish, rolli o‘yinlar, konstruktorlik ishlari singari faoliyatlar orqali bolalarning yaratuvchanlik qobiliyatlarini samarali rivojlantirish mumkin. Ushbu ishda aynan shu yo‘nalishdagi samarali usullar va vositalar tahlil qiladim. Maktabgacha ta‘lim muassasalarida yaratilgan shart-sharoitlar, ushbu tizim uchun zarur bo‘lgan zamonaviy texnologiyalar, didaktik materiallar va o‘yinchoqlar bilan muntazam ta‘minlanib borishining davlat nazoratida bo‘lishi kishini quvontiradi. Bugungi kunda MTT tarbiyachilarining eng ustuvor vazifalaridan biri "Ijodkor bolani" tarbiyalash. Bu jarayon qanchalik erta boshlansa samarasi shunchalik barvaqt namoyon bo‘ladi va bolaning butun hayotiha ijobiy ta‘sir qiladi. Ijodkorlik yangi tadqiqot predmeti emas. Biroq, ilgari jamiyatda odamlarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga alohida ehtiyoj yo‘q edi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda yaratuvchanlikni rivojlantirish ularning kelajakdagi mustaqil fikrlovchi, o‘ziga ishongan va ijtimoiy faol shaxs bo‘lib shakllanishiga asos bo‘ladi. Ijodiy faoliyat uchun sharoit yaratish, pedagogik yondashuvlar, interaktiv vositalar va ijobiy ruhdagi muhit orqali har bir bola o‘z qobiliyatlarini namoyon eta oladi. Tarbiyachi va ota-onalarning hamkorligi bu jarayonning muvaffaqiyatini ta‘minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Axmedova N. “Maktabgacha ta‘lim pedagogikasi” – Toshkent: TDPU, 2022.

2. Vygotskiy L.S. "Psixologiya va ijodiy tafakkur" – Moskva, 2015.
3. Mahkamova D. "Bolalar psixologiyasi" – Samarqand, 2020.
4. UNESCO materiallari – "Early Childhood Creativity Development" (<https://unesco.org>).
5. O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim vazirligi metodik qo'llanmalari.

FOROBIY VA IBN XALDUNNING IJTIMOIIY TARAQQIYOTGA OID G'OYALARI

Elmurodov Rustam Faxriddinovich
Navoiy innovatsiyalar universiteti
Pedagogika-psixologiya yo'nalishi
2- kurs 6-guruh talabasi
Navoiy viloyati Navoiy Shahar Matonat MFI
elmurodovrustam1111@gmail.com
+998907398880

Ilmiy rahbar: Ochilov Baxtiyor Shuhrat o'g'li
Baxtiyoroichilov7777@gamil.com
+998933056227

Anatatsiya Ushbu maqolada buyuk sharq mutafakkirlari Forobiy va Ibn Xaldunning jamiyat taraqqiyoti haqidagi qarashlari tahlil qilinadi. Forobiyning axloqiy yuksalish, ta'lim-tarbiya orqali fozil jamiyat yaratish haqidagi g'oyalari bilan, Ibn Xaldunning tarixiy jarayonlar, iqtisodiy omillar va asabiyya tushunchasi orqali jamiyat shakllanishiga oid qarashlari solishtiriladi. Muallif har ikki mutafakkir fikrlarini zamonaviy ijtimoiy taraqqiyot nuqtai nazaridan baholaydi va ularning qarashlarining o'zaro bog'liqligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Forobiy, Ibn Xaldun, ijtimoiy taraqqiyot, axloqiy yuksalish, ta'lim, asabiyya, tarixiy jarayonlar, iqtisodiy omillar, fozil jamiyat, jamiyat tuzilishi, davlat boshqaruvi, tarixiy qonuniyatlar, ijtimoiy strukturasi, jamiyatning rivojlanishi.

ГЛОБАЛЬНЫЕ ИДЕИ АЛЬ-ФАРАБИ И ИБН ХАЛЬДУНА О СОЦИАЛЬНОМ РАЗВИТИИ

Аннотация: В данной статье анализируются идеи великих мыслителей Востока – Аль-Фараби и Ибн Хальдуна – о социальном развитии общества. Рассматриваются взгляды Аль-Фараби на создание добродетельного общества через моральное совершенствование и образование, а также идеи Ибн Хальдуна о социальном становлении через исторические процессы, экономические факторы и концепцию асабии. Автор оценивает их идеи с

точки зрения современного социального развития и показывает взаимосвязь между этими философскими подходами.

Ключевые слова: Аль-Фараби, Ибн Хальдун, социальное развитие, моральное совершенствование, образование, асабия, исторические процессы, экономические факторы, добродетельное общество, структура общества, управление государством, исторические закономерности, социальная структура, развитие общества.

THE SOCIAL DEVELOPMENT IDEAS OF AL-FARABI AND IBN KHALDUN

Annotation: This article analyzes the views of great Eastern thinkers – Al-Farabi and Ibn Khaldun – on the development of society. It compares Al-Farabi’s vision of a virtuous society based on moral education and upbringing with Ibn Khaldun’s perspective on societal formation through historical processes, economic factors, and the concept of ‘asabiyyah. The author evaluates their ideas in the context of modern social development and highlights the interrelation of their philosophical approaches.

Keywords: Al-Farabi, Ibn Khaldun, social development, moral development, education, asabiyyah, historical processes, economic factors, virtuous society, social structure, state governance, historical laws, societal formation, societal progress.

O‘rta asrlar Sharqining buyuk mutafakkirlari, jumladan Abu Nasr Forobiy va Ibn Xaldun, jamiyatni rivojlantirish, uning tuzilishi, boshqaruvi va tarixiy jarayonlari to‘g‘risida chuqur mulohazalar bildirganlar. Ularning asarlari nafaqat o‘sha davrda, balki bugungi kunda ham jahon ijtimoiy-ilmiy tafakkurining rivojiga katta hissa qo‘shgan.

Forobiy va Ibn Xaldun ijtimoiy strukturalar, axloq, ta’lim, iqtisodiyot va tarixiy qonuniyatlarga oid o‘z kansipsiyalarini taqdim etganlar. Ushbu maqolada ikki mutafakkir qonuniyatlari tahlil qilinib, ijtimoiy rivojlanishga ta’sirini o‘rganilgan.

Forobiy (870-950) o‘z asarlarida jamiyatning ideal tuzilmalarini yaratishda ma’naviy-axloqiy va ilmiy yuksalishni asosiy kategoriya sifatida ko‘rgan. O‘zining “Fozil shahar ahlilari”da, mutafakkir jamiyatni fozil va nofadil turlarga ajratgan holda fozil jamiyatni axloqiy jihatdan mukammalroq deb, bu jamiyat a’zolari o‘z vazifasini to‘g‘ri bajarishini taminlash orqali ma’naviy barkamollikga erishish mumkinligini takitlaydi(1,23). Mutafakkirning qarashlarida jamiyatning barqaror rivojlanishining kafolati, axloqiy yuksalish va ta’lim-tarbiya ekanligiga alohida to‘xtalib o‘tgan. Bu haqida mutafakkir ta’limning asosi bilim, ilim orqali axloqiy

yuksalish va donolikka erishib, jamiyatning farovonlik va tinchligini ta'minlaydi (1, 23). Forobiy davlat ilim-fan va manaviy barkamonlikga yetishishda boshqaruvni o'z qo'liga olishi zarur deb bilgan. Shuningdek, u jamiyatni boshqaradigan rahbarlar donishmand bo'lishi kerakligini, bu esa ularning axloqiy yuksalishi bilan bog'liq ekanligini ta'kidlaydi (1,23). Farobiyning davlat tuzulishi haqidagi g'oyalari antic davr faylasuflari qarashlariga yaqin bo'lib, davlat va jamiyat haqidagi kansepsiyasi undan keying ilim ahlining ma'naviy barkamonlikga erishishida muhim ahamiyat kasb etgan. Xususan, yunon olimlari va farobiyning qarashlari Ibn Xaldunning tarixiy va ijtimoiy qonuniyatlarida ta'siri borligini ko'rish mumkin.

Ibn Xaldun (1332-1406) jamiyat rivojlanishining tarixiy qonuniyatlarini o'zining mashhur asari "Muqaddima" asarida aniqlashga harakat qilgan. Ibn Xaldunning jamiyat rivoji, davlatlarning sivilizatsion yuksalishi va tanazzuli haqidagi siyosiy-falsafiy qarashlarini tushunish uchun, avvalo, ijtimoiy va iqtisodiy nazariyalarni ilmiy jihatdan tahlil qilib, ijtimoiy faktorlarni -iqtisodiy tizim va unga aloqalar bo'lgan siyosiy tuzilmalarni ko'rib chiqdi (2,105). Ibn Xaldunning asabiyya (ijtimoiy birdamlik) tushunchasi jamiyatdagi kuchlarning umumiyliigi, xususan, davlat tuzilishining asosi sifatida qaraladi. Uning fikricha, jamiyatda asabiyyasiz rivojlanish bo'lmaydi, ya'ni ijtimoiy birdamlik jamiyatni mustahkamlaydi (2,105). Ibn Xaldun davlat taraqqiy etishini paydo bo'lish, yuksalish va tanazzul kabi bosqichlarga bo'ldi. Bu bosqichlarning iqtisodiy va siyosiy omillari, jamiyatning ijtimoiylashuv jarayonlarini belgilaydi. (2,105).

Forobiy va Ibn Xaldun falsafiy qarashlarida umumiy o'xshashliklar bo'lsada, iqtisodiy, tarixiy, axloqiy va ilmiy jihatlaridan farqlash mumkin. Xususan, Forobiy jamiyatni axloqiy va ilmiy yuksalish asosida tahlil qilgan bo'lsa, Ibn Xaldun jamiyatni iqtisodiy va tarixiy jarayonlar nuqtai nazaridan o'rgangan. Forobiy jamiyatni ideal axloqiy muhitda shakllantirishni maqsad qilgan, bu esa uning g'oyalarini "insoniy kamolot" bilan bog'liq qilib tushunishga olib keladi (1,23). Ibn Xaldun esa jamiyatni o'zaro aloqalar va iqtisodiy o'zgarishlar asosida tahlil qiladi va bu jarayonlarni tarixiy qonuniyatlar yordamida izohlaydi (2,105). Forobiy ta'lim va tarbiyani jamiyat rivojlanishining markaziga qo'ysa, Ibn Xaldun tarixiy jarayonlar, iqtisodiyot va asabiyyaning rolini ta'kidlaydi. Ularning qarashlari bir-birini to'ldiruvchi tarzda jamiyatning shakllanishini ko'rsatadi: bir tomondan axloqiy va ilmiy yuksalish, ikkinchi tomondan iqtisodiy va tarixiy omillar.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki Forobiy va Ibn Xaldunning ijtimoiy rivojlanishga oid g'oyalari har ikki mutafakkirning jamiyatni shakllantirish va

uning barqarorligini ta'minlashga oid qarashlarini o'z ichiga oladi. Forobiyning axloqiy yuksalish va ta'limga bo'lgan e'tibori jamiyatni rivojlantirishda ahamiyatga ega bo'lsa (4,76), Ibn Xaldunning tarixiy va iqtisodiy tahlillari jamiyatlarning rivojlanish qonuniyatlarini aniqlashga yordam beradi. Ushbu ikki qarashni uyg'unlashtirish bugungi kunda ijtimoiy rivojlanishning muvaffaqiyatli yo'llarini aniqlashda foydali bo'ladi (3,105).

Adabiyotlar

1. Forobiy, A. (1990). Fozil shahar ahlilari. Toshkent: O'zbekiston Milliy Akademiyasi.
2. Ibn Xaldun, A. (2000). Muqaddima. Toshkent: Sharq nashriyoti.
3. Mahmudov, S. (2018). Jamiyatni tushunish: Forobiy va Ibn Xaldunning falsafiy qarashlari. Toshkent: Ilm-fan nashriyoti.
4. Falyov, P. (1922). Turkiy xalqlarning so'z san'ati. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Ma'naviyat va Ma'rifat Vazirligi.

INSON KAMOLOTIDA XALQ OG'ZAKI IJODINING O'RNI

Navoiy innovatsiyalar universiteti
Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası o'qituvchisi
Xidirova Umida Erkin qizi
umidaxidirova85@gmail.com +998944887801
Navoiy innovatsiyalar universiteti
Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 2-kurs talabasi
Shodiyeva Dilnoza

Annotatsiya: Ushbu maqolada xalq og'zaki ijodining inson kamolotidagi ahamiyati yoritilgan. Xalq og'zaki ijodi – ertaklar, dostonlar, maqollar, matallar, topishmoqlar orqali insonning axloqiy, ma'naviy va estetik tarbiyasiga ta'siri tahlil qilinadi. Milliy qadriyatlarni yosh avlodga yetkazish, ularning ongida vatanparvarlik, halollik, sabr-toqat kabi insoniy fazilatlarni shakllantirishda og'zaki ijod namunalari qanday rol o'ynashi tushuntiriladi. Maqolada xalq ijodining zamonaviy tarbiya jarayonidagi o'rni ham ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: xalq og'zaki ijodi, inson kamoloti, ertak, maqol, axloqiy tarbiya, milliy qadriyat, ma'naviyat, xalq dostonlari, topishmoq, estetik tarbiya

THE ROLE OF FOLK ORAL CREATIVITY IN HUMAN DEVELOPMENT

Annotation: This article highlights the significance of folk oral creativity in the development of an individual. Through fairy tales, epics, proverbs, sayings, and riddles, the impact of folk oral traditions on the moral, spiritual, and aesthetic education of a person is analyzed. It explores how oral literature contributes to

passing down national values to the younger generation and shaping virtues such as patriotism, honesty, and patience. The article also discusses the role of folk creativity in the modern educational process.

Keywords: folk oral creativity, personal development, fairy tale, proverb, moral education, national values, spirituality, folk epics, riddle, aesthetic education

РОЛЬ НАРОДНОГО УСТНОГО ТВОРЧЕСТВА В СТАНОВЛЕНИИ ЛИЧНОСТИ

Аннотация: В данной статье освещается значение народного устного творчества в процессе становления личности. Анализируется влияние сказок, дастанов, пословиц, поговорок и загадок на нравственное, духовное и эстетическое воспитание человека. Рассматривается роль устного народного творчества в передаче национальных ценностей молодому поколению, формировании таких человеческих качеств, как патриотизм, честность, терпение. Также исследуется место народного творчества в современном воспитательном процессе.

Ключевые слова: народное устное творчество, развитие личности, сказка, пословица, нравственное воспитание, национальные ценности, духовность, народные дастаны, загадка, эстетическое воспитание

Ilm ham boqiydir

Ham abadiy u.

Ilmdan boshqasi savatdagi suv

Ilmsiz kishi nima ?

- hayvon erur,

Jonsiz tana bir naqshsiz

Ayvon erur.

Bu misralar bir shoirning ijod namunasi. Buni o'qigan va eshitgan kishi imkoni boricha ilm olishga kirishadi , agar butun bir xalqning ijodi bo'lsachi? Bunga butun bir xalq kelajagi va kelajak avlodning ilm va tarbiya olishi joiz bo'ladi ,nazarda tutiladi. Har bir xalqning ma'naviy boyligi va qadriyatlari mavjud bo'lganidek , o'zbek xalqining ham o'z tarixi va bu tarixdan hozirgi kunga qadar yetib kelgan xalq og'zaki ijod durdonalari mavjuddir.

Biz xalq og'zaki ijodini o'rganar ekanmiz albatta uni butun bir go'zalligi keyingi kelajak avlodga yetkazish zimmamizga olib qo'ymoq'imiz kerak chunki bu ma'naviyatning bizgacha yetib kelishida minglab aziz insonlarning mehnatlari singan. Xalq og'zaki ijodi nafaqat bolalarni balki har bir yoshdagi insonni tarbiyalashda ahamiyatlidir. Asrdan asrga o'tib kelayotgan xalq og'zaki ijodi ertaklar dostonlar, maqola va topishmoqlar badiiy adabiyotning san'at namunalari

orqali insonni ezgulikka chorlaydi va ikkita fazilatlar yo'naltiradi, ertaklar orqali bolalar adolat va jasoratni anglashlari, dostonlar esa mardlik vatanparvarlikni ruhini shakllantiradi. Maqollar qisqa lekin chuqur ma'noga ega bo'lib kishining hayot tajribasini oshiradi va donishmandlikka undaydi, shuning o'rniga keksalarning hikmatli so'zlari hamga avlodni hayotga tayyorlab ajdodlar tarbiyasi ila ijobiy his tuyg'ularni shakllantiradi

Xalq og'zaki ijodining namunalarining har bir xalqning hayot tarzi, dunyoqarashi, axloqiy qadriyatlari va tarbiyaviy an'analari aks ettradi. Ushbu ijodiy merosda qadrlanadigan yana bir tushuncha bu xalqning farzand tarbiyasi va kamolotida yaxshilik haqidagi istak va orzu-umidlarning namoyon bo'lishidadir.

Nizomiy hazratlaridan biri payt yozganlar:

Umrimizku shomu xufton orosi

Yaxshilik qiladi odam sorosi .

Xalq og'zaki ijodining mana shu ulug' fazilatga chorlovchi ijodiy janrlaridan biri bu ertaklardir. Bizda og'izdan og'izga o'tib kelayotgan mashhur o'zbek ertaklardan “Zulmrad va Qimmat” ertagadir. Unda yaxshilik va yomonlikning taqdiri ko'rinadi shuningdek “Oltin baliq” ertagida ochko'zlik va qanoatsizlik haqida ma'naviy tarbiya aks etadi shuningdek ertaklarda yolg'on, xasad kabi yomon illatlar qaraladi bu esa tarbiya kamolotida ayni muddaodir chunki aql ojizlansa hasad kuchga kiradi.

Shuningdek qahramonlik va jasorat, vatanparvarlik, mehr va muhabbat tuyg'ularini shakllantiruvchi xalq og'zidagi ijodining yana bir dostonlaridir o'zbek xalqining eng mashhur dostonlaridan biri bu “Alpomish” dostonidir. Ushbu doston og'izdan og'izga o'tib xalqning tarixiy xotirasi va madaniyatini muhim qismi sifatida saqlanib qolgan. Dostondagi asosiy g'oyalar vatanparvarlik, muhabbat, sadoqat adolat va jasorat, vafodorlik hamda xalqning axloqiy qadriyatlarni o'zida mujassam etadi. Xalqning kundalik hayotida asqotuvchi yana bir chuqur hikmatga etuvchi yo'l bu maqollardir.

1. Mehnat. mehnatning rohat.

2. Sabrning tagi sariq oltin.

3. Kamtarga kamol
manmanga zavol.

4. To'g'ri so'z qilichdan o'tkir.

5. Do'stni og'ir kunda sina kabi maqollar haqiqatdan ham o'z o'rnini bilan ishlatilganda albatta maqsadga erishishda ko'makchi bo'ladi. Xalq og'zaki ijodining yana bir turi laparlar, afsona va rivoyatlardir. Muhabbat haqidagi ushbu laparda ham or-nomus tushunchasida ko'rinishi aks etadi:

Qiz: oy kechada yigit keldi,
gul uzga uzgani bo'g'imdan

Men ko'rdimu uyaldim o'zimni oldim undan.

Yigit: o'zingni olding mendan gul uzgani quymading bir kirishda zo'r etding necha yillar o'ylatding....

Har bir xalqning ma'naviy boyligi, tarixiy xotirasi va madaniyati avloddan avlodga o'tib kelayotgan og'zaki ijod namunalari orqali saqlanadi. Xalq og'zaki ijodi – bu millat qalbining jarangidir. Uning vositasida inson bolaligidan boshlab, hayotning mohiyatini anglaydi, yaxshilik va yomonlikni farqlay oladi, chin insoniy fazilatlarni o'zida tarbiyalaydi. Shu jihatdan, xalq og'zaki ijodi inson kamolotida muhim o'rin tutadi.

Xalq og'zaki ijodiga ertaklar, afsonalar, dostonlar, maqollar, topishmoqlar, latifalar kabi janrlar kiradi. Ularning har biri insonni axloqan barkamol, ma'naviy boy shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Masalan, ertaklarda yaxshilik yomonlik ustidan g'alaba qiladi, adolat tantana qiladi. Bu esa yosh avlodga hayotiy saboq bo'lib xizmat qiladi. Maqollar esa xalq donishmandligining yorqin ifodasidir. “Mehnat qilgan – to'q, dangasa – och” kabi maqollar insonni halol mehnatga, sabr-toqatga undaydi.

Topishmoqlar esa inson tafakkurini, kuzatuvchanligini, aql-idrokini rivojlantiradi. Ular orqali bolalar fikrlashga, tahlil qilishga, mantiqiy xulosa chiqarishga o'rganadilar. Bu esa o'z navbatida ularning aqliy kamolotini ta'minlaydi. Doston va afsonalar esa xalq tarixini, orzu-umidlarini, qalb ohangini o'zida mujassam etadi. Ularda ifodalangan vatanparvarlik, fidoyilik, sadoqat, jasorat kabi g'oyalar insonda yuksak ma'naviyatni shakllantiradi.

Bugungi kunda xalq og'zaki ijodi nafaqat og'zaki, balki yozma shaklda ham saqlanib, maktab darsliklaridan tortib, zamonaviy san'atgacha bo'lgan ko'plab sohalarida o'z aksini topmoqda. Bu – xalq ruhining, milliy o'zlikning tirikligidan dalolatdir. Inson kamolotining asosida esa mana shunday teran ma'naviyat, ibratli g'oyalar yotadi.

Xalq og'zaki ijodi – bu beqiyos boylik, hayot maktabi. Uning har bir namunasi insonni ezgulikka yetaklaydi, qalbini poklaydi, ongini charxlaydi. Inson kamoloti yo'lida bu bebaho merosdan to'g'ri foydalanish, uni asrash va avlodlarga yetkazish har birimizning muqaddas burchimizdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. 1. Quronov D., Quronova M. — Adabiyotshunoslik asoslari, Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2018.
2. G'afurov N. — Xalq og'zaki ijodi, Toshkent: O'qituvchi, 2016.

3. Karimov I. A. — Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch, Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
4. Rasulov M. — O'zbek xalq og'zaki ijodi, Toshkent: Fan, 2015.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ma'naviy-ma'rifiy ishlarni yangi bosqichga ko'tarish to'g'risida"gi qarori, 2020-yil.
6. Abdullaeva D. — Bolalar adabiyoti va og'zaki ijod, Toshkent: Sharq, 2019.
7. O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi. 14-jild. Toshkent: 2012.
8. Adabiyot darsliklari (6–9-sinflar) — O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi, 2021–2023-yillar.

TARBIYA VA QONUN: FAROBIY VA AFLOTUN FIKRLARI NIGOHIDA JAMOIIY RIVOJLANISH

Shishanov Sobit Xusanovich.

Navoiy innovatsiyalar universiteti

pedagogika-psixologiya yo'nalishi 2 kurs 6 guruh talabasi.

Samarqand viloyati Narpay tumani Muqumiy MFY X.Olomjon 10 uy

sobitshishanov1989@gmail.com

+998933508184

Ilmiy rahbar Ochilov Baxtiyor Shuhrat o'g'li.

baxtiyorochilov@7777gamil.com

+998933056227

Annotatsiya: Ushbu maqolada Forobiy va Aflotun kabi yirik mutafakkirlarning ijtimoiy-falsafiy qarashlari tahlil qilingan. Ularning ta'lim, tarbiya, qonun va jamiyatga oid fikrlari zamonaviy ijtimoiy muammolar bilan bog'lanib, bugungi o'zbek ta'lim-tarbiyasida qanday qo'llanishi mumkinligi yoritilgan. Ayniqsa, axloqiy yuksalish, fozil shaxs tarbiyasi va qonun ustuvorligi kabi tushunchalar asosida sog'lom jamiyat qurilishi ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: Forobiy, Aflotun, tarbiya, qonun, axloq, fozil jamiyat, oila, ta'lim, yoshlar, ma'naviyat

ВОСПИТАНИЕ И ЗАКОН: ОБЩЕСТВЕННОЕ РАЗВИТИЕ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ АЛЬ-ФАРАБИ И ПЛАТОНА

Аннотация: В данной статье анализируются социально-философские взгляды выдающихся мыслителей — Аль-Фараби и Платона. Их идеи о воспитании, образовании, законе и обществе рассматриваются в контексте современных социальных проблем. Особое внимание уделяется моральному

развитию, формированию добродетельной личности и верховенству закона как основам построения здорового общества.

Ключевые слова: Аль-Фараби, Платон, воспитание, закон, нравственность, добродетельное общество, семья, образование, молодёжь, духовность

UPBRINGING AND LAW: SOCIAL DEVELOPMENT THROUGH THE PERSPECTIVES OF AL-FARABI AND PLATO

Annotation: This article analyzes the socio-philosophical views of prominent thinkers such as Al-Farabi and Plato. Their ideas on education, upbringing, law, and society are examined in relation to modern societal issues. Particular focus is placed on moral development, the cultivation of virtuous individuals, and the rule of law as foundational principles for building a healthy society.

Keywords: Al-Farabi, Plato, upbringing, law, ethics, virtuous society, family, education, youth, spirituality

Tarix sahifalariga nazar solsak, turli sivilizatsiyalarning shakllanishida ma'rifat, tarbiya va qonunlar muhim rol o'ynagan. Ayniqsa, Forobiy va Aflotun kabi mutafakkirlarning qarashlari bugungi zamonaviy jamiyat uchun ham dolzarb ahamiyatga ega. Ularning asarlarida ta'lim-tarbiya, davlat boshqaruvi, qonun va axloqiy qadriyatlar haqida ilgari surilgan g'oyalar zamonaviy o'quv-tarbiyaviy jarayonga muhim turtki bo'ladi. Abu Nasr Forobiy o'z zamonasining buyuk allomasi sifatida "Fozillar shahri" asarida jamiyatni fozil kishilar boshqarishi kerakligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, inson tabiatan bilimga va ezgulikka intiladi, lekin bu tabiiy qobiliyatlar faqatgina to'g'ri tarbiya orqali namoyon bo'ladi (1,23). Forobiy jamiyatni rivojlantirishda axloqiy tarbiyaning ahamiyatini o'ta muhim deb biladi. Shuningdik, fozil jamiyat faqat fozil kishilar orqali barpo etiladi, fozil kishi esa o'z navbatida fozil oila va to'g'ri tarbiya mahsulidir (1,24). Bu yondashuv orqali Forobiy nafaqat jamiyatning axloqiy tayanchlarini, balki davlat boshqaruvida ham komil inson shaxsiyatining muhimligini ta'kidlaydi.

Aflotun o'zining "Respublika" va "Qonunlar" asarlarida shaxs, oila va jamiyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni chuqur tahlil qiladi. Uning fikricha, jamiyat a'zolarining har biri o'z vazifasini adolat bilan bajarsa, mukammal jamiyat yuzaga keladi (2). Aflotun qonunlar barqaror jamiyatning asosi ekanini ta'kidlab, bu qonunlar xalq tomonidan ongli ravishda qabul qilinishi kerakligini aytadi (2,106). Uning misollarida, yaxshi hokim xalq uchun ne'mat, nodon hokim esa ofatdir. Chunki u o'z manfaatini xalq manfaatidan ustun qo'yadi (2). Aflotun o'z davridagi hokimlar orasida tarbiyasiz, lekin o'zini dono hisoblovchi shaxslar jamiyatda halokatga olib kelganini misollar bilan ko'rsatadi.

Forobiy va Aflotun qarashlari tahlili shuni ko'rsatadiki, insoniy jamiyatda qonun va tarbiya bir-birini to'ldiruvchi, o'zaro bog'langan va muvozanatli tizimni tashkil etadi. Farobiyga ko'ra, jamiyatda axloqiy yuksalishsiz haqiqiy taraqqiyotga erishib bo'lmaydi, chunki axloqiy qadriyatlar jamiyatning ma'naviy poydevoridir (1,26). Aflotun esa qonunning jamiyat hayotida barqarorlikni ta'minlovchi vosita ekanini alohida ta'kidlab, ularni faqat jazolovchi emas, balki tarbiyalovchi kuch deb bilgan. Uning fikricha, qonunlar xalq tomonidan chuqur anglanib, ongli ravishda qabul qilinsa, ular samara beradi va adolatli boshqaruvga zamin yaratadi (2).

Bu ikki buyuk mutafakkirning fikrlari bugungi o'zbek ta'lim tizimi va ma'naviy-tarbiyaviy ishlari uchun ham o'ta dolzarbdir. Hozirgi kunda umumiy o'rta ta'lim muassasalarida o'quvchilarning yoshi, rivojlanish bosqichlari va psixofiziologik xususiyatlarini hisobga olgan holda, ularga umuminsoniy qadriyatlar — mehr-shafqat, hurmat, vatanparvarlik, halollik va insonparvarlik kabi fazilatlarni chuqur singdirish zaruriy ehtiyojga aylangan. Bu qadriyatlar bolalar ongida faqat nazariy bilim sifatida emas, balki hayotiy tamoyil sifatida shakllanishi uchun ta'lim-tarbiya jarayoni ongli, bosqichma-bosqich va hayot bilan uzviy bog'langan holda tashkil etilishi kerak (3,17). Zero, komil insonni shakllantirish — bu faqat bilim berish emas, balki to'g'ri tarbiya va qonuniy ongni uyg'otish orqali amalga oshadigan murakkab, ammo muhim ijtimoiy jarayondir.

Forobiy va Aflotun fikrlaridan ko'rinib turibdiki, ijtimoiy taraqqiyotning ildizi ta'lim, tarbiya va qonun bilan chambarchas bog'liq. Bugungi kunda ushbu ulug' mutafakkirlarning merosi asosida ma'naviy tarbiyani kuchaytirish, yoshlarni vatanparvarlik va insonparvarlik ruhida tarbiyalash davlat siyosatining muhim yo'nalishidir. Zero, ezgu jamiyat — fozil insonlar, mustahkam qonunlar va sog'lom tarbiyada mujassam

Adabiyotlar

1. Pyotr Falyov. *Turkiy xalqlarning so'z san'ati*. Toshkent, 1922-yil, 15-yanvar.
2. ziyouz.uz
3. Aflotun. *Respublika va Qonunlar* asarlari. (O'zbekcha tarjimalardan iqtiboslar)
4. "O'zbekiston Respublikasida ta'lim-tarbiya tizimi va ma'naviy-axloqiy ishlarga doir qonun va dasturlar to'plami". (Toshkent: Adolat, 2021)

JADID AYOLLAR NIGOHIDA AYOL ERKINLIGI VA JAMIYATDAGI O'RNI

Sayfullayeva Sojida Boltayevna
Navoiy innovatsiyalar universiteti
pedagogika va psixologiya yoʻnalishi 2 kurs 6 guruh talabasi
Navoiy viloyati Qiziltepa tuman
Sayfullayevas45@gmail.com
Navqiron M.F.Y Maraoch qishloq 80
99 113 88 35
Ilmiy rahbar: Ochilov Baxtiyor Shuhrat oʻgʻli

Annotatsiya: XX asr boshlarida Oʻzbekiston va Markaziy Osiyo mamlakatlarida jadidchilik harakati nafaqat erkaklar, balki ayollar uchun ham oʻzgarishlar yaratgan. Ushbu maqola jadidchilik harakatining ayollar huquqlarini targʻib qilishdagi roli va ayollarni ijtimoiy hayotga jalb qilishdagi faoliyatini tahlil qiladi. Jadid ayollari oʻzlarining taʼlim, madaniyat va ijtimoiy islohotlar sohasidagi faoliyati orqali jamiyatda ayollarni erkinlashtirish va teng huquqlilikni taʼminlashga intildilar. Bu maqolada jadid ayollarning ayol erkinligi, jamiyatdagi oʻrni va ularning islohotlarga qoʻshgan hissasi haqida soʻz yuritiladi. Shuningdek, ularning mustaqil fikrlash, taʼlim olish va jamoat ishlarida faol ishtirok etish orqali jamiyatdagi ijtimoiy oʻzgarishlarga taʼsiri muhokama qilinadi.

Kalit soʻzlar: Jadidchilik harakati, Ayollar huquqlari, Ijtimoiy islohotlar, Ayollar erkinligi, Gender tengligi, Taʼlim va madaniyat, Ayollarning jamiyatdagi oʻrni, Mustaqil fikrlash, Jamiyatda oʻzgarishlar, Taʼlim olish, Jamoat ishlarida ishtirok etish, Ayolni ijtimoiy hayotga jalb qilish

ЖЕНСКАЯ СВОБОДА И РОЛЬ ЖЕНЩИНЫ В ОБЩЕСТВЕ В ВЗГЛЯДЕ ДЖАДИДСКИХ ЖЕНЩИН.

Annotation: В начале XX века в Узбекистане и странах Центральной Азии джадидистское движение не только повлияло на мужчин, но и стало источником изменений для женщин. Эта статья анализирует роль джадидистского движения в пропаганде прав женщин и их вовлечении в общественную жизнь. Джадидистские женщины, через свою активность в области образования, культуры и социальных реформ, стремились освободить женщин и обеспечить равные права в обществе. В статье рассматриваются вопросы женской свободы, роль женщин в обществе и их вклад в реформы. Также обсуждается влияние этих женщин на социальные изменения в обществе через независимое мышление, получение образования и активное участие в общественных делах.

ключевое слово: Джадидистское движение, Права женщин, Социальные реформы, Свобода женщин, Гендерное равенство, Образование и культура, Роль женщин в обществе, Независимое мышление, Социальные изменения, Получение образования, Участие в общественной жизни, Вовлечение женщин в общественную жизнь.

WOMEN'S FREEDOM AND THEIR ROLE IN SOCIETY IN THE EYES OF JADID WOMEN

Annotation: In the early 20th century, the Jadid movement in Uzbekistan and Central Asian countries not only brought changes for men but also created reforms for women. This article analyzes the role of the Jadid movement in promoting women's rights and their involvement in social life. Jadid women, through their activities in education, culture, and social reforms, sought to liberate women and ensure gender equality in society. This article discusses the freedom of women, their role in society, and their contribution to reforms. It also examines the impact of their independent thinking, education, and active participation in public affairs on social changes in society.

Keywords: Jadid movement, Women's rights, Social reforms, Women's freedom, Gender equality, Education and culture, Women's role in society, Independent thinking, Social changes, Education, Participation in public affairs, Involvement of women in social life

XX asr boshlarida Markaziy Osiyo, xususan O'zbekistonda jadidchilik harakati avj olib, jamiyatni zamonaviylashtirish va islohotlar o'tkazishni maqsad qilgan. Bu harakatda erkaklar bilan birga, ayollar ham faol qatnashgan. Jadidchilik g'oyalari nafaqat ilm-fan va ta'lim tizimini, balki jamiyatning barcha sohalarini, jumladan, ayollarning ijtimoiy va siyosiy huquqlarini kengaytirishni ko'zda tutgan. Jadidchilik harakati XX asr boshlarida O'zbekiston va boshqa Markaziy Osiyo mamlakatlarida o'zining ma'rifatparvarlik g'oyalarini targ'ib qilishda muhim rol o'ynadi. Ushbu harakatning eng asosiy maqsadlari qatorida ayollarni o'qitish va ularning jamiyatdagi o'rnini mustahkamlash ham bo'lgan. O'sha davrdagi ko'plab jadid ayollari ayollarni ta'lim olishga imkoniyatlar yaratishga harakat qilishdi bu orqli ayollar va erkaklar o'rtasida gender tenglikni ta'minlash uchun jaded ayollarimiz ham vatanparvar ma'rifatchilar qatorida faol harakat olib borishdi.(1,32)

Jadidchilikning asosiy g'oyalaridan biri ayollarga tenglikni yaratish bunda har bir sohada ayollarning mavqiyini taminlash uchun keng qamrovli islohatlar olib birishdi. Bunda asosiy islohat albatta ta'lim va tarbiyadan boshlandi. Ayollarga

ta'lim berish sohasidagi islohatlar ma'zmun mohiyatiga ko'ra bir qancha maqsdlarni o'zida aks ettiradi. Xususan, ayollarning haq huquqlarini taminlash, o'zligini anglash va o'z-o'zini huquqiy himoya qilish ko'nikmalarini shakllantirish imkonini berishdan iborat bo'lgan.(2,21) Jadidchilik ijtimoiy harakatining faol ayollaridan- Halima Komilova va Tojixon Shodieva kabi, ayollarni o'qitish orqali jamiyatda ayollarning o'rnini mustahkamlashga intilishdi.(3) Jadidchilik harakatining gender tenglik borasidagi harakatlari o'rinli sanalagan, oliy maqsad, mustaqillikka erish yo'lida har bir insonning o'zining haq-huquqini to'liq anglab yetishning kafaolati albatta ta'lim deb bilishgan. Erkinlik, hurfikirlilik va individual bilimlar salmog'ning ortib borishi jamiyatni turg'unlikdan sivilizatsiya sari boshlaydi. Bu haqida o'z davrida va hozirgi zamonda dam mashhur bo'lgan Ibn Xaldunning jamiyat tuzulmasi haqidagi aniq qarashlarining asosi bo'lgan "Asabiy" nazariyasida ilgari surulgan jamiyatning tarqqiyotlashuv va inqirozga yuz tutishi haqidagi qarashlar kansipsiyasining asosiy jihatlarini jadidlar qarashlarida ko'rish mumkin. Jamiyatda gender tenglikni ta'minlashning bir qancha yo'llarini ishlab chiqishgan, jumladan, jaded ayollaridan Halima Komilovanning pedagogik faoliyati orqali, Tojixon Shodieva esa ijtimoiy hayot yo'lida ayollarning o'rnini mustahkamlash borasida katta ishlar qildilar. (4, 6) Ularning ijtimoiy hayotdaga o'zlarining asarlari va faoliyatlari ayollarning huquqlarini taminlash va o'z-o'zini himoyalash ruhiyatini shakllantirdi, natijada o'z erkiga ega bo'lgan jadid ayollarning g'oyalari jamiyatda yangicha qadiryatlarni yaratdi.(4,8) Jadid ayollarning jamiyatdagi faollashuvini taminlash va mustahkamlashda ta'lim-tarbiya va ma'naviy sohaqda bir qancha islohatlarni olib borishdi.(5) Xususan Halima Kamolova va Tojixon Shodievalarning faoliyatidan ma'lumki o'sha davrda jamiyatda ayollar o'zgarishlar va islohatlarga muhtoj bo'lganligini aks ettiradi.6)

Xulosa qilib aytganda Jadidchilik harakatining markazida ayollarni o'qitish, ularni erkinlashtirish va jamiyatdagi o'rnini mustahkamlash turgan. Jadid ayollari o'z faoliyatlari orqali, masalan, Halima Komilova va Tojixon Shodieva kabi shaxslar, jamiyatda ayollarning huquqlarini himoya qilish va ularning erkinligini ta'minlash borasida katta hissa qo'shdilar. Ularning faoliyatlari va asarlari, shuningdek, ayollarning ta'lim olish va jamiyatda faol ishtirok etish imkoniyatlarini yaratish orqali jahon ta'lim tizimiga muhim ta'sir ko'rsatdi. (7)

Adabiyotlar ro'yxati

1. Rasulov, S. (2000). *Jadidchilik harakati va ayollarning jamiyatdagi o'rne*. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti.

2. Akhmedov, D. (2010). *O'zbekiston ta'lim tizimida jadidchilik va ayollar*. Toshkent: Fan va texnologiya.
3. Jumayev, S. (2015). *Jadid ayollari va ularning jamiyatdagi roli*. Toshkent: Sharq nashriyoti.
4. Karimova, N. (2005). *Ayollar va ma'rifat: jadidchilikning yangi o'zgarishlari*. Toshkent: Ma'naviyat.
5. Shamsiev, A. (2007). *Jadidchilik harakatining tarixi va ayollar*. Toshkent: O'zbekiston tarixi.
6. Akhmedova, L. (2011). *Jadidchilik va ayollarning madaniy o'rni*. Toshkent: O'zbekiston pedagogika nashriyoti.
7. Rasulova, G. (2009). *Ayollarni o'qitish va ularning erkinligini ta'minlash: jadidchilikdagi yangiliklar*. Toshkent: Ma'naviyat.

BOLALAR DUNYOQARASHINI RIVOJLANTIRISHDA XALQ OG'ZAKI IJODINING O'RNI

Navoiy innovatsiyalar universiteti
Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası o'qituvchisi
Xidirova Umida Erkin qizi
umidaxidirova85@gmail.com +998944887801
Navoiy innovatsiyalar universiteti
Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 2-kurs talabasi
Komilova Shahlo

Anotatsiya: Mazkur maqolada bolalar dunyoqarashini rivojlantirishda xalq og'zaki ijodining o'rni tahlil qilinadi. Xalq og'zaki ijodi – ertaklar, rivoyatlar, maqollar va qo'shiqlar bolalar tarbiyasida muhim ahamiyatga ega bo'lib, ular orqali milliy qadriyatlar, axloqiy me'yorlar va ijtimoiy normalar o'rgatiladi. Maqola, shuningdek, xalq og'zaki ijodining tarbiyaviy ahamiyatini, uning bolalarning fikrlash, hayotga bo'lgan qarashlarini shakllantirishdagi o'rni va ijtimoiy hayotga tayyorlashdagi rolini ham o'rganadi. Xalq og'zaki ijodi bolalarga axloqiy va estetik ta'lim berishda, ularni mehnatga, do'stlikka, halollikka o'rgatishda, shuningdek, o'z atrofidagi dunyoni tushunishga yordam beradi. Maqolada bolalarga o'rgatiladigan eng muhim qadriyatlar va ularni xalq og'zaki ijodi yordamida tarbiyalashning samarali usullari haqida ham so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: bolalar dunyoqarashi, xalq og'zaki ijodi, ertaklar va rivoyatlar, tarbiya, axloqiy qadriyatlar, madaniy meros, mehnat va halollik, bolalar tarbiyasi

РОЛЬ УСТНОГО НАРОДНОГО ТВОРЧЕСТВА В РАЗВИТИИ МИРОВОЗЗРЕНИЯ ДЕТЕЙ

Аннотация: В данной статье рассматривается роль устного народного творчества в развитии мировоззрения детей. Устное народное творчество — это сказки, предания, пословицы и песни, которые играют важную роль в воспитании детей, через них передаются национальные ценности, моральные нормы и социальные правила. В статье также анализируется воспитательное значение народного творчества, его влияние на формирование мышления детей, их взглядов на жизнь и роль в подготовке к социальной жизни. Устное народное творчество способствует моральному и эстетическому воспитанию, учит детей труду, дружбе, честности, а также помогает им понимать окружающий мир. В статье также обсуждаются основные ценности, которые можно передать детям через народное творчество, и эффективные методы воспитания с его помощью.

Ключевые слова: мировоззрение детей, устное народное творчество, сказки и предания, воспитание, моральные ценности, культурное наследие, труд и честность, воспитание детей

THE ROLE OF ORAL FOLK ART IN THE DEVELOPMENT OF CHILDREN'S WORLDVIEW

Abstract: This article analyzes the role of oral folk art in the development of children's worldview. Oral folk art, including fairy tales, legends, proverbs, and songs, plays an important role in children's upbringing, transmitting national values, moral norms, and social rules. The article also explores the educational significance of folk art, its influence on shaping children's thinking, their views on life, and its role in preparing them for social life. Oral folk art contributes to moral and aesthetic education, teaching children about work, friendship, honesty, and helping them understand the world around them. The article also discusses the key values that can be taught to children through folk art and effective methods of upbringing using it.

Keywords: children's worldview, oral folk art, fairy tales and legends, upbringing, moral values, cultural heritage, work and honesty, child education

Xalq og‘zaki ijodi, o‘ziga xos ravishda, milliy madaniyat, an‘analar va tarixning yodgorligi sifatida xalqlarning o‘zaro muloqotini va tajribalari orqali shakllanib kelgan. Bu turdagi ijod bolalar hayotining shakllanishi, tarbiyasi va rivojlanishida alohida o‘rin tutadi. Xalq og‘zaki ijodining elementlari — ertaklar, maqollar, latifalar, qo‘shiqlar, topishmoqlar va boshqa janrlar bolalarning axloqiy-

etiqodiy qadriyatlarni o'zlashtirishida, ijtimoiy va psixologik rivojlanishida muhim rol o'ynaydi.

Xalq og'zaki ijodi bolalarning axloqiy, estetik va ijtimoiy tarbiyasiga katta ta'sir ko'rsatadi. Ertaklar, maqollar va qo'shiqlar orqali bolalar yaxshi-yomon, to'g'ri noto'g'ri tushunchalarini o'rganadilar. Ertaklar orqali bola adolat, mehr-oqibat, haqiqat va yovuzlikni ajratish, tabiat va inson o'rtasidagi muvozanatni anglash kabi tushunchalarni o'zlashtiradi. Masalan, Ertaklar orqali bolaning hayotiy qiyinchiliklarga qanday munosabatda bo'lishi kerakligi, qahramonlik, o'zgarish va intilish haqida tushuncha hosil bo'ladi.

Maqollar va naqlar esa bolaning so'z boyligini kengaytirishga yordam beradi. Har bir maqol, masalan, "Mehnat muqaddas", "O'rganishdan orqada qolma" kabi qisqa va lo'nda ifodalangan hikmatlar orqali bolaga axloqiy qoidalarni o'rgatadi. Shuningdek, bu xalqlarning qadimiy tajribalaridan foydalanish orqali bola o'zining madaniy merosini anglaydi.

Xalq og'zaki ijodi bolalar miyasida tasavvurlarni, fantaziyaning rivojlantirishida ham muhim ahamiyatga ega. Ertaklar va qo'shiqlar bolaning tafakkurini jonlantiradi, ular yaratgan obrazlar orqali bolalar o'zlarini yangi dunyo va mavzular bilan tanishtiradilar. Bolalar og'zaki ijoddan o'rganib, ijtimoiy va madaniy qadriyatlarni anglashni boshlaydilar, bu esa ularning umumiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir qiladi. Misol uchun, xalq og'zaki ijodi orqali bolalar tarixiy shaxslar, milliy an'analar, xalqning o'ziga xos qadriyatlari haqida tasavvur hosil qilishadi. Bu bola uchun an'anaviy ta'limdan tashqari, kognitiv rivojlanish uchun ham muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

Xalq og'zaki ijodining ijtimoiylashuv jarayonidagi o'rni beqiyosdir. Ertaklar, qo'shiqlar va latifalar orqali bola jamiyatda o'z o'rnini topadi, boshqa odamlar bilan o'zaro munosabatlarni o'rganadi. Bu ijod bolaga o'zini ifodalash imkoniyatini yaratadi, u boshqa bolalar bilan umumiy tushunchalarni, qadriyatlarni muhokama qilish orqali jamiyatda muvaffaqiyatli ijtimoiylashishni boshlaydi. Bundan tashqari, xalq og'zaki ijodi bolaning empatiya, ya'ni boshqalarining his-tuyg'ularini tushunish qobiliyatini rivojlantirishda yordam beradi. Ertakdagi qahramonning muammolarini va uning yechimlarini bolalar o'z hayotlariga tadbiiq qilishga harakat qiladilar, bu esa ularning ijtimoiy ongini oshiradi.

Xalq og'zaki ijodi, ayniqsa, bolalarning nutq rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Maqollar, topishmoqlar, qo'shiqlar va ertaklar bolalarning so'z boyligini oshiradi, ularga yangi so'zlar, iboralar va til strukturasi haqida tushunchalar beradi. Bu o'z navbatida bolalarning ifodalash va muloqot qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Ertaklar va xalq qo'shiqlari bolalarga murakkab grammatik tuzilmalarni o'rganishda yordam beradi, ularning xotira va diqqatini rivojlantiradi. Shuningdek, bolalar o'zining his-tuyg'ularini, xohishlarini ifodalashda xalq og'zaki ijodidan foydalanish orqali tilni boyitadi.

Xalq og'zaki ijodi insonning ma'naviy-axloqiy, estetik va tafakkur jihatdan shakllanishida beqiyos rol o'ynar ekan, hayotimizda xalq og'zaki ijodiga bo'lgan mehr-muhabbat hech so'nmaydi. Xo'sh, aslida, kamolotga yetishda doston, lapar, maqollarning o'rni qanday? Har bir insonning shakllanishi va kamolotga yetishi uchun ma'naviy ozuqa muhim ahamiyatga ega. Xalq og'zaki ijodi esa mana shu ma'naviy ozuqaning asosiy manbalaridan biridir. U insonni axloqiy jihatdan tarbiyalaydi, tafakkurini o'stiradi va hayot haqiqatlarini anglashga yordam beradi.

Ertaklar, dostonlar, maqollar, matallar, topishmoqlar va qo'shiqlar xalq og'zaki ijodining ajralmas qismi bo'lib, har bir insonni barkamol etishga xizmat qiladi. Masalan, ertaklar bolalikdan bizga yaxshilik va yomonlik, adolat va zulm o'rtasidagi kurashni anglatadi. "Zumrad va Qimmat", yoki "Oltin tarvuz" kabi ertaklar hayotda halollik, mehnatsevarlik va sabr-toqat insonni yuksaltirishi, ochko'zlik va dangasalik esa zavolga olib kelishini o'rgatadi. Yana bir yirik janrlardan biri dostonlar esa xalqning jasoratini, mardlik va vatanparvarlik tuyg'ularini tarannum etadi. "Alpomish" dostonida qahramonning vafodorligi, oilasi va vatani uchun kurashishi bugungi yoshlar uchun ham ibrat maktabidir. Qahramonlik dostonlari insonda qat'iyat, jasorat va fidoyilik kabi fazilatlarni shakllantiradi.

Bugungi kunda ilm-fan va texnologiya rivojlanayotgan bir paytda ham xalq og'zaki ijodining qadri yo'qolmagan. Aksincha, u yangi shakllarda, yangi vositalar orqali avloddan-avlodga yetib bormoqda. Uning ta'sirida inson kamol topadi, o'zining kimligini, milliy qadriyatlarini anglaydi va hayotda o'z yo'lini topadi.

Xalq og'zaki ijodining bolalar hissiy rivojlanishiga ta'siri ham katta. Ertaklar va qo'shiqlarning o'ziga xos psixologik ta'siri bolalarda qahramonlik, mehr-oqibat, hamdardlik, jasorat kabi hissiyotlarni uyg'otadi. Ushbu hissiyotlar bolalar uchun hayotda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan turli holatlarda to'g'ri qarorlar qabul qilishda yordam beradi.

Xalq og'zaki ijodi orqali bola o'zini boshqalar bilan taqqoslab, o'zining ichki his-tuyg'ularini va qadrini anglab, o'zini hurmat qilishni o'rganadi. Bu orqali bolalar o'z his-tuyg'ularini boshqarishni, ijobiy hissiyotlar bilan yashashni o'rganadilar.

Xalq og‘zaki ijodi bolalar hayotining rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Ertaklar, maqollar, qo‘shiqlar va boshqa xalq ijodi elementlari bolalarning axloqiy, hissiy, ijtimoiy, kognitiv va til rivojlanishiga bevosita ta'sir qiladi. Bu ijod bolaning madaniy, psixologik va axloqiy shakllanishida muhim rol o‘ynaydi. Xalq og‘zaki ijodi orqali bola nafaqat o‘z xalqining qadriyatlari bilan tanishadi, balki jamiyatda muvaffaqiyatli ijtimoiylashish uchun zarur bo‘lgan ko‘nikmalarga ega bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Azimov, X. (2015). Xalq og‘zaki ijodi va uning tarbiyaviy ahamiyati. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
2. Rasulova, M. (2018). Bolalar tarbiyasida xalq og‘zaki ijodining o‘rni. Tashkent: O‘zbekiston xalq ta'limi nashriyoti.
3. Sharipova, G. (2017). Ertaklar va rivoyatlar orqali bolalar dunyoqarashini shakllantirish. Samarqand: Samarqand universiteti nashriyoti.
4. Islomov, T. (2019). Xalq og‘zaki ijodi va uning pedagogik ahamiyati. Toshkent: O‘zbekiston pedagogika akademiyasi.
5. Karimov, A. (2020). Xalq og‘zaki ijodi: tarbiyaning ajralmas qismi. Tashkent: Ta'lim nashriyoti.
6. Madaniyat, N. (2016). Milliy qadriyatlar va xalq og‘zaki ijodining bolalar tarbiyasidagi roli. Buxoro: Buxoro davlat universiteti nashriyoti.
7. Gafurov, A. (2018). Xalq og‘zaki ijodining bolalar tarbiyasiga ta'siri. Toshkent: Ma'naviyat nashriyoti.
8. Safarova, L. (2021). Ertaklarning tarbiyaviy va axloqiy ahamiyati. Farg‘ona: Farg‘ona davlat universiteti nashriyoti.
9. Nasirova, D. (2017). Xalq og‘zaki ijodi va uning bolalar rivojlanishidagi o‘rni. Tashkent: O‘zbekiston pedagogika nashriyoti.
10. Smith, A. (2015). Folk Tales and Their Role in Children's Education. New York: HarperCollins Publishers.
11. Brown, J. (2014). Cultural Heritage and Oral Tradition in Child Development. London: Routledge.
12. Lurie, M. (2019). The Importance of Folk Art in Shaping Children’s Values. Cambridge: Cambridge University Press.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINI HUSNIXATGA O‘RGATISH MUAMMOLARI

Ravshanova Ruxshona Husenovna

Navoiy innovatsiyalar universiteti 2-kurs talabasi
+998900857188, ravshanovaruxshona78@gmail.com

O'zbekiston, Navoiy viloyati, Qiziltepa tumani

Ilmiy rahbar: Raxmatullayeva Nargiza Baxtiyor qizi

Annotatsiya: Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarini husnixatga o'rgatishdagi muammolar, ularning yuzaga kelish sabablari va bartaraf etish yo'llari tahlil qilingan. Bugungi kunda yozuv madaniyatini shakllantirishda o'quvchilar individual xususiyatlarini inobatga olgan holda yondashish zarurati ortib bormoqda. Dars jarayonida husnixatni rivojlantirishga qaratilgan metodik usullar, didaktik vositalar va o'qituvchi faoliyatining ahamiyati yoritib berilgan. Shuningdek, husnixatni rivojlantirishda o'yinli usullar, ko'rgazmali materiallar va axborot texnologiyalaridan foydalanishning samaradorligi haqida fikr yuritilgan. Maqolada ilgari surilgan tavsiyalar boshlang'ich ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, husnixat, yozuv madaniyati, muammo, metodika, didaktika, yozma nutq, pedagogik yondashuv, texnologiyalar, amaliy tavsiya.

PROBLEMS OF TEACHING ELEMENTARY SCHOOL PUPILS TO CALLIGRAPHY

Abstract: The article analyzes the problems in teaching elementary school students to calligraphy, the causes of their occurrence and ways to eliminate them. Today, there is an increasing need to approach the formation of a writing culture taking into account the individual characteristics of students. The importance of methodological methods, didactic tools and teacher activity aimed at developing calligraphy in the lesson process is highlighted. The effectiveness of using game methods, visual materials and information technologies in developing calligraphy is also considered. The recommendations put forward in the article serve to improve the quality of primary education.

Keywords: primary education, calligraphy, writing culture, problem, methodology, didactics, written speech, pedagogical approach, technologies, practical recommendations.

ПРОБЛЕМЫ ОБУЧЕНИЯ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ КАЛЛИГРАФИИ

Аннотация: В статье анализируются проблемы в обучении учащихся начальной школы каллиграфии, причины их возникновения и пути устранения. Сегодня все больше ощущается необходимость подходить к формированию культуры письма с учетом индивидуальных особенностей

учащихся. Подчеркивается значимость методических приемов, дидактических средств и деятельности учителя, направленной на развитие каллиграфии в процессе урока. Также рассматривается эффективность использования игровых методов, наглядных материалов и информационных технологий в развитии каллиграфии. Выдвинутые в статье рекомендации служат повышению качества начального образования.

Ключевые слова: начальное образование, каллиграфия, культура письма, проблема, методика, дидактика, письменная речь, педагогический подход, технологии, практические рекомендации.

KIRISH

Boshlang'ich ta'lim – bu o'quvchilarning shaxs sifatida shakllanishi, dunyoqarashi va madaniyati rivojlanishining asosiy bosqichidir. Ayniqsa, husnixatga o'rgatish jarayoni bu davrda alohida e'tibor talab qiladi. Chunki o'quvchining yozuvi nafaqat uning savodxonligini, balki tafakkuri, estetik qarashlari va mehnatga munosabatini ham aks ettiradi. Hozirgi kunda ta'lim tizimida yuz berayotgan islohotlar, raqamlashtirish va zamonaviy texnologiyalarni joriy etish bosqichida husnixat o'qitish masalasiga nisbatan munosabat bir oz sustlashgani kuzatilmoqda. Natijada, ko'plab o'quvchilarda yozuv madaniyatining yetarlicha shakllanmasligi, chiziqlarning notekisligi, harflarning to'g'ri yozilmasligi kabi muammolar yuzaga chiqmoqda. Yozuv madaniyatini shakllantirishda boshlang'ich sinf o'qituvchisining roli beqiyosdir. Aynan o'qituvchi tomonidan tanlangan metodika, pedagogik yondashuv va shaxsiy namuna orqali o'quvchilarda chiroyli yozish ko'nikmasi rivojlanadi. Shu boisdan, maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining husnixatga o'rgatilishida uchraydigan asosiy muammolar, ularning sabablari va yechimlari haqida so'z yuritiladi.

Boshlang'ich ta'limda husnixatga o'rgatish bo'yicha bir qator pedagog-olimler tomonidan tadqiqotlar olib borilgan. Jumladan, N. Norqulov, O. Muxamedov, G. G'oziyeva, S. Karimova singari tadqiqotchilar o'z ishlarida yozuv ko'nikmalarini shakllantirishning psixologik-pedagogik asoslarini ochib bergan. Ularning asarlarida o'quvchilarning harf shakllarini to'g'ri hosil qilishlari, grafomotor harakatlari va qo'l mushaklari rivojlanishi husnixatga bevosita ta'sir qilishi ta'kidlangan.

Tahlil qilingan adabiyotlarda shuningdek, husnixatni o'rgatishda o'yinli metodlar, ko'rgazmali vositalar, grafik diktantlar, shaxsga yo'naltirilgan yondashuvlar kabi metodlar keng tavsiya etiladi. Ayniqsa, ilg'or xorijiy tajribalar, masalan, Finlandiya va Yaponiya ta'lim tizimlarida bolalarni yozishga o'rgatishda

emotsional qulaylik va ergonomik yozuv vositalaridan foydalanish muhim o'rin tutadi.

Metodlar: Ushbu maqolada kuzatuv, suhbat va amaliy tahlil metodlaridan foydalanildi. Qiziltepa tumani 1-umumta'lim maktabidagi boshlang'ich sinf o'quvchilarining yozuv daftarlarini tahlil qilish, ularning yozuvdagi xatolarini aniqlash va sabablari ustida turganlik asosiy metodik yondashuv bo'ldi. Shuningdek, o'qituvchilar bilan olib borilgan suhbatlar orqali amaliy tajribalar va mavjud muammolar aniqlandi.

Tadqiqot davomida Qiziltepa tumani 1-umumta'lim maktabidagi boshlang'ich sinf o'quvchilari yozuv daftarlarining tahlili shuni ko'rsatdiki, aksariyat o'quvchilar husnixatga oid bir qator muammolarga duch kelmoqda. Jumladan:

Harflarni to'liq hosil qilmaslik;

Harflar o'rtasidagi masofaning buzilishi;

Qiyalikning noto'g'ri bo'lishi;

Satrga sig'dirmasdan yozish;

Chiziqlardan chiqib ketish yoki ichida juda kichik harflar yozish;

So'zlar orasida yetarli bo'shliq qoldirmaslik.

Bu holatlar asosan quyidagi omillar bilan bog'liq ekani aniqlandi:

1. O'quvchilarning mayda qo'l mushaklari yetarlicha rivojlanmaganligi;
2. Husnixat mashqlariga ajratiladigan vaqtning qisqaligi;
3. Yozuv vositalarining (qalam, daftar) qulay bo'lmasligi;
4. O'qituvchilarning metodik yondashuvida yetarli yangiliklar yo'qligi;
5. Ota-onalarning o'quvchilarning yozuviga e'tibor qaratmasligi.

Shuningdek, tajriba darslari davomida ko'rgazmali vositalar, grafik diktantlar, rasmi topshiriqlar va o'yinli mashg'ulotlar qo'llanganda o'quvchilar yozuvida ijobiy o'zgarishlar kuzatildi. Ayniqsa, "chiziqlarni to'ldir", "yo'ldan chiqmasdan yoz" kabi didaktik o'yinlar orqali o'quvchilarning grafomotor ko'nikmalari ancha yaxshilandi.

O'tkazilgan kuzatuvlar va tahlillar shuni ko'rsatadiki, husnixatga o'rgatish jarayonida o'quvchilarning individual xususiyatlarini inobatga olish muhim ahamiyatga ega. Har bir bolaning psixofiziologik rivojlanishi, harakat koordinatsiyasi va e'tibor darajasi turlicha bo'lgani sababli, ularning yozuv ko'nikmalari ham bir xil shakllanmaydi. Shu bois, o'qituvchi tomonidan farqlangan yondashuv muhim metodik asos bo'lib xizmat qiladi. Bundan tashqari, o'qituvchining o'quvchilarga bergan yozma topshiriqlari, ularni nazorat qilish sifati va muntazam mashq ettirish darajasi ham natijalarga bevosita ta'sir

ko'rsatadi. O'yinli usullarni tatbiq etish orqali o'quvchilar husnixat mashg'ulotlariga qiziqish bilan yondashgan, bu esa ularning faol ishtirokini ta'minlagan. Muhokamalar shuni ko'rsatdiki, zamonaviy texnologiyalar, xususan, interaktiv doska, animatsion yozuv dasturlari orqali darslar samaradorligini oshirish mumkin. Biroq bu vositalar o'quvchilarning yozuv ko'nikmasini to'liq rivojlantiradi degani emas — ular asosiy vositalarni to'ldiruvchi element sifatida ko'rilishi kerak. Shuningdek, ota-onalar bilan hamkorlik masalasi ham dolzarbdir. Uyda o'quvchining husnixatga e'tiborli bo'lishi, yozuv mashqlarini bajara olishiga sharoit yaratilishi natijani ancha yaxshilaydi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini husnixatga o'rgatish jarayoni murakkab va ko'p jihatli faoliyat bo'lib, u nafaqat yozuv texnikasini, balki o'quvchining estetik didi, intizomi, mehnatga munosabati kabi sifatlarini shakllantiradi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, husnixatdagi muammolar o'quvchilarning individual rivojlanish xususiyatlari, dars metodikasi va ota-onalar bilan hamkorlik yetishmasligi bilan bog'liq.

Muammoni hal etish uchun quyidagi tavsiyalarni ilgari surish mumkin:

1. Dars jarayonida farqlangan yondashuv asosida individual ish olib borish;
2. Husnixatni rivojlantirishga mo'ljallangan o'yinli va interaktiv metodlarni keng qo'llash;
3. Mashq daftarlari, yozuv vositalari ergonomik jihatdan qulay bo'lishini ta'minlash;
4. Ota-onalar bilan doimiy hamkorlikda ishlash, ularning pedagogik savodxonligini oshirish;
5. O'qituvchilarning metodik tayyorgarligini doimiy takomillashtirish.

Shunday yondashuvlar orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarida chiroyli, aniq va estetik yozuv ko'nikmalarini shakllantirish, ularning umumiy savodxonligi va nutq madaniyatini rivojlantirishga erishish mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. G'oziyev, E. G'. (2010). Umumiy psixologiya. Toshkent: Sharq. – 459 bet. (Ghoziyev, E. G. (2010). General Psychology. Tashkent: Sharq.)
2. Norqulov, N. (2016). Boshlang'ich ta'limda o'quvchilarda yozuv ko'nikmalarini shakllantirish. Toshkent: Fan. – 215 bet. (Norqulov, N. (2016). Developing Writing Skills in Primary Education. Tashkent: Fan.)
3. Karimova, S. (2018). Pedagogik texnologiyalar asosida husnixatni o'rgatish metodikasi. Samarqand: Ilm Ziya. – 184 bet. (Karimova, S. (2018). Methodology of Teaching Handwriting Based on Pedagogical Technologies. Samarkand: Ilm Ziya.)

4. Muxamedov, O. (2015). O'quvchilarda yozuv madaniyatini shakllantirish yo'llari. Toshkent: Yangi asr. – 203 bet. (Mukhamedov, O. (2015). Ways to Form Students' Writing Culture. Tashkent: Yangi Asr.)
5. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press.
6. Smith, F. (2004). Understanding Reading: A Psycholinguistic Analysis of Reading and Learning to Read (6th ed.). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
7. Ministry of Public Education of Uzbekistan. (2020). Boshlang'ich ta'lim fan dasturi. Toshkent. (Ministry of Public Education of Uzbekistan. (2020). Primary Education Curriculum. Tashkent.)

INTERAKTIV RAQAMLI PLATFORMALARNING UMUMTA'LIM MAKTABLARIDAGI SAMARADORLIGI

Ibrayimova Nasiba Nag'metulla qizi

Qo'ng'iro't tumani

Maktabgacha va maktab ta'limi bo'limiga

qarashli 52-sonli umumta'lim maktabining

fizika fani o'qituvchisi

e-mail: nibrayimova@gmail.com

Qoraqalpog'iston, Nukus shahri

Annotatsiya. Ushbu maqolada interaktiv raqamli platformalarning umumta'lim maktablaridagi samaradorligi, ularning o'quvchilarning bilim olish jarayoniga ta'siri, shuningdek, amaliy tajribada foydalanilgan vositalarning natijalari tahlil qilingan. Maqolada Quizizz, Flippity, Wordwall va Educaplay kabi platformalarning dars jarayonidagi roli yoritilib, ularning ta'lim sifatini oshirishdagi o'rni misollar orqali ko'rsatib berilgan. Shuningdek, interaktiv platformalardan samarali foydalanish bo'yicha takliflar ilgari surilgan.

Kalit so'zlar: interaktiv ta'lim, raqamli platformalar, umumta'lim maktablari, Quizizz, Flippity, Wordwall, Educaplay, ta'lim samaradorligi, zamonaviy texnologiyalar.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИНТЕРАКТИВНЫХ ЦИФРОВЫХ ПЛАТФОРМ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ

Абстрактный. В статье анализируется эффективность интерактивных цифровых платформ в средних школах, их влияние на обучение учащихся, а также результаты применения инструментов в практических экспериментах.

В статье подчеркивается роль таких платформ, как Quizizz, Flippity, Wordwall и Educaplay в процессе обучения, а также на примерах иллюстрируется их роль в повышении качества образования. Также были высказаны предложения по эффективному использованию интерактивных платформ.

Ключевые слова: интерактивное образование, цифровые платформы, средние школы, Quizizz, Flippity, Wordwall, Educaplay, эффективность обучения, современные технологии.

EFFECTIVENESS OF INTERACTIVE DIGITAL PLATFORMS IN GENERAL SCHOOLS

Annotation. This article analyzes the effectiveness of interactive digital platforms in general schools, their impact on the learning process of students, as well as the results of the tools used in practical experience. The article highlights the role of platforms such as Quizizz, Flippity, Wordwall and Educaplay in the teaching process and shows their role in improving the quality of education through examples. Also, suggestions are put forward for the effective use of interactive platforms.

Keywords: interactive education, digital platforms, general schools, Quizizz, Flippity, Wordwall, Educaplay, educational efficiency, modern technologies. Zamonaviy ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalarning o'rni tobora ortib bormoqda. Xususan, interaktiv raqamli platformalarning ta'lim tizimiga joriy qilinishi o'quv jarayonini yanada jonlantirish, o'quvchilarning darsdagi faolligini oshirish, bilimlarni mustahkamlash va nazorat qilish jarayonlarini soddalashtirishda katta ahamiyat kasb etmoqda [2]. Mamlakatimizda ta'limda raqamlashtirish jarayonlariga alohida e'tibor qaratilib, maktablar bosqichma-bosqich zamonaviy texnik vositalar bilan ta'minlanmoqda [1]. Shu o'rinda interaktiv platformalardan oqilona foydalanish orqali darslarni yanada samarali tashkil etish imkoniyati mavjud. Ushbu maqolada interaktiv raqamli platformalarning umumta'lim maktablaridagi o'rni, ularning samaradorlikka ta'siri va amaliy tajribalar tahlil qilinadi.

Interaktiv raqamli platformalar — bu o'quv jarayonini raqamli muhitda tashkil etishga mo'ljallangan, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi samarali muloqotni ta'minlovchi vositalar majmuasidir [3]. Ular darslarni masofaviy yoki gibrid shaklda o'tkazishga imkon beradi, topshiriqlarni berish, baholash, fikr almashish va resurslar bilan o'rtoqlashish imkonini yaratadi. Masalan, quyidagi platformalar ayniqsa keng tarqalgan:

- Google Classroom
- Zoom

- Quizizz
- Kahoot!
- Nearpod
- Edmodo

Ushbu platformalar zamonaviy o'qituvchiga darsni yanada mazmunli tashkil qilish, o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash, baholash jarayonini soddalashtirishda katta yordam beradi.

Umumta'lim maktablarida interaktiv platformalar quyidagi yo'nalishlarda qo'llaniladi:

- Masofaviy ta'lim
- Uy vazifalarini nazorat qilish
- Baholash jarayonida
- Dars jarayonining interaktivligi

Bu platformalar yordamida har bir o'quvchining darsdagi ishtirokini tahlil qilish, yondashuvni individual tarzda moslashtirish, hatto ota-onalar bilan aloqani kuchaytirish ham mumkin[4].

Interaktiv raqamli platformalarning samaradorligi bir nechta muhim omillar bilan belgilanadi:

- Interaktivlik darajasi
- Vizual materiallardan foydalanish
- Moslashuvchanlik va mustaqil o'rganish imkoniyati
- Real vaqtli aloqa va fikr almashish
- Baholashning shaffofligi va tezligi [2].

Amaliy misollar va tajribalar

Men dars jarayonida quyidagi platformalardan foydalanaman:

Quizizz - bu platforma test savollarini interaktiv tarzda taqdim etish va baholash uchun qulay hisoblanadi [5]. Bu platformada sun'iy intellekt yordamidan ham foydalanish mumkin. Sinf, fan va mavzu yozish orqali qisqa vaqt ichida test tuzib beradi va uni o'zgartirish imkoni ham mavjud.

Flippity. Bu platforma orqali interaktiv kartalar va guruhlash vositalari yordamida darsni jonlantirish mumkin [7]. Bu platformada har xil qiziqarli shablonlar mavjud. Masalan, flashkartalar, randomizer, guruhlarga bo'lish uchun random, raqamlar orqali rasmni bo'yash, bingo, krossvord va h.k. Sinf darajasiga qarab mos keluvchi shablon tanlash va sun'iy intellekt yordamida yoki o'zimiz har xil savollarni tuzishimiz mumkin.

Wordwall platformasi - savol-javobli o'yinlar va viktorinalar orqali mantiqiy fikrlashni rivojlantirish uchun qulay platforma [6].

Educaplay platformasi orqali krossvordlar va interaktiv mashqlar orqali mavzuni mustahkamlash mumkin[8]. Bu platforma, ayniqsa, kichkina sinflarga qo'llash uchun mos. Sababi, har bir shablonda o'ziga yarasha ovozlar mavjud. Bu o'quvchini darsga yanada qiziqtiradi. Dars jaroyonida Educaplay platformasining moslashtirish va Wordwall platformasi shablonlaridan foydalandim (1- va 2-rasmlar).

1-Rasm. Educaplay platformasining moslashtirish shablonidan foydalanish jarayoni

2-rasm. Wordwall platformasidan foydalanib dars o‘tish jarayoni

Xulosa va takliflar

Interaktiv platformalar orqali o‘quvchilarning darsdagi faolligi ortadi, mustaqil ishlash ko‘nikmalari rivojlanadi. Ushbu vositalardan samarali foydalanish uchun quyidagi takliflar ilgari suriladi:

- O‘qituvchilar uchun malaka oshirish kurslari tashkil etish
- Maktablarni texnik jihozlash
- O‘quvchilarni texnologiyalardan foydalanish madaniyatiga o‘rgatish
- Ilg‘or tajribalarni metodik qo‘llanmalar orqali ommalashtirish

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Axmedova N. (2021). Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asoslari. Toshkent: “Fan va texnologiya” nashriyoti.
2. Karimova D. va boshq. (2022). Raqamli ta’lim texnologiyalari va ularning samaradorligi. Toshkent: Xalq ta’limi vazirligi.
3. Umurzakova G. (2020). “Interaktiv o‘qitish texnologiyalarining dars jarayonidagi o‘rni.” Pedagogik mahorat, 4(15), 45–50.
4. Jumaev S. (2023). “Umumta’lim maktablarida masofaviy ta’lim platformalarining tatbiqi.” Ta’lim va innovatsiya, 2(6), 22–27.
5. www.quizizz.com (Murojaat sanasi: 2025-yil 15-aprel).
6. www.wordwall.net (Murojaat sanasi: 2025-yil 15-aprel).
7. www.flippity.net (Murojaat sanasi: 2025-yil 15-aprel).
8. www.educaplay.com (Murojaat sanasi: 2025-yil 15-aprel).

ТВОРЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ ЭРКИНА ВАХИДОВА

Школа № 13 города Навои
Учитель узбекского языка ,
Усарова Шахноза
+998934370037
usarovashahnoza6@gmail.com

Аннотация: Работа посвящена глубокому анализу поэзии Эркина Вахидова — одного из самых ярких представителей узбекской литературы второй половины XX века. В центре внимания — взаимодействие традиций и новаторства в его творчестве, раскрытие духовного мира человека через форму классической восточной газели. Автор исследует, как поэт, сохраняя приверженность национальным поэтическим формам, поднимает актуальные философские и социальные темы. Отдельное внимание уделяется сборникам «Сборник юности» и «Живые звёзды», в которых Вахидов демонстрирует зрелое художественное мышление, раскрывает конфликт между вечными человеческими ценностями и вызовами современности. Работа подчеркивает значение поэта в контексте формирования духовной культуры Нового Узбекистана.

Ключевые слова : узбекская литература, узбекская поэзия, традиции и новаторство, газель, духовный мир человека, сборник “Сборник юности”, художественное мышление, философская лирика.

ERKIN VOHIDOV IJODIY MEROSI

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot Erkin Vohidov — XX asrning ikkinchi yarmi o‘zbek adabiyotining eng yirik namoyandalaridan biri — ijodining chuqur tahliliga bag‘ishlangan. Asarda uning ijodida an‘ana va yangilik o‘zaro uyg‘unligi, hamda inson ma‘naviy dunyosining sharqona klassik g‘azal shakli orqali ochib berilishi o‘rganiladi. Tadqiqotda shoir milliy she‘riyat an‘analariga sodiq qolgan holda zamonaviy falsafiy va ijtimoiy masalalarni qanday yoritgani tahlil qilinadi. Ayniqsa, “Yoshlik devoni” va “Jonli yulduzlar” to‘plamlariga alohida e‘tibor qaratilib, ularda shoirning yetuk badiiy tafakkuri hamda abadiy insoniy qadriyatlar bilan zamonaviy dunyo muammolari o‘rtasidagi ziddiyatni aks ettirgani ko‘rsatib beriladi. Tadqiqotda Erkin Vohidovning Yangi O‘zbekiston ma‘naviy madaniyatining shakllanishidagi o‘rni alohida ta’kidlanadi.

Kalit so‘zlar: O‘zbek adabiyoti, o‘zbek she’riyati, an’ana va yangilik, g‘azal, insonning ma’naviy olami, “Yoshlik devoni” to‘plami, badiiy tafakkur, falsafiy lirika.

THE CREATIVE LEGACY OF ERKIN VAKHIDOV

Abstract: This study offers a comprehensive analysis of the poetry of Erkin Vahidov, one of the foremost figures of Uzbek literature in the second half of the twentieth century. It focuses on the interplay between tradition and innovation in his creative work, emphasizing his exploration of the human spiritual world through the classical Eastern ghazal form. The research investigates how Vahidov, while adhering to national poetic traditions, engages with contemporary philosophical and social issues. Particular attention is paid to the collections “The Collection of Youth” and “Living Stars,” which showcase the poet’s mature artistic vision and his portrayal of the tension between enduring human values and the challenges of modernity. The study underscores Vahidov’s pivotal role in shaping the spiritual culture of the New Uzbekistan.

Keywords: Uzbek literature, Uzbek poetry, traditions and innovation, ghazal, spiritual world of a person, Youth Collection, artistic thinking, philosophical lyrics.

Узбекская литература второй половины XX века отмечена творческим подъёмом. Можно отметить появления новых художественных поисков, внимание к изучению связей духовного мира человека с эпохой, ощутимые сдвиги и раскрытия жанровых возможностей прозы и поэзии. Появились высоко художественные произведения разных жанровых направлений, в которых писатели пытались отображать жизнь во всей её красоте и величии, хотели показать суровую действительность. В конце 50-х – начале 60-х годов атмосфера в обществе начала меняться, усилилось уважения к человеческой личности, внимание к внутреннему миру, появилась широкая возможность для отражения переживаний человека, и в частности, воспевания любви. Это обстоятельство привело к оживлению традиционной стихотворной формы, и особенно, газели. Естественно, что этот процесс ту пору протекал не столь легко и гладко. Некоторые критики считали, что воспевание любовных переживаний при помощи древней стихотворной формы «аруз» является отходот современности. В своей книге, «Сборник юности» (1967) Э.Вахидов вступает в спор с такими взглядами: (И я надумал погулять // в садах газелей дивных – но! // Не смейтесь: мол, куда тебе // с Мир – Алишером заодно! // И ты не прав, о критик мой, // что в наши дни газель стара:). Таким образом поэт защищает любовь, живущую в человеческой крови, и старинную форму газели, в которой протяжении веков воспевалось это вечное чувство. Постепенно в

творчестве Вахидова наряду с романтической возвышенностью и мотивами жизнелюбия стали преобладать серьёзные реалистические размышления. Не ограничиваясь одним только воспеванием жизни, поэт пытается заглянуть в коренную её суть, обращается к её внутренним противоречиям. В результате его стихотворения приобретают характер своеобразной полемики. К 70-80-м годам поэт выступает не только как певец жизни, а становится художественным исследователем человеческой души. Лирический герой «Сборника юности», как и в классической поэзии Востока, во многих случаях предстаёт в облике самоотверженного влюблённого, готовоотдать жизнь за это чувство, идти на любые страдания и испытания ради возлюбленной и свидания с ней. Вот как поэт выражает это состояние с помощью стихотворной фигуры «тазод»: (Всё в мире радости тебе, // тревоги и волненья мне, // Удел возлюбленной – тебе, // влюблённое томленье – мне, // Все наслаждения тебе, // обиды и мученья – мне, // Покой полуночный тебе, // в тоске бессонной бденье-мне.). «Сборник юности» примечателен тем, что включённые в него стихи дают возможность вести широкие споры и исследования относительно традиционности и новаторства в жанре газели. Газели Вахидова, несмотря на некоторые недостатки, сумели стать явлениями в развитии нашей поэзии ещё и потому, что отличались оригинальностью и высоким пафосом. В газелях поэта мы ощущаем эмоциональное звучание, горение сердца и метания души, образ мыслей, породившие только ему присущие формы. (Всю ночь проплакал соловей, // над спящей розою своей, // Оставив слёзы на щипах, на влажных кончиках ветвей). В газелях можно встретить такое тонкое, красивое, завораживающее выражение взволнованного состояния, события, процесса. В своих газелях плодотворно использует приём особого подчёркивания одного слова, его неоднократного повторения, то есть фигуры «такрир» (повтор). Чтобы убедиться в этом, достаточно вспомнить, какой содержательности и эмоциональной действенности добивается поэт путём повтора слова «гуль» (цветок) в газеле под редифом «Гульчехралар» (Расцвели, зарделись, как цветы, // Среди цветов развелись Гульчехры. // Собирали их любовно розоликие. // Не понять мне только их игры. // Кто и кем здесь так пленился, // Глаз не может отвести. // Может, в девушек цветы влюбились, // А быть может, девушки – в цветы). Такое переливчатое звучание, виртуозная игра слов и нежность чувств присущи только искусству Вахидова. Таким образом «Сборник юности» ещё раз подтвердил, насколько богатыми и широкими являются поэтические возможности узбекского языка. Поэт находится в неустанном поиске, чтобы создавать стихотворения, выражающие двух своего века, воплощающие в себе

радости страдания всего мира. Результаты этих устремлений висканий проявляются в стихотворениях, вошедших в сборники «Живые звёзды», «Восточный берег», изданных в 70-80-е годы. Почти во всех стихотворениях «Живых звёзд», и в частности, в «Укротителе львов», «Мы работаем», переживания, действия, поступки, тревоги, страдания, наблюдения лирического героя во всей их сложности проходят через поэтический анализ. Правда, в некоторых произведениях, написанных в последнее время, иной раз допускается описательность, простая констатация жизненных событий, словно бы автор затрудняется делать глубокие поэтические обобщения. Однако такое положение не определяло основу его исканий и устремлений, имело преходящий, случайный характер. Основанием для такого вывода могут служить отдельные слабые стихотворения, помещенные в сборнике «Живые звёзды». А включённые в него зрелые произведения показывают, что поэт способен подняться на ещё большую высоту. «Живыми звёздами» Вахидов поднял своё творчество к высоким вершинам. Если поэма «Рассвет великой жизни» свидетельствовала, что родился интересный поэт, то «Сборником юности» доказал, что является творцом, стремящимся раскрыть новые грани своего таланта. В «Живых звездах» Э.Вахидов предпринял попытку поэтического осмысления сущности человека и его жизни во всей сложности: (На вечной планете этой. // Ты сам человек, ты сам человек. // В бескрайнем пространстве мира. // Ты сам себе царь и бек). Заводя разговор о силе человека, и в частности, о его возможностях в условиях научно-технической революции, поэт говорит о том, что в пустыне вселенной он является водителем каравана, и широкий мир разместился на его ладони, а солнце горит от жара его души. Он задаётся вопросом, что же такое этот светлый мир для воли человека, и отвечает на него резко и беспощадно. «Дворцы и развалины». Начиная с этих строк в стихотворении отступает воспевание, и слышится грустный мотив, переполненный и гордостью, и сожалением. Поэт раскрывает и сильные, и слабые, положительные и отрицательные стороны события, противоречия, присущие людям, которые считаются венцом природы, царём мироздания: (Меж белым и чёрным, // Меж светом и тьмой, // Меж шахом и смердом. // Идёт вечный бой. // То к этой идёшь ты, // То к той стороне. // Сегодня – изменник, а завтра – герой. // В мире, где рядом правда и ложь, // То судьбы вершишь, то жертвой падёшь). Автор желает быть достойным великого звания человека, оставаться верным своему сыновнему долгу, быть врачевателем страданий земли, её защитник. Через мысль, высказанную в стихотворении «Живые звёзды», поэт ищет ответа на вопрос, что же таится душе современного

человека, который добрался до высочайших уголков космоса, и своими открытиями штурмует все новые рубежи, но сам всё ещё остаётся целым миром неразгаданных тайн, создаёт не только общественно – любовную лирику, но пишет и сатирические, юмористические стихотворения. В таких стихотворениях как «Философия выгоды», «Заседайте», основное место также занимает проблемы борьбы за совершенного человека. Оживляя в них образ Матмусы, когда-то созданный Г. Гулямом в прозе, поэт посредством занимательного пересказа о смешных приключениях героя как бы продолжает философские размышления о возможностях, чувствах, тайнах и загадках, достоинствах и недостатках человека. Творчество Э.Вахидова давно привлекает внимание критики. Вокруг его стихотворений, поэм, драм постоянно ведутся горячие споры.

Литература

1. Вахидов Э. Узелок на память, -М, СП, 1980;
2. История узбекской литературы. 4-5 том. - Т, 1994.
- 2.3. Кошчанов М. Щедрость таланта. Статьи об узбекской литературе. – М., 1980. –С.300. С.Садык. Новая узбекская литература. –Т., 2003.
3. Н.В.Владимирова. О развитии прозаического жанра в узбекской литературе. Преподавание языка и литературы, 2003. №5,6
4. Ф.Хамраев. Прерванный полет. Преподавание языка и литературы, 2004. №5

JAMIYAT RIVOJINI YANGI BOSQICHGA KO'TARISHDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARINING O'RNI

f.f.n. dotsent Imomov U.

Navoiy davlat pedagogika institute dotsenti

Bugungi kunda axborotlashtirish jarayonining istiqbollari ko'zga tashlanmoqda. Kompyuterlar tijorati bir trillion dollarni tashkil etib, ularning narxi tabiiy zahiralarning bozori tushadigan daromadiga yaqinlashmoqda. «PiSi» jurnalining xabariga ko'ra, yaqin vaqt mobaynida virtual ishxonalar tashkil etiladi: 2011-yilda neyro-soprocessor yaratilib, insonning asab tizimiga o'xshab faoliyat ko'rsatdi, 2012-yilga kelib, jahonda chop etiladigan barcha adabiyotlarning deyarli

yarmini elektron kitoblar tashkil etdi. 2015-yilda molekulyar kompyuterlar yaratildi va 2029-yilda inson miyasi internetga ulanadi (sun'iy intellekt).

Hozirda AQSh va Yaponiyada jamiyat butunlay axborotlashtirildi. Yanada ko'plab kishilar uydan chiqmay turib, internet orqali «bozor» qilishlari, ishlashlari, masofadan turib saboq olish kurslarida ishtirok etish imkoniyatiga ega bo'ldilar. Bularning barchasi insoniyatni yangi cho'qqilarni kashf etishga undaydi, uni yangi taraqqiyot bosqichiga ko'taradi. Axborotlashtirish jarayoni agar istak bo'lsa, inson bilimlarini keskin ravishda oshirib borsada, shu bilan birga, uning odamiylik hissiyotlarini tobora so'ndirib, pirovardida insonning o'zini robotga aylantirishi ham mumkin.

“Mamlakat o'z jamiyati va shaxslarining axborotlashtirish jarayoniga jalb qilmoqchi ekan, turfa xil axborotlarni xoh tanqidiy, xoh maqtoov ohangida yetkazib borishi lozim”.⁵² Turli axborotlarning erkin mavjud bo'lishi to'g'ri qaror chiqarishga asos bo'lib xizmat qiladi. Aks holda, jamiyat bu bilan o'z fuqarolari oldida samimiyligini yo'qotishi, bu esa unga bo'lgan ishonchni susaytirishga olib kelishi mumkin.

Yuqorida qayd etilganidek, internet rivoji jarayonida jahon lingvistik xaritasi ham o'zgarib ketadi. Buning natijasida, kam ommabop bo'lgan tillar va ayniqsa, elektronlashtirilmayotgan tillar jahon sahnasidan yo'qolib borish ehtimoli yo'q emas. Buning uchun tegishli majmuaviy chora-tadbirlarni ko'rish vaqti yetib keldi.

Zamonaviy axborot texnologiyalarning hayotimizga kirib borishi va yoyilishi bugungi kun, insonlar va umuman jamiyat uchun kelajakda nafaqat salbiy balki ijobiy natijalarga ham olib keluvchi muhim, samarali vosita hisoblanadi.

⁵² Mirziyoyev Sh.M. “Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak”, “O'zbekiston”, NMIU, 2017

Axborot olami bepoyon uni zabt etish dunyoni zabt etish bilan barobardir. Shu bois, O'zbekistonda axborot texnologiyalaridan jamiyat va shaxs manfaatlari yo'lida yanada to'laonli foydalanish ko'zda tutilgan. Internetning hozirgi holati haqida izoh berish avval uning qisqacha tarixini eslab o'taylik.

Axborot texnologiyalarini tatbiq etish jarayonining ijobiy jihatlari. O'zbekistonda axborotlashtirish jarayonida ham jamiyat, ham shaxsning o'zni beqiyosdir. Jamiyat o'z fuqarolariga, ayniqsa, ta'lim sohasida yangi yuksak texnologiyalarni joriy etishda jonbozlik ko'rsatsa, yakka shaxslar esa o'zlarining yangi kashfiyotlarini osonroq taklif qilish imkoniga ega bo'ldilar. Borib-borib bunday yangiliklar, kishilarning turmush tarzini yengillashtirishga sabab bo'lmoqda.

Tajriba shuni ko'rsatmoqdaki, internet bilan bog'liq xizmatlarni ko'rsatishda monopoliyaning yo'q qilinishi internet provayderlarining ko'payishiga, o'z navbatida, xizmat turlarining sifatini oshishi va narxlarning arzonlashishiga olib keldi. Savodxon kishilarning ko'p bo'lishi jamiyatning har bir sohada taraqqiy etishiga sabab bo'ladi. XXI asr nafaqat mobil aloqa va axborot asri, balki voqealar yashin tezligida sodir bo'ladigan asrdir. O'zgarishlar ham, xoh ijobiy, xoh salbiy bo'lsin, zamonaviy axborot yordamida yashin tezligida sodir bo'lmoqda. Axborot so'nggi kommunikatsiya vositalari yordamida, yuqumli kasalliklardan ham tezroq ommaga yetib bormoqda. Shunday ekan, O'zbekiston sharoitida qanday qilib, ham uzluksiz rivojlanib, taraqqiy eta borib, ham milliy qadriyatlarni saqlab qolish mumkin?

Kompyuterlar taklif etayotgan osonlik jamiyatdagi har bir kishining zamonaviy texnologiyalardan foydalana olish malakasiga bog'liq ekani ma'lum bo'lib qoldi. Chunki kompyuter albatta yaxshi va qulay uskuna, lekin undan oqilona foydalanish va so'nggi dasturiy ta'minotlar bo'lmasa, qimmatbaho qutiga aylanishi hech gap emas. Bu borada internetdagi resurslardan foydalanish uslublarini ommaviy axborot vositalarida yoritib borish mumkin. Axborot xuruji.

Axborotlashtirish jarayonida axborotlarning ko'pligi qator muammolarga ham duch keltiradi. Eng muhimi, axborotlar xolisligi, fuqarolarda axborotlar ummoniga duch kelganida guruchni kurmakdan saralash malakasini shakllantirishda qator ma'rifiy ishlarni amalga oshirish mumkin.

Internetdan tegishli axborotlarni ola bilish, o'zaro xususiy elektron pochta maktublarini yozish qobiliyati insonning yangi muomala madaniyatiga aylanib bormoqda. Internetning yana bir ahamiyati shundan iboratki, unda jamiyatdagi har bir shaxs nafaqat axborotlarni hazm qiluvchisiga, balki axborotlarni tarqata oluvchisiga ham aylandi. Albatta kuch-qudrat mas'uliyatni his qilish bilan birgalikda haqiqiydir. Axborot oluvchi har bir shaxs o'zgalarning mualliflik huquqlarini hurmat qilishi, virtual olam qonun-qoidalariga rioya etishi lozim.

Har bir internet sahifasi o'z mafkurasi nuqtai nazaridan masalani yoritadi. Axborotlashtirish jarayonida fikr va g'oyalar ham konstruktiv, ham destruktiv kuchga egadir. Bir tomondan, konstruktiv axborotlar kishilarning bilimini oshirsa, ikkinchi tomondan xalqlar, elatlar va dinlar orasiga nifoq urug'ini ham sochishga sabab bo'lmoqda. Sanoati rivojlanmagan davlatlarda eng asosiy resurs xom ashyo, sanoati rivojlangan davlatlarda energiya, axborot davrda esa asosiy omil — bu ilm-fan va yuksak texnologiyalar bo'lib ulgurdi. 1996-yilda jahonda internetdan foydalanuvchilar 45 million kishini tashkil etgan bo'lsa, 2009-yilda mazkur ko'rsatkich 1 mlrd.dan oshdi. Iste'molchilarning 80 foizi rivojlangan davlatlarda istiqomat qiladi. Masalan, Nyu-York shahrining Manxetten rayonidagi kompyuterlar butun Afrika qit'asidagi kompyuterlar miqdoridan ko'pdir. 2009-yilda mobil aloqa-telefoni egalari soni mlrd.dan oshib, mazkur bozor 100 milliard dollarga teng daromadni tashkil etdi. O'tgan asr 90-yillaridan boshlab rivojlangan davlatlarda axborot sektori yalpi ichki mahsulotning yarmidan ko'pini tashkil etdi. Rivojlanayotgan davlatlarda esa bu 5-10% ni tashkil etadi.

Zamonaviy jamiyatdagi virtual texnologiyalarning o'rni muammosiga baho berish, hozirda poststrukturalistlar va postmodernistlarning diqqat markazida

turipti. Ularga J.Bodriyara, J.Vattimo, J.Deleza, F.Gvattarilarning tadqiqotlarini misol qilish mumkin.

Virtual borliq konsepsiyasining vujudga kelishi va ommalashib borayotganligi masalasi, uning mavqeyi va predmet saifatida o'rganilayotganligi muhim qadam bo'lmoqda. Bu holat jamiyat tarixiy taraqqiyoti jarayonini falsafiy anglashda qo'l keladi.

Borliq haqidagi o'ta keng, falsafiy tasavvurlar dunyoning yaxlit tabiiy-ilmiy manzarasini yaratishga harakat qilayotgan hozirgi zamon fanining xulosalari va qoidalariga asoslanishi lozim. Ammo ayrim fanlardan iborat fan o'z holicha borliqning umumiy talqinini bermaydi, zero bu vazifa avvalo falsafiy darajada hal qilinadi. Falsafaning bu muhim roli, uning murakkab hodisalar, shu jumladan borliqni bilish borasidagi imkoniyatlari haqida atoqli olim *V.I.Vernadskiy* shunday degan edi: «Men bilimning rivojlanishida falsafaning ahamiyatiga aksariyat naturalistlarga qaraganda boshqacharoq yondashaman va u bunda ulkan, samarali ahamiyat kasb etadi, deb hisoblayman. Menimcha, falsafa va fan ayni bir jarayonning tomonlari – muqarrar va ajralmas tomonlardir. Ular faqat bizning aqlimizda ajraladi. Agar ulardan biri to'xtab qolsa, boshqasining jonli o'sishi barham topgan bo'lar edi... Falsafa doim fan kurtaklarini o'stiradi, ba'zan hatto fanning rivojlanish sohalarini belgilaydi...».⁵³

Demak virtual reallik mavzusi nafaqat ilm-fan balki ijtimoiy maishiy hayot uchun ham dolzarb ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun bo'lsa kerak mazkur masala yuzasidan nafaqat yurtimizda balki butun dunyoda ham qiziqish keskin ortib bormoqda. Ze'ro biz hayotimizni o'rab olayatogan jarayonlarni doim o'z nazoratimiz ostiga olishimiz zarur. Har qanday holatda ham virtuallik jamiyat farovonligi yo'lida hizmat qildiradi olishimiz lozim.

⁵³ Вернадский В.И. Научная мысль как планетное явление. М.: Наука, 1991.

**INTEGRATIVE TOOLS AND INTERNATIONAL EXPERIENCE IN
IMPLEMENTING THE INNOVATIVE TECHNOLOGIES FOR THE
FORMATION OF “PSYCHOLOGICAL READINESS FOR INNOVATIVE
ACTIVITY” AND «PSYCHOLOGICAL COMPETENCE
COMPETITIVENESS PERSONALITY», AS A BASIS FOR SUSTAINABLE
DEVELOPMENT OF HUMAN CAPITAL AND IMPROVING THE
QUALITY OF EDUCATION, USING DIAGNOSTIC, CORRECTIONAL,
DIGITAL AND STEM METHODS, SPSS PROGRAMS
AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE**

Chudakova Vira

PhD in Psychology, Academician of the «Academy of Sciences Turon»;
Senior Researcher: «Institute of Pedagogy of the National Academy of
Pedagogical Sciences of Ukraine», «Institute of Psychology named after
G.S. Kostyuk of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine»,
Founder of the «Academy of Competitive Innovative Leader «PROFI»,
trainer, psychotherapist, coach. +380987167380 nika777vera@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3801-6545>

Ukraine, Kiev.

Abstract: The article presents an integrative toolkit and international experience in implementing the "technology of forming psychological readiness for innovative activity (V. Chudakova) and the "technology of forming psychological competence competitiveness personality (V. Chudakova). The content of their influence on the sustainable development of human capital and improving the quality of education is revealed. The relevance and role of using diagnostic, correctional, digital and STEM methods, SPSS programs and artificial intelligence in the process of implementing innovative authoring technologies is highlighted.

Key words: technology, models, innovative activity, technology of forming psychological readiness for innovative activity (V. Chudakova), technology of forming psychological competence competitiveness personality (V. Chudakova), expertise, training-coaching.

**ИНТЕГРАТИВНЫЙ ИНСТРУМЕНТАРИЙ И МЕЖДУНАРОДНЫЙ
ОПЫТ РЕАЛИЗАЦИИ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ
ФОРМИРОВАНИЯ «ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ГОТОВНОСТИ К**

**ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ» И «ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ
КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ
ЛИЧНОСТИ», КАК ОСНОВЫ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ
ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА И ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА
ОБРАЗОВАНИЯ, С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ДИАГНОСТИЧЕСКИХ,
КОРРЕКЦИОННЫХ, ЦИФРОВЫХ И STEM МЕТОДОВ,
ПРОГРАММ SPSS И ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА**

Чудакова Вера Петровна

доктор PhD по психологическим наукам, академик «Академии наук Турон»,
старший научный сотрудник: «Институт педагогики Национальной академии
педагогических наук Украины», «Институт психологии имени Г.С.Костюка
Национальной академии педагогических наук Украины», учредитель
«Академии конкурентоспособного инновационного лидера «ПРОФИ»,

тренер, психотерапевт, коуч.

+380987167380 nika777vera@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3801-6545>

Украина, г. Киев.

Abstract: The article presents an integrative toolkit and international experience in implementing the "technology of forming psychological readiness for innovative activity (V. Chudakova) and the " technology of forming psychological competence competitiveness personality (V. Chudakova). The content of their influence on the sustainable development of human capital and improving the quality of education is revealed. The relevance and role of using diagnostic, correctional, digital and STEM methods, SPSS programs and artificial intelligence in the process of implementing innovative authoring technologies are highlighted.

Key words: technology, models, innovative activity, technology of forming psychological readiness for innovative activity (V. Chudakova), technology of forming psychological competence competitiveness personality (V. Chudakova), expertise, training-coaching.

In the context of improving and modernizing the education system as a main priority, innovative transformations aimed at improving the quality of education in rapidly changing conditions are an objective regularity. The transition to an innovative path of education development objectively determines the need to study

various aspects of innovative activity and prepare competitive professionals for it, as a guarantee of professional and individual development of a modern specialist. The modern world, characterized by high dynamics of change, uncertainty and competition, these aspects acquire special significance.

It was revealed that even with great significance of innovation, economic support from leaders and the state, the destruction of the innovative product occurs at the level of psychological factors and conditions. Psychological factors are an important and complex barrier to the effective implementation of innovative transformations in the education system and required interdisciplinary research.

The transition to an innovative path of development actualizes the relevance of the problems of “formation of psychological readiness for innovative activity” and “forming psychological competence competitiveness personality”, which is an effective tool and *basis for the sustainable development of human capital, improving the quality of education and competitiveness of the state*. This is confirmed by the fact that they are important factors for their implementation, namely: 1) *Sustainable development of human capital* is a consequence of the formation of highly qualified, proactive and responsible specialists capable of generating and implementing new ideas, which contributes to economic and social progress. 2). *Improving the quality of education* is a consequence of the creation of an organizational and innovative educational environment that stimulates creativity, critical thinking, independence and responsibility of students, preparing them for successful activities in the context of constant change.

The solution to the above-mentioned problems determines the self-realization and success of an individual in a rapidly changing world, ensuring their competitiveness in the labor market and mobility, and career growth prospects throughout life. *This contributes to development of human capital, prevention of social problems and creation of favorable social and organizational-innovative environment*. At the same time, the use of integrative tools of diagnostic, correctional, digital and STEM methods, SPSS program and artificial intelligence makes it possible to make this process more effective.

In order to solve the above-mentioned socially significant problems, we **have developed and implemented two technologies** : *the first one is “Technology No. 1” “Technology of forming psychological readiness of educational organizations personnel for innovative activity” (Chudakova V., 2008-2016) [2; 5; 6; 8-12]; the second one is “Technology No. 2” “Technology of forming psychological competence competitiveness personality in the context of innovative activity” (Chudakova V., 2016-2025) [1; 2; 3-7; 10; 13-15].* Each of them contains the main

blocks: information-semantic, diagnostic, analytical-interpretative and prognostic, and correctional-developmental. The scientific-methodological and practice-oriented basis of the presented innovative “Technology” is the results of the author’s interdisciplinary research and the prospects for their implementation.

We will justify the relevance and prospects of implementing the author's "Technologies No. 1 and No. 2" and the use of integrative tools of diagnostic, corrective, digital methods, the SPSS program and artificial intelligence; in Table 1 we will present the content of their main components.

Table 1

The main components of the relevance and prospects of the implementation of the author's "Technologies" using diagnostic, corrective, digital methods, the SPSS program and artificial intelligence

The main components of the relevance and prospects of the “technology of forming psychological readiness for innovative activity” (V. Chudkovoy):	
1. Modern challenges:	- In a rapidly changing world, the need for innovation in all areas of life is constantly increasing. - The psychological readiness of an individual to accept the new, to creative search and to overcome uncertainty is becoming a key factor in the success of both an individual and organizations and society as a whole.
2. Modernization of education:	- Focus on modernization of educational content and training of new generation specialists requires the formation of psychological readiness for innovative activities in students. This is an important condition for their successful adaptation to future professional activities and self-realization.
3. Development of human capital:	- Psychological readiness for innovation is directly related to the development of such qualities as creativity, initiative, independence and responsibility, which are important components of human capital and contribute to sustainable development.
4. Overcoming resistance to change:	- Innovative processes often encounter resistance from people. Developed psychological readiness helps to reduce this barrier, facilitates easier acceptance and implementation of innovations.
Relevance of the relevance component of the “technology of forming psychological competence of a competitive personality” (V. Chudkova):	
1. Competition in the labor market:	- In the context of globalization and high competition in the labor market, psychological competence, including emotional intelligence, communication skills, stress resistance and the ability to self-develop, is becoming an integral condition for the competitiveness of an

individual.
2. Sustainable development of human capital: - Development of psychological competence contributes to the formation of a mature, adaptive and stable personality, capable of effectively interacting with the outside world, which is the basis for the sustainable development of human capital.
3. Innovative activity as a factor of competitiveness: - Psychological competence is closely connected with psychological readiness for innovative activity. - Self-confidence, risk-taking ability, persistence in achieving the goal – all these aspects of psychological competence are necessary for successful innovative activity.
Use of diagnostic, corrective, digital methods, SPSS program and artificial intelligence:
1. Improving the efficiency of diagnostics: – <i>Software packages</i> for automated collection, processing and analysis of data on psychological readiness and psychological competence of an individual. This includes online tests, questionnaires, interactive tasks. – <i>Digital methods and programs, such as SPSS and tools based on artificial intelligence</i> , allow for more accurate, fast and comprehensive diagnostics of psychological readiness for innovative activities and psychological competence.
2. Individualization of correction programs: - Based on data obtained using digital methods, it is possible to develop individualized correction programs aimed at developing specific aspects of psychological readiness for innovative activities and psychological competence competitiveness personality . - Platforms and programs offering individualized correctional and developmental exercises, trainings, recommendations based on diagnostic results.
3. Objectivity and scientificity: - The use of statistical methods of SPSS and the capabilities of artificial intelligence increases the objectivity and scientific validity of research and practical activities in the field of developing psychological readiness for innovative activities and psychological competence competitiveness personality . - <i>The SPSS program method</i> (Statistical Package for the Social Sciences), is a powerful statistical package for analyzing quantitative data obtained in the process of diagnosing and evaluating the effectiveness of the implementation of the author's "Technologies". - <i>Artificial Intelligence (AI)</i> : Using AI algorithms to personalize learning trajectories, predict risks, automate routine tasks, provide feedback and adaptive learning.
4. Monitoring and evaluation of dynamics: – <i>Digital tools</i> allow for continuous monitoring and evaluation of the dynamics of the development of

psychological characteristics, which makes it possible to promptly adjust educational and development programs.

The specified integrative toolkit of interdisciplinary research of the stated problems is a comprehensive, scientifically substantiated and technologically equipped system for the formation of psychological readiness for innovative activity and psychological competence of a competitive individual. The introduction of these "Technologies" is considered as an important factor in the sustainable development of human capital and improving the quality of education through the use of modern diagnostic, correctional digital systems, statistical analysis of SPSS and artificial intelligence.

We will present international experience of the results of interdisciplinary research, effective use of integrative tools, general design, features and prospects for the implementation of the author's "Technology No. 1" [2; 5; 6; 8-12] and "Technology No. 2" in the international educational and scientific space, in the process of training and advanced training of personnel in the context of education modernization, using diagnostic, correctional, digital and STEM methods, the SPSS program and artificial intelligence.

Let's reveal the general design of technologies and the features of their implementation models.

"Technology No. 1". Let us move on to consider the features and results of the author's research and the prospects for implementing Technology No. 1: "The technology of forming the psychological readiness of the personnel of educational organizations for innovative activities (hereinafter referred to as "Technology No. 1) (author, V. Chudakova) [2; 5; 6; 8-12], consists of 2 parts (4 models): 1.1. Model of examination and correction of the organizational and innovative environment of organizations; 1.2. Model of examination and correction of the internal psychological readiness of personnel for innovative activities (table 2).

Table 2

Contents, features, methods and results of implementation of the author's "Technology of formation of psychological readiness of personnel of educational organizations for innovative activity (author, V. Chudakova)

Contents, features, methods and results of implementation "1. Models of examination and correction of the organizational and innovative environment of educational organizations (external conditions).

The first part of "Technology No. 1" consists of parts corresponding to the diagnostic (ascertaining) and corrective (formative) stages of the study:

1.1. Model of examination of the organizational and innovative environment of

educational organizations. 1.2. Correctional model of creation of a favorable organizational and innovative environment of educational organizations, each of which consists of 2 parts.

Integrative tools for examination and results of implementation of its implementation models:

1.1. Model of examination of organizational and innovative environment of educational organizations”, [3; 4; 5-8]. The results of the examination made it possible to: – *determine* the level of development of the team, find out to what extent it differs from the “ideal”, where exactly the reserves for achieving the best results are; – *identify* the socio-psychological characteristics of the team that determine the effectiveness of its activities, and *find out* how they are formed; determine the quality of the implementation of the management function and find out to what extent their implementation needs to be improved; – *identify* the factors (strengths and weaknesses) that determine the effectiveness of the team’s activities, and which ones suspend or even block it, understand due to which an unfavorable environment is created to the greatest extent, which of the motivational conditions need to be changed, first of all; – *identify* contradictions in the expert assessment of the state of the organizational and innovative environment, by representatives of the administration and personnel of the educational organization.

1.2. Correctional model for creating a favorable organizational and innovative environment for educational organizations" [3; 4; 5-8]. The results of its implementation provided an opportunity to: – *develop* constructive proposals to overcome the identified problems; – *conduct* an expert assessment of alternative proposals for constructive measures to eliminate the identified deficiencies; – *determine* the priority tasks of the team to eliminate deficiencies and create a favorable organizational and innovative environment for the formation of psychological readiness of the individual for innovative activities.

The second part of “Technology No. 1” is “2. Models of examination and correction of psychological readiness of educational organization personnel for innovative activities (internal conditions)”,

Let us present the content and results of the implementation of the second part of “Technology No. 1” - “2. Models of examination and correction of psychological readiness of personnel of educational organizations for innovative activities (internal conditions)”, which in turn consists of two models:

1.1. Model of examination and correction of the organizational and innovative

environment of organizations;

1.2. Model of examination and correction of internal psychological readiness of personnel for innovative activities.

Integrative tools for examination and results of implementation of its implementation models:

"2.1. Model of examination of internal psychological readiness of personnel of organizations for innovative activity". The results of implementation of this model in the practice of organizations allowed to study:

1). The target indicator "innovation " (author V. Chudakova, 1677 people took part in its validation), which allowed to determine the "level of innovation" (positive, zero, negative) and the "tendency of innovation" (theoretical-intellectual; emotional-practical)

2). Forecast indicators of internal conditions of readiness for innovative activity: – *satisfaction with professional activity* (satisfaction with the profession, attitude towards the activity at present and in the future, satisfaction of vital needs in the process of professional activity); – *awareness of oneself as a professional* (locus of control, self-assessment of professionally important qualities); – *motivational characteristics* (motivational profile, motivational tendency of the individual, motivational direction); self-actualization, attitude towards self-improvement); – *individual psychological characteristics and emotional-volitional control* . **The results of mathematical and statistical processing (using SPSS) of the empirical data of the examination made it possible to:** – *determine* the characteristics of personnel with positive and negative "innovativeness" and identify their differences; – *determine* the system of key factors and the structure of their interrelations, personal determinants and conditions that help/hindrance innovative activity of the personnel of organizations; – *find out* the dynamics of the formation of psychological readiness of the personnel of organizations for innovative activity at different stages of the experimental study.

2.2. Correctional multi-level model of reflexive-innovative training, coaching (hereinafter RIT), for its implementation we have developed the RIT program .

Reflexive-innovative training is a practice of psychological interaction, which is based on interactive methods of group work and coaching (this is a combination of active methods of training and consulting, which activates human potential). *This is manifested* in the increase in the performance of an individual and teams by revealing hidden potential and overcoming limiting stereotypes of thinking. In general, it is a system of specially organized developing interactions

between its participants and their mutual enrichment. *RIT classes* are effective with all categories of personnel, managers, psychologists, and HR specialists [1; 5; 8; 13].

The programs for the implementation and effective introduction of the "2.2. Correctional multi-level model" have developed two corresponding programs of reflexive-innovative training, coaching (RIT): **1) "individual program"**, which makes it possible to form an internal psychological attitude to innovative activities; **2) "general program"**, which provided an opportunity to prepare expert trainers of special psychological training for the organization and implementation of the "Technology #1" in full into the educational process of educational organizations.

The RIT course consists of ten modules (levels), with each subsequent module being a logical continuation and completion of the previous one, and is implemented into the practice of organizations. RIT provides the opportunity for participants to: discover new opportunities for successful innovative solutions to many professional tasks, effective personality development with the use of personal efforts and reserves; ensure that a person searches for mobilizing factors within themselves to get out of difficulties, extreme and problematic situations.

"Technology No. 2". We present for consideration the author's **"Technology of Formation of Competencies of Personal Competitiveness in the Context of Innovative Activity of an Organization"**. The relevance of its development is confirmed by the fact that in modern conditions the "labor market" and "personality market" are developing, making high demands on the younger generation, on university graduates. Today's graduates will soon have to take on the entire burden of problems that need to be solved in the post-industrial society of modern civilized market relations. In this regard, one of the priority tasks of education is the creation of conditions for *the formation of a competitive personality*. In order to solve these problems, we have developed and are implementing the author's *"Technology 2"* [1; 2; 3-7; 10; 13-15]. The technology consists of two interconnected and complementary models: "1. Diagnostic model of examination of competencies of personal competitiveness" (Table 3); "2. "Corrective and developmental model of reflexive and innovative training, coaching" (Table 4).

Let us present the features of the implementation of the first part of the *"Technology"* – *"1. Diagnostic model of examination of the competences of the individual competitiveness"* (Table 3), we will disclose the components of the assessment components of the diagnostic methods and the results of its

implementation, the content of the structure of factors and the results of mathematical and statistical analysis using digital and STEM methods, the SPSS program and artificial intelligence.

Table 3

Contents and results of the implementation of “1. Diagnostic model of examination of the competencies of individual competitiveness” (first part of “Technology”).

Contents of “Technologies for the formation of individual competitiveness competencies in the context of innovative activities of an organization” (Technology 2)
“The technology of developing the individual’s competitiveness competencies in the context of the organization’s innovative activities ” (Technology 2) consists of 2 models: "1. Diagnostic model of examination of individual competitiveness competencies"; "2. Corrective-developmental model of reflexive-innovative training, coaching, which consists of 2 programs - individual and general. Let's consider them:
“1. Diagnostic model of examination of the individual’s competitiveness competencies” (is the first part of “Technology 2”).
Evaluation components and results of the implementation of the diagnostic model of expertise: <i>The state of formation of the personal competitiveness competencies is determined , in particular: - innovativeness; personal qualities; - praxeological competencies (psychological and professional), - cognitive; - communicative; - reflectivity and self-awareness of oneself as a professional; - motivational; self-actualization; - competencies of psychological resilience, stress resistance and ability to quickly adapt; emotional-volitional self-regulation; conflict resolution; - goal setting, psychotechnologies of setting and achieving goals.</i>
The content of the latent (hidden) structure of factors of “priority psychological competence competitiveness personality .
Based on the results of the mathematical and statistical analysis of the implementation of the components of the diagnostic model of technology, we have identified a latent (hidden) structure of factors of “priority psychological competence competitiveness personality . The content of the latent (hidden) structure of factors: <i>Factor 1. Goal-setting competence (r=0.927): – mastering effective strategies for setting and achieving goals (r=0.873) – defining your mission and purpose (r=0.873). Factor 2. Motivational competence (r=0.736), creating positive motivation. Factor 3.</i>

Competence in overcoming psychological problems and developing stress resistance: mastering the skills of flexible response to a situation ($r=0.794$); ability to achieve a new level of control over your states ($r=0.794$); ability to acquire emotional stability; ($r=0.709$); – mastering methods of getting rid of guilt, addictions and other complexes ($r=0.674$); ability to reframe the consequences of psychological problems and other traumatic $r=0$ ability to use methods of reframing fears, phobias, anxiety, pessimism and depression ($r=0.413$). *Factor 4.* Communicative competence: – mastering technologies of effective interaction with people ($r=0.975$), (colleagues ($r=0.886$); relationships of trust and cooperation ($r=0.975$); ability to resolve interpersonal contradictions; *Factor 5.* Special (specific) competencies: overcoming conflicts and resolving interpersonal contradictions; mastering the art of public speaking; overcoming professional stress and professional burnout syndrome. *Factor 6.* Innovative competence ($r=0.961$): state of the level of innovativeness (positive, zero level, negative innovativeness) ($r=0.987$) tendencies of innovativeness (intellectual and theoretical focus, emotional and practical focus).

Let us present the features of the implementation of the second part of "Technology No. 2" - "2. Correctional and developmental model of reflexive-innovative training, coaching, it consists of 2 programs - individual and general. Let us reveal (Table 4) its structural components, content, purpose, potential implementation opportunities.

Table 4

Contents and results of implementation of “2. Correctional and developmental model of reflexive and innovative training, coaching (second part of “Technology”).

"2. Correctional and developmental model of reflexive and innovative training, coaching" (is the second part of "Technology 2").
The purpose of the development is to reveal: theoretical and methodological, diagnostic, and practice-oriented prerequisites for “the formation of individual competitiveness competencies in the context of the organization’s innovative activities.” To implement the correctional model , we have developed and implemented two original programs of special psychological training: 1) a general program and 2) an individual program. Let us consider their features and the results of their implementation.
1). The program for training experts-trainers for the implementation of

“Technology 2” – This general program of reflexive-innovative training, coaching (RIT):

The goal of the general RIT program : - *training* of expert trainers for the implementation of "Technology 2"; - *mastering* psychological and pedagogical knowledge, skills, and abilities in conducting examinations (diagnostics, assessment, forecasting) and using correctional and developmental interactive methods to form the competencies of individual competitiveness in the context of innovative activities. Which allows for the implementation of "Technology No. 2" in educational practice.

Contents of the "general program" of RIT.

The “General Program” of the course consists of 7 sections, each of which is a logical continuation and completion of the previous one and has its own educational development cycle, together they represent a system of preparation and development of the arsenal of personal effectiveness of a person.

Sections (modules) Special course program: *Section 1.* Theory and practice of the problem of implementing competence-oriented training through the prism of an integrated system of scientific and methodological support for developing individual competitiveness competencies in the context of innovative activities. *Section 2.* Conceptual foundations for implementing the "Psychological and organizational technology for developing individual competitiveness competencies in the context of innovative activities" presents an applied structural-functional, project-modeling aspect of implementing the problem. *Section 3.* Implementation of the "Diagnostic model for assessing individual competitiveness competencies in the context of innovative activities". *Section 4.* Implementation of the "Correctional and developmental model for developing competitive personality competencies in the context of innovative activities". *Section 5.* Reflexive and innovative training, coaching: "Modern psychotechnologies for developing competitive personality competencies in the context of innovative activities", which consists of 12 modules (individual program), each subsequent module is a logical continuation and completion of the previous one. *Section 6.* Comparative analysis and forecasting of the results of the implementation of the technology before and after the implementation of special psychological training within the framework of the corrective and developmental impact of reflexive-innovative training, coaching. *Section 7.* Realities, prospects and results of the effectiveness of the implementation of the author's technology.

Features of the implementation of the general program.

The program is implemented : in the inter-course and course period of advanced training in the education system; in the system of personnel training and retraining. Form of study: full-time and distance. The special course is conducted with appropriately selected groups of teachers, managers and heads of educational organizations, psychologists, methodologists in the inter-course and course period of advanced training.
2). Individual program of reflexive-innovative training, coaching (RIT): “Modern psychological technologies for developing the competencies of a competitive individual in the context of innovative activity.”
The goal of the “individual” program: mastering certain socio-psychological knowledge, abilities, skills, competencies necessary in the sphere of communication, activity, personal development and correction, for the formation of individual competitiveness competencies in the context of the organization’s innovative activities.
Contents of the "individual" RIT program
"Individual program" of RIT: consists of 12 modules (each subsequent module is a logical continuation and completion of the previous one): <i>1st module:</i> Theoretical and methodological means of conducting reflexive-innovative training, coaching (RIT). <i>2nd module:</i> Development of communicative and interactive competence. <i>3rd module:</i> Competence of overcoming psychological problems: fears, phobias and other traumatic memories. <i>4th module:</i> Competence of overcoming life crises, development of psychological stability, stress resistance and the ability to quickly adapt. <i>5th module:</i> Competence of reflection, self -awareness , skills of using effective strategies for creating adequate self-esteem and self-confidence. <i>6th module :</i> Competence of preventing and resolving interpersonal contradictions and conflict situations. <i>7th module:</i> Development of goal-setting competence: strategies and tactics for setting and achieving goals. <i>Module VIII:</i> Competencies in overcoming professional stress and burnout syndrome of an individual and an organization. <i>Module IX:</i> Competence in creating positive motivation. <i>Module X:</i> Competence in mastering the art of public speaking. <i>Module XI:</i> Competence in "technologies for effectively conducting discussions and types of disputes". <i>Module XII:</i> Sources and results of modern psychotechnologies for developing individual competitiveness competencies, features of their use.
Potential and possibilities of implementation of the individual RIT program
Potential opportunities for the implementation of RIT. The program is

designed to facilitate *the training* of specialists in the process of professional activity, *the development of* scientific and methodological psychological support for the formation of individual competitiveness competencies in the context of innovative activity, as professionals in modern innovative organizations. **The program is implemented:** in the inter-course and course period of advanced training in the education system; in the system of training and retraining of personnel. **Form of study:** full-time and distance.

Domestic and international experience. Let us present the geography of domestic and foreign practical experience in the implementation of “Technology No. 1” [2; 3; 4; 5; 6; 8] and “Technology No. 2” [1; 2; 3-7; 10; 13-15] (author V. Chudakova), which are being implemented in the educational practice of the domestic and international educational and scientific space, namely, in **Ukraine** , on the basis of experimental sites : Odessa, Kherson, Kiev. And also in **the Republic of Uzbekistan**, where The author's "Technologies" are implemented within the framework of the "Project of International Commonwealth of Educational Programs of V. P. Chudakova in Uzbekistan" on the basis of universities: Tashkent, Bukhara, Shakhrisabz , Karshi, Chirchik, Nukus, Urgench. *Thanks to scientific, methodological, creative cooperation* with educational institutions and teams of many countries, at different stages of scientific research experimental work: a comprehensive system of scientific and methodological support was developed, tested and implemented, an integrative diagnostic and correctional and developmental toolkit was worked out; informational and semantic, diagnostic, analytical and interpretative and prognostic, and correctional and developmental blocks, individual aspects and components of the technology modules were polished, each institution and educational institution made its important and valuable contribution.

Conclusion. Summarizing the publication, we note that the use of an integrated toolkit of diagnostic, correction, digital methods, SPSS programs and artificial intelligence made it possible to implement scientific and methodological support for the process of implementing the author's innovative technologies (author, V. Chudakova): "1. Technology of forming "psychological readiness for innovative activity" and "2. Technology of forming psychological competence competitiveness personality in the context of innovative activity of organizations." *This opens up prospects* for further research of the problem: – improvement of the training / retraining / advanced training system; – creation of a system of psychological counseling, coaching. We implement the "Technologies" in

educational and scientific organizations of Ukraine (2016-2025), and are also successfully implemented within the framework of international projects of the commonwealth of educational programs of Vera Chudakova in the Republic of Uzbekistan (2018-2025). *This contributed to the formation of readiness for innovative activity and the development of psychological competencies necessary for successful self-realization of the individual in rapidly changing conditions, to ensure its competitiveness in the labor market and mobility, and career growth prospects, for self-improvement and stimulation of opportunities for continuous learning throughout life in the context of innovative transformations. The author's innovative technologies contributed to education and science, to the development of the theory and practice of solving problems of innovative activity and the forming psychological competence competitiveness personality . Their implementation is a relevant and promising direction for the development of human capital and ensuring sustainable development of society. These approaches allow more effectively identifying, developing and maintaining the psychological qualities necessary for successful activity in the conditions of an innovative economy and a rapidly changing world.*

List of references.

1. Чудакова В. П. Апробація і впровадження рефлексивно-інноваційного тренінгу, коучингу «Сучасні психотехнології формування компетентностей конкурентоздатності особистості в умовах інноваційної діяльності» у рамках міжнародного стажування та академічної мобільності: українсько-узбецький досвід (у форматі фотOVERнісажу). Освіта та розвиток обдарованої особистості: щоквартальний науково-методичний журнал. – Київ: ІОД, № 2 (89) / II квартал / – 2023. – С. 50-56 URL: <https://otr.iod.gov.ua/images/pdf/2023/2/7.pdf> DOI: [https://doi.org/10.32405/2309-3935-2023-2\(89\)-50-67](https://doi.org/10.32405/2309-3935-2023-2(89)-50-67)
2. Чудакова В. П., Баратов Ш. Р., Чупров Л. Ф., Шаріпов Ш. С. Психологічне забезпечення освітнього процесу: психологічна служба в школі – створення, сучасний стан та перспективи // Освіта та розвиток обдарованої особистості: журнал. – Київ: ІОД, 2019. № 2 (73). С. 39–46 DOI: [https://doi.org/10.32405/2309-3935-2019-2\(73\)-39-46](https://doi.org/10.32405/2309-3935-2019-2(73)-39-46) URL: <http://otr.iod.gov.ua/images/pdf/2019/2/8.pdf>
3. Чудакова В. П. Досвід впровадження та зміст програми «Технології та інтегративний інструментарій формування

компетентностей конкурентоспроможності особистості в умовах інноваційної діяльності», в рамках міжнародного стажування та міжнародної літньої школи «Узбекистан-Україна 2023» В. Чудакової (у форматі фотOVERнісажу, частина 2.12) // Освіта та розвиток обдарованої особистості: журнал. – Київ: ІОД, №3(90) – 2023. (90) – С.83-100. URL: <https://otr.iod.gov.ua/images/pdf/2023/3/12>

4. Чудакова В. П. Інтегративні методи і технологія експертизи і корекції формування компетентностей конкурентоспроможності особистості в умовах інноваційної діяльності (частина 1). Освіта та розвиток обдарованої особистості: щоквартальний науково-методичний журнал. – Київ: ІОД, – 2020. № 4 (79). – С. 63-69. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3801-6545> DOI [https://doi.org/10.32405/2309-3935-2020-4\(79\)-63-69](https://doi.org/10.32405/2309-3935-2020-4(79)-63-69) URL: <http://otr.iod.gov.ua/images/pdf/2020/4/12.pdf>

5. Чудакова В. П. Реалізація компетентісно орієнтованого навчання: Навчальна програма. Київ: КОНВІ ПРИНТ, – 2021. – 25 с. URL: <https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/12/21-29-CHudakova.pdf>

6. Чудакова В. П., Максименко С.Д., Абдулаева Б. С., Бафаев М. М., Усманова М. Н. Касимов У. А. Украинско-узбекский опыт реализации «технологии формирования психологической готовности к инновационной деятельности», основы развития компетентностей конкурентоспособности личности в быстроизменяющихся условиях. // “Ta’limda innovativ-kreativ texnologiyalarning qo’llanilishi, neyrolingvistik dasturlashning amaliy asoslari” mavzusidagi xalqaro konferentsiya 2021-yil, 27-dekabr. – Buxoro: 2022. – 579с. – С. 470-491. URL: [file:///C:/Users/Vera/Downloads/M.+oshirish+2021-yil+27dekabr_removed%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Vera/Downloads/M.+oshirish+2021-yil+27dekabr_removed%20(1).pdf)

7. Чудакова В. П. Науково-методичне забезпечення та особливості реалізації «психолого-організаційної технології формування компетентностей конкурентоспроможності особистості в умовах інноваційної діяльності організацій». // Теоретичні та прикладні проблеми психології та соціальної роботи: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира ДАЛЬША – СЕВЕРОДОНЕЦЬК: – Вид-во СХУ ім. В. ДАЛЯ, 2021. – № 3 (56). – Т. 2. – 422 с. – С. 311-326. DOI: <https://doi.org/10.33216/2219-2654-2021-56-3-2-311-325> URL:

http://tppjournal.com.ua/n56y2k21_tom_2_a27.html

8. Чудакова В. П. Формування психологічної готовності персоналу освітніх організацій до інноваційної діяльності: дис. ... канд. психол. наук; 19.00.10. Київ, Інст імені Г. С Костюка НАПН України. – 2016. – 474 с. URL: [https://lib.iitta.gov.ua/166005/3/ЧудаковаВП%20\(1\).pdf](https://lib.iitta.gov.ua/166005/3/ЧудаковаВП%20(1).pdf)

9. Chudakova V. (2017) Scientific and methodological support for the formation of psychological readiness for innovative activity as a means of developing a person's competitiveness. // Fundamental and applied researches in practice of leading scientific 164 schools. – 23 (5), 8–25 (Canada). URL: <https://farplss.org/index.php/journal/article/view/232>

10. Chudakova V. (2020) Resources Development of the Competences of Personality Competitiveness in Terms of Innovative Activities. // Professional competencies and educational innovations in the knowledge economy: collective monograph. Bulgaria: Publishing House ACCESS PRESS, – 532 p. – P. 473-485. URL: <https://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PoltNTU/8664/1/monograph-professional-competencies.pdf>

11. Chudakova V. P., Maksimenko S. D., Abdullayeva B. S., Bafaev M. M., Kariyev A.D., Temirov K. U. (2022) Psychological measurements of the integrative indicator «innovativeness» - expertise tools of «psychological readiness for innovative activity» and «competence of competitiveness of the individual» using digital and STEM and methods: Ukrainian, Uzbek, Kazakhstani experience. // Actual problems of the psychology of learning in the modern socio-cultural situation: a collection of theses of scientific reports of the round table dedicated to the creative heritage of I.O. Sinytsia (Kyiv, November 2, 2022). Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України. – м. Київ, Україна. – 186 p. – P.158-166. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/732732>

12. Chudakova V. P. (2022) The integrative toolkit of “humanitarian expertise and correction” of the implementation of “The technology of forming psychological readiness for innovative activity” – the basis of the development of the competences of the individual’s competitiveness in the conditions of digital and STEM education. SECTION 15. Humanistic expertise as a strategy for the development of the culture of the future Text: Scientific monograph. Riga, Latvia: Baltia Publishing, – 2022. – 348 p. – P. 271-330. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/book/276> DOI

<https://doi.org/10.30525/978-9934-26-262-3-15>

13. Chudakova V. P. (2024) Integrative toolkit for the implementation of the «technology for the formation of psychological competence of individual competitiveness in the context of innovative activity» using diagnostic, correctional, digital, STEM methods, SPSS programs and artificial intelligence // *Moderní aspekty vědy*: XLIX. Díl mezinárodní kolektivní monografie / Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., – 2024. – 611 s. – S 377-389. DOI: <https://doi.org/10.52058/49-2024>

14. Chudakova V., Maksimenko S., Mukhamedov G., Usarov J., Khimmataliev D., Samarova Sh. (2022) Features of the implementation of technologies and training programs for expert-trainers: “formation of the psychological readiness of the individual for innovative activity” and “development of the psychological competence of the competitiveness of the individual”, using digital and STEM methods. Психологія особистості та соціальної ідентичності: вітчизняний та зарубіжний досвід: Київ, 82-86. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/733132>

Usarov J. E., Khimmataliev D. O., Kuvatova N. B., Atakhujaeva Sh.A., Chudakova V. P., Akbarova N. N. (2022) Pedagogical competence. Study guide., 184 b. DOI: <https://doi.org/10.15350/9785002044672>

MUNDARIJA:

1-SHO‘BA: INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISHDA MAKTABGACHA, UMUMIY O‘RTA VA O‘RTA MAXSUS HAMDA OLIY TA‘LIMNING AHAMIYATI	
O‘QITUVCHI KASBIY FAOLIYATINING SAMARADORLIGINI METAKOGNITIV OMILLAR ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISHDA ILMIY-IJODIY ERKINLIKNING ROLI	5
Raximov Zoyir Jumayevich Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası mudiri	
IJODIY KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISHNING XALQARO TAJRIBALARI VA ULARNING MAHALLIY TA‘LIM TIZIMIGA MOSLASHUVI	9
Navoiy innovatsiyalar universiteti p.f.f.d. (PhD), dotsent Kubayeva Mavluda Baxtiyor qizi	
INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISHDA MAKTABGACHA TA‘LIM, UMUMIY O‘RTA VA MAXSUS HAMDA OLIY TA‘LIMNING AHAMIYATI	16
Turniyozova Sarvinoz Sobirjonovna - Navoiy innovatsiyalar universiteti talabasi	
PEDAGOGIK YONDASHUV ASOSIDA IQTISODIY MADANIYATNI RIVOJLANTIRISH MASALALARI	20
Pulatova Odinaxon Xamidovna “University of economics and pedagogy” NOTM “Ijtimoiy-gumanitar fanlar” kafedrası dotsenti Abdulxamidova Saltanat “University of economics and pedagogy” NOTM “Boshlang‘ich ta‘lim” yo‘nalishi talabasi	
TALABALARDA KOMPETENTLIKNI SHAKLLANTIRISHDA INNOVATION TEXNOLOGIYALARNING AHAMIYATI	24
Kamolova Munavvar Navoiy innovatsiyalar universiteti Maktabgacha ta‘lim 1-bosqich talabasi	
2-SHO‘BA: TA‘LIM VA TARBIYA JARAYONIDA	

INTEGRATSION YONDASHUVNING AHAMIYATI		
ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ СЛУЖБА ВУЗА В СИСТЕМЕ НАСТАВНИЧЕСТВА.	28	
<i>С.И. Галяутдинова кандидат психол.наук, доцент, доцент, А.Уфимский Университет Науки и Технологии</i>		
ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ К РАБОТЕ С ОДАРЕННЫМИ ДЕТЬМИ.	35	
<i>Поставнев В.М., Поставнева И.В. Московский городской педагогический университет» (ГАОУ ВО МГПУ</i>		
РОЛЬ НАСТАВНИЧЕСТВА В ФОРМИРОВАНИИ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ ПОДРОСТКОВ О ЖИЗНЕННЫХ ЦЕННОСТЯХ В КОНТЕКСТЕ ОБРАЗОВАНИЯ.	38	
<i>Абдурашитов Наимжон Фозилович</i>		
YANGI O‘ZBEKISTON YOSHLARI TA’LIM-TARBIYASIDAGI MA’NAVIY MEZONLARNI TARG‘IB ETISHDA O‘ZBEKISTONNING ENG YANGI TARIXI FANINING O‘RNI.	42	
<i>Iymanova Dilafruz Abdimannobovna “University of economics and pedagogy” NOTM “Iqtisodiyot va ijtimoiy fanlar” kafedrasi professori v.b. Bozorboyeva Muslima Qosimjon Qizi “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi talabasi</i>		
ОИЛА МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ ВА МАКТАБ ИНТЕГРАЦИЯСИ – БОЛА ТАРАҚҚИЁТИ ОМИЛИ.	47	
<i>Ў.Б. Шамсиев</i>		
O‘SMIRLAR XULQ-ATVORINING KONSTRUKTIV RIVOJLANISHIGA TA’SIR ETUVCHI IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK OMILLAR.	52	
<i>Axmadov Nazirjon Raxmat o‘g‘li Buxoro davlat universiteti psixologiya kafedrasi dotsenti, psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)</i>		
SOCIO-PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF THE FORMATION OF CIVIL POSITIVITY IN YOUNG PEOPLE.	57	
<i>Pulatova Odinakhan Khamidovna – Associate Professor UNIVERSITY OF ECONOMICS AND PEDAGOGY</i>		
“ОММАВИЙ МАДАНИЯТ”ГА ҚАРШИ КУРАШИШДА ЁШЛАРНИНГ МАЪНАВИЙ ТАРБИЯСИ.	61	
<i>Пулатова Одинахон Хамидовна “University of economics and pedagogy” NOTM “Ижтимоий-гуманитар фанлар” кафедраси</i>		

доценти. Абдумажидова Гулсанам “University of economics and pedagogy” НОТМ “Бошланғич таълим” йўналиши талабаси. Андижон	
ПРОФЕССИОНАЛЬНО-КОММУНИКАЦИОННЫЕ ОТНОШЕНИЯ В ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ.	65
Пулатова Одина Хамидовна – доцент кафедры «Социально-гуманитарных наук» UNIVERSITY OF ECONOMICS AND PEDAGOGY	
ADABIYOTNI SAN’ATNING BOSHQA TURLARI BILAN INTEGRATSIYALAB O’RGANISH USULLARI.	71
Saodat Kambarova	
O’ZBEKISTON VA QOZOG’ISTONDA INKLYUZIV TA’LIM .	79
Baratov Rashit O’sarovich	
DIDAKTIK O’YINLARDAN FOYDALANISH ORQALI O’QUVCHILARNING INTELLEKTUAL QOBILIYATLARINI O’SIRISH.	85
Axmedova Shoiraxon Bilalxanovna	
PEDAGOGIK MAHORAT VA PEDOGOGIK MAJBURIYAT O’RTASIDAGI BOG’LANISH.	89
Navoiy Davlat Konchilik Texnologiya Universiteti huquq fani o’qituvchisi Bobonazarova Nafisa Tolibovna. Jo’rayeva Hilola Qulmamatovna	
АБУ НАСР ФОРОБИЙ ҚАРАШЛАРИДА ТАЪЛИМНИ РИВОЖЛАНТИРИШ.	94
Н.Қобилов. Имом Бухорий халқаро илмий- тадқиқот маркази, илмий ходими	
PEDAGOGIK TA’LIM JARAYONIDA O’QUVCHILARNING KASBIY VA SHAXSIY RIVOJLANISHIDA FALSAFIY YONDASHUVLARNING AHAMIYATI.	99
Arapbayeva Dinara Kurbanovna	
O’QUVCHILARNI MUSTAQIL FIKRLASHGA O’RGATISHDA INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR VA XORIJIY TAJRIBALARNING O’RNI.	103
Korayeva Latifa Zarifovna Navoiy innovatsiyalar universiteti Ijtimoiy gumanitar fanlar kafedrası v.b.dots (PhD	
ALISHER NAVOIYNING “MAHBUB UL - QULUB” ASARIDA KELTIRILGAN SABR ATAMASINING TALQINI.	105
PhD Ochilova Maftuna Shuxratovna	

MAKTAB O'QUVCHILARINI KASBGA YO'NALTIRISH FAOLIYATINI TASHKIL ETISHDAGI MASALALAR.	111
Raxmatova Sevara Abdulloyevna	
TAYYORLOV GURUHI BOLALARINING HAMKORLIKDA ISHLASH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDA HARAKATLI O'YINLARNING AHAMIYATI.	116
Djurayeva Dilfuza Nuriddin qizi	
ILM-FAN TARAQQIYOTIDA QATAG'ON QILINGAN PROKURATURA XODIMLARI ILMIY MEROSINING O'RNI.	121
Sayfiyeva Marjona Nizomjonovna	
HUMAN CAPITAL AND EDUCATION THE WAY OF UZBEKISTAN FOR SUCCEED.	125
Shomiev Golib Uktamovich	
IMPLEMENTATION OF PAIR-ASSESSMENT TO IMPROVE STUDENTS' SPEAKING COMPETENCE IN FLIPPED CLASSES.	135
Jalilova Guzal G'ulomovna	
INGLIZ TILI O'QITISH METODIKASIDA FANLARARO MUSTAQIL TA'LIM TOPSHIRIQLARI ORQALI KASBIY KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISH.	140
Ismailova Guzal Fayzullayevna	
HUQUQ DARSLARIDA ILG'OR PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR QO'LLASH ORQALI TA'LIM SIFATINI OSHIRISH YO'LLARI.	145
Rizokulova Parvina Farxodovna	
O'QUVCHILARNING KASB-HUNARGA O'RGATISHDA IJODIY QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH.	149
Nusratova Shahnoza Ibodullayevna	
BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINI BADIY ASARLAR ASOSIDA IJTIMOY KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK ASOSLARI.	154
Butayorova Ma'rifat Xursan qizi	
TA'LIM VA TARBIYA JARAYONIDA INTEGRATSION YONDASHUVNING AHAMIYATI: SINFDAN TASHQARI ISHLAR MISOLIDA.	158
Asatova Barfiya Faxridinovna	

KICHIK YOSHDAGI MAKTAB O‘QUVCHILARINING XULQ-ATVORINI KORREKSIYALASH METODLARI.	163
Qambarova Nasiba Qambarovna	
TA’LIMDA INTEGRATSION METODLARDAN FOYDALANISH ORQALI O‘QITUVCHILARNING NUTQIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH.	167
Suvonova Lobarxon Islom qizi, Fayziyeva Umida Odiljon qizi Navoiy innovatsiyalar universiteti Boshlang‘ich ta’lim yo`nalishi 2-kurs talabasi	
TALABALARDA NOTIQLIK KOMPETENTSIYASINI SHAKLLANTIRISH TEXNOLOGIYASI.	171
NDU tayanch doktoranti NII pedagogika o’qituvchisi Qirboyeva Norgul Tuymurod qizi	
MAKTABGACHA KICHIK YOSHDAGI BOLALARGA O‘YIN ORQALI TA’LIM BERISH METODIKASI (INTEGRATSION YONDOSHUV DAN FOYDALANGAN HOLDA).	176
Ixtiyorova O‘g‘iloy	
ИНТЕГРАЦИЯ ИЛИМИЙ КАТЕГОРИЯ СИФАТИДА ВА УНИ МАКТАБГАША ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА ҚЎЛЛАШ ИМКОНИЯТЛАРИ.	179
Нурмаматова Севинч Журабек қизи	
BARKAMOL SHAXS TARBIYASIDA OILA, TA’LIM VA MUHITNING HAMKORLIGI.	183
Korayeva Latifa Zaripovna, Allashov Ravshan Rashid O’g’li Navoiy innovatsiyalar universiteti Pedagogika-psixologiya yo`nalishi 5-kurs talabasi	
O‘ZBEKISTONDA IJTIMOIIY VA MA’NAVIY ISLOHOTLAR: ZAMONAVIY JAMIYATDA QADRIYATLAR EVOLYUTSIYASI.	187
Narzullayeva Manzura Elyor qizi	
SPORT PSIXOLOGIYASI- YOSHLAR TARBIYASIDA PSIXOLOGIK BARQARORLIK VA IJOBIY XARAKTER SHAKLLANISHINING OMILI SIFATIDA.	191
Abduhalimov Elnur Ixtiyorovich	
RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING INSON PSIXOLOGIYASI TA’SIRI VA XULQ-ATVOR O‘ZGARISHLARI. IDENTIVLIKNI SHAKLLANTIRISH.	195

Qahharova Malika Lutfullo qizi	
AXLOQIY QADRIYATLARNING TALABALAR XULQ- ATVORIGA TA’SIRI.	200
Ro‘ziyeva Nafosat Abdumumin qizi	
TA’LIM JARAYONIDA INNOVATSION O‘QUV TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH.	204
Navoiy innovatsiyalar universiteti, Pedagogika yo‘nashi 1 kurs talabasi Abdurahimova Sarvinov, Ro‘ziyeva Nafosat Abdumumin qizi	
TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH ASOSIDA BITIRUVCHILARNING KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH.	208
Suvonova Lobarxon Islom qizi, Bibixon Ortikova Farxodovna Navoiy innovatsiyalar universiteti Pedagogika-psixologiya yo`nalishi 5-kurs talabasi.	
OLIY TA’LIM TALABALARI O`RTASIDA AXLOQIY- MADANIY MUNOSABATLARNI RIVOJLANTIRISH.	213
Suvonova Lobarxon Islom qizi, Maxamadraimova Charos Ravshankul qizi	
MAKTABGACHA KATTA YOSHDAGI BOLALARDA AXLOQIY SIFATLARINING SHAKLLANISHIDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING AHAMIYATI.	217
Mahmudova Dilafruz	
ENHANCING EFL LEARNERS VOCABULARY ACQUISITION THROUGH MOBILE-ASSISTED LANGUAGE LEARNING (MALL): STRATEGIES , TOOLS, AND LEARNER AUTONOMY.	225
Ruziyeva Muxlisa Azim qizi	
JADID MA’RIFATPARVARLARINING TADBIRKORLIKNI SHAKLLANTIRISHGA DOIR PEDAGOGIK QARASHLARI.	229
Ismatillayeva Mahliyo Muzaffar qizi	
OILAVIY TARBIYANING BOLALAR SHAXSIGA TA’SIRI.	232
Korayeva Latifa Zaripovna, Ibodullayeva Shoxsanam Navoiy innovatsiyalar universiteti Pedagogika-psixologiya yo`nalishi 5-kurs talabasi	
MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA O‘YIN FAOLIYATINING AHAMIYATI.	237

Kamolova Munavvar Azamat qizi, Negmatova Sanobar Qarshiboyevna	
MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA YETAKCHILIK QOBILYATINI FAOLIYATLARDAGI INTEGRATIV O'YINLAR ORQALI SHAKLLANTIRISH.	240
Xudoyqulova Nozima Farhod qizi, Mansurova Maftuna Komiljon qizi	
MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIGA INKLYUZIV TA'LIMNI INTEGRATSIYA QILISH AHAMIYATI.	244
Murtazayeva Sevara Ne'matovna, Mansurova Maftuna Komilovna	
MAKTABGACHA KATTA YOSHDAGI BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISHDA AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARINING ROLI.	249
Farhodova Sevara Qo'ziboy qizi, Negmatova Sanobar Qarshiboyevna	
MAKTABGACHA TA'LIM YOSHDAGI BOLALARNING TA'LIM-TARBIYASI VA RIVOJLANISHIDA IJTIMOY MUHITNING AHAMIYATI.	255
Shodiyeva Sevinch Ilyosovna, Sapayeva Gulnoza Azimboyevna	
MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING NUTQINI RIVOJLANTIRISHDA METODIK YONDASHUVLARNING AHAMIYATI.	258
Òktamova Sitora Bobomurod qizi, Negmatova Sanobar Qarshiboyevna	
TALABALARNING KOMMUNIKATIV TOLERANTLIGI - SHAXS PSIXOLOGIK ERKINLIGINING SHAKLI SIFATIDA.	261
To'rayeva Ma'mura Fazliddin qizi	
MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI TARBIYALANUVCHILARINING SHAXS SIFATIDA SHAKLLANISHIDA TARBIYAVIY TADBIRLARNING AHAMIYATI.	265
Davronova Sevinch Lazizjon qizi	
MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING RIVOJLANISH BOSQICHLARI VA O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.	270
Xidirova Umida Erkin qizi, Kamolova Munavvarxon	
BOSHLANG'ICH TA'LIMDA GEYMIKATSIYADAN FOYDALANISH TEXNOLOGIYALARI.	273
Suvonova Lobarxon Islom qizi, Razzoqova Kumush Sherali qizi	
O'QUVCHILARDA TOLERANTLIKNI	277

SHAKLLANTIRISHNING BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI.	
NavDU mustaqil tadqiqotchisi Suvonova Sevara Asliddin qizi.	
MEDIATA'LIM VOSITALARIDAN FOYDALANIB BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH.	281
Sabirova Gulmira Sadiq qizi	
ZAMONAVIY TA'LIMDA INTEGRASIYA JARAYONLARI	286
Abdullayeva Zahira Bahodirovna	
TA'LIM VA TARBIYA JARAYONIDA INTEGRATSION YONDOSHUVNING AHAMIYATI.	289
Shavqidinova Shaxina Rasul qizi, Shavkatova Shahrizoda Shavkatovna	
BOSHLANG'ICH TA'LIMDAGI NIZOLARNI BARTARAF ETISHDA OILA VA MAKTABNING INTEGRATSION YONDASHUVI.	292
Malika Ismoilova	
KOLLABORATIV TEXNOLOGIYA ASOSIDA BOSHLANG'ICH TA'LIMDA NIZOLARNI BARTARAF ETISH.	295
Malika Ismoilova	
ZAMONAVIY JAMIYAT PEDAGOGLARI FAOLIYATIDA BOSHQARUV SIFATLARINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	298
Rahimova Sarvinoz Sadiq qizi	
NAVOIY VILOYATI TELEVIDENIYASI FAOLIYATIDA ILG'OR PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNI TARG'IB ETUVCHI MATERIALLARNING YORITILISHI.	302
Ruzimurodov Azizbek Shonazarovich	
MUSTAQIL TA'LIMNI MUTAXASSISLIK FANLARI BO'YICHA IXTISOSLASHTIRISH.	306
Norqobilova Rayxona Davlatovna TerDPI, Boshlang'ich ta'limda matematika va kafedra v.b dotsenti, p.f.f.d (PhD)	
TALABALARDA ILMIY-INOVVATSION FAOLIYAT	309
Buxoro davlat universiteti professori, psixologiya fanlari doktori (DSc) Rustamov Shavkat Shuxratovich	

UYUSHMAGAN YOSHLARDA IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK XIZMAT	313
BuxDU psixologiya kafedrasi mudiri Psixologiya fanlari doktori (DSc), professor Nazarov Akmal Mardonovich	
O'QUVCHILARDA TANQIDIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH YO'LLARI	317
Islamova Moxichexra Bekmurzayevna Navoiy Davlat universiteti o'qituvchisi Rahmonova Mahfuza Husan qizi NDU pedagogika yo'nalishi talabasi	
TA'LIM TIZIMIDA SIMMETRIYA VA ASIMMETRIYA: YANGI O'ZBEKISTON BARQAROR TARAQQIYOTINING ZAMONAVIY FALSAFIY MEZONLARI	325
Bekpo'latov Ulug'bek Rahmatulla o'g'li Navoiy davlat universiteti doktoranti, f.f.f.d.(PhD), dotsent.	
TANQIDIY FIKRLASH FALSAFIY VA MADANIY HODISA SIFATIDA	330
Islamova Moxichexra Bekmurzayevna Navoiy innovatsiyalar universiteti o'qituvchisi	
TA'LIM TIZIMIDA ILG'OR PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH	339
Navoiy Davlat Konchilik Texnologiya Universiteti Akademik litsey huquq fani katta o'qituvchisi Bobonazarova Nafisa Tolibovna Akademik litsey Aniq fanlar "Iqtisod" yo'nalishi 1-"B"-24 guruh o'quvchisi Abdurahmonova Dilshoda G'ulom qizi	
O'SMIRLAR SHAXSIDA IJTIMOIIY-MA'NAVIY QADRIYATLARNI ANGLASH JARAYONINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI	344
Boboyeva Feruza Azimjonovna Navoiy Innovatsiyalar Universiteti "Ijtimoiy -gumanitar fanlar" kafedrasi Psixologiya fani o'qituvchisi	
STEAM TA'LIMI-ZAMONAVIY TA'LIM TENDENSIYASI SIFATIDA	348
Suvonova Lobarxon Islom qizi, Navoiy innovatsiyalar universiteti Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasi o'qituvchisi,(PhD)	

Abdubarotov Abdurauf Abdubarot o'g'li Navoiy innovatsiyalar universiteti Pedagogika-psixologiya yo'nalishi 5-kurs talabasi	
RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING INSON PSIXOLOGIYASI TA'SIRI VA XULQ-ATVOR O'ZGARISHLARI. IDENTIVLIKNI SHAKLLANTIRISH.	353
Qahharova Malika Lutfullo qizi Navoiy innovatsiyalar universiteti o'qituvchisi Ortikova Bibixon Farxodovna Navoiy innovatsiyalar universiteti talabasi.	
ILM-FAN TARAQQIYOTIDA QATAG'ON QILINGAN PROKURATURA XODIMLARI ILMIY MEROSINING O'RNI	358
Sayfiyeva Marjona Nizomjonovna Navoiy davlat universiteti tarix magistranti	
СУНЬИЙ ИНТЕЛЛЕКТ ВА УНИНГ ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДАГИ ЎРНИ	361
Сариев Н.Т. - Навоий давлат кончилиги ва технологиялар университети катта ўқитувчиси	
JAMIYATDA INSON KAPITALINING O'RNI	365
Navoi Innovatsiyalar universiteti dosenti N.A.Mamadalievva	
ЗНАЧЕНИЕ ПОВЫШЕНИЯ ДУХОВНОСТИ МОЛОДЕЖИ ЧЕРЕЗ ПРЕПОДАВАНИЕ ПРЕДМЕТА “ФИЛОСОФИЯ”.	369
Ийманов Жавлон Саидрахмонович	
MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR IQTIDORINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI	374
G. A. Sapayeva Navoiy innovatsiyalar universiteti,	
BO'LAJAK O'QITUVCHILARNI TAYYORLASHDA PEDAGOGIK INNOVATSIYALARDAN FOYDALANISH	377
Nishonova Gulnoz Safarboyevna Jizzax viloyati Forish tumani 11-maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi	
BOSHLANG'ICH SINFLARDA MANTIQUIY MASALALAR USTIDA IQTIDORLI O'QUVCHILAR BILAN ISHLASH METODIKASI	380
Navoiy davlat universiteti Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 3-kurs talabasi – Umarova Zulfizar Otabek Qizi	
BOSHLANG'ICH SINFLARDA ANTONIM SO'ZLAR MA'NOSI USTIDA ISHLASH	383
Nasriddinova Hokimabonu Erkin qizi-Navoiy davlat universiteti, Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti 3 – bosqich talabasi.	

Husenova Muhtaram Husniddin qizi	
BOSHLANG‘ICH SINFI O‘QUVCHILARINING NUTQINI	386
O‘STIRISHDA TOPISHMOQLARNING O‘RNI	
Navoiy davlat universiteti Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi 3-kurs talabasi Esanova Sevinch Asliddin qizi, Husenova Muhtaram Husniddin qizi	
3-SHO‘BA: ZAMONAVIY FAN VA TA‘LIM SOHASIDA SUN‘IY INTELLEKTNING O‘RNI	
РАЗВИТИЕ ЦИФРОВЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ	391
Абдуллаева Шахзода Абдуллаевна декан факультета Языков Ташкентского государственного педагогического университета ени Низами доктор педагогических наук, профессор	
SUN‘IY INTELLEKTNING OLIY TA‘LIM TIZIMIDA QO‘LLANILISHIDAGI ROLI	395
Maxmudova Gulchiroy G‘anisherovna Navoiy davlat universiteti o‘qituvchisi	
RAQAMLI TA'LIM MUHITIDA KIBERPEDAGOGIKA ASOSIDA MA'LUMOTLARNING XAVFSIZLIGINI TA'MINLASH USULLARI	399
Bekchonova Shoiraz Bazarbayevna Yangi asr universiteti, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent	
YANGI O‘ZBEKISTONDA YURIDIK FAN VA TA‘LIM RIVOJLANISHINING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI	406
Murtazayev Dilshod Baxtiyarovich, Navoiy yuridik texnikumi direktori, NDU tadqiqotchisi	
РАЗВИТИЕ РЕЧЕВЫХ НАВЫКОВ СТУДЕНТОВ С ПОМОЩЬЮ ЦИФРОВЫХ ФОРМ ОБУЧЕНИЯ	424
Абдуллаева Камола Абдурашидовна преподаватель кафедры иностранных языков межфакультетского уровня университета Альфраганус	
КОРПУСНАЯ ЛИНГВИСТИКА: ЭТАПЫ СТАНОВЛЕНИЯ И АКТУАЛЬНОСТЬ	428
М.С.Умарова, преподаватель, Бухарский Государственный Педагогический Институт, Бухара	
NAVOIY VILOYATIDA MAKTABDAN TASHQARI TA‘LIM TIZIMI (BARKAMOL AVLOD MAKTABLARI MISOLIDA)	432
Xalilov Bahodir Shirinboyevich, Navoiy dalat konchilik va texnologiyalar universiteti Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasida o‘qituvchisi	

ПРОЦЕССЫ ИНТЕГРАЦИИ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ	438
В.К.Рахманова, преподаватель, Бухарский Государственный Педагогический Институт, Бухара	
Вакуумдық бейсызық электродинамика шеңберінде магнетардың магнит өрісіндегі электромагниттік сәуленің қос сынуын сандық жобалау	444
Сейдалиева Молдир Сапаралиевна Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ физика-техникалық факультетінің 3 курс докторанты	
MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR NUTQINI O‘STIRISH JARAYONIDA ZAMONAVIY AKTLARDAN FOYDALANISHNING NAZARIY ASOSLARI	446
Komilova Shahnozabonu, Yangi asr universiteti Maktab va maktabgacha ta’lim kafedrası o`qituvchisi	
TA’LIM JARAYONIDA DASTURIY VOSITALAR VA RAQAMLI TA’LIMNING O’RNI	451
Sh.B.Xasanova, Navoiy innovatsiyalar universiteti Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası dotsenti	
O‘ZBEKISTONDA MAKTABGACHA TA’LIM MUASSASALARI, UY XO‘JALIKLARI DAROMADI VA BOLALAR SALOMATLIGI: STATISTIK BOG‘LIQLIK TAHLILI	458
Panjiyeva Shirin Axmadovna, Navoiy innovatsiyalar universiteti, Surxondaryo kampusi, Maktabgacha ta'lim kafedrası o'qituvchisi, Xolto'rayev Islom Ilhomovich Navoiy innovatsiyalar universiteti Surxondaryo kampusi, Iqtisodiyot va axborot texnologiyalari kafedrası o'qituvchisi	
SUN'IY INTELLEKT VA FUQAROLIK JAMIYATI: IMKONIYATLAR, XATARLAR VA MAFKURAVIY CHEKLOVLAR	465
Abdullayeva Zahira Bahodirovna Navoiy innovatsiyalar universiteti Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası o'qituvchisi	
BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIGA DO'STONA MUNOSABATNI SINGDIRISHDA "USTOZ-SHOGIRD" AN'ANASINING AMALIY AHAMIYATI	470
Ruziyeva Shirin Azimovna, Navoiy shahar 7-sonli umumta'lim maktab,	

boshlang'ich sinf o'qituvchisi	
BOSHLANG'ICH SINFI O'QITUVCHILARINING IJODIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDA SUN'IIY INTELEKTNING O'RNI	473
Jabborova Gulruh Jabborovna, Navoiy innovatsiyalar universiteti Ijtimoiy gumanitar fanlar kafedrasida o'qituvchisi	
BOSHLANG'ICH SINFI ONA TILI TA'LIMIDA SUN'IIY INTELEKTDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI	477
Navoiy davlat universiteti 1- bosqich tayanch doktoranti Shavkatova Shahrizoda	
OLIIY TA'LIM MUASSASASI TALABALARIDA AXBOROT MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA	480
Navoiy davlat universiteti 1- bosqich doktoranti Xidirova Umida Erkin qizi	
YOSHLARNING MA'NAVIY AXLOQIY KAMOL TOPISHIDA ILG'OR PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING O'RNI	483
Po'latova Nodira Sadridin qizi	
ZAMONAVIIY FAN TA'LIM SOHASIDA SUN'IIY INTELEKTNING O'RNI	488
Norbo'tayeva Marjona Navoiy innovatsiyalar universiteti Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 1-kurs 1-guruh talabasi Ilmiy rahbar:Tosheva N	
MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASHDA TARBIYACHINING KREATIVLIGI	494
Nurullayeva Kumush Axmadovna Navoiy Innovatsiyalar universiteti Maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabasi	

ZAMONAVIY FAN VA TA'LIM SOHASIDA SUN'IY INTELEKTNING O'RNI	499
Suvonova Lobarxon Islom qizi, Navoiy innovatsiyalar universiteti Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası o`qituvchisi, Pedagogika fanlari bo`yicha falsafa doktori (PhD) Ibodullayev Mirhosil Shamsiddin o`g`li Navoiy innovatsiyalar universiteti Rus tili va adabiyoti yo`nalishi 3-kurs talabasi.	
ZAMONAVIY BOSHLANG'ICH TA'LIM SOHASIDA SUN'IY INTELEKTNING O'RNI	502
Sayraxmatova Oqila Fazliddinovna Navoiy innovatsiyalar universiteti Boshlang'ich ta'lim 1-kurs 4-guruh talabasi	
СУНЬИЙ ИНТЕЛЛЕКТНИНГ ЗАМОНАВИЙ ТАЪЛИМ ЖАРАЁНЛАРДАГИ ЎРНИ ВА ИМКОНИЯТЛАРИ	506
Шодиева Севинч Навоий инновациялар университети Мактабгача таълим йўналиши 1-курс 1-гuruh талабаси.	
SUN'IY INTELEKTNING BIOINFORMATIKA FANIDAGI O'RNI VA TA'LIMDAGI AHAMIYATI	509
Kudeshova G.T. Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti, Umumiy biologiya va fiziologiya kafedrası, dotsent	
INTERAKTIV RAQAMLI PLATFORMALARNING UMUMTA'LIM MAKTABLARIDAGI SAMARADORLIGI	514
Ibrayimova Nasiba Nag'metulla qizi Qo'ng'iroq tumani Maktabgacha va maktab ta'limi bo'limiga qarashli 52-sonli umumta'lim maktabining fizika fani o'qituvchisi	
4-SHO'BA: TA'LIM TIZIMIGA INNOVATSIYA, ILG'OR PEDAGOGIK VA AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARINI JORIY ETISH	
BOLALAR ONGINI SHAKLLANTIRISHDA ZAMONAVIY MULTFILMLARNING O'RNI VA PEDAGOGIK NAZORAT ZARURATI	519
Navoiy innovatsiyalar universiteti p.f.f.d. (PhD), dotsent Kubayeva Mavluda Baxtiyor qizi	
HUMAN CAPITAL AND EDUCATION THE WAY OF UZBEKISTAN FOR SUCCEED	522
Shomiev Golib Uktamovich Ph.D in Economics, Associate Professor at Navoiy University of Innovations	

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI O'QITISHDA TA'LIM TEXNOLOGIYALARINI QO'LLASHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	532
Termiz davlat pedagogika instituti, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) v/b dots. Saida Tursunov	
TA'LIM JARAYONIDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH XUSUSIYATLARI	535
Kenjayeva Muxayyo Abdumurodovna Yangi asr universiteti Maktab va maktabgacha ta'lim kafedrası dotsenti, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) Abdujabborova Dilafruz Abdujabborovna Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti mustaqil tadqiqotchisi	
TA'LIM TIZIMIDA SIMMETRIYA VA ASIMMETRIYA: YANGI O'ZBEKISTON BARQAROR TARAQQIYOTINING ZAMONAVIY FALSAFIY MEZONLARI	540
Bekpo'latov Ulug'bek Rahmatulla o'g'li Navoiy davlat universiteti doktoranti, f.f.f.d.(PhD), dotsent.	
MAKTABGACHA KATTA YOSHDAGI BOLALARDA AXLOQIY SIFATLARINING SHAKLLANISHIDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING AHAMIYATI	546
Mahmudova Dilafruz Nordik xalqaro universiteti, Psixologiya va maktabgacha ta'lim kafedrası katta o'qituvchisi v.b dotsent	
TA'LIM TIZIMIGA INNOVATSIYA, ILGOR PEDAGOGIK VA AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARINI JORIY ETISH	553
Surxondaryo viloyati Denov tumani Anorov Mashrab Raxmatullayevich	
TA'LIM JARAYONIDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH XUSUSIYATLARI	558
Kenjayeva Muxayyo Abdumurodovna Yangi asr universiteti Maktab va maktabgacha ta'lim kafedrası dotsenti, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Abdujabborova Dilafruz Abdujabborovna Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti mustaqil tadqiqotchisi	
BOSHLANG'ICH SINFLARDA MATNLI MASALALARNI METODLAR ORQALI IFODALASH	563
Ochilova Aziza Rizayevna	
OLIY TA'LIMDA "TEXNOLOGIYA O'QITISH METODIKASI" FANIDAN BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINI TAYYORLASHDA KOMPETENTLI VA FAOLIYATLI YONDASHUV	569
Termiz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi Xudaykulova Saida Zakirovna	

МЕТОДЫ ПРОПОДАВАНИЯ МАТЕМАТИКИ В МЛАДШИХ КЛАССАХ	571
Уразова Зульфия Муртазаевна кандидат педагогических наук, доцент	
TA'LIM TIZIMIDA INNOVATSION METODLAR, AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARINING O'QUVCHILAR PSIXOLOGIYASIGA VA BIZNES RIVOJLANISHIGA TA'SIRI	575
Narmuradova Rayhon Uktamovna, Ruzimurodova Farida Normurod qizi, <i>(Pedagogika va Psixologiya yunalish 2 kurs 2 guruh talabasi)</i>	
BOLA SHAXSINI SHAKLLANTIRISH VA MAKTABGA TAYYORLASHDA MAKTABGACHA TA'LIMNING AHAMIYATI	579
Navoiy innovatsiyalar universiteti Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 2-kurs talabasi Shodiyeva Dilnoza Qodirovna, Ilmiy rahbar: Navoiy innovatsiyalar universiteti dotsenti, p.f.f.d (PhD) Kubayeva Mavluda Baxtiyor qizi	
BOSHLANG'ICH SINFLAR BA'ZI BIR MATNLI MASALALARINI YECHISH UCHUN MAXSUS MATEMATIK MODELLAR YARATISH	582
Scientific: Amirov Ikrom Nurali o'g'li ¹¹ Navoi University of Innovations, Senior lecturer of the Department of Social and Humanities, Normonov Basirdin Sirojiddin o'g'li	
MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLANING LIDERLIKKA INTILISHINI KELIB CHIQISHINI NAZARIY TAHLIL QILISH	588
Mansurova Maftuna Komiljon qizi Navoiy innovatsiyalar universiteti Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasida Maktabgacha ta'lim yo'nalishi o'qituvchisi	
ONA TILINI O'QITISHDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH	592
Shavkatova Shaxrizoda Shavkatovna Navoiy davlat universiteti 1-bosqich tayanch doktorant	
O'QUVCHILARNING ADABIY-NUTQIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDA METODLAR SAMARADORLIGI	598
Boboqulova Nafosat Qaxorovna Surxondaryo viloyati Angor tumanidagi 3-ixtisoslashtirilgan maktabning ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi	
O'QITUVCHILARDA NUTQIY SAVODXONLIKNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI	603
Jurayeva Nilufar Shovkat qizi Nizomiy nomidagi Toshkent davlat Pedagogika universiteti "Boshlang'ich ta'limda ona tili va uni o'qitish metodikasi" kafedrasida o'qituvchisi	
ҚҰНДЫЛЫҚТАРҒА БАҒДАРЛАНҒАН ОҚЫТУ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТТІҢ МИССИЯСЫ	609
Рас Дана Динмухамбетқызы Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық	

университети Филология институты	
ANALYSIS OF MODERN AND EFFECTIVE STRATEGIES IN LEARNING FOREIGN LANGUAGES	613
Navoiy State University, Tillar fakulteti, ingliz tili va amaliy fanlar kafedrasida o'qituvchi Sharipova Bahora Odiljonovna, Navoiy Davlat Universiteti, Tillar fakulteti, 101 -guruh talabasi Adilova Sarvinoz Habibullo qizi	
TA'LIM TIZIMIDA ILG'OR PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH	616
Navoiy Davlat Konchilik Texnologiya Universiteti Akademik litsey huquq fani katta o'qituvchisi Bobonazarova Nafisa Tolibovna, Akademik litsey Aniq fanlar "Iqtisod" yo'nalishi 1-"B"-24 guruh o'quvchisi Abdurahmonova Dilshoda G'ulom qizi	
O'QITUVCHI PEDAGOGLARNING TA'LIM BERISH JARAYONIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHINING AFZALLIGI, MUAMMOLARI VA YECHIMLARI	620
Farmanov Sardorbek Utkir o'g'li Navoiy innovatsiyalar universiteti Iqtisodiyot va axborot texnologiyalari kafedrasida o'qituvchisi	
BO'LAJAK TARBIYACHILARNING KASBIY REFLEKSIYASINI SHAKLLANTIRISHDA ILG'OR PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING AHAMIYATI	624
Ixtiyorova O'g'iloy Yangi asr nodavlat universiteti Maktab va maktabgacha ta'lim kafedrasida o'qituvchisi	
BOSHLANG'ICH SINFI ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH	628
Ashurova Sojida Abdusamad qizi Termiz davlat pedagogika instituti 3-bosqich talabasi	
ENHANCING EFL LEARNERS ' VOCABULARY ACQUISITION THROUGH MOBILE-ASSISTED LANGUAGE LEARNING (MALL): STRATEGIES , TOOLS, AND LEARNER AUTONOMY	630
Ruziyeva Muxlisa Azim qizi Master student of Uzbekistan State World Languages University	
O'YIN ORQALI TARBIYA: MAKTABGACHA TA'LIMDA INNOVATSION YONDASHUV	634
Navoiy innovatsiyalar universiteti Maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabasi Raxmatillayeva Shaxrizoda	
BO'LAJAK O'QITUVCHILARNI TADQIQOTCHILIK FAOLIYATIGA TAYYORLASHNING INNOVATSION TEXNOLOGIYALARI	636

Iskandarova Malika Islomovna - Navoiy davlat universiteti doktoranti, Navoiy innovatsiyalar universiteti Umumiy pedagogika fani o'qituvchisi	
MAKTABGACHA TA'LIMDA TASVIRIY FAOLIYAT ORQALI BOLALARNING KREATIV FIKRLASHINI SHAKLLANTIRISH YO'LLARI	640
Ergasheva Lobar Dilmurod qizi Navoiy davlat pedagogika instituti, Maktabgacha ta'lim kafedrası o'qituvchisi	
SHAXSNI TASVIRLOVCHI SIFATLAR TARJIMA QIYINCHILIKLARI	643
Jalilova Marjona Elyor qizi Navoiy davlat universiteti Xorijiy til va adabiyoti (ingliz tili) yo'nalishi magistranti	
STEAM YONDASHUVI ORQALI BO'LAJAK BOSHLANG'ICH TA'LIM O'QITUVCHILARINING METODIK KOMPETENTLIGINI TAKOMILLASHTIRISH	646
Tayirov Mansur Anorboyevich <i>Jizzax davlat pedagogika universiteti</i> <i>Registrator ofisi menejeri</i>	
MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR KOMMUNIKATIV QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING AHAMIYATI	654
Sanobar Negmatova Qarshiboyevna Navoiy Innovatsiyalar universiteti Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası o'qituvchisi	
5-SHO'BA: XUSUSIY TADBIRKORLIK SUBYEKTLARINI TA'LIM TIZIMIGA JALB ETISH VA ULARNI QO'LLAB-QUVVATLASH	
ФАРҶОНА ВИЛОЯТИНИНГ ТУРЛИ БАЛАНДЛИК МИНТАФАЛАРИДАГИ БОШЛАНҒИЧ СИНФЛАРИНИНГ ЖИСМОНИЙ РИВОЖЛАНИШИНИ АЙРИМ МАСАЛАЛАРИ	657
Н.Қ.Урмонова, О.Тоштемиров	
ПЕДАГОГИК ЁНДАШУВ АСОСИДА ИҚТИСОДИЙ МАДАНИЯТНИ РИВОЖЛАНТИРИШ МАСАЛАЛАРИ	662
Пулатова Одонахон Хамидовна, Абдулхамидова Салтанат	
PANDEMIYA SHAROITIDA O'ZBEKISTONDA BYUJET SIYOSATI YO'NALISHLARINI TAKOMILLASHTIRISH	666
Djurakulov Hasan Rashidovich	
ЭТНОТУРИЗМНИНГ ЁШЛАР ТАРБИЯСИДАГИ ЎРНИ	673
Шавкат Бобожонов	

БОГОВАН – ЭФФЕКТИВНЫЙ КОУЧ-ИНСТРУМЕНТ ТЕОРИИ МЕТАМОДЕРНА ДЛЯ ВНЕДРЕНИЯ В БИЗНЕС-СИСТЕМЫ С ЦЕЛЬЮ ПОВЫШЕНИЯ УРОВНЯ СУБЪЕКТИВНОГО БЛАГОПОЛУЧИЯ СОТРУДНИКОВ Г.А Коллонтай	678
OLIY TA'LIM TIZIMIGA XUSUSIY TADBIRKORLIK SUBYEKTLARINING KIRIB KELISHI VA ISTIQBOLLARI Bafoyeva Sevinch Ergash qizi, Iskandarova Shohsanam Isoyevna.	682
MAKTABGACHA TA'LIM YO'NALISHI BITIRUVCHILARINING NODAVLAT MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIDA ISHLASHINING AFZALLIKLARI, IMKONIYATLARI VA ISTIQBOLLARI Azizov A'zam Aziz o'g'li	685
ОЛИЙ ТАЪЛИМДА ДАВЛАТ ВА ХУСУСИЙ СЕКТОР ҲАМКОРЛИГИ НАТИЖАЛАРИ. Савриев Жасур Фахриддинович	690
XUSUSIY TADBIRKORLARNI TA'LIM TIZIMIDA QO'LLAB-QUVVATLASHNING ASOSIY MEXANIZMLARI Fayziyev Siddiq G'aybullayevich, Ochilov Baxtiyor Shuhrat o'g'li	697
TA'LIM TIZIMIDA INNOVATSION METODLAR, AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARINING O'QUVCHILAR PSIXOLOGIYASIGA VA BIZNES RIVOJLANISHIGA TA'SIRI Narmuradova Rayhon Uktamovna, Ruzimurodova Farida Normurod qizi	700
AGROSANOAT SOHASIDA YANGI INNOVATSION TEXNALOGIYALAR ORQALI DUAL TA'LIM TIZIMINI TASHKIL QILISH Eshkulova Gulmira Shokirovna.	704
OILA VA OILAVIY TADBIRKORLIK TUSHUNCHALARINING EVOLYUTSIYASI Taylyakova Feruza Sultanovna	707
O'ZBEKISTON OLIY TA'LIM TIZIMIDA XUSUSIY SEKTOR ISHTIROKI:IMKONIYATLAR VA GRANT MEXANIZMLARI Nasimova Nigora Sadirdinovna	712

XUSUSIY TADBIRKORLIK SUBYEKTLARINI O‘ZBEKISTON MAKTABLAR TIZIMIGA JALB ETISH VA ULARNI QO‘LLAB-QUVVATLASH	716
Barnoqulova Marjona Bahodir qizi	
XUSUSIY TADBIRKORLIK SUBYEKTLARINI TA’LIM TIZIMIGA JALB ETISH VA ULARNI QO‘LLAB- QUVVATLASH	721
Ibodova Laylo, Jurayeva Nargiza Baxshullayevna	
XUSUSIY TADBIRKORLIKNI TA’LIM SOHASIGA JALB ETISHNING AFZALLIKLARI	723
Jaloliddinov Ahror Anavarovich, Ochilov Baxtiyor Shuhrat o‘g‘li	
BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA TADBIRKORLIK KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHNING ASOSIY YO‘NALISHLARI.	727
Djaxangirova Zuxra Tursunovna	
O‘ZBEKISTONDA XUSUSIY TADBIRKORLIK SUBYEKTLARINI MAKTABGACHA TA’LIM TIZIMIGA JALB ETISH VA ULARNI QO‘LLAB-QUVVATLASH	730
To‘xtamishova Nozima G‘iyosiddin qizi	
O‘ZBEKISTONDA XUSUSIY TADBIRKORLIK SUBYEKTLARINI OLIY TA’LIM TIZMIGA JALB ETISH VA ULARNI QO‘LLAB-QUVVATLASH	732
Aktamova Maftuna Ag‘zam qizi	
QISHLOQ XO‘JALIGIDA XUSUSIY TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISHNING DOLZARB MASALALARI	735
Eshkulova Gulmira Shokirovna	
6-SHO‘BA: ILMIY-IJODIY ERKINLIK VA FAN TARAQQIYOTI	
ПРОБЛЕМА СУДЬБЫ ЧЕЛОВЕКА В ФИЛОСОФИИ АБАЯ	739
Дағарова Жанар Өміржанқызы Докторант 3 – курса специальности «Философия» Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова	
АКТИВАЦИЯ РЕСУРСНОГО СОСТОЯНИЯ СЧАСТЬЯ ЧЕРЕЗ РЕЧЬ	745
Терентьева Татьяна Степановна соискатель на звание кандидата	

психологических наук Институт психологии творчества	
КАЗАХСКИЕ ХАНЫМЫ: ИСТОРИЧЕСКИЕ ФИГУРЫ И ДУХОВНЫЕ ОПОРЫ Уксукбаева Маржан Турганбаевна Докторант 2 курса специальности «Культурология» Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева г. Астана (Казахстан)	747
TA'LIM VA TARBIYA UYG'UNLIGI – SHAXS SHAKLLANISHINING ASOSIY MEZONI SIFATIDA Yadgarova Gulbaxor Tillayevna p.f.n., Buxoro davlat pedagogika instituti “Psixologiya” kafedrası dotsenti	752
O'ZBEKISTONDA TARIX TA'LIMINING MAZMUN-MOHİYATI VA UNI O'RGANISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI Boboyorov Shuhratjon Suvonqulovich NavDu Tarix kafedrası dotsenti	758
TALABALARDA AXBOROT MADANIYATI TARKIBIY QISMLARINI SHAKLLANTIRISH Ramazonov Jahongir Djalolovich Buxoro davlat pedagogika instituti Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent	767
PROFESSIONAL PSIXOLOG FAOLIYATIDA IRODAVIY SIFATLARNING NAMOYON BO'LISHI Mirashirova Nargiza Anvarovna, psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent Ashurmatov Muzaffar Komilovich, psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)	765
OLIY TA'LIMDA KOMPLAYENS VA UNING ILMIY TADQIQOTLARGA TA'SIRI Kosimova Nargiza Dilmuratovna Iqtisodiyot va pedagogika universiteti Ijtimoiy – gumanitar fanlar kafedrası professori, psixologiya fanlari nomzodi	772
KASBIY KOMPETENTLIK BO'LAJAK TARIX O'QITUVCHI SHAXSINING ZARURIY TARKIBIY QISMI SIFATIDA Boboyorov Shuhratjon Suvonqulovich NavDu Tarix kafedrası dotsenti	779

OLIY O‘QUV YURLARI O‘QUV DASTURLARIGA ADABIYOTLARNI INTEGRATSIYALASH	784
Kosimova Nargiza Dilmuratovna- Iqtisodiyot va pedagogika universiteti Ijtimoiy – gumanitar fanlar kafedrası professori, psixologiya fanlari nomzodi Hoshimova Odina – Andijon Iqtisodiyot va pedagogika universiteti ingliz filologiyasi yo‘nalishi 2- kurs talabasi	
OLIY TALIM MUASSASASI TALABALARIDA DINSHUNOSLIK FANINI O‘QITISHDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH	789
Abdulfaizova Durdona Ikromjon qizi “University of economics and pedagogy “NOTM Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası o‘qituvchisi Mamadaliyeva Maryam Sotvoldi qizi “University of economics and pedagogy “NOTM “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 1-bosqich talabasi	
KASBIY FAOLIYATDA SPORTNING O‘RNI	794
Oblakulov Anvar Erkinovich Navoiy davlat universiteti Psixologiya kafedrası o‘qituvchisi	
SOTSIOPRAGMATIKA: ZAMONAVIY TILSHUNOSLIKNING MUHIM YO‘NALISHI	797
Raxmonova Dilnavoz Shavqiddinovna Renessans ta’lim universiteti o‘qituvchisi	
NAVOIY VILOYATI DAVLAT ARXIVI TASHKIL TOPISHINING TARIXIY SHART-SHAROITLARI	802
Iskandarova Shohsanam Isoyevna Navoiy innovatsiyalar universiteti Ijtimoiy -gumanitar fanlar kafedrası o‘qituvchisi	
BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARIDA GRAMMATIK KOMPETENSIYALARNI GRAMMATIK TUSHUNCHALAR IYERARXIYASI TALABLARI ASOSIDA RIVOJLANTIRISH	805
Shopulatova Nasiba Umirovna Navoiy innovatsiyalar universiteti Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası o‘qituvchisi	
BOSHLANG‘ICH SINFLARDA TINGLAB TUSHUNISH KO‘NIKMASINI RIVOJLANTIRISH	809
Raxmatullayeva Nargiza Baxtiyor qizi Navoiy innovatsiyalar universiteti o‘qituvchisi	

IQDISODIY TARBIYA ASOSIDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA TADBIRKORLIK KO'NIKALARINI SHAKLLANTIRISH SHART-SHAROITLARI	813
Izzatilloeva Sabina Ilhom qizi Navoiy innovatsiyalar universiteti Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası o'qituvchisi	
BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINF O'QITUVCHILARIDA GRAMMATIK KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI	818
Shopulatova Nasiba Umirovna Navoiy innovatsiyalar universiteti Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası o'qituvchisi	
MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA BOLALARNING TADQIQOTCHILIK QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH (TAYYORLOV GURUHLARI MISOLIDA)	822
Primova Zulayho Farhod qizi Navoiy innovatsiyalar universiteti o'qituvchisi	
ASRLAR OSHA BARHAYOT TAFAKKUR: IBN HALDUN	828
Ochilov Baxtiyor Shuhrat o'g'li Navoiy innovatsiyalar universiteti Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası o'qituvchisi	
TALABALARNING "KRISTALLAR SIMMETRIYASI"GA OID KOMPETENSIYALARINI VEB-PLATFORMA ORQALI RIVOJLANTIRISH METODIKASI	832
Musurmonov Mehridin Ulug'bek o'g'li Navoiy davlat universiteti tayanch doktoranti	
FIZIK DOIMIYLIKLAR ORQALI TALABALARNING ILMIY-TADQIQOT FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI	836
Xamidov Botir Xusniddinovich Navoiy davlat universiteti tayanch doktoranti	
ABDULVAHOBXO'JA O'G'LI POSHSHOXO'JA MA'NAVIY-AXLOQIY G'OYALARIDAN FOYDALANISH DOLZARB PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA	843
Buxoro davlat pedagogika instituti doktoranti Muzaffarova Farida Muxtor qizi	
BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'QUVCHILARNING	847

AXBOROTLAR BILAN ISHLASH KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH	
Ergasheva Zarnigor Fazliddin qizi Termiz iqtisodiyot va servis universiteti Ta'lim-tarbiya nazariyasi va metodikasi 1-bosqich magistranti	
TARIXIY OBIDALARIMIZNING YOSHLAR MA'NAVIY TARBIYASINI OSHIRISHDAGI AHAMIYATI	851
Qalandarov Ravshan Bektosh o'g'li Navoiy davlat universiteti "Tarix" kafedrası "Ijtimoiy- gumanitar fanlarni o'qitish metodikasi"(tarix) ta'lim yo'nalishi 1-kurs magistranti	
MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA INNOVATSION TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING QO'LLANILISHI	858
Isxokova Zarina Pirmatovna Navoiy innovatsiyalar universiteti Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 2-kurs talabasi	
TALABALARDA KOMPETENTLIKNI SHAKLLANTIRISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARINING AHAMIYATI	865
Kamolova Munavvar Navoiy innovatsiyalar universiteti Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 1-bosqich talabasi	
AMIR TEMUR-BUYUK DAVLAT RAHBARI VA HARBIY SARKARDA	868
Baxtiyorova Madina Otayor qizi Navoiy innovatsiyalar universiteti Filologiya va tillarni o'qitish yo'nalishi talabasi	
TA'LIMDA ILMIY IJODIY ERKINLIK	872
Davronova Oysha Navoiy innovatsiyalar universiteti Boshlang'ich ta'lim 1-kurs 3-guruh talabasi	
ERTA BOLALIK DAVRIDAGI TA'LIMNING AHAMIYATI VA UNING KEYINGI O'QUV MUVAFFAQIYATIGA TA'SIRI	874
Ergasheva Muhayyo Ulug'bek qizi Navoiy innovatsiyalar universiteti, 2-kurs talabasi	
MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING YARATUVCHANLIK QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH USULLARI VA VOSITALARI	878
Shodiyeva Sevinch Navoiy innovatsiyalar universiteti 1-kurs talabasi	
FOROBIY VA IBN XALDUNNING IJTIMOIIY TARAQQIYOTGA OID G'OYALARI	881

Elmurodov Rustam Faxriddinovich Navoiy innovatsiyalar universiteti Pedagogika-psixologiya yo‘nalishi 2- kurs 6-guruh talabasi	
INSON KAMOLOTIDA XALQ OG‘ZAKI IJODINING O‘RNI Shodiyeva Dilnoza Navoiy innovatsiyalar universiteti Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi 2-kurs talabasi	884
TARBIYA VA QONUN: FAROBIY VA AFLOTUN FIKRLARI NIGOHIDA JAMOIIY RIVOJLANISH Shishanov Sobit Xusanovich Navoiy innovatsiyalar universiteti pedagogika-psixologiya yo‘nalishi 2- kurs 6- guruh talabasi	888
JADID AYOLLAR NIGOHIDA AYOL ERKINLIGI VA JAMIYATDAGI O‘RNI Sayfullayeva Sojida Boltayevna Navoiy innovatsiyalar universiteti pedagogika va psixologiya yo‘nalishi talabasi	890
BOLALAR DUNYOQARASHINI RIVOJLANTIRISHDA XALQ OG‘ZAKI IJODINING O‘RNI Komilova Shahlo Navoiy innovatsiyalar universiteti Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi 2-kurs talabasi	894
BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINI HUSNIXATGA O‘RGATISH MUAMMOLARI Ravshanova Ruxshona Husenovna Navoiy innovatsiyalar universiteti 2-kurs talabasi	898
INTERAKTIV RAQAMLI PLATFORMALARNING UMUMTA’LIM MAKTABLARIDAGI SAMARADORLIGI Ibrayimova Nasiba Nag‘metulla qizi Qo‘ng‘irot tumani 52-sonli umumta’lim maktabining fizika fani o‘qituvchisi	903
ТВОРЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ ЭРКИНА ВАХИДОВА Усарова Шахноза школа № 13 города Навои учитель узбекского языка	908
JAMIYAT RIVOJINI YANGI BOSQICHGA KO‘TARISHDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARINING O‘RNI f.f.n. dotsent Imomov U. Navoiy davlat pedagogika institute dotsenti	912
IMPLEMENTING THE INNOVATIVE TECHNOLOGIES FOR THE FORMATION OF “PSYCHOLOGICAL READINESS FOR INNOVATIVE ACTIVITY” AND «PSYCHOLOGICAL COMPETENCE COMPETITIVENESS PERSONALITY», AS A BASIS FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF HUMAN	917

**CAPITAL AND IMPROVING THE QUALITY OF
EDUCATION, USING DIAGNOSTIC, CORRECTIONAL,
DIGITAL AND STEM METHODS, SPSS PROGRAMS
AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE**

Chudakova Vira

PhD in Psychology